

**BALTŲ RELIGIJOS
IR
MITOLOGIJOS ŠALTINIAI**

SOURCES OF BALTIC RELIGION
AND MYTHOLOGY

QUELLEN DER BALTISCHEN
RELIGION UND MYTHOLOGIE

III

17th century
17. Jahrhundert

Compiled by / Zusammenstellung von
Norbertas VĖLIUS

THE SCIENCE AND ENCYCLOPAEDIA PUBLISHING INSTITUTE

BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS ŠALTINIAI

III

XVII amžius

Sudarė
Norbertas VĖLIUS

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYBOS INSTITUTAS
VILNIUS 2003

UDK 293(=88)
Ba 318

Tekstų įvadai ir komentarai / Introductions to the texts and commentaries / Einführungen zu den Texten und Kommentare:

Irena BALČIENĖ, Arvydas BARONAS, Alfredas BUMBLAUSKAS, Vincentas DROTVINAS, Rimantas JASAS, Mečislovas JUČAS, Ingė LUKŠAITĖ, Algirdas MATULEVIČIUS, Algirdas SABALIAUSKAS, Antanas TYLA, Juozas TUMELIS, Eugenija ULČINAITĖ, Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Zigmas ZINKEVIČIUS

Mitologinės anotacijos/Mythological annotations/Mythologische Kommentare:
Norbertas VĖLIUS

Šaltinių vertimas / Translations of the sources / Übersetzung der Quellen:

Vytautas BALAIŠIS, Irena BALČIENĖ, Arvydas BARONAS, Genovaitė Aldona BATARŪNIENĖ, Alma BRAZIŪNIENĖ, Kazimieras EIGMINAS, Konstantinas JABLONSKIS, Vytautas JURGUTIS, Benediktas KAZLAUSKAS, Emilius KRAŠTINAITIS, Lilija KUDIRKIENĖ, Valteris MAČKUS, Daiva NARBUTIENĖ, Marcelinas ROČKA, Alfonsas TEKORIUS, Eugenija ULČINAITĖ, Dominykas URBAS, Leonas VALKŪNAS

Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybių* penktosios ir šeštosios knygų vertimo recenzija / Opinion / Rezension:
Regina MERKIENĖ

III tomo rėmėjas / Sponsor of vol. 3 / Unterstützung des 3. Bandes:
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

© Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003

© Sudarymas ir mitologinės anotacijos / Compiling and mythological annotations:
Norbertas Vėlius

© Tekstų įvadai ir komentarai / Introductions to the texts and commentaries:

Irena Balčienė, Arvydas Baronas, Alfredas Bumblauskas, Vincentas Drotvinas, Rimantas Jasas, Mečislovas Jučas, Ingė Lukšaitė, Algirdas Matulevičius, Algirdas Sabaliauskas, Antanas Tyla, Juozas Tumelis, Eugenija Ulčinitė, Angelė Vyšniauskaitė, Zigmas Zinkevičius

© Šaltinių vertimas / Translations of the sources:

Vytautas Balaišis, Irena Balčienė, Arvydas Baronas, Genovaitė Aldona Batarūnienė, Alma Braziūnienė, Kazimieras Eigminas, Konstantinas Jablonskis, Vytautas Jurgutis, Benediktas Kazlauskas, Emilius Kraštinaitis, Lilija Kudirkienė, Valteris Mačkus, Daiva Narbutienė, Marcelinas Ročka, Alfonsas Tekorius, Eugenija Ulčinitė, Dominykas Urbas, Leonas Valkūnas

© Rodyklės / Indices:

Asta Jovaišienė, Gintautas Klimavičius

ISBN 5-420-01518-8 (3 tomas)

ISBN 5-420-01487-4 (bendras)

TURINYS

1604 METŲ INSTRUKCIJA KAUFŠULCAMS IR ĮSRUTIES APSKRITIES VALDYMO NUOSTATAI	9
ERHARDAS WAGNERIS	14
CELESTINAS MISLENTA	25
PRŪSIJOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ĮSRUTIES IR KITŲ LIETUVIŠKŲ APSKRIČIŲ BAŽNYČIŲ VIZITACIJOS VISUOTINIS POTVARKIS	36
KRISTUPAS SAPŪNAS	47
DANIELIUS KLEINAS	50
TOMAS KLAGIJUS	52
VILHELMAS MARTINIJUS	61
JOHANNAS ARNOLDAS BRANDAS	65
WOLFGANGAS CHRISTOPHORAS NETTELHORSTAS	71
LEXICON LITHUANICUM	75
CHRISTOPHORAS HARTKNOCHAS	79
FRYDRICHAS PRETORIJUS VYRESNYSIS	91
MATAS PRETORIJUS	100
ŽINIOS APIE LIETUVIŲ BŪDĄ, PRIGIMTĮ IR GYVENIMĄ	324
BERNHARDAS JOHANAS NIRESIJUS	329
TEODORAS LEPNERIS	333
PAGONIŲ ŠNEKTOS IŠ NAREVO	369
SIMONAS VAIŠNORAS	371
MIKOŁAJAUS REJAUS POSTILĖS VERTIMAS	374
RAGANŲ TEISMAI LIETUVOJE	379
JOKŪBO LEDESMOS KATEKIZMO ANONIMINIO VERTĖJO INTARPAS	451

TURINYS

LAURENCIJUS BOJERIS	453
TOMAS MAKOVSKIS	462
JONAS ARGENTAS	466
JERONIMO VALAVIČIAUS NURODYMAI UPYTĖS PAVIETO KLOVAINIŲ PARAPIJOS VAITAMS	469
KONSTANTINAS SIRVYDAS	471
VILNIAUS VYSKUPIJOS SINODŲ NUTARIMAI	480
1633–1641 METŲ PRIESAIKOS	483
ŽEMAIČIŲ KUNIGAIKŠTYSTĖS TELŠIŲ SENIŪNIJOS INVENTORIAI, ARBA LIUSTRACIJOS	485
BENEDIKTAS PETRAVIČIUS	488
PRANEŠIMAI APIE ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS BŪKLĘ	490
ALBRECHTAS STANISLOVAS RADVILA	498
ALBERTAS VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS	501
ŽEMAIČIŲ VYSKUPO PETRO PARČEVSKIO APLINKRAŠTIS	527
KNYGA NOBAŽNYSTĖS KRIKŠČIONIŠKOS	530
ANDRIEJUS CELARIJUS	535
SAMUELIS BOGUSLAVAS CHYLINSKIS	538
GALEACAS MARESKOTIS	541
VILNIAUS VYSKUPO MIKALOJAUS STEPONO PACO 1682 METŲ KOVO 13 DIENOS APLINKRAŠTIS	545
* * *	
RYGOS JĖZUITŲ KOLEGIJOS METINĖS ATASKAITOS	547
LIVONIJOS BAŽNYČIŲ VIZITACIJA	559
VENDENO (CĖSIŲ) JĖZUITŲ REZIDENCIJOS METINĖS ATASKAITOS	564
DIONYSIJUS FABRICIJUS	568
EVANGELIKŲ LIUTERONŲ SINODO NUOSTATAI	575
PAULIUS EINHORNAS	577

TURINYS

ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS JOHANNO SKYTTE'S 1630 METŲ BIRŽELIO 5 DIENOS POTVARKIS	638
KONSISTORIJOS IR VIZITACIJOS NUOSTATAI	640
VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS SKELBTI IR PATVIRTINTI VIZITACIJOS NUOSTATAI	644
RYGOS APSKRITIES ŽEMESNIOSIOS KONSISTORIJOS TEISĖJO PROTOKOLAS	646
VIZITACIJOS KLAUSIMAI	651
LIVONIJOS KUNIGŲ SKUNDAI, SVARSTYTI SINODE VENDENE	653
RYGOS APSKRITIES VIZITACIJOS PROTOKOLAS	655
GEORGAS MANCELIS	658
KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJŲ PROTOKOLAI	671
ADOMAS OLEARIJUS	677
INSTRUKCIJA TEODORUI PRETORIJUI	680
RYGOS IR KUOKNESĖS APSKRIČIŲ VIZITACIJŲ PROTOKOLAI	682
LIVONIJOS VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS 1677 METŲ GEGUŽĖS 1 DIENOS POTVARKIS	688
JOHANAS LANGIJAS	690
ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS 1693 METŲ SPALIO 4 DIENOS ĮSAKAS	711
CHRISTIANAS KELCHAS	713
TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	716
MITOLOGEMŲ RODYKLĖ	735
TAUTŲ IR GENČIŲ RODYKLĖ	801
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	804
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	816

TURINYS

MITOLOGEMŲ
RODYKLĖ

VIETOVARDŽIŲ
RODYKLĖ

TRUMPINIMAI.
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

TAUTŲ IR GENČIŲ
RODYKLĖ

ASMENVARDŽIŲ
RODYKLĖ

1604 METŲ INSTRUKCIJA KAUFŠULCAMS IR ĮSRUTIES APSKRITIES VALDYMO NUOSTATAI

1604 metų instrukcija kaufšulcams ir Įsruties apskrities valdymo nuostatai (*Instruction der Kauffschultzen und Willkühr des Ampts Insterburg, nach welcher sich die Schultzen alsß auch die Vnderthanen desselben Ampts verhalten sollen*), kurių parengėjas nežinomas, išleisti 1604 metais Karaliaučiuje. Dokumentas dviejų dalių: pirmąją dalimi – 1603 metų gegužės 12 dienos instrukcija – įvedama nauja kaufšulco (paseniūnio) pareigybė valstiečiams valdyti, antroji – bendrieji nuostatai (*Willkühr*) Įsruties apskrities seniūnams ir pavaldiniams. Pirmojoje dalyje aiškinama, kad Įsruties apskritis padalyta į 13 seniūnijų, kuriose viename seniūnui ir dviem jo pagalbininkams – pakamariams tekdavę prižiūrėti 70–80 kaimų. Dėl tokios prižiūrimų žmonių daugybės seniūnai negalėję savo pareigų gerai atlikti ir teisti. Žmonės tapę vis neklusnesni, deramai nemokėję činšo, mokesčių, neatlikinėję prievolių. Todėl kiekvienoje seniūnijoje įvedama analogiška kaip vokiečių kaufšulco pareigybė ir viename kaufšulcui pavedama prižiūrėti 10–12 kaimų (*Kaufschultzamt*).

Kaufšulcas turėjo prižiūrėti ir tikybos reikalus, rūpintis, kad laiku būtų sumokėti mokesčiai, atliktos prievolės, šarvarkai (ne žemės ūkio darbų prievolės), stebėti, kaip naudojamos keliais, pievomis, miškais, kaip valstiečiai laikosi nuostatų.

Antroji dokumento dalis – bendrieji nuostatai seniūnams ir jų pavaldiniams. Nuostatų teiginiai apėmė valstiečių gyvenimą, papročius, seniūnų pareigas; iš esmės jie pakartojo 1577 metais Karaliaučiuje vykusio landtago priimtus Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatus.

INGĖ LUKŠAITĖ

Instrukcijoje įrašyti panašūs punktai, kaip ir seniau išleistuose Prūsijos kunigaikštystės norminiuose aktuose; smerkiami burtininkai ir besaikis alaus gėrimas per vestuves ir krikštynas. Tačiau yra ir naujos informacijos apie Įsruties apskrities lietuvių mėgtą vestuvių kėlimo metą (rudenį, apie Visus

Šventuosius), bažnytinės santuokos atidėliojimą, vaišes per sužadėtuves, senųjų vestuvių (sugultuvių) rengimą praėjus kelioms savaitėms po sutartuvių ir kita.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Instruction, 1604.

Tekstas iš: Instruction, 1604.

INSTRUCTION DER KAUFFSCHULTZEN,
UND WILLKÜHR DES AMPTS INSTERBURG,
NACH WELCHER SICH DIE SCHULTZEN
ALß AUCH DIE VNDERTHANEN
DESSELBEN AMPTS VERHALTEN SOLLEN
1604

Keinen ketzerischen und ergerlichen Menschen zudulden.

Soll der Kauffschultz keinen, der Augßpurgischen Confession nicht verwandten, oder widrig, so wol alle Zeuberer, Büsser, Börter, Segener, oder Szierer, wie mans nennet, zu deme alle Uhn und Lasterthaten, wie die jmmer Namen haben mögen, in seinem Schultzen Ampt keines wegs gedulden, noch jemand solche zu hegen, zu befördern, oder in einige wege vorschub zu thun, verstaten, sondern nachdeme die Verbrechung oder Delicta groß oder klein, die oder den jenigen, so darin ergriffen, oder bezeuget, oder aber durch gemeines Geschrey und starcke Vermuttung beschuldiget, in verhafft nemen. Dieselbe an gebührenden Ort, und nach der Insterburg uffs Fürstliche Hauß, zu gebührlicher Straffe uberantworten. Daselbst die Clägere auch zugleich sein, und was denn daselbst von unserer gnedigsten Herschafft verordnetem Gericht, zu Recht erkant, solchs ein jeder, den es betrifft, genieße. [...]

Von Ehegelöbnüß, Trewung und Hochzeiten.

Weil auch bey den Littawen ein schädlicher Mißbrauch, darauß viel Böses erfolget, also auch, daß oft die Obrigkeit Schwerdt, und andere grosse Straffen, solches abzuwehren, haben einwenden müssen, Nemblich geschicht, und ist fast ein gemeiner Mißbrauch worden: Daß, wann sich zwey Personen in ein Ehegelöbnüß gegen einander einlassen, die Copulation oder Trewung nachmals zur Zeit, wol in eines halben oder gantzen Jahres frist, wann es ihnen gelegen, geschicht, die Hochzeit aber, oder Beylager nach etzlichen Wochen, wann sie das Gefräß oder Geseuffe, so ihrer Achtung nach, darzu gehörig, geschafft, und zu wege gebracht, erst zu werck richten: Dahero auch oft, wegen solcher gesamleten überflüssigen, unnützen Uncosten, ihres Vermögens und kleinen Vorrachts erschöpfft, sie nachmals Hunger und Durste leiden müssen. Zu deme, was Laster und sträfliche Thaten, derowegen erfolget, zeigt des Peinlichen Gerichts Protocoll, wie es auch Männiglich bekant worden. Darumb soll hinfüro der Kauff, Schultz, sampt seinen Rahtleuten und Eltesten, mit besonderem Ernst und Fleiß, keines wegs gestatten, daß, wann die Ehegelöbnüs geschehen, über vier, oder uffs lengste sechs Wochen, die Copulation und Trewung, und dann auch das Beylager, anstandt habe, sondern gewiß erfolge. Wer solchem sich widersetzt, soll der Herrschafft zehen Marck Straffe, und dem Dorff eine Tonne Bier geben: Nichtsweniger aber sollen die Pfarrern jedes Orts, so hierzu Ursach und Anlaß geben, nach Erkenntnüß der Herrschafft gestrafft. Aber daneben keinen jungen under zwantzig Jahren, gemeß der in der Recessierung von unserer gnedigsten Herrschafft auffgesetzten Straffe, Trewen oder ehelich zusammen geben. Damit aber auch in Hochzeiten, die gemeinlich auff Aller Heilige Tage gehalten werden, der überflüssige Unkosten abgeschnitten und sie selbst dennoch etwas im Vorrath behalten, soll keinem mehr denn zwey Tonnen Bier, wofern er guts Vermögens, und aber dem, so geringers, eine Tonne Bier uff der Hochzeit zu verthun, gestattet werden. In Kindelbieren und Ehegelöbnüssen, soll der halbe Theil, oder weniger zu verthun, nachgegeben werden. Wer sich aber darwider setzt, und der Übermaß nicht enthalten würde; Soll nach Gelegenheit, entweder zehen Marck Straffe der Herrschafft, und dem Dorffe eine Tonne Bier verfallen, und nach Gelegenheit anderer gebührlichen Ampts Straffe gewertig sein.

INSTRUKCIJA KAUFŠULCAMS IR ĮSRUTIES APSKRITIES VALDYMO NUOSTATAI, KURIŲ PRIVALO LAIKYTI SENIŪNAI IR JŲ PAVALDINIAI

1604

Netoleruoti atskalūnų ir piktadarių

Seniūnas savo seniūnijoje jokių būdu neturi toleruoti nė vieno žmogaus, kuris Augsburgio tikėjimui¹ nėra artimas arba yra nepalankus ir priešingas. Jis turi uždrausti bet kam užlaikyti burtininkus, atgailautojus, pranašautojus arba vadinamuosius žynius bei tokiems kuo nors padėti; jis turi taip pat neleisti jokių nuodėmingų bei piktų darbų ar ko nors panašaus. Kai tuo nusikalstama, nesvarbu, ar nusikaltimas didelis ar mažas, turi būti suimtas tas, kuris arba pagaunamas šitą nusikaltimą darantis, arba kai jo kaltė įrodyta, arba kai visuotinis gandas bei labai didelis įtarimas duoda pagrindą jį tuo apkaltinti. Tokie nusikaltėliai turi būti nugabenti į tam tikrą vietą ir perduoti nubausti Įsruityje esantiems kunigaikščio rūmams. Skundėjai privalo atvykti kartu. Ir ką šis mūsų maloningosios valdžios paskirtas teismas pripažintų esant teisinga, su tokiu sprendimu turi sutikti kiekvienas, kurį tai liečia. [...]

Apie sužadėtuves, santuoką ir vestuves

Tarp lietuvių paplitęs žalingas paprotys, iš kurio kyla daug blogybių ir net valdžia dažnai būva priversta panaudoti kalaviją bei kitas dideles bausmes, kad atbaidytų žmones nuo tolesnių nusikaltimų. Taigi atsitinka, kad kopuliacija, arba santuoka, įvyksta praėjus pusmečiui ar net metams po dviejų asmenų susižadėjimo eiti į moterystę; atsižvelgiama į tai, kada jiems patogiau. O pačios vestuvės, arba sugultuvės, iškeliamos praėjus tik kelioms savaitėms po susižadėjimo, kai jie yra pasirūpinę ir priruošę valgių bei gėrimų tiek, kiek, jų nuomone, reikėtų. Visoms tokioms nereikalingoms ir nenaudingoms išlaidoms dažnai išseikvojamas jų turtas, mažos ir menkos jų atsargos ir todėl dažnai po to jie turi pabadauti. Teismo bausmių protokolai, kaip ir patys įvykiai, kurie kiekvienam žinomi, aiškiai rodo, kokius liūdnus padarinius sukelia tokie nuodėmingi darbai ir nusikaltimai. Dėl viso šito nuo šiol kaufšulcai kartu su savo padėjėjais ir vyresniaisiais privalo atidžiai stebėti ir nieku gyvu

neleisti, kad kopuliacija, arba santuoka, kartu ir sugultuvės įvyktų vėliau kaip už keturių, daugiausia šešių savaičių po sužadėtuvių. Jie turi rūpintis, kad to būtų iš tikrųjų laikomasi. Kas šitam priešinasi, tas turi vyriausybei sumokėti dešimties markių baudą ir kaimui duoti statinę alaus. Bet ne mažiau turi būti nubaustas ir kiekvienas vietinis kunigas, jei jis visam tam sudaro priežastį ir progą; jie baustini teismo sprendimu. Kunigas taip pat neturi tuokti vyriškio, dar nesukakusio dvidešimties metų. Jeigu tai padaro, baudžiamas mūsų maloningosios valdžios potvarkyje numatyta bauda. Be to, kad vestuvių, kurios paprastai keliamos apie Visus Šventuosius, išlaidos būtų mažesnės ir kad valstiečiams dar bent kiek liktų atsargų, turi būti leidžiama išgėrimui padaryti ne daugiau kaip dvi statines alaus, jeigu valstietis yra pasiturintis, ir tik vieną statinę – jeigu nelabai turtingas. Krikštynose ir sužadėtuovėse leistina išgerti pusę tiek kaip vestuvėse arba mažiau. Kas priešintųsi ir nesilaikytų nurodyto saiko, tasai turi sumokėti valdžiai dešimties markių baudą ir duoti kaimui statinę alaus, be to, atsižvelgiant į susiklosčiusias aplinkybes, dar turi būti teismo nubaustas.

Vertė VALTERIS MAČKUS

KOMENTARAI

¹ *Augsburgo tikėjimas* – evangelikų liuteronų tikėjimas, pagrįstas Augsburgo tikėjimo išpažinimu (*Confessio Augustana*, 1530), tuo metu vyravęs Prūsijos kunigaikštystėje.

INGĖ LUKŠAITĖ

ERHARDAS WAGNERIS

XVI a. pabaiga–XVII a. I pusė

ERHARDUS WAGNER

Erhardo Wagnerio (*Erhardus Wagner*) gimimo ir mirties datos nežinomos. Reformacijai išsigalėjus vokiečių Wagnerių giminė Prūsijoje buvo plačiai paplitusi: XVI amžiuje gyveno ir veikė matematikas Bartholomäus, kunigai Friedrichas, Hansas Wagneriai. Kokie giminystės ryšiai siejo Erhardą su šiais Wagneriais – nežinoma. Erhardas turėjo brolių Davidą ir pats save vadino įsrutiečiu, matyt, buvo gimęs Įsrutyje. Žinomas jo veikalas *Prūsijos lietuvių, gyvenančių Įsruties ir Ragainės apskrityje, gyvenimas ir papročiai (Vita et mores Lithvanorum in Borussia sub districtu Insterburgensi et Ragnitensi, Regiomonti 1621)*. Sumanymas parašyti šį veikalą kilęs gyvenant lietuviškame kaime *Aygarn*, nors pats jis nesąs tikras, ar gerai prisimenąs pavadinimą. Veikalas dedikuojamas aukštiesiems Įsruties pareigūnams: konsului, prokonsului, teisėjui, asesorių teismo suolininkui; iš septynių minėtųjų du – Johannas Pretorijus ir Krispinas Schimmelpfennigis – susiję su lietuvių kultūra. Rašinio tikslas parodyti jog yra išsilavinęs, pažįsta vietinius gyventojus. Iš Wagnerio teksto matyti, kad jis gerai mokėjo lotynų kalbą, buvo apsiskaitęs, pateikė daug antikos mitologijos siužetų, antikos poezijos ir literatūros citatų. Tad galima spėti, kad jos autorius buvo arba jau bebaigias aukštesniąją mokyklą, arba ėjo žemesniojo mokytojo pareigas. Įžangoje autoriaus valia Paladė jį pavadina alumnu ir paskatina imtis rašyti, o autorius, nepaprastai bijodamas, kad ateityje nepakankamai užsiimsias mokslo dalykais ar kad jam trukdysianti sunkių rūpesčių našta, ir imasi darbo tuoj pat. Veikalo pabaigoje Wagneris nurodo, kad jis parašytas Tilžėje „mano darbo kambaryje“ (*e musaeo meo*). Žodis *museum* XVII amžiuje buvo vartojamas mokytojo darbo kambariui arba kolegijos patalpoms pavadinti. Tad galima manyti, kad Wagneris buvo arba Tilžės provincijos aukštesniosios mokyklos mokytojas, arba ją bebaigiantis mokinys, kuris siekė gauti visą alumno išlaikymą tolesnėms studijoms, ir pretenduojantis į vieną iš aštuonių (pagal 1582 metų Karaliaučiaus universiteto nuostatus) vietų, skirtų lietuvių alumnams Karaliaučiaus universitete. Tilžės mokykla (įkurta 1586 metais) rengė aukštosioms studijoms būsimojus kunigus, mokančius lietuvių kalbą, Prūsijos lietuvių provincijai. Wagneris šia knyga norėjo parodyti, kad jis yra tinkamas kandidatas, kad pažįsta

lietuvių valstiečių buitį, todėl rašė apie juos veikalą, pagrįstą knyginėmis žiniomis ir savo stebėjimais.

Pats veikalo tonas rodo, kad Wagneris buvo svetimtautis, žiūrėjęs į lietuvių valstiečių papročius būsimąjo griežto ir tiems papročiams nepakantaus kunigo akimis kaip į barbariškus, o tokio požiūrio šalininkų tuo metu Sembos konsistorijoje buvo.

Tolesnė Wagnerio biografija nežinoma. 1647 metais Erhardas Wagneris įsirašė į Karaliaučiaus universitetą (*Die Matrikel der Albertus-Universität*, 1917, 465), tačiau neaišku, ar tai šio veikalo autorius. Istoriografijoje plito nuomonė, kad Wagneris buvęs Įsruties ir Ragainės liuteronų kunigas (Lebedys, 1977, 136; Jonynas, 1984, 168), tačiau tuo tarpu tai patvirtinančių duomenų nėra (Arnoldt, 1777).

INGĖ LUKŠAITĖ

Erhardas Wagneris palyginti plačiai ir detalai aprašė Prūsijos lietuvių vestuvių papročius, susiformavusius veikiant senajai mitinei pasaulėžiūrai. Vestuvių papročių apraše pasitaiko ir tiesioginių užuominų apie senuosius tikėjimus (saugojimas, kad niekas nepaliestų jaunosios vežimo, atsisveikinimas su židiniu, draudimas jaunajai kalbėti važiuojant į jaunojo namus, velnių ir šmėklų vaikymas ragelių muzika, draudimas jauniesiems valgyti mėsos po prikeltuvių). Be vestuvių papročių, knygoje dar užsimenama apie gaidžio ir vištos aukojimą pabaigus rudens darbus, kasmetinius mirusiesiems skirtus aukojimus, mirusiųjų apšaudymus, prietaringą pagarbą svirpliams.

Lietuvių papročius Wagneris aprašo panašia seka, kaip ir *Sūduvių knygelės* autorius: iš pradžių užsimenama apie rudens šventę, paskui apie vestuves, dar toliau – apie mirusiuosius. Matyt, Wagneris žinojo šią knygelę ir ją pasinaudojo. Tačiau dauguma vestuvių aprašo faktų yra nauji, paimti tiesiog iš gyvenimo, o ne iš minėtosios knygelės. Beveik visus lietuvių papročius Wagneris smerkia kaip nekrikščioniškus ir amoralius, ypač piktnasi dėl per gausaus svaiginamųjų gėrimų (alaus) vartojimo. Tačiau nepaisant išankstinio autoriaus nusistatymo prieš lietuvius ir jų papročius, knyga yra vertingas šaltinis lietuvių papročiams ir jų mitinei pasaulėjautai tyrinėti.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Wagner, 1621; 1730; 1999.

Literatūra: Arnoldt, 1777; Lebedys, 1977; Jonynas, 1984; Baronas, 1999.

Tekstas iš: Wagner, 1999, 22–25, 26–38, 42–45.

VITA ET MORES LITHVANORUM IN BORUSSIA SUB DISTRICTU INSTERBURGENSI ET RAGNITENSI

1621

[...] Quos sylvestres illorum animos cicurare, et ex obscurissima nocte barbariae eruere, non sine assiduo labore oportet. Pertinax etiam illis superstitionis ingenium est, cujus utique labecula in hunc diem non leviter infuscati sunt. Nec abstinere hodie, quin finita feliciter messe evacuatisque spicis viri gallum, gallinam mulieres mactent, hancque haec, illum ille devoret. Quod nihil aliud esse, quam rivulos ex profundissimo barbariae fonte, quis non videt? Et si dubitas barbaros olim Deastros suos sacris demulsisse, Nasonem ita canentem consule:

Vana laborantis si fiant vota Coloni

Accipiet gravida cur suis exta Ceres?

Nec dabit in tonso jugulum caper hostia Baccho

Musta sub inducto si pede nulla fluant.

Reperiuntur insuper nonnulli, qui nescio quid fere Ethnicarum reliquiarum olent, manibusque quotannis sacra faciunt. Quam vis mos iste *execrandus* pastorum vigilantia jam pene inter illos rarecat. Nec minus ridiculum esse videtur, quod vitae cicadarum, quarum ingens apud illos copia est, tam religiose parcant. Hujus tam stultae clementiae causam ab illis sciscitantibus, immanes esse injuriarum ultrices, et atrocissima vindicta vestimenta mordicus proscindere respondent. His et similibus nugis, veneficiis etiam, et superstitionis hariolationibus toti sunt infames. Cumque prorsus ad ea obduruerunt, perpetua correctione opus habent, quamvis nisi miris modis plectuntur, nec tum satis resipiscunt pertinacissimi animi. Nam ut ignis e silice non uno concussu elicitur, sic in frigido isto pectore non primo admonitionum ictu accenditur latens et sanguens in illi vis ista boni. [...] Potus vero immensa flagrant cupiditate, sicut ipsos Germanos (quamvis minime tyrones) erudire in hac palaestra possint, quanti enim quanti

Niti dolia ponderosa Zythi

Tantum educere ventre ructuoso.

Vix etiam cerebro elleborum mederetur, si acerrimum hoc bibendi studium sanior Magistratus non quodam modo coercuisset. Prohibentur enim compositiones et paganalia prolibitu instituere, quamvis nunquam in legem commisisse invenustum nonnulli arbitrantur. Dies sanctorum illis ad publicam

laxatur hilaritatem, cujus usuram, mihi crede, paulo avidius expectant, quam nautae ventorum rabie diu multumque jactati tranquillum portum. Hic illos lurcandi, tuburcinandi, uxores ducendi, nubendi viris libera donat potestate. Circa hoc itaque tempus turmatim ad templa confluunt, praeconemque legum faederis conjugatis non leviter defatigant subsequentes deinde dies nuptiarum ridiculis plane ritibus terere consueverunt. Et quidem non peracta statim copulatione fas est sponso suam desponsatam in amplexus sollicitate nisi illa primus ad triduum circiter abfuerit, ac genio apud suos vel parentes vel sanguine junctos indulserit. Hoc demum praeterlapso, sponsi conciliator (quem ita appellant) cui denaria aut major se agglutinat cohors, vergente jam sole ad occubitum, ad eam mittitur, praeunte curru, qui ob mirabilem aspectum omnes facile praetereuntium oculos in se convertit. Circumducitur enim linteo velamine, quod caeruleis lineis viridibusque sertis undiquaque variant, hocque tam insolenti vehiculo desideratissimum pondus, nupta videlicet, ad sponsum deferenda est. Cumque destinatus se aperit locus, conciliator equum celerius ire calcaribus monet, et quia tintinnabulum de equi collo dependens turbas e domiciliis evocat, rogitat, num illis peregrinos homines videre vacet. Nequaquam respondentes, currus subsequens comitatus magis magisque de hospitii benignitate sollicitat. Ad quid vero venisse, aut quo errore eo esse deductos percontantibus is, qui paulo loquacior caeteris videri vult, nullus nos error refert, huc tendere jussit. Index nobis fuit purpurei fruticis decor venustissimus, nobis vero, quia non immaturus videbatur, decerpere eum venimus, (quia aenigmatis umbra Sponsam nempe innuunt). Quibus auditis, aditus illis exiguo aere venalis est. Hic primum equos in gyrum flectere videres: hic in sinistram, ille in dextram corpus pronius detorquet, fit plausus, totaque domus ululatibus fremit. Mox qui cognationis jure sponsae proximus, ingenti prorumpit scypho. Tarde fortassis fidem dabis narranti, sed anserem et canem Socratis iratos habeam nisi tantae capacitatis sit, ut bajulantem satis etiam robustum in terram deprimere mole sua queat. Hunc, dum equis adhuc insident, potus caeca cupidine ducti, exsiccare tenentur. Deducuntur postmodum in contubernium, quod ignei vapores ex fictilium aestu totum impleverunt, ibique strata jam extensissima mensa considerare jubentur, illis ex adverso locantur, qui a sponsae partibus stare volunt, numero quidem aequales, sustinendo autem num onere num vero beneficio dixeris, impares. His enim praerogativa quadam et ingrata fortassis licentia onerandi sua pocula exigua veluti libatione perfrui licet, quae deinde respondentibus ad summum perfundunt. Increbrescit interim bibentium certamen, satisque curiose a poculorum feriis se invicem dehortantur, neque aliter quam vitiosam nucem vacuas manus damnant. Hunc vero virum fortemque se praestitisse atletam ajunt, qui strenue nec adulatorio gutture bibendo, semia-

nimis in terram procumbit, reducis Zythi fontibus solum pene inundat, locumque turpissimo inquinat odore. Nec ad voluptatem tantum haec Lithvanica libido est, sed in morem strictissimae disciplinae ab illis colitur; blandientium enim verba, quod ad cerevisiae injurgitationem non possunt, id fustium praestat acerbitas. Si tamen quicquam laudis in tam madido collegio esse potest, hoc certe meretur maximam colloquia eorum in obscaennos risus non deflecti, neque, ut ebrii solent, in cupiditates et lasciviam tum proclives sunt, sed potius illis est Baccho sepeliri quam Veneris illecebris deliniri. Sponsam interea temporis ejusque gregales non minor Lyaei insania invadit. Vocem miris exercent cantilenis, luporum ululatum potius quam concentum musicum prae se ferentibus. Quasque titubare cerevisia fecit, ut pes pedem sequi vix possit, illae tam eleganter choraeanas ducere, nec ad saltandum Cynaedos magis aptos esse, barbaris suis rationibus sibi persuadent. Ebrium hunc tumultum dissipare quodammodo videtur Paranympheus currusque praefectus, qui id sibi negotii datum habet, ut circum cursitantes arceat, ne quis eorum vehiculum, cujus meminimus temere attrectet, profanari alias tam sanctum spectaculum arbitrantur. Nemini praeter hunc modestior ebrietas pedes relinquit ideo ad majestatem veluti compositus, baculum rutâ aliisve virentibus involutum herbis manu gestat, quo fores ter quatiens, exclamat: „Mittite Quaesitam“. Verum ne solus exitus scenicis mimis, omnique careat stultitia, nuptiales puellae rutâ redimitae in simillimas se transformant species, frontesque velo operiunt. Diceret Plautino Amphitrioni Iovem non fuisse similiorum, his se pari amictu sponsa immiscet, copulatisque manibus quasi omnes excessissent ex potestate mentis nunc circuli, trianguli nunc, mox quadranguli imaginem, prout male sobriis vestigii ducuntur, repraesentant. Quibus ita confusis sponsa denuo quaerenda est. Quam cum tandem inveniunt recta ad focum ducunt, ubi lamentabili prorsus affectu torrem extrahit, interque lachrymas, et nescias veros an fucatos singultus hisce querelis abitum suum prosequitur: „Vale mea flammula! Valet parietes vosque penates! Eheu quanta viduamini columna! Valet Genitores dulcissimi, quae me absente vobis coquet? Quae, pro dolor, molet! Eheu, ut senii vestri solamen transit!“ Haec omnia tristissimo veluti spiritu effundit, nec parum ad flebilem affectum facere videtur, si capite semper nutet, et ungues in reseratos inserat dentes, aut complois manibus genua amplectatur. Haec dum aguntur, tuberosissimi interim equites eam ante fores praestolantur, et ut exeat, currumque occupet ructantibus hortantur verbis. Facessit illa tandem monitus, non sine repetitis suspiriis et veluti invita. Corripit auriga lora, it caelo temulentorum clamor, totaque vicinia tibiae tympanique clangore percrepat. In via non impune fieri existimant, si quid illa, licet provocata, effutiat, tam superstitiose itaque silere, eam decet tanquam Sigalion assessorem se illi praeberet. Circumequitantes

aut cerevisiae virtutes laudando (omne enim vituperant convivium, si eos sobria vestigia domum reduxerint) aut certo agilitate equorum molestissimas viae moras fallunt. At ubi pago aut luco cuipiam sese approximant, omnes pariter tenue inflant cornu, cujus strepitu, puerili prorsus credulitate decepti, daemones aut spectra profligari autumant. Ad sponsum jam perducta, ignis primum ad id excitati humanitas eam excipit, ubi qua potest celeritate curram linquit, quippe omnes tanquam crudelissimi vastatores gladios eminus cominus vibrando in eum ruunt, nec ferire desistunt, donec in partes collabatur. Nulla deinde cibi aut potus suavitate bonus ille frutex reffectus, in cubiculum se illatebrat eumque cupidus fructuum depeculator mox insequitur. Rubescens aurora cubantem variis puellae cantilenis protelant, donec egrediatur, et foco non sine munusculorum erogatione se iterum applicet, (est autem munus hoc textile plerumque versicoloris cinguli genus.) Egressa vero demissis et immotis sedet oculis, totusque habitus pudoris speciem prae se ferre videtur, nocturni namque duelli sibi conscia, veretur, ne quis amplexus forte et virginittatis spontaneam jacturam exprobrat; haec ita tacite apud se ruminantem, si quis vel corporis ridiculis gesticulationibus, vel opportunis salibus ad risum provocatis liberaliori honoratur munere. Per totum hunc diem nisi esu carniarum Neogami abstinent, grande perpetrasset facinus creduntur. Recrudescit proinde bibentium infame certamen, commisso veluti quodam cyclopum praelio; donec bibaces convivas (pro Zythi pernitem!) vacua dolia dimittunt. Nova nupta novi habitaculi penitiores recessus interim curiosis oculis perscrutatur. Excitant autem illi domos suas terete saltem ligno, sibi pecorique communes, illasque stramento operiunt, fumo nullus nisi per fores datur exitus, cui longo usu ita assueti, ut illum ne quidem sentiant. [...]

Defunctos suos ridiculis naeniis irritare conantur, et veluti ad colloquium inane corpus provocant: „Quae te, meum desiderium, inquiunt, crudelitas nostram familiam augere vetuit? Aut tu ipse nobis sodalittum tuum sponte invidisti? Cedo ubi non affatim bibisti et comedisti? aut ubi locorum incaenatus quievesti? Quae furiae, Numen, caelites quos tuum quod et mortuum, suavium efflagitare videtur, obserarunt, quod non respondeas?“ Ejusmodi inquam gerris exanime corpus mire lacessere solent. Ubi vero terrae sit traditum, maeror illis memoria facillime excidit, dumque parentalia pro more instituunt, cerevisia quam lachrymis diffuere malunt.

PRŪSIJOS LIETUVIŲ, GYVENANČIŲ ISRUTIES IR RAGAINĖS APSKRITYJE, BUITIS IR PAPROČIAI

1621

[...] Reikia atkaklių pastangų, norint sušvelninti tą jų laukinį būdą ir ištraukti iš tamsiausios barbarybės nakties. Lygiai taip pat atkaklus ir jų polinkis į prietarus, kurių našta sunkiai juos iki pat šių dienų slegia. Dar ir dabar sėkmingai nuėmę derlių ir iškulę grūdus vyrai aukoja, o po to suvalgo gaidį, o moterys vištą. Kas nežino, kad tai ne kas kita, kaip upeliai iš giliausių tamsybės versmių? O jeigu abejoji, kad barbarai savo dievukus kitados aukomis maloninę, paklausk Nazono¹, šitaip bylojančio:

*Jeigu valstiečio betriūsiančio maldos naudos neatneštų,
Gautų už ką Cerera² vidurius kiaulės sunkius?
Bakchui³ gauruotas tikrai nebus paaukotas ožiukas,
Jeigu, pamynus stipriau, vynuogių sultys netrykš⁴.*

Be to, atsiranda ir tokių, kurie dar turi išlaikę kažkokių stabmeldystės liekanų ir kasmet mirusiųjų vėlėms atlieka aukojimus, nors tasai prakeiktas paprotys dėl kunigų budrumo tarp jų jau baigia išnykti.

Dar juokingiau atrodo tai, kad [jie] taip rūpestingai tausoja gyvastį svirplių, kurių turi gyvą galą. O norintiems sužinoti šitokio jų kvailio gerumo priežastį, atsako, jog jie [svirpliai] esą didžiausi keršytojai už neteisybę ir skaudžiausia bausmė esanti, kai jie besikandžiodami prasiskverbia pro drabužius. Tokiais ir panašiais niekais, net kerėjimais ir prietaringais pranašavimais jie visi gėdingai garsėja. O kadangi šiuose dalykuose yra labai užkietėję, jiems reikia nuolatinio auklėjimo, tačiau, kad ir kaip juos baustum, net ir tuomet užsispyrę žmonės pakankamai nesusiprotėja. Mat kaip ugnis neįsižiebia iš titnago pirmąsyk skėlus, taip ir jų šaltose širdyse po pirmojo raginimo nepabunda jose slypinti silpnutė gėrio galia. [...]

[Lietuviai] dega tokiu beprotišku troškimu gerti, kad galėtų ir pačius vokečius (nors ir labiausiai įgudusius) šio meno pamokyti:

*Reikia alaus statinių sunkių,
Kad tiek iš riaugėjančio pilvo išverstų⁵.*

Žinoma, vargu ar ką ir čemerys⁶ bepadėtų, jeigu to tokio smarkaus potraukio gerti kaip nors nevaržytų protingesnė valdžia; nes jiems buvo draudžiama

kelti išgertuves ir kaimiškus pokylius su nuliejimais [dievams]. Tačiau kai kas mano, kad jie niekuomet nėra užsitraukę nemalonės vykdydami įstatymus.

Visų Šventųjų diena jiems virsta viešomis linksmybėmis; mat jie, tikėkit manim, ne mažiau trokšta šių švenčių, negu kad ilgai ir smarkiai siautėjančių vėjų blaškyti jūreiviai – ramaus uosto. Tada iki soties prisivalgo, persiryja, veda žmonas, ištekina dukras už vyrų. Taigi maždaug tuo metu būriais suplaukia prie bažnyčių ir, smarkiai nuvarginę kvieslį, su juokingomis apeigomis švenčia likusias vestuvių dienas.

Dar iki vestuvių jaunasis gali palenkti į glamones savąją sužadėtinę, jeigu ten (jaunosios pusėje) išbuvo apie tris dienas ir įgijo [jaunosios] tėvų ar giminų palankumą. Tik po to jaunojo piršlys (jis paprastai taip vadinamas), prie kurio prisijungia dešimties [žmonių] ar didesnis būrys, jau leidžiantis saulei, vyksta pas jaunąją, riedant priekyje vežimui, kuris savo puošnumu iš karto atkreipia į save visų pašalinių žvilgsnius. Mat yra apvyniotas drobine marška, iš visų pusių papuošta lininėmis mėlynomis bei žaliomis juostomis⁷. Tuo tokiu neįprastu vežimu trokštamasis „kroviny“, t. y. nuotaka, turi būti nugabenta pas jaunąją.

Kai pasirodo paskirtoji vieta, piršlys pentiniais paspaudžia arklių, kad šis greičiau lėktų ir, kadangi varpelis, kabantis po arklio kaklu, būrius žmonių išvilioja iš namų, ima klausinėti, ar jie neturėtų laisvo laiko pasižiūrėti atvykėlių iš svetur. Nors niekas neatsako, vežimo palyda kuo toliau, tuo atkakliau pradeda reikalauti, kad juos vaišingai priimtų. Klausinėjantiems, kokiam tikslui, o gal per klaidą čia atvyko, tasai, kuris nori atrodyti šiek tiek iškalbingesnis už kitus, atsako:

– Jokia klaida mūsų čia neatvedė. Kelią mums nurodė skaisčius puikios uogelės grožis. Kadangi mes nusprendėme, jog ji jau pakankamai prisirpusi, atvykome nusiskinti (mįslinga užuomina reiškia, be abejo, nuotaką).

Kai tik [susirinkusieji] tai išgirsta, už menką mokestį leidžia [atvykėliams] įvažiuoti. Tada gali pamatyti, kaip arkliai bėga ratu, vienas į kairę, kitas į dešinę pusę, kyla bildesys ir visi namai pradeda gausti nuo erzelio. Tuo pat pasirodo artimiausias nuotakos giminaitis, nešinas didžiuliu ąsočiu. Galbūt sunkiai patikėsi pasakojančiu, bet tegu mane Sokrato šunys ir žąsys sudrasko, jeigu jis nebus tokio dydžio, kad net ir pakankamai stiprų vyrą, jei šis užsidėtų jį ant nugaros, galėtų savo svoriu prispausti prie žemės. Kol sėdi ant arklių, [atvykėliai] nebando jo ištuštinti, nors ir kankina beprotiškas troškulys.

Po to [juos] nuveda į bendrą kambarį, visą įšilusį nuo molinės krosnies karščio. Ten jau stovi paruoštas ilgiausias stalas, už kurio jie raginami sėstis. Priešais susodinami tie, kurie dalyvauja iš nuotakos pusės, lygūs skaičiumi, bet nelygūs užimamomis pareigomis, kitaip sakant, privilegijomis. Mat gali naudotis kažkokia ypatinga ir galbūt nemalonia teise įpilti į savo taures

nedaug gėrimo, tarsi skirto nulieti dievams, o priešais sėdintiems pripila iki kraštų. Tada jau ima smarkėti gėrovų lenktyniavimas: uoliai vienas kitą ragina gerti be perstojo, o į tuščias rankas žiūrima kaip į smerktiną užsiiminėjimą niekais. Manoma, kad tikras vyras ir stiprus atletas yra tas, kuris stropiai ir kiek telpa gerdamas nevirsta leisgyvis ant žemės, neužtvindo jos atgal trykštančio alaus čiurkšlėmis ir nesuteršia bjauriausiu dvoku.

Tačiau ne vien linksmintis linkę lietuviai, jiems būdingas ir griežtas tvarkos laikymasis, o ko nesuturi nuo alaus gražūs prašymai, tam sunki lazda padeda. Jei ir galėtų būti kas girtino tuose girtuose lėbavimuose, to nusipelno vien tai, kad jų šnekos pokyliuose nepereina į vulgarius juokus ar, kaip girtiems įprasta, jie nepasiduoda geiduliams ir ištvirtavimui. Jiems labiau patinka būti Bakcho užmigdytiems, negu suvilotiems Veneros grožybių.

Tuo tarpu ir nuotaką, ir jos drauges apima ne mažesnis Liajo⁸ siutas: pradeda plėšyti gerkles keistais dainavimais, labiau primenančiais vilkų staugimą, negu muzikinę harmoniją. O kurias alus yra taip paveikęs, kad vaikšto svirduliuodamos, vos pavilkdamos kojas, tos savo barbariška galvosena sau įsikalba, kad labai grakščiai šoka ratelį ir kad kinedai⁹ geriau nepašoktų.

Atrodo, jog tokią girtą minią išsklaido vyriausias jaunojo pabrolys ir vežimo prižiūrėtojas, kuris laiko savo pareigą saugoti, kad kas iš aplinkui laktančių netyčia nepaliestų anksčiau minėto vežimo, nes mano, kad tuomet yra suteršiamas toks šventas reginys. Niekas nėra toks blaivus kaip jis (mat saikingiau geria), dėl to atrodo gana oriai. Rankoje jis neša rūtomis ar kitokiais žalumynais apvyniotą lazdą, kuria triskart sudavęs į duris, sušunka:

– Atiduokite tai, ko prašėme.

Išėjimas neapseina be vaidybinių triukų bei visokiausių kvailysčių: pamer-gės, pasipuošusios rūtomis, apsirengia taip, kad taptų panašios viena į kitą, ir apsigobia veidus šydais (galima sakyti, jog nė Jupiteris nebuvo panašesnis į Plauto Amfitrioną¹⁰), tarp jų įsimašo nuotaka, lygiai taip pat apsilvilkusi; susi-ėmusios už rankų, visos tarsi išprotėjusios sudaro tai ratą, tai trikampį, po to keturkampį, žiūrint, kiek blaivios veda ratelį.

Joms taip susimaišius, vėl reikia ieškoti nuotakos. Kai pagaliau ją suranda, veda tiesiai prie židinio, iš kur [jinai], graudžiai dejuodama, ištraukia nuodė-gulį ir, sunku pasakyti, tikrai ar apsimetusi raudodama, palydi savo išvykimą tokiomis aimanomis:

– Sudiev, ugnele manoji! Likite sveiki, nameliai ir jūs, namų dievai! O, ko-kios atramos netenkate! Sudiev, tėveliai brangiausieji, kas jus maitins, kai manęs nebebus? Kas mals, o varge?! O, juk išnyksta jūsų senatvės paguoda!

Visa tai išdejuoja lyg ir su didžiu liūdesiu, ir neatrodo, kad be graudulio tai darytų, nes nuolat linguoja galva, graužia nagus arba, suplojusi rankomis, apkabina [tėvams] kojas.

Kol visa tai vyksta, prisivalgę ir prisigėrę raiteliai jos jau laukia prie durų ir žagsėdami ragina, kad išeitų ir sėstų į vežimą. Pagaliau ji paklūsta raginiams, nors giliai dūsausdama ir tarsi be noro.

Vežėjas griebia vadžias, ligi pat dangaus kyla girti riksmas, ir visa apylinkė ima skardėti nuo švilpynių ir būgnų triukšmo. Mano, kad kelyje gali įvykti nelaimė, jeigu nuotaka ir raginama ims plepėti, todėl ji taip prietaringai tyli, tarsi priešais ją būtų atsisėdęs Sigalionas¹¹. Aplink jojantys [palydovai] sutrumpina ilgas ir sunkias kelio valandas arba girdami stiprų alų (mat visi peikia pokylį, kai namo tenka grįžti blaiviems) arba lenktyniaudami, kieno arklys greitesnis. O kai priartėja prie kaimo ar kokio miškelio, visi kartu ima pūsti plonus ragelius ir mano (tarsi vaikai, paikysčių apimti), kad nuo to pranyksta velniai ir šmėklos.

O jau parvežta [nuotaka] jaunojo pusėn, pajutusi ta proga pakurtos ugnies šilumą, kuo greičiausiai šoka iš vežimo, o visi kiti tartum nuožmūs galvažudžiai švytuodami kartais puola prie vežimo ir tol tranko, kol jis subyra į gabalus. Po to, nepasistiprinusi jokių maistu ar gėrimu, toji prisirpusi uogelė pasislepia miegamajame, kur ją greitai užtinka alkanas uogautojas.

Auštant miegančią [nuotaką] mergelės pradeda žadinti įvairiausiomis dainomis, kol pagaliau [ji] pasirodo ir dar kartą prisiartina prie židinio, dalindama dovanėles (toji dovana dažniausiai būna austa įvairiaspalvė juosta). Išėjusi sėdi nuleidusi akis ir nepakelia jų, visa savo išvaizda tarsi rodo savo drovumą, nes prisiminusi su vyru praleistą naktį bijo, kad kas kartais nepradėtų priekaištauti dėl glamonių ir savo noru prarastos nekaltybės. O jeigu kas ją, taip tylomis mąstančią, prajuokina ar juokingais judesiais, ar tinkamu šamojum, tas susilaukia didesnės dovanos.

Jeigu per visą tą dieną jaunavedžiai nesusilaiko nuo mėsos valgymo, manoma, kad padaro didžiulį nusikaltimą. Vėl prasideda bjaurus gėrovų lenktyniavimas, tarsi kokia kiklopų kova, kol girtus svečius išsklaido tuščios statinės (alus juk baigėsi!).

Tada nuotaka smalsiomis akimis pradeda apžiūrinėti naujų namų slapčiausias vietas. Stato jie savo namus, bendrus sau ir gyvuliams, iš tašytų rastų, dengia šiaudais, o dūmams nėra pro kur išeiti, tik pro duris. Per ilgą laiką jie taip įpranta prie dūmų, kad jų nė nejaučia. [...]

Savo mirusiuosius bando prikelti juokingais raudojimais ir tarsi kviečia besielį kūną pokalbiui.

– Koks žiaurumas, – sako, – neleido tau būti šalia mūsų, mano brangiausias? O gal tu pats nenori tarp mūsų gyventi? Sakyk, gal esi mažai pavalgęs ar atsigėręs, gal kada alkanas atsigulei miegoti? Kodėl neatsakai? Kokios dvasios, kokia dievybė ar dievai užvėrė tavo lūpas, kurios ir mirusios, atrodė, prašosi pabučiavimo.

ERHARDAS WAGNERIS

Tokiomis, sakyčiau, nesąmonėmis keistai vargina besielį kūną. Bet kai tik užkasa jį į žemę, liūdesys iš karto visiems iš galvų išgaruoja, ir kol pagal paprotį atlieka mirusiojo paminėjimą, daugiau mirksta aluje negu ašarose.

Vertė ARVYDAS BARONAS

KOMENTARAI

- ¹ *Publijus Ovidijus Nazonas* (Publius Ovidius Naso; 43 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.) – romėnų poetas, elegijos meistras.
- ² *Cerera* – romėnų mitologijoje laukų, žemdirbystės deivė.
- ³ *Bakchas* – graikų mitologijoje vyno ir vynininkystės dievas. Poetinėje kalboje – vyno simbolis.
- ⁴ Ovidijus, *Laiškai iš Ponto*, II knyga, 9 elegija, 29–32 eil. (Ovid. *Epist. Ex Ponto*, II, 9, 29–32). Vertė A. Baronas.
- ⁵ Eilių autorius – Taubmanas (*Friedrich Taubmann*; 1565–1613) – vokiečių humanistas, lotyniškai rašęs poetas, minimas greta Eobano Hesso ir Jurgio Sabino.
- ⁶ *Čemerys* – žolė, liaudies medicinoje naudojama psichikos ligoms gydyti bei kaip vidurius laisvinanti ir vėmimą skatinanti priemonė.
- ⁷ M. Pretorijus taip aprašo šį vežimą „[...] paprastas vežimas, įtaisytas pagal lenkų pavyzdį. Ant jo uždedami lankai, kurie yra apdengiami visaip išsiuvinėtomis jaunojo dovanotomis drobėmis taip, kad vežimas tampa panašus į karietą“ (M. Prătorius, *Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, Berlin, 1871, S. 81).
- ⁸ *Liajas* – Bakcho sinonimas; perkeltine prasme – vynas.
- ⁹ *Kinedai* – Antikos laikų šokėjai, atlikdavę nepadorius judesius.
- ¹⁰ Plauto komedija „Amfitrionas“. Heraklis buvo Alkmenės ir Dzeuso sūnus, Dzeusas suvedžiojo Alkmenę jos vyro Amfitriono pavidalu.
- ¹¹ *Sigalionas* – egiptiečių tylėjimo dievas.

ARVYDAS BARONAS

CELESTINAS MISLENTA

1588–1653

COELESTIN MISLENTA

Celestinas Mislenta (*Coelestin Mislenta*) gimė 1588 metų kovo 27 dieną Angerburgo apskrityje Kučių kaime. Mokėsi Angerburge, Frydlande, 1603–1609 metais Karaliaučiaus pedagogiume, vėliau – nuo 1619 metų – Vitenbergo, Leipcigo, Gyseno universitetuose. 1619 metais Gysene gavo teologijos mokslų daktaro laipsnį, lankėsi Šveicarijoje, Olandijoje. Nuo 1619 metų pradėjo dėstyti Karaliaučiaus universitete teologiją, nuo 1621 ten pat rytų kalbų profesorius, nuo 1626 metų – teologijos ordinarinis profesorius; 1622 metais tapo Sembos konsistorijos nariu.

Buvo plačiai žinomas kaip fanatiškas ortodoksinės liuteronybės šalininkas (dvejus metus neleido palaidoti savo kolegos universiteto profesoriaus Michaelio Behmo sūnaus, kadangi šis buvo ne ortodoksinių pažiūrų). Mislenta daug rašė poleminiais teologijos klausimais, 1624 metais diskutavo su Kauno liuteronų kunigu Kasparu Movijumi (Gause, 1972, 450). Dėjo visas jėgas, kad iš Karaliaučiaus evangelikų liuteronų bažnyčios administracijos ir universiteto būtų pašalinti žmonės, ieškantys kelių Evangelikų liuteronų bažnyčiai suartėti su Evangelikų reformatų bažnyčia.

Mislentos knyga *Vadovas po Prūsiją, arba Viso Prūsijos bažnyčios mokymo atnaujinimas, išdėstytas komentarais* (*Manuale Pruthenicum, seu Repetitio corporis doctrinae ecclesiarum Pruthenicarum commentario explicata*) buvo parašyta kaip paaiškinimai Prūsijos bažnyčios pagrindiniam dokumentui *Atstatytieji Prūsijos tikėjimo mokymo pagrindai* (*Repetitio corporis doctrinae Prutenici*, 1570) ir istorinei-chronologinei Prūsijos bažnyčios istorijos apybraižai (*Dissertatio proemialis historico-chronologica*, Königsberg, 1626; žr. Hubatsch, 1968, t. 1, 144–146). *Atstatytieji Prūsijos tikėjimo mokymo pagrindai*, priimti 1567 metais, buvo svarbiausių Prūsijos evangelikų liuteronų bažnyčios teiginių santrauka, pagrįsta 1530 metų Augsburgio tikėjimo išpažinimu ir Šmalkaldeno susitarimo straipsniais (*Schmalkaldische Artikel*). Šiame dokumente užfiksuotas ortodoksinės liuteronybės požiūris. Įsigaliojęs dokumentas ir 1568 metais priimti nuostatai galutinai suformulavo privalomas Evangelikų liuteronų bažnyčios dogmas bei nustatė apeigas. Mislenta *Vadovu po Prūsiją* formavo viešąją nuomonę, kad reikia griežtomis priemonėmis diegti ortodoksinę liuteronybę

lietuvių valstiečiams. Jis tikriausiai prisidėjo prie Įsiruties apskrities vizitacijos nuostatų rengimo 1632–1638 metais; nuostatai ir numatė daugumą tokių priemonių.

Rašydamas *Vadovą po Prūsiją* Mislenta rėmėsi, kaip galima spręsti iš jo paties nuorodų, knyginėmis žiniomis, pirmtakų aprašymais, ypač Casparu Hennenbergeriu (Hennenberger, 1595), Krašto bažnyčios nuostatais bei kitais dokumentais.

INGĖ LUKŠAITĖ

Mislentos knygoje *Vadovas po Prūsiją* trumpai apibūdinama ir senovės prūsų religija (dievai, jiems aukojamos aukos, žyniai bei jų pareigos). Medžiaga imta iš senesnių rašytinių šaltinių, daugiausia iš *Vyskupų sinodo nutarimų* ir Casparo Hennenbergerio (Hennenberger, 1595). Teiginys apie prūsų dievus, pradedant Okopurnu, ir pastaba apie sūduvių aukojimą ožiui, kaip nurodo pats autorius, paimtas iš pirmojo šaltinio, o visa kita – iš antrojo. Mislenta naudojo kitu *Vyskupų sinodo nutarimų* rankraščio nuorašu ar pačiu rankraščiu (Mannhardt, 1936, 234), o ne tuo, kurio ištraukas buvo perspausdinęs Wilhelmas Mannhardtas (ten pat, 232–233), ir kurios skelbiamos šiame leidinyje. Todėl kai kurių jo pateiktų dievų vardai šiek tiek skiriasi nuo ten esančiųjų (pvz., *Occopirmus* – *Occopurnus*, *Pilunytus* – *Polunytis*) ir yra užuomina apie sūduvių aukojimą ožiui, ko nebuvo aname variante. Kadangi rankraštis, kuriuo naudojosi Mislenta, neišliko, iš jo perrašytas vietas tenka laikyti pirminiu šaltiniu. Daugiau naujų duomenų apie senąją prūsų religiją veikale nėra.

Mislentos darbu yra naudojęs vienas kitas baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojas (Mierzyński, 1900; Топоров, 1972; Puhvel, 1974).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mislenta, 1626, [24–34].

Literatūra: *Das Gelährte Preussen*, 1724, 310–311; Lehnerdt, Krollmann, 1969, 439–440; Hubatsch, 1968; Gause, 1972.

Tekstas iš: Mislenta, 1626, [24–34].

MANUALE PRVTHENICUM

1626

[...] PRIMUM, RELIGIO BARBARA, ET ETHNICA VETERUM HUIUS DUCATUS INCOLARUM: Siquidem ante sexcentos annos, Veteres Pruteni, loco unius veri Dei, plurima, eaque fictitia colere solebant *Numina*, qualia lingua Barbarissima nuncupare solebant inditis peculiaribus nominibus, ceu sunt: *Occopurnus, Suaixtix, Auxschautis, Autrympus, Potrympus, Bardoayts, Polunyitis, Parcuns, Pecols* atque *Pacols*: Qui Dii interpretibus *Georgio à Polents* et *Paulo Sperato* Episcopis Prutenicis Anno 1530 in praefatione agenda Ecclesiasticae, si earum Numina secundum opinionem pensitentur, erunt: *Saturnus, Sol, Aesculapius, Neptunus, Castor, Pollux, Ceres, Jupiter, Pluto, Furiae* etc.

Ceterum ejusmodi Deastros in certos ordines distinctos fuisse, commemorat *Hennenbergerus* in suo libello de *veteribus Prutenis*, eorumque cultu, moribus, et ritibus edito in lucem *Regiomonti Anno 1584* ubi etiam videri poterunt. Silentio autem nequaquam praetereundum; Daemonia adorari a Barbaris solita, in igne, arboribus, Fluentis, et Nemoribus habitasse: Sic *Gorcho*, Deaster Prutenorum, sedem suam in Quercu quadam, ubi locorum nunc *Hieropolis* seu *Heiligenbeil* oppidum visitur, habuisse; ac sextus in ordine Deorum ex Masovia in Prussiam translatus, fuisse; exculentis et potulentis, praefectus fertur: cui ignis perpetuus asservabatur; omnis generis primitiae offerebantur v.g. frumenti, farris, farinae, mellis, lactis et reliquorum esculentorum; oblaque igne cremebantur; primitiae adhaec captorum piscium cujusvis anni lapidibus impositae in honorem Deastri huius igne absumebantur: donec quercum illam *Anshelmus primus Ermlandiae Episcopus*, una cum idolo arrepta bipenni humi prosterneret, sicque idololatriam in illo loco arbore in cineres redacta everteret et destrueret, Similis quercus commemorata in longitudine et latitudine sex ulnas qua Diametrum, nec non ramorum densitate excedens; foliorumque virorem nunquam amittens, quin tam astivo, quam brumali tempore virescens perpetuo fuisse perhibetur *Rickojothi* in medio *Natangensis* tractus; ubi Coenobium antiquitus exstructum hodieque, sed in profanos usus mutatum, cernitur: In hac quercu quippe trisida, triplex representabatur, et adorabatur Idolum:

Primus Deaster vocabatur *Potollo* facie pallida, barba cana, eaque proluxa praeditus; veste linea candida, capillos praecinctus; cui sacrificii loco consecrabantur et immolabantur capita exanimatorum hominum, et jumentorum: diebus solemnibus in ipsius honorem cremare solebat sepum in ollis.

Infestabat saepissime domos ditiorum, praesertim ubi e vivis sublato, partioribus placabantur victimis Dii illi fictitii: noctu igitur homines partiores aggredi, negotiumque eis facessere crebrius; sin vero tertium supervenisset; nonnisi sanguine humano praevaricationes expiari eoque placari: ita quidem, ut sacrificulus in proprios lacertos saevire, indeque cruorem immolandum elicere ubertim necessum habuerit: Quo peracto, percipiebitur sonitus remurmurans in quercu ceu certissimum reconciliationis et expiationis indicium.

Alter Deaster appellabatur *Perckunos*, faciem iracundi, ideoque rubicundi instar ignis viri repraesentans; barba nigra, eaque crispa, ac innodi praditus; flamma ignea coronatus: *Tertium* idolum *Potrympum*, torvum non sine furore aspectans. Huic asservari consuevis ignis perpetuus ex lignis quercinis iisque aridis conflatus: quo quidem sacrificia cremabantur: sin vero contigisset ignem extinguui: sacrificulus vitae discrimen incurrere necessum habebat.

Tertius Deaster nuncupabatur *Potrympo*, faciei glabra, ac imberbis, frontis serenae et exporrectae ridentium et laetantium in morem; ideo quod *Percunos* stomacharetur: corona ex spicis viridibus contexta redimitus: Huic consecratur anguis in grandiori olla lacte enutritus, et educatus a sacrificulis, ac manipulis frumenti coopertus: In ipsius honorem cremabatur cera et Thus: nec non infantes necabantur.

In circuitu Roboris huius cernebantur egregii tapetes *septem* ulnas in altum elevati, explicati et appensi: nefas vero, et religio erat cuiquam in interiora aulaei penetrare, exceptis summo eorum Pontifice, et Archiflaminibus: tempore autem peractorum sacrificiorum removebatur velum ad latus, vel contrahebatur; quo liceret sacrificantibus introspicere.

Quartus Deaster Prutenorum erat nuncupatus *Worskaite*, isque *primus* Prutenorum Rex ante sui combustionem *Widiwuto* dictus: post vero sic cognominis in Deorum censum relatus.

Quintus autem *Ischwanbrato* ante sui cremationem in honorem Daemonum, *Bruteno* (a quo postea Prussia cognominata) appellatus: officioque Summi Pontificis *Criwe* nuncupati defunctus.

Sextus vocabatur *Gorcho*, uti supra dictum. Nec hoc silentio praetercundum, triplici illi idolo in trisida quercu residenti, nonnisi in certo loco eoque *Rikojoth* sacrificia offerre licitum fuisse. Prope quercum illam destinata erat sedes summo sacrificulo; in circuitu vero reliquis inferioribus flaminibus: donec *Boleslaus Charbr[!]* in Prussiam deveniret, haecque idola una cum *Rikojoth* demoliretur, ac igne devastaret: quantopere etiam Masowitae in locum huncce una cum sacrificulis saeverint; refert *Hennenberg*: p. 466. in descriptione *Prussiae*: idem de *Samis* perhibet, ab eis in honorem Deastrorum suorum ingentem, serpentum multitudinem in nemore Quercino enutritum et educatum fuisse pag. 412. Praeterlabitur vicum quendam in tractu *Insterbur-*

gensi Narpisken cognomento, fluvius *Golba* dictus, cujus adoratores *Monoculi* reddebantur: id quod magna erat gratiae signum. Vbi nec hoc reticendum, Daemonem in Hirco plerumque adoratam et cultum fuisse, commemorantibus *Episcopis von Polents* et *P. Sperato* d.l. in praefat: Inter reliqua vero sacrificia Daemonibus offerri solita fuere, prater jam commemorata, *partim homines* vivi Equis impositi, iisque alligati; Hinc ex Christianis captivis in holocaustum igne cremati in Borussia; civis quidam *Magdeburgicus* cognomento *Hirfzhals* ex sortis sic tertium innuentis casu. *Heidenreich Eylinger Wilhelmus von Coburg: Gerhard Rode* Praefectus Sambiensis, etc. *partim* sues: hoc pacto fecisse sex pagos in tractu *Sambiensi*, evincit historia *Pobetensium* rusticorum Anno 1531, jam post reformationem Euangelicam: Vbi iis in unum congregatis in conspectu utriusque sexus per sacrificulum certis ritibus ex sui medio ad id negotii delectum, cum recitatione precum Idololatricarum, et invocatione Daemonum sus mactabatur fausti ominis ergo, cuius caro a sacrificantibus omnibus, quotquot impraesentiarum aderant, frustratim assa, et igne tosta devorabatur continuatis epulis ad septimum usque diem, ac largius potantibus de 12. tonnarum hunc in usum coemta cerevisia: extra vero, ossa et residuae particulae igne cremabantur: *partim* etiam *Equi* albi; quos proinde ad usus profanos adhibere piaculum et religio erat, uti testatur historia de *Dorgone Pruteno*.

Ordinem sacrificulorum, seu *Flaminum* quod attinet, *triplexis* obtinuisse, commemoratur. In *summo* dignitatis fastigio constitutus dialecto barbara *Criwe* vocabatur, vel *Kirwaite*, quae vox summum denotabat Pontificem interprete *Mechow*. lib.2.c.s. Huic subordinati appellabantur *Weidelottes*, h.e. *Sacerdotes*, itidem explicante *Mechow*. d.l. *Tertii* ordinis sacrificulus appellitabatur etiam *Weidelottes*, sed in eo a prioribus differens, quod illis nusquam habitare licuerit, nisi in *Rikojoth*: his vero habitatio extra *Rikojoth* permittebatur inter alitos homines libera: Omnes vero (praesertim primi et secundi ordinis) tenebantur esse 1. *provectae* et *spectatae* aetatis; 2. antehac *Uxorati*; 3. *dextrae famae*, boni nominis, at inculpatae vitae; 4. castitatem perpetuam voventes, ac imposterum omne faeminarum consortium fugientes, sub paena capitali cremationis et combustionis. Erat etiam certus ordo *Vestaliū* eundem in modum qua fidem, qua vitam cum sacrificulis comparatus. *Officium* Vestaliū erat ad Mulieres restrictum, quas aequae, ut sacrificuli Viros, de rebus fidei, morum ac rituum informabant. Ex ordine Vestaliū ejus modi fuisse legitur *Pogia Varmonis* filii Regii Prutenici filia; *Widiwudo* Neptis, etc. a qua Provincia *Pogesania* nomen traxit, in hocce Ducatu.

Officium autem sacrificulorum erat 1. *sacrificare* jam commemorata sacrificia h. est, homines vivos; Iumenta, praesertim *Equos* albos; 2. *homines* in religionis et cultus negotio *informare*; ut et 3. modum *vivendi* iisdem praescribere.

4. devote *orare* quo Numina placentur, et ad apparitiones, nec non colloquia cum sacrificulis propitiora reddantur: 5. populo *benedicere*; in quae modo benedicendi plebi praeire. 6. de *dubiis*, et perplexis; acquirendis, et amissis responsa dare: plura videantur in tracta. commemorato *Hennenberg*: de antiquis Prutenis.

Duravit autem barbara haec Idolomania in Prussia plus quam 500 annos post *Christum* natum; maxime vigere caepit sub *Widiwudo Primo* Prutenorum Rege, qui Balgam fundavit, extruxit, ibidemquae leges Prutenicas promulgavit usquae ad introductum *Teutonicum* ordinem; sub quo *Pruteni* domiti facti ad fidem Christianam cōversi sunt, non tamen sine ingenti difficultate et sanguinis humani, vitae fortunarumquae jactura: uti statim indicabitur: Sed nec sic prorsus Idololatriae valedixit gens Prutenica: quantum vis enim publicitus tale quid attentare non ausa fuerat; furtim tamen, et clanculum Daemonibus litabat: Qua de re conquesti suo tempore duo illi supra commemorati Episcopi fuerunt Anno 1530. in praefatione conceptis verbis sequentibus: *In hoc angulo Prutenico, quam libet exiguo rudiores adhuc plerosquae non parum multos tum Pastores; tum oviculas habemus, Germanos, Bruthenos, Ruthenos, Polonos, Masovitas, Lithvanos atquae Livonios, qui veluti alteri Aborigenes in hoc Latio, sedes sibi jam olim posuerunt: Referemus etiam rem miram: Est adhuc in Bruthenis nostris Sambiensibus Sudorum quidam manipulus (ut reliquam abominationem superstitionum, reliquias Gentilitatis taceamus) Hirco etiam num furtim non nunquam faciens; ac instar olim Samaritanorum, una cum vero DEO vana prisci erroris Numina tremens, etc.* Hactenus verba Praefation: Quam quidem narrationem confirmat *Historia Pobetensium* Anno 1531. paulo ante in medium allata: Ac praxis multis in locis huius Ducatus a pluribus colonis frequentata ante aliquot annos per quandam manutraditionem a Majoribus Prutenis ad posteros propagata; praesertim in pagis: ubi certo ac stato tempore sub noctem omnis generis edulia praeparari; primitiae vero eorum Daemoni consecrari segregata certa portione solebant: ad quarum absumptionem Daemon invitabatur, ac invitatus in Hypocausto bene obserato solus relinquebatur: omnibus autem domesticis sub extremo vitae discrimine in domicilium illud eo tempore interdicebatur ingressus. Credebatur hoc pacto placari ac omni vene ratoris possessioni propitior reddi; ne aliquam noxam vel pecudibus vel frugibus eiusdem currente anno inferret. [...]

VADOVAS PO PRŪSIJĄ

1626

[...] Pirmiausia apie šios kunigaikštystės senųjų gyventojų barbariškąjį, arba pagoniškąjį, tikėjimą. Taigi prieš šešis šimtus metų senovės prūsai vietoj vieno tikrojo Dievo buvo įpratę garbinti daugybę pramanytų dievybių, kurias savo barbariška kalba vadindavo tam tikrais savotiškais *vardais*, kaip antai: *Ukapirmas* (*Occopurnus*), *Svaikstikas* (*Suaixtix*), *Aušautas* (*Auxschautis*), *Autrimpas* (*Autrympus*), *Patrimpas* (*Potrympus*), *Bardaitis* (*Bardoayts*), *Pilnytis* (*Polunytis*), *Perkūnas* (*Parcuns*), *Pikulas* (*Pecols*, arba *Pacols*). Šie dievai pagal Prūsijos vyskupų *Georgo von Polentzo* ir *Pauliaus Sperato* aiškinimus 1530 metų bažnytinės agendos įvade, jeigu juos palygintume, reikštų: *Saturnas*, *Saulė*, *Eskulapas*, *Neptūnas*, *Kastoras*, *Poluksas*, *Cerera*, *Jupiteris*, *Plutonas*, *furijos* ir kt.

Beje, *Hennenbergeris* savo knygelėje apie *senovės prūsus*, jų gyvenimo būdą, papročius ir apeigas, dienos šviesą išvydusioje 1554 metais *Karaliaučiuje*, mini, jog šios dievybės buvusios, matyt, suskirstytos į tam tikras grupes. Negalima šito nutylėti. Paprastai pagonys garbindavo demonus, esą gyvenančius ugnyje, medžiuose, upėse ir giraitėse. Antai *Kurko* (*Gorcho*), prūsų dievaičio, buveinė būdavusi kokiame nors ažuole toje vietoje, kur dabar stovi *Hieropolio*, arba *Heiligenbeilio*¹, miestas. Šis dievas iš eilės buvęs šeštasis, į Prūsiją jis atkeliavęs iš Mozūrijos². Jis laikomas valgymo ir gėrimo globėju. Jam būdavo saugoma amžinoji ugnis, aukojami visų rūšių pirmieji grūdai, pirmieji duonos kąsniai, miltų žiupsniai, medaus lašai, pieno šlakai ir kiti valgiai. Aukos būdavo ugnyje sudeginamos. Šio dievo garbei padėtos ant akmenų būdavo deginamos ir pirmosios tais metais sugautos žuvys, pakol pirmasis *Varmės*³ vyskupas *Anzelmas*, pagriebęs dviašmenį kirvį, tą ažuolą nukirtęs kartu su stabu ir taip, sudeginęs ažuolą, išgriovęs ir sunaikinęs stabmeldystę. Panašus šešių uolekčių aukščio ir storio ažuolas, išsiskyręs šakų tankumu, niekad nepraradęs lapų žalumo, – kadangi žaliuodavęs tiek vasarą, tiek žiemą, – sakoma, buvęs *Rikojote* (*Rickojothi*), *natangų žemės* viduryje, kur iki šiol nuo seno tebestovi vienuolynas, dabar bedieviškoms reikmėms pritaikytas. Šiame trikamieniam ažuole buvusi įsikūrusi ir garbinama stabų trijulė.

Pirmasis dievas, vadinamas *Patulu* (*Potollo*), buvo blyškaus veido, pavaizduotas su ilga žila barzda, baltu drobiniu drabužiu, raiščiu susirišęs plaukus; jam kaip aukos būdavo atnašaujamos nužudytų žmonių ir nudobtų gyvulių galvos, šventadieniais jo garbei puoduose paprastai būdavo deginami taukai.

Jis labiausiai neduodavęs ramybės turčių namams, ypač ten, kur, kam nors mirus, šiems išgalvotiems dievams būdavę šykščiau atnašauta; taigi naktį dažniau jis užpuldavęs šykštesnius žmones pridarydamas jiems rūpesčių, o jeigu atsilankydavęs trečiąsyk, nebent žmogaus krauju būdavo įmanoma prasikaltimą nuplauti ir jį numaldyti; taigi buvo būtina, kad žynys prasidurtų ranką ir paaukotų gausiai tekančio kraujo. Tai padarius, iš ažuolo pasigirsdavęs slopus balsas kaip tikras permaldavimo ir susitaikymo ženklas.

Kitas dievas buvo vadinamas *Perkūnu* (*Percunos*); [jis] vaizduojamas kaip vyras pikto ir todėl raudono tarsi ugnis veido, juoda garbanota ir susivėlusia barzda, apsuptas liepsnos, žiūrintis į *trečiąją* stabą – *Patrimpą* (*Potrympum*) su baisiu įtūžiu. Jam būdavo saugoma amžinoji iš ažuolo malkų ir sausulių sukurta ugnis, kurioje būdavo deginamos aukos; o jeigu pasitaikydavo, kad ugnis užgesdavo, aukotojas savo nerūpestingumą turėdavo išpirkti gyvybe.

Trečiasis dievaitis, vadinamas *Patrimpu* (*Potrympo*), buvo švelnaus veido, bebarzdis, giedro žvilgsnio ir džiugaus bei linksmo būdo: dėl to *Perkūnas* (*Percunos*) pykdavęs; [*Patrimpas*] buvo pasipuošęs žalių varpų vainiku. Jam būdavęs skiriamas žaltys, aukotojų išaugintas ir išmaitintas pienu dideliame puode, uždengtame javų pėdais. Jo garbei būdavo deginamas vaškas ir smilkomis smilkalai, taip pat žudomi vaikai.

Aplink tąjį ažuolą buvo ištemptos didžiulės marškos; jos buvo pakeltos, išvyniotos ir pakabintos *septynių* uolekčių aukštyje; užėiti už uždangos buvo laikoma nuodėme ir niekam neleidžiama, išskyrus jųjį vyriausiąjį žynį bei jo padėjėjus; per aukojimus marška būdavo praskleidžiama, ir taip aukojantieji galėdavo žvilgterėti į vidų.

Ketvirtasis prūsų dievaitis vadinosi *Viršaitis* (*Worskaite*); jisai buvo *pirmasis* prūsų karalius; prieš jį sudeginant, vadintas *Vaidevučiu* (*Widiwuto*). O praminus jį *Viršaičiu*, buvo priskirtas prie dievų.

Penktasis buvo *Svaibratas* (*Ischwanbrato*), prieš sudeginamas demonų garbei vadintas *Pruteniu* (*Bruteno*; jo vardu vėliau buvo pavadinta ir Prūsija) ir paskirtas vyriausiojo žynio, vadinamo *Kriviū* (*Criwe*), tarnybai.

Šeštasis, kaip anksčiau sakėme, buvo vadinamas *Kurka* (*Gorcho*). Negalime nutylėti, jog šitai stabų trejybei, įsikūrusiai trikamieniam ažuole, aukos būdavo leidžiamos aukoti tiksliai tam tikroje vietoje, būtent *Rikojote* (*Rikojoth*). Priešais tąjį ažuolą buvo paskirta vieta vyriausiajam žyniui, o aplinkui – kitiems, žemesniems žyniams, pakol *Boleslovas Narsusis* atvyko į Prūsiją ir šituos stabus kartu su *Rikojotu* (*Rikojoth*) sugriovė ir sudegino; kaip žiauriai čia mozūrai elgėsi su žyniais, pasakoja *Hennenbergeris Prūsijos aprašymo* p. 466. Tą patį p. 412 jis sako apie *sembus*, kurie dievaičių garbei laikę napa-prastą daugybę žalčių, išmaitintų ir išaugintų ažuolų giraitėje. *Įsruties* krašte pro kažkokį kaimelį, pavadintą *Narpiškiais*, teka upė *Galbė*, kurios garbintojai

tapdavę *vienaakiais*: tai buvęs ypatingo [dievų] palankumo ženklas. Pagal *vyskupų Georgo Polentzo* ir *Pauliaus Sperato* prisiminimus [*Agendos*] įžangoje, ten – nereikia ir šito nutylėti – paprastai kaip demonas būdavęs garbinamas ožys. Be minėtų įprastinių aukojimų demonams, kartais būdavę aukojami gyvi žmonės, užsodinti ant žirgų ir prie jų pririšti. Štai kodėl iš krikščionių belaisvių kaip deginamosios aukos Prūsijoje buvo sudeginti kažkoks *Magdeburgo* pilietis *Hirschalsas*, trečiasyk kritus burtui, *Heidenrichas Eylingeris*, *Wilhelmas von Koburgas*, *Gerhardas Rode* – *Sembos* prefektas ir kt., [buvo deginamos ir] kiaulių dalys. *Pabėčių* kaimiečių istorija 1531 metais⁴, jau po evangeliškosios reformacijos įvedimo, patvirtina, kad Semboje šeši kaimai taip aukojė kiaules. Jiems susirinkus į būrį, vyrų ir moterų akivaizdoje žynys, išrinktas tam reikalui pagal jų papročius iš savo tarpo, kartodamas pagoniškas maldas ir šaukdamasis dvasių, palankaus likimo dėlei paskersdavo kiaulę, kurios mėsą visi aukotojai, kiek tik jų čia būdavo, tuoj pat patroškintą ar ant ugnies iškeptą suvalgydavo per puotą, kuri trukdavo net septynetą dienų, o smarkiau lėbaujantiems šiam reikalui nupirkdavo 12 statinių alaus; kaulai ir atliekos būdavo sudeginami. Taip pat kartais būdavo *aukojami* ir balti žirgai, kuriuos naudoti kitokiems reikalams buvo nusikaltimas ir nuodėmė, liudiją pasakojimas apie *prūsų Dorgūną* (*Dorgone*).

Žynių, arba flaminų, *hierarchija*, sakoma, buvusi *trijų pakopų*. Pačioje *viršūnėje* pagal vertingumą buvo pagoniškąja kalba vadinamas *Krivis* (*Criwe*), arba *Krivaitis* (*Kirwaite*), kurio balsas prilygdavo vyriausiajam pontifikui, – aiškina [*Motiejus*] *Miechovietis* antrojoje knygoje⁵. Jam pavaldūs buvo vadinamieji *vaidilučiai* (*Weidelottes*), t. y. žyniai, – ten pat aiškina [*Motiejus*] *Miechovietis*. Trečiosios pakopos žyniai taip pat buvo vadinami *vaidilučiais*, bet nuo pirmesniųjų skyrėsi tuo, kad aniems nebūdavo leidžiama gyventi niekur kitur, kaip tik *Rikojote* (*Rikojoth*), o šiems būdavo leidžiama laisvai gyventi tarp kitų žmonių už *Rikojoto* (*Rikojoth*). Jie visi (ypač pirmosios ir antrosios pakopos) turėjo būti: 1) *pagyvenę* ir *patyrę*; 2) *vedę*; 3) *šlovingi*, turintys *gerą vardą* ir nesusitepę nuodėme; 4) padarę skastybės įžadus ir vėliau vengią bet kokios moterų draugijos, bijodami būti nubausti mirtimi sudeginant. Buvo ir tam tikras luomas *vestalių*, tiek tikėjimu, tiek gyvenimu panašių į žynius. *Vestalių pareiga* buvo moteris, lygiai kaip kad žynių – vyrus, supažindinti su tikėjimo dalykais ir papročiais. Sakoma, kad iš *vestalių* buvusi *Pogezana* (*Pogia*), prūsų karaliaus sūnaus *Varmio* (*Varmonis*) duktė, *Vaidevučio* (*Widiwudo*) anūkė ir t. t., kurios vardu šioje kunigaikštystėje pavadinta *Pagudės* (*Pogesania*) provincija.

Žynių pareigos buvo: 1) *aukoti* minėtas aukas, t. y. gyvus žmones, kinkomuosius gyvulius, ypač baltus žirgus; 2) *aiškinti* žmonėms tikėjimo ir apeigų dalykus; 3) nurodyti jiems gyvenimo būdą; 4) karštai *melsti* dievų palan-

kumo per apeigas ir pokalbius su žyniais; 5) teikti *palaiminimą* žmonėms ir šitaip jiems vadovauti; 6) *spręsti* abejotinus, painius, įgijimo ir netekimo klausimus. Plačiau reikia žiūrėti minėtame *Hennenbergerio* traktate apie senovės prūsus.

Taigi Prūsijoje stabmeldystė išsilaikė daugiau nei 500 metų nuo *Kristaus* gimimo; labiausiai ji suklestėjo karaliaujant *Vaidevučiui* (*Widiwudo*), *pirmajam* prūsų karaliui, kuris įkūrė Balgą ir ten paskelbė savo įstatymus iki pat įsikuriant *Vokiečių* ordinui; šiam išgalėjus, *prūsai* buvo suvaldyti ir atversti į krikščionių tikėjimą, tačiau ne be didžiulių sunkumų ir žmonių kraujo, gyvybės bei turto nuostolių, kaip netrukus bus parodyta. Ne taip paprastai prūsų gentys atsisakė stabmeldystės; nors viešai atsimesti nedrįso, slapta, patyliukais atnašaudavo savo demonams. Dėl to ir skundėsi tieji du anksčiau minėti vyskupai 1530 metų *Agendos* įžangoje tokiais žodžiais: „*Šiame Prūsijos užkampyje, kad ir koks jis mažas, iki šiol palyginti daug turime visiškų nemokšų tiek ganytojų, tiek avelių: vokiečių, prūsų, rutėnų, lenkų, mozūrų, lietuvių ir lyvių, kurie tarsi kiti aborigenai šiame Lacijuje⁶ jau nuo seno yra apsigyvenę. Paminėsime taip pat stebėtiną dalyką. Iki šiol tarp mūsų Sembos prūsų tebėra kažkoks būrelis užsispyrėlių (jau nekalbėsime apie kitus niekingus prietarus ir pagonybės liekanas), vis dar slapta retsykiais aukojančių ožiui. Jie tarytum samariečiai kartu su tikruoju Dievu bijosi ankstesniojo paklydimo pramanytų dievybių ir t. t.*“ Tiek įžangos žodžių. Šį pasakojimą patvirtina 1531 metų *Pabėčių* istorija, neseniai iškelta į viešumą, ir daugelio gyventojų patirtis, prieš keletą metų įvairiais būdais paskleista šios kunigaikštystės žemėse, senesniųjų prūsų, ypač kaimuose, vėlesnėms kartoms perduota. Tam tikru nustatytu laiku, naktį, ruošdami visokio maisto atsargas, atskyrę tam tikrą dalį maisto, pirmuosius valgio kąšnius ir gėrimo gurkšnius jie paprastai aukodavo savo demonui. Šioms aukoms priimti pasikviesdavo demoną ir pakvietę palikdavo vieną užsklęstame kambaryje; visiems namiškiams už įėjimą į tą kambarį grėsė mirties bausmė. Buvo tikima, kad šitaip jį galima permaldauti ir padaryti palankesnę aukotojo turtui, kad tais metais nepridarytų nuostolių nei gyvuliams, nei pasėliams. [...]

Vertė ALMA BRAZIŪNIENĖ

KOMENTARAI

¹ *Heiligenbeilis* – Šventapilė, vietovė prie Aismarių, į pietus nuo Balgos pilies. Franzo Tetznerio ir Adalberto Bezzenbergerio nuomone, lietuvių kalbos paplitimo teritorijoje, senųjų prūsų žemių Varmės ir Notangos pasienyje (Matulevičius, 1989, 38, 138, 176, 179).

CELESTINAS MISLENTA

- ² Mislentos gimtosios apylinkės (Lehnerdt, 439); XVI amžiuje buvo prūsų ir lietuvių sričių, t. y. Mažosios Lietuvos, pasienyje, tai piečiausia Mažosios Lietuvos gyvenvietė, todėl galėjo pažinti to meto Mozūrijos pasienio teritorijoje gyvavusius tikėjimus. Angerburgo apskrityje buvo gyvenama mišriai lietuvių, prūsų, mozūrų, vokiečių; piečiau Angerburgo jau gyveno mozūrai; dar XVIII amžiuje į šiaurę nuo Angerburgo lietuviai gyveno kompaktiškai (Matulevičius, 1989, 26–29, 33, 38, 176, 179).
- ³ *Varmė* – senoji prūsų žemė, kurios pagrindu sudaryta Varmės vyskupija (1243–1772) – feodalinė valstybėlė Prūsijoje. Nuo 1466 metų priklausė Lenkijai; 1772 metais atiteko Prūsijai.
- ⁴ *Pabėčių bažnytkaimio istorija* – žr. BRMŠ, t. 2, p. 162–163. Čia rašoma apie 1531 metų gegužės 15 dieną *Patarimų ir sprendimų knygoje* (*Rath und Abschiedbuch*) minimą bausmę už kiaulės aukojimą Pabėčiuose 1531 metais.
- ⁵ *Motiejus Miechovietis antrojoje knygoje* – žr. BRMŠ, t. 2, p. 350.
- ⁶ *Lacijus* (lot. *Latium*, it. *Lazio*) – sritis centrinėje Italijoje, abipus Tibro. Svarbiausias miestas – Roma.

INGĖ LUKŠAITĖ

PRŪSIJOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ĮSRUTIES IR KITŲ LIETUVIŠKŲ APSKRIČIŲ BAŽNYČIŲ VIZITACIJOS VISUOTINIS POTVARKIS

1639

Bažnyčių vizitacijos visuotinis potvarkis (Recessus generalis der Kirchen Visitation Insterburgischen vnd anderer Littawischen Embter im Hertzogthumb Preussen, Königsberg, 1639) buvo parengtas po 1638 metų Įsruties ir kitose lietuviškose apskrityse atliktos bažnyčių vizitacijos. Šis potvarkis Mažojoje Lietuvoje savo svarba prilygo bažnyčių nuostatomis; tai pirmasis naujai sutvarkytos Prūsijos kunigaikštystės bažnyčių administracijos parengtas dokumentas. *Visuotinio potvarkio* priešistorė tokia: 1628 metais kurfiurstas Georgas Vilhelmas sudarė komisiją, kuri turėjo nustatyti, kaip pagerinti bažnyčių valdymą ir mokyklų veiklą. Komisija patvirtino naują bažnyčių valdymo tvarką: buvo panaikintos vyskupų pareigybės, įsteigta Sembos konsistorija, kurią sudarė Karaliaučiaus universiteto teologijos profesūra bei kurfiursto skiriami nariai (Hubatsch, 1968, 124–128). Instrukcija visuotinei vizitacijai buvo parengta 1632 metais, o vizitacija įvyko 1638 metais.

Šią instrukciją tikriausiai parengė naujai sudarytos Sembos konsistorijos nariai. Nuo 1630 metų Sembos konsistorijoje dirbo Karaliaučiaus universiteto profesorius Johannas Behmas, Senamiesčio (Altštato) kunigas Bernhardas Derschau, Celestinas Mislenta, žinomas savo nepakantumu ir ortodoksiškumu. Vizitaciją 1638 metais atliko penki asmenys: Ahasveras von Brandtas – vyriausybės patarėjas ir vyriausiasis maršalas, Fabianas von Ostau – rūmų teisėjas, vėliau kanceliarijus, Friedrichas von Götzenas – rūmų ir teismo patarėjas, o iš dvasininkų dalyvavo Įsruties vyriausiasis kunigas Petras Kleikys (*Kleicke*) ir Pėterkaimių kunigas Balthasaras von Grünendenas Walde. Visi jie važinėjo po bažnyčias, patys apklausinėjo vizituojamosios teritorijos kunigus (Bertuleit, 1933–1934, 31). Tarp kitų uždavinių vizitatoriai turėjo „nustatyti nukrypimus ir trūkumus lietuviškose bažnyčiose“ (*Recessus generalis*, 1639, l. A₃v). Jono Bertulaičio (*Hans Bertuleit*) žiniomis, buvo apklausti šių vietovių kunigai: Gumbinės, Nemerkiemio, Nybudžių, Tolminkiemio, Katniavos, Valtarkiemio, Pilupėnų, Balėtų, *Getzuhnien*, Didžiųjų Rudupėnų, Kusų. Bertulaičio, mačiusio šios vizitacijos atskaitos rankraštį, žiniomis, vizitacija nebuvo atlikta Kraupiško,

Narkyčių, Muldžių ir Aulavėnų parapijose (Bertuleit, 1933–1934, 32–33). *Visuotiniame potvarkyje* nurodyta, kad Įsruties bažnyčioje trečiadieniais turėsią sakyti pamokslus 21 parapijos kunigai: Nybudžių, Stalupėnų, Pilupėnų, Dūbininkų, Tolminkiemio, Gumbinės, Kraupiško, Išdagų ir kt., kad įrodytų, esą tinkami užimamoms pareigoms. Kai kurie iš išvardytųjų (Kristupas Sapūnas Encūnuose, Jonas Kleinas Katniavoje, Jurgis Virčinskis (*Vircinus*, *Georgus Vircinus*) dalyvavo rengiant lietuviškus leidinius, kartu dirbo lietuvių kunigais. Šie asmenys ir teikė vizitatoriams žinias apie parapijų būklę, pagal kurias buvo rašoma vizitacijos ataskaita. Bertulaitis, tyręs ir lyginęs vizitacijos ataskaitas rankraštį ir spausdintą tekstą, nustatė, jog kai kurių kunigų (Severino Virčinskio (*Severinus Vircinus*) iš Gumbinės, Saliamono Virčinskio iš Tolminkiemio, Kristupo Blumo (*Christophorus Blum*) iš Nemerkiemio ir Andriaus Krauzės (*Andreas Krause*) iš Nybudžių) skundai, kad valstiečiai nenoriai einą į bažnyčią, spausdintame tekste buvo apibendrinti ir nurodyta, jog tai būdinga visoms vizituotoms vietovėms.

Sprendžiant iš situacijos to meto Sembos konsistorijoje, apibendrinimui buvo parinkti asmenys, nepakantūs lietuvių kultūrai ir papročiams. Jie atstovavo tokiai Bažnyčios politikos kryptčiai, kuri siekė įdiegti liuteronų tikybą ir kartu integruoti savaimingų lietuvių papročių besilaikančiuosius į Prūsijos kunigaikštystės visuomenę. Tai turėjo būti vykdoma griežtai reglamentuojant gyvenimą, draudimais, kišimusi į buitį, šeimos vidaus santykius ir laikant, kad visa, kas nėra vokiška, draustina ir naikintina. Tai buvo apibendrinta šiais žodžiais: „Vizitacija tarp tam tikrų gerų dalykų rado daug barbariškumo“. Remiantis apibendrinta vizitacijos medžiaga, buvo parengtas potvarkis ir 1639 metais išleistas atskira knyga. Pratarmėje nurodyta, kad tekstas suderintas su Sembos konsistorija, patikrintas, tačiau vėliau paskelbta, kad šis tekstas buvęs išspausdintas be konsistorijos žinios (*Erleutertes Preussen*, 1724–1725, 156).

Išspausdintas tekstas, kaip minėta, prilygo bažnyčių nuostatams ir buvo skirtas ne tik vizituotai teritorijai, bet ir lietuviškomis bažnyčioms šiose apskrityse: Įsruties, Tilžės, Ragainės, Klaipėdos, Labguvos, Toplaukio, Žalvos, Žiokų, Jurbarko. Tuo metu apskričių administracinis plotas buvo artimas bažnytinių apskričių plotui. Taigi aptariamieji nuostatai lietė visas pagrindines Sembos konsistorijos apskritis, kuriose XVII amžiaus pradžioje gausiai gyveno lietuvių.

Visuotinis potvarkis – 122 puslapių dviejų dalių knyga: pirmoji – apie tikėjimo teiginius, apeigas, privalomą bažnyčių lankymą, sakramentų teikimą (šiuose skyriuose yra lietuvių papročių aprašymų), bažnytines metrikų knygas; antroji – apie bažnyčios drausmę, ūkį, vyriausiųjų kunigų, kunigų, potabelių

(liuteronų bažnyčios kunigo pagalbininkas ir bažnytinės bendruomenės prižiūrėtojas) pareigas ir teises, mokyklų tvarkymą. Šiuose skyriuose aprašomi naikintini lietuvių šeimos, kaimo bendruomenės, laidotuvių ir kt. papročiai, numatomos priemonės šiems papročiams iš buities išuiti.

Skelbiami trys antrosios potvarkio dalies fragmentai.

INGĖ LUKŠAITĖ

1639 metų Įsruties ir kitų Prūsijos kunigaikštystės apskričių bažnyčių vizitacijos visuotinis potvarkis rašytas turint prieš akis tos pačios apskrities nuostatus ir instrukcijas seniūnams, išleistus 1604 metais. Todėl netūralu, kad buvo atkreiptas dėmesys į tuos pačius senuosius papročius ir tikėjimus, kurie minimi ir anoje instrukcijoje, būtent: į burtininkavimą, delsimą tuoj po sužadėtuvių kelti vestuves, besaikį alaus gėrimą per vestuves ir laidotuves, vaišininimąsi. Beje, kai kurie iš šių papročių (burtininkavimas, gėrimas ir vaišininimas per vestuves) minimi ir dar senesniuose prūsų krašto norminiuose dokumentuose. Tačiau 1639 metų vizitacijos potvarkyje šie papročiai aprašomi daug plačiau ir detaliau. Čia yra nemažai naujų duomenų apie lietuvių vestuves (apie atskiras vestuvių dalis – žvalgytuves, užsakus, piršlybas, sužadėtuves – svarbų piršlio vaidmenį, jaunosios dovanas), apie žynius ir burtininkus, jų funkcijas (į juos kreipiamasi ieškant pamestų ir pavogtų daiktų, susirgus žmonėms ir gyvuliams, ypač kilus marui), užmokestį (mokama maisto produktais bei javais) ir kt. Esama čia ir visiškai naujų žinių apie laidotuves (paprūtį mirusiųs laidoti aprengtus geriausiais drabužiais, mesti į kapą pinigų), apie žmonių tikėjamą čigonų pranašavimais, žiūrėjimu į rankas, gydymu žolėmis.

Visa ši nauja medžiaga, atrodo, vizitatorių yra surinkta iš vietos žmonių. Ji patikima ir iš esmės papildo senesniųjų šaltinių informaciją.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Recessus generalis*, 1639; AM, XVII, 204–208 (fragm.); Grube, 1721, 72 (fragm.); PPKB; V, 276–280 (fragm.); Bezzenberger, 1882; Mannhardt, 1936, 429–430 (fragm.).

Literatūra: Bertuleit, 1933–1934; Bruožis, 1935, 28–29; Mannhardt, 1936, 428–429; LEB, IX, 113–114.

Tekstas iš: *Recessus generalis*, 1639, 98–100, 104–105, 115, 117–118.

RECESSVS GENERALIS DER KIRCHEN VISITATION INSTERBURGISCHEM VND ANDERER LITTAWISCHEN EMBTER IM HERTZOGTHUMB PREUSSEN

1639

Von Freyschafften, Verlöbnussen vnd Hochzeiten

Vnd zwar anfangs wird von den Hn. Pfarrern meisten theils höchlichen geklaget, vnd auch im Werck leider genug befunden, daß bey den Freyschafften, Verlöbnussen vnnd Hochzeiten der Littawen allerley vnordnungen sich eräugen. Dann, weil sie sich zu wieder Churfl: Rescript vnd verordnung, vor jhren versprechungen vnd verlobungen, bey dem Pfarrer nicht ansagen, vnd sich nicht jhres Rahts erholen, so geschicht es.

1. Daß die Eltern jhre Kinder, entweder gar zu jung vnd klein, oder auch wol zu nahe ins Geblüt Verheyrahten vnd Versprechen.

2. Daß sie die Hochzeiten lang auffschieben, vnd dennoch bald nach der Verlöbnuß zusammen ziehen vnd wohnen.

3. Darüber sie sich denn entweder zu zeitig Vermischen, oder wenn sie sich ein wenig Verzüren, wieder von ein ander Lauffen, vnnd sich gantz Scheiden wollen.

4. Wann auch die Verlobungen sollen angehen, Daß sie deñ wol zum vierdten mahl zusammen kommen, vnd jhr grosses vnnöhtiges Gesäuff halten.

5. Darzu denn auch etzliche pirschlis oder Freyer vnd Werber grosse vrsach vnd anlaß geben, die da erstlich zur Besichtigung, darnach zur Anmeldung, zum dritten zur Werbung, vnd denn allererst zum vierdten, zur rechten Verlobung kommen, vnd sich auch viel dabey seyn vnd düncken lassen, wann sie viel kuppeleyen jhres sinnes vnd gefallens zu wege bringen kounen.

6. Wans dann entlich zur Hochzeit kombt, da ist denn beydes auff des Bräutigams, vnd der Brautseiten, ein vielfältiges Allaus brawen, vnd Schlachten, Fressen vnd Sauffen.

7. Vnd muß denn auch die Braut, wenn der Bräutigam jhrer Art nach eine grosse vnnd vornehme Freundschaft hat, ein vielfältiges Geschäncke an Leinwand, Hembden, Handtüchern, Gewürckten Wöllenen Sachen, Gelt vnd dergleichen geben vnd außtheilen, daß sie wol denn alles ohnig wird, was sie von Jugend auff gesponnen, gewürcket, gestricket vnnd genähet hat; Hergegen aber gantz keine Verehrung von jhren Hochzeit Gästen wieder zu

gewarten hat, oder bekommet. Durch welche Außplaggerey denn manche Braut gantz Arm, Nacket vnd Bloß wird, vnd nicht so bald an Leinwand vnd gewürcktem Zeuge jhre nohturfft wiederschaffen kan.

8. Es wollen sich auch wol jhrer viel Träwen lassen, ob sie gleich die fünff Hauptstücke des Catechismi nicht können, vñ zum Tische des HErrn noch nicht gewesen seyn. [...]

[...] Weil auch die Littawen mehren theilß jhre Hochzeiten in grosser anzahl, des Herbstes vmb Aller Heiligen auß anstellen, dabey Eltern vnd Kinder, Wihrt vnnd Gesinde ohn vnterscheid wie das Viehe zusammen lauffen, vnd ein recht Viehisches Gesäuffe halten, das die Hunde vnd Schweine mit jhnen zugleich in verschittung der Gaben Gottes, Fressen vnd Sauffen können, vnd sie nicht ehe von ein ander ziehen vnd gehen, biß jhr Geträncke, bey einem so wol alß bey dem andern, dritten vnd vierden biß auff den letzten Tropffen gantz außgesoffen ist, Auch bey Jhrer Trunckenheit vnd Raserey, durch vnachtsamkeit des Fewers, vnd Gottes Verhängnuß vnd Straffe, manches guttes Dorff abgeposert, vnd in die Asche gelegt wird, welches sie so bald nicht verwinnen vnd jhre Gebewde ohn merklichen schaden vnd abgang Jhr Churfl: Durchl: Wälden nicht auffrichten, auch jhren Zinß nicht erlegen, vnd das Scharwerck oder andere Pflichte leisten können: Alß sollen solche Herbst Hochzeiten hinführo in solcher grossen anzahl vnd menge keines weges nicht gestattet noch zugelassen werden. Darauff denn die Pfarrer bey dem Auffbiehten vnd Trawen gutte achtung geben sollen, daß sie einen Sonntag mehr nicht alß Sechs Paar annehmen, vnd welche denn in dieser Herbstzeit jhre Hochzeit nicht aller halten können, biß auff Pfingsten vnnd Johannis, oder wenn es sonsten jhre gutte Gelegenheit, ohn versäumnuß des Gottes Dienstes, Jhr Churfürstl: Durchl: Pflichte, vnd jhrer eigenen Feldarbeit, giebt, verschieben.

Weil auch, wie obgedacht, gar zu vielfältiges Brawen vnd grosses Gesäuffe von den Littawen bey jhren Verlöbnussen vnd Hochzeiten angestellt wird; So sol Jhnen zu jhren Verlöbnussen nicht mehr als Eine Thonne, zu den Hochzeiten aber nur vier Thonnen Allaus zu Brawen vnd auß zu Trincken verstattet seyn. Darauff denn die Landschöppen durch die Packmohren gutte fleissige Aufsicht haben, vnd die Verbrecher bey den Verlöbnussen mit Fünff fl. Polnisch, bey den Hochzeiten aber mit zehen fl. Poln. belegen, oder wo Sie einander darinnen vbersehen, selbstn solche Straffe erlegen sollen. [...]

Von den Begräbnüssen vnd Kirchen-Höffen

[...] Was aber die Littawen betreffen thut, so lassen sie der Jhrigen verstorbene Körper mehrentheilß auff die darzu außersehene vnd geordnete Oerter bey den Dörffern begraben, die wenigsten aber vnd nur die Jenigen so an den Kirchen wohnen, lassen solche auff die Kirch Höffe an den Kirchen legen; Dabey dann auch nicht wenige Vnordnungen mit vorgehen vnd vnterlauffen; Alß, daß sie,

1. Die Kirchen vnd Gottes Acker bey den Kirchen vnd Dörffern nicht vmbzeunen.
2. Ohn vnterscheidt die Frommen vnnd Gottlosen an einen Ort zur Erden bestatten.
3. Die Todten bey dem Pfarrer nicht ansagen.
4. Die wenigsten sich belauten vnd besingen lassen.
5. Den verstorbenen jhre beste Kleider anziehen, vnd auch wol Gelt ins Grab werffen, vnd denn zum 6. Ein vbermässiges Gesäuffe dabey anstellen vnnd halten. [...]

Von den Wahrsagern vnd Ziegeinern

Man findet auch leider, nach fleissiger nachfrage, daß viel Burtenicker, Wahrsager vnd Zanteler an Mannes vnd Weibes Personen vnter den Littawen giebet, zu denen die armen verblendeten Leute hauffens weise, auch wol in weit abgelegene Oerter lauffen, oder dieselben zu sich holen, In verlohrenen vnd gestohlenen Sachen sich Rahts bey jhnen erholen, vnd Wahr, oder viel mehr Lügen sagen lassen, In Kranckheiten an Menschen vnd Viehe, vnd sonderlich in Pestzeiten, sich Burten, vnd jhre vermeinete Diewas oder Pest Götter durch viel Gaucklerey von sich vnd jhren Häuserchen abzutreiben vnd abzuhalten vermeinen. Dafür sie Jhnen wol gantze Fuder an allerhand Victualien vnd Getreydich geben, oder in jhre Häuser führen vnd bringen; Da es doch die erfahrung bezeuget, daß sie die armen Leute mit jhrem vermeinten Wahrsagen vnnd Burten nur betriegen vnd verführen, vnd meistentheilß auch selbst, wenn sie es ein wenig getrieben, an der Pest sterben. Ja es geschicht oft, daß sie andern, denen sie gram sind, oder wenn sie darzu erkauffet werden, mit kochen, giessen, vnd anderer Teuffels weise, etwas an thun, das sie Verkrummen, Verlahmen vnd verblinden, oder sonst lang müssen siechen vnnd quienen, vnd entlich gar dahin sterben. Solche verfluchte Teuffels Leute, die es also treiben, vnd sich auch zu jhnen halten,

sollen offtermahls die Pfarrer in den Predigten, wenn es der Evangelische Text mit sich bringet, straffen vnd abmahnen, auch nach Churfürstl: Durchl: Anordnung, vnd Befehl, Jährlichen davon Predigen.

Wann man Sie aber recht erkündet, vnd gewisse nachricht von Jhnen hat, daß sie solch Teuffels Werck gevbet, So sollen sie den Landschöppen angemeldet werden, welche sie denn auch durch jhre Packmohren vnd Raht-Leute, mit gnugsamen bericht, was jhr Werck vnd wesen sey, in das Ambt nach Schloß sollen schicken, damit sie von anfang zum wenigsten mit dem Gefängnuß vnd der Lukasse gezüchtigt vnd gestraffet, oder wo sie es zu grob oder zu viel gemacht, dem Stadt Gericht vberliefert vnd vbergeben, vnd denn nachgebühr vnd erfändnuß gestraffet werden.

Mit solcher vberschickung vnd Gericht sollen vnd müssen die Landschöppen nicht seumig vnd nachlessig seyn, so hoch Jhnen Gottes Ehre, Huld vnd Gnade lieb vnd angenehm ist; Hergegen aber deß Teuffels Lügen vnd Mordwerck zu wiedern vnd entgegen.

Von welchem Teuffels Gesindlein vnd jhre Straffe, vnser Preusische Kirchen Ordnung im Capitel, Vom Bann vnd öffentlicher Busse, der dritte fall, von denen so Zauberey oder Wahrsagerey treiben, zur gutten nachricht mit mehrerm zu lesen ist.

Diesen Teuffels Leuten seind auch nicht vngleich die Zigäinische Landstreicher, welche mit Handsehen, Wahrsagen, Kreuter geben, Lügen vnnd Trügen, Rauben vnd Stehlen, vnnd dergleichen vnwesen vnd Bößheit mehr, die einfältigen vnd vorwitzigen Leute mächtig sehr verführen, vnd sie der Herrschafft, vnd den Leuten selbst zu mercklichem schaden vmb das jhrige bringen. Da sie denn offtermahls in einem Tage vnnd Nacht, wo sie beherberget werden, viel mehr vbels vnd böses stifften, als wol die Pfarrer in vielen Predigten nicht außrotten vnd zu rechte bringen können: Derowegen so sollen sie in den Städten vnd Vorstädten, wie auch in den Dörffern nicht aufgenommen vnd beherberget, sondern auffs Feldt verwiesen, vnd also, vermög der Landes Ordnung, im Lande nicht gelitten werden. Welche aber wieder dieses Verboht handeln, vnd vmb eines vermeineten geringen nutzes halben, solche schädliche böse Leute aufnehmen vnd behausen, die sollen der Herrschafft Zwanzig fl. Polnisch zur Straffe zu erlegen schuldig seyn, vnd dasselbe von den Landschöppen abgefordert vnd eingebracht werden.

PRŪSIJOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ĮSRUTIES IR KITŲ LIETUVIŠKŲ APSKRIČIŲ BAŽNYČIŲ VIZITACIJOS VISUOTINIS POTVARKIS

1639

Apie piršlybas, sužieduotuves ir vestuves

Iš pradžių apie tai, dėl ko ponai kunigai dažniausiai labai skundžiasi, ir kas, deja, gana dažnai iš tikrųjų atsitinka, kad lietuvių piršlybose, sužieduotuvėse ir vestuvėse būna visokios netvarkos. Kadangi jie, priešingai negu nurodoma kurfiursto reskripte¹ ir potvarkyje, apie savo susižadėjimą ir susižiedavimą kunigui nepraneša ir nepaklausia jo patarimo, todėl atsitinka:

1. Kad tėvai savo vaikus sužada ir apvesdina arba per daug jaunos ir mažas, arba ir su ypač artimais kraujo giminaičiais;

2. Kad vestuves ilgam atideda, o vis tiek netrukus po sužieduotuvių kraustosi ir gyvena pas kits kitą;

3. Tad dėl to jie arba per anksti pradeda gyventi, arba, kai bent kiek susipyksta, nuo kits kito vėl pabėga ir apskritai nori skirtis;

4. Kai turi įvykti sužieduotuvės, jie sueina bene ketvirtą kartą ir be reikalo labai girtuokliauja.

5. Šito didžiausia priežastis yra kai kurie piršliai ir jaunikiai, kurie tam ir sudaro progą, nes jie pirmiausia atvyksta apsižvalgyti, paskui pranešti, trečią kartą – piršti ir tik ketvirtą kartą tikrai susižieduoti; piršliai labai didžiuojasi bei gerai apie save mano, jei pasiseka daugelį suvesti pagal savo supratimą ir skonį.

6. Tada, kai pagaliau turi įvykti vestuvės, abiejose pusėse, tiek jaunojo, tiek jaunosios, prasideda visokiausio alaus darymas, skerstuvės, apsirijimas ir girtuokliavimas.

7. Jei jaunasis, pagal jų [lietuvių] būdą, turi plačią giminę, tai jaunoji turi išdalyti dovanų daug drobės, marškinių, rankšluosčių, vilnionių audinių, pinigų ir panašių dalykų, ir šitaip lieka be viso to, ką iš pat jaunumės verpė, audė, mezgė ir siuvo. O ji pati iš savo vestuvių svečių negali laukti ir negauna jokių dovanų. Dėl šitokio iššvaistymo kartais marti lieka visai varginga, nuoga ir plika ir ne taip greitai gali vėl įsigyti jai būtinos drobės bei reikalingų audinių.

8. Daugelis iš jų nori susituokti, nors nemoka penkių svarbiausių katekizmo dalių ir dar nėra buvę prie Dievo stalo. [...]

[...] Lietuviai dažniausiai vestuves kelia rudenį apie Visus Šventuosius; tada tėvai ir vaikai, šeimininkas ir šeimyna be jokio skirtumo susibėga kaip gyvuliai ir tikrai gyvuliškai girtuokliauja; jie taip mėto Dievo dovanas, kad šunys ir kiaulės kartu su jais galėtų priesti ir atsigerti, ir neišsiskirsto tol, kol jų gėrimai tiek pas vieną, tiek ir pas antrą, trečią ir ketvirtą nėra išlakti iki paskutinio lašo, o pasigėrę ir šėldami neatkreipia dėmesio į ugnį, Dievo lėmimą ir bausmę; per tai jau yra supleškėjęs ir pavirtęs į pelenus ne vienas geras kaimas, nors šitą jie sunkiai ištveria, o savo trobesių atstatyti negali be nemažos žalos Jo Šviesybės Kurfiursto miškams ir išlaidų, taip pat negali sumokėti činšo, eiti lažo ir kitų pareigų, todėl ateityje rudenį jokių būdu neturi būti leidžiama kelti tiek daug vestuvių. Į tai kunigai per užsاکus ir sutuoktuves turi labai kreipti dėmesį ir kiekvieną sekmadienį priimti ne daugiau kaip šešias poras; o kurie negalės šiuo rudens metu kelti vestuvių, gali jas atidėti iki Sekminių ir Joninių arba kada jiems patogiau, kad tik nebūtų kliūtis lankyti bažnyčią, atlikti savo pareigas Jo Šviesybei Kurfiurstui ir dirbti savo pačių lauko darbus.

Kadangi lietuviai, kaip aukščiau minima, sužieduotuvių ir vestuvių progomis daro labai daug alaus ir per daug girtuokliauja, tai jiems turi būti leista daryti ir per sužieduotuves išgerti ne daugiau kaip vieną statinę, o per vestuves tik keturias statines alaus. Krašto posėdininkai per pakamarius² (*Packmohren*) turi šitai labai uoliai prižiūrėti ir nusikaltusiuosius per sužieduotuves nubausti penkių lenkiškų florinų, o nusikaltusiuosius per vestuves dešimties lenkiškų florinų bauda, jei jie to nepastebėtų, patys turėtų sumokėti tokią baudą. [...]

Apie laidotuves ir kapines

[...] Lietuviai savo mirusiųjų kūnus dažniausiai laidoja tam numatytose ir sutvarkytose vietose prie kaimų, tik vienas kitas ir tik tie, kurie gyvena netoli bažnyčios, laidoja šventoriuose. Tačiau laidodami jie ne visada tvarkingai elgiasi:

1. Bažnyčių ir kapinių prie bažnyčių bei kaimų neaptveria.
2. Dievobaimingus ir bedievius be jokio skirtumo laidoja toje pačioje vietoje.
3. Apie mirusiuosius kunigui nepraneša.
4. Tik nedaugelis prašo per laidotuves skambinti ir giedoti.
5. Mirusiuosius apvelka geriausiais drabužiais, taip pat į kapą meta pinigų.
6. Per laidotuves be saiko girtuokliauja. [...]

Apie pranašautojus ir čigonus

Stropiai paklausinėjus, deja, randama, kad tarp lietuvių yra daug burtininkų, pranašautojų ir žynių vyrų bei moterų, pas kuriuos vargšai apakinti žmonės eina būriais, net ir į tolimas vietas, arba juos parsigabena pas save, kad gautų jų patarimą dėl pamestų ir pavogtų daiktų, kad būtų jiems tiesa pasakyta arba, teisingiau, primeluota, o sergant žmonėms ir gyvuliams, ypač maro metu, tariausi gali visokiais burtais savo įsivaizduojamus dievus arba maro dievus pašalinti ir nutolinti nuo savęs ir savo namelių. Už tai duoda jiems vežimus visokių maisto produktų ir javų arba visa tai veža ir gabena į savo namus. Bet patyrimas rodo, kad jie vargšus žmones savo tariamu pranašavimu ir būrimu tik apgauna ir suvedžioja, o dažniausiai ir patys, bent kiek pamokę kitus, miršta nuo maro. Dažnai atsitinka, kad jie kitiems, ant kurių pyksta arba jei yra papirkti, virimais, laistymais ir kitokiais velniškais būdais ką nors padaro, kad šie sukumpsta, apraišta ir apanka arba šiaip ilgai sirguliuoja, negaluoja ir pagaliau net miršta. Tokius prakeiktus velniškus žmones, kurie šituo užsiima ir kurie su tokiais bendrauja, kunigai turi dažniau pamoksluose, kai Evangelijos tekstas atitinka, pabarti ir nuo to atgrasinti, ir pagal Jo Šviesybės Kurfiursto nurodymą bei įsakymą kiekvienais metais apie tai sakyti pamokslus.

Tiksliai ištyrus ir turint tikrų žinių, kad šie tokiu velnio darbu užsiiminėjo, apie juos turi būti pranešama krašto posėdininkams, kurie juos per savo pakamarius ir tarybų žmones su deramais pranešimais apie jų darbus bei elgesį pasiųstų į pilies valdybą, kad iš pradžių jie būtų baudžiami ir sudraudžiami ne mažiau kaip kalėjimu ir lukasa³, arba, jei per daug nusikalto, būtų perduodami miesto teismui ir baudžiami pagal nusipelnymą ir nuosprendį.

Juos persiųsdami ir perduodami teismui krašto posėdininkai turi ir privalo negaištuoti ir būti rūpestingi tiek, kiek jiems yra miela ir maloni Dievo garbė, palankumas ir malonė ir, antra vertus, kiek jie yra priešingi ir nepakenčia velnio melo bei žudynių.

Apie šitokius velniškus nedorėlius ir jų baudimą reikia nuolat skaityti mūsų „Prūsų bažnyčios nuostatų“⁴, skyriaus „Apie pasmerkimą ir viešąją atgailą“, trečiąjį atvejį, apie tuos, kurie užsiima būrimu ir pranašavimu.

Šiems velnio žmonėms prilygsta valkatos čigonai, kurie burdami iš rankų, pranašaudami, duodami žolių, meluodami ir sukčiaudami, plėšdami ir vogdami bei panašiomis nedorybėmis ir piktais darbais neprotingus ir smalsius žmones labai suvedžioja ir daro didelę žalą valdžiai bei patiems žmonėms, iš jų išvilioja turtą. Kadangi jie dažnai per vieną dieną ir naktį ten, kur jiems suteikiama nakvynė, pridaro blogo ir pikto daug daugiau, negu kunigas dauge-

liu pamokslių gali išnaikinti ir atitaisyti, todėl jie miestuose ir priemiesčiuose, taip pat kaimuose neturi būti priimami į nakvynę, bet jiems turi būti liepiama eiti į laukus, ir šitaip, pagal krašto tvarką, šalyje neturi būti toleruojami. Tie, kurie priešinsis šiam draudimui ir dėl tariamos menkos naudos tokius kenksmingus piktus žmones priims ir apgyvendins, turės valdžiai sumokėti dvidešimties lenkiškų florinų baudą, kurią krašto posėdininkai privalo išreikalauti ir įrašyti.

Vertė EMILIUS KRAŠTINAITIS

KOMENTARAI

- ¹ *Kurfiursto reskriptas* – tame pačiame *Visuotinio potvarkio (Recessus generalis)* skyriuje perspausdinamas 1620 metų gegužės 15 dienos kunigaikščio Georgo Vilhelmo (Prūsiją valdė 1619–1640 metais) įsakymas, pasirašytas trijų Prūsijos kunigaikštystei paskirtų regentų. Įsakyme nurodoma, kad negalima susižadėjus visus metus laukti vestuvių. Grasinant pinigine bauda, įsakoma susižadėjus dar tais pačiais metais susituokti bažnyčioje (*Recessus generalis*, 1639, 1.N₄r-v.).
- ² *Pakamariai (Packmohren)* – apskrities – Prūsijos administracinio vieneto – seniūno padėjėjai valstiečiams valdyti, mokesčiams ir duoklėms rinkti, į šarvarkus varyti. Ši *Visuotinio potvarkio* dalis dar sugriežtina aukščiau minėtąjį 1620 metų kurfiursto įsaką.
- ³ *Lukasa* – kaladė, ant kurios plakami nusikaltėliai.
- ⁴ *Prūsų krašto bažnyčios nuostatų* skyrius „Apie pasmerkimą ir viešąją atgailą“ (*Vom Bann und öffentlicher Buss*) – pagrindiniai Prūsijos evangelikų liuteronų bažnyčios nuostatai priimti 1568 metais, perspausdinti 1583 ir 1598 metais be pakeitimų, o 1609 metais kurfiursto Johano Sigismundo atnaujinti (Hubatsch, 1968, 43). Šioje teksto ištraukoje aptariamas nuostatų skyrius „Apie pasmerkimą ir viešąją atgailą“, nukreiptą prieš „būrimą, vaideliavimą, pranašystes, juodąją magiją, velnio varymą, nužiūrėjimą (*beschweren*), žiūrėjimą į kristalus ir kitus bedieviškus veiksmus“ (Sehling, 1911, p. 97).

INGĖ LUKŠAITĖ

KRISTUPAS SAPŪNAS

1589–1659

Kristupas Sapūnas – lietuvių kalbininkas, raštijos darbuotojas. Gimė 1589 metais Kusuose (Pilkalnio aps., Rytų Prūsijoje). 1603 metais įstojo į Karaliaučiaus universitetą. Nuo 1612 metų buvo Didžiųjų Rudupėnų klebonas. Mirė 1659 metais.

Sapūnas parašė pirmąją iki šiol žinomą lietuvių kalbos gramatiką – „Lietuvių kalbos gramatikos metmenys“ (*Compendium Grammaticae Lithvanicae*). Gramatika parašyta apie 1643 metus. Kartu su žodynu (*Nomenclator*) Sapūnas ją įteikė Karaliaučiaus universitetui ir 1651 metais gavo leidimą spausdinti. Tačiau leidimu nepasinaudojo, o gramatiką tik 1673 metais išleido Teofilis (Gotlibas) Šulcas. Medžiagą gramatikai Sapūnas ėmė ir iš gyvosios kalbos.

Kaip gerai mokantis lietuvių kalbą Sapūnas dalyvavo komisijose peržiūrėti Jono Rėzos parengtam psalmynui *Psalteras Dowido*, Danieliaus Kleino gramatikai ir giesmynui. Jis buvo numatytas ir vienu iš Jono Bretkūno Biblijos vertimo redaktorių. Lotynų kalba parašė eilėraščių.

Teofilis Gotlibas Šulcas (vok. *Theophylus Gottlieb Schultz*) – lietuvių raštijos darbuotojas. Gimė 1629 metais Vėluvoje, Rytų Prūsijoje. 1644 metais įstojo į Karaliaučiaus universitetą. Jį baigęs, dirbo Nybudžiuose. 1650–1662 metais kunigavo Išdaguose. Nuo 1662 metų – Katniavoje (Stalupėnų aps.), kur 1673 metais mirė.

Tikrąjį autorių Kristupą Sapūną nurodęs pratarmėje, Šulcas savo vardu 1673 metais lotynų kalba išleido *Lietuvių kalbos gramatikos metmenis* (*Compendium Grammaticae Lithvanicae*). Jam, kaip gerai mokančiam lietuvių kalbą, buvo pavesta į lietuvių kalbą versti Bibliją, parašyti lietuvių kalbos žodyną. Gramatikos pratarmėje tai žadėjo padaryti, tačiau mirtis neleido įvykdyti planų.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Kristupo Sapūno ir Teofilio Gotlibo Šulco gramatikoje pakartojami kai kurie jau Danieliaus Kleino gramatikoje minėti žodžiai (Velinas, Krikštynos, Paduotuvės, Žieduotuvės) ir pateikiama naujų. Tarp jų kaip dievų vardai pavartoti Kaukas, Gabvartas ir Gabjaujis. Tai esą sandėlių dievų vardai. Pirmasis iš jų jau minėtas Martyno Mažvydo ir kitų lietuviškų raštų autorių, antrasis – Kleino giesmyno pratarmėje (Gabartai), o trečiasis minimas pirmą kartą. Visi

gramatikoje vartojami mitiniai žodžiai ano meto žmonėms turėjo būti gerai žinomi, jei jie vartojami kaip pavyzdžiai įvairioms lietuvių kalbos taisyklėms iliustruoti.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Schultz, 1673; Sapūnas, 1997.

Literatūra: Buchienė, Palionis, 1957, 21–27; Biržiška, 1960, 263–265; Lebedys, 1977, 158–159; Palionis, 1979, 96–97; Sabaliauskas, 1979, 16–17; Zinkevičius, 1988; Eigminas, 1997.

Tekstas iš: Schultz, 1673, 24–25, 33, 47; Sapūnas, 1997, 109, 111, 127, 129, 155.

COMPENDIUM GRAMATICAE LITHVANICAE 1673

I. Significatione

Reg. I. Nomina [...] Deorum, Spirituum sunt generis Masculini:

(3) Deorum, ut: **Kaukas**, **Gabwartas**, **Gabjaujis**, Deus horreorum.

(4) Spiritum, ut: **Sžetonas**/ Satanus, **Wėlinas**/ Diabolus, **Bejas**, idem.
[P. 24–25.]

4. Numero singulari deficiunt aut minùs ufitata sunt;

[...] **Krikfžtinis**/ **Rudinos**/ Genialia, Puerperia, **Padūtuwes**/ Sponfalia.
3edūttuwes/ idem. [P. 33–34.]

[...] **Kerriu** Ominor **Kerrejau**. [P. 47.]

KRISTUPAS SAPŪNAS

TRUMPA LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA 1673

I. Iš reikšmės

I taisyklė. [...] dievų, dvasių [...] vardai yra vyriškosios giminės:

3) dievų, pvz.: *Kaukas, Gabwertas, Gabjaujis* (klėčių dievas);

4) dvasių, pvz.: *Sžetonas, Wėlinas, Befas*. [P. 109, 111.]

4. Neturi vienaskaitos arba ji mažiau vartojama:

[...] *Krikfžtinos, Rudinos, Padūtuwes, Šedūttuwes*. [P. 127, 129.]

[...] *Kerriu, Kerrejau*. [P. 155.]

Vertė KAZIMIERAS EIGMINAS

DANIELIUS KLEINAS

1609–1666

Danielius Kleinas (*Daniel Klein*) – lietuvių kalbininkas, pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos autorius, raštijos kūrėjas. Gimė 1609 metų gegužės 30 dieną Tilžėje. 1627–1636 metais studijavo Karaliaučiaus universitete, kurį baigė filosofijos magistro laipsniu. Nuo 1637 metų iki mirties kunigavo Tilžės lietuviškoje bažnyčioje. Mirė 1666 metų lapkričio 28 dieną Tilžėje.

Kleino stojimo į universitetą dokumentuose įrašyta: *D. Klein, Tilsensis. Borussiae (D. Kleinas, tilžiškis. Prūsas)*. Todėl spėjama, kad jis galėjęs būti Prūsų lietuvis, tik pavardė suvokietinta. Nors jo tautybė nėra galutinai nustatyta, tačiau aišku, kad lietuvių kalbą mokėjo ne blogiau už tikrus lietuvius, ano meto lietuvių raštijos darbuotojus.

1653 metais Karaliaučiuje Kleinas išleido lotynišką *Lietuvių kalbos gramatiką* (*Grammatica Litvanica*). Tai pirmoji išlikusi spausdinta lietuvių kalbos gramatika. 1654 metais taip pat Karaliaučiuje vokiečių kalba išleido kiek sutrumpintą šios gramatikos variantą *Trumpą lietuvių kalbos gramatiką* (*Compendium Litvanico-Germanicum*). Ji yra taip pat svarbus lietuvių kalbos istorijos šaltinis. Medžiagą gramatikai Kleinas daugiausia ėmė iš gyvosios kalbos. Kleinas buvo parašęs ir lietuvių kalbos žodyną, tačiau šis nebuvo išspausdintas.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Danieliaus Kleino *Gramatikoje* ir jos vokiškoje santraukoje yra su lietuvių mitologija ir papročiais susijusių žodžių (Dievas, dievaitis, velinas, žinys), daug kartų vartotų lietuviškuose Rytų Prūsijos raštuose; ir Kleinas galėjo juos iš ten paimti, o kiti, rečiau pasitaikantys (Žemynė, velykauju, kalėdoju, žieduotuvės, krikštynos, paduotuvės ir kt.), tikriausiai girdėti iš liaudies kalbos. (Žemyna jau buvo minėta Mikalojaus Daukšos ir Jono Lasickio, tačiau neįtikėtina, kad Kleinas šį žodį būtų iš jų paėmęs, nes visų kitų šių autorių minimų dievų ir mitinių būtybių jis nemini). Dauguma mitinių žodžių yra ir rankraštiniame „Lietuvių žodyne“, kurį kai kurie tyrinėtojai yra linkę priskirti Kleinui. Tiek iš raštų, tiek iš liaudies paimti žodžiai ano meto žmonėms turėjo būti gerai žinomi, jei Kleinas juos vartoja įvairioms lietuvių kalbos taisyklėms iliustruoti.

NORBERTAS VĖLIUS

DANIELIUS KLEINAS

Publikacijos: Klein, 1653; 1654; Buchienė, Palionis, 1957; *LLICh*, 97–98 (ištr.).*Literatūra:* Buchienė, Palionis, 1957, 9–63; *LLI* 169–173; Lebedys, 1972, I, 116–120; 1977, 111–117; Palionis, 1979, 97–101; Sabaliauskas, 1979, 12–16; Biržiška, 1960, 302–307; Zinkevičius, 1988.*Tekstas iš:* Klein, 1653, 9, 21, 61, 71, 97, 98; Klein, 1654, 14, 15, 65.

GRAMMATICA LITVANICA

1653

[...] žinys incantator. [P. 9.]

[...] Welnas pro Welinas Diabolus. [P. 21.]

[...] Diewas DEUS, Diewaitis Deafter [...] Wélinas Diabolus

[...] Deiwe Dea, Žemyne Dea terrae, Ceres. [P. 61.]

[...] Item nomina festorum ſeqq. [Taip pat čia priklauso šių švenčių pavadinimai] kaledas/ ſžeštinnės/ Sekminnės. Sic etiam [irgi] krikštinės/ rodinos/ žiedotuwės/ padūtuwės. [P. 71.]

[...] wélikáuju/ paſcha celebros, wélikáuſu/ wélikawau.

[...] žináuju incanto, žináuſu/ žinawau. [P. 97.]

[...] kaledūju ſtrenam peto, kaledūſu/ kaledawau et kaledojau. [P. 98.]

COMPENDIUM
LITVANICO-GERMANICUM

1654

[...] Diewas der GOTT. [P. 14.]

[...] Žinys ein Žauberer. [P. 15.]

[...] welikáuju ich halte Oftern / welikawau/ žynáuju ich žaubere/ žynawau
etc. [P. 65.]

TOMAS KLAGIJUS

apie 1598–1664

THOMAS CLAGIUS

Tomas Klagijus (*Thomas Clagius, Klage*; pasirašinėjo slapyvardžiu *Didymus Hermanovillanus*) gimė Varmėje, Ermonaičių (*Hermannsdorf*) miestelyje, netoli Alenšteino (dab. Olštinas). 1618 metais įstojo į Jėzuitų ordiną. Noviciatą atbuvo Vilniuje. Polocko kolegijoje dėstė retoriką (1620–1621), Pultuske išklaušė filosofijos kursą (1621–1624), Nesvyžiuje dėstė poetiką ir retoriką (1624–1627), Vilniaus akademijoje studijavo teologiją (1627–1631). Vėliau dirbo misionieriumi Prūsijoje, vadovavo Rešliaus jėzuitų rezidencijai, buvo Nesvyžiaus kolegijos rektorius (1644–1647), vadovavo Braunsbergo (dab. Branevas) kolegijai (1648–1652), ėjo įvairias pareigas Rešliaus ir Pinsko kolegijose. Mirė Rešliu.

Paliko nemažai kūrinių, pasirašytų savo ir išgalvotais vardais. Tai dramos *Mirtingos šlovės kelias* (*Cursus gloriae mortalis...*, Vilnae, 1643), epitalamos *Akademiniis desertas* (*Bellaria academica...*, Vilnae, 1642), tikybiniai poleminiai traktatai *Įvairūs tyrinėjimai apie Kristų* (*Disquisitiones ubiquisticae de Christo...*, [Vilnae], 1644) ir kt.

Veikale *Liepos Marija, arba Apie palaimintąją Liepos mergelę* (*Linda Mariana sive de B. Virgine Lindensi*, Coloniae Ubiorum, 1659) Klagijus aprašė stebuklingos vietovės Prūsijoje – Liepos (Lindos), buvusios netoli Rešliaus, kilmę, siejo ją su visos Prūsijos apkrikštijimo istorija. Veikale remiamasi ankstesnių autorių kūriniais, aprašomi stebuklai, kuriais įrodinėjama krikščionių tikėjimo galia.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Žinias apie senovės prūsų dievus, žynius ir šventuosius ažuolus Klagijus ėmė iš senesnių rašytinių šaltinių (Simono Grunau, Casparo Hennenbergerio, Enėjo Silvijaus Piccolomini). Naujos informacijos apie prūsų religiją ir mitologiją jis nepateikė. Senesniais tikėjimais, sumišusiais su krikščioniškaisiais, gali būti pagrįstas nebent Marijos kulto siejimas su liepa. Neatsitiktinai, matyt, šią liepą jis priešina šventiesiems prūsų ažuolams.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Clagius, 1659; 1667 (vok. vert.); 1712 (vok. vert.); 1770 (lenk. vert.).

Literatūra: AB, I, 105; Bieńkowski, 1961, 33–36; Okoń, 1970, 70, 274, 281–282; SPTK, II, 281–283; Piechnik, 1983, 82–84, Narbutienė, Narbutas, 1998; Beresnevičius, 2001, 103–104; LM, 533–575 (Baltų dievai).

Tekstas iš: Clagius, 1659, 40–46.

LINDA MARIANA SIVE DE B. VIRGINE LINDENSI

1659

Sex erant Prutenorum gentilium, quae praecipue colebantur, idola; *Potollo*, *Perkunas*, *Potrimpus*, *Wurschkaitus*, *Swaybratus*, et *Gurko*; omnium autem eorum cultus et superstitio ad Quercus quasi religata et fixa erat. Eas vero inter Quercus, duae potissimum in Provincia Natangia, qua magnitudine, qua vetustate caeterisque pottentis eminebant. Altera earum, eo prorsum loco sita erat, ubi nunc *Heyligenbeil* oppidum est; olim quidem a profano barbarorum cultu et idolomania, quae ad dictam quercum viguit, *Swantomest*, sive Hieropolis, aut sacra civitas dicta; postmodum vero a Securi, qua tandem quercus excisa fuit, *Heyligenbeil* Germanis appellata. Colebatur in ea quercu Idolum *Gorko*, sive *Curcho*, a Masoviis uti Grunau aliique memorant, ad Prutenos translatum; quod, quemadmodum cibus, obsoniis, generisque omnis esculentis ac poculentis credebatur praeesse; ita frugum quarum vis, uti et mellis, et farinae primitiis, alicubi vero in Hockerlandia seu Pogesauia[!] Provincia, etjam piscibus primo loco captis, et super immane saxum, quod in sinu Balthico inter undas eminet, crematis honorabatur. Ante omnia vero igne perpetuo, e quercus lignis accenso, numinis profani cultus ac veneratio constabat. Quae, cum *Anselmus*, primus Episcopus Varmiensis (qui quatuor duntaxat inde passuum millibus, Pontificiam sedem Brunsbergae fixerat) haud ignoraret; ut paganos, ab impio cultu ad Christum et Christiana sacra perduceret, cum plerisque suorum eo profectus, tantum apud Idoli ilius cultores perfecit concionando, ut quercum et magnitudine, et perenni frondium foliorumque virore insignem, cui Idolum *Gorko* insistebat, facile a Christianis, si qui tantum auderent, paterentur exscindi. Ad Episcopi imperium quidam et manum et securim quercui extemplo admovet: sed (quod etjam Hieronymo Pragensi, sub Vitoldo Principe Lituani Christum annuntianti, lucosque idolorum ex-

scindenti, postmodum evenisse Aeneas Silvius in corpore rerum Polonicarum memorat) bipennis quercui admota, atque impacta, resilit, et Christianum, qui impegerat, exultantibus triumphantibusque barbaris, non leviter vulnerat. At Episcopo sancto, neque fides, neque in praesente Dei et Ecclesiae causa, animus deesse potuit. Ipse quocirca, securi arrepta, quercum adoritur; brevissimoque temporis intervallo, suis suorumque manibus succisam, igne, quem Christiani praesentes admorant, una cum idolo demolitus est. Pagani, eo miraculo attoniti simul ac commoti, et ipsi Christo nomina dederunt, et locum a sacra illa securi appellandum deinceps statuerunt. Jam vero altera Quercus, quae potior ac multo celebrior impurae superstitionis erat sedes, in eadem provincia Natangia, loco *Romowe*, sive *Rikaioth*, sive, a primario principique idolo nomen sortito, *Potollo*, octo circiter leucis a priore dissita erat: sed et hanc, non longo postmodum intervallo temporis, Joannes a Misnia, Varmiensis itidem Episcopus, demolitus est; ut vel ab ipsis hisce Episcopis, Idololatriam Prutenorum *in securi et ascia*, ut verbis Regii Prophetae utar, *dejicientibus*, ipsa Varmiae Provincia, Asciae vel Securis figuram, in ipsa geographica Prussiae tabula, exhibere contemplantibus videatur; [...]. Majorum duntaxat gentium idola, *Potollo*, *Perkunus*, et *Potrimpus*, in ea sibi quercu locum vendicabant; reliqui enim tres Deastri uti minorum gentium erant, ita Quercus ac sedes minus nobiles occupabant: praesertim *Wurschkaitus* et *Swaybratus*; quorum alter *Widewutus* olim Prutenorum Rex, alter frater illius erat *Brudenus*, vel potius *Prutenus*; uterque se in decrepita jam aetate, pro suorum omnium salute devovit; et, ut Deorum commercio jam fruituri, quemadmodum promittebant, suorum facilius maturiusque promoverent salutem, ultro se in pyram, e siccis lignis quernis accensam, jactantes, vivi absumpti, Deorum instar postmodum habiti cultique sunt. Ut autem, quae de Idolis ipsis, praesertim vero de dictis Idolorum principibus memorantur, horrenda prope sunt; ita quae de Quercu illa referuntur, et rara admodum, et mira. Si enim magnitudinem spectes, diameter ad sex omnino cubitos, sive geometricos pedes duodenos protendebatur; ut proinde ambitus ipse arboris (quem peripheriam geometrae vocant) ad cubitos octodenos seu pedes triginta sex necessario protenderetur. Haud ignoto, vastiorem etjam fuisse quercum, quae ante quinquaginta circiter annos corruit, juxta oppidum Welau in pago Oppen dicto; quae (ut Hennebergerus, non suo duntaxat, sed etjam Welaviensis Magistratus testimonio probat) non octodecim, sed viginti septem cubitos sive pedes quinquaginta quatuor, quoad ambitam complexa fuerit; ita, ut in ejus cavo (cavam enim intro vetustas ipsa reddiderat) eques, quantum vis magno insidens equo, circumagere se in gyrum posset; quod et Albertus primus Prussiae Dux, et filius ejus itidem Albertus fecerunt; sed, si quid mole sua

magnitudineque caeteris, quercus *Rikjothana*, certe nihil omnino aut specie, aut cultu, quo apud infideles eximia erat, ulli concedebat. Rami quippe, foliis ac frondibus, hieme juxta ac aestate (Daemonum utique opera atque industria interveniente) semper virentibus, mutuuum inter se nexi, ut ne pluvia quidem perstillare ac pervadere usquam posset, triplici in altum nodo ac vertice, sive potius cono, in sublime ita tuburcinabantur; ut una in quercu, tergemino Idolo, tergemina sedes, admodum commode distincta esset. Primum in ea quercu locum tenebat *Potollo*, sive (ut alii verius, ipso Daemonis nomine, Daemonis artes putant expressas) *Pokollo*, seu *Pikollo*, cui promissa et cana barba, caput falcia candida, adinstar diadematis, redimitum; facie, quae et hominem, et equum, et simul bovem referebat, pallida ac sursum prospectante. Tam monstroso capiti, mortuorum hominum ac jumentorum capitibus, sacra fiebant, adjecto festis diebus sebo, sive adipe ollis ingesto. Si quis, maxime ex opulentioribus, sacra neglexisset, spectris nocturnis iterum atque iterum exagitatus est: quod si tertium spectra fuissent repetita, sanguine humano placari Daemonium oportuit. Simul igitur atque flaminum sive *Waidoletorum* quispiam, placandi illius causa, sanguinem e suo sibi corpore elicuit, Idolum, edita sat valida admurmuratione, reconciliatum se indicabat. Alterum locum tenebat in eadem quercu *Perkunas*, fulminis (ut ipsum nomen, etjam Lituanis usitatum indicat) tempestatumque aetherearum Deus habitus, igneam prorsus, et ira ardentem faciem praeferebat, uti et caput flammis coronatum, et crispam innodemque nigri coloris barbam; cui perenni, et quidem e quernis, admodumque aridis lignis, accenso igne sacrificabatur. Quod si porro ignis aliquando fuisset extinctus, sacrificulus, cujus id oscitantia accidisset, capite facinus illud luebat. Tertium *Potrimpus* imberbi ac laetantium ridentiumque in morem liberaliter exporrecta facie, referebat juvenem, caput viridante e spicis corona praecinctum. Ridebat enim Perkuni, torvum in se tuentis, sive immanitatem, sive vanam sine viribus iram. Et tamen huic quoque, ita scilicet miti ac mansueto numini, tum serpente, intra vas fictile, manipulis frumenti semper adoperrum, lacte a sacrificulis nutrito; tum cera et thure accenso; tum denique effuso innocentum sanguine infantium, sacra fieri necesse fuit. Idolis eum in morem Quercum insidentibus, quercus ipsa, aestate juxta ac hieme (quod vel hominum falcino, vel Daemonum ope fieri creditum) semper virens ac viridis, velis ac sipariis, septem cubitos in altum elatis, obtegebatur; Archiflamine (quem ipsi *Kirwaito*, quasi Divum mentem, alii vero *Kriwe*, denique alii, utroque nomine junctim *Kriwe Kirwaito* appellabant) et caeteris sacrificulis seu Weidolatis, e propinquo habitantibus: caeteris procul exesse jussis, tanquam profanis mortalibus; nec, nisi sublati aut paulum remoti velis, cum sacra fierent, introspicere quandoque permissis.

Quercum istam, plus quam Dodoneam, tum Boleslaus Chobrus Poloniae Rex, uti innuimus; tum quidam e Masovia Christiani, uti Hennebergerus testatur, magis excussisse videntur, quam evertisse. Evertit vero, uti jam diximus, Joannes Varmiensis Episcopus, hujus nominis primus; qui cum Anno Domini MCCCLV obierit, minime dubitem, jam sub idipsum tempus, quo ferales illae falsorum numinum Quercus subruebantur, LINDAM MARIANAM, quae eversae in Prussia Idololatriae, Trophaeum, atque monumentum deinceps perenne esset, viguisse ac floruisse. Neque enim minus, ad evertendam in Prussia Idolomaniam crediderim valuisse Tiliam Marianam, quam ad edomandam ejusdem gentis barbariem ec ferociam, valuit illa in Prussia itidem Quercus, de qua AEneas Silvius ita scribit: *Fratres Theutones, quos S. MARIAE diximus appellari, sumptis armis, brevi tempore, quidquid Prutenici juris circa Vistulam fuit, occupavere. Exin tranato fluvio, vetustam et late patulam Quercum, in castelli modum erectis propugnaculis, iuxta ripam munierunt. Ibi collocato praesidio, ulteriores Prutenos vexare caeperunt. Pugnatum est saepe pro Quercu, et ingentes paganorum copiae fugatae, ac deletae sunt. Bellum pluribus annis productum est; ad extremum fortuna, Fratrum imperio arridens, omnem Prusiam eis subiecit. Victae barbarae nationes iugum subiere. Non secus ad Tiliam Marianam non jam ferro, sed caelestibus armis, contra Idololatriam dimicatum; quoad tandem Prussia Christi jugum subiit, et DEIPARAE Victrici, ab Ecclesia Catholica acclamatum est: [...].*

LIEPOS¹ MARIJA, ARBA APIE PALAIMINTĄJĄ LIEPOS MERGELE

1659

[...] Prūsų pagonių stabai, kuriuos jie ypatingai garbino, buvo šeši: Patulas (Potollo), Perkūnas (Perkunas), Patrimpas (Potrimpus), Viršaitis [ar Vurškaitis] (Wurschkaitus), Svaibratas (Swaybratus) ir Kurka (Kurko). Jų visų garbinimas ir stabmeldystė buvo susieta ir tarsi turėjo ryšį su ažuolais. O tarp tų ažuolų labiausiai iš visų kitų didumu ir senumu išsiskyrė du Notangos provincijoje. Vienas jų augo netoli tos vietos, kur dabar yra Šventapilės (Heyligenbeil)² miestas. Kitados dėl pagoniškojo barbarų kulto, stabmeldystės, kuri prie to ažuolo klestėjo, jis buvo vadinamas Šventamiesčiu, arba Hieropoliu, t. y. šventuoju miestu; vėliau nuo kirvio, kuriuo šitas ažuolas buvo nukirstas, vo-

kiečių buvo pavadintas *Heyligenbeiliu* [Šventuoju Kirviu]. Tame ažuole buvo garbinamas stabas Gurkas, arba Kurka (*Gorko* arba *Curcho*), atneštas į Prūsiją iš Mazovijos, kaip mini Grunau ir kiti. Buvo tikima, kad jis turi įtakos mais-tui, vaisėms, visokiam valgymui ir gėrimui; šitaip Kurka, arba Gurkas, buvo pagerbiamas bet kokio derliaus, kaip antai medaus pirmaisiais lašais, miltų pirmosiomis saujomis, o kai kur Hokerlandijos, arba Pagudės³, provincijoje, pirmosios pagautos žuvys [jo garbei] buvo deginamos ant didžiulio akmens, kyšančio iš vandens Baltijos įlankoje. Labiausiai paplitusi pagonišųjų die-vybių garbinimo forma – amžinoji ugnis, kūrenama ažuolinėmis malkomis.

Pirmasis Varmės vyskupas Anzelmas (kuris už keturių mylių nuo čia buvo įkūręs Braunsbergo⁴ vyskupijos sostinę) visa tai puikiai žinojo. Norėdamas pagonis nuo nepadorių apeigų atvesti prie Kristaus ir krikščioniškojo tikėji-mo, ten atvyko su daugeliu saviškių ir savo pamokslais šio stabo garbintojus taip paveikė, kad didžiulį ažuolą, krintantį į akis amžinai žaliuojančiais lapais ir šakomis, kuriame gyveno dievas Kurka, pagonys leido krikščionims nukirsi-ti, jeigu tik kas išdrįstų. Vyskupui paliepus, tuojau pat kažkas užsimojo ant ažuolo ranka ir kirviu, bet dviašmenis, vos prisilietęs prie ažuolo ir jam suda-vęs, atšoko ir, šokinėjant bei džiūgaujant barbarams, gana sunkiai sužeidė kirtusįjį (taip buvo atsitikę ir Jeronimui Prahaškiui⁵, kunigaikščio Vytauto lai-kais skelbusiam Lietuvoje Kristaus mokslą ir kirtusiam stabmeldžių giraites, kaip Lenkijos istorijos veikale mini Enėjas Silvijus). Tačiau Dievo ir Bažnyčios padedamam šventajam vyskupui nepristigo nei tikėjimo, nei drąsos. Jis pats, pagriebęs kirvį, priėjo prie ažuolo ir, akimoju drauge su saviškiais nukirtęs ažuolą, sumetė jį į ugnį, kurią šalia esantys krikščionys uždegė, ir kartu su stabu sunaikino. Pagonys, priblokšti ir sujaudinti šio reginio, ir patys atsidadė Kristui, ir vietą nusprendė pavadinti Šventojo Kirvio vardu.

Kitas ažuolas, dar didesnis ir kur kas garsesnis buvo nedoros stabmeldys-tės būstinė toje pačioje Notangos⁶ provincijoje, vietovėje, kuri buvo vadinama Romove (*Romowe*), arba Rikojotu (*Rikaioth*), arba Patulu (*Potollo*) – pirmojo ir svarbiausiojo stabo vardu. Šis ažuolas buvo maždaug už aštuonių mylių nuo pirmojo, tačiau ir jį, praėjus nedaug laiko, sunaikino kitas Varmės vyskupas Jonas iš Misnijos. Gal nuo šitų vyskupų, daužiusių prūsų stabmeldystę „kir-viais ir kūjais“, kalbant šventojo Pranašo žodžiais, ir pati Varmės provincija, žiūrintiesiems į Prūsijos žemėlapi, atrodo esanti kūjo arba kirvio formos [...]. Šiame ažuole buvo užsiėmę vietą vyriausieji stabai, būtent Patulas (*Potollo*), Perkūnas (*Perkunas*) ir Patrimpas (*Potrimpus*). Kiti trys dievai, kaip mažiau reikšmingi, užsiėmė menkesnius ažuolus ir buveines. Tarp jų buvo Viršaitis/ Vurškaitis (*Wurschkaitus*) ir Šneibratas/Svaibratas (*Swaybratus*), kurių pirma-sis buvo Vaidevutis (*Widevutus*), kitados prūsų karalius, o antrasis – jo brolis

Brutenis (*Brudenus*), o gal veikiau Prutenis (*Prutenus*). Abu jie, jau visai senutėliai, pasiaukėjo savųjų labui, ir, ketindami pasinaudoti ryšiais su dievais, kad savųjų labui sėkmingiau pasitarnautų, taip, kaip buvo žadėję, šoko į laužą, uždegtą iš sausų ažuolinių malkų; ir gyvi [dievų] buvo paimti, o paskui patys dievais buvo laikomi ir kaip dievai garbinami. Nors tai, kas kalbama apie stabus, ypač apie minėtus svarbiausiuosius, yra pasibaisėtina, tačiau tai, kas pasakojama apie aną ažuolą, yra reta ir nuostabu. O jei norėtum sužinoti, koks jo dydis, tai jo skersmuo šešių uolekčių, arba dvylikos geometrinių pėdų; visa medžio apimtis (geometrai ją vadina periferija) siekia 18 uolekčių, arba 36 pėdas. Kiek žinau, dar didesnis buvo tas ažuolas, kuris augo šalia Vėluvos⁷ miesto, Apių kaime, ir išvirto prieš beveik 50 metų. Jo apimtis (kaip liudija Hennenbergeris, remdamasis ne savo, bet Vėluvos magistro parodymais) siekė ne 18, bet 27 uolektis, arba 54 pėdas, todėl į jo kamieno ertmę (atsiradusią dėl senumo) galėjo įjoti raitelis ant bet kokio didumo žirgo ir apjoti aplink ratu; tai padarė pirmasis Prūsijos kunigaikštis Albrechtas⁸ ir jo sūnus, taip pat Albrechtas. Bet jei [šis ažuolas] savo storumu bei didumu mažumėlę nusileido kitiems, tai Rikojoto (*Rikjothana*) ažuolo iš tikrųjų nepranoko niekas nei išvaizda, nei garbinimu; netikintiesiems jis yra nepaprastas. Mat jo šakos ir lapai, žaliuojantys žiemą ir vasarą (nors ir kaip ten būtų – tai demonų darbo ir pastangų vaisius), buvo taip susipynę, kad lietus niekada neįstengdavo kiaurai perlyti ir pro juos prasiskverbti; viršuje jie sudarė trigubą mazgą bei viršūnę arba veikiau šalną; taip viename ažuole, jungiančiame tris stabus, buvo trys aiškos ir tinkamos buveinės. Pirmą vietą šiame ažuole užėmė Patulas (*Potollo*), arba (kai kas mano, kad demono vardas rodo jo gebėjimus) Pokulas (*Pokollo*), arba Pikulas (*Pikollo*), kuris buvo su ilga žila barzda, galva aprišta baltu raiščiu, tarsi diadema, o veidas, išbalęs ir aukštyn žiūrintis, priminė žmogų, arklį ir kartu jautį. Šiai pasibaisėtinai galvai buvo aukojamos mirusių žmonių ir gyvulių galvos, švenčių dienomis atnešama puodynėse taukų arba [kitokių] riebalų. Jeigu kas nors, ypač iš turtingesniųjų, aukojimų neatlikdavo, nakties šmėklos tam tolydžio neduodavo ramybės. Jei šmėkla pasirodydavo tris kartus, demoną reikėdavo permaldauti žmogaus krauju. Taigi vos tik kas nors iš žynių ar vaidilučių (*Waidoletorum*) demono permaldavimui nuliedavo savo kraujo, pasigirsdavo gana garsus murmesys, ir [žmonės] manydavo, kad įsigijo stabo palankumą.

Antrasis šiame ažuole buvo Perkūnas (*Perkunas*), laikomas griaustinio (kaip rodo jo vardas, kurį vartojo ir lietuviai), dangaus ir audrų dievu. Jo veidas buvo ugninis ir degantis pykčiu, galva apsupta liepsnų, barzda juoda palaida, garbanota. Jam būdavo aukojama prie amžinai degančios ir sausomis ažuolinėmis malkomis kūrenamos ugnies. Jeigu ši ugnis kada nors užgesdavo, žynys, per kurio neapsižiūrėjimą tai įvykdavo, savo kaltę išpirkdavo mirtimi.

Trečiasis buvo Patrimpas (*Potrimpus*) – bebarzdis, džiuogaujančio ir besijuokiančio kilnios išvaizdos veido, panašus į jaunuolį; jo galvą juosė žalių varpų vainikas. Jis juokėsi iš Perkūno (*Perkuni*), kupino įniršio, žiaurumo ir tuščio, bejėgio pykčio. Tačiau ir šiam tokiam švelniam ir maloniam dievui būtinai reikėjo aukų – atnešti žaltį moliniame puode, uždengtame javų pėdu, žyinių išmaitintą pienu, arba deginti vašką ir smilkalus, arba, pagaliau, pralieti nekaltų kūdikių kraują. Kadangi ažuole pagal minėtą paprotį buvo įsikūrę stabai, pats ažuolas, žiemą vasarą žalias ir žydintis (tikėtina, jog taip atsitikdavo arba dėl žmonių burtų, arba dėl demonų pagalbos) buvo apdengiamas audeklais ir užtiesalais, iškeltais į septynių uolekčių aukštį. Šalia jo gyvendavo vyriausiasis žynys (patys jį vadino Krivaičiu (*Kirwaito*), tarsi dievų protu, o kiti Kriviu (*Kriwe*), pagaliau dar kiti, sujungę abu vardus, – Kriviu Krivaičiu (*Kriwe Kirwaito*) bei kiti žyniai, arba vaidilučiai (*Weidolatis*), tuo tarpu kitiems, kaip paprastiems mirtingiesiems, liepdavo būti nuošaly ir tik tuomet, kai būdavo aukojama, pakėlę ar šiek tiek atitraukę uždangalą, leisdavo kada ne kada pažvelgti į vidų.

Šitą ažuolą, reikšmingesnį negu Dodonės⁹ [orakulas], mums atrodo, ne išvertė, o veikiau nukirto arba Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis, kaip minėjome, arba kažkokie iš Mozūrijos atvykę krikščionys, kaip liudija Hennerbergeris. Išvertė [ažuolą], kaip jau sakėme, Varmės vyskupas Jonas, pirmasis turėjęs šį [vyskupo] vardą. Neabejoju, kad tuo metu, kai jis 1355 Viešpaties metais mirė ir kai buvo verčiami šitie pragaištingi prasimanytų dievų ažuolai, jau klestėjo ir žydėjo Liepos Marija, kuri buvo sunaikintos Prūsijoje stabmeldystės simbolis ir amžinas paminklas. Manau, kad Liepos Marija ne mažiau svarbi buvo stabmeldystei Prūsijoje panaikinti, negu kad tos genties barbariškumui ir žiaurumui sutramdyti; ji gyvavo Prūsijoje kaip ažuolas, apie kurį Enėjas Silvijus taip rašo: *Vokiečių [ordino] broliai, kuriuos paprastai vadiname šv. Marijos [broliais], paėmę ginklus, per trumpą laiką užėmė tą teritoriją, kuri buvo šalia Vyslos ir priklausė prūsams. Persikėlę per upę, įrengė šalia jos tvirtovę sename, plačiai išsišakojusiame ažuole taip, kaip buvo įtvirtinamos pilaitės. Ten pastatę apsaugą, ėmė puldinėti tolimesnius prūsus. Dažniausiai buvo kovojama dėl ažuolo: ir čia didžiuliai pagonių būriai buvo atmušti ir sunaikinti. Karas vyko daug metų; pagaliau likimas, broliams palankiai nusišypojęs, atidavė jų valdžiai visą Prūsiją. Nugalėtos barbarų gentys buvo paverptos.*

Katalikų Bažnyčia apskelbė, jog prie Liepos Marijos, atvirkščiai, negu prieš stabmeldystę, buvo kovota ne geležiniais, bet dangaus ginklais, kol pagaliau Prūsija pateko į Kristaus ir Pergalingosios Dievo Gimdytojos nelaisvę. [...]

TOMAS KLAGIJUS

KOMENTARAI

- ¹ *Liepa* (*Linda, Lipa, Lypa, Lipka*) – vietovė, kurią mini Petras Dusburgietis, dabar Šventoji Liepa (lenk. *Święta Lipka*), vietovė buvusioje Prūsijos kunigaikštystėje, dabar Lenkija.
- ² *Heyligenbeil* – spėjama, lietuvių Šventapilė, prie Aismarių.
- ³ *Pagudė* (lot. *Pogesavia, Pogesania*) – Prūsijos žemė į šiaurės rytus nuo Pamedės. Vakaruose siekė dab. Elbliongo apylinkes, o rytuose – Alnos upę.
- ⁴ *Braunsbergas* (Branevas) – miestas prie Pasarės, vėliau Pasargės (dab. *Paslenka*) upės, įtekančios į Aismarės. Prūsų gyvenvietė minima jau 1249 metais. Kryžiuočiai čia įsikūrė 1250–1251 metais (Petras Dusburgietis, 392).
- ⁵ *Jeronimas Prahaškis* (apie 1369–1440) – iš Čekijos kilęs vienuolis, karaliaus Jogailos dvaininkas, padėjęs skleisti krikščionybę Lietuvoje. Jo pasakojimais pagrįstos Enėjo Silvijaus Piccolomini raštų žinios apie Lietuvą.
- ⁶ *Notanga* (lot. *Natangia*) – sen. Prūsijos teritorija į rytus nuo Varmės, šiaurėje siekė Priegliaus pakrantes, o rytuose – Alnos upę (Petras Dusburgietis, 349).
- ⁷ *Vėluva* (*Wilow, Velowe, Welau*) – miestas sen. Prūsijoje, Alnos ir Priegliaus santakoje.
- ⁸ *Albrechtas Brandenburgietis*, iš *Hohencolernų dinastijos* (1490–1568) – Brandenburgo markgrafas, paskutinis Vokiečių ordino magistras, pirmasis Prūsijos kunigaikštis.
- ⁹ *Dodonė* (lot. *Dodona*) – miestas Epyre (šiaurinėje Graikijoje), kur buvo šventa ąžuolų giraitė ir Dzeuso orakulas.

EUGENIJA ULČINAITĖ

VILHELMAS MARTINIJUS

apie 1618–1670 ar 1671

WILHELM MARTINIUS

Vilhelmas Martinijus (*Wilhelm Martini, Martinius Memelensis*) – Klaipėdos apskrities reformacijos veikėjas, giesmių vertėjas, lietuvių raštijos darbuotojas. Gimė Klaipėdoje. Nuo 1636 metų studijavo Karaliaučiaus universitete. 1642–1671 metais gyveno ir dirbo Verdainėje prie Šilutės. Martinijus buvo vienas tų, kurie vertino, peržiūrėjo Danieliaus Kleino *Lietuvių kalbos gramatikos* (*Grammatica Litvanica*) rankraštį. Kleinas visus gramatikos vertintojus, tarp jų ir Martinijų, vadino dideliais lietuvių kalbos mokovais (Buchienė, Palionis, 1957, 87). Kleino giesmynui *Naujos giesmų knygos* (1666) Martinijus parašė vieną hebrajišką ir du lotyniškų eilėraščių, išvertė į lietuvių kalbą tris giesmes, kurios buvo išspausdintos tame pačiame giesmyne. Tai buvo išsimokslinęs žmogus ir pratarmėje lotyniškajame eilėraštyje „Lietuvos liaudžiai“ („Ad plebem Lithvanicam“) panaudojo ne vieną savo meto ir pirmtakų leidinių. Visą gyvenimą (išskyrus studijų metą) praleidęs Lietuvoje, gerai pažino Verdainės apylinkių gyventojų buitį ir pažiūras. Manoma, kad Martinijaus protėvis buvo Martyno Mažvydo bendradarbis Stanislovas Marcijanas (Martynaitis; *Stanislaus Marcianus*), o tėvas – Jurgis Martinis, dirbęs Kumėnų kaime Semboje ir Šventapilėje.

INGĖ LUKŠAITĖ

Lotyniškojoje pratarmėje Vilhelmas Martinijus užsimena apie lietuvių pa-pročius, tikėjimus, išvardija net devynias jų dievybes. Dalis Martinijaus pami-nėtų dievybių ir kitokių žinių buvo jau skelbta senesniuose raštuose. Lietuvių etnonimą iš „ragas“ (lot. *lituus*) jau buvo kildinęs Motiejus Miechovietis, Mo-tiejus Strijkovskis, Albertas Vijūkas-Kojelavičius, dievą Litvanį buvo minėjęs Motiejus Strijkovskis (*Lituwanis*), Babilą – Strijkovskis (*Bubilos*), Jonas Lasickis (*Babilos*), žemėpačius – Mažvydas, Jonas Bretkūnas, Lasickis ir kt. Ypač daž-nai senuosiuose raštuose pasitaikydavo Perkūno vardas. Todėl Martinijus minėtuosius dalykus galėjo paimti iš ankstesnių šaltinių. Neabejotina, kad iš jų paimta lietuvių vardo etimologija, galbūt dievas Litvanis (minimas tik Strijkovskio raštuose) ir Babilas. Tačiau net penkias dievybes Martinijus mini pirmą kartą (*Gabartai, Gabjaukurs, Baubes, Laimella, Meletette*). Jos tikriausiai

yra paimtos iš gyvosios tradicijos. Vėliau jas minėjo kiti šaltiniai (Matas Pretorius, Jokūbas Brodovskis, Pilypas Ruigys, Kristijonas Milkus), o kai kurios (*Baubes*, *Laimella*) yra paliudytos net tautosakos. Todėl galima manyti, kad ir kai kurios senesniuose šaltiniuose minimos dievybės (pvz., Perkūnas, Žemėpatis) yra imtos ne iš jų, o iš gyvosios tradicijos. Martinijaus duomenys patikimi, vertingi, jais naudojosi ne vienas lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojas (Mannhardt, 1880; Grienberger, 1896; Usener, 1896; Mierzyński, 1900; Slaviūnas, 1947; Biezais, 1955; Balys, Biezais, 1965; Dundulienė, 1969; Vėlius, 1986, ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Klein, 1666; Lepner, 1744, 97; Daukantas, 1846, antrašt. l.; Mannhardt, 1936, 513.

Literatūra: Ostermeyer, 1793, 251; Bezzenberger, 1893, 129; Sembritzki, Bittens, 1920, 85, 91–92; Sembritzki, 1918, 102, 105, 114; Falkenhahn, 1941, 330, 331, 335, 336, 351; Biržiška, 1960, 317–319; Matulevičius, 1972, 116; Koženiauskienė, 1990, 615.

Tekstas iš: Klein, 1666.

NAUJOS GIESMJŲ KNYGOS

1666

Ad plebem Lithvanicam

A lituo nomen ducis, gens Littava, agresti,
 Natura gaudes Carmine ut et lituo:
 Nam pecus indomitum modulans ad pascua mittis
 Et repetis JEHU laetus aratra tenens.
 Taedas, exeqvias, nec non convivia cantas,
 Decantas ululans quidquid in orbe vides.
 En iterum ad genium tibi cantica sacra parata,
 Haec bene jam discas atque canas lituo.
 Omittas tandem plures effingere Divos,
 Qvi mare, qvi coelum, qvi moderentur humum,
 Absint *Perkunas, Lituans, Babilasque Gabartai*,
 Nec non *Gabjaukurs Baubeque zemmepati*:

VILHELMAS MARTINIJUS

Qvid *Laimella* tibi praestabit, quid *Meletette*,
 Haec animo ejicies cuncta profana tuo?
 Unicus in trino Deus, hunc attolito solum
 Laudibus hymnisonis, ut liber hicce docet.
 Hunc odis sacris implora rebus in arctis,
 Vis culpa veniam? Voce canas qverula:
 Optatosque tibi dent Cantica sacra sapes,
 Gratus et Autores, qvi meruere, colas.

NAUJOS GIESMJŲ KNYGOS

1666

Lietuvos liaudžiai

Vardą nuo rago¹ gavai, gentie lietuvių, kaimiečių
 Moki džiaugtis daina, lygiai ir rago garsais.
 Bandą ganyklon geni, ragu dūduoji džiaugsmingai,
 Ir kartoji JEHU², lauką džiugiai ardama.
 Dainą vestuvėse trauki, o giesmę giedi šermenyse
 Ir dainoje išsakai visa, ką žemėj matai.
 Štai ir vėl tavo džiaugsmui šventas giesmynas paruoštas,
 Jį išmok ir giedok, ragas te giesmei pritars.
 Liaukis galiausiai dievų gausybę garbinus uoliai,
 Valdančių jūrą, žemes, dangų, visatos erdves.
 Tepradingsta Perkūnas, Litvanis³, Babilas⁴, Gabartai⁵,
 Gabjaukuras⁶, teprasmegs, Baubas⁷, Žemėpatis⁸ pats.
 Ką tau Laimelė⁹ atneš ir ką suteiks Meletetė¹⁰,
 Viską išmesk iš širdies, ji dar pagoniška vis.
 Vienas juk Dievas tėra trijuose asmenyse, jį vieną
 Garbinki himnais, kurių moko knygelė šita.
 Dievą maldauk giesmėmis šventomis varguose kasdieniniuos,
 Nori malonės sulaukt? Melsk Jo balsu nuolankiu.
 Geidžiamo peno tau duos šisai šventasis giesmynas,
 Tad jo kūrėjams kilniems kuo maloniausiai dėkok.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

VILHELMAS MARTINIJUS

KOMENTARAI

- ¹ Vilhelmas Martinijus etnonimą Lietuva pagal Motiejų Miechovietį, Motiejų Strijkovskį, Albertą Vijūką-Kojalavičių ir kt. kildina iš lot. *lituus* – ragas.
- ² *Jehu* – sutrumpinta Jehovos, arba Jahvės, forma. *Jehovah* – tikrinis krikščionių Dievo Tėvo vardas hebrajiškai. Septuagintoje jį pakeitė graikiškas žodis *Kyrios*, Vulgatoje – *Dominus*.
- ³ *Litvanis*, Lituanis – sen. lietuvių dievybė, minima Motiejaus Strijkovskio, siejama su lietuvišku žodžiu „lyti“, „lietus“ (LM, I, 94–95, 280).
- ⁴ *Babilas* (*Bubilos*) – sen. lietuvių bičių dievas, gėrybių gamintojas ir jų besaikis vartotojas (LM, I, 232–233; Greimas, 1990, 269–274).
- ⁵ *Gabartas* (*Gabwartus*) – sen. lietuvių jaujos, javų, gausumo dievybė (LM, I, 527).
- ⁶ *Gabjaukuras* (*Gabjaujis*) – svirno dievas (*deus horreorum*), siejamas su jauja, turtu, gėrybių sunešimu.
- ⁷ *Baubas* (*Baubis*) – galvijų saugotojas, piemenų globėjas. Martinijus jį mini pirmą kartą, paskui apie jį rašys Matas Pretorijus, Kristijonas Milkus ir kt. (LM, I, 414, 426, 429; Koženiausienė, 1990, 615).
- ⁸ *Žemėpatis* – žemės, galvijų ir viso ūkio globėjas (LM, I, 231–232, 286–288; Greimas, 1990, 42, 170, 301).
- ⁹ *Laimelė* (Laimė, Laumė) – laimės, likimo, sėkmės, gausos deivė. Pilypas Ruigys ją lygina su romėnų deive Lucina, gimdyvių globėja (LM, I, 270–272; Greimas, 1990, 175–248; Koženiausienė, 1990, 615).
- ¹⁰ *Meletetė* (Mėletėlė, Mėlių teta) – žolių, dažų (mėlio) deivė (LM, I, 526; Koženiausienė, 1990, 615).

EUGENIJA ULČINAITĖ

JOHANNAS ARNOLDAS BRANDAS

1647–1691

JOHANN ARNOLD BRAND

Johannas Arnoldas Brandas (*Johann Arnold Brand*) gimė 1647 metų liepos 29 dieną Deventeryje (Olandijoje), mirė 1691 metų gegužės 26 dieną. Duisburgo prie Reino Universiteto teisės profesorius, kraštotyrininkas Brandas pateikė žinių apie lietuvių buitį, papročius, kai kuriuos materialinės kultūros reiškinius, tautosaką, kalbą. 1673–1674 metais su Brandenburgo kurfiursto Frydricho Vilhelmo pasiuntiniais buvo nuvykęs į Maskvą pas carą Aleksejų Michailovičių kaip „bajoras arba rūmų dvariškis“. 1673 metų spalio mėnesį vyko karieta Kuršių nerijos kopomis per Nidą ligi Klaipėdos, toliau per Palangą, Šventają, Kuršą į Rygą; kelionėje rašė dienoraštį, rinko žinias apie šių kraštų gyventojų papročius, buitį, kalbą. Grįždamas iš Maskvos, 1674 metų liepos mėnesį iš Karaliaučiaus per Vėluvą, Įsrutį, Stalupėnus buvo nuvykęs į medžioklės pilį Romintos girioje. Šioje kelionėje daug ką apie lietuvius sužinojo iš jį lydėjusio Kasparo Kėnigo (*Kaspar König*), aprašiusio Katniavos bažnyčią, kurioje tuomet kunigavo Teofilis Šulcas. Iš Kėnigo Brandas sužinojo apie Mažosios Lietuvos lietuvių vestuves, krikštynas, laidotuves, gavo lietuviškų giesmių, dainų, patarlių, priežodžių, kalbos pavyzdžių. Nemažai žinių Brandas gavo iš Kusų parapijos kunigo Teofilio Fuchso (*Theophil Fuchs*), pas kurį nakvojo. Kelionėje šiek tiek pramoko lietuviškai. Grįžęs namo ir toliau profesoriaudamas Duisburge, remdamasis kelionės užrašais, Brandas parašė veikalą *Kelionės per Brandenburgo žemę, Prūsiją [...] (Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Pleßcovien, Groß-Naugardien, Tweerien, [...], Wesel, 1702)*, kurį po autoriaus mirties 1702 metais Vėzelyje išleido jo draugas medicinos daktaras Henrichas Christianas Henninas (*Henrich Christian Hennin*).

ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ

Johanno Arnoldo Brando aprašytieji Prūsijos lietuvių laidojimo, krikštynų papročiai iš dalies sutampa su Jono Maleckio-Sandeckio, Mato Pretorijaus aprašytaisiais. Pavyzdžiui, Maleckis-Sandeckis rašo, kad mirusiai moteriai kaip dovanėlė įdedama siūlų ir adata, taip pat duonos ir alaus ąsotis, į kapą metami pinigai, o Brandas – kad mirusiajam į karstą įdedamas siūlų kamu-

lys, pinigų, duonos, moteriai dar pridedama 10 ar 11 uolekčių drobės, į kapą įdedami 2 kepaliukai duonos, indai alaus, metami pinigai. Tiek Pretorijus, tiek Brandas teigia, kad per laidotuves pjaunamas jautis, per krikštynas samčiu užmušama višta, kurią suvalgo moterys, suklaupusios ant žemės. Tačiau neatrodo, kad Brandas būtų naudojęsis minėtais šaltiniais. Tikriausiai medžiagą apie lietuvių papročius, kaip teigia tyrinėtojai (Mannhardt, 1936, 607), jis gavo jau užrašytą iš vietos kunigų, kurie, nors ir galėjo žinoti Maleckio-Sandeckio ir Pretorijaus veikalus, tačiau patys domėjosi lietuvių gyvenimo būdu, papročiais ir visa tai užrašė Brandui tiesiai iš liaudies gyvenimo. Esama ir tokios informacijos, kurios minėtuose šaltiniuose nėra (apie mirusiojo aprengimą įprastiniais drabužiais, palikimą atvirų langų, kad mirusiojo vėlė galėtų laisvai sklandyti, kaip tikėjimą, kad mirusiojo vėlė ateina per sapnus ir kt.), o į panašius kaip ir kitų autorių užrašytus momentus atkreiptas dėmesys todėl, kad tai šiam kraštui būdingi, visiškai kitokie negu krikščioniškieji papročiai, ypač kritę į akis krikščionybės platintojams (mirusiojo apraudojimas, įkapių gausumas, vištos aukojimas ir pan.). Todėl Brando informacija yra vertinga kaip pirminis šaltinis, papildantis negausius ano meto lietuvių papročių aprašus ir padedantis geriau suprasti senąją mitinę lietuvių pasaulėjautą. Ji žinoma tiek papročių, folkloro, tiek mitologijos tyrinėtojams (žr. Bertuleit, 1924; Šmits, 1926; Jungfer, 1926; Biezais, 1955; Johansons, 1964; Jonynas, 1984; LTA; LEB ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Brand, 1702; Mannhardt, 1936, 607–609.

Literatūra: Mannhardt, 1936, 607; Lebedys, 1956, 11; Jonynas, 1984, 170–174; LE, III, 201; MLTE, I, 259; Vyšniauskaitė, 1994, 75–79.

Tekstas iš: Brand, 1702, 98–102.

REYSEN DURCH DIE MARCK
BRANDENBURG, PREUSSEN, CHURLAND,
LIEFLAND, PLEßCOVIEN,
GROß-NAUGARDIEN, TWEERIEN UND
MOSCOVIEN [...]
1673–1674

Begräbnüß-Ceremonien der Litthauwer

Eben auff dem orth, da der abgelebte Baur gestorben ist, legen sie denselben in seinem gewöhnlichen habit (welcher gemeinlich ein weisser biß an die knie gehender wüllener rock ist, samt leinen oder auch dergleichen wüllenen hosen, welche mehrentheils spitzlich biß mitten oder gantz über die waden gehen, unter die füsse mit Pareyßger versehen) samt Pareyßger, oder auch wohl schuh, in einer auß vier brettern bestehenden todten kist. Lassen wohl offtermahlen, nach altem gebrauch der Heyden, die fenster des nachts offen stehen (auf daß entweder die Seele möge in aller freyheit schweben, oder auf daß dieselbe möge alda von den Geistern besucht werden) wan der Todte außgetragen wird, setzen sie die leiche vor dem hauß nieder; ist es ein kind (oder andrer Befreundter) setzen sich der Vatter und Mutter samt andren Bekandten und Bauren, welche nicht zur leich gebethen werden, sondern von sich selbst erscheinen, rings umb den Todten, schreyen und heulen erbärmlich den Todten an, mit diesen worten: *Ak Browlau, ak Tietelau*, und dergleichen, *ar né turrėjus dônos kwezėlu*, und so weiter, *Kodėlej númerai, kodėlej manė palikaj, Ak! Ak! kur tu nuėjai asz pas tawė busu tu preg manės né*. das ist: Ach Bruder! ach Vatter! und dergleichen, hastu nicht gehabt brod, weizen? und dergleichen, warumb bistu gestorben, warumb hastu mich verlassen? ach! ach! woh bistu hingegangen? ich werd wohl bey dir seyn, du aber wirst zu mir nicht kommen? hierauff werffen wohl die Freude heimlich ein klauwen zwirn neben dem Todten hinein, samt geld und brod, daß er ja auf seiner weiten reyse nicht zu kurtz komme, und so es ein weibliche person ist, legen sie wohl 10. oder 11. ehlen leinwand drinnen, bey dem obgemeldtem ruffen, und heulen, wie gesagt, und fügen dieses hinzu: *Ingi ámsnia tėwiske kėlaus*: das ist: ins ewige Vatterland muß er wandern: als wan sie sagen wolten, der weg ist noch weit, den er gehen muß: hierauf heben sie den Todten wiedrumb auf: diesem folget der Cantor oder Schulmeister des dorfes, welchem einer von

den nechsten Bekandten nach komt mit einem höltzernen kreutz in der hand, dan folget der Vatter in seinen gewöhnlichen beschmutzten kleydern, samt andren Bekandten, nicht ordnungs weise, sondren in einem truppen durch einander: ehe sie aber noch weg gehen, werffen sie dem Todten drey hände voll erd nach (als wolten sie sagen: **Nun mustu zur erden werden.**) welches imgleichen auch die Mutter thut, welche nicht ferner mit zur leichen gehet, sondern bleibt zu hause, da wird ein Ochs geschlachtet, den sie muß zurichten vor Gäste, theils gekocht, theils gebrathen: wan nun die leich an den orth komt, da sie wird bestattet werden, wird sie wiedrumb nieder gesetzt, geöffnet, wird abermahl, wie zuvor, unmenschlich geheulet und geschryen: und ist der überbleibende, den die leich angehet, ein Wittwer, oder ein Wittibe, kochen sie einen grossen topff voll fleisch, setzen den neben die leich, und fressen den knyend auf, ruffen abermahl, und bitten die Seele folgend: *Norėtu dānguje pászilikti ir né norėtu dāugias apsúnkiti su piktais sapnais*: das ist: Die seele wolle doch im Himmel bleiben, und wolle sie nicht mehr auf erden beschweren: das ist, mit bösen träumen, welche sie meinen daß von des abgestorbenen Seele herkommen: hie werffen dan wiedrumb die Befreundte, wie voren, zwey brod und geld heimlich hinein, ja setzen gantze grosse zinnerne kannen mit Bier bey der leich in die erden, deren offtermahlen noch etliche heute mit bier gefunden werden, welches sie, die **Litthauwer** als eine heiligkeit noch wohl außsauffen: Wan sie nun nach des Todten behausung kommen, wird der obgemeldte ochs aufgefressen, und muß davon nichts übrig bleiben, und bleibt etwas, das geben sie den pracheren; die knochen werffen sie nur unter den tisch, fressen also und sauffen lustig, biß alles auf ist.

Kindbetts-Ceremonien der Litthauwer.

Wan sie Kind Bier halten, wird ein hun, welches mit dem kochlöffel muß todt geschlagen werden, geschlachtet und gekocht, rings umb setzen sich die Weiber, knyend, auf der erden nieder, davon muß eine jede essen, also daß nichts übrig bleibe, als die knochen.

Beygläubige Gewohnheiten der Litthauwen.

In dem Pilkelnischem Kirchspiel ist eine Linde, nicht weit von Petreife-elen, welche also gewachsen, daß in der mitten durch die also gewachsene äste ein loch alda zu sehen, dadurch eben ein mensch kan durch kriechen:

hiedurch kriecken die Litthauwen jährlich, umb die ernd-zeit, wan ihnen der rücke von dem schneiden ermüdet ist, oder wehe thut, meinen aberglaubisch, dieses seye gut vor ihre schmerzen: ein solches aberglaubisches volck ist es, und können die übrige reliquien des Heydenthumbs nicht gantz außgerottet werden.

KELIONĖS PER BRANDENBURGO ŽEMĘ, PRŪSIJĄ, KURŠĄ, LIVONIJĄ, PSKOVĄ, DIDIJĮ NAUGARDĄ, TVERĘ IR MASKOVIJĄ 1673–1674

Lietuvių laidojimo apeigos

Mirusį seną ūkininką jie guldo toje pat vietoje, kur jis mirė, aprengtą įprastiniais drabužiais (paprastai tai baltas, kelius siekiantis vilnonis švarkas ir lininės arba taip pat vilnonės kelnės, kurios siaurėdamos dažniausiai siekia iki pusės blauzdų arba ir per visas blauzdas, kojos apaunamos vyžomis) vyžotą arba batutą į iš keturių lentų sukaltą karstą. Beje, dažnai senu pagonių papročiu nakčiai palieka atdarus langus (kad arba siela galėtų visiškai laisvai sklandyti, arba kad ją dvasios galėtų lankyti). Išneštą mirusįjį padeda priešais namus ant žemės. Jei tai yra vaikas (arba šiaip kas iš artimųjų), prie jo sėda tėvas ir motina su kitais artimaisiais ir kaimynais, kurių prie mirusiojo kviesti nereikia, patys susirenka, susėda aplinkui karstą, rėkia ir staugia gailingais balsais mirusiajam tokius žodžius: „Ak Browlau, ak Tietelau“ ir panašiai, „ar né turrėjus dōnos kwezėlu“ ir t. t. „Kodėlej nūmerei, kodėlej manė palikaj, Ak! Ak! kur tu nuėjai asz pas tawė busu tu preg manės né“. Paskui giminės slapčiomis įmeta prie mirusiojo kūno siūlą kamuolėlį, taip pat pinigų ir duonos, kad tolimoj kelionėj nepristigtų; o jei mirė moteriškė, įdeda 10 ar 11 uolekčių drobės su tokiais pat, kaip sakytą, šauksmais ir staugimais, ir dar priduria: „Ingi ámsnia tēwiske kēlaus“, lyg norėdami pasakyti, jog prieš akis tolimas kelias. Po to karstą vėl pakelia; jį lydi kaimo kantorius arba mokytojas, paskui kurį seka vienas iš artimiausiųjų su mediniu kryžiumi rankose, už jo eina tėvas kasdieniniais drabužiais ir kiti pažįstami, ne susirikiavę, o sumišai, pulku; prieš išsiskirstydami jie meta mirusiajam po tris saujas žemių (lyg norėdami sakyti: **dabar tau reiks žeme pavirsti**); tą patį daro ir motina, kuri toliau mirusiojo nelydi, o

lieka namie; ten papjautas jautis, kurį ji turi suruošti svečiams, dalį virti, dalį kepti. Kai nueina į laidojimo vietą, karstą vėl pastato, atidengia, vėl kaip pirma nežmoniškai rėkia ir staugia; jei liko velionio našlys arba našlė, jie išverda didelį puodą mėsos, pastato greta mirusiojo ir ryja tą mėsą klūpodami, dar parėkia ir prašo sielą taip: „*Norėtu danguje pászilikti ir né norėtu daugias apsúnkiti su piktais sapnais*“, nes jie mano, kad per sapnus ateina mirusiojo vėlė. Čia artimieji vėl kaip pirma įmeta slapčiomis du kepaliukus duonos ir pinigų, beje, prie mirusiojo kūno į žemę stato ir didelius alavinius indus alaus, tokių indų su alumi dabar neretai pasitaiko rasti, ir tą alų lietuviai kaip šventenybę išmaukia. O kai pargrižta mirusįjį palaidojo, minėtąjį jautį suryja taip, kad nebeliktų nieko: jei kiek nors vis dėlto lieka, tai atiduoda elgetoms. Kaulus meta po stalų, taigi ryja ir maukia smagūs, kol tik turi ką.

Lietuvių gimtųjų apeigos

Krikštynoms jie samčiu užmuša vištą ir išverda; moterys aplink ją suklaupia ant žemės ir valgo, turi valgyti visos, kad nieko neliktų, tiksliai kaulai.

Prietaringi lietuvių papročiai

Pilkalnio parapijoje, netoli nuo *Petreifeelen*, yra liepa, išaugusi taip, kad vidury iš suaugusių šakų matyti skylė, pro kurią gali išlįsti žmogus; pro ją lando lietuviai kasmet pjūties metu, kai nugaros nuo darbo pavargsta arba įskausta; jie prietaringai mano, kad tai gelbsti nuo skausmų; tokie prietaringi žmonės jie yra, ir kitokios pagonybės liekanos vis dar negali būti visai išnaikintos.

Vertė DOMINYKAS URBAS

WOLFGANGAS CHRISTOPHORAS NETTELHORSTAS

XVII a.

WOLFGANGUS CHRISTOPHORUS À NETTELHORST

Wolfgango Christophoro Nettelhorsto (*Wolfgangus Christophorus à Nettelhorst*) gimimo ir mirties datos bei vieta nežinomos. Disertacijoje, kurios ištraukos čia pateikiamos, autorius užsimena esąs kilęs iš kilmingos giminės, kuri, valdant Georgui Vilhelmui, iš Kuršo persikėlusi į Prūsiją.

Karaliaučiaus universitete 1674 metais Nettelhorstas gynė disertaciją *Apie prūsų kilmę* (*Dissertatio historica de originibus Prussicis...*, Regiomonti, 1674). Po metų, 1675 metais, gynė tezes, o 1676 metais – disertaciją apie prūsų ir visuotinę teisę. Taigi galima teigti, kad Nettelhorstas Karaliaučiaus universitete studijavo apie 1671 (1672)–1676 metus.

Disertacijos *Apie prūsų kilmę* vadovas žymus Prūsijos istorikas Christophoras Hartknochas išleido *Rinktines disertacijas apie įvairius prūsų dalykus* (*Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis [...]*, Francofurti et Lipsiae, 1679) kartu su paties parengta Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronika*. Įžanginiajame žodyje Hartknochas rašo, kad jam kilusi mintis panaudoti savo studentų disertacijas, gintas Karaliaučiaus universitete (*quas illi pro cathedra defenderent*).

Net paviršutiniškas studento ir dėstytojo darbų palyginimas leidžia spręsti apie Nettelhorsto darbo savarankiškumą, nors leidinys dar neperžengė „žanrinių“ akademinų disputų ribų. Tai – kompiliacija, įvairių nuomonių aptarimas. Savo išvadų apie prūsų kilmę autorius nepateikia. Nuo ankstesnio amžiaus kronikininkų – Simono Grunau, Matthaeuso Waisselijaus, Erazmo Stellos – ir kitų autorių veikalų Nettelhorsto disertacija skiriasi atidumu faktams, užfiksuotiems istorijos šaltiniuose. Bandoma remtis kalbų, papročių tyrinėjimu, užsimenama apie archeologinius kasinėjimus.

Nettelhorsto veikalas tendencingas. Kaip ir visi to meto istorikai, autorius bando įrodyti, kad Prūsijoje nuo seno gyveno germanų gentys, o XIII amžiuje prasidėjęs Vokiečių ordino veržimasis į šiuos kraštus – tai „paskutinis germanų persikraustymas“. Gal dėl to Nettelhorsto disertacija sulaukė dėmesio po 80 metų: 1755 metais ji buvo išversta į vokiečių kalbą ir kartu su F. Wernerio

disertacija išleista atskira knyga, pavadinta *Du istoriniai disputai* (*Zwei historische Disputationen*).

Apie prūsus Nettelhorstas nepasakė nieko naujo. Jis rėmėsi ankstesniais autoriais: Jordanu, Helmoldu, Jonu Dlugošu, Simonu Grunau, Casparu Hennenbergeriu, Jonu Maleckiu-Sandeckiu, Mykolu Lietuviu, Matthaeusu Waisseliumi ir kitais bei juos citavo.

IRENA BALČIENĖ

Wolfgango Christophoro Nettelhorsto duomenys apie senuosius prūsų papročius bei tikėjimus kompiliacinio pobūdžio. Informacija apie prūsų garbintus gamtos objektus, dievus ir būsimo karo sėkmės būrimą paimta iš Petro Dusburgiečio ir Simono Grunau (arba jų perpasakotojų). Naujų duomenų apie senovės baltų religiją ir mitologiją nėra.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Nettelhorst, 1674; Nettelhorst, Werner, 1755.

Tekstas iš: Nettelhorst, 1674, 6–7, 10.

DE ORIGINIBUS PRUSSICIS

1674

[...] Ex religione Veterum Prussorum an probari possit illos fuisse originis Israeliticae, ego non video, cum Prussi fuerint maximi Idololatrae, Solem, Lunam, Stellas, Sylvas, Serpentes, imo ipsos Diabolos in Potrimpo, Percuno, Picollo, aliisque Diis ut Gorcho, Iszwambrato, Pergubrio etc. adorantes. [...]

Eandem Prussici Pontificis fuisse authoritatem referunt Chronica nostra. Cum etiam Prussi in hostem proficisci vellent, eodem fere modo Deos suos consulebant de prospero belli eventu. Scilicet hominem ab hoste captum immolabant, ubi Summus eorum Sacerdos, Crive dictus, ipsi pectus transfodebat. Si sanguis torrentis instar erumperet, prospere sibi res eventuras sperabant: si vero guttatim tantum destillaret, adversum hoc sibi omen arbitrabantur. [...]

Quodautem de Graeca lingua dicebant Dlugossus et Mechovius, illud, quod ego maxime miror, comprobatur et Jodoc Willichius Resellianus Prussus, qui circa an. 1560 scripsit Commentarium in Cornelii Taciti libellum de moribus Germanorum: Hic parte I. citati Commentarii cap. XIV. p. 476 de Germanorum lucis sacris verba faciens: Quare, ait, pro templis illi (Germani) lucos et nemora consecrata retinuerant, in quibus ceremoniae certae per sacrificia habebantur. Vidimus et eam consuetudinem adhuc reliquam Niemonis i. e. hodie vocati Memelii accolae observare non longe a Regiomonte Borussiae, ubi hircos potissimum mactant. Quare Germanica lingua Bockheiliger h. e. hircorum cultores plerumque vocantur, eos tamen Illustrissimus Dux Albertus Marchio Brandeb. studiorum singularis Mecaenas ad veram pietatis Christianae formam reducere conatus est, iique sunt veri in illis partibus Borussiae, quorum lingua non est Vandalica et admodum peregrina: sed Graeca depravata, sicut Gallica et Hispanica ex Latina corrupta fere nata est. [...]

APIE PRŪSŲ KILMĘ

1674

[...] Aš nežinau, ar būtų galima iš senovės prūsų religijos įrodyti juos esant izraeliečių kilmės, nes dauguma prūsų buvo stabmeldžiai, garbinantys Saulę, Mėnulį, žvaigždes, miškus, žalčius, net pačius velnius, kaip Patrimpą (*Potrimpo*), Perkūną (*Percuno*), Pikulą (*Picollo*), ir kitus dievus, kaip Kurką (*Gorcho*), Svaibratą (*Iszwambrato*), Pergubrį (*Pergubrio*) ir t. t. [...]

Mūsų Kronika* tvirtina, kad prūsų žynys turėjo tokį pat autoritetą. Kai prūsai norėdavo pulti priešą, beveik tokiu pat būdu savo dievų klausdavo, ar karas baigsis sėkmingai. Tam reikalui aukodavo suimtą priešą, o vyriausiasis žynys, vadinamas Kriviu (*Crive*), perdurdavo jam krūtinę. Jei kraujas ištrykdavo galinga srove, tikėdavo, kad žygiai baigsis laimingai, o jeigu sunkdavosi lašas po lašo – tai esąs nepalankus ženklas. [...]

Labiausiai stebiuosi, kad tai, ką apie graikų kalbą pasakė Dlugošas ir Miechovietis, patvirtina ir Jodokas Vilichijus (*Iodocus Willichius*), Rešliaus prūsas, kuris apie 1560 metus parašė *Komentarus Kornelijaus Tacito knygelei apie germanų papročius*. Minėtuose *Komentaruose* (d. 1, sk. 14, p. 476) jis rašo apie šventus germanų miškus: „Ir todėl jie [germanai] vietoj šventyklų išsaugojo šventus

* Tikriausiai Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronika*. Red. past.

WOLFGANGAS CHRISTOPHORAS NETTELHORSTAS

šilus ir giraites, kuriuose būdavo atliekamos tam tikros apeigos su aukojimais. Matome, kad iki šiol išlikusį paprotį žmonės, gyvenantys netoli Nemuno (t. y. šiandien vadinamo Mėmeliu) visiškai nusižiūrėjo į Prūsijos Karaliaučių, kur dažniausiai aukojami ožiai. Vokiečių kalba šie žmonės paprastai vadinami *Bockheiliger*, t. y. „ožių garbintojais“. Šviesiausiasis kunigaikštis Albrechtas, Brandenburgo markgrafas, vienintelis mokslų mecenatas, mėgino juos atvesti į tikrąjį krikščioniškosios doros kelią. Tuose kraštuose gyvena tikri prūsai, kurių kalba nėra vandališka ir visiškai nesuprantama, tik iškraipyta graikų kalba, kaip galų ir ispanų kalbos yra kilusios iš sudarkytos lotynų kalbos. [...]

Vertė IRENA BALČIENĖ

LEXICON LITHUANICUM

XVII a. vidurys

Lexicon Lithuanicum (Lietuviškas žodynas) – rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas – buvo Prūsijos valstybiniame archyve Karaliaučiuje ir po Antrojo pasaulinio karo išgelbėtas, kaip ir kiti lituanistikos unikumai. Žodyno originalas (113 lapų) dabar yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Jo rankraštis be metų, autoriaus pavardės ir antraštės. Pavadinimas *Lexicon Lithuanicum in usum eorum conscriptum [...]* suformuluotas tik 1718 metais. Sprendžiant iš popieriaus vandenženklių žodynas rašytas (=perrašytas?) 1632–1658 metų gamybos popieriuje. Jurgis Gerulis, Viktoras Falkenhahnas laikėsi nuomonės, kad tai esantis Danieliaus Kleino žodyno nuorašas, tačiau tai iki šiol neįrodyta. Taip pat manoma, kad *Lexicon Lithuanicum* yra ankstesnio, nežinomo žodyno nuorašas.

Žodynas skirtas kunigams, Prūsijos valdžios ir teismo pareigūnams, kuriems reikėjo bendrauti su lietuvininkais jų gimtąja kalba. Originalas turi 9200 antraštinių vokiškų ir 7200 lietuviškų žodžių.

Žodyno turinys gana bendro pobūdžio. Šalia religinės leksikos daug liaudies šnekamosios kalbos, kasdieninių buitinių žodžių. Vokiški antraštiniai žodžiai dažniausiai verčiami vienu lietuvišku atitikmeniu, tačiau neretai ir reikšminių, ir tarnybinių žodžių atitikmenų pateikta po kelis. Iš to matyti, kad žodyno rengėjas buvo geras lietuvių kalbos mokovas, gebėjo pasirinkti sinonimų ir darybos variantus. Iš jų sprendžiama, kad dalis žodžių pirmą kartą pavartota XVII, o ne XVIII amžiuje spausdintuose žodynuose.

VINCENTAS DROTVINAS

Žodyne paminėti kai kurie lietuvių dievai (Perkūnas, Žemynė) ir mitinės būtybės (aitvaras, velnias, bildūnas, Giltinė), žyniavimu užsiiminėjantys žmonės (ragana, žynė, burtininkė, žynys, burtininkas, užžadėtojas, monininkas, putveizda), kalendorinės šventės (Užgavėnės, Joninės, Velykos), su likimu susiję terminai (nulemti, nulėmimas, palaima) ir kitos mitinę prasmę turinčios sąvokos. Viena kita sąvoka į žodyną pateko iš rašytinių (visų pirma religinių) raštų, tačiau dauguma imta iš šnekamosios kalbos. Todėl šis žodynas yra patikimas šaltinis XVII amžiaus Prūsijos lietuvių mitologijos reliktais pažinti. Iš žodyno matyti tikėjimo neva antgamtinę galią turinčiais

žmonėmis populiarumas, kurį, be abejo, palaikė krikščionybė, skatindama raganų bei burtininkų paieškas ir jų teismus. Žodyne yra daug duomenų apie atskirus lietuvių mitologijos dalykus. Pavyzdžiui, Perkūno vadinimas *dievaičiu* rodo, kad jis buvo išsivaizduojamas jaunesnis už Dievą, jo sūnus; sprendžiant iš belemnito vadinimo *kauspeniu*, prūsų lietuviams turėjo būti žinomas ir pats kaukas; iš *velykaičio*, *velykavimo*, *kupolių* minėjimo galima numanyti, kad per Velykas buvo dažomi margučiai, velykaujama, o per Jonines renkamos vaistažolės *kupolės* ir kt.

Žodyno mitologinė medžiaga daugeliui iki šiol buvo nežinoma; ja naudojosi tik vienas kitas lietuvių mitologijos tyrinėtojas (Slaviūnas, 1947; Jaskiewicz, 1952; Vėlius, 1977).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lexicon, 1987.

Literatūra: Drotvinas, 1987, 7–23; 1991, 33–35; 1998, 315–318; Eckert, 1989, 295–298; 1990, 227–234; Palionis, 1995, 101–106; Urbutis, 1987, 71–75.

Tekstas iš: Lexicon, XVII a.

LEXICON LITHUANICUM LIETUVIŲ ŽODYNAS

XVII a. vidurys

Abgott
Abgötterey
abgottisch
Befchwerer
Befchwehrer
befchweren
befchwehren
befprechen
bestimmen
Bestimmung
Ceres
Donner
Donnerftein

balwonas
balwonyfte
balwoniſzkas [P. 2a.]
slogintojis
u33adetojas
sloginti, apsunkinti, apslekti
u33adeti [P. 15a.]
ap3adeti, u33adeti
nulemti
nulemimas [P. 16.]
3emyne [P. 21a.]
perkunas, diewaitis
kauspennis [P. 24.]

Drache	aitworas [P. 24a.]
Erdgöttin	žemyne [P. 31.]
Fajtnacht	užgawenes
Fajtnacht halten	užgawenes įveįti [P. 34a.]
Gauckler	mettelninkas
Gaukeley	monai [P. 39a.]
Glückſeeligk[eit]	palaima
Glücks topf	gilukkis
Gott	diewas
Gotteswetter	diewaytis
Gottheit	diewyįte
Gottin	deiwe
gottlich	diewiįžas
Goz	balwonas
Gözendienįt	balwo įžuįba [P. 43a.]
Gözendierer	balwo tarnas
Gözenhauß	balwo namai [P. 44.]
Grunndonnerįtag	wellu Wellykos [P. 44a.]
Hexe	ragana, įyne
hexen	įnauti
Hexe hat dieįer Menįch behexet	įyne alįyna įįi įįmogu [P. 49.]
Johannskraut	kupoles
Johannstag	Jonines [P. 52a.]
Loįer	burtininkas [P. 59a.]
Oįtern halten	wellykauti
Oįtereyer	wellykaitis, <i>in plu</i> : kaicįei
Oįtern	wellykos [P. 66a.]
Poltergeiįt	bildunas [P. 68.]
Schaumsehr	putweiįda [P. 74.]
Teuffel	befas, wélinas, cįartas, įįetonas
teuffeliř	welniįžas, a [P. 87.]
Todt	smertis, giline
Todte	numirrelis [P. 88.]
Unglück	nepalaima
Unglückſeeligk[eit]	id. [em]
unglücklich }	nepalaimingas, nescįeįtlywas
unglückſeliį }	nepalaimingas, nescįeįtlywas
Unglückſeeliįer	nepalaisunas [?]
Unhold	ragana [P. 99a.]
vorherbeįinnen	pirma nulemti [P. 101a.]

LEXICON LITHUANICUM

wahrjagen
Wahrjager
Wahrjagerin
Weynachten
Zauberer
Zauberey
Zäuberin
zäubern
zäuberifch

burti
burtininkas
burtininke [P. 102a.]
kalledos [P. 104.]
žinnys, monininks
žinnyfte
žine
žinauti, žolineti
žinižkas [P. 108a.]

CHRISTOPHORAS HARTKNOCHAS

1644–1687

CHRISTOPHORUS HARTKNOCH

Christophoras Hartknochas (*Christophorus Hartknoch*, vok. *Christoph Hartknoch*) gimė tuometinėje Prūsijoje, *Passenheime* (dab. Jablonka Varmijos–Mozūrijos vaivadijoje, Lenkijoje) mokytojo, vėliau tapusio kunigu, šeimoje. 1661 metų balandžio mėnesį įstojo į Karaliaučiaus universitetą, įsirašė kaip *Christoph Hartknoch Passenheim Boruss. pauper* ir už įsirašymą nieko nemokėjo, tačiau, matyt, mokslo nepradėjo, nes antrą kartą į tą patį universitetą įsirašė 1662 metų birželio 5 dieną (*Die Matrikel der Albertus-Universität*, 1911/1912, 21, 27) ir tada studijavo iki 1665 metų. Universiteto nebaigęs išvyko dirbti namų mokytoju netoli Kauno, o netrukus tapo Vilniaus evangelikų liuteronų mokyklos mokytoju ir ten pat vokiečių bei lenkų pamokslininko adjunktų. 1668 metais persikėlė dėstyti į evangelikų reformatų mokyklą Slucke (*Das Gelährte Preussen*, 1722, 39–46). 1670 metais grįžo į Prūsijos kunigaikštystę, kur kelerius metus mokė Kalneino sūnus (Schieder, Krollmann, 1941, 251–252). 1670 metų rugsėjo 20 dieną Hartknochas vėl įsirašė į Karaliaučiaus universitetą, o 1671 metų birželio mėnesį ir Fridrichas Kalneinas (*Die Matrikel der Albertus-Universität*, 1911/1912, 62, 65). Galima spėti, kad šį kartą Hartknochas baigė universitetą kartu būdamas ir Kalneino preceptoriumi – studijų vadovu. 1672 metų balandžio 21 dieną gavo Karaliaučiaus universiteto filosofijos magistro laipsnį (Arnoldt, 1746, 431, 507). Penkerius metus dėstė universitete, rengė studentų disputus ir vadovavo disertacijoms: Bernardo Johano Niresiaus (*Bernhard Johann Niresius*), Wolfgango Christophoro Nettelhorsto (*Wolfgangus Christophorus à Nettelhorst*), Fridricho Dankelmano (*Fridrichus Dancelmanus*) ir kt. Temos šioms disertacijoms buvo parinktos kryptingai – iš senųjų krašto gyventojų – prūsų, lietuvių, kuršių – istorijos, papročių, tikėjimų. Vėliau, remdamasis šiomis disertacijomis, Hartknochas parengė devyniolika *Rinktinių istorinių disertacijų apie įvairius prūsų dalykus (Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis [...])*, 1679). Istorikai nesutaria, kada Hartknochas išsikėlė iš Karaliaučiaus į Torunę (Lenkija), kur tapo gimnazijos dėstytoju: 1677 (Schieder, Krollmann, 1941, 251), 1679 (LTE) ar 1676 (Arnoldt, 1746, 507) metais. Ten 1687 metų sausio 3 dieną Hartknochas ir mirė.

Dirbdamas Torunėje parengė ir išspausdino Petro Dusburgiečio *Kroniką*, kartu prie jos pridėjo minėtas rinktines disertacijas apie prūsus, kurių iš-

traukos pateikiamos šiame leidinyje. Vėliau ilgai rinkęs istorinę medžiagą ir panaudojęs vadovautų disertacijų informaciją parašė Prūsijos kunigaikštystės istoriją *Senoji ir Naujoji Prūsija* (*Alt- und Neues Preussen*, 1684). Aptartieji darbai buvo viena iš Hartknocho tyrinėjimų kryptių, kuriai susiformuoti galėjo turėti įtakos kelios aplinkybės: senoji krašto praeitis buvo susijusi su jos vietinių gyventojų – prūsų, kuršių, lietuvių istorija; impulsą domėtis baltų istorija galėjo suteikti ir darbas Lietuvoje – Vilniuje, Kauno apylinkėse – bei ryšys su Kalneiniais, kurie save laikė senovės prūsų palikuonimis ir XVIII amžiaus istorikų taip buvo apibūdinami genealogijose. Apie 1670 metus Hartknochas susipažino su Matu Pretorijumi: interesai sutapo, tai taip pat galėjo turėti nemenkos įtakos temų pasirinkimui. Be šios krypties, Hartknochas vėliau parašė dar kelis veikalus: apie Prūsijos valstybės istoriją, Lenkijos ir Lietuvos valstybės ir teisės istoriją, Prūsijos bažnyčios istoriją.

Hartknocho parengtas veikalas *Rinktinės disertacijos* savo sumanymu ir temomis labai panašus į Mato Pretorijaus *Prūsijos idomybes, arba Prūsijos regyklą* (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*). Pirmiausia tai galima paaiškinti to meto vokiečių istoriografijos formų raida: buvo pribrendusi vadina moji „universalioji“ kryptis – domėjimasis krašto gyventojų papročiais, kalba, t. y. etninės istorijos elementais bei tradicine valstybės, teisės ir administracijos istorija. Abiejų istorikų – Hartknocho bei Pretorijaus – veikalų struktūros ir pasirinktų temų panašumą galėjo lemti ir tai, kad juodu daug bendravo, rėmėsi ta pačia literatūra, galbūt ne kartą aptarinėjo keltinas temas ir net, kaip liudija Hartknocho paaiškinimas, kartu yra važiaavę rinkti medžiagos.

Tarp abiejų istorikų buvo kilęs ginčas dėl prioriteto ir veikalų originalumo. Ta proga Hartknochas yra parašęs paaiškinimą, kuris buvo paskelbtas po abiejų mirties – 1723 metais (Hartknoch, 1723, 117–120). Gindamasis nuo Pretorijaus kaltinimo, jog veikalą nuplagijavęs, Hartknochas aiškino, kad juodu dėl tų disertacijų diskutavę, Pretorijus siuntęs pastabas, be to, atsiuntęs du lapus apie prūsų kalbą – aiškinęs kuo prūsų kalba skiriasi nuo lietuvių ir kuršių kalbų. Abu istorikai, kaip rašo Hartknochas, yra keliavę su trečiuoju asmeniu Philippu Hartmannu į Sembą, į *Heiligenkreuz* (Sūduvių kampas), kur buvo kasamas gintaras. Hartknochas sakosi per Pretorijų gavęs pasiskolinti iš Ernsto Walenrodo bibliotekos dalį Simono Grunau *Kronikos*. Be to, kolegos buvo nurašę Hartknochui Pretorijaus rankraščio 6-ąją knygą – *Konsekracijos* (*Consecrationes*) ir pasiuntę į Torunę, nes Hartknochas tuo metu rašė Prūsijos bažnyčios istoriją. Hartknochas paskelbė, kad šioji Pretorijaus knyga yra parengta pagal atitinkamos Hartknocho vadovautos disertacijos *Apie krikščionybės pradžią Prūsijoje* (*De originibus religionis Christianae in Prussia*) tekstą. Jo nuomone, tekstas yra toks panašus, kad tą Pretorijaus knygą laikė į vokiečių kalbą išversta XIV disertacija.

Hartknocho ir Pretorijaus bendradarbiavimas truko apie 10 metų – iki 1681-ųjų, kai Pretorijus išleido smulkų savo rankraščio turinį – prospektą *Magistro Mato Pretorijaus Klaipėdiečio veikalo „Prūsų senovės įdomybės“ medžiagos santrauka* (*Syllabus materiaram in opere M. Matthaei Praetorii Memelensi: Deliciae Antiq[uae] Pruss[iae]*) ir pasiuntė jį Hartknochui. Šis teigė, kad Pretorijus liečias tas pačias temas ir, jo nuomone, veikale nieko nesa, ko nebūtų jo paties disertacijose. Hartknochas, matyt, Pretorijų laikė bendradarbiu, konsultantu, bet ne savarankišku istoriku, nagrinėjančiu tuos pačius dalykus, be to, jam atrodė nepriimtina ir kiek kitoks kolegės veikalo pobūdis, požiūris į faktinę medžiagą ir gausybę žinių, nepagrįstų jau išėjusiomis knygomis.

Hartknochas priklausė tiems istorikams, kurie pradėjo rinkti pirminius šaltinius ir jais remtis, bandė kritiškai peržvelgti ankstesniųjų istorikų teiginius ir nuomones, siekė jas derinti ir pateikti skaitytojui darnų vaizdą pasirinkta tema. Vadovaudamas disertacijoms, rengdamas jas spaudai ir išleisdamas *Rinktines disertacijas*, Hartknochas rėmėsi daugeliu šaltinių: viduramžių autoriais, kaip antai vokiečių kronikininko Helmoldo (XII a.) *Slavų kronika* (*Chronica Slavorum*), Adomo Brėmeniečio (XII a.), danų metraštininko Sakso Gramatiko *Danų istorija* (*Gesta Danorum*), anoniminiu šv. Adalberto gyvenimo aprašymu (*Vita S. Adalberti episcopi*), vokiečių kronikininko Dietmaro (XIV a.) veikalu, lenkų kronikininko Vincento Kadlubeko *Lenkų kronika* (*Chronicon Polonorum*), Jono Dlugošo veikalu, Vokiečių ordino kronikininko Petro Dusburgiečio (XIV a.), Erazmo Stellos, švedų istoriko Olafo Magnuso, lenkų – Martyno Kromerio ir Motiejaus Miechoviečio kronikomis; plačiai panaudotos ir aptartos žinios iš XVI amžiaus kronikininkų Casparo Schützo, Matthaeuso Waisselijaus, Simono Grunau, istoriko Casparo Hennenbergerio ir kt. Lietuvos istorijos veikalais – Motiejaus Strijkovskio kronika ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorija*. Hartknochas plačiai rėmėsi, tyrė ir kritiškai vertino XVI–XVII amžiaus autorius, rašiusius apie baltų mitologiją: Joną Lasickį, Joną Maleckį-Sandeckį, Paulių Speratą, Georą Polentą, Celestiną Mislentą, Tomą Klagijų, Matą Pretorijų, kronikininko Aleksandro Guagnini'o bei diplomato Enėjo Silvijaus Piccolomini'o aprašymus. Mini antikos autorius – geografas Straboną ir Diodorą Sicilietį. Hartknochas plačiai panaudojo 1249 metų Kristburgo sutarties tekstą (ši dokumentą jis vadino popiežiaus legato Jokūbo Leodiečio privilegija prūsams). Kai kurie Hartknocho teiginiai pagrįsti jo paties stebėjimais. Tačiau jo paties stebėtų ir iš žmonių pasakojimų surinktų žinių apie mitologiją tėra viena kita. Didžioji dalis teksto rašyta remiantis istorijos veikalais, kronikomis, kurių vertė mums rūpimais klausimais yra labai nevienoda.

INGĖ LUKŠAITĖ

Christophoro Hartknocho veikale pateikiamas apibendrintas senosios prūsų religijos ir mitologijos vaizdas, pagrįstas daugeliu rašytinių šaltinių nuo seniausių laikų iki pat jo gyvenamojo meto. Daugiausia remiamasi Petru Dusburgiečiu, Simonu Grunau, Jonu Maleckiu-Sandeckiu, *Sūduvių knygele*, Casparu Schützu, Matthaeksu Waisselijum, Casparu Hennenbergeriu, Matu Pretorijumi. Ne kartą minimas Vincentas Kadlubekas, Mikalojus Jerošinietis, Enėjas Silvijus Piccolomini, Jonas Dlugošas, Erazmas Stella, Motiejus Miechovietis, Martynas Kromeris, Motiejus Strijkovskis, Aleksandras Guagnini, Jonas Lasickis, Sigismundas Herbersteinas, Albertas Vijūkas-Kojelavičius ir daugelis kitų. Tiesiog sunku būtų rasti prūsų religijos ir mitologijos šaltinį, kuriuo Hartknochas būtų nepasinaudojęs, nors į kai kuriuos (pvz., Grunau) žiūrėjo kritiškai. Mannhardtas jį laikė „tikru istorijos tyrinėtoju, turinčiu istoriko nuojautą“ (Mannhardt, 1936, 616), vis dėlto istorijos šaltinius jis daugiau eksponavo (perpasakojo), kūrė iš jų bendrą prūsų religijos ir mitologijos vaizdą, o ne juos tyrinėjo. Pasidavęs kai kurių šaltinių įtakai, jis pats laikėsi teorijos, kad svarbiausi prūsų dievai, jiems skirtos apeigos, net aukščiausios administracinės bei religinės pareigybės perimtos iš gotų, ir beviltiškai mėgino šią teoriją moderninti, suderinti su „sveiko proto“ reikalavimais. Taigi Hartknochas rėmėsi rašytiniais šaltiniais, naujų duomenų apie baltų religiją ir mitologiją jo veikale nedaug, tik viena kita užuomina: esą po šėivamedžiu gyveną barstukai, Pikulo vardu gąsdinami vaikai, Prūsijoje, Lietuvoje ir Žemaitijoje namuose laikomi žalčiai, nes nuo jų priklausanti gyvulininkystės sėkmė, Lietuvoje ir Žemaitijoje per vestuves ir laidotuves raudama ir pan.

Hartknocho veikalas yra svarbesnis kaip bandymas, remiantis visais turimais šaltiniais, aprašyti prūsų religiją bei mitologiją, o ne kaip naujas tos religijos ir mitologijos šaltinis. Čia pateikiamos tik tos Hartknocho veikalo vietos, kuriose atsispindi to meto žmonių tikėjimai.

Hartknocho veikalas labai populiarus; juo naudojosi daugelis senovės baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojų (Voigt, 1827–1839; Narbutt, 1835; Jaroszewicz, 1844–1845; *Gotesidee*, 1870; Киркор, 1882; Теобальд, 1890; Grienberger, 1896; Mierzyński, 1900; Klimas, 1919; Basanavičius, 1921; Schroeder, 1923; Bertuleit, 1924; Jungfer, 1926; Ivinskis, 1938; Pisani, 1950; Biezais, 1954; Būga, 1958; Jucevičius, 1959; Stanevičius, 1967; Тоноров, 1972; Daukantas, 1976; Puhvel, 1974; Vėlius, 1977 ir 1983; Greimas, 1979 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Hartknoch, 1679b; 1684.

Literatūra: Arnoldt, 1746, 431, 507 ir kt.; Schieder, Krollman, 1941, 251, 252; Mannhardt, 1936, 616; Stanevičius, 1967, 217–269; Jonynas, 1984, 175–177; Serczyk, 1972, 291–313; Pretorijus, 1999.

Tekstas iš: Hartknoch, 1679b, 115, 132, 134, 142, 143, 185, 187, 189, 190–191, 194.

SELECTAE DISSERTATIONES HISTORICAE DE VARIIS REBUS PRUSSICIS

1679

Dissertatio VI.

De Locis divino cultui destinatis apud Veteres Prussos.

VIII. Porro sub SAMBUCO etiam Deos habitare credidit coeca olim Prussorum gens. Sed et nostris temporibus quibusdam in locis vana haec persuasio mentes hominum occupavit, ut credant, sub Sambuco morari homunculos illos subterraneos, BARSTUCCAS veteribus Prussis dictos, quod et mihi olim puero mulierculas aliquoties referre memini.

Dissertatio VII.

De Tribus Veterum Prussorum Diis majoribus, Percuno, Picollo et Potrimpo.

V. Secundum Numen Veterum Prussorum fuit PICOLLOS sive PECOLLOS, ut vocatur a Schuzio, Hennebergero, aliisque. Quod autem Auctor Sarmatiae Europaeae ipsum appellat PATELO, probari non potest. Neque illi rectius sentiunt, qui ipsi nomen POTOLLOS tribuunt. Derivatur enim hoc nomen dubio procul a voce Sarmatica *pieklo*, quae inferos, sive ut alii vocant, infernum, significat. Ex quo etiam vocis etymo illud deducitur, Picollum fuisse Deum inferorum. Erat ipsi cana barba, facies pallida et sursum prospectans; caput fascia candida redimitum, ut eum describit Hennebergerus in *Vet. Pruss. et in Commentario ad Tabulam Prussicam*. Thomas Clagius addit, faciem Picolli et hominem et equum et simul bovem retulisse; sed cum nemo vetustiorum, quan-

tum mihi quidem constat, tam monstrosi capitis faciat mentionem, in eam adducor opinionem, ut credam, Clagium confudisse effigiem ipsam Picolli, cum insignibus Picolli, quae fuerant hominis mortui, equi et bovi capita, ut deinceps, de cultu Deorum apud Veteres Prussos acturi, docebimus. Sed quae munia ipsius fuerint videamus. Hennebergerus existimat, eum fuisse Saturnum: sed minus recte, ut ex paulo post dicendis manifestum fiet. Addit insuper Hennebergerus, Picollum in aedibus Nobilium aliorumque divitum saepius apparuisse, et Sacrificia pro mortuis, si nulla fuerunt oblata, rigidus exegisse. Hoc denique notant Scriptores nostri, Picollum numen fuisse, quod non amari, sed metui volebat. *Vid. Henneberger, de Vet. Prussia fol. 10. b. [...]* Non secus etiam apud Prussos hodieque nomen Picolli pueris tericulamento esse solet. [...]

Dissertatio IIX. De Diis secundi et tertii Ordinis.

VI. Praeter enumeratos jam Deos, solebant etiam Prussi veteres Deorum loco bruta animalia colere, et in his praecipue SERPENTES. Horum cultus antiquissimus fuisse videtur, cum apud Aegyptios, Graecos, Romanos, Indos, Gothos, Samogitas, aliasque plurimas gentes etiam antiquissimis temporibus, eos, Deorum instar cultos esse legamus [...]. Et, quod mireris, hodieque non in Lithvania tantum et Samogitia, sed in Prussia quoque reliquias ejus idololatriae invenias. Sunt enim, qui domi suae serpentes alunt, extrema, si ipsis aliquid adversi accidat, metuentes. Quin, relatum mihi est non raro a viris fide dignis, permitti nonnunquam a Deo, ut, si ejus generis serpentes occidantur, greges et armenta Patrifamilias, misere intereant. [...]

Dissertatio XII. De Nuptiis Veterum Prussorum.

VI. Ante autem quam materiam hanc de Connubiis Veterum Prussorum obsignemus, operae precium nos facturos arbitramur, si quaedam de ritibus in Nuptiis celebrandis observari solitis addiderimus. Videlicet Sponsa priusquam a sponso domum duceretur, consanguineos suos omnes ad convivium invitabat. Cum illi convenissent, a coena ipsos rogabat, ut secum virginitatem eousque conservatam deflerent: Annuentibus illis, sponsa sic lamentationes ordiebatur: *O huc, o huc, o huc, quis? quis patri et matri meae lectum postea sternet? quis ipsorum pedes lavabit? quis ignem servabit? Charissime catelle, charissima*

gallinula, succula etc. quis vobis deinceps pabulum praebebit? Finitis his, deducebant eam cognati ad focum, ubi lamentationem suam denuo repetebat his fere verbis: *O huc, o huc, o huc, moy mily Swenty Ponike*, id est: *mi chare sancte ignis, quis in posterum ad te alendum ligna portabit, ut pater, ut mater membra sua exsangvia quaeant calore fovere? quis te imposterum conservabit?* [...] Ex his quae hactenus enumeravimus, multa etiam Ordine Teutonico Prussiam administrante a Prussis veteribus observabantur, quin et hodie in magno Ducatu Lithuaniae lamentationes dictae non sunt infrequentes: adeo difficulter consuetudines, quae semel inoleverunt, exolescunt.

Dissertatio XIII. De Funeribus Veterum Prussorum.

II. Caeterum alii Prussi tenuioris fortunae lethali morbo decumbentes, convocatis cognatis suis omnibusque incolis illius pagi, ad mortem se praeparabant. Congregati vicini, aliique propinqua moribundum cognatione contingentes, strenue potabant, mox defunctum amicum deploraturi. Simulacque igitur animam efflasset, cadaver ablutum aqua calida, vestibis albis et calceis indutum collocabant in sella, et quidem erectum. Tum assidentes cerevisiam ex recenti dolio mactrae [?] infusam, pateraue haustam defuncto propinabant, his verbis adjectis: *Kayles mause gygynethe*, id est: *ego tibi propino*. Epota cerevisia lessum funebrem sequenti modo ordiebantur: *Heu! heu! quare mortuus es? num tibi deerat cibus aut potus? quare ergo mortuus es? Heu, heu! annon habuisti formosam conjugem? quare ergo mortuus es?* Hoc modo lamentantes enumerabant ordine fortunas defuncti omnes, puta, liberos, consanguineos, oves, boves, equos, anseres, gallinas etc. et ad haec singula respondentes occinebant hanc naeniam: *Cur mortuus es, qui haec habebas?* Finitis his, iterum defuncto propinabant, et discedentem ex hac in aliam vitam valere jubebant, rogantes, ut in futura vita parentes, cognatos, amicos ipsorum salutaret: votis etiam conceptis precabantur, ut defunctus in illis locis, quae esset aditurus, feliciter ageret. Tum dabantur munuscula defunctis, nimirum mulieribus filum cum acu, ut, si quid in itinere discinderetur vel laceraretur, resarcire possent. Virorum autem lateri gladius accingebatur. Adhaec linteo oblongo collum solebat obvolvi, cui aliquot nummi erant implicati in viaticum defuncto dati. [...] Ex his lessus ille funebris, de quo paulo ante, etiam nunc in Lithuania et Samogitia frequentissimus est. [...]

IV. [...] Non procul ab urbe Thoruniensi tales urnae non ita pridem etiam inventae sunt, quarum unam servat Vir inter Primores urbis non postremus. Testantur idem Viri fide digni de Insula, *Czartowy ostrow* dicta, quae est in

lacu Sudiniae Veteris, *Spirding* vocato. Testari id ego quoque ipse possum de campis ad pagum *Plewifßen* ad Pregelam amnem in Samlandia situm, ubi ante aliquot annos eruditi quidam commorantes, tumulos in campis passim dedita opera, non frustra quondam aggesta terra factos rati, acceptis a Magnifico atque Generoso Domino Melchiore a Rippen, Capitaneo Liccensi, qui ibidem locorum praedia sua habet, aliquot fossoribus, unoque tumulo aperto aliquot repererunt urnas cineribus et semiustis ossibus plenas, quarum una Regiomontum allata in Electorali Bibliotheca servatur. Locum etiam, ex quo sunt urnae illae erutae, ipse lustravi, pluresque id genus tumulos aperiri curassem, nisi continuis imbris fuissem impeditus. [...]

VI. [...] Collocabant etiam postremis temporibus, cum jam defunctos obruere terra mos esset, panem et lagenam cerevisia plenam ad caput cadaveris in sepulcrum illati, ne anima sitiret vel esuriret, quemadmodum non solum Johannes Meletius seculo superiore testatus est, sed nostra quoque memoria Sacerdotes, maxime in Sambia fidem faciunt, qui suis se oculis id genus lagnas e sepulcris erutas vidisse perhibent. Quod certe vix fidem mereretur, nisi tot tamque luculenta exstarent documenta, quae hoc ipsum evincerent. Quis enim a se queat impetrare, ut credat, tantam fuisse quondam Sacerdotum Prussicorum, ipsiusque adeo Magistratus, in promovenda religione Christiana negligentiam, ut haec talia palam factitare permetteret. [...]

RINKTINĖS ISTORINĖS DISERTACIJOS APIE ĮVAIRIUS PRŪSŲ DALYKUS

1679

VI disertacija

Apie šventoms apeigoms skirtas senovės prūsų vietas

VIII. Savo ruožtu tamsūs prūsai tikėjo, kad netgi po šėivamedžiu gyvena dievai. Dar ir mūsų laikais pasitaiko vietų, kur žmonės yra kvailai tuo įsitikinę ir mano, kad po šėivamedžiu gyvena tokie požemio žmogeliukai, kuriuos senovės prūsai vadindavo barstukais (*Barstuccas*). Atsimenu, kitados ir man, mažam dar vaikui, moterėlės dažnai tą patį pasakodavo.

Vertė ARVYDAS BARONAS

VII disertacija

Apie tris aukštesniusius senovės prūsų dievus: Perkūną, Pikulą ir Patrimpą

V. Antroji senovės prūsų dievybė buvo Pikulas (*Piccollos*), arba Pekulas (*Peccollos*), kaip jį vadina Schützas, Hennenbergeris ir kiti. Bet kad *Europos Sarmatijos* autorius¹ būtent jį vadina Patelu (*Patelo*), įrodyti negalima. Ne ką teisingiau už jį mano ir tie, kurie jam duoda vardą Patulas (*Potollos*). Mat šis vardas, be abejonės, kilęs iš sarmatų žodžio *pieklo*, kuris reiškia požemį, o kai kurie vadina jį pragaru. Taigi iš šio žodžio reikšmės išvedama, kad Pikulas buvo mirusiųjų karalystės dievas. Jo barzda buvo žila, veidas išblyškęs ir [akys] žvelgė aukštyn, o galva apjuosta baltu raiščiu. Taip jį aprašo Hennenbergeris *Knygelėje apie senąją Prūsiją* ir *Prūsijos žemėlapiu komentaruose*². Tomas Klagijus priduria, kad Pikulo (*Piccoli*) išvaizda priminė ir žmogų, ir arklį, ir jautį kartu. Bet kadangi niekas iš ankstesniųjų autorių, bent kiek man yra žinoma, nemini tokios baisios galvos, manau, kad Klagijus supainiojo patį Pikulo (*Piccoli*) atvaizdą su jo ženklais, o tai ir buvo mirusio žmogaus, arklio bei jaučio galvos, kaip toliau parodysime rašydami apie senovės prūsų dievų garbinimą. Bet pažiūrėkime kokios buvusios jo paties [Pikulo] pareigos. Hennenbergeris tapatino jį su Saturnu. Bet tai ne visai teisinga, kaip iš to, kas bus pasakyta, netrukus paaiškės. Be to, Hennenbergeris priduria, kad Pikulas (*Picollum*) dažniau pasirodydavo kilmingųjų ir turtingųjų namuose ir griežtai reikalaudavo aukų už mirusiuosius, jei jų būdavo negavęs. Pagaliau mūsų rašytojai pažymi, kad Pikulas (*Picollum*) buvo toks dievas, kuris norėjo ne būti mylimas, bet kad jo būtų bijomasi (žr. Hennenbergerio *Knygelę apie senąją Prūsiją*, p. 10).

[...] Prūsųose Pikulo (*Piccoli*) vardu paprastai dar ir dabar gąsdinami vaikais. [...]

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

VIII disertacija

Apie antros ir trečios svarbos dievus

VI. Be jau išvardytų dievų, senovės prūsai kaip dievus garbino dar neprotingus gyvulius, ypač žalčius. Atrodo, kad jų garbinimas yra labai senas, nes rašoma, kad jau nuo seniausių laikų juos kaip dievus garbino egiptiečiai, graikai, romėnai, indai, gotai, žemaičiai ir daugelis kitų tautų. [...] Stebėtina, kad ir šiandien ne tik Lietuvoje ir Žemaitijoje, bet ir Prūsijoje gali rasti šios

stabmeldystės liekanų. Yra tokių, kurie savo namuose laiko žalčius, ir jeigu šiems atsitinka kas nors blogo, bijosi sulaukti mirties. Man ne kartą pasakojo patikimi žmonės, kad Dievas kartais šitaip nubaudžia: jei žūsta šie žalčiai, nelaimingai krinta šeimnininko bandos ir galvijai. [...]

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

XII disertacija Apie senovės prūsų vestuves

VI. Prieš baigdami pasakoti apie senovės prūsų santuoką, manome, jog verta šį tą pridėti ir apie įprastus vestuvių šventimo papročius.

Yra žinoma, kad nuotaka, pirm negu jaunikis ją namo parsivesdavo, visus savo giminaičius sukviesdavo į puotą. Kai svečiai jau būdavo susirinkę, jaunoji prašydavo juos prie stalo, kad kartu su ja apverktų iki šiol išsaugotą skaistybę. Svečiams sutikus, nuotaka taip pradėdavo raudą:

– *Oi, oi, oi! Kas nuo šiol klos mano tėvui ir motinai patalą? Kas jiems kojeles praus? Kas ugnį prižiūrės? Brangiausias šuneli, brangiausia vištele, paršeli ir t. t. Kas jus dabar penės?*

Tai pabaigusi, nuotaka būdavo giminaičių nuvedama prie židinio; ten ji vėl pradėdavo raudą maždaug tokiais žodžiais:

– *Oi, oi, oi! Moy mily Swenty Ponike, t. y. mano brangi šventoji ugnele, kas dabar tavo kurstys malkomis, kad tėvas, kad motina galėtų sušildyti savo seną kūną? Kas tavo dabar saugos? [...]*

Iš to, ką dabar išdėstėme, daug ką senovės prūsai atlikdavo dar būdami Vokiečių ordino valdžioje. Be to, dar ir šiandien Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje minėtos raudos neretai girdimos; mat, jeigu kokie įpročiai vieną kartą įsišaknija, juos jau sunku būna vėliau išrauti.

Vertė ARVYDAS BARONAS

XIII disertacija Apie senovės prūsų laidotuves

II. Beje, kiti, nelabai turtingi prūsai, jau neišgydomos ligos prie patalo prikaustyti, suprašydavo gimines bei visus to kaimo gyventojus ir ruošdavosi sutikti mirtį. Susirinkę kaimynai, artimiausi miršančiojo giminės, ruošdamiesi apraudoti netrukus mirsiantį saviškį, gerokai išgerdavo, o kai tik [ligonis]

išleisdavo dvasią, lavonas, nupraustas šiltu vandeniu, būdavo aprengiamas baltais drabužiais bei apaunamas batais ir sodinamas į krėslą. Tada, susirinkusiesiems susėdus, būdavo atidaroma šviežio alaus statinė ir, pasisėmę kaušą alaus, svečiai šitokiais žodžiais užgerdavo velionį:

– *Kayles mause gygynethe, t. y. į tavo geriu!*

Išgėrę alų susirinkusieji taip pradėdavo gedulingą raudą:

– *Oi! Oi! Kodėlgi tu numirei? Argi tau trūko valgio ir gėrimo? Kodėlgi tu numirei? Oi! Oi! Argi neturėjai gražios žmonos? Tai kodėlgi tu numirei?*

Taip raudodami paeiliui išvardydavo visą velionio turtą, t. y. vaikus, giminaičius, avis, karves, arklius, žąsis, vištas ir t. t., kiekvieną kartą vis vaitodami: „*Tad kodėl tu numirei tai turėdamas?*“ Pabaigę raudą, susirinkusieji vėl užgerdavo velionį ir linkėdavo jam, iš šio gyvenimo pasitraukusiam į kitą gyvenimą, geriausios kloties, be to, prašydavo, kad aname gyvenime pasveikintų jų tėvus, gimines ir draugus. Šiuos įžadus pabaigę, meldavosi, kad velioniui gerai sektųsi tenai, kur jis ketina keliauti. Paskui mirusiesiems būdavo dedamos dovanos: moterims – siūlų su adata, kad galėtų susitaisyti, jei kelyje kas iširtų ar suplyštų; vyrams prie šono būdavo prijuosiamas kardas. Be to, [mirusiojo] kaklą paprastai apsukdavo drobine skepeta su įvyniotomis keletu smulkių monetų, duotų mirusiajam kelionei. [...]

Nuo tų laikų gedulinga rauda, apie kurią pasakojome, dar ir dabar dažnai skamba Lietuvoje bei Žemaitijoje.

IV. [...] Ne taip seniai netoli Torunės miesto buvo rasta tokių urnų, kurių vieną saugo turtingas šio miesto didikas. Tą patį liudija patikimi žmonės, salės, vadinamos *Czartowy ostrow*, gyventojai. Ši sala yra senosios Sūduvos Spirdingo ežerė³. Galų gale apie lygumas, besidriekiančias Plaviškių, Sūduvos kaimo, esančio ant Priegliaus upės kranto, apylinkėse, ir aš pats galiu paliudyti. Tenai prieš kelerius metus kažkokie mokyti vietiniai gyventojai nusprendę, kad laukuose išsimėčiusios kalvos yra žmonių darbas, t. y. iš suneštų žemių atsiradę pilkapiai, iš Elko seniūno, turinčio tose vietose savo dvarą, šviesiausiojo bei kilmingiausiojo pono Melchioro iš Ripių pasiėmė keletą duobkasių ir, atkasę vieną pilkapį, rado keletą urnų su pelenais bei apdegusiais kaulais. Viena iš tų urnų buvo nuvežta į Karaliaučių ir dabar yra saugoma kurfiursto bibliotekoje. O vietą, kur buvo rastos tos urnos, aš pats apžiūrėjau ir, jeigu ne nuolatiniai lietūs, būčiau ištyrinėjęs daugiau tokių pilkalnių. [...]

VI. [...] Vėlesniais laikais, kai mirusieji jau būdavo laidojami žemėje, kad siela nejustų alkio ar troškulio, į kapą prie velionio galvos laidojantieji dėdavo duonos kepalą ir pilną alaus butelį. Tai ne tik praėjusiame amžiuje yra paliudijęs Jonas Maleckis [-Sandeckis], bet ir aš pats dar atsimenu, kaip kunigai, ypač Semboje, tikindavo, jog savo akimis yra matę tokių iš kapų iškasamų

CHRISTOPHORAS HARTKNOCHAS

butelių. Vargu, ar kas tuo patikėtų, jeigu nebūtų tiek daug tai patvirtinančių aiškių įrodymų. Iš tikrųjų, kas galėtų patikėti, kad kadaise prūsų kunigai, netgi pati valdžia, galėjo taip nesirūpinti krikščioniškojo tikėjimo skleidimu, jog leisdavo tokius dalykus viešai atlikinėti. [...]

Vertė ARVYDAS BARONAS

KOMENTARAI

- ¹ *Europos Sarmatija* – turimas galvoje Aleksandro Guagnini veikalas *Europos Sarmatijos aprašymas* (*Sarmatiae Europae descriptio*, Cracoviae, 1578). Žr. BRMŠ, t. 2, p. 467.
- ² *Prūsijos žemėlapių komentaruose* – matyt, turimas galvoje Casparo Hennenbergerio veikalas *Erclerung der preussischen grössern Landtaffel oder Mappen* (Königsberg, 1595). BRMŠ, t. 2, p. 322 verčiama: „Didesnių Prūsijos krašto žemėlapių paaiškinimas“, tačiau tiksliau turėtų būti „atvaizdų, arba žemėlapių“.
- ³ *Spirdingas* – ežeras, pažymėtas Christophoro Hartknocho ir Casparo Hennenbergerio žemėlapiuose galindų, t. y. prūsų, žemėje, dabar Sniardvai (*Śniardwy*) Lenkijoje.

EUGENIJA ULČINAITĖ

FRYDRICHAS PRETORIJUS VYRESNYSIS

1624–1695

FRIEDRICH PRÄTORIUS DER ÄLTERE

Frydrichas Pretorijus Vyresnysis (*Friedrich Prätorius*) – Rytų Prūsijos lietuvių raštijos darbuotojas, giesmių vertėjas, leksikografas. Gimė Tilžėje, čia ir mokėsi. Karaliaučiaus universitete baigęs teologijos studijas, nuo 1646 metų, beveik 50 metų kunigavo Žilių liuteronų parapijoje. Jo verstos giesmės išspausdintos Kleino 1666 metų giesmyne. Parengė rankraštinį vokiečių–lietuvių kalbų žodyną *Clavis Germanico-Lithvana* (dviejų tomų 2511 puslapių originalas dabar yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje). Rankraštis be autoriaus pavardės ir parašymo metų, todėl buvo priskiriamas vėlesniems savininkams. Frydrichą Pretorijų esant *Clavis* autoriumi patvirtina amžininko Teodoro Lepnerio (*Theodor Lepner*) liudijimas. Remiantis popieriaus vandens ženklų analize, žodynas parašytas apie 1680 metus.

Clavis yra ne tik XVII amžiaus Mažosios Lietuvos raštų ir šnekamosios kalbos leksikos šaltinis, bet ir reikšmingas rašomosios kalbos istorijai bei visai lietuvių kultūrai.

VINCENTAS DROTVINAS

Šiame žodyne yra beveik visa mitinė leksika, paminėta *Lexicon Lithuanicum*. Neretai net lietuviškų žodžių išdėstymas, aiškinant vokiškuosius, toks pat, kaip ir aname žodyne. Pavyzdžiui, vokiškasis *Donner* abiejuose žodynuose aiškinamas lietuviškais žodžiais Perkūnas ir Dievaitis (*Deivaitis*), *Hexe* – ragana ir žynė, *Tod* – Smertis ir Giltinė ir t. t. Tai leidžia manyti, kad Frydrichas Pretorijus turėjo *Lexicon Lithuanicum* rankraštį ir nemažai mitinės leksikos paėmė iš jo. Tačiau gerokai ją praplėtė ir papildė. Dalis naujos mitinės leksikos pavartota kaip lietuviški atitikmenys Martino Lutherio Biblijos sąvokoms (*Drach* – smakas, *Riese* – milžinis, *Hund-kopf* – šungalvis, *Göttin Diana* – deivė Diana ir kt.). Tačiau dauguma naujos mitinės leksikos imta iš gyvosios kalbos. Ji gerokai praplečia mūsų turimą XVII amžiaus Prūsijos lietuvių mitologijos sampratą. Tarp lietuviškų žodžių yra ir slaviškų, vartotų to meto šnekoje. Pretorijaus žodyne yra dar daugiau neva antgamtinę galią turinčių žmonių ir jų atliekamų veiksmų pavadinimų (vardytojis, žadėtojis,

apmonininkas, metelninkas, čerauninkas, čerauninkė; kerėti, vardyti, užvardyti, žadėti, pranašauti, iš rankų žiūrėjimo pranešti, iščerauti, apžynavimas, apmonijimas ir kt.), su likimo lėmimu susijusių sąvokų (likimas, Dievo likimas, laimės lemtas, rakas ir kt.), kalendorinių ir šeimos švenčių bei apeigų pavadinimų (Kalėdos, krikštai, vėlių velykos, krikštynos, rodynos, šermėnys, pakasylos ir kt.). Plačiai ir detaliai Pretorijus aprašė krikštyną papročius, pateikė naujos medžiagos apie atskiras mitines būtybes (laumę, kauką, velnią, vaiduoklius...).

Pretorijaus žodyno duomenys lietuvių mitologijos tyrinėjimuose iki šiol mažai tebuvo panaudoti (Vėlius, 1977; 1987).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lebedys, 1956, 531–561 (smulkioji tautosaka); *Clavis*, 1680.

Literatūra: Lebedys, 1956, 9, 508–512; Jonynas, 1984, 165–166; Drotvinas, 1994, 78–82; 1995, X–XL; 1999, 8–13; 1998, 34–38; Urbutis, 1987, 71–75.

Tekstas iš: *Clavis*, 1680.

CLAVIS GERMANICO-LITHVANA

apie 1680

A

Abgott. Balwonas. Deiwys. Deiwaite. Klyst-Diewas. Der Goldſchmidt machet ihr ein Abgott. Aukškalis padare jei Balwoną. Jud. 17. 4.

Abgötterey. Balwonyſte. Diewu-Garbinojimas. Diewo-Blužnijimas. Mit ihrer Abgötterey haben ſie mich erzurnet: Su Balwonyſte ſawo manę iruſtino, Deut. 32. 21.

Abgöttiſcher. Abrozu Garbintojis. Balwoniſžkas.

Abgöttiſch. Balwoniſžkay. Adv. Da das Reich zertheilet ward und in Ephraim ein abgottſch Königreich entſtunde: Kadda Karalyſte perdalyta tape radoſi Epraimė balwoniſžchka Karalyſte, Syr. 47. 23. [P. 18.]

Abgrund. Be-dugne, ès, nis, io. Gillumas. Gillybe. Gelme. Pekla. Dubburiys. Mulwe. Lekmene. Ballû Bálôs: Abysforum abysſi pro Bálôs pikčauſos. Der Abgrund ſpricht: Sie iſt in mir nicht, v. das Meer ſpr: Sie iſt nicht beſ mir: Bedugnis ſako ji nera manije, ir Juros tar: nēr pas mane, Job. 26. 14. [P. 21.]

Ahnen. Szirdis paſžoko. Kerrù, rėjau, rėfu, rėti. [P. 61.]

Anfall. Per Burtą įžrinktas. Dú wirft weder Theil noch Zufall haben an dieſem Wort: Tu nei Dalies ney per Burtą buſi įžrinktas apie ſſi ſodj, Act. 8. 21. [P. 91.]

Anſetzen einen Tag. Dieną ſtattyti. Nulemti. [P. 121.]

Augen Verblendung. Monai, ū. *M. pl.* [P. 179.]

Außehren. Įſczeráuti. Įſczeráuju, rawau, rauſu. [P. 223.]

B

Begângniß. Szermenys, io. *M.* [P. 254.]

Begrábniß. Kapines, ū. *Plur. F.* [P. 257.]

Berahmen. Raką méſti. Nulém̃ti.

Berahmung. Rakas, ô. *M.* [P. 282.]

Beſchließen. Kettu, ejau, ſu, ti. Nulemju, emjau, ſu, ti. [...] [P. 300.]

Beſchweren, Incantare. Užžadu, dejau, deſu, ti.

Beſchwerer, Incantator. Užžaddetojis, jiô. *M.* Burtininkas, ô, *M.* ke, ês. *F.* Nicht gehorchen die Stiñe des Beſchwerers: Neklauſytu Balſo Burtininkô. [P. 304.]

Beſprechen. [...] ſaddu, dejau, ſu, ti. Užžaddu, dejau, ſu, ti [...] [P. 309.]

Beſprechen ein [...] Piſtol p. p. Užwardyti. [P. 309.]

Beſtimmen. Nulém̃mu, lém̃jau, lem̃ſu, ti. Paſkirru, ſkyrau, ſkirſu, ti. Das End hat ſeine beſtimte ſeit: Galas tur ſawą nulemtą Czefą, Dan. 8. 19. [P. 317.]

Beſtimmung. Nulemimas, ô. *M.* Beſtimte ſeit. Lemtas Czêſas. [P. 318.]

Beyſteur. Kallêda, ôs, *F.*

Beyſteurfamlen. Kalledôti, kalledôju, jau, ſu. [P. 345.]

Bezauberung. Apžynawimas, ô. *M.* Apmonijimas, ô. *M.*

Bezauberer. Apmonininkas, ô. *M.* ka, ôs. *F.* [P. 347.]

Bogen. Kîlpinis, iô. *M.*

Regen Bogen. Dangaus Kîlpinis. Orô Rykſte. Ôro l. Laumês Jûſta. Mein Bogen ſoll in den Wolken ſeñn: Mano Kilpinis tur Debeſiſa buti, Gen. 9. 16. [P. 377.]

Boten. ſaddeti. ſynauti, Wardyti.

Boter. ſaddetojis, iô, Wardytojis, iô, *M.* [P. 383.]

C

Ceres. ſemyne, ês. *F.* Jawû Deiwe. ſemês patti. [P. 428.]

Chriſt=Tag. Kallêdos, ū. *F.* [P. 430.]

Comet. Dangaus Rykſzte, es. ſzlût-ſwaiſde, es. *F.* ſwaiſde ſu Ũdega. [P. 431.]

D

Donner. Perkúnas, ô. *M.* Deiwaitis. So wird der Donner auffhören: Tadda Perkunas láujis, Exod. 9. 29.

Donnern. Perkúnas gráuĵ', graúdž'. Bubénti. Es donnerte im Himel: Graude (-growe-) Perkunas Danguje. Ps. 77. 19.

Donner=Keul. Perkúno Kúlka, ôs. *F.* Akmũ.

Donnerstein. Kaukšpennis, niô. *M.* Laumiês Spennys. [P. 472.]

Drach. Smákas, ô. *M.* Hat mich verschlungen wie ein Drache: Prarijo manę kaip Smákas, Jer. 51. 34. [P. 476.]

Dunſt. Gáras, ô. Kwápas, ô. *M.* Einen blaúen Dunſt machen. Apmoniju, jau, ſu, ti. Monai, û. *Pl.* [P. 489.]

E

Erd=Góttin. Žemyne, ês. *F.* [P. 581.]

F

Faſtnacht halten. Gawėnes ſžwėſti. Haltet faſten: ſžwėſkite Gawėnes, Joel. 17. [P. 635.]

Faſtnacht. Faſtzeit. Gawėne, ês, *F.* Užgawenes, û. *Plur. F.* [P. 636.]

Fest der Erſcheinung. Krikſžtai, l. Wankrikſžtai. [P. 654.]

G

Gauckeln. Mũnyti.

Gauckel=Werk. Monai, û. Das Gau'ckel=Werk der ſchwertzen Kúnſtley? (werden) Ir Pájſtimai Monũ Apjũku tape, Sap. 17. 7.

Gauckeler. Mettėlninkas, ô. *M.* Mũmininkas, ô. [P. 768.]

Gefetžt. Lėmtas, ô. *M.* Warumb habt ihr euer gefetžt Tageswerck nicht gethan: Kodel jus lemtą Darbą Dienos nātlikkot', Exod. 5. 14. [P. 744.]

Gefpenſt. Dwaſe pikta. Giltine, es. *F.* Pakleidunas, o. *M.* Žebangai, û. *Pl.* Baidykle Nakties. Pabludnycze. Wenn dũ ein Stücklein vom Hertzen legeſt auff glüende Kohlen, ſo vertreibet ſolchen Rauf (?) allerley böſe Gefpenſt: Kadda Dalikelį Sžirdies ant Žarryu užmesſi, tadda jo Dumas prawaro piktas Dwaſes, Tob. 6. 9. Welũkas, ô. *M.* Deiwė, ês. *F.* [P. 745.]

Todes=Gefalt. Smerties Sžefžėlis. [P. 748.]

Gott. Diewas, ô. *M.* Gott ſchũft Himel und Erden: Diew's ſutwere Dangu ir Žėmę. Gen. 1. 1. Da Gott für ſey (?): Diewe nerocžyk.

Góttin. Deiwe, ês. *F.* Der groſen Góttin Diana' Tempel: Didėſes Deiwės Diónôs Bažnyczia, Act. 19. 77. [P. 793.]

Gottes Wetter. Diewaitis, cziô. [P. 794.]

Gottes=Vorfegung. Laimės Lemtas. Diewo Likkiņas.

Gôtze. Balwónas, o. M. Verflücht sey wer ein Götzen oder gekoßen Bild macht: Prakėiktas, kurs Balwóną arba Abrozą lėtą daro, Deut. 27. 15.

Gôtzen=Diener. v. Gôtzen et Diener.

Gôtzen=Dienst. Balwo Sžlužba, os. F.

Gôtzen=Hauß. Balwo Nañmai, û. M. [P. 797.]

Grun Donnerstag. Wellû Welykas. Žalas Ketwergas. [P. 817.]

H

Hain=Gôtze. Balwónas Anžolyoj'. Manaše jetzt auch Haÿn=Götzen in das Hauß, von welchem ihr Herr gesagt hatte: In diesem Hauß will ich meinen Nahmen setzen ewiglich: Manasfe įstata ir Anžolyo Balwóną į tus Nañus, apie kurrus Wiefzpatis buwo įakės: į įzus Nañus maną įtatyfu Wardą am-žinay, Reg. 21. 7. [P. 833.]

Heillofer. Neteįsininkas, ô. M. *Iniquus*. Bediew's, wjo. M. *Impius*. Welniškas, ô. M. *Diabolicus*. *Vulg. Ofiand*. Nabal war ein heillofer Mann: Nabals buwo welniškas Wyras. 1. Sam. 25. 17. [P. 881.]

Hexe. Rágana, ôs. Žynê, ês. F.

Hexerey. Žynyšte, ês. F.

Hexen. Žináuju, nawau, náufu, ti. Raganáuju, awau... [P. 924.]

Hunds=Kopf. Sžun-Galwis. Bin ich ein Hunds=Kopf: Argi aš Sžun-galwis. 2. Sam. 3. 8. [P. 984.]

Johanns Fest. Jonínnes, û. Pl. F.

Johanns Feuer.

Johanns Kraut. Kupoles, û. F. Pl. [P. 1019.]

K

Kinder. Kaukas, ô. M. Kinder jo ohne Tauffe įterben. [P. 1059.]

Kindelbier. Krikįtytynôs, û. Pl. F. nes, û. Rodynos, û. Pl. Das Kindern, oder die Zeit, da ein Kind gebohren wird. [P. 1062.]

L

Lebens=Ziel. Amžô Rakas, ô. M. Likkiņas, ô. [P. 1170.]

Leichbegångnis. Sžermenys, io. M. Pakąįylos, û. Pl. F. [P. 1182.]

Loß. Burtas, ô. M. Das Land sollet ihr dūrchs Loß theilen: Žemę turrite per Burtą įįzdallyti, Levit. 26. 55.

Loſen. Burtą mettu, czau, ſſu, ſti. Laſet uns loſen und nehmen ſehen Mann von Hündert: Burtą meſkim, ir imkim deſzimtį Wyrû iſz Szimtu, Judic. 20. 10.

Loßwerffer. Búrtininkas, ô. M. [P. 1215.]

M

Mars. Karô Diewas, ô. M. [P. 18.]

N

Nacht=Geficht. Nakties Waidinnimas. Wie ein Nacht=Geficht im Traum, ſo ſollſeyn der Menge allen Heÿden: Kaip Na[k]ties Waidinimas Sapniſje, taip bus wiſſas Pulkas Pagonû, Eſa. 29. 7. [P. 109.]

O

Oſterfeſt. Wellykos, û. M.

Oſter Fladen. Karwójus, jaus. M. [P. 184.]

Oſtern halten. Wellykáuju, jau, ſu, ti. [P. 185.]

Oſter=Ey. Wellykáitis, cziô. M. [P. 186.]

P

Paten=Pfenning. Apgelai, lû. M. N. B. Die Littaûen ſollen den Gebraûch haben, daß, wenn das Kind einige Wochen alt iſt, ſie von neûen ein Gaſt=Mahl anſtellen auß welchem ſie nicht einen Mann, ſondern ein Weib zu Gefattern bitten; das Weib bekolbet dem Kinde den Kopf entweder einen Schûſel oder Kruß voll Trincken, darinn ein Haaren=Tuch, oder wie ſie es nennen eine Nomet, geſpreitet; da ſchmeiſt ſie nûn nach ihrem Vermôgen Geld hinein und dieſes Geld nennen ſie Apgelai. Darauff ziehen ſie die Nomet auß dem Trinken heraûß und nachdem ſie ſelbige außgedrûckt oder außgewûnden, ſo trinckt die neûe Pathin das Trincken mit der Kindes Mutter auß. Ein ſolches Kind ſoll dûrch dieſe Ceremonie in verkûnfftige Waßers oder Feûers=Noht bewahret werden v. ein guttes Haar bekoîen. Die abgekolbte Haare vergraben ſie unter den Hopfen Stangen v. ſagen: Lygey kaip Apwynei ant Smaigû winojeſi, taip tokjai Kudikis iſz wiſſû wargû isſiwinoj': Arba lygey kaipo Apwynei reczûs, taipo ir Plaukai tokio Kudikio reiczus ir tranſzus ſtoj': Gleich wie der Hopfen ſich an den Stangen windet, ſo windet ſich ein ſolches Kind auß aller Gefahr heraûß: oder wie der Hopfen ſich in die Hôhe rancket ſo rancket ſich und wâchſet auch das Haar eines ſolchen Kindes. Auff ſolche Art zû Gefattern ſtehen heiſt Apgêlu, apgêlau, apgellêſu, apgellêti. [P. 192–193.]

[Lietuviai turêjê tokî paprotî, kad kai vaikas bûdavo jau keliû savaiciû, vël suruoſdavo vaiſes, per kurias î kûmus praſýdavo ne vyriſkî, bet moterî:

moteris nukerpa vaikui galvą ant pilno gėrimo dubens arba ąsočio, aptiesto skepetaite, arba, kaip jie vadina, nuometu, plaukams suimti, tada ji įmeta [į indą] pinigų pagal išgales ir šie pinigai vadinami apgėlais. Po to ištraukia iš gėrimo nuometą, jį išspaudusi arba išgrėžusi naujoji krikšto motina kartu su vaiko motina gėrimą išgeria. Šios apeigos apsaugos tokį vaiką ateityje nuo vandens ir ugnies ir jis turės gražius plaukus. Nukirptus plaukus pakasa po apynių kartimi sakydamos: „*Lygey kaip Apwynei ant Smaigū winojefi, taip tokfai Kudikis if3 wisfū wargū isfiwinoj*““. Arba: „*lygey kaipo Apwynei reczūs, taipo ir Plaukai tokio Kudikio reiczus ir tranfzus stoj*““. Taigi eiti į kūmus vadinama apgėlu, apgėlau, apgėlėsu, apgėlėti. *Vertė Vytautas Balaišis.* [P. 192–193.]

Polter=Geist. Bildūnas, ô. M. [P. 228.]

R

Riefe. Mílžinis, niô. M. Wir jehen auch Riefen dafelbft: Matem' ir Milžinus tenay l:c3iajau:l Num. 13. 34. [P. 315.]

S

Sathan. Szetónas, ô. M. [P. 367.]

Schaum=Seher. Putwei3dis, d3iô. M. Putwei3da, ôs. F. [P. 403.]

Schickung. Suntimas, ô. M. Diewo Likkim's, ô. M. [P. 420.]

Schwartz=Kunft. Žynyfte, ês. F.

Schwartz=Kunftler. Žynys, iô. M. [P. 515.]

Seuche. Lykawa, ôs. Pawietra, ôs. F. [P. 535.]

T

Teuffel. Wélinas, ô. M. Czartas, Bėšas, Szetónas, ô. M.

Teuffelijch. Wélni3kas, ô. M. ka, ôs. F. kay. [P. 579.]

Todt. Smertis, c3io. M. et Smertis, ies. F. Giltine, ês. F. Der Berechte ift auch in feinem Todt getroft: Teifufis ir Smertije nenufimen, Prav. 14. 32. Mit dem Todt ringen: Su Smertimi imtijí. Žum Todt führen. Gadintinay nuwefti. Auff den Tod: Smertnay. Prakaulis Smertis. [P. 584.]

Trauer=Brodt. Geddejimô Dūna, Szermenû Dūna, ôs. F. Du folt nicht das Trauer=Brodt eßen: Tu ne walgyji Szermenû Dūną, Ezeck. 24. 17. [P. 590.]

U

Unbeschworen. N'apžadetas, ô. M. Ein Schüster ist nicht beßer denn eine Schlange, der unbeschworen sticht. Pluf3kis neefti gerefnis už Žaltį, kurs na'pžadetas kand, Ezd. 10. 11. [P. 771.]

Ungetaufft verſtorbene Kinder. Kaukai, ū. *M. pl.* [P. 794.]

Unhold. Ragana, ōs. *F.* Žyne, ės. *F.* Czerauninke, es. *F.* v. Žauberer. [P. 802.]

V

Venus. Meilės Diewe. [P. 638.]

Verhengen. Nulėmū, lėmjau, lėmju, lėmti.

Verhångniſz. Likkim's, ō. *M.* [P. 677.]

Verwunderung. Dywas, ō, Stebuklas, ō. *M.* [P. 738.]

Vulcanus. Ugniės Diewas. [P. 885.]

W

Warwolf. Wilktakkis, iō. *M.* [P. 886.]

Warfagen. Iſ Rankū įžurejimō praneſzu, ſzau, ſzu, ſzti. Žaddu dėjau, deſu, ti. Pranaſzauju, ſzawau, ju, ti. Es geſchahe aber, da wir zū dem Gebeth gingen, daß eine Magd ūns begegnete, die hatte einen Warfagen Geiſt ūnd trüg ihrem Herrn viel Genieſ zu, mit Warfagen: Nuſidawe kū Czief' ejom ant Maldōs, jutikko mus Merga turrinti Dwafe Žadejimo (Buriņo) ir daug Naudōs wāre ſawo Ponui Žaddejimu (Buriņu). Act. 16. 16.

Warfager. Žadetojis, jiō, *M.* Burtininkas, ō. *M.* Siehe dū weiſt was Saul gethan hat, wie er die Warfagen v. Žeichendeüter außgerothen hat vom Lande: Szty tu žinnai ką Žaulas dare, kaip jisjai Žadetojus Monininkus iſzpuſtięs nū Žemės, 1. Sam. 28. 9. Saitininkas, ō. *M.* [P. 887.]

Weihenachten. Kallėdos, ū. *F.* [P. 938.]

Wunder. Stebuklas, ō. *M.* Czudas, ō. *M.* Dywas, ō. *M.* Und er ſprach zū dem in leinen Kleidern, der oben am Waſer ſtünd, wann wils (?) denn ein Ende ſeĳn mit ſolchen Wūndern: Ir jis tare tam marſzkonūſe Rubūſe ir aukſztay pas Wandenį ſtowinczam, kadda bus galas tokiū Stebuklū, Dan. 17. 6. [P. 1018.]

Wunderthäter. Dywus, Stebuklus, Czudus daras, ranczō. *M.* Gott hat geſetzt die Wūnderthäter: Diews įſtate Stebuklus daranczus (galinczus, Δυνάβεις) 1. Cor. 12. 18. [P. 1019.]

Z

Zauberey. Žynyſte, ės. *F.* Ungehorſam iſt einer Žaubereĳ Sūnde: Nepakluſnummas yra Žynyſtės griekas, 1. Sam. 15. 23. [P. 1030.]

Zauberer. Žynys, iō. *M.* Mōnininkas. + Czerauninkas, o. *M.* Die Waiſen ūnd Žaūberer thaten aūch alſo: Iſzmintingieji ir Žynei teipojau padare, Exod. 7. 11. Die Žauberinnen ſolte (?) nicht leben laſen: Žynes neturri laikyti gywas, Exod. 22. 18.

3aubern. Žynáuju, nawau, náuju, ti. Žolinėti. Giengen mit weißagen ūnd zaubern ūmb (?): Burdawo ir žynaudawo, 2. Reg. 17. 17. [P. 1031–1032.]

3auberin. Žinė, ês. *F. Ragana*, ô. *F.* [P. 1032.]

3eichendeuter. Burtininkas, ô. *M. Saitininkas*, ô. *M. Ženklû Išguldytojas*. Wenn sie aber zu euch sagen, ihr müßt die Warfagen und 3eichendeuten fragen: Kada jums jako jus turrit Burtininkus ir Ženklû Išguldytojus kláufti, Eja. 8. 19. [P. 1035.]

Proverbia qvaedam Litvanica.

35. Keikiams Ožys tunka: Ungegot Brodt gedejēt am besten. [P. 1120.]

62. Diewe dūk iſz tawo Burnôs į Diewo Aufj: Ita dicunt Litvani, quando aliquid boni ipſis apprecamur: (Taip sako lietuviai, kai jiems ką nors gero linkime) Gott gebe es. Gott erhöre dainen Wünfch. [P. 1123.]

74. Dekui pirmjaus mielam Diewui, jaldi Miſja, ipûles Bittins, ju Medaus kullu, Pats iſjirittes, Médu palikkes, Diewe dūk gérą Rukſtj: Solcher geſtalt lábincken die Littaunn den Meiſch[?], wenn sie ihn ſchmecken. (Taip labina lietuviai miſą ragaudami.) [P. 1124.]

MATAS PRETORIJUS

apie 1635–1704

MATTHÄUS PRÄTORIUS

Matas Pretorijus (*Matthäus Prätorius*, *Matthaeus Praetorius*) – vienas žymiausių Lietuvos vakarinių žemių (Žemaitijos, Nemuno žemupio, Klaipėdos apskrities) ir Prūsijos istorikų, istoriografų, etnografų, mitologų, taip pat ir lietuvių raštijos darbuotojas.

Tiksli gimimo data nežinoma, spėjama, kad gimė apie 1635 metus (Krause, 1824, 338). Kadangi save vadino klaipėdiečiu, tad tikriausiai gimė Klaipėdoje. Manoma, kad tėvas buvo Kristupas (Christophoras) Pretorijus, kilęs iš Brandenburgo Markos, nuo 1631 metų pradėjęs dirbti Klaipėdoje vokiečių bendruomenės diakonu (Falkenhahn, 1941, 140). Motina – greičiausiai Bretkūno anūkė, nes Matas Pretorijus Joną Bretkūną vadino „protėviu“. Matas Pretorijus gerai mokėjo lietuvių kalbą.

Kartu su broliais ar įbroliais 1650 metais įsirašė į Karaliaučiaus universitetą, tačiau, atrodo, studijuoti nepradėjo (buvo per jaunas). Karaliaučiaus universitete studijavo 1655–1657 metais, o 1657 metų vasarą persikėlė į Rostoko universitetą, kur 1660 metų vasarą gavo laisvųjų mokslų ir filosofijos magistro laipsnį. 1661 metais pradėjo dirbti Klaipėdos lietuvių kunigo Jono Lėmano (*Johann Lehman*) padėjėju (Arnoldt, 1746, 542–543). 1663 ar 1664 metais persikėlė į Nybudžius (vok. *Niebudschen*), kur išdirbo 20 metų.

Nybudžiuose rinko etnografinę, kalbinę, bibliografinę, istorinę medžiagą Prūsijos istorijos ir etnografijos enciklopedinio pobūdžio veikalui. Šiam darbui ryžosi greičiausiai sekdamas prosenelio Jono Bretkūno pavyzdžiu bei jo parašyta *Prūsijos žemės kronika*, kurią turėjo savo rankose ir kuria plačiai naudojosi. Rinkdamas medžiagą, Pretorijus bendradarbiavo su Christophoru Hartknochu, kuris taip pat rinko medžiagą Prūsijos istorijai apie senovės prūsų tikėjimą ir kt., vadovavo Karaliaučiaus universitete rašomoms disertacijoms šiomis temomis. Abu istorikai keitėsi knygomis, vyko kartu apžiūrėti Prūsijos istorijos paminklų, Pretorijus siuntė Hartknochui duomenų apie prūsų ir lietuvių kalbas, apie lietuvių ir kuršių kalbų skirtumą, raštu pateikė pastabų dėl Hartknocho vadovautos disertacijos *Apie prūsų religiją*. Draugystė baigėsi, kai Pretorijus 1681 metais atskiru leidiniu paskelbė rašomo veikalo *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* turinį.

1670–1671 metais, remdamasi iki šiol nenustatyto skundo turiniu, Prūsijos kunigaikštystės Evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorija iškėlė Pretorijui bylą, tačiau paliko dirbti Nybudžiuose. Įsiliepsnojus konfliktui su Hartknochu, konsistorijai vėl atnaujinus bylą, Pretorijus neteko vilties, kad jo veikalas bus išspausdintas ir 1684 metų pabaigoje ar 1685 metų pradžioje iš liuteronų perėjo į katalikus, išvažiavo į Olivos vienuolyną prie Gdansko, tapo Lenkijos ir Lietuvos valstybės karaliaus istoriografu. Nuo 1688 metų buvo katalikų kunigas Lenkijos Karalystės valdomoje Pomeranijoje Štrasburge (Strasbūre), vėliau Starogarde, 1704 metais mirė Veiherove (vok. *Neustadt*, dab. Lenkija).

Gyvendamas Nybudžiuose Pretorijus bendravo su lietuvių raštijos darbuotoju Teofilium (Gotlibu) Šulcu, jo garbei parašė eilėraščių lietuvių kalba, kuris buvo išspausdintas Kristupo Sapūno lietuvių kalbos gramatikoje (*Compendium Grammaticae Lithvanicae*, Regiomonti, 1673), į lietuvių kalbą vertė giesmes; jos buvo spausdinamos 1685 metų ir vėlesniuose Danieliaus Kleino giesmyno papildytuose leidimuose. Išvykęs iš Mažosios Lietuvos parašė ir išleido teologinių-poleminių bei istorinių veikalų: *Taikos trimitas* (*Tuba pacis*, 1685), *Karalių skydas* (*Scutum Regium*, 1685?), *Gotų pasaulis* (*Orbis Gothicus*, 1688–1689), *Gotų Marsas* (*Mars Gothicus*, 1691). Svarbiausias Pretorijaus gyvenimo veikalas *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*) – 18 knygų rankraštis. Šiam veikalui Pretorijus rinko medžiagą, jį rašė ir tobulino 40 metų, o galutinai baigė apie 1698 metus. Tada ir pradėjo rūpintis, kad būtų išleistas, tačiau nesėkmingai.

Šiame veikale rašoma apie Prūsijos ir vakarinių Lietuvos žemių geografiją, istoriją, kalbas, teisę, papročius, mitologiją, Bažnyčią, genealogiją, numizmatiką, heraldiką. Pretorijui labiausiai rūpėjo senovės prūsų, vakarinių lietuvių, kuršių istorija ir etnografija vokiečių užkariautojų valstybėje, tačiau daugiausia dėmesio jis skyrė kultūrai. Tai viena pirmųjų dalies baltų (senovės prūsų ir dalies lietuvių) kultūros istorija. XVII amžiaus antrojoje pusėje Prūsijos kunigaikštystėje prūsai jau buvo beveik išnykę, o vakariniai lietuviai (gyvenę Mažojoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte) buvo engiamoji visuomenės dalis ir žuvusios tautos istorijos paveldėtoja, tad Pretorijus ypač daug dėmesio skyrė liaudies kultūrai. Tuo metu tai buvo reta demokratinė nuostata.

Medžiagą veikalui Pretorijus rinko iš labai įvairių ir nevienodos vertės šaltinių: iš antikos rašytojų ir istorikų (Tacito, Plinijaus, Vergilijaus, Ovidijaus ir kt.), vokiečių ir Prūsijos XIV–XVI amžiaus kronikų (Petro Dusburgiečio, Simono Grunau, Matthaеuso (Thomo) Waisselijaus, Casparo Schützo), XVI–XVII amžiaus antikos autorių leidėjų ir antikos kultūros bei mitologijos interpretatorių (Antonijaus Verderijaus (*Antonius Verderius*), Jodoko Vilichijaus (*Jodocus Willichius Resselianus*), Julijaus Cezario Skaligerio (*Iulius Caesar Scaliger*) ir kt.) veikalų, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorikų Motiejaus Strij-

kovskio, Alberto Vijūko-Kojelavičiaus, XVI–XVII amžiaus Prūsijos istorikų Casparo Hennenbergerio, Christophoro Hartknocho knygų, Jono Bretkūno kronikos, lenkų kronikininkų Jono Długošo, Motiejaus Miechowiečio, Martyno Kromerio ir kt. kronikų, keliautojų (Sigismundo Herbersteino, Adomo Olearijaus) kelionių aprašymų. Nemaža etnografinių duomenų surinko bei istorijos paminklų aprašė pats šiuos reiškinius stebėdamas arba iš žmonių pasakojimų Prūsijos kunigaikštystės teritorijoje nuo Sembos pusiasalio Baltijos krantų–Palangos–Klaipėdos–Jurbarko linijos iki pietinės lietuvių gyvenamos teritorijos piečiau Karaliaučiaus.

Pretorijus etniškai skyrė prūsus, sūduvius, XVI amžiaus pabaigoje gyvenusius Sembos pusiasalio šiauriniame kampe, kuršius, žemaičius, atskirai įvardijo lietuvius, gyvenusius Prūsijos kunigaikštystėje, išskyrė skalvių, nadruvių teritoriją, kurią greičiausiai nustatė remdamasis Petro Dusburbiečio kronika. Jo nuomone, visos šios etninės grupės buvo giminingos, artimos papročiais, tikėjimu, kultūra, bet šiek tiek skyrėsi kalba.

Senovės prūsų kultūra, Pretorijaus požiūriu, buvo pati savaimingiausia, kol jie buvo laisvi – iki Vokiečių ordino užkariavimų; tai buvo pagoniška kultūra. Ji labiausiai ir domino istoriką, ir jis mėgino rekonstruoti pagoniškosios prūsų kultūros vaizdą. Pagoniškojoje lietuvių kultūroje vyravo žodinė kultūra, labai fragmentiška atsispindėjusi ankstyvojoje Ordino istoriografijoje. Pretorijus šią rekonstrukciją, be autentiškų istorijos žinių, grindė savo meto papročiais bei kaimo bendruomenėse išlikusiais apeigų fragmentais, bandė nustatyti šios kultūros ir tikėjimo liekanas žmonių elgsenoje, tautosakoje, kalboje. Naudojosi tuo pačiu keliu ėjusio Bretkūno kronika; šis tokią rekonstrukciją bandė daryti remdamasis ir iki jo rašiusių autorių knygomis, ir pats stebėdamas parapijiečių elgseną beveik šimtmetį anksčiau už Pretorijų. Rekonstrukcijai, kaip ir jo pirmtakai, plačiai taikė analogijas su antikos pasaulio tikėjimu ir mitologija, bandė remtis kalbos duomenimis – „etimologija“, rinko žinias iš savo pirmtakų, kurie, gana stipriai pasidavę antikos mitologijos įtaigai, tokias rekonstrukcijas mėgino. To meto kalbos ir istorijos mokslų lygis tokiai rekonstrukcijai teikė mažas galimybes: dar nebuvo susiformavęs lyginamosios kalbotyros metodas, o archeologijos, kaip mokslo, irgi dar nebuvo. Todėl nemažai Pretorijaus rekonstruotų pagoniškosios kultūros reiškinių liko sunkiai patikrinamos hipotezės, tačiau dalis jo surinktų duomenų apie papročius, buities dalykus, kalbą yra neįkainojamos vertės dalykai, kaip ir paties autoriaus bandymas to meto istorijos kontekste rašyti išnykusios tautos ir jai giminingų Prūsijos kunigaikštystėje gyvenusių lietuvių kultūros istoriją, be to, XVII amžiaus pabaigoje liaudies kultūrą vertinti kaip svarbiausią istorijos objektą.

INGĖ LUKŠAITĖ

Matas Pretorijus tęsė pirmtakų – Casparo Hennenbergerio, Jono Bretkūno, Luko Davido ir daugelio kitų pradėtą senovės prūsų (sūduvių, lietuvių) religijos ir mitologijos tyrinėjimą. Religiją ir mitologiją jie suprato kaip istorijos dalį ir tyrė norėdami pažinti prūsų kilmę, papročius, gyvenimo būdą. Pretorijus, kaip ir jo pirmtakai, siekė pateikti bendrą sisteminį prūsų religijos ir mitologijos vaizdą, pagrįstą istorijos šaltiniais ir paties surinkta medžiaga. Tačiau visus pirmtakus jis pranoko ne tik istorijos šaltinių ir iš žmonių surinktos medžiagos gausumu, tiksliau jos išdėstymu, bet ir sukurtu prūsų religijos bei mitologijos vaizdo platumu, analizės įvairiapusiškumu, nors ir buvo sąlygojamas savo meto įsitikinimų bei mitologijos mokslo lygio (kai kuriuos senuosius tikėjimus ir papročius bando aiškinti kaip velnio pramaną, norą atitraukti žmones nuo tikrojo tikėjimo, o vienas iš svarbiausių senųjų dievų analizės būdų yra naivus jų vardų etimologizavimas. Prūsų religiją ir mitologiją Pretorijus lygino su romėnų, graikų, germanų, net krikščionių (ypač Senojo Testamento) religija ir mitologija. Ir tai darė ne norėdamas įrodyti prūsų kilmę iš romėnų ar germanų, kaip yra darę ankstesnieji tyrinėtojai (Jonas Dlugošas, Erazmas Stella, Lukas Davidas, Simonas Grunau), o nustatyti analizuojamų reiškinių esmę bei panašumą. Šiaip jis buvo įsitikinęs, kad prūsai yra kilę iš gotų (germanų).

Pretorijus tiksliai nurodo, kas paimta iš senesniųjų šaltinių, kas paties surinkta ir kaip surinkta. Jis panaudojo beveik visus senuosius rašytinius šaltinius (Adomą Brėmenietį, Vokiečių ordino 1249 metų taikos sutartį su Pamedės, Varmės ir Notangos prūsais, Petrą Dusburgietį, Mikalojų Jerošinietį, Enėją Silvijų Piccolomini, Joną Dlugošą, Motiejų Miechovietį, Simoną Grunau, Erazmą Stellą, *Sūduvių knygelę*, Joną Maleckį-Sandeckį, Casparą Hennenbergerį, Sigismundą Herbersteina, Aleksandrą Guagnini, Martyną Kromerį, Matthaesą Waisselijų, Joną Lasickį, Christophorą Hartknochą, Albertą Vijūką-Kojelavičių ir daugelį kitų). Panaudojo ne tik spausdintus, bet ir rankraštinius šaltinius (Bretkūno *Prūsų krašto kroniką*, Joachimo Rosenzweigo *Rapsodijas* (*Rapsodien*)). Daugiausia rėmėsi Grunau, Maleckiu-Sandeckiu, Hennenbergeriu, Bretkūnu. Tos Pretorijaus teksto vietos, kuriose perpasakojami senesnieji prūsų ir kitų baltų religijos bei mitologijos šaltiniai, čia nepateikiamos, nes kiekvieno iš jų informacija yra skelbiama atskirai. Iš tų šaltinių paimta tik tiek, kiek reikia bendram kontekstui, kad būtų suprasta naujai užrašytoji medžiaga. Išimtis daroma tik Bretkūno ir Rosenzweigo informacijoms, kadangi jos iš viso nebuvo paskelbtos ir jų likimas nežinomas. Pretorijus yra vienintelis šaltinis, supažindinantis su kai kuriomis šių autorių rankraščių ištraukomis. (Nedidelę Bretkūno rankraščio ištrauką buvo nurašęs Hennenbergeris.)

Apie savo meto žmonių papročius ir tikėjimus žinias Pretorijus rinko visais įmanomais būdais. Kai ką žinojo iš vaikystės, nes buvo gimęs ir augęs tose

apylinkėse, apie kurias rašė, akylai pats stebėjo žmonių gyvenimą, teiravosi savo parapijiečių ir kolegų kunigų, kurie dirbo kitose parapijose (pvz., Verdainės kunigo Vilhelmo Martinijaus, Katniavos – Teofilio (Gotlibo) Šulco ir kt.), nepraleisdavo progos išklausinėti įvairius keliautojus, užklydusius iš tolimesnių kraštų, apie jų papročius ir tikėjimus. Norėdamas sužinoti labai slepiamus dalykus, kuriuos sunku būdavo iškvosti, Pretorijus griebdavosi įvairiausių gudrybių: pasislėpęs stebėdavo slapta atliekamas apeigas, prašydavo savo bažnyčios tarnus, kad šie, kaip artimesni paprastiesiems žmonėms, viską iš jų išsiteiravę, jam persakytų ir pan. Vieno informanto žinias lygindavo su kitų, tikrindavo, ar nėra kas pramanyta, pameluota, ir tik įsitikinęs, kad iš tikrųjų taip yra, pateikia skaitytojui. Todėl jo surinkta medžiaga yra vertingas, patikimas šaltinis. Ir ne visai teisūs yra Viačeslavas Ivanovas su Vladimiru Toporovu teigdami, kad Motiejus Strijkovskis, Jonas Lasickis ir Pretorijus „savo darbuose pateikia dešimtis mitologinių vardų. Dažniausiai jie užrašyti netikslia, o kartais ir klaidinga forma; funkcijos, priskiriamos tų vardų turėtojams dažnai nepatikimos arba pabrėžtinai etimologinės; daug ką reikia priskirti nepakankamam autorių informuotumui, o kartais jų fantazijai“ (*Мифы*, 1980, 156). Pretorijui šis teiginys gali būti taikomas tik su išlygomis. Jam galima prikišti nebent per dideles pastangas rasti savo meto papročiuose tai, kas buvo aprašyta senuosiuose šaltiniuose, nors jis nevengia iškelti ir su šaltiniais nesutampančių faktų ar net polemizuoti. Pavyzdžiui, aprašinėdamas lauko darbų pradžios šventes, jis nurodo, kad neteko girdėti, jog šios šventės ar jose garbinamas dievas būtų vadinamas Pergubrio vardu (kaip yra vadinama *Sūduvių knygelėje* ir Maleckio-Sandeckio veikalėlyje, kuriuos tikriausiai Pretorijus ir turėjo galvoje). Tačiau Pretorijaus maldininkas šioje šventėje elgiasi panašiai kaip Vurkšaitis senuosiuose šaltiniuose (išgertą kaušėlį meta per galvą). Per mėšlavežio pabaigtuves aukojamas ožys, kaip ir anuose šaltiniuose, keliamas ant rankų, jo kraujui neleidžiama nutekėti ant žemės. Aprašinėdamas vestuvių apeigas, Pretorijus piktinasi *Sūduvių knygelės* teiginiu, kad jauniems esą duodama valgyti ožio ir jaučio pautelius. Taip esą tik juokaujama, o „rašantieji apie Prūsijos dalykus per nesusipratimą tai, kas buvo pasakyta juokais, priėmė kaip rimtą dalyką“. Tačiau Pretorijaus jaunosios raudose pasigirsta panašūs posakiai kaip ir *Sūduvių knygelėje*: Kas patalėlį paklos; kojeles mazgos ir t. t. Panašiais žodžiais tiek Pretorijaus apraše, tiek *Sūduvių knygelėje* raudama ir prie mirusiųjų. Tačiau tie nežymūs sutapimai, į kuriuos tyrinėtojai jau yra atkreipę dėmesį (Sauka, 1971, 169), galėjo atsirasti ne dėl senųjų raštų poveikio; galbūt ano meto papročiuose dar gyvavo kai kurie senuosiuose šaltiniuose paminėti papročių momentai, ir Pretorijus juos paėmė tiesiog iš gyvenimo. Senųjų raštų poveikis ypač pastebimas dievų

ir kulto tarnų aprašymuose. Kaip teisingai nurodo Wilhelmas Mannhardtas, tikriausiai senųjų šaltinių paveiktas Pretorijus Strykiemyje suranda žmogų, savo giminę vedantį net iš vyriausiojo prūsų žynio, kurį vadina Krivių krivaičiu (*Kriwe Kriwulu*); be to, yra linkęs teigti, kad dar jo gyvenamuoju metu esą garbinami Jono Lasickio išvardytieji dievai ir pateikia kiek „sulietuvintus“ jų vardus su etimologiniais aiškinimais (Mannhardt, 1936, 520–521) ir pan.

Pretorijaus veikalas pavadintas *Prūsijos įdomybės* ir pačiame tekste dažnai sakoma: *prūsų* dievai, *prūsų* šventės ir t. t. Tačiau šiam terminui teikiama ne etninė, o teritorinė, valstybinė prasmė. Šiuo vardu vadinami visų etninių grupių (prūsų, sūduvių, lietuvių) gyventojai, gyvenantys anuometinėje Prūsijos kunigaikštystėje. Kartais šis terminas dar praplečiamas: *prūsų* dievais vadinami net Lasickio aprašytieji žemaičių ir lietuvių dievai. Spręsti, apie kurių baltų mitologiją kalbama, galima tik iš konteksto ir naudojamų šaltinių. Kai aprašinėjama senovės prūsų religija ir mitologija, daugiau liečiami prūsai ir sūduviai, nes daugiau naudojamosi jų šaltiniais (Petru Dusburgiečiu, Mikalojumi Jerošiniečiu, Simonu Grunau, *Sūduvių knygele* ir jų perpasakotojais), o kai perteikiami autoriaus gyvenamojo meto papročiai ir tikėjimai – daugiau liečiami lietuviai, nes autorius, gyvendamas tarp lietuvių, daugiausia stebėjo jų tikėjimus ir papročius. Šių duomenų lietuviškumą rodo ir pasitaikantys lietuviški mitinių būtybių (Žemyna, Žemynėlė, Žemėpatis, laumės, Laimė, kaukučiai, aitvaras ir kt.), švenčių (rugpjūtės pabaigtuvės, sambariai ir kt.), burtininkų (burtonys, putonys, oronys, žolininkai, kaukučionys ir kt.) pavadinimai, mėnesių, žvaigždynų vardai (vasaris, kovas, gegužinis, berželis, sietas ir kt.), tekste yra ir lietuviškų žodžių, posakių, net ištisos maldelės (samtis, kaušelis, palabinti, žemynėliauti, prydaržė, pas mus, „Žemyne žiedkelėle, žydėk rugiais, miežiais ir visais javais [...]“. Dėkui mielam Dievui už tas geras dovanas [...]“ ir t. t.). Tačiau ši lietuviška medžiaga turi neabejotiną prūsiškąjį substratą, kadangi Pretorijus stebėjo lietuvių, kurie gyveno buvusiose prūsų Nadruvos ir Skalvos žemėse ir buvo paveldėję dalį jų senosios kultūros.

Sunku būtų pervertinti Pretorijaus reikšmę senosios lietuvių religijos ir mitologijos pažinimui. Jis palietė beveik visas ano meto žmogaus dvasinio gyvenimo sritis, kuriose atsispindi senoji pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Tai savotiška Prūsijos lietuvių papročių ir tikėjimų enciklopedija, kurioje apstu žinių apie šeimos, kalendorines ir darbo šventes (krikštnas, vestuvės, laidotuvės, lauko darbų pradžios, gyvulių išginimo, Joninių, rugiapjūtės pradėtuvių ir baigtuvių, mėslovežio, sambarių, gyvulių uždarymo, Gabjaujo), įkurtuvės, karvių, arklių, bičių pašventinimą, apie medžių, kalnų, akmenų, vandens ir ugnies, gyvulių, paukščių ir kitų gyvūnų garbinimą, apie dievus ir žemesnio

MATAS PRETORIJUS

rango mitinės būtybės, apie žyniavimą, įvairiausius burtus ir prietarus. Pretorijus pirmasis paminėjo ir apibūdino Bangpūtį, Giltinę, Magilą, Skalsą, Gotą, Žvaigžduką, laumes, daugelį burtininkų kategorijų, aprašė daugelį pašventinimų, švenčių, tikėjimų, burtų ir prietarų. Mannhardtas jį laiko pirmuoju išsilaavinusiu Prūsijos sakmių rinkėju (Mannhardt, 1936, 519), nors mitinių siužetų (mitologinių sakmių, legendų) nuotrupų jau buvo paskelbė ir jo pirmtakai (Jonas Maleckis-Sandeckis, Casparas Hennenbergeris, Lukas Davidas ir kt.)

Pretorijus duomenis rinko tuo metu, kai vyraujanti religija ir pasaulėžiūra buvo krikščionių, o senoji lietuvių prūsų ir kitų baltų religija bei mitologija jau seniai buvo uždrausta ir kuo žiauriausiai persekiojama. Dauguma senųjų dievų ir ritualų jau buvo užmiršta arba gyvavo slapčiomis jau gerokai pakitę, sumišę su krikščioniškaisiais. Įvedus krikščionybę, pirmiausia nutauto arba buvo sunaikinti valdančiųjų ir karių sluoksniai. Greičiausiai išnyko ir šių sluoksnių garbinti dievai bei jų garbei atliekami ritualai. Labiau prisirišę prie savo senųjų papročių ir tikėjimų buvo paprasti žmonės – žemdirbiai, gyvulių augintojai. Pretorijaus surinkta medžiaga daugiausia ir atspindi jų tikėjimus bei papročius. Todėl čia toks ryškus Žemynos kultas, tiek daug dievybių, kurios rūpinasi žemdirbystės ir gyvulininkystės sėkme, o beveik visos šventės susijusios su žemės ūkio darbais, gyvuliais. Be to, galimas daiktas, kad čia nuo seno buvo ryškesnė Žemės mitologija ir todėl tiek daug jos relikto išliko iki Pretorijaus laikų. Stiprus čia turėjo būti ir žynių sluoksnis, jeigu praslinkus net 300 metų po krikščionybės įvedimo dar buvo tiek daug įvairių žyniavimų bei burtininkavimų užsiiminėjančių žmonių.

Pretorijaus užrašytoji medžiaga yra tarsi tiltas, jungiantis senąsias religines apeigas, ritualus su šiandieninėmis etnografinėmis šventėmis, o senuosius dievus – su šiandieninėmis mitinėmis folkloro būtybėmis ir padedantis suprasti tiek vieną, tiek kitą tradiciją. Nors Pretorijaus aprašytosios šventės daug kuo sutampa su XIX–XX amžiaus lietuvių etnografinėmis šventėmis, tačiau dar išlaiko griežtą ritualą: aukojama dievams, kalbamos maldos ir pan. Pretorijaus laikais dar buvo neišblėsęs Žemynos kultas, dar daug dievybės bruožų turi Laimė, žmonių atmintyje dar gyvi antagonistiniai Perkūno ir aitvaro santykiai; kaukai, aitvarai, laumės ir kitos mitinės būtybės dar turi daug archajiškų bruožų, padedančių nustatyti jų prigimtį ir vietą visame lietuvių mitiniame pasaulyje.

Pretorijaus mitinę medžiagą yra aptaręs ir įvertinęs Mannhardtas (Mannhardt, 1936, 514–524), o ja naudojosi beveik visi lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojai. *Prūsijos idomybės* – vienas iš populiariausių senovės baltų religijos ir mitologijos šaltinių.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Praetorius, 1725 (fragm.); Prätorius, 1731 (fragm.); Vater, 1821 (fragm.); Pierson, 1871 (fragm.); Mannhardt, 1936, 524–604.

Literatūra: Hartknoch, 1723; Arnoldt, 1746; Krause, 1824; Pierson, 1871, III–XV; Mannhardt, 1936, 514–524; Falkenhahn, 1941, 141–147; Forstreuter, 1969; Jonynas, 1984; Lukšaitė, 1999b; Pretorijus, 1999.

Tekstas iš: Antroji *Prūsijos regyklos* knyga „Prūsijos demologija“: Pierson, 1871b, 7, 9, 11, 12, 13. Ketvirtosios *Prūsijos regyklos* knygos „Senovės prūsų idololatrija“ parinkti skyriai ir poskyriai. M. Pretorijaus rankraščio XVIII a. kopija, transliteruota Emiliaus Kraštinaičio: MABR, f. 129, N 1338/V. Penktosios *Prūsijos regyklos* knygos „Senovės prūsų šventės“ parinkti skyriai ir poskyriai – ten pat, f. 129, N 1338/VI. Šeštosios *Prūsijos regyklos* knygos „Senovės prūsų konsekracijos“ parinkti skyriai ir poskyriai – ten pat, f. 129, N 1338/VII. N. B. BRMŠ Sudarytojas ėmėsi skelbti 1972–1981 metais Kraštinaičio transliteruotą Pretorijaus rankraščio XVIII amžiaus kopiją, nes sudarant šį BRMŠ tomą Mokslo muziejus dar nebuvo įsigijęs paties Pretorijaus aprobuoto pagrindinio jo veikalo rankraščio (dab. rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje). Santrumpos paliekamos neišskleistos. – *Leid. past.*

Matthaeus Praetorius

DELICIAE PRUSSICAE ODER PREUSSISCHE SCHAUBÜHNE

XVII Jrh. II Hälfte

Das Zweite Buch der *Preussischen Schaubühne* Demologia Prussiae

Das 7-de Capitel

Von den Gethen, Guthen u Gythonen p.

V. [...] Gebeleizis ist preussisch: gywa, leisis, i. e. immortalizans. – Ziameluks ist bei den heutigen Preussen, Nadravern, Zalavoniern, Zamaiten, Littauern noch so viel als ein Herr oder Gott der Erden und derer die in der Erde begraben worden. Gestaltsahm die Meynung der alten Geten des Herodot bey dem jetzigen Pöfel in Zamaiten, Nadraven, Zalavonien, Littauen u. s. w. noch im Schwange gehet, da sie davorhalten, ob müssen diejenigen so da sterben der Zamolukse d. i. der Erdgöttin dienen. – In den Dalekarlen Redensart: er ist zu Samolsin gegangen, statt er ist gestorben, heisst Samolsin nicht, wie Olaus Rudbeck will, Zamolxis, sondern Versammlung oder Sammelplatz. [...]

Das 14-te Capitel Von den Preußischen Völkern Alanis

IX. [...] Weydiwūitus kombt her etwa vom Preussischen Wort waidia Wissenschaft, Erkäntniss, oder aber von weidiju ich streite, zanke, und wuitis ein Vorsteher. [...]

Das 17-te Capitel Von der äußerlichen Gestalt Kentniß der alten Preußen

VII. [...] Die Nadraven und Zalavonen tragen das Haar, welches bey den meisten schlicht ist, kurz, aber es heysst, dass ihnen diese Gewohnheit als Zeichen der Unfreiheit erst vom Orden oder vom deutschen Adel beygebracht worden. Gewiss ist, dass einige alte deutsche Geschlechter in Nadravien jetzo noch nicht wol leyden wollen, dass die Littauer in Preussen (so nennt man auch die Nadraven und Zalavonen) sollen lange Haar tragen, dahero sie öffters ihnen de facto abschneiden. [...]

Das 18-de Capitel Von den Riesen u Zwergen in Preußen

VIII. Joachim Rosenzweig, der im vorigen Seculo die Hauptmanschaft Lick als Burggraff verwaltet, hält davor, dass des Pipini Bruder Roggas ein Riese gewesen, und ist diß allerdings auß dem Namen zu sehen, denn es bedeutet einen, der weit vor andern emporsteht, und ist noch das Sprichwort unter Nadraven Roggsa tarp pupû keip welnas, wenn sie einen Scheufel, der vor dem Getreydig hervorragt, beschreiben wollen.

Das 19-de Capitel Von allerhand Gattungen der Menschen

IV. [...] Die so die Nadrauer Laumes heissen, müssen eine Art Wasser-Nymphen gewesen sein. Selbige beschreiben die alten Nadrauer, dass so eine gleich einer Frauens-person in allem sey, außer dass die Händ und Füße etwas plattlich fallen, insonderheit die Finger und Zehe, doch aber sollen sie nicht monstrose scheinen.

V. [...] Einer solchen Wasser-Niře und eines Bauren zu Žirgeszeren im Insterburgischen Nachkomme, Laumaitis geheissen, sey (erzählen sie) anno 1664 in hohem Alter in Uższeren gestorben. [...]

X. Die Kaucke oder Erdmännlein beschreiben die Nadraver dass sie nur eines Fingers lang seyen, gäntzlich sonst wie ein Mensch, auff ihren Kopff haben sie einen rothen Flecken wie ein Mützchen. [...]

[...] Den Aitwars oder Alp beschreibet der Baur allhie in Nadravien, dass er sol wie ein Mensch gestalt sein, mit unglaublich grossen Händen und Füßen. [...]

Das Vierdte Buch der *Preussischen Schaubühne* Von der Alten Preussen Heilighümerh

Das 1-ste Capitel Von den Örtern der Alt-Preussischen Abgötterey, und zwar, von der Eiche Romowe

§ VI. Alss ich einsmahls in Zalavonien, im Ragnitischen Gebiethe reisete, wurde Mir eine Eiche gewiesen, die sonderlich mit den Ästen verwachsen, und den Bewohnern heilig war; ich, weil der Abend da war, und da in der Nahe nicht eine bequeme Herberg anzutreffen solte seyn, blieb im nechsten Dorffe, das unweit dieser Eiche war, liegen. Ich hätte zum Wirth einen Alten wollhabenden, aber auch einen witzigen, und abergläubischen Bauren, mit dem gab ich mich wegen der gedachten Eiche in ein Gespräch. Nach lang geführtem Discurs erhielt Ich dieses von Ihm, dass Er und Seinesgleichen woll wisten, dass eine Eiche, wie Sie als ein Baum ins gemein betrachtet würde, keine Beehrung erforderte, allein dass Sie diesen Baum, vor andern beehrten, wären Sie von Ihren Eltern und Vorfahren, so gewiss unterrichtet, dass wenn Sie dem Baum nicht solten eine Ehre anthun, etwa nur, dass Sie Ihn schone-ten, und ihn nicht ab- oder behaueten, würden Sie unfehlbahr bestraffet werden, dessen Er unzehlige Exempel zu produciren wüste. Er vermeinte, dass Sie so wenig sündigten wider Gott, dass Sie Ihm den Baum, nichts Leydes thäten /:und darinn sagte Er, bestunde alle Verehrung:/ alss Sie nicht wieder Gott sündigten, wenn Sie nichts leydes thun, einem auffgerichteten Creutz, so auch insgemein von Eichen Holtz gemacht würde! Er wäre belehret von Seinen Vorfahren, dass Gott bey solchen Eichen einen Engel offters bestellet, der den Frommen Gutts, den Bösen, böses thäte, und weil Sie dessen also belehret wären, meinte Er, dass man nicht unrecht thäte, dass man daselbst

was opfferte, welches Er nicht den Bäumen thäte, sondern dem Engel, oder vielmehr Gott, der den Engel daselbst hingesezt hätte. Er erzählte Mir, wie einsmahls ein gottloser, und Epicurischer Mensch, aus Frewel einige Äste von der Eiche abgebrochen, und selbige aus übermuht mit Füßen getreten, sey sofort darauff von der Hand, womit der Ast gebrochen, und dann auch von dem Füß damit Er den Ast betreten, die Haut abgangen. Auch soll dieses geschehen seyn, denen, die dieses Menschen Hand und Fuss, etwa zu heilen, angerühret haben. Und was mehr dieser Mensch, so in seiner Meinung über die Maass verstockt war, vorbrachte. [...]

§ VIII. Unter den Preussischen Örtern nun, so ihrem Götzen dienste geweiht gewesen, werden am meisten angeführet und sind berühmte Romove und Rykaioth. Romove, oder nach der Alt-Preussischen Mund-Arth Rombhowe ist der Ort genant worden von einem wunderbahnen Gewächse, so sich bey der dahiegen Eichen gefunden; herrührend vom Wort Romiu, Rombiu, Rombothi, so auff Alt-Preussisch heist zusamenwachsen, wird eigentlich geredet von den Bäumen, insonderheit, wenn ein Ast an und in den andern wächst. Weil nun an dem Ort eine so wunderbahr zusamen gewachsene Eiche gestanden, die die alten Preussen, vor heilig und vor einen sonderbahnen Sitz ihrer Gotter gehalten, haben Sie solchen Ort, oder vielmehr die Eiche Rommove geheissen. [...]

§ XXII. Ein Curioser möchte allier fragen, ob in Nadrawien das Gedächtnis des Romovianischen Gottesdienstes so gar verschwunden, dass man nirgend einen Spur finden sollte, wo die Romove, das ist eine so heilige Eiche, mit Ihren Gottern gestanden, vor welcher Eichen die Opfer von Menschen, und Viehe und anderer Thiere sind verbrand worden. Ob zwar unterschiedliche Örter in Nadravien zufinden seyn die einen Schein hie von geben können, so habe ich doch meines Wissens, keinen bessern zu versicherenden Ort, zu Bestätigung meiner Meinung gefunden, als einen Hügel bey Bissierkem /:so man auch Gumbinnen nennet:/ denn die Nadrawer, daselbst anwohnende, noch im hohen AEstim halten. Denn (1.) der Ort wegen der vielen raren Eichen-Bäume, wie man noch viel Eichen-Stobben findet, über derer Dicke man sich verwundern muss, zu consideriren. Dieser Wald ist genennet Narpe und ein Schatz des Landes Preussen geachtet worden, wegen des trefflichen Geholtzes, so Ano 1650. von den Budwerkern ausgehauen. (2.) Liegt dieser Hügel unweit vom Flüsschen, wo bey eine prächtige Fleche, so nunmehr Sr. Churfürstl. Durchl. zum Heu-Schlag heegen. Dabey vermuthlich dass die opffernde Pferde erst seynd Müde geritten, auch die zu Beadelende Personen ihre Exercitia, da haben sehen lassen können. (3.) Ist der Hügel von ziemlicher Conferentz und heeget mehrentheils Erde, so pure Asche scheint zu seyn; weil daselbst viel Opfer verbrant worden. (4.) So pflüget man

auch auff daselbst viel Zeug, Sporen, Stücke von Harnisch, allerhand Stücke gebogen und gewunden Silber und Gold, drumb er auch der Silber-Berg genannt wird. (5.) So pflügen Sie noch auch auss vieler Menschen und anderer Thiere Knochen die da scheinen verbrennt zu seyn. Diese Sachen geben eine Coniectur, dass daselbst eine Romove gestanden, weil annoch daselbst, die Anwohnende Nadrawer, der Alt Preussischen Abgötterey, wie woll heimlich zugethan seyn.

Das 2-te Capitel Handelt von andern heiligen Bäumen, der Preussen

§ I. Die Alten Preussen, haben nicht also fort eine jedwede Eiche, oder Baum, vor ein Heiligthumb gehalten; sondern insgemein die Rombhota, dass ist, die so wunderlich in einander gewachsen, und allen andern an Höhe, und Breite überlegen gewesen. Zumahlen da sie Misfeln getragen, welche Arten der Eichen noch bey den Nadravern und Zalavoniern heimlich beehret werden; auff solche Weise, haben die Alten Preussen, auch andere Art der Bäume vor heilig gehalten.

§ II. Henneberg gedenket^{h/} einer grossen Linde in Zalavonien, im Dorffe Schackuhn, die auch zweiffels ohne, weil sie sehr Hoch und Dick auch dabey Rombhota gewesen, heilig gehalten, und dabey Ihren Göttern /wie woll heimlich, und des Nachts:/ geopffert haben.

§ III. So war auch eine Thanne, mit zwey Zwölgen, welche oben zusamen gewachsen, in einem Revier des Waldes Niebudzenschen Kirch-Spiel gehörig, welche noch Ano 1664. gestanden [...], in welchem Jahr der Donner hinein geschlagen und sie ruiniret, dessen Baums Stoben, Ano 1673. bey dem grossen Wald-Brande verbrennet ist. Zu selbiger Tanne lieffen Gross und Klein, nicht allein aus Nadrawen und Zalavonien, sondern auch gar auss Zamaiten und Littauen, und opfferten daselbst Tücher, Hosenbänder, auch theils Kleider, auch Geld; denn Sie die Impression hätten, wenn Jemand der Contract wäre, oder einen Bruch hätte durch die Zwey Äste durchginge, dass Er davon Gesund würde, und findet man noch viele Leute, die die Krafft desselben Baumes, ihrer Meynung nach, woll erfahren, und dieselbe heilige Tanne zu rühmen sich nicht schäuen. Diese Thanne ward auch Rumbûta Egle genant; und wenn welche dahin giengen sagten Sie: Eikim Rombhową, und wenn Sie es Geschwind aussprachen: Eikim Rommową. Solcher Art Tannen, sind zweiffels ohne mehr gewesen, weil man ausser denen, noch unterschiedliche

^{h/} Comment: lib: 1. pag: 416.

Orter findet, die nach der Preussischen Sprache, Heilig, heissen: alss Szwente Ioezuno pp. Szwenta Mieste. pp.

§ IV. Ausser deme haben die Alten Preussen noch andere Bäume, insonderheit, den Holunder, heilig gehalten, unter welchem sonderliche Erd-Götter, die Sie Bezdukkai nennen, von welchem Wort andere Barzdukkai machen, wohnen sollen. Gewiss ist, dass der Holunder-Baum, von unterschiedlichen Nadraven noch gescheuet und gefürchtet wird, weil die Bezdukkai, die unter solchem wohnen, sollen den Mensch schädlich fallen. Ich halte davor dass hie der Teuffel manche Illusiones den einfältigen Leuten gemacht, doch, dass er sich der Natur mit bedienet; denn aus Erfahrung hat mans, dass unter einem Holunder-Baum, zumahlen im Vorjahr und wenn Er blühet, nicht Gesund sey lang zubleiben, oder zuschlaffen. In der Stadt Memel, war ein Weibchen, so denn und wenn im Mittage unter dem Holunder-Baum, zu schlaffen pfleg, selbige ward endlich da von Sinn-loss, dero Cur der Sehl. Herr Kyperus Doctor Medic: auff sich nam, und sie negst Göttlicher Hülff restituirte, nachdem Sie unter der Eichen, im Schatten, einige Tage und Nächte liegen müssen. Es kan seyn, dass der starke Geruch, die Sensus internos obtundire, und weil dadurch dessen Operationes nicht richtig vor sich gehen können, dass als denn der Satan sich der Schwachheit der Menschen zu einem Betrug gebrauche, und allerhand Dolle Phantasien erwecke, vielleicht den Wahn der Erd-Götterchen, oder vielmehr, alss das Wort Bezdukkai bedeutet, Holunder Bewohnere zu bekräftigen, denn Bezdas, heist auff Preussisch, auch in Nadraven, und Zalavonien, ein Holunder Bezdukkai seynd die so sich bey dem Holunder auffhalten, oder bey ihnen seyn, sie handhaben. p. p.

§ V. Ich meyne, alle Art Bäume, sind ihnen heilig gewesen, dessen Stamm sich von einander gezweiget, und wieder zusahmen gewachsen gewesen, im Felde im Ragnitschen war ein Eiche so gewachsen [...], die auch vor heilig gehalten da hinauff stiegen so einen Bruch hatt, und stiegen durch das Loch so der eingezweigte Ast gemacht, meinten dadurch geholffen zu seyn. In meinem damahligen Garten zu Nibudzien, war ein solche Rombotha Krauszis, i. e. Zusahmen gewachsener Birnbaum, bey deme fand ich einmahl einen Alten Mann der auff den Knien unter dem Baum lag, und behtete, Er murmelte unter dem Bahrt, und weil Ich Mich dessen nicht vorsah, auch nicht allerdings still und vorsichtig gnug mich verhielte, ward Er verstöret, und wolte davon gehen. Ich hielte ihn aber aus Curiosität auff, umb zu erfahren, wass seine Intention gewesen, bey dem Baum sich auff zuhalten. Ich fragte viel, allein kaum, dass Er Mir seinen /:einen frembden:/ Nahmen gab, und sich auss Zamaiten her referirte; Ich merckte dass bey ihm eine Furcht ware, Mir, seine Dinge zu eroffnen, Ich stellte einen meiner Potabel, /:ist ein Nahme eines Pauren, derer Vier Ihr Churf. Durchlauchtigkeit zu Brandenburg zu

Meinem und der Kirchen Behuff frey verliehen:/ Ihme zu, der ihn mit Glimpff aussfragen sollte: aber es wolte auch nicht woll angehen. Endlich nach vielem tergiversiren, brachte einer von meinen Potabeln auss, wie dieser Mann wäre von einer Weiduluttin aus Zamaiten hierher geschickt. Er solte vor seines Sohnes Kind, dass einen gefährlichen Bruch hätte, und dabey Contarct wär worden, einen solchen durchwachsenen Baum suchen, seines Sohnes Kind durch selbigen durchstechen, es möchte die Weiduluttin die Krafft solche Krankheit zu heilen dem Baum von den Göttern verschaffen. p. p. Ich stellte mich gegen dem Mann gar nicht alteriret, und fragte obbenandten Zamaiten, warumb Er auff den Knien gelegen, und unter den Baum gebehtet hätte; er sagte: Er hätte Gott angeruffen, und umb Hülffe vor seines Sohns Kind ge-seufftzt. Ich versetzte: dass er Gott hierin umb Hülff anrieff währe recht; aber dass er zur Weiduluttin wäre gangen, und auff solche unanständige Hülffe gehoffet, hätte er wie ein Unchrist gethan, und remonstrirte ihm sein unverantwortliches Verfahren. Der alte Zamaite begunte gar zu zittern und zu beben, meinete Ich würde Ihn gebunden, alss einen Zauberer ins Ambt schicken, winselte, und baht umb Gnade, henget auch dabey dieses an, dass er nun umbkommen würde, entweder durch Recht-Spruch des Ampts, oder doch durch Erzürnung der Weideluttin, und dürffte mit seinem Sohns Kind noch ärger werden. Ich hielt ihm aber vor, dass meine Meynung nicht wäre ihn zur weltlichen Straffe ziehen zu lassen; sondern, er solte nur, seine Sünde Gott abbitten, und allein auff Ihn seine Hoffnung setzen, so würde Gott seinem Kindes-Kind gewiss helffen. Er könnte Mir aber sicherlich trauen, wenn Er nur seine Sünde bekennte, dass Ich ihm nicht nur alles Gutes thun, sondern auch, wo Er hinwolte sicher hinweg bringen lassen wolte; da Ich denn auff freundliche und glimpffliche Unterrichtung endlich von diesem Alten Zamaiten erfuhr, dass bey einigen Zamaiten noch fäst gesetzet wäre, wie die auff solche Art gewachsene Bäume, von Gott nicht umbsonst also wunderlichen geschaffen, und billig nach ihrer Meynung vor heilig gehalten werden; und das meinete Er, hätte man aus Erfahrung, dass die einen solchen Baum, nach Anleitung ihrer Maldininker und Weidullen /:so nennet er die Zauberer in der Deutschen Sprache, sonst ist Maldininks ein Behter, Weidullis, ein Weiser Mann, item ein Streiter, der Seiner Meynung nach, mit Gott im Gebeth kämpfete:/ recht verehren, nicht Hülff-los gelassen wurden; und war der Alte Zamait der Meynung im Hertzen, so viel Ich merkte zugethan, ungeachtet Er /:vielleicht aus Furcht:/ dasselbe bey den andern Zamaiten, in meiner Gegenwart, vor jetzo carpirte. Er bekennete endlich, dass Er einen Maldininker wuste, der wenn Er hier bey dem Baum sicher zu wohnen bekähme, nicht nur mit seiner gantzen Familien herziehen wolte; sondern, es solte auch Mir ein grosses Glück seyn p p. Zumahlen, wenn Er den Baum

recht einheiligen /:iszwentint:/ das Wort brauchte Er:/ würde. Ich fragte, was und wie denn dort die Leute machten, wenn Sie solchen Baum einheiligten? Der Mann erzählte Mir seltzame Sachen, die aber am andern Ort, Ich dem geneigten Leser communiciren will. Damit aber der Mann noch sonst wer, durch diesen Baum, zur Abgötterey sich verleiten zu lassen Gelegenheit hätte, liess Ich in Seiner Gegenwarth, Mein Volk herruffen, und befahl den Principalisten Ast, worauff der Zamait seyn gröstes Absehen hätte, und dadurch der Baum vor heilig aestimiret könnte werden, weg zuhauen, welchen der Zamait sehr beklaget; wo bey aber dieses merkwürdige sich zugetragen. (1.) Alss der Ast gehauen ward, und wir Sie nun alle, umb den Baum stehen, siehet sich der Gärtner, der ihn weghaute nicht woll vor, dass er bey Zeiten von dem abfallenden Ast, wegsprung, darauff fällt ihm, der fast schwäre Ast auff seine Füsse, da von er über 4. Wochen krank, und zu keiner Arbeit, da es doch in der heissesten Saatel-Zeit war, dienete; wo durch (2.) bey den umstehenden eine Confusion entstund, dass sie alle weggangen, und da ich den gequetzten zu helfen, auch Mich des Baumes entzog, da ward des Morgends nichts von der Ast gefunden. Ich lies mit allem Fleiss Nachsuchung thun, nicht nur in Meinem Dorffe, sondern fuhr auch Selbst in unterschiedliche Dörffern, wo ich muhtmassete es möchte hin, oder durch geführt seyn, könnte aber von keinem recht, ob Ich gleich Geld hin und wieder spendirte, erfahren. Der Zamaite war auch weg, und mutmassete Ich, dass Er selbigen Ast muss haben weggenommen. Nach der Zeit hat sich keiner mehr gefunden, der nach dem Baum gefragt, oder sich bey demselben, ausser einigen Kindern, die die Birne abnaschen, gefunden hätte.

Das 3-te Capitel Von andern heiligen Sachen, und Örtern in Preussen

§ I. Nebenst den Wäldern und Bäumen sind auch einige Berge heilig den Alten Preussen gewesen, Henneberg^{o/} gedenket eines Berges Ramin, am Fluss Mümmel, den die Preussen vor heilig gehalten, und wenn die Weiber haben hinauff gehen wollen, haben Sie Müssen geschmückt seyn, wo Sie aber unrein, baarfüssig, und ungeschmückt seyn hinauff gegangen, sind Sie krank worden.

§ II. So ist auch der Kattenauische Berg, bey vielen Nadraven vor heilig gehalten, alss da von Sie keinen Sand noch Erde anrühren, auch wird man nicht leicht einen alten Nadrauer finden, der auff dem Berge schlaffen wolte.

^{o/} c. 1. pag. 389.

Sie sind in dem Wahn, wo man von dem Berg die Erde nur rühret, oder gräbet muss mann in kurtzen sterben. Und weil der weiland Lutherische Prediger daselbst Theophilus Schultz, solchen bösen Wahn, ihnen zu benehmen, etwass Erde vom Berge liess wegnehmen, und aber Er bald das Jahr darauff stürbe, Sein Schwiegersohn Philippus Ruhig, der Ihme im Ministerio succedirte, auch nichts desto weniger von der Erde auch /:den eiteln Wahn, den Leuten zu benehmen:/ wegnahm, auch noch das erste Jahr stürbe, seind einige Nadraver destomehr in diesem Wahn verführet worden; dass man diesen heiligen Berg, ja nicht rühren soll. Mercklich ist aber, dass in demselben Berge, offters von sich selbst grosse Lucken und Höhlen sich finden, darinnen man gehen kan, die aber auch von sich selbst wieder verschwinden.

§ III. An den Preussischen Gräntzen im Memelischen, nahe bey Polangen ist ein Berg so vor zeiten, auch vor Heilig gehalten. Weil aber der Ort, denen Zamaiten im Gross-Fürstenthumb Littauen, zu Zeiten Marggraff Albrechten abgetreten, haben die Catholischen, bey demselben Berg eine Capelle dem Heiligen Georg zu Ehren gebauet, woselbst die Römisch Catholischen Preussen, und Zamaiten, den Heil: Georgium, andere aber, alte und noch im Heydenthumb steckende Zalavonier, ihre alte Abgötter Verehren. Es begab sich aber einsmahl, dass ein alter Zalavonier, auss dem Ambte Memel zweifels ohne auff die Heydische Art, nach dem Berge wallfahrete; alss Er an den Berg kommet, bindet Er sein Pferd an einen Baum am Anberg, und gehet aus Curiosität hinauff nach der Capellen; alss Er nun Seine Devotion verrichtet, und herunter kombt, findet Er seyn Pferd nicht, welches Ihm ein Dieb weggestohlen. Bedenket sich eine Weile, endlich murmelte Er wieder den Szwents Gurgis, denn also nennen Sie S. Georgium, den Er einen neuen Gott nennet, in respect der anderen Göttern, die vordeme gewesen seyn, und schliesset dieses sein Murmeln, mit diesen lächerlichen Worten: Nei asz taw; nei tu man! i. e. Niecht ich dier, noch du mir! Gleichsahm, Ich wil dir neuer Gott nicht kommen, und du darffst auch mir nicht kommen, und mir schaden thun; meinnende, Seine ihm wollwollende Götter, wären von da vertrieben, desswegen wolte Er, den Neuen Gott Gurgis nicht anbehten, noch verehren. Solcher Berge, mögen vielmehr in Preussen gewesen, auch noch seyn, da von die Preussische Historici nicht gedenken, weil Sie da von Nachricht nicht eingezogen.

§ IV. Was die Leute bewogen hat, die Berge zu verehren, hab ich nicht von Unsere Preussen erfahren können; weil nunmehr solches Wesen, zu unserer Zeit mehrentheils auffgehöret hat. Ich vermuhete aber, weil Gott zum offtern, auff den Bergen viel Wunder gethan, und solches die alten Heyden gehöret, haben Sie den Örtern eine solche Krafft zu geschrieben, dass Sie, sie alss einen sonderbahren Sitz Gottes vor Heilig gehalten. Es kan auch seyn, dass auff den

Bergen zum offtern sich wass, worüber die einfältigen sich zu verwundern gehabt begeben, drüber Sie sich erst vor den Berg höchst gescheuet, bis endlich gar eine, mehr dann eine gemeine Verehrung darauss erwachsen. Das siehet man an den Kattenauschen Berg; weil denn und wenn sich darin solche Lucken von sich selbst finden, und wieder vergehen; weil derjenige der Erden da von nimbt Schaden leydet; halten denselben vor einen Ort der ungemeyn ist, und daher einiger Beehrung würdig ist.

§ V. Es erzählte Mir eins, ein reisender Mann in Praesentz eines alten Nadravers, wie unweit Brandenburg in Preussen, auff den dabey liegenden Lentzken Berg, den und wenn eine Gestalt eines Weibes-Bildes sich zeigen solte, die ihre Haar schmückte, und wenn diese sich zeigte, eräugete sich bey den Fischern, und im Ambt ins gemein eine Veränderung. Als dieses der Nadraver hörte, sagt Er so fort: dass ist ein Heiliger Berg den man nicht berühren solte. Er ist aber bey des Orts Leuten eine Tradition von diesem Berge folgender Gestalt. Es hat auff diesem Berge ein vornehmer Herr gewohnet Wallradt genant, der daselbst als ein Vogt in Samland regierte, und aber wegen Seines seltsamen Verfahrens mit den Abgöttischen Preussen, der Wunderliche genant worden. Derselbe hat die Preussische Herren offters zu Gast, in Meinung selbige mit Glimpff zum Christlichen Glauben zu bringen, allein, die hatten keine Ohren hie zu. Eins mahls geschahe, dass Er Sie zu Gast hätte; die Gäste als Sie vom Trunck erhitzt, die Progressen des Deutschen Ordens sehr beneideten, dachten dem Wirth alss einen Vornehmen Mitgled und Beystand des Ordens etwas bey zubringen, auch gar auffzureiben. Machen einen Auffstandt unter sich, leschen die Lichter an, und bringen ihrem Wirth in sollichem Lerm einige Meuchel-Stiche an; die aber, weil Er unter seinen Kleydern einen Pantzer getragen, nicht vermöchten ihm zuschaden. Dieser Wallradt, lies bald wieder Licht bringen; zeigte Ihnen die Stiche, so in den Kleydern zu sehen gewesen, worüber jedermann /:zum Schein:/ sich wundert; fraget aber daneben diese Preussische Herren, was doch woll diejenigen verdient hätten, die Ihren Wirth und Wollthäter, so Übel belohneten? sagten Sie alle, der hätte das Feur verdient; Wallradt schweygt still, bittet Sie über eine gutte Weile zu Gast, und dass in grosser Menge, Sie erschienen auch. Es bestellte aber dieser Wollradt sein Volck, dass Sie in gnugsahmer Anzahl sollen bey Hand seyn, dass wenn die Preussen solchen Auffstandt, und das Licht-Ausleschen vornehmen würden, dass Sie das Hauss, dessen Thoren, und Fenster alle woll besetzen, das Haus bepfahlen, und auff sein Wincken anstecken sollen; welches auch geschehen. Bey diesen Anstecken soll dieser Wallradt darin sich versehen haben, dass Er Eine von seinen Töchtern, und zwar die allerschönste, nicht hat erst aus dem Hause gerufen, ehe

Er es anstecken lassen; dass Sie also mit ist verbrant worden. Von dieser Zeit an, soll auff diesem Schloss-Berge, solch ein Gesicht denn und wenn sich zeigen; Von diesem Wollradt, und diesem Brand gedencket Henneberg^{p/}.

§ VI. Sonsten findet man auch, dass auch ganze Dörffer, und dero Einwohner, sind vor Heilig gehalten worden, welches Meiner unvorgreiflichen Meinung nach zu verstehen von den Dörffern, woselbst ein solch Heiligthumb etwa in einem Eichen-Walde, oder einem Baum, oder einem Berge gewesen, denn daselbst haben sich auch die Weidulli, ihre Priester, welche mehrentheils vor Zauberer zu halten, auffgehalten; und weil bey denen sich auch einige, theils aus Abgötterey, theils auch die Zauber-Kunst zu lernen sich gesetzt mit den Weidullis, oder Weidelutten, die vor Heilig gehalten, täglich umgangen, von ihnen Zauberey damit Sie sich bey den einfältigen wunderbahr gemacht, erlernen, ist das ganze Dorff vor Heilig gehalten worden p. p. Denn es gedenket Schütz^{q/}, Dass Ludwich von Liebenzell, Compthur zu Ragnit, in einem Gebiehte Owstech in ein Dorff Romane /:soll Romove Heissen:/ kommen, da haben lauter Edelleute gewohnt, einer sonderlichen Geistlichen Secten, welche alle von den Littauen vor Heilig, und Gottes Diener gehalten worden; denn Sie mit vieler Zauberey umgangen und die Leute haben blenden können. Dieses Heilige Dorff mit allen Heiligen hat obengedachter Liebenzell verbrant, und getödtet. Gewiss so die alten Preussen diejenige, so nur schreiben, und in Büchern zu lesen gewust, vor Heilig, ja vor Gott gehalten, ^{r/} wie viel mehr werden diejenigen, die durch Zauberey allerhandt seltsahm Possen, darüber sich der einfältige höchst verwundert, habe zu wege gebracht, seyn verehret worden.

§ VII. Etzliche Ströme, Flüsse, und Seen sind bey den alten Preussen auch heilig gewesen. In Nadrawen im Insterburgischen District, ist ein Fluss Golba bey dem Dorffe Marpisken Heilig denen Anwohnern gewesen, und habens dieselbe, die sich darinnen gewaschen vor eine grosse Gnade Ihrer Götter geachtet, wenn Sie sind Einäugig worden, und hat Henneberg unterschiedliche Leute gesprochen, die solche Einäugige gekant haben^{s/}. Doch will Ich nicht Glauben, dass grosse Flösse, Ströme, hiedurch sollen zuverstehen seyn, sondern kleine Flösse und Bäche, die einen grossen Begrieff oder langen Aussfluss nicht gehabt. Auch da ja grosse Ströme hie solten zu verstehen seyn, werden nur gewisse Plätze, in diesem oder jenem Strom vor Heilig gehalten

^{p/} In der Erklärung der Mappen pag: 250.

^{q/} in Chron: Pruss: fol: 50.

^{r/} Sim: Grunau. Tract: 3. cap: 14. Henneberg. in tr. de Vetr: Pruss: pag: 6.

^{s/} in Commentt: ad Mapp: pag: 327. Confer D: Caelestin: Myslent: in Praefat ad Mang Pruten:

seyn worden. Den Bretkius^{t/} gedencket, dass ein gewisser Platz, in dem Fluss Augste, unweit von Norbekitten soll vor Heilig gehalten seyn; dass zu demselben keiner, ohne einen Weidulutten sich habe nahen dürffen. Vielleicht wird an selbigen Ort, was remarquabels seyn vorgelauffen, oder dass sich ein Gesicht oder sonsten was Guttsdasselbst gezeiget. Also haben Sie wie Bretkius und Rosenzweig berichten auch die Plätzer in der Ost-See, oder vielmehr das Ufer, womder Bornstein gefunden wird; und wo einige Gesund-Quellen sich eräugen, auch vor Heilig gehalten, damit bedeutende, weil an den Örtern, ein solch Herrliches Gemma sich finden läst; dass der Ort von Ihren Göttern, sonderlich müsse geliebet werden. Drumb Sie den Göttern zu Ehren, diese Örter Heilig gehalten, darumb Sie nicht, so einem jederm sind prostituiert worden. Auss diesem Grunde halte Ich da vor, dass der Ort in der Augste, wo bissweilen Bornstein gefunden wird, mag der Ort seyn, den die Preussen heilig gehalten haben, denn selber hie auch unweit Norbekitten an zutreffen. [...]

§ XI. Ich zweiffle nicht der Teuffel werde auch bey den Alten Preussen nicht minder seltsame Inventiones gehabt haben, wo durch er Sie verleitet, solche Eichen-Oracul, und Gottesdienste anzurichten. Bretkius^{aa/} gedenket, wie einsmahls unweit Labiau in einem Gestrauch ein Mann den man Dywullis genant, wahr genommen eine grosse Versammlung der Schlangen, in welcher Mitten eine Schlange von sonderlicher Farbe und Grösse, einige Spitzen in Gestalt, einer Krohn auffgehabt; dieser Dywullis hat sich anfänglich gescheuet nahe an zutreten, alss Er aber siehet, dass die Schlangen sich von der Städte nicht rühren, und gleichsahm vor Todt liegen, versucht Er mit Seinem Stab, die oben gelegene Krohn-Schlangen zu rühren. Kaum hat er den Stab dahin gelegt, rühret sich nicht nur die Obern-Schlange, sondern es haben sich auch die andere Schlangen, mit einem solchen Gerausch hervorgethan, dass der Mensch da von lauffend, endlich gantz taub und Sinn-loss worden, in welcher Schwachheit er biss in den Siebenden Tag gelegen. Nach welcher Zeit dieser Dywullis wieder an den Ort gangen. Sein Stab zwar, aber nicht die Schlange finden. Es habe aber der Dywullis bey sich eine sonderbahre Krafft gemerckt, so gar, dass er hat können andern Leuten, denen wass gestohlen gewesen, sagen wo es hingekomen, und wie solches er wieder bekommen können. Er habe auch bemercket, dass der Stab die Krafft erhalten. Dass wenn er ein beschädigtes Vieh angerühret, ist es bald heil worden. Zu diesem Dywullis haben einige Leute bey Labiau ihr Vieh gebracht. Wenn er dasselbige mit seinem Stab angerühret, haben sie sich eingebildet, dass das Vieh von

^{t/} in Mapp: pag: 217.

^{aa/} In MS: pag: 16.

Schlangen- Wolffs- und Bähren-Biss, sicher und frey wäre. An diesen Schlangen Ort haben viele Leute bey Labiau herumb den Schlangen, oder je dem Teuffel geopffert Zweiffels ohn, so Sie in ihrer alten Freyheit der Abgötterey, noch wären bestanden, sie ein öffentlich Oracul und Heyligkeit würden gestiftet haben. Dergleichen Dinge meine Ich, werden viele geschehen seyn, wo durch die Leute, ein Heyligtumb an gewisser Städte, bey Bäumen, Flüssen, Wälder, Steinen p. p. anzurichten. [...]

§ XIV. Oben gedachter Zamait erzehlet Mir eine seltsame Art der Einweyhung, nemlich: Wenn ein Weydullis einen solchen Ort oder Baum erfahren, muste Er Drei Tage, und Nacht, fasten, und Seinen Gott anrufen, dass Er den Baum beziehen, und Ihn würdigen wolte, daselbst durch Ihn den Leuten, die zu Ihm kommen Hülffe zu thun. Durch das Fasten und Behten, sagte er, liess sich Gott herunter in den Baum, und zwar mit einem mercklichen Rauschen, auch offtern grausahmen Gemümel. Welches Gemümel aber, so es in den dritten Tag nicht kähme, muste Er weggehen, und nach einigen Tagen wieder kommen, zwey Tage fasten und behten, und so alssdann nicht Gott herunter kähme, musste Er sich vor die Brust ritzen, dass das Blut hervor käme; und so alss dann auch kein Murmeln sich erzeigete, muste Er von Seines Kindes Blut mitbringen, und den Baum beschmeren, dass Er, Gotte, sich zur Wohnung geben solte. Alssdann kähme /:ihrer Meynung nach:/ unfehlbahr Gott in den Baum, darauff die Opffer geschehen, oder wie er redet, die Feyer gehalten werden müssen.

§ XV. Doch heiligten Sie einen Baum, bald hie bald dazu und darauf wurden auch gewisse Opfer geopfert; den Sie zum Behuff des Menschen geweyhet, opfferten Sie ein Schwein, fast mit den Ceremonien, wie Sim: Grunau vom Bock heiligen erzehlet. So es dem Viehe helfen solte, einen Bock; so dem Acker, Gebäudern pp. muss ein schwarzer Hahn geopfert werden, wie auch allerhand Getreydich; wass von dieser Relation des Szamaiten zu halten, lass Ich jedem Frey zu urtheilen.

§ XVI. Dieses alles ist aber nicht umbsonst, und ohn Ursach geschehen. Ich fragte einsmahls einen Nadrauer desswegen, nemlich, warumb Sie eben ein Schwein deputirten vor einen Menschen? der gab Mir diese Antwort; wenn Wir die Constitution der innerlichen Glieder des Menschen betrachten, befinden Wir, dass kein Thier dem Menschen, darinn so ähnlich wäre, alss ein Schwein: Er sagte; kein Thier wäre so gefräßig, alss ein Schwein; alss wird ein Schwein geopfert, damit der Mensch gesund bleibe, und braff essen könnte, denn dass Essen wär ein Zeichen, dass er gesund wäre. Dass Blut des Schweines wäre eins mit dem Blut des Menschen: wass vor Nutzen Eins in der Artzney hätte, dass hätte auch dass ander. Er meinte, bey dem dass Geblüth

verdorben wäre, solte nichts dienlicheres zu reparirung desselben seyn, alss Schwein-Blutt, dass gleichsahm das Schwein recht zu nutzen des Menschen gewidmet wäre, und dahero wurde es zum Opfer vor den Menschen erwehlet. Ich stelle jedem frey hierin zu urtheilen, wass Er will. Dass aber finde ich bey dem Galeno, und andere Medicis, dass unter allem Fleisch von Thieren kein Fleisch dem Menschen besser zukomme, alss das Schwein-Fleisch, wie dann auch das Geblüth eines Schweins, dem Blut des Menschen gleich seyn sollte. Averrois, und Avincenna, sagen ja, quod porcina caro caeteris praeferenda sit omnibus, veluti hominibus natura cognatior. Auss dieser Ursach haben die Alten Heyden auch der Göttin, der Menschlichen Vermehrung, der Veneri, wie auch der Göttin der Speise der Cereri ein Schwein geschlachtet.^{kk/} Ja die Schweine sind drumb genant worden Thytoe, gleichsahm Opfer-Thier, die den Göttern vor den Menschen sollen geopffert werden. Wie denn auch, wenn die Alten Heyden die Höchste Lust des Menschen wollen, in ein Vorbild vorstellen, haben Sie solches mit dem Schwein gethan.^{ll/}

§ XVII. Oben gedachter Nadrauer sagt auch, dass man zur Erhaltung des Viehes einen Bock opfferte, umb dieser Ursach; weil dieses Thier eine sichere Vorzeige thäte zum besten des Viehes, der Geruch vom Bock macht gedeyen das Futter dem Vieh; drumb hielte man gerne bey den Pferden, und Ochsen einen Bock; Er vertrieb die Schlangen, so dem Vieh schädlich seyn; zumahlen wenn man etwas vom Bocks-Horn, in den Ställen röcherte; wenn ein Vieh Knollen und Bäulen hätte, wäre fast nichts dienlichers alss der Bocks-Koht. So wäre auch kein Vieh so leicht zu erhalten, alss ein Bock, oder Ziege, sie fressen allerhand Dorn, und Kräuter, auch dagleich in garstigen Orten, wo Kröten, Schlangen, und solch Ungeziffer seyn, die Magern, Bergichte, und Hohe Örter steigen sie am liebsten, und von solcher Weyde, werden sie doch fett. Also: sagt Er, schenckt man Gott einen Bock, auff dass Unser Vieh, möge bey schlechten Futter, gutt und gesund bleiben.

§ XVIII. Einen Hahnen, sagt er; opffern Wir vors Hauss, und dero Gebäude, und Acker weil es eigentlich ein solchs Thier ist, das gerne bey dem Hause bleibt, den Wirht zeitig zu seiner Feld- und Hauss-Arbeit auffwecket. Dass man aber die schwartze Farbe, wenn mans haben kan erkieset, geschiehet, sprach er, weil dieses die beste Farbe ist, und solche Hahnen auch die besten zur Art, und zum Krehen gemeinlich dienen.

^{kk/} Coel: Rhod: Lib: 25. cap: 26.

^{ll/} Coel: Rhod: Lib: 2. cap: 32.

Das 4-te Capitel
Von den Göttern der Alten Preussen, so in der Eiche Romove,
sind angebehtet worden

§ III. Nach dem, wass Uns die Alten Preussischen Chronicken, wie auch wass Wir auch auss eigener Erfahrung, und augenscheinlicher Gewahrsam bemercket, könnte man die Alt-Preussischen Götter eintheilen in Himmels-Erde- Wasser- Viehe- Menschen- Arbeits- und Handels-Götter. Zu den Himmels-Göttern gehören Occopirinus, Layme, Perkunas.^{oo/} Unter den Erd-Göttern sind; Zemepattys, Zemyne, oder auch Zemele, Semeluksztis, Pusczaits. Wasser-Götter: Antrimpus, Laumes. Vieh-Götter: Wurszkaits, Iszwambratis, Jauczbaubis, Biczbirbins. Wald-Götter: Girstis, Bezdukkei, Iwullis. Menschen-Götter: Auszaitis, Gurcho, Pillwittus. Arbeits-Götter: Pergubrius, Gabjaugis. Glücks-Götter: alss Kaukuczei, Bardzukkai, Markopete p. p. Diese sind alle gutte Götter, so man auch umb Hülffe angeruffen. Sonsten sind auch noch Zorn und Unglücks-Götter: Pykullis, Giltyne, Magyla p. [...]

§ XVI. Jetziger Zeit findet man nicht bey den Nadravern, doch bey den angränzenden Zamaiten /:Meines Wissens:/ dass der Padrympus nunmehr nahmentlich beehret wird, an dessen Stelle scheint ausser der Zeminelen, oder Zemelukis geehret zu werden, der Waisgautis, d. i. der Gott der Fruchtbarkeit, den so woll Männer und Weiber ehren, dem zu Ehren Sie ein Lamb, oder Hahn schlachten; auch sonsten einige Ceremonien beweisen. Kombt her vom Wort Waisus, i. e. Vermehrung, Frücht, gauti, bekommen, gleichsam der da Frucht bringet, oder die Vermehrung schafft. Von diesem Waisgautis schreibet auch Lassicius S: I: dass in Zamaiten die Mägde ein Feyr halten, die eine Magd und zwar die längste auff einen Stuel steigt, ihren Schurtz voll Fladen mit der Lincken Handt; in der Rechten ein Blat vom Leinbaum, oder Linden haltend, und auff einen Fuss stehend dem Waisgautis zuruffet, dass er möge das Flachs hoch, ja so hoch wachsen machen, alss sie wäre: damit sie sich voll mit Lein bedecken mögen. [...]

§ XXVI. Man möchte auch hie wissen; Ob dieser Krywe, und seine Weydelutten habe gewisser Zeit, Tage, und Stunde gehalten, in welchen sie ihre Oracul dem nachfragenden gegeben; oder ob zu allerzeit und Stund ein Mann Antwort, und Nachricht von Seinen zuerforschenden Dingen haben können. Ich lese, dass im Delphischen Tempel gegen Parnasso dass Oracul nicht alle-

^{oo/} NB. Ich führe Sie jetzo an wie Sie von den Historicis beschrieben, und benennet werden, da von Ich am andern Ort, meine unmassgebliche Gedancken, dem hochgeneigten Leser eröffnen will.

zeit Antwort gegeben, sondern im Jahre sind nur gewisse Tage gewesen, in welchen man selbiges befragen können; die Oracul aber in Delo und in Lycia hat gewisse Monat, 6 Monat gehabt, da Sie haben können befraget werden. Einige haben beobachtet, dass Ab- und Zunehmen des Mondts, die Morgens- und Abends-Stunden, woselbst rahtsahm war, in solchen Sachen Nachricht einzuhohlen. Ich bilde Mir ein, dass der Teuffelhabe Gott wollen nachaffen, und wie Er bey seinem Volck gewisse Tage, und Neu-Monden beliebt, also hat er auch hie wollen ihm ein Ansehen machen, in Erwehlung gewisser Zeit und Tage. Unsre Preuss: Chronicken referiren Uns, dass der bey den Preussischen Göttern einige Ansprach gesuchtt, hat woll sich dazu bereit, baden, und reinlich anziehen, auch nach Gelegenheit der Sachen fasten, und Opffer bestellen. Also ist gewiss, dass der Hoffertige Geist nicht also fort hat wollen, mit seiner vermeinter Hülffe, jedermann auffspringen, oder auffwärtig seyn, sondern eine gute praeparation ihm gleichsahm aussbedingen. Jetziger Zeit in Nadravien, und Zalavonien, die der Alten Abgötterey, nicht abhold seyn, und sich der Teuffels Oracul bedienen, halten da vor, dass man fasten, und sich des Weiber-Volcks enthalten solle, der etwas gutts haben will, wenn Er von den Göttern wass begehret. Vor Alters haben Sie beliebt, die Früh-Stunden; vornehmlich mit dem Auffgang der Sonnen, wenn Sie zu ihren Götzern-dienst gangen, welches jetzo bey den Nadrawen nicht in acht genommen wird; die erwählen vielmehr die Nacht, und thun Sie solches, damit sie solches verbotenes Wesen mit der Finsterniss dess Nachts, desto bass bedecken mögen, und Sie nicht erkant, und ertapt noch gestrafft werden mögen. Bretkius meint dass die Krywe das Monds-Licht mögen beobachtet haben; doch dass Sie nach Beschaffenheit der Sache, bald das Neue Licht, bald das Volle Licht, bald das abnehmende Licht beliebt. Er habe observiret, dass bey Antrit der Feld-Arbeit im See das Neue Licht, in der Fischerey das Volle Licht, im Augsten, dass alte Licht beehret, und darin ihren Göttern Ehre erwiesen.

§ XXVII. Die Befragung der Götter, hat auch nicht so fort, fortgesetzt werden mögen, man hat erst gewisse Zeichen abwarten müssen, dabey Sie abmercken können, wenn es den Göttern befragt zu werden beliebt; bey der Eiche ist dass Brummen vorhergangen, und dass war ein Zeichen, da durch die Götter, eine Antwort den Leuten, durch den Krywe geben wolten. Es ist aber solches nicht allzeit ein Gemein Brümmeln, dabey man kein Wort vernehmen kann, sondern zum oftern gewesen, ein solches, dabey einige Wort geführt, die der Krywe nicht allein, sondern auch, dero das Opffer gebracht hat, hat vernehmen können^{rr/}. Es mögen auch andere Abzeichen

^{rr/} Bretkius M. S.

mehr gewesen seyn; Zweiffels ohn, werden Sie auch einige Zeichen observiret haben, an den Opffern, an dem Brummen, an andern Sachen. Wie dann die Chronicken Uns vorstellen, dass wenn es gedonnert, dass alssdenn die Götter sich erzürneten, und Zeit nicht were Sie zu befragen. Vielleicht hat auch an den Opffern wass selzames sich erst eräugen müssen, eh Sie die Gotter befraget haben. Allermassen wie die Pythia bey den Griechen, nicht eh dass Oracul befraget, es sey dann, dass das Opffer sich gerühret, und ein sonderlichen Schein von sich gegeben. Vielleicht hat den Befrager, an dem Krywe, an den Weydolutten sich wass eräugen müssen; dass Er etwa zur Erde sich geworffen, geschäumt, und ausser sich selbst ist gesetzt worden. Ich habe mich lassen berichten, dass einige Warsager-Weiber an den Zamaitischen Gräntzen einige Tage vor Todt liegen müssen, ehe Sie den Nachfragenden gebührlichen Bescheid ertheilen können; Wie denn gewiss ist von den heitigen Zauberrinnen, und Hexen, dass Sie, wenn Sie auff eine Ihre vermeinte Zusahnenkunfft erscheinen (:Sie dem Leib nach, dahin nicht kommen:) sondern zu Hauss im Bette, oder auff der Streu bleibengleichsahm Verzukt. Immittelst ihr Geist, vom Teuffel dahin gebracht, der ihnen ein Leibliche Gestalt, alss ein Tausend-Künstler anmacht, auch so fest diese Dinge einbildet, dass Sie schweren solle, Sie were persöhnlich auch dem Leibe nach daselbst gewesen, und wass Sie da gesehen, referiren können. Der Teuffel ist so ohnmächtig nicht, dass er seinen Werck-Zeugen nicht solte solche Impressiones machen können, dann er auch dem Höchsten Gott nachgeaffet; der seinen Propheten gewust im Schlauff offters solche Geschichte einzubilden, dass sie solches alss Leiblich gesehen wie sie dann solche Sachen, alss wenn sie schon geschehen, oder dass sie im Nu geschehen in ihren Schrifftten vorzubringen pflegen.

§ XXVIII. Weil oben erwehnet, wie das Brüllen so die Eichen Götter von sich hören lassen, bissweilen doch so beschaffen gewesen, dass man einige Wörter hat vernehmen können; die der Krywe, aber, wie Rosenzweig Uns lehret, die andern Layen da sie gleich Worten gehoret, doch nicht verstanden; fraget sich, wie etwa solches sey zugegangen? R. Dass der Teuffel alss ein Geist könne eine Sprach, darin er zu den Leuten redet, annehmen, kan nicht woll verneinet werden, dass er auch seine Diener hat mögen aussgelehret haben, eine sonderliche Sprache anzunehmen, ist auch vermuthlich. Doch vermuthete auch, dass hie allerhand Betrug mag seyn untergelauffen, und dass solch ein solch Teuffels-Reden mit einer sonderlichen Bauch-Sprach bedeckt sey worden. In Warkallen, einem Dorffe meines damahligen Kirspils, war ein Weib, so im grossen Geschrey einiger Teuffels-Kunst war, von der wurd Mir vor gewiss berichtet, dass sie offters in ihrer Jaugen /:ist ein Ort einer Scheune, da sie ihr Getreydigt dörren und dreschen:/ mit ihrem Teuffel solle Gespräch halten, welches unterschiedliche Leute gehöret haben sollen. Ich war bemüht,

desswegen unter die rechte Warheit zukomen, wuste aber nicht, wie mit reputacion Ich solches möchte mit ansehen, und anhören. Endlich Subordinirte Ich einen guten Freund, der es bewerkstelligen möchte, und ging selbiges auch so füglich an, dass Ich dabey war, dass Weib aber mich nicht sehen könnte. Solcher Jaugen stehen ein gut Eck, von den Häusern und Gebäuden ab, gleichsahm im Felde, und pflegen an der Seiten der Jaugen /:doch unter dem Tach:/ die Leute daselbst dass aussgedroschen Stroh zulegen, hinter solchem Ich Mich, mit Meinem Potabel verdeckt halten könnte. Der gute Freund ordinirt solches gegen Abend, etwa umb 9. Uhr an. Da kam das Weib, machte viel Behtens, und wunderlicher Ceremonien her, biss Sie endlich den Zemeluks beschwur, dass er ihr solte zu wissen thun, wo der Dieb anzutreffen wär, der dem guten Freund, einen Ochsen gestohlen hätte, denn dass hat der gute Freund so fingiret. Nach einer halben Stunden, und noch vielen ahlfantzereyen, hörte man eine hole Stimme, die da saget auff ihr Preusch: der Ochs wäre in der Irre, und wäre nicht gestohlen. Er solte nur in der Näh nachfragen lassen. Nach solcher Antwort fing sie wieder an zu behten, worauff sie wegginge; da sie nun eben weggehen wolte; wischte Ich hervor mit Meinem Potabel, den Ich bey Mir hätte, und verwieß Ihr den schlimmen Handel, den sie gethan; das Weib fiel in Ohnmacht, vor alteration, dass Mir selbst bange drüber wurd. Nach dem sie wieder zu sich kommen, gab Ich ihr freundliche Worte, und bemantelte Ihr Thun, so wie Ich immer könnte; stellte Ihr aber vor, dass Ich sie nicht vor eine Zauberin hielte, die mit dem Teuffel umbginge, denn dieser Diebstall wäre nur fingiret. Wenn aber der Teuffel hie selbst geredet hätte; hätte er woll gesagt, wo der Ochs wäre, alss der es woll gewust hätte. Nach vielen Conversiren, erfuhre Ich, dass, das Weib die Bauch-Sprach-Kunst wuste, wie sie solchs dann zum offtern in Meinem Beysein practisirte, und sich damit entschuldigte, dass sie es von ihrem Bruder, der schon verstorben gelernet hätte. Nun dass diese Bauch-Sprach auch anderwärts, auch noch zur Zeit getrieben, und durch Kunst kan erlernet, und getrieben werden. Zeigen Uns viel Historici an. [...]

Dass V-te Capitel
Von den Opffern der Alten Preussen, so dem Pykullis
und Padrympus sind geschehen

§ II. Unsre Preussen haben nicht minder Ihre Opfer-Gebräuche gehabt, die Sie aber, zumahlen zur Zeit des Deutschen Ordens, und nur noch mehr verstecket, und heimlich gehalten haben, so dass Uns gar schwär fällt, von Ihren Opffern, wass umständliches zu berichten, weil die jenigen, die Uns

der Preussen Abgötterey beschrieben haben, nicht eigentlich und sonderlich alles annotiret; sondern Eins, und das Ander incidenter, offters bey Erzehlung der, von den Opffern gar diverse Sachen, berühret. Wass auss fleissiger Nachlesung der Preuss: Chronicken, und eigener Nachforschungen bey denen noch dem Heydnischen Aberglauben zugetahnen Nadrawen, Zalavonien, Zamaiten, nur möglich gewesen, ausszufinden, will Ich dem geneigten Leser mittheilen. [...]

§ IV. Sie hatten auch Opffer, die etwas zu erforschen, dienen solten, zum Exempel; Wenn Sie wolten in den Krieg ziehen, oder denselben anfangen, bunden Sie einen Menschen an den Baum, und schossen mit Pfeilen nach Ihm, oder stachen mit einem Speer, in seine Brust, dafern das Blut frisch heraus spritzte, und kräftig, wie auss einer vollen Ader ausfloss, war ein Zeichen, eines glücklichen Kriegs-Zuges; da es aber nicht friesch floss, war es ein Zeichen eines unglücklichen Feld-Zugs. Dergleichen Forsch-Opffer sind unstrittig viel gewesen, derer man sich bedienet hat, nicht nur bey Anfang des Krieges, und bey der Entreprisen, sondern auch bey andern Verrichtungen; alss in Heyrahtungen, in Haussbauen, Haussbeziehen, und dergleichen Dinge. Wie dergleichen Dinge noch zur Zeit, unter den Nadrawen, und Zamaiten vorgehen, da von im folgenden Buch, mit mehrern zu lesen. Bey solchen Forsch-Opffern, seind sie sehr Curiös gewesen, und alles genau beobachtet; Sie nahmen die Zeit, den Ort, und andere Umbstände woll in acht, dessen man noch an den heutigen Nadraven vernimbt, die bey Unternehmen einer wichtigen Sache, allerdings verhüten, dass niemandt, der bey Ihren Einsegnungen beywohnet, sich worin verstossen möge. Joachimus Rosenzweig^{b/} referiret, dass Sie bey Ihren Forsch-Opffern acht gegeben haben, auff dass Feuer, wenn Sie etwas Ihren Göttern zu versöhnen geopffert haben, ob das Feuer leicht Flamm gefasset? wie die Flamm beschaffen gewesen? Ob und wass sie vor Funcken gegeben? wo die Funcken hin gestrahlet? wie sie geprasselt? Wie dass Feuer? Das Opffer? etwa gantz oder halb? verzehret? Sie haben den Rauch beobachtet, nach dem er dick, starck, schwach, gerad auffgestiegen, ob und Wie er sich getheilet, gewunden, abwärts gefahren?, geblieben? und wass vor Colör selbiger gehabt. Ob etwa ein hefftiger Wind, oder ein unverhoffter Regen das Feuer gedempffet, und die Opfferung gehemmet hätte? Ob das Feuer die Zuopfferende Sache zertheile, und von einander werffe. Sie beobachteten, auch den Geruch der Zu opfferenden Dingen, i. e. Sie opfferten Weyrauch, Talch, da beobachteten sie, ob der Weyrauch, das Talch, p. p. auch einen angenehmen oder verdrosslichen Geruch gegeben. Und nach dem sich der Geruch eräugete, nach dem wurde die Sach gutt oder böse geschätzt. [...]

^{b/} c. 1.

§ VIII. Es waren auch Bann-Opffer, da Sie jemanden verbanneten und vermaledeyten. Von diesen gedenckt Bretkius in MS: dass sie solche den Göttern, und dem Feuer nur gezeuget, aber hernach mit gewissen Vermaledeyungs Worten, in den garstigs Gequebb geworffen haben. Weil Sie solchs von dem Feuer zu verzehren, nicht würdig geachtet haben; wiewoll Sie zur Vermaledeyung andere Mittel auch gebraucht haben. Wie denn auch bey einigen Zamaiten, und Nadrawen in usu ist, dass Sie, Schlangen hie zu gebrauchen, dieselbe gebrauchen, und hernachmahls, mit gewissen Worten demjenigen, den Sie Schaden, und ein Unglück zufügen wollen, zustecken, doch auch mit Unterscheid; alss, da der Mensch selbst solte Unglück haben; befehlen sie der Schlangen ins Haus zu treten, der da solte Schaden an seiner Viehzucht leiden; wird der Schlagen gewiesen in die Stalle; der am Acker-Bau, soll beunglücket seyn, wird die Schlange geschicket ins Feld; und so fortan, davon ein Capittel von den Schlangen. [...]

§ XIII. Ich bilde Mir aber auch ein, welches auch Bretkius will, wie die Priester Altes Testaments, auch wass von den Opffern participiret haben, dass der Krywe und die Weyduluten, Ihr Theil von dem Opffer, auch Ihnen zugeeignet; und das Übrige, ihrem Pykullis, und Padrympus, nach Gelegenheit der Zeit, und Leute, gelassen. So hat dieser Pykullis, den Krywe, und Seinen Anhang, Fett und Reich gemacht, gleichsahm wie dem Perkunus zu Ehren, alles, wass bey der Wunder-Eichen Ihme geopffert würde /:wass ausser dem Ihm geschencket wurde, dass war eben nicht nötig zu verbrennen:/ nohtwendig muste verbrant werden; dahero da vom Perkuno dem Krywe und Seinen Weyduluten wenig Nutzens zugieng, also brachten Ihnen grossen Nutzen Pykullis, und Padrympus wieder ein.

§ XIV. Dem Perkunus alss dem Donner, ist füglich das Feuer zugeleget, weil bekant, dass der Donner, das Feuer in sich heget; dass aber selbiges eben, mit Eichenem Holtze, hat müssen unterhalten werden, ist geschehen, weil der Teuffel auch hierin das Beste Holtz hält. Die jetzigen Nadrauer halten den Rauch des Eichenen Holtzes vor sehr gesund, sind auch in der Persvasion, wenn man Eichen Holtz in Caminen brennet, dass die Kranckheit, oder vielmehr die bösen Dünste, so die Kranckheit verursacht, in dem Gemach vertrieben werden; zugeschweigen, dass, das Eichen-Holtz, die grösste Hitze, auch die beste, und beständige Kohlen geb, so nicht leicht aussgehen, und dörrfte woll vom Gross-Priester oder Weidywutto eben solch Holtz, zu brennen seyn anbefohlen, auff dass mit desto weniger Mühe, das Feuer bey der Romove unterhalten, auch selbst umb die Eiche, eine woll temperirte Luft, und gleichsahm natürliche Wärmde, worzu auch nicht wenig, die herumb hängende Tapeceleyen geholffen, erwecket wurde, umb auch hiedurch die Grüne dess Baumes, Winter und Sommers über, zuerhalten.

§ XV. Umb dieser Ursach ist bey den Alten Preussen, das Eichen Holtz ins gemein vor Herrlich, ja fast Heilig gehalten, alss an Welchem man nicht muste einen Menschen tödten, und umbringen, oder etwa auffhencken. Diesen der Alten Preussen Aberglauben aber, in etwas zu benehmen, hat der Orden die Eichen nicht nur geringe geschätzt, sondern auch, wenn Sie einen Feind gefangen bekommen, an einer Eichen gemeiniglich auffgehungen; ja dass die Samen die Eichen nicht solten so heilig halten, hat der Orden die Diebe an Eichen hengen lassen, und ist solchs noch im Brauch blieben, Ano 1588, da die Diebe vom Schloss, und auss dem Löbenicht an einer Juncker-Eichen gehangen worden^{§/}; welches verursacht, weil der Orden alsobald im Anfang dess Kriegs die Eichen so zum Schimpff behangen, dass hernach die Preussen, solches auch nicht so hoch mehr geachtet, und in solchen Eichen-Bäumen, die Christen ins gemein getödtet^{§/}. Dem Padrympus ist neben der Garbe, und Schlange, so Ihme heilig gewesen, auch Weyrauch geräuchert worden, weil der Teuffel dem Grossen Gotte nachgeaffet, hat Er eben das Rauchwerck, welches Gotte das Allerheiligste gewesen, auch erwehlet. Mag auch woll eine heimliche Maxim, des Krywe, oder Weidywuiti, hierunter stecken, damit er seine Majestät bey dem einfaltigen Manne desto grösser, und auch die untergebene in der Liberalität desto gewisser erhielte; darumb er nicht den Bornstein, als ein einheimisches Wesen, sondern den Weyrauch, alss eine zu der Zeit in Preussen rare Specerey praetendiret, womit er auch gewust zu minagiren, denn nur in grossen Solennitäten, er was überflüssig, des Weyrauchs lieblichen Geruch Spendiret, damit der gemeine Mann sehen könnte, wie kostbahr die Preussische Götter zu verehren seyn.

§ XVI. Ob aber allezeit der Aussländische Weyrauch, so Uns das Arabische und andere Länder geben, hie zu gebraucht worden, möchte mancher zweifeln; ob woll vor vielen Jahren und längst, ehe der Orden in Preussen kommen, Schiffarten in Preussen angestellet gewesen, dadurch der aussländische Weyrauch auch zur gnüge hat hingebraucht können werden; so halten doch Bretkiq und Rosenzweig da vor, dass an Stat dess Weyrauchs, die Alten Preussen woll haben mögen das Gummi, so die Ameisen in den Dann-Wäldern pflegen, auffzuwerffen, an Stat dess Aussländischen Weyrauchs gebraucht haben, denn es fast dem rechten Weyrauch gleich sieht, auch riecht; und scheinet auch diese Meinung umb so viel mehr probabel zu seyn, weil die jetzigen Preussen in Nadrawen das Gummi der Ameisen, und den rechten Weyrauch, mit einem Wort zu nennen pflegen. Und vermerckt man von einigen den Alten Nadrawen, dass die Ameiss-Hauffen, gleich als was Heiliges an

^{§/} Henneberg in Comm: ad Mapp: pag: 244.

ihnen wäre, nicht gern rühren; Zweifelsohn, ist bey denen, noch eine Reliquie des Heiligthumb; weil von solchen Ameiss-Hauffen, der falsche Weyrauch, von den Weiduluten gesamlet, dass Sie solchs, alss zum Heiligthumb geweiht, nicht anrühren wollen. [...]

§ XIX. So viel Uns die Preussische Historici an die Hand geben, wird also mit der Menschen-Opfferung seyn gebahret worden, und zwar von den Menschen-Opffer zu gedencken, hat ein Krancker sich selbst verbrennen, auch hat ein Mann sein Kranck Weib, oder Kind, Bruder, Schwester p. lebendig verbrennen lassen können; denn dass war dem Wieszpats, i. e. Herren des Hauses, doch vermuthlich mit Consens dess Krancken, so er erwachsen gewesen erlaubet^{i/}. Und ist merklich was Simon Grunau^{k/} und Henneberg^{l/} schreiben, dass die Ehre sich zu verbrennen, allein den Grossen Herren zugestanden, denn, wenn ein gemeiner Mann einen Krancken hätte, so wurde, da man an seinem Leben und Gesundheit desperirte, demselben ein Kussen auff den Mund gelegt, und muste also ersticken, umb also von der Quaal loss zu werden. Wenn es aber eines Grossen Herren Kind war, verbrannte man es also Kranck noch lebendig, mit angehengtem Befehl in seinem Letzten, dass es eine Weile den Göttern dort dienen sollte, biss Vater und Mutter nachkähmen. Welche Redens-Arten, noch bey den Nadrawen, und Zalavoniern gebräuchlich, und wenn Sie das Absterben ihrer Kinder ansehen, saget ins gemein der Vater, welches Ich denn auch mehr, alss ein mahl gehöret habe: Man iktolei szlusziei, nu Diewui, szluszyk, kolei asz pareisu tę. So lang hastu mir gedienet, diene nun Gott, biss ich werde dahin kommen! Auff solche Art haben der erste Krywe oder Weidywuitus, und dessen Collega der Prutenus den Göttern sich geopffert, sich bey den Händen gefasset, und sind singende hinzugangen^{m/}. Doch haben auch die Weiber der Vornehmen Herren ihnen diese Ehre nehmen können. Welches getahn ins Gemein die vor allen andern ihren Man am treuesten geliebet hat^{n/}. Dahin gehöret auch, wenn die Alte Preussen einige vom Feinde gefangen bekommen, dass sie einen davon, und zwar den Vornehmsten geopffert, und verbrennet haben, davon oben schon gedacht. [...]

§ XXI. Bey solchen verbrennen der Gefangenen, haben die Weideluten und das Volck, so ihre devotion den Eichen-Göttern erwiesen, ein grosses geschrey, gemacht; Bretkiq saget, sie haben in ihre hölzerne Trompeten geblasen, Mann und Weiber haben darin gesungen, alss sindt sie mit grossem

^{i/} Sim. Grun: Tract. 3. C. 3.

^{k/} c. 1.

^{l/} in Vetera Pruss:

^{m/} Ordens-Chron: fol. 535.

^{n/} Sim: Grun: Tract. 2. c. 4. Henneberg in Vet. Pruss. c. N. 3.

Schalle verbrannt worden, wie denn solches auch Sim: Grun: ^{P/} schreibt, dass Br. Marquardt von Rischeyn mit grossem geschrey sey verbrannt worden; [...]

§ XXIX. Wir befinden auch, das auch Fische geopffert worden, Zwar liest man dieses nur von dem an Wassern wohnenden Fischern; allein, weil unweit der Romove Flüßer gewesen, weden auch die Fischer ihre Danckbahrkeit sothanen Göttern erwiesen haben. J. Rosenzweig schreibt in seinen Rapsodien, dass die umb Lik, und an See Spierding bey Nowen, bey See Seomundl (?Scomand?) wohnende Fischer in denen, in der nah liegenden Wäldern, einige gebrathene Fische gebracht, und ihren Göttern daselbst geopffert haben; Solchs soll noch von einigen, wie woll heimlich zu seiner Zeit geschehen seyn, worauss erfolget, dass solches vielmehr den Romovianischen Göttern, und sonderlich dem Podrympus vormals mag sein geschehen. Gedachter Rosenzweig meinet, dass unter den Eischen, so zum opffern gedienet, gewesen die Erstlinge des fanges, die Lachssfahren, Lächse, Eschen, Störe, und grosse Hechte, doch dass sie das Haupt, die Leber, und das Hertz geopffert, dass übrige aber den Weydulutten mit den Opferbringern zu verzehren genommen worden.

§ XXX. Bretkius erzehlet, wie einige bey Labiaw zu seiner Zeit mit solcher Fischopfferung gebahret, Nemblich: der Weydulutt so hiez zu beruffen worden, oder in entstehung dessen, der Wirth und Opfferbringer, habe die zu opfferende Fische auff einem Brett, vor dem Stein, oder Eiche, da die Opfferung vollen Zogen worden, den Göttern praesentiret. Dabey er eine Kauszel in der Handt haltende, seine gebeth getahn, worinn er nicht nur allerhand arten, der zu fangenden fischen, sondern auch den fischern, mit allerhand Netzen, auch vornehmlich der mängeln und schade, so sich dabey eräugen, beygebracht. Dass sie Gott segnen, und allen Schaden an Menschen, Fischer Zeug, Böthe p. p. verhütten wolle. In wehrendem Gebethe, ist das Opfer, ans fewr gebracht. Nach den Gebeth, ist es verzehret, doch das der Kopff, das hertze, die leber, dass Eingeweide und die graten, sind bey dem Stein der Eichen verbrandt worden, worauff mit dem Behten, singen, und sauffen continuiret worden, biss sie wieder nach Hause gingen.

§ XXXI. So heimlich die alten Preussen, ihre Ceremonien, gehabt hierinne, wil doch Joh. Bretkius^{z/} vor gewiss referiren, dass bey solchen opffern, sie diesen gebrauch gehabt (1.) Das sie die Pferde und Vieh, so sie opffern wollen, müde geritten, und getrieben, Zweiffels ohn, dass sie willig zum opffern sich bequemet (2.) Dass sie das Zuverbrennende Vieh, wie auch den Menschen, so da soll gebrannt werden zuerst drey mahl umb die H. Eiche geführet, gleich-

^{P/} Tract. 13. c. 7. p. 245.

^{z/} c. 1.

sam jeden Götzen einmahl selbieges praesentiret; und (3.) Dass des zu opfernden Viehes auch Menschen blutt, wenn es auss dem nach was lebenden Thiere oder menschen geflossen ist, alssbald an dem Baum der Götter-Romove geworffen, welches aber nur eigentlich von den Opffern zu verstehen, die nicht sindt verbrandt, sondern den Göttern zu ehren geschlachtet, und verzehret worden. Doch soll das Eyngeweide davon allewege verbrandt worden sein (4.) Die aber lebendig sind verbrandt worden, von dem ist kein blutt gezapffet worden. Nichtsdestoweniger haben die alten Preüssen auch die Opfferung, da sie nur das blutt, und Eyngeweide geopffert, vor ein vollkommenes opffer gehalten, weil sie den ihren Göttern geopffert, wodurch ihr Vieh, (alss im blutt) lebet.

§ XXXII. Bey diesen Opffern und schlachten, derselben haben sie genaw ihre divinationes, undt Wahrsagungen in acht genommen, Sie haben observiret, wie sich der Mensch, oder Vieh gebahret? ob es willig oder unwillig sich zum Opffer angestellt? wie das blutt geflossen? wie das fewr sich erzeiget? Sie haben die Asche, wie Bretkius will, beobachtet, wie die coloriret gewesen, ob auch alles an dem opffer verbrandt, oder etwas übrig blieben? solches bemercket man noch an den heütigen Nadrawen, wenn sie ihre Einsegnung halten, und nach dem sie das fleisch verzehret, die Knochen auffheben, und verbrennen sie; die Asche, woll betrachten, und ob das Opffer ihrer Zeminele gefallen, oder nicht? darauss schliessen.

§ XXXIII. Von der Asche der verbrandten Opffer, ist zu mercken, dass selbige von dem Krywe und Weydulutten ist woll verwahret worden, vnd haben sie selbiege zu jhrer Zauber-Kunst, Zweiffels ohn gebraucht, wie denn noch die asche von den fischen, die einige Fischer zum Opffer verbrandt haben, wissen bey der anzustellenden fischerey zu gebrauchen; umb sich eine reiche fischerey zu erwerben. Dessgleichen geschiehet auch von dem andern Opffer-Vieh, davon die Asche der Weidullis oder der Maldininks Jhm zu seinem Behufe entweder auffhebet, oder vergrebet.

Dass VI-te Capitel

Handelt von der Beehrung des Percunus, oder Donner-Gottes

§ I. Der Perkunus hat zwar die Ehre mit genossen, die den andern Zweyen geschehen, dass auch der andern Opffer, auch im mit zugeschrieben worden, da man doch nicht lieset, dass die jenigen, so die Opffer /etwa von den Göttern was guttes zu erhalten, oder aber schaden, es sey dann, der durch donner befürchtet wird, zu verhütten:/ gebracht, vff den Perkunum so sehr gesehen, alsauß den Pikullis, und Padrympus, alss welche beyde ihnen theils am

schädlichsten, theils am nützlichsten waren. Vor den Perkunus, ob er gleich auch schädlich sein könnte, ist deücht mir, so eine grosse furcht nicht gewesen, als vor den Pykullis, dahero dieser mehr Opffer bekommen; Jedennoch, damit der Majestät dieses Gottes nichts abgienge, ist ihm ein immer währendes opffer gegeben, und unterhalten worden, nemlich: ein Feuer von Eichen-holtze, so stets vor ihm brennen müsten, wobey er die Ehre gehabt, dass allezeit ein Weidulutt ihm hat auffwarten müssen, und alle die Opffer, so ihm oder den andern beyden Göttern geopffert, durch dieses ihm geheiligte Feuer allein hat müssen verbrandt werden. Der Weidulutt müste so genau das Feuer in acht nehmen, dass es nicht aussging; wenn das geschahe, kostete es dem Weidulutten sein leben, wie solches Henneberg, Thom: Weiss: Strykoviq, und andere bezeügen.

§ II. Womit sie aber das vergangene fewr wieder angestecket, finde ich bey keinem. In des Christiani I. Bischoffs in Preüssen Ckronick, sol befindlich seyn, (Wie Bretkiq in MS. referirt,) das unweit der Romovianischen Eichen, ein solcher Brunn dessen Wasser so Sulphurisch gewesen; dass wenn sie einen verleschten fewrbrandt drin eingesteckt, er so fort fewr gefast, welches ihm nicht glaublich scheint zu seyn, umb so viel mehr, weil solche Schwefelquelle man nicht in Preüssen, meines wissens findet, muss solches vielleicht durch Zauberey, oder einen sonderlichen Kunstgrieff des Krywe geschehen seyn.

§ III. Beym Joachim RosenZweig in MS. lieset man dieses: Sie haben von einem etwa geweyheten Stein-funcken in einen Schwamm, so sich an einem Eichenbaum gehencket, geschlagen; und so der fewr gefasset, ist der Krywe mit seinen so woll Weydulutten, alss Weyduluttinen, an die Eiche uff den Knien gegangen, selbiges nach vielem gehalten Murmeln angezündet, dabey auch die Execution des Weydulutten, so nicht woll achtung auff das fewr gegeben, und es verleschen lassen, für sich gegangen.

§ IV. Wiewol sie auch mögen eine andere art fewer bey dieser Eichen zu machen gehabt haben, etwa von einer art Eichen, auff gewisse weise anzuzünden. Ich muss allhier erzehlen, was zu meiner Zeit geschehen; Ich kriegt einsmahls nach dem grossen Waldbrande, eine Lager-Eiche, zu Pfähle, auss dem Brandt-Walde zu führen. Alss ich nun auff die Stelle im Walde kam, wo mir die Eiche, zu hawen angewiesen worden, überlegte ich den grösten schaden, den Ihr Churfürstl. durchl. durch den Brandt, in der so schönen Wildnüss erlitten, und gedachte, wie das ein ruchloser Mensch müste seyn, der einen so herrlichen Wald, der dem Insterburgischen Amte so hoch nötig, Auch S: er Churfürstl. Dchl. so profitlich gewesen, angestecket hätte; Der Eine sagte diess, der Ander, jener darzu; der Eine meynete, es könnte der Drandt, von den Hirten-Jungen, die daselbst gehüttet, und fewr gemacht haben, entstanden

seyn; andere sagten, es könnte geschehen sein von den Brettschneidern, die bey ihrem Brettschneiden offters feuer machten. Einige sagten es würden es, die, die Wiesen geradet, und die Stobben aussbrennen wollen, getahn haben; andere meyneten, es könnte woll geschehen seyn, selbst von den Wildschützen, Warten, oder gar Wild-dieben, die auch offters in der Wildniss feuer machen, und Tag und Nacht auff's Wild lauren, ja es kan durch das schiessen eines solchen Wild-diebes, oder Wild-Schützen geschehen seyn; da durch einen schwehlenden Propff das truckene Grass sich entzündet, und das fewr durch einen Wind ist vergrössert worden.

In dem wir also reden, kompt ein grawer Mann auss dem Stalluppinschen, Insterburgischen Ampts, und höret Uns davon discurriren, und weil er auch daselbst etwas Lager-holtz erhalten, liess er seine Söhne Holtz hawen, und prosequirte den discurs mit Unss davon weiter; Unter andern sagte Er: ein Baum kan den andern anstecken, wenn ein gewisser Wind wehet; Meine Leute hauen, unterdessen eine liegende /:meiner Meynung nach:/ Stein-Eiche an, unter meinen Leuten hette einer, eine wolbestaahlete Axt, die im hawen feuer-funcken auss der Eichen schlug, Der alte Mann ward das bald gewahr, sagte; Ich solte die Eiche nicht zur Schwelle eines Hauses gebrauchen; das Hauss dürffte künfftig vom feuer, Noth leyden, Ich fragte: Woher er das wuste? er sagte: die Eiche hat ein fewr in sich, und in solche Eichen, wenn sie abgehawen würden, schläge ins gemein der Donner. Ich lachte hierzu, sprechendt, es wäre in jeder Eichen fewr, und wolte ihm, solches bald beweisen. Ich nam ein paar truckene Eichene Hölzter, und rieb die eine gutte weile, biss sie anfiengen zu rauchen, der alte Mann versetzte: mit dem truckenen Eichen Hölzte, könnte man wol fewr anschlagen oder machen; Allein diese Eiche hette fewr gegeben, da sie doch feücht, und gefroren gewesen; Ich sagte: es kähme von der Axt, und von dero starckem, und hastigen motu her; Nein, (spracht Er) es steckt in dieser Eichen, ein heiliges Feuer, namm von den nassen Spähnen einige, beschlug sie mit einem stein etzliche mahl, bald rieb er ein wenig, da fasseten die Spähne fewr, dass ich mich entsetzte, meynendt; der Kerl könnte zaubern, er sagte: Ich solte es selbst mit andern spähnen also thun, und versuchen, ich that es, und geschah also: die Eiche, sprach er, höret dem Perkunas, Gott wird dich straffen, so du sie anrührest, auff diese worte wurden meine leüte zaghaftig, und wolten nicht mehr an der Eichen arbeiten; Ich sagte; wass hat der Perkunas mit mir, und meiner Eichen zu thun. Mahnete meine Leüte an, sie solten forth fahren, und sagte zum Kerl; er solte gehen, und was er zu thun hätte, verrichten, ich wolte durch seinen falschen Wahn, von meiner Arbeit nicht abstehen; der Kerl gieng etwas an die seite, so sprach einer von meinen Gärtnern; Es wird dieser Kerl gewiss

ein Maldinicks seyn, und ein heiliger Mensch; ich solte sein Vermahnen nicht verachten, weil die Eiche ich zur Schwellen, oder Ständer nicht gebrauchen wolte, wolten sie zwar arbeiten; Ich solte aber doch den Kerl recht aussfragen, wer weiss, ob es mir nicht würde nützlich seyn; ich schalte meine Leüte auss, und sagte; sie solten ihre arbeit thun, und sich an den Narren nicht kehren.

Nach dem Ich nun an der Eichen verrichtet, die stücke zu pfähle auffgela-den, und nach Hause führen lassen wollen; Vermüdeten mir meine Pferde, dass ich sie zu Kolussen meines Kirchspiels lassen muste; der weg gieng daneben ab; Auffs Vorjahr kam ein fewr auss, bey dem Nachbahren, und ver-brannnte das Eichene holtz sampt vielem meinem andern holtze, wie auch vielen Baur-Häusern; meine leüte, die den discours des Kerls gehört hatten, wurden bestürztet, und hielten den Mann vor einen sonderlichen Propheten, der unter ihnen auffgestanden?

Ich remonstrirte ihnen, wie der Kerl gelogen, jedoch aus Curiosität dachte ich nach, ob vielleicht nicht eine sonderliche art, Eichen bey den alten Preüs-sen möge zum feuer gebraucht sein worden, und vielleicht zum anzünden der heiligen fewers dem Perkunas gewiedemet? Nach fleissiger und ver-driesslicher Nachfrag, brach endlich ein Alter Nadrawer auss, dass seine Vorfahren ihre Weidullen gehabt hatten, die ihren Göttern zu Ehren allezeit hätten fewr halten müssen, und wenn das feuer were ausgegangen, hette man es von solcher Eichen müssen aufschlagen; Ich fragte, wie sie das ge-macht hätten? R. Sie hetten es etwas warm mit grawen /:NR. nicht mit ro-tehn:/ feldtsteinen geschlagen darnach muste man es reiben, so würde ein Feuer allsbald sich finden, mit solchem fewr, wenn man es unterhielte, könte man die Gespönste vertreiben. Der Nadrawer vermeynte auch, das es solcher Leüte noch viel gebe in Zamayten, die auff solche Eichen viel hielten: es were ein grosses glück, wenn man an solche Eichen kähme, sagte dieser Nadra-wer, Ich fragte: Ob denn solche Eiche eben dem Perkuns zu köme? aber er antwortete mir anfänglich nichts. Letzlich sagt er, der Perkunas, und Pykullis hätten drüber zu gebietehn, und muste man den Pikullis und Perkunas viel mehr fürchten, und ihnen nicht, was ihnen zu kähme, nehmen; so glaubete er, sprach ich, noch, das der Pykullis ein Gott sey; zog er seine Schultern zusam-men, und wolte nicht ja, nicht nein sagen, alss nur: Taczau jis Saw walnus, i. e. Er thut, wass ihm gefällt; so wäre, sagte ich, er ja der Welnas, i. e. der Teüffel (denn so nennet man den Teüffel auch auff Nadrawisch, (Litawisch) Ja, sagte er: dass ist er, weil er frey thut, wass er will, meynet, keiner könne ihms weh-ren; Ich bestürztte über diesen Nadrawen.

Hie siehet man, wie noch die Nadrawen, alss alte Preüssen, so tenaces seyn, ihrer alten Abgötterey, und wie das Gedächtnis ihrer Gotter ihnen nicht wird aus dem Gedächtniss kommen, so einer mit Ihnen bissweilen simuliren solte,

würde man erfahren, dass viele noch das alte Heydenthum im hertzen haben, und lieben. [...]

§ VI. Jetziger Zeit ist mercklich, wen es donnert, werden die Nadrawen sich nicht sonderlich fürchten, sondern wenn mit grossen Blitzen, ein sehr harter Schlag geschehen, machen sie das Maul spitz, und pfeiffen, gleich wie man einen Poppysmum, macht bey den Pferden; Mit ungemeinem fleiss habe Ich gefragt, nach der Ursach solches pfeiffens, und worzu es geschiehet, habe aber von keinem Nadrawen erfahren können; so viel ich muthmasse, wollen sie damit den Gott Perkunus besänfftigen, gleichsahm, wie man mit einem poppismo pflegt die bösen Pferde zu besänfftigen. Hierin kommen die alten Preüssen mit den andern Heydnischen Völckern, insonderheit den alten Römern überein, von denen Casp: Peücerq auss dem Plinio schreibet, dass sie den Blitz und Donner entgegen gepfeiffen haben. Wiewol ein alter Mann, so lange in Nadrawen gewohnet, meynet, dass sie es thun, das Wetter von sich abzuhalten, dass es nicht einschlagen, oder doch zum wenigsten, dass, das blitzende fewr, bey dem Schlage nichts möge anzünden, denn mit solchem pfeiffen meynen sie das Gewitter zu stillen oder abzuweisen.

§ VII. Ich befinde auch, wenn ein Donner-Wetter vorbey, dass derjenige, der was von Mitteln ist, bald wird entweder ein Schaff oder Schwein, oder doch nur einen schwarzen Hahnen oder Henne schlachten, und dasselbe gänzlich verzehren. Dabey er auch wo er Bier hat, ein Fässchen Bier anstecken wird, undt verzehrens mit ihrem Gesinde, oder auch Nachbarn? Dabey sie, ausser allem Zweifel ihre alte Gebräuche, dem Gott Perkuno was hin zuwerffen, oder zu vergiessen, in acht nehmen mögen.

Ich muthmasse schier, dass solches mag geschehen sein zu ehren dem Gott Perkuno (den noch zur Zeit höret man, dass sie den Perkuns Gott nennen; sprechende in ihrer sprache Diewas Diewaitis, ein Gott, ein Sohn Gottes) wie denn bey ihnen vor diesem der Gebrauch gewesen, den Göttern, und sonderlich dem Gott Pergubrio /:den andere Pergrubrii nennen:/ zu ehren ein Kalb, ein Schaaff, Ziegenbock, oder Hahnen zu schlachten^{3/}. [...]

§ IX. Wenn es in Eines Hauss einschläget, und nicht anzündet, den halten sie vor einen gutten Menschen, sprechende: der ist Gott sonderlich lieb gewesen, dass er ist erhalten worden. Sie sind ausser dem in dem Wahn bey dem das Wetter einschläget, es mag zünden oder nicht, so ist jemandt von den Preussischen Göttern im Hause, und solte es auch nur ein Aitwars, den etliche vor den Alff halten sein, wird derselbe getroffen, so zündet er das Hauss an; wird er nicht getroffen, so wird der Donner und Blitz dem Hause nichts

^{3/} Martinq Maurinius in Chron. Pruss. Joh. Meletiq in Epist. de Rel. Bor.

schaden; Der Aitwars aber wird geschlagen von Perkunus, i. e. donner dass er sich mit dem Menschen gar zu gemein gemacht, und weil er umb den Menschen willen gestraffet wird, so rächet er sich mit fewr an dem Menschen, dessen Hauss er anzündet: den Aitwars halten sie vor einen solchen Gott, der Fleisch und Beine hat. Desswegen sie ins gemein auff der Brandtstette einige Knochen suchen, die sie auch, einhelliger relation nach, gewiss finden, ungeacht weder ein Mensch noch Thier, zu der Zeit in dem Hause gewesen. Sonsten können einige Nadrawer gewiss wissen, wenn sie nur auff den Blitz des Donners achtung geben, ob und wo, er wird einschlagen, ob er wird diesen oder jenen Menschen treffen.

§ X. Hie muss jch noch eine seltzame Begebnis erzehlen, die sich zu Niebudzien etwa 1652. zugetragen, Es komt ein Kerl aus Pohlen geritten im gemeinen Landwege, woselbst auch mein alter Potabel Mikele Uszupijs gangen, hinter welchem ein alter Bettler ein Zamait nachhinckete, eben als ein greüliches donnern über vermuthen in der hast entstanden; selbiges Gewitter ist so grausahm gewesen, dass man nichts alss lauter blitzen gesehen, und donnerschläge mit grausahmen Krachen gehöret. In dem diese drey zusammen kommen, gehen die Blitzstrahlen so durch ein ander, und auff den Pohlen, den Uszupijs und den Bettler, doch mehrentheils auff den Pohlen, dass man eigentlich gestehen, alss wolte jhn das fewr verzehren, welches aber der Pohle theils in der angst, theils, dass jhn das blitzen so gantz überfallen, nicht empfinden mögen; der Pohl aber sampt den andern beyden worden auch vom Gewitter so auffgehalten, das sie auss der Stette nicht kommen können. Der Bettler spricht, zu dem Mikele: siehe da will der donner auffs pferdt schlagen, und kan nicht, der donner wird auffgehalten, es muss was im Sattel seyn, wenn er den Sattel wegwürffe, würden man es bald finden; Der Mikkele glaubet diesem, und sagt zu dem Pohlen; Er solte herunter vom Pferde, und den Sattel wegwerffen, sonstn würde er sterben; der Pohl herunter vom Pferde, wirfft den Sattel eine ecke von sich, der alte Zamait wil nach dem Sattel eilen, aber weil er hinckete, künte er nicht dahin kommen, da jmmittelst der donner in den Sattel schlägt, und jhn vor jhren augen zu aschen verbrennet, so in einem Nu schier geschehen, solche Asche der Grausahme drauff erfolgte Sturmwind bald verwehen wollen; der alte Zamait aber hat doch etwas von der Asche erhaschet, davon er gegessen, und das übrige verwahret. Das Wetter aber hat bald drauff auffgehöret, und als der Mikkele in den nechsten Krug zu Niebudzien kommen, vndt es andern Leüten erzehlet, sind noch etliche auff die stelle gegangen, da sie den Bettler noch gefunden weinendt, dass jhn Gott nicht hätte von der Welt genommen; dem Mikkele aber hats bald gewewet, dass er auch von der Asche nichts genommen, denn er hernachmahls

erfahren, dass wer von der Asche geniesset, die Gaben sol erhalten, Fewr zu-
besprechen, auch künftige dinge zu weissagen.

Nach einiger Zeit erfähret dieses der damahlige Pfarrer Andreas Krau-
se, der forschet fleissig nach dem Zamaiten, wo er doch anzutreffen möchte
seyn, da er jhn endlich aussfraget, und mit glimpff zu sich bekommt, und jhn
fraget, wie er so eylig nach dem Sattel gelauffen, da er doch gewust hätte, der
donner würde drein schlagen; der hatte geantwortet; jch wolte gern der Welt
loss sein, und wen mich Gott durch seinen donner zu sich genommen hätte,
würde jch ohne einige schmerzen aufgelöset seyn und dort im Himmel
meinem Gott dienen, und daraus hätte jch schliessen können, dass jch Gottes
Kind wäre, weil Er mit seinem Kinde dem Dievaite mich zu sich nehme, Al-
lein; worzu hätte er die Asche genommen? die Asche, hatt er gesagt, hat mir
Gott gegönnet, dass jch vor langwieriger Krankheit sicher bin, und dass mich
Gott doch dermahleins, werde wunderlich ohne schmerzen, wegnehmen;
der Pfarer fragte weiter: ob denn die asche sonsten worzu gutt wäre? Der Ze-
mait antwortete; sie mag freylich zu vielen dingen nutzen, wieder das fewr,
auch, wenn einem etwas gestohlen, dass man dadurch erfahren kan; allein er
hätte die Asche gebrauchet nur dazu, was er erst erwehnet hätte; der Mikke-
le aber meynet, er habe von dem alten Zamaiten damahlen gelernet, wie die
anzündende blitze, von den nicht zündenden zu unterscheiden, und wust
selbiger, wenn ein Gewitter entstehet, bald zu sagen, ob das Gewitter zünden
wird oder nicht, wlches jch auss blosser Curiosität von demselben menschen
lernen wollen, aber wegen blödigkeit meiner Augen die das blitzen nicht ver-
tragenkönnen, nicht habe fassen können.

Sonsten vom Blitz des Donners ist eine alte beständige Meynung bey den
Nadrawen, dass die Blitz-strahlen die Zucht-diener seyn des donners, die,
einen menschen werden suchen, vnd endlich auff die stete führen, wo der
Donner einschlägt. [...]

§ XIII. Sonsten wenn es donnert, da ein kindt gebohren wird, hält man
davor, dass es, so es im Tag geschehen ein grosser Herr werden wirdt, so es
aber des Nachts, beym donnern gebohren, würde es bald sterben. Wenn es
auss dem Norden in Süden oder Osten in Westen hin donnert des Vorjahrs,
halten sie ein Zeichen, dass die spätte Saat wol gerathen wird; Hergegen,
wenn auss Westen in Osten oder Norden das Gewitter sich ziehet, halten
sie die frühe Saat besser, allein dass die Kinder dass Jahr sterben sollen.
Wenn vom Gewitter, dass sich von Morgen in Süden oder Westen ziehet, ein
Mensch erschlagen wird; der ist Gott lieb gewesen; aber der erschlagen wird,
wenn der donner auss Westen, in Osten gehet, der ist wegen seiner Sünden
gestorben. Wenn des Vorjahres, da es eben donnert, der Boll, so beym Vieh

ist, schreyet und brummet, soll es einen truckenen Sommer, und ein Viehsterben bedeüten, solche und dergleichen abergläubige auguria vom Donner sind jetzo noch viel, die jch mit willen verschweige, damit Jch den geneigten Leser, mit solchen Abergläubischen possen nicht auffhalten, noch verdriesslich fallen wil.

§ XIV. Dieses aber ist merklich, als Ano 1664. die obengedachte Thanne durch einen donner versehret, und zur Preüss: Abgötterey unbrachbar von Gott gemacht war, sagten, die alten Nadrawen ins gemein: Nun, der Diēwaitis (Gott) Perkuns, uns dieser schönen Tannen, dadurch er vnss so viel guttes erwiesen, beraubet, werden wir in solche bekümmernis und bedrückung fallen, in welcher wir noch nie gewesen. Meyneten gar gewiss, dass eine grosse Verenderung erfolgen würde; denn, wen solche heilige Höltzer vom Diēwaitis, i. e. Gott, so nennen jhn noch die Nadrawen (gleichsam κατ' ἐξοχήν:) gerühret würden, würd es auch mit denen die dieselben geehret oder gebrauchet hätten, hin seyn, und sey inner Manns gedencken keine besserung zu hoffen; dieses jhr ominiren ist, dass jch die warheit reden sol, in so weit erfüllet, dass von vielen bedrückungen, so das Nadrawen empfangen von Ano 1664. biss nun her etzliche Tausend Huben, wüst worden, wozu aber die Tanne, oder dass einschlagen nicht operiret hat; Haben auch also hierin die Alten Preüssen mit den alten Heyden jnsonderheit den Römern dieses gemein gehabt, die von einigen donner, die sie publica geheysen, zweiffels ohne darumb, weil sie publicas aedes gerühret, also geurtheilt, dass sie jnner 30. Jahren, die Erfüllung dessen, was sie bedeütet, erst darthun.^{14/}

Das 7-de Capitel Von den andern Göttern mittlern Standes, insonderheit von dem Gurcho

§ VII. Nebst dieser Eichen ist zwischen Frauenburg und Tolckemit auch ein || merklicher großer Stein gewesen, auf welchem dem Gurcho zu Ehren || die Fischer Fisch, auch die Beywohner andere Speißwaaren geopfert und || verbrandt haben.

§ VIII. Die von diesem Stein oder Eiche abwärts gelegen, haben doch irhe devotion || dem Gurcho auch zu hause bey etwa einer Eichen, derer in Preußen eine große || Menge aller Orten, zumalen in den vorigen Zeiten gewesen, ablegen können, davon || zu lesen angezogene autores Henneberg, Sim. Grunau,

^{14/} Peucerg. c. 1.

Weissel, Treterus u || andere MSCL. Chronicken. Sonsten findet man hin u wieder solche Steine u ist || vor einigen Jahren ein etwas hoher Stein unweit Gumbinnen oder Bisserkeim || an einem Fichten Wäldchen vor heilig gehalten, auf welchen die Angräntzen- || den Geld, Kleider, Wolle u dergleichen geopfert, doch möchte dieser Stein || eigentlich dem Gurcho nicht geheiligt seyn gewesen, sondern vielleicht dem Pykullis, daß er Ihnen nicht Schaden möchte.

§ IX. Die Opfer damit der Gurcho beehret worden, werden von allerhand Erst- || lingen gewesen seyn, vom ausgedroschenen reinen Getreidicht, als Weizen, Korn || Gerste, Haber, Bohnen, Erbßen, Linsen. Item andere Sachen, als Fleisch, Mehl, Honig, || Meth, Bier, Milch u was sonst zu essen, u zu trinken gedienet. Wie dann auch || die ersten Fische, so man gefangen, wie wohl Bretkius in seinem MscL. auch || in den Litthauischen Predigten gedenket, daß sie dem Gurcho, den er Gurcklies || nennet, /:wie es denn wohl seyn kan, daß in diesem Wort Gurcho durch || einen Copiisten vor ein cli ch gesetzt ist:/ wenn sie einen Stör gefangen, || den Kopf u Schwantz geopfert haben, das übrige haben sie verzehret, || oder verkauft. Bei dieser oblation erinnere ich mich, was || Eubolus Comicus in Semele sua schreibt, da er den Bachum einführet, || also redend: Primum equidem Sacrificant mihi quidam Sangvinem, vesi- || cam puta fellis, nihil de corde, ne quidem Superficiem. Ego vero, neque || dulci vescor victima, neque femoribus. Item was Menander gedenket, || quod Diis apponant extimam lumborum partem, fel et ossa, libo inepta, || reliqua ipsi absumant.^{19/} Also ist auch diesem Gurcho oder Gurklio || ergangen, den sie öfters mit Gräten u Knochen beehret haben, wie denn noch || bey einigen Zamaiten u dero Gräntz Nachbahren der Gebrauch ist, daß Sie || die Knochen der Speise, so sie zuvor aufgegeßen, ihrem Gott zu Ehren, || mit feuer verbrennen, aber die Asche zur Zauberey verwahren, oder || vergraben.

§ X. Die Cerimonien u Weise der Verehrung des Gurcho sind auch in Considera- || tion zu ziehen. Vornehmlich ist bey der Heil. Eichen gehalten worden ein un- || aufhörliches Feuer, daß ein Weydelott oder Zygenot bey Verlust sei- || nes Halses erhalten müssen. Mit was vor Holtz das Feuer erhalten, || finden wir nicht eigentlich beschrieben, allein vermutlich ist es, daß Ei- || chen Holtz solches gewesen, denn selbiges Holtz insgemein den Göttern in Preußen || zum Dienst gewidmet, auch am beqvemsten gewesen, denn der Rauch des || Eichen Holzes vor Gesund gehalten u giebt auch das Eichenholtz nicht übrig || große Flammen, präßelt auch nicht sonderlich, wirft auch keine Funken || von sich, wie sonst Tannen u Espen thut. Die Kohlen bleiben lang ||

^{19/} conf. Clem. Alexand. 1. 7. Strom.

bey ihrer Gluth u kan ein Feuer von dem Holtz desto länger erhalten werden. In Entstehung des Eichen Holtzes mögen sie auch wohl Freybüchen gebrauchen, denn jetziger Zeit die Nadrauen selbiges Holtz ins gemein gebrauchen, wenn sie in ihren Jaugen die primitias zurichten u halten. || Abergläubischen Gebrauch nach auch dem Gurcho oder Padrymbo, den || sie unter dem Nahmen Gabjauga verehren, u die Knochen mit Feuer verbrennen, denn eben selbiges Holtz die Flammen nicht übrig ausbreitet || noch Funken aufwirft, auch eine gute Weile die Kohlen glüend erhält. || Von diesem Feuer sind die Opfer angezündet u verbrennet worden.

§ XI. Von der Asche dieses Holtzes, ob sie gebraucht sey, stehet meines Wissens nirgends, außer, daß der Seel. Herr Bretkius in seinem Msct. || öfters auf die Zauberey inoehiret (?). Da er unter anderm auch gedenket, daß sie der || Aschen von dem Feuer, dabey Sie ihren Abgöttern geopfert, gebrauchen, dadurch || eine reiche Fischerey zu wege zu bringen, welches Zweyfels ohne von den Fischern || in Labiau, woselbst er anfänglich gewohnet, noch zu seiner Zeit muß practicirt worden seyn.

§ XII. Nebst dem Feuer haben Sie die Erstlinge der Früchte und aller Eß und Trink- || Waaren geopfert, u verbrandt. Wie sie aber damit gebahret haben, ist || nicht beschrieben. Allein ich halte ohnmaaßgeblich davor, daß sie das Getreidicht oder Fische, etwa auf ein ausgeholchtes Brett geleet, darauf || Meth, Milch oder Bier gegossen, u also auf das dazu schon fertige Kohl- || Feuer geleet, u also ihren Göttern verbrandt. Denn also sollen die an || Zamaiten gränzende Zalavonier gemacht haben, wie solches mir einst || referiret Wilhelm martinius, weiland Pfarrer zu Werden, ein Mann || von guter Erudition u der in solchen Sachen sehr curiös war.

§ XIII. Vom Honig referiret auch dieser Mann, daß sie denselben im Topf || geschmörgelt u also verbrent haben, Wiewohl nicht alle Speise sind verbrandt worden. Denn sie öfters auch dem Gurcho unter eines andern || Nahmen Speise und Trinken in dem Winkel des Hauses geworfen u || vergossen haben, welches von Ratzen u andern Ungeziefer verzehret worden. [...] con-feratur Henneb. im Alten Preußen.

§ XV. Hier fällt mir ein, was oben erwehnter Wilhelm Martinius bey An- || tretung seines Amtes einsmals bey Maternick einem Dorfe seines Kirchspiels gesehen. Dieses Dorf lieget nahe an der Zamaitischen Gräntze gegen über einem andern Dorfe, so nun zu Zamaiten gehöret, nur daß || ein kleines Strömchen, Szusse genandt, die Gräntze scheidet. Auf der || Seite nach Zamaiten war eine Eiche, dabey etwa fünf Schritt davon || ein ziemlich großer Stein, Nicht weit von dem Stein, ist eine hohe Stange || seiner Meinung nach zum wenigsten 8 Klafter hoch gesetzt worden, wo- || rauf ein Ziegenfell ausge-
dehnet, über deßen Haupt ein großer Pusch von || allerhand Getreidicht auch

Kraut gemacht gewesen. Vorgesagter Mar- || tinus ist eben dazu kommen, als sie selbige Stange herausgehoben || u deßen idolum abgenommen, ehe solches geschehen, hat er observiret, daß ein alter || Mann bey deme Stein, darauf eine gefüllte Kauszele gesetzt worden, || gestanden. Bald ist ein altes wohl bekleidetes Weib kommen, mit einer || großen Kanne, die der alte Mann, den wir Weydelutt nennen wollen, von || ihr genommen, was in die Kauszele gegossen, die Kauszel in die Hand genom- || men, u gebethet, Was er aber gebetet, hat der Seel. Mann nicht hören || können, auch seinen Unwillen zu bezeigen, sich absentiret, Jedoch aber hat || er nach fleißiger Nachforschung erfahren, daß sie ihrem Gott, der ihnen || Eßen und Trincken, Nahrung u Aufenthalt gegeben, gedanket, haben aber || denselben nicht nennen wollen. Nach verrichtetem Gebeth hat sich das || junge Volk bey den Händen gefaßt und um die Eiche u um die Stan- || ge getanzt, welcher Tantz, so bald der Weydelutt wieder mit der Kau- || szel gebethet, aufgehöret. So bald er nach dem Gebeth die Kauszel || ausgetrunken, hat er die Stange angerühret, dazu alle beygesprun- || gen, die Stange ausgehoben, auch alle nach dem Pusch gegrifen, || das Ziegenfell aber hat der Weydelutt zu sich genommen, als eine || Belohnung vor seine Mühe, wie wohl er von dem Kraut, so sie auf der || Stange gehabt, jedem sehr sparsam ausgetheilet. Darauf haben sie || sich um die Eiche und Stein niedergesetzt, der Weydulut aber auf dem || Stein, das Fell geleget, sich darauf gesetzt, eine Sermon gehalten, || von ihrem Herkommen u Alten Gebräuchen, Glauben p den Zemyna, || den Perkuns u andere mehr genennet. Nach gehaltener Sermon ha- || ben sie alle mit dem Kopf auf die Erde sich gebeuget, darauf || er vom Stein herab u unter sie gingen, worauf ein Freßen u Saufen || entstanden, so bis in den dritten Tag gewehret. Solches Ziegenfell || sollen sie aufgerichtet haben, wenn sie angefangen die Winter Saat || zu säen, dabey sie mit allerhand abergläubischen Poßen das Fleisch || verzehret und zugleich brav herumgesofen haben. Es scheint daß || diese Cerimonie eine reliquie sey der Beehrung, damit sie vor dem || den Gurcho beehret haben. Diese Beehrung dürfte fast gleich seyn, || den Cerimonien, die die Holsteinschen Herrn Gesandten nach Persien || von Terky /:eine Stadt im Reußischen Gebieth:/ bey der Behausung || der Fürstin Byrae beobachtet haben, davon Olearius^{20/} in der Persia- || nischen Reisebeschreibung^{21/} mit mehrern zu lesen.

§ XVI. Außer diesen, meintet sonst ein gut Freund, ob würde noch eine || solche Statua dem Gurcho gesetzt, wenn sie eine Kaupole setzen, || den jetzi- ger Zeit haben noch die Nadrauen u Zalavonen, wie auch die || Zamaiten den

^{20/} part. 3.

^{21/} p. 523.

Gebrauch, daß sie im Johann aus (?umb?), wenn sie || zugefäet haben, pflegen oben auf einer langen Stangen ein Pusch von allerhand || Kraut anzubinden, mit Frölichkeit die Stangen erheben, u an dem Pfosten, da || das Heck oder da künftig die Einfuhr des Getreydes, fest zu machen. || Eine solche Stange nennen sie Kaupole, welche so lange steht, bis man || das Getreydig pfleget ein zu augsten. Denn nehmen Sie denselben Pusch || von der Stangen ab u legen ein Theil des Krauts, davon der Pusch ge- || macht, unter das Getreydicht, u vermeinen ein solches Kraut, so durch die || Hitze der Sonnen durchgetreuet worden, sol gut vor das Ungeziefer, || Ratzen, Mäuse seyn, daß sie das Getreydig in der Scheüne nicht freßen. || Ein theil heben sie auf zur Artzeney. Denn sie meinen, daß solches Kraut || auch wieder alle Krankheit dienen soll. ich kan mir aber nicht einbilden, || daß dieses Kaupole dem Gurcho zu Ehren geschehen sey.

§ XVII. Ob der Gurcho und Pergrubrius Ein Gott gewesen, oder ob sie von || einander zu unterscheiden gewesen seyn, u worin die Differentz be- || stehe? wird gefragt von unterschiedlichen. Ein gut Freund meint, daß || der Gurcho soll ein Gott gewesen seyn mit dem Pergrubrio. Dieses recht zu || verstehen, ist zu wissen, daß Pergrubrius herkomme von Per-gu-beru. || welches ein desiderativum u so viel bedeutet, als wollen durch Ar- || beiten, etwas wollen durchnehmen. als bey Betreibung des Ackers sagt || man, perguberu dirwa. ich wil jetzo den Acker durcharbeiten. ich || fange jetzo an solches zu thun. Item pergubyk ta zeme i. e. Arbeitet || nur die Erde gut durch. Item, wenn man Teig kneten läset, sagt || man insgemein, pergubyk, iszgubyk man gerrai, knetet ihn wohl durch, || arbeitet ihn wohl durch p Muß also Pergrubrius Ein Gott seyn der Ar- || beit u könnte einiger maaßen mit dem Padrymbus überein kommen, doch || daß zwischen diesen ein Unterscheid zu machen, dieser befördert die Frucht- || bahrkeit durch Regen u gut Wetter, jener durch Arbeit. Ist also Per- || grubrius ein Gott bey den Preußen gewesen, den sie angerufen ha- || ben, wenn sie haben im Felde erbeiten wollen, und wenn sie ihre Ar- || beit verrichtet, haben sie ihm auch gedanket. Also ist dem Pergru- || brio so wohl im Martio als im Herbst gefeyert worden. Denn sie davor || gehalten, sie hätten den Arbeits Gott von nöthen, sowohl im Vorjahr, wenn || sie das Feld einrichteten zur Samensaath, als auch wenn sie daßelbe || zur Winter Saat bearbeiten musten. Im Martio, wenn die Arbeit an- || gegangen, haben Sie ihn um Hülfe gebethen, dabey Sie Jhm zu Ehren || Schweins Köpfe verzehret. Denn es noch die Nadrawen u Zalawonen thun, || Im Herbst, wenn sie die Arbeit verrichtet, haben Sie ihm davor gedankt || wie aber damit, was diese Heiligung betrifft, sie verfahren, wollen wir || in dem Wort Pergrubrius mit mehrerem gedenken.

Gurcho ist bloß allein ein Gott der Speise u des Trankes gehalten worden, u ist deßen Feyer nicht im Vorjahr wie dem Pergrubrius, sondern || allein im Herbst gewesen, u daß dahero, weil im Herbst bey den alten Preus- || sen, das überflüssige Saufen u Freßen angangen, u ist der Gurcho an- || gerufen worden, daß er ihr Eßen u Trinken, so sie im Herbst nach dem Augst || erhalten, seegen wolle, daß es ihnen u ihrem Leibe wohl gedeye, daß || sie stark bleiben u vor Krankheiten und unglücklichen Zufällen, vor Er- || stiken p bewahret werden. Dies sind die Verrichtungen des Gurcho gewe- || sen, der Pergrubrius aber hat anders nicht als der Arbeit vorzustehen ge- || habt. Also ist ein merklicher Unterscheid unter diesen Göttern zu machen. Da- || hero auch Joh. Meletius, wenn er von dem Pergrubrio redet, des Gurchi nicht || im geringsten gedenket, weil ihre operationes gar different gewesen, Zwar || kan seyn, daß so wohl dem Gurcho als dem Pergrubio ein Bok geschlach- || tet worden sey, aber solches ist in freyer Wilkühr gestanden, denn man || nach Vermögen des Wirthes auch gar einen Ochßen geschlachtet, u dies || allen beyden, wiewohl meistentheils ein bock soerunditatem (?) geschlach- || tet worden,^{22/} nemlich daß Gott wolle die Feldarbeit seegen, und || die Küch Speise vermehren.

Das 9-te Capitel Von den andern übrigen Göttern der alten Preußen

§ I. Der Götter, so die Preußen verehret, ist eine große Anzahl gewe- || sen, derer ein jeder seinen Nahmen mag gehabt haben, welche aber von || den Scribenten nicht Curioes gnug ausgesucht, u annotiret, dahero in || dieser materie die Preußische antiquitaeten nicht geringen Abgang er- || litten. Zwar findet man noch einige, die aber sehr confuse beigebracht, || Zweifels ohne weil die Historiographi die Preußische Sprache nicht be- || grifen Gehabt. Bey den obgedachten autoren findet man noch folgende: || Okkopirnus, Sweixtix, Ausweitis seu Auszeitis, Autrimpus, Per- || doytus, Pergubrius, Pergibrius, Pilvittus, Puszkaitus, Barstukai, || Marcopetae.

§ II. Sonsten die außer diesen noch bey jetzigen Nadrauen, Zalavonien, Zamai- || ten u theils Littauen gefunden werden, u davon man jetziger Zeit Nachricht || haben kan, sind diese Zempattys, Zemelukztis, Zemyne. seu Ze- || mele, || Laimele, Gabjauga, Giltine, Skalsa, Jaucziubaubis, Biczbirbins. Kiau- || liu Kruckei || Gyrstys, Meletette, Dreb-Kullys, Bangputtis, Aitwars, Kaucka-

^{22/} Erasm. Stella. c. 1.

rei, Gabartai, || Gothio, Magyla p Von jedem wollen wir was uns wißend dem geneigten Leser || mittheilen.

§ III. Diese alle sind von den alten Preußen vor Namiszki Diewai i. e. Hauß || Götter gehalten, weil sie ein jeder Haußwirth mit den Seinigen in seinem Hause || hat beehren können, daß er nicht hat dürfen etwa nach einem andern || Ort dieselbigen zu verehren hinreisen, welches Reisen außer allem Zwei- || fel öfters geschehen, als die Preußen ihre eigene Herren u noch mehr || da sie in dem Heidenthum verwickelt gewesen. Nachdem man sie aber || zum christlichen Glauben gezwungen, haben Sie diese u alle ihre andere || Götter zu Hause heimlich u mehrentheils des Abends geehret u denen || ihre Schuldigkeit abgestattet. [...]

V. Jetziger Zeit haben die Nadrauen u Zalawonen den Gebrauch, daß sie ihr || Haußwesen Gotte befehlen, wenn sie sich das Maul waschen u denn || wenn sie zu Bette gehen. Denn wird der Wirth allein im Winkel stehen || u sein Gebeth thun. ich meine, daß auch auf solche Arth, als die Preus- || sen noch Heiden gewesen, sie ihrem Occopirnum beehret haben. Wo sie ja || nur nicht unter dem Nahmen einen andern Gott mit den Cerimonien, wie || sie dem Hauß Gott, den sie Zempattis nennen, jetzo verehren, angebetet || haben. Denn dieses Wort komt schier auf eins aus, Ukiobernas ist der || das Hauß bedient u Zempattis ist der Grundherr nach der deutschen Sprache.

§ VI. Sweixtigx ist ein Gott des Lichts gewesen, sollte billig geschrieben || werden, Sweigsdukks, wie der Nadrauer sagt, der Sternen Gott. Denn || Sweigsde ein Stern. heißet, doch ists vertiret worden, ein Gott des Lichts. Denn || die alten Preußen und jetzigen Nadrauer aus den Sternen abmerken || ob der künftige Tag hell u klar seyn werde. Vielleicht ists auch ge- || schehen, weil die Sterne selbst Lichter seyn. Man bemerket, daß sie die- || sen Gott in foeminino gener auch verehren, u werden ihn öfters nennen || Sweigsdunoka, eine Sterne Göttin, die sie eine Braut halten des Himmels, || durch dero Kraft die Planeten Morgen u Abendsterne geführt werden. || Der Sweigsdukka ist ein Gott der andern u Fix Sterne, diese aber wie || gedacht nur der Planeten Morgen u Abend Sterne. [...]

§ IX. Perdoytus ist ein Kaufmanns Gott u zwar der von ferne her han- || delt, derselbe hat den Nahmen, von Perdout verkaufen. Denselben Gott || haben sonderlich die Fischer u die am Meer u großen Strömen, Mümmel, Weichsel p angewohnet, beehret, u ist angerufen worden, || daß er ihnen gute Fische- || rey geben und den Kauf u Verkauf seegnen wolle. || damit sie theils auf sich gesehen daß sie ihre Fischer Waaren wohlge- || läsen, (?) also auch, daß die ausländische Schiffer glücklich ans Land || kommen u die Einwohner mit Einführung guter ausländischer Waare || u Abnehmung der einheimischen Sachen erfreuen möchten. Zugeschweigen || daß die Fischer an der See u großen

Strömen, auch von den Schiften ihren || großen Vortheil gehabt, denn sie ihnen in die See entgegen gegangen || u die eigentliche Einfurth, die sich jährlich zu verändern pfelet, || angezeigt, davon sie denn einen guten recompens erhalten, ge- || dachten Gott haben die Fischer mit Fischen verehret. Diesen Gott || Perdoytus haben sie sich eingebildet, als einen großen Gott oder || Engel, der auf dem Meer stünde, u wo der seine Flügel hin- || halte, da wendete er den Wind und treibe die Fische hin oder weg. || ^{26/} [...]

§ XVIII. Es scheint aber ob dieser Puszkaitis gleichsam ein OberGott || gewesen, der andere Götter mehr unter sich gehabt, nemlich die Basdukkas, || /:die die Scribenten zu confundiren pflegen mit den Barsdukkis Göttern:/ denen || sonderlich der Hollunder heilig gewesen, dahero sie auch den Nahmen erhalten, || davon aber oben^{36/} zu lesen. Ob nun wohl dem Puskaitis allerhand Bäume || heilig waren, so sind ihm doch die Kaddig Wälder sonderlich recommandiret ge- || wesen. Denn man noch findet sowohl unter den Zamaiten als auch den || Preußen an den Gräntzen, zumalen in Zalavonien viele, die den Kaddig vor || heilig gehalten u glauben, daß da der Puszkaitis wohne u scheinet, daß || der Nahme Pusciatis auch solches mitbringe. Denn Pusciatis heißt || ein wüster Wald u da Kaddig wächst ist gemeiniglich Wüsteney u un- || brauch bahr Acker. Hergegen in andern Wäldern, da Eichen Erlen, Linden || Tannen p Wachßen, kan man guten Aker machen, nicht aber wohl, wo || Kaddig wächst. Drum sagen Sie, habe Gott dem Ort Kaddig gegeben, || weil sonst da nichts anders wachsen soll, deswegen soll man ihm || auch den Ort unberühret laßen. Ich halte davor, daß dieses || eine Ursache mit ist, daß nicht nur die Preußen, sondern auch die Zamai- || ten, Littauen, Liefländer, ja gar die Reußen diesen Pusckaiten u solche || Wälder hochgehalten haben,^{37/}. Die Beehrung dieser Wald Götter hat be- || standen, darin, daß man ihnen unter dem Hollunder, item unter dem Kaddig || oder Wacholder Brodt und Bier, Meth und andere Speisen hinsetzet, in der || ihnen eingebildeten Meynung, daß dadurch ihnen eine Erleichterung || von ihren Herren auch Reichthum zukommen werde. Um der Ursache haben || Sie auch ihr Gebeth eingerichtet, also an Ihn, daß der Puskaitis die || Besdukkas dahin vermögen wolle, daß sie ihnen ihre Scheunen vollma- || chen möchten, u dem Marcopolum den sie vor einen Gott der Herren ge- || halten haben, auf ihre Seite brächten, der ihre Herren ihnen günstig machen || solte.^{38/} wiewohl ich hierin viel desiderire, davon aber anders wo. || Was sonst das Wort Barsdukkas betrifft, so mit

^{26/} M. Hartknoch. p. 1. c. 7.

^{36/} h. 1. C 1. § 4.

^{37/} Joh. Melet. in Ep. ad. Georg Sabin.

^{38/} Melet. c. 1.

den Bezdukkis von || den Historicis confundiret wird, ist zu merken, daß die Bezdukkai oder || Barsctukakai seyn sollen, die kleine u ihrer Meinung nach, vergötter- || te Erdleute, denn noch der einfältige Nadrauer davor hält, daß sie un- || ter der Erden unterm Hollunder sich noch finden laßen. Dieselbe beschrei- || ben sie, daß sie gar kleine Männlein seyn, denen der Bart bis an die || Knie gehen solle. Die gantze Person sol etwa eines Fingers lang seyn, || die Männer sollen ins gemein rothe Mützens auf dem Haupte haben, || die Weiber aber weiße Schleyer. Diese kleine Erdleute mögen auch wohl || einige wegen des langen Barts Barsdukkas genennet haben, denn || Barsda heißt ein Bart u der einen großen Bart hat, nennen die Nadrauer || auch noch Barsdukkas. Diese Erdleute haben dem Puszkaito dienen || müssen.

§ XIX. Jetziger Zeit nennen die Nadrauer diese Barsdukkas auch Kaukuczus, || die sie obiger maaßen beschenken u halten davor, daß sie den Leuten || Getreidicht und Reichthum zuschleppen, jedoch daß sie diese vom Aitwars, || den man hie sonst Alf heißt, unterscheiden, u zwar 1/ wegen der Woh- || nung, denn die Barsdukkai wohnen unten, der Aitwars oben über der || Erden, denn 2/ wegen ihrer Gestalt, diese Bezdukkai sind als Menschen || anzusehen, der Aitwars oder Alf aber als ein Drach oder große Schlan- || ge, deßen Kopf feurig. 3/ Die Bezdukkai thun den Leuten, wo sie sich || aufhalten, keinen Schaden, sondern bringen ihnen Nutzen. Der Aitwars aber || bringt ihnen auch Schaden. Denn die Nadrauer denjenigen, so einen Alf || oder Aitwars halten, nicht günstig seyn, denn derselbe sc. Aitwars andern || Leute in die Klethe, Speicher u Scheune eindringen, u da Getreidicht || ausrauben soll, wie sie denn auch wissen den Aitwars bald von dem || Orte zu verjagen, nemlich so weit ihrer relation zu trauen, auf solche || Art. So bald Sie einen solchen fliegen sehen, ziehen sie ihr Meßer aus || u stecken daßelbe in den Ort, wo sie mit ihren Füßen auf der Erden ge- || standen, sprechende, hier Zeige ich dir meinen Ort, Zeige mir auch dei- || nen. Darauf sol der Aitwars denselben Menschen insgemein mit || Läusen beschütten, er aber muß verschwinden, doch ehe er von da weg- || ziehet, sol er insgemein das Hauß, worin er sich aufgehalten, anzün- || den, u also seine Stätte Zeigen, oder wüste machen. Die Speise ist auch || 4/ unterschieden, den Kaukuczen geben sie Milch, Bier oder ander Trinken || dem Aitwars aber muß von dem gekochten und gebratenen u zwar || das erste, wovon sonst keiner was geschmeket hat, gegeben werden. || Ich mag nicht mehr hievon vorbringen, um den geneigten Leser mit || diesen unanmuthigen Dingen nicht verdrüsslich zu sein. Es haben auch || die Nadrauen einige, die sie Kauckarus item Gabwartus et Gabartus || nennen.

³⁹/ Martin. Murnicus. c. 1.

Selbige aber sind die vorigen Kaukuczei oder Erd Götter, die || ihnen pflegen viel Güter u Seegen in den Scheunen u Ställen zuzuführen.

§ XX. Einige Nadrawen haben auch einen Unterscheid unter den Kaukuczys || und Bezdukkus. Diese wohnen eigentlich in den Wäldern unter || den Bäumen, die Kaukuczey aber in den Scheunen, Speichern auch Wohn-Häusern. Beyde aber nennen sie doch Barzdukkus, weil sie auf eine || Art, zumahlen was den Bart betrifft, gestalt seyn. Auch werden Sie Ma- || rakopullei von dem Ort, da sie her kommen genennet, nemlich aus dem || Meer, so ihrem eitelen Wahn nach, eine rechte Schatz Grube ist, daraus die || Kukuczey den Reichthum ihren Beehrern zuführen.

§ XXI. Diese sind eben die Mar-kopeti u Mar-kopoli /:andere setzen Kau- || polei:/ die die Preußische Scribenten vor Götter ihrer Herrn u vornehmen || Leute gehalten, vielleicht aus dieser Ursache, weil sie ihren Beehrern viel Gutes zu- || bringen, u sie groß u reich machen. Solches, wie schon gesagt, komme aus || dem Meer. Denn es ist bey den jetzigen Nadraven auch theils Zalavonen, || wie auch Zamaiten eine alte tradition, daß die Barsdukkai unter der Erden || wohnen. Unter der Erden aber glauben sie, daß auch Waßer u zwar wie || sie reden, eine große See sey, die durch gewisse Canaele mit der großen || Welt See sich vereinige. Aus dieser See, sollen obbenandte Barzdukkai || hervorstiegen, u sich an einem Ort, wo gute Leute seyn, aufhalten, u || dahero werden sie Mar-copeti seu Mar-copullei genent, weil sie || isz Marios kopa. i. e. ausm Meer steigen. Die Weyduluten, so bey || diesen Göttern, wie auch bey den Pilwitten aufgewartet, sind auch Pilwiten || genandt worden, wie aus den Constitutionibus Conradi von Jungingen zu || sehen.^{40/} Weil sie Pilla d. i. füllen ihren Ernährern ihre Säcke, Scheunen p.

§ XXII. Wie aber diese Mar-kopeti oder Barzdukkai zu der Conversation || der Menschen gelangen, hat in etwas Joh. Meletius^{41/} berührt, nemlich || Wenn diese Kaukuczei einen Ort belieben sollen sie des Nachts einen Haufen || Späne an einem Ort des Hauses zusammen tragen, denn auch allerhand || Mist von Vieh u Pferde in die Milch Töpfe werfen. Da nun der Wirth die || Späne unberührt u unverstöhret, daneben auch von der bemisteten || Milch getrunken, siehe, denn sollen sie sich ihm Zeigen, u auch bey Ihm || bleiben. Wie aber ihnen hofiret worden, beschreibet auch wohlgedachter || Joh. Meletius^{42/} u Weissel^{43/} nemlich sie haben in der Scheunen oder || Jaugen des Abends ihnen einen Tisch gedeket, darauf Butter, Käse, Bier || gesetzt, u sie

^{40/} Tr. VII. Cap. 2. § 22.

^{41/} Joh. Melet. c. 1.

^{42/} c. 1.

^{43/} fol. 20.

zu eßen genöthiget, u wenn sie gesehen, daß von der || Speise was genoßen, haben sie ein gutes Glück gehofet u weiter ihnen || mehrmahlen Speise gesetzt, insonderheit dieselbige, von welcher sie scilicet || die Kaukuczei genoßen gehabt. So aber nichts verzehret, haben || sie sich eines Unglücks befürchtet, wiewohl alhier Meletius die Beeh- || rung der Barzdukken u des Aitwars scheinet zu confundiren. Eine || Art der Götterchen sind diejenigen, so man Kobold genennet, die die || alten Preußen vor Diener des Pykullis i. e. des Teufels gehalten. || Dieser pfleget die Weiber insgemein anzufechten, wenn sie auf ihrer || Qvirdel mahlen, denen er Stein, Holtz u dergleichen pfleget anzuwerfen, || die Qvirdelsteine um zu kehren p Selbige sind gar different von den Bar- || stukkis oder Mar-kopolis, wie gar recht Joh. Meletius^{44/} beweiset.

§ XXIII. Dies sind die vornehmsten Götter, so in den Schriften der Preußischen u || Polnischen Historiarum berühmt seyn. Außer denen müssen noch viel mehr || bey den alten Preußen gewesen seyn, weil man derer reliquien sehr häu- || fig, hin u wieder findet. Unter denen ist der Zemelukas, so bey dem || Herodoto u Mechovio heißet Zemeloxis, Zemepattys, Zemyne u andere || mehr, die benandt seyn. Zemepotys oder Zemelukks it. Zemenikas ist ein || Herr der Erden, wiewohl sie ihn restringiren bloß auf das Gehöft u Wohn- || stätte. Also hat ein jeder Wirth seinen Zemepatys, der das Gehöft u || die gantze Wohnstätte bewahret u regieret, dem zu Ehren wird ein || Fest im December gehalten, davon im Capitul von den Feyertagen || der alten Preußen. Die Zemynele, die auch Zemyna, item Ze- || mynylena genennet wird, wird gehalten vor des Zemepatys Schwester, || und wird derselben die Wirkung zugeschrieben, daß durch Sie die || Erde fruchtbahr wird, ja was die alten Preußischen Scribenten dem Padrym- || po, Pilwito, Auszweito, Pergubrio, Gurcho zuschreiben, das legen || die jetzigen Nadrauer dem Zemeluk- || keij und der Zeminelen bey, da- || rum sie bey allen Festtagen u Solennitaeten beehret wird. Gabjava || ist ein Gott über das Getreydicht u deßen Gebäude u dem zu Ehren muß || ein Hahn geschlachtet werden, wie aber damit gebahret, wird in folgenden || erwiesen werden. Leumele ist die Göttin der Geburth, die Sie anrufen, || wenn eine Kindbetterin sol oder hat eines Kindes genesen, dabey sie auch || sonderliche Cerimonien haben. Giltine die Göttin des Todes, davon in || dem Capitul von den Bergräbnißen der alten Preußen. Dieser Göttin Die- || nerin wird gehalten Magyla, gleichsam die jemand ersticht oder qvālet || gleichsam die Executorin. Skalsa ist gleichsam Cornu Copiae, dem || zu Ehren sie auch ein Fest gehalten. Baubis oder Viehgott, der ihr Vieh || in Acht nimt, der wurd auch verehret, indem ihme was geschlachtet || wurde.

^{44/} c. 1.

Dem ist verwandt Gotha eine Göttin der Vermehrung, in- || sonderheit des Viehes, welcher auch die Erstlinge des Viehes geschlachtet || und mit gewissen Cerimonien verzehret worden. Biczbirbins der Bie- || nen Gott, Kiauli-Krukeij der Schwein Gott, Gyrstys der Wald Gott ist || so viel als ein Sylvanus. Meletette der Farben Gott über die Farben || Kräuter, damit sie ihre Marginnen d. i. ihre Kittel färben, doch eigent- || lich die Göttin der blauen Farben, Srutis der Gott der grünen Farbe. || Dreb-kullis ist des Pykullis Diener, dem sie die Macht die Erde zu bewe- || gen zuschreiben, drum sie den anrufen, wenn ein Erdbeben bey großen Sturm gemerket wird. Bangputtys ist ein Gott des Sturms, dem sie zu || Ehren einen Löfel stehlen u hernach verbrennen.

§ XXIV. Sie schreiben noch fast einem jeglichen Dinge einen Gott oder Vielmehr || einen Daemon zu, unter deßen Regierung dieses oder jenes fortgehet, || wächst oder zu nichte komt. Deswegen Sie auch bisweilen als Helfer || anrufen, So beehren sie einen Gott Tiklis à Tikku ich gerathe, daß || ihnen die Getreidicht gerathen. Zelus daß die Graß wohl wachsen, || a Zelu i. e. ich grüne. Budentois ein Wach Gott ist eigentlich der || Aufwecker. Raugupatis der Gott, der die Gehr hilft, wenn das Bier wohl || gehret, den Teig wohl säuret, Tartois Kibirkztu, eigentlich ein Be- || sprecher der Funken, ein Gott der dem Feuer widerstehet. Birzulis ein || Gott der Birken, des Birken Laubs und Birk Wassers. Sczericzius der Gott || der Hirten, die das Vieh füttern, a Szeru ich füttere. Szullinnis der || den Brunnen vorstehet, Dwargautis, der das Gehöft u Höfe bewahret, || wird auch Gaddinautis genannt. Szlotrazys Gott der die Besem || handhabet, so noch ihre vollkommene Blätter halten, derer sie sich im || Bade gebrauchen u viel davon halten. Zallus ist ein Gott der Fehde || Lygieigus ein Gott der Eintracht u der Rechte. Kellukis der auf die || Wege Achtung hat. Karwaitis ein Gott der Kälber Eratinnis ein || Gott der Lämmer. Und sind derer noch mehr, denen aber nicht sonder- || liche Feste angestellt werden, wiewohl sie noch von einigen, wo nicht als || Götter, doch als Engel oder Heiligen angerufen werden. Von der- || gleichen Göttern schreibt auch Joh. Lassicius de Diis Samogitarum. || Allein aus allen Umständen ist zu sehen, daß der Lassicius der Lit- || tauischen u Zamaitischen Sprache nicht mächtig gewesen, denn er viel || Nahmen sehr corrupt anführet. Und scheint daß er gar zu leicht- || gläubig gewesen, indem er alles so fort ohne Untersuchung an- || genommen, was ihm andere referiret haben. Dahero auch einige || Götter so dunkel benennet seyn, da nicht vermuthlich, daß || die Zamaiten, die ihre Götter so hoch geehret, solten ihnen unartige || Nahmen gegeben haben.

§ XXV. Außer diesen sind nicht minder göttlich geehret worden, andere || Creaturen, als Sonne, Mond u Sterne^{45/} Diese sind, halte ich, unter || dem Nah-

^{45/} Henneb. in Vet. Pruss. c. 1.

men des Sweigksduks angebetet worden, denn selbiges || Wort bedeuten kan, ein Stern Regierer. Wie aber sie Sonn u Mond || a parte mögen bedienet haben, finden wir nirgend. Unsere jetzige || Nadrawen geben hievon keine Spur, außer daß man von einigen || alten abergläubischen Leuten siehet, daß sie sich gegen die Sonne öfters || besprühen, zumalen wenn sie Sonnenschein oder Regenwetter begeh- || ren, dabey sie einige Worter murmeln, dieses geschiehet insge- || mein, wenn sie gegen Frühstück Zeit ihr Gebeth halten.

§ XXVI. Nach diesen Göttern sind in großer Consideration gewesen, das Waßer u || das Feuer. Jenes ist als ein Deus Masculus, dieses als eine foemina ver- || ehret worden. Jenes ist unter dem Nahmen Bangputtis, dieses unter dem || Nahmen Ponycke angebetet worden. Beyde Götter sind sehr gefürchtet || worden, doch mehr das Waßer als das Feuer. Die Ursache deßen ist, || weil dem Feuer durchs Waßer kan gewehret werden, dem Waßer aber || kan nichts widerstehen. Drum der Zorn des Waßers oder Bangputtys ihnen || unleidlicher, als der Zorn des Feuers gewesen. Der gräulichste u schimpf- || lichste Todt bey ihnen ist gewesen ins Waßer geworfen zu werden. Das mer- || ket man an einigen der jetzigen Nadrauen, die so sehr sich nicht scheuen || an den Galgen zu henken, als daß sie sollen in ein Gesümpf oder || Waßer nach ihrem Tode geworfen werden. Unter den Kräftig- || sten argumenten, damit man einen ruchlosen Nadrauen Zur Beße- || rung seines Lebens persvadiren kan, ist dieses, wenn man ihn dräu- || et, man werde ihn nach seinem Tode in ein wäßerichtes Gesümpf wer- || fen laßen. Dieses haben die Priester, so zuerst die alten Preußen zum || Christlichen Glauben bekehren wollen, wohl Gewust, drum sie, wenn sie || die erschrockliche ewige Verdammniß ihnen vorstellen wollen, haben sie || gebraucht das Wort, perklantits, welches dem Buchstaben nach heis- || set, in eine heßliche Pfütze durchweicht werden. à Klana i. e. eine || Morastige Pfütze, der in eine solche Pfütze sol hineingeworfen || werden. Hergegen aber vom Feuer verbrandt werden, ist ihnen vor || dem eine große Ehre gewesen, wozu nur die großen Leute u dero Kin- || der und Gemahlinnen gelanget. Davon künftig im Capitul von den || Begräbnissen der alten Preußen.

§ XXVII. Jetziger Zeit halten unsere Nadrawer insgemein das Feuer vor hei- || lig, nennen es Szwenta Ponyke die heilige Herrin /:Frau:/ Mit was || für. Cerimonien die Beehrung des Waßers geschehen, haben unsere || Chronici nichts, außer daß in Bretkii Msc. gefunden wird, daß || die Fischer dem Waßer zu Ehren sich zu gewisser Zeit gebadet u || wenn sie des Vorjahres zum oftmahl auf dem Haafe fischen, sollen || sie den ersten Hecht oder sonst einen Fisch klupfern, d. i. sie machen || ein starkes Kohlfeuer, nehmen den gerißenen (?) Hecht oder Fisch, u werfen || den mit den Schuppen auf die glühende Kohlen, werfen darüber einen || Dreyfuß u fleyhen auf den Dreyfuß,

wie auch rings herum Feuer || also, daß der Fisch gantz im Feuer ist, u unten, oben u an den Seiten || Feuer oder Hitze hat. Wenn er nun gar ist, /:die Probe aber, daß er || gahr ist, bestehet darin, wenn das Fleisch des Fisches von der Haut u || Schuppen loß wird:/ so verzehren sie ihn zu Ehren des Waßers auf || eine künftige glückliche Fischerey. Auf solche Art aber ein Hecht ge- || kloppert, wird merklich schmackhafter seyn, als der geschuppet u || auf dem Rost gebraten wird. Diesem Gott, dem Waßer zu Ehren, || sind einige Weydulutten, die man Naruttes nennet, gehalten worden, || Selbige haben sich ins Waßer getaucht u wie sie vorgegeben mit || den Waßer Männern oder wie man in Schwaben redet, Unckermännern, || fleißig correspondiret u allerhand Zauberey getrieben.

§ XXVIII. Das Feuer hat auch nicht minder die Ehre gehabt, daß es ist mit Wey- || dulutten bedienet worden. Jetziger Zeit unsere Nadrausche Weiber || als an die nun die Ehre gekommen, das Haußfeuer zu bewahren, pflegen, || wenn sie des Abends daßelbe, scilicet Feuer, verscharren, noch diese Worte zu gebrauchen. Szwenta Ponyke /:Ugnele:/ asz tawe graszey || paleidossu, kadda ne papyckstumbai. D. i. Du heilige Frau /:Feuer:/ || ich wil dich recht schön bedecken, /:begraben:/ damit du ja nicht über || mich mögest Zürnen. Hiebey ist zu wißen, daß in Nadrauen die || Leute ein sonderliches Loch auf dem Heerde halten, worin sie das || Feuer einscharren. Und wenn ein solch eingescharrtes Feuer ausgangen, || u man den folgenden Tag kein Feuer in dem Loche findet, halten || sie es vor ein böses Zeichen, befürchten sich insgemein einer Hexerey, || gleichsam wie bey den Römern u Griechen, wenn das heil. Feuer || ausgieng, sie sich eines Unglücks befahreten. Es gedenket || RosenZweig, daß der Krywe zuvor hat wißen können, wenn die || Preußen eine Niederlage haben würden. Unter andern Abzeichen ist || dieses gewesen, wenn das heilige Feuer vor dem Perkunus ausgangen.

Das 10-te Capitel Von der Verehrung der Schlangen

§ IV. Solche eingeheiligte Schlangen haben geehret nebst den Preußen || auch die Littauen und Zamaiten, alwo derer noch viel gefunden wer- || den, welches nicht nur Herr Sigesm. Freyherr v. Herberstein^{52/} der es selbst in || Trockij, einer Stadt in Littauen, nicht fern von Wilda gesehen, u erfahren || hat, bezeuget. Item auch Matth. Strykowsckij oder Guaguims in Sarmat || Euro-

^{52/} in Comm. Rer. Mascov. p. 84.

paea, sondern es bleiben auch einige in Samaiten jetzo noch so fest dabey, || daß ihnen gewiß ein Unheil entstehen würde, wenn Sie die Schlangen ab- || schafen solten u pflegen auf hodie (?) auf die tägliche Erfah- || rung zu beziehen.

§ V. Ein Knecht dienete vor wenig Jahren im Insterburgischen, der hinter Littauisch || Georgenburg von einem nahe am Walde gelegenen Dorfe her war. Dieser || erzählete mit glaubwürdigen Umständen vor gewiß, daß noch unter- || schiedliche Dörfer am selben Orte, wiewohl sehr heimlich, einen Weydeler, || den er Monininks /:kommt her von Moniu, oder Maniu, ich verstehe, weiß:/ || nennete, hielten, der zu gewisser Zeit des Jahrs, gemeiniglich aber im || Vorjahr u Herbst die Leute durch ein gewisses Zeichen zusammenberufe, durch || gewisse Zauberische Gebethe unterschiedene Schlangen zusammen brächte, || dieselbe mit gewissen Characteribus beschwere, Alsdenn würde Eßen u Trin- || ken auf den Tisch gesetzt, den Schlangen aber auch ein sonderlicher Ort || gedeket u Milch vorgesetzt, da sie sich denn auf einem dazu bereiteten || Brett, so auch bedeket, auf den Tisch machten, u daselbst auf Geheiß || des Monininken, alle Speise berührten, worauf die MahlZeit an- || gieng u mit vielen Trinken beschloßen würde. Nach geendigter Mahl- || Zeit müste ein jedweder Anwesender dem Weydeler vorbringen, || wenn er nicht gut wäre, wer ihm Schaden oder Leid gethan, u was er || seinen Beleidiger vor Schaden wolle anthun laßen. Wolte nun einer || seines Beleidigers Getreyde im Felde verderben laßen, so nehme || der Weideler eine Schlange in seine beyde Hände, beschwöre sie || aufs neue, betete wieder einige Zauberische Gebete u laße sie als- || denn zur Stubenthür oder zum Fenster hinausschießen mit diesen || Worten, Szmikszt per Esze. d. i. geh durch die Aecker. Alsdenn würde || des genandten Korn u andere Getreyde im Felde, durch Hagel oder ander || Ungeziefer verderbet. Spräche der Weydeler, Szmikszt per arrūda, || Alsdenn würde der Vorrath des Brodts verderbet. Spräche er Szmikszt || per Twartus, so müste einem solchen das Vieh abgehen. p. Was sonst || mehr vor Cerimonien vorgangen, hätte gedachter Knecht nicht behalten. Hieraus siehet man, daß das alte Heidenthum in den Orten noch nicht || ausgerottet. Und dieser ist ein Zaltonis i. e. ein Schlangen-Meister || gewesen⁵³/ [...]

§ VI. Die Ursach aber, warum bey den Preußen die Schlangen so hoch gehalten || sind, ist Zweifels ohne gewesen, eine seltzame Begebeniß mit den Schlangen, || wie ich oben von dem Schlangen Ort bey Labiau von dem Dywullis gedacht, || da einige dies u jenes observiret. An u für sich selbst sind die Schlangen || den Preußen beobachtungswürdig geschätzt worden. Woher Sie die Schlan- || gen geehret u gefeyert, so viel ich einmals von einem alten

⁵³/ vid. huj. libr. c. 5 § 19.

Zamaiten, || den ich zu Wieszwill im Ragnitschen in Zalavonien sprach, vernahm, || ist dieses: Es hat Gott der Schlangen, sprach er, das verliehen, was er || allen andern Creaturen nicht gegeben, daß sie ohne Hülfe einiger äußerlichen || Glieder sich weiß, so geschwinde zu bewegen. u fort zu wischen, da doch || andere Thiere kaum, das mit Federn, Flügeln u Füßen zu thun vermögen. Drum muß in der Schlangen ein sonderlicher herrlicher, seinen Worten || nach ein Göttlicher, Geist seyn, der sie triebe. So sterben auch die Schlangen || nicht von sich selbst, es sey denn, daß Sie erschlagen, oder von einem || andern Thier umgebracht werden, denn sie sich alle Jahr von neuen || verjüngen, wenn sie die alte Haut abziehen, oder ablegen. Ja sagte die- || ser Zamaite, wenn sich eine Schlange, da man was wichtiges vermüthet, eraüget, ist ein Zeichen, daß man dabey würde glükseelig || seyn. Über diese Rede des alten Zamaiten verwunderte ich u erinnerte || mich, was ich einstmals gelesen, in des Ordens Chronick aus Sr. Excell. || Herrn Joh. Dittr. v. Tettau Preuß. Cantzlers Bibliotheq³. Als die Galin- || den in die Masau einfallen wolten u sich des Mittags an einer See || geruhet, schwimmt eine Schlange über die See zu ihnen, dabey sie || Glük rufeten, sprechende: Unser Gott Padrymbus ist mit uns, Nun || auf, laßt uns fortziehen, gehen damit voller Guter Hofnung in || Masuren, erobern auch gute Leute. Als sie aber im Zurückziehen || zu sicher seyn, wurden ihrer viele von ihnen durch die Masuren erschlagen.

§ VII. Die Beehrung aber der Schlangen war nicht einerley. Es wurden || gehalten in dem Hause bey dem Ofen oder sonst in einem Winkel || des Hauses. Einige wurden in den Eichen ernähret u zu gewissen || Zeiten ersuchet. Diese Schlangen ehreten insgemein die Weiber, dabey || sie die Laimelle, als eine Göttin der Geburt u Fruchtbareit der || Menschen, anriefen, sie solte doch verschafen, daß ihre Männer Kinder || zu zeugen geschickt würden u bleiben, u der zu Ehren wurden die || Schlangen gehalten. Die Hauß Schlangen wurden mit Milch u ihnen dien- || lichen Speisen ernähret, aber doch muste im Herbst gemeinlich ein || Weydulutt, oder in deßen Entstehung der Wirth, so er sonst in den || Sachen seiner Abgötterey nur etwas geübet, mit gewissen Gebeten || die Schlange aus ihrem Miggi /:so nennen sie die Lagerstätte der || Schlangen:/ hervorbringen, die denn bis an den Tisch kam. Der Tisch || aber muste alsdenn mit allerhand Speisen besetzt seyn, u muste nebst || dem auch ein weiß Handtuch von dem Tisch auf die Erde herab- || hangen, auf welchem Handtuch die Schlange auf den Tisch kroche, || auch ofters was von den Gerichten, so auf dem Tisch waren, genoße, || oder doch zum wenigsten berührte u das war ein Zeichen, daß es || dem Wirth u seinem Hause, das Jahr über würde wohl ergehen. || Wenn aber der Weydulutt die Schlange aus ihrem Lager hervor zu || bringen nicht vermochte, war es ein Zeichen, daß

es dem Wirthe oder sei- || nem Hause das Jahr ein Unglück wiederfahren, es sey an ihm selbst oder || an den Seinigen, an seinem. Vieh oder Acker^{54/} Jetzo aber wil solches || Wesen, hie in Abnehmen kommen, weil man nicht solche Weydulutten oder || Schlangen Beschwerer aller Orten in Preusch Litthauen haben kan.

§ VIII. Sonsten pflegen Einige Schlangen des Vorjahrs hervorsuchen, die le- || bendig greifen u die Pferde damit bestreichen an allen Gliedmaaßen. || Da meineten Sie, daß alsdenn die Pferde wohl zur Hand gehen. Wenn || sich aber Schlangen selbst in den Ställen finden, so werden sie selbige nicht || weg- treiben, sondern in ihrem Lager unberühret laßen, u da sie gleichge- || wahr würden, daß eine Schlange sich an das Eyter einer Kuhe schlän- || gete u die Milch aussoge, halten sie es vor ein Glücks Zeichen, denn sie || in dem Wahn sind, wo eine Schlange sich aufhält, daß da Seegen || und Glück ist.

§ IX. Insonderheit trachten ihrer viele nach einer Schlangen mit Hörnern, || die sie vermittelst eines Schleyers, den sie auf dem Ort, wo solche || Schlangen zu finden seyn, hinspreiten, zu fangen wißen. Denen schrei- || ben sie große Kraft zu vielem Glück zu^{55/}. Sonsten von solcher Schlan- || gen Verehrung ist zu lesen Jul. Caesar. Scaliger^{56/}.

Das 11-te Capitel

Von Beehrung der Eulen, Elend und andern heiligen Sachen

§ I. Nebst den Schlangen haben sie auch heilig gehalten die große Eulen u || die Elende, zu lateinisch Alce genennet, wie Erasmus Stella^{57/} bezeuget. || wobey zu observiren, daß zwar jedem Preußen in seinem freyen willen || gestanden, dieses oder jenes Thier seinen Göttern einheiligen zu laßen, aber doch waren die Schlangen, Elende u die größte Eulen /:so man || zu Preu- sisch Ywas u zu lateinisch Bubones nennet:/ sonderlich ihnen heilig || welches wohl zu notiren, weil von solcher Einheiligung die Chronici || nicht einstim- mig reden. Petrus a Dysburg^{58/} schreibt von den Preußen, || daß sie eine jede Creatur vor einen Gott geehret. Das saget auch zum || theil des Ordens Chro- nic. im Hermann de Salza, dem auch beystimmt || Matthias Stryckowsky,

^{54/} Joh. Meletius c. 1.

^{55/} vid huj. lib. C. 3. § 11.

^{56/} Scaliger in sub. Tit. ad Cardam Exec. 83 Sec. 2. et Gerh. Joh. Vossius. L. 4 de Orig. et Progr. idololatr. C. 63.

^{57/} L. 2. antiq. Pruss.

^{58/} in Chron. Pruss. p. 3. C. 5.

Ossostowitius in Sarmat. Europaea, welcher unter dem || Nahmen Alex. Guagnini nach Meinung M. Hartknoch ausgegangen.

§ II. Wobey zu erinnern, daß gar recht St[r]yckowsky Edition Bubones hat,nehm- || lich Eulen, denn von den Eulen, die sie Jwas nennen, haben sie viel gehalten, || welches noch bey den jetzigen Littauen u Zamaiten, auch großen theils Na- || drauen geschiehet. Daß aber Dysburg Bufones /:Kröten:/setzet, wird || halte ich von den Copiisten verschrieben seyn, denn von den Kröten haben || sie wenig gehalten, es sey dann, daß jemand seinem Gott ein Gelübde || gethan, ihm zu Ehren keine Kröte zu todten, oder ihm einige zu hegen, || Aber solche Kröte ist deswegen nicht als Gott geehret worden, auch noch nicht || in der Consideration gewesen, wie die Schlangen u Eulen. Hieher gehöret, || was die Ordens Chronick schreibt. Ein jeglicher, spricht Sie, von obbemeldten || Landen zu Preußen, hatte einen absonderlichen Abgott, den sie anbethen || vor ihren Gott. Eines theils beteten die Sonne an, etliche den Mond, etliche || die Sterne. Item Leuthe, Thiere, Schlangen, Frösche, den Donner Etliche || hielten die Wälder u Fische heilig, etliche die Waßer.

§ III. Es ist aber ein Unterscheid zu machen unter eine Göttliche Ehre u un- || ter eine Heiligung. Göttliche Ehre haben gehabt, Pykullis, Perkunus, || Zemylene p. Allein hiebey sind die Schlangen, Eulen, als die bey Ihnen || an sich selbst nicht heilig gewesen, sondern erst haben müßen einge- || heiligt werden, u hat freygestanden, nicht nur einem gantzen Lande, || sondern auch jedem particulier Mann dieses oder jenes den Göttern || zu widmen u heilig zu halten, als, der hat die Sonne geehret, der den || Mond, der die Sterne, der hat einen Hirsch, der Weiße, dieser schwartze || Pferde vor heilig gehalten. D. i. die sie ihren Göttern theils geopfert, theils ernähret, theils nur den Göttern zu Ehren geschonet u nicht || vor sich geschlachtet. So halten noch die Nadrauer einen Hahn und || Henne vor heilig, die sie in ihren Inkurtunen oder Einseegnung || ihrer Häuser zuerst ins Hauß laßen. Diese werden sie wohl speisen. || Allein man läßt denselben kein Leides thun, werden auch nicht ge- || schlachtet, noch von ihnen gezeßen, Aber darum werden sie nicht fort || vor Götter gehalten. Unter den geheiligten Dingen aber ist auch || ein Unterscheid gewesen. Denn eines mehr, als das andere geehret || einige sind von einem oder andern, einige schier umgehends von || allen /:hiezuhören nur die Schlangen u Eulen auch zum Theil das || Elend:/ geehret worden, welches auch Matth. de Mechov.^{59/} bestätigt.

§ IV. Woher aber dieses und jenos Thier vor heilig gehalten, ist leicht zu || erachten, weil, wenn bey Fortsetzung eines importanten Werk, so ein || Thier

^{59/} Lib. 4. Chron. Pol. C. 45.

sich ohngefehr gezeigt, darauf die Sache glücklich fortgegangen || haben sie daßelbe vor heilig gehalten, wie solches zu schlußien ist aus der || action der Galinder, da sie in Masuren einfallen wollen, u sich eine Schlan- || ge zu ihnen gefunden, wie davo oben zu lesen. Und gemahnen mich die || Alten Preußen hierin fast wie die Aegyptier, die die Thiere vor heilig ge- || halten u ihnen fast Göttliche Ehre erwiesen, die verhindert haben, daß || sie nicht mit Pharaone den Israeliten nachgezogen, dahero sie nicht || mit Pharaone ersäuft, sondern erhalten worden. Als haben auch die || Preußen die Thiere u Oerter, dabey was merkwürdiges sich zuge- || tragen, vor heilig gehalten. Doch bemerket man hie den Unterscheid, || daß an die Götter gerade die devotion gieng, aber an den Gehei- || ligten nicht, als welche Sie geehret, weil die u jene Götter bey Eraü- || gung dieser oder jener Sachen was merkwürdiges erzeiget. [...]

§ VII. Die Bubones oder große Eulen, die in der Topographie, oder im dritten || Buche⁶⁰/ beschrieben, sind beehret worden wegen allerhand Afenspiel, || so der Teufel durch Sie angestiftet. So viel mir aber die Leute, so ihn ge- || sehen auch in Händen gehabt, Nachricht geben, sol er sie mehrentheils vor Unglück || warnen. Drum wenn Sie ihn hören reden, nehmen sie seine Worte an als || Worte eines Propfeten oder Engels. Mein damaliger Viehhirte die- || nete einstmals in seiner Jugend bey einem reichen Bauren zu Mikku- || tehlen Essas Guzaitis genandt. Derselbe hauete eine schöne Linden um, der Vogel Ywas findet sich bey ihm an dem nächsten Baum und schreyet || ihm viermal zu Begk Begk p p laufe, laufe! p. Der, als er das || Wort des Vogels recht vernimt, macht sich also bald von der Linde || weg u verstecket sich. Kaum hatte sich dieser verkrochen, siehe, so sind || die Warten da, die ihm gewiß ein Pferd ausgespannet, wenn sie || ihn bey der Linde betrogen hätten. Dieser komt mit eben dem Wirthe || einstmals auf einem Ort, wo er einen jungen Ywas, ein solch Eulchen || antrifft, in einer alten Danne, nahe an der Erden. Er trägt den jungen || Vogel in den Wagen, in Meinung, denselben nach Hause zu bringen. Die || alte Ywas fänget an so erbärmlich zu heulen, daß sie sich des Vo- || gels erbarmen u wieder den jungen Vogel dahin bringen, wo er ge- || wesen, drauf der Ywas, als er siehet seinen Jungen an seinem Ort, mit || lauter Stimme u deutlich ihnen zugerufen Diekui, Diekui ich sage || dir Dank. Welcher relation ich nicht trauen wolte, wenn nicht durch || gehends groß und klein, Alte und Junge u die nur ichts in Wäl- || dern sich aufgehalten haben, darunter ich viel Gottsfürchtige u glaub- || würdige Leute weiß u kenne, die es erzählet und gewiß zu seyn || mich so hoch versichert haben.

⁶⁰/ Delic. Pruss. C. 3. § 3.

§ VIII. Hier fällt mir ein, was Joh. Loccenius^{61/} schreibt, wie einmals || ein Knecht bey Wendelsoö in Südermannlandt einen Kaddigbaum habe || weghauen wollen, ihm aber zweymal vermittelt einer Stimme das || Hauen verbothen worden, dahero er es nachlaßen müßen. Dieses hat || der Pfarrer selbigen Orts Andr. Arwidi ad Collegium antiquitatum ge- || schrieben. Vielleicht wird sich dort so ein Ywas gefunden haben, durch den || der Teufel geredet. Und wer weiß, ob der Knecht jenes Wirths zu Wendelsoö nicht mag aus Reußland gewesen seyn, als mit wel- || chem ein solcher Sprach Vogel gerne zu reden pflaget. Die Beehrung || dieses Vogels wird vermutlich darin bestanden haben, daß man Ihm || nicht nachgestellt hat, noch ihn angerühret, viel weniger todt ge- || schlagen, vielmehr aber an den Ort, wo er sich finden laßen, ihn mit Fraß u Futter || versorget hat. Welches jetziger Zeit einige Nadrauer thun sollen.

§ IX. Ohngefehr vor 3 Jahren ward bey einem großen Sturm ein solcher Vogel || in den Hof zu Entzuhn im Insterburgischen Amte, den ich /:so schreibt mir || mein guter Freund:/ selbst gesehen, ins Brauhauß geworfen, welchen das Ge- || sinde erwischt u vielen Leuten gewiesen, auch zu mir in die Widdem gebracht. || Von solchem Ywas wolten die Littauen nichts gutes ominiren, sondern gaben || vor, wo sich dieser Vogel, der sonst Wildniße u Einöden liebet, einfinde || u in einem Gehöft sich sehen ließe, daßelbe Gehöft müste verwüstet || werden, oder der Wirth untergehen u verarmen, welches Ominiren auch || zum theil eingetrofen, Sie sahen auch nicht vor gut und rathsam || an, daß der Vogel getödtet oder lebendig an ein Thor genagelt würde, || sondern man solte ihn loßlaßen, weil der kein Glück haben würde, der || sich an einem Ywas vergreife. Ist also vom Gesinde pardonniret, || u loßgelaßen worden. [...]

§ XII. Letztlich sind auch einige Kräuter vor heilig gehalten worden, Inson- || derheit ist jetzo noch ihnen heilig ein Kraut, so man in den Gebrüchen || findet und sie in ihrer Sprache Pfennig Kraut nennen. Dahero, weil || sie es nicht abpflücken, sie haben denn erst einen Schilling auf die Stä- || te gelegt, wo es anzutreffen. So ist unter anderen Kräutern ein || Kraut, so sie Gryzuzole d. i. Glied oder Gelenks Kraut nennen. || Wie denn Sie diese Gewonheit haben, wenn sie es an einem || Orte finden, werden sie es mit der Wurtzel ausgraben, doch so || daß sie mit dem Spaten die Wurtzel nicht berühren, auch da || sie es ausgegraben, mit bloßen Händen nicht antasten, sondern || mit einem Weißen Tuch es anfaßen, und verwahren es zu ihrem || Gebrauch. Desgleichen Kräuter noch mehr bey ihnen seynd, aber da- || von mit mehrerem am andern Ort.

(61/ ?)

Das 14-de Capitel Von den andern Götzendienern

§ I. Hie ist zu erwehnen, daß bey den Preußischen Scribenten noch andere || Nahmen, als Weydulutten den geistlichen Minist[r]es gegeben, als da sind || sie genennet worden, Zigenotten, Tillusseji seu Tillûsoney, Lingussûnei || Wurskaitei, Burtoney, da zu gehören auch die jetziger Zeit noch sich be- || findende Waszkones, Szwakones, Dumones, Siettones, Orones, Szweig- || dzurones, Lekkutones, Widdurones, Kraujutte, Pustones, Seitones, Sietones || Wejones, Nerutti, Szwalgones, Zaltones, Kaukucziones, Sapnones p u vielleicht || andere mehr, denn derer reliquien findet man noch in Zamaiten u in den || Gräntzen des Preußischen Landes, so an Littauen u Zamaiten stoßen.

§ II. Zygenotten sind rech die Weydulutten gewesen, die beym Krywe aufge- || wartet u von ihm hin u wieder verschiket worden, als Legaten mit einer Krywulle || das ist, einem Zeichen vom Krywe versehen. Derer aber ist eine große Anzahl || gewesen, denn durch diese Zygenotten ist den Einwohnern in gantz Preußen || Cur u Liefland und Littauen die Kruwe d. i. die Zusammenkunft zu Romove || verkündiget und angedeutet worden. Führen den Nahmen von Zigas, welches || so viel heißt, als eine Ordnung, die man bey Verrichtungen seines Amts ein- || hält. Als wenn zwey oder drey gleich Bediente ihre Verrichtungen einer || nach dem andern vollführen müssen, fragen Sie gemeiniglich, Keno Zygas? || An wem ist die Ordnung dieses oder jenes zu thun. Und werden noch zur || Zeit diejenigen, so die Leute zusammen zu rufen haben, in Nadrawen || Zygones, Zygonottei genennet. Sind also diese Zygonotten, || als ordinarii Ministri gewesen, die Krywe hin u wieder verschiket hat, wel- || che, wenn Sie ihre Verrichtungen abgeleget, sich wiederum bey dem Kry- || we haben einstellen müssen. Von so einem Zygenotten ist der Preußen || Apostel S. Adalbertus mit einem Wurf Spieß erstochen worden. Diese Zyge- || notten sind in großem Ansehen gewesen, bey den Landes Einsaaßen. || Gestaltsahm aus den Worten autoris Anonymi, der das Leben S. Adalberti || beschrieben, zu sehen, daß der Zygenot nicht nur Sacerdos Idolorum, ein || Götzen Priester, sondern auch Dux conjuratae cohortis, qui velut ex debito || prima vulnera fecit, gewesen. Es kan auch seyn, daß weil im gantzen || Lande, in allen territoriis u Dörfern, derer etliche tausend gewesen, Wey- || dulutten gehalten worden, unterschiedliche von denen an den Krywe || abgeschickt oder auch daß durch Absterben, oder Verschikung der Weydu- || lutten bey dem Krywe einige von den Dörfern der verstorbenen oder ver- || schikten Weydulutten Stellen zu suppliren sind abgefertiget worden, || dahero sie auch Zigenotten genennet, nemlich an welchen die Ordnung || gewesen sich zum Krywe hinzumachen.

§ III. Dieser Zygonotten Verrichtungen sind eben dieselbe gewesen, die andere || Weydulutten bey dem Krywe oder bey den Dörfern in Acht genommen, vornehm- || lich, die D. Coelestin Myslenta in Praef. ad Man. Prut. anführet, bey welchen || Verrichtungen aber Sie nicht blieben, sondern oftermals auch die Person || eines Heerführers u Kriegs Obristen gespielet, wie solches aus angezo- || genen Worten autoris anonymi erhellet.

§ IV. Tilusseji oder Tilussūnei sind die Weydulutten gewesen, die in den Dör- || fern bey den Herrn u andern Preußischen Einsaßen das Amt eines et- was || geringen Weydulutten bedienet, wiewohl sie zu der Zeit, da des Krywe impe- || rium aufgehöret, wohl die vornehmsten mögen gewesen seyn, diese ihre || Verrichtungen sind mit den andern Verrichtungen der Weydulutten eins || gewesen, nur, daß sie im Burten oder Weideln /:habe Zaubern sagen || wollen:/ ein sonderliches Gemurmeln gebraucht, sonst aber gantz stille || sich erwiesen, auch zur Stille bey Volführung solcher Weideley andere || ange- mahnet. Was diese Tilussūnes vor Cerimonien sonsten gehabt, || finden wir nirgends beschrieben. Aus dem angezogenen Privilegio a. || 1249. die 7. Idus Febr. per Jacob. Leodio. Archi Diac. Leg. Apost. gegeben, || aber erhellet, daß sie haben die Leute zum Heidenthum wieder beredet || u gen Himmel sehen- de ausgeschrien, den Zustand des Verstorbenen.

§ V. Sonsten habe von glaubwürdigen Leuten erfahren, daß man in Za- || maiten noch dergleichen Leute findet, wie denn unweit von Woynutten || einstmals der damalige Prediger zu Coadjuten N. Zynthus seinem || Bericht nach einen alten Zamaiten zwischen zween Eichen, späte des Abends || im Sommer, bey wohl besterntem Himmel stehend angetrofen, mit bey- || den Händen nach der Luft bisweilen greifend, dabey er aber nicht ein || Wort geredet. Derselbe Zamait hat gestanden über eine gantze Stunde, || daß ihm obgedachter Pfarrer zugesehen, doch, daß er dann u wann || ein geheimes Murmeln observiret. Der Kerl aber hat so steif gestan- || den, u in allen seinen Gliedern, so unberührsam, daß man hätte || meinen sollen, er wäre so aus der Erden gewachsen. Die Augen u das || Gesicht hat er so steif gen Himmel gehalten, daß man sie gar nicht be- || wegen gesehen, u hat man allein aus dem Luft Greifen der Hände || schließen können, daß er lebete. Der Pfarrer hat ihn etliche mahl an- || geredet, welcher ihm aber nichts geantwortet, auch nicht nach ihm || sondern immerhin nach dem Himmel gesehen. Der Pfarrer hat endlich die || resolution gefaßt, dem Kerl näher zu treten u ihn mit Schüttern zum || Reden zu bewegen, allein, er hat also bald welche Leute in einem || nahe bey gelegenen Thal bemerkt, daß er von ihnen würde Gefahr || haben, deswegen er auf Erinnern seines Potabels oder littauischen Kirchen || Vaters, es unterwegen gelaßen, von denen er erfahren, daß dieser alte || Zamait ein Zauberer wäre, der den Leuten Nachricht geben würde von || einem derer im

Thal liegenden Littauen Freunde, der entweder wird || gestorben, oder sonst wegkommen seyn, davon sie keine Nachricht haben || Nun aus Curiositaet hat er von weiten dem Zamaiten zugesehen u er || wartet, was er doch endlich machen würde, da er sich denn eines nahe || dabey gelegenen Busches bedienet, seinem Potabel aber mit dem Wagen || sichtlich hinweg zu fahren u an einem gewissen Orte stille zu halten || anbefolen, Wie er nun mit großem Verlangen auch großen Verdruß fast || zwo Stunden lang gewartet, so gar daß ihm dünkete, es wäre fast || Eelf in der Nacht, hat sich obbenandter Zamait hin u her anfangen zu be- || wegen, nach allen Vier Luftstreichen. Als daßelbe eben eine Viertel- || stunde gewähret, ist der Kerl auf seine Knie niedergefallen, hat drey || mal die Erde geküßet, drauf aufgestanden, u grausam dreymal ge- || schrien, Way, Way, Way. Auf diese Losung haben sich die Leute aus dem || Thal zu ihm hervor gemacht, sich bey der Eichen niedergekniet, gen || Himmel sehend u die Hände in die Höhe haltend ein Gebeth mit Mur- || meln verrichtet, dabey er die Hände dreymal niedergeschlagen || bey welchem Niederschlagen die Leute zu dreyen malen die Erde ge- || küßet. Das möchte etwa eine Viertelstunde gewähret haben, darauf || sind sie aufgestanden, u der Zamait hat ihnen ihres Freundes Zustand || eröffnet, mit deme aber hats die Beschafenheit gehabt. Es hat sich || der Leute Freund vor einen Diener bey einem Towarisch verthan, der || mit ihm in den Polnischen Krieg wieder die Cosacken gezogen, des Dieners || Herr ist von den Cosaquen gefangen worden, dieser aber hat in demselben drey || Wunden empfangen, daran er geheilet worden. Dieses hat der Zamait den || Freunden beygebracht u hat sich auch also wahr zu seyn befunden, als über || ein halb Jahr der angekommene Freund sich bey seinen Freunden eingefunden. ||

§ VI. Ich halte davor, so weit der relation des gedachten Mannes zu trauen, || daß dieser Zamait eines Tilussūnis Amt alhie recht gespielt u daß || bey den alten Preußen auf solche Art ein Tullussūnis sein Amt verrichtet || hat, wie wohl ich hernachmals erfahren, daß ein solcher Wahrsager bey || Ihnen auch ist genennet worden, Szweigdzurūnis, so viel auf Deutsch, ein || Sternseher, Astrologus, der aus dem Gestirn hat wissen können wahrzusagen. [...]

§ IX. Burtons ist auf Deutsch ein Zeichendeuter, komt her von Burta ein Zeichen || weil sie allerhand observiret u davon ihre Meynung gegeben haben. Die- || ses ist ein General Vocabulum, so auch andern mitgetheilet wird, da andere || aliquid Specialius bedeuten, also sind die Puttones auch Burtones genen- || net worden, als welche die Zeichen, die sich beym Schaum des Bieres eraü- || bet, observiret, u daraus die Beschafenheit deßen, darum sie befraget || worden, schließen können. So sind zu den Burtonen auch gerechnet || die Waszkones, die aus dem Wachs Gießen die Beschafenheit eines

ent- || legenen Dinges haben sagen können, und können von diesen Bur-
tonen || nicht ausgeschlossen werden, die Tulussūnes u Lingussūnes, weil
selbige || auch aus den Zeichen, die sie an dem Gestirne oder Luft observiret
zu || haben vermeinet, haben wahrsagen können. So sind nun die Burtones ||
unterschiedlich gewesen. Der Eine hat gewußt die Zeichen im Wachs, der ||
zweyte die Zeichen im Schaum der dritte die Zeichen in der Luft, der ||
Vierte die Zeichen im Waßer, der Fünfte die Zeichen im Eingeweyde, || der
Sechste die Zeichen der Winde, p zu beobachten u davon zu urtheilen. || Al-
so haben Sie auch davon ihren Nahmen bekommen, als der die Zeichen ||
im Wachs Gießen gewust, der ist Waszkonis genandt, der die Zeichen || des
Bierschaums verstanden, Puttonis oder Puttweisdis u so fortan || genennet.
Doch sind diese alle Zeichendeuter u deutsch zu reden Zau- || berer und mit
unter den Weydelutten d. i. Weydeler oder Zaube- || rer, wie sie in den Statu-
tis der Ordens Herrn genennet worden, zu || rechnen. Joh. Meletius gedenket
nicht der Weidulutten, vielleicht aus || dieser Ursache, weil die Weidulutten
/:Weideler:/ d. i. Zauberer von dem Orden || so hoch und mit Feuer bestra-
fet worden, also hat sich ein jeder gescheuet ein || Weidulut i. e. Weideler zu
seyn, oder den Nahmen eines Weydulutten zu || führen. Dadurch ist almälig
der Nahme der Weydulutten in den Preußischen || Oertern verschwunden, u
daher hat Meletius keiner Weidulutten ge- || dacht, als der die Beschafenheit
des alt Preußischen Gottesdien- || stes, so viel er aus den Reliquien hat sehen
können /:wie wohl er der Burtii oder || Zeichendeuter gedenket:/ beschrieben,
da doch einer so gut, als der andere ist.

Das 15-te Capitel Von denen jetziger Zeit noch befindlichen Weydulutten oder Weydler in Nadrawien || und Zamaiten

§ I. Folgen nun die Weideler oder auf Preusch Weydulli oder Weydulut-
ten || /:denn so variiren insgemein die Nadrauer in Preußen u bedeuten eins:/
de- || rer reliquien leider man noch in den Preußischen Litthauischen Aem-
tern in || Nadravien, Zalavonien auch theils in Sudauen am meisten aber in
Zamai- || ten findet. Waszkonis ist ein Zeichendeuter im Wachs Gießen. Von
solch || einem Wachs Gießer gedenket Meletius, daß er einem Weibchen zu ||
gefallen, deren Sohn in den Krieg gezogen, von dem Sie keine Nachricht ||
erhalten, ob er lebte oder todt wäre, Wachs aufs Waßer gekoßen. || Wie nun
das Wachs ein Zeichen eines Zerbrochenen Schifes praesentiret, || als hat er
dem Weibchen berichtet, daß ihr Sohn durch Strandung eines || Schifes um-

kommen, allermmaßen das Wachs bey dem Schife das Zeichen || eines auf dem Rücken liegenden Menschen repraesentiret. Diese || Waszkones haben auch ihre Zauberey zu andern Dingen ausdehnen können, || als wenn einer hat erfahren wollen, Ob er Glück im Bierschank haben wür- || de, haben die Waszkones Wachs gegossen, darüber sie ihm bald Glück || oder Unglück angedeutet. Item Wenn einem etwas ist gestohlen ge- || wesen, haben Sie mit Wachsgießen erfahren können, wer es gethan, u || wie sie wiederum zu dem Ihrigen kommen könnten. Also auch in Zaubereyen, || in gefährlichen Krankheiten, Ob jemand aufkommen oder sterben wür- || de, Jtem bey Bewohnung der Häuser. Jtem in Kriegen. p ist das Wachs- || gießen gebräuchlich gewesen.

§ II. Zu diesem Wachs Gießen sind zu zählen die Szwinnutzei, die Bley Gießer || die eben zu dem Ende das Bley gießen u was sonst im Wachs sich praesenti- || ret, das praesentiret sich auch im Bley.

§ III. Szwakones sind Zeichendeuter, die die Zeichen des brennenden Lichts u des- || sen Rauchs beobachten, komt her von Szwake einem Brennenden Licht, wer- || den auch sonst Dumones genandt, a Dumai d. i. Rauch, weil sie den Rauch || eines Lichts beobachten, u ist mir einstmal im Anfange meines Predigt || Amts selbst ergangen, daß, da ich eine alte Person, so sehr schwach nie- || derlag zu Aukstinlaucken berichtete, dabey Wachslichte angesteket || waren, nach verrichteter Communion ein Weib auf der Stätte die Lichte || auslöschete u aber einer von meinen Potabels den Rauch, um daß er || mit nicht verdrücklich seyn sollte, zu vertreiben hinzutreten wolte, den || Potabel abhielte, sie aber die Zeichen des Rauchs observirete u da- || raus wahrsagete, ob sie aufkommen oder sterben würde, welches ich, weil || ich mich zum Patienten gewendet u demselben mit Trost u Gebeth bey- || wohnete, nicht observiren können. Hörete aber wohl das Weib sagen, || wie diese Person von der Krankheit nicht sterben, sondern aufkommen || würde, welches auch geschahe.

§ IV. Puttones sind Zeichendeuter die in dem Schaum des Bieres die || Zeichen observiren, u daraus von Beschaffenheit einer Sache judiciren || können. Eines solchen Puttonis gedenket Waissel in seiner Chronic der || über das Bier gebethet u aus dem Schaume hat wahrsagen können, || wie es mit dem Diebstal /:des wegen er in den Schaum hätte sehen || müssen:/ bewand wäre.

§ V. Orones sind Zeichendeuter, die die Luft observiret u haben ansagen kön- || nen, wenn gut, diese oder jene Feld Arbeit zu verrichten, haben geur- || theilet von Zufällen der Menschen u des Viehes, daraus sie eine Ver- || änderung der Luft haben wahrsagen mögen. Diese haben das Wetter || öfters verändern können, und diese Kunst hat bey dem Krywe oft || müssen practisiret werden, damit durch solch Ungewitter, das sich oft || um die Romove hat sehen u hören laßen, die Majestas Kryweana er- || halten würde.

§ VI. Szweigdzurūnes sind die Sternkuker davon schon oben gesagt.

§ VII. **Lekuttones** (am Rande: s. S. 395.) sind die das Vogel Geschrey u Flug betrachtet haben, da- || raus sie von Zukünftigen u Zweifelhafte Dingen haben wahrsagen || können, derer noch viel gefunden werden, an der Zamaitischen Grentze, die || aus dem Zug, Flug u Schreyen der Vögel, nicht nur die Veränderung || des Gewitters, sondern auch ob man würde im Reisen, in Process Sachen || und andern Dingen glücklich, oder unglücklich seyn, wahrsagen können || Sind auch sonst Pauksztuciei genandt. Diese sind wie die augures || et aruspices bey den Römern gewesen, derer gedenket Sim. Grunau, daß sie || auf die Vögel Acht gegeben haben, E. g. wenn ein Aglester geschrien, haben || sie aussagen können, was geschehen werde? Ob u von wo Gäste kommen werden? Wenn || eine Henne gekrähet, hat die geurtheilet, daß Zank zwischen den Nachbah- || ren entstehen würde. Doch ist auch zu merken, daß die Pauksztuciei ei- || niger maaßen von den Lekuttones zu unterscheiden gewesen, diese ha- || ben allein den Flug beobachtet u daraus prognosticiret, jene nicht || allein den Flug, sondern auch Geschrey, ihr Kämpfen u was sich sonst || dabey zugetragen, observiret. Sie haben einen Unterscheid der Vögel || gehabt, die Adler, Raben, Geyer sind Streit Vögel, die Weyhe hat || gebracht, Schaden, Brandt, wie auch die Schwalben, die Eulen, die Bienen || auch ein solches bedeutet, hergegen die Storchen, Reiher, Specht, Nachtigal || Tauben sind ihnen Glücksbedeuterinnen gewesen.

§ VIII. Widdurones sind die Zeichendeuter, so aus dem Eingeweide des Viehes, so || den Göttern geschlachtet ist /:vielleicht auch der Menschen, weil auch solche sind || den Alt Preußischen Göttern geschlachtet worden:/ haben prognosticiren || können. Jetziger Zeit wissen einige Nadrauer, wenn Sie die Miltz, Leber p || eines Schweines besehen, zu sagen, was vor ein Winter seyn, welches Ge- || treydigt u von welchem, ob die frühe oder späte Saat gedeyen werde. ||

§ IX. Kraujutte sind Zeichen Deuter die aus Menschen, auch aus Vieh Blut, || wie es fließet, wie es sich färbet oder verändert nicht nur von der Gesundheit eines Menschen auch Viehes, sondern auch von Glück- u unglücklichen || Successen haben vorhersagen können. Diese Kraujutte haben auch ihr || Urtheil geben müssen, in Erkänntniß der Jungfrauschaft, da sie aus || der Monatlichen Blume einer Weibs Person das Fundament ihrer Wahr- || sagerey hergenommen. Diese sind auch der Alten Preußen Medici gewesen, || die auch gewust, das gar zu häufig fließende Blut in Wunden oder || sonst zu stopfen, zu besprechen, haben auch mit der Blume einer Weibs- || Person allerhand Liederlichkeit oft angestiftet. Solcher Leute hats zu || unser Väter Zeiten noch viel gegeben, insonderheit in Zalavonien an der || Zamaitischen Gräntze. Jetziger Zeit in Nadrauen findet man Kraujutten, || die den Leuten zur Ader laßen,

item Schröpfen. Das Blut aber den Menschen || vermittelst eines Hörnchens aussaugen, u aus dem Geschmack des || Geblüts einem sagen, ob er gesund bleiben, oder aber bald kranck werden || würde, welches auch bisweilen eintrifft. Man observiret an solchen Krau- || jutten, daß sie, ehe sie saugen, unter dem Bart einige Worte murmeln, || u wenn man sie fraget, was sie geredet, sagen Sie mit andächtigen || Geberden, sie wünschen, daß das Schröpfen einem gesund seyn möge, wie || wohl ich mir einbilde, daß hier noch mag was Abergläubisches vorgehen.

§ X. Hiezu gehören auch die Pustones, sind Weideler, so mit Anhauchen nicht nur die Wunden heilen, sondern auch einem schädlich fallen können. Und || ist wie mir von unterschiedlichen glaubwürdigen Leuten berichtet worden, ihr || Anhauchen so kräftig gewesen, wenn sie auf ein Tuch, wo nur etwas || Blut, so aus der Wunden gefloßen, daran gewesen, gehauchet, daß || die Patienten also bald Linderung an der Wunden, oder auch nach dem ihre || intention gewesen, mehr Schmerzen empfunden haben. Einige, die die || Pferde, Bollen u Böke ausschneiden, haben noch die Manier, daß ehe sie || ein Thier schneiden, sie erst das Meßer, insonderheit die Schneide, wohl || an- u behauchen, u wenn Sie den Schnitt vollführet, u die Nieren || ausgenommen, das Meßer in die Qvere halten über die Wunde, von || dem Meßer abwärts nach der Wunden zu hauchen, meinen, daß durch || ihr Hauchen die Wunde leichtlich geheilet wird. Glaubwürdige Leute || berichten mir, daß einige auch sonderliche Worte gebrauchen u Ge- || bete hiebey haben, welches ich nicht habe observiret, doch aber öfters wahr- || genommen, daß sie das Anhauchen also ausbringen, als verschlukten || sie auch eins oder das andere Wort dabey, dahero ich schluß, daß || hierin noch reliquien der alten Zauberey u Weydeley seyn mögen.

§ XI. Seitones haben einige Sachen oder Amuleta den kranken Menschen u || Vieh angebunden, u wenn Sie es von dem Menschen oder Vieh abgenommen- || men, haben sie das Leben und Todt deßen hersagen können. Solche Leu- || the giebt es in Nadrauen und Zalavonien gnugsam, wie wohl ihrer || wenige in der Kunst ex celliren, ihrer viele Betrüger sind.

§ XII. Sietones sind Weideler gewesen, die mit Siebdrehen Bescheid || gewust, derer Leute noch viel unter den Nadrawen u Zalavonien ge- || funden werden.

§ XIII. Wejones sind, die die Winde beobachtet haben, dieselben mit dem Gewitter || haben ändern u hin u wieder nach ihrem Gefallen lenken können. In die- || ser Kunst excelliren einige in Nadrauen u siehet man mit Verwunderung, || wenn ein Brandt in einem Dorfe entstehet, wie leicht der Wind kan geän- || dert werden, zumalen wenn bey einem grausamen Sturm ein Feuer || entstehet, wie a. 1648 im Octobr. zu Nibbudzen ich selbst zum Theil innen ||

worden. Dieser Winddreher einige wißen auch das Feuer zu besprechen, || u dem Feuer Engel wie sie reden, den sie mit Nahmen wißen zu nennen || zu befehlen, daß er keinen Schaden thun möge.

§ XIV. Wanduolutti item Odonos (?) sind Waßer Zeichendeuter, die aus dem || Waßer, deßen Schaum Wellen p Zukünftige Dinge weißagen können, || derer aber sind unterschiedliche Gattungen. Einige sind Nerutti. Die- || se pflegen unter das Waßer zu gehen, u nicht nur Bescheid zu sagen, || was vor Fische darin oder nicht, ob ein guter Fang oder nicht zu hofen || sondern auch ob ein gut oder schlim Gewitter obhanden. Man schrieb die- || sem auch zu, daß sie die Fische besprechen u bezaubern, daß sie sich nicht fan- || gen laßen, wie dann einem Pfleger zu Passenheim ergangen, der, nach || dem er den Bauren das Fischen auf der See Leliszke verbothen, nicht einen || Fisch darin hat fischen oder fangen können. Selbiger hat eine solche Ne- || rutte oder Wandaluttin d. i. eine Weydlerin gefordert, die in der See || gangen, aber der Zauberey nicht wehren können /:vielleicht nicht wollen:/ || es stürbe denn der Pfleger mit samt den Fischen in der See.^{125/} Von || dieser Art der Weydeley gedenket Henneb.^{126/} Sim. Grun.^{127/} Diesen || sind verwandt die Udbureulli d. i. die Zeichen Deuter, die aus dem || Waßer einige Figuren, die das, was man begehret, bedeuten, vorbrin- || gen können.

§ XV. Sonsten Taukuttey, die nehmen Fett oder Oel u mischen daßelbe mit Kiehn- || Ruß aus dem Schornstein, u wahrsagten daraus, derer ich in einige || in Zalavonien in meiner Jugend gesehen.

§ XVI. Auch sind Stiklorei, das sind Zeichen Deuter, die mit Glaß Wahr- || sagen, darin Zweifels ohne ein spiritus familiaris eingebannet, der || den Ausgang einer Sachen ausgiebet.

§ XVII. Hieher gehören auch die Zerkolutti, die Spiegelschauer, da sie aus || den Spiegeln, die sie geheiligt heißen, dasjenige sehen, was sie suchen. || Zur Karckel im Memelschen Amte hat ein altes Weib einen Spiegel ge- || habt, Zu welcher ein Mann aus der Ruß kommen, fragend, ob sein Weib, || das da krank worden, würde auf kommen, hat selbiges Weibes Mann müs- || sen in den Fluß Karkel steigen, den Spiegel unter das Waßer halten. Im- || mittelst hätte der Zerkoluttis auf seine Art gebetet, da haben sich || in dem Spiegel gezeigt, ein Todten Gesicht. Als der Mann zu Hause kom- || men, hat er das Weib in agone gefunden, u ist des Morgens frühe da- || rauf verschieden.

§ XVIII. Hie können noch hergezogen werden, die Zolininkey, die Kräuter Wahr- || sager. Von diesen Leuten habe ich mir viel seltsame Sachen laßen

^{125/} Sim. Grun. Tr. 16. c. 6. Henneb. in Com. ad Map. p. 343.

^{126/} in Veter. Pruss. fol. 15.

^{127/} Tr. 3. C. 2.

erzählen || die einen Schein haben sollen, ob gieng es ohne Zauberey zu. Da sie doch || mir auch so vorkommen, daß einige ohne Teufels Kunst nicht können || geschehen, Sie gebrauchen sich gewisser Kräuter, mit denen sie sehr selza- || me Dinge betreiben. Es Zeiget mir einsmals ein Mann aus dem Ragnit- || schen ein Kraut, das hatte einen schwartzen Stengel u kraußlichte eingezak- || te runde Blätter, sagte, er wolte ein Waßer, das da kochte, in kleiner || Weile nicht nur kalt, sondern auch gar frierend u zu Eyß machen. || Um die Probe zu sehen ließ ich Waßer beysetzen, aufsieden. In dem Sieden warf || er etwas von dem Kraut hinein. Das Waßer ließ nicht allein bald vom || Sieden nach, sondern auch nach einer kleinen Weile, setzte es eine Borke || als ein Eyß, auf welchem Eyse zu sehen war die Gestalt des Krauts || deßen ein Stück der Mann auf das siedende Waßer geworfen hatte. || Ein sonst frommes Weib gab einst- mals mir ein Kräutlein, deßen Ober- || theil sich Zeiget rund u formiret sich gleich einer Sonne, zumahlen || da ichs gegen die Sonne hielte, schimmerten die Blätterchen gleich dem || Golde sehr anmuthig u ergötzlich. Der Stengel war ins weißgelbe || schattiret, die Unterblätter hatten eine Meergrüne Farbe ins Oval || formiret. Dieses Kraut steckte sie in einen ziemlichen Topf voller || süßer Milch. Nach zween Tagen fand ich viel Room oder Schmandt, || als tief das Kraut in die Milch gesteckt war. ich befand vier || mal mehr Schmandt als sonst ich im selben Topf von der Milch || pfleg zu bekommen. Dieses hat einen Schein einer natürlichen Ursache || Einsmals sagte mir ein Zamait, wie man Kräuter hätte, die einen || so könnten vergiften, als irgend eine Schlange thun konte. Es wä- || ren Kräuter, die einen, der sie nur anrührete, konten unsinnig machen || Kräuter, die eine Schlange auf die Stelle verarrestiren, daß sie || nicht fortkommen konte, Kräuter die einen so lange könnten peinigen, so lange man von demselben einnahm, bis er seine Mißethat || bekennen müste. Kräuter, die einen könnten so lustig machen, daß er || vor Lachen endlich vergehen müste, wenn man ihm nicht die Kräu- || ter wegnehme, Kräuter, damit man auch die Teufel könnte vorstellen, || Kräuter, damit man trukene Zeit auch Regen verursachen könnte, || Kräuter, wer sie bey sich trug, könnte sich unsichtbahr machen. Kräuter, || die einem, wenn man sie unter den Küßen legte, lauter Schrek- || Gesichter im Traum vorstelleten. Kräuter, damit man dem Feuer || wehren konte, Kräuter, die des Meeres Wellen könnten abhalten, || Kräuter, damit man einen in der Liebe bezaubern konte. Dieser Za- || mait erzählete wie einstmals ein Maldikkis hatte einem Steinalten || u heßlichen Weib das Kraut angehängt, auch der er was von dem || Kraut in den Mund gegeben. Zu welchem Weib er einen braven jungen || Kerl /:und zwar der ein sonderlicher Spötter der Mädchen u dem kein || Mädchen schön genug gewesen:/ angeführet, die mit ihm einige Wort ge- || redet, u die Hand (?) gegeben, davon der Kerl in das alte Weib in Liebe so entzündet || worden, daß

er vermeinet, er müste sterben, wenn er nicht sollte ihrer Liebe || theilhaftig werden. Worüber sich jedermann höchst verwundert, auch viele || Mädchen, die solches, weil es im Krüge geschehen, gesehen, des Kerls gela- || chet. Und hat dieser Maldikkis solches auf Anstiften eines Mädchen, die || dieser Kerl verachtet hat, gethan, Und hat der Kerl nicht ehe von diesem || Weibe laßen können, bis er das Kraut weggenommen, da ihm die Liebe auch || verschwunden.

§ XIX. Nebst diesen sind auch Weydulutten gewesen, die man genennet Szwalgo- || nes. d. i. Braut Priester, derer Amt gewesen 1/ bey dem Verlöbniß vor den || Hochzeiten aufzuwarten u daselbst 2/ von der neuen Hochzeiter künftigen || Glük u Unglük wahrzusagen. Sie ordnen auch Szwalgus i. e. die Verlöbniße || an. Eigentlich Szwalgauti bedeutet sich besehen, u werden die Verlöbniße || also genandt, weil die neuen Hochzeiter denn erst sich recht besehen.

§ XX. Das Fundament solcher Wahrsagerey ist genommen worden, 1/ aus den || Zeichen, die den neuen Hochzeitem des Tages u des Nachts zuvor vorgefallen. || Jtem 2/ aus den Traum, so etwan dem Bräutigam u der Braut geträumet. || Jtem 3/ aus dem Schaum, der sich in dem Bier der gefüllten Kauszelen ge- || funden, deswegen ein solcher auch die Schaum Weideley verstehen müßen. || 4/ Aus dem Gießen, da die Braut dem Bräutigam, oder der Bräutigam der || Braut das Bier in die Augen gießet. 5/ Einige haben auch aus dem Zeichen, so sich nach dem ersten Beyschlaf der jungen Hochzeiter eraüget, wahr sagen || können. 6/ Die hatten auch zu urtheilen /:nebst den Kraujutten:/ von der || Jungfrauschaft einer Weibs Person. Dergleichen Leute findet man auch || in Nadrauen, Zalavonien p Mercklich ists, was von einem solchen Szwalgons || mir ein alter Nadrauer, der sonst ein Mann war guter Vernunft u || Wandels erzählet, daß er in seiner Jugend einstmals auf einer Verlöbniß || seiner Bluts Freunde an der Zamaitischen Gräntze gewesen, da sey ein solcher || Szwalgonis kommen, der als die jungen Leute zum ersten mal aus der Klete /:Kam- || mer:/ kommen, habe selbiger zwee gefülte Kauszelen /:Trinkschalen:/ genom- || men, dieselbigen mit Waßer angefüllet, u der beyden jungen Leute Ringe || in jeder einen Ring aparte gethan, darüber sein Gebeth gehalten. Nach ver- || richteten Gebeth habe er den beyden neuen Eheleuten etwas zu trinken || aus jeder Kauszele gegeben, Worauf abermal dieser Szwalgons nieder- || gekniet, u lang gebetet, wobey die neuen Eheleute u andere anwesende || mit niederknien müßen. Nach verichteten diesem langen Gebeth hat er befoh- || len dem Bräutigam aus etwa einer Kauszelen seinen u seiner Braut || Ring zu nehmen u hat damals der Bräutigam aus der einen Kauszel alle bey- || de Ringe genommen, mit höchster Verwunderung aller anwesenden, da zuvor || in jedem Kauszel nur ein Ring gewesen, der-

selbe Mann betheurete hoch, daß || sich in dem letzten Gebeth eraüget habe in den Kauszelen, als wenn das Waßer || kochte, u hat dieser Szwalgonis den jungen Eheleuten angedeutet, daß || ihre Ehe von Gott geseegnet wäre, nicht zwar, daß sie viel Kinder || zeugen, sondern daß sie friedlich u sanft vergnügt leben werden, || welches auch also solte geschehen seyn. Ich laße jedem seine Ge- || danken hierinnen ungebunden, ich meine, daß diese u mehreren Cerimonien || diese Leute vor Alters mögen gehabt haben, u eben dieses eine Art || sey, einer Leconomantia, so bey den Assyern, Chaldeern, u Aegyptiern || gebräuchlich gewesen.^{128/}

§ XXI. Zaltones sind Schlangenbeschwerer u die Zeichen Deuter, so die Schlan- || gen wusten zu beschweren. Dieselbe haben auch auf die Schlangen dem Pa- || drympo zu Ehren müßen Acht haben, u dieselbe versorgen, mit Milch, haben || den Nahmen von Zaltis i. e. eine Schlange. Von einem solchen Zaltons oder || Schlangen Weideler erzählt Joh. Meletius^{129/} was oben schon erwehnet, nehm- || lich, daß er habe die Schlangen, so die Wirths im Hause ernähret, gewust || mit seinen Gebeten, die er ausgemurmelt hat, aus ihren Löchern hervor || zu bringen, die auf ein Weiß Handtuch, so auf der Erden der Schlangen zu || gut bis an den Tisch gelege war u von da auf den Tisch gekrochen, u die || Speisen gekostet. Darauf sie sich auf dem Handtuch vom Tisch herunter ge- || laßen, u in ihre Löcher sich gemachet. Wenn die Schlange die Speisen alle || gekostet, wäre es ein gut Zeichen, u da hat sich der Wirth lustig gemacht. || Wenn aber die Schlangen nicht aus ihren Löchern hervorkommen oder die Spei- || se nicht kosteten, hat sich der Wirth eines großen Unglücks befürchtet. || Diese Zaltones haben auch die inspection gehabt über die Schlangen, so die || Weiber vor heilig gehalten u bey denselben ihr Gebeth gethan. Es möchten || die Götter ihren Männern die Fruchtbahrkeit u die Weiber recht zu lieben Ge- || schicklichkeit geben^{130/} Solcher Zaltonen giebt es noch hin u wieder, wie || oben schon gedacht. Sonsten jetziger Zeit legen sich die Nadrauer auf die || Kunst Schlangen zu fangen, die sie jährlich im VorJahr samlen, die- || selbe bey ihren Pferden, daß sie wohl gedeyn, gebrauchen, wobey sie auch || einige Worte und Cerimonien in Acht nehmen, davon aber anderswo. Item || Szweronei sind Weydulutten gewesen, die die geheiligte Thiere in Wäldern || insonderheit Elende, Eulen p beehret u in Acht genommen haben.

§ XXII. Hiezu können gezogen werden die Medzorei, deren Amt ist gewesen die || und die Bäume einzuheiligen, davon unten mit mehrerem zu lesen, diese haben aus- || ser allem Streit solche Wälder u Hayne bedienet, derer man

^{128/} Peucerus de Divinat. p. 144^{b/}.

^{129/} c. 1.

^{130/} Henneb. lib. de Vet. Pruss. fol. 12.

noch hin und wie- || der vornehmlich in Szamaiten findet. In Nadrawien alhier finden sich auch fast || dergleichen Leute, die in denen noch vorhandenen Wäldern Acht haben, wo eine Romo- || ve oder ein sonderlich durchwachßener Baum anzutreffen, da sie einen || finden, den Ort wohl bezeichnen. Auch da vermuthlich, daß er wegen seiner || raritaet, leicht von jemanden solte abgehauen, u zum AberGlauben un- || brauchbahr gemachet werden, den übrigen Zierath auch den Gipfel abhauen, || doch daß sie die Aeste, so eingewachßen u die große Würkung haben || sollen, nicht berühren. Diese Leute lassen sich wohl bezahlen, wenn sie jemand || an solche Bäume bringen sollen. Und bin selbst das einen worden, als aus || Curiositaet einen solchen Baum sehen wolte, in dem ich ohne ein ziemliches Trank- || Geld hiezu nicht gelangen konte.

§ XXIII. Sonsten sind auch einige Weydeler gewesen, die man Kaukuczones || genennet oder auch Barztukkones von den kleinen Erd u Gold Männern || also benennet. Die haben vermocht die Kaukuczus zu beschweren, daß sie || an diesem oder jenem Ort sich aufhalten solten. Haben den Leuten, so sie || begehret, information gegeben, wie sie sich halten sollen. Haben zu gewissen Zei- || ten, ihre inspection darüber gehandhabet, daß sie sich durch sonderliche Ge- || bete u Beschwerden hervorgebracht, da denn der Wirth sie mit an- || sehnlicher Speise tractiret. Wenn die erschienen, ists Ihm eine sonderbahre || Freude gewesen. Wo aber nicht, hat der Wirth sich eines gewissen Schadens || befürchtet. Diesen Kaukuczionen sind gleich die Piluitten gewesen, davon in || der Constitution Conradi von Jungingen zu sehen, als welche den Reichthum || zu promoviren, dem Pilwitto gedienet. Unter denen die Kaukuczai ge- || hören, denn der ist ein Gott des Reichthums gewesen. Derer Leute, so die || Kaukuczus halten, giebt noch viel. Daraus erfolget, daß auch noch müs- || sen Weideler seyn, die sie wissen hervorzubringen. Ob nun gleich sol- || che Weydeler in so öffentlichen Ansehen nun nicht mehr seyn, als Zun Zeiten Krywe, || so ist doch unstrittig, daß sie doch bey den Leuten, so die Kaukuczus halten, || in großen respect leben, u vor halbe Götter gehalten werden. Und daßelbe || ist auch zu verstehen von den andern Weidelern, derer wir einige erzäh- || let haben. Dieselbe sind jetzo insgemein Bettler und Hirten, die sich || hie und da aufhalten, u wenn man sie fraget, wie sie bey ihrer Kunst || solch kümmerliches Bettel Leben führen müssen, antworten Sie, es ist Gottes || Wille, daß wir so leben sollen, u was ists uns nütz viel zu haben, da || wir alt und schwach seyn, ein großes Vermögen zu bewahren. Doch kan || man nicht in Abrade seyn, daß auch noch zur Zeit wohlhabende || Bauren in Nadrawen, Zalavonien, Sudauen auch zum theil Natangen ge- || funden werden, die solchen Weydeleyen zugethan seyn, u das prae- || stiren, was die Weydulutten erst gethan haben, wie wohl nur heimlich und || in ihren eigenen Häusern, nicht leichtlich bey andern.

§ XXIV. Schlüßlich müssen auch zu den Weydulutten gezogen werden, die Sap- || nonei d. i. Traümer, a Sapnas ein Traum. Diese haben nicht nur Traüme || zu deuten, u auszulegen sich unterstanden, sondern auch vermittelst eines || Traumes, den er gehabt zu haben ausgebracht, zukünftige Dinge kön- || nen andeuten, Allermaaßen wie Gott mit seinen heiligen Propheten öfters || im Traum geredet. Als hat der Satan auch hierin Gott nachafen u ihm || also eine autoritaet bey seinen Dienern machen wollen. Daß aber die || Weydulutten oder Weyduluttinnen auch den Traümen ergeben gewesen, || ist daraus zu ersehen, daß unter andern ihren Eigenschaften die || Preußische Scribenten auch diese ihnen zulegen, daß Sie, die Weydulutten || fleißig haben müssen beten, damit sie verdieneten, daß ihre Götter || mit ihnen im Schlafe redeten u sie lehren die Leute zu seegen^{131/} || Solcher Traümer insonderheit unter den Frauens Personen giebt's noch in || Nadrawien, u Zalavonien, auch zum Theil Sudauen u Natangen. Die || auch öfters durch Eingeben des Satans ziemlich zugetrofen, in An- || deutung zukünftiger Dinge, bisweilen auch in Auslegung der Traüme.

§ XXV. Als a. 1677. ein Geschrey entstundt, daß die Schweden in Preußen || einfallen wolten, auch Mann vor Mann aufgebothen ward u jeder- || man bekümmert war sein Armuthchen an einen sichern Ort zu brin- || gen, u ich auch meine Sachen einpaken ließ, komt eben ein Alt Weibchen || eine Nadravin in die Widdem, sprechende, Ey was darfstu doch so || sehr eilen, deine Sachen einzupaken, Es hat ja Gottlob noch keine || Noth der Schwede wird dies Jahr nicht kommen. Der Einpaker sagte || zu ihr, du Närrin gehe und hindere mich nicht. Vielleicht komstu her, || was zu mausen. Ey, behüte Gott, sagte diese Frau, urtheile von mir || das nicht, ich wil mit dem Herrn reden, Sie komt zu mir, u sagte, ich || solte mich nicht fürchten vor den Schweden, er würde, ob Gott wil, dies Jahr || nicht kommen, ich würde es erfahren, daß ehe zwey Heerführer der Schwe- || den sterben würden, ehe solches geschiehet. Ubers Jahr aber dürfte || es wohl geschehen, Aber Gott hätte ihnen den Schweden ins Hertz gegeben, || daß sie den Unterthanen, nicht große Überlast thun solten. Woher wüste || sie das, fragte ich Sie, Gott hätte es ihr in einem Traum geZeiget, || fieng darauf an, umständlich ihren Traum zu erzählen, nemlich, ein || rechtes Lager beschrieb sie mir, auch allerdings die Leute, wie sie aus- || sehen, so in Preußen kommen würden. Ich verstummte, sagte zu ihr, || du must eine Zauberin seyn. Nein, sagte Sie, Herr, du weist, daß ich fleißig || zur Kirchen gehe u gedenke, daß du selbst mir gesaget hast, daß Gott mit || seinen Propheten im Schlaf geredet u ihnen im Traum zukünftige Dinge || gewiesen,

^{131/} Sim. Grun. Tr. 3. C. 1. Henneb. in Vet. Pruss. fol. 15.

das hat Gott auch mir gethan. ich sagte, die Propheten haben wahr || geredet u ist der effect erfolgt, ich wil auch erwarten, ob du wirst wahr || geredet haben. Als nur die Schwedische armee im Januar. a. 1679 in Inster- || burg stund, fuhr ich aus Curiositaet in die Stadt die armée u die Genera- || len zu besehen. Befunde alles wahr zu zu seyn, was dies Weib mir || gesaget hatte. Darauf sie abermal zu mir kam, sprechende, Herr || hab ich nicht wahr geredet. Ich sagte, tentandi gratia, Sie möchte mir || doch die Kunst auch lehren Ja, sprach Sie, wenn es eine Kunst wäre, || dies wäre von Gott. Nach vielfältigen Nachfragen erfuhr ich, daß sie || bisweilen wohl drey Tage u Nacht als entzückt liegen solle, biswei- || len in ihren Reden komt sie mir vor als eine Qvakerin u mag Gott || dem Satan wohl verhängen, solche Dinge durch solche Leute zu ofen- || bahren. Das Weib aber hält sich sonst meines Wißens im Leben un- || sträflich. Doch hinderts nicht, daß nicht hier ein Weydulutten Amt || seyn mag, denn der Teufel sich in einen Engel des Lichts verstellen kan.

§ XXVI. Was diese Leute mögen vor Cerimonien bey solchen ihren Künsten ge- || brauchet haben, findet man bey den Alten wenig Nachricht. Waissel hat || und beschrieben aus der Ordens Chronica, wie ein Puttons Schaumku- || ker verfahren, nemlich er hat zwey Kauszelen oder Schaaalen genommen, || in der einen hat er zween Schillinge gelegt, einen vor sich, den andern vor || den Dieb, gießet darauf Bier, machet auf den Schalen einige Chara- || cteres u schlottert mit der Schalen, auf welcher Seite des Diebes Schil- || ling gefallen, da sey auch der Dieb hingegangen. Nach diesem hat der || Schaumkucker in die andere Schale Bier gegossen, dieselbe auf die Erde || niedergesetzt, gen Himmel gesehen u gebetet, Gnädiger Gott Himmels u || der Erden, du Herr der Sterne, befiehl durch deine Macht deinem Diener, || damit dir deine Ehre nicht entzogen werde, noch der Dieb, der dieses || N. gestohlen, eher ruhe, bis ers wieder gebracht hat. Nach gethane- || nem Gebeth hebet er die zweyte Schaaale auf u siehet, o etwa ein || Fläßlein (?) im Schaum des Bieres vorhanden, daraus er abnehmen könnte, || wo der Dieb zu finden, fand er eins, so war er seines Wunsches fä- || hig, fandt er keines, so trunke er das Trinken aus, u schenkte || ihm ein frisches ein, u betete wieder u das that er so oft, bis er ein || gewisses Zeichen im Schaum befand. Dithmarus in seiner Chronick || setzet, daß ein solcher Schaumkucker auch diese Wort zum Schluß ge- || braucht hat. Im Nahmen Gottes des Vaters u des Sohnes u des heiligen || Geistes. Amen. Fast gleiche Cerimonien sollen auch die Waszkones, d. i. || die Wachsgießer bey ihrer Weydeley gebrauchen, nemlich sie nehmen eine Kauszel || mit Bier in die Hand, thun ihr Gebeth, daß Gott wolle entdecken im Wachs ein || sichtbares Zeichen, daß man sehen möge, wie es mit der u der Sache bewandt ist, || daßelbige trinken sie, palabindami, aus, darauf gießen sie das Wachs ins Was- ||

ser. Hatts also bald ein Zeichen, so ists gut, so aber nicht, werden sie die Kau- || szel drey mal einschenken, u austrinken, auch das Wachs gießen, da denn ge- || meiniglich ein Zeichen zu sehen ist. Ists aber nicht, so wird das mal nichts || mehr tentiret. Sonsten hält man davor, daß einige Zeichen Deuter || als die Dumones, Szwakones, Seitones, Sietones, Zaltones ihre Weyde- || ley auch ohne Bier verrichtet haben, auch noch verrichten. Die Bleygießer || verübten ihre Cerimonien öfters auch ohne Bier, nur daß sie ihre andere || abergläubische Poßen dabey gebrauchen, die Sie nach Beschafenheit der || Sachen verändern. E. g. wenn jemand krank ist, hat dergleichen Bur- || teninki oder Zeichendeuter eine neue Schüssel mit heißem Waßer || denn einen neuen Topf. Nachdem er sein Gebeth verrichtet, setzet er die || Schüssel dem kranken Menschen auf den Kopf u gießet das heiße || Bley in das Warme Waßer, stürztet darauf den neuen Topf, da || sich das Waßer aus der Schüssel in den Topf ziehet, wobey ein Gebrüm- || mel vom Waßer wird, betet darauf wieder, u nimt den Topf weg. || Darauf siehet er, ob u was das Bley vor eine Figur hat. Der probat in || seinen Künsten ist, dem wird also bald ein Zeichen sich eräugen, draus || er was schlüßen kan. Ein Weibchen aus dem Kußischen Kirchspiel || hatte einsmahl große Kopf Wehe Tage. Diese nimt an einen Bleygies- || ser, der hat wie jetzo gemeldet, so verfahren. Da bey dem ersten Guß sich || eine Figur gezeigt eines Weibsbildes, so ein Kind auf den Armen || hatte, u hat der Bley Gießer ihr gewahrsaget, daß sie bald würde || von der Krankheit genesen u würde noch einen jungen Sohn tragen, || welches auch geschehen. Die Udburtelli machens also: Sie nehmen eine || Schale etwa von Zinn oder von Holtz, doch muß diese eingeeheilget u || von Eschen Holtz seyn. In die Schale thun sie Waßer, in das Waßer werfen Sie, einen nach dem andern drey oder fünf Steine, doch müssen || solche nicht rothe Steine seyn. Was dieselbe Steine vor einen Circul ma- || chen, u wie die Circul in einander sich flechten oder abwärts gehen || Aus dem schlüßen Sie die Glückseeligkeit oder Unglücklichkeit des Vor- || nehmens. Doch ehe dies geschicht, wird aus der Kauszel palabindams ge- || trunken u einige Gebete gethan. Andere nehmen den Ring deßen, der || Nachricht forschet, doch muß er ein geweyheter Ring seyn, oder er muß Ihn || den durch einen Zeichendeuter einheiligen laßen, binden den an einen Faden, || den sie über die mit Waßer angefülte Schaale hängen. Alsdenn sie || einige Gebete thun, in welchen Sie unter andern bitten, daß Gott wolle durch || den Ring dem Forscher ein Zeichen geben, daß er zu dem Seinigen könne kommen. || e. g. so einem was gestolen wäre, fragen Sie nach dem Gebet, Wo der Dieb ist? || Nennen unterschiedene Oerter, da wird der Ring nicht leichtlich sich rühren, bis || der Ort genandt wird. Dann schlägt er von sich selbst an die Schaal. Sie || fragen Weiter, ob es eine Manns oder Weibs Person?

Denn schlägt es wi- || derum an. Die rechte Haupt Meister seyn, sollen bey dem Anschläge des Rin- || ges im Waßer sehen können, den Ort, da die gestohlene Sachen seyn, auch den || Mann, wer das Wesen gestolen. Wiederum einige nehmen nur rein Waßer, || so sie gegen die Sonne stehend schöpfen, dabey thun sie ihr Gebeth, denn speyen || sie hinein, der Speichel giebt eine Figur deßen, war nach man forschet. Wenn || dieser Burtons solches selbst nicht thun wil, oder, daß er meinet, er sey || nicht heilig gnug dazu angeschikt, gebrauchen sie in Manns Sachen einen || feinen kleinen Knaben, in Weiber Handel ein feines reines Mägdlein, die || muß in das Waßer speyen. Was nun der Speichel für eine Figur im || Waßer macht, das erkläret der Burtons u Waßerdeuter, u meinen Sie, daß der Knabe u Mägdchen die Figur am besten sehen, u dem Burtons an- || zu Zeigen pflegen. Die Taukutteï pflegen an den Za- || maitischen Gräntzen es also zu machen, Nach vorgängigen Gebethen u Trin- || ken nehmen sie einen kleinen jungen Knaben, Auf deßen Daumes oder Goldfin- || gers Nagel schmieren Sie Fett oder Oel, dazu sie Kiche Ruß thun, u es wohl || vermischen, solches thun sie an einem schönen Tage, wenn die Sonne schei- || net. Diesen so beschmierten Nagel des Knabens halten sie gegen die Sonne, || Aus dieser Sonne strahlen u aus der Wendung des Nagels erblicken sie || eine Figur, daraus sie den Zustand der Sachen erfahren können. Die **Lekkutones** (am Rande: s. S. 384.) halten auch ihre Cerimonien, die ich nicht eigentlich habe || ausfragen können. Nur hat mir ein alter Zalawonier einmals erzäh- || let, wie ein solcher Vogeldeuter von einem Zamaitischen Bojaren wäre || berufen worden, er solte ihm aus dem Vogel Geschrey oder Flug wahr- || sagen: Ob sein Sohn, die er in den Krieg wieder den Moscowiter geschikt || hatte würde glücklich seyn u mit Ehr u Glük wieder zu Hause kommen || Derselbe hat es also gemacht. Er hat sich des Morgens frühe weiß u rein- || lich angethan, eine geheiligte Krywulle. d. i. einen krummen Stab in die || Hand genommen, auf einem Pillukztis d. i. einem aufgeworfenen, Hü- || gel gangen, sich mit dem Gesicht gegen Osten, mit der rechten gegen Mit- || tag, mit der linken gegen Mitternacht, mit dem Rücken gegen Abend || gewendet, u eine gute Weil gebetet. In währendem Gebeth hätte || er mit seiner Krywulle an den Himmels Horizont oder plaga, wo etwa || der Krieg mit dem Moscoviter vorgieng, einen Circul gemacht, worin er || den gantzen Strich des Himmels doch eingeschloßen, den er mit den || Augen absehen konte. Hie gab er Achtung, ob u was vor ein Vogel || käme, und wie derselbe sich gestalte, wie deßen Sang u Flug wäre? Und || hatte man damalen wahrgenommen, daß ein Vogel irgend seines Bedün- || kens ein Geyer mit einem Trauerton, hernachmals ein anderer großer || Vogel kommen, derselbe hat den Geyer verfolgt u ihn verjagt, daß man || nicht mehr, wo er geblieben, sehen können. Doch

sey der erste Vogel wieder || kommen, woraus dieses prognosticon gestellet, daß der Sohn würde un- || glücklich im Kriege seyn, wie er denn ist gefangen genommen worden, || Jedoch ist er daraus mit andern verwechßelt u aus der Gefangenschaft || erlöset worden.

§ XXVII. Hie nehme Gelegenheit von der Fähigkeit derjenigen Leute, die oben ge- || dachte Künste practisiren, etwas zu erwehnen. Die vorgemeldte Traü- || merin hielte es vor eine sonderliche Gabe Gottes, jedoch meint sie, daß || Gott nicht allezeit solche Gaben, an ein individuum in specie binde, son- || dern auch ein gantzes Geblüth u Familie insgemein damit belehnete. || Ein alter Zamait sagte einsmals zu mir, es wären gewisse Leute, eine || gewisse Familie, die Die Kukuczen könnten bedienen. Und könnte niemand || anders dazu ausgelehret werden, als denen die Natur selbst die Fähig- || keit gegeben hätte. Ausgemacht ists noch bey etlichen in unserem Na- || drawien, daß die Gabe mit den Schlangen umzugehen, sie zu be- || schweren, denen ihre Crone zu sehen und zu nehmen, Schätze zu sehen u || zu finden, u dergleichen bey gewissen Personen und in gewissen Geschlechtern || zu finden wäre. Und das wäre nicht eben so zu verstehen, ob wären || alle in der Familie dero Künste u ihrer Kräfte fähig, sondern nur eini- || ge oder auch wohl manchmal nur ein einiger in der Freundschaft, dabey || sie auch dieses im Vertrauen nur anzuhenken pflegen, daß wenn so || genaturte Personen sterben, daß sich so fort aus der Familie eine an- || dre hervorthut, der ihnen unweißend solche mirabilia verrichten || kan. So ein solcher nicht aufstünde, wäre ein Zeichen, daß die gantze || Familie u Stand gäntzlich eingehen werde.

§ XXVIII. Ein alter Mann von Strigkeim sagte einsmals zu mir, daß || einer aus seinem Geschlecht vor vielen hundert Jahren hie in Preußen || ein Ober Priester gewesen, den er Krywe Krywulu nennet. Und derselbe || solle alle die Gaben gehabt haben, die wir einzeln bey den Waydul- || len, die man jetzt Maldincker nennet, suchet oder findet. Es hätte || nachmals bey seinem Geschlecht sich diese Natur verlohren, nicht zwar || gäntzlich, sondern daß sie gleichsahm sey verringert worden. || Als da der einige Krywe hat gewust die Schlangen zu beschweren, Ge- || witter u Donner zu machen, allerhand Gespenste den Menschen vorzu- || stellen, die Kaukuczen zu regieren, die Traüme, Schaum, Schmauch p auszu- || deuten p hätte sich das bey seinem Sohn verlohren, nemlich die Kraft allerhand || Gesichter zu Zeigen u vorzustellen, da doch bey demselben die Kraft ge- || blieben mit den Schlangen und andern Sachen zu gebahren. Bei derer poste- || ritaet hätte sich immer etwas mehreres verlohren, bis bey Jhm, sagte er, alle || Kraft gar verloschen, und hat sich nicht wieder nichts bey ihm von sich selbst || hervorgethan, sondern da er eine oder andere Kunst hat von andern erlernen || wollen, hat er doch keine Kraft empfunden,

das geringste von den Sachen || ins Werk zu richten. Und vermeinete der alte Mann, daß dies ein Zeichen || sey der gewissen extinction der sämtlichen Familie, wie denn dem Mann || alle seine Kinder, so von ihm herkommen, verstorben, auch wie er sagte, er || der Letzte des vormals großen Geschlechts sey. Was hievon zu halten sey || stelle ich dem geneigten u vernünftigen Leser anheim, füge nur dieses || dabey, daß ein solcher Wahn auch vermochte bey den Griechen, Römern, || u andern Heiden gewesen. Aus dem Plinio u andern ist bekandt, daß ei- || nige gewisse Geschlechter, als die Psylli, Marsi, wie auch das Geschlecht der || Ophiogenis in der Insul Cypem so genaturet gewesen, daß ihnen || keine Schlange geschadet. Einmal ist zu Rom von Cypem aus || demselben Geschlecht, Nahmens Exagon einer als ein Legat ankommen, || der sich hat laßen in ein Faß voller Schlangen setzen, bey dem man ge- || sehen, daß ihn die Schlangen beleket, aber nichts wehe gethan, So befin- || det man auch bey einigen hohen Königl. Geschlechtern, die wann sie Könige || worden, u etwa ein gewisses Ubel angerühret, haben unterschiedliche || Hülfe gethan, welches bey den Frantzösischen u Englischen Königen noch zu || spüren ist. Und wil man hieraus auch die rechte NachArt derselbigen || Familie schließen, daß wer nicht deßelbigen Geschlechts oder Geblüts ist, || daß solches er auch nicht thun könne.

Hieher gehören auch Szweruttens, sind solche Zeichendeuter, die aus dem || Wildwerk, ihrem Gang u Thun, haben wahrsagen können. Als wenn ein || Wolf, ein Fuchs, ein Haase, Reh, Hirsch, Püfel, Bär, Item Heuschrecken || Kröten, Mäusen, Eydexen sich eräüget, haben sie gewust den Aus- || gang der bevorstehenden Sachen zu verkündigen, dabey sie die Circum || stantias fleißig in Acht genommen. und halten Sie unglücklich, wenn ein || Haaße, ein Wolf, Esel, eine Kröte, Eydechs, Heuschrecken sich krän- || get. [...]

§ XXXIV. Wie die Weydulutten erwählet u mit was Cerimonien sie mögen angenom- || men seyn, findet man nicht, vermutlich aber wird derselbe den alten Weydulut- || ten oder dem Krywe seine Probe haben thun müssen. Denn zu jetziger Zeit siehet mans || an den Besprechern, so allerhand Krankheiten, als Zahnweh, Kopfweh, item Geschwulst || Blut besprechen, daß die von den andern diese Kunst lernen, ihre Probe ihren || Meistern thun müssen, wiedrigenfals der Meister sein Lohn dazu nicht ehe fordern kan.

Das Fünfte Buch der *Preussischen Schaubühne* Festa Veterum Prussorum

Das 1-te Capitel Von der Zeit, deren Eintheilung in Monathe u Tage u deren Benennung

§ VI. [...] Sie nennen die Zeit, wenn es beginnet Tag zu werden, Ritas. || i. e. der Morgen, der wird eingetheilet in die Morgen Schummerung Briegstims (-ims?). || Wenn die Wolken beginnen zum Tage sich zu brechen. Priblindums, wenn || sie gebrochen, u beginnen lichter zu werden. Auszra. die Morgen Röthe, || wenn es Licht wird, daß die Sonne wil aufgehen, u denn die Zeit, daß die Sonne || höher steigt Pusritis i. e. Früh Stük Zeit.

Der Mittag Pietus genandt, wird eingetheilet in Puspjetus vor Mittag. || (Am Rande: Po pietũ nach Mittag) und tikkras Pietus Hoch Mittag. Der Abend Wakars wird eingetheilet || 1/ in Paludenis Vesper Zeit 2./ Apilope die Zeit, daß der Wirth sein Vieh || abgefutert hat. 3/ Prietemis Wenn es beginnet finster zu werden, u || denn 4/ Wakaris der rechter Abend. Die Nacht wird eingetheilet in || a/ Iszwakaras. i. e. der späte Abend. b/ Immigis der erste Schlaf. c/ da- || rauf stracks Guddumas die Zeit zwischen Eilfe u Zwölfe, da alles stille || pflget zu seyn, darauf die rechte Naktis i. e. Nachts Zeit angehet. || d/ Gaidgyste. die Zeit des Hahnen Geschreyes, welches Hahnen Geschrey sie || auch zu zählen wißen. Dieses hat sie die Natur gelehret u kommen darin || mit andern Völkern überein, und vermuthe, so bald die Preußen ichts was || von der Vernunft gehabt, und Vieh gehalten haben, daß sie die Tage schon || dergestalt werden eingetheilet haben, u den weiter gezählt haben.

§ VII. Was die Monathe betrifft, zählen sie dieselbe nach dem Monden Licht, || den sie aber einen gewissen u sehr beqvemen Nahmen wißen zu geben, Nur || daß der Einkömpling ihnen denn u wenn, insonderheit den Einfältigen || ein Jrren verursacht. Der Januarius ist ihnen Wassaris, gleichsahm der || Winter Monath, weil vor dem Januario nicht recht wohl ein beständiger Winter u Kälte pflget zu seyn.

§ VIII. Der Februarius ist bey ihnen Kows. i. e. der Krähen Monath, denn bey dem || Mondlicht die Krähen sich beginnen zu paaren.

§ IX. Der Martius ist der Karwelinnis, der Tauben Monath, weil die || Tauben alsdann brüten.

§ X. Aprilis ist der Geguszinnis der Kukkuks Monath, weil er sich in || demselben hören läßet.

§ XI. Der Majus wird bey ihnen genandt Birzelis oder Sultekis vom Aus- || schlagen der Bäume, insonderheit des Birkbaums, wenn das Birken Was- || ser fließet.

§ XII. Der Junius ist Semenīs, den nennen Sie von der Saat, wenn die Zeit || ist Lein u ander Getreydigt zu säen.

§ XIII. Der Julius heißt bey ihnen Lepuinis, von den Linden, gleichsam der Lin- || den Monath, weil denn die Linde pflegt zu blühen.

§ XIV. Der Augustus heißet Wisjauwis, gleichsam lauter Getreydig, weil || alsdenn alles Getreydig mit Macht reifet, wird auch genennet || Zillomenuo.

§ XV. Der September wird Rūjos menū genandt, daher, weil die Schaa- || fe und || Böke item das Wild in die Brunst läufet. Der Wird auch genendt || Pauksztlekis, als der Monath da die Vögel Ziehen.

§ XVI. Der October heißet Lapkristis, gleichsam der Monath, da die || Blät- || ter abfallen.

§ XVII. Der November heißet Grodis u führt den Nahmen von den Erd- || klu- || ten, derer sich viel im November finden.

§ XVIII. Der December heißt Sausis, weil alsdenn troken zu fahren ist, || und alles troken und dürre aussiehet.

§ XIX. Aus diesem erhellet, daß Sie die Zeit gerechnet haben, nach dem sich || die Bäume oder Früchte der Erden in ihrer Blüte oder Reife, oder || der Brüte oder Brunst des Viehes, als darauf sie genau Achtung ge- || ben, eraüget haben. Und darnach haben sie auch die Zeit der Saat und || andere Sattel (?) Zeit abgemerket e. g. wenn dieser oder jener Baum || blühet, wenn dieser oder jener seine Blüte fallen läßet, wenn die- || ses oder jenes Kraut in der kleinen oder großen Blüte stehet, als denn || säen sie auch dieses oder jenes Getreydigt.

§ XX. Sie nehmen auch die Zeit in Acht nach dem Gestirn, als wenn das || Sieben Gestirn, so sie Sietas, i. e. Sieb nennen an einem gewissen Ort || um die Zeit stehet, denn halten Sie vor gut Korn zu säen, u so fort an || in anderm,

§ XXI. Die Zahl der Jahre rechnen Sie nach den Heiligtagen, insonderheit nach || Weyhnachten, weil als denn das Gesinde pflegt das alte Jahr auszu- || den, u das neue Jahr einzutreten. Wiewohl unter den Alten man eini- || ge || gefunden hat, die alle Jahr in einem gewissen Baum ein Loch geschnitten u in || daßelbe Kugelchen oder Steinchen singelegt u damit die Jahr Zahl bezeichnet, || wie alt einer ist, denn mancher alter Nadrauischer Wirth /:wir reden hier von Bau- || ern, die nicht lesen noch schreiben können:/ der einen guten Baum Garten hat, || wird, wenn ihm ein Sohn gebohren wird, selbigem einen Baum schenken, in || denselben Baum schneidet er ein Loch, u wenn die Zeit seines GeburthsTa- || ges herankommt, legt er einen Stein hinein, da er

dann nach etlichen Jahren || praecise wiſſen kan, wie alt ſein Sohn iſt, welches der Sohn continuirt, || dafern er ichts curiös iſt.

§ XXII. Sie wiſſen auch ihre Zeit zu zählen von dieſem oder jenem Waldbran- || de, von dieſem oder jenem Kriege, von dieſem oder jenem grausamen || Ungewitter, Ueberschwemmung der Länder, u dergleichen, doch wird ſich daſel- || be nicht weit über ein Manns Alter erſtreken. [...]

Das 3-te Capitel

Von den heimlichen Feyertagen der jetzigen Nadrawen,
Zalavonien p die von den || vorigen ſcheinen ihren Urfprung
zu haben, betreffend ihre General Cerimonien

§ III. Jeder Feyer oder Feſt Tag wird angefangen mit dem Saufen || nemlich es wird alſo bald eine Kanne mit Bier /:oder ein ander Gefäß || A, dabey denn ein Schlöf (?) oder Schöpf- B. Löfel nothwendig ſeyn muß:/ || nebst einer oder mehr Kauszelen i. e. Trink Schaaſen gebracht, u die || auf dem Tiſch oder halben Schefel hingezet. Eine Kauszele. d. i. eine || Hand Schale, da ein kleiner Griff daran iſt C. um beqvemer zu halten, || oder eine ohne Griff 8 die aber gebrauchet wird über den Kopf zu wer- || fen u iſt eine ſolche inſgemein eine Szwencziana i. e. geheiligte || Kauszele, die vor einen Maldininkas i. e. vor einen Bether geheget wird, || wiewohl auch andere Kauszelen geheiligt werden, die einen Griff haben, [...]

§ IV. Die Kauszele wird alle Zeit gar rein u trocken auf den Tiſch gebracht, || in welche der Wirth allewege zuerſt Bier, ein klein wenig gieſſet u || daſſelbe bald wieder ausgieſſet, vor die Zemynde. i. e. die Erd Göttin, u || denn füllet erſ ein. Nichts deſto weniger wird doch bey einigen nach dem || Gebeth der Zemynelen wieder gegoſſen, Wenn aber ſchon aus der Kausze- || len getrunken, auf ſo einer Feyer, ſo bleibet das unter wegen

§ V. Man muß auch wiſſen, was das Zemynelauti iſt. Nemlich ſie gieſſen || zu allererſt, ehe ſie noch trinken, etwas auf die Erde der Zemynelen, || i. e. der Göttin der Erden, denn Zeme heiſſet auf Preußiſch u Littauſch || die Erde, Zemyne, Zemynle, die Erd Göttin, ſo der Erden zu gebieten || hat. Zemynelauti heiſſet, dieſelbe Göttin bedienen, oder derſelben ihr || devoir thun. Dieſe Göttin wird bey allen Sollennitaeten zuerſt u am || allermeiſten bedienet, auch ſo gar, daß ohne Sie nichts verrichtet, ja || nichts angefangen wird, Bey dem Gieſſen aber murmeln ſie eini- || ge Worte, unter dem Bart. So viel ich erfahren habe, pflegen ſie || inſgemein dieſes zu ſprechen: Zemynle, Zedkellei Zydek ruggeis, Kweczais || Mezais ir wiſſais jauwais buk linksma. Diewel ant muſſu

pri tu musu || Darbu Szwents Angelas pristotu. pikta zmogu pro szalia nukreipk, || kad mus ne apjoktu. p heißt so viel. Liebe Erd Göttin, durch welche alles || blühen muß, laß unser Feld blühen mit Korn, Weizen, Gerst u andern || Getreydig. Sey uns freundlich Gott u laß deine heilige Engel bey uns seyn. || die einen bösen Menschen von uns weg treiben, daß er unser nicht spotte p.

§ VI. Pflegen sie auch bey jeder Feyer u zwar stracks im Anfang Zu || Palabinti d. i. so viel als das Trinken seegen u geschiehet ins gemein || also: Wenn zuerst aus der Kauszel etwas der Zemynelen mit gewöhnli- || chen Wunsch Worten ist libiret oder gekostet worden, hebt er an zu pa- || libinken. d. i. er thut einen kleinen Trunk u höret bald auf die Kauszel || in der Hand haltend, seegnet das Trinken etwa mit diesen u dergleichen || Worten in Preußischer Nadrawischer Sprache: Gott sey Dank, daß || er uns gesund erhalten, u seine gutte Gaben gegeben hat. So sey auch || Dank dem Wirth, Wirthin u andern, daß sie dies wohl bestellet und ver- || dienet (?) haben. Gott wolle ihn, u alle das Seine /:da mancher alles speci- || ficiret:/ bey gutem Wohlstande erhalten. Gott seegne unser Trin- || ken, daß wir bey frohem Gemüthe bleiben und von einander scheiden || können. Und gebe uns künftig mehr, nicht weniger p. Darauf wird Jhm || die Kauszele wieder vol geschenkt. Das heißt Palabint. Die Kauszele || aber hält er alle wege in der Hand, so wohl wenn er betet, als wenn || er trinket u auch wenn er ausgetrunken hat.

§ VII. Wenn die Kauszel wieder eingeschenkt ist, so trinkt er sie erst recht aus, entweder er repetiret das Trinken oder trinkts einem andern || zu. Und wenn ers ausgetrunken u wieder eingeschenkt hat, überreicht || er einem andern die Kauszel u giebt ihm drauf die Hand, zum Zeichen || der Aufrichtigkeit u Treue. Doch ist das zu notiren, daß das Gießen, || welches eine libatio u das Palabinti, so eine Art einer Benediction ist, || nicht alle Zeit geschehen, sondern wird nur beobachtet bey der ersten || Kauszel, damit man eine Feyer anfänget. Wenn man bey der Feyer || die andere u folgende Kauszelen trinket, da darf keine benediction || seyn, ausgenommen, in einer Trauer Begängniß, doch daß jeder, der die || Kauszel zum ersten mahl krieget u trinket, erst libaudo u benedicendo || trinke. Trinkt er die zweyte Kauszel, so darf er beydes nicht thun, || dafern es nur die eine Sollennitaet ist. Nur wenn er die Kauszel jemand || übergiebt, daß er ihm auch die rechte Hand gebe zum Zeichen der Treue.

§ VIII. Es wird auch jede Sollennitaet beschloßen mit einer Kauszel, oder || mehr, nach dem die Feyer ist, da er denn Zemynelauckt auch den Trunk || bisweilen seegnet. /:palabinke:/, dabey er insgemein Gott danket, || daß er ihm diese Feyer hat erleben und verrichten laßen, mit Bitte, daß Ihn || Gott weiter seegen wolle. Sie halten auch diese Feyer gemeiniglich || des Abends, in gewissen Fällen des Morgens u zwar zu der Zeit, da sie || sich keines Gastes

vermuthen, damit sie, theils weil sie alsdenn frey seyn || u die Hauß Arbeit verrichtet, nicht verstöret werden, theils damit sie ihre || Cerimonien u Aberglauben desto beßer mit der Finsternis bedeken || können. Dabey dieses genau in Acht genommen wird, wenn zu einer || solchen Feyer etwa ein Nachbar ohngefehr komt, wird er nicht einge- || laßen, Auch wird den Tag keiner was ausleihen, weil ihm solches schäd- || lich seyn dürfte. So wird enn der Wirth gemeiniglich verleügnat, || damit sie nicht verstöret werden.

§ IX. Es ist auch durchgehends gebräuchlich, wenn die Nadrauen u Zala- || wonen ihre Feyer halten, u vom Trunke frölich worden, daß denn || u wenn ein alter Mann auch wohl der Wirth die Leute anredet: || Weil wir von Gott dieses fröliche Stündchen erhalten, laßet uns auch || nicht Gott vergeßen, laßt uns ihn loben, u hebt ein Geistliches Lied an. || Nach geendigtem Liede wird ihm von allen gedanket, sie pflegen auch || wohl bald nach dem Gebeth, wenn sie die Feyer anfangen, ein Lied || zu singen, Bretkius sagt, daß zu seiner Zeit alsdann viele haben || von ihrem Herkommen, ihren Gebräuchen, Kriege dem Volk vorgeschwatzt, || welches daß sie es jetzo thun, ich nicht gesehen noch erfahren. Vermuthlich || ists, daß sie ihr altes Herkommen nach der posteritaet beyzubringen, || nicht unterlaßen dörfen.

Das 4-te Capitel Vom EinsäeFest

§ I. Was das Fest Pergubrii betrifft ist zu wißen, daß man hiesigen Orts den- || selben Nahmen als eines Gottes, oder auch einer Feyer nicht höret, allein das || Fest wird ihrer jetzigen Rede nach Gott oder der Zemynelen gefeyert, mit || allerhand Aberglauben vermischet u das sehr heimlich u gemeiniglich || des Abends ziemlich spät, wenn sie sich keines Gastes vermuthen, u da || jemand ohngefehr darüber zu Maaß käme, werden sie es also bald abthun, u kan man sehr schwer unter diese ihre arcana kommen, es sey denn, daß man || einen dahin gewinnet, daß er von sich selbst abläset, alsdenn entdeckt || ers wohl im Vertrauen seinem Pfarrhern, wiewol mit großer Blödigkeit, || auch erst nach gnugsamer Versicherung, daß man ihn nicht extradiren wer- || de, u doch sagt er nichts von andern, sondern nur, was er selbst hierin ge- || than. Allein weil unterschiedliche durch Gottes Gnade ich gewonnen, daß || sie selbst von solchem Aberglauben abgestanden, ersehe ich, daß es durch || gehends seyn kan, u daß in gar geringen Dingen, ein kleiner Unterscheid || sey, der nicht in Consideration zu ziehen wäre, u so sol es gehalten werden.

§ II. Wenn nun die Vorjahrs Zeit heran komt, daß man mit den Ochßen den || Aker zu pflügen gedenket, wird der Wirth, nachdem er Bier, so er dazu || eigentlich vom ersten Würfel Getreydigt gebrauen, in einer Kanne nebst || einigen Kauszelen auf dem Tisch, der sauber bedeket ist, /:Sein Pflugge- || rath muß er bey die Pflug Ochßen in den Stall gebracht auch den Ochßen || ein Futter vorgegeben haben:/ setzen, wobey die Wirthin einen Strützel und || Brodt, item Warszkas i. e. Glumbds mit Rahm oder Schmandt vermenget, || in einer Schüssel aufträget.

§ III. Drauf wird er mit seinem hinzu berufenen Gesinde, das nur Manns- || Volk ist und seyn muß, vor den Tisch treten, die Kauszel voll Bier gießen, || u darauf selbige Kauszel in der Hand haltend sein Gebeth thun, in wel- || chem er erst Gott danket, daß er ihn samt den Seinigen, Vieh, Hauß, Hof || u Vermögen gesund erhalten, u darauf bittet, daß er weiter wolle gnä- || dig seyn, ihn, die Seinigen u alle sein Vermögen, welches er, zumahlen wenns || important ist, mit Nahmen nennet, vor allen Schaden u Unglücksfälle, || die er auch pflegt zu specificiren, behütten, ihn seegen p.

§ IV. /:Vor diesem u zu unserer Väter Zeiten haben sie in Nadrawen, Za- || lavonien, Natangen u Sudauen einen Kerl, den sie Maldikkas, item Mal- || dininkas i. e. Bether nennen, zu sich berufen, der hat beten, u an statt || eines Weydulutten oder Warszkeiten dienen müssen, derer noch viel an der || Zamaitischen Gräntze sich finden:/ Nach verrichteten Gebeth gießet er ein || wenig auf die Erde der Zeminelei d. i. der Göttin der Erden zu Ehren u da- || rauf hebt er an zu trinken. Kaum daß er einen Schluks gethan, hebet || er wieder an zu palabinken. i. e. den Trunk zu seegen, u einen Wunsch || zu thun, daß Gott Ihm u den Seinigen alles wohl bekommen laßen u wei- || ter mehr bescheren wolle. Drauf trinkt er die Kauszel, die wieder voll ge- || goßen, weiter herum, u denn die andern alle, bis es wieder an den || Wirth komt. Sie sind Lauter Manns Personen damit heben sie an zu eßen, || u zwar in aller Stille. Nach der Mahl Zeit danket der Wirth, die Kau- || szel in der Hand haltend, Gotte, daß er Ihm die Zeit erleben laßen, u sei- || ne Gaben gegönnet hat zu verzehren, recommandiret sich, sein Gesinde, sein || Vieh, seine Arbeit, seine Saat, sein Feld p in Gottes Seegen p u trinket pa- || labindams et Zemynelaudams die Kauszel herum u die Kauszel gehet || dreymal herum, wird aber nicht mehr libiret, noch geseegnet, u damit || springen Sie mit Freuden auf u gehen mit frölichem Gesicht zur Arbeit. || Und das ist nun der Prodromus von diesem Fest, das ein Wirth in sei- || nem Hause begeheth, da er keinen Maldininker oder Weideler haben kan.

§ V. Anders aber wird procediret, wenn er einen Maldininker hat, der || nimt eine geweyhete u gefülte Kauszel in die Hand, fält auf seine || Knie, oder stehet u betet vor den Wirth, Wirthin, Kinder u Gesinde, || Hauß Hof u

was darinnen /:da er alles in specie, auch wohl bisweilen || in individuo gedenket:/ u Gott bittet im guten Wohlstande zu erhalten || wobey ein solcher Maldininks genau observiret, daß er alles mit be- || rühret, daß Gott den Wirth p gesund an allen Gliedmaßen, das || Gesinde zur Arbeit und Treue, das Vieh zu Genüßung des Futters, || Trinkens, Zu Verrichtung allerhand Arbeit, die mit specificiret wird, || als Pflügen, Hacken, eggen, säen p segnen u vor allen Schaden /:der dem || Menschen u Vieh, Hauß u Hof begegnen kan, die er auch bey jedem specia- || liter gedenket:/ bewahren wolle. Das währet eine gute Weile.

§ VI. Drauf setzet er die Kauszel auf den Tisch, faßet sie mit der || Hand auf, u gießet etwas der Zemynelen auf die Erde, u darauf || palabinet er, u setzet sie wieder auf den Tisch. Die wird ihm wie- || der voll geschenkt. Drauf faßt er die Kauszel mit den Zähnen, || auf ins Maul, säuft sie also aus, u wirft sie über den Kopf, || doch wo der Maldininks sehr alt ist, setzet er sie wieder auf den Tisch || Da sie aber über den Kopf geworfen wird, muß der Wirth wohl Acht || haben, daß die geweyhete Kauszel nicht auf die Erde falle. Bald || wird ihm die Kauszel noch einmahl eingeschenckt, dabey er sein Gebeth thut || vor den Aker, daß er sich wohl möge betreiben lassen, daß kein Schade den || Arbeiten, dem Vieh, der Saat p geschehe, da er allerhand Unglück ge- || denket, das hiebey entstehen kan. u das wolle Gott abwenden. Drauf || gießet er nochmahlen auf die Erde u palabindams trinkt er diese Kauszele || wohl gefüllet. Da bittet er Gott, daß er zur rechten Zeit Regen u Sonnen- || schein gebe, daß das eingesäete wohl grünen, u Korn setzen u was dem || hindert, abwenden möge, da er der Zauberey, des Raubes p gedenket, || daß solches nicht möge hie geschehen p. Darauf trinkt er sie mehrentheils || aus, das wenige, was drinnen bleibt, damit besprenget er die Anwesenden, || denn wird ihm die vierte Kauszel gebracht, die trinket er nach gehaltenen || kurtzen Gebeth, daß ihn Gott erhören, u alles Gute an ihm erfüllen, auch || diese Speise, so sie zu sich nehmen werden, benedeyen wolle. u trinkts dem || Wirth zu, wirft sie aber über den Kopf, die ein ander oder der Wirth || empfänget u einschenket der sie von dem Maldininks empfähett mit || beyden Händen u trinkt die nach gehaltenen kurtzen Gebeth palabindams || seinem Nachbarn zu, u diese gehet ein mahl herum, werfen auch die || Kauszel übern Kopf weg. Solches werfen übern Kopf geschiehet zu be- || deuten, daß Gott ihr Getreydig so hoch u gut wolle Wachßen lassen, daß || es über ihren Kopf stehen, u die Aehren sich abwärts beugen mögen, Wie || die Kauszel sich übern Kopf lenket i. e. daß die Aehren sollen wichtig seyn. || Die Kauszel muß nicht auf die Erden fallen, zu bedeuten, daß das Ge- || treydig auf dem Felde nicht möge zur Erden liegen u so verderben möge. || Darauf fängt der Maldininkas ein Lied an, nach geendigten Liede eßen || sie, nach dem Eßen betet der Maldininkas u trinkt eben

wie zuvor drey || mahl. Zum Vierten mahl trinkt ers dem Wirth zu, u das geht drey mahl || wieder herum. Das Gesinde aber stehet denn auf frölich zur Arbeit, u || also wird der Pflug zu erst aufs Feld gebracht.

§ VII. Wenn nun die Leute vom Felde nach Hause kommen, das geschiehet aber || diesen Tag fein Zeitig vor Abends, wird die Wirthin genau ihrer Leute || Ankunft beobachten, u mit einer Magdt bey der Thüre aufpassen. || Die Arbeits Leute kommen mit ihren Ochsen, mit ihrem Pflug u Pflug Eisen (?) || ins Gehöft, Sie laßen nichts als denn im Felde, da sie sonst den Pflug || pflegen draußen zu laßen. Wenn sie vors Hauß kommen, entklei- || den sie ihre Füße, u gehen barfuß also ins Hauß, daß sie den Pflug || u Pflug Eisen alsdenn zu Hause tragen, geschiehet ihrer Meinung nach, || damit nicht ein böser Mensch durch Zauberey ihnen u ihrem Viehe Schaden || thun möge, welches ihrer Einbildung nach leicht geschehen kan. Daß sie aber bar- || fuß hineingehen, geschiehet, daß Gott ihnen möge rein Getreydig geben, ohne || Unkraut, daß, wie sie mit reinen Füßen ins Hauß treten, also auch ihr || Getreydig rein u ohne Fehl möge gerathen u eingebracht werden, u also || Barfuß gehen sie auch die Ochsen abzufuttern, um daß Gott ihnen || so viel geben wolle, daß sie ihr Vieh mit reinem Getreydig futtern können. || Die Strümpfe und Schuhe oder Parröcken der Leute läßt bald die Wir- || thin wegnehmen u aufheben, Ehe sich aber die Leute versehen, ist || die Wirthin fertig mit einem Stüppel voll Waßer u so auch die || Magdt u ander Gesinde, das nicht mit arbeiten gegangen, u begüßen || die Arbeiter pfützen naß. Die Arbeits Leute aber auch nicht faul, || faßen ihre Begießer ohne alles Ansehen der Person an, werfen sie in || den Teich, tauchen sie auch gar unter das Waßer u spielen sie also || rein ab, wiewohl aber die Wirthin sich mit einer Gabe loßma- || chen kan, zumalen, da sie schwanger ist p aber das übrige Volk muß || ins Waßer. Ins Waßer werden sie geworfen, item die Arbeiter werden || begoßen, zu bedeuten, daß Gott zu rechter Zeit der Saat gnugsam || Waßer geben möge.

§ VIII. Nach diesem Rallen und turniren richtet die Wirthin den Tisch an, || auf welchem sie gemeinlich einen Schweins Kopf und Schweins Füße in ei- || ner Schüssel oder andere Speisen aufträgt. Aber ein Schweins Rüßel || muß nothwendig seyn, anzudeuten, daß die Pflüger leicht den Acker || mit einem Eisen unwerfen mögen, wie ein Schwein, wenn es in der Erden || wühlet u die Erde aufwirft. Darauf tritt der Maldininks vor den || Tisch u betet ebenfals drey mal mit eben den Cerimonien wie Zuvor, Zum || Vierten mal trinkt ers dem Wirth Zu, der es, wie vor dem Ausgang || seiner Leute, bescheiden gethan, aus und herum trinkt, nachmals wird ge- || geßen, Nach der Mahl Zeit verfähret der Maldininks wieder wie zuvor, || da er zum vierten mahl dem Wirth u der den Leuten zutrinkt, die alle zum || ersten mahl palabinken u hernach aus u andern Zutrinken. Und das || Trinken währet so lange, bis

der Wirth meinet, es sey Zeit zu Bette zu || gehen. Denn nimt der Maldininks wieder seine Kauszel, betet abermalen, || u schließet in das Gebeth ein, was er in allen dreyen gebethen hat. Dan- || ket Gott vor seine Gabe u Gnade, daß sie das Fest haben seynern können || und bittet um weitem Seegen, p Das thut er stehend u mit ihm alle, die || im Hause seyn, die trinken es aus u damit hat das Fest ein Ende. || Ist aber kein Maldininks, so betet der Wirth, so gut er kan, daß er || auch die Cerimonien nach seinem Wißen in Acht nimt.

§ IX. ich habe mit großer Curiosaet gefragt, ob nicht jemand, das Wort || Pergubrius gebraucht, meine, als einen Nahmen, eines Abgottes. finde aber nur, daß sie in ihrem Gebeth das Wort paguberu gebrauchen, nemlich Wieszpatie || Diewe, paguberu dabar lauka mana p pristok mus. i. e. Herr Gott, jetzt || hebe ich an, oder wil bearbeiten meinen Acker p Und wer weiß, ob die al- || ten Preußen dieses auch nicht mögen so verstanden haben, davon, die der || Sprache unwißende das Wort zum Wort Diewe conjungirende Per- || guberii zum Gott gemacht haben. Und daher sie das Fest Perguberis || genennet.

Das 5-te Capitel Vom Kräuter u Vieh Fest

§ I. Um S. Johannes pflegen die Wirths ihr Gesinde, insonderheit die Mägde || aufs Feld zu schiken, Johannis Kraut zu samlen.

§ II. Wenn sie nun selbiges einbringen nimt der Wirth oder Wirthin so viel || Kräuter als Personen seyn u stekt die in die Wand oder an den Balken || zu dem Ende, daß es ausblühen solle, da sie denn Acht haben auf das || Kraut deßen das nicht blühet, Von dem sagen Sie, daß er krank, auch wohl || gar sterben werde. Das übrige binden sie in einen Bund, stekens auf ei- || ne lange Stange mit frohloken, u setzen die Stange am Thorwege || oder sonsten, wo künftig das Korn eingeführet wird.

§ III. Diesen Pusch nennen sie Kaupole auch Kupole u die Feyer Kupoles, da || der Wirth auf sein Preußisch wieder bethet, dabey er die Kauszel in der || Hand hält u nach seiner Gewohnheit Zobindams[!] u Zemynelaudams trin- || ket, Gott anrufet um einen guten Heu Augst. [...]

§ IV. Es haben auch die Nadrauer u Zalavonier eine Sollennitaet, wie sie das Vieh || zum ersten mal austreiben. Der Wirth allein, wird all sein Vieh klein || u groß in die pridarsze i. e. Vorhof, der vor den Ställen pflget verzaü- || net zu werden, da man das Vieh futtert, aus allen Ställen jagen, den || Vorhof zu machen, u um das Vieh drey mal herumgehen, in dem Gehen || betet er vor sein Vieh, daß es Gott bewahren wolle, danket auch, daß || ers hat erhalten,

ruft endlich St. Georgen an, daß er möge auch seinem || Vieh gnädig seyn u Ihnen mit seinen Jagdt u Windhunden /:dadurch sie die Bä- || ren, Wölfe u Füchße verstehen:/ nicht schädlich fallen. Nach verrichteten || Gebeth rufet er den Hirt Jungen, daß er das Vieh austriebe, wiewohl die || meisten, zumahlen die am Walde wohnen, es selbst thun.

§ V. In dem Tage wird weder der Wirth noch sonsten Jemand was eßen oder trin- || ken, sondern fasten so lang, bis das Vieh nach Hause komt.

§ VI. Alsdenn wenn das Vieh in die Ställe gebracht wird, giebt die Wirthin || das Eßen auf u denn wird der Wirth stehend u die Kauszel in der Hand hal- || tend vor den Tisch beten, Gott bittend um gut Wetter, Regen, Laub, Graß || u Gesundheit seines Viehes, daß ihm der Wolf nicht schade u da ruft er || den Szwents Jurgis i. e. S. Georgen an, daß er Ihn /:wie oben erwehnet:/ mit || seinen Jaden keinen Schaden thun p Item daß kein Zauberer oder böser || Mensch sie berühren möge. p Drauf trinkt er auf gut Alt Preußisch. i. e. || Zemynelaudams et palabindams, libaudio et benedicendo das Kauszelchen || aus, u so gehts herum. Drauf wird gesungen, da eßen sie, über Eßen, || wer die besten Poßen vorbringen kan, der ist der beste Mann.

§ VII. Nach geschehenem Eßen wird gebetet, wie zuvor, gesungen u he- || rum || getrunken, da gehets an ein Rallen u Kälbern, u je lustiger man || da ist, je beßer es ist. wünschen alle dabey, daß alle Zeit ihr Vieh || möge so lustig u frölich seyn. u so springen. Wenn nun Zeit ist zu || Bette zu gehen, beschlüßet der Wirth mit der Kauszel gewöhnlicher Weise diese Feyer u denn gehet ein jeder zu Bette.

Das 6-te Capitel Vom Augst Feste

§ I. Wenn die Augst Zeit u zwar das Korn zu schneiden herankomt, wird || zu erst der Wirth ein Tag zwey zuvor, ehe es reif wird, aufs Feld ge- || hen, u daselbst eine Hand Voll Korn heimlich schneiden, u es in seine || Klete, d. i. die Vorraths Cammer, da er sein Getreydig halten wil, || einlegen. Das thut er nüchtern u geschiehet darum, daß nicht je- || mand die Erstlinge seiner Früchte nehmen u durch Zauberey Schdanen thue.

§ II. Wenn nun der Wirth mit seinem Volk ausgehen wil, Korn zu schnei- || den, nimt er ein gut Kamp i. e. Ende Brodt u denn ein Stük Speck, || u gehet auf sein Stük etwa nach gut Frühstück Zeit, hebet an zu || schneiden mit sei- nem Volk etwa eine gute Hand Voll, ein jeder von || seinem Beth, darauf set- zet er sich nieder auf das abgeschnittene || Korn, u sein Gesinde auch, jeder auf seiner Hand Voll u auf seinem Bethe. Der Wirth schneidet das Brodt in

so viel Stüke als Personen || seyn, u also auch das Speck u denn fänget er an laut zu beten, || da er denn Gott danket, daß er ihn die Zeit erleben laßen, Er wolle || die Erndte seegen u vor allen Schaden ihn u alles Seinige bewahren, drauf || eßen sie das auf u fangen bald an zu schneiden.

§ III. Die Wirthin unterdeßen bestellet das Eßen zu Hause, Sie schneiden etwa bis gegen || Vesper Zeit, fast um drey Uhr, darauf kommen sie Zu Hause. Der Wirth setzt sich bald || bey dem Tische nieder, das Volk muß aber stehen, nimt die Schaale in die Hand u thut || sein Gebeth de tempore, danket Gott vor die Zeit u recommandiret sich weiter Gotte, || drauf trinkt Er Zemynelaudams u palabindams seinem Weibe zu, da setzen || sich die andere alle nieder u trinken alle palabindami aus u denn fänget || der Wirth an zu singen. Nach dem Gesang eßen Sie, worauf nach dem Eßen die || Kauszel in der Hand haltend gebetet wird. Und da der Wirth Bier hat u reich ist, || wird er seinem Volk vergönnen so viel zu trinken bis sie frölich seyn, damit || gehen Sie von einander.

§ IV. Des Morgens aber u weiter müssen sie früh auf seyn u desto später wieder || den Kornschnitt continuiren, Also verfähret der Wirth. Wenn aber ein Maldi- || ninks dabey ist, wird er die Hand vol Korn, so der Wirth zuerst heimlich aus || seinem Getreydig abgeschnitten, auf den Tisch legen, dieselbe mit seinem Ge- || bethe seegen. Dadurch meinen Sie, werde alles Getreydig, insonderheit die Aus- || saat geseegnet seyn, wie sie denn die erste Hand Voll aufheben, bis Sie zur Saat || dreschen, die sie in die erste Lage legen, u was ausgedroschen, zur Saat verwahren.

§ V. Wenn Sie wiederkommen wird der Maldininks ein etwas weitläuftigeres || Gebeth thun de tempore u nur palabindams et zemynelaudams drey-mal aus- || trinken, die dritte Zahl observiret er insgemein. Ob er solches thut in honorem || SS-mae Trinitatis, oder ob ihm noch die drey Romoveanische Götter im Kopfe stecken || stellet man dahin. Sonsten aber höret man ihn nicht derselben gedenken.

§ VI. Wenn Sie nun diese Feyer schließen wollen, hebt der Maldininks wieder an || zu beten, die Kauszel in der Hand haltend, danket Gott vor die Pradetuwe /:den Anfang des Augstes:/ u betet, u nachdem er gesungen, trinkt ers aus, seiner || Gewohnheit nach, Zemynelaudams u palabindams, u trinkt es dem Wirth zu || u also gehets herum, damit ists zu Ende.

§ VII. Wenn der Kornschnitt geendiget wird, welches Sie pabeigtuwe Rugg-pjuties || consummatio messis nennen, saßen Sie ein Plätzchen Korn stehen. Um das Plätzchen || stellen sich alle Kornschneider herum, der Wirth thut sein Gebeth mit Dank- || sagung zu Gott, daß er ihnen so weit geholfen, u bittet um glückliche Vollen- || dung, Einführung u Genießung des Getreydigs. Darauf hebt er an zu schnei- || den, aber um das Korn zugleich mit der Sonnen

herumgehend, da die andern || Schneider auch so machen, u das gehet sehr geschwinde zu u einer dem || andern zuredet. Bara bara (?), gleichsam, daß man eyfrig u hurtig den Korn- || schnitt endigen solle, Und mit Gehen pflegt der Wirth insgemein so genau seinen || Gang wißen abzupaßen, daß er, wenn nun alles abgeschnitten ist, auf die || Stätte komt, wo er hat angefangen, u denn schneidet er insgemein die letzte || Handvoll ab.

§ VIII. Von der Hand vol macht er ihm einen Strauß u vom übrigen wird ein Crantz || von den Ahren gewunden, den setzet der Wirth oder vornehmste auch wohl gar || der geringste Kornschneider auf das Haupt, u damit gehen sie singend nach || Hause. Wenn nun der Kornschneider mit dem Crantz nach Hause komt, wird || die Wirthin mit einem Stüppel mit Waßer fertig seyn, u damit den Crantztrager || gegießen, dabey wünschend, wie von dem Waßer das Getreydig geqvollen u sich || vermehret, so qvelle u vermehre es sich in meiner Scheune u Speicher, da- || rauf begehen sie das Fest nach der Weise, wie bey dem Fest Pradetuwe u schließen || es auch also mit Freßen u Saufen, Bethen u Singen, nach der Alt Preußischen mode || i. e. die Kauszel in der Hand haltend, betende u singende. p aus u herumtrin- || kende, u wie es der Wirth machet, so machens die andere auch.

Das 7-de Capitel Vom Fest Samborios oder Getreydigt Feste

§ I. Um die Zeit, da sie ihre Einsaat verrichtet auch alles eingeaugstet, || auch einen Anfang gemacht haben von allem in die Scheune geführten Ge- || trey- digt was auch zu dreschen, halten sie ein Fest, daß sie Saoborios nen- || nen, komt her von Zusammen werfen, weil sie alsdann das Getreydig zu- || samen werfen, u von dem zusammen geworfenen Getreydig Fladen ba- || ken u Bier brauen. Wird auch sonst genandt, ant triju dewinu. i. e. das || Fest der dreymal neun. Dieses Fest schließet in sich eine Heiligung alles || Getrey- digs, welches Gott ihnen seegnen wolle, damit sie von allem mögen || guten Nutzen haben, u geschiehet im Anfange des December auf folgen- || de Weise. Der Wirth nimt von jedem Getreydig, wobey er gewisse || Cerimonien machet 9. guter Hand voll. Jede Hand Voll aber theilet er || im Nehmen in drey Theile, also daß er dreymal zugreifet, ehe es recht || eine Hand Voll ist, greifet demnach 27 mal zu, als nehme er 27 Hände || voll von dedem Getreydig, was man auch außäet. Als Korn Weizen, Lein- || saat, Gerst, Haber, Erbßen, Bohnen, Linsen p u schüttet das zusammen.

§ II. Es muß aber das Getreydig das erste seyn, das zuerst ausge- || droschen u gewürfelt ist, welches sie bey dem Würfeln also bald pflegen || abzuschütten,

denn da das schon mit dem andern vermischet, davon || man etwas genommen, ist es ihnen nicht vortheilhaftig.

§ III. Zu diesem Getreyde nehmen sie insgemein so viel Gerst oder || Haber mehr, daß es zum Maltz gedeyen kan, daßelbe wird zu Hau- || se /:nicht bey dem Nachbahren oder am fremden Ort:/ gemälzet gemah- || len, u gebrauen. Den ersten Maisch etwa auf ein Viertel oder halbe || Thonne, nach dem der Wirth reich ist, auch viel Kinder hat, hebet er || sonderlich auf u kochet es nach seinem Gefallen, das füllet er zuerst || ein, u hebets auf vor sich, sein Weib u Kinder, die davon alleine trinken, das übrige || vom Braüsel machen sie auch fertig u von selbigem können sie ihrem Gesinde, auch || Fremden geben, nur daß sie keinen darauf zu Gaste laden dürfen, wiewohl || dem Wirth freystehet, so viel zu reden pas mus, i. e. Zu uns, mit der Hand winked.

§ IV. Das Viertelchen aber mit dem Bier muß von keinem Fremden berührt oder || gekostet werden, dahero außer dem Wirth, Wirthin u Kinder keiner dazu || kommen muß. Wenn nun das Bier fertig, erwählet ihm der Wirth einen Tag, || da er sich keiner Gäste vermuthet, u zwar wenn er sein Vieh abgefuttern || u seine Haus Arbeit verrichtet des Abends, denn Zapft er ihm ein Kännchen voll.

§ V. Ehe er Zapfet, fält er bey dem Viertelchen oder Thonne nieder u bittet Gott || etwa also: Du Gnädiger Gott, du hast mir gegeben diese deine Gabe, seegne || es nach deiner Mildigkeit, laß mich weiterhin mehr deinen Segen genies- || sen. p Darauf zapfet er ins Kännchen, gießet, ehe er trinkt daraus drey || mal auf das Spund der Zemynelen, dabey er sein gewöhnliches Com- || pliment derselben ablegt, sprechend: Zemyne zedkellei zydek rug- || geis, mezais ir wisseis jauweis, buk linksmas Diewe ant mussu, pri || tu mussu darbu Szwents Angelas pributu, ir piktu zmogu priszalin || nukraipik, kad mus ne apioktu p.

§ VI. Drauf geht er mit dem Kännchen in das Logiament wo er diese Heiligung || vornimt, an welchem Ort der Stube ein Han u Henne apart gebunden liegen, || wobey er und sein Weib u seine Kinder gegen wärtig seyn müssen, drauf || kniet er abermalen nieder, das Kännchen in der Hand haltend, betend zu || Gott, Herr Gott durch deine Gnade haben wir deine Gaben nunmehr vom || Felde eingeaugstet, du hast uns Gesundheit gegeben, daß wir alles || verrichten u nun deine Gaben ausdreschen u zu unserm Nutzen gebrauchen || können. Davor sey dir Dank gesagt, bittet auch vor das gesäete Korn, || betet darauf das Vater Unser. Nachdem bittet er Gott, Er wolle Ihm das || künftige Jahr weiter gnädig seyn, ihm nicht weniger, sondern vielmehr || geben, ihm samt seinem Gesinde u Vieh, Haus u Hof vor allem Unglück || bewahren. p Seegne das Brodt im Ofen, im Keller p. Nach dem Gebeth || trinkt er die Kauszel aus, läst aber noch 2/3 Trinken drin.

§ VII. Drauf nimt der Wirth einen Schlöf, der sonderlich dazu gemachet || ist, u schlägt niederkniend einen Hahnen von demselben Jahr, doch muß || es kein rother, sondern ein schwartzer, weißer oder bunter Hahn seyn, den er || ihm gebunden in die Stube bringen lassen, damit todt, sage todtge- || schlagen, denn wird er nicht abgeschnitten, In demselben Nieder- || knien nimt er den geschlagenen Hahn, unter den linken Arm u bittet || Gott fast, wie zuvor, u trinket noch einmal, doch daß er noch 1/3 drin- || nen laße. Da schlägt er eine Henne, so auch gebunden, u mit dem Hah- || nen aus einer Brüte ist u muß auch nicht roth seyn, u denn trinkt er aber- || u zum dritten mal rein aus. u setzt das Kännchen weg.

§ VIII. Hier ist zu merken, wenn der Wirth den Hahn u die Henne todt schläget, hebet ein || jeder seine beyde Hände auf zu Gott u sprechen, Gott u auch du Zemynle, siehe || wir schenken dir diesen Hahn u Henne, nimm sie auf als ein Opfer /:Geschenk:/ || so aus gutem Hertzen von und geschiehet. Drauf werden der Magdt die Hüner || gegeben; abzubrühen, u wenn die Federn von den Hünern seyn, muß die || Wirthin die Hüner ausnehmen, u rein machen, u in einen neuen Topf legen und || kochen, dabey keines vom Gesinde, was gemiethet ist, seyn oder was Kosten muß.

§ IX. Wenn nun die Hüner gekocht, /:Gebraten müssen sie nicht werden:/ so || giebt die Wirthin auf in einer Schüssel u setzt selbige auf einen halben || Schefel, der umgekehret, /:der Boden oben:/ mitten in der Stube stehet u mit || einem Tafel Laken bedeket ist, drauf legen sie Brodt, Butter p.

§ X. Wobey zu merken, daß die Brodte auch müssen sonderlich gebacken wer- || den, nemlich von allerhand Getreydig u zwar auf solche Art zusammen || geworfen als oben gedacht, doch, daß das meiste Korn oder Weizen ist. || u werden auch nur so viel u etwa so klein gebaken, als etwa || ein Mann Kinder hat, nemlich vor sich, sein Weib u seine Kinder, jedem || eins u so groß, als einer auf eine Mahl Zeit verzehren u aufessen || kan, u zwar wird von jedem, der bey dem halben Schefel niederknien || soll, ein Brodchen auf den halben Schefel gelegt.

§ XI. So bringt auch der Wirth ein Gefäß als ein Eymmerchen, füllets || mit Bier aus dem Viertelchen u setzet daßelbe bey sich nieder. Jm- || mittelst bringet auch die Wirthin drey kleine Kauszelen, die auch sonder- || lich dazu bestellet u Schwenczamūs i. e. geheiligt seyn. Die werden so wohl || in Acht genommen, daß sie nicht verkommen, u daraus man keinem son- || sten zu trinken giebet. Der Wirth fällt nieder auf die Knie u schöpft || mit einem Schlöf oder Löffel, der dazu geheiligt ist, drey mal in die || drey Kauszelen, doch daß jede Kauszele mit dreymaligen Schöpfen || gefüllet werden, u betet, in der Hand haltend die Kauszel, das Vater || unser, den Glauben, Zehn Geboth p u

bittet daneben, daß Gott Ihnen möge || mehr, nicht weniger geben, das beten alle mit, die da nieder knien.

§ XII. Im Niederknien wird auch observiret, daß man steif knien u den Hintersten s. v. nicht auf die Beine oder Füße niederlaßen u gleichsahm || halb sitzen möge. Das Weib muß dem Mann zur Linken knien die || Kinder zur Seiten des Wirths u der Wirthin nach dem Alter. Der || Mann kniet so nieder, daß er mit dem Gesicht gegen über der Thür || siehet, u wenn er trinkt, so trinkt er seinem Weibe zu von der || rechten nach der linken Hand.

§ XIII. Der Wirth hebet an und trinket die drey Kauszelen nach einander || aus u giebt Sie seinem Weibe, denn dem ältesten Bruder oder Kindern || so bey ihm zur linken Hand stehet u so fortan p Das Kind oder der Bruder || muß die Kauszel nicht mit einer, sondern mit beyden Händen empfangen || von dem Wirth voll gefüllet, wie denn auch der Bruder oder Sohn nach dem er Ze- || mynelaucket hat, einen Wunsch thut, etwa mit diesen Worten: Gott sey Dank || vor die gute Gaben, gieb du liebster Gott aufs andere Jahr mehr nicht we- || niger p denn trinkt er die drey Kauszelen auch aus, u so fort alle, die || da knien, bis der Wirth die drey Kauszelen wieder bekommt, die er mit beyden || Händen auch kniend annimt, u sie wo Raum ist, auf den halben Schefel || /:oder auch auf die Erde neben sich:/ setzt. Drauf greifet er zu seinem Brod- || chen, hebet das in die Höhe mit beyden Händen, siehet gen Himmel u spricht || O Gott dir sey Dank vor diese deine Gabe, gieb uns künftiges Jahr größe- || re u bessere. Und so machen alle, die da niedergekniet haben, wenn || sie ihr Brodt annehmen. Darauf fängt der Wirth mit den Seinen an zu || essen, u spricht, Sättige uns lieber Gott. Nachdem Sie gezeßen, nimt der || Wirth seine drey Kauszelen wieder hervor, füllet jede mit dreyen mahlen || und eine Kauszel in der Hand haltend, da er Gott vor die Gaben dan- || ket, bittende daneben, vor sein Weib, Kinder, Gesinde u sein Vieh, || welches aber er insgemein benennet, daß es Gott seegen, vor Krank- || heit bewahren, im Guten Wohlstande u Seegen erhalten wolle. Nach dem || Gebeth gießet er wieder der Zemynelen auf die Erde aus jede Kausze- || le mit eben gedachten Worten u trinket das übrige aus u so wie es der || Wirth thut, thun auch die andere u gehen die drey Kauszelen Neunmal he- || rum, die allezeit mit einem Zuge müssen ausgeleeret werden. Also daß || einer 27. Kauszelen austrinket kniend. Wil er denn mehr trinken, kan || ers thun, u ist nicht verbunden, weiter zu knien, sondern kan es im sitzen thun. || Hiebey ist zu merken, daß der Wirth alle seine Kinder dabey haben || muß, wenn es gleich auch ein saugend Kind wäre, u da selbiges nicht nie- || der knien noch trinken kan, so muß der Vater und Mutter davor selbige || 3. Kauszelen 9mal austrinken. Bleibt etwas übrig am Eßen, so wird || selbiges wohl von der Wirthin aufgehoben u auf den Morgen zum Früh- || stük eben so aufgesetzt u das Eßen mit allen den Cerimonien, wie || erstlich

verzehret, nur daß man eben nicht darf die drey Kauszelen Neun || mal herumtrinken, wo man nicht sonderlich wil, doch so der Wirth es thut, || müssen die andern alle es nachthun.

§ XIV. Die Knochen werden ins gemein dem Hunde, der dazu pflaget gerufen || zu werden, für geworfen, der sie vor des Wirthes Augen auffreßen muß, || so er ja solches nicht alles auffrißet, werden die Knochen auf einen Teller || gelegt und von dem Wirth in den Stall unter dem Mist vergraben.

§ XV. Doch wird noch dieses dabey eingebunden, daß man den Tag, wenn || man also dies Getreydig heiliget, sich mit keinem, insonderheit mit dem || Gesinde nicht schelte, sondern in aller Freundlichkeit mit demselben umgehn.

§ XVI. Zuletzt beschließt der Wirth dieses Fest, die Kauszel in der Hand haltend || und sprechend, Nun du Seegensreicher Gott, wir haben nach unserem || Vermögen diese Feyer geheiliget, Dir zu Ehren geschlachtet, diese Speise u Trank || verzehret, siehe uns mit gnädigen Augen an, u seegne unser Getreydigt || daß wir mögen auskommen, jedem gerecht werden, bewahre uns p u || singt dabey ein geistliches Lied. u trinckt die Kauszele herum u damit || wirds beschloßen.

Das 8-te Capitel Das Vieh-Einstallungs Fest

§ I. Wenn sie ihr Vieh im späten Herbst oder Anfangs des Winters einstellten, so gebrauchen Sie diese Cerimonien. Die Wirthin muß Strützel von || Weitzen Mehl baken. Der Wirth aber bestellet Bier. Wenn nun das Vieh || eingestallet werden soll, wird der Wirth oder seine Kinder ein jedes || Vieh in seinen gebührenden Stall jagen, ihm nicht geben, da immittelst || die Wirthin den Tisch zurichtet, decket u nach ihrem Vermögen Bier Brodt || u ander Eßen aufträget. Da komt der Wirth oder seine Söhne u haben || Heu allerhand Stroh, theils aus, theils nicht ausgedroschen. Item auch || reinen Haber, Korn Gerste, auch Hampf Saat auch Waßer. p

§ II. Das legt der Wirth auf den Tisch neben dem Brodt u andere Speise, hebet || dieses Fest auf sein Alt Preußisch an, die Kauszel in der Hand haltend, || etwa mit diesem Gebeth, Lieber Gott ich sage dir Dank, daß du mich, die || Meinigen u mein Vieh gnädiglich erhalten hast, du hasts bewahret vor || Krankheit p Es hat das Thier /:Wolf:/ mir keinen Schaden gethan p du || heiliger Ritter George, ich danke dir, daß du deine Hunde /:verstehen da- || durch Bären, Wölfe:/ nicht auf mein Vieh gehetzt, p Nun du lieber Gott || wir wollen unser Vieh einstellen, seegne doch daßelbe, daß das Heu, || Stroh, Korn, Waßer p ihnen wohl bekomme. Sättige du sie im Stall, auf || dem Wege, bey

der Arbeit, bewahre es vor Zauberer Diebe p Nach ver- || richtetem Gebeth wird gesungen, Darauf gießet er der Zemynelen auf || die Erde, u nach dem er palabinket hat, trinket ers aus u seinem Weibe || zu, u trinket also mit den Cerimonien auf gut Preußisch he- || rum, drauf speisen Sie.

§ III. Nach geschehener Mahl Zeit gehet nach gehaltener Danksagung u || Gesang dreymal die Kauszel herum, mit den gewöhnlichen Alt Preus- || sischen Cerimonien, damit gehet das Volk von einander, der Wirth aber || fället noch mit seinem Sohn auf die Knie, betet nochmalen vor || sein Vieh u Futter zu Gott, die Kauszel in der Hand haltend, trinkt das || aus auf Alt Preußisch u läßet ein wenig darin, daß er auf das || Heu u Stroh Getreydigt u Waßer gießet u trägt das Heu, Stroh, Korn, || Waßer p in den Stall u giebt dem Vieh zu eßen, u zu trinken, seegnet sein || Vieh, u gehet wieder ins Hauß. Ist der Wirth reich, wird er dem Ge- || sinde so viel geben, als er nur saufen kan, daß er recht lustig wird, || so meinen sie, wird ihr Vieh auch den Winter über so lustig seyn.

Das 9-de Capitel Vom Fest Gabjaugis

§ I. Sie halten auch ein Fest, wenn sie ihr Getreydigt ausgedroschen haben, das || selbe nennen Sie Gabjaugios, gleichsam die Verrichtung des dreschens || in der Jaugien oder Scheune, darinnen sie ihr Getreydig truknen u dreschen || denn solch eine Scheune heißt Jaugia. Gabjaugis ist ein Fest gleichsam || der Jaugien u wird dem Gott Gabjaugia gehalten, der wird als ein Gott || der Jaugie, des Getreydigs u des Feuers gehalten, welches allerdings aus || ihren Gebethen zu sehen, die sie bey diesem Fest hersagen. Mit diesem || Fest wird folgender gestalt verfahren.

§ II. Wenn Sie alles Getreydig haben ausgedroschen, bestellet der Wirth || ein Braüsel Bier u die Wirthin baket Fladen, u Brodt. Der Wirth ersie- || het ihm einen Hahn /:der Hahn, der gantz schwarz ist wird für den besten || gehalten, wie auch der gantz weiß ist, wiewohl auch bunte Hahnen ge- || nommen werden, im Fall nicht schwartze oder Weiße seyn, nur es muß || kein rother Hahn seyn u daferne der Wirth keinen anders als rothe || Hahnen hätte, müße er schon einen andern Hahn, der schwartzer oder an- || derer Farbe wäre kaufen:/ denselben dem Gabjaugiai aufzuopfern. || Denselben Hahnen schlägt er insgemein mit einem Stok, damit er || das Schweins Schmeer pflaget zusammen zu Kurbeln u eben den Hah- || nen zu tödten gehalten wird. In dem Schlagen sprechen die erwach- || sene Personen, die dabey sind, Hände u Augen empor hebende, Gabjauga || sey frölich u sey auch uns gnädig. p

§ III. Drauf giebt der Wirth den Hahnen der Wirthin oder seinen Kindern, || Tochter oder Magdt, daß sie ihn abbrühen und zum Kochen fertig u rein || mache. Nach geschעהner Reinigung setzet der Wirth ihn in einem || Topfe selbst bey das Feuer, Kochet u würtzet u saltzet ihn nach sei- || nem Gutdünken, bis der Hahn seiner Meinung nach gar ist. || Bey dem Topf, darin der Hahn gekocht wird, bestellet er seinen Sohn, wenn er weg- || gehet, oder sonst in deßen Ermangelung, seinen Knecht, /:es muß eine || Manns Persohn seyn:/ der Acht haben muß, daß keine Weibs Person, oder || sonst ein Fremder, der nicht ins Hauß gehöret was vom Fleisch oder Sup- || pen koste. immittelst bringt der Wirth einen halben Schefel umgekehrt || /:den Boden oben:/ setzet denselben mitten in die Stube. Die Wirthin pfle- || get den halben Schefel mit einem weißen Tischtuch zu bedeken u Brodt || aufzulegen.

§ IV. Darauf muß die Wirthin herausgehen, u der Wirth mit seinen Söhnen || auch seinen Knechten /:lauter Manns Personen müssen Sie nur seyn:/ ver- || fügen sich zum halben Schefel, auf welchen der Wirth den gekochten || Hahnen aufträgt u fordert seine Söhne, u männlich Gesinde || zum Eßen, bey dero Ankunft nimt er eine von den Geheiligten || Kauszelen, fänget an, /:die Kauszel mit Bier gefüllet in der Hand || haltend:/ zu beten, etwa mit solchen Worten: Wieszpatie Diewe || Gabjaugia, mes taw padekajowom [!], iog galle iom tawo Szittos ger- || rus dowanus gerrai iszdirpti p Herr Gott Gabjaugia, diese gute || Gaben haben wir Gott Lob ausgedroschen, du hast uns Kräfte gegeben, || daßelbe zu verrichten. Du hast uns unser Hauß bewahret vor vie- || len Gefahren, insonderheit, daß das Feuer uns nicht betrübet hat. Wir || bitten dich, gieb uns künftig mehr, nicht weniger, beßer nicht schlimmer p || recommandiret ferner sich u die Seinigen Gott. p Du aber Gabjauga sey || freündlich über uns p. Mancher, wer etwas Christlichen Glaubens dabey || ist, betet auch dazu den Morgen u Abend Seegen, das Vater Unser, Aller || Augen p und beschlüßet, Im Nahmen Gottes des Vaters, Sohnes u heiligen || Geistes. Amen. Nachdem er solches Gebeth verrichtet, setzet sich der Wirth || nieder, ehe er aber ichts was aus der ersten Kauszele trinket, gießet || er etwas Bier erst aus der Kauszel auf die Erde, der Zemynelen, spre- || chende, Zemynele, buk linksma ir Zydek mussu Ruggeis p Zemynele || sey frölich u ergötze dich, Laß unser Korn p in unserm Felde blühen. p || Drauf trinkt er etwas aus der Kauszel u palabinket das Bier || i. e. seegnet selbiges mit diesen Worten: Diekui mielam, Diewui usztus || gerrus dowanus dück mums kitta meta tolaus tawo gerybe, iszlaikik || pri gerros Sweikatos p Lieber Gott dir sey Dank gesaget, vor diese || deine Gute Gaben, gieb uns künftig Jahr weiter deine Gabe, erhalte || uns bey guter Gesundheit. p Drauf trinkt ers aus, u seinem Sohn || oder Knechte zu, der die Kauszel mit beyden Händen, vom Wirth em- || pfangen muß. Und wie es der Wirth machet im Hingießen, der Zemyne- || len u wie er palabinkt, so macht

ers auch, nur, daß er das lange || Gebeth nicht darf repetiren, u so fortan machens die andern alle, || die bey dem halben Schefel sitzen. Bey ihrem Palabinken pflegen die Kinder u Gesinde p zu gedenken der El- || tern, Herren (?), etwa auf diese Art, Lieber Gott ich sage dir Dank vor diese deine || Gabe, ich sage auch Dank unserm lieben Vater, Mutter, Wirth, Wirthin, Kinder || daß sie dieses Fest wohl angestellt haben, Gott erhalte bey guter || Gesundheit Sie u alle das ihrige, Er seegne ihre Arbeit u laß ihr || Gesind u Vieh ihnen wohl zur Hand gehen, p Zur Lust u allem Ver- || gnügen. p. Drauf wird ihm wieder aufgefüllt u so trinkt Ers || aus. Wenn die geheiligte Kauszel herumgegangen, fängt der Wirth u || nach Ihm die andern an zu essen, Nach verrichteten Essen nimt er die Kau- || szel u betet, nach dem Gebeth wird gesungen, u trinket mit der Kauszel herum.

§ V. Wenn das geschehen, können auch die Weibs Personen hinkommen, die || aber aus der geheiligten Kauszel nicht trinken müssen, sondern aus einem || andern Kännchen, u das währet bis dem Wirth es beliebt, u auch Zeit || zu Bett zu gehen ist. Wie sie denn dieses insgemein des Abends verrich- || ten, damit Sie nicht in ihrer Andacht verstört werden, u da sonst keine andere Hauß Arbeit zu verrichten obhanden ist. So ja was übrig || bleibt etwa vom Fleisch des Hahnen oder von der Suppen, so rufen || Sie den Hund hinein, der muß alles auffressen, u so ja noch der Hund || die Knochen nicht alle verzehren sollte, werden sie aufgehoben u in den || Mist vergraben. Da aber der Wirth viel Söhne oder Brüder mit Söh- || nen in einem Gehöfte hat, die zu diesem Mahl alle müssen gela- || den werden, wird er nebst dem Hahnen in einem hiezu was größern || Topfe thun ein Stück anders Rind oder Schwein Fleisch u das zugleich ko- || chen lassen, u daßelbe in einer Schüssel aufgeben, Nur von dem || Hahnen muß doch ein Jeder, sol es auch noch so wenig seyn, was ge- || nügen, u mit dem andern kan er sich sättigen. Nachdem sie aber || satt sind, wird eben so wohl Acht gehabt, daß auch von dem an- || dern Fleisch kein Weibes Bild koste, sondern wo was übrig bleibt, || wird es dem Hunde gegeben oder vergraben. Drauf Sie, nachdem Sie || einmahl, oder etzliche herum getrunken, aufstehen.

§ VI. Der Wirth aber pfleget mit diesen Worten die Kauszel in der || Hand haltend das Fest zu beschließen, Miels Diewe Gabjaugia, || mes taw graszei atlikkom, buk linksmas, musu Diewele, || perzegnūk mus, musu waikus zeimyna, nameles, trobeles, gal- || wyes, jaweles p. Lieber Gott Gabjaugia, Wir haben deine Feyer || wohl abgelegt, sey nun freundlich u ergötze dich an uns. Bewah- || re uns unser Gesind, Hauß u Hof, Vieh p Hie observiren Sie auch || dieses bey diesem Fest, daß sie den Tag über nicht fluchen oder son- || sten schelten, sondern, daß in dem Tage alles still zugehe. Denn || sonst der Wirth ungeschickt ist dieses Fest zu begehen.

Das 10-de Capitel Vom Mistfuhr u andern privat Festen

§ I. Nach diesem ist noch ein Fest, das sie halten, wenn Sie den Mist aus- || führen, auch ausgeführet haben, da wird bisweilen eine Sau, bis- || weilen ein weißer Ziegen Bok von drey Jahren geschlachtet u dabey ge- || hen insgemein, dergleichen Cerimonien vor. Die Mistfuhr geschiehet ge- || meinlich im Johann, wozu die gantze Dorfschaft, wie (?) auch (?) noch (?) || andre Dörfer oder Freunde, nachdem der Wirth viel Mist hat, ge- || beten werden. Da wird eine Sau oder weißer Bock /:ein schwartzer || dienet nicht dazu:/ u zwar von drey Jahren, dazu geopfert.

§ II. Erstlich wird ein Maldininks oder der Wirth nach Alt Preußischer || Manier mit einer Kauszel von einem Gebeth de tempore Zemynelaudams || et palabindams die Mistfuhr anfangen, da ein jeder herum mit der- || gleichen Cerimonien /:nehmlich er danket Gott, daß er ihn dies hat erleben || lassen u ihn u sein Weib bewahret, bittend, daß er den Mist wolle wohl || ausführen lassen, daß der Mist auch möge das Feld fruchtbahr machen p || Item bittet um Regen u Sonnenschein p:/ u trinkts aus. Drauf fangen || Sie an den Mist zu führen, da dann die Mistfuhr gemeinlich den || Tag verrichtet wird.

§ III. Gegen Abend, wenn die Mistfuhr bald verrichtet ist hat die Wirthin || den Tisch gedeckt, Eßen u Trinken aufgesetzt, da komt der Maldininks || oder in Entstehung deßen der Wirth mit dem Bok in die Stube, füllet || ihm seine Kauszele u danket Gott, daß der Mist gut ist ausgeführet || worden, u daß er die Leute Pferde u Geschirr bewahret hat, u recomman- || diret weiter den Wirth u sein Hauß Gott, damit trinket er Zemyne- || laudams et palabindams die geheiligte Kauszel aus. Bald wird Ihm eine || andere Kauszel eingeschenkt, dabey trägt er Gott vor sein Opfer, etwan || also: Nun Gott vor deine Große Güthe, daß wir haben gesund können || unsern Mist ausführen u den Acker bedüngen, schenken wir die diesen || Bok, den wir dir zu Ehren schlachten u an dich gedenkende verzehren || wollen. Sey uns freundlich Herr p.

§ IV. Indem er dieses betet, pflegen etliche den Bock in die Höhe zu halten || Nach dem Gebeth u nachdem er es ausgetrunken, wird der Bok geschlach- || tet, das Blut wohl aufgehoben, dem Maldininks gegeben, der sein Ge- || beth darüber mit der Kauszele thut /:Von dem Blut pflegen einige || Weiber etwas zu nehmen, u den Kühen, Strentzen u Schweinen durchs || Maul zu streichen, wegen der Fruchtbahrkeit:/ Das Blut wird aufgehoben und || Zur Gesundheit bey Menschen u Vieh gebrauchet. Das Fleisch wird alsobald || getheilet, theils gekocht, theils gebraten, dabey auch der Freunde Weiber || sich einfinden, ihre Pyragen i. e. Fladen bringen. Wenn nun das Eßen vom || Bock fertig ist, wird wieder gebetet mit Bitte, daß Gott wolle das Fleisch || seegen, u recom-

mandiret aber den Wirth Gott. Nachdem wird mit ge- || wöhnlichen Cerimonien herumgetrunken, das Eßen verzehret, u her- || nach mit einem Gebeth u Cesange, der öfters beym Trinken repetiret || wird, unter dem vielen Trinken beschloßen. Und eben auf solche mode || verfahren Sie mit der Sau, nur daß dieselbe in dem Gehöft geseegnet, || u hernach abgewaschen wird. Die Knochen, so die Hunde nicht verzehren, || werden ins Feuer geworfen.

§ V. Es ist auch ein Preußisches Fest, so den andern gleich, aber von Ihnen || genennet Skerstuwes, gleichsam eine Feyer, da man einschlachtet. Ei- || gentlich aber ist es gewidmet dem Schweineschlachten, dabey sie fast || gleiche Cerimonien halten, als wenn sie einen Bock schlachten bey der Mistfuhr. || Nur daß sie das Schwein nicht gantz alle Zeit verzehren, sondern, so noch || etwas geblieben, das übrige aber verwahren u aufheben. Es pflaget aber || auch mit Palabinken, Zemynelaucken u oftermaligen Umtrinken gefey- || ret zu werden. Die vornehmsten Speisen sind die Rükstüke, die Nieren, || Lunge, Miltz, die insgemein gebraten u verzehret werden. Die Knochen || werden verbrandt u die Asche beobachtet u da sie nicht dienet, vergraben || und auch zu einigen Dingen gebraucht u pflget der Maldininks dieselbe || ihm auf zu heben.

§ VI. Bey diesen Feyertagen ist zu merken 1/ daß es privat Feste seynd, denn || weil die Leute nunmehr arm seyn, u noch täglich ärmer werden, hören || die General Feste, so noch vor 30 Jahren in Nadrauen, Zalavonien, Sudauen p || ziemlich gemein gewesen, auf, das aber nenne ich general Feste, dazu || gantze Dörfer sind berufen worden, u vor ein gantzes oder mehr Dörfer || was ist geopfert worden.

§ VII. So sind auch durch fleißige Aufsicht der Prediger, die Maldininker, || so vor Zeiten gemein gewesen, i. e. die an Statt der Weydulutten sich ein- || gesunden haben, in dem Churfürstl. Preußen ausgerottet, daß man || so einen Kerl nicht leichtlich siehet, dafern er nicht unter dem Rok eines || Zamaitischen Bettlers einhertritt, der zu solchen General Conventen noth- || wendig hat müßen gefordert werden, So ein Maldininker hat vor dem || gewiße Dörfer an sich gehabt. Zu denen ist er alle Jahr gekommen || u hat vor sein Beten allewege ein Gewißes gehant. So werden jetzo || auch den armen Leuten alle Mittel verschnitten, etwa ein mahl im Jahr || sich lustig zu erzeugen, meine auf einem General Convent, geschweige || solche alte Cerimonien beyzubehalten. Denn vor dem bey jedem Dorf || eine halbe Hube, eine oder mehr ausgeschlagen worden, nach dem das Dorf || Groß oder Klein gewesen, Selbige halbe Hube ist in der Huben Zahl, so die Oeco- || nomie Cammer führet, mit eingeschloßen gewesen, Allein sie haben so viel, || als einen Schuh von jedem Stüke ihnen selbst eingezogen, u also ihnen || selbst so viel abgesondert. Das hat die gantze Dorfschaft selbst besäet, || u eingeaugstet, davon sich Bier gebrauen, Brodt gebaken, Schwein ge- || mäset p u das ist auf solchen großen

Versamlungen verzehret worden. || Item solche halbe Hube oder was darauf gebauet worden, hat auch || gedienet, wenn ein kleiner Schoß gekommen, oder Decem Geld zu || geben, das sie davon genommen haben. Jetziger Zeit, sind, quo au- || toritate weiß man nicht, ihnen solche halbe Huben eingezo- gen, u müßen || an manchem Ort dieselbe verZinsen, u also wenn ein solcher Schmauß || vorgehet, geschiehet er von privat Leuten, u weil ihrer wenig sind, || die Mittel haben, hören almällig solche Schmäuse u daneben auch || solch Aberglaübisch Wesen auf. Da aber die Leute in großer Freyheit ge- || lebt, ist das Gesof in großem Schwange gewesen.

§ VIII. Bey diesen Sollennitaeten ist auch öfters eine Veränderung vorgan- gen || als bey dem Vieh Austreiben, bey dem Kornschnitt, da bisweilen ein Hahn geschla- || gen oder auch ein Lämchen geschlachtet wird, nachdem ein Wirth /:wie || sie reden:/ Gott angelobet hat, damit seine Dankbahrkeit zu bewei- sen || Denn das ist die beständige Meinung der Bauren in den Littauischen || Aemtern, Nadrauen, Zalavonien, Sudauen p daß Sie, wenn Sie trun- || ken seyn, am treuherzigsten reden, u beten können, u doch solch ein treu- || her- ziges Gebeth auch bey Gott gewisse Erhörung schafe. [...]

Das Sechste Buch der *Preussischen Schaubühne* Consecrationes Veterum Prussorum

Das 1-te Capitel Iszwentinnimas Sodybes, die Einheiligung der Bau Stätte

§ I. Der Nachlaß der alten Nadrawen, Zalawonen, Sudawen p sind der Meinung, || daß in der Erden was Göttliches steket, dahero sie der Erden unter dem || Nahmen Zemynelis oder Zempattys und Zemynele /:jenes ist gemeiniglich || der Mann, dieses das Weib:/ allerhand Verehrungen erweisen, insonderheit || der Zemynelen /:die auch von einigen als ein Mannsbild, von andern als || eine foemina genandt wird:/ Gleichsam wie die alten Römer, Aegypter u || andere Heiden, die Erde und fast alle Götter und elementen vor Götter Utri- || usque sexus gehalten haben. So ist bey den Aegyptiern u Griechen der Mars || als ein Mas u foemina geehret worden, eben so das Waßer, das saltzige || ist der Mann, das süße das Weib. Das brennende Feuer der Mann, das || leuchtende das Weib gewesen, davon Vicentius Charterius^{a/} weitläufigter || zu lesen.

^{a/} de imag. Deor. p. 351.

§ II. Der Zemynelen schreibet oben erwehnter Nachlaß der alten Preußen alle || die Munia u Wirkungen Zu, die die Preußischen Historici Pergubrio, || Padrympo, Gurcho, Auszweito, Pilwitto zuschreiben. dem die Zemynele || giebt u erhält, ihrer Meinung nach so Menschen Denn Vieh, u allen Dingen || das Leben, drum sie auch bey allen ihren Sollennitaeten sie alle Zeit zu || al-lererst verehren, Wird jemand gebohren, komt jemand zu einem || Stande, wird einem Hauß Wirth ein Pferd oder ander Vieh gebohren, für || allen Din-gen muß die Zemynele verehret werden, daß sie allen das || Leben giebt und erhält. Stirbt jemand, wird die Zemynele bedienet, || ja ihr vertrauet, das, was sie der verstorbenen Seelen wünschen u gönnen. || Sie wird fleißiger bedienet zu der Zeit, als bey andern ihren Feyern, weil || der verstorbene der Zemynelen in der Erden benöthiget ist, gleichsam so || die Zemynele auf den verstorbenen Zürnen solte, würde es dem ver- || storbenen nicht wohl ergehen, drum bedienen sie sie nicht allein zu der Zeit || wenn der Mensch gestorben, oder begraben wird, sondern auch viele Jahre || hernach, um die Zeit da der verstorbene in die Erde verscharret worden.

§ III. Doch machen sie auch einen Unterscheid bey der Erden inter mare et foe- || minum. Der Erd Gott oder die Erde, so genennet wird Zemepatys wird alle- || Zeit als ein Mas, Mann, verehret. Zemyna oder Zemynele wird mehren- || theils als eine foemina gehalten. Doch vernimt man auch, wie ober erweh- || net, daß einige das Wort Zemynele conjungiren mit einem Masculino. || Hie ist zu merken /:NB die Preußen in Nadrawen, Zalavonien p haben nur zween || declinationes, Ordinarie, Masculin. et foeminin.:/ Wenn Sie aber eine Rede || an sie führen, so reden sie sie auch bisweilen in Masculino Genere an, als: || Zemyna /:Zemynele:/ buk linksmas ant musu. Komt schier als wenn ich || im lateinischen reden wolte, terra, terrula sis nobis benigna, da sie || sonst in ihren andern Redens Arten sehr accurat nach ihrem Syntaxi reden. [...]

§ V. Damit wir aber wieder auf unsere vorige Materie kommen, so ist Ze || mepatys eigentlich als ein Gott, der über die Sodyben d. i. über die Bau || und Wohnstätten eines Wirths seine Aufsicht hat. Dieselbe schützt u bewah- || ret, oder auch ruiniret. An diesem Gott hanget die Wolfahrt der Wirtschaft, || so der Zempatys erzürnet ist, so wirds keinem in derselben Wohnung wohl er- || gehen, u solches nicht nur dem Wirth, Kindern u Gesinde, sondern auch dem Vieh || in den Ställen, gleichsahm aller Seegen, der im Geschäft erfordert wird, u || aller Schade, der in einem Geschäft oder Wirtschaft geschehen kan, wird || dem Zemepattei zugeschrieben.

§ VI. Denselben aber zu begütigen pfleget ein Hauß Wirth jährlichen, ge- || meinlich wenn die kürzesten Tage seyn, auch wohl, wenns ungestüm || ist, u dabey dem Wirth gelegen fällt, ihn auf solche manier zu beehren. || Nach- dem er von den Erstlingen allerhand Getreydigs, so er auf dieselbe || Art, wie

im Feste Sambarios davon zu lesen^{b/} genommen, ein Bier ge- || brauen, wird die Wirthin auch vom besten Weitzen Strützel, u vom besten || Korn Brodt baken, u zwar so viel als der Wirth Leuthe von seinem Ge- || blüth an seinem Tische hält, nemlich Weib, Kinder, Kinds Kinder, Brüder, || Schwester u dero Kinder, wo sie mit Ihm in einem Gehöft seyn, u eine || Haußhaltung führen, die aber abgetheilet seyn, wie auch das gemiethete || Gesinde, werden von dieser Feyer ausgeschlossen. Es wird der || Wirth ein Töpfchen Bier ihm selbst vol Zapfen und in die Namus, d. i. in ein || ofen Hauß, ohne Ofen, Rauch, Hauß, worinnen sie alle Zeit Feuer halten, gehen || hat er solche Namus d. i. Rauchhauß nicht, so verrichtet er es in seiner Stu- || be, da er auf der Erden ihm drey oder vier brennende Lichte setzet, da auch || ein Hahn und Henne von einer Farbe u von einer Brüte /:es muß aber || kein rother Hahn, auch keine rothe Henne seyn:/ hingebraht ist, denn kniet || er nieder, das Töpfchen in der Hand haltende, thut zu Gott u dem Zeme- || patys sein Gebeth, da er Gott danket, daß er ihn u seine Wohnung u alles || was darinnen ist, habe erhalten wollen, u ihm die Güte erwiesen, daß er diese || Feyer wohl anfangen u schließen möge.

§ VII. Nach dem Gebeth trinket er davon mit gewöhnlichen Cerimonien, Zemyne- || laudams, palabindams, aber nicht papildams. i. e. daß ihnen nicht wird || aufgefüllet, ein Drittheil. Darauf schlägt er also Knied mit einem dazu || gewidmeten Stock, den Hahnen todt, da trinket er wiederum u denn schlägt || er die Henne todt. Wenn nun der Wirth den Hahnen oder die Henne schläget, || seufzen die anwesenden, mit dem Wirth zu Gott: Nimm vorlieb Lieber || Gott Zemepati mit dieser Gabe, sey freündlich über uns. p Wenn das ge- || schehen, trinkt er alles aus, den Hahnen u die Henne nimt die Wirthin || zu sich, u machet sie rein u kochet sie. Wenn nun alles fertig ist, die || Wirthin den Platz der Erden in der Stuben, worauf sie eßen wollen, reinlich || bedeckt, drey oder vier Licht aufgesteket, einem jedweden sein Brodt vorge- || leget, der Wirth seine Pfeifkanne Bier u seine drey geheiligte Kauszelen || neben sich gesetzet, kniet er nieder mit allen Seinigen, kein fremd oder ge- || miethet Gesinde muß dabey seyn, nimt die erste Kauszel in die Hand, thut || sein Gebeth, Gott und dem Zemepaty dankend, daß er ihn mit den Seinigen || sein Hauß u Hof, u was darinnen ist /:hie specificiret er fast alles, wo- || rin sein Vermögen steket, (/ ?) erhalten, vor allen Schaden, insonderheit vorm || Feuer bewahret hat, mit Bitte, daß er ihm weiter bewahren, um || sein Gehöft die heil. Engel halten, daß ihm und den Seinigen, Gesinde || Vieh, Gebäude, p kein Schaden geschehe, auch dem heiligen Feuer wehren || wolle, daß es keinen Schaden thue. p Das trinkt er po Saulei mit || der Sonnen herum u das auf gewöhnli-

^{b/} lib. 5. Cap. praered. 7. § 8.

che Preußische Art. Nach der || ersten nimt er die andere, trinkt die mit dergleichen Gebethen u Cerimo- || nien auch aus, Wenn auch die herumgangen, trinkt er eben also die || dritte aus. Die anwesenden müssen es dem Wirthe nachthun, alle || palabinken, allen wird auch jede Kauszel gefüllet. Da fänget er an || zu singen. Nach dem Gesange heben sie an zu eßen, Ein jedweder der || sein Brod anfaßet, drüket es zuerst an die Erde u spricht, du Zemepa- || tie, du giebst uns solch gut Brodt, davor danken wir dir, hilf daß || wir durch deinen Seegen unsern Acker betreiben, u durch Zuthun der Zemynelen || mehr deiner guten Gaben empfangen mögen. p Darauf hebt er das Brodt || in die Höhe, gen Himmel sehend u sprechend, Diewe passotinx mus: Gott sät- || tige uns. Damit wird also kniend gegeßen. Nach der Mahl Zeit thut er || sein Gebeth mit Dank-sagung u obiger Bitte, auch daß Gott ihm diese || Feyer wolle gefallen lassen, sein Hauß u Hof bewahren wolle p p damit || trinkt ers Zemynelaudams, pala-bindams, papildams aus, u also gehen || alle drey Kauszelen herum.

§ VIII. Wenn das vorbey hebt der Wirth an ein Geistliches Lied zu singen, || setzt sich an den Tisch u machet sich weiter mit den Seinigen frölich. || Mit den Knochen wird verfahren, wie bey andern Sollennitaeten, ein || jedweder aber muß sein Brodt aufeßen, deswegen denn auch die || Brodte nur so groß gebaken werden, als man meinet, wie es ein je- || der bezwingen kan. Und damit solches desto gewißer sey, fasten || Sie den gantzen Tag zu vor, So ja über Vermuthen etwas vom Brodt || überbleiben solte, wirds der Wirth wo verwahren, u des Mogens, || deme es zu komt, geben, oder er gients also bald seinem Hunde aufzu- || freßen. Und das ist die Einheiligung der Sodyben oder Wohnstätten, || die jährlich geschiehet. Dabey mancher Wirth jährlich pfl eget entweder || dem Pfarrern ein Geschenk zu bringen, u vor sich bitten zu lassen, || oder es schikt auch mancher ins Hospital u läßt vor sich bitten. So || der Wirth von guten Mitteln, wird er den Tag ausfahren, mit sich eine || Lischke mit Stüker Brodt angefüllet nehmen u so er einen Bettler antrifft || ihme geben, daß er vor ihn, sein gantzes Hauß u Hof beten solle, wie || auch alsdenn keinen Bettler von seinem Hause unbegabet, weggehen lassen.

Das 2-te Capitel

Ikurtuwe. d. i. die Einsegnung eines Wohnhauses

§ I. Wenn ein Wirth ein Wohnhauß oder sonst ein Gebäude aufsetzen || wil, wird er zuerst daßelbe auf einer andern Stätte geersaaßen. || /:das ist eine Art zu bauen von klaren Holtze, da die Wände von lauter || Balken gemacht u an den Enden wohl verbunden werden, Man nennts || sonst Schürtzwerk:/ u hernach das natze Gebäude, wo es eigentlich || stehen bleiben soll, setzen.

§ II. Da denn zu merken, daß er die Schwelle mit der Sonnen von der Rechten || zur Linken werts legen wird, u wenn er den andern Crantz auf die Schwelle le- || get, wird er auf der Seite gegen Abend zwischen dem ersten Crantz u der Schwel- || len etwa einen Drey Pölcher heimlich, daß keiner siehet, legen, dabey spre- || chende, So lang der Drey Pölcher nicht verfaulet, so lange wolle mein || Hauß im guten esse bleiben u weder vom Feuer noch sonstn wovon Scha- || den nehmen p Damit prosequiret er den Bau, bis es gantz fertig ist, alß || daß er hinein ziehen u wohnen kan.

§ III. Ehe er aber hinein Ziehet pfleget er zu allererst einen Hahnen u Henne, || es müßen aber der Hahn u die Henne, frisch, munter, Gesund, älter als || ein Jahr, die Henne muß auch gut zur Zucht u Eyerlegen seyn, in das || Wohnhauß hinein zu laßen, dabey sprechende, Lieber Gott /:einige setzen || dabey Zemepatie:/ diesen frischen gefunden Hahnen u Henne schenke ich || dir, saß doch mich u die Meinigen u was mir zu komt, alle Zeit frisch || gesund u munter seyn, daß wir in unsern Verrichtungen alle Zeit deinen || Seegen spüren mögen.

§ IV. Diese beyde Hüner haben das privilegium, daß sie mögen gehen wo || sie wollen, sie werden mit den andern wohl gefüttert, sind aber sicher || daß sie weder der Wirth noch die Wirthin noch wer von den Seinigen schlachten noch würgen wird, sondern gehören dem Gott des Wohnhauses zu.

§ V. Wird ein Stall gebauet, werden ebenfals ein paar Hüner hinein || gelassen, u wird dabey gewünschet, daß alle Zeit sein Vieh mag so || frisch u gesund seyn, als eben diese beyde Hüner.

§ VI. Wenn dieses geschehen, pflegt die Wirthin zweene Brodte zu bringen, || dieselbe rollet sie in die Stube hinein u giebet Achtung darauf, welches || von den beyden zuerst u wie es sich niederleget. Eins von den Brodten || bedeutet den Mann, das andere das Weib, welches von den beyden un- || recht fället, nemlich daß das Oberste vom Brodt unten komt, derselbe || sol zu erst sterben, welches aber recht fället, der bleibet lange leben. || Dieser Aberglaube geschiehet von den Weibern aus Fürwitz. Die beyden || Brodte werden zerschnitten u den Armen gegeben, die da beten müßen, || für die Wohlfahrt der einziehenden Leute.

§ VII. Nach diesen Complimenten bringen sie andere Habseeligkeit hinein, || u denn Ziehen sie auch hinein. Bey dem Eintritt wünschet er ihnen || von Gott eine glückliche Wohnung u endlich ein seeliges Sterben, bittet || auch um aller Nothdurft u weil aus diesem Hause das gantze Gehöft || muß beobachtet und erhalten werden, wird er denn auch den Zempati || beehren, wie Cap. 1. beschrieben, nur, daß er alle seine Gebethe auf || das Gebäude u Wohnhauß einrichtet. Denn bestimmt er eine Zeit || wenn er die öfentliche Einseegnung oder Ikurtuwe halten wil || da zu brauet er /:wo er nicht in Vorrath hat:/

Bier u baket Brodt, schlachtet ein || Schaaf, Schwein u dergleichen, nachdem er vermögend ist u ladet dazu seine || Nachbaren und Freunde.

§ VIII. Der Wirth giebt fleißig Achtung, wenn ein Gast komt, dem wird er ent- || gegen gehen, u denselben bewillkommen. Der Gast gehet auch bald hinein || Wenn aber der Gast in die Stube hineintritt, so tritt er, als fiele er unver- || sehens. Darauf er sich auf der Erden in der Stuben gantz herum wälzt u || tummelt, sprechend, wie ich mich hier herum wälzte, so gebe Gott, daß sich hie || alles Gute, Glük, Heil u Seegen herum wälze u sich tummele, legt dabey || heimlich einen DreyPölcher auf die Schwelle, den die Wirthin pflegt auf- || zuheben. Wenn nun die Gäste alle seyn, wird der Tisch gedecket u Eßen || aufgetragen, u hin u wieder weiße Handtücher aufgehangen, damit die || Gäste sich wischen, auch den Tisch saubern können.

§ IX. Da hebt der Wirth an seine Ikurtuwe zu begehen, die Kauszel in der || Hand haltend, thut sein Gebeth zu Gott, daß er ihn hat gesund dies Gebäu- || de || aufführen laßen, befiehet daßelbe Gott u den heiligen Engeln, daß sie || es bewahren, denen die drinnen wohnen, auch den Gästen alles Gutes gön- || nen, u geben. Böse Leute u Zauberer davon abtreiben, Jtem er bittet vor || sein Vieh p. Darauf, Aller Augen p Und das Gebeth des Herrn p Er trinket || die Kauszel aus, auf oft bemeldte Manier, wenn die Kauszel herum- || gegangen, mit den gewöhnlichen Complimenten, hebt er ein Lied, so vor || dem Eßen zu singen, gebräuchlich, mit gebührlicher Andacht an, Nach || dem Singen heben Sie an zu eßen.

§ X. Nach der Mahl Zeit betet er wie gebräuchlich sein Gebeth u damit ge- || het || es einmal herum, darauf singt er das Lied: Danket dem Herrn p u || nach verrichtetem Gesange trinken sie fleißig herum, da denn der Wirth || gute Achtung giebet, daß einem jeglichen göttlich gethan werde.

Das 3-te Capitel

Iszwentinnimas Karwiu. Einheiligung der Kühe

§ I. [...] Allein der Nachlaß || der alten Preußen hat noch bis diese Stunde an manchem Orte dieses || Altes beybehalten, daß sie auch einige gewisse Ce- || rimonien die Kühe einzuheili- || gen, wie sie reden, halten. Wenn jemand eine Kuhe kauft, so fraget er || den Verkäufer, wie er die Kuhe jährlich einheiligt? Der Verkäufer muß || die Wahrheit sagen, es heiligt aber einer so, der andere anders ein, Sonsten || aber wird gemeiniglich so verfahren, kauft jemand eine Kuh von einem, || der seine Kuh nicht eingeeiligt, dieselbe wird auch nicht eingeeiligt, || ferner der andere, so ein Stück Vieh erziehet, der heiligt es ein, wenn || es vom Saugen genommen wird.

§ II. Erstlich verhütet die Wirthin, daß niemand was von der Milch, so || lange das Kalb sauget, was berühre, u genüße. Wenn nun das Kalb || abzu- ziehen Zeit ist, wird die Wirthin Strützel u Fladen baken, der Wirth || bringet einen halben Scheffel, setzt den mitten in die Stube, den Boden oben, leget || an Statt des Tischtuchs ein Fluschchen Heu hinauf u darauf werden || die Strützel u Fladen geleet, die Wirthin aber, ehe gegeßen wird, || nimt etwas Glumbsde u schmierets dem Kalbe zwischen die Hörner, || u streicht ihm auch etwas durch den Mund, sprechende: Uzauk Sweiks || Pons Diews te isz- laika Sweika te dod man gerro kolyta /:iej jautis:/ || te dod man gerras weisles /:iej Karwe?/ d. i. wachse auf gesund u || frisch, Gott erhalte dich gesund. Gott gebe mir /:so es ein Ochs Kalb:/ einen || guten Beutel vol Geld, /:Ists aber ein Kuh Kalb spricht Sie:/ Gott gebe || mir gute Zucht und Art. p.

§ III. Der Wirth ruft seine Kinder, mancher auch sein Gesinde hinzu, am halben || Schefel, kniet nieder u das müßen alle mit thun, u betet vor sein Vieh in- || sonderheit vor die Kuh das Kalb. p Zu unserer Väter Zeiten haben Sie den || Baubis i. e. den Kuh und Ochßen Gott angerufen. Nach verrichteten Gebete || trinket er u wenn die Kauszel herum, setzen sie sich nieder u eßen. Nach || dem Eßen /:denn unter dem Eßen muß hie nicht getrunken werden:/ füllet || Ihm der Wirth eine Kauszel mit Bier, hält die Kauszel in der Hand, danket || Gott vors Eßen, u recommandiret Gott sein Vieh aufs beste, trinkt Zeme- || laudams u palabindams u trinket herum jedem zu.

§ IV. Wenn die Kauszel herum gangen, bringt die Wirthin eine Milch Stüp- pel || mit Waßer u besprengt sich u die andere mit Waßer in die Augen || sprechende, Twinksk zala Twinksk marga dwyle Karwele, kaip asz leju, taip tegul mano karwas twinksta ir per akis tesleg pienas p. || i. e. Eitere meine rothe, bunte, schwartze p Kuhe /:so viel u was Art Kühe || sie hat, wie ich das Waßer sprengte, so springe auch die Milch aus dem || Eyter der Kuh u sprütze in Eure Augen hinein. p Und die so begößen werden, || sagen, Diekui, Diekui. i. e. Dank habt. Und damit gehen sie von || einander, ein jeder zu seiner Arbeit.

§ V. Andere heiligen ihre Kühe auch anders ein, Wenn eine Kuh gekalbet || hat, wird die Wirthin keinen zur Kuhe laßen, sondern sie melket sie || selbst u machet von der ersten Milch Krekinus i. e. Beest, baket Fladen und || Strützel, u kochets mit der ersten Milch, davon der Beest wird. Wenn das fertig || ist, richtet sie den halben Schefel an u setzt den Krekinus i. e. den Beest || u auch ander Eßen auf, betet ohne Bier.

§ VI. Nach dem Eßen wird auch getrunken u wenn es herumgegangen nimt || die Wirthin etwas Bier u sprengt davon einem jeden in die Augen, mit vor- || hergehenden Worten. Das Gesinde aber, eine Lust der Herrschaft oder dem || Wirth zu machen, haben in einem Milch Stüppel Waßer u begießen sich, || daß sie alle pfützen naß seyn, u denn hats auch gemeiniglich ein Ende.

§ VII. Wenn aber eine junge Kuh zum ersten mahl ein Kalb wirft, die dem || Aberglauben nicht mehr ergeben seyn, schiken das erste Kalb ins Hospital. || Andere aber schlachten daßelbe mit den Alt Preußischen Cerimonien.

§ VIII. Nehmlich, ehe ers schlachtet, wird er mit seinem Weib u Kindern sich bey || dem Tisch setzen, u eine gefülte Kauszel haltend beten Zemyne-
laudams || u palabindams, dieselbe austrinken. Darauf schlachtet ers dem
Gotui. || Das ist, der Hütte, die zum jungen Vieh und Schaafen oder viemehr
dem || Gott derselben gehalten wird, damit andeutend, wie den Schaafen u
Käl- || bern ein Gott oder Engel bestellet, die auf sie Acht haben, der habe un- ||
sichtbahre Schaafe u Kälber. Zu denen wird das zuerst gebohrene und || ge-
schlachtete Schaaf oder Kalb versamlet.

§ IX. Das geschlachtete wird wohl in Acht genommen, daß davon kein
fremder || auch nicht das gemiethete Gesinde wa[?] bekommen kan, das Blut
wird || mit allem Fleiß aufgehoben, u davon eine Suppe gemacht, das Fleisch ||
wird gekocht mit gewöhnlicher Vorsichtigkeit u wird mit den gewöhn- || li-
chen Cerimonien, Gebeten, Wünschen u Trinken verzehret, doch daß davon ||
keiner was kriege, der fremde ist. Die Knochen werden dem Hunde gege-
ben, || oder ins Feuer geworfen, den Tag, wenn Sie solches thun, werden sie ||
nichts ausleihen, meinende, daß damit der Seegen aus u weggegeben werde.

Das 4-te Capitel Die Einheiligung der Pferde

§ I. Wenn der Wirth seine Pferde einstallet etwa gegen Weyhnachten, wird ||
er seine jährliche Feyer begehen, nemlich, er bestellet sein Bier u zwar || wird
das Bier dazu genommen, das er gehabt beym Feste Sąbarios, daß || auch von
den Erstlingen alles Getreydigs u auf gewiße Grife, wie || oben beschrieben
genommen u gebrauet worden.

§ II. Dann ersiehet er Ihm einen Hahnen, doch muß es kein rother Hahn
seyn, || und wenn er den schlagen wil, welches geschieht mit einem Stock,
muß er selbst || /:kein Fremder:/ ihme Bier Zapfen in ein Kännchen. Ehe er
das Trinken ins Känn- || chen läset, wird er erst sehr wenig ausgießen, u das
gießet er der Zemy- || neley auf die Erde, dann Zapfet ers voll.

§ III. Das nimt er in die Hand, fället nieder auf seine Knie u bittet Gott ||
nach gebührlicher Danksagung, daß er ihn samt seinem Viehe, insonderheit ||
seine Pferde erhalten hat. Er wolle weiter das Futter seegen, sie vor || allem
Schaden bewahren p im Stall, auf der Reise, bey der Arbeit, vor || der Zauberey,
Wolf p. Er ruft den Szwents Jurgis an, daß er doch || frölich seyn, u sich
ergötzen wolle an seinem Vieh, seinen Hunden aber nicht || Macht gebe,

seinem Vieh Schaden zu thun. p Nun ich schenke dir diesen Hah- || nen, den ich dir zu Ehren schlachte, Siehe es in Gnaden an u seegne mein || Vieh. /:NB. Es pflegt mancher das andere Jahr eine Ganß zu schlachten, || u also ein Jahr ums andere. Denn einen Hahnen, denn eine Ganß. aber der || Hahn wird das erste Jahr geschlachtet:/

§ IV. Nach verrichteten Gebeth trinkt er die Hälfte aus dem Kännchen, denn || schlägt er den Hahnen in der Stube, da er ihn hat hinggebracht, auch kniend || todt. Da trinkt er die andere Hälfte aus, auch kniend. Drauf muß die || Wirthin heiß Waßer bringen, so brühet er den Hahnen selbst ab, doch || kan er hiez u auch seinen Sohn nehmen, auch da sein Bruder mit Ihm in ei- || nem Gehöfte wohnt, kan er ihm dienen, nur kein Weib muß es bestellen, || auch nicht saltzen, viel weniger schmecken.

§ V. Nachdem er nun den Hahnen ausgenommen, u reingemacht in den Topf ge- || legt, gekochet und aufgegeben, muß immittelst sein Sohn oder Bruder einen || halben Schefel bringen, der wird auf die Erde mitten in der Stube gesetzt, || der Boden oben, darauf werden gelegt die Siehlen, Zäume, Halfter auch || etwas Heu, Nebst dem wird Brodt u der gekochte Hahn aufgesetzt, Item || ein ofen Gefäß, etwan, wie ein Eymmer, darin er einen Schlöf oder Samtis || hält /:das Gefäß wird schon dazu gehalten u ist von einem Maldininken || geheiligt:/ mit Bier gefüllet, neben sich stehend. Wenn er nun die Fey- er || anfangen wil, wird er eine neue geheiligte Kauszel nehmen, da gießet || er ein wenig hinein, das er bald der Zemynelen auf die Erde hingießet, || mit dem gewöhnlichen Compliment, Zemylene buk linksma ant musu || ir man- u arkliu p drauf schöpft er vor sich u zwar dreymal u wird || so abpaßen, daß er nicht mehr in den dreyen mahlen in den Schlöf nimt, || als daß nur die Kauszel mehrentheils voll wird, u er nicht nöthig hat aus || dem Schlöf in das Gefäß zu laßen. Diese so gefüllte Kauszel nimt || er in die Hände kniend u thut sein Gebeth vor sich, sein Gesind u Vieh p || Gott wolle ihm diese Gaben gefallen laßen, die sie würden verzehren, || und seinen Pferden auch Vieh mit Seegen vergelten p da trinkt er palabindams || aus, fänget darauf nach Art der Pferde an zu wiehern, u mit || dem Munde zu prausten u also füllet ers ein mit dreyen mahlen u giebt || die Kauszel seinem Sohn oder Bruder, der es eben so auf den Knien machen || muß. Drauf eßen Sie auf der Erde kniende. Hie eßen Lauter Manns Personen.

§ VI. Nach dem Eßen wird wieder gebethet, was dieser materie zutrifft u || denn auf Alt Preußisch herumgetrunken. Aber da wird nicht mehr ge- || wiehert /:wiewohl auch mancher wiehert zumahl wer zum letzten || mahl die Kauszel austrinket. Das ist aber ein perpetuum proprium || bey dieser Fey- er, daß alle Zeit die Kauszel mit dreyen mahlen muß ein- || gefüllet werden, Wenn nun Zeit zu Bett zu gehen ist, hören sie auf, || So was übrig ist, das wird

der Wirth sehr sorgfältig verwahren, daß || kein Fremder oder Weibs Bild was davon kriege, u denn verzehret || er das übrige. Die Beine u Knochen werden in den Stall vergraben. Beym || Eingraben spricht er, Aus diesen Beinen u Knochen kommen mir künftig gute || Füllen hervor, u damit ists beschloßen.

§ VII. So aber eine Stutte zum ersten mahl ein Füllen wirft, werden sie || den Tag auch heiligen, u werden auch daßelbe Füllen auslösen mit || Austheilung etwas Fleisches u Brodtes den Armen. Andere Schlagen || auch einen Hahnen u verzehren den, mit ofters beschriebenen Cerimonien.

Das 5-te Capitel Von Einheiligung der Bienen

§ I. Wenn ein Beütner einen Schwarm krieget, wird er erst den Bienstock || einheiligen, nemlich er trägt ihn in die Stube u nachdem er seine || geweyhete Kauszel vol gefüllet u denn etwas von dem ersten Hö- || nig, den sie bey der LindenBlüte ausnehmen, dabey setzet, Weibrodtt || u etwas Erbßen mit Honig gekocht aufgelegt, fängt er an zu bethen, || darinnen er seine Bienen Gott recommandiret, daß er sie möge erhalten, || seegen u vermehren.

§ II. Einige insonderheit, die an der Wildnißen wohnen halten noch den || Birbullis, der sonsten auch bicziu birbullis genennet wird, vor den || Bienen Gott, u rufen, den an, daß er ihnen viel Glück geben möge. Nach || dem Gebeth u dabey üblichen Cerimonien, trinkt er, aber nicht rein aus || thut mit dem Finger etwas Honig in das Bier, rührets herum u bestrei- || chet ein wenig den Bienstock u wo der Einflug ist, nimt er Camillen || und Sonnenthaul u räuchert damit den Bienstock wohl aus, Er wird aber || in Acht nehmen, daß der Rauch in den Stock hineingehe. Da spricht er, So || häufig u dick der Rauch in den Bienen Stock gehet, so häufig u vol werde || mein Stok von Bienen u Honig, denn trinkt er zum andern mahl u machet so || mit dem Trinken u Räuchern, u aber auch zum dritten. Denn betet er noch || einmal u darauf ißet er von dem Honig u von den Erbßen. Wenn er die || Bißen vom Weitzen Brodt u Honig ißet, so hauchet er in den Stok u thuts drey || mahl bey jedem Bißen, hernach ißet er dreymal von den Erbßen u bey || jedem Bißen haucht er in den Stock u allemal brummet u summet er in den || Bienen Stok, als die Bienen pflegen zu summen, drauf dankt er Gott u trinket || mit ofters gemeldten Cerimonien.

§ III. Dabey ist dieses merklich, daß der Wirth solches gantz allein thun muß, || es sey denn, daß er einen erwachsenen Sohn hat, der auch zu den Bienen || gehen kan, so sind sie unter sich allein, u muß von dem Weitzen Brodt, || welches auch der Wirth selbst baken muß, keiner essen, als der Wirth u der || Sohn, was überbleibet, wird unter dem Bienstock vergraben.

Der Stock der || einmal eingeeheilget ist, darf nicht mehr eingeeheilget werden, so lan- || ge. er immer (?) gebrauchet werden kan.

§ IV. Wenn sie in einen Bienstok den Schwarm legen, werden sie Sonnen-
thau || im Munde haben, u den König /:Weiser:/ an hauchen, wenn er ihn
einfüh- || ret, dabey sprechende, Seid fruchtbahr u mehret Euch u erfüllet
den || Bienstock u den Garten. Nach dem er das Seinige bey dem Stok u
dem || Schwarm verrichtet, nimt er seine Kauszel, hat er aber mehr als einen ||
Schwarm eingeeheilget, nimt er auch mehr Kauszelen, vor jedem Schwarm ||
eine Kauszel, wird er dreymal drey i. e. Neunmal trinken, ehe sie || aus komt,
und bey jedem Trunk wird er summen, wie die Bienen. Denn || schließet er
mit dem Gebeth, fängt an mit dem Gesinde lustig zu seyn, || u wo er sonder-
lich reich ist, u viel Schwärme eingesetzt hat, wird er || Bier geben, zu trin-
ken, bis sie zu Bette gehen, u damit hats ein Ende. Die- || ses ist zu verstehen
von den Haußbienen, Ob sie aber diejenigen Cerimo- || nien mögen gehabt
haben bey den Wilden Bienen, findet man || nirgends beschrieben. Vermuthlich
aber ists, daß sie ihren biczbirbins || wohl werden angerufen haben.

Das 6-te Capitel Vom Skalsa oder dem Hauß Seegen

§ I. Hie wäre noch beyzubringen, wie sie sich bemühen, ein Cornu Copiae,
das || sie Skalsa nennen, zu haben, nemlich von dem ersten Getreydig, das
sie || ausdreschen schnitten sie so viel ab, als etwa gnugsam zu solcher Fey-
er || Jedem wird ein Brodt nach seiner Person, u denn auch einige kleine ||
Brodtchen, in die arrode, d. i. eine Schüttung, oder vielmehr ein Fach einer ||
Schüttung, da man das Getreyde verwahret, zu legen, gebaken. Dieselben ||
müssen gar kleine seyn, zu jeder arrode drey. Die drey legen sie in die arrode ||
wenn sie Getreydig hineinschütten, dabey sprechende, Gleichwie die Brod-
chen || alle Zeit voller Krume seyn, also sey auch meine arrode voller Korn ||
und Getreydig.

§ II. Aus obigen erzählten siehet man, daß bey ihnen die dritte Zahl alle
wege || geblieben, ob es aus Nachsinnen zu der heil. Dreyfaltigkeit geschehen
ist, || oder ob es einige reliquien der drey Eichen Götter seyn mögen, stellet
man || dahin. [...]

§ III. Wenn aus der Arrode das Getreydig verkauft wird, verwahret || die
Wirthin selbige, u legt sie wieder hin, wenn was eingefüllet || wird, u muß alle
Jahr frisch Brodt gebaken werden, sonst erfähret || man auch dieses.

§ IV. Wenn ein Wirth wo hinfähret bey dem Waßer, u findet am Waßer Stroh ||
u Linsen, so das Waßer pfleget ans Land zu spülen, nehmen Sie drey || Hände

vol u binden es in ein alt rein Tuch, u legens in die **arrode** (am Rande: arodas im Litthauischen ein Fach oder Schüttung in einem Litthauischen Speicherlein oder Kletis) spre- || chende, Wie das im Waßer alle Zeit voll ist, also sey auch meine **arro-** || **de** voll, und wie das Waßer von hie u da es zusammen getragen, || so wolle auch mir Gott seinen Seegen von allen Orten zuführen.

§ V. Das sind nun die Cerimonien, so viel ich habe erfahren können u mö- || gen dieser vielmehr seyn, insonderheit bey den Fischern, als welche ohne || des sehr abergläubisch seyn, Weil ich aber jetzo die Gelegenheit nicht || haben kan, mit ihnen zu conversiren, habe ich nichts mehr, als was oben || beygebracht, hersetzen können. [...]

Das 8-te Capitel

Von den Verlöbnißen der Jungen Leute, wie es noch Zur Zeit,
Bey den Nadrawen || Zalavonien in Preußen gebräuchlich ist

§ I. Wenn ein Junger Kerl sich nun beweiben wil, sagt er solches seinen || Eltern an, die Eltern fragen darauf, ob er wolle bey ihnen bleiben u sie || in ihrem Gehöft ernähren oder ob er anderwärts hinziehen wil. Resolvi- || ret er sich da zu bleiben u die Eltern im Alter zu pflegen u zu warten, || so sagt ihm der Vater zu, daß er Ihm ein Weib zuweisen, u freyen wil. || So er aber wil anderwärts hinziehen, so giebt Ihm der Vater zwar seinen || Consens, wo er sonst Kinder mehr hat, allein er wird sich wegen des Weib- || stücks nicht sonderlich bemühen, dem aber, der bey den Eltern u in dem || Gehöft bleibet, wird der Vater unterschiedliche Mädchen oder auch Witt- || wen vorschlagen, der Sohn muß hierin dem Vater nicht vorgreifen, ob || er die oder jene haben wil, da er Ihm denn alle aufs beste recommandiret. || Als denn erwählet er Ihme eine zu heyrathen, doch wird ein wohlgezoge- || ner Sohn vornehmlich sehen auf die, die dem Vater u Mutter am besten || gefällt. Damit aber auch der Sohn nicht möge betrogen werden, || so wird er fleißig zur Kirchen auch in den Krug gehen, u Achtung ge- || ben, wie ihm die vorgeschlagene Dame vorkomme, wie es ihr anläßt, || da er denn genau auf all ihr Thun Acht hat, ob sie vernünftig redet, || u ob Sie eine Untugend möchte an sich haben. Wird auch von weiten fra- || gen, nach ihrem Leben, andere seine Beysitzer u Freunde, die die Magdt || kennen. Da Sie ihm gefället, nimt er Gelegenheit im Krüge etwas mit || ihr zu tantzen, und ihr alle Curtesie, Preußischer Art nach zu beweisen, || auch ihr einiger maaßen zu bedeuten, daß er eine Affection auf sie ge- || worfen u holet dabeneben aus, was von Ihrer Seiten vor resolution || fallen dürfte.

§ II. Ehe aber was würrliches in Heyraths Sachen angefangen wird, wird || ein abergläubischer Vater oder auch ein Bräutigam einen Schaum Ku- || ker, Bley oder Wachsgießer dahin vermögen, daß er Ihm vorher sage || ob die Heyrath mit der und der Person glücklich sey. Welches eine reliquie außer || allem Streit ist vom Alten Preußischen Heidenthum. Drauf suchet Ihm der || Vater einen Freyers Mann /:den man Pirszlys nennet:/ dieser Pyrszlys aber || muß nicht zu Fuß, noch aufm Wagen fahren, sondern reitend u zwar || ein Rauten Straußlein auf einem grünen Haseln Stock in der Hand hal- || tend ins Gehöft kommen, wo die Braut ist. Da bindet er sein Pferd an, || u wird in aller Stille sich in das Hauß u Stuben machen, auf daß er die || Braut zu Gesichte kriegen möge. Denn das hält er vor ein gewiß Zeichen, || daß er in seiner Freyschaft glücklich seyn werde. Wiewohl er aber auch || sonst auf andere Zeichen Acht hat. e. g. Wenn ihm etwa ein Alt Weib || begegnet, wird er insgemein zurüke kehren, So er aber einen Wolf oder || Schlange antrifft, hält ers vor ein gut Zeichen, worin diese mit den || Braminen, davon Erasmi Francisci Sitten Spiegel^{tt}/, so eine Schlange || vor ein böß Zeichen im Heyrathen halten, nicht übereinkommen.

Die Magdt aber, wenn Sie sich vermuthet eines Freyers, wird sich ins- || gemein verstecken, damit der Pirszlys sie nicht so leicht antrefen || möge, wenn er in die Stube komt, u wird nach abgelegten Curialien || der Vater den Pirszlys fragen, /:da unterdeßen die Mutter das Eßen || bestellt:/ Kas tu per Szweczaz essi? Rp Asz esmi Szweczaz nug || Diewo, ir nüg gerru Szomiu [!], nüg N. N., ir jeszkau malleię, grudeię || darbiminkie, ukiminke. p Was bistu vor ein Gast? Der Pirszlys || antwortet, Ich bin ein Gast von Gott u guten Leuten von N. u N. ich suche || hier eine Arbeiterin, eine Müllerin, Härkerin, eine Haußhälterin p u || wird dabey das Vermögen des Bräutigams u deßen Freundschaft wißen || auszustreichen, denen sie doch nicht allezeit gleich Glauben geben, weil || ein Pirszlys bey ihnen öfters vor einen Lügner passiren muß. Darauf nimts || der Vater ad referendum seinem Weibe u seiner Tochter an, u wollen || sich bedenken, Unterdeßen wird das Eßen fertig u komt die Mutter auch || in das Gespräche, die es insgemein weit aussetzet, Jedoch thun sie || dem Pirszlys alle Höflichkeit, darauf er endlich auch aufstehet, || u wieder davon reitet.

§ III. Jedoch wenn er auf das Pferd steigt, fraget er den Vater u die Mut- || ter, ob er soll wieder kommen, Stellen sie es nun in den Gefallen des Pirsz- || lys, so hat er schon ein halb Jawort weg, u ist versichert, daß er die || Braut dem Bräutigam, der heißet in ihrer Sprache Jaunikis, zu gut || werde erhalten, Sagen Sie aber, Nein, darf er nicht wieder kommen, || So weiß er schon, daß er einen Korb bekommen, Sonsten wird dem Pirszlys || auch alsdenn kund gethan, wenn er wieder kommen soll.

§ IV. Wenn der Pirszlys zum andern mal mit dem Rauten Strauß, den || er auf einem grünen frischen /:nicht truknen:/ Haseln oder Birken Stock ge- || bunden hat, komt, so beweiset sich die Braut, wird den Pirszlys willkommen || heißen, u mit ihm reden, auch Hofnung geben, daß er nicht umsonst geritten || sey, der Vater und Mutter werden ihn auch tractiren, doch mit den Cerimo- || nien, daß der Vater die Kauszel in der Hand haltend, betet, u muß da- || rauf der Zemynelen was auf die Erden gießen mit den gewöhnlichen || Worten. Darauf er etwas trinket u palabinket, bis ers gar aus- || trinket, u also machts auch der Pirszlys, so wohl Zemylauidams [!], als auch || palabindams.

§ V. Nach Verrichtung dieses wird Ihm ein Tag benennet, wenn er wieder || kommen soll. Da komt er zum dritten mal u holet die Zeichen von der || Braut, welche sind ein Qvetka, d. i. ein Rauten Straußchen, ein Schnupf || Tuch und eine Josta i. e. Geworfener Leibband, daraus kan der Jau- || nikkis sehen, daß er gewiß ist, u gute Verrichtung gehabt.

§ VI. Der Pirszlys aber wird brav beläufet, doch daß er gleichwohl || kan die Zeichen zum Bräutigam bringen, Und wenn er wegretet, behangen der Braut Freunde Ihn u sein Pferd mit Cräntzen, mit aller- || hand Kraut und Geküch aus dem Garten, daß er kaum fortgeh kan, || der also zurückkommende Pirszlys wird darauf mit Freuden angenom- || men, und denn gehets an ein Freßen u Saufen, da muß er die letzte Be- || saufung kriegen, bis er nicht aus der Stätte kommen kan, da Sie Ihn || dann zu Bette bringen.

§ VII. Auf solches kommen die Eltern der neuen HochZeiter zusammen u bereden || sich, wenn die jungen Leute sollen zusammen kommen, sich zu Zwalgaucken, || i. e. zu besehen, u in der Heyrath was gewisses zu schließen. Wenn Sie || nun zum Zwalgaucken kommen, reitet der Jaunikkis d. i. der Bräutigam || mit dem Pirszlys d. i. dem Freyßmann u mit seinen Brüdern u auch wohl || mit seinem Vater u Mutter Bruder oder Brudern Sohn vor der Braut Vater || Gehöft, welcher sich sehr wohl angeschiket hat. Doch fragt der Vater die || Gäste, ehe er sie hinein läßt, denn er die Thür mit einem Baum als || denn verriegelt hat, Was seydt ihr Vor Gäste, von woher? Was habt || Ihr unterwegs gesehen? Dann führet der Pirszlys das Wort, sa- || gende wir haben gesehen, auka ir sidabra zibbant, kur arta, kur || ekketa, kur seta. i. e. Gold u Silber glänzen, wo was gepflüget, ge- || egget u gesäet ist. Item haben Sie diese formulam: Reggejom Lau- || ku, Reggejom Tauku, Reggejom Karbiu, Reggejom Skarbiu, Reggejom || Szudu /:Mist:/ Reggejom Grudu, Reggejom Szieno, Reggejom pieno. p. || Wir haben gesehen Feld – Fett – Stoppeln – Schätze – Mist – Getreydig – || Heu – Milch p Zielend auf des Mannes wohl bestellte Haußhaltung || daß er sie wohl eingerichtet hat, deswegen, loben Sie ihn mit solchen || Worten. Der Pirszlys hält immer an sprechende: Wir sind nicht von || weit, laßt uns nur ein, Wir werden uns vielleicht kennen. Nach

eini- || wenigen Complimenten läſet der Vater eine Kanne Bier bringen, u trinket || dem Pirszlys palabindams zu, u nachdem Pirszlys gebetet, der Zemyne- || len was libiret u denn palabinket u den andern zu getrunken, die || auf gleiche Art bescheiden thun, läſet der Vater ihn samt seinem gantzen || Comitatus ins Gehöfte, da gehet der Pirszlys voran, mit seiner Kanne, dar- || nach der Jaunikkis, dem folgen die andern Freunde. Die ersten Zwey halten || sich denn sehr eingezogen, die andern aber, insonderheit die jungen Bur- || sche tummeln sich mit den Pferden u verfügen sich endlich zur Thür des || Hauses, da sie denn von den Pferden absteigen, die der Wirth läſet an die Seite bringen, aber ihnen nicht das geringste geben, bis sie sich || recht vereinigt haben.

§ VIII. Drauf treten sie hinein, u werden von Vater u Mutter u ihren || Freunden willkommen geheiſen. Aus dem Hause treten sie in die Stube, || bey der Thür stehen zwey brennende Lichte auf beeden Seiten aufgestekt, || daſ die Eingehende sehen können, wo sie gehen und nicht anstoſen mögen. || In dem Eintreten wird das observiret, daſ erstlich der Pirszlys /:der || Freyſmann:/ mit seiner Kanne, denn der Jaunikkis, denn die ältesten || Freunde, u dann die Jugend hineingehet, i. dann, daſ jeder der hinein || tritt weder Schwelle noch das Thürgeriſt im geringsten nicht berühren || muß, denn sonst halten sie es vor ein böſes Zeichen, deswegen der Vater || bald anfänglich, wenn sie eintreten, ihnen zuschreyet, sie sollen nichts berüh- || ren, daher sie alle wege gebüket eingehen müſen, mit sonderlicher || Vorsichtigkeit. Der Pirszlys gehet mit der Sonnen nach dem Tisch, bey || welchem der Jaunikkis, nach ihm die nächsten Freunde u so werden sie || auch bewillkommet u die Hand gegeben vom Vater.

§ IX. Darauf setzen sie sich nieder beym Tisch, auf welchem schon ein Gefäß || mit Bier stehet, dabey ein Samtis /:ein Schloß:/ ist, u so bald bringet die || Wirthin Kauszelen und allerhand TrinkGeschirr. Der Wirth nimt sie zu || sich, und schöpft mit dem Samtis in die Kauszelen, bey welchem || Schöpfen alle aufstehen u das Haupt bloß haben. Nachdem die Kausze- || len wohl geschöpft sind, setzen sie sich nieder u dürfen auch das Haupt || bedecken, darauf wird herumgetrunken, dem Pirszlys wird insge- || mein zugesetzt. Wenn das eine Weile vorgangen, so nimt der Pirszlys || seinen Stock mit Rauten, stehet auf /:die andern bleiben besitzen:/ u schlä- || get an den Balken, in der Stube, doch daſ er den Strauß abwärts || hält u fordert Eſen: Mamutte, Walgele, Mano Waikielei iszalko, || toli mes kellowome. i. e. Mutter, Eſen her, /'. /'. /'. Meine Kinder sind || hungerig, wir haben weit gereiſt. Anderer Orten rufen Sie, Sniedūnos || Sniedūnos /:Frühstük:/ a verbo snedoju. ich frühstüke. Drauf || zeigt sich die Mutter u ſaget, Bus, Bus, pastellosim. Es wird bald seyn, || wir wollen bestellen. Das verziehet sich eine Weile, unterdeſen ||

wird wieder herum getrunken, der Pirszlys aber fordert wieder u || denn auch wohl zum dritten mal auch vierten mahl, dazwischen die Kau- || szelen herumher gehen.

§ X. Darauf wird Eßen gebracht, da der Pirszlys also bald nach der || Braut fraget, u sie rufet, mit dem grünen Stock an den Balken || schlagend u stehend: Mammute /. Kur ira Mergele, zalu rutelu, || linu zedelu, awies Gaurelu reik? Mutter /. Wo ist das Mädchen, hier || muß sie seyn, Wir müssen haben hier grüne Rauten, weiße Leinen, Blüte, || Wollen Prunk, zieleet damit auf die Braut, die mit Rauten Crantz be- || cräntzet, u mit Weiß Lein u gut Wüllen Tuch bekleidet seyn muß, || Allein die Braut komt so bald nicht. Der Pirszlys aber fräget nach ei- || ner kleinen Weile bald wieder nach der Braut mit den vorigen Wor- || ten und Anschlagen, das geschiehet etliche mal, bis die Braut komt, || da unterdeßen keiner was Eßen oder Zulangen darf u müssen auch || der Gäste Pferde so lange stehen.

§ XI. Endlich komt die Braut wohlgeschmückt mit ihrem Comitāt als ih- || rer Mutter Schwester u Vaters Freunden, lauter Weibsbilder. Wenn || nun die Braut in die Thür tritt, stehen die Gäste, der Pirszlys, der Braü- || tigam u alle andere auf u geben der Braut Platz. Doch bedanket || sich der Pirszlys: To man reik, Diekui p i. e. dies haben wir von nöthen, || Großen Dank. Die Braut gehet auf die Stelle des Braütigams sitzen, || Nebst ihr sitzen ihre Freunde. Insonderheit die Schwester, Mutter u Vatern || Schwester. Der Pirszlys sitzt oben an, u bleibet fest auf seiner Stelle, || der Braütigam setzt sich gleich über, etwa wie in der hiebeygehenden || Figur. A. ist der Pirszlys B. Sind der Braut und Braütigams Sitze. || C. ist der Braut u Braütigams nahe Freunde. Wo zweene Striche || sind ist der Ort, den zuerst der Braütigam eingehabt, u denn die || Braut bey ihrer Ankunft eingenommen. D. et E. sind der Braut und || Braütigams Freunde.

E.	D.	C.	B.
E.	D.	C.	B.

A.

§ XII. An einigen Orten wird auch so verfahren. Wenn die Braut auf || Vielfältiges Anhalten zum Versprechen soll eingeführet werden, so komt sie || mit einem Ziemlichen Comitāt anderer Mergellen d. i. Mädchen, Jungfern || /:die alle nebst der Braut verhüllet seyn, daß niemand das Gesicht sehen || kan:/ in die Stube, die werden alle gleich dem Braütigam über, hinter dem || Tisch gesetzt, u alsdann muß der Braütigam rathen, welches seine Liebste || ist, trifft ers, wohl gut, Wo nicht, so wird er sehr verlacht. Drauf bringt || die Mutter zwey Kauszelen, trinket eine dem neuen Schwieger Sohn zu || u giebt ihm

mit tiefster reverentz u Handgeben die Kauszele, einige || küßen auch den neuen Schwieger Sohn, der Tochter giebt sie nur die ge- || fülte Kauszele ohn zugetrunken.

§ XIII. Drauf trinken die zu verlobenden sich einander Zu, wer die Kauszel || zuerst auskriegeret, der gießt dem andern das übrige Bier in die Augen, || durch solches Trinken geschiehet die Verlobung, wie bey den Persern vor- || mals durch Eßen.^{uu}/ In Frankreich vor diesem auch durch Saufen^{xx}/ || doch hat der zuerst gießet, die größte Ehre u haben auch einige den || Aberglauben, wer zuerst gießet, wird den andern überleben p Drauf || werden die beyden Kauszelen gefüllet, der Braütigam giebt erst der || Braut die Kauszele u bedeckt sie mit seinem Tuche, das er der Braut || schenket, die Braut machets auch so, u schenckt Ihm ein Tuch, da sie Ihm || die Kauszele überreicht u denn geben sie sich einander die Hände, da- || rauf verwechseln Braut u Braütigam ihre Stellen, der Braütigam || gehet in seine vorige u die Braut in des Braütigams Stelle, drauf || fängt der Pirszlys an zu beten. Aller Augen warten.

§ XIV. Ein sehr ärgerliches Ding ist es, daß wenn der Pirszlys betet, die || leichtfertige Jugend an manchen Orten allerhand Zoten u lächerliche || Poßen hervorbringen, dadurch sie den Pirszlys im Gebeth wirr u zu Schan- || den machen wollen. Darauf wird ein Geistlich Lied gesungen, da fangen || sie an zu eßen.

§ XV. Der Pirszlys aber ist auch geschäftig über dem Eßen, allerhand kurtz || weilige Reden hervorzubringen, die Compagnie lustig zu machen, || Nach dem Eßen wird getrunken, u darauf gebethet u gesungen. || Danket dem Herrn p Darauf wird die übrige Zeit mit Tantzen u Saufen || wozu ein Spielmann bestellet ist, zugebracht. Tai jau uszgerta, merga || ir sudereta. Denn ist sie eine Braut, die mit dem Trinken verlobet ist.

§ XVI. Dabey auch der Braut Bruder eine Kauszel nimt, dieselbe auf einen || Teller setzet und trinket ihre Gesundheit u leget etwa ein Sechs Groscher || oder mehr nachdem Sie reich sind, ihrer Schwester zu gut u das thun || der Braut ihre Freunde.

§ XVII. Bey dem Tantzen wird observiret, daß der Braütigam mit der Braut || nicht muß zu erst tanzen, sondern des Braütigams Bruder, hernach kan || er wohl mit ihr auch tanzen. Der Braütigam aber tanzet zuerst mit || der Braut Schwester.

§ XVIII. Wen sie sich nun müde getantzet haben, nimt der Braut Schwe- || ster den Braütigam, u des Braütigams Bruder die Braut u führen || sie in die Klete, den saufen sie noch eine Weile, laßen endlich || die jungen HochZeiter alleine.

^{uu}/ Coel. Rhodig. p 1567.

^{xx}/ Idem. pag. 1570.

§ XIX. Der Pirszlys aber mit seinen Gästen reitet noch die Nacht nach || Hause, u nimt zu sich der Braut Freunde auf Acht u mehr Perso- || nen, u bleibet der Jaunikis da, dem von der Braut u Braüti- || gams Freunden alle Höflichkeit, so mehrentheils im Saufen u Freßen bestehet, erwiesen wird.

§ XX. Des Jaunikis Bruder hält die Uzgertuwe, i. e. das wieder || Zutrin- ken, unterdeßen in des Braütigams Hauß, dahin der Pirszlys || und der Braut Bruder komt auch mit Sieben oder Acht Personen u werden || denn auch wohl aufgenommen u die bleiben auch einige Tage nach ein- || ander, nachdem die Leute reich seyn u viel Bier gebrauen haben, dabey || getantzet wird. Alle aber der Braut Freunde sind mit Handtüchern || ins Creutz gebunden u mit Cräntzen hin u wieder versehen. u also reiten || sie zu des Braütigams Hauß. Ehe die Hochzeit geschiehet, ersuchet öfters || der Braütigam die Braut. Die Braut aber komt nicht zum Braütigam || bis die Hochzeit geschehen, u da er- suchen sich die Alten u bereden letztlich || sich wegen der Hochzeit p u dabey geschiehet alle Wege ein Gesäufe || u Tantzen.

§ XXI. Wenn nun die HochZeit bestimmt, suchen sie beym Pfarrer die Co- || pula- || tion. Zur Copulation komt Jaunikis mit seinen Freunden auf einem || Wagen aparte, die Braut auch auf ihrem Wagen Zur Copulation. Jeder || tritt mit seinen Freünden bey dem Pfarrern nach einander ein. Nach gesche- || her Copulation fährt der Braütigam nebst seinen Hochzeit Gästen || in sein Hauß, die Braut auch mit ihren Hochzeit Gästen in ihr Hauß.

§ XXII. Der Braütigam aber spannt bald seinen Wagen u Pferde an, || u fährt mit seinem Bruder oder Bluts Freunden zur Braut, der || Braut Sachen abzuholen, dabey er und sein Bruder, doch mehr sein || Bruder bedienet wird, mit Eßen u Trinken, drauf gehen sie zur || Braut Cammer, wo sie ihre Sachen hat, u bitten dieselbe heraus, der || Braut Schwestern sitzen vor der Thür u wollen die Sachen nicht ausge- || ben. Der Braütigams Bruder muß der Braut Kuhbel i. e. Lade, die nothwendig mit Josten muß bebunden seyn, der Braüti- gam muß die || Betten auslösen, mit einigen Groschen, die der Braut Mutter zukommen. Jeden- || noch strengen sich der Braut Schwestern der Braut Sa- chen heraus zu geben, || bis Sie doch endlich heraus bekommen, u dieselben auf ihren Wagen legen. Wo || die Braut viel Sachen hat, nehmen Sie wohl zwey oder mehr Wagen, Nur || die Bette leget der Braütigam auf den Wagen, wo er sitzt. Die nach || Hause gebrachte Bette u Sachen empfänget des Braütigams Schwester, || bey dem Thor und nimt sie mit Freuden an, Verwahret dieselben gar || wohl, die Bette leget sie zurecht, daß die Braut, wenn sie zur Hoch- || Zeit komt, alles fertig findet, wie denn auch das Eßen u das Trinken || als denn muß fertig seyn Und so fahren des Braütigams Bruder nebest (?) || seinen andern Leuten mit dem Pirszlys samt dem Qvetka, der seine || Zwee oder drey

reitende Diener hat, die alle wohl mundiret (?) sind, || mit einem sonderlichen dazu gemachten Wagen, den sie Palagas nennen, || nach der Braut.

§ XXIII. Pallags ist ein gemeiner Wagen mit einer Seßung, auf die || Art wie die Polen pflegen zu haben, darauf Sie Bügel setzen, die mit || allerhand ausgehätheten Tüchern, so der Braütigam hervorgiebet, || bedeket wird, als eine Karrete. Über solche Tücher hin u wieder || grüne Rauten Cräntze dicht gnug besetzt, u benähet seyn, u daß muß, || der den Wagen führet /:der Wazniczia:/ bestellen, davor er ein Brodt, Speck, || u Weitzen Fladen krieget, u der muß auch auf alles wohl Achtung geben. || In diesem Wagen sitzt des Braütigams Bruder u zwar mit drey, Vier oder || mehr brennenden Lichtern. Nebst dem Pallags reiten fünf oder mehr || Wedzai, die Brautführer mit Handtüchern u Cräntzen auf dem Haupt und || Kleidern versehen.

§ XXIV. Die Diener aber haben auch ihre Degen, wie auch der Dewerys i. e. des || Braütigams Bruder u seine Diener. Der Dewerys wird wohl bey der Braut || Vater aufgenommen, mit Eßen u Trinken. Dabey diese manier gehalten wird, || daß die Gäste gegen über der Braut Freunde gesetzt werden, der Vater gehet || ab u zu u denn hält jeder seinen Mann, nur einen, dem er zu trinket, || u keinem andern. Die Diener des Pirszlys u Dewerys kommen nicht hinein, || sondern bleiben bey dem Pallags. Da wird eine Tonne auf den Boden ge- || setzt u darauf ein Eymer Bier u da saufen sie mit dem Fuhrmann. || Beym Wagen aber machen sie ein Feuer, sitzen u trinken dabey, die Ju- || gend aber, so auch vorhanden, rallen, tanzen, spielen aufs Beste, wie sie || können. Der Fuhrmann aber bleibt gemeiniglich im Wagen u hält die || brennende Lichte in der Hand. Sonsten werden die Gäste so genau || observiret, daß, wenn einer aufstehen wil, seiner Nothdurft nach || allezeit sein Gegner bey ihm u ohne seinen Urlaub sich nicht muß zum Tantz || machen, denn er ist da, daß er trinken soll.

§ XXV. Da bittet der Pirszlys sonderlich u der Dewerys auch um die Braut, || der Vater sagt ihnen zu, drauf gehet der Dewerys zur Braut, u bittet || Sie, die sich doch aber eine Weile gar sehr bitten laßet, bis sie sich end- || lich resolviret, wiewohl mit vielen Thränen, etwa auf diese Art. || Ai. Ai. Moczuttele! Kas taw ugnele suszlus? Kas taw patelele paklos? || O. Oh. Oh Oh. Nun werd ich aus meines Vaters Hauß, wer wird nun || meinem lieben Vater, meiner lieben Mutter treulich dienen? Wer wird || das Vieh in Acht nehmen? mit Futter u Tränken? Du liebes Mutter- || chen wer wird dir die Füße waschen, wärmen? Wer wird das Bette || machen? Du heiliges Feuerchen, wer wird dich so bewahren? Du Kätz- || chen wer wird dir was geben. Oh! Oh! Oh! Ihr Hünerchen wer wird || Euch speisen, befühlen, setzen? p Ihr Härkelchen wer wird Euch in || Acht nehmen. Oh! Oh! Oh! Da führet der Dewerys die Braut bey der || Hand für den Pallags, da springet der Dewerys hinein, von der einen ||

Seite, als wolt er das Gesäße der Braut zu rechte machen, springt || bald aber zur andern Seite wieder heraus, denn springt er wieder || hinein, u macht daß Gesäße fertig, nimt die weinende Braut in || den Wagen, nebst ihren Freundinnen, dabey ein gut Lägél mit Bier u || einigen Brodten, auch werden andere Eßen Speise it. Kauszelen, Löfel, || Kännchen p in den Wagen gelegt, u also fahren Sie in solchen Nadravi- || schen Carreten mit brennenden Lichten, die der Dewerys in der Hand hält.

§ XXVI. Die Braut aber, so in solch einem Wagen sitzet, muß vor dem || ehe sie noch in den Wagen gesetzt wird, aufm Haupt haben, einen Sammetten || und über dem selben einen grünen Rauten Crantz. Der Crantz wird mit || einem weißen bunten Leylach bedekt, welches von beyden Seiten und || hinten herabhängend. Auf dem Leylach setzet der Dewerys der Braut || seinen Hut oder Mütze u er setzet ihm eine andere auf, u also wird || die Braut von dem Wagen geführt, u von da in die Klete u bleibet || auch in der Klete alle Zeit so besitzen, wird auch so bekleidet dem Braü- || tigam im Bette beygelegt. Bey dem Wagen muß der Braut Bruder || oder Freunde wohl mundiret mit Degen seyn, wie auch die Wedzei, || die Braut Diener, mit Tüchern u Cräntzen wohl behangen. Item der Pirszlys || mit dem Rauten Strauß, wie auch des Dewerys Diener, So wird || die Braut begleitet bis an des Bräutigams Gehöft.

§ XXVII. Bey den Lichten ist zu merken, daß einige öfters drey, vier auch || mehr Licht zusammen gießen u also brennen lassen, Man erfähret auch, || daß sie auf sonderliche Art solche Licht machen. Nehmlich Sie nehmen || an Statt der Dachte den Peddig von dem Kletten Stiel. Einige nehmen zu dem Dacht || denselben Peddig, den sie umbwinden, u denn beziehen sie selbigen mit || Talch, und solche Lichte werden eigentlich zu dieser Sollennitaet gemacht u ge- || braucht. Warum aber solches geschehe, sagen sie, daß die neu angehende || Eheleute an einander halten, u wie eine Klette einer an den andern || haften möchte.

§ XXVIII. Da denn jemand ein Bund Stroh recht ins Thor, wodurch die Braut || fahren muß, liegen hat, welches, so bald der Wagen an das Thor komt, || einer ansteket u fährt also die Braut durchs Feuer ins Gehöft hinein. || Gestaltsam bey den Alten Griechen auch der Gebrauch gewesen, Feuer anzu- || zunden, welches sie *ἑταῦρχεω* nennen.^{yy/} Denn fährt der Fuhrmann bey || des Bräutigams Klete, der alsdenn den Schlüssel fertig hält, um die Braut || geschwinde einzulassen. Wenn nun die Braut aus dem Pallags tritt, muß || sie geschwinde zur Klete laufen, denn der Fuhrmann, so bald er sie aus dem || Wagen siehet steigen, muß mit der Peitschen nach ihr hauen, welches

^{yy/} Coel. Rhodig. p. 1569.

die || Braut so viel möglich verläufet, u das ist ihr eine Ehre. So aber sie ge- || trofen wird, ists dem Wazniczia eine Ehre.

§ XXIX. Bey dem Fahren ist zu merken, daß die Braut aller wegen, wo ein Heck || oder Gräntze im Felde ist, da sie durch oder vorbey fährt, ein Hand- || tuch || mit einer Joste /:Leibband:/ hinwerfen muß, auch bey des Brautigams || Gehöft oder Klete. Die aber ausgeworfene Handtücher u Josten heben des || Dewerys seine Diener auf u geben Sie ihme, welche er vor sich behält u || sei- || ner Schwester schenket, die noch nicht verheyrahtet ist.

§ XXX. In der Klete ist schon des Brautigams Schwester u wartet auf die || Braut. Wenn die nun hinein komt, bringt des Brautigams Mutter erst Trin- || ken, denn Eßen hienein, die nimt die Kauszel in die Hand, u betet ihr Ge- || beth, || darauf sie der Braut Zutrinkt, palabindama, welches die Braut an- || nimt, || u ihren Befreundtinnen, die mit ihr kommen, zutrinket. Wenn sie eine Weile || zusammen getrunken haben, denn beweiset sich der Brautigam u heiße || seine Braut willkommen. Dabey wird wieder etwas getrunken, u denn wird || des Brautigams Mutter /:so Annyta heiße:/ den Brautigam erin- || nern, wenn || Zeit ist, daß sie sich zusammen legen sollen. Damit nimt der Braut Freun- || din den Brautigam, u wirft ihn zuerst ins Bette, des Brautigams Mutter || nimt die Braut u legt Sie ihm bey.

§ XXXI. Zugleich aber pflegen Sie auch den jungen Hochzeitem einige Broden || auch truken Eßen Speisen auch wohl Geld beyzulegen, mit dem Andenken, || daß Gott in ihrem Ehe Stande sie reichlich seegen u nie Mangel leiden wolle || laßen, damit nach abgelegtem Wunsch u Bedecken der jungen Leute gehen || Sie aus der Klete.

§ XXXII. Ehe aber solches geschiehet soll die Mutter des Brautigams, wie || ich glaubwürdig berichtet worden, der Braut einige Haar unvermerkt || ab- || schneiden, die Braut Mutter dem Brautigam. Welche Haar hernachmals zu- || sammen gelegt, in eine mit Bier gefülte Kauszele gethan werden, darauf durch || einen Maldininks einige Gebete geschehen, der die Kauszel mit den Haaren || austrinkt, welches dann den jungen Eheleuten zu sonderlichem Seegen gereichen || solle. [...]

In dem die jungen Hochzeiter in der Kleten zusammen seyn, sind die jungen Leute || lustig, denn wird auch der Pallags aller Zierrath, Cräntzen, u Lichter berau- || bet, und der gantze Bettel in Stücken zerhauen, da herum sonsten die jungen || Leute singen, u spielen, rallen u tanzen, schreyen p. [...]

§ XXXIII. Vor diesem hat man erfahren, daß die jungen Bursche einen Wett- || lauf mit Pferden u andere Übung in dieser Zeit gehalten haben. [...]

§ XXXIV. Da etwa die jungen Eheleute eine Stunde gelegen haben, komt || des Brautigams Mutter zu den jungen Leuten u fragt, ob die jungen || Leute kalt oder warm seyn? Ob nicht bald Zeit seyn wird aufzustehen? || Da sie

endlich aufstehen müssen, u da es im Tage ist, werden Sie über ei- || ne Stunde nicht liegen laßen.

§ XXXV. Da Sie von der Anyta aufgewartet werden, muß die Braut ihr || ein Hemde u auch eins dem Brautigam geben, daß der Brautigam auch || also bald anziehet, u damit aus der Klete gehet, u da ziehet auch also bald || die Anyta ihr geschenktes Hemde an, und wird auch eins dem Vater des || Braütigams geschenkt. Darauf bettet ihr die Anyta selbst ein aufste- || hend Bette von der Braut Bette, mit allem Zubehör, welches die Anyta be- || hält vor sich, als von der Braut ihr geschenkt, da schenket die Marti, das || ist Braut, der Mossa, d. i. des Braütigams Schwester ein Hemde, u wenn || auch noch so viel sind, muß doch jede was haben, etwa ein Handtuch mit der || Josta, oder ein paar Hosenbänder, nachdem Sie reich ist, u muß die Marti || auch beschenken, diejenigen, so in der Hochzeit aufgewartet u sich bemühet || haben, Item denen giebet sie auch, die ihnen eine Ehre bewiesen, bey der || Klete gesungen oder getantzet haben, Alle müssen doch was haben.

§ XXXVI. Darauf komt des Jaunikis Schwester, wenn der Brautigam schon || aus der kalten Klete herausgangen, nimt der Braut den Sammetenen u andern Crantz || vom Haupt u setzet die Haube, so der Brautigam gekauft, der Braut auf, || u behänget sie wieder mit dem Leylach, worüber des Dewerys Mütze || oder Hut stehet und giebt den Jungen Leuten Brandwein zu trinken.

§ XXXVII. Darauf gehet die Braut also bekleidet mit der Mosza u ihren Freün- || dinnen nach dem Hause des Braütigams Vaters. Der Dewerys aber beobach- || tet gar genau ihre Ankunft u leget sich im Hause qver vor der Thür, u so || bald die Braut ihm ein Handtuch u Jost schenket, stehet er auf u heißt sie || willkommen. In deme hat die Anyta schon einen Stuhl bey einem Feuer ge- || setzt vor die Marti. d. i. Braut. Darauf setzet sich die Marti, Anyta || darauf zur Braut, u wärmet ihr die Füße, einige Kohlen gegen die Füße || hinscharrend /:An manchem Orte nimt die Anyta ein neues Peltzchen, u wickelt || der Martschen Füße, beym Feuer oder Kohlen, darein, das behält hernach die || Marti, muß aber wieder was Spendiren:/ und sprechende: Ma-no Martele || suszalus, gulledema, turiu asz je paszilditi p Meine liebe Braut oder || Schwieger Tochter ist erfroren, denn sie in der kalten Klete gelegen, ich muß || sie erwärmen, Vor dieses Wärmen der Füße giebet die Marti der Anyta || eine Haube, oder sonsten wo eine Verehrung ein Leinen Zeug.

§ XXXVIII. Da komt der Dewerys, hat etwa eine Katze oder sonst was einge- || wikelt u gewindelt als ein Kind, oder macht sonsten Narrenpoßen, damit || er die Braut zum Lachen bekomme, denn die Braut sich davor sehr zwin- get so || lang sie kan. So bald Sie aber das geringste Lächeln spüren läßet, nimt || der Dewerys seine Mütze u auch das Leylach ab, u da stehet die Braut || schon in der Haube, darauf führet sie des Braütigams Mutter u die Mosza || samt

ihren Freunden in die Stube. Denn wird Sie von allen willkommen geheis- || sen, u ihr Glück gewünschet, wird an den Tisch gesetzt mit dem Bräutigam || u wird ihnen aufgesetzt Brodt, Käse, Butter, Fische, Eyer p. Aber || kein Fleisch müssen sie den Tag essen, da sie zusammen gelegen, doch wird || ihnen wohl zugetrunken. Ich habe mit allem Fleiß nach- || gefragt, ob das je vorgangen, daß sie den jungen Hochzeitem Bären oder || Bollen Hoden u dergleichen zu essen gegeben haben, allein die Antwort be- || kommen, daß es nie bey ihnen erhöret, Jedoch geschiehet es wohl, daß || mancher grober Schertzer die Braut insgemein vexiret, mit solchen Wor- || ten, Wie ihr die Bockshoden /:deutend auf die Werke der Ehe:/ bekommen? || allein in natura ist ihnen nie solches zu essen gegeben. Wiewohl sonst || die Nadrawen der Pferde, Bollen u Bocks Hoden gerne essen, dahero komt es || daß die Scribenten der Preußischen Sachen dieses von den Hoden inseriret, || welches aus Schertz von ihnen geredet, sie es aber aus Mißverstand ein- || gefüget haben, bey dem Essen wird das observiret, daß der Pirszlys || zweene Kampen /:Endchen:/ von Pyraggen /:Weißbrodt oder Strützel:/ u Brodt || schneidet und spricht, das ist ein Kind, das andere auch ein Kind mit Butter beschmieret, || und es ihr hinleget, bald aber findet sich einer, der es der Braut wegstiehlet, || sonderlich der Dewerys, darüber wird denn ein Gelächter.

§ XXXIX. Darauf nimt der Pirszlys sein tarnas i. e. Diener, den Pyragas und || das Brodt der Braut u schneidet allen herum, sprechend, Tai Marcos Pyragas || das ist der Braut Strützel, gehet auch mit dem Lägel herum, u theilet auch || mit einem jeden davon. Die sich bedanken u der Braut Glück wünschen || damit essen nun die jungen Leute.

§ XL. Wenn sie sich satt geessen u auch getrunken haben, nimt der Diewerys || u Mosza die Braut, so mit vielen Geschenken muß versehen seyn, nebst ihren Freun- || den, denen viel junges Volk nachfolget, u führen sie in alle Gebäude, Ställe Schop- || pen, wie sie Nahmen haben, groß u klein, da sie denn vor allen Gebäuden tantzen, || u alle Gebäude beschenken muß, welche Geschenke die Mosza zu sich || nimt. Das wird observiret, daß die Marti in den Ochsen Stall Geld auf || die Schwellen leget, auch in die Scheune, in den Pferd u Schweinställen, aber in dem || Schaaf Stall eine Joste; alleine in dem Kuh Stall eine Mometa d. i. ein Tuch, || so sie an Statt der Hauben gebrauchen. In die Jauwja wirft sie eyfrig hien- || ein einen Pyrage. i. e. einen Strützel. Bey den andern Gebäuden kan sie || hinein werfen was sie wil. Sie wird auch geführet zu den Bäumen, Kirsch || u Aepfel Bäume, da sie zwey oder drey Baum Garten haben, da muß bey je- || dem was geworfen werden. Item bey den Zarden, /:Getreydigt Halter:/ || worin sie das nicht gnug truken gewordene Getreydig vom Felde legen, || u halten. Und da sie durch ein Thor

oder Heck geführet wird, muß sie || auch was hinwerfen, Item bey den Brunnen, aus welchem sie sich den || Tag, da sie bey dem Brautigam geschlafen, nicht waschen muß, komt sie || mit Tüchern u Josten nicht aus, muß sie mit Geld auslösen, u Geld || auf die Oerter u Schwellen legen, die jungen Leute, die da mit gehen, || singen der Braut zu Ehren, tanzen und sind guter Dinge. Die Sachen || aber, so die Braut an die obgedachte Oerter hingelegt, heben einige auf.

§ XLI. Da insgesamt zwey Kerls von des Brautigams Freunden, die ein || Joch, wie die Ochsen pflegen zu tragen, ihnen auf den Has nehmen, u der || Braut immer nachtanzen. Die aufgehobene Sachen werden an das Joch || gebunden, welche denn hernach mit großem Jubiliren in die Stube ge- || bracht u unter des Brautigams Freunde vertheilet werden.

§ XLII. Von dem Tanzen aber ist zu wissen, daß sie nebst der gemeinen || Polnischen Arth zu tanzen, auch eine eigene Art auf Preußisch zu || tanzen haben, welchen Tantz sie Heydukka nennen. Denn tanzen lau- || ter Manns Personen, u zwar jeder tanzet vor sich, gleichsam kukend, || die Hände in die Höhe etwas gefalten u als immer springende in arti- || ger positur, wie alhier das beygehende Kupferstich Zeiget.

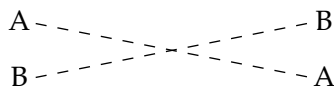
(Skizze mit vier Figuren)

Der gantze Tantz bestehet mehrentheils in folgenden Clausuln und Noten

(Etwa vier Zentimeter breiter freier Raum)

Denn singen einige mit etwa vorher gehendem texte u Melodeyen, dabey || sie eine Qveer Pfeife u Heer Pauke oder Trommeln, bisweilen auch einen || Dud-Sak haben. Der Zug aber des Tantes geschieht zwischen drey Hütthe, || etwa auf die Art des Leuchter Tantes.

§ XLIII. Nebstdem hat auch das Frauen Zimmer einen Tantz, den von dem Liede, || das sie dabey singen, Szala rutele, Rautencrantz nenne. Da stellen || sich ihrer Viere gegen einander, u tanzen gegen einander, sich mit || einander umschwingend u zu letzt mit einem Kuß u Knicks von einan- || der tretend, etwa, wenn die beyde A A tanzen, stehen die beyden B B still.

Die Melodey des gantzen Liedes bestehet in hiebey folgenden Clausuln u || diesen noten.

(Etwa 4 cm breiter leerer Raum)

§ XLIV. In dem solch Tanzen vorgehet, sitzen hie in einem Winkel u da im Win- || kel einige Weiber, die sich einander zutrinken, auch öfters auf ihre ||

Art einander zusingen, die gemeinsten Lieder bestehen in hiebeygehenden || Clausuln und seinem Ton.

(Etwa 3 cm breiter leerer Raum)

§ XLV. Der Braut wird ein Faß mit Bier u Brandwein nachgetragen, u dersel- || ben bey jedem Stall u Gebäude erst zugetrunken, sowohl wenn Sie zuerst || umgeföhret, als wenn ihnen geschenket wird. Wenn sie nun allenthalben || geföhret ist, wird die Braut wieder in den Kuhstall geföhret, da ihr eine || Kuhe geschenket wird, welche Kuhe der Braut Bruder, wo sie sonst nicht Ab- || zeichen hat, Zeichnet, dann in den Ochßen Stall. Da giebt der Dewerys ihr einen || Ochßen, dann in dem Schaaf Stall ein Schaaf, das der Braut Bruder ebenfals || zeichnet, dann in dem Pferde item Schwein Stall ein Pferd, Schwein, welches || auch gezeichnet wird. Sind aber des Braütigams Vater u Freunde reich, || so verehren sie mehr, denn eins, u des Braütigams Bruder, so er reich ist, || verehret auch etwas von seinem jungen oder kleinen Vieh.

§ XLVI. Darauf führen sie Sie in die Stube, u wird ihr gütlich gethan, nur, || daß sie nicht muß den Tag Fleisch eßen, u sich nur an dem Braütigam || vergnügen. Drauf werden der Braut Eltern, die so lange zu Hause ge- || blieben, gebethen, von dem Braütigam u als denn gegen ihre Ankunft || muß des Braütigams Vater eine Tonne Bier aufsetzen, u das nennen || Sie die Braut Thonne. Darauf die Braut ein Tuch oder Stomene oder Hand- || tuch mit der Jost qver überleget, welches der Anyten zu theil wird.

§ XLVII. Der Braütigam fährt zu seinem Schwieger Vater u Schwieger Mut- || ter, die herzuholen, u die muß er sehr bitten, daß sie mit ihren Gästen || kommen wollen /:denn so lange bleiben der Braut Freunde u Gäste alle- || Zeit bey der Braut Vater, bis die Braut gehaubet ist:/ als die sich alle- || Zeit womit entschuldigen, bis sie doch endlich zusammen kommen, da sie || denn ihre Pyragen u Eßen mitbringen. Das beste argumentum per- || svasorium ist gemeiniglich, die Eltern ins Braütigams Hauß zu vermögen, || daß schon ihre Tochter ins Weiße gekleidet, d. i. gehaubet ist. Sie nun || in solcher Gestalt zu sehen, sollen Sie kommen, da kommen denn der Jun- || gen Leute Eltern zusammen, u richten gute treuherzige Freundschaft beym || Sof auf.

§ XLVIII. Wenn die Leute recht lustig seyn, wird ein Teller herumge- || tragen, u giebt jeder der Braut ein Geschenk von etlichen Groschen, dieses || währet, nach dem die Leute von Mittel seyn, Ein, Zwey auch drey Tage, da || sich auch der Braut Vater mit seinen Freunden muß loß bitten.

§ XLIX. Der aber bittet Ihm wieder die Ehre zu thun u mit solchen Complimen- || ten gehen Sie von einander. Auf den andern Tag bittet der Braut Vater, || durch seinen Sohn oder Freunde den Braütigam mit der Braut als seiner Toch- || ter u Braütigams Eltern u das nennen Sie Atgresztuwes, Zurückkunft,

des || Brautigams Vater komt auch nicht leer, bringet einen Strützel u ver-
ehret || ihn der Swoten d. i. seiner Schwieger Tochter Eltern /:die Eltern der
beyden angehen- || den Eheleute nennen sich Swotei:/ da wird palabindami
getrunken, und die gemachte Freundschaft mit vielem Gesöf bekräftiget, bis
sie gnug || getrunken, da sich die Gäste wieder laßen bitten, und damit haben
diese Cerimonien ein || Ende. Solche Weitläüftigkeiten siehet man hier, wenn
jemand u zwar der bey || Mittel ist, unter den Nadrauern, Zalavonien, Sudau-
en p Hochzeit machet.

§ L. In ihrem Ehestande wird man aber nicht gewahr, daß sie sich so öfent- ||
lich lecken, als man wohl bey den jungen deutschen Eheleuten siehet. [...]

Das 9-te Capitel

Von den Cerimonien der Alten Preußen bey ihren Kindel Bieren

§ VII. Jetziger Zeit haben die Nadrawen, Sudawen, Zalawonien bey solchen
Sollenni- || taeten, die sie Rodynes heißen, folgende Cerimonien: Wenn die
Zeit der Ge- || burth herannahet, wird der Wirth sich bemühen, um eine Alte
u Hebemutter, || die eine Weile, bis die Zeit der Geburth vollkommen worden,
bey den schwan- || gern Frauen aufwarten muß u davor ein gratial, etwa ein
Haupt Tuch, || das an Statt der Haube dienet, ein Schurtz Tuch p bekommt, die
Alte thut nun || bey der Frauen das Ihrige u wenn es Gott giebt u das Kind
aufgenom- || men, läßt die Alte den Vater hineinrufen, der fragt: Baudawe
Pons Diaws || Szwenta Angela? hat Gott einen heiligen Engel gegeben? Der
Mann geht || zu seinem Weibe, sprechend: Szweika isz Karo. i. e. Willkommen
aus || dem Kriege, andeutend auf die Geburts Schmerzen, daß sie die über-
wanden.

§ VIII. Giebt darauf der Alten Brandwein, so er dazu ein Töpfchen fertig
gehalten, || das Töpfchen nimt die Alte an, hält es in der Hand u betet, daß sie
Gott danket || vor das Kind, u bittet um Erhaltung der Mutter u des Kindes.
Gießet darauf || der Zemynelen etwas auf die Erde, sprechende: Buk links-
mas. p Zydek musu || ruggeis, Kweczeis p Sey auch gnädig dem Kinde, trinkt
etwas palabindama || u bringt es der Mutter, die es auch palabindama trinket,
u ihrem Manne || zubringt, der bringts denn ohne palabindama der Alten u
die Weiter der Mutter, || die Mutter dem Vater.

§ IX. Da gleich andere Weiber mehr seyn, denen muß weder von diesem
Brandwein, || noch dieses Töpfchen gegeben werden, denn keiner muß aus
dem Töpfchen als || der Wirth, die Wirthin, und die HebAmme trinken. Da
ja den Gästen Brandwein || muß gegeben werden, so geben Sie ihnen andern
Brandwein u in einem andern || Gefäße. Nach dem Brandwein machet der

Wirth /:u ist kein Fremder:/ Eßen || fertig, welches er in tempore angeschafet hat u setzt es auf den Tisch, || den er bey die Sechs Wöcherin läßt hintragen, u da nimt die Pribuweje, || i. e. die Alte eine Kauszel in die Hand, betet u bittet die Pana Maria die || Jungfrau Maria /:einige beten noch die Layme an, der sie auch was auf die || Erde gießen:/ gießet u trinket palabindama zu der Sechswöcherin, die auch || palabinket u dem Wirth zutrinket, der auch so der Alten Zutrinket, u denn || heben sie an zu eßen. Die Alte fänget an zu eßen, u giebt der Sechswöche- || rin, u die giebet auch dem Vater u so eßen alle drey u also trinken Sie || dreymal herum. Den Gästen muß ein ander Tisch gedecket u ander || Eßen gegeben werden, u müssen nichts von dem voringen genüßen, so was || übrig bleibt, muß es der Wirth aufheben, u muß nur der Wirth u die || Alte das aufeßen, so gar daß nichts wer kriegen oder davon genießen kan. || So ja auch ein Knochen übrig bleibt, muß selbigen vor ihren Augen der Haus- || hund auffreßen, oder es wird ins Feuer geworfen.

§ X. Zu dieser Feyer haben die von Mitteln sind ein sonderliches Bier gebrauen, || von den Erstlingen der Früchte u zwar von dem ersten Wurffel, von welchem || Bier ein sonderlich Gefäß zuerst gefüllet, abgesondert wird, davon nur || der Vater, die Heb Amme und die Sechswöcherin trinken müssen, die andere Freünde || nicht. Nach dem Eßen wird herum getrunken, unter den dreyen nach Belieben. || Da denn die Mutter sich ofters gantz vol besäufet, die Gäste aber || werden auch wohl mit Eßen, u sonderlich mit Trinken bedienet.

§ XI. Wenn der Vater die Taufe bestellet u die Gevattern kommen, hat der Vater || Eßen bestellet u Bier, die Heb Amme gehet den Gevattern entgegen, mit der Kau- || szele, betet darauf, So trinken Sie herum, denn werden Sie zum Eßen || genöthiget, Nach dem Eßen trinken Sie herum, drauf wird die Heb Amme das || Kind den Gevattern geben, aber mit diesen Cerimonien. Sie nimt das Kind auf || dem linken Arm, hat in der linken Hand eine gefülte Kauszele u betet vor das || Kind, insonderheit rufet sie die Panna Maria, andere die Laime an, um || Hülff, daß das Kind die Taufe erhalten u seinen heiligen Nahmen verdienen möge. || Nach dem Gebeth gießet sie auf die Erde, bittet die Zemynale /:Erde:/ daß sie || möchte dem Kinde gnädig seyn u es auf Erden glücklich leben lassen wolle. Da- || rauf trinket sie palabindama dem vornehmsten Gevatter, einem Mannen || zu, So nimt der Gevatter das Kind, auf den Arm u denn die Kauszel, da || rauf fänget der Gevatter an zu beten zu Gott, u der Panna Marija wegen || der Wohlfahrt des Kindes. Das Bier muß schon von einem andern Faß seyn, || denn aus dem Faß, woraus die Sechswöcherin getrunken, trinkt keiner || als die obigen drey. Nach dem Gebeth gießet er auf die Erde u bittet auch || die Erde vor das Kind, u trinkt palabindams den andern Gevatter Zu, der || seinem Compan. Die Gevattern bringen dem Vater, der die Kauszel mit || beyden Händen annehmen muß, u auch

palabindams der alten Zubringet. || Damit gehen sie zur Taufe. Wenn der Vater die Gevattern gebeten hat, || u Sie zuerst zu der Sechswöcherin kommen, müssen Sie in der Stube be- || hutsam gehen, daß sie im geringsten nichts anstoßen, auch nicht die Schwelle || noch das Thür Gerüst berühren müssen.

§ XII. Wenn Sie das Kind von der Taufe bringen auch so eintreten, denen die || Alte entgegen gehet, mit einer gefüllten Kauszel in der Hand, betet, danket || vor die Taufe u heiligen Nahmen u wünschet von der heiligen Mutter || Gottes Maria viel Glück dem Kinde, da gießet sie nicht mehr, sondern || trinket palabindama dem Gevatter zu, der das Kind hält, der sich auf || einen Stuhl setzt u abermal ein weitläufig Gebeth thut, u palabin- || dams trinket u bringts seinem Mit Gevatter, der wieder dem andern, || bis an den Vater, der auch palabindams trinket u hernach andern Gästen || zutrinket. Drauf hebt der Gevatter das Gebeth vor dem Essen an zu || bethen, singt darauf ein Lied u damit essen Sie.

Doch ist noch zu merken, wenn die Gevattern weg sind gefahren zur || Taufe, mit dem Kinde, weiset der Vater der Hebammen ein Huhn, das || schon Eyer gelege hat /:selbiges muß schwarz weiß oder bunt seyn || nicht aber roth:/ das schläget Sie scilic die Heb Amme mit einem || Schleep tod, das richtet nur die Heb Amme mit solcher Behutsamkeit || alleine zu, daß kein Mensch was davon bekomme, auch muß nicht die || Suppe überlaufen, wenn es gekocht, noch wenn es aufgegeben wird, || welches Huhn, wie auch ander Essen denn insgesamt fertig ist, wenn die || Gevattern kommen. Von diesem Huhn essen nur die Weiber, so zu Gevat- || tern gestanden haben, Ehe sie essen, fallen sie nieder, auf die Knie vor || den Stuhl, darauf die Schüssel mit dem Huhne stehet u die Heb Amme || auch eine Kauszel in der Hand haltend /:es muß aber eine sonderliche || dazu geheiligte Kauszel seyn, die sonst zu keinen andern Dingen || gebraucht worden:/ knien alle nieder, Selbst denn bethet Sie Zeme- || laudama u palabindama u trinkt sie der Sechswöcherin u die ihren Nachbahrin- || nen zu, und also muß die Kauszel dreymal herum gehen, unter denen die || vom Huhne essen wollen. Wenn das herumgangen, bleiben Sie alle knien, || u also essen Sie von dem Huhn. Unter dem Essen trinken Sie nicht.

§ XIII. Nach dem Essen legt die Alte einen drey Pölcher auf den Tisch, davor die || Szeszauninka d. i. die Sechswöcherin ihr ein Hauben Tuch /:Nomete:/ oder Joste || verehret. Die andern Weiber legen auch eine Jede einen drey Pölcher u die krie- || gen auch von der Sechswöcherin ein Geschenk, darauf danket die Pribuweje || /:Alte:/ Gott u der Jungfer Maria /:andere der Laijme:/ trinkt palabindama || zu den andern Weibern. Die Kauszele geht dreymal herum, denn verwah- || ret die Alte die Kauszelen u denn mögen sie mit den andern weiter essen || und Trinken, u lustig seyn. Die Szeszuninke muß nothwendig

mit nieder- || knien, u sol sie gleich noch so schwach seyn, Ist sie etwas kräftig, wird || sie mit den andern Gästen lustig seyn, u auch wohl einen Rausch trinken. || In dem die Weiber diese Cerimonien haben, trinken die andern Gäste u || Männer frisch herum, Nachdem obgedachte Cerimonien aus seyn, nimt || die Heb Amme das Kind, u reichts dem Gevatter, der giebt dem Kinde 6 g. oder || mehr, nach dem er reich ist, u so machens auch die Gevattern alle, u da- || mit hat ihre Lustigkeit u diese Cerimonien ein Ende. [...]

§ XV. Hiebey bleibts noch nicht, sondern es werden nach etlich Wochen /:etliche || thuns auch nach einigen Jahren:/ die Gevattern wieder berufen, Da wird || mit sonderlichen Cerimonien das Kind dem vornehmsten Pathen überant- || wortet, benebenst einer gefüllten Kauszel, dabey gebetet wird. Darauf || muß Gevatter oder Gevatterin das Kind auf den Schoß nehmen, u die || Haar vom Haupt abschneiden, die Haar werden insgemein in die Kauszele || gethan, darüber der Gevatter sein Gebeth thut, hernachmals die Kauszel || mit Bier und Haaren aussäuft. Derselbe muß auch etwas etwa ein || Hemd oder sonsten was schenken, u wird selbiger vor allen sehr wohl || in Acht genommen, u damit kaufen die Eltern ihr Kind von dem Gevatter || loß, wie sie sprechen, das Haar abschneiden wird bey etlichen etliche || mahl repetiret mit den vorigen Cerimonien.

Das 10-de Capitel

Von dem Verbrennen der Leichen bey den Alten Preußen

§ XXIV. Jetziger Zeit haben sie in Nadrauen noch den Gebrauch, daß sie nicht || nur Nachtrauer haben, etwa einen Monath, zwey oder drey, nach gehaltenem || Begräbniß u rechten Trauermal, sondern sie halten auch noch, nachdem Sie || von Mitteln seyn u ihre Eltern ehren, solche jährliche Gedächtniß zum || wenigsten drey oder Vier Jahr hernach, da sie zu Hause Bier haben, bit- || ten sie ihre Freunde zusammen, u halten also Szermines oder Trauer- || mahl, als wie zu erst bey dem Begräbniß. [...]

Das 11-te Capitel

Von den Cerimonien bey den jetzigen Begräbnißen der Preußen Nadrawen || und Zalawonien

§ I. [...] Wenn der Mensch todt krank ist u er bey sich befindet, daß || er nicht wird aufkommen, so ordnet er insgemein selbst an, wie sie || sollen seine Leichbegängniß begehen, Er setzet so viel Getreydig zu Brodt || und Strützel

zu baken, so viel Bier zu brauen, das oder so viel sol || geschlachtet werden, so sollen sie ihn ankleiden, das sollen sie mit Ihm || insgemein ins Grab legen p Das wird insgemein auch also gethan, || so gar, daß nichts anders wohin muß verwendet werden, als zum || Begräbniß, oder auf die, so da aufm Begräbniß aufgewartet haben. || Die Haut vom Ochßen, der darauf geschlachtet, wird ausgegerben, wer- || den Schuhe gemacht u den Leuten gegeben, daß sie vor die Seele beten || müßen. So der Ochs fett ist, u viel Talch hat, davon sie viel Lichte zie- || hen können, werden sie alle Zeit Lichte brennen, auch wenn er schon be- || graben ist, bis sie zu Ende seyn, u das zum Benutzt der Seelen des Ver- || storbenen, Das Getreydig wird vor des Sterbenden Menschen Augen || eingeweyhet, Wo er ja nicht all fertig Maltz oder Bier hat, der aber || von Mit- teln ist, wird alle Zeit Bier oder doch Maltz haben.

§ II. Stirbet nun der Mensch, so waschen Sie ihn sauber ab, bekleiden ihn || mit seinen besten Kleidern, setzen ihn auf einen Stuhl, dabey wird bald || getrunken, Von den nächsten Freunden tritt einer auf, die Kauszel || in der Hand haltend, wird sein Gebeth vor die Seele des verstorbenen || thun, Nach dem Gebeth singet er ein Lied, drauf er der Zemynelen || was hingießet, bit- tend, Zemynele buk linksma, ir priimk Sze, duszele || ir gerrai Kawok p d. i. sey frölich Zemynele u nimm diese Seele || wohl auf, u verwahre sie wohl p drauf trinkt er palabindams, dar- || nach ihm dann die Kauszel wieder gefül- let wird, trinkt er dem || Todten Zu: Nun du mein guter Freund, Bruder p Gott wolle deine Seele || bewahren, trinkt es darauf aus u giebts einem andern, der trinkt auch || Zemynelaudams u palabindams aus u da gehets so herum u müßen alle || so machen.

§ III. Dies ist zu merken, wenn des verstorbenen Sohn oder sonst ein Freund || Bier Zapfet, vor die anwesende Freunde, so wird er aus der Tonne etwas || auf die Erde gießen, der Zemynelen u die vorigen Worte sagen, Und wenn er || das Bier in einer Pfeifkannen auf den Tisch bringet, wird er auch aus der Kan- || ne etwas auf die Erde gießen, abermahlen so redend.

§ IV. Wenn nun der Sarg fertig ist, wird er hineingelegt mit seinem besten || Kleide u andern Schmuk, u was Ihm sonst lieb gewesen, u das ihm beyzu- || legen, er selbst vor seinem Ende befohlen. Zu unserer Väter Zeiten hat man || erfahren, daß man den Todten noch von dem Bier, so auf das Trauer || Be- gängniß gebrauen gewesen, in den Sarg hinein gethan habe. Denn ich || mich noch erinnern kan, daß ich einsmals eine solche Kanne mit Bier ge- || sehen, da das Bier eine Ziemliche dicke Haut gesetzt, das Bier auch so || klar gewesen, trotz dem schönsten Meth. Auch sol selbiges, wie mir be- || richtet worden, von andern gekostet u von herrlichen Geschmack ge- || wesen seyn. Man hält davor, daß noch in u an Zamaiten in Preußen || solche Dinge sollen vorgehen.

§ V. Da heben denn die Weiber an ihre Klaglieder zu führen, O mein lieber || Mann, Bruder, Schwester p Warum bistu gestorben? Oh! Oh! Au! Au! Hastu || nicht hier dein gut Behelf gehabt? Hastu nicht ein gut schön Weib || gehabt? Hab ich dich nicht geliebet? Hastu nicht gute Kinder? Warum || bistu nun gestorben? Au! Au! Au! Warum verläßest du mich? und || lässest mich hie in Elend? Au! Au! Du hast so viel Vieh, so viel Güter, Wa- || rum bistu gestorben? Au! Au! Au! Und denn wird der Schulmeister || gerufen, da sie die Leiche aus dem Hause tragen. Unterdeßen heulen die || Weiber fast alle, die da seyn, über den todten Leichnam, u fragen ihn da- || neben, Warum bistu gestorben. Wenn aber der Schulmeister anhebet zu || singen, so höret das Geheul der Weiber auf, damit tragen sie fort, || die Weiber begleiten ihn, bis an des Dorfes Hek oder Thor, sprechende || Nun so gehe in Gottes Nahmen, wir werden dich nicht mehr sehen, noch spre- || chen in dieser Welt, sey dort in jener Welt fröhlich p wiewohl auch || nun einige Weiber mitgehen. Doch bleiben die rechten Trauerleute ins || gemein zurück.

§ VI. Nach verrichteten Begräbniß kommen sie wieder an das Trauer Hauß, || da bey deßen Thores Eingang ein Eymer mit Waßer stehet, u dabey || ein weiß Handtuch, da muß jedermann, der bey dem Begräbniß gewesen, || ungeachtet er nichts von der Erde oder von dem Todten angerühret hat, || die Hände Waschen, damit treten sie in das Trauer Hauß, da denn auf || dem Tische Eßen u Trinken, eine Kanne Bier u Kauszelen gnug aufgetra- || gen, u aufgesetzt. Der Tisch aber wird mit einem Tisch Tuch nicht bedeket || auch nicht Teller darauf gelegt. Der Aelteste Sohn oder sonst ein naher || Bluts Freund betet, die Kauszel in der Hand haltend, darinnen er bittet daß Gott || die Seele des verstorbenen wohl möge bewahren u die noch leben- || dige in guttem Wohlstande erhalten.

§ VII. Hier aber wird observiret, daß wenn er in seine Kauszele etwas gies- || sen wil /:solches geschiehet vor dem Bethen:/ daß er erst der Zemynelen || etwas gießet /:Zemynelaudams:/ u ehe er nach dem Gebeth aus der || Kauszele trinket, wird er auch gießen, u das wird also observiret, || bey allen ersten Kauszelen, darin er etwas gießet, u gießet es auf || die Erde. Und wenn nun ein jeder sein Gebeth gethan, gießet er wie- || der. So aber schon aus der Kauszel getrunken worden, so wird nur || einmahl gekostet, u darauf palabinket u nachdem sie wieder || gefüllet, trinkt ers aus. Also wird mit Saufen das Trauermahl || angefangen u auch geschlossen, das Saufen auf so einem Be- || gräbniß wird anfänglich so hoch gehalten, daß auch keinem was || von der Speise anzurühren vergönnet wird, es müssen erst alle || getrunken haben, ja so der geringste Bettler, der ohngefahr sich da || einfinden möchte, noch nicht getrunken hätte, wie dann gewisse Leute || darauf Acht zu haben bestellet seyn, wird das Eßen so lang aufgehalten.

§ VIII. Sie meinen, daß die Seele des verstorbenen eine sonderbahre Er- ||
 leichterung bekommet, weil ein jeder der Zemynelen erst was libiret, || und
 ihr die Seele recommandiret. Danebenst auch bey dem palabin- || ken dem
 Verstorbenen alles Gute wünschet. Wenn nun alle getrunken, || damit wird
 der vornehmste Freund von den Trauers Leuten die Kau- || szel anfaßen u be-
 ten sein Gebet, darin er sowohl des Todten geden- || ket, als auch daß er Gott
 bittet um die Seegnung der Speise. Drauf || wird gesungen, u denn getrun-
 ken, nach den Alt Preußischen Ceri- || monien, da stehet nun jedem frey zu-
 zulangen u zu eßen. Die || Gäste bey dem Trauermahl thun aber das gar gewiß,
 daß sie vom || Brodt drey Bißen, so viel auch vom Fleisch, auch so viel Löffel
 voll || auf die Erde gießen u werfen, mit dem Anwunsch bey jedem, daß ||
 die Zemynele dem Verstorbenen in der andern Welt /:einige sagen || im Him-
 mel:/ wolle gnädig seyn, u die Seele wohl bewahren u ihrer || pflegen p Nach
 geschehener Danksagung trinken Sie weiter, u singen || dabey geistliche Lie-
 der. Wenn nun ein jeder seine Ladung vol hat, || gehen sie von einander, u
 machen ein Ende dieses Trauermals. Nach || dem das Trauermahl zu Ende,
 so hat um einen Monath zwey oder drey || ein Nach Trauermahl mit eben
 den Cerimonien u denn ein Jahr drey || auch mehr nach einander jährlich ein
 Gedächtniß des Verstorbenen. || Dabey die obgedachten Cerimonien observi-
 ret, müssen gehalten werden.

MATAS PRETORIJUS

Matas Pretorijus

PRŪSIJOS ĮDOMYBĖS, ARBA
PRŪSIJOS REGYKLA

XVII a. II pusė

Antroji *Prūsijos regyklos* knyga
Prūsijos demologijaSeptintas skyrius
Apie getus, gutus ir gitonus ir t. t.

V. [...] *Gebeleizis* yra prūsiškas žodis: *gywa, leisis*, t. y. amžinas Žemeliukas (*Ziameluks*) dabartiniams prūsams, nadruviams, skalviams, žemaičiams, lietuviams dar tebereiškia tą patį kaip žemės viešpats ar dievas, ir ne tik žemės, bet ir tų, kas žemėje užkasti. Mūsų laikų Žemaičiuose, Nadruvoje, Skalvoje, Lietuvoje ir t. t. tebegyvuoja taip pat senųjų Herodoto getų galvosena, nes jie tiki, kad tie, kas čia miršta, turi tarnauti Žemeliukei (*Zamolukseī*), t. y. žemės deivei. – Dalekarlijoje sakoma, „jis išėjo į Samolsiną“ vietoj „jis numirė“, Samolsinas nereiškia, kaip Olausas Rudbeckas norėtų, *Zamolxis*, o susirinkimą ar rinkimosi vietą. [...]

Keturioliktas skyrius
Apie alanus, prūsų tautas

IX. [...] Vaidevutis (*Weydiwūitus*) veikiausiai yra kilęs iš prūsų žodžio *wai-dia* – žinija, pažinimas, arba gal iš *weidiju* – ginčijuosi, vaidijuosi, ir *wuitis* – viršininkas. [...]

Septynioliktas skyrius
Žinios apie senųjų prūsų išvaizdą

VII. [...] Nadruviai ir skalviai plaukus (dažniausiai lygius, negarbanotus) nešioja trumpus, bet tai reiškia, kad šitas paprotys jiems yra įdiegtas tik Ordino ir vokiečių bajorijos kaip nelaisvės ženklas. Tikras dalykas, kad kai kurios

senos vokiečių giminės Nadruvoje dar ir dabar negali pakęsti, kad lietuviai Prūsijoje (lietuviais čia vadinami ir nadruviai su skalviais) nešiotų ilgus plaukus, užtat jie dažniausiai *de facto* jiems juos nukerpa. [...]

Aštuonioliktas skyrius
Apie Prūsijos milžinus ir nykštukus

VIII. Joachimas Rosenzweigas, valdęs Elko kaštelioniją praeitame šimtme-tyje, tikėjo, kad Pipino brolis *Roggas* buvęs milžinas, ir tatai, beje, matyti jau iš paties jo vardo, nes jis reiškia tokį, kuris išsikišęs iš visų kitų, ir nadruviai, norėdami apibūdinti baidyklę, kyšančią iš javų, dar tebevartoja priežodį: „*Roggsa tarp pupų keip welnas*“.

Devynioliktas skyrius
Apie įvairias žmonių rūšis

IV. [...] Būtybės, kurias nadruviai vadina laumėmis, matyt, buvo savotiškos vandens nimfos. Kaip senieji nadruviai sako, laumė esanti viskuo panaši į moterį, tiktai rankų plaštakos ir kojų pėdos esančios kiek plokščios, ypač pirštai, tiek rankų, tiek kojų, bet vis tiek jos neatrodančios pabaisiškai.

V. [...] Vienos tokios vandens nimfos ir ūkininko iš Žirgežerių kaimo (Isruties aps.) palikuonis, pavarde Laumaitis, pasak jų, nugyvenęs gražų amžių ir 1664 metais miręs Užežerės kaime. [...]

X. Kaukus, arba požemio žmogučius, nadruviai nusako taip, kad jie esą vos piršto dydžio, šiaip visai kaip žmonės, ant galvos jiems yra raudona dėmė, lyg kepuraitė. [...]

[...] Aitvaras, arba slogutis, pasak Nadruvos kaimiečių žodžių, atrodo panašiai kaip žmogus, tik su nežmoniškai didelėmis rankomis ir kojomis. [...]

Vertė DOMINYKAS URBAS

Ketvirtoji *Prūsijos regyklos* knyga Senovės prūsų idololatrija

Pirmas skyrius

Apie senovės prūsų stabmeldiškų apeigų vietas,
būtent apie Romovės (*Romove*) ažuolą

§ VI. Kai kartą keliavau per Skalvą, Ragainės srityje, man parodė ažuolą, kurio šakos buvo smarkiai suaugusios ir kurį gyventojai laikė šventu. Kadangi jau visai vakarėjo ir arti nebuvo patogios nakvynės, pasilikau nakvoti artimiausiame kaime, esančiame netoli šio ažuolo. Mano šeimininkas buvo senas pasituris, bet ir sąmojingas bei prietaringas ūkininkas, ir aš ėmiau su juo kalbėti apie minimąjį ažuolą. Po ilgo pokalbio šis pasisakė, kad jis ir kiti į jį panašūs berods žina, kad ažuolo apskritai kaip medžio nereikėtų garbinti, bet jie šį medį gerbia labiau už kitus, nes esą tėvų ir protėvių pamokyti ir įtikinti, jog jei šio medžio negerbtų, nors tiek, kad jo neliestų ir nenukirstų arba neapkapotų, tai tikrai būtų nubausti, apie ką jis galys nurodyti nesuskaičiuojamai daug pavyzdžių. Jis manė, kad jie nenusidedą Dievui, jei tam medžiui nedarą nieko blogo. Tai ir esąs, kaip jis tvirtino, visas garbinimas; jie taip pat nenusidedą Dievui, jei nieko blogo nedarą pastatytam kryžiui, kuris paprastai taip pat daromas iš ažuolo. Jis esąs pamokytas protėvių, kad Dievas prie tokių ažuolų dažnai siunčias angelą, kuris pamaldiesiems darąs gera, o blogiesiems – bloga; jo manymu, kadangi jie taip esą pamokyti, tai nebūsią nieko blogo, jei čia pat kas nors aukojama, nes aukojama ne medžiams, bet angelui arba veikiau Dievui, kuris angelą čia pasiuntė. Jis man pasakojo, kad kartą bedievis ir lengvabūdis žmogus iš piktos valios nulaužė kelias ažuolo šakas ir tyčiodamasis jas sumindžiojo kojomis ir kad tuojau po to nuo rankos, kuria šaką nulaužė, paskui ir nuo kojos, kuria šaką mindžiojo, nusilupusi oda. Taip pat atsitikę ir tiems, kurie palietė to žmogaus ranką ir koją, norėdami jas gydyti. Ir dar daugiau pasakojo šis savo nuomonės atkakliai laikęsis žmogus. [...]

§ VIII. Iš Prūsijos vietų, skirtų stabų kultui, daugiausia minimos ir išgarsėjusios yra Romovė (*Romove*) ir Rikojotas (*Rykaioth*). Romove arba senovės prūsų tarpe *Rombhowe* buvo vadinama vieta pagal keistą joje esamų ažuolų augimą; tas pavadinimas paeina nuo žodžio *Romiu*, *Rombiu*, *Rombothi*, kas senovės prūsų kalba reiškia „suaugti“, šitaip kalbama apie medžius, ypač kai viena šaka priauga prie kitos arba įauga į kitą. Kadangi toje vietoje buvo toks keistai suaugęs ažuolas, kurį senovės prūsai laikė šventu ir ypatingu jų dievų sostu, jie tokią vietą arba tiesiog tą ažuolą vadindavo Romove (*Rommove*). [...]

§ XXII. Koks nors keistuolis čia galėtų paklausti, ar senovinių Romuvos apeigų atminimas Nadruvoje jau visiškai išnykęs, kad niekur negalima rasti net pėdsakų, kur yra buvusi ta Romovė, tasai toks šventas ažuolas su savo dievais, prie kurio buvo aukojami ir deginami žmonės, galvijai ir kiti gyvuliai. Nors Nadruvoje galima užtikti įvairių vietų, kurios galėtų apie tai liudyti, tačiau vis tiek, kiek žinau, nesu radęs geresnės ir patikimesnės vietos, kuri patvirtintų šią mano nuomonę, kaip viena kalva prie Pisakiemio (kitai vadinamo ir Gumbine), kurią čia pat gyvenantys nadruviai dar labai gerbia, nes 1) tą vietą dėl daugelio retų ažuolų, kadangi dar randama daug stebinančio storumo ažuolų kelmų, reikia gerbti. Šis miškas, vadinamas Narpe, dėl labai gerų medžių buvo laikomas Prūsų žemės brangenybe; 1650 metais jis buvo iškirstas; 2) ši kalva yra netoli upelio, prie kurio yra graži aikštė, jo šviesybė kurfiurstas ją laikė šienavimui. Manytina, kad aukojamieji arkliai pirmiau būdavo raitelių nualsinami; čia ir galėjo rodytis su savo pratimais asmenys, numatomi pakelti į bajorus; 3) kalva yra didoka ir didelę jos dalį sudaro žemė, panaši į grynus pelenus, kadangi čia buvo deginama daug aukų; 4) čia ir išariama daug radinių: pentinų, šarvų dalių, įvairių gabalų išlenkto ir susukto sidabro bei aukso, todėl ji ir vadinama Sidabro kalnu; 5) dar išariama daug žmonių ir gyvulių kaulų, kurie atrodo esą sudeginti. Šie dalykai yra pagrindas manyti, kad toje vietoje yra buvusi Romovė (*Romove*), nes prie jos gyvenantys nadruviai, nors ir slapta, yra palankūs senovės prūsų stabmeldystei.

Antras skyrius

Pasakojama apie kitus šventus prūsų medžius

§ I. Senovės prūsai ne kiekvieną ažuolą arba medį laikė šventenybe, bet paprastai tik rumbuotus (*Rombhota*), tai yra, kurie taip keistai būdavo suaugę ir visus kitus pranokdavo aukščiau bei pločiau. Ypač jei juose būdavo amalo – šitokie ažuolai nadruvių bei skalvių slapčia dar tebegarbinami; senovės prūsai šventais laikydavo ir tokius kitų rūšių medžius.

§ II. Hennenbergeris mini didelę liepą Skalvoje, Šakūnų kaime, kuri, kadangi buvo labai aukšta ir stora ir, be to, rumbuota (*Rombhota*), be abejonės, taip pat buvo laikoma šventa ir prie jos gyventojai aukodavo (nors slapta ir naktį) savo dievams.

§ III. Taip pat šventa eglė su dviem nišomis, kurias sudarė viršuje suaugusios šakos, buvusi miške, priklaususiame Nybudžių parapijai, dar 1664 metais ji ten stovėjusi [...]; tais metais į ją trenkęs perkūnas ir ją suskaldęs, o jos kelmas 1673 metais per didįjį miško gaisrą sudegė. Prie šios eglės susibėgdavo dideli ir maži ne vien iš Nadruvos ir Skalvos, bet ir iš Žemaitijos

bei Lietuvos ir čia aukodavo audinių skiautes, keliaraiščius, kartais ir drabužius, taip pat pinigų. Jie taip pat manydavo, kad luošas arba trūkiu sergantis žmogus, perėjęs tarp tų dviejų šakų, pasveiks; yra dar daug žmonių, kurie šio medžio galią, jų pačių nuomone, yra patyrę ir kurie nesidrovi tą pačią šventą eglę girti. Ši eglė irgi buvo vadinama rumbuota egle (*Rumbūta Egle*); eidami prie jos, sakydavo: *Eikim Rombhową*, o kai šitai ištardavo greitai: *Eikim Rommową*. Tokių eglių, be abejonės, yra buvę daugiau, be to, dar yra įvairių vietovių, kurios prūsų kalba vadinamos šventomis: kaip *Szwente Ioezuno* ir t. t. *Szwenta Mieste* ir t. t.

§ IV. Be šių, senovės prūsai laikė šventais dar kitus medžius, labiausiai šėivamedį [bezda], po kuriuo gyveną ypatingi žemės dievai, vadinami bezdukais (*Bezdukai*), kiti iš to žodžio padaro barzdukus (*Barzdukkai*). Žinoma, kad kai kurie nadruviai šėivamedžio vengia ir bijo, nes po juo gyveną bezdukai (*Bezdukkai*) žmonėms kenkia. Aš manau, kad čia velnias neišmanėliams žmonėms yra įteigęs kai kurias iliuzijas, bet kartu pasinaudojęs ir gamta, nes iš patyrimo žinoma, kad ilgai būti arba miegoti po šėivamedžiu, ypač pavasarį ir kai jis žydi, yra nesveika. Klaipėdoje buvo moterėlė, mėgdavusi kartkartėmis po šėivamedžiu pamiegoti perpietės. Galiausiai nuo to ji neteko proto, ją gydyti apsiėmė amžiną atilsį ponas Kyperus, medicinos daktaras, ir su Dievo pagalba greitai pagydė, jai liepęs kelias dienas ir naktis gulėti paunksmėje po ąžuolu. Gali būti, kad stiprus kvapas atbukina vidaus organus ir dėl to jie negali deramai veikti; šėtonas tada žmonių silpnumą panaudoja apgavystei ir sukelia visokių beprotiškų fantazijų, galbūt padidina žemės dievukų, arba pagal žodžio „bezdukai“ reikšmę šėivamedžio gyventojų, jėgą, nes bezdu (*Bezdas*) prūsiškai, taip pat Nadruvoje ir Skalvoje, vadinamas šėivamedis, tai bezdukai (*Bezdukkai*) yra tie, kurie prie šėivamedžio laikosi arba prie jo būna, juo naudojasi ir t. t.

§ V. Aš manau, jiems buvo šventi visų rūšių medžiai, kurių kamienas išsišakojęs ir vėl suaugęs; Ragainės apylinkių laukuose šitaip buvo suaugęs ąžuolas [...]; jis taip pat buvo laikomas šventu, į jį lipdavo tie, kurie sirgdavo trūkiu: pralįsdavo pro skylę, sudarytą atsišakojusios šakos, ir manydavo, kad tai jiems padeda. Mano buvusiame sode Nybudžiuose buvo tokia rumbuota kriaušė (*Rombotha Krauszis*), t. y. suaugusi kriaušė; prie jos kartą radau seną žmogų, kuris po šiuo medžiu klūpojo ir meldėsi. Jis murmėjo sau panosėje, o kadangi aš nesisaugojau ir nesilaikiau visiškos tylos bei atsargumo, tai jis sumišo ir norėjo sprukti. Bet aš jį sulaikiau dėl jo keistumo, norėdamas sužinoti, kokia intencija jis buvo prie to medžio. Aš daug klausinėjau, bet jis vos tepasakė man savo (ar svetimą) vardą ir sakėsi esąs iš Žemaitijos. Pastebėjau, kad jis bijojo pasakoti man apie save. Paskyriau prie jo vieną iš savo potabelių (taip vadinami valstiečiai, kurių keturis jo šviesybė Brandenburgo kurfiurstas

paskyrė mano ir bažnyčios reikalams), kuris turėjo geruoju išklausinėti, bet ir tai jam nelabai sekėsi. Pagaliau po ilgų išsisukinėjimų vienas iš mano potabelių sužinojo, kad šis žmogus esąs čionai atsiųstas vaidilučio (*Weiduluttin*) iš Žemaičių; jis liepęs jam surasti tokį suaugusį medį dėl savo sūnaus vaiko, turėjusio pavojingą trūkį ir dėl to tapusio luošu, ir tada tą savo sūnaus vaiką per jį perkelti, vaidilutis (*Weiduluttin*) išprašysias iš dievų tam medžiui galia tokiai ligai išgydyti ir t. t. Aš elgiausi to žmogaus atžvilgiu visai nesijaudindamas ir aukščiau minimo žemaičio klausiau, kodėl jis klūpojo po medžiu ir meldėsi; jis sakė, kad šaukęsis Dievo ir dūsavęs pagalbos savo sūnaus vaikui. Aš atsakiau: gerai, kad jis šaukėsi Dievo pagalbos šiuo reikalu, bet kad ėjęs pas vaidilutį (*Weiduluttin*) ir tikėjęsis tokios nepadorios pagalbos, pasielgęs kaip nekrikščionis, ir išmėtinėjau jam dėl neatsakingo elgesio. Senis žemaitis pradėjo drebėti ir virpėti: jis manė, kad aš jį kaip burtininką supančiotą pasiūsiu į apskritį, unkštė ir maldavo malonės, dar ir pridūrė, jog jis dabar žūsiąs arba dėl apskrities nuosprendžio, arba dėl to, kad supykėdė vaidilutį (*Weideluttin*), o jo sūnaus vaikas labiau pasiligosias. Aš jam aiškinau, jog nemanau jo atiduoti nubausti pasaulietišškai, bet jis turįs prašyti Dievo, kad atleistų jam nuodėmę, ir pasitikėti tikrai juo, tai Dievas tikrai jo sūnaus vaikui padės. Jis galįs tikrai manimi tikėti, kad aš jam ne vien darysiu gera, bet ir saugiai pristatysiu ten, kur jis norės nuvykti, jei tik jis pripažins savo nuodėmę. Tada aš, draugiškai ir kukliai šį seną žemaitį pamokęs, iš jo pagaliau sužinojau, kad kai kurie žemaičiai dar esą tvirtai įsitikinę, jog šitaip išaugę medžiai neveltui Dievo sutverti tokie keisti, ir jų nuomone, esą teisinga, jei jie laikomi šventais; jo manymu, esą žinoma iš patyrimo, kad tie, kurie, pamokyti jų maldininkų (*Maldininker*) ir vaidilų (*Weidullen*) (taip jis žynius vadina vokiečių kalba, šiaip maldininkas (*Maldininks*) yra tas, kuris meldžiasi, vaidila (*Weidullis*), išmintingas vyras, taip pat ginčininkas, kuris, jo nuomone, maldada susiremia su Dievu), tokį medį tikrai gerbia, nepaliekami be pagalbos; ir tas senis žemaitis, kiek aš pastebėjau, širdyje tą nuomonę palaikė, nors (gal iš baimės) šitai kitų žemaičių atžvilgiu mano akivaizdoje bent dabar peikė. Pagaliau jis prisipažino, kad žinąs vieną maldininką (*Maldininker*), kuris, jei gautų čia prie to medžio saugiai gyventi, ne tik, kad su savo visa šeima atskraustytų, bet ir man iš to būtų didelė laimė ir t. t. Juo labiau, jei jis tą medį teisingai pašventintų (*iszwentint* – tą žodį jis vartojo). Aš klausiau, ką ir kaip žmonės tenai daro, kai tokį medį šventina. Žmogus man papasakojo keistų dalykų, tačiau apie juos maloniam skaitytojui pranešiu kitoje vietoje. Bet kad nei šis žmogus, nei kas nors kitas neturėtų progos dėl šio medžio susigundyti grįžti į stabmeldystę, tai aš jo akivaizdoje liepiau pašaukti savo žmones ir įsakiau nukirsti tą pagrindinę šaką, kuriai tasai žemaitis teikė didžiausią reikšmę ir dėl kurios tą medį buvo galima gerbti kaip šventą, ir kurios tasai žemaitis

labai gailėjosi; bet kertant tą šaką atsitiko štai kas keisto: 1) kai šaka buvo kertama ir mes visi stovėjome aplink medį, sodininkas, kuris ją nukirto, negana pasisaugojo, kad galėtų nuo krintančios šakos laiku pašokti tolyn, tad sunkoka šaka nukrito jam ant kojų; nuo to jis daugiau kaip keturias savaites sirgo ir nedarbo jokio darbo, nors buvo pats sėjos įkarštis; 2) aplink stovintieji dėl to sumišo ir visi nuėjo, aš irgi nuėjau nuo medžio padėti prispaustajam; iš ryto tos šakos niekur nebebuvo. Liečiau jos uoliai ieškoti ne tik savo kaime, bet ir pats važinėčiau po įvairius kaimus, kur spėjau, kad ji galėjo būti nuvežta arba pravežta, bet iš nieko negalėjau ko nors tikro sužinoti, nors vienur kitur duodavau ir pinigų. Žemaičio taip pat nebebuvo, ir aš spėjau, kad jis tą šaką bus paėmęs. Nuo to laiko niekas daugiau apie tą medį neklausinėjo ir prie jo neatėjo, išskyrus keletą vaikų, kurie smaguriavo kriaušes.

Trečias skyrius

Apie kitus šventus dalykus ir šventas vietas Prūsijoje

§ I. Greta miškų ir medžių senovės prūsams buvo šventi ir keli kalnai, Hennenbergeris mini Rambyną (*Ramin*) prie Nemuno, kurį prūsai laikę šventu, o moterys, norėdamos į jį užkopti, turėdavo pasipuošti, nes jei užeidavo nešvarios, basos, nepasipuošusios, tai susirgdavo.

§ II. Ir Katniavos kalnas daugelio nadruvių buvo laikomas šventu, čia jie neliesdavo nei smėlio, nei žemės, ir būtų nelengva rasti seną nadruvį, kuris sutiktų tame kalne miegoti. Jie yra įsitikinę, kad tas, kuris tik judintų arba kastų žemę šiame kalne, netrukus turėtų mirti. Anuomet tenai buvęs liuteronų kunigas Teofilis Šulcas, norėdamas juos išgydyti nuo tokios nelabos manijos, liepė paimti nuo kalno šiek tiek žemių, o kitais metais mirė, taip pat jo žentas Pilypas Ruigys, buvęs jo įpėdinis tarnyboje, paėmė tų žemių (kad išrautų tuščią žmonių prietarą), dar tais pačiais metais mirė. Dėl to kai kurie nadruviai dar labiau įtikėjo prietarui, kad šio švento kalno nieku būdu negalima liesti. Tačiau pažymėtina, kad tame kalne gana dažnai savaime atsirasdavo didelių plyšių ir olų, į kuriuos buvo galima įgriūti, bet kurie vėl savaime išnykdavo.

§ III. Prie Prūsijos sienos Klaipėdos srityje, arti Palangos, yra kalnas, kuris kadaise taip pat buvo laikomas šventu. Bet kadangi ta vieta, valdant markgrafui Albrechtui buvo perleista žemaičiams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tai katalikai prie to paties kalno pastatė koplytėlę šv. Jurgio garbei, kurioje Romos katalikų tikėjimo prūsai ir žemaičiai garbindavo šv. Jurgį, o kiti, seni skalviai, dar tebesantys pagonys, – savo senuosius dievaičius. Kartą atsitiko, kad vienas senas skalvis iš Klaipėdos apskrities, be abejonės, pago-

nišku būdu, keliavo į šią kalne esančią šventovę. Atvykęs prie kalno, savo arklių pririšo pakalnėje prie medžio ir iš įdomumo užlipo prie koplytėlės. Sukalbėjęs maldas ir nulipęs jis neberado arklio, kurį vagis buvo pavogęs. Valandėlę pagalvojęs, ėmė murmėti prieš šventą Jurgį (*szwents Gurgis*, nes šitaip jie vadina *S. Georgium*), kurį vadino nauju dievu iš pagarbos kitiems iki tol buvusiems dievams ir tą savo murmėjimą baigė šitokiais juokingais žodžiais: „*Nei asz taw; nei tu man!*“, t. y. Nei aš tau, nei tu man! Vadinasi, nei aš pas tave, naujas dieve, noriu ateiti, nei tu turėtum pas mane ateiti ir man kenkti; jis manė, kad jam palankūs dievai esą iš čia išvaryti, dėl to jis nenorįs melstis naujam dievui Jurgiui (*Gurgis*) ir jį garbinti. Tokių kalnų Prūsijoje galėjo būti ir dar daug daugiau, tačiau prūsų istorikai jų nemini, nes apie juos nesurinko žinių.

§ IV. Kas žmones skatino garbinti kalnus, man nepavyko iš mūsų prūsų sužinoti, kadangi šitas paprotys mūsų laikais baigia išnykti. Tačiau spėju, kad dėl to, jog Dievas ant kalnų darydavo daug stebuklų, o senieji pagonys apie tai girdėjo ir šitoms vietoms suteikė tokią galią: jas laikė šventomis kaip ypatingą Dievo buveinę. Bet taip pat gali būti, kad ant kalnų dažniau kas nors atsitikdavo, o neišmanėliai tuo stebėdavosi, tad iš pradžių jie kalno labai bijodavo, kol pagaliau iš to kilo net pagarba, kuri ilgainiui pasidarė visuotinė. Tai matyti iš Katniavos kalno; dėl to, kad jame kartkartėmis savaime atsiranda tokių skylių, kurios vėl išnyksta, dėl to, kad tam, kuris paima žemių nuo jo, tenka nukentėti, jie mano, jog tai yra nepaprasta vieta ir dėl to verta ją garbinti.

§ V. Kartą man vienas keliautojas seno nadruvio akivaizdoje pasakojo, kad netoli Brandenburgo Prūsijoje esančiame Lencenberge kai kada pasirodąs pavidalas moteriškės, puošiančios savo plaukus; kai ji pasirodydavo, tai žvejų ir apskritai apylinkės gyvenime kas nors pasikeisdavo. Šitai išgirdęs nadruvis pridūrė: „Tai yra šventas kalnas, kurio nereikia liesti“. Tarp vietos žmonių apie tą kalną yra gyvas šitoks padavimas: šiame kalne gyvenęs kilnus ponas, vardu Wallradas, kuris čia kaip valdžios vietininkas valdęs Sembą, bet dėl savo keisto elgesio su stabmeldžiais prūsais buvo vadinamas Keistuoju. Jis dažnai kviesdavosi į svečius prūsų diduomenę, manydamas kukliu elgesiu juos atversti į krikščionių tikėjimą, tačiau jie į tai neatkreipė dėmesio. Kartą, kai jie vėl buvo pas jį svečiuose, svečiai, nuo gėrimo įkaitę, ėmė labai pavydėti Vokiečių ordinui jo sėkmės ir sumanę pakenkti šeimnininkui kaip kilniam Ordino nariui ir rėmėjui, ir net jį sunaikinti. Jie tarpusavyje sukėlė riaušes, užgesino šviesas ir per tokį triukšmą šeimnininkui kelis kartus iš pasalų dūrė peiliu, bet ir tai jam nepakenkė, kadangi jis po drabužiais dėvėjo šarvus. Wallradas netrukus liepė vėl atnešti šviesos, parodė jiems tuos dūrius, matomus drabužiuose, ir visi (apsimetę) stebėjosi. Be to, jis šiuos

prūsų ponus paklausė, ko nusipelnė tie, kurie savo šeimininkui ir geradariui taip netikusiai atsilygina; visi atsakė, kad toksai nusipelnęs būti baudžiamas ugnimi. Wallradtas tyli, bet po ilgesnio laiko vėl juos užprašo į svečius, ir būtinai daug; jie ir atvyksta. Bet Wallradtas įsako savo žmonėms, kad jų pakanamai būtų po ranka, ir jei prūsai imtų vėl kelti riaušes ir užgesintų šviesas, jie apsuptų namus, užimtų duris ir langus, namus pultų ir, jam mostelėjus, uždegtų, taip ir atsitikę. Bet uždegant namus Wallradtas neapsižiūrėjęs: prieš uždegant nepašaukė iš jų vienos iš savo dukterų, būtent visų gražiausios, ir taip ji sudegė drauge. Nuo to laiko šiame piliakalnyje toks regėjimas kartkartėmis pasirodęs. Šį Wallradtą ir šitą gaisrą mini Hennebergeris.

§ VI. Šiaip jau užtinkama, kad ir ištisi kaimai bei jų gyventojai buvo laikomi šventais; aš manau, nenorėdamas savo nuomone niekam užbėgti už akių, jog tai buvo kaimai, kur buvo kokia nors šventenybė, gal ažuolų miškas arba medis ar kalnas, nes čia pat būvodavo ir vaidilos (*Weiduli*), jų kunigai, kurie dažniausiai buvo laikomi burtininkais, o kadangi prie jų būdavo ir kitų, iš dalies dėl stabmeldystės, iš dalies dėl to, kad išmoktų žyniavimo meno, ir su vaidilomis (*Weidullis*) arba vaidilutėmis (*Weidelutten*), laikomais šventais, kasdien bendraudavo bei iš jų mokydavosi žyniavimo, kad būtų taip pat neišmanėlių laikomi stebukladariais, – tai visą kaimą laikydavo šventu ir t. t. Schützas mini, kad Liudvikas iš Libencilės, Ragainės komtūras, atvykęs į *Owstech* srities kaimą *Romane* (tikriausiai Romovę), kur gyveno vien bajorai, susitelkę į atskirą dvasinę sektą, juos visus lietuviai laikė šventais ir Dievo tarnais, nes jie daug turėjo reikalų su žyniavimu ir galėjo žmones apakinti. Šį visą šventąjį kaimą su visais šventaisiais aukščiau minimas Libencilė sudegino ir išžudė. Tikrai senovės prūsai tuos, kurie tik mokėjo rašyti ir skaityti knygas, laikė šventais, net dievais, juo labiau bus buvę garbinami tie, kurie žyniaudami mokėjo rodyti visokius keistus pokštus, labiausiai stebinusius neišmanėlius.

§ VII. Kai kurios didelės bei mažesnės upės ir ežerai senovės prūsams taip pat buvo šventi. Nadruvoje, Įsruties apskrityje, upė Galbė (*Golba*) prie Narpiskių kaimo (*Marpisken*) gyventojams buvo šventa, ir šie laikydavo didele dievų malone, jei prausdamiesi joje likdavo vienakiai, ir Hennenbergeris yra kalbėjęs su įvairiais žmonėmis, kurie tuos vienakius pažinojo. Bet aš negaliu tikėti, kad tokiomis buvo laikomos didelės upės, o manau, kad kalbama apie mažas upes, upelius, neturėjusius didelės reikšmės ir ilgos tėkmės. Kalbant apie dideles upes, šventomis greičiausiai buvo laikomos tik tam tikros vietos prie vienos ar kitos upės. Juk Bretkūnas mini, kad tam tikra Auksinės vieta netoli Narkyčių buvusi laikoma šventa, kad prie jos niekas negalėjo artintis be vaidilos (*Weidulutten*). Gal toje vietoje buvo kas nors svarbaus atsitikę arba joje pasirodydavo koks nors regėjimas, arba šiaip kas nors gero. Taigi jie, kaip Bretkūnas ir Rosenzweigas praneša, taip pat laikydavo šventomis ir vietas

Baltijos jūroje arba, teisingiau, pajūrį, kur randama gintaro ir kur yra keli gydomieji šaltiniai, tuo duodami suprasti, jog tas vietas, kadangi jose randama tokių puikių brangakmenių, jų dievai turi ypatingai mylėti. Dėl to jie dievų garbei šias vietas laikydavo šventomis ir dėl to jos nebuvo viešos visiems. Todėl aš manau, kad ta vieta Auksinės upėje, kur kartais randama gintaro, gali būti toji vieta, kurią prūsai laikė šventa, nes jo užtinkama čia ir netoli Narkyčių. [...]

§ XI. Neabejoju, kad velnias ir senovės prūsams bus turėjęs nemažai keistų sumanymų, kuriais juos paskatino įsirengti tokius ažuolų orakulus ir atlikti neti apeigas dievams. Bretkūnas mini, kaip kartą netoli Labguvos, krūmyne, vienas vyras, vadinamas Dyvuliu (*Dywullis*), pastebėjo didelę žalčių kuopą, kurios viduryje vienas žaltys buvo ypatingos spalvos ir didumo ir ant galvos turėjo kelis karūnos formos smaigalius. Šis Dyvulis (*Dywullis*) iš pradžių būgštavo arti prieiti, bet kai pamatė, kad žalčiai nesijudina iš vietos ir guli kaip negyvi, jis mėgino lazda paliesti viršuje gulintį vainikuotąjį žaltį. Vos tik jis lazda prikišo, sujudėjo ne tik vyriausiasis žaltys, bet ir kiti žalčiai, kilo toks užsesys, kad žmogus pagaliau visai apkurtęs ir praradęs nuovoką pabėgo, toks silpnas jis išgulėjo septynias dienas. Po kurio laiko tasai Dyvulis (*Dywullis*) vėl nuėjo į šią vietą susirasti savo lazdos, o ne žalčių. Bet savyje jis pajuto ypatingą galią, net tokia, kad kitiems žmonėms, kuriems yra kas pavogta, galėjo pasakyti, kur pavogti daiktai dingo ir kaip vėl galima juos atgauti. Jis ir pastebėjo, kad lazda buvo įgavusi tokią galią, jog jei ja paliesdavo sužalotą galviją, šis netrukus pasveikdavo. Pas šį Dyvulį (*Dywullis*) keli žmonės iš Labguvos apylinkių atvedė savo galvijus. Kai jis galvijus paliesdavo savo lazda, žmonės įsivaizduodavo, kad galvijai yra saugūs ir nepažeidžiami gyvačių, vilkų ir lokių įkandimo. Šioje žalčių vietoje daug žmonių iš Labguvos apylinkių žalčiams arba velniui aukodavo. Be abejonės, jei jie būtų turėję senąją laisvę išpažinti stabmeldystę, tai būtų įkūrę viešą orakulą ar šventovę. Panašių dalykų, manau, bus įvykę daug, dėl kurių žmonės įrengdavo šventovę tam tikroje vietoje: prie medžių, upės, miškų, akmenų ir t. t.

§ XIV. Aukščiau minimas žemaitis man pasakojo apie keistą šventinimo būdą, būtent: vaidila (*Weydullis*), sužinojęs apie tokią vietą arba tokį medį, turėdavo tris dienas ir tris naktis pasninkauti ir šauktis savo dievo, kad šis persikeltų į tą medį ir jį laikytų vertu ateinantiems pas jį žmonėms čia pat per jį teikti pagalbą. Per pasninkavimą ir meldimąsi, sakė jis, dievas nusileidžias žemyn į medį, su gerai girdimu užesiu, o dažnai ir su smarkiu šnabždėjimu. Tačiau jei šito šnabždėjimo trečią dieną nepasigirsdavo, tai jis [vaidila] turėdavo eiti šalin ir po kelių dienų grįžti, dvi dienas pasninkauti ir melstis, jei ir tada dievas nenusileisdavo, turėdavo įsirėžti į krūtinę, kad kraujas tekėtų, o jei ir tada nepasigirsdavo maurojimo, tai turėdavo atsinešti savo vaiko kraujo

ir medį patepti, kad jis, dievas, skirtų jį savo būstu. Tada (jų nuomone) dievas tikrai įsikuriaš medyje ir turi būti aukojamos aukos, arba, kaip jis sako, atliekamos išskilmės. [...]

§ XV. Bet jie medžius šventindavo tai vienam, tai kitam reikalui, tada ir būdavo aukojamos tam tikros aukos: kuris buvo skiriamas žmonių reikalsams, tam aukodavo kiaulę, beveik su tokiomis pat apeigomis kaip Simonas Grunau pasakoja apie ožio šventinimą. Turėdami padėti galvijams, aukodavo ožį, o dėl dirvų, trobesių ir t. t. turėjo būti aukojamas juodas gaidys, taip pat įvairūs javai; kaip į šio žemaičio pasakojimą derėtų žiūrėti, palieku spręsti kiekvienam pačiam.

§ XVI. Bet visa tai vyko neveltui ir ne be priežasties. Kartą apie tai paklausiau vieno nadruvio, kodėl jie kiaulę skiria būtent žmonėms? Jis man šitaip atsakė: išžiūrėję į žmogaus vidaus organų konstituciją, randame, kad joks gyvulys nėra taip panašus į žmogų kaip kiaulė. Jis sakė: joks gyvulys nesąs toks ėdrus kaip kiaulė; kiaulė aukojama tam, kad žmogus liktų sveikas ir galėtų gerai valgyti, nes valgymas esąs ženklas, jog jis sveikas. Kiaulės kraujas esąs visai toks pat kaip žmogaus kraujas: kiek medicinai naudingas vienas, tiek naudingas esąs ir kitas. Jo nuomone, jei kieno yra sugedęs kraujas, tai tam pagydyti niekas geriau nepadeda kaip kiaulės kraujas; kiaulė tartum esti skirta žmogui būti naudinga, dėl to ir pasirinkta aukoti dėl žmonių. Kiekvienam palieku laisvę apie tai spręsti, kaip kam patinka. Bet esu radęs Galeno ir kitų medikų [teiginių], kad iš visų gyvulių mėsos žmogui geriausiai tinka kiaušiena ir kad kiaušės kraujas esąs lygus žmogaus kraujui. Averojus ir Avicena juk sako, *quod porcina caro caeteris praeferenda sit omnibus, veluti hominibus natura cognatior** (kiaulės mėsa yra vertingesnė už kitas, kaip iš prigimties gimininga). Todėl senieji pagony s tiek žmonių dauginimosi deivei Venerai, tiek valgių deivei Cererai skersdavo kiaulę. Kiaulės dėl to juk buvo vadinamos *Thytoe*, taigi aukos gyvulys, kuris dievams turėjo būti aukojamas dėl žmonių. Ir senieji pagony s, norėdami pavaizduoti didžiausią žmogaus malonumą, vaizduodavo kiaulę.

§ XVII. Aukščiau minimas nadruvis taip pat sako, kad galvijams išlaikyti aukodavo ožį, nes šis gyvulys tikrai pasirodęs naudingas galvijų gerovei, ožio kvapas teigiamai veikia galvijų pašarą, dėl to buvo mėgstama ožį laikyti prie arklių ir jaučių, jis nubaidydavo galvijams žalingus žalčius, ypač tada, jei tvartuose būdavo smilkoma ožio rago. Jei kuriam galvijui atsirasdavo gumbų, beveik niekas nepadėdavo geriau negu ožio mėšlas. Taip jokio galvio nesą lengva laikyti kaip ožį arba ožką, jie ėda visokius dygius ir piktžoles, ir tai šlykščiose vietose; mieliausiai lipa kur yra rupūžių, žalčių ir kitų tokių gyvių,

* Už šio ir tolesnių lotyniškų intarpų vertimą dėkoju prof. habil. dr. Eugenijai Ulčinaitei. *Red.*

į skurdžias, kalnuotas ir aukštas vietas, o nuo tokios ganyklos tik riebėja. Tai gi, sako jis, dievui dovanojamas ožys, kad mūsų galvijai, šeriami prastu pašaru, liktų geri ir sveiki.

§ XVIII. Gaidį, sako jis, aukojame dėl namų ir jiems priklausomų pastatų bei dirvų, kadangi tai iš tikrųjų yra toks gyvis, kuris mielai lieka prie namų, šeiminingą laiką žadina lauko ir namų darbams. Jei tik galima, pasirenkama juoda spalva dėl to, sako jis, jog tai esanti geriausia spalva, tokie gaidžiai ir esą geriausi veislei ir paprastai laikomi dėl giedojimo.

Ketvirtas skyrius

Apie senovės prūsų dievus, garbintus Romovės ažuole

§ III. Pagal tai, ką sako senosios prūsų kronikos, ir tai, ką žinome iš savo patyrimo bei esame pastebėję savo akimis, senovės prūsų dievus būtų galima skirstyti į dangaus, žemės, vandens, gyvulių, žmonių, darbo bei prekybos dievus. Dangaus dievams priklauso Ukapirmas (*Occopirnus*), Laimė (*Layme*), Perkūnas (*Perkunas*)*. Žemės dievai yra: Žemėpatis (*Zemepattys*), Žemyna (*Zemyne*), arba ir Žemelė (*Zemele*), Žemeliukas (*Semeluksztis*), Puškaitis (*Pusczaitis*). Vandens dievai: Antrimpas (*Antrimpus*), laumės (*Laumes*). Gyvulių dievai: Viršaitis (*Wurszkaitis*), Svaibratas (*Iszwambratis*), Jaučbaubis (*Jauczbaubis*), Bičbirbis (*Biczbirbins*). Miško dievai: Girstis (*Girstis*), Bezdukai (*Bezdukkei*), *Iwullis*. Žmonių dievai: Aušautas (*Auszaitis*), Kurka (*Gurcho*), Pilvytis (*Pillwittus*). Darbo dievai: Pergubris (*Pergubrius*), Gabjaujis (*Gabjaugis*). Laimės dievai: kaip kaukučiai (*Kaukuczei*), barzdukai (*Bardzukkai*), markopoliai (*Markopete*) ir t. t. Šie visi yra geri dievai, kurių pagalbos ir buvo šaukiamasi. Šiaip jau yra dar ir pykčio bei nelaimės dievų: Pikulas (*Pykullis*), Giltinė (*Giltyne*), Magyla (*Magyla*) ir t. t. [...]

§ XVI. Šiuo metu nepasitaikė, kad nadruviai ar gretimi žemaičiai (mano žiniomis) dabar ypatingai garbintų Patrimpą (*Padrympus*), jo vietoje, atrodo, be Žemynėlės (*Zeminelen*) arba Žemeliukio (*Zemelukis*) garbinamas Vaižgantas (*Waisgautis*), t. y. vaisingumo dievas, kurį gerbia tiek vyrai, tiek moterys: jo garbei pjauna ėriuką arba gaidį, o ir šiaip atlieka kai kurias apeigas. Vardas kilęs iš žodžio „vaisius“ (*Waisus*), t. y. dauginimasis, vaisius ir gauti, vadinasi, tas, kuris neša vaisius, arba padeda daugintis. Apie tąjį Vaižgantą (*Waisgautis*) rašo ir Lasickis, žr. I: Žemaičiuose yra tokia mergaičių šventė, kur viena iš mergaičių, būtent aukščiausia, užlipa ant kėdės ir, kaire ranka laikydama

* NB. Aš juos nurodau taip, kaip jie istorikų aprašomi ir vadinami, o kitoje vietoje maloniam skaitytojui pareikšiu savo mintis, kurios nieko neįpareigoja.

pyragų prikrautą prijuostę, o dešinę – klevo arba liepos lapą, stovėdama ant vienos kojos, šaukia Vaižgantą (*Waisgautis*), kad jis linus užaugintų aukštus – tokio aukštumo kaip ji, kad visa galėtų linais apsidengti. [...]

§ XXVI. Čia norėtusi taip pat žinoti, ar tasai krivis (*Krywe*) ir jo vaidilučiai (*Weydelutten*) laikydavosi tam tikro laiko, dienų ir valandų, kada savo orakulus suteikdavo klausiantiesiems, ar žmogus bet kuriuo metu ir bet kurią valandą galėdavo gauti atsakymą ir žinių apie jam rūpimus sužinoti dalykus. Skaičiau, kad Delfų šventykloje prie Parnaso orakulas ne visuomet duodavo atsakymą, bet per metus būdavo tik tam tikros dienos, kada buvo galima jį klausinėti. O Delo ir Likijos orakulams buvo paskirti tam tikri mėnesiai, būtent šeši, kada buvo galima juos klausinėti. Kai kurie pastebėjo, kad mėnulio dilimas ir pilnėjimas, rytinės ir vakarinės valandos būdavo palankiausias metas apie tokius dalykus gauti žinių. Aš įsivaizduoju, kad velnias norėjo Dievą pamėgdžioti, ir kaip jis savo žmonėms skyrė tam tikras dienas ir jauną mėnulį, taip ir čia jis norėjo padidinti įspūdį parinkdamas tam tikrą laiką ir dienas. Mūsų prūsų kronikos praneša, kad tas, kuris norėdavo kreiptis į prūsų dievus, turėdavo tam gerai pasiruošti, nusimaudyti ir švariai apsilvilti, o tam tikrais atvejais ir pasninkauti bei skirti aukų. Taigi yra tikra, kad išdidžioji dvasia ne tuojau sutikdavo kiekvienam teikti savo tariamą pagalbą arba patarnauti, bet tartum išsiderėdavo gerą pasiruošimą. Dabar Nadruvoje ir Skalvoje, kurios senajai stabmeldystei nėra nepalankios ir naudojami velnio orakulais, manoma, kad ko nors iš dievo trokštant ir norint pasisekimo, reikia pasninkauti ir susilaikyti nuo moterų. Senovėje apeigoms atlikti buvo mėgstamas ankstyvas metas, ypač saulėtekis, dabar nadruviai į tai nebekreipia dėmesio; atvirkščiai, jie renkasi naktį ir taip daro dėl to, kad tokį uždraustą darbą nakties tamsoje galėtų geriau paslėpti ir kad jų nepažintų, neužklyptų arba nenubaustų. Bretkūnas mano, kad kriviai (*Krywe*) galėjo laikytis mėnulio fazijų; nelygu reikalas, kartais jie daugiau mėgdavo jaunatį, kartais pilnatį, kitąkart delčią. Jis esąs pastebėjęs, kad pradėdant laukų darbus – sėją buvo garbinama jaunatis, einant žvejoti – pilnatis, o dagojant – delčia, – tada ir būdavo jų dievai garbinami.

§ XXVII. Dievai negalėjo būti klausinėjami iš karto, o pirmiau reikėjo laukti tam tikrų ženklų, iš kurių būtų galima spręsti, kad jie yra nusiteikę būti klausinėjami. Iš pradžių prie ažuolo pasigirsdavo murmėjimas; tai būdavo ženklas, kuriuo dievai parodydavo, kad sutinka žmonėms per krivį (*Krywe*) atsakyti. Bet ne visada būdavo paprastas murmėjimas, iš kurio negalima atskirti jokio žodžio, dažnai būdavo tariama keletas žodžių, kuriuos išgirsdavo ne vien krivis (*Krywe*), bet ir tas, kuris atnešė auką. Galėjo būti ir daugiau ženklų. Be abejonės, jie bus stebėję kai kuriuos ženklus aukose, murmėjime, kituose dalykuose. Kronikos irgi pasakoja, kad perkūnijai griaudžiant dievai

pykstasi ir ne metas juos klausinėti. Galbūt ir aukos, prieš pradėdant klausinėti dievus, turėdavo ką nors nepaprasta parodyti. Lygiai taip pat graikų Pitija orakulo neklausinėdavo, kol auka nekrustelėdavo ir nesusvisdavo ypatinga šviesa. Galbūt turėdavo kas nors atsitikti su klausiančiuoju, su kriviu (*Krywe*), su vaidilučiais (*Weydolutten*): kuris nors iš jų krisdavo ant žemės, apsiputodavo ir nustodavo nuovokos. Man pranešė, kad kelios žiniuonės moterys Žemaičių pasienyje kelias dienas turėdavo išgulėti kaip negyvos ir tik tada galėdavo duoti klausiančiajam tinkamą atsakymą. Taip pat yra tikra apie šių dienų burtininkes ir raganas, kurios, vykdamos į kokią nors iš savo tariamų sueigų (kūnu ten nenuvyksta), lieka namie lovoje arba ant šiaudų tartum apžavėtos. Tuo tarpu jų dvasios velnio ten nugabenamos; būdamas visų galų meistras, jis suteikia joms kūnišką pavidalą ir tuos dalykus taip stipriai vaizduotėn įkala, jog jos gali prisiekti, kad ir kūnu ten yra buvusios, ir tai, ką ten matė, gali atpasakoti. Velnias nėra toks bejėgis, kad negalėtų savo darbais padaryti tokio įspūdžio kaip Aukščiausiasis Dievas, kuris mokėdavo savo pranašams per miegą kartais įteigti tokius įvykius, tartum jie būtų tai matę kūno akimis, paskui jie tuos dalykus keldavo aikštėn savo raštais, lyg šie būtų jau įvykę arba tuojau įvyks.

§ XXVIII. Kadangi aukščiau minima, kad tasai murmėjimas, girdimas iš dievų ažuolo, kartais yra buvęs toks, jog buvę galima išgirsti keletą žodžių, kuriuos krivis (*Krywe*) suprato, bet kiti nemokšos, kaip Rosenzweigas mus moko, ne, nors juos ir girdėjo kaip žodžius; tad kyla klausimas, kaip šitai būtų galėję įvykti. R[osenzweigo teigimu], velnias, būdamas dvasia, gali naudotis kalba ir ja žmonėms kalbėti, nelabai galima neigti, taip pat galima manyti, kad jis galėjo ir savo tarnus išmokyti naudotis ypatinga kalba. Bet taip pat manau, kad čia galėjo pasitaikyti ir visokių apgavysčių ir kad tokia velnio kalba būdavo slepiama savotiška pilvakalbystė. Varkaliuose, tuometinės mano parapijos kaime, buvo moteris, labai apšaukta, kad mokanti juodosios magijos. Man pranešė kaip tikrą žinią, kad ji kartais jaujoje (tai vieta daržinėje, kur jie savo javus džiovina ir kulia) pasikalbanti su savo velniu, ką esą girdėjęs ne vienas žmogus. Aš stengiausi apie tai sužinoti tikrą teisybę, bet neišmaniau kaip, nepakenkdamas savo reputacijai, galėčiau pats tai matyti ir girdėti. Pagaliau tai atlikti pavedžiau geram draugui; ir labai pasisekė: aš buvau greta, bet ta moteris negalėjo manęs matyti. Tokios jaujos yra gerokai atstu nuo namų ir trobesių, galima sakyti, laukuose; jaujos šonuose (bet po stogu) žmonės čia pat krauna iškultus šiaudus, už jų aš su savo potabeliu ir galėjau pasislėpti. Gerasis draugas visa tai sutvarkė pavakare, apie 9 valandą. Tada atėjo ta moteris, sukalbėjo daug maldų ir atliko keistų apeigų, kol pagaliau šaukėsi Žemeliuko (*Zemeluks*), kad jis duotų jai žinią, kur galima rasti vagį, gerajam draugui pavogusį jautį, nes šitai gerasis draugas buvo sugalvojęs. Po pusės

valandos ir po dar daugelio burtų pasigirdo duslus balsas, kuris jos prūsų kalba sakė, kad jautis esąs paklydęs, bet ne pavogtas. Tegul jis apylinkėje paklausinėjas. Po tokio atsakymo ji vėl ėmė melstis. Kai tik susiruošė eiti, aš su savo potabeliu, kuris buvo su manimi, pasirodžiau ir ją pabariau dėl padaryto pikto darbo. Moteris iš susijaudinimo apalpo, kad net pats dėl to nusigandau. Atsigavusią kalbinau draugiškai ir jos poelgi kiek tik galėdamas slėpiau; sakiau, kad nelaikau jos burtininke, santykiaujančia su velniu, nes ši vagystė esanti tik pramanyta. Jei velnias pats čia būtų kalbėjęs, tai jis tikriausiai būtų pasakęs, kur jautis yra, nes jis būtų tai žinojęs. Po ilgų kalbų sužinojau, kad ta moteris išmanė pilvakalbystę. Ir tai man ne kartą parodė; ji teisinosi, kad to išmokusi iš brolio, kuris jau yra miręs. Kad tokia pilvakalbyste užsiimama ir kitur dar ir dabar bei galima jos dirbtinai išmokti ir ją vartoti, nurodo mums daug istorikų. [...]

Penktas skyrius
Apie senovės prūsų aukas, aukotas Pikului (*Pykullis*) ir
Patrimpui (*Padrympus*)

§ II. Mūsų prūsai taip pat turėjo savo aukojimo papročius, tačiau juos, ypač Vokiečių ordino laikais, juo labiau dabar, labai slėpdavo ir jų laikydavosi paslapčiomis, taigi mums yra labai sunku apie jų aukas ką nors smulkiau pranešti, kadangi tie, kurie mums prūsų stabmeldystę aprašė, nei tiksliai, nei specialiai visko nenurodė, o tik tarp kita ko, pasakodami įvairius dalykus apie aukas, dažnai šį bei tą pamini. Kas tik buvo galima surasti, uoliai skaitant prūsų kronikas ir pačiam klausinėjant dar linkusius į pagoniškus prietarus nadruvius, skalvius, žemaičius, noriu maloniam skaitytojui pranešti. [...]

§ IV. Aukodavo ir norėdami ką nors sužinoti. Pavyzdžiui, rengdamiesi į karo žygį arba pradėti karą, prie medžio pririšdavo žmogų ir į jį šaudydavo strėlėmis arba durdavo ietimi jam į krūtinę, jei kraujas trykšdavo šviežias ir stipriai, kaip iš pilnos gyslos, tai būdavo ženklas, jog karo žygis pasiseks, tačiau jei kraujas tekėdavo lėtai, tai būdavo nesėkmingo karo žygio ženklas. Tokių tiriamųjų aukų neginčijamai yra buvę daug, jomis naudodavosi ne tik karą pradėdami ir kariaudami, bet ir kitais atvejais: vedybų, namo statybos, kraustymosi į namą ir pan. Panašūs dalykai dar ir šiuo metu tebevyksta tarp nadruvių ir žemaičių. Daugiau apie tai galima paskaityti kitoje knygoje. Aukodami tokias tiriamąsias aukas jie elgdavosi labai keistai ir viską atidžiai stebėdavo: kreipdavo dėmesį į laiką, vietą ir kitas aplinkybes, tai sakoma dar ir apie šiandieninius nadruvius, kurie, rengdamiesi svarbiam dalykui, labai saugo, kad kas nors, dalyvaujantis jų palaiminimuose, niekaip nenusižengtų.

Joachimas Rosenzweigas praneša, kad jie, aukodami tiriamąsias aukas dievams numaldyti, kreipdavo dėmesį į ugnį: ar ugnis greitai suliepsnoja, kaip atrodo liepsna, ar ji kibirkščiuoja ir kokios yra tos kibirkštys, kur kibirkštys skrenda, kaip spragsi, ar ugnis ir auka visa ar tik pusiau sudegė. Jie stebėdavo dūmus: ar jie tiršti, stiprūs, silpni, ar kyla stačiai aukštyn, ar dalijasi ir kaip dalijasi, ar sukinėjasi, krinta žemyn, ar tvyro ore ir kokios jie spalvos. Ar gal smarkus vėjas ir netikėtas lietus prigesino ugnį ir sutrukdė aukojimą? Ar ugnis aukojamąjį dalyką suskaidė ir išardė? Kreipdavo dėmesį ir į aukojamųjų dalykų kvapą ir kt. Aukodavo smilkalus, lajų, ir čia stebėdavo, ar smilkalai, lajus ir t. t. maloniai kvepia ar dvokia. Ir pagal kvapą būdavo sprendžiama, ar sumanymas vertinamas gerai ar blogai. [...]

§ VIII. Buvo ir smerkiamųjų aukų, kai ką nors pasmerkdavo ir užkeikdavo. Apie šias užsimena Bretkūnas rankraštyje ir sako, kad jas dievams ir ugniai tik parodydavo, o paskui, kalbėdami užkeikimus, mesdavo į bjaurų raistą, nes tokį dalyką laikė nevertu, kad ugnis jį sunaikintų, nors užkeikimui naudodavo ir kitokias priemones. Kai kurie žemaičiai ir nadruviai tam tikslui naudoja žalčius: kalbėdami tam tikrus žodžius, juos pakiša tam, kuriam jie turi padaryti žalą arba atnešti nelaimę, bet irgi nevienodai: jei patį žmogų turi ištikti nelaimė, liepia žalčiui eiti į jo namą, jei norima žalos jo gyvuliams, tai žalčiui nurodomi tvartai, o tam, kurį turi ištikti nelaimė lauko darbuose, žaltyis siunčiamas į lauką ir t. t.; apie tai yra atskirame skyriuje apie žalčius. [...]

§ XIII. Aš įsivaizduoju, taip pat mano ir Bretkūnas, kad kaip Senojo Testamento kunigai gaudavo aukų dalį, taip ir kriviui (*Krywe*) bei vaidilučiams (*Weydulutten*) tekdavo atitinkama aukų dalis, o kitkas, pagal laiką ir žmones, likdavo jų Pikului (*Pykullis*) ir Patrimpui (*Padrympus*). Taip tasai Pikulas (*Pykullis*) krivį (*Krywe*) ir jo šalininkus padarė riebius ir turtingus; o kas Perkūno (*Perkunas*) garbei prie stebuklingojo ažuolo buvo aukojama, viskas būtinai turėjo būti sudeginama (kas ne jam buvo aukojama, to nereikėjo sudeginti), dėl to iš Perkūno (*Perkuno*) kriviui (*Krywe*) ir jo vaidilučiams (*Weydulutten*) mažai tebuvo naudos, užtat daug naudos jie turėjo iš Pikulo (*Pykullis*) ir Patrimpo (*Padrympus*).

§ XIV. Perkūnui, kaip griauštinui, visai teisingai buvo priskiriama ugnis, nes yra žinoma, kad griauštinis susijęs su ugnimi. Tačiau ta [apeiginė] ugnis turėjo būti kūrenama ažuolinėmis malkomis dėl to, kad velnias ir čia reikalauja geriausių malkų. Dabartiniai nadruviai mano, kad ažuolinių malkų dūmai yra labai sveika, ir yra įsitikinę, kad ažuolinės malkos, deginamos židinyje, iš patalpos išvaro ligą, arba, teisingiau, blogą tvaiką, kuris yra ligos priežastis, nekalbant apie tai, kad ažuolinės malkos kaitriausios ir anglys geriausios, patvarios, negreitaį gęstančios; ir gali būti, kad didysis kunigas, arba Vaidevutis (*Weidywutto*), paliepęs deginti kaip tik šitokias malkas, kad

būtų kuo mažiausiai vargo kūrenant ugnį prie Romovės (*Romove*), kad aplink patį ažuolą būtų palaikoma tinkama oro temperatūra ir natūrali šiluma; čia daug padėjo aplinkui sukabintos uždangos, kad žiemą ir vasarą medis žaliuotų.

§ XV. Dėl to senovės prūsai ažuolines malkas apskritai laikė puikiomis, beveik net šventomis; prie ažuolo nebuvo galima žmogaus užmušti ar nudėti, nei pakarti. Bet kad šiuos senovės prūsų prietarus bent kiek susilpnintų, Ordinas ažuolų ne tik negerbė, bet ir, jei pagaudavo priešą, paprastai ant ažuolo kardavo. O kad sembai ažuolus nelaikytų tokiais šventais, Ordinas ant jų kardavo vagis, toks paprotys buvo dar 1588 metais, kai ant *Junckero* ažuolo korė vagis iš pilies ir Lyvenikės. Kadangi Ordinas nuo pat karo pradžios ant ažuolų kardavo išniekinimui, prūsai paskui tokius ažuolus nebe taip smarkiai garbino ir apskritai ažuolynuose žudydavo krikščionis. Patrimpui (*Padrympus*), be javų pėdų ir gyvųjų, kurie jam buvo šventi, rūkydavo smilkalus, nes velnias mėgdžiojo Didįjį Dievą, taigi pasirinko smilkymą, kuris Dievui buvo visų švenčiausias. O gal visa tai slepia Krivio (*Krywe*) ir Vaidevučio (*Weidywuiti*) slaptą susitarimą, kad prastuolių akyse atrodytų dar didingesni ir užsitikrintų jų begalinį dosnumą; todėl smilkymui jis reikalavo ne gintaro, vietinio daikto, o smilkalų, Prūsijoje tuomet labai reto daikto, vis dėlto juos sąmoningai taupė, nes tik per didžiausias iškilmes sklisdavo malonus smilkalų kvapas, kad paprastas žmogus pamatytų, kaip brangiai kainuoja prūsų dievų garbinimas.

§ XVI. Ar visuomet čia buvo vartojami įvežtiniai smilkalai, kuriuos mums teikia arabai ir kiti kraštai, kai kas galėtų suabejoti. Ar prieš daugelį metų arba dar seniau, kai dar Ordinas nebuvo atėjęs į Prūsiją, čia atplaukdavo laivai, kurie būtų galėję atgabenti pakankamai smilkalų? Tuo klausimu Bretkūnas ir Rosenzweigas mano, kad vietoj užsienietišκών smilkalų senovės prūsai galėjo vartoti sakus, kuriuos skruzdėlės išmeta eglynuose ir kurie atrodo ir kvepia kaip tikrieji smilkalai; ši nuomonė yra dar labiau galima, kadangi dabartiniai Nadruvos prūsai skruzdėlių sakus ir tikruosius smilkalus vadina tuo pačiu vardu. Ir kai kurie senovės nadruviai pastebi, kad skruzdėlynai esą jiems lyg ir šventi ir geriau jų neliesti. Be abejo, tai jų šventa relikvija, nes iš tokių skruzdėlynų vaidilučiai (*Weidulutten*) rinko netikruosius smilkalus, o skruzdėlynus laikė šventenybe ir nenorėdavo jų liesti. [...]

§ XIX. Kiek žinome iš prūsų istorikų, žmones aukojant bus buvę elgiama si šitaip: turint galvoje žmonių aukas, ligonis galėdavo susideginti pats, taip pat vyras galėdavo atiduoti gyvą sudeginti savo sergančią žmoną arba vaiką, brolių, seserį ir kt., nes tai buvo leista viešpačiui (*Wieszpats*), t. y. namų ponui, bet tikriausiai ligoniui sutikus (*consens*), jei jis buvo suaugęs. Minėtina, kaip rašo Simonas Grunau ir Hennenbergeris, kad garbė susideginti priklausiusi

vien dideliems ponams, o jei pas paprastą žmogų būdavo ligonis, dėl kurio gyvybės ir sveikatos nebebūdavo vilties, tai jam ant burnos uždėdavo priegalvį ir jis turėdavo uždusti, kad būtų išvaduotas iš kančių. Tačiau jei šis būdavo didelio pono vaikas, tai sergantis dar gyvas būdavo sudeginamas kartu su prikabinu paliepiu kurį laiką tenai tarnauti dievams, kol tėvas ir motina taip pat atvyks. Tokius posakius nadruviai ir skalviai tebevartoja; matydami mirštančius savo vaikus, tėvai paprastai sako, ką aš ir pats esu ne kartą girdėjęs: *Man iktolei szlusziei, nu Diewu, szluszyk, kolei asz pareisu tę*. Iki šiol tarnavai man, dabar tarnauk Dievui, kol aš ten atvyksiu! Tokiu pat būdu pirmasis krivis (*Krywe*), arba Vaidevutis (*Weidywuitus*), ir jo kolega Prutenis (*Prutenus*) pasiaukėjo dievams – susikibę rankomis ir giedodami ėjo mirti. Be to, ir kilmingųjų ponų moterys galėjo prisiimti tokią garbę. Ir tai paprastai darydavo ta, kuri ištikimiau už visas kitas mylėdavo savo vyrą. Be to, senovės prūsai, pasisekus jiems paimti į nelaisvę keletą priešų, vieną iš jų, būtent garbingiausią, paaukodavo ir sudeginavo; apie tai jau anksčiau kalbėta. [...]

§ XXI. Šitaip belaisvius deginant ir ažuolo dievams meldžiantis vaidilučiai (*Weidelutten*) ir minia keldavo didelį triukšmą. Bretkūnas sako, kad jie trimituodavę savo mediniais trimitais, vyrai ir moterys į tarpą giedodavę, taigi jie būdavo deginami labai triukšmingai; ir Simonas Grunau rašo, kad brolis Marquardas von Rischeynas buvęs sudegintas [žmonėms] smarkiai šūkaujant. [...]

§ XXIX. Taip pat būdavo aukojamos žuvys. Berods šitaip rašoma tik apie prie vandens gyvenančius žvejus, bet kadangi netoli Romovės yra buvę upių, tai ir žvejai tą padariusiems dievams bus rodę savo dėkingumą. [Joachim] Rosenzweigas savo *Rapsodijose* rašo, kad žvejai, gyvenę Elko apylinkėse ir apie Spirdingo ežerą, prie Noveno bei prie Skomanto ežero, atnešdavo keletą keptų žuvų į netoliese augusius miškus ir čia aukodavo savo dievams. Kai kurie, nors slapta, šitaip darydavo dar ir jo laikais, taigi juo labiau bus aukoję Romovės dievams, ypač Patrimpui (*Podrympus*). Minimas Rosenzweigas mano, kad aukojamos buvo pirmosios sugautos žuvys: upėtakiai, lašišos, šalviai, eršketai ir didelės lydekos, tačiau jie aukodavo tik galvą, kepenis ir širdį, o visa kita buvo skiriama vaidilučiams (*Weydulutten*) kartu su aukotojais suvalgyti.

§ XXX. Bretkūnas pasakoja, kad jo laikais Labguvos apylinkėse kai kurie žuvis aukodavo šitaip: pakviestas arba ten paskirtas vaidilutis (*Weydulutt*), arba, jo nesant, šeimnininkas ir aukotojas priešais akmenį arba ažuolą, kur būdavo aukojama, pristatydavo dievams ant lentos sudėtas žuvis, laikydamas rankoje kaušėlį (*Kauszel*) sukalbėdavo maldą, kurioje išvardydavo ne tik tai sužvejotųjų žuvų rūšis, bet ir žvejus bei įvairius tinklus, ypač vargus ir žvejojant įvykstančias nelaimės, kad Dievas juos laimintų ir apsaugotų nuo visokių nelaimių žmones, žvejybos įrankius, laivus ir t. t. Meldžiantis auka

nunešama prie ugnies. Po maldos ją suvalgydavo, bet galvą, širdį, kepenis, vidurius ir ašakas prie ažuolo [arba] akmens sudegindavo, o paskui melsdavosi, giedodavo ir girtaudavo, kol pagaliau eidavo namo.

§ XXXI. Nors senovės prūsai šitokias savo apeigas labai slėpė, vis dėlto Jonas Bretkūnas praneša, kad iš tikrųjų aukojimo papročiai buvo tokie: 1) kad numatytus aukoti arklius ir gyvulius jodydavo ir varinėdavo, kol nuvargindavo, be abejonės, dėl to, kad leistųsi aukojami; 2) kad skirtus sudeginti gyvulius, taip pat ir žmogų, kuris turėjo būti sudegintas, iš pradžių tris kartus apvesdavo aplink šventąjį ažuolą, taip juos kiekvienam stabui po kartą pristatydavo; 3) kad aukotino gyvulio ir žmogaus kraujas, tekantis iš dar bent kiek gyvo gyvulio ar žmogaus, tuojau būdavo teškiemas ant Romovės dievų medžio; iš tikrųjų taip buvo elgiamasi tik su tomis aukomis, kurios nebūdavo deginamos, bet dievų garbei paskerdžiamos ir suvalgomos, o aukos viduriai būdavo deginami; 4) tačiau kurie būdavo gyvi deginami, tų kraujas nebūdavo nuleidžiamas. Nepaisant to, senovės prūsai ir tas aukas, kurių aukodavo tik kraują ir vidurius, laikydavo tobulomis aukomis, kadangi aukojo savo dievams, dėl to jų gyvuliai kaip iš pieno plaukė.

§ XXXII. Aukodami bei skersdami šias aukas jie labai kreipdavo dėmesį į savo nuojautas ir pranašavimus, stebėdavo, kaip žmogus arba gyvulys elgiasi, noriai ar nenoriai leidžiasi aukojami, kaip teka kraujas, kaip dega ugnis. Bretkūno teigimu, jie apžiūrėdavo pelenus: kokios jie spalvos, ar visa auka sudegė, ar kas nors liko. Taip daro ir dabartiniai nadruviai atnašaudami, paskui mėsą suvalgo, kaulus surenka ir sudegina, pelenus gerai apžiūri ir iš to sprendžia, ar auka jų Žemynėlei (*Zeminelen*) patiko ar nepatiko.

§ XXXIII. Apie sudegintų aukų pelenus reikia pasakyti, kad jie krivio (*Krywe*) ir vaidilučių (*Weydulutten*) buvo gerai saugomi, be abejonės, juos naudodavo kerėjimams, pavyzdžiui, iš žuvų, kurias keli žvejai rengdamiesi žvejoti sudegindavo kaip auką, pelenų dar moka burti, kad žvejyba būtų sėkminga. Taip pat daroma ir su kitų aukojamų gyvulių pelenais, kuriuos vaidila (*Weidullis*) arba maldininkas (*Maldininks*) arba susemia savo reikalams, arba užkasa.

Šeštas skyrius

Apie Perkūno, arba Griausmo dievo, garbinimą

§ I. Perkūnas berods naudojasi ta garbe, kuri suteikiama kitiems dviem, taip pat anų aukos kartu priskiriamos ir jam, nes niekur neteko skaityti, jog tie, kurie aukodavo (ar norėdami iš dievų gauti ko nors gero, ar kad apsisaugotų nuo žalos, kurią perkūnija gali padaryti ir kurios gal bijodavo), Perkūnui (*Perkunum*) aukodavo tiek pat gausiai, kaip Pikului (*Pikullis*) ir Patrimpui

(*Padrympus*), kuriuodu jiems iš dalies buvo žalingiausi, iš dalies naudingiausi. Perkūno (*Perkunas*), nors jis irgi galėjo būti žalingas, manau, taip labai nebuvo bijomasi kaip Pikulo (*Pykullis*), todėl šiam buvo aukojama daugiau aukų. Tačiau, kad šio dievo didingumas nenukentėtų, jam buvo aukojama ir užlaikoma nuolatinė auka, būtent ažuolinėmis malkomis kūrenama ugnis, kuri visuomet turėjo priešais jį degti, ir jo garbei vienas vaidilutis (*Weidulutt*) visuomet privalėjo ją prižiūrėti, ir visos tos aukos, kurios jam arba kitiems dviem dievams buvo aukojamos, turėjo būti sudeginamos vien šioje jam skirtoje ugnyje. Vaidilutis (*Weidulutt*) ugnį privalėjo prižiūrėti labai akylai, kad ji neužgestų. Jei taip atsitikdavo, tai vaidila netekdavo gyvybės, kaip liudija Hennenbergeris, Thomas Weisselijus, Strijkovskis ir kiti.

§ II. Kuo užgesusią ugnį jie vėl uždegdavo, niekur neradau parašyta. Pirmojo Prūsų vyskupo Kristijono kronikoje esą parašyta, kaip rankraštyje praneša Bretkūnas, kad netoli Romovės ažuolo esą buvęs toks šulinys, kurio vandenyje buvę tiek sieros, kad įkištas užgesęs nuodėgulis tuojau užsidegdavo; jam tai atrodo neįtikėtina, juo labiau kad tokio sieros šaltinio Prūsuoje, kiek žinau, visai nėra, tad taip padaryti galbūt buvo galima kerėjimu arba ypatingu krivio (*Krywe*) sumanumu.

§ III. Joachimo Rosenzweigo rankraštyje galima štai ką paskaityti: Jis iš akmens, kuris galbūt buvo pašventintas, išskeldavo kibirkštis į kempinę, prikibusią prie ažuolo, o kai ji užsidegdavo, krivis (*Krywe*) su savo vaidilučiais (*Weydulutten*) ir vaidilutėmis (*Weyduluttinen*) keliais slinkdavo prie ažuolo ir po ilgo murmėjimo ugnį uždegdavo; čia pat vykdavo ir vaidilučio (*Weydulutten*), kuris ugnies gerai neprižiūrėjo ir leido jai užgesti, egzekucija.

§ IV. Nors jie galėjo mokėti ir kitaip ugnį prie šio ažuolo užkurti, gal kažkaip uždegti tam tikros rūšies ažuolo [malkas]. Čia turiu papasakoti, kas atsitiko mano laikais. Kartą po didelio miško gaisro teko išverstą ažuolą iš išdegusio miško išsivežti poliams. Atvykęs į tą vietą, kur man buvo nurodyta ažuolą nusikirsti, galvojau, kokį didelį nuostolį dėl šio gaisro tokioje gražioje dykynėje patyrė Jo Šviesybė kurfiurstas ir koks nelemtas žmogus turėjo būti tas, kuris uždegė šį puikų mišką, tokį naudingą Įsruties apskrčiai ir tokį pelningą Jo Šviesybei kurfiurstui. Apie šį įvykį vienas kalbėjo vienaip, kitas kitaip. Vienas manė, kad gaisrą galėjo sukelti čia ganė ir užsikūrę ugnį pie-menys, kiti, kad lentų pjovėjai, kurie, pjaudami lentas, dažnai užsikuria ugnį. Kai kas sakė, kad tai padarė tie, kurie pievose rauna ir degina kelmus, dar kiti buvo tos nuomonės, kad tai galėjo padaryti ir medžiotojai, prižiūrėtojai arba net brakonieriai, kurie taip pat kartais dykynėje užsikuria ugnį ir kiauromis dienomis ir naktimis tyko žvėrių. Tai galėjo įvykti ir nuo tokio brakonieriaus arba medžiotojo šūvio, nes nuo smilkstančio kamščio užsidega sausa žolė, o vėjui pučiant ugnis plečiasi.

Mums taip besikalbant atėjo žilas vyras iš Stalupėnų apylinkės, Įsruties apskrities, ir išgirdęs, kaip mes apie tai kalbamės (kadangi ir pats čia buvo gavęs šiek tiek išlaužų malkoms), sūnams paliepė kirsti malkas, o pats kalbėjosi su mumis. Beje, jis sakė, kad medžiai gali vienas kitą uždegti, jei pučia tam tikras vėjas. Tuo tarpu mano žmonės pradėjo kirsti gulintį akmeninį (mano nuomone) ažuolą, o vienas iš mano žmonių turėjo gerai plienuotą kirvį, kuriuo kertant iš medžio pasipylė kibirkštys. Tasai senis šitai tuojuo pastebėjo ir pasakė, kad to ažuolo nepanaudočiau namo slenksčiui, toks namas ateityje galės nukentėti nuo ugnies. Aš paklausiau, iš kur jis tai žino. Jis atsakė, kad ažuolas turi savyje ugnies, o į tokius ažuolus, kai jie nukertami, paprastai trenkia perkūnas. Aš iš to juokiausi ir pasakiau, kad kiekviename ažuole esą ugnies ir norėjau tai tuojuo įrodyti. Paėmiau kelis sausūs ažuolinius pagalius ir valandėlę vieną su kitu tryniau, kol jie pradėjo rūkti; tasai senas vyras atkirto, kad su sausomis ažuolinėmis malkomis tikriausiai galima įžiebtį arba įkurti ugnį, tačiau iš šio ažuoloėjusi ugnis, nors jis yra drėgnas ir išalęs. Aš sakiau, kad tai nuo kirvio ir staigaus bei stipraus kirčio. Jis atsakė, kad ne, šiame ažuole esanti šventa ugnis, paėmė keletą žalių skiedrų, kelis kartus jas padaužė akmeniu, tuojuo truputį patrynė, ir skiedros užsidegė; aš net nusigandau, pamaniau, kad tas senis moka žyniauti. Jis pasiūlė pabandyti man su kitomis skiedromis. Pabandžiau ir jos taip pat užsidegė. Jis kalbėjo, kad ažuolas priklauso Perkūnui (*Perkunas*), ir kad dievas mane nubaus, jeigu aš jį paliesiu. Šitie žodžiai mano žmones sutrikdė ir jie nebenorėjo to ažuolo doroti. Aš sakiau, ką Perkūnas (*Perkunas*) turi bendro su manimi ir mano ažuolu? Paraginau savo žmones, kad dirbtų toliau, o tam žmogui pasakiau, kad eitų savo keliais ir darytų tai, kas jam reikia, o aš dėl jo manijos savo darbo neatsisakysiu. Žmogui nuėjus kiek toliau, vienas iš mano kumečių pasisakė manęs, kad tasai žmogus bene bus maldininkas (*Maldinicks*) ir šventas žmogus ir kad aš jo įspėjimo nepaniekinčiau; jei aš ažuolo nenaudosiąs slenksčiams arba stulpams, tai jie, matyt, dirbsią toliau. Tačiau aš turėčiau tą žmogų gerai išklausinėti, kažį ar tai man nebūtų naudinga. Aš savo žmones išbariau, liepiau jiems dirbti savo darbą ir nesirūpinti tuo pakvaišėliu.

Kai buvau viską prie ažuolo atlikęs, poliams skirtus gabalus sukrovęs, ir norėjau juos duoti vežti namo, pavargo mano arkliai ir turėjau juos palikti savo parapijos pakraštyje [?], kelias čia pat pasisuko. Pavasariop pas kaimyną kilo gaisras ir ta ažuolo mediena sudegė drauge su daugeliu kitos mano medienos bei daugeliu ūkininko pastatų. Mano žmonės, kurie buvo girdėję mano pokalbį su anuo vyru, nusigando ir tą žmogų laikė ypatingu, tarp jų atsiradusiu pranašu.

Aš tikinau juos, kaip tas vyras melavo, bet iš įdomumo pagalvojau, ar nebus kartais buvusi tam tikra ažuolų rūšis senovės prūsų naudota ugniai iš-

gauti, kuri galbūt buvo skirta Perkūno (*Perkunas*) šventajai ugniai atkurti. Po uolaus ir atkaklaus klausinėjimo pagaliau vienas senas nadruvis pasakė, kad jo protėviai turėjo savo vaidilas (*Weidullen*), kurie savo dievo garbei visada turėdavo kūrenti ugnį, o jei ta ugnis užgesdavo, turėdavo ją iš tokio ažuolo įžiebtį. Aš paklausiau, kaip jie tai darydavę. R[osenzweigo teigimu], jie daužydavę malkas pilkais (ne raudonais) lauko akmenimis, kol kiek įšildavusios, tada reikėdavo jas trinti, ir netrukus išsižiebdavusi ugnis, o tokia ugnimi, jei ji kūrenama, buvę galima išvaryti vaiduoklius. Tasai nadruvis manė, kad tokių žmonių dar esama tarp žemaičių, kurie tokiais ažuolais labai tiki: esą didelė laimė patekti prie tokio ažuolo, sakė nadruvis. Aš paklausiau, ar tokie ažuolai priklauso Perkūnui (*Perkuns*), bet iš pradžių jis nieko neatsakė. Pagaliau pasakė, kad to reikalauti gali tik Perkūnas (*Perkunas*) ir Pikulas (*Pykullis*), o Pikulo (*Pikullis*) ir Perkūno (*Perkunas*) reikia labiau bijoti ir neatimti iš jų to, kas jiems priklauso. Aš paklausiau, ar jis dar tiki, kad Pikulas (*Pykullis*) esąs dievas. Jis patraukė pečiaus ir nenorėjo sakyti nei taip, nei ne, o tiktai pasakė: „*Taczuu jis Saw walnus*“. Jis daro, kas jam patinka. Tai jis, sakiau aš, juk yra *Welnas*, t. y. velnias (nes šitaip nadruviškai (lietuviškai) vadinamas velnias). „Taip, – atsakė, – jis, tai yra jis, nes jis laisvas daryti tai, ką nori, ir mano, kad niekas negali jam to užginti“. Aš nusigandau dėl to nadruvio.

Čia galima matyti, kaip nadruviai, būdami senovės prūsai, dar užsispyrę laikosi savo senosios stabmeldystės, ir kad jų dievų atminimas jiems neišeina iš atminties, o jei kas nors kartais prie jų prisimestų, tai būtų galima sužinoti, kad daugelis širdyje dar laikosi senosios pagonybės ir ją myli. [...]

§ VI. Dabar tenka pastebėti, kad nadruviai nelabai bijosi, kai yra perkūnija, bet kai labai žaibuoją ir skaudžiai trenkia, jie suraukia lūpas ir švilpčioja, panašiai kaip *poppysma** arkliais. Nepaprastai uoliai klausinėju tokio švilpčiojimo priežasties ir kodėl taip daroma, bet iš jokio nadruvio to nesužinojau, galiu tiktai spėti, kad jie tuo nori dievą Perkūną (*Perkunas*) numaldyti, panašiai kaip *poppysma* paprastai nuraminami nerimstantys arkliai. Šiuo atžvilgiu senovės prūsai prilygsta kitoms pagoniškomis tautoms, ypač senovės romėnams, apie kuriuos Casp[aras] Peuceras, remdamasis Plinijumi, rašo, kad jie prieš žaibą ir perkūniją švilpaudavę. Nors vienas senas žmogus, ilgai Nadruvoje gyvenęs, mano, jog jie nori šitaip nuo savęs nukreipti audrą, kad perkūnas netrenktų arba bent kad trenkus žaibo ugnis nieko neuždegtų, nes jie mano galį tokiu švilpavimu perkūniją nuraminti arba nukreipti.

§ VII. Taip pat esu tikras, kad perkūnijai praėjus pasiturintieji tuoj pat pajauja avį arba kiaulę, arba nors juodą gaidį ar vištą, ir tuojau viską suvalgo. O jei turi alaus, tai pradės leisti naują statinaitę ir ją išgers su savo šeimyna

* *poppysma*, -*atis*, gr. – raminaamas pliaukšėjimas liežuviu, taip pat saugantis nuo perkūnijos (žr. *Латынско-русский словарь*, Москва, 1976). Red. past.

arba ir su kaimynais. Ta proga jie, be jokios abejonės, laikysis savo senųjų papročių ir dievui Perkūnui (*Perkuno*) ką nors pames arba papils.

Net spėju, kad taip galėjo įvykti dievo Perkūno (*Perkuno*) garbei (nes dar ir šiuo metu girdėti, kad jie Perkūną (*Perkuns*) vadina dievu, savo kalba sakydami *Dievas*, *Diewaitis* – dievas, dievo sūnus), kaip ir iki tol buvęs paprotys dievų, ypač dievo Pergubrio (*Pergubrio*), kurį kiti vadina Pergrubriu (*Pergrubrii*), garbei papjauti veršį, avį, ožį arba gaidį. [...]

§ IX. Kai trenkia į kieno nors namą, bet jo neuždega, šį laiko geru žmogumi ir sako, kad jisai buvo dievui ypatingai mielas, jei jo namas išliko. Be to, jie gyvena manija, kad pas tą, į kurio namus perkūnas trenkia, vis tiek ar uždega ar neuždega, yra kas nors iš prūsų dievų, bent aitvaras (*Aitvars*), kurį kai kas laiko alfu (*Alff*). Jei į jį pataiko, tai jis namą uždega, o jei nepataiko, tai perkūnija ir žaibas namui nepakenks. Tačiau aitvaras (*Aitvars*) Perkūno (*Perkunos*), t. y. griaustinio, yra mušamas, nes jis per daug bendrauja su žmonėmis; kadangi jis baudžiamas dėl žmonių, tai ugnimi atkeršija žmogui – uždega namą. Aitvarą (*Aitvars*) jie laiko tokiu dievu, kuris turi kūną ir kaulus. Dėl to jie paprastai gaisro vietoje ieško kaulų, kurių, kaip vienu balsu teigia, tikrai randa, nors tuo metu namuose nebūtų buvę nei žmogaus, nei gyvulio. Šiaip kai kurie nadruviai, stebėdami žaibą ir perkūniją, tikrai žino, ar trenks ir kur trenks, ar pataikys į šį ar į kitą žmogų.

§ X. Čia dar turiu papasakoti apie keistą įvykį, kuris atsitiko Nybudžiuose maždaug 1652 metais. Iš Lenkijos atėjo vyras įprastu vieškeliu, kuriuo ėjo ir mano senasis potabelis Mikelis Užupis, o už jo šlubavo senas elgeta žemaitis, kai netikėtai staiga ėmė griaudėti baisi perkūnija. Audra buvo tokia siaubinga, kad buvo matyti tik žaibai ir girdėti vien baisūs griaustinio trenksmai. Šiems trims suėjus draugėn, žaibai taip susipynė ir apsupo lenką, Užupį ir elgetą, bet daugiausia lenką, kad iš tikrųjų buvo galima manyti, jog ugnis nori jį sunaikinti, tačiau lenkas, iš dalies iš baimės, iš dalies dėl to, kad žaibai jį taip visiškai apsupo, to visai nejautė. Lenkas, kartu su abiem kitais, perkūnijos buvo taip sulaukyti, kad negalėjo paeiti iš vietos. Elgeta sako Mikeliui: „Matai, perkūnas nori trenkti į arklį, bet negali, Perkūnas sulaikomas, turbūt kas nors yra balne, jei jis balną numestų, priežastį būtų galima greitai surasti“. Mikelis tuo patikėjo ir sako lenkui, kad jis nušoktų nuo arklio ir numestų balną. Šiaip jam teksią numirti. Lenkas nuo arklio nušoko ir balną numetė kiek toliau nuo savęs, senis žemaitis norėjo skubėti prie balno, bet kadangi šlubavo, nespėjo balno pasiekti, kai tuo tarpu perkūnas į balną trenkė ir bematant jį sudegino į pelenus. Tai atsitiko labai staiga, o tuojau pakilęs vėjas pelenus buvo beišnešiojęs. Tačiau senis žemaitis vis dėlto šiek tiek pelenų pačiupo ir suvalgė, o likusius paslėpė. Audra netrukus aprimo, o kai Mikelis atvyko į artimiausią karčiamą Nybudžiuose ir apie tai papasakojo kitiems žmonėms, dar keli nuėjo į tą vietą, kur teberado elgeta: jis verkė, kad Dievas jo nepaėmė iš pasaulio.

Bet Mikelis netrukus gailėjosi, kad ir jis nepaėmė tų pelenų, nes paskui sužinojo, kad tas, kuris tų pelenų valgo, apdovanojamas gabumais kerėti ugnį ir išpranašauti būsimus dalykus.

Po kurio laiko apie tai sužinojo to meto kunigas Andrius Krauzė ir ėmė uoliai klausinėti apie tą žemaitį, kur jį būtų galima rasti. Pagaliau apie jį sužinojo ir pasikvietė pas save; jo klausinėjo, kodėl taip skubėjęs prie to balno, nes juk žinojęs, kad perkūnas į jį trenksias. Jisai atsakė: „Norėjau palikti pasaulį. Jei Dievas būtų mane paėmęs pas save per perkūniją, tai būčiau išnykęs be skausmo ir ten danguje jam tarnaučiau; iš to būčiau galėjęs padaryti išvadą, kad tikrai esu Dievo kūdikis, nes su savo kūdikiu dievaičiu (*Diewaitė*) paima mane pas save“. Tačiau kodėl jis paėmęs pelenų? „Pelenų, – jis atsakė, – Dievas man nepavydėjo, kad būčiau apsaugotas nuo ilgos ligos ir kad Dievas vis tiek kada nors mane be skausmo paims. Kunigas klausinėjo toliau, ar tie pelenai šiaip kam nors dera. Žemaitis atsakė, kad jie gali būti naudingi daugeliui dalykų, prieš ugnį, be to, jei kam yra kas nors pavogta, per juos galima apie tai sužinoti. Tačiau jis pelenus vartojęs tik tam, ką pirmiau minėjęs. Tačiau Mikelis sakosi, kad iš to seno žemaičio tuomet išmokęs, kaip galima atskirti uždegančius žaibus nuo neuždegančių, ir jis mokėjo, užeinant perkūnijai, pasakyti, ar perkūnija bus uždegama ar ne, ko ir aš iš to žmogaus vien iš įdomumo norėjau išmokti, bet dėl silpnų akių, kurios nepakenčia žaibavimo, negalėjau to suprasti.

Šiaip apie žaibavimą Nadruvoje visur įsivyravusi nuomonė, kad žaibai yra perkūno drausmės tarnai, kurie žmogaus ieško ir pagaliau nuveda į vietą, kur perkūnas trenkia. [...]

§ XIII. Jei perkūnuoja tuo metu, kai gimsta kūdikis, laikoma, kad jis, jei tai yra dienos metas, bus didelis ponas, tačiau jei gimsta naktį perkūnuojant, tai netrukus mirs. Jei pavasarį griauštinis griaudžia iš šiaurės į pietus arba iš rytų į vakarus, tai esąs ženklas, jog vėlyvieji pasėliai gerai užderės; priešingai, jei perkūnija traukiasi iš vakarų į rytus arba šiaurę, geriausiais laikydavo ankstyvuosius pasėlius, tik tais metais mirsią vaikai. Jei perkūnija, traukdamasi iš rytų į pietus arba vakarus, nutrenkia žmogų, tai šis yra buvęs Dievui malonus, tačiau tas, kuris nutrenkiamas, kai perkūnija eina iš vakarų į rytus, bus numiręs dėl savo nuodėmių. Jei pavasarį perkūnijos metu bulius, esantis su gyvuliais, bliauna ir baubia, reiškia, kad bus sausa vasara ir gaiš gyvuliai. Tokių ir panašių prietaringų pranašavimų apie perkūniją dar dabar yra daug, bet apie juos tyčiomis nutyliu, kad malonaus skaitytojo netrukdyčiau ir neįkyrėčiau tokiais prietaringais pokštais.

§ XIV. Tačiau pažymėtina tai, kad 1664 metais, kai aukščiau minima eglė perkūnijos buvo sužalota ir Dievo padaryta netinkama prūsų stabmeldystei, senieji nadruviai paprastai sakydavo: Dabar, kai dievaitis (*Diewaitis*; dievas) Perkūnas (*Perkuns*) atėmė iš mūsų šią gražią eglę, per kurią mums parodė

ties gero, mes pateksime į tokius rūpesčius ir vargus, kokių dar niekad nepatyrėme. Jie net tikrai manė, kad bus didelių pokyčių, nes jei tokie šventi medžiai dievaičio (*Diewaitis*), t. y. dievo, taip jį dabar vadina nadruviai (kaip ir κατ' ἐξοχήν [žymiausiai]), paliečiami, tai bus galas ir tiems, kurie juos garbino bei jais naudojosi, ir tiek laiko, kiek viena karta atsimenta, negalima tikėtis jokio pagerėjimo. Šitas jų pranašavimas, tiesą sakant, išsipildė tiek, kad nuo visokių vargų, nadruviams tekusių nuo 1684 metų iki šiol, liko tušti keli tūkstančiai ūbų, nors eglė arba trenkimas į ją čia niekuo dėti. Taigi ir čia senovės prūsai su senaisiais pagonimis, ypač su romėnais, turėjo bendra tai, kad kai kurių perkūnijų, jų vadinamų *publica* (viešosiomis), be abejonės, todėl, kad jos lietuviškai *publicas aedes* (viešus pastatus), pranašaujami dalykai, [jų manymu], įvyks tik per 30 metų.

Vertė EMILIUS KRAŠTINAITIS

Septintas skyrius

Apie kitus vidurinio rango dievus, ypač apie Kurką (*Gurcho*)

§ VII. Šalia šio ažuolo, tarp Frauenburgo ir Tolkemitos, buvo irgi gana didelis akmuo, ant kurio Kurkos (*Gurcho*) garbei žvejai aukojo ir degino žuvis, o [aukojime] dalyvaujantieji – kitą maistą.

§ VIII. Tie, kurie gyveno atokiau nuo šio akmens ir ažuolo, galėjo pareikšti Kurkai (*Gurcho*) pagarbą namie prie kokio nors ažuolo, kurių visoje Prūsijoje buvo labai daug, juo labiau senais laikais – apie tai galima pasiskaityti šių autorių: Hennenbergerio, Sim[ono] Grunau, Weisselijaus, Treterusio ir kituose rankraščiuose bei kronikose. Kartais dar randama tokių akmenų, o prieš keiserius metus šventu buvo laikomas vienas gana aukštas akmuo netoli Gumbinės arba Pisakiemio prie pušynėlio, ant kurio aplinkiniai gyventojai aukodavo pinigų, drabužius, vilną ir kt., tačiau gali būti, kad šis akmuo iš tikrųjų buvo skirtas ne Kurkai (*Gurcho*), o Pikului (*Pykullis*), kad šis jiems nekenktų.

§ IX. Aukos, kuriomis buvo garbinamas Kurka (*Gurcho*), buvo tikriausiai įvairiausios pirmosios naujo derliaus gėrybės, ką tik iškulti javai, kaip antai: kviečiai, rugiai, miežiai, avižos, pupos, žirniai, lęšiai, taip pat ir kitoks maistas: mėsa, miltai, medus, midus, alus, pienas ir šiaip visa kita, kas tinka valgyti ir gerti; taip pat pirmosios pagautos žuvys, – ką gerai prisimena Bretkūnas savo rankraštyje bei lietuviškuose pamoksluose; būtent, kad jie Kurkai (*Gurcho*), kurį jis vadina Gurkliu (*Gurcklies*) (galimas daiktas, kad šiame žodyje *Gurcho* perrašinėtojas vietoj ch parašė cli), aukodavo pagauto eršketo galvą ir uodegą, o visa kita suvalgydavo arba parduodavo. Prisimenu, ką apie šį aukojimą rašo Eubolas Komikas (*Eubolus Comicus*) savo *Semelėje* (*in Semele sua*),

kai jis įveda Bakchą (*Bachum*) sakydamas: *Primum equidem Sacrificant mihi quidam Sangvinem, vesicam puta fellis, nihil de corde, ne quidem Superficiem. Ego vero, neque dulci vescor victima, neque femoribus* (Pirmiausia aukoja kraują, tulžies pūslę, nieko nuo širdies ir nuo viršaus. Aš nevalgau nieko iš tos aukos, net ir šlaunies). Taip pat sako ir Menandras (*Menander*), *quod Diis apponant extimam lumborum partem, fel et ossa, libo inepta, reliqua ipsi absumant* (Tai, ką pateikia dievams: kraštinę šlaunies dalį, tulžį ir kaulus, maistui netinkama; visa kita patys suvalgo). Taigi panašiai atsitikdavo ir šiam Kurkai, arba Gurkliui (*Gurcho*, arba *Gurklio*), kurį jie dažnai pagerbdavo ašakomis ir kaulais, nes tokį paprotį dar turi kai kurie žemaičiai (*Zamaiten*) ir jų kaimynai: savo dievo garbei suvalgytų patiekalų kaulus sudegina, o pelenus pasilieka burtais arba užkasa.

§ X. Reikia taip pat aptarti Kurkos (*Gurcho*) garbinimo apeigas ir būdus. Svarbiausia buvo prie šventojo ažuolo kūrenama amžinoji ugnis, kurią turėjo kurstyti vaidilutis (*Weydelott*) arba žygenotas (*Zygenot*), atsakydamas už tai savo galva. Kokiomis malkomis buvo kurstoma ugnis, tiesą sakant, nerandame aprašyta, tačiau manoma, kad ažuolinėmis, nes šios malkos apskritai Prūsijoje buvo skirtos tarnauti dievams; jos buvo ir pačios patogiausios, nes ažuolinių malkų dūmai buvo laikomi sveikais, be to, ažuolinės malkos ne itin smarkiai liepsnoja, nelabai spragsi, taip pat nekibirkščiuoja, ne kaip eglinės ir epušinės [malkos]. Žarijos ilgai išlieka karštos, ir tokiomis malkomis kurstomą ugnį galima ilgiau palaikyti. Neturėdami ažuolinių malkų, tikriausiai bus naudoję skroblus (*Freybüchen*), nes šiuo metu tokias malkas dažnai naudoja nadruviai, ypač savo jaujose (*Jaugen*) kraudami ir laikydami naują javų derlių. Laikydami prietaringo papročio, per Kurkos (*Gurcho*) arba Patrimpo (*Padrymbo*) garbinimo šventę, vadinamą Gabjauja (*Gabjauga*), jų ugnyje sudegina ir kaulus, nes būtent šios malkos nestipriai liepsnoja ir nekibirkščiuoja ir, be to, gana ilgai žioruoja žarijos. Šia ugnimi būdavo uždegamos ir sudeginamos aukos.

§ XI. Apie šių malkų pelenus, ar jie naudojami, kiek žinau, niekur neparašyta, tik velionis ponas Bretkūnas savo rankraštyje dažnai kalba apie burtus su jais. Ten, beje, jis taip pat mini, kad jie naudodavo pelenus iš laužo, kuriame aukodavo savo dievaičiams aukas, kad išprašytų gerą žūklę, ką, be abejo, žvejai dar bus darę jo laikais Labguvoje, kur jis iš pradžių gyveno.

§ XII. Drauge su ugnimi jie aukodavo ir degindavo pirmuosius naujojo derliaus vaisius bei visokius valgius ir gėrimus. Bet kaip jie tai darydavo – neparašyta. O aš, nors ir ne visai pamatuotai, manau, kad jie grūdus arba žuvis dėdavo ant išduobtos lentos, ant jų pildavo midų, pieną arba alų ir ant to visko dar užpildavo žarijų ir šitaip visa tai sudegindavo savo dievų garbei. Mat taip darydavę su žemaičiais ribojęsi skalviai (*Zalavonier*), kaip man apie

tai pasakojo Vilhelmas Martinijus, dabartinis Verdainės (*Werden*) kunigas, didžiai išsilavinęs vyras, labai domėjęsis tokiais dalykais.

§ XIII. Šis vyras taip pat pasakoja apie medų, kad jį kaitindavo puode ir taip sudegindavo, nors ne visi valgiai būdavo deginami. Dažnai kito dievo vardu numesdavo Kurkai (*Gurcho*) į namo kampą valgių ir nupildavo gėrimų, kuriuos suėsdavo žiurkės ir kiti parazitai, pasakoja Hennenbergeris *Senovės Prūsijoje* (*Alten Preußen*). [...]

§ XV. Čia man šauna į galvą, ką kažkada, pradėdamas tarnybą, matė anksčiau minėtasis Vilhelmas Martinijus viename savo parapijos kaime Metirkviečiuose. Šis kaimas ribojasi su Žemaitija ir yra priešais kitą kaimą, priklausantį Žemaitijai, juos skiria tik mažas upelis, vadinamas Šuša. Žemaitijos pusėje buvo ažuolas, o prie jo maždaug per penketą žingsnių nemažas akmuo. Netoli akmens buvo iškelta aukšta kartis – jo nuomone, mažiausiai 8 sieksnių, – ant kurios buvo ištemptas ožkos kailis, o viršuje pritaisytas didelis įvairiausių javų ir žolių kuokštas. Minėtasis Martinijus yra pridūręs, kad, kai jie tą kartį ištraukė ir nuiminėjo stabą, jis pastebėjo, jog prie akmens, ant kurio buvo pastatytas pripiltas kaušelis (*Kauszele*), stovėjo senas vyras. Netrukus atėjo sena puikiai apsitačiusi moteris su dideliu ašochiu, kurį iš jos paėmė senasis vyras – mes jį vadinsime vaidilučiu (*Weydelutt*) – ir kažką įpylė į kaušelį (*Kauszele*), kaušelį paėmė į rankas ir meldėsi. Kaip jis meldėsi, velionis [Martinijus] negalėjo girdėti, bet neparodė ir savo pasipiktinimo. Tačiau po ilgų klausinėjimų pagaliau sužinojo, kad jie dėkojo savo dievui, davusiam jiems valgių ir gėrimų, maisto bei pastogę, tačiau jie nenorėjo pasakyti jo vardo. Po maldos jaunimas susiėmė už rankų ir šoko aplink ažuolą ir aplink kartį; šokti liovėsi, kai tik vaidilutis (*Weydelutt*) su kaušeliu (*Kauszel*) vėl [pradėjo] melstis. Po maldos išgėręs kaušelį, jis palietė kartį, tada visi prišokę kartį ištraukė ir griebė už kuokšto; ožkos kailį vaidilutis (*Weydelutt*) pasiėmė kaip užmokestį už savo triūsą, o žoles, buvusias ant stiebo, labai taupiai visiems išdalijo. Paskui jie susėdo aplink ažuolą ir akmenį, o vaidilutis (*Weydelutt*) pasitiesė kailį ant akmens, ant jo atsisėdo ir pasakė kalbą apie jų kilmę ir senuosius papročius, tikėjimą ir t. t., paminėjo Žemyną (*Zemyna*), Perkūną (*Perkuns*) ir daug kitų. Po pasakytos kalbos visi palenkė galvas prie žemės, o jis nulipo nuo akmens ir vaikščiojo tarp jų; paskui prasidėjo valgymas ir gėrimas, trukęs iki trečios dienos. Sako, kad jie tokį ožkos kailį iškeldavo tada, kai pradėdavo sėti žiemkenčius. Krėsdami visokiausius prietaringus pokštus, tada valgydavo mėsą ir drauge gerokai išgerdavo. Tikriausiai šios apeigos esančios ankstesnio Kurkos (*Gurcho*) garbinimo liekanos. Šitas garbinimas atrodytų beveik toks pat kaip ir apeigos, kurias stebėjo Holšteino pasiuntiniai Persijoje, Terkyje (*Terky*; miestas Rusijos teritorijoje) kunigaikštienės Byros

(*Byrae*) namuose, apie ką galima smulkiai pasiskaityti Olearijaus kelionės į Persiją aprašyme.

§ XVI. Be to, vienas geras draugas reiškia mintį, ar jie nestatą dar tokios pat statulos Kurkai (*Gurcho*), kai iškelia kupolę (*Kaupole*), nes ir dabar nadruviai, skalviai, taip pat žemaičiai turi paprotį, baigę sėją, per (apie?) Jonines, ilgus karties viršuje pririšti įvairiausių žolių kuokštą, kartį džiaugsmingai iškelti ir pritvirtinti prie tvoros stulpo, prie vartų arba ten, pro kur veš javus. Tokią kartį jie vadina kupole (*Kaupole*), ir ji stovi paprastai tol, kol suvežami javai. Tada jie nuima tą kuokštą nuo karties, dalį žolių, iš kurių padarytas kuokštas, deda į javus ir tiki, jog tokios žolės, išdžiūvusios saulės kaitroje, padeda javus apsaugoti nuo parazitų, žiurkių, pelių, kad kluone jų neestų. Dalį tokių žolių pasideda vaistams. Mat jie mano, kad tokios žolės turi padėti ir nuo bet kokios ligos. Tačiau negaliu įsivaizduoti, kad tokia kupolė (*Kaupole*) būtų buvusi rengiama Kurkos (*Gurcho*) garbei.

§ XVII. Daugelis klausia, ar Kurka (*Gurcho*) ir Pergrubrius (*Pergrubrius*) buvo vienas dievas, ar juos skirdavo vieną nuo kito ir koks tarp jų skirtumas. Vienas geras draugas mano, kad Kurka (*Gurcho*) turėjo būti tas pats dievas kaip ir Pergrubrius (*Pergrubrio*). Kad tai teisingai suprastum, reikia žinoti, kad *Pergrubrius* kilęs iš *per-gu-beru*, kuris yra dezideratyvas ir reiškia „norėti ką nors įdirbti, perdirbti“, kaip antai, įdirbant dirvą sakoma *perguberu dirwa* – „aš noriu dabar įdirbti dirvą“, „aš pradedu dabar tai daryti“. Taigi *pergubyk ta zeme* reiškia: „Tik gerai įdirbkite žemę“. Taip pat duodami kam nors užminkyti tešlą paprastai sako: *pergubyk, iszgubyk man gerrai* – „išminkykit ją gerai“ ir t. t. Taigi Pergrubrius (*Pergrubrius*) turėtų būti darbo dievas ir tam tikra prasme sutapti su Patrampu (*Padrymbus*), tačiau juos reikia ir skirti: šis skatina derlingumą lietumi ir geru oru, anas – darbu. Taigi Pergrubrius (*Pergrubrius*) buvo prūsų dievas, kurio jie šaukdavosi, kai norėdavo dirbti laukų darbus, o užbaigę savo darbą jam ir padėkodavo; Pergrubrių (*Pergrubrio*) garbindavo kovo mėnesį ir rudenį. Mat manė, kad darbo dievas reikalingas tiek pavasarį, ruošiant dirvą sėjai, tiek tada, kai turėdavo paruošti tą patį [lauką] žiemkenčių sėjai. Kovo mėnesį, prasidėjus darbams, prašydavo jo pagalbos ir jo garbei valgydavo kiaulių galvas. Mat taip dar dabar daro nadruviai ir skalviai. Rudenį, užbaigę darbus, už tai jam dėkodavo, bet tai, ką darydavo tų šventinimų metu, išsamiai aprašysime straipsnyje *Pergrubrius*.

Kurka (*Gurcho*) laikytas vien valgių ir gėrimų dievu ir jam skirtą šventę švęsavo ne pavasarį, kaip Pergrubriaus (*Pergrubrius*), o rudenį ir tai todėl, kad rudenį senovės prūsai pradėdavo besaikį gėrimą ir valgyimą ir šaukdavosi tada Kurkos (*Gurcho*), kad jis palaimintų jų valgius ir gėrimus, gautus rudenį, nuėmus derlių, kad jie eitų jų kūnui į sveikatą, kad būtų stiprūs ir saugūs nuo ligų ir nelaimingų atsitikimų, nuo uždusimo ir t. t. Tokios tad

buvo Kurkos (*Gurcho*) pareigos, o Pergrubriui (*Pergrubrius*) nieko kita nereikėjo daryti, tik vadovauti darbams. Taigi tarp šių dievų yra akivaizdus skirtumas. Todėl ir Jo[nas] Maleckis-[Sandeckis], kalbėdamas apie Pergrubrių (*Pergrubrio*), visai nemini Kurkos (*Gurcho*), nes jų veiksmai buvo visiškai skirtingi. Tiesą sakant, galimas daiktas, kad tiek Kurkai (*Gurcho*), tiek Pergrubriui (*Pergrubrio*) buvo aukojamas ožys, bet tai buvo pasirenkama laisva valia, nes nelygu šeimnininko galimybės, kiti galėję aukoti netgi jautį ir tai darydavę abiem dievams, nors dažniausiai aukojimui skersdavę ožį, kad dievas laimintų laukų darbus ir skalsintų valgį namuose.

Devintas skyrius Apie kitus nepaminėtus senovės prūsų dievus

§ I. Dievų, kuriuos garbino prūsai, yra labai daug; kiekvienas, atrodo, turėjo savo vardą, tačiau raštininkų jie nebuvo pakankamai stropiai surinkti ir aprašyti, todėl šioje srityje prūsų senovė nemažai prarado. Tiesa, kai kurie iš jų dar randami, bet pateikti labai painiai, be abejo, todėl, kad istoriografai nemokėjo prūsų kalbos. Turimi galvoje autoriai dar mini šiuos vardus: Ukapirmas (*Okkopirnius*), Svaikstikas (*Sweixtix*), Aušautas (*Auszweitis*, arba *Auszeitis*), Autrimpas (*Autrimpus*), Bardaitis (*Perdoytus*), Pergubrius (*Pergubrius*), Pergibrius (*Pergibrius*), Pilvytis (*Pilvittus*), Puškaitis (*Puszkaitus*), barzdukai (*Barstukai*), markopoliai (*Marcopetae*).

§ II. Be to, be šių [dievų] dabartiniai nadruviai, skalviai, žemaičiai ir iš dalies lietuviai – apie juos šiuo metu [dar] galima gauti žinių – turi tokius [dievus]: Žem(ė)patį (*Zempattys*), Žemeliuką (*Zemelukztis*), Žemyną (*Zemyne*, arba *Zemele*), Laimelę (*Laimele*), Gabjaują (*Gabjauga*), Giltinę (*Giltine*), Skalsą (*Skalsa*), Jaučių baubį (*Jaucziubaubis*), Bičbirbį (*Biczbirbins*), Kiaulių Kriukį (*Kiauliu Kruckei*), Girstį (*Gyrstys*), Meletėlę (*Meletette*), Drebkulį (*Dreb-Kullys*), Bangpūtį (*Bangputtis*), aitvarą (*Aitwars*), kaukarus (*Kauckarei*), Gabartus (*Gabartai*), Gotą (*Gothio*), Magylą (*Magyla*) ir t. t. Apie kiekvieną, ką žinome, norime papasakoti maloniajam skaitytojui.

§ III. Visus šiuos dievus senovės prūsai laikė namų dievais (*Namiszki Diewai*), nes juos galėjo pagerbti kiekvienas namų šeimnininkas su šeimynykščiais savo name; keliauti jų garbinti į kitą vietą jie negalėjo, bet tokios kelionės, be abejo, būdavo dažnokesnės, kai prūsai dar buvo patys sau šeimnininkai ir dar dėl to, kad buvo stabmeldžiai. Bet po to, kai buvo priversti priimti krikščionių tikėjimą, šiuos ir visus kitus dievus garbino namie slapta, savo pareigą atlikdavo dažniausiai vakarais. [...]

§ V. Šiuo metu nadruviai ir skalviai turi paprotį pavesti namus Dievo valiai prausdamiesi arba eidami miegoti. Atrodo, šeimininkas vienas stovi kampe ir meldžiasi. Aš manau, kad šitaip prūsai, dar būdami stabmeldžiai, garbino savo Ukapirmą (*Occopirnum*). Jeigu jie tik ne tam vardui meldėsi ir atlikinėjo apeigas kitam, kaip namų dievui, jų vadinamam Žem(ė)pačiu (*Zempattis*), tai žodis [kitas dievas] iš esmės reiškė tą patį: Ūkio bernas (*Ukiobernas*) yra tas, kuris aptarnauja namus, o Žem(ė)patis (*Zempattis*) reiškia žemės savininką.

§ VI. Svaikstikas (*Sweixtigx*) buvo šviesos dievas. Teisingai turėtų būti parašyta, kaip sako nadruvis, *Sweigsdukks*, nes *Sweigzde* vadinasi žvaigždė, tačiau jis [tas dievas] pakeistas į šviesos dievą. Mat senovės prūsai ir dabartiniai nadruviai iš žvaigždžių pažįsta, ar kita diena bus šviesi ir giedra. Galbūt taip atsitiko todėl, kad pačios žvaigždės yra šviesuliai. Pastebima, kad jie garbina ir moteriškos giminės tokį dievą ir, atrodo, jį dažnai vadina *Sweigsdunoka*, žvaigždžių deive, ir laiko ją dangaus sužadėtine, kurios galia vedžioja planetas, rytines ir vakarines žvaigždes. Svaikstikas (*Sweigsdukkas*) yra kitų ir nejudamųjų žvaigždžių dievas, o šioji, kaip minėta, tik planetų, rytinių ir vakarinių žvaigždžių. [...]

§ IX. Bardaitis (*Perdoytus*) – pirklų dievas ir būtent toks, kuris veikia iš toli, jis turi savo vardą nuo *perdout* – „parduoti“. Šį dievą ypač garbino žvejai ir [žmonės], gyvenę prie jūros bei didelių upių – Nemuno, Vyslos ir kt.; jo šaukėsi, kad jis teiktųsi duoti jiems gerą žūklę ir palaimintų pirkimą bei pardavimą; kad iš dalies jie patys būtų apdairūs ir gerai sutvarkytų savo žūklės prekes, taip pat, kad užsienio jūreiviai laimingai atplauktų į krantą ir nudžiugintų gyventojus: atvežtų gerų užsieninių prekių ir nupirktų vietinius daiktus. Nekalbant jau apie tai, kad laivininkystė jūroje ir didelėse upėse būtų pelninga, nes dėl to žvejai ir plaukia į jūrą; ir kad [šis dievas] parodytų tikrąją įplauką, kuri paprastai kasmet keičiasi, o už visa tai jie gautų gerą užmokestį; žvejai minėtą dievą pagerbdavo žuvimis. Dievą Bardaitį (*Perdoytus*) jie įsivaizdavo kaip didelį dievą, arba angelą, stovintį jūroje, ir į kurią pusę šis pasukdavęs sparnus, iš ten keisdavęs vėjas ir atvarydavęs arba nuvarydavęs žuvis. [...]

§ XVIII. Atrodo, kad šis Puškaitis (*Puszkaitis*) irgi buvo lyg vyresnysis dievas, valdęs kitus dievus, būtent bezdukus (*Basdukas*) (juos rašytojai paprastai painioja su dievais barzdukais (*Barsdukis*), kuriems ypač šventas buvo šėivamedis, nuo ko jie ir vardą gavo, bet apie tai galima pasiskaityti aukščiau). Ir nors Puškaičiui (*Puskaitis*) šventi buvo įvairiausi medžiai, tačiau ypač tiko kadagių miškai (*Kaddig Wälder*). Juk dar ir dabar yra nemažai [žmonių] Žemaitijoje, Prūsijoje, kartais ir Skalvoje, kurie kadagį (*Kaddig*) laiko šventu ir tiki, kad ten gyvenęs Puškaitis (*Puszkaitis*). Atrodo, kad tą reiškia ir pats vardas Puškaitis (*Pusciatis*); mat *Pusciatis* yra dykas miškas, o ten, kur

auga kadagys (*Kaddig*), apskritai yra dykra ir netinkama dirbti žemė. Priešingai, kituose miškuose, ten, kur auga ąžuolai, alksniai, liepos, eglės ir kt., galima padaryti derlingą dirvą, bet tik ne ten, kur auga kadagys (*Kaddig*). Todėl jie sako, kad tokiai vietai dievas davęs kadagi (*Kaddig*), nes ten niekas kitas neaugas, tad ir reikia jam palikti tą vietą neliečiamą. Aš manau, jog tai yra priežastis, kodėl ne tik prūsai, bet ir žemaičiai, lietuviai, livoniečiai, netgi rusai (*Reußen*) taip labai vertino šį Puškaitį (*Puskaiten*) ir tokius miškus. Šių girios dievų garbinimas buvo toks: jiems po šeimamedžiu arba po kadagiu (*Kaddig*) padėdavo duonos, alaus, midaus bei kitų valgių išvaizduodami, kad už tai sulauksią iš ponų gyvenimo palengvinimo ir turto. Dėl to jie ir malda jam sudėjo, kad Puškaitis (*Puskaitis*) teiktųsi liepti bezdukams (*Besdukkas*) pripildyti jų kluonus ir patraukti jų pusėn markopolius (*Marcopolum*), kuriuos jie laikė ponų dievais ir kurie turėjo nuteikti ponus būti jiems maloningus. Nors čia daug norėčiau [pasakyti], bet apie tai kitoje vietoje. O dėl žodžio Barstukas (*Barsdukkas*), kuris istorikų painiojamas su bezdukais (*Bezdukkis*), reikia pažymėti, kad jų nuomone bezdukai (*Bezdukkai*) arba barstukai (*Barsdukai*) esą maži ir sudievinoti žemės žmonės, nes dar dabar naivuolis nadruvis mano, kad jų galima rasti po žeme prie šeimamedžio. Kaip jie aprašo, tai esą visai maži vyrukai, kuriems barzda siekianti kelius. Visa būtybė esanti maždaug piršto dydžio, vyrai paprastai nešioją raudonas kepurėles ant galvos, o moterys – baltus šydus. Šitus mažučius žemės žmogučius kai kurie, atrodo, dėl ilgos barzdos vadindavo barzdukais (*Barsdukkas*), nes *Barsda* reiškia barzdą, o tą, kuris turi ilgą barzdą, dar dabar nadruviai vadina barzduku (*Barsdukkas*). Šie žemės žmogučiai turėję tarnauti Puškaičiui (*Puszkaito*).

§ XIX. Dabar nadruviai šiuos barzdukus (*Barzdukkas*) vadina dar kaukučiais (*Kaukuczus*), kurie juos apdovanoja anksčiau aprašytu būdu, ir mano, jog jie tempia žmonėms javus ir turtus; tačiau juos skiria nuo aitvaro (*Aitvars*), čia paprastai vadinamo alfu (*Alf*), būtent: 1) dėl gyvenamosios vietos, nes barzdukai (*Barszdukkai*) gyvena apačioje, o aitvaras (*Aitvars*) – viršuje, virš žemės; 2) dėl jų išvaizdos; šitie bezdukai (*Bezdukkai*) pažiūrėti panašūs į žmones, o aitvaras (*Aitvars*, arba *Alf*) yra drakonas arba didelė gyvatė, kurio galva ugninė; 3) bezdukai (*Bezdukkai*) ten, kur gyvena, nedaro žmonėms jokios žalos, bet neša naudą, o aitvaras (*Aitvars*) daro ir žalą. Mat nadruviai nemėgsta laikančiųjų alfą (*Alf*), arba aitvarą (*Aitvars*), nes minėtasis aitvaras (*Aitvars*) esą įsibraunęs į kitų žmonių klėtis (*Klethe*), sandėlius ir kluonus ir iš ten vagias grūdus. Jeigu galima tikėti jų pasakojimais, tai jie moką išvaryti aitvarą (*Aitvars*) iš tos vietos štai kaip: išvydę šį skrendantį, jie išsitraukia peilį ir įbedą jį ton vieton, kur stovėjo, sakydami: „Štai čia rodau tau savo vietą, parodyk man dabar savo“. Po to aitvaras (*Aitvars*) esą apleidžias žmogų utėlėmis, bet pats turįs dingti. Tačiau prieš pasitraukdamas uždegęs visus namus, kur gyvenęs,

ir šitaip parodąs savo vietą arba ją sunaikinąs; 4) maistas taip pat skirtingas, nes kaukučiams (*Kaukuczen*) jie duoda pieno, alaus arba kokio kito gėrimo, o aitvarui (*Aitwars*) reikia duoti virto bei kepto maisto ir būtent valgio, kurio dar niekas neragavo. Nenoriu daugiau apie tai kalbėti, kad maloningasis skaitytojas neapmaudautų dėl šių nepatrauklių dalykų. Nadruviai turi dar tokių, kuriuos jie vadina kaukarais (*Kauckarus*) arba Gabvartais (*Gabwartus*) ir Gabartais (*Gabartus*). Bet jie yra tie patys aprašytieji kaukučiai (*Kaukuczei*) arba žemės dievai, kurie paprastai neša jiems į kluonus ir tvartus daug gėrybių ir teikia sėkmę.

§ XX. Kai kurie nadruviai skiria kaukučius (*Kaukuczys*) nuo bezdukų (*Bezdukkus*). Tiesą sakant, pastarieji gyvena miškuose, po medžiais, o kaukučiai (*Kaukuczey*) kluonuose, sandėliuose ir gyvenamuosiuose namuose. Tačiau ir vienus, ir kitus jie vis dėlto vadina barzdukais (*Barzdukkus*), nes jie vienodai atrodo, ypač dėl barzdos. Pagal kilmės vietą, būtent jūrą, kurią vaizduojasi kaip tikrą gėrybių versmę, iš kurios kaukučiai (*Kaukuczey*) tempia turtus savo garbintojams, juos dar vadina markopoliais (*Marakopullei*).

§ XXI. Šie yra būtent markopetės (*Mar-kopeti*) ir markopoliai (*Mar-kopoli*) (kiti sako – *Kau-polei*), kurie prūsų rašytojų laikomi jų ponų ir kilmingųjų dievais, galbūt dėl to, kad jie savo garbintojams atneša daug gėrybių ir juos padaro didžius ir turtingus. Šitie, kaip jau minėta, ešą ateina iš jūros, nes pagal seną šiandieninių nadruvių, taip pat iš dalies ir skalvių bei žemaičių tradiciją barzdukai (*Barsdukkai*) gyveną po žeme, o po žeme, jų manymu, esąs vanduo, kaip jie sako – didelė jūra, susijungianti tam tikrais kanalais su didele pasauline jūra. Ir iš šitos jūros ešą minėtieji barzdukai (*Barzdukkai*) išeina ir apsigyveną tokioje vietoje, kur geri žmonės, ir todėl jie vadinami markopetėmis (*Mar-copeti*) arba markopoliais (*Mar-copullei*), nes jie *isz Marios kopa*, t. y. iškyla iš jūros. Vaidilučiai (*Weydulutten*), tarnaujantys šitiems dievams bei pilvyčiams (*Pilwitten*), taip pat vadinami pilvyčiais (*Pilwiten*), kaip tai galima matyti iš Konrado von Jungingeno potvarkių, nes jie *Pilla*, t. y. pripildo savo maitintojams maišus, kluonus ir t. t.

§ XXII. Bet kaip šie markopetės (*Mar-kopeti*) arba barzdukai (*Barzdukkai*) pradėdavo bendrauti su žmonėmis, yra šiek tiek kalbėjęs Jo[nas] Maleckis[-Sandeckis]: jeigu šitiems kaukučiams (*Kaukuczei*) patinkanti vieta, tai, sako, jie naktį į vieną vietą namuose sunešą krūvą skiedrų ir primėtą įvairiausių galvijų ir arklių mėšlo į pieno puodines. Taigi jeigu šeimininkas nepaliesdavęs ir nesumaišydavęs skiedrų, be to, dar išgerdavęs pieno, kuriame būta mėšlo, tai tada jie, žiūrėk, jam pasirodydavę ir pas jį pasilikdavę, o kaip juos pagerbdavo, aprašo ir minėtasis Jo[nas] Maleckis[-Sandeckis] bei [Matthaeus] Waisselijus, būtent: kluonuose arba jaujose (*Jaugen*) vakare padengdavo stalą, ant kurio padėdavo sviesto, sūrio, alaus ir juos ragindavo valgyti;

jei matydavo, kad valgių ragauta, tikėdavosi sėkmės ir toliau jiems ne kartą dėdavo valgių, ypač tų, kurių, *scilicet* (žinoma), kaukučiai (*Kaukuczei*) būdavo ragavę. Bet jeigu nieko nebūdavo valgyta, tai jie baimindavosi nelaimės, nors Maleckis[-Sandeckis] visur, atrodo, painioja barzdukų (*Barzdukken*) ir aitvaro (*Aitvars*) garbinimą. Dar viena dievukų rūšis yra tie, kuriuos vadina nykštukais (*Kobold*) ir kuriuos senovės prūsai laikė Pikulo (*Pykullis*), t. y. velnio, tarnais. Šis paprastai puola moteris, kai jos mala girnomis: primėto joms akmenų, malkų ir kt., apverčia girnų akmenis ir t. t. Šitie visiškai kitokie negu barzdukai (*Barstukkis*) arba markopoliai (*Mar-kopolis*), ką visai teisingai įrodinėja Jo[nas] Maleckis[-Sandeckis].

§ XXIII. Tokie yra garbingiausi dievai, kuriuos garsina prūsų ir lenkų istorikai savo raštuose. Be šių, senovės prūsai tikriausiai turėjo jų daug daugiau, nes jų relikštų labai dažnai randama tai šen, tai ten. Tarp jų išvardyti Žemeliukas (*Zemelukas*), kurį Herodotas ir [Motiejus] Miechovietis vadina *Zemeloxis*, Žemėpatis (*Zemepattys*), Žemyna (*Zemyne*) ir daug kitų. Žemėpatis (*Zemepotys*), arba Žemeliukas (*Zemelukks*), dar kitaip – Žemininkas (*Zemenikas*) yra žemės šeimininkas, nors jie apriboja jo valdas tik sodyba ir gyvenamaisiais namais. Taigi kiekvienas šeimininkas turi savo Žemėpatį (*Zemepatys*), saugantį ir valdantį sodybą bei visus gyvenamuosius namus; jo garbei rengiama šventė gruodžio mėnesį, apie tai skyriuje „Senovės prūsų šventės“. Žemynėlė (*Zemynele*), dar vadinamą Žemyna (*Zemyna* arba *Zemynylena*), laiko Žemėpacio (*Zemepatys*) seserimi, darančia žemę derlingą; taigi tai, ką, anot prūsų rašytojų, atlikdavo Patrimpas (*Padrympo*), Pilvytis (*Pilwito*), Aušautas (*Auszweito*), Pergubrius (*Pergubrio*), Kurka (*Gurcho*), dabartinių nadruvių nuomone, atlieka Žemeliukas (*Zemelukkeij*) ir Žemynėlė (*Zeminelen*), todėl ji garbinama per visas šventes ir iškilmes. Gabjauja (*Gabjava*) yra grūdų bei jų pastatų dievas ir jo garbei reikia pjauti gaidį, bet kaip tai daroma, bus paaiškinta vėliau. Laimeilė (*Leumele*) – gimimo deivė, kurios jie šaukiasi, kai gimdyvė turi gimdyti ar jau yra pagimdžiusi; tam jie taip pat turi specialias apeigas. Giltinė (*Giltine*) – mirties deivė, apie tai skyriuje „Apie senovės prūsų laidotuves“. Šios deivės tarnaitė laikoma Magyla (*Magyla*), kuri ką nors žudanti arba kankinanti tarsi budelis. Skalsa (*Skalsa*) yra tarsi *Cornu Copiae* (gausybės ragas), kurio garbei taip pat rengiama šventė. Baubis (*Baubis*), arba naminių gyvulių dievas, sergstintis jų gyvulius, taip pat buvo garbinamas jam ką nors paskerdžiant. Jam gimininga Gota (*Gotha*) – dauginimosi, ypač naminių gyvulių, deivė, kuriai buvo aukojami pirmieji gyvulių prieaugliai ir suvalgomi su tam tikromis apeigomis. Bičbirbis (*Biczbirbins*) – bičių dievas, Kiaulių Kriukis (*Kiauli-Krukeij*) – kiaulių dievas, Girstis (*Gyrstys*) – miško dievas yra maždaug tas pats kaip Silvanas (*Sylvanus*). Mėletėlė (*Meletette*) – spalvų dievas, spalvotų žolių,

kuriomis jie dažo savo marginius (*Marginnen*), t. y. savo darbinės palaidinės, tačiau iš tikrųjų tai mėlynos spalvos deivė. Srutis (*Srutis*) – žalios spalvos dievas. Drebkulis (*Dreb-kullis*) – Pikulo (*Pykullis*) tarnas, kuris, anot jų, turįs jėgų judinti žemę, todėl jo šaukiasi, kai per didelę audrą pastebi žemę drebant. Bangpūtis (*Bangputtys*) – audros dievas, kurio garbei jie pavagia ir sudegina šaukštą.

§ XXIV. Jie dar dabar mano, kad kiekvienas daiktas turi savo dievą arba veikiau – demoną (*Daemon*), kuriam valdant šis bei tas vyksta, auga arba žūsta. Todėl jų kartais šaukiamasi kaip pagalbininkų. Taigi jie garbina dievą Tiklį (*Tiklis*) nuo *Tikku* – „aš nusiseku“, kad jiems nusisektų javai. Žėlius (*Zelus*) – kad žolės gerai augtų, nuo *Zelu* – „aš žaliuoju“. Budintojas (*Budentojs*) – budrumo dievas, tiesą sakant, – žadintojas. Raugpatis (*Raugupatis*) – dievas, padedąs rūgimui, kad alus gerai vaikšiotų, tešla gerai rūgtų. Kibirkščių Tarėjas (*Tartois Kibirkztu*), iš tikrųjų – žiežirbų užkalbėtojas, dievas, kuris saugo nuo ugnies. Biržulis (*Birzulis*) – beržų, beržų lapų ir beržų sulos dievas. Šeryčius (*Sczericzius*) – piemenų, kurie šeria gyvulius, dievas, nuo *Szeru* – „aš šeriu“. Šulininis (*Szullinnijs*) – valdantis šulinius, Dvargantis (*Dwargautis*) – saugojąs sodybas ir kiemus, dar vadinamas Gadinaučiu (*Gaddinautis*). Šluotražis (*Szlotrazys*) – dievas, tvarkantis lapuotas vantas, kuriomis jie naudoja pirtyse ir kurias labai brangina. Žalius (*Zallus*) – nesantaikos dievas. Lygėjus (*Lygiejus*) – santaikos bei teisėtumo dievas. Keliukis (*Kellukis*) – prižiūrintis kelius. Karvaitis (*Karwaitis*) – veršiukų dievas. Ėraitis (*Eratinnis*) – ėriukų dievas. Jų yra ir dar daugiau, tačiau jiems nerengiamos specialios šventės, nors kai kas jų dar šaukiasi, jei ne kaip dievų, tai kaip angelų arba šventųjų. Apie tuos dievus rašo ir Jo[nas] Lasickis veikale *Apie žemaičių, [kitų sarmatų bei netikrų krikščionių] dievus (De Diis Samogitarum [caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum])*. Tačiau iš visko matyti, kad Lasickis nemokėjo lietuvių bei žemaičių kalbos, nes daugelį vardų pateikia labai netaisyklingai. Ir, atrodo, jo būta per daug didelio lengvatikio, nes kruopščiai nepatikrinęs kitų pasakojimų, tuoj pat patikėdavo. Todėl kai kurie dievai taip negražiai pavadinti, kad neįtikėtina, jog žemaičiai, taip didžiai gerbę savo dievus, būtų juos šitaip pavadinę.

§ XXV. Be šių, ne mažiau kaip dievai buvo garbinamos ir kitos būtybės, kaip antai: saulė, mėnulis ir žvaigždės. Šitie, manau, buvo garbinami Svaistikio (*Sweigksduks*) vardu, nes tas žodis gali reikšti žvaigždžių valdovą, tačiau kaip jie atskirai tarnaudavo saulei ir mėnuliui, šito niekur nerandame. Pas mūsų dabartinius nadruvius šitų [dalykų] nėra nė pėdsako, nebent galima pamatyti kai kuriuos senus prietaringus žmones dažnai besišlakstančius prieš saulę, ypač kai geidžia saulės arba lietaus; tai darydami jie murma kažkokius žodžius. Paprastai taip jie meldžiasi prieš pusryčius.

§ XXVI. Po šitų dievų buvo didžiai garbinami vanduo ir ugnis. Pirmasis buvo garbinamas kaip dievas vyras (*Deus Masculus*), antroji – kaip deivė moteris (*foemina*). Pirmąjį garbino Bangpūčio (*Bangputtis*), antrąją – Ponikės (*Ponycke*) vardu. Abiejų dievų labai bijotasi, tačiau labiau vandens negu ugnies. Priežastis ta, kad nuo ugnies galima gintis vandeniu, o vandeniui niekas negali pasipriešinti. Todėl vandens, arba Bangpūčio (*Bangputtys*), pyktis jiems buvo baisesnis už ugnies pyktį. Baisiausia ir gėdingiausia mirtis jiems buvo būti įmestam į vandenį. Tai galima pastebėti ir tarp dabartinių nadruvių, kurie mažiau baiminasi būti pakarti negu įmesti į balą arba į vandenį. Vienas svariausių argumentų, kuriais galima įkalbėti piktadarį nadruvį pasitaisyti, yra grasinimas po mirties jį įmesti į pilną vandens balą. Šitai gerai žinojo kunigai, pirmieji norėję atvesti senovės prūsus į krikščioniškąjį tikėjimą; todėl, norėdami pavaizduoti jiems amžiną prakeikimą, vartodavo žodį *perklantits*, kuris pažodžiui reiškia „būti įmestam į baisią balą ir ten supūti“, nuo [žodžio] *Klana*, t. y. klampi bala, į kurią jis būsiąs įmestas. Ir priešingai, būti sudegintam jiems buvo didelė garbė, tekdavusi tik žymiesiems žmonėms ir jų vaikams bei žmonoms. Apie tai vėliau, skyriuje „Apie senovės prūsų laidotuves“.

§ XXVII. Šiuo metu mūsų nadruviai paprastai laiko ugnį šventa, vadina ją *Szwenta Ponyke*, šventoji ponia (moteris). Mūsų kronikose nieko nerašoma, kokios buvo apeigos pagerbiant vandenį, tik Bretkūno rankraštyje randame, jog žvejai vandens garbei tam tikru metu maudydavosi; o pavasarį dažnai žvejodami mariose, sako, kepa ant žarijų pirmąją lydeką arba šiaip kokią žuvį, t. y. sukuria didelę ugnį, ima pagautą lydeką arba kokią kitą žuvį ir meta šią su žvynais ant karštų žarijų, ant jos meta trikojį ir maldauja jį ir aplinkui [liepsnojančią] ugnį, kad visa žuvis būtų ugnyje, kad kaitra ją apglėbtų iš apačios, iš viršaus ir iš šonų. Kai ji gatava (o patikrinimas, ar ji iškepusi, toks: žuvies mėsa turi atsokti nuo odos bei žvynų), ją suvalgo vandens garbei už būsimą sėkmingą žūklę. Šitaip ant žarijų iškepta lydeka tikriausiai kur kas skanesnė už nuskustais žvynais iškeptą ant ardelių. Šito vandens dievo garbei laikydavo kelis vaidilučius (*Weydulutten*), vadinamus naručiais (*Naruttes*). Šie nerdavo į vandenį ir, jų tvirtinimu, ten aktyviai bendraudavo su vandeniais arba, kaip sako švabai, su *unckermanais* (*Unckermännern*) ir įvairiausiai burdavo.

§ XXVIII. Ugnis irgi buvo ne mažiau gerbiama, nes vaidilučiai (*Weydulutten*) ir jai tarnavo. Šiuo metu nadruvių moterys, kai joms ateina eilė saugoti namų ugnį, paprastai vakare, *scilicet* (žinoma), ją užžerdamos dar vartoja šiuos žodžius: *Szwenta Ponyke* (*Ugnele*), *asz tawe graszey paleidossu, kadda ne papyckstumbai*, t. y. „Tu šventoji Ponia (ugnie), aš tave tikrai gražiai apklosiu (apkasiu), kad tu ant manęs nepyktum“. Čia reikia žinoti, kad Nadruvoje žmonės ugniavietėje laiko specialią įdubą, į kurią sužeria ugnį. Jei tokia užžerta ugnis

užgęsta ir kitą dieną įduboje ugnies neranda, tai laiko blogu ženklu, paprastai būgštuoja dėl kokių nors raganavimų, panašiai kaip romėnai ir graikai, užgęsus šventai ugniai, bijodavo nelaimės. Rosenzweigas rašo, kad Krivis (*Krywe*) jau iš anksto galėjo žinoti, ar prūsai pralaimės mūšį. Tarp kitų ženklų buvo ir šis – užgesusi šventoji Perkūno (*Perkunas*) ugnis.

Dešimtas skyrius Apie žalčių garbinimą

§ IV. Tokius pašventintus žalčius, be prūsų, garbino dar lietuviai ir žemaičiai, kur šių dar daug randama, ką paliudija ne tik ponas baronas Sigismundas von Herbersteinas, pats tai matęs ir stebėjęs Trakuose, Lietuvos mieste netoli Vilniaus, taip pat Motiejus Strijkovskis arba Guagnini *Europinės Sarmatijos [kronikoje]*, bet Žemaitijoje dar ir dabar kai kurie įsitikinę, kad jeigu išgyvendintų žalčius, įvyktų nelaimė ir tai jie sieja su kasdiene patirtimi.

§ V. Prieš kelerius metus Įsruties apskrityje tarnavo bernas, kilęs iš vieno už Lietuvos Jurbarko arti miško esančio kaimo. Su įtikinamais pavyzdžiais jis pasakojo, kad toje vietoje įvairūs kaimai, nors labai slapta, dar laiką vaidilą (*Weydeler*), kurį vadino monininku (*Monininks*) (kilęs iš *Moniu* arba *Maniu* – „aš suprantu, žinau“). Tam tikru metų laiku, paprastai pavasarį ir rudenį, kažkokiu ženklu jis sukviečias žmones ir tam tikrais burtažodžiais sušaukiąs visokius žalčius bei tam tikrais ženklais juos užkerįs. Tada ant stalo pastatą valgių bei gėrimų, o žalčiams taip pat dengią specialią vietą ir padeda jiems pieno; tada jie tam tikslui paruošta lenta, taip pat apdengta, užšliaužią ant stalo ir ten, monininkui (*Monininken*) paliepus, paliečią visus valgius. Tada prasiidedanti puota, užsibaigianti dideliu girtavimu. Pasibaigus puotai, kiekvienas dalyvis turįs pasakyti vaidilai (*Weydeler*), kas jam yra negerai, kas padaręs žalos arba jį nuskriaudęs ir ką už skriaudą norįs padaryti skriaudikui. Jeigu kas norįs sunaikinti skriaudiko javus laukuose, tai vaidila (*Weideler*) imąs žaltį į abi rankas, užkerįs jį iš naujo, vėl pasakąs keletą burtažodžių ir liepiąs jam bėgti per duris arba per langą šiais žodžiais: *Szmikszt per Esze*, t. y. „eik per ežią“. Tada minėto skriaudiko rugiai bei kiti javai būsią sunaikinti ledų arba kenkėjų. Jeigu vaidila (*Weydeler*) sakąs: *Szmikszt per arrūda*, būsiančios sunaikintos visos javų atsargos. Jeigu sakąs: *Szmikszt per Twartus*, tai tokiam turį kristi gyvuliai ir t. t. Kokios dar vykdavusios apeigos, minėtasis bernas nepriiminęs. Iš to matyti, kad senovės stabmeldystė tose vietose dar neišnaikinta. O šis buvo žaltonis (*Zaltonis*), t. y. žalčių mokytojas.

§ VI. Bet priežastis, kodėl prūsai taip brangina žalčius, buvo, be abejo, keisti nutikimai, kurie dėjosi su žalčiais, kaip anksčiau esu minėjęs Dyvulio

(*Dywwillis*) žalčių vietą prie Labguvos, kur žmonės šį bei tą yra pastebėję. Žalčius prūsai laikė stebėjimo vertais. Kodėl jie žalčius gerbė ir garbino, kaip kartą esu girdėjęs iš vieno seno žemaičio, su kuriuo kalbėjausi Viešvilėje, Ragainės apskrityje, Skalvoje, yra štai kas: Dievas žalčiui, kalbėjo jis, davė tai, ko nesuteikė jokiam kitam gyviui: jis moka taip greitai judėti ir greitai pabėgti be jokių išorinių galūnių, o kiti gyviai vos geba tai padaryti plunksnomis, sparnais ir kojomis. Taigi žalčiai turi turėti ypatingą, nuostabią, jo žodžiais tariant, dievišką varomąją dvasią. Žalčiai juk ir nemiršta savaime, nebent juos kas nors užmuša arba nugalabija kitas padaras, nes jie kasmet atsijaunina: nusimauna arba nusimeta seną odą. Taigi, sakė tas žemaitis, kai pasirodo žaltys, jei esi ką nors svarbaus sumanęs, esąs ženklas, kad viskas bus gerai. Šita seno žemaičio kalba labai stebėjausi ir prisiminiau, ką esu kartą skaitęs Ordino kronikoje iš Prūsijos kanclerio Jo Šviesybės pono Johanno Dittricho von Tettau bibliotekos. Kai galindai norėjo pulti Mozūriją (*Masau*) ir per pietus ilsėjosi prie vieno ežero, per ežerą jų link plaukė žaltys, [tai matydami] jie laimingi šaukė: „Mūsų dievas Patrimpas (*Padrymbus*) su mumis. Taigi kilkime, traukime toliau“; ėjo pilni gerų vilčių į Mozūriją, pagrobė taip pat daug žmonių. Tačiau grįždami atgal jautėsi per daug saugūs, [todėl] daugelį jų mozūrai nukovė.

§ VII. Žalčiai buvo garbinami nevienodai. Juos laikė namie prie krosnies arba šiaip namo kampe. Kai kuriuos maitino ažuoluose ir tam tikru metu jų prašydavo [malonės]. Šiuos žalčius paprastai garbino moterys, šaukdamosios Laimelės (*Laimele*), gimdymo ir vaisingumo deivės: ji turėdavusi padėti, kad jų vyrai būtų ir liktų pajėgūs apvaisinti, ir jos garbei laikė tuos žalčius. Naminius žalčius penėjo pienu ir jiems tinkamu maistu, bet vis dėlto rudenį turėdavo juos pakelti iš migio (*Miggi*) (taip jie vadina žalčių buvojimo vietą); paprastai [tai darydavo] tam tikromis maldomis vaidilutis (*Weydulutt*) arba, jo nesant, dievaičių garbinimo dalykuose šiek tiek prityręs [namų] šeimininkas, o jis [žaltys] tada ateidavo iki pat stalo. Šis turėdavo būti apkrautas įvairiausiais valgiais, be to, nuo jo dar turėjo karoti baltas rankšluostis, kuriuo žaltys užšliauždavęs ant stalo, dažnai ragaudavęs stovinčių valgių arba bent juos paliesdavęs; tai būdavęs ženklas, kad šeimininkui ir jo namams visus metus seksis. Kai vaidilutis (*Weydulutt*) neįstengdavęs išvilioti žalčio iš jo vietos, tai būdavęs ženklas, kad šeimininką arba jo namus tais metais ištiksianti nelaimė: ji pati, ar namiškus, ar jo gyvulius, ar jo laukus. Tačiau dabar šis paprotys, sako, nyksta, nes visur Prūsų Lietuvoje negalima turėti tokių vaidilučių (*Weydulutten*) arba žalčių kerėtojų.

§ VIII. Paprastai kai kas ieško žalčių pavasarį, pagauna juos gyvus ir perbraukia jais arkliams per kojas. Jie tiki, kad tada su arkliais sekasi. Jei žalčiai patys atsiranda tvartuose, jų neveja, neliečia jų guolyje, o pastebėję, kad žaltys

įsitaisęs prie karvės tešmens ir čiulpia pieną, laiko tai laimingu ženklu, nes jie klaidingai įsitikinę, kad ten, kur gyvena žalčiai, yra sėkmė ir laimė.

§ IX. Ypač daugelis jų ieško žalčio su ragais; pasigauti moka skraiste: išskleidžia ją toje vietoje, kur žalčių galima rasti. Jiems priskiria didelę galią kurti laimę. Apie tokią žalčių garbinimą dar galima pasiskaityti Julijų Cezarių Skaligerį.

Vienuoliktas skyrius Apie pelėdų, briedžių ir kitų šventenybių garbinimą

§ I. Be žalčių, šventais jie laikė taip pat didžiulias pelėdas ir briedžius, lotyniškai vadinamus *alce*, ką paliudija Erazmas Stella. Be to, reikia pastebėti, kad kiekvienas prūsas laisva valia galėjo savo dievams pasišventinti vieną ar kitą gyvį, bet ypač šventi jiems buvo žalčiai, briedžiai ir didžiosios pelėdos (kurias prūsiškai vadindavo *Ywas*, o lotyniškai – *bubones*), tai, atrodo, reikia paminėti, nes apie tokius šventinimus kronikose nėra vieningos nuomonės. Petras Dusburgietis rašo apie prūsus, kad jie kaip dievą garbino bet kokią būtybę. Iš dalies tą patį sako ir Ordino kronikos skyrius apie Hermanną von Salzą, tam pritaria Motiejus Strijkovskis Osostovicijus *Europos Sarmatijoje* (*Sarmat[iae] Europaea*), kuri, magistro Hartknocho nuomone, išėjo Aleksandro Guagnini vardu.

§ II. Reikia priminti, kad visai teisingai Strijkovskis leidinyje *Pelėdos*, nes pelėdas, jų vadinamas *Iwas*, jie didžiai vertino kaip ir dabartiniai lietuviai, žemaičiai bei dauguma nadruvių. Bet kad Dusburgietis rašo *Bufones* (rupūžės), tikriausiai yra suklydę perrašinėtojai, nes rupūžių jie nelabai vertino, nebent jau kas nors būdavo davęs savo dievui įžadus rupūžės neužmušti arba jų keletą jam užauginti. Bet vien dėl to tokių rupūžių negarbino kaip dievų ir nežiūrėjo į jas taip kaip į žalčius ir pelėdas. Čia reikia paminėti, ką rašo Ordino kronika. Joje parašyta, kad kiekvienas žmogus iš minėtų Prūsijos žemių turėjo savo ypatingą dievaitį, kurį garbino kaip savo dievą. Vieni dievino saulę, kiti – mėnulį, dar kiti – žvaigždes. Lygiai taip pat kai kurie žmonės laikė šventais gyvulius, žalčius, varles, griautinį. Kiti laikė šventais miškus ir žuvis, o dar kiti – vandenį.

§ III. Tačiau reikia skirti dievų garbinimą nuo pašventintųjų [garbinimo]. Kaip dievus garbino Pikulą (*Pykullis*), Perkūną (*Perkunas*), Žemynėlę (*Zemynėle*) ir kt. O žalčiai, pelėdos jiems patys savaime nebuvo šventi, juos reikėdavo pašventinti. Ir galėjo ne tik visas kraštas, bet ir kiekvienas atskiras žmogus laisvai pasirinkti, ką skirti dievams ir laikyti šventu, kaip antai: vienas skyrė [dievams] ir laikė šventais saulę, kitas – mėnulį, trečias – žvaigždes, tas – briedį, anas baltus, o šitas juodus arklius, t. y. juos iš dalies aukodavo savo dievams,

iš dalies šerdavo, iš dalies tik tausojo dievų garbei ir sau nepjaudavo. Šitaip dar dabar nadruviai laiko šventais gaidį ir vištą ir juos pirmus įleidžia į namą per įkurtuves (*Inkurtuwen*) arba savo namų pašventinimą. Juos jie, aišku, gerai penės. Jų ne tik neleidžia skriausti, bet ir nepjauna bei nevalgo. Bet dėl to jie dar nelaikomi dievais. Tarp šventų dalykų irgi būta skirtumo, nes vienas buvo garbinamas labiau negu kitas; kai kurie būdavo garbinami atskirų žmonių, o kiti – visų (tokie buvo tik žalčiai ir pelėdos, iš dalies briedis), tą patvirtina ir Motiejus Mechovietis.

§ IV. Kodėl vienas ar kitas gyvūnas buvo laikomas šventu – lengva suprasti: jeigu kokį nors darbą dirbant toks gyvūnas netyčia pasirodydavo, o reikalas baigdavosi laimingai, tai jie jį laikydavo šventu, apie tai galima spręsti iš galindų žygio: kai jie norėjo pulti Mozūrį ir prie jų priplaukė žaltys, apie ką skaitėme anksčiau. Ir senovės prūsai čia primena egiptiečius, kurie laikė šventais ir beveik kaip dievus garbino tuos gyvius, kurie sukliudė jiems eiti kartu su faraonu paskui izraeliečius ir todėl jie nenuskendo kartu su faraonu, o išliko gyvi. Taigi ir prūsai šventais laikė tuos gyvūnus ir tas vietas, kuriose įvykdavo kas nors ypatinga. Tačiau čia pastebimas ir skirtumas: tiesiogiai ne dievus jie garbino, o šventuosius – nes vieni ar kiti dievai šiuo ar kitu atveju parodydavo ką nors ypatinga. [...]

§ VII. *Bubones*, arba didžiosios pelėdos, aprašytos *Topografijoje*, arba trečiojoje knygoje, buvo garbinamos dėl įvairiausių pokštų, kuriuos per jas krėsdavęs velnias. Kaip man praneša žmonės, kurie yra ją [pelėdą] matę ir laikę rankose, ji esą ne kartą perspėjusi apie nelaimę. Todėl, girdėdami ją kalbančią, jos žodžius suvokia kaip pranašo arba angelo. Mano buvęs piemuo kažkada jaunystėje tarnavo Mikutėliuose pas turtingą ūkininką, vardu Essas Guzaitis. Šis kartą kirtęs gražią liepą, yvas (*Ywas*) buvo prie jo kitame medyje ir sušuko jam keturis kartus *Begk Begk* ir t. t. – „bėk, bėk!..“ Šis, gerai išgirdęs paukščio žodžius, tuoj nuėjo šalin nuo liepos ir pasislėpė. Vos tik jis pasislėpė, žiūr, tuoj pat atsirado prižiūrėtojai, kurie, aišku, būtų iškinę jam vieną arklį, jeigu jį būtų užtikę prie liepos. Kartą jis atėjo su tuo pačiu šeimininku į vieną vietą, kur senoje eglėje prie pat žemės rado jauniklį yvą (*Ywas*), tokį pelėdžiuką. Paukščiuką jis nusinešė į vežimą manydamas nusivežti į namus. Senasis yvas (*Ywas*) pradėjo taip gaudžiai rėkti, kad jie paukščio pagailėjo ir jauniklį vėl nunešė ten, kur jis buvo, o yvas (*Ywas*), pamatęs jauniklį savo vietoje, sušuko jiems garsiai ir aiškiai: *Diekui, Diekui* – „aš tau dėkoju“. Šituo pasakojimu nebūčiau patikėjęs, jeigu ne ištisai visur didelis ir mažas, senas ir jaunas, ir tie, kurie užsibūdavo miškuose, o tarp jų pažįstu daug dievobaimingų ir tikinčių žmonių, man to nebūtų pasakoję ir nebūtų manęs įtikinę, kad tai teisybė.

§ VIII. Čia man ateina į galvą, ką rašo Joh[annas] Loccenijus, kaip kartą vienas bernas prie Vendelsio (*Wendelsoö*) Ziudermanlande (*Südermannlandt*) norėjęs nukirsti kadagį (*Kaddigbaum*), bet jam du kartus tai daryti draudęs

balsas ir jis to nepadaręs. Apie tai Senienų kolegijai (*Collegium antiquitatum*) pranešė vietinis kunigas Andr[ius] Arwidas. Galbūt ten buvo atsiradęs koks yvas (*Ywas*), per kurį kalbėjęs velnias. Ir kas žino, ar to šeiminko iš Vendelsio (*Wendelsoö*) bernas nebus buvęs iš Rusijos (*Reußland*), nes su jais toks kalbantis paukštis paprastai mielai kalbąs. Šio paukščio garbinimas tikriausiai bus buvęs toks, kad jo nei persekiavo, nei liksdavo, nei juo labiau žudydavo, maža to: toje vietoje, kur jį galima buvo rasti, padėdavo jam maisto. Ką, sako, dar dabar daro kai kurie nadruviai.

§ IX. Maždaug prieš trejus metus per didelę audrą toks paukštis buvo įmestas į alaus daryklą vienoje sodyboje Encūnuose, Įsruties apskrityje, ką pats mačiau (taip man rašo geras draugas); šį pagavo tarnai, parodė daugeliui žmonių ir atnešė man į Videmą (*Widdem*). Iš tokio yvo (*Ywas*), sako, lietuviai nieko gero nelaukdavę, o spėdavę, kad ten, kur sodyboje pasirodęs šis paukštis, paprastai mėgstas tankumynus ir dykras, ta sodyba tikriausiai būsianti sunaikinta arba žūsiąs ar neteksiąs turto šeiminkas, ir toks pranašavimas iš dalies pasitvirtindavęs. Blogu ir nepatartinu dalyku taip pat laikę prikalti tokį paukštį negyvą ar gyvą prie vartų, jį reikia paleisti, nes kas nuskriausiąs yvą (*Ywas*), neturėsiąs laimės. Taigi tarnai jo atsiprašę ir paleidę. [...]

§ XII. Pagaliau šventomis laikę taip pat tam tikras žoles. Dar dabar jiems ypač šventa viena žolė, kuri randama brūzgynuose ir kurią jie savo kalba vadina šilinge. Jos neskina, o radę pirmiausia toje vietoje, kur ji auga, padeda šilingą. Tarp kitų žolių yra žolė, kurią jie vadina gryžazole (*Gryzazole*), t. y. galūnių arba sąnarių žole. Ją, kur nors radę, pagal savo įprotį iškasa kastuvu su šaknimis, tačiau neliesdami; iškasę neliečia jos plikomis rankomis, o paima balta marška ir laiko savo poreikiams. Panašių žolių jie turi dar daugiau, bet apie tai smulkiau kitoje vietoje.

Keturioliktas skyrius Apie kitus stabų tarnus

§ I. Čia reikia paminėti, kad prūsų rašytojai kulto tarnus, be vaidilučių (*Weydulutten*), yra vadinę dar kitais vardais, taigi yra žygenotai (*Zigenotten*), tullisonys (*Tillusseji* arba *Tillūsoney*), lygašonys (*Lingussūnei*), viršaičiai (*Wurskai-tei*), burtininkai (*Burtoney*); jiems priklauso dar dabar esantys vaškonys (*Waszkones*), žvakonys (*Szwakones*), dūmonys (*Dumones*), sietonys (*Siettones*), oronys (*Orones*), žvaigždžiūronys (*Szweigdzurones*), lekutonys (*Lekkutones*), viduronys (*Widdurones*), kraujučiai (*Kraujuttei*), pustonys (*Pustones*), seitonys (*Seitones*), sietonys (*Sietones*), vėjonys (*Wejones*), neručiai (*nerutės*) (*Nerutti*), žvalgonys (*Szwalgones*), žaltonys (*Zaltones*), kaukučionys (*Kaukucziones*), sapnony (Sap-

nones) ir kt., o galbūt ir dar daugiau, nes jų relikty dar pasitaiko Žemaitijoje ir Prūsų žemėje ten, kur ji ribojasi su Lietuva ir Žemaitija.

§ II. Žygenotai (*Zygenotten*) iš tikrųjų buvo vaidilučiai (*Weydulutten*), kurie tarnavo kriviui (*Krywe*) ir retkarčiais buvo siuntinėjami kaip jo pasiuntiniai su krivule (*Krywulle*), t. y. krivio (*Krywe*) ženklų. Tačiau jų buvo daug, nes žygenotai (*Zygenotten*) pranešdavo visos Prūsijos, Kuršo, Livonijos ir Lietuvos gyventojams apie *Kruwe*, t. y. susirinkimą Romovėje (*Romove*). Savo vardą jie gavo nuo žodžio žygis (*Zigas*); jis reiškia tik viena – „tvarka“, kurios laikomasi atliekant savo tarnybą. Du arba trys vienodi tarnai, turintys vienas po kito atlikti savo darbą, paprastai klausia *Keno Zygas?* „Kurio eilė viena ar kita daryti?“ Ir dar dabar tie, kurie turi sušaukti žmones, Nadruvoje vadinami žygonimis, žygenotais (*Zygones*, *Zygonottei*). Taigi šitie žygenotai (*Zygonotten*) buvo paprasti padėjėjai, kuriuos krivis (*Krywe*) retkarčiais siųsdavo tai šen, tai ten, ir kurie, atlikę savo darbus, vėl turėdavo prisistatyti kriviui (*Krywe*). Tokio žygenoto (*Zygenotten*) paleistos ieties buvo nudurtas prūsų apaštalas šv. Adalbertas. Krašto gyventojai šiuos žygenotus (*Zygenotten*) labai gerbė. Iš nežinomo autoriaus, aprašiusio šv. Adalberto gyvenimą, žodžių aiškiai matyti, kad žygenotas buvo ne tik *Sacerdos Idolorum* (stabų tarnas), bet ir *Dux conjuratae cohortis, qui velut ex debito prima vulnera fecit* (priesaika sujungto būrio vadas, kuris tarsi pagal prievolę padaro pirmąjį dūrį). Kadangi visame krašte, visose žemėse bei kaimuose jų buvo keli tūkstančiai, tai gali būti, jog vaidilučių (*Weydulutten*) buvo ne tik pas krivį (*Krywe*), bet ir kaimuose, kad mirus vaidilučiui (*Weydulutten*) pas krivį (*Krywe*) arba jį išsiuntus, kaimai galėtų juos pasiųsti į mirusiųjų bei išsiųstųjų vietas, todėl juos ir vadino žygenotais (*Zygenotten*), būtent tais, kurių eilė vykti pas krivį (*Krywe*).

§ III. Šių žygenotų (*Zygonotten*) pareigos buvo tokios pačios, kokias atlikdavo kiti vaidilučiai (*Weydulutten*) pas krivį (*Krywe*) arba kaimuose, daugiausia tos, kurias pateikia Coelestinas Mislenta veikale *Praefatio ad Manuale Prut[henicum]*, tačiau tokiomis pareigomis jie neapsiribodavo, o dažnai atlikdavo ir karvedžio arba vyriausiojo vado vaidmenį, kaip tai matyti iš nežinomo autoriaus žodžių.

§ IV. Tilusonys, arba tulisonys (*Tilusseji* arba *Tilussūnei*), buvo tokie vaidilučiai (*Weydulutten*), kurie atlikdavo truputį žemesnes vaidilučių pareigas pas kilminguosius ir kitus Prūsų [žemės] gyventojus, nors, pasibaigus krivio (*Krywe*) valdymui, jie tikriausiai galėjo būti patys kilmingiausi; jų pareigos buvo tokios pat kaip ir kitų vaidilučių (*Weydulutten*), išskyrus tai, kad jie burdami (*Burten*) arba vaideliaudami (*Weideln*) (norėję pasakyti vokiškai *zaubern*) keistai murmėdavo, o šiaip būdavo tylūs, taip pat ir kitus įspėdavo laikytis tylos per tokį vaideliavimą (*Weideley*). Šiaip kokias apeigas šie tulisonys (*Tilussūnes*) atlikdavo, nerandame niekur parašyta. Tačiau iš panaudotos

1249 metų privilegijos, suteiktos vasario 7 idą per arkidiakoną, apaštal[iškąjį] legatą Jokūbą Leodietį, paaiškėja, kad jie įkalbinėjo žmones vėl grįžti prie pagonybės ir, žiūrėdami į dangų, skelbė mirusiojo būklę.

Š V. Be to, iš patikimų žmonių sužinojau, kad Žemaitijoje dar yra tokių žmonių, nes kartą tenykštis Katyčių pamokslininkas N. Cintijus, jo teigimu, netoli Vainotų aptikęs seną žemaitį, vėly vasaros vakarą, kai buvo labai žvaigždėtas dangus, stovintį tarp dviejų ąžuolų ir retsykais abiem rankomis graibstantį orą, bet nekalbantį nė žodžio. Tas žemaitis, minėtam kunigui stebint, stovėjo daugiau kaip valandą, vis dėlto šis [kunigas] pastebėjo, kad retkarčiais paslapčia jis kažką murma. Tačiau vyras stovėjo toks sustingęs ir visu kūnu toks nejudrus, kad būtų buvę galima pagalvoti, jog jis lyg iš žemės išaugęs. Veidą ir akis jis buvo taip išmeigęs į dangų, kad net nematei jų judant ir tik iš graibstymo ore rankomis galėjai spręsti, jog jis gyvas. Kunigas keletą kartų jį užkalbinęs, bet anas nieko neatsakęs ir į jį net nepažvelgęs, o tik be atvangos žiūrėjęs į dangų. Pagaliau kunigas pasiryžo priėti prie to žmogaus arčiau ir papurtęs priversti jį kalbėti, bet čia jis pastebėjo netoli esančiame slėnyje keletą žmonių; pagalvojęs, kad jie gali būti pavojingi ir savo potabelio, arba bažnyčios tarno lietuvio, perspėtas, to nepadaręs; iš tų žmonių jis sužinojęs, kad šis senas žemaitis esąs burtininkas, turėjęs jiems pasakyti apie vieną slėnyje gulinčių lietuvių giminaitį, apie kurį jie neturėję jokios žinios, ar jis miręs, ar šiaip dingęs be žinios. Taigi iš smalsumo užsiglaudęs už netoliese augusio krūmo, kunigas stebėjo žemaitį iš tolo ir laukė, ką gi jis pagaliau darysiąs, o savo potabeliui liepęs vežimu važiuoti toliau, kad visi matytų, ir sustoti sutartoje vietoje. Suirzęs ir didžiai nekantraudamas išlaukęs beveik dvi valandas, jam net atrodė, jog jau beveik vienuoliktą valandą nakties. Tada minėtasis žemaitis pradėjęs linguoti į visas keturias pasaulio puses. Tai trukę kokį ketvirtį valandos, tada vyras puolęs ant kelių, tris kartus pabučiavęs žemę, paskui atsistojęs ir triskart baisiai surikęs: *Way, Way, Way*. Į tą šauksmą pas jį atskubėjo žmonės iš slėnio, suklaupė prie ąžuolo ir, žvelgdami į dangų bei iškėlę rankas, murmėdami meldėsi, o jis triskart nuleido rankas ir kaskart jam nuleidžiant rankas žmonės triskart bučiavo žemę. Tai galėjo trukti maždaug ketvirtį valandos, po to jie atsistojo ir žemaitis jiems nupasakojo jų giminaičio būklę. O su juo atsitikę taip: tų žmonių giminaitis parsisamdė tarnu vienam draugui (*Towarisch*)*, kuris su juo patraukė į lenkų karą prieš kazokus, poną sugavo kazokai, o jis tame kare gavo tris žaizdas, nuo kurių pagijo. Šitaip pasakojo giminėms tas žemaitis; pasirodė taip ir buvus: po pusmečio giminaitis parsirado.

* Abiejų Tautų Respublikos tautinės kavalerijos laipsnis, suteikiamas tik bajorų kilmės kariui, išgalinčiam aprūpinti ginklais, uniforma ir žirgais du karius. *Red. past.*

§ VI. Jei galima tikėti minėto žmogaus pasakojimu, tai, mano manymu, šis žemaitis iš tikrųjų atliko čia tulisonio (*Tilussūnis*) pareigas ir kad senovės prūsų tulisonis (*Tullussūnis*) taip elgdavosi atlikdamas savo pareigas; kaip vėliau sužinojau, tokį pranašautoją jie dar vadino žvaigždžiūroniu (*Szweigdzurūnis*), vokiškai tai reiškia pranašautoją, astrologą, mokėjusį pranašauti iš žvaigždžių. [...]

§ IX. Burtininkas (*Burtons*) vokiškai reiškia ženklų aiškintoją, [žodis] sudarytas iš *Burta* – „ženklas“, nes jie viską stebėdavo ir apie tai pateikdavo savo nuomonę. Tai bendras žodis, kuriuo vadinami [burtininkai], kiti [žodžiai] turi specialias reikšmes; antai putonys (*Puttones*) taip pat buvo vadinami burtininkais (*Burtones*); jie stebėdavo ženklus, pamatytus alaus putose, ir iš to galėdavo spręsti apie tą dalyką, dėl kurio jų klausdavo. Prie burtininkų (*Burtonen*) priskirdavo ir vaškonis (*Waszkones*), kurie, liedami vašką, galėdavo pasakyti apie toli esantį daiktą. Taigi iš šių burtininkų (*Burtonen*) negalima išskirti tulisonių (*Tulussūnes*) ir lygašonių (*Lingussūnes*), nes ir jie mokėdavo pranašauti iš ženklų, jų manymu, pastebėtų žvaigždynuose arba ore. Vadinasi, burtininkų (*Burtones*) buvo visokių: vienas mokėjo išvelgti ženklus vaške, kitas – putoje, trečias – ore, ketvirtas – vandenyje, penktas – viduriuose, šeštas – vėjuje ir t. t. ir iš to spręsti. Taigi nuo to jie gavo ir savo vardus: suprantantis vaško ženklus buvo vadinamas vaškoniu (*Waszkonis*), išmanantis alaus putos ženklus – putoniu (*Puttonis*, arba *Puttweisdis*) ir t. t. Tačiau visi šie ženklų aiškintojai, o kalbant vokiškai – burtininkai, turi būti priskiriami prie vaidilučių (*Weydelutten*), t. y. vaidilų (*Weydeler*), arba burtininkų, kaip jie pavadinti Ordino magistrų statutuose. Jonas Maleckis[-Sandeckis] nemini jokių vaidilučių (*Weidulutten*), galbūt todėl, kad vaidilučius (*Weidulutten*), vaidilas (*Weideler*), t. y. burtininkus, Ordinas taip smarkiai bausdavo ir ugnimi degindavo, kad kiekvienas bijojo būti vaidilučiu (*Weidulut*), t. y. vaidila (*Weideler*), arba turėti vaidilučio (*Weydulutten*) vardą. Dėl to vaidilučio (*Weydulutten*) vardas prūsų vietovėse pamažu išnyko ir Maleckis[-Sandeckis], aprašinėdamas senovės prūsų dievų garbinimo apeigas, kiek jis jų galėjo matyti iš to, kas buvo likę, nemini jokių vaidilučių (*Weidulutten*) (nors mini burtininkus (*Burtii*) arba ženklų aiškintojus), nes iš esmės juk vienas reiškia tą patį, ką ir kitas.

Penkioliktas skyrius

Apie dar šiais laikais Nadruvoje ir Žemaitijoje esančius
vaidilučius (*Weidulutten*), arba vaidilas (*Weydler*)

§ I. Taigi dabar kalbà apie vaidilas (*Weideler*), prūsiškai *Weydulli*, arba *Weydulutten* (nes taip paprastai varijuoja [pavadinimus] Prūsų nadruviai, o reiškia abu tą patį), kurių relikto, deja, dar pasitaiko Prūsų Lietuvos apskrityse,

Nadruvoje, Skalvoje, iš dalies Sūduvoje (*Sudauen*), bet daugiausia Žemaitijoje. Vaškonis (*Waszkonis*) yra liejamo vaško ženklų aiškintojas. Tokį vaško liejiką mini Maleckis[-Sandeckis], kaip vienos moterėlės, kurios sūnus išėjo į karą ir nuo kurio ji negavo jokios žinios, ar jis gyvas, ar miręs esąs, prašymu liejo vašką į vandenį. Kai vaškas parodė sudužusio laivo ženklą, jis moterėlei pasakė, kad jos sūnus žuvo, sudužus laivui į seklumą, juo labiau kad vaškas parodė prie laivo ant nugaros gulincio žmogaus ženklą. Šitie vaškonys (*Waszkones*) galėjo savo burtus taikyti ir kitiems dalykams. Kai kartą žmogus norėjo sužinoti, ar jam seksis pardavinėti alų, vaškonys (*Waszkones*) liejo vašką ir tuoj pat pasakė, ar seksis jam, ar ne. Arba jeigu kam nors ką nors pavogdavo, jie, liedami vašką, galėdavę sužinoti, kas šitai padaręs ir kaip tuos daiktus vėl atgauti. Taigi buriant, ar žmogus, sergantis pavojinga liga, pagysias ar mirsias, apsigyvenant namuose bei karų atveju, buvo įprasta lieti vašką.

§ II. Prie šių vaško liejikų reikia priskirti švinučius (*Szwinnutzei*), švino liejikus, kurie lieja šviną; ir kas pasirodo vaške, tas pasirodo ir švine.

§ III. Žvakonys (*Szwakones*) yra ženklų aiškintojai, kurie stebi liepsnos ir jos dūmų ženklus, [pavadinimas] kilęs nuo [žodžio] žvakė (*Szwake*), dar jie vadinami dūmonimis (*Dumones*) nuo dūmai (*Dumai*), nes jie stebi liepsnos dūmus, o kartą, kunigavimo pradžioje, man pačiam tai atsitiko, kai aprūpinau šventais sakramentais senutę, kuri silpna gulėjo Aukštynlaukiuose; buvo uždegtos vaško žvakės; po Komunijos viena moteris žvakes tuoj pat užgesino; vienas mano potabelis norėjo prieiti ir išblaškyti dūmus, kad jie neerzintų; ji potabelį sulaikė, o pati stebėjo dūmų ženklus ir iš to pranašavo, ar ta [ligonė] pagysianti, ar mirsianti, viso to negalėjau matyti, nes tuo metu kreipiausi į ligonę su malda ir paguoda, tačiau girdėjau moterį sakant, kad ši žmogysta nuo ligos nemirsianti, o pagysianti, taip ir įvykę.

§ IV. Putonys (*Puttones*) yra ženklų aiškintojai, kurie stebi ženklus alaus putoje ir iš to gali spręsti apie kokį nors reikalą. Viena tokį putonį (*Puttonis*) mini Waisselijus savo kronikoje: [putonis] meldėsi [pasilenkęs] virš alaus ir iš putų galėjo išburti, kaip atsitikusi vagystė (dėl to jis turėjęs žiūrėti į putas).

§ V. Oronys (*Orones*) – tai ženklų aiškintojai, kurie stebėjo orą ir galėjo išpranašauti, kada dera dirbti vienus ar kitus lauko darbus, iš žmonių ir gyvulių negalavimų sprendavo apie orų pasikeitimą. Jie galėdavę keisti orą ir šiuo menu jiems dažnai reikėdavo užsiimti pas krivį (*Krywe*), kad tokiomis audromis, kurias dažnai buvo galima matyti ir girdėti aplink Romovę (*Romove*), būtų palaikomas *Majestas Kryweana* (didingasis krivis).

§ VI. Žvaigždžiūronys (*Szweigdzurūnes*) yra žvaigždžių stebėtojai, apie ką buvo kalbėta jau anksčiau.

§ VII. Lekutonys (*Lekuttones*) yra tie, kurie stebėdavo paukščių klyksmą ir skrydį ir iš to galėdavo pranašauti būsimus ir neaiškius dalykus; tokių, galin-

čių išpranašauti iš paukščių būrio, skrydžio ir klyksmo ne tik orų pasikeitimus, bet ir tai, ar bus laiminga, ar nelaiminga kelionė, teismo reikalai ir kiti dalykai, dar daug yra prie žemaičių sienos. Šiaip jie dar vadinami paukštučiais (*Pauksztuciei*). Jie buvę kaip romėnų augūrai – būrėjai iš paukščių skrydžio ir haruspikai – pranašautojai iš vidurių, kurie, pasak Simono Grunau, kreipė dėmesį į paukščius. Pavyzdžiui, jei rėkdavusi šarka, jie galėdavę išpranašauti, kas atsitiks: ar ir iš kur ateisią svečių. Kai kudakuodavusi višta, jie sakydavę, kad tarp kaimynų kilsią vaidai. Tačiau reikia pastebėti, kad paukštučiai (*Pauksztuciei*) ne visai tas pats kas lekutonys (*Lekkutones*); pastarieji stebėdavo tik skrydį ir iš to pranašaudavo, o anie stebėdavo ne tik skrydį, bet ir paukščių klyksmą, peštynes bei visa kita, kas tada su jais atsitikdavo. Jie paukščius skirstė: ereliai, varnos, grifai – vaidų paukščiai, lingės nešdavo nuostolius, gaisrus, tą patį reiškė kregždės, pelėdos ir bitės. Priešingai – gandrai, garniai, geniai, lakštingalos, karveliai jiems buvo laimės pranašai.

§ VIII. Viduronys (*Widdurones*) yra ženklų aiškintojai, galėję pranašauti iš dievams papjautų gyvulių vidurių (galbūt ir iš žmonių [vidurių], nes ir jie buvo senovės prūsų dievams aukojami). Šiuo metu kai kurie nadruviai, pažiūrėję į kiaulės blūžnį, kepenis ir t. t., gali pasakyti, kokia bus žiema, kokie javai, katra sėja bus geresnė – ankstesnė ar vėlesnė.

§ IX. Kraujučiai (*Kraujutte*) – tai ženklų aiškintojai, kurie iš žmonių ir iš gyvulių kraujo – kaip jis teka, kokios spalvos arba kaip keičiasi – galėjo pranašauti ne tik apie žmogaus arba gyvulio sveikatą, bet ir apie laimingus bei nelaimingus atsitikimus. Šitie Kraujučiai (*Kraujutte*) taip pat turėjo spręsti apie mergaitės nekaltybę, o pranašavimų pagrindas buvo mergaitės menstruacijos. Jie buvę ir senovės prūsų gydytojai, mokėję sustabdyti bei užkalbėti per gausiai bėgantį kraują iš žaizdų ir šiaip iš kur nors kitur, taip pat dažnai su kokios nors moters menstruacijomis prikėsdavę įvairiausių pokštų. Tokių žmonių mūsų tėvų laikais buvo dar daug, ypač Skalvoje, prie Žemaičių sienos. Dabar kraujučių (*Kraujutten*) pasitaiko Nadruvoje: jie nuleidžia žmonėms kraują iš gyslos arba išsiurbia taurėmis. Taip pat iščiulpia žmogui kraują rageliu ir iš kraujo skonio pasako, ar jis būsiąs sveikas, ar netrukus susirgsiąs, kas kartais ir pasitvirtina. Pastebima, kad tie kraujučiai (*Kraujutten*) prieš čiulpdami kažką murma po nosimi, ir kai jų paklausi, ką jie kalbėjo, tai atsako pagarbia išraiška, jog linki, kad kraujo nuleidimas žmogui padėtų, nors aš manau, kad čia tikriausiai vyksta kažkas prietaringa.

§ X. Prie tokių priklauso taip pat pustonys (*Pustones*), tai vaidilos (*Weideler*), kurie pūsdami ne tik gydo žaizdas, bet gali ir pakenkti. Kaip man pasakojo įvairūs patikimi žmonės, jų pūstelėjimas būdavo toks veiksmingas, kad jiems pūstelėjus į audeklą, ant kurio būdavo tik truputis iš žaizdos ištekėjusio

kraujo, ligonis tuoj pat pajusdavo, kaip skausmas atlėgdavo arba – nelygu jų tikslas – dar didesnę skausmą. Tie, kurie kastruodavo arklius, bulius ir ožius, dar taip darydavo: prieš pjaudami gyvulį iš pradžių gerai papūsdavo į peilį, ypač į ašmenis, o padarę pjūvį ir išėmę pautelius, peilį laikydavo skersai žaizdos ir nuo peilio pūsdavo žemyn į žaizdą manydami, kad nuo jų pūtimo žaizda lengvai užgysianti. Patikimi žmonės man pasakoja, kad kai kurie tai darydami dar kalba keistus žodžius bei maldas, ko aš nesu pastebėjęs, bet ne kartą girdėjau, kad jie tai darydami pučia taip, tarytum rytų vieną ar kitą žodį, todėl manau, kad čia tikriausiai dar esama senų burtų bei vaideliavimo (*Weydeley*) liekanų.

§ XI. Seitonys (*Seitones*) ligotam žmogui arba gyvuliui pririšdavo tam tikrus daiktus arba amuletus, o nuėmę juos nuo žmogaus arba gyvulio, galėdavo išpranašauti jų gyvenimą arba mirtį. Tokių žmonių dar pakankamai yra Nadruvoje ir Skalvoje; tik vienas kitas šį meną išmano, o daugelis iš jų yra apgavikai.

§ XII. Sietonys (*Sietones*) buvo vaidilos (*Weideler*), gerai mokėję sukti sieta, tokių žmonių dar daug yra tarp nadruvių ir skalvių.

§ XIII. Vėjonys (*Wejones*) stebėdavo vėjus ir sugebėdavo juos bei audras keisti ir pagal savo norą vienur ar kitur pasukti. Šį meną išmano kai kurie Nadruvos [žmonės] ir kai kaime kyla gaisras, ypač jei per audrą, su nuostaba matai, kaip lengvai gali būti keičiami vėjai, nes iš dalies pats tai patyriau 1648 metų spalio mėnesį Nybudžiuose. Kai kurie iš tų vėjo kreipėjų moka taip pat užkalbėti ugnį ir ugnies angelui, kaip jie sako, pavadinę jį vardu, įsakyti, kad nedarytų žalos.

§ XIV. Vandelučiai (*Wanduolutti*, tas pats *Odonas*) yra vandens ženklų aiškintojai, kurie iš vandens, jo putų, bangų ir t. t. gali išpranašauti būsimus dalykus, tačiau jų yra visokių. Kai kurie vadinami neručiais (*Nerutti*); jie neria po vandeniu ir ne tik tiksliai pasako, kokių žuvų ten yra arba nėra ir ar galima tikėtis geros žūklės, ar ne, bet ir apie tai, ar bus geri, ar blogi orai. Buvo manoma, jog jie užkalbėdavo ir užburdavo žuvis, kad jų nebūtų galima pagauti, kaip tatai atsitiko vienam prižiūrėtojui *Passenheime*, kuris po to, kai uždraudė valstiečiams žvejybą Leliškių (*Leliszke*) ežere, negalėjo ten nei sugauti, nei sužvejoti nė vienos žuvies. Šis paprašė vienos tokios nerutės (*Nerutte*), arba vandelutės (*Wandaluttin*), t. y. vaidelės (*Weydlerin*), kuri nėrė į ežerą, bet negalėjo (galbūt nenorėjo) pasipriešinti burtams, nebent prižiūrėtojas pats numirtų kartu su žuvimis ežere. Tokius vaideliavimus (*Weydeley*) mini Hennenbergeris, Simonas Grunau. Šiems [neručiams] giminingi udburtuliai (*Udbureulli*[!]), t. y. ženklų aiškintojai, mokantys parodyti iš vandens figūras, reiškiančias tai, ko pageidauji.

§ XV. Be to, dar taukučiai (*Taukuttey*); šie ima taukus arba aliejų ir sumaišo juos su sakingų malkų suodžiais iš kamino ir iš to pranašauja. Tokių keletą esu matęs jaunystėje Skalvoje.

§ XVI. Taip pat yra stikloriai (*Stiklorei*); tai ženklų aiškintojai, pranašaujantys su stikline, kurioje, be abejo, yra *spiritus familiaris* (namų dvasia), pasakanti dalyko baigtį.

§ XVII. Prie tokių priklauso ir zerkolučiai (*Zerkolutti*), žiūrintys į veidrodį, nes jie veidrodžiuose, kuriuos vadina šventais, mato tai, ko ieško. Karklėje, Klaipėdos apskrityje, viena sena moteris turėjo veidrodį. Pas ją iš Rusnės atėjęs vyras paklausė, ar jo pati, kuri yra susirgusi, pagysianti, tai tos [susirgusios] moters vyras turėjo bristi į Karklės upę ir laikyti veidrodį po vandeniu. Tuo tarpu zerkolutis savaip meldęsis ir tada veidrodyje pasirodęs negyvas veidas. Parėjęs namo vyras rado savo pačią agonijoje, o anksti rytą ji pasimirė.

§ XVIII. Prie jų dar galima priskirti žolininkus (*Zolinininkey*), – pranašautojus iš žolių. Šitie žmonės man papasakojo daug keistų dalykų, kurie tarsi vyko be burtų. Tačiau, man atrodo, kad kai kas čia vyksta ne be velnio išmone. Jie vartoja tam tikras žoles, su kuriomis išdarinėja keistus dalykus. Kartą vienas vyras iš Ragainės [apskrities] parodė man žolę juodu stiebeliu, apskritais garbanotais dantytais lapeliais ir pasakė, jog gali per trumpą laiką ką tik virusį vandenį ne tik atvėsinti, bet ir smarkiai atšaldyti bei paversti ledu. Kad matyčiau tą bandymą, paliečiau užkaisti vandens. Į verdantį verdantį jis įmetė truputį tos žolės. Vanduo ne tik tuoj pat liovėsi viręs, bet netrukus ant jo atsirado pluta kaip ledas, ant kurio buvo galima matyti pavidalą žolės, kurios gabalėlį vyras buvo įmetęs į verdantį vandenį. Šiaip jau pamaldi moterėlė kartą davė man žolelę, kurios viršūnė atrodė apvali ir susiformavusi panašiai kaip saulė; kiekvieną kartą, kai ją laikydavau prieš saulę, jos lapeliai žėrėdavo labai mielai ir žaviai, kaip auksiniai. Stiebelis buvo baltai gelsvas, apatiniai lapai – jūros žalumo, ovalūs. Šią žolelę ji įkišo į didelę puodynę su saldžiu pienu. Po dviejų dienų radau daug grietinėlės, tiek, kiek [siekė] įkišta į pieną žolelė. Iš tos pieno puodynės gavau keturiskart daugiau grietinėlės negu paprastai. Šitai, atrodo, turi natūralią priežastį. Kartą vienas senas žemaitis man sakė, kad esą žolių, galinčių žmogų taip apnuodyti, kaip tai galėtų padaryti tik kokia nors gyvatė. Esą yra žolių, kurios jas palietusį žmogų galinčios padaryti bepročiu; žolių, sustabdančių vietoje gyvatę, kad ji netgi negalinti pabėgti; žolių, galinčių tol kankinti žmogų, kol jis jų gauna [valgyti arba gerti], kad prisipažintų padaręs nusikaltimą; žolių, galinčių žmogų taip prajuokinti, kad šis mirtinai užsijuoktų, jeigu tų žolių neatimtum; žolių, kurių dėka galima esą pamatyti patį velnią; žolių, kuriomis per sausrą esą galima sukelti liūtų; žolių, galinčių padaryti nematomą tą, kas jas nešiojasi; žolių, kurios

padėtos po pagalve sukeliančios baisias vizijas sapnuose; žolių, kuriomis esą galima gintis nuo ugnies; žolių, gebančių sulaikyti jūros bangas; žolių, kuriomis esą galima užburti žmogų meilėje. Šitas žemaitis pasakojo, kaip kartą vienas maldininkas (*Maldikkis*) pakabinęs ant labai senos ir bjaurios moteriškos žolę ir davęs truputį tos žolės į burną. Prie tos moteriškos jis atvedęs šaunų jauną berną (ir būtent buvusį ypatingą merginų išjuokėją, kuriam nė viena mergina nebuvo pakankamai graži), toji su juo truputį pasikalbėjusi ir padavusi jam ranką, ir bernas taip užsiliepsnojęs meile tai senai moteriškei, kad sakęs, jog mirsiąs, jeigu nepatirsiąs jos meilės. Tuo visi nepaprastai stebėjosi, taip pat ir daug tai mačiusių ir berną išjuokusių mergaičių, nes taip atsitiko smuklėje. Maldininkas (*Maldikkis*) taip padarė pakurstytas vienos mergaitės, kurią bernas paniekinęs, o šis tol negalėjęs atsitraukti nuo tos moters, kol tas nenuėmęs žolės, tada jam meilė praėjo.

§ XIX. Be šių, buvo dar vaidilučių (*Weydulutten*), vadinamų žvalgonimis (*Szwalgones*), t. y. vestuvių žyniais (*Braut Priester*), kurių pareigos buvo: 1) patarnauti per sužadėtuves prieš vestuves, 2) pranašauti apie naujųjų sutuoktinių būsimą laimę arba nelaimę. Jie taip pat tvarkydavo žvalgus (*Szwalgus*), t. y. sužadėtuves. Iš tikrųjų žvalgauti (*Szwalgauti*) reiškia apsižiūrėti, ir todėl taip vadina sužadėtuves, nes tik tada jaunieji vienas kitą gerai apžiūri.

§ XX. Tokių pranašavimų pagrindas: 1) ženklai, kuriuos pastebėjo jaunieji dieną ir naktį prieš tai; 2) dar iš jaunojo ir jaunosios sapnuotų sapnų; 3) taip pat iš putų, atsiradusių alaus pripiltuose kaušeliuose (*Kauszelen*), todėl toks pranašautojas turėjo mokėti burti iš putų; 4) iš pylimo, nes nuotaka jaunajam arba jaunikis jaunajai pildavo alų į akis; 5) tam tikri [žvalgonys] galėdavo pranašauti iš ženklo, pastebėto po pirmosios jaunųjų nakties; 6) jiems taip pat reikėdavo spręsti apie jaunosios skaistybę, drauge su kraujučiais (*Kraujutten*). Tokių žmonių taip pat yra Nadruvoje, Skalvoje ir kt. Įdomu, ką apie vieną tokį žvalgonį (*Szwalgons*) man pasakojo senas nadruvis, kuris šiaip buvo gana protingas ir gero elgesio vyras; jaunystėje jis buvo savo giminių sužadėtuvsė prie Žemaičių sienos. Ten atvykęs toks žvalgonis (*Szwalgonis*), kuris, kai jaunieji pirmą kartą išėjo iš klėties (*Klete*) (kamaros), paėmęs du pripiltus kaušelius (*Kauszelen*) (geriamuosius puodelius), į juos įpylęs vandens ir įdėjęs abiejų jaunųjų žiedus, kiekvienam atskirai po žiedą, o virš jų kalbėjęs maldą. Baigęs maldą, jis davęs abiem jauniesiems truputį atsigerti iš kiekvieno kaušelio (*Kauszele*). Po to žvalgonis (*Szwalgons*) vėl atsiklaupęs ir ilgai meldsis, o jaunieji sutuoktiniai ir kiti dalyvaujantieji taip pat turėjo atsiklaupti. Po šios ilgos maldos jis liepė jaunajam išimti iš vieno kaušelio (*Kauszelen*) savo ir savo nuotakos žiedus ir tada jaunikis išėmė iš vieno kaušelio (*Kauszel*) abu žiedus, visų esančiųjų didžiausiai nuostabai, nes iki tol abiejuose kaušeliuose (*Kauszel*)

buvo tik po vieną žiedą; tas vyras prisiekinėjo, kad per paskutinę maldą matęs, tarytum vanduo kaušeliuose (*Kauszelen*) virtų, ir tas žvalgonis (*Szwalgonis*) pasakęs jauniesiems, kad jų santuoka esanti palaiminta Dievo, tiesa, ne ta prasme, kad jie turėsia daug vaikų, o kad gyvensią taikiai, meiliai ir būsią patenkinti, kas, sako, ir išsipildė. Niekam neprimetu čia savo nuomonės, bet manau, kad šitie žmonės nuo senų senovės turėjo šias ir daug kitų apeigų ir kad būtent šios apeigos yra lekonomantijos (*Leconomantia*) rūšis, kuri buvo įprasta asiriečiams, chaldėjams ir egiptiečiams.

§ XXI. Žaltonys (*Zaltones*) – tai žalčių kerėtojai ir ženklų aiškintojai, mokėję užkerėti žalčius. Jie taip pat turėjo prižiūrėti žalčius, laikomus Patrimpo (*Padrympo*) garbei, ir jiems parūpinti pieno. Jų vardas kilęs nuo [žodžio] *Zaltis*, t. y. „žaltys“. Apie vieną tokį žaltonį (*Zaltons*) arba žalčių kerėtoją pasakoja Jo[nas] Maleckis[-Sandeckis], kas jau minėta anksčiau, būtent, kad jis mokėjęs maldomis, kurias murmeldavęs, išvilioti iš landų šeiminkų namuose maitinamus žalčius; šie užšliauždavę ant balto rankšluosčio, patiesto žalčiams ant žemės iki pat stalo, o juo – ant stalo ir ragaudavę valgių. Paskui rankšluosčiu nušliuozdavę žemyn ir sulįsdavę į savo landas. Jeigu žaltys paragaudavęs visų valgių, tai būdavęs geras ženklas ir šeiminkas džiaugdavęsis. Tačiau jei žalčiai neišlįsdavo iš savo landų arba neparagaudavo valgių, šeiminkas būgštaudavo didelės nelaimės. Šitie žaltonys (*Zaltones*) taip pat tikrindavo žalčius, kuriuos moterys laikė šventais ir kuriems meldavosi, kad dievai malonėtų suteikti jų vyrams vaisingumą bei gebėjimą deramai mylėti moteris.

Kaip jau minėta, tokių žaltonių (*Zaltonen*) šen bei ten dar pasitaiko. Be to, šiuo metu nadruviai energingai imasi žalčių gaudymo meno: kasmet pavasarį juos renka ir laiko prie savo arklių, kad šie gerai augtų; tai daro kalbėdami tam tikrus žodžius bei atlikdami apeigas, bet apie šitai kur nors kitur. Vaidilučiai (*Weydulutten*) buvo taip pat žvėronys (*Szweronei*); jie garbino šventuosius žvėris miškuose, ypač briedžius, pelėdas ir kt., ir jais rūpinosi.

§ XXII. Prie tokių galima priskirti medžiorius (*Medzorei*), kurių pareiga buvo pašventinti vienus ar kitus medžius, apie ką galima pasiskaityti toliau; šie, be abejo, aptarnaudavo tokius miškus ir giraites, kokių dar dabar tai šen, tai ten yra, ypač Žemaitijoje. Beveik visoje Nadruvoje yra žmonių, kurie dar tebeesančiuose miškuose ieško Romovės (*Romove*) arba keistai suaugusio medžio, o tokį radę, vietą gerai paženkliną. Taip pat, galimas daiktas, kad dėl retumo kas nors gali jį lengvai nukirsti ir padaryti nebetinkamą prietarams, taigi jie nukerta viršūnę ir nereikalingas puošmenas, bet neliečia suaugusių šakų, tariamai turinčių didelę galią. Šie žmonės, jeigu ką nors nuveda prie tokių medžių, reikalauja gero užmokesčio. Ir man taip buvo, kai iš smalsumo norėjau tokį medį pamatyti, negalėjau prie jo patekti be gerų arbatpinigių.

§ XXIII. Be to, dar buvo tam tikri vaidilos (*Weydeler*), kuriuos vadino kaukučionimis (*Kaukuczones*) arba barzdukonimis (*Barztukkones*), taip pavadinti nuo mažų žemės ir aukso vyrų. Jie gebėdavo užkerėti kaukučius (*Kaukuczus*), kad šie gyventų vienoje arba kitoje vietoje. Jų [kaukučių] pageidavusiems žmonėms pasakydavo kaip elgtis. Tam tikru metu jie tatau tikrindavo kalbėdami ypatingas maldas ir kerėjimus, o paskui šeimininkas juos vaišindavo gardžiais valgiais. Jei šie [kaukučiai] pasirodydavo, šeimininkas labai džiaugdavosi, o jeigu ne, šeimininkas bijodavo kokio nors nuostolio. Tokie pat kaip kaukučionys (*Kaukuczionen*) buvo pilvyčiai (*Piluitten*) – tai galima matyti Konrado von Jungingeno potvarkiuose – kurie, norėdami padidinti turta, tarnavo Pilvyčiui (*Pilwitto*). Jam buvo pavaldūs kaukučiai (*Kaukuczei*), nes jis buvo turtingumo dievas. Tokių žmonių, laikančių kaukučius (*Kaukuczus*), yra dar daug. Taigi dar turėtų būti vaidilų (*Weideler*), mokačių juos iššaukti. Ir nors tokių vaidilų (*Weydeler*) kaip krivio (*Krywe*) laikais viešai nebėra, vis dėlto negalima nuginčyti to, kad žmonės kaukučius (*Kaukuczus*) didžiai gerbė ir laikė pusdieviais. Tą patį reikia pasakyti ir apie kitus vaidilas (*Weidelern*), apie keletą jų papasakojome. Dabar paprastai jie yra elgetos ir piemenys, gyvena tai šen, tai ten, o kai jų paklausi, kodėl, mokėdami tokį meną, taip vargingai gyvena, jie atsako, jog „tai Dievo valia, kad mes taip turime gyventi, ir kokia mums nauda daug turėti, jei esame per seni ir per silpni, kad tvarkytume didelį turta“. Bet negalima nutylėti, kad dar dabar Nadruvoje, Skalvoje, Sūdovoje ir iš dalies Notangoje yra tokiems vaideliavimams (*Weydeleyen*) palankių turtingų ūkininkų, kurie slepia tatau, ką tokie vaidilučiai (*Weydulutten*), nors ir slapta, jau padarė jų [ūkininkų] namuose, taip pat ir pas kitus.

§ XXIV. Pagaliau prie vaidilučių (*Weydulutten*) reikia priskirti ir sapnonis (*Sapnonei*), t. y. sapnų aiškintojus, nuo [žodžio] „sapnas“. Šitie drįsdavo ne tik aiškinti bei komentuoti sapną, bet ir iš sapno, kurį jie tvirtindavo sapnavę, galėjo pranašauti būsimus dalykus. Kaip Dievas su savo šventais pranašais visokeriopais būdais dažnai kalbėdavo, taip ir šėtonas norėjo čia pamėgdžioti Dievą ir įgyti autoritetą tarp savo tarnų. Bet kad vaidilučiai (*Weydulutten*) arba vaidilutės (*Weyduluttinnen*) sugebėdavo taip sapnuoti, galima matyti iš to, jog, be kitų savybių, prūsų rašytojai jiems priskiria ir šita, jog jiems, vaidilučiams (*Weydulutten*), reikėdavo uoliai melstis, kad užsitarnautų savo dievų kalbėjimąsi su jais sapne ir [kad dievai] mokytų juos laiminti žmones. Tokių sapnuotojų, ypač tarp moterų, dar yra Nadruvoje ir Skalvoje, iš dalies Sūdovoje ir Notangoje. Šios, šėtono padedamos, dažnai gana tiksliai pataikydavo nusakyti būsimus dalykus, o kartais ir išaiškinti sapnus.

§ XXV. Kai 1677 metais kilo triukšmas, jog švedai norį pulti Prūsiją, bei visi vyrai buvo pašaukti ir kiekvienas buvo susirūpinęs saugioje vietoje paslėpti savo turtelį, aš irgi liečiau sudėti daiktus; tuo momentu į Videmą (*Widdem*)

atėjo sena nadruvė ir pasakė: „Ai, ko taip skubi dėtis daiktus? Ačiū Dievui, dar nėra reikalo, švedas šiais metais neateis“. Žmogus, dėjęs daiktus, jai pasakė: „Tu, kvaiše, eik ir nekliudyk man. Gal atėjai ką nors nukniaukti?“ – „O, Dieve, apsaugok“, – pasakė moteriškė, – taip apie mane negalvok, noriu pasikalbėti su ponu“. Ji atėjo pas mane ir pasakė, kad nebijočiau švedo; jei tokia Dievo valia, šiais metais jis neateisias. Aš įsitikinsias, kad tai atsitiksia ne anksčiau, nei numirsią du švedų karvedžiai. Bet po metų tai turėtų įvykti. O Dievas jiems, švedams, įdėjęs į širdį, kad jie pavaldiniams nedarytų per daug didelės skriaudos. Iš kur ji tai žinanti, paklausiau jos; Dievas parodęs jai tai sapne, ir pradėjo smulkiai pasakoti savo sapną: antai ji pavaizdavo tikrą stovyklą, taip pat žmones, kaip atrodo tie, kurie ateisias į Prūsiją. Aš netekau žado ir pasakiau jai: „Tu turbūt burtininkė?“ „Ne, – pasakė ji, – pone, tu juk žinai, kad aš stropiai lankau bažnyčią ir prisimenu, kad tu pats man sakei, jog Dievas kalbėjo sapne su savo pranašais ir jiems parodė būsimus dalykus, šitai Dievas padarė ir man“. Aš pasakiau: „Pranašai teisybę kalbėjo ir tatai įrodė, aš taip pat norėčiau sulaukti [ir sužinoti], ar tu kalbėjai teisybę“. Taigi, kai švedų kariuomenė 1679 metų sausio mėnesį stovėjo Įsrutyje, smalsaudamas nuvažiavau į miestą pasižiūrėti kariuomenės ir generolų. Radau viską taip, kaip pasakojo ta moteriškė. Paskui ji dar kartą atėjo pas mane ir pasakė: „Pone, ar aš ne teisybę sakiau?“ Aš pasakiau *tentandi gratia* (norėdamas išbandyti), gal ji ir mane išmokytų to meno. „Taip, – pasakė ji, – jeigu šitai būtų menas, bet tatai nuo Dievo“. Ilgai klausinėjęs, sužinojau, kad ji kartais iš tikrųjų turinti gulėti tris dienas ir tris naktis kaip apžavėta; kartais savo kalbomis ji man atrodo kaip kokia kvakerė, o Dievas, atrodo, tikriausiai už bausmę leido šetonui apreikšti tokius dalykus per tokius žmones. Bet šita moteriškė, kiek žinau, elgiasi gyvenime nepriekaištingai. Tačiau tai jai nekliudo veikti kaip vaidilutei (*Weydulutten*), nes velnias gali apsimesti šviesos angelu.

§ XXVI. Kokias apeigas atlikdavo šitie žmonės rodydami tokį savo meną, senuosiuose [raštuose] žinių mažai. Waisselijus, remdamasis Ordino kronika, aprašė, kaip elgėsi vienas putonis (*Puttons*), [arba] būrėjas iš putų, o būtent: paėmė du kaušelius (*Kauszelen*), arba puodelius, į vieną įdėjo du šilingus, vieną – sau, kitą – vagiui, ant jų pylė alų, padarė ant puodelių keletą burtų ženklų ir kratė puodelius, į kurią pusę nukrito šilingas, į tą pusę ir nuėjo vagis. Paskui būrėjas iš putų pripylė į kitą puodelį alaus, pastatė jį ant žemės, žiūrėjo į dangų ir meldėsi: „Maloningasai žemės ir dangaus Dieve, tu, žvaigždžių viešpatie, kad neišblėstų tavo šlovė, savo galia liepk savo tarnui, kad vagis, pavogęs tą daiktą, tol nenurimtų, kol jo vėlei neatneš“. Pasimeldęs jis pakelia antrą puodelį ir žiūri, ar nėra alaus putoje latakėlio, iš kurio galėtų spręsti, kur rasti vagį; jei tokį [latakėlį] rasdavo, tai galėdavo reikšti savo pageidavimą, jeigu nerasdavo, tai išgerdavo gėrimą ir jam įpildavo šviežio [alaus]

ir vėl melsdavosi; tatai darydavo tol, kol putose atrasdavo tam tikrą ženklą. Dietmaras (*Dithmarus*) savo kronikoje teigia, kad toks būrėjas iš putų pabai- goje sakydavo ir tokius žodžius: vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios. Amen. Beveik tokias pačias apeigas, sako, burdami atlieka ir vaško- nys (*Waszkones*), t. y. vaško liejikai, o būtent: jie ima į rankas kaušėlį (*Kauszel*) su alumi, meldžiasi, kad Dievas teiktųsi apreikšti vaške aiškų ženklą, jog būtų galima matyti, kokie reikalai su tuo ar kitu dalyku, išgeria jį *palabindami*, po to lieja vašką į vandenį. Taigi, jeigu ženklas atsiranda tuoj pat, tai gerai, o jei- gu ne, tai kaušėlį (*Kauszel*) pripils tris kartus ir išgers, ir vašką lies, nes tada paprastai pamatomas ženklas. Bet jeigu jo nėra, tai tą kartą daugiau nebando. Dar manoma, kad tam tikri ženklų aiškintojai, kaip antai dūmonys (*Dumones*), žvakonys (*Szwakones*), seitonys (*Seitones*), sietonys (*Sietones*), žaltonys (*Zaltones*) atlikdavo ir atlieka savo burtus (*Weydeley*) ir be alaus. Švino lieji- kai savo apeigas dažnai atlikdavo taip pat be alaus, tik tai darydami atlieka kitus prietaringus pokštus, kuriuos keičia pagal reikalą. Pvz., jeigu kas nors serga, tai toks burtininkas (*Burteninki*), arba ženklų aiškintojas, paima naują dubenį su karštu vandeniu, paskui naują puodą. Atlikęs savo maldą, pastato dubenį sergančiajam ant galvos ir į šiltą vandenį lieja karštą šviną, ant jo už- vožia naują puodą; kai vanduo iš dubens gurgėdamas veržiasi į puodą, vėl meldžiasi ir puodą nuima. Paskui žiūri, kokią figūrą įgavo vaškas. Įgudusiam [burtininkui] tuoj pat pasirodo ženklas, iš kurio gali daryti išvadą. Vienai moterėlei iš Kūsų parapijos ištisą dieną labai skaudėjo galvą. Šioji kreipėsi į švino liejiką, kuris elgėsi taip, kaip dabar papasakosime. Kadangi jau pirmą kartą liejant [šviną] pasirodė moters figūra, ant rankų laikanti vaiką, tai švino liejikas jai išpranašavo, kad ji netrukus pagysianti ir pagimdysianti sūnų, kas ir įvyko. Udburtuliai (*Udburtelli*) daro taip: paima alavinį arba medinį dubenį, tačiau šie turi būti pašventinti, [o pastarasis] iš ažuolo. Į dubenį jie pripila vandens, į kurį vieną po kito meta tris arba penkis akmenis, tačiau šie turi būti ne raudoni. Iš akmenų sukeltų ratilų ir iš to, kaip tie ratilai persipina arba eina į šalis, jie sprendžia apie sumanymo sėkmę arba nesėkmę. Bet prieš tai pradedant, geriama iš kaušelio (*Kauszel*) palabinant (*palabindams*) ir sukalba- ma keletas maldų. Kiti iš to, kuris pageidauja žinių, paima žiedą, bet šis turi būti pašventintas, arba jis turi prašyti ženklų aiškintoją žiedą pašventinti, [tada] pririša jį prie siūlo, kurį pakabina virš pilno vandens dubens. Paskui jie sukalba keletą maldų, kuriomis, beje, prašo Dievą teiktis per žiedą duoti ieškovui ženklą, kaip jis galės susigražinti savo [daiktus], t. y., jei žmogui kas nors pavogta, po maldos klausia: „Kur yra vagis?“ Išvardijamos įvairiausios vietovės, o žiedas tol nejuda, kol nepasakoma toji vietovė. Tada jis pats sa- vaime suduoda į dubenį. Jie klausinėja toliau, ar tai vyras, ar moteris. Tada

[žiedas] vėl suduoda [į dubenį]. Atsimušant žiedui į dubenį, tikrieji dalyko žinovai, sako, gali matyti vandenyje tą vietą, kur yra pavogti daiktai, taip pat juos pavogusį žmogų. Tačiau kiti ima gryną vandenį, kurį semia stovėdami prieš saulę bei melsdamiesi, tada spjauna į jį [ir] seilės parodo vaizdą to, apie ką buriama. Jeigu toks burtininkas (*Burtons*) nenori pats to daryti arba mano, kad esąs nepakankamai šventas ar tinkamas, tai vyriškiems dalykams paima mažą gražų berniuką, o moteriškiems reikalams – mažą gražią mergaitę, kurie turi spjauti į vandenį. Burtininkas (*Burtons*) ir vandens [ženklų] aiškintojas paaiškina, kokią figūrą vandenyje padaro seilės; jie mano, kad berniukas ir mergytė mato figūrą geriausiai ir ją paprastai parodo burtininkui (*Burtons*). Taukučiai (*Taukutte*) prie Žemaičių sienos paprastai daro taip: sukalbėję maldas ir išgėrę [alaus], jie paima mažą berniuką, ant jo nykščio arba bevardžio piršto nago užtepa riebalų arba aliejaus, dar ant jų pabarsto virtuvės suodžių ir viską gerai sumaišo, tatau jie daro gražią dieną, šviečiant saulei. Šį taip išteptą berniuko nagą laiko priešais saulę. Iš saulės spindulių ir iš nago išlinkimo pamato figūrą, iš kurios gali sužinoti apie dalykų būklę.

Lekutonys (*Lekkutones*) taip pat turi savo apeigas, apie kurias, tiesą sakant, nesugebėjau jų išklausinėti. Tik kartą vienas senas skalvis papasakojo, kaip tokį paukščių aiškintoją pasikvietęs vienas žemaičių bajoras, kuriam jis iš paukščių klyksmo arba skrydžio turėjęs išpranašauti, ar jo sūnus, kurį išsiuntė į karą prieš maskvėnus, būsiąs laimingas ir ar šlovingai bei laimingai grįšias į namus. Šis padarė taip: ankstų rytą apsirengė baltais ir švariais [drabužiais], paėmė į rankas šventąją krivulę (*Krywulle*), t. y. kreivą lazda, nuėjo ant piliakalnio (*Pillukztis*), t. y. supiltos kalvos, atsigręžė į rytus, dešiniuoju [šonu] į pietus, kairiuoju – į šiaurę, o nugara – į vakarus ir gerą valandėlę meldėsi. Melsdamasis savo krivule (*Krywule*) dangaus horizonte, arba ten link (*plaga*), kur maždaug vyko karas su maskvėnais, apibrėžęs ratą, į kurį įtraukė visą dangaus ruožą, kiek galėjo aprėpti akimis. Čia jis stebėjo, ar atskrisias ir koks paukštis atskrisias, ir kaip šis elgsiasis, kokia būsianti jo giesmė ir koks skrydis? Ir tada jis pastebėjo, kad atskrido kažkoks paukštis, jo manymu, maitvanagis, liūdnei kranksėdamas, o paskui jį kitas didelis paukštis; šis maitvanagį persekiojo ir nuvijo, kad net negalima buvo pamatyti, kur jis dingo. Tačiau pirmasis paukštis vėl atskrido ir iš to buvo išpranašauta, kad sūnus būsiąs kare nelaimingas, nes paimtas į nelaisvę, tačiau yra iškeistas į kitus [belaisvius] ir iš nelaisvės išgelbėtas.

§ XXVII. Čia naudojuosi proga dar truputį paminėti tų žmonių gebėjimus, kurie užsiima minėtais burtais. Minėta sapnuotoja laikė tatau ypatinga Dievo dovana, tačiau ji mano, kad Dievas ne visada skiria tokias dovanas specialiai kokiam nors vienam asmeniui, o paprastai apdovanojasi visą giminę bei

šeimą. Vienas senas žemaitis kartą man sakė, kad esą tam tikri žmonės, tam tikra šeima, kurie gali patarnauti kaukučiams (*Kaukuczen*). Ir nė vienas kitas žmogus negalėtų būti šito išmokytas, o tik tie, kuriems pati gamta yra davusi tokią gebėjimą. Taip dar ir dabar yra su tam tikrais mūsų nadruviais: gebėjimą elgtis su žalčiais, juos rasti ir pan. esą turi tik tam tikri asmenys arba tam tikros giminės. Ir nereikėtų manyti, kad esą visi šeimos [žmonės] pajėgūs daryti tokius burtus ir turi tokių gebėjimų; [tai sugeba] tik keletas arba kartais netgi tik vienui vienas iš giminės, be to, šitai jie paprastai perduoda tik slaptai; kai tokie gamtos apdovanoti asmenys miršta, šeimoje tuoj pat atsiranda kitas, kuris, pats to nežinodamas, gali daryti tokius stebuklus. Jei tokio neatsirastų, tai būtų ženklas, kad visa šeima ir giminė išnyksianti.

§ XXVIII. Vienas senas žmogus iš Strijėnų kartą man pasakojo, kad vienas iš jo giminės čia, Prūsijoje, prieš daugelį šimtų metų buvo vyriausiasis kunigas, kurį jis vadina Krive krivačiu (*Krywe Krywulu*). Ir jis, sako, turėjęs visus tuos gebėjimus, kurių ieškome arba [kuriuos] turi atskiri vaidilos (*Waydullen*), dabar vadinami maldininkais (*Maldinincker*). Ši įgimta savybė jo giminėje vėliau išnykusi, tiesa, ne visai, bet palaipsniui mažėjusi. Tas krivis (*Krywe*) mokėjo užkerėti žalčius, sukelti audrą ir griaustinį, parodyti žmonėms visokiausius regėjimus, valdyti kaukučius (*Kaukuczen*), aiškinti sapnus, putas, dūmus ir t. t., o jo sūnus to jau negebėjo, būtent [neturėjo] galios rodyti ir aiškinti įvairius regėjimus, nors vis dėlto jam buvo likusi galia valdyti žalčius ir kitus dalykus. Jo palikuonys prarasdavę vis ką nors daugiau; jis pats neturįs jokios galios ir niekas savaime neatsiradę; o kai vieno ar kito meno norėjo išmokti iš kitų, tai nepajuto jokios galios atlikti bent menkiausią dalykėlį. Ir senasis žmogus manė, jog tai esąs visos šeimos išnykimo ženklas, nes išmirę visi jo vaikai, kurie buvo iš jo kilę, ir, kaip jis pasakė, esąs paskutinis iš kadaise buvusios didelės giminės. Ką apie tai galvoti, palieku spręsti pačiam maloniajam ir išmintingajam skaitytojui, tik tiek pridursiu, kad taip klydo, atrodo, graikai, romėnai ir kiti pagony. Iš Plinijaus ir kitų yra žinoma, kad psilai (*Psylli*), marsai (*Marsi*), taip pat Ofiono giminė Kipro saloje buvo taip gamtos apdovanoti, kad jiems buvo nekenksminga jokia gyvatė. Kartą iš Kipro į Romą kaip pasiuntinys atvyko vienas iš tos giminės, vardu Eksagonas, šis leidosi įsodinamas į statinę pilną gyvačių ir žmonės matė, kad jį gyvatės laižė, bet negėlė. Tokių dalykų pasitaiko ir tam tikrose aukštosiose karališkose giminėse: tapę karaliais ir padarę ką nors bloga, stengdavosi daryti įvairius gerus darbus, ką ir dabar galima pajusti iš prancūzų ir anglų karalių. Ir iš to norima padaryti išvadą apie tikrąją tos šeimos atsigimimą: kas nėra tos pačios giminės arba kraujo, tas ir negalįs tokių dalykų daryti.

Prie tokių priklauso taip pat žvėručiai (*Szweruttės*); tai tokie ženklų aiškintojai, kurie galėjo pranašauti iš laukinių žvėrių, jų eisenos ir elgesio. Pamatę

vilką, lapę, kiškį, stirną, briedį, buivolą, mešką, taip pat žiogus, rupūžes, peles, driežus, jie mokėjo pranašauti apie būsimų dalykų baigtį, ypač stropiai atsižvelgdami į visas aplinkybes. Ir nelaimingu [ženklų] jie laiko, jeigu kiškis, vilkas, asilas, rupūžė, driežas, žiogas bėga šalin. [...]

§ XXXIV. Kaip vaidilučiai (*Weydulutten*) buvo renkami ir su kokiomis apeigomis jie būdavo priimami, nerandame [parašyta], bet tikriausiai jie turėjo būti išbandomi senųjų vaidilučių (*Weydulutten*) arba krivio (*Krywe*), nes šiais laikais tai daro užkalbėtojai, užkalbantys įvairiausias ligas, kaip antai dantų, galvos skausmus, taip pat auglius bei kraują; jie mokosi šito meno iš kitų, o savo mokėjimą turi parodyti mokytojams, kitaip mokytojas negali už tai reikalauti atlyginimo.

Vertė GENOVAITĖ ALDONA BATARŪNIENĖ

Penktoji *Prūsijos regyklos* knyga Senovės prūsų šventės

Pirmas skyrius

Apie laiką, jo skirstymą į mėnesius ir dienas bei jų pavadinimus

§ VI. [...] Dienos pradžią jie vadina rytu (*Ritas*); pati brėšmos pradžia – brėškimas (*Briegstims*), kai debesis vos pradeda švisti; prieblanda (*priblindums*) – kai jie priblindę ima darytis šviesesni; aušra (*Auszra*) – kai rausta rytai; pusrytis (*Pusritis*) – kai jau šviesu, saulė aukščiau pakyla, kai žmonės pusryčiauja.

Vidudienis – pietūs (*Pietus*) – dalijamas į priešpiečius (*Puspietus*) ir patį vidudienį (*tikkras Pietus*).

Vakaras (*Wakars*) skirstomas į: 1) pavakarių metą (*Paludenis*), 2) apyliuobę (*Apilope*) – liuobos metą, 3) prietėmį (*Prietemis*), kai jau pritemę, 4) vakarą (*Wakaris*) – tikrąjį vakarą.

Naktis skirstoma taip: 1) išvakarės (*Iszwakaras*) – vėlus vakaras, 2) įmigis (*Immigis*) – pirmojo miego metas, 3) gūdumas (*Guddumas*) – laikas tarp 11 ir 12 val., 4) naktis (*Naktis*) – kai viskas nutyla, tikrasis nakties metas, 5) gaidgystė (*Gaidgyste*) – kai gieda gaidžiai. Tai jie vadina gaidžių giedojimu, pagal kurį moka skaičiuoti [laiką]. To juos išmokė gamta ir tai sutampa su kitų tautų [laiko skirstymu]. Manau, kad kai tik prūsai įgavo šiek tiek proto ir pradėjo laikyti gyvulius, tikriausiai taip dieną skirstė ir taip skirstys.

§ VII. Mėnesius jie skaičiuoja pagal mėnulį. Jie moka mėnesiams suteikti tinkamus ir labai patogius vardus. Tik pirmasis vardas kai kada, ypač prasčio-

kams, sukelia painiavą. Sausis (*Januarius*) jiems yra vasaris (*Wassaris*), taip pat žiemos mėnuo, kadangi prieš sausį nebūna tikros žiemos ir šalčių.

§ VIII. Vasarį (*Februarius*) vadina kovu (*Kows*), tai yra varnų mėnesiu, nes mėnesienoje pradeda poruotis varnos.

§ IX. Kovas (*Martius*) yra karvelinis (*Karwelinnis*), balandžių mėnuo, nes pradeda perėti karveliai.

§ X. Balandis (*Aprilis*) yra gegužinis, gegutės mėnuo, nes ji ši mėnesį pasigirsta.

§ XI. Gegužę (*Majus*) vadina birželiu (*Birzelis*), arba sultekium (*Sultekis*), nuo medžių sprogimo, ypač beržų, kai teka sula.

§ XII. Birželis (*Junius*) yra *Semenis*, kilęs nuo sėjos, nes tada metas sėti linus bei kitus javus.

§ XIII. Liepą (*Julius*) vadina *Lepuinis*, nuo liepos, taip pat liepų mėnesiu, nes tada žydi liepos.

§ XIV. Rugpjūtis (*Augustus*) – *Wisjauwis*, arba javų mėnuo, nes tada visi jai sparčiai bręsta, dar vadinamas šilų mėnesiu (*Zillomenuo*).

§ XV. Rugsėjis (*September*) vadinamas rujos (*Rūjos*) mėnuo, nes tada avys, ožkos, taip pat žvėrys vaikosi. Jis dar vadinamas *Pauksztlekis*, mėnuo, kai išskrenda paukščiai.

§ XVI. Spalis (*October*) vadinamas *Lapkristis*, mėnuo, kai lapai krenta.

§ XVII. Lapkritis (*November*) – gruodis (*Grodis*), nuo grumstų, kurių šiuo metu daug būna.

§ XVIII. Gruodis (*December*) – sausis (*Sausis*), nes tada sausa važiuoti ir viskas atrodo sausa ir išdžiūvę.

§ XIX. Taigi iš to matyti, kad laiką jie skaičiuoja pagal tam tikrą medžių ar kitų augalų žydėjimą arba brendimą, gyvulių poravimąsi, paukščių perėjimą ir t. t., pagal tai jie nustato, kada ir ką reikia sėti ar sodinti: „Kai žydi vienas ar kitas medis, kai vieno ar kito medžio žiedai byra, kai vienų ar kitų žolynų pats žydėjimas“, tada jie sėja vienokius ar kitokius javus.

§ XX. Jie taip pat stebi, kada į tam tikrą vietą ateina Sietynas, kurį jie sietu (*Sietas*) vadina, tada taria esant tinkamą metą sėti, ir panašiai.

§ XXI. Metų eigą jie skaičiuoja pagal šventes, ypač Kalėdas, nes tada baigiasi senieji samdinių metai ir prasideda nauji. Kai kurie seniai kiekvienais metais gręžia tam tikrame medyje skylę, įvaro į ją kulką ar akmenuką ir pagal tai skaičiuoja, kiek kam nors yra metų. Ne vienas Nadruvos ūkininkas (čia kalbame apie ūkininkus, kurie nemoka nei skaityti, nei rašyti) gimusiam sūnui padovanoja medį, kuriame iškala skylę ir, kai ateina gimtadienis, įdeda akmenuką, taip jis po kelerių metų tiksliai žino sūnaus amžių, paskui toliau skaičiuoja sūnus.

§ XXII. Dar skaičiuoja laiką nuo vieno ar kito didelio miško gaisro, nuo vieno ar kito karo, didelių audrų, potvynių ir pan., tačiau toksai skaičiavimas niekad nesiekia praeities toliau kaip per vieno žmogaus amžių. [...]

Trečias skyrius

Apie dabartinių nadruvių, skalvių ir kt. slaptąsias šventes, kilusias, atrodo, iš ankstesniųjų, apie svarbiausias jų apeigas

§ III. Kiekvienos apeigos ir šventės pradedamos gėrynėmis: pasistato alaus ašotį ar šiaip kokį indą, kuriame yra medinis samtis, dar turi būti vienas ar keli kaušeliai (*Kauszelen*), t. y. geriamieji indai, kurie statomi ant stalo ar apvožto pūro. Kaušelis (*Kauszele*) ar geriamasis puodelis būna su ašele, kad būtų parankiau laikyti, arba be ašelės. Šie paprastai vartojami mesti per galvą, tai vadinamieji pašventinti (*Szwencziama*) kaušeliai ir laikomi maldininkui (*Mal-dininkas*); pašventintų kaušelių būna ir su ašele. [...]

§ IV. Kaušelis (*Kauszele*) atnešamas į stalą visada švarus ir sausas. Šeimininkas pirmiausia įpila į jį truputį alaus, kurį tuoj vėl išlieja Žemynėlei (*Zemynde*), t. y. žemės deivei. Paskui pripila pilną. Kai kurie po maldos Žemynėlei (*Zemynelen*) vėl išlieja. Bet jei jau iš kaušelio (*Kauszelen*) pradedama gerti, tai per šventę jis eina iš rankų į rankas.

§ V. Prieš gerdami jie pirmiausia nulieja truputį žemės Žemynėlei (*Zemynelen*), t. y. žemės deivei, nes tiek prūsiškai, tiek lietuviškai žemė vadinasi *zeme*; Žemyna (*Zemyne*), Žemynėlė (*Zemynele*), žemės deivė, kuri valdo žemę. Žemynėliauti (*Zemynelauti*), vadinasi, šiai deivei tarnauti, jai savo pareigą atlikti. Šiai deivei atnašaujama per visas iškilmes pirmiausia; be jos jie nesiryžta nieko veikti, nieko pradėti. Liedami jie sumurma keletą žodžių sau po nosimi. Kiek patyriau, paprastai tokiu atveju jie kalba šitaip: „*Zemynele, Zedkellei Zydek ruggeis, Kweczais, Mezais ir wissais jauwais buk linksma. Diewel ant mussu pri tu musu Darbu Szwents Angelas pristotu. pikta zmozgu pro szalia nukreipk, kad mus ne apjoktu*“ ir t. t.

§ VI. Jie turi paprotį per kiekvienas apeigas pirmiausia būtinai palabinti (*Palabinti*), t. y. gėrimą palaiminti. Kai tik nuliejama iš kaušelio (*Kauszel*) Žemynėlei (*Zemynelen*) su įprastais linkėjimais, šeimininkas tuoj imasi palabinti (*palibinken*). Jis gurkšnelį nugaria, paskui, laikydamas kaušelį (*Kauszel*) rankoje, laimina gėrimą maždaug šiais prūsų nadruvių žodžiais: „Dėkui Dievui, kad jis mus sveikus laikė ir geromis dovanomis apdovanoti teikėsi. Dėkui taip pat šeimininkui, šeimininkei ir kitiems, kad jie visa šitai uždirbo ir surengė. Tegul Dievas teikiasi užlaikyti gerovėje jį patį ir visa, kas jo yra (čia kai kurie išskaičiuoja viską). Tegul Dievas laimina mūsų gėrimą, kad smagūs

išliktume ir išsiskirstytume, ir ateityje tegul duoda daugiau, ne mažiau“. Po to kaušelių (*Kauszele*) vėl pripila. Tai vadinasi palabinti (*Palabint*)*. Tačiau kaušelių (*Kauszele*) vis laiko rankoje: ir kai meldžiasi, ir kai geria, ir jau išgėręs.

§ VII. Kai kaušelis (*Kauszel*) vėl pripiltas, jį išgeria arba pakartodamas gėrimo laiminimą, arba užgėrdamas kitą. Ir kai tas išgeria ir vėl pripila, tada įteikia kaušelių (*Kauszel*)** kitam ir paduoda ranką kaip nuoširdumo ir ištikimybės ženklą. Tačiau pažymėtina, kad nupilama ir palabinama tik su pirmuoju kaušeliu (*Kauszel*), kuriuo pradeda šventę; geriant antrą ir kitus kaušelius (*Kauszelen*), nebelaiminama; išimtis – šermenys; vis dėlto kiekvienas, kas kaušelių (*Kauszel*) gauna pirmą kartą, geria nuliudamas ir palaimindamas, o geriant antrą kaušelių (*Kauszel*) to daryti nebereikia, nebent per iškilmes. Tik kai kas nors perduoda kaušelių kitam, kartu paduoda dešinę ranką kaip ištikimybės ženklą.

§ VIII. Kiekvienos iškilmės baigiamos irgi vienu arba keletu kaušelių (*Kauszel*) ir [šeimininkas] kai kada dar sykį žemynėliauja (*Zemynelauckt*) bei laimina (*palabinke*). Paprastai jis dėkoja Dievui, kad leido šios šventės sulaukti ir ją suruošti, ir meldžia laiminti toliau. Savo šventes paprastai jie kelia vakarais, kai kada rytais ir kaip tik tokiu metu, kai nesitiki svečių. Tai daroma iš dalies todėl, kad šiuo metu jie yra laisvi, atlikę namų darbus, netrukdomi, iš dalies patamsyje jų prietariai ir apeigos ne taip matomi. Atkreiptinas dėmesys, kad jei į tokią šventę netyčia užėina kaimynas, tai jo neįleidžia, beje, tokią dieną nieko neskolinama, nes tai galėtų pakenkti. Šeimininkas nesutrikęs išsigina [to neturįs].

§ IX. Yra visur įprasta, kad per nadruvių ir skalvių keliamas šventes, kai jie išgėrę linksminasi, vienur ar kitur į žmones prabyla koks nors senas vyras, gal ir pats šeimininkas, taip: „Kad Dievas davė mums sulaukti šios linksmos valandėlės, tai neužmirškime jo, pagarbinkime jį ir sugiedokime giesmę“. Sugiedojus giesmę, jam visi dėkoja; beje, ir pradėdami šventę, jie turi paprotį tuoj po maldos sugiedoti giesmę. Bretkūnas sako, kad jo laikais daug buvo šnekama žmonėms apie jų kilmę, papročius, karus. Nepastebėjau, kad jie dabar taip darytų. Tikriausiai jie liovėsi apie savo kilmę pasakoję palikuonims.

* Palabinti reiškia pasveikinti, pvz.: Jis mane gražiai palabino = gražiai pasveikino.

** Dar ir dabar lietuviai kiekvienoje puotoje užgeria kitą iš stiklinės ar puodelio ir paduoda jam dešinę ranką, dažniausiai ir pabučiuoja; kaimynas tą patį daro toliau, arba, jei nebėra kam, pradeda eilę nuo pirmojo. N. V. (?) *past.*

Ketvirtas skyrius
Apie sėjos šventę

§ I. Šiame krašte man niekad neteko girdėti, kad vardas Pergubris (*Pergubrii*) būtų vartojamas kokio dievo ar šventės reikšme, o šventė, kaip jie savo dabartinę kalbą sako, yra švenčiama Dievo arba Žemynėlės (*Zemynelen*) garbei, su kai kurių prietarų priemaišomis. Tatai daroma labai slapta, paprastai vėlai vakare, kai jau nebesitikima, kad kas nors ateis, o jei ateitų, tai jie tokio kaipmat atsikratytų. Užtat yra sunku į jų tas paslaptis įsigauti, nebent pavyksta koki žmogų palenkti, kad jis pats atsiskleistų. Tokiu atveju slapčiomis jis tatai pasako savo kunigui, ir tai tik baisiausiai varžydamasis bei po ganėtinų užtikrinimų, jog nebus išduotas, ir vis tiek nieko nesako apie kitus, o vien ką pats ten esąs daręs. Tačiau kadangi man Dievo malone pavyko palenkti į savo pusę įvairių žmonių, idant jie patys tų prietarų išsižadėtų, manau, kad tai, ką jie sakė, gali būti perdėm tikra ir skirtis tik mažmožiais, į kuriuos galima nekreipti dėmesio. Tad, pasak jų, yra laikomasi štai ko:

§ II. Kai jau artėja pavasaris, kai jau ketinama traukti su jaučiais į laukus ir pradėti orę, šeimnininkas, padaręs alaus iš pirmalakų grūdų, pripila ąsotį ir pastato ant švariai užtiesto stalo. (Orės padargai tuo metu turi būti sunėsti į tvartą pas jaučius, o jaučiai pašerti.) Šeimnininkė atneša pyrago, duonos, dubenį varškės (*Warszkas*), paskanintos grietine ar grietinėle.

§ III. Tada šeimnininkas, pasikvietęs šeimynykščius – tik vyrus, – prieina prie stalo, pripila kaušelį (*Kauszel*) alaus ir laikydamas jį rankoje sukalba maldą, kurioje dėkoja Dievui, kad ligi šiol jį patį ir visus namiškius, jo gyvulius, namus, ūkį ir viską, ką jis turi, laikė sveikus, ir maldauja, kad ir toliau būtų maloningas ir teiktų palaimą jam, jo šeimynai bei visam jo labui, kurį kartais išvardija smulkiai padaikčiui, saugotų nuo viso pikto ir visokių nelaimių, kurias dažnai irgi išvardija.

§ IV. (Kitados ir mūsų tėvų laikais Nadruvoje, Skalvoje, Notangoje ir Sūduvoje būdavo pasikviečiamas žmogus, vadinamas maldininku (*Maldikkas* arba *Maldininkas*.) Jis melddavosi ir vietoj vaidilučio (*Weydulutten*) arba viršaičio (*Warszkeiten*) privalėjo atlikti apeigas. Žemaitijos pasienyje tokių dar apstu). Po maldos jis truputį nulieja žemėn, Žemynėlės (*Zeminelei*), t. y. žemės deivės, garbei, tada pakelia jį [kaušelį] gerti. Nugėręs gurkšnį vėl palabina (*palabinken*), t. y. laimina ir linki, kad Dievas jį [šeimininką] ir namiškius laikytų sveikus ir teiktų palaimą. Paskui kaušelį išgeria ir vėl pripila, po to kaušelis eina ratu per visą draugę aplinkui, kol vėl pas šeimnininką ateina. Tada jie (būtinai tik vieni vyrai), laikydamiesi visiškos tylos, pradeda valgyti. Pavalgius šeimnininkas, laikydamas kaušelį rankoje, dėkoja Dievui, kad leido sulaukti šio meto ir džiaugsmingai suvalgyti jo dovanas, paveda Dievo

malonei save, savo šeimyną, gyvulius, savo darbus, pasėlius, laukus ir išgeria kaušėlį (*Kauszel*) iki dugno palabindamas (*palabindams*) ir žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*), po to kaušelis (*Kauszel*) triskart visus apeina ratu. Tik jau be nuliejimų ir laiminimų. Paskui visi pašoka smagūs ir linksmi eina prie darbo. Tačiau tai yra tik šios šventės įžanga, ją šeimnininkas pamini namuose, kai negali turėti maldininko (*Maldininker*) arba vaidilos (*Weideler*).

§ V. Kitaip viskas vyksta, jei turi maldininką (*Maldininker*). Šisai paima į ranką pašventintą ir pripiltą kaušėlį (*Kauszel*), puola ant kelių arba ir stovėdamas meldžiasi už šeimnininką, šeimnininkę, jų vaikus, šeimyną, namus bei ūkį ir prašo Dievą laikyti juos sveikus; be to, toks maldininkas (*Maldininks*) melddamasis išskaičiuoja viską smulkių smulkiausiai. Jis maldauja, kad Dievas laikytų sveikas visas šeimnininko kūno dalis, kad šeimyną lenktų prie darbo ir ištikimybės, kad gyvuliams eitų į kūną pašarai ir gėralai, kad palaima lydėtų iki galo kiekvieną darbą (čia įsakmiai išskaičiuojama arimas, kasimas, akėjimas, sėja ir t. t.), ir kad apsaugotų nuo žalos, kuri gali ištikti žmones, gyvulius, namus (jis atskirai išskaičiuoja visus). Tai trunka gana ilgai.

§ VI. Paskui pastato kaušėlį (*Kauszel*) ant stalo, jį apgniaučia, nulieja truputį ant žemės Žemynėlei (*Zemynelen*), palabina (*palabinet*) ir vėl pastato ant stalo. Kai šis vėl pripilamas pilnas, čiumpa dantimis kaušelio (*Kauszel*) kraštą, išgeria jį visą ir permeta per galvą. Tačiau jei maldininkas (*Maldininks*) yra labai senas, tai kaušėlį vėl pastato ant stalo. Kai metama per galvą, šeimnininkas turi žiūrėti, kad šventas kaušelis (*Kauszel*) nenukristų žemėn. Tuoju kaušelis (*Kauszel*) vėl pripilamas. Čia jis sukalba maldą už laukus, kad sektųsi juos gerai įdirbti, kad darbininkų, gyvulių, pasėlių ir kt. neištiktų jokios nelaimės, ir melddamasis išvardija visokias negandas, galinčias pasitaikyti, ir kad Dievas visas jas nugręžtų. Tada dar kartą nulieja žemėn ir, pripildžius kaušėlį (*Kauszele*), geria palabindamas (*palabindams*). Čia jis meldžia Dievą tinkamu metu teikti lietu ir giedrą, pasėliams leisti gražiai suvešėti ir javams brandą siųsti, o visokius burtus, plėšikavimus ir t. t. šalin nukreipti, kad nieko to nebūtų. Paskui, didumą nugėręs, alaus likučiais apšlaksto visus dalyvaujančiuosius. Dabar jam atneša ketvirtą kaušėlį (*Kauszel*); trumpai pasimeldęs, kad Dievas jį išklausytų, visokiu geru aprūpintų, o valgius, kuriuos valgys, palaiminti teiktųsi, jis išgeria. Užgeria šeimnininką, dar kartą meta kaušėlį (*Kauszel*) per galvą, kas nors kitas arba šeimnininkas jį pagauna ir vėl pripila. [Kaušėlį] iš maldininko paima abiem rankom, trumpai pasimeldęs, palabindamas (*palabindams*) užgeria kaimyną ir meta per galvą. Taip kaušelis (*Kauszel*) apkeliauja aplinkui. Toksai mėtymas per galvą reiškia [prašymą], kad Dievas jų javus teiktųsi užauginti tokius aukštus ir gerus, jog siektų viršum galvos, o varpos linktų, kaip kaušelis (*Kauszel*) per galvą lekia, t. y. kad varpos būtų svarios. Kaušelis (*Kauszel*) neturi nukristi žemėn, reiškia, kad grūdai dirvoje neturi

žemėn birti ir pūti. Paskui maldininkas (*Maldininkas*) pagieda giesmę. Pagiedoję ima valgyti. Po valgio maldininkas (*Maldininkas*) meldžiasi ir geria, kaip ir pirma, tris kartus. Ketvirtą kart užgeria šeimininką, ir taip vėl eina ratu tris kartus. O šeimynykščiai tada keliai ir smagūs eina prie darbo; tuomet pirmą kart į lauką išnešamas arklas.

§ VII. Kai žmonės su jaučiais iš lauko traukia namo (o šią dieną tai daroma dar gerokai prieš vakarą), šeimininkė pareinančiuosius atidžiai stebi ir su viena samdine tyko prie durų. Darbininkai parsiveda jaučius, parsineša arklius ir noragus, kuriuos šiaip palieka lauke. Prieš eidami į namus nusiauna kojas ir eina basi. Arklius ir noragus parsigabena dėl to, kad, jų manymu, koks nors blogas žmogus burtais nepakenktų jiems ir jų gyvuliams, kas, jų įsivaizdavimu, gali lengvai atsitikti. O pareina basi todėl, kad Dievas duotų švarius javus, be piktžolių ir taip, kaip jie įžengia į namus basi, švariai ir nepriekaištingai derlius būtų suvalytas. Basi eina ir jaučių šerti, kad Dievas duotų tokią gausą, jog savo gyvulius galėtų šerti grynais grūdais. Kojines ir batus arba vyžas šeimininkė nieko nelaukus liepia paimti ir paslėpti. Kol pareinantieji apsižiūri, šeimininkė, merga ir kiti šeimynykščiai, nėjusieji į lauko darbus, prisisėmę kipį vandens, sulieja darbininkus, kad šie kiaurai peršlampa, o darbininkai irgi nesnaudžia: čiumpa laistytojus, visiškai nepaisydami, kas toks, meta į tvenkinį, net panardina vandenin ir primurdo. Tik šeimininkė gali kartais, ypač jei yra nėščia, atsipirkti dovanomis. Visi kiti, be jokių kalbų, turi pasimurdyti vandeny. Darbininkai laistomi tam, kad Dievas tinkamu laiku duotų pasėliams pakankamai vandens.

§ VIII. Po to pasišėliojimo šeimininkė duoda valgyti. Paprastai atneša dubenyje kiaulės galvą, dar ir kiaulės kojas, ir kitų patiekalų. Tik būtinai turi būti kiaulės knyslė, kad arkliai noragais lengvai apverstų dirvą, kaip kad kiaulė žemę knisa, rausia ir verčia. Paskui vėl maldininkas (*Maldininks*) prieina prie stalo ir vėl meldžiasi tris kartus su tokiomis pat apeigomis kaip ir pirma; ketvirtą kartą jis užgeria šeimininką, o šis mandagiai, kaip ir prieš išeinant darbininkams, išgeria ir leidžia aplinkui. Dar kartą užvalgo. Po valgymo maldininkas (*Maldininks*) daro kaip ir pirma, ketvirtą kartą užgeria šeimininką, o šis šeimynykščius, kurie visi pirmą kart palabina (*palabinken*) ir išgeria, užgerdami kits kitą. Gėrynės trunka tol, kol šeimininkas pamano, kad jau metas eiti gulti. Tada maldininkas (*Maldininks*) vėl paima savo kaušėlį (*Kauszel*), meldžiasi ir melsdamasis apibendrina viską, ko buvo prašęs visose trijose maldose, dėkoja Dievui už jo dovanas ir malones, kad galėjo atšvęsti šią šventę, ir prašo laiminti toliau. Tai daro stovėdamas, ir su juo visi, kas namuose yra, tada išgeria, ir čia šventė baigiama. O jei maldininko (*Maldininks*) nėra, tai šeimininkas meldžiasi kaip mokėdamas, apeigų pagal savo išmanymą labai laikosi.

§ IX. Aš labai susidomėjęs paklausiau, ar kas nors žodžio Pergubrius (*Per-gubrius*) nevartoja kaip dievaičio vardo; tik aptikau, kad jie žodį *paguberu* vartoja maldoje, antai „*Wieszpatie Diewe, paguberu dabar lauka mana p pristok mus*“, t. y. „Viešpatie Dieve, dabar aš pradedu arba noriu dirbti savo dirvą“. Ir kas žino, ar senovės prūsai nebus taip supratę šito žodžio, ir čia tie, kurie nemo-kėjo kalbos, pridėjo kaitomą žodį *Perguberii* prie „dievo“ ir padarė jį Dievu. Iš čia ir šventės pavadinimas Perguberis (*Perguberis*).

Penktas skyrius Apie žolių ir gyvulių šventę

§ I. Per Jonines šeimininkė siunčia šeimyną, daugiausia mergas, į laukus kupoliauti.

§ II. Kai šie jas [kupos] atneša, šeimininkas arba šeimininkė paima tiek žolių, kiek yra asmenų ir susmaigsto į sieną ar užkiša už balkio, kad pražystų. Žiūri, kieno žolė nežydi; apie tokį sako, kad šis esąs ligotas, taip pat netrukus miršias. Kitas žolės suriša į puokštę, džiūgaudami užmauna ant ilgos karties, o kartį įsmeigia prie vartų palei kelią, kuriuo ateityje bus vežami javiai.

§ III. Tokią puokštę jie vadina kaupole (*Kaupole*), taip pat kupole (*Kupole*), o šventę – Kupolėmis (*Kupoles*). Šeimininkas vėl prūsiškai meldžiasi su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje labindamas (*Zobindams* [!]) ir žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*), prašo Dievą, kad gerai užderėtų šienas. [...]

§ IV. Nadruviai arba skalviai, pirmą kartą išgindami gyvulius, rengia šitokias iškilmes: paprastai šeimininkas pats išvaro visus gyvulius, didelius ir mažus, iš visų tvartų į prydaržę*, t. y. į aptvarą priešais tvartą, čia juos pašeria, apeina gyvulius tris kartus kalbėdamas malda, kad Dievas jo gyvulius saugoti teiktųsi. Taip pat dėkoja, kad ligi šiol juos išlaikė, ir galiausiai kreipiasi į šv. Jurgį, prašo, kad jo gyvuliams būtų maloningas, kad savo pėdsekiams ir kurtams, t. y. lokiams, vilkams ir lapėms, neleistų jiems kenkti. Taip pasimel-dęs pašaukia piemenuką bandos išginti, nors dauguma, kurie miške gyvena, išgena patys.

§ V. Tą dieną visiškai nevalgo nei pats šeimininkas, nei kas kitas, o pasnin-kauja tol, kol pargenami gyvuliai.

§ VI. Kai jau gyvuliai į tvartus suvaryti, šeimininkė duoda valgyti. Šeimi-ninkas, stovėdamas prie stalo su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje, meldžiasi, prašo Dievo gero oro, lietaus, lapų, žolės ir sveikatos gyvuliams, kad vilkai žalos nepadarytų ir šaukiasi švento Jurgio (*Szwents Jurgis*), kad jis su savo medžiok-

* Prydaržė paprastai vadinama prie daržo esanti dirva, ganykla ar pieva. *N. V. (?) past.*

lėmis nedarytų žalos, taip pat kad joks burtininkas ar piktas žmogus jiems nepakenktų. Po to išgeria kaušelį (*Kauszelchen*) kaip senovės prūsas žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*) *libaudo et benedicendo*, ir taip geriama ratu; sugiedoję giesmę, valgo. Kas valgant krečia geriausius pokštus, tas yra šaunias.

§ VII. Pavalgę vėl pasimeldžia, pagieda, išgeria ratu. Po to visi išdykauja ir paikioja, ir juo linksmiau, juo geriau; visi linki, kad jų gyvuliai visada būtų linksmi ir smagūs, ir va šitaip šokinėtų. Kai jau metas eiti gulti, šeimininkas užbaigia vakaronę įprastiniu būdu su kaušeliu (*Kauszel*), paskui visi išsiskirsto miegoti.

Šeštas skyrius Apie rugiapjūtės šventę

§ I. Kai ateina pjūties metas ir javai jau pjautini, vieną dvi dienas prieš jiems subręstant šeimininkas išeina į laukus, slapta supjauna saują javų ir padeda ją klėtyje (*Klete*), t. y. atsargų saugykloje, kur ketina laikyti savo grūdus. Tai daro jis nevalgęs ir negėręs, kad niekas jo derliaus pirmalakų nepaimtų ir burtais nepakenktų.

§ II. Kai šeimininkas su savo šeimyna eina javų pjauti, atsiriekia gerą kampaną duonos, atsipjauna atitinkamą gabalą lašinių ir po gerų pusryčių meto eina į savo lauką. Kiekvienas savo bare pradeda pjauti; suplovę po gerą javų saują ant jos sėdasi. Tada šeimininkas padalija duoną ir lašinius į tiek dalių, kiek yra žmonių, ir pradeda balsu melstis; dėkoja Dievui, kad leido sulaukti šio meto, meldžia palaimos derliui ir apginties nuo viso pikto. Tada visi drauge valgo, po to pradeda [javus] pjauti.

§ III. Pjauna iki pavakarių, maždaug iki trečios valandos. Tuo tarpu namie šeimininkė pataiso valgyti. Kai jie pareina, šeimininkas tuoj sėda prie stalo, o šeimynykščiai privalo stovėti. Jis ima puodelį ir kalba tam metui deramą maldą, dėkoja Dievui už šią akimirką ir paveda save ateityje. Paskui žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*) užgeria žmoną, tada susėda visi, išgeria visi palabindami, tada šeimininkas ima giedoti. Pagiedoję visi valgo, pavalgę meldžiasi su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje, ir, jei šeimininkas turi alaus ir yra turtingas, šeimynai leidžiama gerti iki įsilinksmavimo. Paskui jie išsiskirsto.

§ IV. Tačiau kitą rytą visi turi anksti keltis ir pjauti javus iki vėlumos. Šeimininkas taip elgiasi tada, kai yra vienas.

Tačiau jei yra maldininkas (*Maldininks*), tai jis tą rugių saują, kurią šeimininkas pirma slapčiomis suplovė, deda ant stalo ir laimina savo malda. Jie saugo ją tol, kol rugiai kuliama sėklai; tada ją kloja į pačią pirmąją eilę, kurios

grūdai eina sėklai. Šitaip, jų manymu, palaiminami visi grūdai, o labiausiai tie, kurie yra sėjami.

§ V. Kai jie vėl susirenka, maldininkas (*Maldininks*) atkalba ilgą maldą *de tempore* ir triskart išgeria palabindamas (*palabindams*) ir žemynėliaudamas (*zemynelaudams*). Trijų kartų jis paprastai laikosi visada; ar jis tai daro Švč. Trejybės garbei, ar jam dar trys Romovės dievai galvoje tebešmėkšo, aš nežinau, bet negirdėti, kad jis juos prisimintų.

§ VI. Kai nori tą šventę užbaigti, maldininkas (*Maldininks*) meldžiasi vėl su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje, dėkoja Dievui už pjūties pradėtuves (*Pradetuwe*), meldžiasi, gieda, išgeria, kaip įprasta žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*), užgeria šeimininką ir geriama ratu, tuo šventė ir baigiasi.

§ VII. Kai pjūtis baigiama, – tą jie vadina rugiapjūtės pabaigtuvėmis (*pabeigtuwe Rugg-pjuties*), *consummatio messis*, – palieka mažą rugių plotelį nepjautą. Apie tą plotelį sustoja visi pjovėjai. Šeimininkas pasimeldžia, padėkoja Dievui, kad jam ligi šiol padėjo, ir prašo leisti laimingai baigti pjauti, suvežti ir suvartoti javą. Po to jis ima pjauti, bet pasauliui aplink plotelį varydamasis, kiti pjovėjai irgi daro tą patį, darbas eina labai sparčiai, ir jie sako vienas kitam: barą! barą! (*Bara, bara*) tarsi dėl to, kad pjūtis būtų stropiai ir žvaliai užbaigta ir jie drauge eitų namo. Šeimininkas paprastai moka taip nutaikyti, kad kai viskas baigiama, jis atsiduria kaip tik toje vietoje, kur pradėjo, ir tada paprastai supjauna paskutinę rugių saują.

§ VIII. Iš tos saujos jis pasidaro puokštę, o iš kitų pina varpų vainiką. Jį šeimininkas arba šauniausias ar gal mažiausias pjovėjas užsideda ant galvos, ir visi dainuodami traukia namo. Kai pjovėjas su vainiku ant galvos pareina, šeimininkė, pasistačiusi kipį vandens, laukia jį aplieti; apliedama linki: kaip nuo vandens javas tarpsta ir dera, taip jis tegul tarpsta ir dera mano kluone ir klėtyje. Paskui jie švenčia savo šventę taip pat kaip ir pradėtuves (*Pradetuwe*) ir baigia rydami ir gerdami, melsdamiesi ir giedodami pagal seną prūsų paprotį, t. y. laikydami rankoje kaušėlį (*Kauszel*), melsdamiesi ir giedodami, gerdami ratu, kaip daro šeimininkas, taip daro ir kiti.

Septintas skyrius

Apie sambarias (*Samborios*), arba derliaus nuėmimo šventę

§ I. Kai jau viskas sudagota, jau ir kulti pradėta, jie kelia šventę, kuri vadinama sambariomis. Žodis kilęs iš „sumesti“, nes jie tada supila grūdų sudėtinę ir iš tos sudėtinės kepa papločius bei daro alų. Dar ta šventė vadinama ant trijų devynių (*ant triju dewinu*). Tai visų rūšių grūdų šventinimo šventė;

meldžiamasi, kad Dievas teiktųsi laiminti visus grūdus, kad jie iš kiekvienų turėtų naudos. Tai vyksta sausio pradžioje. Šeimininkas tada ima visų sėjamų grūdų rūšių (kviečių, sėmenų, miežių, avižių, žirnių, pupų, lęšių ir t. t.) po geras devynias saujas ir atlieka tam tikras apeigas; kiekviena sauja turi būti iš trijų dalių, atseit semia tris kartus, kol saują pasemia. Taip jis ima 27 sėmius grūdų ir viską supila draugėn.

§ II. Tačiau tie grūdai turi būti pirmieji iškulti ir išvėtyti. Paprastai jau vėtant yra atskiriami. Mat jei susimaišys su kitais, kurių imama vartojimui, tai bus negerai.

§ III. Prie tų grūdų jie paprastai dar prideda miežių ar avižių, kad užtektų salyklui. Salyklą tik namie (ne pas kaimyną ar šiaip kur) daigina, mala ir daro [alų]. Pirmąją misą (maždaug ketvirtį ar pusę statinės, nelygu ar turtingas šeimininkas ir ar daug vaikų turi) nuleidžia atskirai ir raugia pagal savo skonį, sukošia pirmutinį ir laiko sau, pačiai ir vaikams, jie tik vieni to alaus geria. Kas daugiau nutekinama nuo to paties salyklo, jie irgi užduoda rūgti, šito alaus duoda šeimynykščiams, taip pat ir svetimiems, tik svečių į jo gertuves netinka kviesti, nors šeimininkui valia tiek pasakyti: „pas mus!“ ir ranka pamoti.

§ IV. Statinaitės su alumi nevalia niekam svetimam nei prisiliesti, nei paragauti; be paties šeimininko, šeimininkės ir jų vaikų niekas prie jos neturi prieiti. Kai alus padarytas, šeimininkas parenka dieną, kada nesitiki, kad kas svetimas ateitų, ir būtent vakare, apsišėrus gyvulius ir apsiruošus namų ruošą, prileidžia ąsotį alaus.

§ V. Prieš alų leisdamas, [šeimininkas] priklaupia prie statinaitės ar statinės ir meldžiasi maždaug taip: „Maloningasis Dieve, tu davei mums šias savo dovanas, laimink jas iš savo geraširdiškumo, leisk man toliau daugiau tavo palaimos patirti“ ir t. t. Po to leidžia alų į ąsotį, įsipila, o prieš gerdamas nulinėja triskart ant volės Žemynėlei, tai darydamas kalba savo įprastinius garbstymus: „*Zemyne zedkellei zydek ruggeis, meza is ir wisseis jauweis, buk linksmas, Diewe, ant mussu, pri tu mussu darbu Szwents Angelas pributu ir piktu zmogu priszalin nukraipik, kad mus ne apioktu*“ ir t. t.

§ VI. Po to šeimininkas eina į patalpą, kurioje nori tą šventimą atlikti, į tokią vietą ar trobą, kur gaidys ir višta guli skyrium surišti. Jo pati ir vaikai turi būtinai ten būti. Tada jis klaupiasi dar kartą ir meldžiasi laikydamas ąsotį rankose: „Pone Dieve, štai mes iš tavo malonės jau sudagojom tavo dovanas iš lauko, tu teiki mums sveikatos, kad galime savo visus darbus nudurbti, tavo dovanas iškulti ir savo naudai suvartoti. Dėkui tau už tai“. Jis meldžiasi už pasėtus rugius, sukalba „Tėve mūsų“. Paskui maldauja, kad ateinančiais metais Dievas ir toliau jam būtų maloningas, kad duotų ne mažiau, o kur kas daugiau, ir jį, ir šeimyną, gyvulius, namus bei ūkį nuo visokių nelaimių sau-

gotų, duoną krosnyje ir podėlyje skalsintų ir t. t. Pasimeldęs nugeria iš kaušelio (*Kauszel*), bet dar palieka du trečdalius gėrimo.

§ VII. Paskui šeimininkas ima samtį, tyčia tam padarytą, ir klūpodamas juo užmuša gaidį, šiemetinį (tik kad nebūtų raudonas, o juodas, baltas arba margas), kurį laikė troboje surištą (pažymiu, kad jį užmuša, papjauti nevalia). Klūpodamas ima užmuštą gaidį po kaire pažastimi ir vėl meldžiasi, maždaug taip pat kaip pirma, vėl geria, bet taip, kad dar liktų trečdalis, tada užmuša vištą, irgi surištą, vieno perėjimo su gaidžiu (ji taip pat neturi būti raudona); ir iš trečio karto išgeria visą kaušelį, o ąsotį pastato į šalį.

§ VIII. Čia reikia pastebėti, kad kol šeimininkas užmuša gaidį ir vištą, visi dalyvaujantieji laiko dangun iškėlę abi rankas ir kalba: „Dieve ir tu Žemynele (*Zemynele*), atsižvelk, jog mes dovanojam tau šitą gaidį ir vištą, priimk juos kaip auką (dovaną), mūsų aukojamą iš grynios širdies“. Paskui vištas paduoda mergai nuplikyti. Kai plunksnos jau nupeštos, šeimininkė privalo pati vištas išskrosti, išvalyti, sudėti į naują puodą ir virti. Niekam iš padienių samdinių neleista ten būti ir vištienos ragauti.

§ IX. Kai vištiena išverda (kepti nevalia), šeimininkė sudeda ją į dubenį ir stato ant vidury gryčios apversto pūro, užtiesto koku skariniu. Ant jo dar pasideda duonos, sviesto ir kt.

§ X. Be to, ir duonos kepalai turi būti kepti ypatingu būdu, būtent iš pirmiau minėto visų rūšių grūdų mišinio, kur daugumą vis dėlto sudaro rugiai ir kviečiai. Iš to iškepami šeimininkui, jo pačiai ir vaikams kepaliukai, visiems po vieną, tokio didumo, kad vienu kartu suvalgytų, ir sudedami ant apversto pūro, tiesa, kiekvienas turi prie pūro atsiklaupti.

§ XI. Šeimininkas čia atneša indą, panašų į kibirėlį, prileidžia į jį alaus iš statinaitės ir pasistato šalia savęs. Tuo tarpu šeimininkė atneša tris mažus kaušelius (*Kauszelen*), tam tyčia padarytus ir pašventintus (*Szwenczamūs*). Rūpinamasi, kad jie nedingtų ir kad niekas kitas iš jų gerti negautų. Šeimininkas vėl klaupiasi, jo šeimos nariai irgi klaupiasi aplinkui pūrą. Tada jis tyčia šiam reikalui pašventintu samčiu ar šaukštu semia alų ir pila į kaušelius (*Kauszelen*), bet taip, kad kiekvienas kaušelis (*Kauszele*) būtų pripiltas per tris kartus. Dabar jis, laikydamas kaušelį (*Kauszel*) rankoje, sukalba „Tėve mūsų“, „Tikiu“, Dešimt Dievo įsakymų ir t. t. ir prašo, kad Dievas teiktųsi jiems duoti daugiau, bet ne mažiau, visi suklaupę meldžiasi.

§ XII. Yra paisoma, kad visi klūpotų tiesiai, ne užpakaliu prisėdę ant kulnų, atseit pusiau sėdomis. Pati turi klūpoti vyrui iš kairės, vaikai pagal amžių abipus tėvų. Vyras klūpo atsigręžęs į duris. Gerdamas jis užgeria pačią iš dešinės į kairę.

§ XIII. Šeimininkas pradeda ir geria tris kaušelius (*Kauszelen*) po kits kito, paskui paduoda žmonai, vyriausiajam broliui arba vaikui, kuris yra jam iš

kairės. Vaikas arba brolis šeimininko pripiltą pilną kaušelį (*Kauszel*) turi pa-
imti abiem rankom. Brolis arba sūnus žemynėliaudamas (*Zemynelaucket*) taria
linkėjimus maždaug tokiais žodžiais: dėkui Dievui už šias geras dovanas,
duok mums, gerasis Dieve, kitąmet daugiau, ne mažiau ir t. t. Tada jis irgi iš-
geria tris kaušelius (*Kauszelen*), taip pat ir visi klūpantieji, iki šeimininkas vėl
gauna tris kaušelius (*Kauszelen*), kuriuos paima abiem rankom klūpodamas;
paskui sėdasi ant pūro (jei užtenka vietos) ar ant žemės šalimais.

Po to jis čiumpa savo kepalėlį, iškelia jį abiem rankom aukštyr ir kalba:
„O Dieve, dėkui tau už šitą dovaną, kitais metais duok mums didesnę ir ge-
resnę“; tą patį daro ir visi suklaupusieji imdami duoną. Tada šeimininkas su
saviškiais pradeda valgyti ir sako: „Sotink mus, mielas Dieve“. Kai pavalgo,
šeimininkas vėl pripila visus tris kaušelius (*Kauszelen*), kiekvieną per tris
kartus, ir, laikydamas vieną kaušelį (*Kauszel*) rankoje, dėkoja Dievui už do-
vanas ir meldžiasi už pačią, vaikus, šeimyną ir gyvulius, tačiau be smulkių
išvardijimų, kad Viešpats juos laimintų, saugotų nuo ligų ir teiktų sveikatą
bei palaimą.

Pasimeldęs vėl truputį nulieja Žemynėlei (*Zemynelen*) ant žemės tardamas
pirmiau cituotus žodžius, taip pat, kaip šeimininkas, daro ir visi kiti, ir trys
kaušeliai eina devynis kartus aplinkui. Kiekvieną kartą reikia ištuštinti vienu
trūkiu, tad kiekvienas klūpodamas turi išgerti 27 kaušelius. Jei paskui dar kas
nori, gali gerti, toliau klūpoti nebeprivalu, galima gerti sėdomis. Dar reikia
pastebėti, kad šeimininkas šioje apeigoje privalo turėti visus savo vaikus; už
žinomą kūdikį, kuris dar negali klūpoti ir gerti, tėvas ir motina turi išgerti
devyniskart po tris kaušelius (*Kauszelen*). Jei dar lieka valgio, tai šeimininkė
atideda rytdienos pusryčiams. Tada suvalgoma su tokiomis pat apeigomis
kaip ir pirma; tik trijų kaušelių negalima devynis kartus aplinkui leisti. Bet jei
šeimininkas tai daro, turi ir kiti juo sekti.

§ XIV. Kaulus atiduoda šuniui, ir tasai turi juos suėsti šeimininkui matant.
Jei šuo visko nesuėdė, šeimininkas likučius deda į lėkštę ir užkasa tvarte po
mėšlu.

§ XV. Čia reikia štai dar ką pabrėžti: tą dieną, kai šitaip švenčiama derliaus
šventė, negalima nė su kuo bartis, labiausiai su šeimyna, reikia elgtis drau-
giškai.

§ XVI. Galiausiai šeimininkas užbaigia šią šventę su kaušeliu (*Kauszel*)
rankoje sakydamas: „Štai, palaimingasis Dieve, pagal savo išgales šią šventę
atšventėme, tavo garbei šviežienos pasidarėme, šiuos valgius ir gėrimą suval-
gėme ir išgėrėme, žvelk į mus maloningomis akimis ir laimink mūsų javus,
kad viskam ištektume, su visais atsisteistume, apsaugok mus ir t. t.“, sugieda
giesmę, išgeria kaušelį (*Kauszele*), ir tuo šventė užbaigiama.

Aštuntas skyrius Ganiavos užbaigimo šventė

§ I. Jau vėlai rudenį arba žiemos pradžioje, kai metas gyvulius uždaryti tvartan, atliekamos tokios apeigos: šeimininkė iškepa kvietinio pyrago, o šeimininkas padaro alaus. Tada ūkininkas arba jo vaikai suvaro gyvulius į tvartą, bet pašaro nepaduoda. Tuo tarpu šeimininkė suruošia stalą: pagal galimybes padeda alaus, duonos ir kitų valgių. Šeimininkas arba jo sūnūs padėsto ant stalo visų rūšių šiaudų, šieno ir nekultų javų, taip pat grynų avižų, miežių, kanapių sėklų ir vandens.

§ II. Visa tai šeimininkas deda ant stalo šalia duonos ir kitų valgių, pradeda šią šventę senąja prūsų kalba, laikydamas rankoje kaušėlį (*Kauszel*), maždaug tokia malda: „Mielas Dieve, dėkoju tau, kad mane, maniškį ir mano gyvulius maloningai išlaikei, apsaugojai nuo ligų ir t. t. Žvėrys (vilkai) man nieko bloga nepadarė ir t. t.; tu šventasai riteri Jurgi, dėkoju tau, kad nepjudei savo šunimis (suprask lokiais ir vilkais) mano gyvulių ir t. t. Mielas Dieve, mes uždarysime gyvulius į tvartus, palaimink juos, kad šienas, šiaudai, grūdai, vanduo ir kt. būtų jiems gardūs, pasotink juos tvarte, kelyje, darbe, apsaugok nuo burtininkų, vagių ir t. t. Pasimeldus giedama. Paskui jis nulieja Žemynėlei (*Zemynelen*) ant žemės ir palabinęs (*palabinket*) išgeria, užgeria žmoną, geria pagal prūsų apeigas ratu. Po to jie valgo.

§ III. Pavalgius, padėkojus [Dievui] ir pagiedojus kaušelis (*Kauszel*) vėl eina tris kartus aplinkui pagal įprastas senųjų prūsų apeigas, paskui šeimyna išsiskirsto, o šeimininkas su sūnumi vėl klaupiasi, dar kartą meldžiasi, laikydamis kaušėlį (*Kauszel*) rankose, už gyvulius ir pašarą, geria kaip senovės prūsai ir truputėlį palieka, kad būtų kuo aplaistyti šieną, šiaudus, grūdus ir vandenį. Paskui šieną, šiaudus, javus, vandenį ir kt. neša į tvartą, paduoda galvijams ėsti ir gerti, laimina savo galvijus ir vėl grįžta į trobą. Jei šeimininkas turtingas, tai duoda šeimynai plempti tiek, kiek tik jie išgali, kad būtų smagūs, nes manoma, kad tada galvijai žiemą bus irgi smagūs.

Devintas skyrius Apie Gabjaujos (*Gabjaugis*) šventę

§ I. Baigę kultti javus, jie švenčia dar vieną šventę, kurią vadina Gabjaujomis (*Gabjaugios*), tai lyg kūlimas jaujoje, arba klojime, kur džiovina ir kulia javus, tokį klojimą vadina jauja. Gabjaujis (*Gabjaugis*) yra tarsi jaujų šventė ir keliama dievui Gabjaujui (*Gabjaugia*). Tikima, kad jis yra jaujos, javų ir ugnies

dievas, taip bent išeina iš jų maldų, toje šventėje kalbamų. Šita šventė yra švenčiama taip.

§ II. Kai jau visi javai iškulti, šeimininkas padaro alaus, o šeimininkė iškepa pyrago ir duonos. Šeimininkas parenka gaidį – geriausiai visiškai juodą arba visiškai baltą, jei tokio nėra – margą, bet niekad ne raudoną. Jei ūkyje būtų tik raudonų gaidžių, tai reikėtų nusipirkti juodą ar kokios nors kitos spalvos gaidį. Tą gaidį jis aukoja Gabjaujui (*Gabjaugiai*), paprastai jį užmuša brūkliu, kuriuo grūdami kiaulės taukai. Gaidį užmušant, suaugusieji vyriškos lyties asmenys dalyvauja apeigoje, rankas ir akis pakelia aukštyn ir kalba: „Gabjauji (*Gabjauga*), būk linksmas ir mums maloningas“ ir pan.

§ III. Paskui šeimininkas duoda gaidį šeimininkei arba savo vaikams, kad nupliktų ir išdarytų. Po to šeimininkas pats deda jį į puodą ir kaičia ant ugnies, įdeda prieskonių ir druskos, kiek jam atrodo reikalinga, ir verda. Jei jam atsitinka išeiti, tai pristato sūnų, o jei jo neturi – berną samdininką (mat būtinai turi būti vyras) saugoti, kad nė viena moteriškė ar kas svetimas neparagautų nei mėsos, nei sriubos. Tuo tarpu šeimininkas vidury gryčios apvožia pūrą, šeimininkė jį užtiesia balta staltiese ir padeda duonos.

§ IV. Po to šeimininkė turi išeiti, o šeimininkas su sūnumis ir bernais (čia turi būti vieni vyrai) susiburia aplink pūrą, ant kurio namų galva atneša išvirusį gaidį ir paliepia sūnums bei šeimynos vyrams valgyti. Bet iš pradžių, paėmęs į rankas alaus pripiltą pašventintą kaušėlį (*Kauszelen*), pradeda maždaug taip melstis: „*Wieszpatie Diewe Gabjaugia, mes taw padekajowom* [!], *iog galleiom tawo Szittos gerrus dowanus gerrai iszdirpti*“ ir pan. „*Viešpatie Diewe Gabjauji (Gabjaugia)*, šitas geras dovanas garbė Dievui iškūlėme, tu suteikėi mums jėgų tai padaryti. Tu apsaugojai mūsų namus nuo daugelio pavojų, ypač kad ugnis bėdos mums nepadarytų. Meldžiame tave, ateinančiais metais duok mums daugiau, ne mažiau, geriau, ne prasčiau“, dar paveda save ir saviškius Dievui. „Tik tu, Gabjauji (*Gabjauga*), būk mums malonus“ ir t. t. Jei kuris iš dalyvaujančiųjų yra nors kiek krikščionis, tai sukalba čia rytmetinę ir vakarinę maldą ir užbaigia: „Vardan Dievo Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios. Amen“. Tokią maldą sukalbėjus, šeimininkas sėdasi. Tačiau, prieš gerdamas iš pirmojo kaušelio (*Kauszele*), nuleija ant žemės truputį alaus Žemynėlei (*Zemynelen*) tardamas: „*Zemynele, buk linksma ir Zydek mussu Ruggeis*“ ir t. t. „Žemynėle, būk linksma ir smagi, leisk tarpti mūsų javams mūsų laukuose“. Po to nugaria kiek iš kaušelio (*Kauszel*) ir palabina (*palabinket*) alų, t. y. laimi-na jį šiais žodžiais: „*Diekui mielam Diewui usz tus gerrus dowanus, dūck mums kitta meta tolaus tawo gerybe, iszlaikik pri gerros Sweikatos*“ ir t. t. „Mielas Dieve, dėkui tau už šitas geras tavo dovanas, ir kitais metais duok mums savo dovanų, teik mums gerą sveikatą“ ir t. t. Po to jis išgeria ir užgeria savo sūnų arba berną, kuris turi paimti iš šeimininko kaušėlį (*Kauszel*) abiem rankom ir

taip pat nulieti Žemynėlei (*Zemynelen*) ir, kaip ir jis, palabinti (*palabinkt*), tik tos ilgos maldos jis neturi kartoti. Taip toliau daro ir visi kiti, kurie sėdi prie apversto pūro. Savo palabinine (*Palabinken*) vaikai, šeimynykščiai ir t. t. paprastai pamini tėvus, šeimnininkus ir kt. maždaug šitaip: „Mielas Dieve, dėkoju tau už tavo malones; taip pat dėkoju mūsų mielam tėtui, mamai, šeimnininkui, šeimnininkei, vaikams, kad jie gražiai surengė šią šventę, teik jiems, Dieve, gerą sveikatą, laimink jų darbus, kad jų šeimyna ir gyvuliai gerai tarptų visų džiaugsmui ir pasitenkinimui“ ir t. t. Po to jam vėl įpilama, ir jis išgeria. Kai pašventintasis kaušelis (*Kauszel*) apeina aplinkui, šeimnininkas, o juo sekdami ir kiti, pradeda valgyti. Pavalgęs jis ima kaušelį (*Kauszel*) ir meldžiasi, po maldos gieda giesmes ir iš kaušelio (*Kauszel*) geria ratu.

§ V. Po šito jau leidžiama įeiti ir moteriškėms, tik jos gali gerti ne iš pašventintojo kaušelio (*Kauszel*), o iš kito indo, ir tai trunka tol, kol šeimnininkui to norisi ir kol ateina metas gulti. Kad nebūtų maldos metu trukdomi, visas pamaldas atlieka vakare, nes tuo metu apskritai nėra jokių namų apyvokos darbų. Jeigu lieka gaidienos ar sriubos, tai pašaukia į vidų šunį, tasai turi viską suėsti. Jei visko neapveikia, tai likučiai paimami ir užkasami mėšle. Jei šeimnininkas turi daug sūnų arba drauge gyvena brolių su sūnumis, jie visi turi būti į šią puotą sukviesti, tai šalia gaidienos kitame, didesniame puode išverda kitokios mėsos, jautienos arba kiaulienos, ir jaja vaišina, tiktai kiekvienas turi gauti ir gaidienos, kad ir po mažų mažiausiai. Kitokios mėsos gali prisivalgyti sočiai. Kai jau visi prisisotina, labai paisoma, kad jokios mėsos neparagautų nė viena moteris, jei kiek lieka, atiduoda šuniui arba užkasa. Pavalgę ir išgėrę ratu, stojasi.

§ VI. Šeimnininkas šventę paprastai užbaigia su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje šiais žodžiais: „*Miels Diewe Gabjaugia, mes taw graszei atlikkom, buk linksmas, musu Diewele, perzegnūk mus, musu waikus, zeimyna, nameles, trobeles, galwyes, jaweles*“ ir t. t. „Mielas dieve Gabjauji, mes tavo šventę gerai atšventėm, būk linksmas ir palaimink mus. Saugok mus, mūsų šeimyną, namus ir ūkį, gyvulius“ ir t. t. Jie stengiasi visą šventės dieną nesikeikti, nesibarti, kad viskas tą dieną eitųsi tykiai, taikiai; kitaip šeimnininkas būtų netinkamas šventės apeigoms atlikti.

Dešimtas skyrius Apie mėšlavežį ir kitas ūkio šventes

§ I. Po šitos šventės yra dar viena šventė, kurią švenčia tada, kai mėšlą veža arba baigia vežti. Tada kartais skerdžiama kiaulė, kartais pjaunamas baltas ožys treigys, kartu paprastai vyksta tokios apeigos. Mėšlavežis paprastai

būna apie Jonines, į šį darbą sukviečiamas visas sodžius, net kiti sodžiai ir giminės, jei šeimnininkas turi daug mėslo. Tada jie kartais aukoja kiaulę arba baltą ožį treigį (juodas netinka).

§ II. Pirmiausia maldininkas (*Maldininks*) arba šeimnininkas senovės prūsų papročiu su maldos kaušeliu (*Kauszel*), nuliudamas Žemynėlei (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*), pradeda mėšlavežį, o kiekvienas šalia esantis laikosi tokių apeigų, būtent: dėkoja Dievui, kad leido sulaukti šio momento ir saugojo jo žmoną, prašo, kad leistų išvežti mėšlą, kad mėšlas padarytų laukus derlingesnius. Taip pat prašo lietaus ir saulės ir t. t. ir išgeria. Po to pradeda mėšlą vežti ir baigia per vieną dieną.

§ III. Pavakariais, kai mėšlavežis baigiamas, šeimnininkė padengia stalą, padeda valgių ir gėrimų. Tada į trobą ateina maldininkas (*Maldininks*), šio nesant, šeimnininkas, ožiu vedinas, jam pripilamas kaušelis (*Kauszele*) ir jis dėkoja Dievui, kad davė gerai išvežti mėšlą ir kad saugojo žmones, arklius ir pakinktus. Toliau jis paveda Dievo apvaizdai šeimnininką ir jo namus. Sulig šiais žodžiais jis žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*) išgeria pašventintąjį kaušelį (*Kauszel*). Kol pripila kitą kaušelį (*Kauszel*), jis pradeda atnašavimą maždaug taip: „Dabar, Dieve, už tavo didį gerumą, kad mums sveikiems davei išvežti mėšlą ir patręšti lauką, mes tau dovanojame šį ožį, kurį tavo garbei papjaušim ir apie tave mąstydami suvalgysim. Būk mums malonus, Viešpatie!“ ir t. t.

§ IV. Kol jis taip meldžiasi, kiti laiko ožį iškeltą. Pasimeldęs ir išgėręs ožį papjauna. Kraują surenka ir atiduoda maldininkui (*Maldininks*), kuris dėl to sukalba maldą su kaušeliu (*Kauszele*) rankoje. To kraujo ima kai kurios moterys ir brauko juo per snukį karvėms, arkliams ir kiaulėms dėl vaisingumo. Kraują laiko ir vartoja žmonėms ir gyvuliams gydyti. Mėsa tučtuojau sukapojama, dalis verdama, dalis kepama, čia ir giminių pačios ateina, pyragų (*Pyragen*), t. y. ragaišio, atneša. Kai ožiena jau paruošta valgyti, vėl meldžiamasi ir prašoma, kad Dievas teiktųsi laiminti mėsą, ir pavedamas Dievui šeimnininkas. Po to, kaip įprasta, geria ratu, valgo mėsą, paskui dar meldžiasi, gieda, kartais gieda keliskart ir gėrimo tarpuose, ir, gausiai gerdami, užbaigia. Visai taip pat jie daro ir su kiaule, tik ją kieme nusvilina, o paskui numazgoja. Kaulus, kurių šunys nesugraužia, sumeta į ugnį.

§ V. Yra dar viena prūsų šventė, tokia pat kaip ir kitos, jų vadinama skerstuvėmis (*Skerstuwes*); tai šventė, per kurią skerđžiama. Tiesą sakant, ji skirta kiaulei skersti, laikantis beveik tokių pat apeigų, kaip per mėšlavežį pjaunant ožį, tiktai kiaulienai visos nesuvalgo per kartą, kas lieka išrūko ir pakabina. Švenčiama taip pat su palabinimais (*Palabinken*) ir žemynėliauavimais (*Zemynelauken*) bei daugkartiniais nugėrimais. Pagrindiniai mėsos valgiai yra

nugarinė, inkstai, plaučiai, blužnis, visa tai drauge iškepama ir suvalgoma. Kaulai sudeginami, dėl pelenų svarstoma, ir, jei jų niekam nereikia, pakasami žemėje, be to, jie vartojami įvairiems reikalams, ir paprastai juos pasideda maldininkas (*Maldininks*).

§ VI. Apie šitas šventes reikia pasakyti, kad tai ūkio šventės. Kadangi žmonės dabar nuskurdę ir tolydžio vis labiau nuskurstą, tai nyksta bendruomeninės šventės, į kurias dar prieš 30 metų Nadruvoje, Skalvoje ir Sūduvoje dažnai susiburdavo visas kaimas. Aukojama būdavo viso kaimo ar kelių kaimų akivaizdoje.

§ VII. Ir evangelikų kunigų uoli priežiūra Kunigaikštiškuosiuose Prūsuoje prisidėjo prie išnaikinimo maldininkų (*Maldininker*), atsiradusių vietoj vaidilučių (*Weydulutten*), kurie tokiuose bendruomenių sambūriuose būdavo reikalingi. Dabar tų tipų ten vargiai bepamatysi, nebent apsilvilkusių žemaičių elgetų rudinėmis. Kitados toksai maldininkas (*Maldininker*) turėjo savus kaimus, kur kasmet lankydavosi ir už savo maldas šį tą pelnydavosi. Be to, dabar vargšams žmonėms nurėžti visi ištekliai, iš kurių kitados bent kartą per metus linksmindavosi ir atlikdavo apeigas tokiuose bendruomenių sambūriuose. Mat pirmiau kiekvienam kaimui būdavo žemės priskiriama pusė ūbo viršaus, o jei kaimas didelis, tai ir dar daugiau; ta žemė būdavo įrašoma į valdinę ūbų apskaitą, kurią tvarkė Ekonomikos rūmai (*Oconomie Cammer*), tačiau ūkininkai pasiskirstydavo ją bent po vieną rėžį ir ja naudodavosi. Ją patys apsėdavo, sudagodavo, iš derliaus pasidarydavo alaus, prisikepdavo pyragų, kiaulių nusipenėdavo ir, gausiai susirinkę, patys viską suvalgydavo. Taip pat jei atsieidavo reikalas mokėti kokį nedidelį mokestį ar dešimtinę, tai irgi praversdavo ta pusė ūbo ar kas ant jos užaugo. Dabar, nežinia *quo auctoritate* (kieno nutarimu), tie pusės ūbo plotai iš jų yra atimti, ir daug kur ūkininkai turi už juos mokėti činšą. Todėl tokie puotavimai, o podraug ir prietarai kuo toliau, tuo labiau nyksta, ir juos rengia tik kai kurie turtingesni pavieniai gyventojai. Bet kadangi žmonės gyvena didelėje laisvėje, tai girtavimas buvo itin įsigalėjęs.

§ VIII. Per tas iškilmes neretai būdavo daroma ir kitaip negu per gyvulių išginimą, per rugiapjūtę, nes kartais gaidys užmušamas ar ėriukas papjauamas po to, kai šeimininkas, kaip jie sako, jau yra Dievą pagarbinęs, savo dėkingumą išreiškęs. Mat toks yra tvirtas kaimo žmonių įsitikinimas lietuviškose apygardose – Nadruvoje, Skalvoje, Sūduvoje ir kt., kad jie, būdami girti, geba kuo nuoširdžiausiai kalbėti ir melstis ir kad tokią nuoširdžią maldą esą Dievas ypač išklauso. [...]

Šeštoji *Prūsijos regyklos* knyga Senovės prūsų konsekracijos

Pirmas skyrius Sodybos šventinimas. Statybvietės šventinimas

§ I. Senujų nadruvių, skalvių, sūduvių ir kt. palikuonys yra tos nuomonės, jog žemėje glūdi kažkas dieviška, užtat jie žemei vadinti vartoja vardus Žemynėlis (*Zemynelis*), Žempatys (*Zempattys*) ir Žemynėlė (*Zemynele*) (pirmasis žodis yra vyriškosios giminės, o pastarasis moteriškosios giminės). Jiems buvo rodoma visokeriopa pagarba, ypač Žemynelei (*Zemynelen*), kurią vieni laikė vyro atvaizdu, kiti moters. Panašiai kaip senieji romėnai, egiptiečiai ir kiti pagonys žemę laikė dievais, o žemės pagrindinius elementus – *Utriusque sexus* (abiejų lyčių). Egiptiečiai ir graikai Marsą garbino kaip vyrą ir kaip moterį, o sūrus vanduo simbolizavo vyrą, gėlas – moterį, deganti ugnis – vyrą, šviečianti – moterį. Apie tai galima išsamiau pasiskaityti Vincentijaus Charterijaus veikale.

§ II. Žemynelei (*Zemynelen*) aukščiau minėti palikuonys priskiria visus tuos gera darymus ir poveikius, kuriuos Prūsijos istorikai priskirdavo Pergubriui (*Pergubrio*), Patrimpui (*Padrympo*), Kurkai (*Gurcho*), Aušautui (*Auszweito*), Pilvyčiui (*Pilwitto*). Mat, jų nuomone, Žemynėlė (*Zemynele*) suteikia ir išlaiko gyvybę žmogui ir gyvuliui, ir visiems gyviems padarams, užtat per visas savo apeigas visada pirmiausia ją pagerbia. Ar kas gimsta, ar į naują luomą stoja, ar ūkininkui kumeliukas atsiranda, visur ir visada pirmiausia turi būti pagarbinta Žemynėlė (*Zemynele*), nes ji visiems gyvybę duoda ir išlaiko. Jei kas miršta, vėlgi Žemynelei (*Zemynele*) nusilenkiama, net jos globai pavedama visa, ko jie velionio sielai linki ir trokšta. Tuo metu stengiamasi jai įsiteikti uoliau nei per kitas šventes, nes velionis yra Žemynėlės (*Zemynelen*) reikalingas, tartum jam eitūsi blogai, jeigu ji ant jo pyktų. Užtat jie lenkiasi jai ne tik tuomet, kai žmogus miršta ir yra laidojamas, bet ir daug metų po to, kai mirusysis užkasamas į žemę.

§ III. Tačiau jie vyriškos ir moteriškos giminės Žemę kartais skiria. Žemės dievas, arba Žemė, vadinamasis Žemėpatis (*Zemepatys*) visada garbinamas kaip vyras. Žemyna (*Zemyna*), arba Žemynėlė (*Zemynele*), dažniausiai laikoma moterimi. Tačiau kartais girdėti, kaip aukščiau minėta, Žemynėlės vardą linksniuojant pagal vyrišką giminę. Čia reikia pastabėti: NB. Prūsai Nadruvoje, Skalvoje ir kt. turi tik dvi linksniuotes: vyriškąją ir moteriškąją. Apie ją kalbėdami ir į ją kreipdamiesi padaro ją vyriškos giminės, pvz., *Zemyna* [*Zemynele*] buk linksmas ant musu, tolygu, kad lotyniškai sakytume: *Terra, terrula*

sis nobis benigna (Žeme, žemele, būk mums palanki), kai šiaip jie kalba labai tiksliai pagal savo sintaksę.

§ V. Vėl grįžtame prie ankstesnių dalykų. Žemėpatis (*Zemepatys*), tiesą sakant, yra sodybų dievas, jo žinioje yra ūkio, gyvenamieji ir kitokie trobesiai, jis juos saugo ir prižiūri. Nuo šito dievo priklauso ūkio gerovė. Jei Žemėpatis (*Zemepatys*) užsirūstinęs, tai niekam tuose namuose nesiseks: nei šeimininkui, nei jo vaikams ar šeimynykščiams, taip pat net gyvuliams tvartuose. Visokia sėkmė, kurios reikia darbuose, visokia žala, kuri darbuose ar ūkyje gali atsitikti, priskiriama Žemėpačiui (*Zemepattei*).

§ VI. Kad jį pamalonintų, namų šeimininkas paprastai kasmet, kai trumpiausios dienos, taip pat orai audroti ir kai šeimininkui patogų, jį taip pagerbia. Iš pirmalakų grūdų, paimtų tuo pačiu būdu kaip ir sambarių šventei, padaro alų. Šeimininkė iškepa pyrago iš geriausių kviečių ir duonos iš geriausių rugių ir tiek kepalų, kiek prie stalo sėdės šeimininko giminių (pati, vaikai, vaikų vaikai, broliai, seserys, jų vaikai, jei gyvena tame pačiame ūkyje ir iš vieno su šeimininku). Tačiau atidalintieji ir samdiniai šeimynykščiai šioje šventėje dalyvauti negali. Šeimininkas prisileidžia ašotį alaus ir eina į namą (*namus*), t. y. atdarą trobesį be krosnies, dūminę pirkia, kurioje jie visą laiką kūrena ugnį. Jei tokio namo, t. y. dūminės pirkios, neturi, tai įrengia jį troboje – pasistato asloje tris ar keturias degančias žvakes, ten jau būna atnešti vienos spalvos (tik ne raudoni) ir vieno perėjimo gaidys ir višta. Tada jis [šeimininkas] atsiklaupia ir, laikydamas rankoje ašotį, meldžiasi Dievui ir Žemėpačiui (*Zemepatys*), dėkoja, kad teikėsi rūpintis juo, jo namais bei visa kuo, kas juose yra, ir parodė tiek gerumo, jog leidžia šią šventę gražiai pradėti ir užbaigti.

§ VII. Pasimeldęs nugaria vieną trečdalį su įprastinėmis apeigomis žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*), tačiau nepapildydamas, t. y. neduodamas įpilti [nugertojo] trečdalio. Po to klūpodamas tam tyčia skirta lazda užmuša gaidį, tada vėl nugaria, paskui užmuša vištą. Kai šeimininkas muša gaidį arba vištą, visi ten esantieji drauge su šeimininku maldingai atsidūsta: „Mielas dieve Žemėpati (*Zemepati*), priimk maloningai šią dovaną, būk mums palankus ir t. t. Po to šeimininkas išbaigia gerti. Gaidį ir vištą pasiima šeimininkė, nupeša ir išverda. Kai visa paruošta, kai šeimininkė vietą ant žemės pirkioje, kur bus valgoma, švariai užtiesia, tris ar keturias žvakes pastato, kiekvienam priešais padeda po kepalėlį, šeimininkas pasistato šalia savęs ašotį alaus ir tris pašventintus kaušelius (*Kauszelen*), tada jis pats ir visi dalyviai atsiklaupia. Negali dalyvauti niekas svetimas nei samdytas. Jis ima pirmąjį kaušėlį (*Kauszel*) į ranką, sukalba maldą dėkodamas Dievui ir Žemėpačiui (*Zemepaty*), kad apsaugojo jį ir jo žmones, jo namus ir ūkį, ir visa, kas jame yra (išskaičiuoja beveik viską, kas sudaro jo turtą), nuo viso pikto, o labiausiai nuo ugnies, prašo ir toliau jį sergėti, aplink jo sodybą

laikyti šventus angelus, kad jam, jo artimiesiems, šeimynykščiams, gyvuliams, pastatams ir kt. nieko bloga neatsitiktų, taip pat šventą ugnį sudraustų, kad jam nepadarytų žalos ir t. t. Po to jis prūsišku būdu geria pasauliui (*po Saulei*) ratu. Po pirmojo [kaušelio] jis paima antrąjį, išgeria jį taip pat melsdamasis ir atlikdamas tokias pat apeigas. Kai šis nueina ratu, išgeria taip pat trečiąjį. Dalyvaujantieji turi daryti tą patį kaip ir šeimnininkas, visi palabina (*palabinken*), kiekvienam pripilami visi kaušeliai. Galiausiai jis užgieda giesmę. Po giesmės jie ima valgyti. Kiekvienas, pastvėręs savo kepaliuką duonos, spaudžia jį prie žemės ir kalba: „Žemėpati (*Zemepatie*), tu duodi mums tokios geros duonos, už tai tau dėkojame, padėk, kad tavo malone gerai apeitume savo laukus ir, Žemynėlės (*Zemynelen*) padedami, gautume daugiau tavo gerų dovanų“ ir t. t. Po to jis kelia duoną aukštyn ir, žiūrėdamas į dangų, kalba: *Dieue passotinx mus!* „Dieve, pasotink mus“. Tada klūpodami valgo. Po valgio jis sukalba maldą, dėkoja, kad Dievas teikiasi priimti šios šventės apeigas, ir prašo toliau saugoti namus ir t. t. Tada geria žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*), palabindamas (*palabindams*), papildydamas (*papildams*), ir taip eina visi trys kaušeliai (*Kauszelen*) aplinkui.

§ VIII. Kai šitos [apeigos] baigiasi, šeimnininkas sugieda giesmę, sėda prie stalo ir toliau su saviškiais linksminasi. Su kaulais elgiasi taip pat kaip ir per kitas šventes, bet duoną turi suvalgyti kiekvienas. Todėl ir kepaliukai daromi tokio dydžio, kokius, manoma, kad kiekvienas įstengs apveikti. Jei vis dėlto duonos lieka, tai šeimnininkas ją rūpestingai padeda ir kitą rytą duoda kam priklauso arba tuoj pat atiduoda šuniui. Šitoks sodybos arba gyvenamosios vietos pašventinimas vyksta kasmet. Dažnas šeimnininkas ta proga neša kokią dovaną klebonui ir prašo už jį pasimelsti. Dažnas siunčia ko nors į špitolę ir taip pat prašo pasimelsti. Jei šeimnininkas pasiturintis, tai tą dieną važiuoja važiuotas, pasiima pilną pintinę duonos gabalų ir duoda kiekvienam sutiktam elgetai, kad melstųsi už jį, jo visus namus ir ūkį, taip pat ir iš jo namų tada nė vienas elgeta neišėina be išmaldos.

Antras skyrius

Įkurtuvės, t. y. gyvenamojo namo šventinimas

§ I. Norėdamas pasistatyti gyvenamąjį namą ar šiaip kokią trobesį, šeimnininkas visų pirma jį surenčia kitoje vietoje (yra toks statymo būdas iš grynų medžių, nes sienos daromos tik iš sienojų, galais sunertų, šiaip jau tai vadinasi rentinys), o paskui statinį perkrausto ten, kur jis stovės nuolatos.

§ II. Čia reikia pastebėti, kad pamatinį vainiką deda pasauliui vakarinėje pusėje iš dešinės į kairę, o ant jo guldysdami antrą vainiką tarp pirmojo ir ant-

rojo vainiko slapčia, kad niekas nepamatytų, įdėdą šeštoką ir pasako: „Kol tas šeštokas nesupus, tegul mano namas stovi laimingai, nei ugnies, nei jokios kitokios negandos neištiktas“ ir t. t. Taip jis apdraudžia dar tebestatomą savo trobesį, kad galėtų jame įsikurti ir gyventi.

§ III. Tačiau prieš įsikraustydamas jis [šeimininkas] paprastai visų pirma į gyvenamąjį namą įleidžia gaidį ir vištą. Jie turi būti sveiki, guvūs, smagūs, vyresni nei vienerių metų, be to, dar višta turi būti tinkama veislei ir dėsli. Įleidamas juos šeimininkas sako: „Mielas Dieve (kai kurie dar priduria Žemėpati; *Zemepatie*), dovanoju tau guvius ir sveikus gaidį ir vištą, duok, idant aš ir manieji, ir visa, kas man priklauso, visada būtume guvūs, sveiki ir smagūs, kad visuomet savo darbuose galėtume justi tavo laiminančią ranką“.

§ IV. Toji vištų pora turi išimtinę teisę vaikščioti, kur tik jai patinka. Tiesa, lesinama drauge su kitomis vištomis, tačiau yra tikra, kad nei šeimininkas, nei šeimininkė, nei niekas iš jų šeimynos jų nepjaus nei galvos nenusuks, užtat kad ji priklauso to gyvenamojo namo dievui.

§ V. Į naujai pastatytą tvartą taip pat įleidžia pirmiausia vištų porą su linčėjimais, kad gyvuliai čia visada būtų tokie guvūs ir sveiki, kaip tos vištos.

§ VI. Kai jau šitai padaryta, šeimininkė riste įritina į pirkią du kepalus duonos ir žiūri, katras pirmas grius ir kaip nugrius. Mat vienas kepalas reiškia vyrą, kitas pačią. Katro kepalas nugriūva atvirkščiai, atseit viršum į apačią, tas turės pirmas mirti; katras nugriūva ant apatinės pusės, tas gyvens ilgai. Šito prietaro laikosi moterys iš buklystės. Paskui tuos abu kepalus suraiko ir išdailija vargšams, kad pasimelstų prašydami įsikraustantiems žmonėms gerovės.

§ VII. Taip pasiruošę jie susigabena mantą ir patys įeina gyventi. Šeimininkas įsikraustydamas prašo Dievą jiems laimingo gyvenimo ir išganingos mirties, meldžiasi ir už visus reikalus, o kadangi iš šio namo turės būti stebimas ir valdomas visas ūkis, tai pagerbia ir Žemėpatį (*Zempati*), kaip pirmame skyriuje aprašyta, tiktai visas maldas ir prašymus kreipia į trobesius ir gyvenamąjį namą. Tada jis paskiria laiką, kada turi įvykti viešasis pašventinimas, arba įkurtuvės (*Ikurtuwe*); daro alų (jei iš anksto neturi), kepa duoną, pagal išgales pjauna avį, kiaulę ir pan., susikviečia kaimynus bei gimes.

§ VIII. Šeimininkas atsidėjęs žiūri, ar neateina svečias, o pamatęs ateinančiąjį pasitinka ir džiaugsmingai sveikina, kviečia vidun. Svečias, lig tik įėjęs į pirkią, tuoj suvaidina, kad jam susipynė kojos, griūva lyg netyčia ir voliojasi pirkios asloje, ritinėjasi skubriai ir sako: „Kaip aš čion ritinėjuosi, taip Dieve duok, kad visokios gėrybės, laimė, sveikata ir sėkmė skubriai į šiuos namus ristųsi“. Bešnekėdamas deda slapčiomis ant slenkščio šeštoką, kurį paprastai paima šeimininkė. Kai susirenka visi svečiai, padengiamas stalas, sunėšami valgiai ir padėliojama baltų rankšluosčių, kad svečiai turėtų kuo nusišluostyti, taip pat stalą pavalyti, kad būtų švarus.

§ IX. Tada šeimininkas pradeda savo įkurtuvių (*Ikurtuwe*) apeigas: su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje sukalba maldą, kad Dievas sveiką šiame pastate laikytų, savo trobą ir tuos, kurie joje gyvens, paveda Dievo ir šventųjų angelų globai, viso labo linki ir visi svečiai. Kad piktus žmones ir burtininkus šalin nukreiptų. To paties prašo ir savo gyvuliams, išgeria kaušėlį (*Kauszel*) daug syk minėtu būdu. Kai kaušelis (*Kauszel*) deramu būdu apeina aplinkui, šeimininkas užtraukia giesmę, įprastai giedamą prieš valgį, atgieda ją dievo-baimingai, tada imasi valgyti.

§ X. Pavalgius ir sukalbėjus įprastinę maldą, [kaušelis] dar sykį eina ratu; po to šeimininkas gieda: „Dabar dėkokite Viešpačiui“, tada ima uoliai gerti ir raginti, kad visi būtų linksmi. [...]

Trečias skyrius Karvių šventinimas

§ I. [...] Kai kuriose vietose senovės prūsai dar tebesilaiko tam tikrų apeigų, kuriomis, kaip jie sako, pašventinamos karvės. Kas nors pirksdamas karvę klausia pardavėją, kaip jis tą karvę kasmet pašventina. Pardavėjas turi sakyti teisybę. Bet vieni šventina vienaip, kiti kitaip. Apskritai nusipirkta karvė iš tokio, kuris jos nėra šventinęs, ir nešventinama, o paties užsiaugintą gyvulį šventina tada, kai nujunko.

§ II. Kol veršelis žinda, šeimininkė saugo, kad niekas pieno neliestų ir neragautų. Kai ateina metas veršelį nujunkyti, šeimininkė iškepa pyrago ir ragaišio, šeimininkas pastato vidury pirkios apverstą pūrą, ant jo dugno vietoj staltiesės uždeda šieno, o ant šieno deda pyragus. Prieš pradedant valgyti šeimininkė veršeliui įbruka truputį varškės tarp dantų ir patepa nasrus tardama: „Uzauk Sweiks! Pons Diews te iszlaika Sweika te dod man gerro kolyta (iej jautis), te dod man gerras weisles (iej Karwe)“, t. y. auk sveikas ir žvalus, Dieve laikyk tavę sveiką, Dieve duok man (jei jautis) gerą kapšelį pinigų. Jei karvė, sakoma: „Dieve duok man gerą veislę“.

§ III. Šeimininkas sušaukia savo vaikus, kai kas taip pat ir šeimynykščius, suklaupia priešais pūrą ir meldžiasi už gyvulius, ypač už karvę ir veršelį. Mūsų tėvų laikais jie šaukdavosi Baubio (*Baubis*), t. y. karvių ir jaučių dievo. Kai pasimeldžia, o kaušelis (*Kauszel*) apeina aplinkui, jie susėda valgyti. Valgant neturi būti geriama. Pavalgęs šeimininkas prisipila kaušėlį (*Kauszel*) ir, laikydamas jį rankoje, dėkoja Dievui už valgį bei paveda Dievui savo gyvulius; geria žemynėliaudamas (*Zemelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*) ir užgeria kiekvieną ratu.

§ IV. Kai jau kaušelis (*Kauszel*) apėjęs aplinkui, šeimininkė atsineša melžtuvę vandens, šlakstosi pati akis bei šlaksto kitiems ir kalba: „*Twinksk zala Twinksk marga dwyle Karwele, kaip asz leju, taip tegul mano karwas twinksta ir per akis tesleg pienas*“ ir t. t., t. y. „Tvink, mano žala, marga, juoda ir t. t. karve (išvardijamos turimos karvės), kaip aš vandenį laistau, taip tegul liejasi pienas iš karvės tešmens ir trykšta jums į akis“ ir t. t. O apšlakstytieji sako: „*Diekui, Diekui*“, t. y. „*Dėkui! Dėkui!*“ Ir išsiskirsto, kiekvienas prie savo darbo.

§ V. Kiti savo karves kitaip šventina. Kai karvė apsiveršiuoja, šeimininkė neprileidžia prie jos nieko kito, pamelžia ją pati ir iš pirmojo milžio padaro krekenas (*Krekinus*), t. y. kepa papločius ir pyragus ir verda pirmojo milžio pieną, kad pasidarytų krekenos. Kai jau viskas paruošta, ji stato apvožtą pūrą, deda ant jo krekenas (*Krekinūs*) ir kitus valgius, meldžiasi be alaus.

§ VI. Pavalgę ir išgeria, o kai apeina ratą, šeimininkė ima alaus ir šlaksto juos visiems į akis su pirmiau pateiktais žodžiais. O šeimynykščiai dėl smagumo savo šeimininkams, ima melžtuvę pilną vandens ir laistosi tiek, kad visi būna kiaurai peršlapę; tada paprastai apeigos baigiasi.

§ VII. Pirmadėlės karvės atsivestą pirmąjį veršiuką tie, kurie nebesilaiko prietarų, atiduoda špitolei, o kiti jį papjauna pagal senovės prūsų apeigas.

§ VIII. Taigi prieš pjovimą šeimininkas su žmona ir vaikais susėda prie stalo, pasimeldžia su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*), išgeria, po to pjauna veršiuką Gotui, t. y. sergėtojui, kuris globoja galvijų prieauglį ir avis, tiksliau sakant, jų dievui; tuo nusakoma kaip avims ir veršiukams paskiriamas dievas ar angelas, kurie turės juos sergėti. Tas dievas turės neregimų avių ir veršiukų, prie kurių pateks ir ką tik atsivestoji ir papjautoji avis ar veršiukas.

§ IX. Akylai saugoma, kad nė trupučio skerdienos negautų niekas svetimas ar samdytas šeimynykštis. Kraujas kuo stropiausiai susemiamas, iš jo verdamas sriuba. Mėsa verdama kaip įprasta atsargiai ir suvalgoma su įprastinėmis apeigomis, maldomis, linkėjimais, gėrimu, bet neturi jos gauti niekas svetimas. Kaulai atiduodami šuniui arba sumetami į ugnį. Tą dieną, kai jie šitai daro, niekam nieko neskolina, nes mano, kad drauge su skolinamu daiktu ir sėkmė iš namų išduotų.

Ketvirtas skyrius Arklių šventinimas

§ I. Artinantis Kalėdoms, kai jau arkliai uždaryti tvarte, šeimininkas kasmet kelia šventę ir stato tokį alų kaip darytą sambarių šventei: iš pirmalakų grūdų ir taip pat paimtų bei paruoštų, kaip aukščiau aprašyta.

§ II. Tada jis nusižiūri gaidį (tasai negali būti raudonas), užmušti jį turi pats su lazda (ne kas nors svetimas). [Iš pradžių] įsileidžia į puodelį truputėlį alaus ir išlieja jį Žemynėlei (*Zemynėley*) ant žemės, paskui prisileidžia pilną puodelį.

§ III. Jis ima [puodelį] į rankas, atsiklaupia ir su deramais dėkojimais meldžia Dievą, kad jį ir jo gyvulius, ypač arklius, gerai užlaikytų, kad teiktųsi ir toliau laiminti jų pašarą ir sergėti nuo visokių nelaimingų atsitikimų tvarte, kelionėje, prie darbo, nuo vilkų ir t. t. Jis šaukiasi šv. Jurgio, kad teiktųsi būti smagus ir gėrėtųsi jo gyvuliais, o savo šunims neduotų galios kenkti jo gyvuliams ir t. t. „Dabar dovanuju tau šitą gaidį, kurį tavo garbei užmušu, pažvelk maloningai ir laimink mano gyvulius“. NB. Kai kas pajvairina – pirmais metais užmuša gaidį, antrais žąsį, dar kitais ką nors kita. Tačiau pirmasis visada būna gaidys.

§ IV. Po sukalbėtos maldos jis nugeria pusę puodelio, tada klūpodamas lazda užmuša į trobą atsineštą gaidį. Paskui išgeria antrąją puodelio pusę, vis tebeklūpodamas. Šeimnininkė atneša karšto vandens, šeimnininkas pats nupliuko gaidį; šį darbą gali atlikti sūnus arba tame pačiame ūkyje gyvenantis brolis, tik nė viena moteriškė negali gaidžio liesti, sūdyti ar ragauti.

§ V. Kai išdarinėta ir nupešta gaidį užkaičia virti, tada pats (arba sūnus ar brolis) atneša pūrą, pastato apverstą viduryje trobos, deda ant jo pakinktus ir apinasrius, truputį šieno, greta duonos ir išvirtą gaidieną; ten pat stovi alaus pripiltas atviras indas, toks kaip kibiras, o į jį įdėtas samtis. Šis indas yra laikomas visada tokiam reikalui ir yra maldininko (*Maldininken*) pašventintas. Kai jau nori šventę pradėti, paima naują pašventintą kaušėlį, įpila truputį alaus ir nulieja žemėn Žemynėlei (*Zemynelen*) įprastai kreipdamasis: „*Zemynėle buk linksma ant musu ir manu arkliu*“ ir t. t. Po to pila samčiu į kaušėlį (*Kauszel*) taip, kad iš trijų pylimų būtų kaip tik pilnas ir nereikėtų iš samčio supilti likučio į indą. Su taip pripiltu kaušeliu (*Kauszel*) rankoje atsiklaupia, sukalba maldą už save, savo šeimyną ir gyvulius ir t. t., kad Dievas šias dovanas, kurias suvalgė, jiems suteikė ir jo arkliams bei gyvuliams palaimą teikė. Išgeria palabindamas ir ima arkliskai žvengti ir prunkšti. Po to vėl pripila kaušėlį (*Kauszel*) per tris kartus ir perduoda sūnui arba broliui, kuris klūpodamas turi taip pat daryti. Tada jie, klūpodami ant žemės, valgo. Čia valgo tik tai vyrai.

§ VI. Pavalgę vėl meldžiasi, kaip tuo metu dera, paskui kaip senovės prūsai geria ratu, tik paprastai nebežvengia, nors vienas kitas dar pažvingauja, ypač tas, kuris išgeria paskutinį kaušėlį (*Kauszel*). Bet tai yra šios šventės *perpetuum proprium* (pastovi ypatybė), kad kaušelis (*Kauszel*) turi būti pripilamas per tris kartus. Kai ateina metas gulti, liaujasi. Tačiau šeimnininkas rūpestingai saugo likučius, kad nieko nepaimtų kas nors svetimas ar moteriškė, paskui jis suvalgo kas likę. Kojas ir kaulus užkasa tvarte. Užkasdamas kalba: „Iš tų kojų ir kaulų bus man ateityje gerų kumeliukų“. Ir tuo apeigos baigiasi.

§ VII. Ta diena, kai kumelė atsiveda pirmąjį kumeliuką, irgi švenčiama, o už kumeliuką padalijama vargšams mėsos ir duonos. Kiti ir šiuo atveju užmuša gaidį ir suvalgo jį su keliskart jau aprašytais apeigomis.

Penktas skyrius Apie bičių šventinimą

§ I. Bitininkas, gavęs spiečių, pirmiausia pašventina avilį: įneša jį į trobą, prisipila pašventintą kaušelių (*Kauszel*), pasideda pirmojo medaus, imto per patį liepų žydėjimą, ir atsisėda, pasideda ant avilio pyrago ir žirnių, virtų su medumi, ir ima melstis, paveda Dievui savo bites, kad teiktųsi jas saugoti, laiminti ir gausinti.

§ II. Kai kurie, ypač dykynėse gyvenantieji, bičių dievu dar tebelaiiko Birbulį (*Birbullis*), kuris šiaip vadinamas Bičių birbuliu (*bicziu birbullis*), ir kreipiasi į jį malda, kad jiems teiktų laimę. Po maldos ir įprastinių apeigų jis geria ne iki dugno, paima pirštais truputį medaus ir įleidžia į alų, pamaišo, patepa avilį ir landą, ima ramunėlių ir saulašarių ir gerai išrūko jomis avilį žiūrėdamas, kad dūmai įeitų į vidų. Rūkydamas kalba: „Kaip gausiai ir tirštai eina į avilį dūmai, taip gausiai ir dosniai tegu tarpsta mano avily bitės ir medus“. Tada jis geria dar kartą, gėrimą ir rūkymą kartoja tris sykius. Po to dar sykį pasi-meldžia ir valgo medaus ir žirnių. Valgydamas pyragą ir medų, sulig kiekvienu kąsniu pasilenkia į avilį tris kartus. Paskui triskart valgo žirnių ir sulig kiekvienu kąsniu pučia į avilį ir birbia kaip bitė, paskui dėkoja Dievui ir geria atlikdamas jau keliskart aprašytas apeigas.

§ III. Pažymėtina, kad šeimininkas visa tai turi daryti vienas. Daugų daugiausia jam padėjėju gali pabūti suaugęs sūnus, kuriam jau gali būti leidžiama eiti prie bičių. Jie ten būna visiškai vieni, niekam be jųdviejų nevalia net atsikąsti pyrago, kurį, beje, šeimininkas pats turi ir iškepti. Likučius užkasa po aviliu. Avilys gali būti pašventinamas tik vieną kartą, nesvarbu, kiek laiko būtų naudojamas.

§ IV. Leisdami spiečių į avilį, ima burnon saulašarę ir pučia kvapą į avilin varomą motinėle sakydami: „Būkit vaisingos ir dauginkitės, ir pripildykite avilį ir sodą“. Šitai padaręs sustato namiškus prie avilio ir spiečiaus, paima savo kaušelių (*Kauszel*), o jei turi pašventinti keletą spiečių, tai keletą kaušelių (*Kauszelen*), kiekvienam po vieną, ir geria iš kiekvieno triskart po tris, t. y. devynis, kartus, kol išgeria iki dugno, ir sulig kiekvienu gurkštelėjimu subirbia kaip bitė. Tada užbaigia apeigas malda ir pradeda su savo šeimyna linksmintis. Jei labai turtingas ir suleido daug spiečių, tai alaus gerti duoda iki einant gulti,

tada būna pabaiga. Čia papasakota apie namines bites; ar su girinėmis bitėmis irgi laikėsi panašių apeigų, neradau niekur aprašyta. Tačiau galima spėti, kad šaukdavosi Bičbirbio (*biczbirbins*).

Šeštas skyrius Apie skalsą, arba namų palaiminimą

§ I. Čia dar reikia pridurti, kaip jie stengiasi turėti *Cornu Copiae* (gausybės ragą), kurį jie vadina skalsa, būtent pirmalukų grūdų jie supila tiek, kiek gana tokiai šventei. Iškepa kiekvienam pagal jį po duonos kepalą ir dar keletą mažų kepalėlių dėti į aruodus, kur laikomi grūdai. Šitie turi būti visai mažiukai, į kiekvieną aruodą po tris. Tris kepalėlius į aruodus deda tada, kai grūdus pila, o pildami kalba: „Kaip šitie kepalai visada pilni minkštimo, taip mano aruodai tegu būna pilni rugių ir kitokių grūdų“.

§ II. Iš to, kas pirmiau papasakota, matyti, kad skaičius trys jiems labai svarbus; ar jis primena Švenčiausiąją Trejybę, ar senuosius ažuolo dievus, nežinau. [...]

§ III. Kai iš aruodo išsemia parduotus grūdus, šeimininkė išima ir kepalėlius, o atgal padeda, kai vėl grūdus pila. Kepaliukai turi būti šviežiai iškepti kiekvienais metais. Be to, teko sužinoti dar štai ką.

§ IV. Jei šeimininkas, važiuodamas pakrante, pamato prie kranto vandens priplaktų šiaudų ar meldų, tai paima jų tris saujas, suriša į seną senutėlį skudurą ir padeda į aruodą (Paraštėje: *arodas* lietuviškai aruodas arba užtvaras grūdams pilti lietuvių sandėlyje, arba klėtyje) sakydamas: „Kaip vandens visuomet yra pilna, taip tegul būna pilnas ir mano aruodas, ir kaip vanduo šituos iš visur sunėša į vieną vietą, taip Dievas tegul teikias man savo malones iš visų pusių siųsti“.

§ V. Tokios yra apeigos, kiek gavau apie jas patirti. Galimas daiktas, jų yra daug daugiau, ypač [daug jų turi] žvejai, kurie tebėra labai prietaringi; tačiau negaliu rasti progų su jais išsišnekėti, užtat nieko daugiau ir negaliu pridurti prie to, kas čia surašyta. [...]

Aštuntas skyrius Apie jaunuolių sužadėtuves, [arba] kokie dar ir šiais laikais yra Prūsijos nadruvių ir skalvių papročiai

§ I. Jaunas vaikinai, norėdamas vesti, apie tai pasisako tėvams. Šie klausia, ar jis norėtų gyventi jų ūkyje ir juos pasenusius karšinti, ar keltis gyventi kitur. Nusprendęs pasilikti ir tėvus senatvėje karšinti laukia, ką pasakys tėvas:

ar nurodys moterį, ar leis laisvai pasirinkti. Jei nori išeiti kitur, tėvas sutikimą duoda per daug nekvaršindamas sau galvos dėl jo pasirinkimo, nes turi ir daugiau vaikų. Bet jeigu pasilieka pas tėvus ir ūkyje, tėvas siūlys įvairiausių merginų arba našlių. Sūnus turi neužbėgti tėvui už akių, kad norėtų vienos ar kitos, o tėvas visas apibūdina iš geriausios pusės. Kai tėvas renka žmoną, gerai išauklėtas sūnus kreipia akį dažniausiai į tą, kuri tėvui ir motinai labiausiai patinka. Tačiau, kad neapsigautų, uoliai lankosi bažnyčioje ir užkeigoje, domisi, kaip jam peršamoji moteris pasirodys: atidžiai stebi, ar išmintingai šneka, ar neturi blogų įpročių, užuolankomis išklausinėja savo bendrus ir draugus, pažįstančius tą merginą, kaip ji gyvena. Jei patinka, pasiieško progos su ja užkeigoje pašokti ir visokią kurtuaziją jai prūsų papročiu parodyti, duoda suprasti ir tai, kad ji esanti patraukusi jo širdį, ir mėgina iš tolo teirautis, kaip ji į tai atsiliepsianti.

§ II. Tačiau, prieš imantis vedybų reikalų iš tikrųjų, prietaringas tėvas arba jaunikis kreipiasi į būrėją, buriantį iš putų, iš švino arba vaško liejinio, kad iš anksto pasakytų, ar santuoka su šia ar kita mergina būsianti laiminga. Nepaisant ginčų, tai viena iš senovės prūsų pagonybės liekanų. Po to tėvas ieško piršlio (*Pirszlys*). Šis į nuotakos namus turi ne pėsčias eiti, ne važiuotas važiuoti, o raitas joti, laikydamas rankoje žalio lazdyno stiebą su rūtų puokšte. Ten jis prisiriša arklių ir tylutėliai sėlina į trobą, taikydamas pamatyti nuotaką; jei pamato, tatau laiko geru ženklų savo piršlystei. Beje, jis paiso ir šiaip visokių ženklų. Pavyzdžiui, jei sutinka seną moteriškę, tai nieko nelaukęs grįžta namo; tačiau jei kelyje pasipainioja vilkas ar žaltys, tai geras ženklas, ne taip, kaip mano braminai, kurie žaltį vedybų reikalu laiko blogu ženklų, apie tai [rašo] Erasmus Franciscus *Papročių veidrodyje*.

O mergina, numanydama, kada piršlys (*Pirszlys*) gali atjoti, tyčia slepiasi, kad šis jos nepamatytų. Kai piršlys įeina į trobą, tėvas ima jį klausinėti pagal iš seno įprastas apeigines formules (motina tuo tarpu ruošia valgi): „*Kas tu per Szwecczas essi?*“ – „*Asz esmi Szwecczas nug Diewo, ir nūg gerru Szomiu* [!], *nūg N. N. ir jeszkau malleię, grudeię, darbiminkie, ukiminke*“ ir t. t. „*Kas tu esi per svečias?*“ Piršlys (*Pirszlys*) atsako: „*Aš esu svečias, siųstas Dievo ir gerų žmonių, N. N. Aš ieškau čia darbininkės, malėjos, grėbėjos, namų šeimnininkės*“ ir t. t. Čia išsijuosęs giria, koks turtingas jaunikis ir jo giminė, tik nelabai kas tiki, nes piršlį (*Pirszlys*) jie dažnai melagiu laiko. Toliau tėvas visa tai ima *ad referendum* (praneša) savo žmonai ir dukteriai, jos turės apsigalvoti. Tuo tarpu motina baigia ruošti valgi ir taip pat išitraukia į šneką, kurią piršlys paprastai apmeta ir ataudžia. Kolei kas tėvas ir motina su piršliu (*Pirszlys*) elgiasi kuo mandagiausiai, o šis galiausiai atsisveikina ir išjoja.

§ III. Tačiau dar prieš sėsdamas ant arklio, paklausia tėvą ir motiną, ar jam galima sugrįžti. Jei jie atsako teigiamai, tai čia yra jau pusiau sutikimas, ir

piršlys (*Pirszlys*) yra tikras, kad nuotaką jauniui (*Jaunikis*) gauti pavyks. Jei atsakymas neigiamas, turi nebegrižti. Jis jau žino, kad iš piršlybų išėjo šnipštas; šiaip piršliui (*Pirszlys*) pasakoma, kada jis galys sugrižti.

§ IV. Kai piršlys (*Pirszlys*) atjoja antrąsyk su rūtų puokšte ant šviežios, žalios (ne sausos!) lazdyno arba beržo lazdutės, pasirodo nuotaka, ji pasitinka, kalbasi ir teikia viltį, kad ne veltui atjojo. Tėvas ir motina ji taip pat vaišina, tačiau su apeigomis; tėvas, laikydamas kaušėlį (*Kauszel*), meldžiasi, kalbėdamas įprastus žodžius, truputį nuleija žemėn Žemynėlei (*Zemynelen*). Po to šiek tiek nugeria ir palabina (*palabinket*), iki išgeria visą. Tą patį paskui daro ir piršlys žemynėliaudamas (*Zemylaudams* [!]) ir palabindamas (*palabindams*).

§ V. Tai atlikus pasakoma diena, kada piršliui sugrižti. Mat jis dabar atvyksta trečią kartą ir parneša jauniui ženklus nuo nuotakos, būtent kvietką (*Qvetka*), t. y. rūtų puokštę, nosinę ir juostą (*Josta*), iš to jauniui matyti, kad jis yra žinomas ir [reikalas] atliktas gerai.

§ VI. O piršlys (*Pirszlys*) yra gerai nugirdomas, tačiau tiek, kad dar įstengtų parnešti jauniui ženklus. Jam išjojant, nuotakos giminės ji patį ir jo žirgą apkaišo vainikais, visokiom darželio gėlėm ir žiedais taip, kad šis vos bepaieina. Kai piršlys (*Pirszlys*) toks pargrižta, ji pasitinka džiaugsmingai, ir prasideda rijimas ir alaus maukimas, piršlys nusileisa galutinai, kad nebegali paeiti, ir ji nuneša į lovą.

§ VII. Tada susieina būsimųjų jaunavedžių tėvai ir tariasi, kada jaunuoliai turėtų susitikti žvalgauti (*Zwalgaucken*), t. y. apsižiūrėti kits kito ir dėl sutuoktinių ką tikresnio sutarti. Vykdami žvalgauti (*Zwalgaucken*), jaunikis (*Jaunikis*) su piršliu (*Pirszlys*) joja raiti, bet taip pat ir jaunio broliai, net dėdės ir pusbroliai; atjoja prie nuotakos tėvo namų, kur jų laukia labai pasiruošę priimti. Vis dėlto nuotakos tėvas prieš įleisdamas klausia svečių prie užkeltų vartų: „Iš kur jūs esat? Ką pakeliui matėte?“ Tada ima kalbėti piršlys (*Pirszlys*): „Mes matėm auksa ir sidabrus žibant, kur arta, kur ekketa, kur seta“, t. y. „auksą ir sidabrą žibant, kur arta, kur akėta, kur sėta“. Šiam reikalui jie turi tokią formulę: „Reggejom Lauku, Reggejom Tauku, Reggejom Karbiu, Reggejom Skarbiu, Reggejom Szudu (mėšlą), Reggejom Gruđu, Reggejom Szieno, Reggejom pieną“ ir t. t. „Mes matėme laukus, taukus, ražienas, lobius, mėšlą, javus, šieną, pieną“ ir t. t. Taip užsimenama, kad jaunio gyvenimas esąs visko pertekęs ir giria jį tokiais žodžiais. O piršlys varo toliau: „Mes ne iš toli, tik išileiskite mus, gal pasirodys, kad esame pažįstami“. Po keleto pagyrimų tėvas liepia atnešti ąsotį alaus ir užgeria piršlį (*Pirszlys*) palabindamas (*palabindams*). Tada šis pasimeldžia, žemynėliaudamas (*Zemynelen*) ir palabindamas (*palabinket*) užgeria kitus, su jais susigeria, po to tėvas suleidžia visą palydą į kiemą. Tada priekyje eina piršlys (*Pirszlys*) su savo ąsočiu, po jo jaunikis (*Jaunikis*), paskui jį seka kiti gentainiai. Jaunikis ir piršlys laikosi labai santūriai, o kiti, ypač

jauni berniokai, dūksta su arkliais ir galiausiai prijoja iki namų durų, ten nuo arklių nusėda, iš jų arklius paima, bet jiems ničnieko neduoda, kol visi nesusieina draugėn.

§ VIII. Žengiančius vidun juos maloniai pasitinka tėvas, motina ir jų giminės. Iš priemenės sueina į stubą. Abipus durų stovi du degantys žiburiai, kad matytų kur eiti ir nesuklyptų. Įeinant paisoma, kad pirmas įeitų piršlys (*Pirszlys*) su savo ašočiu, paskui jį jaunikis (*Jaunikis*), tada vyresnieji giminės, galiausiai jaunimas. Niekam negalima paliesti nei slenksčio, nei viršutinės staktos, nes, jų manymu, tai būtų blogas ženklas; užtat tėvas jiems sueinant šaukia, kad jie nieko neprisiliestų, todėl turi eiti pasilenkę, labai atsargiai. Piršlys (*Pirszlys*) prieina pasauliui prie stalo, paskui jį jaunikis (*Jaunikis*), po jo artimiausi giminės; tėvas visiems paduoda ranką ir maloniai sveikinasi.

§ IX. Tada jie susėda aplink stalą, ant kurio stovi indas su alumi, o į jį įdėtas samtis (*Samtis*); greitai šeiminkė atneša kaušelius (*Kauszelen*) ir kitokius indus gerti. Šeiminkas juos pasiima ir pila samčiu į kaušelius (*Kauszelen*), visi tuo tarpu sustoja ir nusiima kepures. Kai kaušeliai (*Kauszelen*) jau pilni, jie vėl susėda ir gali kepures užsidėti. Tada geriama ratu ir smarkiai dantinėjamas piršlys (*Pirszlys*). Neilgai trukus jis pasiima savo rūtomis dabintą lazda, atsistoja (kiti tebesėdi), pabeldžia į balkį, laikydamas puokštę žemyn, ir reikalauja valgyti: „*Mamutte, Walgele, Mano Waikielei iszalko, toli mes kellowome*“, t. y. „Motin, valgyti... Mano vaikai alkani, mes toli keliavome“. Kai kuriose vietose jie šaukia: „*Sniedūnos, Sniedūnos!*“ (Pusryčių – nuo veiksmazodžio *sne-doju* – aš pusryčiauju.) Tada pasirodo motina ir sako: „*Bus, Bus, pastellosim*“. „Tuo bus, mes paruošime“. Praeina valandėlė, tuo tarpu geriama ratu, piršlys reikalauja vėl, ir antrą, ir trečią, net ketvirtą kartą, o kaušeliai tuo tarpu keičia aplinkui.

§ X. Kai atneša valgyti, piršlys (*Pirszlys*) tuoj teiraujasi nuotakos, šaukia ją atsistojęs žalia lazda stuksendamas į balkį: „*Mammutte, kur ira Mergele, zalu rutelu, linu zedelu, awies Gaurelu reik!*“ „Motin, kur yra mergelė, čia ji turi būti. Mes turime čia turėti žalių rūtų, baltų linelių, žiedų, vilnos puošmenų“. Šie žodžiai taikomi nuotakai, kuri turi būti su žalių rūtų vainiku, baltais drobės drabužiais ir gera vilnone skara. Tačiau nuotaka tučtuojau nepasirodo. Piršlys (*Pirszlys*) kiek palūkęjęs klausia vėl tais pačiais žodžiais, belsdamas į balkį. Tai kartoja kelis syk, kol nuotaka ateina. Ligi tol niekam nevalia prisiliesti valgio, svečių arkliai turi taip pat stovėti be nieko.

§ XI. Pagaliau ateina pasipuošusi nuotaka su savo palyda, kurią sudaro motina, seserys ir giminaitės iš tėvo pusės, vienos moterys. Kai nuotaka pro duris žengia, svečiai – piršlys, jaunikis ir visi kiti – stoja ir leidžia ją į vietą. Dabar piršlys (*Pirszlys*) dėkoja: „*To man reik, Diekui*“ ir t. t., t. y. „to mums reikėjo, labai dėkui“. Nuotaka eina sėstis į jaunikio vietą, greta jos susėda jos

giminės, ypač seserys, ir tetos. Piršlys (*Pirszlys*) sėdi stalo gale ir lieka savo vietoje. Jaunikis sėdasi tiesiai priešais nuotaką, maždaug taip, kaip čia pateikiamame brėžinyje:

E	D	C	B	A
E	D	C	B	

A – piršlys, B – nuotaka ir jaunikis, C – nuotakos ir jaunikio artimieji giminės; du brūkšniai – vieta, kur pirma sėdėjo jaunikis, bet įėjusi atsisėdo nuotaka; D, E – nuotakos ir jaunikio giminės.

§ XII. Kai kur daroma ir taip: po daugybės raginimų įvedama nuotaka pasirodo drauge su merginų (*Mergellen*) palyda ir visos yra vienodai apsidengusios, kad nebūtų matyti veidų; jos susėda prie stalo priešais jaunikį, ir šis turi atspėti, kuri yra jo mieliausioji. Jei pataiko iš pirmo karto – gerai, jei ne – iš jo visi juokiasi. Po to motina atneša du kaušelius (*Kauszelen*), iš vieno ji užgeria naująjį žentą ir žemai nusilenkdama bei paduodama ranką perduoda jam kaušėlį, kai kur dar ir pabučiuoja; dukteriai ji tik paduoda pripiltą kaušėlį, bet neužgeria.

§ XIII. Po to sužadėtiniai užgeria vienas kitą. Katras pirmas išgeria kaušėlį (*Kauszel*), tas šliūkšteli antram į akis alaus likučius. Šiuo susigėrimu įvyksta sužadėtuvės, kaip persai [susižada] valgydami, prancūzai taip pat gerdami. Katras pirmasis lieja į akis likučius, tam didžiausia garbė, ir, pasak prietarų, tas pergyvens antrąjį. Tada vėl pripila abiejų kaušelius (*Kauszelen*); jaunikis pirma duoda nuotakai kaušėlį, ir apgobia ją savo dovanojamąja skarele. Nuotaka padaro tą patį – dovanoja jam skarą ir įteikia kaušėlį (*Kauszele*), tada paduoda vienas kitam rankas, drauge nuotaka ir jaunikis pasikeičia vietomis: jis eina sėstis į savo ankstesniąją vietą, o ji – į jaunikio vietą. Tada piršlys pradeda melstis: „Visų akyse...“

§ XIV. Labai bjaurus dalykas yra, kad nerimti jaunuoliai kai kur mėgina piršliui trukdyti maldą visokiausiomis nešvankiomis pastabomis ir juokiniais pokštais, kad piršlys melsdamasis susipainiotų ir patirtų gėdą. Po to sugieda giesmę; tada pradeda valgyti.

§ XV. Valgant piršlio darbas – sakyti visokias trumpas kalbas, kad kompanijai būtų linksma. Pavalgę išgeria, pasimeldžia ir sugieda: „Dėkavokim Poniui, mielamui Tėvui“. Paskui pasišaukia pakviestą muzikantą ir duoda garo šokti bei alų gerti. „*Tai jau uszgerta, merga ir sudereta*“, nes ji – nuotaka, kuri yra sužadėta gėrimo apeigomis.

§ XVI. Tuomet nuotakos brolis ima kaušėlį (*Kauszel*), stato jį ant lėkštės, geria į jos sveikatą ir deda kokį šeštoką ar daugiau – nelygu jų turtingumas – sesers naudai. Tą patį daro ir jos giminės.

§ XVII. Per šokius griežtai žiūrima, kad su nuotaka pirmasis pašoktų ne jaunikis, o jaunikio brolis; tuo tarpu jaunikis pirmiausia pašoka su nuotakos seserimi. Tik po to gali šokti nuotaka su jaunikiu.

§ XVIII. Kai jau prisišoka, kiek tiktai gana, nuotakos sesuo ima jaunikį, o jaunikio brolis nuotaką ir veda į klėtį; po to jie dar pageria kurį laiką ir galų gale palieka jaunuosius vienus.

§ XIX. Tuo tarpu piršlys (*Pirszlys*) su saviškiais svečiais išjoja dar tą pačią naktį namo, pasiėmę iš nuotakos giminų kokius aštuonis ar daugiau, o jaunikis lieka ten, ir nuotaka bei jos giminės jį visokiausiais būdais lepina, ypač valgiais ir gėrimais.

§ XX. Jaunikio brolis tuo metu kelia užgertuves (*Uzgertuwe*) jaunikio namuose, kur atvyksta piršlys (*Pirszlys*) ir nuotakos brolis su septyniais ar aštuoniais anos pusės žmonėmis, čia geria alų ir šoka keletą dienų, nelygu kiek ištekliai leidžia ir kiek turi alaus. Visi nuotakos giminės yra kryžmai perjuosti rankšluosčiais, kai kada ir vainikais padabinti, ir tokie joja į jaunikio namus. Iki sutuoktuvių jaunikis dažnai lanko nuotaką, bet ji jo namuose nesilanko. Pagaliau susieina jaunųjų tėvai ir galutinai viską sutaria dėl vestuvių; čia vėl proga išgerti ir pašokti.

§ XXI. Kai vestuvių laikas sutartas, jie eina pas kunigą dėl jungtuvių. Į jungtuves jaunikis su savo giminėmis atvažiuoja skyrium, nuotaka – vėlgi skyrium savu vežimu. Abu skyrium su savo giminėmis sueina į bažnyčią. Po jungtuvių jaunikis su savo vestuvininiais važiuoja į savo namus, nuotaka su savaisiais – irgi į savo namus.

§ XXII. Tačiau jaunikis tučtuojau kinko arklius į vežimą ir su broliu arba artimiausiais giminėmis važiuoja pas nuotaką kračio parsivežti. Jis ir jo brolis, labiausiai pastarasis, yra vaišinami, valgydinami ir girdomi. Po to jie eina į nuotakos kamara, kur jos kraičiai, ir prašo ją išeiti. Jos seserys sėdi priešais duris ir nenori nieko leisti išnešti. Jaunikio brolis nuotakos kubilą (*Kubhel*), t. y. skrynią, būtinai apjuosta juosta (*Josten*), o jaunikis patalynę turi išpirkti keliais skatikais, kurie atitenka nuotakos motinai. Ir vis tiek nuotakos seserys dar kurį laiką neduoda paimti daiktų. Galų gale juos paima ir sukrauna į savo vežimą, jei jų daug, krauna į kelis vežimus; tik patalynę jaunikis dedasi į tą vežimą, kuriuo važiuoja pats. Namuose prie vartų kraitį pasitinka jaunikio sesuo su giminėmis, ji su džiaugsmu juos priima ir gerai saugo. Patalynę pakloja, kad nuotaka, kai atvyks į vestuves, rastų viską paruošta, taip pat valgiai ir gėrimai tada turės būti suruošti. Dabar jaunikio brolis jau važiuoja pas nuotaką drauge su keliais kitais savo vyrais ir piršlys (*Pirszlys*) su kvietka* (*Qvetka*), beje, jis turi du ar tris raitus tarnus, o šie visi yra šauniai išsipustę; važiuoja tam tyčia paruoštu vežimu, kurį jie vadina palaga (*Palagas*).

* *Kvietka* – lazda, kurios viršūnė papuošta rūtomis, nosine ir juostomis. *R. M. past.*

§ XXIII. Palagas (*Pallags*) yra paprastas vežimas su rėmu, kokius paprastai turi lenkai, ant rėmo pritaisyti lankai, ant jų dengiamos visokiausios išsiuvinėtos gūnijos, kurias duoda jaunikis, ir atrodo nelyginant kokia karieta. Užtiesalai tankiai apkaišyti, apsaugstyti žalių rūtų vainikais, kurių turi parūpinti vežėjas (*Wazniczia*), už tai jis gaus duonos, pyrago ir lašinių, ir jis turi viską gerai prižiūrėti. Vežime sėdi jaunikio brolis su trimis, keturiais ar daugiau degančių žiburių. Greta palago (*Pallags*) joja penki ar daugiau nuotakos vedlių (*Wedzai*) su rankšluosčiais ir vainikais ant galvų ir drabužių.

§ XXIV. O tarnai turi ir kardus, taip pat kaip dieveris (*Dewerys*), t. y. jaunikio brolis ir jo tarnai. Dieverį (*Dewerys*) gerai priima nuotakos tėvas, valgydina ir girdo. Čia laikomasi tokios tvarkos, kad svečiai būtų susodinti priešais nuotakos gimines, tėvas eina aplinkui ir kiekvienas turi pasiskyręs po vyrą, kurį jis vieną ir užgeria. Piršlio (*Pirszlys*) palydovai ir dieveris (*Dewerys*) į vidų neina, bet pasilieka prie palago (*Pallags*). Jiems pastato statinę ant jo dugninės, o ant jos – kibirą alaus. Prie vežimo jie susikuria ugnį, sėdi tenai ir geria, o jaunimas – jo irgi yra – dūksta, šoka, žaidžia kaip mokėdami. Vežėjas paprastai lieka vežime ir laiko rankoj degantį žiburį. Svečiai turi atidžiai stebėti, kad vienam atsikėlus ir išėjus savu reikalu, priešpriešiais sėdintysis be jo leidimo neitų šokti, nes jis čia yra tam, kad gertų.

§ XXV. Šit piršlys (*Pirszlys*), taip pat ir dieveris (*Dewerys*) ima prašyti išleisti nuotaką. Tėvas sutinka; tada dieveris eina prie nuotakos. Ši kurį laiką prašydinasi, galiausiai ryžtasi, bet gailiai verkdamas, maždaug taip: „*Ai. Ai. Moczut-tele! Kas taw ugnele suszlus? Kas taw patelele paklos? Ai. Ai. Ai.*“ ir t. t. „Va išeisiu iš tėvo namų; kas tada ištikimai tarnaus mano mielam tėveliui, mano mielai motinėlei? Kas gyvulėliais rūpinsis, kas šers ir girdys? Motinėle mieliausia, kas tau kojeles mazgos, šildys? Kas patalėlį klos? Ugnele šventoji, kas tave taip saugos? Katyte, kas tau kokį kąsnelį paduos? Ai! Ai! Ai! O jūs, vištytės, kas jus lesins, žiūrės, kas perins? O jūs, paršiukai, kas jumis rūpinsis? Ai! Ai! Ai!“ Tada dieveris (*Dewerys*) veda nuotaką už rankos prie vežimo (*Pallags*), išsoka į jį iš vienos pusės, lyg norėdamas pataisyti nuotakai sėdynę, bet tuoj išsoka pro kitą pusę. Tada jis išsoka vėl ir pataiso sėdynę, įlaipina verkiančią nuotaką į vežimą kartu su jos giminėmis, paima gerą statinaitę alaus ir kelis kepalus duonos. Įsideda į vežimą ir kitų valgių, taip pat kaušelių (*Kauszelen*), šaukštų, puodelių ir išvažiuoja tokia nadruviška karieta su degančiais žiburiais, kuriuos laiko rankose dieveris (*Dewerys*).

§ XXVI. O nuotaka taip sėsdama į tokį vežimą privalo iš anksto ant galvos užsidėti aksominį vainiką ir ant jo žalių rūtų vainiką. Kai ji įlipa į vežimą, vainikas uždengiamas baltmarge marška, kuri iš abiejų pusių karo žemyn. Viršum marškos dieveris (*Dewerys*) uždeda nuotakai savo skrybėlę ar kepurę; pats užsideda kitą. Tokia nuotaka išlaipinama iš vežimo, nuvedama į klėtį

ir lieka klėtyje sėdėti, taip aprengta ir jaunikiui į lovą guldoma. Prie vežimo nuotakos brolis arba giminės turi būti šauniai išsipustę, su kardais, o vedliai (*Wedzei*), nuotakos tarnai, turi būti skaromis ir vainikais išdabinti. Taip pat ir piršlys (*Pirszlys*) su rūtų puokšte, ir dieverio (*Dewerys*) tarnai. Taip nuotaka atlydima į jaunikio namus.

§ XXVII. Dėl žiburių pastebėtina, kad kai kurie nusiliedina po tris, keturias, net po daugiau žvakių ir jas žibina. Teko girdėti, kad tam reikalui žvakes daro ypatingu būdu. Dagties vietoj ima varnalėšų stiebų šerdis, kai kurie tas šerdis apvynioja ir aplieja lajumi – tokios žvakės daromos būtent šioms apeigoms ir per šias apeigas naudojamos. Taip daroma dėl to, sako jie, kad jaunavedžiai taip stipriai laikytųsi kits kito kaip varnalėšos.

§ XXVIII. Kas nors vartuose, pro kuriuos turi įvažiuoti nuotaka, padeda šiaudų kūlį. Kai tik vežimas privažiuoja prie vartų, šiaudus uždega, ir ji įvažiuoja į kiemą tarytum per ugnį. Panašų paprotį užkurti ugnį turėjo senieji graikai, kurį jie vadino διαῦγχειν. Tada vežėjas ją priveža prie jaunikio klėties, o jaunikis jau laiko rankose klėties raktą kuo greičiau ją įleisti. Nuotaka, išlipusi iš vežimo (*Pallags*), turi skubriai lėkti į klėtį, kad vežėjas nespėtų jai sušerti botagu. Jei ši suskumba taip toli nubėgti, jai garbė; jei vežėjas sudrožia, jam garbė.

§ XXIX. Apie važiavimą reikia dar pridurti, kad nuotaka ties kiekviena pravažiuojama užtvara ir kiekviena žemės riba turi išmesti po rankšluostį ir juostą (*Joste*), taip pat prie jaunikio kiemo vartų ir klėties. Išmestuosis rankšluosčius ir juostas surenka dieverio (*Dewerys*) tarnas ir atiduoda jam. Jis tuos daiktus pasilieka sau ir dovanoja savo dar netekėjusiai seseriai.

§ XXX. Klėtyje nuotakos jau laukia jaunikio sesuo. Kai tik nuotaka ateina, jaunikio motina atneša jai pirmiausia gerti, paskui valgyti, ima kaušėlį (*Kauszel*) į ranką ir sukalba maldą, paskui pasveikindama ją užgeria. Nuotaka užgėrimą priima ir pati užgeria atvykusias savo giminaites. Kai jos vienos valandėlę pageria, tada tik pasirodo jaunikis ir pasveikina nuotaką. Čia vėl geriamas. Galiausiai jaunikio motina, anyta (*Annyta*), primena jaunikiui, kad jau metas jauniešiams gultis. Tad nuotakos giminaitė ima jaunikį ir verčia pirmą į lovą, anyta ima nuotaką ir paguldo šalia jo.

§ XXXI. Taip pat jos padeda jauniešiams duonos, kitų sausų valgių, net pinigų, kad Dievas teiktųsi jų santuoką gausingai laiminti ir kad jiems netektų kentėti trūkumų. Išsakiusios linkėjimus ir apkloščiusios jaunuosius jos išseina iš klėties.

§ XXXII. Bet dar prieš tai anyta, kaip man sakė patikimi žmonės, slapčiomis nukerpa nuotakai keletą plaukų, nuotakos motina jaunajam, paskui tuos plaukus drauge sudeda į alaus pripiltą kaušėlį (*Kauszele*), prie kurio maldininkas (*Maldininks*) sukalba tam tikras maldas ir išgeria tą alų su plaukais; dėl to jaunieji turėtų patirti ypatingų malonių. [...]

Kol jaunieji klėtyje, jaunimas linksminasi. Tuomet ir nuo vežimo (*Pallags*) nudrasko visas puošmenas, vainikus, žiburius, viską suplėšo į gabalus. O aplinkui jaunimas dainuoja, žaidžia, dūksta, šoka, rėkauja. [...]

§ XXXIII. Jau pirmiau girdėta, kad tuo metu jauni vyrai eidavo raiti lenktynių ir kitokias mankštas išdarinėdavo. [...]

§ XXXIV. Jauniesiems pagulėjus maždaug valandą, ateina jaunojo motina ir klausia, ar nebuvo šalta, ar karšta ir ar nebūtų jau metas keltis. Jie pagaliau atsikelia, yra dienos metas, ir ilgiau kaip valandą jiems gulėti neleidžia.

§ XXXV. Kadangi anyta (*Anyta*) juos aplanko, nuotaka turi dovanoti jai marškinius, taip pat ir jaunikiui, kuris nieko nelaukęs juos apsivelka ir su jais išeina iš klėties. Ten pat ir anyta (*Anyta*) apsivelka jai dovanotus marškinius; jaunikio tėvui irgi dovanojami marškiniai. Paskui anyta tuščią stovinią savo lovą pati pasikloja nuotakos dovanota patalyne, kurią pasilaikė sau kaip marčios dovaną. Toliau marti (*Marti*) dovanoja mošai (*Mossa*), t. y. vyro seseriai, marškinius, ji turi apdovanoti ir kitus, kad ir daug jų būtų, vis tiek turi kiekvienas ką nors gauti, sakysim, rankšluostį ar juostą, ar bent kelnų rištuvus, nelygu jos turtingumas; marti (*Marti*) turi apdovanoti ir tuos, kurie vestuvėse patarnavo ir jomis rūpinosi, taip pat ir tuos, kurie jauniesiems rodė pagarbą, prie klėties dainavo ar šoko; visi turi šį tą gauti.

§ XXXVI. Jaunikiui iš šaltos klėties išėjus, ateina jo sesuo ir nuima nuotakai aksominį ir kitą vainiką, uždeda jaunikio nupirktą nuometą, o viršum jo vėl užskleidžia maršką, ant kurios uždėta dieverio (*Dewerys*) kepurė arba skrybėlė, ir duoda jauniesiems gerti degtinės.

§ XXXVII. Po to nuotaka, mošos (*Mosza*) ir giminaičių lydima, taip aprenpta eina į jaunikio tėvo namus; tačiau dieveris (*Dewerys*), nutaikęs kada ji eina, atsigula skersai priešais duris; nuotaka jam dovanoja rankšluostį ir juostą (*Jost*), jis atsistoja ir ją sveikina. Tuo tarpu anyta (*Anyta*) jau pastačiusi marčiai (*Marti*) kėdę prie ugniakuro. Kai toji ten atsisėdą, šildo jai kojas žarstydamą žarijas (kai kur anyta paima naujus kailinukus ir jais suvynioja marčiai kojas prie ugniakuro arba ties žarijomis; kailinukai lieka marčiai, bet už tai ji turi irgi ką nors duoti) ir kalba: „*Mano Martele suszalus, gullede, turiu asz je paszilditi*“ ir t. t. „*Mano miela martelė, arba uošvio dukrelė, yra sušalus šaltoje klėtyje gulėdama, aš turiu ją sušildyti*“. Už tą pašildymą marti (*Marti*) duoda anytai (*Anyta*) kepuraitę ar kokią kitą dovanėlę iš drobės.

§ XXXVIII. Šit ateina dieveris (*Dewerys*), jis atneša kokią nors katę ar šiaip ką suvyniojęs ir suvystęs kaip vaiką ir krečia visokius pokštus, kad nuotaka prasijuoktų, o ši tvardosi tol, kol tik išgali; jei bent truputį šypteli, tuoj dieveris (*Dewerys*) nuima savo kepurę ir maršką, ir ji stovi jau vien su nuometu. Po to anyta ir moša (*Mosza*) su savo giminaitėmis veda ją į seklyčią; ten ją visi sveikina, linki laimės, sodina prie stalo su jaunikiu. Valgyti jiems padeda

duonos, sviesto, sūrio, kiaušinių, žuvų ir t. t., tik mėsos juodviem tą dieną negalima valgyti, nes buvo sugulę, tačiau gerti juos užgeria. Aš teiravausi kuo stropiausiai, ar yra buvę kada atvejų, kad jauniems duotų valgyti meškino, ožio ar kt. pautelius, tačiau gavau atsakymus, jog tai niekad negirdėtas jų krašte dalykas. Beje, pasitaiko, kad koks nepraustaburnis marčią pakirkina tokiu klausimu: kaip jai patikę ožio pautai (turimas omenyje vedybinis gyvenimas). Tačiau *in natura* (iš tikrųjų) jauniems niekada tokio patiekalo neduoda, nors šiaip nadruviai mielai valgo eržilų, ožių, bulių pautelius. Tad taip išėjo, kad rašantieji apie Prūsijos dalykus per nesusipratimą priėmė už rimta tai, kas buvo pasakyta juokais. Valgant pagal paprotį piršlys (*Pirszlys*) atpjauna du pyrago ir duonos kampelius (*Kampen*), užtepa sviesto ir sako: „Šičia yra vaikas ir šičia yra vaikas“. Taip pasakęs, deda tuos kampelius marčiai, tačiau greitai juos kas nors (pvz., dieveris) pavagia, ir iš to visi juokiasi.

§ XXXIX. Paskui piršlio tarnas ima pyragą ir duoną, suraiko visą sakydamas: „*Tai Marczos Pyragas*“, tai yra marčios pyragas; taip pat jis apeina visus su statinaite ir pavaišina iš jos kiekvieną. Visi dėkoja ir nuotakai linki laimės. Tuo metu jaunieji valgo.

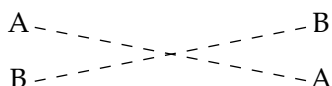
§ XL. Kai jie sočiai prisivalgo ir atsigeria, dieveris (*Diewerys*) ir moša (*Mosza*) ima marčią, apsirūpinusią gausybe dovanotinų daiktų, taip pat jos giminių, kurių susidaro geras pulkelis jaunimo, ir veda į visus trobesius – tvarčius, daržines ir kitus, nesvarbu kaip vadinamus, didelius ir mažus, ir priešais visus pastatus šoka, o marti turi apdovanoti visus trobesius, dovanas pasiima moša (*Mosza*). Sakysim, jaučių tvarte marti (*Marti*) padeda ant slenksčio pinigų, taip pat daržinėje, arklių tvarte ir kaulidėse, o avidėje deda juostą (*Joste*), karvidėje – nuometą (*Mometa*), t. y. skarą, kokias jos dėvi vietoj kepuraitės. Į jaują (*Jawja*) ji uoliai įmeta pyragą (*Pyrage*); prie kitų trobesių gali dėti, ką norėdama. Veda ją ir prie vyšnių bei obelų. Jie turi du arba tris sodus, ir prie kiekvieno ji privalo ką nors numesti; taip pat ir prie žardo (*Zarden*), kur kraunami javai, parvežti iš lauko nepakankamai sausi, kad išdžiūtų. Taip pat vedama pro vartus ar aptvarus turi vis ką nors numesti, taip pat prie šulinio, iš kurio semtu vandeniu jai nevalia praustis tą dieną, kada su jaunikiu gulėjo. Jeigu rankšluosčių ir juostų nebeištenka, turi išsipirkti pinigais, reikiamose vietose ar ant slenksčių dėti po pinigą. Lydintis jaunimas dainuoja marčios garbei, šoka ir yra smagūs; daiktus, kuriuos marti dėlėjo minėtose vietose, kai kas iš jų pasiima.

§ XLI. Paprastai du vaikinai iš nuotakos giminių užsiverčia ant sprando jaučių jungą ir šoka marčiai iš paskos, o surinktuosius daiktus riša prie jungo, triukšmaudami neša į vidų ir išdalija jaunikio giminėms.

§ XLII. Apie šokius yra žinoma, kad šalia paprastų lenkiškų šokių jie turi ir vieną prūsišką šokį, kuris vadinamas *Heydukka*. Jį šoka vieni vyrai ir tik pavie-

niui, lyg pritūpdami, rankas aukštyn pakėlę ir truputį suglaudę, padoria poza šokčiodami, kaip parodyta vario raižinyje (eskizas su 4 figūromis). Jie dar ir dainuoja šokdami, pritariant švilpai, timpanui arba būgnui, kartais dūdmaišiui. Šokama tarp trijų skrybėlių, panašiai kaip šokis su žvakidėmis.

§ XLIII. Be to, ir moterys turi savą šokį, kurį vadinu *Szala rutele* (Žalia rūtele), pagal dainą, dainuojamą šokant. Jos sustoja po keturias priešais viena kitą ir šoka priešpriešiais, apsisukdamos, galiausiai pasibučiuoja, tūpteli ir išsiskiria, maždaug taip: jeigu abi A šoka, tai abi B nejuda.

Visos dainos melodija pateikiama šiose gaidose (4 cm tuščia vieta).

§ XLIV. Kol šokami šitie šokiai, tai viename, tai kitame kampe sėdi keletas moterų, kurios viena kitą užgėrinėja, taip pat dažnai savotiškai uždainuoja. Įprastines dainas sudaro pateikiama žemiau formulė ir gaidos (eina 3 cm tuščia vieta).

§ XLV. Jaunajai iš paskos nešioja alaus statinaitę ir degtinės ir ją užgėrinėja prie kiekvieno trobesio, kur ją pirmąkart vedžiojo ir kai ji dovanas dėliojo. Visur apvedžiotą ją nulydi vėl į karvidę. Ten jai dovanoja karvę, kuri paprastai būna dar nepažymėta, jaunosios brolis pažymi. Tada visi eina į jaučių tvartą. Čia dieveris (*Dewerys*) duoda jai jautį; paskui avidėje – avį, kurią jaunosios brolis taip pat žymi, kiaulidėje – kiaulę ir arklidėje – arklį, kurie irgi pažymi. O jei jaunikio tėvas ir giminės yra turtingi, tai dovanoja daugiau, ne po vieną gyvulį; ir jaunikio brolis, vis tiek kokio turtingumo būtų, dovanoja ką iš savo jaunikių ar smulkiųjų gyvulių.

§ XLVI. Paskui ją veda į seklyčią ir vaišina, tik ji tą dieną negali mėsos valgyti, turi vien jaunikiu džiaugtis. Po to jaunikis kviečia atvykti jaunosios tėvus, kurie ligi šiol buvo savo namuose. Prieš jiems atvykstant jaunikio tėvas turi pastatyti alaus statinę, kuri vadinama jaunosios statine, o jaunoji turi ant jos užmesti stuomenį (*Stomene*) arba rankšluostį su juosta (*Jost*), šie daiktai atitenka anytai (*Anyten*).

§ XLVII. Jaunikis važiuoja uošvių atsivežti. Šie ilgai prašydinasi su savo svečiais (jaunosios giminės ir svečiai jos tėvų namuose būna tol, kol jaunajai uždedamas nuometas) ir labai atsiprašinėja, kol galų gale nuvyksta visu pulku, kartu jie gabenasi savus pyragus (*Pyragen*) ir valgius. *Argumentum persuasorium* (paveikiausias argumentas) tėvams paveikti yra žinia, kad jų duklė „jau baltai aprenpta“, t. y. nuometuota. Dabar turi tėvai nuvažiuoti tokios dukters pasižiūrėti. Tada susivažiuoja draugėn jaunųjų tėvai ir užmezga ištikimą draugystę.

§ XLVIII. Kai žmonės linksminasi, tarp jų nešiojama lėkštė, ir kiekvienas į ją deda marčiai dovaną, bent keletą skatikų. Vaisės trunka dieną, dvi, net tris (nelygu žmonių ištekliai), nes ir jaunosios tėvas su giminėmis turi išsipirkti.

§ XLIX. Tačiau jis prašo vėl padaryti garbę, ir su tokiais gražiais žodžiais išsiskiria. Kitą dieną jaunosios tėvas per sūnų arba gimines kviečiasi žentą su dukterimi ir žento tėvus. Tai jie vadina atgrižtuvėmis (*Atgresztuwes*). Žento tėvas atvyksta irgi ne dykomis, atgabena pyragą ir pagerbia juo svotus (*Swoten*), t. y. marčios tėvus (abiejų sutuoktinių tėvai vieni kitus vadina svotais), čia jie geria palabindami ir tvirtina sudarytą draugystę iki galutinai nusigeria ir svečiai išsipirka, ir tuo baigiasi šios apeigos, kurių, keldami vestuves, laikosi visi pasiturintys Nadruvos, Skalvos ir Sudūvos gyventojai.

§ L. Susituokusiųjų nepamatysi, kad taip viešai laižytusi, kaip matome darrant vokiečių jaunavedžius. [...]

Devintas skyrius

Apie senovės prūsų krikštyną apeigas

§ VII. Šiais laikais nadruviai, sūduviai, skalviai dar tebešvenčia šventę, vadinamą rodynomis (*Rodynės*), per kurią atlieka tokias apeigas: kai ateina metas gimdyti, šeimininkas pasirūpina bobute, arba pribuvėja. Ši turi ateiti dar prieš gimdymą ir budėti prie nėščiosios iki ateis gimdymo metas. Už tai ji gauna atlyginimą, kokią nors skarelę, atstojančią nuometą, prijuostę ar ką panašaus. Pribuvėja atlieka savo darbą, ir, jei Dievas duoda, kūdikis atsiranda, liepia pašaukti tėvą. Tasai klausia: „*Bau dawē Pons Diēws Szwenta Angela?*“, t. y. „Ar davė Dievas šventą Angėlą?“ Vyras prieina prie savo pačios ir sako: „*Szweika isz Karo!*“, t. y. „Sveika sugrįžusi iš karo“. Čia jis užsimena apie gimdymo skausmus, kuriuos ji iškentėjo.

§ VIII. Tada šeimininkas duoda pribuvėjai tam tyčia iš anksto pripiltą puodelį degtinės. Ši paima puodelį ir, laikydama jį rankoje, meldžiasi, dėkoja Dievui ir prašo globoti motiną ir kūdikį; nulieja truputį žemėn Žemynėlei (*Zemynelen*) tardama: „*Buk linksmas*“ ir t. t. „*Zydek musu ruggeis, Kweceis*“ ir t. t. „Būk maloningas kūdikiui!“ Truputį nugeria palabindama ir nuneša motinai, kuri irgi nugeria palabindama, prineša vyrui, kuris paskui be palabavimo prineša pribuvėjai, ši vėl motinai, ta tėvui.

§ IX. Jei yra atsilankiusių daugiau moterų, joms negalima nei šitos degtinės, nei šito puodelio liesti; iš jo gali gerti tik šeimininkas, šeimininkė ir pribuvėja. Jei apskritai joms duodama degtinės, duodama kitos ir iš kitų indų. Po degtinės šeimininkas (ir nieko nėra svetimo) patiekia valgyti, kas jo buvo paruošta *in tempore* (iš anksto), ir padeda ant stalo, prinešto prie gimdyvės lovos. Tada pribuvėja (*Pribuweje*) ima į rankas kaušėlį (*Kauszel*) ir meldžiasi

Mergelei Marijai (*Pana Maria*) (kai kurie dar šaukiasi Laimės (*Layme*), kuriai nulieja truputį ant žemės), nulieja ir palabindama užgeria gimdyvę, kuri irgi palabina (*palabinket*) ir užgeria tėvą, šis užgeria pribuvėją, ir tada jie ima valgyti. Pribuvėjas pradeda ir duoda gimdyvei, ši vėlgi tėvui, taip valgo visi trys ir geria triskart ratu. Svečiams turi būti padengtas kitas stalas ir kiti valgiai paduoti, ir jiems nieko nevalia liesti iš to, kas valgoma anų. Kas lieka, šeimninkas turi paimti, tik jam ir pribuvėjai galima tai suvalgyti; likusius kaulus suėda namų šuo jų akivaizdoje arba jie sumetami į ugnį.

§ X. Šitai šventei pasiturintieji daro specialų alų iš pačių gerųjų, pirmalukų grūdų, tas alus pilamas į atskirą indą ir skyrium laikomas vien tėvui, motinai ir pribuvėjai, kitiems giminėms jo gerti negalima. Pavalgę jie trise geria kiek patinka; neretai atsitinka, kad gimdyvė nusigeria. Svečiai irgi gausiai vaišina mi valgiais ir ypač gėrimais.

§ XI. Kai tėvas užsako krikštą ir ateina kūmai, tėvas pasirūpina valgiu ir alumi, pribuvėjas kūmus pasitinka su kaušeliu (*Kauszele*), meldžiasi ir jie geria ratu. Tada prašoma valgyti. Pavalgius vėl geriama ratu, po to pribuvėjas duoda kūmams kūdikį atlikdama tokias apeigas: kūdikį ji paima ant kairės rankos, kaire ranka laiko pilną kaušėlį (*Kauszele*) ir šaukiasi Mergelės Marijos (*Panna Maria*) arba Laimės (*Laimė*) pagalbos, kad kūdikis gautų krikštą ir nusipelnę tų šventą vardą. Pasimeldusi nulieja žemėn ir prašo Žemynėlę (*Zemynėle*) – Žemę kūdikiui būti maloningą ir leisti jam laimingai gyventi žemėje. Po to užgeria palabindama vyriausiąjį kūmą (vyriškį); šis paima kūdikį ir kaušėlį (*Kauszel*) ir vėl meldžia Dievą ir Mergelę Mariją (*Panna Marija*) vaikui gerovės. Alus turi būti iš kitos statinės, ne iš tos, iš kurios gimdyvė gėrė. Iš jos geria tik minėtieji trys asmenys. Pasimeldęs nulieja ant žemės ir prašo Žemės užtarti vaiką ir palabindamas (*palabindams*) užgeria artimiausią kūmą, ir taip toliau. Kūmas paduoda tėvui; šis privalo kaušėlį (*Kauszel*) paimti abiem rankomis ir taip pat palabindamas (*palabindams*) nuneša pribuvėjai. Tada jie eina į krikštą. Jei tėvas paprašo kūmus pirmiau užėti pas gimdyvę, jie turi žengti į vidų labai atsargiai, kad nepaliestų nei slenksčio, nei staktų.

§ XII. Taip pat įeiti turi ir paskiau, kai su kūdikiu grįžta iš krikšto. Tada juos pasitinka pribuvėjas su pilnu kaušeliu (*Kauszel*) rankoje, dėkoja už krikštą ir šventą vardą ir prašo Gailestingosios Dievo Motinos Marijos kūdikiui daug laimės. Čia ji daugiau nebenuilieja, tik užgeria palabindama (*palabindama*) tą kūmą, kuris laiko kūdikį. Tasai sėdasi ant kėdės ir savo ruožtu vėl kalba ilgą maldą, geria palabindamas (*palabindams*) ir perduoda kūdikį kitam kūmui, tas vėl kitam, kol prieina iki tėvo, kuris taip pat geria palabindamas (*palabindams*) ir užgeria kitus svečius. Paskui kūmas pradeda kalbėti maldą prieš valgį, sugieda giesmę ir tada jie valgo.

Čia reikia pridurti: tuo metu, kai kūmai su kūdikiu būna išvykę į krikštą, pribuvėjas užmuša samčiu tėvo nurodytą juodą, baltą arba margą vištą (tik ne

raudoną), jau dėjusią kiaušinius, viena pati (negali būti nieko svetimo) ir su-taiso ją virti, tik labai paiso, kad viralo nenubėgtų nei verdant, nei pilstant. Kai kūmai grįžta, patiekalas ir kiti valgiai jau būna paruošti. Tos vištienos valgo tik moterys, stovėjusios prie krikšto kaip kūmos. Valgyti jos suklaupia prie kėdės, ant kurios stovi puodas su vištiena, pribuvėja su pašventintu, jokiems kitiems reikalams nenaudotu kaušeliu (*Kauszel*), žemynėliaudama (*Zemelau-dama*) ir palabindama (*palabindama*), užgeria gimdyvę, o ši savo kaimynės. Kaušelis (*Kauszel*) turi apeiti ratu tris kartus tarp tų, kurios valgys vištieną. Kai šis apeina, toliau tebeklūpodamos jos valgo vištieną. Pavalgiusios negeria.

§ XIII. Po valgio pribuvėja deda ant stalo šeštoką, o šešiauninkė (*Szeszau-ninka*), t. y. gimdyvė, ją pagerbia dovanodama nuometą (*Nomete*) arba juostą (*Joste*); kitos moterys irgi deda po šeštoką ir taip pat gauna dovanų iš šešiauninkės. Paskui pribuvėja (*Pribuweje*) dėkoja Dievui ir Mergelei Marijai (ki-ti – Laimei; *Laijme*) ir palabindama užgeria kitas moteris. Kaušelis (*Kauszele*) apeina ratu tris kartus. Tada pribuvėja surenka kaušelius, ir dabar kiekvienam valia kiek tinkamam valgyti, gerti ir linksmintis. Ir šešiauninkė (*Szeszuninke*) būtinai turi priklaupiti, kad ir kokia silpna būtų. Jei ji kiek stipresnė, tai links-minasi drauge su visomis, o kartais ir įkaušta. Tuo tarpu, kai moterys atlieka šias apeigas, ratu žvaliai geria kiti svečiai ir vyrai. Kai aprašytosios apeigos baigiasi, pribuvėja paima kūdikį ir paduoda kūmui, kuris kūdikiui duoda 6 skatikus arba daugiau, nelygu jo ištekliai; tą patį daro ir visi kiti kūmai. Tuo jų linksmybės ir šios apeigos baigiasi. [...]

§ XV. Bet tai dar ne viskas. Po kelių savaitių (kai kur po kelerių metų) kū-mai vėl sukviečiami. Tada vaikas kartu su pripiltu kaušeliu (*Kauszel*) ypatin-gomis apeigomis perduodamas vyriausiajam kūmui. Greta to meldžiamasi. Dėl to kūmas arba kūma turi pasisodinti vaiką ant kelių ir nukirpti jam nuo galvos plaukus. Plaukai paprastai sudedami į kaušėlį (*Kauszele*), virš jų kūmas sukalba malda. Po to jis išgeria kaušėlį (*Kauszel*) su alumi ir su plaukais. Be to, jis turi ką nors dovanoti, pvz., marškinius ar šiaip ką, ir pats yra visų didžiai gerbiamas. Ir taip tėvai išperka, kaip jie sako, savo vaiką iš kūmo. Kai kur su tokiomis apeigomis plaukai kerpami keletą kartų.

Dešimtas skyrius

Apie senovės prūsų numirėlių deginimą

§ XXIV. Dar ir dabar Nadruvoje tebesilaikoma papročio atminus rengti ne tik praėjus mėnesiui, dviem ar trimis po laidotuvių ir tikrųjų šermenų, bet ir, jei yra pasiturintys bei gerbia savo tėvus, tokias metines rengti bent trejus ar ketverius metus. Kadangi jie namuose turi alaus, tai susiprašo gimines ir su-rengia tokius šermenis (*Szermines*) kaip iškart po laidotuvių. [...]

Vienuoliktas skyrius

Apie prūsų, nadruvių ir skalvių dabartinių laidotuvių apeigas

§ I. [...] Kai mirtinai sergąs žmogus pajunta, kad jau nebepagis, dažniausiai pats nurodo, kokios turėtų būti jo laidotuvės; jis nusprendžia, kiek prikepti duonos ir pyrago, kiek alaus padaryti, kiek gyvulių paskersti, kaip jį patį apvilkti, ką jam į kapą įdėti ir t. t. Kai numiršta, viskas taip ir daroma, joks jo skirtas daiktas nesuvartojamas kam kitam, o tik laidotuvėms, ir viskas atiduodama kam skirta. Šermenims papjautų jaučių odos išdirbamos, iš jų pasiuvami batai ir atiduodami žmonėms, kad pasimelstų už jo sielą. Jeigu jautis riebus ir daug lajaus, tai pridaro daug žvakių, ir jos žiba visą laiką, net jau palaidojus [mirusįjį], iki visiškai sudega; taip daroma dėl jo sielos. Jei neturi salyklo atsargos ar padaryto alaus, javai užmerkami dar matant mirštančiajam, tačiau turtingesnieji visada turi alaus arba salyklo.

§ II. Kai žmogus numiršta, jo kūną švariai numazgoja, apvelka geriausiais drabužiais ir pasodina krėsele. Drauge tuoj pat nugeria. Kas nors iš artimiausių giminių su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje meldžiasi už mirusiojo sielą. Po maldos gieda giesmę, paskui truputį nulieja Žemynėlei (*Zemynelen*) prašydamas: „*Zemynele buk linksma ir priimk Šze duszele, ir gerrai Kawok!*“, ir t. t., t. y. „Būk linksma Žemynėle (*Zemynele*), maloniai priimk šią sielą ir saugok ją“ ir t. t. Po to išgeria palabindamas (*palabindams*), tada jam vėl pripilamas kaušelis (*Kauszel*), ir jis užgeria mirusįjį: „Na tu mano gerasis gentaini, broli ir t. t. Tegul Dievas saugo tavo sielą!“ Išgėręs duoda kitam, kuris irgi išgeria žemynėliaudamas (*Zemynelaudams*) ir palabindamas (*palabindams*), ir taip eina ratu, ir visi turi taip daryti.

§ III. Čia reikia pridurti, kad mirusiojo sūnus ar kas kitas iš artimųjų, leisdamas alų susirinkusiems giminėms, truputį nulieja iš statinės ant žemės Žemynėlei (*Zemynelen*) tardamas cituotus žodžius. Ir kai alų su ąsočiu neša į stalą, taip pat nulieja žemėn kalbėdamas tuos pačius žodžius.

§ IV. Kai jau karstas padarytas, guldo į jį mirusįjį, aprengtą geriausiais drabužiais, su kitomis puošmenomis ir įdeda viską, ką jis prieš mirdamas liepė įdėti. Teko girdėti, kad mūsų tėvų laikais dar laidotuvių alaus į karstą dėdavo. Atsimenu, mačiau sykį tokį indą su alumi; jis buvo apsitraukęs stora plėvele, tačiau šviesus tarsi gražiausias midus, ir, kaip man žmonės sakė, kai kas jo ragavę ir sakė, kad esąs labai gardus. Sakoma, kad Žemaičiuose ir palei Žemaitiją Prūsųose tokie dalykai dar ir dabar esą daromi.

§ V. Tada moterys pradeda savo raudas: „O mano mielas vyre, broli, sesuo ir t. t.! Kodėl numirei? O! O! Aū! Aū! Ar neturėjai kas tau padeda? Ar neturėjai gražios, geros pačios? Ar aš tavęs nemylėjau? Ar tavo vaikai negeri? Tai kodėl numirei? Aū! Aū! Aū! Kam palieki mane vieną vargę? Aū! Aū! Tu turi

šitiek gyvulių, šitiek visokio turto. Kodėl numirei? Aū! Aū! Aū!“ Paskui pašaukia mokytoją ir mirusįjį išlydi iš namų. Tuo tarpu moterys beveik visos staugia dėl mirusiojo ir vis jį klausia: „Kodėl numirei?“ Tačiau kai mokytojas pradeda giedoti, moterys liaujasi staugusios. Mirusįjį išneša. Moterys lydi jį ligi kaimo vartų sakydamos: „Na tai eik su Ponu Dievu, mes tavęs šiame pasaulyje daugiau nebematysim ir su tavim nebesikalbėsime, būk linksmas aname pasaulyje“ ir t. t. Nors kelios moterys dar palydi, tikrieji gedintieji lydėtojai atsilieka.

§ VI. Palaidoję mirusįjį, jie vėl grįžta į jo namus, o ten prie vartų stovi vandens kibiras ir kabo baltas rankšluostis. Kiekvienas laidotuvių dalyvis turi nusimazgoti rankas, nors ir visai neliets nei žemės, nei mirusiojo. Tada jie suėina į namus, o ten ant stalo jau padėta valgyti ir gerti, ašotis alaus ir pakankamai kaušelių (*Kauszelen*). Tačiau stalas neuždengtas staltiese nei lėkščių nepadėta. Vyriausias sūnus arba gentainis meldžiasi su kaušeliu (*Kauszel*) rankoje, kad Dievas mirusiojo sielą globotų, o gyviesiems teiktų pasiturimą gyvenimą.

§ VII. Čia yra pastebėta, kad norėdamas išpilti alaus į savo kaušėlį (*Kauszele*) prieš maldą pirmiausia truputį nulinėja Žemynėlei (*Zemynelen*) – žemynėliauja (*Zemynelaudams*) ir prieš maldą bei po maldos iš kaušelio (*Kauszele*) nugeria, taip pat nulinėja. Taip pat daroma ir geriant visus pirmuosius kaušelius (*Kauszelen*), išpylus nulinėjama ant žemės. Po maldos kiekvienas nulinėja truputį žemėn. Bet jeigu jau iš kaušelio (*Kauszel*) gerta, tai tik kartą liejama ir po to palabinama (*palabinket*), o paskui vėl pripilama ir geriama toliau. Jie tiek reikšmės teikia gėrimui per šermenis, jog net valgyti nepradeda tol, kol kiekvienas dalyvis, net menkiausias elgeta, iš netyčių užėjęs, nebus išgėręs; ir tam tikri žmonės yra pakviesti žiūrėti, kad to būtų laikomasi.

§ VIII. Jie mano, kad mirusiojo sielai yra lengviau, jei kiekvienas šiek tiek nulinėja Žemynėlei (*Zemynelen*) ir jai paveda tą sielą, taip pat palabinimais (*palabinken*) linki mirusiajam visokio labo. Kai jau visi yra išgėrę, garbingiausias gentainis ima kaušėlį (*Kauszel*) ir kalba maldą, kurioje ir mirusįjį pamini, ir valgiams Dievo palaiminimo paprašo. Paskui sugieda giesmę ir pagal senovės prūsų apeigas išgeria. Tada valia kiekvienam imti ir valgyti. Bet šermenų svečiai tikrai daro šitaip: jie tris kąsnelius duonos ir tris kąsnelius mėsos numeta žemėn ir tiek pat šaukštų nulinėja, sulig kiekvienu linkėdami, kad Žemynėlė (*Zemynelen*) mirusiajam aname pasaulyje (kiti sako danguje) būtų maloninga ir jo sielą saugotų bei globotų. Padėkoję jie geria toliau ir gerdami gieda giesmes. Kai jau kiekvienas prisikemša iki kaklo, tada išsiskirsto, ir šermenys baigiasi. Po mėnesio, dviejų arba trijų jie kelia atminų šermenis su tomis pačiomis apeigomis, o paskui trejus ar daugiau metų su tomis pačiomis apeigomis kasmet rengia metinius mirusiojo atminus.

ŽINIOS APIE LIETUVIŲ BŪDĄ, PRIGIMTĮ IR GYVENIMĄ

XVII a. II pusė

Rašinys tokiu pavadinimu buvo paskelbtas 1723 metais žurnalo *Erleutertes Preussen* pirmajame tome ir nurodyta, kad jo autorius yra Matas Pretorijus. Wilhelmas Mannhardtas (Mannhardt, 1936, 518) Pretorijaus autoryste tikėjo, tačiau kiti tyrinėtojai (Pierson, 1871, X; Bertuleit, 1933–1934, 40) įrodinėjo, kad straipsnio autorius yra ne Pretorijus, o kitas, nežinomas asmuo. Jie pagrįstai pastebėjo, kad „Žinių“ autoriaus santykis su lietuviais iš esmės kitoks kaip Pretorijaus: šis apie prūsų ir lietuvių liaudies kultūrą bei pagonišką praeitį rašė pagarbiai, o „Žinių“ autorius lietuvius vadino „tinginių tauta“, jis rašė niekinamai: „būdas jų klastingas ir uždaras“, „jie yra rąjus kaip vilkai, kai kurie niekada neprisiėda iki soties, be to, visados valgo rupią duoną“ (*Erleutertes Preussen*, 1723, 125–126). Mannhardtas šį pozicijų skirtumą aiškino tuo, kad Pretorijus ne vienu metu užrašė „Žinias“ ir parašė *Prūsijos įdomybes, arba Prūsijos regyklą*. „Žinios“ buvusios parašytos anksčiau, o vėliau pozicija pasikeitusi. Daug įtikinamesnė Williamo Piersono ir Jono Bertulaičio nuomonė: šias žinias užrašė kitas žmogus, vienas iš rinkusiųjų Pretorijui medžiagą, Bertulaičio spėjimu, koks nors rūmų įstaigos valdininkas, pats susidūręs su lietuviais eidamas pareigas, tačiau žiūrėjęs į juos taip pat, kaip 1639 metų „Prūsijos kunigaikštystės Įsruties ir kitų lietuviškų apskričių bažnyčių vizitacijos visuotinio potvarkio“ sudarytojai. (Bertuleit, 1933–1934, 39–40). Gali būti, kad tekstą, naudodamasis Mato Pretorijaus medžiaga, parašė nežinomas asmuo specialiai *Erleutertes Preussen* leidiniui. Šis asmuo, stebėjęs lietuvių elgseną, Bertulaičio pastebėjimu, buvo prietaringas: tikėjo, kad iškasus žmogaus įmintos pėdos žemes ir nunešus jas į kapines pakenkiama pėdą įmynusiajam.

INGĖ LUKŠAITĖ

Nors rašinio mitinė informacija panaši į Mato Pretorijaus (kalbama apie įvairius burtininkus), tačiau turiniu gerokai skiriasi. Pavyzdžiui, rašinio autorius visus burtininkavimu užsiiminėjančius asmenis vadina vaidilomis (*Wedeler*), o Pretorijus – burtininkais (*Burtons, Burtonen*). Tuo tarpu burtininkais rašinio autorius vadina asmenis, kurie būsimus dalykus pranašauja mesdami iš die-medžio padarytus pagaliukus, o Pretorijus, remdamasis senaisiais šaltiniais,

vaidilomis, vaidilučiais laiko kulto tarnus, kurie, beje, irgi užsiiminėdavo būrimais. Rašinio autorius asmenis, kurie negaluojančius gyvulius ir žmones gydo prie jų ką nors prikabindami, vadina zekininkais (*Sechenisken*), o Pretorijus – seitonimis (*Seitones*). Be to, rašinio autoriaus teigimu, prie negaluojančio žmogaus ar gyvulio prikabindavę žolių ryšulėlį, o Pretorijaus – „tam tikrus daiktus arba amuletus“. Aprašinėdamas burtininkus, kurie burdavo iš alaus putų, Pretorijus daugiau remiasi Waisselijumi, o rašinio autorius – savo stebėjimais. Be to, rašinio autorius pateikia daugiau informacijos apie būrimus su žmogaus drabužiais, iš įmintos pėdos paimtomis žemėmis, užkalbėjimus nuo rožės, vočių, sutinimo, įvairius prietarus ir tikėjimus. Nors jis lietuvius niekina, tačiau jo pateiktos mitologinės žinios teisingos, panašių tikėjimų, burtų ir prietarų yra užfiksuota ir kituose šaltiniuose.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Erleutertes Preussen*, 1723, 125–142; Bertuleit, 1933–1934, 39–44 (fragm.); Mannhardt, 1936, 605–606.

Literatūra: Pierson, 1871, X; Bertuleit, 1933–1934, 39–44; Mannhardt, 1936, 518; Lukšaitė, 1999b, 45, 115–116.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 605–606.

NACHRICHT VON DER LITTHAUER ARTH NATUR UND LEBEN

[XVII a. II pusė]

Von ihren abgöttischen Händeln, so bey ihnen
sehr im Schwange gehen

1. Es seynd unter ihnen viel *Wedeler* mit mancherley Arten. Seynd welche, die nennen sie *Burtniker*, die haben 3 kleine Hölzzerchen, seynd von Garthagel geschnitten, etwa eines Gliedes vom Finger lang, solche werffen sie aus der Hand; nachdem sie nun fallen, die rechte oder unrechte Seite oben, darnach geben sie Antwort, ob derjenige, dem was gestohlen, solches wieder bekommen wird, oder ob das Viehe sterben, oder was sonst ihr Anliegen bald wird besser werden, darzu brauchen sie Worte. Und dieselben *Burtniker* seynd bey ihnen sehr gemein.

2. Nennen sie *Schaumseher*, wenn ihnen Pferde und andere Sachen gestohlen, so kauffen sie demselben eine Groschen-Schaale oder Kausche, wie sie es nennen, voll Bier, die setzt er auff die Erden, kommt dabey und murmelt etliche Worte, denn siehet er auff das Bier nach dem Schaum, (daher er seinen Nahmen hat) und judiciret nach demselben, giebt denn zur Antwort, an welchem Orth er das Pferd oder Gestohlenes suchen soll etc. etc.

3. *Sechenisken*, wenn ein Mensch oder Vieh hincket und man nicht weiss, was ihnen schadet, hängen sie ihm ein Bündel Kraut an, das nennen sie *Sekis*, damit machen sie es gesund. Zu allen ihren Schelm-Possen brauchen sie Worte.

4. Können ein Geschwür, Schwulst, Wild-Feur und dergleichen Schaden an Menschen und Vieh wegblasen; die murmeln auch etliche Worte und blasen dreymahl auff den Schaden, damit vertreiben sie solchen.

5. Werden *Bock* genennet, die brauchen sie, wenn ihnen das Vieh stirbet, oder wenn sonst ihnen was gestohlen, die brauchen nur Worte. Dieselben brauchen auch wohl etliche Krüger, dass sie ihnen gut Schenckwerck machen sollen, die waren vor weniger Zeit allhier recht gemein; weiln aber die Pfarren hier sehr desswegen schalten, verliehren sie sich mit der Zeit, sind aber derer heimlich unter den Litthauen gar viele.

6. Seynd rechte Zauberer, die heissen die *Szynys*. Wenn die von einem Menschen ein Hembd oder nur ein Stück von seinen Kleidern bekommen, machen sie, dass er gantz vertreugen, oder gantz dick aufschwellen, oder von Reissen in allen Gliedern nicht Tag und Nacht ruhen muss, biss er stirbt. Sie haben auch ein Kraut, das nennen sie *Maulda*; wenn sie einen was schuldig, sehen sie, wie sie ihm solches im Trincken beybringen; der das Kraut ins Leib bekommt, muss sterben, dagegen hilft die gantze Apotheke nicht.

7. Seynd auch nicht die besten, die nehmen einen Menschen das Fusspaar auff, da er etwa mit dem Fuss gestanden: das schneiden sie mit sambt der Erden aus, begraben solches mit ihren teufelischen Worten, so sie darzu brauchen, auff dem Kirchhoff. Bringen also zu Wege, dass der Mensch alsobald mit grosser Qual sterben muss, oder einer 2, 3, 4 oder mehr Tage, oder 1, 2 oder mehr Jahre also quinen muss, ehe er stirbet; und solche ihre Leichtfertigkeit können sie also heimlich verbergen, dass gar selten einer desswegen anläufft. Sonst haben sie trefflich viel abergläubische Händel, so sie täglich gebrauchen, so fast nicht zu erzehlen, als wenn sie anfangen zu säen, wenn sie augsten und bey aller Arbeit, wenn sie den Anfang machen, haben sie was sonderlich vor. Wenn sie nur hören den Knall, dass einer ein Rohr loss schiesset, können die es so verderben, dass er hernach keinen Vogel damit schiessen kann. Am Christ-Tage des Morgens Montages baden sie in ihren Badstuben. Da geben sie vor, dass sie weisse und kleine bunte Lämmer bekommen. Den heiligen drey König Abend schreiben sie in allen Ställen mit Kreyde eint, auch auff

die Eymer und alles Gefäss, auch an allen Thüren. Das Blut an Menschen und Vieh versprechen oder stillen sie mit Worten. In Summa ihre Leichtfertigkeit ist nicht aller zu beschreiben, es seyn ihrer gar wenig, die etwas taugen. Am Christ-Abend werffen sie in alle Viehställe Erbsen und Weitzen zusammen gemischt, dass ihnen das Vieh soll zur Hand gehen. Sie nehmen Erbsen und Weitzen in der Fuppe in die Kirche am Christ-Tage; wenn sie nach Hause kommen, geben sie solches den Gänsen und Hünern.

ŽINIOS APIE LIETUVIŲ BŪDĄ, PRIGIMTĮ IR GYVENIMĄ [XVII a. II pusė]

Apie jų stabmeldiškus darbus, pasitaikančius kiekviename jų žingsnyje

1. Tarp jų yra daug visokiausių vaidilų (*Wedeler*). Yra tokių, kuriuos jie vadiną burtininkais (*Burtniker*); šie turi mažus pagaliukus, išpjautus iš diemedžio, maždaug vieno pirštakaulio dydžio; juos meta iš rankos. Iš to, kaip jie krinta, ar gerąją pusę į viršų, ar atvirkščiąją, duoda atsakymą, ar tas, kam pavogtas koks nors daiktas, atgaus jį, ar sergąs gyvulys nugaiš, ar šiaip kokie jų reikalai greitai pagerės, ar ne; tam jie vartoja žodžius. Ir tie burtininkai (*Burtniker*) pas juos yra labai paplitę.

2. Kitus jie vadina *putveizdomis*. Jei kam pavagia arklį ar šiaip ką, tai jie tam putveizdai nuperka skatikinį alaus stiklą arba kaušą, kaip jie vadina, tą jis pasi stato ant žemės, prieina ir, žiūrėdamas į alaus putą (iš čia ir jo vardas), murma kažkokius žodžius ir iš putos sprendžia, duoda atsakymą, kur ieškoti arklio ar pavogtų daiktų etc. etc.

3. Zekininkais (*Sechenisken*): jei koks žmogus ar gyvulys šlubuoja, ir nežinia, kas jam yra, tai jie tokiam prikabina žolių ryšuliuką, kuris vadinamas *Sekis*; tuo išgydo šlubumą. Burdami jie visada vartoja žodžius.

4. Gali nupūsti votį, sutinimą, rožę ir panašias žmonių ir gyvulių ligas; jie tik pamurma keletą žodžių ir triskart papučia į sužalotą vietą, ir žaizda dingsta.

5. Yra tokių, kurie *ožiais* vadinami, tie jiems reikalingi, kai gyvuliai krinta arba kai kas nors pavogta; šie vartoja tik žodžius. Jie reikalingi ir kai kuriems smuklininkams, kad jų verslą pagerintų; dar neseniai visur jų buvo pilna, tačiau

kadangi kunigai dėl to labai barėsi, tai ilgainiui jų apmažėjo, bet tarp lietuvių yra dar jų apščiai, tik slapstosi.

6. Yra tikrų burtininkų kerėtojų, kurie vadinami žyniais (*Szynys*). Jeigu jie gauna kokio žmogaus marškinius ar bent skiautelę kokio drabužio, tai padaro taip, kad tas žmogus visiškai sunyksta: arba ištinsta visas, arba jam visus kaulus gelia, jog dieną naktį ramybės neturi, kol numiršta. Ir jie turi tokią žolę, kurią vadina mauda (*Maulda**); jeigu jiems kas nusideda, tai jie tik žiūri, kaip jam tos žolės įmaišyti į gėrimą; kam tos žolės užduoda, tas turi mirti, jokie vaistai nebeišgelbės.

7. Ne geresni ir tie, kurie išima žmogaus įmintas pėdas, kur jo ant žemės stovėta: išpjauna pėdas su visomis žemėmis, nuneša į kapines ir ten užkasa, tardami savo velniškus žodžius, vartojamus tame darbe. Šituo būdu jie padaro, kad tas žmogus tuojau turi mirti su didžiausiomis kančiomis arba taip turi kamuotis 2, 3, 4 dienas ar ilgiau, arba 1, 2 metus ar ilgiau, kol numiršta; ir tokius savo burtus jie sugeba nusišėpti, užtat retai kuris įkliūva. Šiaip jie moka begalę burtininkų veiksmų, vartojamų kiekvieną dieną taip, jog nė apsaakyti negalima, – kai pradeda sėti, javus pjauti, kai imasi bet kurio darbo, vis daro ką nors ypatinga. Jiems pakanka išgirsti šūvį, kad kas nors iš šautuvo pykštelėjo, – ir jie gali padaryti taip, kad paskui iš to šautuvo nė į vieną paukštį nebepataikysi. Pirmosios Kalėdų dienos (?) rytą jie maudosi savo pirtyse. Dėl to jie tikina susilaukią baltų ir margų ėriukų. Trijų karalių išvakarėse jie visuose tvartuose rašo kreida kryželius, taip pat ir ant kibirų, ir ant kitų indų, ir ant visų durų. Jie užkalbėjimais moka sustabdyti kraują žmogui ar gyvuliui, kad nebėgtų. Apskritai visų jų burtų nė aprašyti neįmanoma, mažai tarp jų tėra šiek tiek padoresnių. Kūčių vakarą jie visuose tvartuose barsto žirnius, sumaišytus su kviečiais, kad gyvuliai eitų į ranką. Per Kalėdas į bažnyčią pasiima į kišenes žirnių ir kviečių; parėję namo sulesina juos žąsims ir vištoms.

Vertė DOMINYKAS URBAS

* ...*maulda* – mauda (*conium*) – nuodingas augalas, auga ir Lietuvoje. Turi alkaloidų konijino, konidrinio. *Red. past.*

BERNHARDAS JOHANAS NIRESIJUS

XVII a.

BERNHARD JOHANN NIRESIUS

Bernhardo Johano Niresijaus (*Bernhard Johann Niresius Curonus, Neresius, Naeresius*) – gimimo ir mirties datos nežinomos. Jis pats save vadino kuršiu (*Curonus*). Yra pagrindo manyti, kad Niresijų giminė yra kilusi iš Kuršo. Giminės pavardė greičiausiai yra kilusi nuo ežero vardo Nirza, Nerze (dab. Latvija). Daugelis giminės atstovų gyveno ir dirbo Prūsijai priklausiusioje Kuršo, Mažosios Lietuvos teritorijoje, ypač Klaipėdoje. Antai vienas iš XVI amžiaus pabaigoje ir XVII amžiaus pradžioje gyvenusių Niresijų – Joachimas atsikėlė iš Gruobinio srities į Karaliaučių, buvo Universiteto alumnato subinspektoriumi, o iš ten – į Klaipėdą (apie 1600 m.), ir čia kelis dešimtmečius dirbo vokiečių evangelikų liuteronų bažnyčios pamokslininku (mirė 1621 m.) (Arnoldt, 1777, 155; Arnoldt, 1746, 276–287, 340), jo sūnus Laurentijus, gimęs Klaipėdoje, taip pat dirbo vokiečių pamokslininku (mirė 1627 m.). Žinoma, kad klaipėdiškis Michaelis Niresijus nuo 1628 metų studijavo Karaliaučiaus universitete, bet vėliau dirbo Brandenburgo inspekcijoje, mirė 1656 metais (Arnoldt, 1777, 200; *Die Matrikel der Albertus-Universität*, 1917, 297).

Neaišku kokia giminystė Bernhardą Johaną Niresijų siejo su klaipėdiškiais Niresijais. Bernhardas Johanas Niresijus įsirašė į Karaliaučiaus universitetą 1675 metų rugpjūčio mėnesį ir pažymėjo, kad atvykęs iš Kuršo, iš Kroicburgo (*Creutzburg*) (*Die Matrikel der Albertus-Universität*, 1911/1913, 89), po ketverių metų užsirašo Joachimas Kuršis Niresijus (galbūt brolis).

Po metų studijų B. J. Niresijus viešai gina disputo tezes apie laimę ir atsitiktinumą, kurios 1676 metais buvo išspausdintos (*C. D. Tetrada thesium de fortuna et casu [...]*, praeside M. Martino Jeschke [...], Regiomonti, 1676) ir tais pačiais metais, vadovaujamas Christophoro Hartknocho parašo *Disertaciją apie kuršių ir žiemgalių senąją ir naująją valstybę* (*Dissertatio de Curonorum et Semgallorum Republica tam vetere, quam nova*, Regiomonti, 1676).

Ši knygelė – 15 puslapių studentiška disertacija. Ją Niresijus rašė remdamasis kitų istorikų veikalais: Tacitu, XVI amžiaus istoriku Johanu Karijonu (*Johannes Carion*), Petru Dusburbiečiu, Marcino Bielskio (*Marcin Bielski*) ir Motiejaus Strijkovskio kronikomis. Autorius mini tekste Saksą Gramatiką (XII a.), šv. Anscharijaus gyvenimo aprašymą (IX a.), Adomą Brėmenietį, tačiau tebėra nenustatyta, ar autorius naudojo pačiais tekstais, ar žinias perėmė per

BERNHARDAS JOHANAS NIRESIJUS

vėlesnio meto istorikus. Niresijaus nuomone, romėnai atvykę į Kuršą ir įkūrę Liepojos miestą (Niresius, 1676, 3–9), seniausias žinias apie kuršius sieja su senųjų istorikų minimais venedais.

INGĖ LUKŠAITĖ

Bernhardas Johanas Niresijus perpasakojo kai kuriuos senųjų autorių (Adomo Brėmeniečio, Petro Dusburgiečio, Balthasaro Russowo) duomenis apie baltų genčių (kuršių, prūsų, latvių) senuosius tikėjimus, tačiau naujos medžiagos apie jų religiją bei mitologiją nepateikė.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Niresius, 1676; 1687; 1698; 1756 (vok. k.).

Literatūra: Arnoldt, 1746, 276–287, 340; 1777, 200.

Tekstas iš: Niresius, 1698, 9–10.

DISSERTATIO, DE CURONORUM ET SEMGALLORUM REPUBLICA, TAM VETERE, QUAM NOVA 1676

III. Dicit Adamus, gentem Curlandicam fuisse idololatriae aliisque magicis artibus deditissimam. Quis autem Deorum cultus ibi obtinuerit, non addit. Sine dubio Curlandi, cum fuerint ejusdem originis cum Prussis, eadem cum ipsis sacra habuerunt. Testem ejus rei habemus Petrum a Dusburg, qui ea de re sic loquitur: „Fuit in medio nationis hujus perversae (de Prussis loquitur) sc. in Nadrovia locus quidam dictus Romow, trabens nomen suum a Roma, in quo habitabat quidam dictus Criwe, quem colebant pro Papa, quia sicut Dominus Papa regit totam universalem Ecclesiam fidelium; ita ad istius nuntum seu mandatum non solum gentes praedictae, sed et Lethovini et aliae nationes Livoniae terrae regebantur“. Part. 3. Chr. Pruss. c. 2. Vera haec esse videbimus, si conferamus cum illis, quae de Livonibus (sub quibus etiam comprehendit Curones et Semgallos) habet Balthasar Russow Part. 1. Chron. Livon. pag. 1. b. ubi dicit, quosdam Livones olim adorasse Solem, Lunam,

alios coluisse serpentes aliaque animalia: Item sylvas illis quasdam fuisse factas, ita ut non licuerit arborem inde excindere, quae omnia etiam de Prussis memorantur, apud Dusburg 1. c. Authorem Chronici Ordinis in Hermanno a Salza fol. 28. b. et alios. Adeo vero Magicis artibus gens haec dicitur fuisse dedita, ut a toto orbe ibi responsa petita sint, maxime ab Hispanis et Graecis. Per Graecos hic intelligit Russos, Curonis olim conterminos. Nam sic vocem Graeci usurpant et pag. 139. et 145. Per Hispanos intelligit forsitan superstitiones quosdam Gothos, Alanos etc. qui ex his oris progressi in Hispania postea consederunt. Sed hoc non caret dubio.

IV. Ecclesiam Christi quod concernit, illa ab Ansgario Episcopo primum hic Sec. IX. fuit plantata, ut ex verbis Adami colligitur. Deinde in fine Sec. XI. per Mercatorem quendam. quem Rex Daniae ad hoc ipsam allegerat, fundata ibi est Ecclesia, quae etiam in ora Curoniae maritima videtur esse conservata, donec Rex Daniae Waldemar II. Episcopatum ibi conderet, ut ex sequentibus apparebit. Tandem Sec. XII. circa An. 1180. Christianismus in Livoniam per Meinhardum est introductus, Curonis tamen plerisque adhuc in Ethnicismi tenebris versantibus.

DISERTACIJA APIE KURŠIŲ IR ŽIEMGALIŲ SENAJĄ BEI NAUJĄJĄ VALSTYBĘ

1676

III. Adomas [Brėmenietis] pasakoja, kad kuršių tauta labiausiai buvo atsidavusi stabmeldystei ir kitiems magiškiems kerams. Tačiau nepaaiškina, koks dievų kultas ten gyvavo. Be abejonės, kuršiai, būdami vienos kilmės su prūsais, turėjo kartu su jais ir bendrą tikėjimo dalykų. Tai liudija Petras Dusburgietis. Jis apie tai štai ką pasakoja: „Šios netikusios tautos (kalbama apie prūsus) viduryje, Nadruvoje, buvo tokia vieta, vadinama Romove (*Romow*), kildinanti savo vardą iš Romos. Romovėje gyveno toks žmogus, vadinamas kriviu (*Criwe*), kurį garbino tartum popiežių, nes kaip visagalis popiežius valdė visą tikinčiųjų bažnyčią, taip ir pagal krivio valią ar liepimą ne tik minėtos gentys, bet ir latviai bei kitos Livonijos šalies tautos buvo valdomos“ (*Prūsijos žemės kronika*, trečios knygos dalies antras skyrius).

Kad visa tai tiesa, matysime šias žinias palyginę su duomenimis, kuriuos apie Livonijos gyventojus (o jais laikė ir kuršius bei žiemgalius) *Livonijos kronikos* pirmojoje dalyje, 1 b lape, pateikia Balthasaras Russowas. Ten jis pasakoja,

kad vieni Livonijos gyventojai kadaise garbino saulę ir mėnulį, kiti – šliužus ir kitokius gyvūnus. Negana to, šventomis laikė girias ir neleido ten nukirsti medžio. Kalbėdamas apie prūsus, tuos dalykus cituotoje vietoje mini Petras Dusburgietis. Apie tai rašo *Ordino kronikos* autorius skyriaus „Hermannas von Salza“ 28 b lape ir kiti.

Be to, pasakojama, kad kuršių gentyje taip plačiai paplitusi magija, jog iš viso pasaulio, labiausiai ispanai ir graikai, ten vykstama ištarmių. Graikais šis autorius laiko rusus, kadaise buvusius kuršių kaimynus. Juk žodį „graikai“ jis pavartoja ir 139 ir 145 lapuose. Ispanais jis laiko turbūt kažkokius prietaringus gotus, alanus ir kitus, kurie, iš šių kraštų išvykę, vėliau įsikūrė Ispanijoje. Vis dėlto tai labai abejotina.

IV. O dėl Kristaus bažnyčios, tai ją pirmiausia čia IX amžiuje įkūrė vyskupas Anscharijus, kaip paaiškėja iš Adomo [Brėmeniečio] pasakojimo. Po to, XI amžiaus pabaigoje, kažkoks Merkatorius, kurį Danijos karalius dėl to paties buvo ten nusiuntęs, vėl ten įsteigė bažnyčią, kuri, kaip manoma, kuršių pajūryje išliko iki tol, kol Danijos karalius Valdemaras II tenai įkūrė vyskupiją; tai paaiškės vėliau. Pagaliau XII amžiuje, apie 1180 metus, krikščionybę Livonijoje įvedė Meinhardas, tačiau kuršiai ir daugelis kitų genčių dar ir toliau tebeskendėjo pagonybės tamsybėse.

Vertė DAIVA NARBUTIENĖ

TEODORAS LEPNERIS

1633–1691

THEODOR LEPNER

Teodoras Lepneris (*Theodor Lepner*) gimė 1633 metais Miūlhauzene (*Mühlhausen*), evangelikų liuteronų kunigas, etnografinės monografijos apie Mažosios Lietuvos lietuvių autorius. Jaunystę praleido Ragainėje, kur kunigavo jo tėvas Jobas Lepneris. Nuo 1650 metų studijavo Karaliaučiaus bei kituose Vokietijos universitetuose. 1665 metais buvo paskirtas lietuvių ir vokiečių bendruomenių kunigu į naujai įsteigtą Būdviečių parapiją, kur dirbo iki pat mirties; mirė 1691 metų lapkričio 7 dieną. 1690 metais parašė tautotyrų veikalą *Prūsų lietuvis* (*Der Preusche Littauer*, Danzig, 1744, 1848), dedikuotą Brandenburgo kunigaikštenei Sofijai Šarlotei. Jame pateikė daug vertingų žinių apie Mažosios Lietuvos lietuvių buitį ir kultūrą XVII amžiuje, aprašė jų fizines ir dvasines savybes: išvaizdą, gyvenamuosius ir ūkinius trobesius, žemdirbystę, drabužius, valgius bei gėrimus, šeimos narių tarpusavio santykius, muzikos instrumentus, krikštynų, vestuvių, laidotuvių papročius, gydymosi būdus ir priemones, kalbą, prietarus, šokius, žaidimus ir kt. Nurodė lietuvių kalbos vartojimo Mažojoje Lietuvoje pagrindinį plotą – Ragainės, Tilžės, Klaipėdos, Įsruties, Labguvos, Tepliaivos, Žiokų, Toplaukio apskritys. Ambraziejaus Jonyno nuomone, Lepnerį kraštotyrimui darbu paskatinęs Matas Pretorijus.

ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ

Tyrinėtojai jau yra užsiminę apie Teodoro Lepnerio aprašytų Prūsijos lietuvių krikštynų, vestuvių ir laidotuvių papročių artimumą Mato Pretorijaus aprašytiesiems (Mannhardt, 1936, 609). Išties, abu autoriai pateikia daugelį tų pačių papročių momentų. Tikriausiai juodu buvo pažįstami ar bent žinojo apie vienas kito darbus, o gal net buvo juos skaitę. Tačiau palyginus abiejų autorių tekstus matyti, kad tai savarankiški veikalai, o jų panašumą daugiausia lėmė aprašomojo objekto panašumas. Lepneris, kaip ir Pretorijus, medžiagą rinko iš vietos žmonių, apie ką ir pats užsimena. Aprašinėdamas vestuvių papročius jis teigia: „Pastebėtina, kad pažintuvių, piršlybų ir sužieduotuvių būdas daugelyje vietų yra skirtingas, tad aprašiau tik tą, kuris įprastas mano parapijoje“. Arba: „Ką čia surašiau, pagrįsta kruopščiu ištyrimu“.

Rašydamas apie lietuvių papročius, Lepneris buvo susipažinęs su kai kuriais senaisiais prūsų (sūduvių) ir kitų tautų papročių aprašais. Jis pats nurodo Christophorą Hartknochą (kuris buvo perpasakojęs Joną Maleckį-Sandekį), Matthaesą Waisselijų. Tačiau ir šie šaltiniai nėra jam padarę didesnio poveikio. Nebent galima įžiūrėti panašumą tarp Maleckio, Hartknocho ir Lepnerio pateiktos vienos laidotuvių raudos nuotrupos. Tuo tarpu kitos raudos nuotrumpa jau, atrodo, yra užrašyta tiesiogiai iš liaudies (Sauka, 1971, 167).

Lepnerio lietuvių papročių aprašas yra vertingas šaltinis senajai mitinei lietuvių pasaulėžiūrai pažinti. Juo ne kartą yra naudojęsi lietuvių tautosakos, etnografijos ir mitologijos tyrinėtojai (Mierzyński, 1900; Niemi, 1928; Slaviūnas, 1947; *LTR*; *LEB*; Sauka, 1968; Jonynas, 1984 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lepner, 1744; 1848.

Literatūra: Mannhardt, 1936, 609; Niemi, 1932, 45–46; Lebedys, 1956, 512–513; *LTR*, 25–26; Jonynas, 1984, 177–185; Sauka, 1968; *MLTE*, II, 330; *LE*, XIV, 472.

Tekstas iš: Lepner, 1744, 23–48, 94–97, 145–152.

DER PREUSCHE LITTAUER 1744

Die III. Abteilung. Von der Littauer Kindtauffen.

Ein wunder-seltsam Kindtauf-Mahl,
Ergötzt der Littschen Weiber Zahl.

Bisweilen lässet die mit Leibes-Frucht gesegnete Persohn, vor sich und ihre Leibes-Frucht in der Kirchen von dem Prediger bitten. Wenn das Kind zur Welt gebohren, so giebt der Vater denen in seinem Hause lebenden und Nachbaren auch den Freunden, denen sie die Niederkunft der Sechswöcherin ansagen, und sie zu sich erbitten, Brandewein (wo er ihn hat) umsonst Essen und Trincken; Die benachbarte Weiber und eingeladene nahe Freunde bringen der Sechswöcherin Fladen und Eyer, und dieses Gast-Geboth, welches

nach Vermögen, länger oder kürtzer währet, nennen sie Rodinas, die Findung. Darauf werden die Gevattern (deren an diesen Ort gemeinlich drey oder auch fünffe seyn) gebethen, welches der Vater, im Fall er zu Hause ist, selbstn verrichtet, sonstn geschiehet es durch einen andern. Nach abgelegten Gruß spricht dieser zu dem, welchen er zum Pathen bitten will: Setze dich, (welches auch geschehen muß,) ich bitte dich zu gevattern wegen meines Kindes, so mir GOTT gegeben. Machet also ein kurtzes Compliment. Der Pathe saget: Ich dancke dir, du redest gute Worte. Darauf versamlen sich die Pathen in der Sechswöcherin Hause, da sie bisweilen etwas essen und trincken. Bey ihrer Ankunfft wünschen sie dem Vater und der Mutter Glück. Wenn es ein Sohn ist, mehrentheils mit diesen Worten: Sweika su suni mi! Diewe duk, idant Sweikei augintumbei! Diewe duk jeib ing wiru sola xsestu, keip mes. Wohl sey dir mit deinem Sohne, GOTT gebe daß du ihn gesund erziehen mögest! GOTT gebe, daß er in der Männer Bäncke sitzen möge, wie wir. Wenn es eine Tochter ist, verändern sie die letzte Worte also: Diewe duk, idant ingi Mergu sola xsestu. GOTT gebe daß deine kleine Tochter in der Mägde Bäncke ihren Sitz nehme! Darauf bringen die Pathen das Kind zur Tauffe, welches erstlich bey dem Pfarrern, durch den Vater, oder sonstn eine ehrliche Persohn, vermöge unsrer Kirchen-Ordnung und Littauischen Kirchen-Recessen, bey Straf drey Marck muß angesaget werden. Sie bleiben gerne bey den ersten Gevattern, bis daß drey Kinder getauft sind, denn suchet der Vater andere; Das Pathen-Geld ist bey den Armen drey, bey den Mittelmäßigen sechs, bey den Wohlhabenden zehen, auch wohl achtzehn Groschen. Nach der Tauffe gehen die Gevattern zur Sechswöcherin, wünschen ihr abermahl Glück, und nennen des Kindes Nahmen, welchen vor der Tauffe die Groß-Eltern oder Freunde dem Kinde gegeben, sprechende: Sweika su Kristupu, sawa sunu! Ich wünsche dir Glück zu dem Christoff, deinen Sohn, oder nach den Littauschen Worten: Sey gesund mit dem Christoff, deinen Sohn! Nach verrichteter Tauffe halten die Weiber in diesen Oertern ein sonderliches Mahl, welches also zu gerichtet wird: Es wird eine Hänne geschlachtet, die Sechswöcherin muß dieselbe halten; Die Hebamme erschlägt sie mit dem Schläff, auf oder bey der Stelle, da das Kind jung geworden ist. Die Sechswöcherin muß (mit Ehren zu melden) auf dem Mist, der in, oder bey ihrem Hause liegt, die Hänne abpflücken, und die Federn auf derselben Stelle liegen lassen. Die Hebamme kocht diese Hänne, zu welcher Schaaf- Schwein- und auche ander Fleisch zu geleet wird. Sie bethen vor dieser ihrer Mahlzeit, Aller Augen, auf Knien; Einige sollen auch die Jungfrau Mariam anrufen, daß sie der Mutter und dem Kinde helffen mögte, welches wohl glaublich ist, daß von dem Pabstthum her im Gebrauch geblieben. Diese ihre Weiber-Mahlzeit fangen sie vom Trincken an. Die Hebamme trincket

am ersten aus einer grossen Kausch, auf Knien, welcher alle anwesende Weiber ebenmäßig müssen auf Knien bescheiden thun. Vor dem Trincken betet eine jede das Vater Unser, darauf essen sie von dem zu bereiteten Huhn und dem andern Fleisch. Unter dem Essen trincken sie, wie sonst bey ihnen gebräuchlich ist; Wenn die Sechswöcherin starck ist, isset und trincket sie, gleich den andern mit, kein Weib aber so noch kein Kind zur Welt gebracht, muß mit essen; Ingleichen keine Manns-Persohn kommt zu ihnen, und begehret mit zu trincken, so setzen sie ihm ab, mit diesen Worten: Nebage negalli, du armer kanst nicht, nemlich mit trincken. Nach verrichteter Mahlzeit, lesen diese Weiber die Knochen von der Hännen und vom andern Fleisch zusammen, binden sie in ein Tuch, und vergraben sie an einen Ort, da die Hänne geschlachtet ist. Darauf bethen sie: Dancket dem HErrn, und trincken unter sich, so wohl durch einander, als auch mit den Männern, so an einem absonderlichen Tische sitzen, welchen sie zu trincken. Bisweilen wird die Sechswöcherin von ihren Gevattern und ihres Kindes Pathen besucht, und ihr ein Piragas, Littauscher Strützel, gebracht. Nach verflossenen Sechswochen, welche die Sechswöcherin gemeiniglich vollkommen aushält, kommen die Weiber so Pathen gewesen, oder auch sonst befremdet sind, zur Sechswöcherin und bringen sie als dazu erbethene, in die Kirche. Diese bringet ihr Kind allezeit, wenn es gleich im kältesten Winter ist, mit in die Kirche, lässet vor sich und ihr Kind durch den Pfarrern dancken und bitten. Nach gehaltenen diesem Kirch-Gange essen und trincken die Pathen und Freunde mit einander; Wenn sie von einander scheiden, bitten sie, daß einer den andern ersuchen möchte.

Die IV. Abtheilung. Von der Littauer Freyschaft.

Der Littau sucht gern seines gleichen,
Will von dem alten Witz nicht weichen.

Wenn die erwachsene junge Littausche Kerdel (welche sie Barsdutas, Bärtige, nennen) heyrathen wollen, sehen sie auf ein gutes wohlhabendes Gehefte, auf gesehene Freundschaft, und insgemein auf eine Gleichheit. Als wird kein Sohn des Erbes leicht eine Dienst-Magd freyen, haben also jene Lehr des Ovidii von Natur gelernt. *Lib. Epist. Heroid. 9. Si qua volos aptem nubere, nube puri.* Soll dirs künftig nicht gereuen, halt Gleichheit in dem Freyen. Ob sie zwar die nahe Verwandschaft des Geblüts scheuen, welches auch Olearius

von den Moscowittern meldet in seiner Orientalischen Reise-Beschreibung am 137sten Blade, so bleiben sie doch gerne bey der zum heyrathen zulässigen Freundschaft, auch sonsten anderer guten Bekanntschaft. Sie haben genau darauf acht, ob die Dirne gutes Ruffes und arbeitsam sey, ob sie insonderheit gut, sowohl Flächsen, als Wöllen, Spinnen, und beyderseits, wie auch ihre Marginnen (Decken) würcken könne, damit sie so wohl vor sich, als ihren Manne, und andere in ihrem Hause lebende, Hembde und Kleider bereiten könne. Die Dirne hat auch ihr Absehen wohl und zu ihren Vergnügen zu freyen, und in ein gutes Geheft zu kommen. Beyde meiden gerne, im Fall es nur seyn kan, ein Erbe, welches gar zu schweres Schaarwerck zu verrichten hat. Es haben die Littauer aber einen sonderlichen Grif ihre Töchter zu versorgen. Denn wenn der Vater siehet, daß ihm zu seinem Acker-Bau und Leistung des Schaarwercks ein Arbeiter fehlet, oder auch die Tochter nicht gesucht wird zur Freyschaft, so schickt er einen Freys-Mann in ein Hauß, und lässet um einen Schwieger-Sohn werben, erhält er abschlägige Antwort, welche nicht geachtet, oder von ihm vor einen grossen Schimpf gehalten wird, so schickt er weiter. Bisweilen nimmt er auf die andre Tochter auch einen Schwieger-Sohn und schaffet ihm ruhige Tage, denn ein Schwieger-Sohn muß wie ein Knecht arbeiten, und bekommt davor keinen Lohn, als nur Kleider und etzliche Plätzgen Haber und Lein zu säen. Oefters halten sie Söhne bey sich und geben ihnen Weiber, wie denn im hiesigen Kirchspiehl vor wenig Jahren ein Stein-alter Mann verstorben, welcher drey seiner Söhne bey sich hatte, da wimmelt es von den Kindern dieser Söhne. Die Schwieger-Tochter (Marte) muß gleich einer Magd arbeiten, und bekommt davor nur ein Plätzgen Lein zu säen, davon bespinnet sie sich, ihren Mann und ihre Kinder. Jemehr die Littauer Arbeiter im Hause haben, je besser stehet es um sie. Auch schicket eine Wittwe einen Freys-Mann aus ihr einen andern Mann zu freyen, welches ihr nicht schimpflich ist. Man muß sich aber verwundern über die Einträchtigkeit dieser Leuthe. Bey den deutschen Bauren und anderer Gelegenheit Leuten, gehet solches nicht an; Da kan selten ein Vater mit einem Sohn in einem Hause leben; dafern der Sohn dem Vater zur Hand gehet, so geschicht es doch nicht von der Schwieger-Tochter. So eine Beschaffenheit hat es nicht, wenn der Littauer einen Schwieger-Sohn in sein Hauß nimmt; unter ihnen blühet die Einträchtigkeit und der Gehorsam. Auf diese Art wird der Acker gut bearbeitet, der Herrschaft die Pflicht geleistet. Sie erhalten durch zusammen gesetzte Arbeit (ohne was das Spinnen betrifft) sich mit einander, die Kinder, insonderheit die Töchter werden versorget, und dürffen nicht veralten. Die Stief-Väter und Stief-Mütter, werden von denen Kindern nicht groß geachtet, und nur beym Nahmen genennet. Stirbet die Mutter, und der Stief-Vater überlebet sie, muß er zum Hause heraus, und erhält nur sein Eingebrauchtes,

und sonsten ein wenig, so gehets auch der Stief-Mutter. Die Werbung aber in der Littauer Freyschaften, geschicht folgender Gestalt:

Der Bräutigam bittet dem Freys-Mann (Pirszlys) er möchte die Eltern der Braut grüssen und sie befragen: Ob sie ihm wolten ihre Tochter zur Ehe geben. Dieser reitet gleich der Sonnen Aufgang oder auch wohl vor derselben, und bringet sein Wort kurtz bey; Bißweilen wird er von den Eltern zum Sitzen genöthiget, bisweilen auch nicht, allemahl aber muß er ohne einzige Antwort auf seine Werbung zurück reiten, doch bringet er einen gemeinen Gruß mit. Wenn ein paar Tage verflossen sind, kommt der Freyswieder und spricht: Er grüsse das Hauß von des Freyers Hause; Er sey ein Swetzas (Gast) gesandt vom Bräutigam, und setzt die vorige Worte darzu. Wollen die Eltern ihm die Tochter nicht geben, so sprechen sie, er möchte nur nicht mehr reitens machen, sondern eine andere suchen, diese werde er nicht erlangen; Die Ursach des Absagens wird nicht hinzu gesetzt. Und dieses nehmen sie, wie schon gedacht, nicht eben für einen sonderlichen Schimpf auf, als andre Völcker, welche nicht gern einen Korb vor lieb nehmen. Belieben sie den Bräutigam, so wird ihm Essen und Trincken gegeben, und also wird er in etwas aufgenommen, doch empfängt er das Ja-Wort noch nicht (so schöff halten sie sich, zum Schein mit ihrer Waare, welcher sie doch öfters wünschen loß zu werden,) doch wird ihm gleichwohl ein Tag zu seiner Wiederkunft angesetzt. Wenn dieselbe geschiehet, wird er gefragt: wie die Braut oder der Schwieger-Sohn inskünftige soll gehalten werden, wie viel Acker den künftigen Ehe-Leuten zu ihrer Aussaat, an Lein-Saat und Haber, von den Eltern werde gegeben werden? Denn wird dem Freys-Mann ein Schnupf-Tuch gegeben von der Braut selbst, dafern sie nicht blöde ist, und zum Vorschein kommet, sonsten verrichtet es die Mutter. Der Freys-Mann hat auch ein solches Tuch bey sich, und giebt es der Tochter oder der Mutter; Dem Freys-Mann wird auf seinem Stab ein Würtzgen gebunden, ingleichen zwey Handtücher, welche er um den Leib bindet, wie auch ein Würtzgen, Schnupf-Tuch und Hosenbänder gegeben, welches alles er zu sich nimmt. Sein Pferd wird im Sommer mit allerley Kraut, im Winter aber mit Kletten und alten Lumpen behangen. In solcher Zierath, mit solchen Freuden-Zeichen, kommt der Freys-Mann voller Wonne in des Bräutigams Hauß, und bringt dem Bräutigam die Hoffnung zur Heyrath, denn bishero hat er zwischen Furcht und Hoffnung leben müssen. Er überliefert das eine empfangene Handtuch des Bräutigams Eltern, das andere behält er vor sich, und das Schnupf-Tuch mit den Hosenbändern und Würtzgen dem Bräutigam, (diese Geschencke nennen sie die Zeichen, denn sie gebrauchen sich keiner Ringe, als in der Trauung, welches sie von Deutschen werden angenommen haben,) und läst sich mit Essen und Trincken bewirthen. Darauf führet der Bräutigam mit seinen, und die Braut mit ihren Anverwandten in

die Kirche zur Predigt. Nach verrichteten Gottes-Dienste, gehen sie alle in den Krug, (x Swalgus, zum Anschauen, oder vielmehr damit sie mit einander bekannt werden,) und sauffen einander lustig auf die Haut. Darauf wird von beyderseits Eltern die Verlöbniß, (welche sie Uzgertuwes, das Zutrincken, oder Daribas, die Behandlung nennen, wiewohl diese Wörter von etlichen unterschieden werden,) bestimmt. Wann die Zeit heran kommt, wird erstlich in des Bräutigams Hause von dem Freyes-Mann und etlichen Kerdels, so dem Bräutigam verwandt sind, und mit ihm zur Braut reiten wollen, ein paar Tage gezechet. Der Braut Bruder, oder der nechste Freund, welcher bey dem Bräutigam mit gesoffen, reitet voran zum Hause der Braut, und bringet Rauten-Krantz und ein Stutzgen mit Raut bewunden. Die Braut kommt diesem entgegen, begleitet mit Mägden und Weibern. In das Stutzgen wird Trincken eingeschencket, und der Braut Bruder (welcher jetzt von seinem Amte Uz'gereys der Zutrincker genennet wird) trincket der Braut seiner Schwester zu, sie thut bescheiden, und trincket einer von ihren Gefehrten zu, unterdessen kommt der Bräutigam der Freyes-Mann und ihr gantzer Trop. Diese werden alle hinein, und am Tisch genöthiget; Der Freyes-Mann bedancket sich gegen der Braut Eltern, daß sie so günstig gewesen seyn, und dem Bräutigam die Braut zu geben versprochen, und bittet, daß die Braut, welche sich ihnen entzogen möchte zu gegen seyn, und dem Bräutigam sprechen. Diese kommt nach ihrer Art wohl bekleidet und geschmücket mit einem Krantz auf dem Haupt. Der Bräutigam giebt ihr die Hand, und diese wiederum ihm, nebst einem Tuch, beyde küssen sich. Diese beyde geben allen am Tisch sitzenden, die Hände, Braut und Bräutigam werden gerad über gesetzt, jene mit ihren, dieser mit seinen Freunden. Die Braut hat ein paar Mägde um sich. Sie wechseln den Sitz um, die Braut schencket dem Bräutigam ein Hembde, dieser erwiedert solche Gabe mit Gelde oder einem andern Geschencke; Ehe Bräutigam und Braut vom Tisch aufstehen, nimmt ein jeder ein Kauszelis (ist ein kleines höltzernes Gefäß) mit Littauschen Bier gefüllet ir die Hand, beyde trincken einander zu und giessen das letzte von dem Geträncke, davon ziemlich viel überbleiben muß, einer dem andern in die Augen, davon die Beysitzer besprenget werden. Ist eine schöne Bäurische Höflichkeit! Die Gäste bleiben eine Nacht, der Bräutigam aber ein paar Nächte durch auf dem Verlöbniß, welches also endlich sein Ende erreicht. Nach diesem ersuchet der Bräutigam etliche mahl die Braut um einiger Ursachen willen, insonderheit, damit die Verlobte sich nicht eigenthätig, da öfters aus geringer Ursache ihnen eine Reue ankommt, trennen mögen, müssen die Eltern die künftige Verlobung dem ordentlichen Pfarrern ansagen, bey Straf 8. Marck der Kirche zu gut. Wie solches die Kirchen-Recesse, so nach gehaltener Visitation der Kirchen in den Littauschen Aemtern, welche

im Jahr des Heyls 1639. durch den Druck von der hohen Herrschaft gegeben seyn, ernstlich haben wollen. Weil man aber bemercket, daß dennoch die Verlobungen der Littauer unter sich öfters allerhand Unrichtigkeit nach sich ziehen, und nicht wollen gehalten werden; Als haltens die meisten Pfarrer dieses Amtes, und ich mit ihnen also: Daß die Erklärung ihres Ehe-Wercks in der Widden geschiehet, vor dem ordentlichen Pfarrer, welcher sich um die Zuläßigkeit dieses Wercks erkundiget, ihnen vorstellet, was sie vor ein wichtiges Wercks vorhaben, und wie viel an dem Ja-Wort gelegen sey, und daß selbiges nachmahls nicht könne zurück gezogen werden. Wenn die so es angehet, bey ihrem Ja-Wort bleiben, geben Bräutigam und Braut einander die Hände, und diese hernachmahls dem Pfarrer und andern Anwesenden. Es ist aber zu wercken, daß die Art zu Freyen, Werben und Verlöbniß zu halten, an vielen Oertern mancherley sey, und ich nur dieselbe berühret, welche in meinem Kirchspiel im Brauch ist. Denn es melden auch obbemeldte Kirchen-Recesse in der Abtheilung von Freyschaften, Verlöbnissen und Hochzeiten, daß durch die Werber erstlich geschehe die Besichtigung, darnach die Anmeldung, zum dritten die Werbung, dann allererst die rechte Verlöbniß. Hie solte jenes statt haben: *Quod fieri debet per pauca, non fiat per plura*, Was man mit wenigen kan verrichten, daß soll durch viel nicht geschehen. Doch füllt bey den Wohlhabenden nur solche Weitläufigkeit vor, von den Armen geschiehet die Verlobung auf einmahl bey wenigen Essen und Trincken, und die Hochzeit darauf im Kruge, kurtz genug.

Die V. Abtheilung. Von der Littauer Hochzeit.

Unser Littau kan nur schreyen,
Schwelgen, fressen gleich den Säuen,
Gauckeln, und vor nichts sich scheuen,
Auf der Hochzeit. Acht kein Dräuen.

Nachdem Bräutigam und Braut in der Kirchen, vermöge unsrer Kirchen-Ordnung, dreymahl aufgebothen sind, reitet der Bräutigam mit seinen nechsten Freunden am Sonnabend zur Braut, denn da ist das Hochzeit-Hauß, des Abends essen und trincken sie etwas. Des Morgens frühe versamen sich daselbst die nechsten Freunde, und fangen schon ziemlich frühe an zu essen und zu trincken, etliche und zwar die wenigsten von ihnen, bringen Bräutigam und Braut zur Kirchen, mit Pfeiffen und Fiedlen. Der Bräutigam kommt

mit andern Kerdels geritten, die Braut zu fahren mit ihren Weiber-Volck. Vor der Trauung, werden sie Paarweise durch den Schulmeister und Patabel (Kirchen-Aufwarter) vor das Altar bey Nahmen geruffen und ordentlich gestellt. Der Schulmeister singet etliche geistliche Gesänge, als: Wohl dem der in GOTTes Furchten stehet. Will mir GOTT wohl. Zwey Ding, o HERR etc. Darauf verrichtet der Priester die Trauung nach der Kirchen-Ordnung, und reichet ihn die verwechselte Ringe, wie es sonst geschieht. Nach der Trauung, wird wieder ein geistlich Lied gesungen, etwa, weil es spät ist: Christ ist der helle Tag, und dergleichen; Zuletzt geben Bräutigam und Braut vor dem Altar dem Priester die Hand, welcher ihnen Glück und Heyl zu ihrem Ehestande wünschet, auch zur GOTTes-Furcht und Ausübung der Liebe und Einigkeit unter einander vermahnet. Wenn die Getaute mit Ihren Gästen aus der Kirche gehen, Verfügen sie sich theils zum Schulmeister, theils in die bey der Kirchen liegende Krüge, da essen sie Fladen, Butter, gekocht Fleisch, und trincken Bier und Brandewein, welches sie alles von Hause mit gebracht haben, ohne daß etwa die so es in Hause nicht haben, den Brandewein im Krüge vor Geld kauffen, machen sich etliche Stunden lustig, und fahren also ziemlich spät, öfters wenn es gantz finster ist, als um Aller-Heiligen, in der Braut Hauß, da essen und trincken sie Tag und Nacht, der eine gehet schlaffen, der andre stehet auf. Es ist so ein Gesause und Geschrey, daß man sein eigen Wort nicht hören kan; Wenn sie noch nüchtern seyn, und einige Ehrbahre unter ihnen sind, bethen sie gleichwohl vor der Mahlzeit: Aller Augen, oder singen das alte Littausche Lied vor dem Essen: O Diewe wissogal'xisis, Tiewe am'zinasis, welches im deutschen nicht zu finden, und ein gutes Lied ist. Nach der Mahlzeit wird das Dancket dem HERRn nicht gebethet, welches auch sonst wenig Littauer zu Hause thun. Auf den Montag gegen die Nacht, kommt der Braut-Wagen, dieser wird mit Tüchern von Leinewand, welche nach ihrer Art mit blauen wollenen Garn ausgenehet sind, ingleichen mit Rauten-Kränzten, behangen. Er ist gantz bedeckt mit vorbemeldter Leinewand, welche auf Biegeln lieget, und gleich einem Himmel-Wagen (Careth) länglich rund. Der Fuhrmann dieses Wagens heisset Wasznitz'e. Der Freyes-Mann, welcher zweene Diener oder Knechte haben muß, reitet vor dem Wagen, und hat in selbigen Fleisch, einen Pirag und ein Bächel Bier, welches er nachmahls der Braut Mutter zu verwahren giebet; Ein Diener oder Tarnas von denselben, hat eine Pferde-Glocke an dem Halse seines Pferdes (vielleicht darum, daß man höre, wo diese viehische Menschen seyn,) bey dem Braut-Wagen reiten gemeiniglich acht Kerdel, unter welchen vier nahe Bluts-Freunde sind, welche Wedz'ai genannt werden, die andern vier sind dieser ihre Diener, damit ja ein Knecht den andern habe. Alle diese haben Kränzte auf dem Huth. Diesen Wagen gehen viel Mägde, so der Braut verwandt und bekannt sind, entgegen,

tragen Holtz und Feuer zusammen, wärmen sich bey dem Kohl-Freuer, haben eine Kanne Bier, trincken und singen lustig, und warten auf den Braut-Wagen. Wenn dieser angekommen, setzen sich zwo Mägde, die am nechsten verwandt sind, hinein. Wenn der Freyes-Mann als ein Vorreiter, vor das Heck des Gehefts der Braut kommet, stehen inwendig des Heckes, welches zu gehoben und fest vermacht ist, wohl viertzig Personen. Er muß etwa eine halbe Stunde davor stehen und warten, wird also in diese Vestung und Bauer-Resident nicht so bald eingelassen. Endlich kommt der Braut Bruder, oder nechste Freund und fraget den Freyes-Mann was sein Begehren sey? Dieser bittet um ein Nachtlager. Der Freys-Mann wird gefragt, woher er komme? Dieser nennet gewisse Städte und Oerter als Berlin, Königsberg, Dantzig, Thorn, Elbing und dergleichen, da er dieselbe öfters sein Lebtage nicht gesehen, sondern nur den Nahmen gehöret. Darauf sagen sie, daß sie ihm zwar einlassen wolten, allein er hätte allzu viel Volck bey sich, der Freyes-Mann saget, er habe nur ein paar Personen. Darauf wird das Heck aufgemacht, der Braut-Wagen vor die Thür geführt, welcher daselbst stehen bleibet. Die Begleiter des Wagens reiten und hüpfen mit ihren Pferden herum. Darauf wird dem Freys-Mann ein grosses Trinck-Gefäß (Kausze) mit Littauschen Bier von der Braut Vater oder Bruder gebracht; Dieser trincket daraus ein paar mahl und giebet seinen Gefährten den Wedz'eis, selbiges hin, daß sie auch trincken, darauf wird dieses Gefäß dem Fuhrmann und denen Dienern gegeben, welche auch selbige die Nacht über, und bis sie weg reisen, behalten. Dieses grosse Trinck-Gefäß muß immer mit gefüllten Biere seyn, und niemahls ledig stehen. Der Fuhrmann muß allezeit bey dem Wagen bleiben, damit er nicht beschädiget werde. Die Knechte (Tarnai) sitzen im Hause und trincken. Der Freys-Mann aber ist schon in der Stube an den Tisch genöthiget und sitzt dabey im Winckel, die vier Wedz'ei sitzen bey ihm, auf der andern Seite sitzen wieder vier starcke Kerdels, welche viel Trinckens vertragen können. Ein jeder nimmt seinen Mann und suchet ihn im Trincken zu über meistern. Das Schwelgen und Essen, währet bis auf den Dienstag gegen den Morgen, alsdenn ziehet die Braut ihre Kleider an, darinn sie ist getrauet worden, es wird wieder gefressen und gesoffen; Darauf fänget sich ein sonderlicher Ehren-Tantz an: Des Bräutigams Bruder tanzet vor an mit der Braut, welche sich gantz lustig bezeiget. Weil die Mutter vermercket, daß der Allaus bald aus ist, und der Zapfen auf den Tisch kommen dürfte, führet sie die Braut in die Kleth (Braut-Kammer) und bekleidet sie mit einem langen Weiber-Peltz (Pamusztim) das Gesicht wird gantz mit Tüchern verhüllet, ihr wird ein Huth aufgesetzt, welcher von des Bräutigams Bruder her kommet, und wird also verummelt von der Mutter zu den andern Gästen an den Tisch gebracht. Die Mutter setzt sich auf der Braut Schooß, beyde fangen an bitterlich zu wei-

nen; Des Bräutigams Bruder sitzt zur lincken Hand, und bittet die Mutter, sie möchte doch von der Braut Schooß gehen, diese thuts nicht, bis sie von jenem etwa sechs Groschen empfänget. Des Bräutigams Bruder küsset die Braut und deroselben Mutter, und hält die Braut an der Hand, darauf wird das Essen, welches, wie gemeldet, in dem Braut-Wagen gebracht ist, von den Dienern aufgetragen. Einer von denselben stehet vor der Braut und hält drey oder vier Lichter zwischen seinen Fingern, schneidet den Piragas an, beschmieret das Stück mit Butter und reichets der Braut. Wenn diese es in den Mund will stecken, nehmen es die, hinter ihr stehende Fraunde weg, und schreyen Huscho! Huscho! deuten darmit an, als wenn es der Hund genommen hätte; das geschieht auch mit dem Braten. Vom Bier trincket sie aber aus einer Taurel (kleiner Stutz) so mit Raut ummachet ist. Wenn das Bräutigams-Bier aus getruncken ist, so füllet die Mutter das Viertel wieder mit ihrem Bier voll, und giebt der Braut einem Braten, Brod und einen grossen runden Strützel (Kolita) auf den Weg, welches des Bräutigams Brudern Knecht in den Braut-Wagen leget. Endlich kommet der Braut Bruder, fasset die Braut an die Hand, und leitet sie, in dem sie beyde weinen, nach der Sonnen-Lauf, um den Tisch. Die Braut giebt einen jeden die Hand, und den nahen Anverwandten einen Kuß. Der Braut Bruder singet indessen ein geistlich Lied, als: GOTT der Vater wohn uns bey. Nun bitten wir den Heiligen Geist, und dergleichen. In solchen Singen führet er die Braut zum Tür, welches sie beyde zusammen scharren. Nachdem führet er sie zum Braut-Wagen; Er springet dreymahl durch den Braut-Wagen, und giesset eine Stutze mit Bier über denselben. Die Braut setzt sich in den Wagen, die Pferde davor sind die gantze Hochzeit durch mit Haber gefuttert worden, da der Gäste nur Rauh-Futter bekommen haben. Die Mutter giebet dem Fuhrmann einen Piraggen, ein Brodt und einen Stomenis (Stückgen Leinwand) also fährt die Braut fort aus ihrer Eltern Hauß, etliche Mägde setzen sich in dem Braut-Wagen, die andern hängen sich hinan und begleiten die Braut bis zu des Dorfs Ende. Wenn die Braut auf die Grentze des Dorffes kommet, da der Bräutigam wohnet, warten auf sie schon etzliche Mägde, seine Anverwandten bey dem Kohl-Feuer, und haben Trincken bey sich, davon sie denen Ankommenden schencken; Zwo derselben, setzen sich in den Braut-Wagen. So bald die Braut vor das Dorff kommet, wirfft sie ein Stomenis aus ihren Wagen, welches entweder des Bräutigams Bruder, oder ein ander Verwandter zu sich nimmt. Im Heck vor des Bräutigams Gehefft stehen zwo alte Weiber, haben ein Bund Stroh angestecket, über welches sie fahren müssen. Die Braut wirft einer jeden ein Aegge zum aufschürtzen, oder ein paar Hosen-Bänder zu. Die Braut wird in die Kleth, so der Braut Schlaf-Gemach ist, geführt, der Fuhrmann peitschet sie hinein, sie wirft einen Ring vor sich hinein, welches des Bräutigams Freunde nachmahls

suchen. Unterdessen ziehen die Mägde in geschwinder Eyl die Decken von dem Braut-Wagen. Die Braut-Diener (Wedz'ei) hauen die Bägel in Stücken, machen daraus ein Feuer, und reiten in und um dasselbe. Des Bräutigams Mutter kommt in die Kleth, und heisset die Braut willkommen. In dieser Kleth wird ein Tisch gedecket, und darauf Brandewein und Fische gesetzt, davon muß der Bräutigam und die Braut nebst andern anverwandten Weibern essen und trincken. Wenn dieses geschehen ist, gehen sie alle weg, und lassen den Bräutigam mit seiner Braut alleine. Um die Klethe stehen ein Haufen Mägde, und singen: Der Bräutigam soll nicht lange liegen, sondern an die Arbeit gehen, die Pferde beschicken; Die Braut soll mahlen und gehen Grütze machen. Beyde sollen nicht faullentzen. Der Bräutigam stehet auf, nachdem er etwa eine Stunde geruhet hat, beredet sich mit seiner Braut, wie sie die versamlete Freunde nach der Nähigkeit der Verwandschaft beschencken solle, und gehet darauf auf die Kleth, in welche also fort die singende Mägde treten, welchen des Bräutigams Mutter mit zwo alten Weibern folgen. Die Braut hat eine Haube (Kiek) von ihrer Mutter mit gebracht, selbige aber ins Stroh und sonst verstecket. Die Mägde aber, suchen selbige hervor. Auf der Haube sind ein paar Hosenbänder oder ein Aegge, welche die Haube findet, nimmt diese weg. Die beyde alte Weiber setzen der Braut, welche bishero allezeit in den Haaren gegangen, eine Haube auf, sie aber wirft sie dreymahl herunter. Endlich behält sie die Haube auf ihren Kopf, und erhält von des Bräutigams Mutter einen Trunck Brandewein (vielleicht zur Hertz-Stärckung) diese gehet aus der Kleth, des Bräutigams Bruder hinein, und bringet nunmehr die gehaubete Braut heraus in die Stube, welche voraus über die Schwel ein Stückgen Leinewand (Stomenis) wirft. Sie hänget dem Schwieger-Vater zu gut ein Hand-Tuch an die Wand. Die Schwieger-Mutter sitzt am Tisch, an welchen sie, von ihrem Bruder geführt, stehen muß. Sie schencket der Schwieger-Mutter ein Hembde, davor erlanget sie einen Kuß und eine Nöthigung von ihr, am Tisch zu sitzen. In dem wird das von der Mutter mit gegebene Essen auf den Tisch gesetzt, die Schwieger-Mutter setzt Butter dazu, und wirft ein paar Hosenbänder auf die Butter, schneidet ein Stück Brodt von dem mit gebrachten, beschmierts mit Butter, und überreicht es ihr. Es wird ihr aber ebenmäßig von des Bräutigams Bruder antrissen, mit schon erwehnten Geschrey. Darauf kommen ihre Brüder und nechsten Freunde etwa vier bis neun von diesen wischt einer voran in das Geheft und suchet seinen Huth, wo nicht anders durchs Fenster in die Stube zur Braut zu bringen, die andern kommen alsdenn nach, befraget, von wo sie seyn? benennen sie das Dorff, mit vermelden, daß sie ihre Schwester suchen, werden hinein gebethen zum Essen und Trincken, denn sie haben nun schon ein Wolfs-Magen aus der Gewohnheit erlanget; Dieses Schlemmern währet bis auf den Donnerstag Abend, da sie

weg reiten, und damit hat auch die Sybaritische Hochzeit endlich ein Ende. Wenn etwa vier oder fünf Wochen vorüber, und ein frisches Bräuselgen fertig ist, machen sich Braut und Bräutigams Eltern und Freunde bekannt, und bitten sich abgewechselt zu gast in beyderseits Häusern. Dieses Gast-Geboth wird von ihnen genannt Atyresztuwis (die Wiederkehr) wie weit diese jetzt beschriebene Gebräuche hiesiger Littauer mit dem alten Preussen überein kommen, kan bey dem M. Hartknoch, in seinen lateinischen und deutschen Untersuchungen, so er von solchen Sachen heraus gegeben, ingleichen Waisetelio von der Hochzeiten der alten heydnischen Preussen am 23ten Blade nach gelesen werden.

Das Wort Kellewesze, so bey beyden zu finden, ist ein recht Littauisch Wort, denn Kelis heist ein Weg und weszti heisset führen; Wenn man beyde Wörter zusammen setzt, heisset Kellewesze ein Wegfahrer, oder, wie der Deutsche redet, ein Fuhrmann. Es möchte aber von jemanden gefragt werden, wo nehmen die Leute so viel Bier her zu solchen langwährenden Sauffen und Schwelgen? Darauf ist zu wissen, daß das Bier nicht allein in den Hochzeit-Häusern gebrauet werde, sondern ein jeder naher Freund und wohlhabender Gast, bringet auch sein eigenes Bier in mittelmäßigen Gefässen, oder auch wohl in gantzen Tonnen mit. Es wäre zu wünschen, daß nach gnädigsten Befehl Churfürstl. Durchl. so in den schon angezogenen Kirchen-Recessen Tit. von Freyschaften, Verlöbnissen und Hochzeiten enthalten ist, so steif und fest gehalten würde, darinnen löblich verordnet ist, daß auf ihren Verlöbnissen nur eine Tonne Allaus bey fünf Fl. Pohn. auf ihren Hochzeiten aber vier Tonnen Allaus zu brauen und aus zu trincken verstattet sey, so würde auf den Littauschen Hochzeiten nicht so ein Sybaritisches Leben vorgehen, denn ein Liebhaber der Ehrbarkeit billig einen Abscheu trägt hinauf zu kommen. Ich bin etwa ein paar mahl, vor vielen Jahren, nur wenige Stunden, als hiesige Potabel (Kirchen-Aufwarter) Hochzeit gehalten, auf inständige Bitte drauf gewesen, und komme jetzt keinem mehr. Was ich hiervon geschrieben, ist aus genauer Nachforschung hergestossen; Warne auch einen jedweden Ehrliebenden davor:

Linquite ruricolis sua paganalia docti.

Er laß der Bauren (Hochzeit Gastmahl) bleiben,
Wer sich durch Ehrbarkeit läst treiben.

Es hat auch die hohe Herrschaft eine heilsame Verordnung an bemeldten Orte, von der Zeit, wenn die Littauschen Hochzeiten sollen gemachet werden, ergehen lassen, welche lautet also: Weil auch die Littauer mehrentheils ihre Hochzeiten in grosser Anzahl des Herbstes, um Aller-Heiligen anstellen, dabey Eltern und Kinder, Wirth und Gesinde ohne Unterscheid, wie das Vieh,

zusammen lauffen, und ein recht viehisches Gesöffe halten, daß die Hunde und Schweine mit ihnen zugleich in Verschüttung der Gaben GOTTes, fressen und sauffen können, und sie nicht eher von einander ziehen oder gehen, bis ihr Getränke bey einem so wohl als bey dem andern, dritten und vierdten bis auf den letzten Tropfen gantz ausgesoffen ist, auch bey ihrer Trunckenheit und Raserey, durch Unachtsamkeit des Feuers, und GOTTes Verhängniß und Straffe, manches gutes Dorff abgeposert und in die Asche gelegt wird, welches sie so bald nicht gewinnen, und ihre Gebäude, ohne mercklichen Schaden und Abgabg Ihrer Chur-Fürstl. Durchl. Walden, nicht aufrichten, auch ihren Zinß nicht erlegen, und das Schaarwerck und andre Pfflichte leisten können; Als sollen solche Herbst-Hochzeiten hinführo in solcher grossen Anzahl und Menge, keineswegens nicht gestattet noch zu gelassen werden. Darauf denn die Pfarrer bey dem Aufbiethen und Trauung gute Achtung geben sollen, daß sie einen Sonntag nicht mehr als sechs Paar annehmen, und welche denn in dieser Herbst-Zeit ihre Hochzeit nicht alle halten können, bis auf Pfingsten und Johannis, oder wenn es sonst ihre gute Gelegenheit, ohne Versäumniß des GOTTes-Dienstes, Ihrer Chur-Fürstl. Durchl. Pfflichte, und ihrer eignen Feld-Arbeit giebt, verschieben. Dieser hochlöblichen Ordnung, wird in Insterburgischen Amte, fast in allen Kirchspielen nachgelebet; Wir Priester, wolten es in diesem Ragnitschen auch gern thun, allein es ist niemahls hier eingeführet, kan auch von uns allein nicht geschehen, wenn der weltliche Arm uns hierinn nicht Hülffe leistet. Es könte auch wegen der Littauschen Hochzeiten, diese Frage vorfallen: Wo die Bräute denn so viel Geschencke, welche sie andern, zur Zeit ihrer Verlöbniß und Hochzeit austheilen müssen, hernehmen? Darauf ist zu mercken, daß ein Littausches Mannes-Hembde noch nicht zwo Ellen lang sey; ein Stückgen Littauscher Leinwand, so verschencket wird, (Stomenis) nur drey Ellen lang, oder auch wohl kürtzer und eine Elle breit sey. Ein Handtuch (Abruse) ist etwa drey Ellen lang, und eine halbe Elle breit, welche sie selbstn würcken. Die Wolle zu Hosenbänder und Aeggen zum Aufschürtzen, spinnen, färben und würcken sie auch selbst. Sie bereiten solches alles etliche Jahr vorher. Wiewohl es ohne des zu viel und denen neu angehenden Ehe-Leuten schädlich ist, welches die hohe Herrschaft in angezogenen Kirchen-Recessen der Littauschen Aemter ernstlich abgeschaffet wissen wollen. Wie solches folgende Worte klärlich bestärcken: Es muß die Braut, wenn der Bräutigam ihrer Art nach eine grosse und vornehme Freundschaft hat, ein vielfältiges Geschencke, an Leinewand, Hembden, Handtüchern, gewürckten wollenen Sachen, Geld und dergleichen geben und austheilen, daß sie wohl denn alles ohnig wird, was sie von Jugend-auf gesponnen, gewürcket, gestricket und genehet; Hergegen gantz keine Verehrung

von ihren Hochzeit-Gästen wieder zu erwarten hat, oder bekommt. Durch welche Ausplagerey denn manche Braut gantz arm, nacket und bloß wird, und nicht so bald an Leinwand und gewürcktem Zeuge ihre Nothdurft wieder schaffen kan – und nach einigen andern Worten: Als soll das vielfältige Schencken und überflüssiges Verehren der Bräute gäntzlich verbothen seyn; Die es aber thun, sollen ein gedoppoltes Werth der Kirchen-Straffe geben. Im Gegentheil ist aber vielmehr den jungen angehenden Ehe-Leuten von den Gästen und Frembdn zu Anstellung ihres Haußhaltens etwas mit zu theilen, bis hieher die Kirchen-Recessen.

Es wäre wohl nöthig, daß über diese hochnöthige und nützliche Churfürstl. Verordnung mit Nachdruck gehalten würde, damit sie nicht so vergebens gegeben wäre. Weil es heisset, wie die Jcti sagen: *Leges sine executione, sunt quasi campana sine pistillo*. Wenn über die Gesetze nicht gehalten werden, so sind sie wie eine Glocke ohne Knöpel.

Die X. Abtheilung. Von der Littauer Musik und derselben Instrumenten.

Der Littau ist geneigt zum Heulen, Spielen, Singen,
Die Kauckel, Trub, Geig, Pfeiff muß bey ihm ofte klingen.

Sie haben eine sonderliche Art Trompeten oder Posaunen, welche sie Truba nennen. Diese ist inwendig hohl, von Dannen-Holtz ausgehöhlet, am Ende ziemlich breit und rund, wie eine Posaune, auswendig mit Daver (Birckenen Rinden) dicht umwunden, über ein Klafter lang. Zwey Kerdel blasen auf solchen ihren Posaunen gleich, welches einen ziemlichen Schall giebet. Sonst haben sie den so von den Deutschen genannten Schweins-Kopf (Kanklos) mit neun oder zwölf meßingenen Seiten bezogen, die Trummel, Quer- und andre Pfeiffen, eine Fiddel und Brum-Eisen, dieses kauffen sie nur aus dem Krahm, die andre jetzt benennte Stücke machen sie alle selbst. Solche Künstler sind sie. Nach dieser ihrer beschriebenen Instrumental-Music, muß ich auch ihrer Vocal-Music gedencken. Sie sind alle Componisten, die ihren Liedern selbst die Weise geben, wie wohl sie einige auch von den Deutschen erlernen. Ihre Kehle ist meistentheils so helle, wie jenes Thieres daß die Schaafe auf frisset. Sie sind von Natur zum Singen geneigt, und also schöne Musici naturales, welche die Zuneigung zum Singen mit auf die Welt gebracht, danhero entstehet von den Weibern und Mägden in ihren Gelachen so ein Geheule und Gesumme, daß man die Ohren davor zu stopfen muß. Die Ker-

dels legen sich auf diese Wissenschaft nicht sonderlich, sondern nur die Weiber und Mägde, welche auch des Morgens vom andern Hahnen-Geschrey an, biß es taged, bey der Hand-Mühlen, da das Gesumme der Hand-Mühlen ihnen gleichsam zum Baß und Fundament dienet, musiciren. Die Materie ihres Gesanges oder vielmehr Geheules, sind Buhlen-Lieder, sie handeln auch von solchen Sachen, was ihnen nur einfällt und vor Augen stehet. Einige gar wenige, singen auch bey der Querdel geistliche Lieder, welches in ihren Gelachen bey Trunck von Manns- und Weibes-Personen geschiehet, davon Wilhelmus Martinius, weyland Pfarrer zu Werden im Mümmelischen, artig Nachricht giebet, in seinem Lob-Gedicht über das Littauische Gesang-Buch, mit diesen Worten:

*A lituo nomen ducis gens Lithuana agresti,
Natura gaudes carmina ut et lituo.
Nam pecus in domitum modulans ad pascua mittis,
Et repetis JEHU laetus aratra tenens.
Toades, exequias, nec non convivias cantas,
Decantas ululans, quicquid in orbe vides.*

Welches ich also deutsch gegeben:

Littausches Volck, du wirst, halt ich also benennet,
Von einer Feld-Trompet, wie sie in Griehschen heist,
Dein Hertz zum Schall, Gesäng und Reim natürlich brennet,
Du treibst dein muntres Vieh, das sich dem Stall entreist,
Zur Weid im Singen aus; Du schreyst GEHU bey Pflügen,
Mit unermüdter Stimm. An deinen Hochzeit-Tag,
Bey Tauf- und andern Mahl, zu Hauß und in den Krügen,
Hältst du von allen dem, was dir bekannt seyn mag.

Ihre Spiel und Kurtzweil sind folgende: Eine Schockel (Sopókle) welche sie in Ostern, Pfingsten und Johanne am allermeisten in ihren Geheften aufrichten. Diese sind von starcken Stangen, zu drey derselben auf dem Ende aufgerichtet und tief in die Erde gestossen, und mit gewundenen Strauch fest verbunden. Oben ist ein starckes Quer-Holtz ebenmäßig fest eingebunden, die Höhe ist ungefehr 15. die Breite 13. Schuhe. Der sich schockeln lässet, sitzt auf einem Brett, welches von beyden Seiten mit Bircken oder jungen Eichen oben wohl befestiget ist, doch loß, damit es könne herum gedrehet werden, unten stehen in die Quer zween Kerl, die halten an dem Ende einen Strick, und werffen den in der Schockel sitzenden hoch in die Luft. Olearius schreibet in seiner Orientalischen Reise-Beschreibung am 543. Blatte, daß sich die Moscowitter auch solcher hohen Schockeln gebrauchen; Allein sie

sind anders zu gerichtet, wie es das daselbst befindliche Kupffer-Blatt ausweist. Sie legen auch auf einen Klotz ein Bret, treten auf beyde Ende desselben abgewechselt und werffen sich also, wie wohl nicht hoch in die Luft. Sie jagen den Dritten. Verstecken einen Ring, und lassen rathen, wer selbigen habe, und haben dergleichen andre Spiele mehr. Die Jungen schlagen ein Rad, etwa einer Ellen hoch und niedriger, mit grossen Stöckern, herum, daß es lang lauffen möge. In Ostern schlagen sie auf die in Ruß und Bresilie gefärbte und gekochte Eyer, da das eingeschlagene dem Gewinner, so es verrichtet, zufället; oder sie waltzen die Eyer auf der Erden herum. Am Sonntage nach Mittage tanzet das junge Volck gerne in den Krügen, und wenn es truncken ist, in ihren Dörffern auf einem grünen Platz.

Die XV. Abtheilung. Von dem Tode und Begräbniß der Littauer.

Stirbt der Littau so wird er mit viel Trauer-Klagen,
Und nach alt-gehabtem Brauch in sein Grab getragen.

Die Littausche Geschicht-Schreiber setzen zwar, daß die Littauer insgemein hundert Jahr alt werden, wie Johannes Lascicius in seinem Buch de Diis Samogit. in Descriptione Regni Poloniae pag. 325. anzeugt, allein an diesem Ort findet man wenige siebentzig oder achtzig jährige Leute. Wenn einer unter ihnen Sterbe-kranck wird, alsdenn wird bald Gerst und Haber zum Bräusel eingeweicht, und Maltz gemachet, dieses lieget in derselben Stube, da der Krancke sich befindet, damit es kiehne, den übeln Geruch, so davon entstehet, achtet der Krancke nicht. Kommet der Krancke wieder auf, so hilft er das Bier mit austrincken, wie denn vor wenig Jahren eine sehr alte Wirthin dieser Oerter war, welcher ihre Kinder, bey welchen sie lebete, gerne den Himmel gönneten, diese ward oft todt-kranck, sie kam aber wieder auf, und hat ihr Begräbniß-Bier wohl über zehn mahl helffen austrincken, ohne das letzte. Ist es mit dem Krancken dermassen beschaffen, daß sie an seiner Genesung zweiffeln alsdenn wird solches den Freunden angesaget, damit sie noch zu guter letzt den Krancken sprechen können. Wenn diese erscheinen, beklagen sie des Krancken Zustand fragen ob seine Schmetzen groß seyn, ob er auch Hoffnung habe wieder aufzukommen? Wenn die Besucher weg gehen wollen, letzen sie sich mit den Krancken, und nehmen von ihme etwa mit diesen Worten Abschied: Passilik su Diewiu, Diwe duk jeib Sweiks isz gitumbei, jeib mudupu isz liggos kitta karta wel sussici[k]tumbei. Bleibe GOtt befohlen!

GOtt gebe daß du gesund werdest, damit wir beyde wiederum gesund zusammen kommen. Der Krancke giebet zur Antwort: Diewe duk. GOtt gebe es. Mercket der Krancke, daß er schwerlich aufkommen werde, so bestellet er sein Hauß und saget den Seinigen, wie es nach seinem Tode mit seinen Kindern und andern Sachen soll gehalten werden: Wie die Haußhaltung von ihnen solle geführt werden; Befindet ers vor rathsam, so verordnet er, daß sie sollen zusammen bleiben, wo nicht, sollen sie ihnen eine andere bleibende Stätte suchen, und der jüngste Sohn, nach ihrem alten Gebrauch, auf dem Erbe bleiben.

Der Hauß-Vater vermahnet die Seinigen zur Einigkeit und andern ihnen dienlichen Ausübungen. Die Gottesfürchtigen befehlen ihnen die Gottesfurcht, und schicken nach den Pfarrer, damit der Krancke berichtet werde. Wenn der Krancke gestorben ist, legen sie den Leichnam auf das auf die Erde gelegtes Stroh, und waschen ihm mit einem in warm Wasser eingetauchtes Tuch ab. Wenn es ein Mann ist, so wird ihm ein weiß Hembde und ein weiß leinen Kleid angezogen, die Füße mit reinen Tüchern umwunden, und auf das Haupt eine reine Schlaf-Mütze gesetzt. Ist es eine Weibes-Person, so ziehen sie ihr zwey Hembden an, auch wohl, wenn sie vermögend ist, drey, und das Haupt wird mit einem reinen Tuch bewunden. Also bekleidet, wird der Todte auf ein Brett gelegt, bis das Sarg, welches sie selbst von vier ungehobelten Brettern zusammen schlagen, fertig ist. Darauf wird den Freunden und guten Bekandten angesaget, daß der Kranck-gewesene verstorben sey, und angedeutet, wenn sie ihm begraben wollen, mit Bitte, dem Begräbniß beyzuwohnen. Sie halten aber ihre Todten nicht über drey Tage über der Erden, sprechen von uns Deutschen, daß wir unsre Leichen allzu lange über der Erden unbegraben liegen, und sie halb in dieser Welt verfaulen lassen, da sie doch in der Erden allein faulen solten. So bald der Krancke verstorben, lassen etliche läuten, und sagen: Er werde der Seelen nach gelautet (podusz'ia). Wenn sie den Todten bewachen, werden von den Wachenden geistliche Lieder gesungen. Das Grab wird nicht eher gegraben als am Tage der Begräbniß, daß es durchaus über Nacht nicht ledig bleibe, die Ursache dessen habe ich nicht erfahren können. Vielleicht hegen sie den Aberglauben der Juden, von welchen Buxtorfius in seiner *Synagoga Judaica*, Cap. 49. pag. 704. schreibt: *Sepulchrum non pridie faciendum et per noctem aperte relinquendum; Nam scribunt, traditionem se habere, si id fiat, inter paucos, atque adeo 16. dies alium ex ea familia moriturum.* Das Grab, graben sie nicht den Tag vorher, es muß nicht die Nacht über offen bleiben, denn sie schreiben und geben vor, daß einen alten Unterricht haben: Wenn dieses geschehe, so werde innerhalb wenigen, auch wohl sechzehn Tagen ein ander aus dem Geschlecht sterben. Wenn

die Leiche soll fort getragen werden, singen die nechsten Freunde ein Klag-Geschrey (Lessum) schluckend: O! O! Kodel tu numirrei? Ar ne turrejei gera grasz'a moteri? O! O! Kodel tu numirrei? O! O! Warum bist du gestorben? Hast du nicht zu essen und zu trincken gehabt? Warum bist du denn gestorben? Hast du nicht dein gutes hübsches Weib gehabt? Hast du nicht dein gutes Gehefft hegabt? O! O! Warum bist du gestorben? Oder auf diese Art: O! O! Mano meilele! Mano sz'irdele! Dabar usz' mirsz'ei sawo wissus kempelus; Dabar meilele, palikkei manne wena, su waikelais. Kur asz' dabar busiu? Kur asz' sawa Galwéle prikisz'iu? Asz' ne gallesiu su jumi i jodaje (z'eme) palysti! Tiktai turesiu ant swieta wargti! O! O! Mein Liebgen, mein Hertzgen. jetzt hast du aller deiner Winckelgen vergessen! Jetzt hast du mein Liebgen mich allein gelassen mit meinen Kindergen! Wo werde ich nun bleiben! Wo werde ich nun Hauptgen hinstecken! Doch ich kan nicht mit ihm in die schwartze (Erde) kriechen; Ich werde in der Welt nur Noth leiden müssen! Nachdem die Personen sind, nachdem wird auch das Klag-Lied gesungen oder vielmehr geheulet. Wenn dem Mann das Weib gestorben ist, so finget er nur leise. Eben solche Klage-Lieder haben auch die alten Preussen bey ihren Leichen gesungen, wie bey dem Waisselio in seinem Geschicht-Buch am 25sten und folgenden Blatte, imgleichen bey dem M.Hartknoch in seiner 13. Dissertat. am 189sten Blatte zu lesen. Die Leidtragende, wie auch die Leute so zum Begräbniß gehen, (deren nicht eine geringe Zahl ist, denn sie lauffen von den benachbarten Dörffern zusammen, und kommen viele ungebethen,) kleiden sich auf folgende Art: Die Mannes-Personen tragen nur schlecht betragene Alltags-Kleider auf dem Begräbniß. Die Weibes-Personen aber kleiden sich wie sonst auf andern Zusammenkünften, weiß und reinlich. Wenn dem Weibe der Mann abstirbet, so gehet sie der Leiche bis an das Heck des Geheffts nach, solches thut auch der Mann bey Beerdigung seines Weibes. Die Leiche wird zwischen zwo mit zwey Handtüchern oder Strängen zusammen gebundenen Stangen bis ans Grab, von den benachbarten Männern, getragen. Einer unter ihnen trägt das Creutz, welches sie selbst machen, und nachmahls zu den Häuptern der Leiche nach gesteckt wird. Wenn die Leiche in das Grab gesencket ist, (so, daß das Angesicht aller ihrer Leichen nach Aufgang der Sonnen (Orient) gekehret wird, welches auch die Moscoviter in acht nehmen, wie Olearius in seiner Orientalischen Reise-Beschreibung am 197sten Blatte schreibt,) wird der Sarg aufgemachet einer von den nechsten Freunden, als der Vater oder Bruder steigt in das Grab, leget den Leichnam zu rechte, im Fall er nicht gerade lieget, küsset ihn, leget etwas Geld unter das Haupt des Todten und zwey Stückgen Erde auf jedwedem Schulter, welches aber jetzt, was das Geld betrifft, bey diesen Geldknappen Zeiten meistentheils nach bleibt, insonderheit da wir Priester ihnen die Unbilligkeit dieses Wesens und Aberglaubens

vorstellen. Endlich machet der Kerl den Sarg zu, steigt aus dem Grabe, und Leiche wird wie sonst bey andern Völckern bescharret. Darauf gehet der Zarm (Trauer-Mahl) an, welches von etlichen Mannes- und Weibes-Personen von den Nachbarn zugerichtet wird. Diese entwenden von dem Essen gantz nichts, denn sie halten davor, daß, wer davon was entfremdet oder stiehlt, der werde ein grosses Unglück in kurtzen haben, (wenn sie das nur auch sonst allezeit in acht nehmen möchten, so würden nicht so viel von ihnen in der Luft arestiret, welche also eines ehrlichen Begräbnisses nicht fähig werden können,) der Verstorbene hat schon gemeinlich vor seinem Ende davor gesorget und benennet, was darzu soll geschlachtet werden. Wenn er vermögend ist, so muß der beste Ochs daran, Schweine, Ziegen und dergleichen. Vom Feder-Vieh wird im Trauer-Mahl nichts geschlachtet, auch kein Weizen-Brod gebacken, die Gemüths-Traurigkeit dadurch zu bezeugen. Das Bier ist öfters noch in der Göhr und warm; als welches in der Hast gebrauen ist, es wird auch so geschwind und hastig ausgetrunken. Die Vermögende solten billig, vermöge Kirchen-Receß Tit. vom Begräbnissen, nur eine gantze, die Unvermögende aber eine halbe Tonne alsdenn zu vertrincken geben, bey Strafe 3. Marck, damit dem übermäßigen Gesöffē gesteuert würde. Allein auch hierüber wird nicht gehalten: Imgleichen auch darauf nicht gar streng, wie es billig wäre, daß die Kirchen-Höfe, welche die Littauer bey jeden Dorfe auf einen Hügel unter ihren Acker halten, bezäumet, vermöge gnädigster Verordnung der hohen Herrschaft, gehalten würden; Doch geschiehets von vielen, insonderheit denen, so nicht weit entfernt von der Wildniß wohnen. Den Alten und Vermögenden lassen sie eine Leich-Predigt halten, welche entweder auf dem Kirch-Hofe, oder dafern es übel Wetter ist, in der Stuben, von dem Beicht-Vater abgelegt wird. Die Leich-Predigt wird von dem nechsten Freunde bestellt, mehrentheils in der Stunde, da die Leiche soll begraben werden, da muß sich der Prediger stehenden Fusses aufraffen, hinfahren und die Leich-Predigt halten. Denn sie meinen der Pfarrer dürfte nicht auf die Predigt meditiren, (nachsinnen) er habe schon vorhin alles im Kopf: Er dürfte nur so hin reden, wie sie unter einander ein Gespräch oder vielmehr ein Gewäsch halten. Und also hat es mit den Littauen, was sein zeitliches Leben betrifft ein ENDE.

PRŪSŲ LIETUVIS

1744

III skyrius
Apie lietuvininkų krikštynasKrikštynų puota nuostabi –
Tai moterims lietuvininkų smagu.

Įsčių vaisiumi palaiminta moteriškė kartais prašosi kunigą pasimelsti bažnyčioje už ją ir jos vaisių. Kai kūdikis ateina į pasaulį, tėvas visiems namiškiams, taip pat kaimynams ir giminėms, praneša, jog šešiauninkė pagimdė, ir pasikviečia pas save, duoda (jei turi) degtinės ir valgyti bei gerti. Kaimynės moterys ir sukviesti artimi giminės atneša šešiauninkei ragaišio ir kiaušinių, ir šitą viešnagę, trunkančią pagal išgales ilgiau arba trumpiau, jie vadina rodynomis (*Rodinas*), gimtuvėmis. Paskui pakviečiami kūmai (kurių šioje vietoje esti paprastai trys arba net penki); kviečia pats tėvas, jei yra namie, kitais atvejais – kas nors kitas. Pasisveikinęs kreipiasi į tą, kurį nori prašyti kūmu: „Sėskis (šis turi atsisėsti), aš prašau tave į kūmus Dievo duotam mano vaikui“. Dar pasako keletą malonių žodžių. Kūmas atsako: „Dėkoju tau, tu sakai gerus žodžius“. Tada kūmai sueina į šešiauninkės trobą, kur kartais pavalgo ir išgeria. Ateidami jie linki laimės tėvui ir motinai. Jei gimė sūnus, dažniausiai šiais žodžiais: *Sweika su suni mi! Diewe duk, idant Sweikei augintumbei! Diewe duk jeib ing wiru sola xsestu, keip mes.* „Sveika su sūnumi! Dieve duok, kad sveikai augintumei! Dieve duok, kad į vyrų suolą sėstų kaip mes“. Jei gimė duktė, jie pakeičia paskutinius žodžius šitaip: *Diewe duk, idant ingi Mergu sola xsestu.* „Dieve duok, kad į mergų suolą sėstų“. Paskui kūmai neša kūdikį krikštyti; tėvas arba koks kitas garbingas asmuo turi iš anksto pranešti kunigui, už nepranešimą – trijų markių bauda pagal mūsų bažnyčios taisykles ir lietuviškų bažnyčių nuostatus. Jie mielai laikosi pirmųjų kūmų, kol pasikrikštija tris vaikus, tada tėvas ieškosi kitų. Krikštapinigiajai neturtingiesiems yra trys grašiai, vidutiniškai prakutusiems šeši ir turtingesniesiems – dešimt arba net aštuoniolika grašių. Po krikšto kūmai ateina pas šešiauninkę, dar kartą linki jai laimės ir praneša kūdikio vardą, kokį jam prieš krikštą nuskyrė seneliai arba giminės, sakydami: *Sweika su Kristupu, sawa sunu!* (Sveika su Kristupu, savo sūnumi) Aš linkiu tau laimės su Kristupu, savo sūnumi, arba lietuviškai: Būk sveika su Kristupu, savo sūnumi. Kūdikį pakrikštijus, šiose apylinkėse moterys kelia ypatingas vaišes, ruošiamas taip: užmušama

višta, ją turi laikyti šešiauninkė; pribuvėja užmuša vištą samčiu toje vietoje, kur kūdikis gimė, arba šalia jos. Šešiauninkė turi nupešti vištą (dorai sakant) ant mėšlyno, čia pat troboje arba prie trobos ir ten pat palikti plunksnas. Pribuvėja vištą verda, į viralą pridėjusi dar avienos, kiaulienos arba kokios nors kitokios mėsos. Prieš tas savo vaišes jos suklaupusios sukalba maldą „Visų akyse...“; kai kurios dar šaukiasi Mergelės Marijos, kad teiktųsi padėti motinai ir kūdikiui; veikiausiai tai yra likę iš popiežystės laikų. Šias savo moteriškas vaišes jos pradeda nuo gėrimo. Pribuvėja geria pirmoji iš didelio kaušo klūpodama; tą patį, irgi klūpodamos, turi daryti visos dalyvaujančios moterys. Prieš gerdama kiekviena sukalba „Tėve mūsų“, paskui jos valgo tą virtą vištą ir kitą mėsą. Bevalgydamos geria, kaip joms yra įprasta. Jei šešiauninkė stipri, valgo ir geria lygiai su kitomis, tačiau nė viena kūdikio dar nepagimdžiusi moteris negali su jomis valgyti. Taip pat prie jų nesideda vyrai, o jei koks vyras siūlytųsi su jomis išgerti, pavaro jį šiais žodžiais: *Nebage, negali*, atseit, negali su jomis gerti. Vaišes baigusios moteriškės surenka vištos ir kitos mėsos kaulus, suriša į skepetą ir pakasa toje vietoje, kur višta buvo užmušta. Paskui sukalba maldą „Dėkavojam tau, visagalis Pone Dieve...“ ir užgeria viena kitą, taip pat užgeria vyrus, sėdinčius už atskiro stalo. Paskui šešiauninkę kartkarčiais lanko jos giminaičiai ir kūmai, atneša jai lietuviško pyrago (*Piragas*). Suėjus šešioms savaitėms, kurias šešiauninkė paprastai puikiai atlaiko, ateina pas ją moterys, kūmos arba šiaip giminaitės, ir, kaip dera, nulydi į bažnyčią. Šioji visada nešasi į bažnyčią kūdikį, nors būtų šalčiausia žiema; bažnyčioje ji prašo kunigą, kad padėkotų [Dievui] ir pasimelstų už ją ir jos kūdikį. Atlikę žygį į bažnyčią, kūmai ir giminės kartu valgo ir geria, o išsiskirstydami kviečiasi vieni kitus apsilankyti.

IV skyrius

Apie lietuvininkų piršlybas

Lietuvininks ieško sau lygios
Ir laikos išminties senos.

Kai suaugęs jaunas lietuvininkų vaikas (tokį jie vadina *Barsdutas*) panūsta vesti, dairosi gero, pasiturinčio kiemo, žiūri geros giminystės ir apskritai lygybės. Antai tėviškę paveldintis sūnus nėra greitas pirštis samdinei, taigi iš prigimties jie žino aną Ovidijaus patarimą: *Si qua volos aptem nubere, nube puri* (*Epist[ulae] Heroid[es]*, 9) – kurs vesdamas sau lygią rinks, tas paskiau nesikrims. Nors jie vengia artimos kraujo giminystės, kaip apie maskvėnus rašo [Adomas] Olearijus *Rytų kelionės aprašymo* 137-ame lape, tačiau mielai laikosi

vedyboms leistinos giminystės ir kitų gerų pažinčių. Jie labai kreipia dėmesį, ar merga yra gero vardo ir darbšti, labiausiai ar moka gerai verpti linus ir vilnas, taip pat ar moka austi marginius (*Marginnen*), kad galėtų paruošti marškinių ir drabužių sau pačiai, vyrui ir kitiems namiškiams. Merga irgi gerai pasižiūri, kad išsipirštų patinkamą ir nutekėtų į gerą kiemą. Jei tik gali, abu mielai vengia tokio palikimo, kur baudžiavos prievolės yra pernelyg sunkios. Tačiau lietuvininkai turi ypatingą būdą aprūpinti savo dukteris: jei tėvas mato, kad jam trūksta darbininko žemės darbams ir baudžiavos prievolėms eiti arba kai dukrai niekas nesiperša, tai jis pats siunčia piršlį į kurį nors kiemą ir paveda išpiršti žentą; gavęs neigiamą atsakymą, jo arba visai nepaiso, arba laiko didele apjuoka ir siunčia piršlį toliau. Kartais ima žentą ir antrai dukrai ir užsitikrina ramias dienas, nes žentas turi dirbti kaip bernas, bet negauna už tai jokios algos, o tik drabužius ir menką sklypelį avižoms ir linams pasisėti. Sūnus dažniau laiko prie savęs ir parūpina jiems žmonas; antai šioje parapijoje prieš keletą metų pasimirė nukaršęs senis, kuris turėjo prie savęs tris sūnus, ir kiemas knibždėte knibždėjo jų vaikų. Marti (*Marte*) privalo dirbti kaip samdinė ir už darbą gauna tik sklypelį linams pasisėti, iš jų apsiverpia pati, aprenkia vyrą ir vaikus. Juo daugiau lietuvininkas turi namuose darbininkų, juo geriau jam klojasi. Našlė irgi siunčia piršlį, kad prisipirštų vyrą, už kurio būtų jai negėda ištekti. Bet reikia tik stebėtis tų žmonių sutarimu. Pas vokiečių ūkininkus ir kitus panašius žmones tas būtų neįmanoma; ten retai kada tėvas gyvena vienuose namuose su sūnumi, ir jei sūnus dar padeda tėvui, tai tik ne marti. O kai lietuvininkas priima į savo namus žentą, taip nebūna, nes tarp jų klesti sandora ir klusnumas. Dėl to dirvos yra gerai įdirbtos, prievolės dvarui atliktos. Jie verčiasi visi iš bendro darbo vaisių (išskyrus audimą), vaikais aprūpinami, ypač dukterys, ir joms netenka persenti. Patėvius ir pamotes jų vaikai ne itin gerbia ir vadina tik vardais. Jei motina numiršta ir patėvis ją pergyvena, tai jis turi išsikraustyti iš namų ir gauna tik tai, ką buvo įnešęs, ir dar šį bei tą, tas pat esti ir pamotei. Ogi lietuvininkų piršlybos vyksta šitaip.

Jaunikis prašo piršlį (*Pirszlys*), kad nueitų ir pasveikintų nuotakos tėvus bei jų paklaustų, ar sutiktų leisti už jo savo dukterį. Šis išjoja vos saulei patekęs arba dar prieš patekant ir nuneša jaunikio žodį. Kartais tėvai pasiūlo piršliui sėstis, kartais ne, tačiau kiekvienu atveju jis išjoja atgal negavęs aiškaus atsakymo ir parneša tik paprastą sveikinimą. Praėjus porai dienų, piršlys vėl atvyksta ir sako: jis sveikinas namus nuo jaunikio namų, jis esąs jaunikio siųstas svečias (*Svetzas*), ir pakartoja ankstesnius žodžius. Jei tėvai nenori leisti dukters, tai sako, tegul piršlys daugiau nejudinėsias ir tepasiieškas kitos, o tos negausias. Atsakymo priežastis neaiškinama. Kaip minėta, jie to nelaiko kokia ypatinga apjuoka, kaip kitos tautos, kur ne itin meilijama gauti nosį. Jei jaunikis patinka, tai pasiūlo piršliui valgyti ir gerti, vadinasi, jis tarsi priima-

mas, tačiau žodžio „taip“ dar negauna (tiek jie branginasi ta savo preke, kurios dažnai nori nusikratyti), tik nuskiria dieną, kada vėl jam atvykti. Tądien atvykusįjį klausinėja, kaip bus laikomi nuotaka ir žentas, kiek akrų [žemės] duos tėvai jauniems linams ir avižoms? Tada įduoda piršliui nosinę pati nuotaka, jei nėra baikšti ir jam pasirodo, šiaip tai atlieka motina. Piršlys irgi turi atvežęs skepetą, kurią įteikia dukrai arba motinai. Piršliui prie lazdos pririšamas kuokštas žolynų, taip pat įteikiami du rankšluosčiai, kuriais jis apsijuosia, ir dar žolynų puokštė, nosinaitė bei keliaraiščiai, kuriuos jis pasiima. Piršlio arklys vasarą apkaišomas žolynais, o žiemą apkarstomas dagiais ir senais skarmalais. Su tokiais pašvaitais, tais džiugiais ženklais, piršlys laimingas grįžta į jaunikio namus ir atneša viltį, nes ligtol šis gyveno tarp baimės ir vilties. Vieną gautąjį rankšluostį piršlys atiduoda jaunikio tėvams, antrąjį pasilieka sau, o nosinę ir keliaraiščius bei puokštę įteikia jaunikiui (tas dovanas jie vadina ženklais, nes žiedų nemūvi, nebent tik per jungtuves sumaino, perėmę tą paprotį iš vokiečių) ir esti vaišinamas. Paskui jaunikis su saviškiais, o nuotaka su savo giminėmis važiuoja pamaldoms į bažnyčią. Po pamaldų visi sueina į karčemą į žvalgus (*Swalgus*) arba veikiau, kad vieni su kitais susipažintų, ir ten visi smagiai išgeria. Tada tėvai sutaria dėl sužadėtuvių (tai vadina užgertuvėmis (*Uzgertuwes*) arba derybomis (*Daribas*), nors kai kurie tuos du žodžius skiria). Kai ateina tas laikas, pirmiausia porą dienų jaunikis girtauja namuose su piršliu ir kitais vaikiniais, savo giminaičiais, kurie ketina joti pas nuotaką drauge su juo. Nuotakos brolis arba artimas giminaitis, girtavęs drauge pas jaunikį, išjoja pirmas į nuotakos namus ir nešasi rūtų vainiką bei rūtomis apipintą taurelę. Nuotaka, merginų ir moterų lydimą, išėina jo pasitikti. Taurelė pripilama gėrimo, ir nuotakos brolis (kuris dabar pagal savo pareigas vadinamas užgėrėju (*Uz'gereys*) užgeria savo seserį nuotaką, ši kuklinasi ir užgeria vieną kurį iš jo palydos; tuo tarpu atvyksta jaunikis ir piršlys su visu pulku. Visi sueina į vidų ir susodinami už stalo; piršlys dėkoja nuotakos tėvams, kad buvo prielankūs ir pažadėjo išleisti dukterį už jaunikio, ir prašo, kad nuo jų pasitraukusi nuotaka malonėtų ateiti į būrį ir pasikalbėtų su jaunikiu. Šioji ateina gražiai savaip apsirengusi ir galvą pasipuošusi vainikėliu. Jaunasis paduoda jai ranką, o ši jam, kartu su nosine, ir abu pasibučiuoja. Paduodami ranką juodu pasisveikina su visais, sėdinčiais už stalo; nuotaka ir jaunikis pasodinami priešpriešais: ji su savo pulku, o jis su savo. Nuotaka šalia savęs turi porą merginų. Juodu susikeičia vietomis, nuotaka dovanoja jaunikiui marškinius, o šis atsilygina pinigais arba kita dovana. Prieš atsikeldami nuo stalo, jaunikis ir nuotaka paima į rankas po kaušelį (*Kauszelis*; tokį mažą medinį indą), pripiltą lietuviško alaus, abu užgeria vienas antrą, likusį gėrimą, o likti turi gana nemažai, šliukštelėja vienas antram į akis, aptaškydami sėdinčiuosius šalia. Tai bent gražus būrių mandagumas! Svečiai išbūna per naktį, o jaunikis pasilieka kelias naktis, kol pagaliau sužadėtvės pasibaigia.

Jaunikis po jų keliskart visokiomis dingstimis aplanko nuotaką. Apie būsimas sužadėtuves tėvai privalo pranešti savo parapijos klebonui, nes kitaip gresia 8 markių bauda bažnyčios naudai, ypač dėl to, kad sužadėtiniams, užėjus gailiesiui dažnai dėl menko nieko, nešautų į galvą išsiskirti. Bažnyčios nutarimas, išspausdintas aukščiausios valdžios 1639 Išganytojo metais po lietuviškųjų apskričių bažnyčių vizitacijos, sužadėtuves laiko rimtu dalyku. Tačiau pastebėta, jog vis dėlto lietuvininkų sužadėtuvių, kurios įvyksta tik tarp jų pačių, dažnai esti sulaužomos. Todėl dauguma šios apskrities kunigų, ir aš tarp jų, laikosi tokios tvarkos: vedybų pažadas privalo būti duodamas viešai, prie savo klebono, kuris patikrina santuokos leistinumą, paaiškina, kokią svarbą žingsnį ketina jie žengti ir koks tvirtas yra sutikimo žodis, kurio nebegalima vėliau atšaukti. Jei abu apsisprendžia pasilikti prie savo pažado, tai jaunikis ir nuotaka paduoda vienas antram ranką, paskui paduoda ranką kunigui ir kitiems dalyviams. Pastebėtina, kad pažintuvių, piršlybų ir sužadėtuvių būdas daugelyje vietų yra skirtingas, tad aprašiau tik tą, kuris įprastas mano parapijoje. Antai ir minėto bažnyčių vizitacijos nutarimo skyriuje apie piršlybas, sužadėtuves ir jungtuves nustatoma, kad piršlys privalo pirma atlikti žvalgytuves, paskui vyksta derybos, trečioj vietoj piršlybos ir tik po viso šito – tikrosios sužadėtuvių. Čia pritiktų posakis: *Quod fieri debet per pauca, non fiat per plura* (Kas privalo įvykti dėl kelių dalykų, neįvyksta dėl daugelio). Tačiau tokios prašmatnios tėra pasiturinčiųjų sužadėtuvių. Vargšų sužadėtuvių įvyksta iš karto, be gausių valgių ir gėrimų, o paskui gana trumpos vestuvės karčemoje.

V skyrius

Apie lietuvininkų vestuves

Mūs lietuvininks per vestuves
Mok tik rėkt, kaip kiaulė ėsti,
Lėbaut, darkliotis, nesidrovėti
Ir nebot jokių draudimų.

Kai pagal mūsų Bažnyčios nuostatus jaunikio ir nuotakos užsakai tris kartus paskelbiami bažnyčioje, vieną šeštadienio vakarą jaunikis su artimais giminaičiais joja pas nuotaką, nes ten yra vestuvių namai; tą vakarą jie tik pavalgo ir išgeria. Iš pat ryto susirenka artimi giminės ir pradeda jau gana anksti valgyti ir gerti; kai kurie iš jų, bet tik nedaugelis, su švilpynėmis ir smuikais nulydi jaunikį ir nuotaką į bažnyčią. Jaunikis joja raitas su kitais vaikinais, o nuotaka važiuoja važiuota su moterų pulku. Mokytojas ir potabelis (bažny-

čios tarnas) prieš jungtuves juos pašaukia vardais poromis prie altoriaus ir tvarkingai sustato. Mokytojas pagieda kelias giesmes, kaip antai „Pagirts, kurs stov Dievo baimėj...“, „Kad Dievas nor, tad man gerai...“, „Dviejų daiktų, Dieve, prašau...“ ir t. t. Kunigas atlieka jungtuves pagal Bažnyčios taisykles ir įteikia jų sumainytus žiedus, kaip paprastai kad esti. Po jungtuvių vėl gieda giesmę, antai, kadangi vėlus metas, „Kristau, esi šviesi diena...“ ir panašiai. Galiausiai jaunikis ir nuotaka prie altoriaus paduoda kunigui rankas, o šis linki jiems laimės bei palaimos moterystėje ir pamoko, kad gyventų vienas kitą mylėdami ir sutardami bei dievobaimingai. Sutuoktiesiems su svečiais išėjus iš bažnyčios, vieni jų sueina pas mokytoją, kiti – į karčemą prie bažnyčios; čia valgo ragaišį su sviestu, virtą mėsą, geria alų ir degtinę, visa tai atsiveža iš namų, išskyrus nebent degtinę, kurios namie neturi ir perkasi karčemoje. Čia linksminasi keletą valandų ir į nuotakos namus važiuoja gana vėlai, kai visai jau tamsu, kaip būna apie Visus Šventuosius; ten jie valgo ir geria per dieną ir naktį, vieni eina gulti, kiti keliiasi. Taip užia ir rėkauja, kad negali savo paties žodžių girdėti. Kai dar blaivūs ir savo tarpe turi garbių žmonių, vis dėlto prieš valgydami sukalba maldą „Visų akyse...“ arba gieda seną lietuvišką giesmę „*O Dieve wissogal'xisis, Tiewe am'zinasis...*“. Tai gera giesmė, vokiečiai tokios neturi. Giesmės po valgio „Dėkavokim Ponui, mielamui Tėvui...“ jie negieda, tą giesmę ir šiaip tik nedaugelis lietuvininkų gieda namuose. Pirmadienį prieš naktį atvažiuoja nuotakos vežimas, nukabinėtas lino drobės marškomis, jų būdu siuvinėtomis mėlynų vilnionių siūlų raštais, ir papuoštas rūtų vainikais. Visas vežimas būna apdengtas tomis drobėmis, užtiestomis ant lankų, ir yra pailgai apvalainas, nelyginant karieta. Šito vežimo vadeliotojas vadinamas *važnyčia* (*Wasznitz'e*). Piršlys privalo turėti du tarnus ir joja raitas prieš vežimą, kuriame turi pasidėjęs mėsos, pyragą (*Pirag*) ir statinaitę alaus, paskui tą viską jis atiduoda saugoti nuotakos motinai. Vienas piršlio tarnas (*Tarnas*) savo arkliui pakaklėje būna parišęs arklinį skambalą (galbūt kad girdėtų, kur šie gyvuliški žmonės laikosi); prie nuotakos vežimo paprastai joja aštuoni vaikinai, iš kurių keturi yra artimi kraujo giminaičiai ir vadinami vedliais (*Wedz'ai*), o kiti keturi yra šių tarnai, kad vis būtų po porą. Visų tų vyrų kepurės papuoštos vainikais. Vežimo pasitikti eina būrys merginų, nuotakos giminaičių ir draugių, jos nešasi malkų ir ugnies, kad pasišildytų prie laužo, dar turi atsinešusios ąsotį alaus, tad, laukdamos nuotakos vežimo, geria ir linksmi dainuoja. Vežimui atvažiavus, į jį sėdasi dvi merginos, artimiausios nuotakos giminaitės. Pirmasis prijojęs nuotakos kiemo vartus, piršlys randa juos užkeltus ir tvirtai uždarytus, o anoje pusėje mato gal kokį keturiasdešimt žmonių. Jam tenka apie pusvalandį stovėti prie vartų ir laukti, vadinasi, ne itin greitai įsileidžia jį į tą tvirtovę ir ūkininko būstinę. Pagaliau ateina nuotakos brolis arba artimas giminaitis ir klausia piršlį, ko jam čia

reikia? Šis prašosi nakvynės. Toliau klausinėjamas, iš kur atvykęs? Piršlys su-
sako keletą miestų ir vietovių, antai Berlynas, Karaliaučius, Dancigas, Torunė,
Elbingas ir panašiai, nors šių dažniausiai kaip gyvas nėra matęs, o tik vardus
girdėjęs. Jam atsako, esą įsileistų, tik kad su juo per daug žmonių, o piršlys
sako, kad tų žmonių tėra tik keli. Tada vartai atveriami, nuotakos vežimas va-
žiuoja prie durų ir sustoja. Vežimo palydovai jodinėja po kiemą ir šokdina
žirgus. Paskui nuotakos tėvas arba brolis atneša piršliui didelį kaušą (*Kausze*)
lietuviško alaus. Šis nugeria porą gurkšnių ir paduoda kaušą savo draugu-
žiams vedliams (*Wedz'eis*), kad ir tie atsigertų, paskui tą ryką duoda vadelio-
tojui ir jo tarnams, kad laikytų jį pernakt, kol reikės išvažiuoti. Tas didelis ge-
riamasis kaušas turi būti vis pilnas alaus ir nieku būdu ne tuščias. Vadeliotojas
privalo visą laiką likti prie vežimo, kad kas jo nepagadintų. Tarnai sėdi trobo-
je ir geria. Piršlys irgi yra jau troboje, kur varu sodinamas už stalo ir niūkso
tenai kertėje, o keturi vedliai (*Wedz'ei*) sėdi prie jo, kitoje pusėje stalo susėda
irgi keturi smarkūs bernai, galį daug išgerti. Kiekvienas pasirenka vieną ir
stengiasi gėrimu jį priveikti. Girtavimas ir valgymas trunka iki antradienio
paryčio; tada nuotaka vėl apsitaiso tais apdariais, kuriais buvo per jungtuves;
vėl ryjama ir geriama. Paskui prasideda ypatingas garbės šokis: jaunikio bro-
lis šoka pirmas su nuotaka, kuri rodosi visai linksma. Motina pamačiusi, jog
alaus (*Allaus*) jau nebėra ir reiks dėti volę ant stalo, nusiveda nuotaką į klėtį
(*Kleth* – nuotakos būstą) ir aprengia ją ilgais moteriškais kailiniais – pamušti-
ne (*Pamusztim*), veidą uždengia skaromis, užvožia kepurę, gautą iš jaunikio
brolio, ir šitaip apmuturiuotą atveda prie svečių stalo. Motina atsisėda nuota-
kai ant kelių ir abi graudžiai apsiverkia. Jaunikio brolis sėdi iš kairės ir prašo
motiną pasitraukti nuo nuotakos, bet šioji nesikelia, kol gauna iš jo kokius
šešis grašius. Jaunikio brolis pabučiuoja nuotaką, taip pat ir jos motiną ir pa-
ima nuotaką už rankos; tada tarnai atneša valgių ir praneša, jog šie atvežti
nuotakos vežimu. Laikydamas tarp pirštų tris ar keturias žvakes, vienas iš jų
atsistoja priešais nuotaką, atriekia pyrago (*Piragas*), užtepa sviesto ir jai paduo-
da. Kai šioji kelia riekę prie burnos, už jos stovintieji giminaičiai pačiumpa
pyragą šaukdami škak, škak!, ir nuduoda lyg riekę būtų pagavęs šuo; tas pat
ištinka ir kepsnį. Alaus nuotaka išgeria iš rūtomis apipintos taurelės (*Taurel*).
Kai jau išgertas jaunikio alus, motina vėl pripila pilną bertainį savo alaus ir
duoda nuotakai į kelionę kepsnį, duonos ir didelį apvalainą pyragą kolytą (*Ko-
lita*), tą viską jaunikio brolio tarnas sudeda į nuotakos vežimą. Tada ateina nuo-
takos brolis, ima ją už rankos ir vedasi pagal saulę apie stalą, abu verkia. Nuo-
taka kiekvienam paduoda ranką, o su artimais giminėmis pasibučiuoja.
Tuolaik nuotakos brolis gieda giesmę, antai: „Dieve Tėve, saugok mus...“,
„Prašykime Šventąją Dvasią...“ ar panašiai. Taip giedodamas, jis nusiveda
nuotaką prie durų, kurias abu drauge praveria. Paskui nuveda ją prie nuota-

kos vežimo; jis peršoka triskart per vežimą ir palieja virš nuotakos vežimo taurę alaus. Nuotaka atsisėda į vežimą, kurio arkliai visą vestuvių metą buvo šeriami avižomis, o svečių arkliai gavo tik rupų pašarą. Motina duoda vadeliotojui pyragą (*Piraggen*), kepalą duonos ir stuomenį (*Stomenis*), ir šitaip išvažiuoja nuotaka iš tėvų namų. Kelios merginos atsisėda į nuotakos vežimą, kitos apkimba jį ir palydi iki kaimo galo. Kai nuotaka privažiuoja kaimo, kuriame gyvena jaunikis, ribą, čia jos jau belaukiąs pulkelis merginų, jo giminaičių; tos šildosi prie laužo ir turi atsinešusios gėrimo, kurio įpila anoms atvykėlėms; dvi iš pasitikusiųjų atsisėda į nuotakos vežimą. Privažiuodama kaimą, nuotaka meta iš vežimo stuomenį (*Stomenis*), kurį pasiima jaunikio brolis arba kitas jo giminaitis. Jaunikio kiemo vartuose stovi dvi senos moterys, pasistačiusios šiaudų kūlį, kurį reikia pervažiuoti. Nuotaka numeta kiekvienai iš jų po juostą pasikaišyti arba porą keliaraiščių. Nuotaka nuvedama į klėtį (*Kleth*), kur jai reikės miegoti, vadeliotojas botagu įgena ją į vidų; eidama ji meta į šalį žiedą, kurio šoka ieškoti jaunikio giminaičiai. Tuo tarpu merginos, didžiai skubėdamos, nutraukia marškas nuo nuotakos vežimo. Nuotakos tarnai – vedliai (*Wedz'ei*) sukapoja lankus į malkas, užkuria ugnį, jodinėja aplink ir šokinėja per laužą. Į klėtį (*Kleth*) ateina jaunikio motina ir pasveikina atvykusią nuotaką. Klėtyje (*Kleth*) dengiamas stalas, ant kurio stato degtinės ir žuvų, jaunikis ir nuotaka privalo pavalgyti ir išgerti su giminių moterimis. Paskui visi išeina ir palieka jaunikį su nuotaka vienu du. Prie klėties (*Klethe*) sustoja pulkelis merginų ir dainuoja: jaunikis privalo ilgai negulėti, jis turi eiti prie darbo, arklių apžiūrėti; nuotaka privalo malti ir gruce grūsti. Abudu privalo netingėti. Valandėlę pailsėjęs, jaunikis keliai, aptaria su nuotaka, kaip ji turi apdalyti dovanomis susirinkusius gimines pagal giminystės artumą, ir tada išeina iš klėties (*Kleth*), į kurią tuojau pat ateina dainuojančios merginos, o paskui jas jaunikio motina su dviem senomis moteriškėmis. Nuotaka turi atsivežusi kyką (*Kiek*) iš savo motinos, bet paslėpusi jį į šiaudus ar kur kitur. Merginos jo ieško. Prie kyko būna prižišta pora keliaraiščių arba juosta, tai pasiima radusioji. Abi senosios moterys pasodina nuotaką, lig šiol vienplaukę, ir uždeda jai kyką, ši jį triskart numeta. Galiausiai pasilieka kyką ant galvos ir gauna iš jaunikio motinos šlakelį degtinės (gal širdžiai pastiprinti); motina išeina iš klėties (*Kleth*), į vidų ateina jaunikio brolis ir vedasi į trobą dabar jau nuometuotą nuotaką, kuri, įeidama, užmeta ant slenksčio stuomenį (*Stomenis*). Šešurui ji pakabina ant sienos rankšluostį. Anyta sėdi už stalo, prie kurio brolio atvesta nuotaka privalo sustoti. Ji padovanoja anytai marškinius, už tai pabučiuojama ir prašoma sėstis prie stalo. Tuo tarpu atnešami ant stalo jos motinos įduotieji valgiai, anyta prideda prie jų sviesto ir užmeta ant sviesto porą keliaraiščių, atriekia atvežtosios duonos riekę, užtepa ją sviestu ir duoda nuotakai. Tačiau ir vėl jaunikio brolis tą riekę pagauna su jau minėtu

šūksniu. Tada ateina nuotakos broliai ir artimi giminaičiai, kokie keturi ar net devyni, vienas iš jų įsmunka į kiemą ir taikosi įduoti stuboje sėdinčiai nuotakai savo kepurę, jei ne kitaip, tai nors pro langą. Klausinėjami, iš kur jie esą, pasako savo kaimo vardą ir apskelbia, kad ieško savo sesers; juos kviečiasi į vidų valgyti ir gerti, nes jie visada alkani kaip vilkai. Lėbavimas trunka iki ketvirtadienio vakaro, kai šie išjoja, pagaliau ir tos sibaritiškos vestuvės pasibaigia. Praslinkus keturioms ar penkioms savaitėms, kai šviežias alutis jau yra pakankamai stiprus, jaunikio ir nuotakos tėvai kviečiasi pakaitomis vieni kitus ir gimines viešnagėn į savo namus, kad geriau susipažintų. Šį kvietimą pasisvečiuoti jie vadina atgrįžtuvėmis (*Atyresztuwis*); kiek čion dabar aprašytieji čionykščių lietuvininkų papročiai atitinka senuosius prūsų papročius, gali pasiskaityti magistro Hartknocho lotyniškuose ir vokiškuose tyrinėjimuose, kur jis apie tuos dalykus rašo, taip pat Waisselijaus rašinio apie pagoniškas prūsų vestuves 23-iajame lape.

Žodis „keliavežys“ (*Kellewesze*), užtinkamas abiejų autorių raštuose, yra tikras lietuviškas žodis, nes „kelias“ (*Kelis*) yra kaip vokiečių *Weg* ir „vežti“ (*weszt*) reiškia vokiečių *führen*; sudūrus abu žodžius į vieną, „keliavežys“ (*Kellewesze*) yra tas pat, kaip vokiečių *Wegführer*, arba, kaip vokiečiai sako, *Fuhrmann*. Kai kas galėtų dar paklausti, iš kur tie žmonės imasi tokios gausybės alaus taip ilgai girtauti ir lėbauti? Čia reikia žinoti, jog alaus pasidaroma ne tik vestuvių namuose, bet ir kiekvienas artimas giminė bei pasiturintis svečias atsiveža savo alaus vidutiniškos talpos rykuose arba net pilnas statines. Norėtusi, kad būtų griežtai ir tvirtai laikomasi šviesiausiojo kunigaikščio maloningo įsakymo, įtraukto į jau minėto lietuviškųjų apskričių bažnyčių vizitacijos dokumento skyrių apie piršlybas, sužadėtuves ir vestuves, kur primygtinai įsakoma, jog sužadėtuvėms leidžiama daryti ir išgerti tik vieną statinę alaus, kitaip gresia 5 lenkiškų florinų bauda, o vestuvėms – tik keturias statines. Tada nebūtų lietuviškose vestuvėse tokio sibaritiško siautėjimo, kuris atgraso eiti į jas žmogų, mėgstantį garbingą gyvenimo būdą. Aš esu buvęs bene tik porą kartų, prieš daugelį metų, tik kelias valandas, kai vestuvės kėlė čionykštis potabelis (bažnyčios tarnas) ir labai mane kvietė, o daugiau neinu nė į vienas. Ką čia surašiau, pagrįsta kruopščiu ištyrimu; perspēju visus dorus žmones nuo jų: *Linquite ruricolis sua paganalia docti*. Mokytieji, palikite prasčiokams jų pagonybes.

Minėtame dokumente maloningasis valdovas yra išleidęs išganingą paliepimą apie laiką, kada keltinos lietuviškos vestuvės, tokio turinio: „Kadangi lietuvininkai dažniausiai kelia daugybę savo vestuvių rudenį, apie Visus Šventuosius, ir į jas suplūsta kaip gyvuliai visi be skirtumo, tėvai ir vaikai, šeimininkas ir šeimyna, ir girtauja tiesiog gyvuliškai, jog net šunys ir kiaulės lygiai su jais dalyvauja, pūstydami Dievo dovanas, ir drauge ėda bei laka; ir į namus jie skirstosi ne anksčiau, negu bus jau išgėrę iki paskutinio lašo tiek

pas vieną, tiek pas antrą, trečią, ketvirtą, ir kad per savo girtumą ir kvailiojimus jie neboja ugnies, tai Dievo lėmimu bei už bausmę yra supleškėjęs ir pelenais virtęs ne vienas geras kaimas, o jie iš to negreit atsigauna ir savo trobesius atstato tik darydami didelę žalą ir nuostolį maloningojo kunigaikščio miškams, taip pat neišgali mokėti činšo ir atlikti baudžiavos bei kitų savo prievolių; dėl to nieku būdu nuo šiol negali būti leidžiama kelti rudenį tokios daugybės vestuvių. Skelbdami užsakus ir sutuokdami, kunigai turi rimtai žiūrėti, kad nepriimtų vienam sekmadieniui daugiau kaip šešių porų, o jei dėl to ne visi jie galės tą rudenio metų savo vestuves iškelti, tegul nukelia jas į Sekmines arba Jonines arba į kurią nors kitą jiems gerą progą, neapleisdami pamaldų, prievolių maloningajam kunigaikščiui ir savo pačių lauko darbų“. Ta didžiai pagirtina tvarka yra įgyvendinta visose Įsruties apskritys parapijose; šioje Ragainės apskrityje mes, kunigai, irgi norėtume taip daryti, bet ši tvarka niekad nebuvo čia įvesta, o mes patys vieni negalime jos įvesti, jei pasaulietinė valdžia nesuteiks pagalbos. Galėtų kilti dar toks klausimas dėl lietuvininkų vestuvių: iš kur nuotakos ima tokią daugybę dovanų, kurias privalo išdalyti per sužadėtuves ir vestuves? Čia reikia pasakyti, jog vyriški marškiniai tėra apie dviejų uolekčių ilgio; dovanojamas lietuviškos drobės stuomuo (*Stomenis*) yra tik trijų uolekčių arba dar trumpesnis ir vieno uolekčio pločio. Rankšluostis (*Abruse*) yra trijų uolekčių ilgio ir pusės uolekčio pločio; tą viską jos pačios audžia. Vilną keliaraiščiams ir juostoms pasidaryti jos irgi pačios verpia, dažo ir audžia. Visus tuos daiktus jos pasiruošia keletą metų iš anksto. Tačiau to visko yra per daug ir tai daro žalą sutuoktiniams, dėl to maloningasis valdovas minėtame lietuviškųjų apskričių bažnyčių vizitacijos dokumente rimtai ragina taip nedaryti. Tai aiškiai patvirtina žodžiai: „Kai jaunikio giminė yra didelė ir plati, nuotaka privalo duoti ir išdalyti dovanoms daugybę drobių, marškinių, rankšluosčių, austų vilnonių daiktų, pinigų ir panašiai, jog ištis jai pačiai nieko nelieka iš to, ką yra nuo jaunų metų suverpusi, išaudusi, numezgusi ir pasiuvusi. Priešingai, ji nesitiki sulaukti ar gauti dovanų iš svečių per vestuves. Per tokį nualinimą ne viena nuotaka pati lieka be nieko nuoga nuogutėlė ir tik negreit vėl pasirūpina drobių ir audinių savo poreikiams“; ir dar kiti žodžiai: „Taigi tos gausios dovanos ir besaikis nuotakų įsiteikinėjimas turėtų būti visai uždrausti, o kurie tuo naudojasi, turėtų mokėti dvigubos gautų dovanų vertės baudą bažnyčiai. Priešingai, veikiau svečiai ir giminės turėtų šį bei tą duoti jaunesiems namų ūkio pradžiai“; tai iki šios vietos ano bažnyčių vizitacijos dokumento žodžiai.

Labai reikėtų, kad maloningojo kunigaikščio šito labai reikalingo ir naudingo įsakymo būtų griežtai laikomasi, kad nebūtų jis bergždžiai išleistas. Antai teisininkai sako: *Leges sine executione sunt quasi campana sine pistillo* – įstatymai, kurių nesilaikoma, yra tarytum varpas be šerdies.

X skyrius

Apie lietuvių muziką ir jos instrumentus

Lietuvis mėgsta bliauti, žaisti ir dainuoti
Dažnai ir kanklėmis, smuiku, triūba, švilpynėm groti.

Jie turi ypatingos rūšies trimitą arba tromboną, kurį vadina triūba (*Truba*). Ši yra tuščiaavidurė, iš eglės išskobta, apvalainai plėtėjančiu galu, kaip trombonas, iš viršaus tankiai apvyniota beržo tošimi, per sieksnį ilgumo. Du vaikinai vienu metu pučia tas savo triūbas ir išgauna šaunų garsą. Šiaip jie turi kankles (*Kanklos*), devynių arba dvylikos ištemptų žalvarinių stygų (vokiečiai jas vadina kiaulės galva), būgnus, iš šono pučiamas ir kitokias švilpynes, smuiką ir dambūrą¹; tik pastarąjį jie perkasi krautuvėse, o visus kitus instrumentus pasidaro patys. Tokie jie meistrai! Aprašęs tuos muzikos instrumentus, turiu paminėti ir jų vokalinę muziką. Jie visi kompozitoriai ir patys pritaiko savo dainoms gaidą, nors kai kurių yra išmokę iš vokiečių. Jų kakarinės dažniausiai tokios skardžios kaip to žvėries, kurs ėda avis. Iš prigimties jie linkę dainuoti, taigi puikūs apsigimę muzikai, pomėgi dainoms atsinešę į pasaulį; todėl jų moterys ir merginos vaišėse taip bliuina ir spiegia, jog reikia užsikšti ausis. Vaikinai nelabai linkę prie tų pramonių, o tik moterys ir merginos, kurios iš pat ryto nuo antrųjų gaidžių iki prašvintant muzikuoja sukdamos rankines gernas, nes girnų užesys joms yra tarsi bosas ir pagrindas. Jų dainavimo arba veikiau bliovimo temos yra meilės dainos, bet dainuoja ir apie viską, kas tik šauna į galvą ir ką tik mato prieš akis. Kai kurios, bet tik nedaugelis, gieda šventas giesmes prie spingsulių tuose savo išgėrinėjimuose, kur dalyvauja vyrai ir moterys. Apie jų dainingumą gražiai duoda žinią Vilhelmas Martinius², kadaise Verdainės, Klaipėdos krašte, klebonas pagiriamajame eilėraštyje lietuvių giesmynui šiais žodžiais:

*A lituo nomen ducis gens Lithuana agresti,
Natura gaudes carmina ut et lituo.
Nam pecus in domitum modulans ad pascua mittis,
Et repetis JEHU laetus aratra tenens.
Toades, exequias, nec non convivia cantas,
Decantas ululans, quicquid in orbe vides.*

kuriuos aš išverčiu šitaip:

Nuo trimito³ vardą savo vedi, gentie lietuvių sodiečių,
Iš prigimties pamėgusi dainą ir triūbų garsus.

Pūsdoma dūda, ganyklon varai nerimstančią bandą,
Ardama lauką, JEHU⁴ kartoji linksmai.
Dainuoja vestuvėse, vaišėse ir šermenyse,
Laliudama vis apdainuoja, ką tik pasaulį matai.

Jie turi tokių žaidimų ir pramogų: Sūpuokles (*Sopókle*), kurias įtaiso daugelyje savo kiemų per Velykas, Sekmines ir Jonines. Jos daromos iš tvirtų karčių: šios įkasamos giliai į žemę po tris kiekviename gale; jų viršus stipriai surišamas susuktomis vytelėmis. Viršuje stipriai pririšamas tvirtas skersinis; sūpuoklių aukštis yra apie 15 pėdų, o plotis – 13 pėdų. Norintysis pasisupti atsisėda ant lentos, iš abiejų pusių gerai pritvirtintos prie skersinio berželių arba ažuoliukų kartelėmis, bet laisvai, kad suktųsi; prie lentos išoniai stovi du vaikinai, laikydami už galų virvę, ir jį išmeta sėdintįjį sūpuoklėse aukštai į orą. *Kelionės į Rytus aprašymo* 543-iame lape [Adomas] Olearijus⁵ mini, jog maskvėnai irgi turi aukštas sūpuokles, bet jos įtaisytos kitoniškai, kaip matyti ten pat esančiame vario raižinio lape. Jie [lietuviai] pasideda skersai trinką lentą, užmina pakaitomis abu jos galus ir šitaip pasimėtėja į orą, kad ir ne aukštai. Žaidžia žaidimą „Trečias gaudo“. Paslepia žiedą ir liepia spėti, pas ką žiedas žydi, ir daugiau turi tokių žaidimų. Vaikai ridinėja uolekties didumo arba mažesnį ratą, varo jį ilgu pagaliu, kad kuo toliau riedėtų. Per Velykas jie susidaužia virtais kiaušiniiais, dažytais suodžiais arba brezilijomis⁶; pramuštas kiaušinis tenka jį įskėlusiajam. Arba jie ridinėja kiaušinius žeme. Jaunimas mėgsta sekmadieniais šokti karčemose, o kai išgeria – žalioje savo kaimo aikštėje.

XV skyrius

Apie lietuvininkų mirtį ir laidotuves

Numirusį lietuvininką gailiai raudodami
Į kapą neša papročiu senų senovės.

Nors Lietuvos istorikai teigia, kad lietuvininkai paprastai gyvendavę iki šimto metų, kaip rašo Jonas Lasickis knygoje apie Žemaičių dievus (veikale *Descriptio Regni Poloniae*, p. 325), tačiau šioje vietovėje septyniasdešimtmečių ar aštuoniasdešimtmečių tėra tik nedaugelis. Kai iš jų kuris suserga mirtina liga, tuojau pamerkiama miežių ir avižių alui, diegiamas salykklas, rūgstanti misa stovi toje pačioje patalpoje, kur guli ligonis, o sklindančio nemalonaus kvapo ligonis nepaiso. Jei ligonis pasveiksta, tai pats padeda alų išgerti; antai šiose vietose prieš keletą metų buvo labai sena našlė; jos vaikai, pas kuriuos

jį gyveno, mielai jai linkėję dangaus, bet ji vis pasveikdavusi ir bene dešimtį kartų padėjusi išgerti savo šermenų alų, išskyrus paskutinį. Jei nebesitikima, kad ligonis pasveiks, pranešama giminėms, kad šie galėtų paskutinį kartą su juo pasikalbėti. Ateidami jie apgaili ligonio būklę, klausinėja, ar labai jam skauda, ar beturįs viltį pagyti? Išeidami atsisveikina su ligoniu šiais žodžiais: *Passilik su Diewu, Diwe duk jeib Sweiks isz gitumbei, jeib mudupu isz liggos kitta karta wel sussici[k]tumbei*. „Pasilik su Dievu, Dieve duok, kad išgytum, kad mudu vėl sveiki susitiktume“. Ligonis atsako: *Dieve duk*. „Dieve duok“. Jei ligonis numano, jog vargu ar pasveiks, sukviečia namiškius ir pasako, ką daryti su vaikais ir kitais dalykais jam mirus, kaip rikiuoti ūkį. Jei tariasi būsiant gerai, tai pataria visiems laikytis drauge, o jei ne – pasiieškoti kitos vietos gyventi, o tėviškėje, pagal seną jų paprotį, palikti jauniausią sūnų.

Tėvas pagraudena saviškius būti vieningiems ir laikytis kitų privalomų pareigų. Pamaldieji prisako gyventi Dievo baimėje ir siunčia kunigo, kad paruoštų ligonį. Ligoniu mirus, lavoną jie padeda ant žemėje pakreiktų šiaudų ir numazgoja šiltame vandenyje sumirkyta skepeta. Mirusį vyrą apvelka baltais marškiniais ir baltu lininiu drabužiu, kojas apvynioja švariomis skepetomis, o ant galvos užmauna švarią naktinę kepuraitę. Mirusią moterį apvelka dvejais marškiniais, o pasiturinčią – net trejais, galvą apmuturiuoja švaria skepeta. Taip apvilktas velionis paguldomas ant lentos, kol baigs daryti kars-tą, kurį sukala patys iš keturių neobliuotų lentų. Paskui praneša giminėms ir geriems bičiuliams, kad ligonis mirė, nurodo, kada ketina laidoti, ir kviečia dalyvauti laidotuvėse. Savo mirusiųjų nelaiko nelaidotų ilgiau kaip tris dienas ir apie mus, vokiečius, sako, esą mes pernelyg ilgai nelaidojame savo mirusiųjų ir duodame jiems pusiau supūti dar šiame pasaulyje, nors turėtų tik žemėje pūti. Vos ligoniui mirus, kai kurie lietuvininkai prašo skambinti varpais ir sako, jog tai vėlė (*podusz'ia*) palydima. Budėdami prie mirusiojo, jie gieda giesmes. Kapą kasa ne anksčiau kaip laidotuvių dieną, kad nieku gyvu nestovėtų tuščias per naktį; kodėl – nepavyko sužinoti. Galbūt jie laikosi žydų prietaro, apie kurį rašo Bukstorfijus knygoje *Synagoga Judaica*, skyr. 49, p. 704: *Sepulchrum non pridie faciendum et per noctem aperte relinquendum; Nam scribunt, tradicionem se habere, si id fiat, inter paucos, atque adeo 16 dies alium ex ea familia moriturum*. Kapo [duobės] jie nekasa iš vakaro ir nepalieka atviro per naktį; rašoma, jog tai sena tradicija: jei taip padarytų, tai per kelias dienas, gal per 16 dienų, numirtų kas nors kitas iš tos šeimos. Kai reikia jau išnešti kūną, balsu verkdami giminės gieda tokią raudą (*Lessum*): *O! O! Kodėl tu numirrei? Ar ne turrejai gera grasz'a moteri? O! O! Kodėl tu numirrei? O! O! „O! O! Kodėl tu numirei? Ar neturėjai geros gražios moters? O! O! Kodėl tu numirei? Ar neturėjai valgyti ir gerti? Kodėl tad tu numirei? Ar neturėjai geros, gražios moters?*

Ar neturėjai gero kiemo? O! O! Kodėl tu numirei?“ Arba šitaip: O! O! *Mano meilele! Mano sz'irdele! Dabar usz' mirszej sawo wissus kampelus; Dabar meilele, palikkei manne wena, su waikelais. Kur asz' dabar busiu? Kur asz' sawa Galwéle priksiz'iu? Asz' ne gallesiu su jumi i jodaje (z'eme) palysti! Tiktai turesiu ant swieta wargti! O! O! „O! O! Mano meilele! Mano širdele! Dabar užmiršai savo visus kampelius. Dabar, meilele, palikai mane vieną su vaikeliais. Kur aš dabar būsiu? Kur aš savo galvelę prikišiu? Aš negalėsiu su jumi į juodąją (žemę) įlįsti! Tiktai turėsiu ant svieto vargti! O! O!“* Kiek yra šeimoje asmenų, tiek giedama, arba veikiau klykte klykiama raudų. Jei mirė moteris, vyras raudą pradeda tyliai. Kaip skaitome Waisselijaus istorijos knygos 25-ame ir kitame lape, taip pat Hartknocho 13-osios disertacijos 189-ame lape, kaip tik tokias raudas giedojo ir prūsai prie savo mirusiųjų. Gedintieji ir šiaip į laidotuves suėję žmonės (jų esti nemažai, nes subėga iš kaimyninių kiemų ir ateina daug nekviestų) vilki šitaip: vyriškiai laidotuvėse dėvi prastais panešiotais, kasdieniais drabužiais. Moterys pasipuošia baltai ir švariai, kaip ir kitiems su-buvimams. Kai numiršta vyras, moteris eina paskui velionį iki kiemo vartų, taip pat ir vyras, laidodamas savo moterį. Lavoną, padėtą tarp dviejų dviem rankšluosčiais arba virvėmis surištų karčių, ligi pat duobės neša kaimynų vyrai. Vienas neša kryžių, kurį pasidaro patys ir paskui pastato galvūga-lyje. Kūną leidžiant į duobę (taip, kad visų mirusiųjų veidai būtų atgręžti į saulėtekį (rytus); šito paiso ir maskvėnai, kaip rašo Olearijus *Kelionės į Rytus aprašymo* 197-ame lape), karstas esti atvožtas, ir vienas iš artimųjų, antai tėvas arba brolis, nulipa į duobę, padeda lavoną kaip reikiant, jei guli netiesiai, pabučiuoja, pakiša po galva kiek pinigų ir uždeda po dvi saujas žemių ant kiekvieno peties; dabar, šiais nepiniginiais laikais, to papročio dėl pinigų jie dažniausiai nesilaiko, juoba kad mes, kunigai, aiškiname jiems, jog šis būdas ir prietaras yra nederamas. Galiausiai vyriškis užvožia karstą, išsiropščia iš kapo, ir lavoną užberia žemėmis, kaip ir kitos tautos. Paskui keliamos šer-menys, kurias paruošia keli kaimynų vyrai ir moterys. Šitieji ničnieko nepa-siglemžia iš valgymų, nes yra tos nuomonės, jog pasisavinęs ar pavogęs ką pats netrukus patirsi didelę nelaimę (jei tik jie visada šito paisytų, tai nebūtų iš jų tiek daug pakartųjų, kuriems nė garbingų laidotuvių nereikia). Velionis paprastai būna pats prieš mirdamas pasirūpinęs šermenimis ir nurodęs, ką skersti. Jei buvo turtingas, skerdžiamas geriausias jautis, kiaulių, ožkų ir pa-našiai. Rodydami liūdną nusiteikimą paukščių paprastai nepjauna, nekepa nė kvietinės duonos. Skubomis darytas alus paprastai būna dar neprijęs, šiltas ir tokį, irgi skubomis, greitai išgeria. Pagal Bažnyčios vizitacijos doku-mento skyrių apie laidotuves, norint užbėgti už akių besaikiam girtavimui, pasiturintiesiems leidžiama statyti tik vieną pilną statinę alaus, o vargingie-siems – pusę statinės, kitaip gresia 3 markių bauda. Tačiau šito nesilaikoma,

lygiai kaip griežtai nepaisoma, kaip iš tikrųjų derėtų, maloningo aukščiausios valdžios įsakymo, kad kapinaitės, kurių lietuvininkai turi prie kiekvieno kaimo ant kalnelių savo laukuose, būtų aptvertos. Šitaip nusižengia daugelis, ypač gyvenantieji netoli dykros. Laidodami senius ir turtingesnius, užsako gedulingą pamokslą, kurį sako kunigas kapinėse arba, kai prastas oras, troboje. Gedulingą pamokslą užsako artimas giminaitis, dažniausiai kaip tik tą valandą, kai kūną jau metas laidoti, ir kunigui tenka skubomis susiruošti, paknopsams važiuoti ir pamaldas laikyti. Nes jiems atrodo, kad kunigui nereikia apmąstyti pamokslo, kad viską iš anksto jis turįs galvoje: jam tokia kalba esą tas pat, kaip jiems tarpusavio pašnekesys ar veikiau pasizaunijimas. Ir štai šitaip ateina lietuvininkams jų žemiškojo gyvenimo pabaiga.

Vertė VYTAUTAS JURGUTIS

KOMENTARAI

- ¹ Pilypo Ruigio *Žodyne* (Ruhig, 1747), liet., p. 22: *Dámbras, bro*, m. ein Brummeisen; vok., p. 86: Brummeisen *Dambras, bro*, m.
- ² Vilhelmas Martinijus Danieliaus Kleino *Giesmynui* parašė tris dedikacinius eilėraščius, vieną hebrajų ir du lotynų kalba, tarp jų ir Teodoro Lepnerio šiame skyriuje cituojamą, pavadinimu „*Ad plebem Lithuanicum*“. Kleino *Giesmynne* Martinijaus parašas yra tik po kitu, trečiuoju eilėraščiu, bet Lepneris pagrįstai priskyrė jam ir šį, parašytą trijų eleginių distichų forma. Iš Lepnerio *Prūsų lietuvių* Simonas Daukantas tą eilėraščių („*A lituo nomen ducis...*“) įrašė savo *Dainių žemaičių* (1846) antraštiniame lape, irgi nurodydamas autorių Martinijų.
- ³ Kai kurie senieji autoriai sulotynintą Lietuvos, lietuvių vardą (*Lituania*, *lituanus*) vedė iš žodžio *lituus* (pučiamasis ragas, trimitas). *Lietuvių kalbos meletemos* (*Meletema sistems lingvam lituanicam*), parašytos 1708 metais, § 2 Pilypas Ruigys apie tai rašo: „*Alios dicit Michau a lituo, cornu venatoris, per ignorantiam dici, quasi quod regio illa plurimos venatores habeat!*“ („[Motiejus] Miechovietis sako, jog kiti per neišmanymą lietuvių vardą kildina iš žodžio *lituus* – medžiotojo ragas, lyg būtų tas kraštas turėjęs daug medžiotojų“ (Ruhig, 1747, p. 332, 284).
- ⁴ Eilutė su JERU yra susijusi su kai kurių XVI amžiaus autorių teiginiais apie lietuvių bei kitų baltų kilmę iš žydų, esą atsikrausčiusių prie Baltijos jūros romėnų persekiojimų laikais. Karaliaučiusis Severinas Goebelis (*Goebelius, Göbel*) knygoje apie gintarą (*Goebel*, 1567) aiškino, esą kai imperatorius Titas Vespasianus sugriovė Jeruzalę, daug žydų pabėgė laivais, o kai kurie, vėjų blaškomi, pasiekę Baltijos krantus Prūsijoje, kur skurdžiai tebegyvena pajūryje. Dėl to jie, „graudžiai giedodami seną savo raudą, dažnai kartoja *Jeru Jeru* kaip Jeruzalės vardą“. Johannes Löwenklau (1533–1593) neva jaunystėje girdėjęs iš latvių, tokios barbariškos tautos Livonijoje, raudą... *Jeru Jeru Masco lo*, atseit prisimenama kartu ir Jeruzalė, ir Damaskas. Vėlesni autoriai (Matas Pretorijus, Christophoras Hartknochas, Pilypas Ruigys ir kt.) tuos teiginius atmetė. Pasak Ruigio, tas *Jeru Jeru* galėjusi būti lietuvių liaudies daina *Gėriau gėriau, pasilinksmiojau*, o *Jeru Jeru*

TEODORAS LEPNERIS

Masco lo – Giritu, giritu maskolių. Pretorijus apie Goebelio teiginius rašė: „Ši nuomonė turi prastą pagrindą. Nors jie ir kartotų savo dainose žodį *Jeru (Geru)*, bet tai dar nereiškia, kad tuo žodžiu mena Jeruzalę, o juo labiau – savo kilmę iš ten. Mat prūsiškas žodis *Jerriu (Gerriu)* reiškia geriu, ir aš veikiau patikėsiu, kad jie prie darbo daugiau galvoja apie išgėrimą nei apie Jeruzalę, kuri jiems nė motais. Kaip žinoma, ši tauta labai mėgusi išgerti, tai net jų religijoje atsispindėjo...” (Ruigys, 1986, 111, 285, 419–420).

⁵ Žr. šios kn. p. 677.

⁶ Pilypo Ruigio *Žodyno* (1747) vok., p. 84: Bresilien (Färbekraut), *Breziljos, jû*, f. pl. LKŽ šio žodžio nėra.

VYTAUTAS JURGUTIS

PAGONIŲ ŠNEKTOS IŠ NAREVO

apie XVII a.

Bresto gyventojas Viačeslavas Zinovas 1978 metais vienoje sodyboje Be-lovežo girioje (Baltarusijoje) netoli Novyj Dvoro (į vakarus nuo Rovbickajos ir Krynico gyvenviečių Pružanų raj.) rado lotynišką knygą, kurios pabaigoje buvo įrišti popieriaus lapai su rankraštiniu lenkų-jotvingių (?) kalbų žodynėliu. Šis radinys netrukus dingo (dėl radėjo tėvų kaltės), išliko tik Zinovo padaryta ne viso žodynėlio kopija, kurioje užrašyta 215 žodžių (dar 7–10 žodžių Zinovas neperskaitė ir paliko nenurašęs). 1983 metais apie žodynėlio kopiją sužinojo šių eilučių autorius, pasirūpino ją gauti ir paskelbė su plačiais paaiškinimais (Зинкявичюс, 1984; Zinkevičius, 1985). Kopija saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje. Žodynėlį lenkiška antrašte „Pagonių šnektos iš Narevo“ (Narevas – dešinysis Bugo intakas, tekantis į šiaurę nuo radimo vietos) greičiausiai buvo susidaręs vietos kunigas, savo parapijoje, matyt, turėjęs jotvingių (?) ir lietuvių kalbomis šnekančių žmonių (žodynėlyje jotvingiški žodžiai painiojami su lietuviškais). Užrašyta nelabai tiksliai. Painiojami kai kurie garsai, skardieji priebalsiai maišomi su dusliaisiais, pasitaiko žodžių be galūnių ir pan. Kada žodynėlis sudarytas, nelengva nustatyti. Jo senumą, be kita ko, rodo vokiečių vadinimas kryžiuočiais ir rusų – maskvėnais. Iš žodynėlio matyti, kad jotvingių gentys Narevo aukštupyje anuomet kalbos požiūriu labai skyrėsi nuo tų, kuriuos kryžiuočiai po 1283 m. pergalės išvežė į Sembą ir kurių suprūsėjusios kalbos fragmentus po pustrėčio šimto metų paskelbė Jeronimas Maleckis (*Hieronymus Maletius*).

Žodynėlyje Narevas vadinamas *Naura* (senas baltiškas pavadinimas, primenąs Herodoto *neur*us), kryžiuočiai (vokiečiai) – gudais (rašoma *guti*), o maskvėnai (rusai) – drigais ar drygais (nuo rytų slavų genties dregovičių pavadinimo, plg. baltarusių *дрыгавічы*). Tarp įvairių kitų žodžių yra keletas susijusių su senovės baltų religija bei mitologija.

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Sūduvių (jotvingių) mitologija iki šiol buvo žinoma tik iš *Sūduvių knygelės* ir jai artimų šaltinių, kuriuose aprašomi sūduvių, jau kelis šimtmečius gyvenusių Semboje ir patyrusių nemažą prūsų įtaką, papročiai bei tikėjimai. Jei paaiškėtų, kad šis žodynėlis autentiškas, turėtume keletą tikrųjų sūduvių (jotvingių) nors ir vėlyvų mitologijos nuotrupų. Iš jų matyti, kad sūduviai,

PAGONIŲ ŠNEKTOS IŠ NAREVO

kaip ir kiti baltai, garbino dangaus ir Griausmo dievus (*devs, Pjarkvs*). Jeigu iš tikrųjų, kaip mano Zigmas Zinkevičius, prie *pogánske* yra praleistas žodis *bogy* (dievai) (Zinkevičius, 1985), tai išeitų, kad Laumė irgi buvo laikoma deive. Sprendžiant iš lietuvių laumės vardo ir vaizdinio kilmės aiškinimo (Vėlius, 1977, 118–122), laumė irgi galėjo būti žemės deivė. Kaip ir lietuvių, ji, matyt, buvo painiojama su laime; jeigu *Lauma* vadinama laimė (*szczęście*), nors žodynėlio originale gal čia buvo Laima ir tik perrašant padaryta korektūros klaida. Prie žemiškųjų dievybių pagal vardo kilmę priskirtinas ir *tuolis*, reiškiantis „žeminių“ (plg. prūsų Patulą „požeminių“. Žodynėlyje, ko gero, yra paminti svarbiausieji sūduvių dievai, kurie (pagal G. Dumézilio trijų funkcijų teoriją) atliko visas svarbiausias indoeuropiečių dievams būdingas funkcijas: 1) juridinę ir maginę (*devs, tuolis*); 2) karinę (*Pjarkus*); 3) ekonominę (*Laume*). Tačiau kol šio paminklo autentiškumu abejojama (žr. Smidt, 1986), jame esančiais mitologijos duomenimis reikėtų naudotis atsargiai.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Zinkevičius, 1985; Зинкявичюс, 1984.

Literatūra: Зинкявичюс, 1984; Zinkevičius, 1985 ir 1992; Schmid, 1986.

Tekstas iš: Zinkevičius, 1985, 65, 66.

PAGONIŲ ŠNEKTOS IŠ NAREVO apie XVII a.

szczęście – **Łauma**.

bóg – **devf**.

pogánske – **Pjarkvf**.

Łaume. [P. 65.]

diabał – **tuofj**. [P. 66.]

SIMONAS VAIŠNORAS

apie 1545–1600

Simonas Vaišnoras Varniškis (*Waisznarus, Waischnor, Wosnarus, Voišnar, Waischnoras*) – liuteronų kunigas, lietuvių raštijos darbuotojas, vertėjas.

Manoma, kad gimęs Žemaitijoje (Žemaitiją ir Lietuvą vadino tėvyne), o iš jo paties vartoto prievardžio Varniškis spėjama, kad kilęs nuo Varnių. Kada persikėlė į Prūsiją, nežinoma. 1568–1571 metais studijavo Karaliaučiaus universitete teologiją, apie 1571–1576 metų laikotarpį trūksta žinių; 1576–1600 metais kaip liuteronų kunigas kunigavo Ragainėje; 1600 metų lapkričio 16 dieną čia ir mirė.

Vaišnoras vertė giesmes į lietuvių kalbą, redagavo Jono Bretkūno verstą Bibliją ir Postilę, išvertė ir išspausdino vokiečių teologo Adamo Francisci, manoma, kad ir Jakobo Herbrando (*Jacobus Heerbrand*) bei Egidijaus Hunnijaus (*Aegidius Hunnius*) rašinius. Du pastarieji buvo išspausdinti kartu su Francisci knygos *Margarita Theologica* vertimu, lietuviška paantrašte *Žemczuga Theologischka*, Karaliaučiuje 1600 metais.

Pateikiamas fragmentas yra liuteronų Marburgo ir Vitenbergo universitetų profesoriaus Egidijaus Hunnijaus (1550–1603) veikalo *Dalis, arba skyrius, apie Senojo ir Naujojo Testamento sakramentus (Articulus sive Locus de Sacramentis Veteris et Novi Testamenti [...])*, Frankfurtas prie Maino, 1590, pirmasis leidimas) XVI skyriaus vertimas, lietuvių kalba pavadintas „Apie popieszischkaie missche“. Iš kurio leidimo (Hunnijaus knyga perspausdinta 12 kartų) vertė – nenustatyta. Čia pateikiamos ištraukos yra tiksliai išverstas Hunnijaus tekstas (Witte, 1931, 100–139).

INGĖ LUKŠAITĖ

Teksto vietos apie užkalbėtojus ir „abrozdu“ garbinimą yra tiksliai išverstos iš Egidijaus Hunnijaus knygos, todėl didesnės reikšmės senovės baltų religijai ir mitologijai neturi, nebent mitologinių terminų istorijai. Tačiau iš jų galima spręsti, kad anuo metu Lietuvoje būta užkalbėtojų ir kad užkalbėjimai jau tada buvo sinkretinio pobūdžio (senojo tikėjimo realijos sumišusios su krikščioniškojo). Priešingu atveju Vaišnoras būtų manęs, kad tos vietos skaitytojams nesuprantamos ir jas būtų komentavęs. Iš teksto galima spėti ir apie dievų atvaizdų buvimą, nes apie akmens ir medžio „abrozdu“ irgi kalbama kaip apie žinomą faktą.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacija: Vaišnoras, 1600.

Literatūra: Witte, 1931; Bertuleit, 1933–1934, 14; Biržiška, 1960, 180–186; Palionis, 1967, 64–65, 41–42; Lebedys, 1977, 108–111; Vaišnoras, 1997; Michelini, 1991.

Tekstas iš: Vaišnoras, 1600, 27, 30, 36.

APIE POPIESZISCHKAIE MISSCHE

1600

[...] Miŝŝchoie kunigas ne ŝu Baŝznicze kalba/ kadang ghiffai wis neŝzinomu lieŝzuwui¹ tą laika/ neigi ŝu Chrikŝczoniŝchku ŝurinkimu² bjla/ bet tjlomis ŝu Elementais dūna ir wienu/ kurie nieka negal permanjti/ tarp kitu tada kalbu/ ant dūnas ir wina ŝchiūs ŝodczus tardams (Neffa tatai jra mana kunas/ Neŝŝa tatai jra mana krauies) dara ghie ligei kaip ir anie kurie welnus uŝchkalba ir apmonije/ ŝawa tikrais ŝodczais/ kalbomis ir maldelemis ant ne-protinguiu ir nepermananczuiu ŝutwerimu ŝchwelpaedami/ iūdŝziniŝtomis nor apmoniti ir tatai uŝchkalbedami.

Parodik ir deŝchimtaghi kleiojma?

Taŝŝai wadinamas jra tai ἀρθολαθρκά tai eŝt/ garbinimas ir meldimas dūnas³/ kuroie anis ŝawa Miŝŝchininkams ir weiŝdetoiems Miŝŝchoie dūna roda/ idant anus ta melŝtu/ kurŝai daiktas teip iŝchgaŝtingas jra/ iog dideŝnes balwoniŝtes nae tarp pagoniu buti negaleia. Kad tie poakim medczia/ alba akmenia abrozdu klupodami meldaefsi/ ŝzinoia gerai/ iog medczei ir akmes būwa/ neigi tū teiŝioij anis tūs medczius meldaef/ bet priemieros/ kadang anis tikeioŝi/ iu Deiwes/ kuriomis ŝu tais regimaiŝeis abrozďais noreia joms intiktinai paŝitekaeti.

[...] Tos dalis jra cziūŝta paczas per ŝawe nepiktas/ bet geras/ taczau kaip pag to Diew wiliŝchkaie alba balwoniŝchkaie Miŝŝche/ teip maŝzai paŝchwen-cze/ kaip anie kalbamieghi ŝodczai ŝchwentoŝes Traices/ maŝzai paŝchwen-cze anūs uŝchkalbaetoius Welnu/ kureis monais iūdŝzinei elgeŝi. Kaip tada iūdŝziniŝchkūŝe uŝchkalbejimūŝa/ wardas Diewa Tewa/ Sunaus/ ir Dwafŝes Schwentoŝes baiŝei piktai jra wartoiemas.

SIMONAS VAIŠNORAS

KOMENTARAI

- ¹ Knygoje kritikuojamos katalikų mišių apeigos. *Nežinomas liežuvis* – lotynų kalba.
- ² *Su krikščionišku surinkimu byla* – kalba su krikščioniška bendruomene. Protestantai Bažnyčios organizacijoje pabrėžia parapijos bendruomenės vaidmenį. Prūsijoje ši bendruomenė lietuviškai buvo vadinama surinkimu.
- ³ Katalikų mišių apeigas – Pakylėjimą – lygina su pagonišku medžių ir atvaizdų garbiniu. Liuteronai tuo metu Pakylėjimo nelaikė auka.

INGĖ LUKŠAITĖ

MIKOŁAJAUS REJAUS POSTILĖS VERTIMAS

1600

Mikołajaus Rejaus Postilės (*Postilla polska*, Kraków, 1557; [s. l.], 1560; [s. l.], 1566; Kraków, 1571) vertimas į lietuvių kalbą (*Postilla litvowiszka*) yra išleistas 1600 metais Vilniuje spaustuvininco, knygrišio ir knygų prekybininko Jokūbo Morkūno. Manoma, kad asmuo, pasirašęs po dalies teksto vertimu ir knygos dedikacija raidėmis J. B. ir J. B. M., yra tas pats Jokūbas Baltramiejaitis Morkūnas.

Jokūbas Morkūnas (*Marcovicius, Markowicz*), pirmasis lietuvis spaustuvininkas Lietuvoje, evangelikas liuteronas, gimė apie 1550 metus, mirė po 1611 metų. Kilęs greičiausiai iš Rytų Lietuvos. Manoma, kad nuo 1583 metų studijavo Karaliaučiuje. 1592–1607 metais dirbo Vilniuje kaip spaustuvininkas ir knygrišys. Kurį laiką buvo globojamas Sofijos Morkuvienės-Vnučkienės (jos lėšomis išleista Postilė) ir Kristupo Radvilos. Spėjama, kad Postilę Morkūnui padėjo versti Vidžių katechetas Albertas Striška. Abu gerai pažinojo Lietuvą, jos gyventojų papročius. Postilė versta iš Morkūno 1594 metais Vilniuje išleisto Rejaus pamokslų rinkinio *Postilla polska* penktojo papildyto leidimo. Teksto realijos atspindi Rejaus aplinką, tačiau lietuviškų žodžių atitikmenys – Morkūno žinotas Lietuvos gyvenimo sąvokas.

Mikołajus Rejus (*Mikołaj Rej*, 1505–1569) – lenkų rašytojas, vertėjas, protestantas. Gimė netoli Haličo Žuravne, gyveno Lvove, Krokuvoje, Mažojoje Lenkijoje. Turėjo dvarų Haličo žemėje, Mažojoje Lenkijoje. Labiausiai tikėtina, kad aprašomosios realijos atspindi Mažosios Lenkijos ir Haličo apylinkių gyventojų papročius XVI amžiaus viduryje (1-oji Postilės laida išėjo 1557 m.).

INGĖ LUKŠAITĖ

Senuosius papročius ir tikėjimus liečiančios žinios Morkūno Postilėje išverstos iš lenkiškos Mikołajaus Rejaus Postilės. Yra nedidelių vertimo netikslumų. Pavyzdžiui, pirmojo gavėnios sekmadienio pamokslo sakinyje apie būrimus praleistas žodis *alchimije*. Jeigu šis žodis praleistas todėl, kad vertėjui (ir Lietuvos skaitytojui) buvo mažai žinomas, tai galima manyti, kad kiti Rejaus aprašomi lenkų senųjų papročių ir tikėjimų momentai Postilės vertėjui buvo suprantami ir žinomi. Iš tiesų panašius kalendorinius papročius, burtus ir prietarus praktikavo ne tik lenkai, bet ir kitos Europos tautos. Vadinasi, jie

galėjo būti žinomi ir lietuviams. Todėl vertėjas nekeisdamas juos ir išvertė į lietuvių kalbą. Žinoma, turbūt daugiau čia lėmė pats tikslus, kone pažodinis vertimo principas. Lietuvių mitologijos tyrinėjimams Morkūno Postilėje esančios žinios ne itin reikšmingos (tik terminų istorijai ir paplitimui, anuo metu būdingai krikščioniškosios ir liaudiškosios pasaulėjautos sąveikai tirti, lietuvių ir lenkų papročių paralelėms nustatyti ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacija: Postilla lietwyszka, 1600.

Literatūra: Kallenbach, 1905, 108–118; LLI, 154; Drukarze, 1959, 160–166; Biržiška, 1960, 196–204; Bibliografija, 1965, 156–173; LB, 1969, 276–278; Lebedys, 1977, 78–79; Koženiauskienė, 1990, 158–164; Zinkevičius, 1988, 200–204; Lukšaitė, 1999a; Lukšaitė, 2000a.

Tekstas iš: Postilla lietwyszka, 1600, I, 110 (2), 169 (2)–170 (1); II 336 (2)–337 (1), 359 (2); III 8 (1), 57 (2), 61 (2).

POSTILLA LIETVWISZKA 1600

Kożonis ant Nedelos pirmos Gáwenios.

[...] O teip tie wiŭi kurie tiktay átŭtoia nuog nuwey3deima jáwo/ o nuog páf3áukima jáwo / ant kokiá tiktay noris ira áugliaus ábá vredá / o dáfíłáy-džia išdumot jáwi kitu ſprowu netikru / o kitu žinkſniu nodieioy Pona / negi ghiemus prigul / tie wiŭi gunžia Pona jáwo / o wiſur wáykf3cžioia be ápwáy3dos io. Bát kurie pác3ciway/ pábážnay ſtowi págál wálios Pona / o cžedidámi páf3áukimu jáwo / nufiduodámi ing nepriderancžius ir ne tikrus dáyktus / negundidámi neiokiáme dáykte Pona jáwo / o niſiduodámi neiokiuofne žináwimuofna ir cžernoknižiſtoſn / ir kituoſna dáyktuosna nepriderancžiuofna/ tie dábár wáyksćioia ápwáy3doy io/ o antá tokiá kożna wiŭádá ira pilna járgibe io/ ir ſ3wentu Aniołu io. [...]

Kożonis ant dienos treczios Weliku.

[...] Nes wey3dek pilnay/ kácžeyb teypag ney ráſ3tá nemokietum bey nieka/ ney iokia páremimo ráżuma jáwo prigimta iš niekur neturetumbey/ tádá kad jáwi átmifi ant ánu žolinikiu/ ir ant ánu cžernaknižniku/ ir ant ánu

Įtebuklingu išdumotoiu įvieta to/ kaip Ponas Dievas dalydžia čertuy biauramuy/ idant ghiemus tarnaute/ idant ghiemus padetu anu biauriu mokslu ir išdumoimu iu/ kaip pekus ir kitos žweris begines palkuy iuos/ kaip ik čęęi padeft ghiemus anop biaurop ingiimop ir anay padwárnikiſtey iu. [...]

Kozonis ant nedelios Sekmos liekos po Tráycey S.

[...] Nes kas nu nori priiwey3det támuy/ kokjáy ir mokslás ába įprowa nu janc3iui fári3euf3u muſu ápe į3wentimá į3wenc3iui Ponuy Diewuy muſu. Tátáy wiſá įprowa/ o tátáy wiſá nodieiá/ nedi3bt nieka áná diená/ o bá3ni-č3iona páfred3ius margay eit/ ir įtotis kur wiriaufi3y wietoy o žwálgitis wienas antrop. Ir tenáy páfi3int tenáy įweykintis/ tenay dáfi3inot ápe wiſás įprowás wienas antra: Potam pri3iklaufe čiuiłbeymá/ trenk3má/ v3imá/ kuriámuy newienas neiokia žod3ia ne iš3mano/^[1] o dawęš áfiera/ ir páfi3la-kięš wandeniu/ iau eyk ant wiſu did3iauf3iui ir biauriauf3iui iš3rádimu ába išdumoymu įvieta to/ o iau puſiaui griekás iaygu kas nenufi3giertu diená į3wentá/ ába neį3okinetu kaip páloſ3ęš v3deięš wáinikus/ ába kokiá į3áką ant gálwos jáwo.

Niugi kad átais kokios kitos į3wentes ant čiáfties žiwatá Poná ir įprowu į3wentu io páttátitu/ teypag ir nekuriu į3wentu io/ mums ant pámokſtá o ant priiwei3deymo žiwata iu páliktus. Č3ia iau tenáy ant káledu/ iáygu neſiwálkios į3augdámás per wiſa nakti/ duris iš3muſ3inédámás/ o deſ3ru neſurankios/ ábá iáygu per wiſa nákti žay3dámás láimos ne ghieſ3ká/ iau kaip tos į3wentes niekad ne į3weſtu. Nedeli3y v3gáweniu kas wel nepá3ius ant budá kaip turi but/ gimia notmáinis lic3inoſn/ drápáną ába ápfiredimá wel-nuy ligiá jáwi ne išdumos/ iau kaip nedáritu krik3č3ioniſ3káy káltey ganá. Puſiaui gáwenio Nedeli3y kas neiſi3páwiedos/ iau abeioghime wáik3č3iot muſiia/ nes io Popie3ius ne peržegnnoia.^[2] Werbos Nedeli3y kas pupeles nepráriio/ o ážuole Chriſtuſá ing mieſtą nepálideio/ či3ia iau duſ3ios iš3gánimá noptureio. Didey petnic3i3y ghiay báſas newáik3č3ioio/ Judoſ3iuy ſu Piłotu nełoioio/ ába ghiay gimi nupraufe/ iau mukos Poná nemineio. Subát3y didey vgni ir wándeni pá33weſt/ bandą tuo į3lákít/ ir wiſus kampus namuoſe áb3imet/ tátáy teypag dáiktás piłnas. Welikoſe kas į3weſtá ne wálgis/ o deſ3ru del žálc3io/ kriená del błuſu/ ghierubes del ápkálimo/ iau piktás krik3č3ionis. O iay paldienikie ir ſu Ponia ik auſimus purwu3n nimpulſ. O wtárnikie pautu ákmenia káktóná net ákis iš33oktu nims/ tádá iau nepádare ganá káltey jáwo. Dienoy Diowo v3ęngima/ tátáy eſt/ į3eſ3tinu/ kás Je3uſa liepos/ wirwe kaip wagi ing dągu intaruke/ o welniá nuog kałno numes/

o potam ju iuo po vlicziás begineiá/ tátáy didžius átláidimus ir tárnáwimus
 jáwi priefš diewa ápturi. Dieną Joná šžwentá kiekžeis apšiuost/ o per wišą
 nákti áplinkuy vgni šžokinet/ ir tátáy teypag nemáži dárby miešžirdingi.
 O tenáy didžiaufieghi žináwimáy/ bludimáy/ tuo čžesju deštis. Nu ką Grám-
 nicžiu/ blažeyku anu šžwentu/ jurišžu žoliu tušu/ ano wáykšžčioimá po
 rinka/ lápiniu šuštátitu/ šu bubnáis ir šu dudomis/ ir kitu išžumoimu/ o kas
 išžrážitu abá atmáštitu/ teyp iog truputi ešme táme škirium nuog pahoniui^[3]
 kurie káip Powiłas S. rážšo/ giwuliuofe šwietá to/ ir dumoime šáwo/ ghiešž-
 koio Pona Diewá šáwo.

Kozonis ant nedelios Dwidešžimt pirmos po Traycey S.

[...] Jau peržináwimá/ iau per išireišžkimá/ iau per išdumotus mokštus/
 iau teypag per priwiliáma žmoniui fašžiwu šakima/ kuriomis páklidės šwie-
 tas/ o ánfáy kitrás išžwádžiotioias gimines tos biednos žmoniui/ wišad tureio
 vžtemdit tas ákis mušu/ iog mes trudnáy tureiom biednikáy kadá tikráy
 prišiwieždet deiwištey šžwentay Poná to ir gálibemis io/ ghiešžkodámi io
 po tułas wietas ir krážtus/ káip kokia beguná/ o klawždámies ápe štebukšus
 io regimus.

Ant dienos S. Andreiaus. Ewangeliia šu išguldimu.

[...] Bat ne teip káip iš mokštu ir iš išdumoimu čžerta pápráte me buvom
 ápišwáikščžiot dienas šžwentás Poná šáwo/ ir dieną átminima/ ába žiwatu
 šžwentu ir wiernu io ápišredę kuo gieriaufey/ prišiklaušę šžaukima/ trenkšmá
 bážnicžoy/ o potam cielą dieną šžokinet bubnit/ žáišt/ giart/ o newieno pik-
 to dárbo kiek iu ir ik metamus iau anuo čžesju nopláist. O wietoy átminimá
 šžwentu ir wiernu Poná/ o wietoy mokšta ir šekioghima žiwáta iu wienámuy
 ant čžiašties kiekžeis ápišiuost/ o cielą nákti šžokinetą subat ką/ ántrámuy
 ant čžiašties žinaut/ o ant križiaus guledámas poterius kušžtet/ o per šápną
 moteri ába wirą nuweiždet/ kitámuy žašienos priwirt. O wišad kitus o ki-
 tus čžerta išdumoimus kožnáy šžwentey ipácžey išžráždámi vžmiršžę tikru
 ápišwáykščžioymu/ kurie buwo per Dwášiá šžwentą páštátiti/ kuriu dabár
 budu welnio ir báišiu išdumoimu šwietá to/ ir ant šwieto ne máža/ kuriuos
 šawi žmones išdumoio iš čžerto gundimá ant átminimo šžwentu/ o žmoniui
 išžrynktu Pona to.

Kozonis ant dienos Mátheuſza Ewangelistos S.

[...] O mes biedni krikščionis tikray kaip pelus kultumbim: Wienas kopicia ant káкло vždeies o wirwe ápfiiuofes/ kitas drápaną ilguman pálaides o galwos wirſzu jau praſkutęs o birietą ráguotą vždeies/ kitas vtarnikuoſe ir subátose džiowinas/ kitas nutekintą ábrožą nupirkies ant áltoriaus páſtate/ ir žwákę po io ákimis/ kitas jáwi riſžialius priráyſžioias poterius jáwi iſtátitus kuſžteio/ kitus pomiſžkſzs pokápnus stułpu ir ábrožu ghieſžkoia/ iuoſtomis iuos ápiuoſdawá plaukus ant káktos nukirpęs ing medi indedawá žwakies po iu ákimis ſtátidawá.

Kozonis ant dienos Michoła Archanioła.

[...] Ar io ne pilná podangum/ buriiáncžia perkuná graudenimá/ žaibáwimá/ kad ing koki ábeioimą gáletu priweſt žmogu biedną ába kad ing koki žináwimá/ žoliump/ žwákiump ir tułump chárákerump bektu/ átſtoies ſuno-deia o ábginimu Poná jáwo/ neſą žinom iog vgni iš dągaus átwede ſu jáwim ant ſtodu ir ant namu Jopá S. neſą tátay gali pádarit iš iſákimá Pona. Ar ne pilna io ant wándenu/ pákiełdámás weius ir wilnis iu/ o ſu buodáms láiwes po wiernáis Poná/ kad iuos teypag ant kokia ábeioghimá priweſt gáletu/ idant bektu ne kokiump wándenio Diewump jáwo/ ába kokiump páprátu-ſiump wietump ir tułump išdumoimump jáwo/ ába ing ábeioghimá priweſtu vžmirſžę ápweizdeimá Pona iš anu žádeimu io: kad ghis tuoſe ir kožnoſe ne-beſpieczniſtoſe ápweyſdi wiernus jáwo.

KOMENTARAI

¹ Šiame fragmente kritiškai vertinamos Katalikų bažnyčios apeigos, jos lygia greta aprašomos su liaudies papročiais. Užsimenama apie apeigas lotynų kalba, kurių nesupranta parapijiečiai.

²⁻³ Mikołajus Rejus liaudies papročius ir kai kurias Katalikų bažnyčios įvestas apeigas vertina irgi neigiamai, nelaiko jų tikrojo tikėjimo išraiška ir interpretuoja kaip pagoniškus.

RAGANŲ TEISMAI LIETUVOJE

XVII a.

XVII amžiuje Vakarų Europos kraštuose raganų gaudymo ir deginimo paprotys ėmė slopti, o Abiejų Tautų Respublikoje, priešingai, XVII amžiuje ir XVIII amžiaus pradžioje pasiekė apogėjų.

Lietuvoje rasta daug XVII amžiaus raganų bylų dokumentų (daugiau negu XVI ar XVIII amžiaus). Pavyzdžiui, Kupiškio dvare vien per 1641 metų birželio mėnesį buvo išnagrinėta keliolika raganavimo bylų (MAB, f.256, nr. 1080, l.412–414). Tai rodytų, kad raganų persekiojimas XVII amžiaus viduryje buvo virtęs kasdienybe. Žmonės tikėjo, jog raganos ir raganiai savo kerais gali viską – nunuodyti, numarinti ar susargdinti visomis ligomis žmones ir gyvulius, paveikti žmonių reikalus ir tarpusavio santykius (pavyzdžiui, sukelti meilę ar išskirti), valdyti atmosferos reiškinius (sukelti audrą, krušą, sulaikyti lietų), pražudyti daržų bei pasėlių derlių ir t. t. Tą padaryti raganos galinčios ne vien žolėmis ir užkalbėjimais (šitaip, atrodo, daugiausia tikėta XVI amžiuje), bet ir naudodamos įvairiausius užkerėtus daiktus, be to, grasinimais, prakeikimais, veiksmais (apkabinimu, glostymu), žvilgsniu, kvapu ir viskuo, kas įtartina. Tikėta, kad ragana gali pasiversti vilkolakiu. XVII amžiaus antrojoje pusėje ir XVIII amžiuje kai kurie Katalikų bažnyčios sluoksniai stengėsi perimti raganų teisimą į savo rankas ar bent turėti jam didesnę įtaką, kad būtų išvengta raganų persekiojimo kraštutinumų. Pavyzdžiui, 1636 metais Žemaičių vyskupijos dvasininkų sinodo nutarimų rinkinyje (*Collectanea*, 1690, 5) tarp vyskupų teismui priklausančių bylų buvo įvardytos ir raganų bylos. Tos pačios Žemaičių vyskupijos 1643 metų Alsėdžių sinodas nutarimu „Apie raganas“ (*Collectanea*, 1690, 108–110) priminė dvasininkams, kad „kerėtojai ir burtininkai bei visi kiti, kurie viešai arba slapta sudaro magijos ir kerėjimo srities suokalbius ir sąjungas su velniais, privalo būti baudžiami ir pašalinami iš tikinčiųjų bendruomenės“. Tuo tikslu 1628 metų kovo 20 dieną dvasininkams buvo naujai paskelbta popiežiaus Grigaliaus X bulė, kuria asmuo, atsimetęs nuo katalikų tikėjimo ir susidėjęs su velniu, savo kerais sukėlęs vieno ar kelių žmonių mirtį, privalo būti perduotas pasaulietiniam teismui ir deramai nubaustas, o už sukeltą ligą ar nuostolį, padarytą turtui, įkalintas inkvizicijos (kur ji yra) kalėjime. Remdamasis šia bule, Alsėdžių sinodas įpareigojo Žemaičių vyskupijos dvasininkus nuolat išpėti pasauliečius ponus (turimi galvoje žemvaldžiai ir teisėjai) ir reikalauti iš jų, kad nagrinėjant raganavimo bylas nebūtų peržengiamos teisės nustatytos kanki-

RAGANŲ TEISMAI LIETUVOJE

nimų ribos, nepradedama kankinti nesant išankstinių įrodymų, be to, leisti kankinti tik teisėtiems ieškovams. Kai kurių vyskupų pastangos mažinti raganų teismų žiaurumus išryškėjo XVII amžiaus paskutiniame ketvirtyje, ypač XVIII amžiuje, kai ėmė kilti kultūra, plisti švietimas, padidėjo racionalistinės filosofijos įtaka. 1670 metais Krokuvoje buvo išleista 1657 metų Romos instrukcija raganų teismų teisėjams (*Instructio*, 1670), kurioje smerkiami kai kurie raganų teismo absurdoi. Ši instrukcija, perspausdinta Vilniuje 1721 metais, galėjo būti žinoma Lietuvoje dar ir XVII amžiaus pabaigoje. Vyskupų pastangomis Lenkijos Karalystės asesorių teismas 1672 ir 1673 metais priėmė sprendimus, kuriais buvo siekiama apriboti Lenkijos miestų teismų (jie tik ir nagrinėjo raganų bylas) kompetenciją raganų bylų sprendime. Tačiau iš tikrųjų, kaip matyti iš paskelbtų raganų bylų dokumentų, tos bylos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII amžiuje, kaip ir XVI amžiaus antrojoje pusėje, ėjo ne per dvasininkų, o per visus pasaulietinius teismus, išskyrus tik apskričių žemės teismus, nes kriminalinės bylos nepriklausė žemės teismų kompetencijai. Magdeburginių (savivaldos teisės turinčių) miestų gyventojai, apkaltinti raganavimu, buvo teisiami savo miesto vaito ir suolininkų teisme. Bajorams priklausančių valstiečių teisimas miesto teisme Lietuvoje buvo išimtinis atvejis. Bajorų luomo žmonės (tiksliau – bajorės), taip pat bajorams žemvaldžiams priklausantys valstiečiai, apkaltinti raganavimu, kaip ir XVI amžiaus antrojoje pusėje, būdavo teisiami apskričių (paviėtų) pilies teismuose, skirtuose kriminalinėms byloms spręsti. Kai kurių bajorių raganavimo bylos per apeliacijas pasiekdavo ir LDK Vyriausiąjį tribunolą, kuriam buvo leidžiama apskusti pilies teismo sprendimą. Apskritai į pilies teismus patekdavo trijų tipų raganavimo bylos: 1) kai bajorai (bajorės) dėl raganavimo būdavo apkaltinti kitų bajorų, t. y. kai ieškovas ir atsakovas būdavo bajorai (1614 metų Felicijos Rokickienės byla); 2) kai kaltinamasis valstietis (valstietė) priklausė vienam ponui, o kaltintojas (ieškovas) buvo kitas žemvaldys (1655 metų rykūnės Gendrūtos Zaputkaitienės byla); 3) kai vieni su kitais bylinėjosi dviem žemvaldžiams priklausantys valstiečiai (1667 metų bajoro Jono Varlausko byla su Užvenčio seniūnu Vladislovu Gričyna). Taigi už raganavimą buvo teisiami ir deginami ne vien nepriviligijuotų luomų žmonės. Ant laužo nukeliaudavo ir raganų bajorių, bet, žinoma, daugumą sudarė vargingiausių miesto ir kaimo sluoksnių moterys.

Dažniausiai raganaujančius valstiečius ir miestiečius teisdavo paties dvaro savininko (arba dvaro valdytojo) teismas, kuris paprastai vadinamas kviestinių bičiulių, arba asesorių, teismu (susiformavo XVI amžiaus antrojoje pusėje). Į tą savo teismą žemvaldys prisikviesdavo keliolika bičiulių ir kaimynų – „teisės žinovų“. Visuomenės akimis tokie teismai būdavo laikomi privačiais ir neteisėtais, todėl žemvaldys, norėdamas nuteisti tariamai jį apkerėjusį arba

RAGANŲ TEISMAI LIETUVOJE

kerais padariusį žalą jo turtui savo valdinį (tarną, baudžiauninką), pasikviesdavo ir pilies teismo atstovų – vaznių (kitais jenerolų). Jie su liudininkais dalyvaudavo kaltinamųjų tardymuose ir vykdant bausmę, bet teisdavo pats ponas. Atrodo, kad „kviestinių bičiulių“ teismuose buvo nagrinėjamos ir tokios žymesnės raganų bylos, kai tarpusavyje bylinėdavosi valstiečiai, priklausantys vienam žemvaldžiui (atsakovai ir ieškovai – valstiečiai). Tokia, pavyzdžiui, buvo 1646 metais Kupiškio seniūnijos raganų byla. Tikriausiai per šitokius „kviestinių bičiulių“ teismus yra perėję daugelis XVI amžiaus antrosios pusės, viso XVII amžiaus ir XVIII amžiaus pirmosios pusės raganų bylų. Galimas dalykas, kad daugelį mažiau reikšmingų raganų bylų – tokių, kuriose ieškovas ir atsakovas buvo to paties dvaro valstiečiai – sprendavo įprastinis dvaro, t. y. paties pono ar jo paskirto pareigūno, teismas, į kurį jokie „bičiuliai“, arba asesoriai, nebūdavo kviečiami.

Yra žinių, kad kartais pono leidžiami valstiečiai teisdavo savo kaimynus, įtartus raganavimu, savo pačių vadinamajame kuopos teisme, tačiau apie tokius pačių valstiečių teismus, vykusius XVII amžiuje nedalyvaujant ponui ir dvaro administracijai, beveik nėra žinių. Kuopos teismu laikomas raganų teismas, vykęs Magūnuose (Breslaujos apskr.), bet teisėjai čia buvo bajorai, taigi iš tikrųjų buvo įprastinis „kviestinių bičiulių“ teismas.

Raganų bylų teismo procesas, matyt, iš esmės nesiskyrė nuo kitų šalių praktikos. Svarbiausios procedūros dalys: išankstinis tardymas (buvo reikalaujama, kad kaltinamasis prisipažintų „gera valia“ ir išduotų bendrininkus), išmėginimas vandeniui – surištų raganų plukdymas vandenyje (neskęstančios laikytos neabejotinomis raganomis) – ir tardymas kankinant (Lietuvoje dažniausiai buvo tempiami sąnariai įvairiais įrankiais, deginamas kūnas). Kankinti ir deginti teismas kviesdavo budelius profesionalus iš magdeburginių miestų. Sprendimai būdavo priimami dažniausiai remiantis kaltinamųjų prisipažinimu, išgautu kankinant, liudininkų parodymais ir ieškovų (kaltintojų) priesaikomis, kad jie yra tikrai nukentėję nuo kaltinamojo asmens kerų. Jei kaltinamasis išlaikydavo kankinimus, dėl nieko neprisipažindavo ir pats prisiekdavo, kad nėra kerėtojas ir dar jeigu keli kiti asmenys – giminaičiai arba svetimi – savo priesaikomis patvirtindavo atsakovo nekaltumą arba laiduodavo už jį, tuomet teismas kaltinamąjį išteisindavo. Bet pasitaikydavo, kad vyras už žmoną, sūnūs už motiną nelaiduodavo ir nenorėdavo prisiekti. Tokiu atveju, jeigu kaltės įrodymai, teisėjų nuomone, būdavo pakankamai svarūs ir jeigu visas kaimas ar septyni vyrai (kitais atvejais ir mažiau) pareikšdavo pasirengę patvirtinti kaltinimą priesaika, teismas nutardavo tariamąją raganą ar raganų sudeginti, nepaisydamas jo neprisipažinimo. Beje, lenkiškai rašytuose raganų teismų dokumentuose vietoj lenkiško žodžio „stos“ vartojamas žodis „łom“ – lietuviško „laužas“ vertinys.

Esant lengvesniems kaltinimams, vietoj mirties bausmės būdavo apsiri-bojama išplakimu prie laužo ar prie gėdos stulpo, kūno (nosies, ausies) pa-ženkliniu, amžinu nuteistojo išvaymu iš gyvenamosios vietos. Skiriant bausmę būdavo atsižvelgiama į moterų nėštumą ir nepilnametystę. Bajorams būdavo suteikiama teisė turėti advokatą (pilies teismuose, LDK Vyriausiaja-me tribunole). XVIII amžiuje Šiaulių ekonomijos teismuose advokatais pasi-naudodavo ir valstiečiai.

Kadangi Lietuvos Statutas specialių straipsnių prieš raganas neturėjo, tai teisėjai, tardydami ir priimdami sprendimus, dažniausiai vadovaudavosi Lie-tuvos Statuto straipsniais dėl kitų kriminalinių nusikaltimų (nunuodijimo), taip pat Biblijos, Bizantijos imperatoriaus Justiniano I kodekso, Vokietijos teisės kodekso, vadinamosios Karolinos (1532), Jakubo Przyłuskiego Lenkijos kodekso (1584) nuostatais dėl žynių, kerėtojų, burtininkų baudimo, pagaliau „šventa teisybė“ ir vietoje susiklosčiusia raganaujančiųjų baudimo tradicija. Magdeburginiuose miestuose raganos buvo teisiamos pagal Vokietijos mies-tų teisės kodeksą – „Saksų veidrodis“ – ir pagal vietinę paprotinę teisę. Dar neišnagrinėtas klausimas, kokį poveikį raganų bylų teisenai Lietuvoje turėjo visoje Europoje paplitęs vokiečių demonologų Jakobo Sprengerio ir Henriko Institorio vadovėlis *Raganų kūjis* (*Malleus maleficarum*, 1489), kurio lenkiškas perdirbinys išėjo Krokuvoje 1614 metais.

Kaip daiktiniai kerėjimo įrodymai raganų teismuose buvo pateikiamos visokios lėlės, iškamšos (pavyzdžiui, žiurkės iškamša), prikaišiotos laukinių žvėrių dantų, gaurų, paukščių plunksnų, drožtos iš medžio žmogaus kūno dalių imitacijos (tų kūno dalių, kurioms norėta pakenkti, atitinkamą ligą su-kelti). Liaudies tikėjimams, susijusiems su raganavimu, pažinti svarbūs kal-tintojų pareiškimai, liudininkų parodymai ir ypač kankinamų raganų parody-mai, užrašyti tardymo protokoluose ir vaznių pranešimuose pilies teismams. Tuos parodymus reikia vertinti kritiškai, nes kankinami žmonės pasakojo, ką mirties akivaizdoje jiems diktavo teisėjų klausimai ir pačių kaltinamųjų vaiz-duotė. Ta vaizduotė rėmėsi nuo seno liaudyje susiklosčiusiais demonologi-niais, gydymo būdų, papročių ir kitokiais tradicinės pasaulėjautos vaizdiniais.

RIMANTAS JASAS

XVII amžiaus raganų bylose, kaip ir XVI amžiaus, daugiausia kalbama, kaip raganos ir burtininkai savo veiksmiais, žodžiais kenkia žmonėms, gyvu-liams ir visai gamtai. Šitoks vienpusiškas raganų ir burtininkų traktavimas buvo nulemtas raganų bylų specifikos: norint įtariamuosius žmones patraukti atsakomybėn, reikėjo įrodyti, kad jie kenkia, o norint šiuos kenkėjus kvali-fikuoti kaip raganas ir burtininkus, reikėjo įrodyti, kad jie kenkia burdami.

Įrodinėjant šį teiginį, buvo orientuojamasi į vietos tradicijas ir teisinės normos (stengiamasi nurodyti tai, kas to meto visuomenėje buvo laikoma raganavimu arba kas buvo vardijama toje literatūroje, kuria vadovavosi teismo darbuotojai). Atrodo, kad vietos tradicijomis yra pagrįsta daugelis užkalbėjimų ir su jais susijusių veiksmų – drabužių merkimas į šaltinį, kasimas į žemę ar kabinimas tarp dviejų girgždančių medžių, kad žmogus išgytų ar numirtų, krūtų trynimasis pustykle, kad dingtų pienas, sermėgos išvertimas, kad išsi-sklandytų debesys, žemės ėmimas iš įmintos žmogaus ar gyvulio pėdos, kad jiems kas bloga nutiktų, įsiuvimas į patalą iš šaknies išdrožtų žmogaus figūrėlių, rankų ir kojų, vilkų, meškų, kiškių gaurų, paukščių plunksnų, kasimas po lova žiurkės, po bitėmis žalčio išnaros, prie tvartų rupūžės, lėlių susukimas javuose, rasos rinkimas. Buvo tikima, kad galima pakenkti mintimi, žodžiu, žvilgsniu, glostymu, per alų, degtinę ir valgi, pasivertus vilkais, aitvarais ir t. t. Tikėjimai, kad raganos turi savo viršininkus raganius, kad skraido į puotas, pasirašo sutartis su velniais, atsižada Dievo ir visų šventųjų, išdarinėja įvairius burtus su Komunija, buvo daugiausia pagrįsti populiaria ano meto teisine ir religine literatūra, nors, kaip jau minėta, savo ištakomis ir šie raganų veiksmai susiję su vietos tradicijomis. Labiau nuo liaudies tradicijų nutolusiems asmenims (bajorams, valdininkams), net visuotiniam įtarinėjimui pasidavusiems valstiečiams būrimas galėjo atrodyti bet koks nepaprastesnis nemėgstamo asmens poelgis (sutrupintos duonos plutos ar žirnių pabėrimas paršeliams, kepamo gaidžio ištepimas taukais, kiaušinių lukštų pabėrimas po vartais, pono kojų apkabinimas ir pan.). Taigi raganų bylose burtais kartais vadinami ir tokie veiksmai, kurie pagal tradiciją prie burtų neskiriami. Tačiau tokie atvejai nėra dažni, nes dauguma XVII amžiaus bylose raganoms ir burtininkams priskiriamų bruožų pastebėta ir XIX–XX amžiaus lietuvių sakhmėse (Vėlius, 1977, 218–265), o nemaža dalis jų „atliekamų“ burtų ir prietarų aptinkama iki pat XX amžiaus (žr. TK). XVII, kaip ir XVI amžiuje, burtuose vyrauja panašumo, t. y. simpatinė, magija.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Jucewicz, 1842, 181–194, 203–211; Jucevičius, 1959, 477–486, 492–498; Valančius, 1848, 182–192 (liet. k.); Valančius, 1972, II, 343–350; Спрогис, 1896, 3–18; ABAK, XX, 477–478; Jablonskis, Jasas, 1987, 86–313.

Literatūra: Valančius, 1848, 178–182, 192–198; Valančius, 1972, II, 340–342; Karłowicz, 1887; Спрогис, 1896, 1–3; Wolter, 1899; Гуковская, 1900; Довнар-Запольский, 1909, 214–231; Tumas, 1921; Šinkūnas, 1930; Kiela, 1935; Jablonskis, 1939; Baranowski, 1952; Poška, 1959, 374–377; *Raganų laužai*, 1966; Vėlius, 1977, 199–218; Jurginis, 1984; 1987.

Tekstas iš: Jablonskis, Jasas, 1987, 87, 98–99, 142–143, 162, 178–180, 195–196, 200, 204–205, 208–209, 216–218, 226–229, 233–234, 237, 256–260, 262, 276–279, 287–288, 295–297, 303–309, 312; Спрогис, 1896, 13–15; ABAK, XX, 360–361; Jucewicz, 1842, 181–183, 188–191, 203, 205–210; Jucevičius, 1959, 477–478, 482–484, 492–497 (vert. į liet. k.).

1602. V. 23. [Обвинения в колдовстве, предъявленные служанке – невольной женщине Гендруте Якутевной ретовским боярином Валентином Жвагинисом. Отрывок из свидетельства судебного исполнителя Гондингской волости о сожжении обвиняемой.]

[...] Яко бы мела тая Кген'друта вперод в году минулом шест'сот пер'вшом, служечы у него, доч'ку очаровати и, очаровав'шы, от него утечы; которая доч'ка его якобы мела тыми чарами от нее, Кген'друты, очарована будучы, через пул'тора года в голову зашодшы, без розуму ходити. Для которого того чародеиства в року звыш менованом гды, ее поймав'шы, [в] месточ'ку Плун'кган'ском справедливост одер'жал [в] вряде Плун'кган'ском и ее, Кген'друту, ему, Вален'тыну Жвагиню, которая Кген'друту [Кгендрута], будучы у него в дому, тую девку его в дому об'ходила и выз'дровила. И хусти тои доч'ки некоторые были умочоны в криницы, а иное плате межы древем скрипячим и гды тые хусты по-выбирала, доч'ка его якобы выз'доровети мела. А тепер якобы мела в сем году сына его зоп'совати и очаровати.

На тые слова его тая Кген'друта поведила и сама добровол'не приз'на-ласе до того всего чародеиства и мовила, иж „доч'ку твою, Вален'тыне, для того была очаровала, иж мене ненавидела, а сына твоего очарова-лам для того, иж был зо м'ною об'цовал и мел ми тое досит учинити, а иж мене досит не учинил, муселом то ему вделати и его очаровати“.

За которым еи приз'нан'емъ ее, Кген'друту, на смерть казал спали-ти. [...]

1602. V. 23 [Rietavo bajoro Valentino Žvaginio kaltinimas nelaisvajai moteriai Gendrūtai Jakutaitei. Iš Gandingos valsčiaus vaznio pranešimo apie kaltinamosios sudeginimą.]

[...] Praėjusiais šeši šimtai pirmaisiais metais toji Gendrūta, tarnaudama pas jį, pirmiausia pakerėjusi dukterį ir pakerėjusi nuo jo pabėgusi; toji jo dukterė esą būdama tais jos, Gendrūtos, kerais pakerėta, pusantrų metų sirgu-si galva, vaikštanti be proto. Dėl to pakerėjimo minėtais metais sugavęs [ją] Plungės miestelyje, rado teisybę Plungės [dvaro] teisme, ir ją, Gendrūtą, prie-tisė jam, Valentinui Žvaginiui. Toji Gendrūta, būdama pas jį, tą jo mergaitę namuose slaugė ir gydė. Ir kai kurios tos dukters skepetos buvo pamerktos šaltinyje, o kiti drabužiai [pakabinti] tarp girgždančių medžių, ir kai tas ske-petas išgriebė, jo dukterė neva turėjusi pasveikti. O dabar, šiais metais, ištvirk-i-nusi ir pakerėjusi jo sūnų.

Į tuos žodžius toji Gendrūta atsakė ir pati geru noru dėl viso to kerėjimo prisipažino ir sakė: „Todėl tavo, Valentinai, dukterį apkerėjau, kad manęs ne kentė, o tavo sūnų todėl apkerėjau, kad su manimi sanguliaudavo ir žadėjo už tai atsilyginti, o kad man neatlygino, turėjau jam tą padaryti ir jį apkerėti“.

Po šio jos prisipažinimo ją, Gendrūtą, nuteisė sudeginti. [...]

1614. VIII. 6. [Жалоба земянина Упитского уезда Рафала Андреевского на княжну Фелицию Боровскую-Рокицкую, якобы околдовавшую насмерть его жену – роженницу Елену Сологубовну-Андреевскую. Из решения Упитского городского суда.]

[...] А потом умоцованы его милости пана Ан’дреев’ского и их милости панов Сологубов панъ Еисимонтъ место устьяное жалобы покладал ку чытанью позов к’грод’ски упит’ски [...]. С которого поз’ву его милост пан Ан’дреев’ски воспол з ых милост’ями паны швакграми своими на нее, паню // Матеевую Рокиц’кую кнеж’ну Щасную Боров’скую, якобы о царован’е, под’кинен’е кукол’ки под лож’ко мал’жон’це пана Ан’дреев’ского тым способом жалуетъ о том, иж вжо в року тисеча шест’сот десятом, месеца сен’тебра двад’цат ос’мого дня, будучы деи мал’жон’це пана Ан’дреев’ского, а сестре рожонои их милости панов Сологубов, панеи Галене Сологубов’не в стане светом мал’жен’ском за ним, паном Ан’дреев’ским, и кдгы она по пер’шым детяти своим в пологу лежала в ымен’ю своем, называемом Заречу, в повете Упит’ском лежаком, там деи прыбыв’шы она, щасная Боров’ская Матеевая Рокиц’кая, рекомо в наведины, запом’нев’шы бояз’ни божое и встыду люд’ского, прыс’тыпив’шы на он’ час до неи, панеи Ан’дреев’скои, и сед’шы подле лош’ка еи, которая в пологу лежечы еи верыла, яко сусед’це своеи, а звлаща вжо в летех будучои и о таких справах ее ведомою, то пак деи она, Щасная Боров’ская, маючы до нее злую волю, з умыслу слога прет’взятого своего, седечы пры неи у лошка а хочечы с того света чарами своими оную згладити, кукул’ки якиес пороб’ленные шеп’чучы вкинула под лош’ко еи, поведаючы небощыцы мал’жон’це пана Ан’дреев’ского, а сестре панов Сологубов, ижъ то чынит од’ное од сновъ лихихъ и од болюв, поведаючы небощыцы, иж вжо бол’шъ болю не будет мети.

От которого такового на он’час щарован’я через нее, Щасную Боров’скую Матеевую Рокиц’кую, небощыца пани Ан’дреев’ская сох’нути почала и будучы вел’ми хорою, поз’нав’шысе, иж ни од чого ин’шого, тол’ко от тых чаров ее с того света зыити мусит, на нее еще добре перед смер’тю своею, яко на в’раде, так и перед роз’ными людми оповедаючысе и жалуючы о тот учынок еи, над собою учынены. [...]

[...] А на довод жалобы того учын'ку ставил шляхтян'ку зъ зем'ли Жо-моит'ское, именем // пани Зофию Жуковскую Адамовую Пет'ров'скую, которая сама перед нами, судом, став'шы очевис'то, будучы от нас на-пом'нена бояз'нею божою, соз'нала в тые слова, иж ей будучы ужытои от самого и самое пани Ан'дреев'ское до прынят'я дetyти до имен'я их Зареча, там'же тая пани Рокиц'кая до того двора прыехала, прысту-пив'шы сама до лож'ка пани Ан'дреев'скую стирала и шеп'тала штос, поведаючи, иж ты не ест коло того так умеет'на, яко я; там'же кукол'ку з роз'маитою шер'стью собачою и ин'шою у голове, а на шыи и поесе ед'ваб чыр'воны был накручоны, вынем'шы с кешени своеи, под ложко под'кинула.

А кгда ее упоминала, чому бы то чынила, бо и для того Пет'ров'скои немилу было, иж Рокиц'кая, пры порожен'ю не будучы, потом се в то втручала, а пани Рокиц'кая мовила, иж и бол'шгь того тут найдеш, што я буду чынит для помочы здоров'я ее. И нашлам под головою таистор'ку плотен'ную, в которой была осла камен'ная, и метол'ку с пер'ем гусим роз'ным, и мовила ми: „Чемус так кглупя, же не веш, што в том часе чы-нит ей належыт?“ Тою осел'кою сама стирала и казала напотом стират пер'си, абы молоко гинуло, а метол'кою с пер'ем казала стират тело, абы хороба от'ходила и матица была поправена. На тои кукол'це зел'е роз'маитое на пое[с]е висело, а на голове куклы был феретик золоты, которы был с цор'ки пана Ан'дреев'ского в обед тогож дня пры неи, Рокиц'кои, згинул. Которую куклу она, Пет'ров'ска, взяв'шы пры собе в кешени носила, и там'же ей было половицу самое от'нело. Што по-казав'шы пану Ан'дреев'скому и ин'шым многим людем, там будучым, ктдым сховат хотела, сам пан для гостей многих не хотечы славит того, тую куклу ув огон укинут казал, а я укинула. Пры которых словах своих тая пани Пет'ров'ская зъ жалобными на том до прысеги се сама брала добровол'не. [...]

1614. VIII. 6. [Upytės apskrities žemininko Rapolo Andriejausko kaltinimas kunigaikštytei Felicijai Barauskaitei-Rokickienei, kuri esą mirtinai pakerėjusi jo žmoną gimdyvę Eleną Sologubaitę-Andriejauskiene. Iš Upytės pilies teismo sprendimo.]

[...] О по то жо malonybės pono Andriejausko ir jų malonybių ponų Sologu-bų įgaliotinis ponas Eismantas vieton žodinio skundo pateikė skaityti Upytės pilies teismo šaukimą [...]. Tame šaukime jo malonybė ponas Andriejauskas kartu su jų malonybėmis ponais svainiais ponią Motiejienę Rokickienę, t. y. kunigaikštę Feliciją Barauskaitę dėl pakerėjimo – lėlės pametimo po pono Andriejausko žmonos lova – skundžia dėl to, kad jau tūkstantis šeši šimtai

dešimtaisiais metais, rugsėjo mėnesio dvidešimt aštuntą dieną pono Andriejausko žmonai, o jų malonybių ponų Sologubų tikrai seseriai poniai Elenai Sologubaitei esant šventoje santuokoje su juo, ponu Andriejausku, ir kai ji, pagimdžiusi savo pirmąjį kūdikį, gulėjo savo dvare, vadinamajame Užupyje, esančiame Upytės apskrityje, tenai esą atvažiavusi ji, Felicija Barauskaitė-Motiejienė Rokickienė neva lankyti, pamiršusi Dievo baimę, nesigėdydama žmonių, priėjusi tuokart prie jos, ponios Andriejauskienės, ir atsėdusi prie jos lovos, o ji po gimdymo gulėdama pasitikėjo ja kaip savo kaimyne, ypač jau pagyvenusia ir tokius reikalus išmanančia, tad esą ji, Felicija Barauskaitė, būdama jos atžvilgiu piktos valios, pagal savo sumanytą piktą kėsą, sėdėdama šalia jos, prie lovos, norėdama [ją] iš šio pasaulio savo kerais išvaryti, kažkokias padirbtas lėles šnabždėdama pamėtėjo po lova, sakydama velionei pono Andriejausko žmonai, o ponų Sologubų seseriai, kad tai daranti vien blogam miegui ir skausmams numalšinti, tardama velionei, kad daugiau jau nebeskaudės.

Nuo šitokio anuometinio jos, Felicijos Barauskaitės-Motiejienės Rokickienės, pakerėjimo velionė ponia Andriejauskienė ėmė džiūti ir, sunkiai susirgusi, supratusi, kad nuo nieko kito, tik nuo tų kerų turi keliauti iš šio pasaulio, dar gerokai prieš mirtį ir teisme, ir įvairiems žmonėms skelbė ir skundėsi dėl to jos poelgio, kurį iš jos patyrė [...].

[...] O skundui dėl to nusikaltimo pagrįsti [ieškovas] pristatė Žemaičių žemės bajorę, vardu ponią Sofiją Žukauskaitę-Adomienę Petrauskiene, kuri pati stojusi mūsų, teismo, akivaizdoje, būdama mūsų įspėta, kad bijotų Dievo, išpažino tais žodžiais, kad pats ir pati ponia Andriejauskienė panaudojo ją kūdikiui priimti savo Užupio dvare; tenai į dvarą atvažiavo toji ponia Rokickienė; priėjusi prie lovos ponią Andriejauskienę trynė ir kažką šnabždėjo sakydama: „Tu šito taip gerai nemoki kaip aš“. Tenai pat, išėmusi iš savo kišenės, numetė po lova lėlę su galva iš įvairių – šuns ir kitokių – gaurų, o ant kaklo ir per juosmenį buvo apsukta raudonų šilkinų [siūlų].

O kai ją klausė, kam ji tai daranti, nes Petrauskienei ir todėl buvo nemalonu, kad Rokickienė, per gimdymą nebuvusi, dabar į tai kišosi, ponia Rokickienė aiškino: „Čia ir daugiau to rasi, ką aš darysiu jos sveikatai pagelbėti“. Ir radusi po galva drobinį maišelį, kuriame buvusi akmeninė pustyklė ir šluotelė iš visokių žąsų plunksnų, ir jai [Petrauskienei] ji pasakiusi: „Kodėl esi tokia kvailė, kad nežinai, ką tokią valandą jai reikia daryti?“

Ta pustykle ji pati trynė krūtis ir liepė paskui trinti, kad pradingtų pienas, o plunksnine šluotele liepė trinti kūną, kad liga atleistų ir gimda atsitaisytų. Apie tos lėlės juosmenį styrojo visokios žolės, o ant lėlės galvos buvo užmautas auksinių siūlų beretukas, kuris tą dieną, esant jai, Rokickienei, dingo pono Andriejausko dukteriai. Tą lėlę ji, Petrauskiene, pasiėmusi nešiojosi kišenėje

ir nuo to jai pačiai sukaustė strėnas. Tą [lėlę] parodžiusi ponui Andriejauskui ir daugeliui kitų žmonių, tenai buvusių; kai norėjusi ją paslėpti, pats ponas, dėl daugybės svečių nenorėdamas šito garsinti, liepė tą lėlę įmesti į ugnį, ir ji įmetusi. Tuos žodžius toji ponia Petrauskienė pati savo noru apsiėmė kartu su ieškovaais patvirtinti priesaika. [...]

[Wiejski sąd Litwinów nad czarodziejami w r. 1615. V. 15–18. Sąd nad oskarżonymi włościanami wsi Maguny (powiat Brastawski) – Zofją Jurgielową Sunionienę, jej synem Gosiuliem oraz Tumelisem Pawłowiczem Daradundenasem. Wyjątek z relacji jenerała (woźnego) sądowego powiatu Brastawskiego.]

[...] Iakosz na prawie stawiona ta Zapiia Iurgieliowa y sinem swoim Iurgieliewiczem pred ych mosci y pri zebranią ludzi wielią nie tilo woit y Woi-cziul, alie wszisci a wszisci poddani tego siola Mogunskiego na ich rece swe zloziwszy, mowili, że mamy szkode wielką na bydlie swim za ich czaramy, zesmy ubogiemy stali, czo nam wsziskim czaramy swimy witruli y bieremy sie za nich wszisci, daiąnc im wine, co ta Zophiia Iurgieliowa y sinem swim Gosiuliem mowila, ze my czarow niemamy y o nich nie wiemy, alie wiemy, ze sdawna czary byli y teraz mogą miecz dom i narod Woitesunow Tumel Daradundenos. Tam zaraz ten Sumelis Daradundenos Pawłowicz choc spolnie z inszimy poddanimy na te Zophiā y na tim iey sina Gosiulia powiedzial: „czego ti Gosiuliu do bydla do stada chodząnczego na poliu kriianką nagi bruchem lazisz? to znaczy nie na dobre, musiales bydla trucz i czarowac“. Ktorzi tó Gosiul na te słowa odpowiedzial: „gorszi ti czarownik iestes, ze s twego narodu prez tridziesci dusz za czari spaliono, a drugich s tey wlosci wignano y po wignaniu w czudzych wlosciach za czarzi spaliono, a drudzi pogineli; tis sam ty Sumeliu iestes czarownik!“ Tam wszisci a wszisci poddani Mogunskie powiedzieli, ze zdawna ten dom y narod iego Tumeliow prez tridziesci za czare spalione y wigineli; tam ze na tim miesczu wszistkie poddani zawołali, mowiąncz, ze iest y on winien, y samy wszisci poddami priprawiwszy lodzi doswiaczaiąncz na iezierze pod domamy swimy na wodzie ych trech powiąnzawszi po iednemu puszczali, wrucaiąnc podwa kroc tonānc nie chcieli y uznali poddani wszisci, ze wszisci trey winny są y wszisci trey czarownika-my są, y wszisci poddani zawołali iednostainie, mowianc: „Godni spalienia y w ogien wruczeni, nie ziwiānc niiednego!“ [...].

[...] Tego dnia nicz bez poslanca iego mosci pana Godzieiewskiego nic nie sprawilo, iednak ze te czarownicze Zophiia Iurgieliową z wienzenia poddani pred ych mosci timy pany wiszey mianowanymi stawili, ktora stanuwszy te wszistkie słowa wiszey mianowane powtoraiānc mowiac y dobrowolnie zeznala, ze od Sumelia w kondzieli te czarzi miala y sinowi Gosiulowy dala,

y onymy liudziom trul bydla, alie wy wszisci ydzcie za mną do domu mego: ukaze wam czarzi. A gdismy do domu iey weszli, a ona do yzdepki swey wszedszy w kubelku mieszek wzięwszy plocienny, wyiawszi pokazala nasienia konoplianego z mise dobrą, te konoplie iedne ziarna czale, a drugie po polowicze ziedzione w luskach iako by myszu poiedzione mieszek caly alie dziurawy, ze tu czarzi mowiānc chowam y ziwie ych; tamzesmy wszisci mowili iey: ukasz nam same czarzi, zebychmy ie wydzieli, ci chodzā? Ona za pytaniem odpowiedziala, ze nie zawsze ich widzā y lazā, alie przez rok raz albo dwa y to wielie ich widzā lazānc y rogisie raz jako pczoly y imy okarmiwaia y truiemy przez rok ieno raz ieden y temu czas ieden czarowac przez rok, a gdzie by temu koniec byl by gdy chochy przez dwa miesiencki truli czaramy timy, tedy by y na swiecie bydlo nie bylo – wytruli by wszistko; a teraz ieno ras na rok y samich czarownic iest temu czas ieden, czo te czarzi grizā cialo nasze koliaŋc by szidlamy, drenzczā kusia, asz proidzie ten czas. A okarmywalem bydlo mlodim miesiāca sipiānc po trawie po sianozenciach. Y poddani pytali tey Zophiy, ci iest prawda, zes sinowi swemu temu Gosiulio-wy dala czary, ci timy czaramy parali sie? Na to powiedziala y zeznala dobrej woli swey, zem iemu dalam y on sie timy czaramy paral y umial truc. [...]

1615. V. 15–18. *[Apkaltintų raganavimu Breslaujos apskrities Magūnų kaimo valstiečių Sofijos Jurgelienės Sunionienės, jos sūnaus Gasiulio ir Tumelio Povilaitio Daradundėno teismas. Ištrauka iš Breslaujos apskrities vaznio pranešimo.]*

[...] Ir taip pristačius į teismą tą Sofiją Jurgelienę su jos sūnumi Jurgelaičiu, jų malonybių [ponų] ir daugybės susirinkusių žmonių akivaizdoje ne tiktai vaitas ir Vaičiulis, bet visi to Magūnų kaimo valdiniai, rodydami į juos rankomis, vienas per kitą kalbėjo: „Dėl jų kerų mes netekome daug gyvulių, nes savo kerais išnuodijo, ir mes visiškai nusigyvenome ir visi esame prieš juos, kaltiname juos, nors ta Sofija Jurgelienė su savo sūnumi Gasiuliu sakė, jog jie kerų neturi ir apie juos nežina, bet žinome, kad kerų nuo seno buvo ir dabar gali būti Vaitešiūnų namuose ir giminėje, ir jų gali turėti Tumelis Daradundėnas“.

Čia tas Tumelis Daradundėnas Povilaitis tuoj kartu su kitais valdiniais ėmė kalbėti ant tos Sofijos ir jos sūnaus Gasiulio: „Ko tu, Gasiuli, prie gyvulių, prie besiganančios lauke kaimenės slapčiomis nuogas pilvu šliaužioji? Tai ne į gera, turbūt gyvulius nuodijai ir kerėjai“. Tas Gasiulis į tuos žodžius atsakė: „Tu esi didesnis raganius, nes iš tavo giminės daugiau kaip trisdešimt sudeginta už kerus, kiti iš to valsčiaus ištremti ir po ištrėmimo svetimuose valsčiuose už kerus sudeginti, o kiti pražuvo. Tu pats, Tumeli, esi raganius!“ Čia Magūnų valdiniai visi kaip vienas pareiškė, kad nuo seno iš jo, Tumelių, namų ir gimi-

nės daugiau kaip trisdešimt buvę sudeginti už kerėjimą ir išnyko. Ten pat toje vietoje visi valdiniai ėmė šaukti, kad ir jis kaltas. Ir patys valdiniai, paruošę valtis, ežere prie savo namų išmėgino vandeniu juos tris surišę, po vieną leido [į vandenį], mesdami po du kartus; skęsti nenorėjo, ir visi valdiniai pripažino, kad visi trys yra kalti ir visi trys yra kerėtojai. Ir visi valdiniai sušuko vienu balsu: „Verti sudeginti ir į ugnį įmesti, nė vieno nepalikti gyvo!“ [...]

[...] Tą dieną, nesant jo malonybės pono Godziejevskio atstovo, nieko daugiau nebenuveikta. Kai tą raganą Sofiją Jurgelienę valdiniai iš kalėjimo pastatė priešais tuos aukščiau paminėtus jų malonybes ponus, ji stojusi kartojo, sakė visus tuos pačius, aukščiau užrašytus žodžius ir gera valia prisipažino, kad tuos kerus [gavusi] iš Tumelio ir laikiusi kuodelyje ir davusi sūnui Gasiuliui, ir jis tais kerais nuodijo žmonių gyvulius. „Bet jūs visi eikite paskui mane į mano namus: parodysiu jums kerus.“ O kai mes atėjome į jos namus, ir ji, įėjusi į savo kambarėlį, išėmė iš kubilaičio drobinį maišelį, išėmusi parodė geroką dubenį kanapių sėklų; tų kanapių vieni grūdai sveiki, o kiti pusiau sugrauzti, tarytum pelių išėsti – vien lukštai. Maišelis visas sveikas, bet sky-lėtas. Sakė, kad čia esą kerai, laikanti juos ir maitinanti. Mes visi jai ten pat sakėme: „Parodyk mums pačius kerus, idant mes juos matytume, ar jie juda?“ Ji į tą klausimą atsakė, kad ne visuomet jie matomi ir [ne visuomet] šliaužia, bet kartą arba du per metus matyti jų daug šliaužiančių, o kartais – kaip bičių spiečiančių; ir jais apipeni bei nuodija per metus tik vienintelį kartą, ir tam [skirtas] per metus vienintelis laikas kerėti. O kur tam būtų buvusi pabaiga, jeigu bent du mėnesius nuodytų tais nuodais – tada pasaulyje ir gyvulių nebūtų, viską išnuodytų, o dabar tik kartą per metus. Ir pačioms raganoms tam yra vienas laikas, kai tie kerai graužia mūsų kūną, tarytum ylomis durdami, kamuodami kandžioja, kol praeina tas laikas. O gyvulius apipenėdavau esant jaunam mėnuliui, apibarstydamą pievose žolę. Ir valdiniai klausė tą Sofiją, ar tai tiesa, kad savo sūnui, tam Gasiuliui, davinėjusi kerų, ar tais kerais užsiiminėjęs. Į tai atsakė ir prisipažino savo gera valia, kad jam davusi ir jis tais kerais užsiiminėjęs ir mokėjęs nuodyti“. [...]

1627. III. 11. [Zamawianie-zacheta do kradzieży. Z przesłuchania czeladnicy mieszkanki miasta Kowna.]

[...] Helena Janowa, samsiad[k]a Piotra Gieygowskiego, tkacza, skarżyła się na Dorotę Mikołaiownę, czeladnicę Marka, przewoźnika, iż jey wzięła w izbie przescieradło y kolpak.

Mianowana Dorota przyznała się, iż to uczyniła za radą y roskazaniem Lucy Urbanowey, samsiadki tegosz Marka, która jey z początku węglą za-

rzy//stego nasypała pod podeswy, te słowa mówiąc: „Aby tak twoja dusza gorzała do złodziejstwa, jako te węgle“.

Jakosz zaras samey gospodiniey wzięła kilka zachcikow przędze, a jey dała; także przescieradło, y kolpak, y koszulkę. Do tego bratu samey Markowey zginelo ortow 11, które ona wzięła; siedm z kolpakiem wrocila, a trzy odmieniła; za jeden trzewiki jey kupila.

Do ktorey się Szczesna Andrzeiowna, służebnica pana Zagrowa przypowiadala, isz jey tez niemało zaszkożila.

Urząd ją do dalszey rozprawy do więzienia odprowadzić nakazał.

1627. III. 11. [Užkalbėjimas, norint paskatinti vogti. Iš Kauno miesto gyventojos šeimynykštės tardymo.]

Elena Jonienė, audėjo Petro Geigausko kaimynė, skundė Daratą Mikalojųtę, keltininko Morkaus šeimynykštę, kad paėmusi iš jos trobos paklodę ir gobtuvą.

Minėtoji Darata prisipažino, kad tai padarė patarus ir liepus Liucei Urbonienei, to Morkaus kaimynei, kuri iš pradžių papylė jai po padais karštų žarijų tardama tokius žodžius: „Kad tavo siela taip užsidegtų vogti, kaip tos žarijos“.

Ir tuojau iš pačios šeiminkės paėmė kelias sruogas verpalų ir davė jai; taip pat paklodę, ir gobtuvą, ir marškinius. O dar pačios Morkienės broliui dingo 11 ortų, kuriuos ji paėmė; septynis grąžino su gobtuvu, o už tris atsilygino; už vieną nupirko jai kurpaites.

Jai pritarė Felicija Andriejųtė, pono Zagrovo tarnaitė, sakė, kad ir jai padariusi nemažai žalos.

Teismas įsakė išvesti ją į kalėjimą iki tolesnio nagrinėjimo.

1636. VII. 3. [Zeznanie Hanny Janowny, czeladnicy Mikołaja Syrwidą, ziemianina ziemi Żmudzkiej, włości Berżanskiej. Wyjątek z wyroku sądu asesorskiego (przyjacielskiego), skarującego na spalenie.]

[...] A ta czeladnica jego, pana Syrwidowa, Hanna Janowna, przed nami do prawa stawiona będąc, za napomnieniem od nas boiażnią bożą y obowiązaniem sumnienia, aby rzecz prawdziwą wyznała, sama dobrowolnie powiedziała y do tego czarodzieystwa swego przyznała sie, powiadaiaiać temi słowy, iż „ja, będąc w młodych leciech moych, a będąc jego, pana Syrwi- da, wychowanką, sama z domysłu swego czarodzieystwa nie umiałam y nie czyniłam, ale mie sauczyła czarowac pani Szczefanowa Syrwidowa, bratowa twoja, panie moy. Ktora to Szczephanowa, nauczaiąc mie czarodziestwa y do

wykoniwania onego mnie przywodząc, naypierwey dała mi jakąż wodą męt-
ną y kazała mi was, panow, spiących na poscieli pokropic dla tego, abyscie w
niezgódzie między sobą mieszkali.

Drugi raz dawali mie jakąś krew, abym połała między wrotami was, pa-
now swoich, dla tego, aby było wasze zdychało, a gdym nie brała // od niey
tey krwi, tedy ona, pani Szczefanowa, połała tę krew między wrotami wasze-
mi, a gdy było przez tę krew przeszło między wrotami polaną, tedy zaraz
poczęło było wasze zdychać.

Potim taz Szczefanowa Syrwidowa dała my jakąż wodę, zebym w wieży,
gdzie było było, abym dzieci wasze pokropiła dla zdychania bydła, y aby
dzieci wasze, panow moich, pomarli.

Czwarty raz tasz Szczefanowa dała mi wodę jakąś, zebym ją wlała do
stępy, gdzie berło tłuką y krupy robią, zeby panowie schnęli, y kto by się
jedno tey wody dotknął, miał schnąć, y gdym tę wodę według nauki pani
Szczefanowey wlała do stępy, tedy skoro sie pani moia tey wody w stępie
dotknęła, zaraz poczęła schnąć y chorzec.

Piątym razem tasz pani Sczephanowa Syrwidowa prosila mie, abym z
nakwasu, ktorimi pani moia syry zmudzkie robiła, aby trybuch jałowiczy,
wyiąwszy s tego nakwasu jey, Szczefanowey, dała, y gdym jey dała, zaraz
bydło was, panow moich, schnąwszy zdychało. Com wszystko ja za roskaza-
niem jey, Szczefanowey Sirwidowey, uczynila y od niey tego czarodzieystwa
nauczyła sie.

Szostym razem corka teyze Szczefanowey Syrwidowey panna Zophia Szcze-
fanowna Sirwidowna prosiła mie, abym trybuch jałowiczy jey dała, u paniey
moiey wzięwszy, y dałam jey w płótno uwinąwszy, gdym uciekła od panow
swoich, ten trybuch, ale ta corka ich nie powiedziała mnie, aby miała ten try-
buch na złe brac, lecz ona lepiej wie, co z matką czyni. Jednakze y od tego
naszego czarodzieystwa było panow moich zdychało. Y na zdrowie pana
swego y paniey, dziatek, bydła y statku ich, aby im szkodziło, umyslnie z
nauki tey Szczefanowey Syrwidowey stałam, tak, jakoby oni sami niedługo na
tym swiecie za tym czarodzieystwem naszym zyli y sami pomarli, y mająt-
nosc ich wniwecz sie obrociła“.

Po ktorym takowym dobrowolnym przyznaniu sie tey czeladnicy swey
Hanny Janowny do takowego, tak znacznego czarodzieystwa jey pan Mikołay
Syrwid, przełożywszy przed nami, sędziami wielkie krzywdy y szkody
swoie, ze za takim czarodzieyskim uczynkiem przez tę czeladnicę swoje Han-
ne Janowne z nauki od tey Szczefanowey Syrwidowey y inszych niezbożnych
ludzi do wielkiego uszczerpku na zdrowiu swym, takze małzonki y dziatek
swych, takze dobytku, bydła, koni y inszego statku swego przyszedł y wielką
a nieznosną szkodę s tegoż czarodzieystwa na bydłe y roznym statku w do-

mowstwie swym poniosł y teraz do siebie jako na zdrowiu, tak y maiętnosci swey przysc nie moze, podawszy artykuły z statutu, yz czarownice o czarodzieystwo, jako złodzieie o złodzieystwo, za takowe szkaradne, złe y ludziom szkodliwie uczynki, // za takowe zle roboty swe karani byc maią, prosił y domawiał sie, abysmy za takowym dobrowolnym przyznaniem sie do tak złego czarodzieyskiego uczynku jey wprzod na probę przez ręce katowskie, a potem na pokaranie spaleniem ogniem, jako czarownicę jawną, jako tę, która sie do tego swego czarodzieystwa sama dobrowolnie przyznała, wskazali y osądzili. [...]

1636. VII. 3. [*Žemaičių žemės Beržėnų valsčiaus žemininko Mikalojaus Sirvydo šeimynykštės Anos Ivanovnos prisipažinimas. Iš kviestųjų teisėjų teismo nuosprendžio sudeginti.*]

[...] O toji jo, pono Sirvydo, šeimynykštė Ana Ivanovna, pristatyta į mūsų teismą, mūsų įspėta apie Dievo baimę ir sąžinės pareigą, kad išpažintų gryną teisybę, pati savo noru apsakė ir tą savo kerėjimą išpažino tokiais žodžiais: „Aš, būdama jauna ir būdama jo, pono Sirvydo, augintinė, pati savo protu kerėti nemokėjau ir [to] nedariau, o mane kerėti išmokė ponia Steponienė Sirvydienė, tavo, mano pone, brolienė. Ši Steponienė, mokydama mane kerėti ir vesdama prie kerėjimo, pirmiausia man davė kažkokio drumsto vandens ir liepė man jus, ponus, miegančius patale, pašlakstyti, kad gyventumėte nesantaikoje.

Kitą sykį davė man kažkokio kraujo, idant išpilčiau jūsų, mano ponų, tarpuvartėje, kad jūsų galvijai dvėstų. O kai aš iš jos to kraujo neėmiau, tuomet ji, ponia Steponienė, paliejo tą kraują jūsų tarpuvartėje. O kai gyvuliai perėjo per tą kraują, palietą tarp vartų, tai jūsų gyvuliai iš karto ėmė dvėsti.

Paskui toji Steponienė Sirvydienė davė man kažkokio vandens, idant tvarte, kur stovėjo galvijai, jūsų vaikus pašlakstyčiau, kad galvijai imtų gaišti ir jūsų, mano ponų, vaikai mirtų.

Ketvirtą kartą toji Steponienė davė man kažkokio vandens, kad supilčiau į piestą, kurioje grūda bėralą ir daro kruopas, kad ponai džiūtų ir kad kiekvienas, palietęs tą vandenį, turėtų džiūti. Ir kai ponios Steponienės pamokyta tą vandenį supyliau į piestą, tuomet mano ponia, vos palietusi tą vandenį piestoje, iš karto ėmė džiūti ir sirgti.

Penktą kartą ta pati ponia Steponienė Sirvydienė prašė manęs, kad iš rūgpienio, iš kurio mano ponia darė žemaitiškus sūrius, išimčiau veršio skrandį; išėmusi iš to rūgpienio, kad jai, Steponienei, duočiau, ir kai aš daviau, tuojau jūsų, mano ponų, galvijai ėmė džiūti ir dvėsti. Visa tai aš padariau jos, Steponienės Sirvydienės, paliepta ir to kerėjimo iš jos išmokau.

Šeštą kartą tos pačios Steponienės Sirvydienės duktė panelė Sofija Stepornaitė Sirvydaitė prašė manęs, kad duočiau jai veršio skrandį, paėmusi iš savo ponios; daviau jai tą skrandį įvyniojusi į drobę, kai buvau nuo savo ponų pabėgusi, bet ta jų duktė man nepasakė, kad ketinanti tą skrandį blogam imti. Bet ji geriau žino, ką su motina veikia. Tačiau ir nuo šito mūsų kerėjimo mano ponų galvijai dvėsė. Ir į savo pono ir ponios, vaikų sveikata, į jų gyvulius ir turtą, kad jiems kenktų, kėsinausi sąmoningai, pamokyta tos Steponienės Sirvydienės, kad jie patys per mūsų kerėjimą šiame pasaulyje neilgai gyventų ir patys mirtų ir kad jų turtas nueitų niekais“.

Po šitokio geranoriško tos jo šeimynykštės Anos Ivanovnos prisipažinimo tiek daug prikerėjus, jos ponas Mikalojus Sirvydas, išdėstęs mums, teisėjams, savo dideles skriaudas ir nuostolius, kad dėl tokio raganiško nusikaltimo, tos jo šeimynykštės Anos Ivanovnos padaryto, pamokius tai Steponienei Sirvydienei ir kitiems bedieviams žmonėms, jo sveikata, taip pat jo žmonos ir vaikų [sveikata], taip pat jo turtas, galvijai, arkliai ir kita labai nukentėję ir patyrę didelę ir nepakeliamą to raganavimo žalą gyvuliams bei savo ūkio įvairiam turtui; ir dabar tiek sveikatos, tiek ir savo turto negalys atgauti; nurodęs Statuto straipsnius, kad raganos už kerėjimą, kaip vagys už vagystę, už tokius bjaurius, nedorus ir žmonėms žalingus veiksmus, už tokius blogus savo darbus privalančios būti baudžiamos, prašė ir įtikinėjo, kad remdamasis tokiu geranorišku prisipažinimu apie tokį piktą raganišką jos darbą teismas nurodytų ir nuteistų pirmiausia atiduoti į budelio rankas išmėginimui, o po to sudeginti ugnyje kaip tikrą raganą, kaip tą, kuri tą savo raganavimą pati savo noru išpažino. [...]

1636. XI. 6. [Из обвинения землянина Коршовской волости Яна Нарбута, предъявленного Матысу Держковичу, судебному исполнителю Жомойтской земли. Из решения Жомойтского городского суда.]

[...] Затым панъ Нар’бутъ посполъ з мал’жон’кою своею жаловали с того поз’ву на него, пана Дер’шъков’ского, тым способом о том, иж деи в году тепереш’ном тисеча шест’сот трыд’цат шостом, месеца ок’тобра третего дня взял онъ, пан Ян Нар’бут, ведомост з видимусу с книг к’род’ских жомойт’ских, ему выданого, з реляции твоеи, пане Мат’яшу Дер’шъков’ски, до книг к’род’ских жомойт’ских в речы николи не былои, змысленои, потвар’нои, к’воли пану Пав’лу Кур’ниц’скому донесенои. В которой тои реляции своеи ты деи, пане // Мат’яшу Дер’шъков’ски, запом’няв’шы бояз’ни божой, встыду луд’ского и с’рого-сти, в праве посполитом на злых, свовол’ных воз’ных описаное, не паметаючи ничого на прысегу свою, на в’рад свои воз’нов’ски учыненую, смел

и важыл еси речы николи не былые, змыс' леные, потвар'ные на него, пана Яна Нар'бута, и на мал'жоньку его, людеи добрых, учтывых, ни в чом не выных описати, яко ты, пане Дер'шгков'ски, в семь году тепереш'ном тисеча шест'сот трыд'цат шостом, месеца авькгуста двад'цат сегого дня в дом пана Нар'бута и мал'жон'ки его, наз'ваны Пил'суды, в зем'ли Жо-моит'ское, у волости Кор'шов'ской лежачы, мел ездити и там якобы за пытан'ем урадника пана Пав'ла Кур'ниц'ского Воитеха Кред'кгов'да и под'даного Яна Шав'ла якобы он, пан Ян Нар'бут, и мал'жон'ка его, пани Ед'вига Пав'лов'на Кгрутилев'на перед тобою, пане Дер'шгков'ски, до речы николи не былых признаватисе мели, якобы мовечы сама пани Нар'бутова, ижъ якобы в огороде копръ рвучы а стопен якобы наляз'шы под'ле коморы своеи и тот стопен якобы с паном Петром Мыш'тов'том двема ножами взяв'шы и до хуст'ки завезав'шы, якобы чаров'ницы, на име Едвидзе, дати мела. О чом шыреи тая реляция твоя умыс'льная потвар'ная опевае. [...]

1636. XI. 6. [Iš Karšuvos valsčiaus žemininko Jono Narbuto kaltinimo Žemaičių žemės vazniui Matijošiui Deržkavičiui. Ištrauka iš Žemaičių pilies teismo sprendimo.]

[...] Po to ponas Narbutas kartu su savo žmona tuo šaukimu kaltino jį, poną Deržkavičių, esą šiais tūkstantis šeši šimtai trisdešimt šeštaisiais metais spalio mėnesio trečią dieną jis, ponas Narbutas, sužinojęs iš išrašo, išduoto jam iš Žemaičių pilies teismo knygų, apie tavo, pone Matijošiau Deržkavičiau, pranešimą, įrašytą į Žemaičių pilies teismo knygas, apie niekad nebūtą, pramanytą, šmeižikišką dalyką, įrašytą pono Povilo Kurnicko intencija. Tame savo pranešime tu, pone Matijošiau Deržkavičiau, nustojęs bijoti Dievo, nesi-gėdydamas žmonių ir pamiršęs apie bausmes nedoriems, savavaliaujantiems vazniam, aprašytas viešojoje teisėje, nieko nebeprisimindamas iš savo prie-saikos, duotos prisiimant vaznio pareigas, išdrįsai ir ryžaisi prirašyti niekad nebūtų, pramanytų, šmeižikiškų dalykų apie jį, poną Joną Narbutą, ir jo žmoną, gerus, padorius, niekuo nekaltus žmones, kad tu, pone Deržkavičiau, šiais dabartiniais tūkstantis šeši šimtai trisdešimt šeštaisiais metais rugpjūčio dvidešimt septintą dieną atvažiavęs į pono Narbuto ir jo žmonos namus, va-dinamus Pilsūdais, esančius Žemaičių žemėje, Karšuvos valsčiuje, ir ten neva į pono Povilo Kurnicko urėdo Vaitiekaus Gedgaudo ir valdinio Jono Šaulio klausimą jis, ponas Jonas Narbutas ir jo žmona, ponia Jadvyga Povilaitė Gru-tilaitė tavo, pone Deržkavičiau, akivaizdoje tariamai prisipažinę dėl niekad nebūtų dalykų: neva pati ponia Narbutienė sakiusi, kad rovusi darže krapus ir neva prie savo kamaros radusi pėdą, ir tą pėdą neva su ponu Petru Mištautu

dviem peiliais paėmusi, į skarelę įrišusi ir ketinusi duoti raganai, vardu Jadvyga. Apie tai tame tavo pramanytame, šmeižikiškame pranešime plačiau rašoma. [...]

1636. XI. 8. [*Жалоба земянки Жомойтской земли Юстины Драславской на Крестыну Мартинову Поалксневу. Из решения Жомойтского гродского суда.*]

[...] Затымъ пан Тыш'кевичъ поведил, иж деи тая Поал'ксьнева мал'-жон'ка еи милос'ти пани Драс'лав'скои а брата пана Воитеха рожеого, его милос'ти пана Юр'я Драс'лав'ского, инс'тыкатора Вел'. Княз'. Лит'. через челед'ницу самого пана Драс'лав'ского очаровала, от которого чародействия и с того света смер'тю зышол.

Которая тая Поал'кснева и челед'ницу пана Драс'лав'ского, влас'ную от'чыч'ку Ган'ну Ваичову намовила, абы кошулю бруд'ную с потомъ его, пана Драс'лав'ского, взяв'шы, до неи прынес'ла. И за намовен'емъ ее кошулю через сына своего тая Ваичова Мар'тинеля, которыи с паном был в лаз'ни, доставышы, до нее занес'ла Поал'ксьневои. И тая Поал'ксьнева, взяв'шы од тои челед'ницы тую кошулю пана Драс'лав'ского, занез'шы до текущои воды, где самыи здрои тече, до воды [в] вер'дзу глубоко впустила в зем'лю, под камен, мовечы: „Нех такъ дол'го на томъ свете вытьрва, яко тая кошуля на вер'хъ выплынет!“ И за тымъ вложен'емъ кошули и очарован'емъ бывышы в тяж'кои хоробе и сохшы, с того света зышол.

Такъ же тежъ роз'ные чары до тои челед'ницы давала до вкладан'я до постели пан'скои, где яко в подуш'ках, так и в перынах немало чаровъ нашъли. И на псован'е быд'ла и ин'шого стат'ку тая Поал'ксьнева, засегаючи рады до чародействия, // через сына своего Казимера Мар'тиновича Поал'ксьня от людеи неких либов, над мором меш'кающих, до тои челед'ницы давала и чаровала. [...]

1636. XI. 8. [*Žemaičių žemininkės Justinos Draslauskienės skundas ant bajorės Paalksnienės. Iš Žemaičių pilies teismo sprendimo.*]

[...] Po to ponas Tiškevičius kalbėjo, kad toji Paalksnienė pakėrėjusi jos malonybės ponios Draslauskienės vyrą, o pono Vaitiekaus [Draslausko] tikrą brolių, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės instigatorių [visuomeninį kaltintoją], jo malonybę poną Jūrą Draslauską; pakėrėjusi per paties pono Draslausko šeimynykštę. Dėl tų kerų ir miręs, apleidęs šį pasaulį.

Toji Paalksnienė priešėkėjo ir pono Draslausko samdinę, savo tėvoninę Oną Vaičiienę, kad paėmusi jo, pono Draslausko, nešvarius prakaituotus

marškinius atneštų jai. Ir toji Vaičienė, jos įkalbėta, gavusi marškinius per savo sūnų Martynėlį, kuris su ponu buvo pirtyje, atnešė jai, Paalksnieni. Ir toji Paalksnienė, paėmusi iš tos samdinės tuos pono Draslausko marškinius, nunešė prie tekančio vandens, kur pats šaltinis trykšta, panardino į vandenį versmėje, pakišo giliai po akmeniu sakydama: „Tegul gyvens šiame pasaulyje, kol tie marškiniai į paviršių išplauks!“ Ir po šito marškinių panardinimo bei pakerėjimo [jis], sunkiai sirgęs ir džiūvęs, paliko šį pasaulį.

Taip pat davinėjo tai šeimynykštei įvairius kerus, kad padėtų į pono patalą; ir pagalvėse, ir duknose ten rado nemažai kerų. O kaip gyvuliams ir kitokiems turtui kerėjimu pakenkti, toji Paalksnienė per savo sūnų Kazimierą Martynaitį Paalksnį ieškojo patarimo pas kažkokius žmones lybius, gyvenančius prie jūros, [ir] tai šeimynykštei davinėjo ir kerėjo. [...]

1640. IV. 16. *[Wyjątek z testamentu Zofji Prejkintowej Sugintowej Janowiczowej, ziemianki włości Pojurskiej.]*

[...] To tez tym testamentem moim wyznawam, ze podanka jego kro. msci wlosci i ciwunstwa Pojurskiego, w ziemi Zmudzkiey lezacego, w siele Bartkayciach mieszkaiaca, na ymie Maryna Krzysztofowna, dziewczka, z naprawy sasiadki swoiey, w tym ze siele mieszkaiacey, Anny Briskowny, wlosy z glowy moiey zebrawszy, brosciey moiey szmat oderznawszy y namiotkę, na glowie moiey byla, milczkiem porwawszy, teyze Hannie Briskiownie zanoszszy oddala. A ta Anna Briskowna tez rzeczy moie, zwysz mianowane, na zgube zdrowia mego podala podance teyze wlosci Pojurskiej, w siele Medsedziow mieszkaiacey, Dorocie Wibzdziownie. Ktora ta Wibzdziowna // z naprawy tych dwuch sasiatek swoich – Maryny y Hanny, w siele Bartkayciach mieszkaiacych, od nich do rak swoich wziawszy, tak mię zszczarowala, ze i po dzis dzien nie tylko jedzenia y napoiu w gębę swoię brac nie mogę, ale y snu w oczach moich nie znam y iuz s tego swiata dla tych czarow bez czasu zysc muszę. [...]

1640. IV. 16. *[Iš Pajūrio valsčiaus žemininkės Sofijos Preikintaitės-Sugintienės-Janavičienės testamentu.]*

[...] Šiuo savo testamentu pareiškiu, kad jo karališkosios malonybės Pajūrio valsčiaus ir tijūnijos, esančios Žemaičių žemėje, baudžiauninkė merga, gyvenanti Bartkaičių sodžiuje, vardu Marytė Krištopaitė, palenkta savo kaimynės Onos Briškutės, gyvenančios tame pačiame sodžiuje, pririnkusi plaukų iš mano galvos, nupjovusi gabalą suknios apsiuvo ir slapta pagrobusi mano nuometą, kuriuo buvo apmuturiuota mano galva, atidavė nunešusi

tai pačiai Onai Briškutei. O toji Ona Briškutė tuos mano daiktus, aukščiau išvardytus, mano sveikatos pražūčiai perdavė to paties Pajūrio valsčiaus baudžiauninkei Daratai Vibždziūtei, gyvenančiai Medsėdžių sodžiuje. Toji Vibždziūtė, palenkta tų dviejų savo kaimynių – Marytės ir Onos, gyvenančių Bartkaičių sodžiuje, – paėmusi iš jų į savo rankas, taip mane apkerėjo, jog ir iki šios dienos ne tik negaliu valgio ar gėrimo į burną paimti, bet ir miego mano akys nemato, ir jau dėl tų kerų pirma laiko turiu pasitraukti iš šio pasaulio. [...]

1641. VIII. 21. *[Zeznanie Palulowej, włościanki wsi Szotel dzierzawy Kupiskiej, o czarownikach i otruciu przez czary. Z relacji jenerałow (woznych) sądowych powiatu Witkomirskiego o wykonaniu wyroku.]*

[...] Naprzd powołała podanego w. j. p. wendenskiego Puzyny z Mozudin Annę Serskowną w Darżyszkach, Dorotę i Katarzynę Pewanaycie we włosci Wobolnickiey w Pokurklach, poddanego j. p. Kondzica Walentego Piewana w dzierzawie Kupiskiej, w Milunach; Jana Jeksztania, Jadziulę Mikołajowną, Grygałową Gazanową; poddanego j. p. Wołowicza Gryca Witkuna; Uncia Macianonia; Krykla – menża mamczynego, że on wie o śmierci paniąt. Która powiedziała, że ci wszyscy czarownicy wierutni i cztery razy na rok zlatamy srokami na dąb za Piwessą, pode wsią Darżynską. A starszym Puzyno, który ma bycz, okrutnie długi. Który kolwiek z nas opóźnił się, tedy tym biczem bijał. Jakoz powołała w Szalteniach, w swojej wsi, Petra Wojewodę, że i on umie.

A gdy ją znowu postawiono przed ichmościami pany sędziami za pytaniem od nas, jenerałów, do wszystkiego się przyznała. A do tego jeszcze przyznała się, że Tarubę Stanisława, sąsiada, otruła z Gazanową w piwie.

A gdy j. p. starosta kupiski pytał przez nas, jenerałów, jako ty wiesz, że dziatki moje potrute przez mamki, i wie Krykla, która powiedziała: „Jako nie mam wiedzieć? Kiedyśmy się zlecieli na ten dąb za Piwessą, tedy y mąż jedney mamki – Krykla przyleciał sroką y prosił Grycia, aby jakokolwiek żonę wyswobodzić prędko ze dworu. Jakoż mu Gryc dał w mleku oczarowawszy, a on odniósł przez żonę swoią – mamkę, szcarował“.

A gdy pytano, czy opojony, ona odpowiedziała: „Niewiele tam potrzeba; choć palec albo chustkę pomroczywszy przez wargi pociągnąć, albo potrzcć, i od tego człowiek musi umrzeć“. A w tym ichmościowie odłożyli do dnia 16-go i do więzienia oddano Kryklę pod straż wojtkunskim. Jakoż Staś wziiół Wernetę i z drugim sąsiadem, który będąc pod strażą już uciekł był, którego dogonili w lesie y pojмали. Który, będąc pojmany, tegoz Stasia Wernetę

nožem [przy] bytności mužow tej wsi przebił i do kilkanastu ran zadał. Który ledwo żyw.

A gdy dzień 16 przypadł, postawiono przed ichmościami panami sędziami Palulową. A gdy pytao oną o to, jeśliby się przyznawała do tego wszystkiego, jako i pierwiey, nie zawodząc sumienia swego, która słowo w słowo potwierdziła.

A zatem postawiono tego Kryklę, żeby z sobą w oczy mówili. Gdy ona poczęła mówicz, żeś „z nami latał sroką i tak umiesz, jako i ja!“, który do tego się nie znał. [...]

1641. VIII. 21. *[Kupiškio dvaro Šatelių kaimo valstietės Paliulienės prisipažinimas apie raganavimus. Iš Ukmergės apskrities vaznių pranešimo apie mirties nuosprendžio įvykdymą.]*

[...] Pirmiausia apskundė dauggalio jo malonybės Mažudinų pono Puzino baudžiauninę Oną Serskaitę Daržiškiuose, Daratą ir Kotryną Pievėnaičias Vabalninko valsčiuje, Pakurkliuose, jo malonybės pono Kundzičiaus baudžiauninką Valentinę Pievėną Kupiškio tenute, Miliūnuose; Joną Jakštonį, Jadziulę Mikolajūtę, Grigalienę Gazanienę, jo malonybės pono Valavičiaus baudžiauninką Gricių Vitkūną, Untę Mačionėną, Kryklį, žindyvės vyrą, kad jis žinąs apie ponaičių mirtį.

Ji sakė, kad visi šie – tikri raganai, ir keturis kartus per metus [ji ir jie] skraidą pasivertę šarkomis į ažuolą už Pyvesos, prie Daržiškių kaimo. O vyriausias esąs Puzinas, kuris turįs labai ilgą bizūną. Jeigu kuris nors iš jų pasivėluodavo, tai plakdavo tuo bizūnu. O Šalteniuose, savo kaime, apskundė Petrą Vaidą, kad ir jis mokąs.

O kai ją iš naujo pastatė prieš jų malonybes ponus teisėjus, ir kai mes, vazniai, ėmėme klausinėti, viską prisipažino. Ir dar prisipažino, kad su Gazanienė alumi apnuodijo kaimyną Stanislovą Tarūbą.

O kai jo malonybė ponas Kupiškio seniūnas per mus, vaznius, klausė: „Ką tu žinai [apie tai], kad mano vaikelius žindyvės nuuodijo, ir ar pažįsti Kryklį?“, ji atsakė: „Kaip aš nežinosiu! Kai mes suskridome į tą ažuolą už Pyvesos, tuomet ir vienos žindyvės vyras – Kryklys – atlėkė [pasivertęs] šarka ir prašė Gricių, ar nebūtų galima kaip nors greitai išvaduoti žmoną iš dvaro. O Gricius jam davė kerų su pienu, o jis nunešė [ir] per savo žmoną, žindytę, apkerėjo“.

O kai [jos] klausė, ar kūdikius apgirdė, ji atsakė: „Daug čia nereikia – užtenka bent pirštą arba skepetaitę pamirkius pertraukti per lūpas, arba patrinti, ir jau tas žmogus turės mirtį“.

Tuomi jų malonybės ponai atidėjo [teismą] iki 16 dienos ir Kryklį perdavė į kalėjimą, kad vaitkūniškiai saugotų, o jis, sargybos saugomas, jau buvo pabėgęs. O Stasys Vernetas su kitu kaimynu pasivijo miške ir sučiupo. Tas sučiuptas to kaimo vyrų akivaizdoje smogė tam Stasiui Vernetai peiliu ir padarė keliolika žaizdų. Tas vos vos gyvas.

O kai atėjo 16-ji, priešais jų malonybes ponus teisėjus pastatė Paliulienę. O kai ją klausė, ar dėl viso to prisipažįsta, ji, kaip ir anksčiau, neapgaudinėdama savo sąžinės, žodis žodin patvirtino.

O paskui pastatė tą Kryklį, kad abu kalbėtų akis į akį. Kai ji pradėjo kalbėti, kad „su mumis skraidei [pasivertęs] šarka ir lygiai taip moki kaip ir aš“, jis neprisipažino. [...]

1646. IV. 27. [*Zeznanie mieszkanki miasta Merecza oraz świadectwa świadkow o czarach miłośnych i zamówieniach. Wyciąg z dekretu sądu miejskiego mereckiego.*]

Decret o czarownice. Dnia 27 miesiąca aprilis 1646. W sprawie uczciwego Marcina Wielickowicza o zczarowanie jego przez urzniony szmat brudnego przescieradła, za którym wielkie cierpiał tesknoty, y zaręczoną pannę z desperaty porzucił był, y mało sobie zlej śmierci sam dla tych czarow nie zadał.

Ktory to szmat przescieradła na imie dziewczka Magdalena, rodem z Lidekin, dziewczynę namowiwszy, u Marcina Wielickowicza mieszkaiący, nabyła była dla tych przyczyn, aby dziewczkę swą, którą zaręczył, porzucił, a onę poiął.

Ktorey dziewczki gdy urząd pytał, jezeliby to prawda była, jako actor żałuie, y na co by ten szmat przescieradła brała, oczewisto stojąc odpowiedziała: „Baba mnie tego nauczyla, abym jego brudnej chusty dostała, która sprawic to mi obiecala, yż ten Marcin Wielickowicz mnie poiąć za zonę miał.“

Tęz babe gdy urząd przed się przyprowadził y, aby ten uczynek szkaradny wyznała, pytał, która dobrowolnie naprzod być się mieniła rodem ze wsi z Dziebrowa, poddanką jego msci pana Kopcia z pod Grodna, y juz lat szesnasce w miescie Mereckim mieszkaiąc.

Taż zeznała, yż sie żadnemi czarami nigdy nie bawila ani ich umie, tylko Marmunej posłuzyla, że poszła zamąż za Barthłomieia Ruczynskiego tym sposobem: gdy Marmunowa jey chuste brudną u Ruczynskiego wziawszy dała, ona tą chustą wytarszy pod pache y insze mieysca ciała, onej wrocila, mowiac: „Nie boy się, już cie teraz poymie.“ Co by czynila z tą chustą? Przy tym powiedziała, „zem nic inszego nie czynila, tylkom paciorki mowila y tak od Pana Boga jey iscie zamąż uprosila, gdyż często mie o to dokuczala, powiedaiąc, ze się już z nim posromocila“.

Item p. Lebedz przypowiedał się, ze wrota wodą zaplesniałą zalane nalazł. [...]

Taž powiedała byc w człowieku troią dziewięć wrzodow; najstarszą byc mianowała, że zową Zolotuchą. Jesliby nad to więcej nie umiała? – negowała, że nic więcej nie umie.

A iž tenže actor mianował, że niemało inszych poczarowała y gusłami zwodziła, przeto na decret się nie skwapiając, na inquisitią panow ławnikow Mikołaiia Kruszewicza, Lawryna Koyrelewicza deputował.

Inquisitia o czary.

Przed ktorými naprzod z mieszczan Thomasz Niekrowicz kował zeznał, yž jaie w poscieli mey nalazłem y od tego // czasu zdrowia nie mamy oboię, od kogo – nie wiem. Tenze zeznał, yz corka tey Anny baby na Studnej ulicy przed niewiastami mowiła, niewiestka Juzelowey: „Jezeli moią matkę będą palić, nie jednej się jey dostanie”.

Stara Bułowa item powiedziała, yž ja w wielkiey niezgodzie z niewiestką swoią żyłam, a ta baba z nią dobrze żyły; taž wziela ciasta w dziezy, od ktorego czasu chleb się począł psowac y nie udawac. A potym taž ruska Anna baba mowiła: „Jak było dobrze u ciebie, tak y będzie, nie frasuy się”.

Item Lucia, Egliniowa zona, powiedziała, yž ta baba chusty czarnej Rulinej prosiła, mowiąc jej: „Dostan tylko chusty czarnej a daj mnie, będzie na cie Rulina zaraz łaskawa”. Insze osoby mowiły: „Zginie y bez naszych grzechow”.

Item Thomasz Nowicki hajduk, zięc Rustkinia, pod przysięgą zeznał na ratuszu przed urzędem: gdy mu brahe na kubie zepsowano, tez Anne przyprowadzono w dem jego, ktora powiedziała, yž „nie mogę tych czarow odczynic, bo kwasnego wzięto, y lubo tę białegłowe, ktora to uczyniła, wiem, ale nie powiem”.

1646. IV. 27. [Merkinės gyventojos prisipažinimas ir liudininkų parodymai apie meilės kerus ir užkalbėjimus. Iš Merkinės miesto teismo sprendimo.]

Raganos [bylos] dekretas. [...]

Miestiečio Martyno Veličkos byla dėl jo pakerėjimo nupjautu nešvarios paklodės gabalu; dėl to kentė didelį neramumą ir iš nusiminimo buvo metęs paną – sužadėtinę, ir dėl tų kerų vos pats sau nepasidarė nelaimingo galo.

Merga Magdalena, gimusi Lydekinėje, prisišnekinusi mergaitę, gyvenančią pas Martyną Veličką, įgijo tą paklodės gabalą tuo tikslu, kad [jis] savo merginą, su kuria buvo susižadėjęs, pamestų, o imtų ją.

Kai teismas tą mergą klausinėjo, ar tai tiesa, dėl ko ieškovas skundžiasi, ir kam ėmusi tą paklodės gabalą, [ji], priešais stovėdama, atsakė: „Mane to iš-

mokė senė, kad gaučiau jo nešvarių baltinių. Ji man žadėjo padaryti, kad tas Martynas Velička imtų mane žmona“.

Kai tą senę teismas parsivesdino ir klausinėjo [reikalaudamas], kad prisipažintų padariusi tą bjaurų darbą, ji gera valia pirmiausia prisipažino, kad gimusi Dziembrove, Gardino apylinkėse, jo malonybės pono Kapočiaus baudžiauninke ir jau šešiolika metų gyvenanti Merkinės mieste.

Taip pat išpažino, kad jokiais kerėjimais niekuomet nesivertusi nei jų mokanti, tik pasitarnavusi Marmūnaitei, kuri ištekėjo už Baltramiejaus Ručinsko šitokiu būdu: kai Marmūnaitė padavusi jai nešvarią paklodę, paimtą iš Ručinsko, ji ta paklode patrynusi po pažastimis ir kitas kūno vietas sakydama: „Nebijok, dabar jau tave ims“. O ką dariusi su ta paklode? Į tai atsakė, kad nieko kito nedariusi, tik kalbėjusi poterius ir taip iš pono Dievo išprašiusi jai vedybas, nes dažnai įgrisdavusi kalbomis, kad jau su juo esanti apsigėdinusi.

Taip pat ponas Lebedys pritarė, kad radęs vartus, apipiltus apipelijusiu vandeniu. [...]

Toji pati sakė, kad žmoguje esą trejos devyneros skaudulių. Sakė apie vyriausiąją, kad ją vadina Pikčiurna. Ar, be šito, daugiau nemokanti? Ne, nieko daugiau nemokanti.

O kadangi tas pats ieškovas vardijo, kad nemažai kitų apkerėjusi ir burtais suvedžiojusi, todėl [teismas], neskubėdamas priimti sprendimo, ponams suolininkams Mikalojui Kruševičiui, Laurynui Kairelevičiui pavedė atlikti tardymą.

Tardymas dėl kerėjimo.

Priešais išvardytuosius pirmas iš miestiečių Tomas Nekravičius, kalvis, išpažino, kad savo patale radęs kiaušinių ir nuo to laiko abudu nebeturį sveikatos: kieno – nežinąs. Tas pats išpažino, kad tos senės Onos duktė, Juzelienės marti, Šulinio gatvėje sakiusi moterims: „Jeigu mano motiną degins, ne jai vienai klius!“

Senoji Bulienė taip pat sakė, kad ji su savo marčia gyvenusi didelėje nesan-taikoje, o toji senė su ja gerai sugyvenusi; ta pati [senė] paėmė iš duonkubilio tešlos, nuo to laiko duona ėmė gesti ir nenusisėkdavo. O paskui toji ruskė senė Ona sakė: „Kaip tau gerai sekėsi, taip ir seksis, nesirūpink“.

Taip pat Liucė, Eglinio žmona, pasakė, kad toji senė, prašydama Rulienės skaros, sakė jai: „Tik gauk juodą skarą ir duok man, tuoj Rulienė bus tau maloni“.

Kiti asmenys sakė: „Pražus ir be mūsų nuodėmių“.

Taip pat Tomas Navickas, haidukas, Rustkinio žentas, davęs priesaiką ro-tušėje, teismo akivaizdoje išpažino: kai jam kubile sugedusi broga, į jo namus buvusi atvesta toji Ona, kuri pasakiusi: „Negaliu tų kerų nuimti, nes buvo pa-imta rūgščios, ir nors žinau, kuri moteris tai padarė, bet nepasakysiu“.

1646. XII. 18. *[Oskarzenia wobec Jadziuli Jusiowej oraz Marty Juknowej o czaro-
dzieństwo, wysunięte przez włościan wsi Sypojniów, starostwa Kupiskiego.]*

[...] Tedy tego czasu, dnia i miesiąca wyż mianowanego, jako na dniu złożonym, wszyscy mężowie tej wsi Sypojniów stanąwszy przełożyli skargę na dwie sąsiadki swoje, na Jadziulę Kuprycią-Jusiową i na Martę Stypajeie-Matullową Juknową, że od nich mają wielką szkodę w czarowaniu bydła, zboża i ludzi.

Po takich skargach naprzód postawili Jadziulę Jusiową przed ich mościami pany sędziami.

Naprzód dowodził Adam Szlejwis, że ona, będąc zaproszoną na cześć, od niego milczkiem wyszedłszy, w sieniach od chleba skorupę z domu swego podrobiwszy, poczęła prosięta karmić przed oczyma jego i dziewierza swego, który powiedział, że m widział. A skoro jedną zarznął, jadszy i sam zachorował, i teraz zdrowia nie mam. A inne wyzdychały.

Gdy onej pytano, tylko tak odpowiedziała: „Prawda, że m posypała odrobinki, a to nie na źle”.

Tenże znowu w oczy jej mówił, żeś „mi chleb popsowała, i po dziś dzień nie kisa, gdyż przed oczyma córki mojej wzięła ciasta po kawałku żobu (sic)”. Gdzie i do tego się [nie] przyznała: „Jeślim wzięła, ale nie na źle, i nie odemnie chleb zepsowany”.

Tenże znowu mówił onej: „Dlaczego skorupy wysiedziałych gęsiąt sypałaś pod wrotami w przygrodku, podle obor?”. Tylko powiedziała: „Chyba pod // spody przytępiło się pudło, bo w tym pudle kokosz siedziała”.

Tenże powiedział: „Żem ciebie nalazłszy w odrynie swojej, około słupa niciami surowemi kręcąc, zbiłem okrutnie, a ty się na mnie czemu nie skarżyła?”. Ona na to odpowiedziała, że „kokosz odwadzałam od słupa swoją”.

Potym Wajcius Misiunas dowodził na nią i w oczy mówił, żeś „ty przyszła do domu mego, żobiąc groch, a potym prosiętom moim przed oczyma moimi posypałaś grochu; skoro zjedli prosięta, wszystko dwanaście w prędkim czasie wyzdychali”. Która odpowiedziała: „Prawda, że m posypała groch, ale nie na źle, widząc, że cudne prosięta”.

Trzeci, Stusia, w oczy jej mówił, żeś „ty, przyszedłszy do domu mego, do piekarni, przed oczyma moimi dwoje cieląt pogłaskała. Od tego pogłaskania trzeciego dnia pozdychały, i sąsiadmi zaraz odwiadłem”. Jakoż i dla krowy także mówił, że „zdechła od ciebie”. Która odpowiedziała: „Jeślim głaskała cielęta, tedy nie z moich rąk zdechły, a krowa mogła się objesc kempiny od Sakucyny – od tego to zdechła”.

Czwarty, Marcin Purtyk, dowodził, że jemu żonę otruła i od rąk onej z tego świata pójdzie; nawet i ogród kapustny zepsowała, że się i kapusta nie rodzi.

Także w oczy jej mówił, żeś „ty skoro dwoje prosiąt pogłaskała, zaraz pozdychali, a których nie dotknęła się, zdrowe zostały“. Ktora ni do czego się nie przyznała.

Piąty, Stasius Szymkun, dowodził i w oczy jej mówił, żeś „ty krwią drzwi komory zalała, gdzie owce bywały. Nazajutrz, skorom dwoje cieląt wpuścił, znalazłem pozdychałych“. Która odpowiedziała, zem „nie zalewała“.

A potym wszyscy mężowie tej wsi poczęli jej mówić, żeś „ty, Jusiowa, nam wielkie krzywdy czyniłaś w dobytku naszym, i z Juknową pospołu“.

A po takich skargach o dowodach zawołano męża jej Jusia, starego ciwuna, który gdy stanął, a ichmościowie panowie sądowi pytali: „Czemu żony swojej odstępujesz? Czy wiesz, że ona taka?“ Który tak odpowiedział: „Miłościwi panowie! Ja nie wiem, czy umie czarować, czyli nie umie. Ja jako zrazu mężom oną wydał, tak i teraz onej odrzekam się, wolę do domu odejść, gdyż nie myślę przy niej stać. Niech się wiedzą mężowie z nią, kiedy ona taka“.

A potym drugą stawiono przed sąd – Martę Stypajcie-Juknową, już podejrzaną i sądzoną. Na którą zaraz dowiedli wypisem grodzkim i rotą, że jusz od czarodziejstwa odprzysięgała się. Która będąc stawiona, sama się przyznała, że „mię już sądzono i odprzysięgałam się“.

A potem // dowodzili mężowie wszystkiej wsi, naprzód Jan Kisielun powtórze dowodził, że mu konia i wołu szcarowała, i prosiąt ośmioro po przysiędze, jakoż i znaki te, czary – żaby sąsiadom okazywał, a ona nie była. Która odpowiedziała: „Jeśli pozdychały, tedy nie ode mnie“.

Potym ławnik tej wsi Sypojniów Łukasz Romanium ze wszystkimi mężami dowodził, żeś „ty, Marta Jukniowa, żyto psowałaś jawnie, że ciebie postrzegał w nocy biagającą po polu, i poznał ciebie Mikołaj Tetanis z Nedziągł, który natenczas był zasnął, podpiwszy, w polu przy płocie. Który zaraz nazajutrz wszystkim powiedział mężom, i tobie w oczy mówił, żeś ty po nocy biegła po życie – znać, nie na dobre. A potym ławnik, zebrawszy mężów, poszli w pole żytnie, jakoż już żyto co jedno przekwitło było, a gdy poszli, nalezli żyto połamane i poprzeg sznurów od ściany aż do ściany przez żyto. Którzy powiedzieli, że „niemałośmy każdy w swej części zebrali pożętego, mało nie po snopie, i więcej“. Jakoż jej w oczy mówili, że „ty, Marto, nie tylko bydło z Jusiową czarujesz, ale i zboże psujesz“. Która odpowiedziała, że „nie umiem psować żyta i bydła“, i zapierała się.

A potym mężowie wszyscy żalowali głosem wielkim do ichmościów panów sędziów, że „my gotowi wszyscy do czterdziestu mężów przysiądz, że one obiedwie wierutne czarownice i od nich krzywdę mamy wielką, że była kupować nie nadążym“.

A zatem ichmość panowie sędziowie nakazali, aby onych na wodę puszczo według dawnego zwyczaju. A tak mężowie, wziawszy one, oddali

katowi, aby one na wodę puszczał. Tamże kat, wzięwszy one, przed gminem wielkim ludzi i przy szlachcie, przede mną, jenerałem, po jednej puszczał na wodę. Które po wierzchu, jak kaczk, pływały.

A potem ichmość panowie sądowi po tej próbie kazali przed się stawić. Gdy pytali u nich, wprzod u Jusiowej, aby się przyznała, nie dając się do gorszych mąk, także i drugiej pytano, które odpowiadały: „Co mamy przyznawać? I nie myśl!”

A potem ichmość panowie sędziowie, za instygowaniem gorącym wszystkich mężów, osądzili, aby katowi dali na męki zwyczajne.

Jakoż wzięwszy mężowie jednostaynie dali wprzód Jusiową. Która, będąc na mękach, nie przyznała się, tylko tak wiele, jak i pierwiej. Także i ta Marta, będąc na próbie, nie przyznawała się, ale jeszcze to powiedziała katowi: „Choćbyś mnie i przez dzień męczył, // tedy nic nie powiem, i nie powiem!”

1646. XII. 18. [Kupiškio seniūnijos Sipainių kaimo valstiečių kaltinimai Jadziulei Jusienei ir Mortai Juknienei dėl raganavimo. Iš Ukmergės apskrities vaznio pranešimo apie kaltinamųjų teismą ir sudeginimą.]

[...] Tada, tuo metu, aukščiau nurodytą mėnesį ir dieną, paskirtą dieną stoję visi to Sipainių kaimo vyrai pateikė skundą ant dviejų savo kaimynių, ant Jadziulės Kupraičios-Jusienės ir Mortos Stipaičios-Matulienės Juknienės, kad nuo jų patiria didelę žalą dėl gyvulių, javų ir žmonių kerėjimo.

Po tokių skundų pirmą prieš jų malonybes ponus teisėjus pastatė Jadziulė Jusienė.

Pirmas kaltino Adomas Šleivys, kad ji, pakviesta į vestuves, iš jų slapta išėjusi, priemenėje patrupinusi iš namų atsineštos duonos plutą ir pradėjusi šerti paršeliams, regint jam ir jo dieveriui, kuris patvirtino, kad matęs. O kai vieną [paršelį] papjovęs, suvalgęs ir pats susirgęs ir dabar nebeturįs sveikatos. O kiti išdvėję.

Kai ją klausė, [ji] tik taip atsakė: „Teisybė, kad pabėriau trupinių, bet tai ne piktam“.

Tas pats [Adomas Šleivys] vėl jai į akis kalbėjo: „Man duoną sugadinai ir ligi šios dienos nerūgsta, nes mano dukters akivaizdoje paėmei po gabaliuką tešlos“. Ji ir dėl šito [ne]prisipažino: „Jei ėmiau, tai ne piktam ir ne aš duoną sugadinau“.

Tas pats kalbėjo jai: „Kam išperėtų žąsiukų [kiaušinių] lukštus pylei po vartais garde prie tvartų?“. [Ji] pasakė tik: „Gal dėžės dugnas prakiuro, nes toje dėžėje perekšlė tupėjo“.

Tas pats sakė: „Aptikęs tave savo daržinėje sukančią nedažytus siūlus apie stulpą, smarkiai primušiau, o kodėl tu manęs nepaskundei?“ Ji į tai atsakė: „Savo vištą vadavau nuo stulpo“.

Po to Vaičius Misiūnas įrodinėjo jos kaltę ir sakė į akis: „Tu atėjai į mano namus gliaudydama ankštis, o paskui pabėrei žirnių mano paršeliams mano akivaizdoje; kai tik paršeliai suėdė, visi dvylika netrukus padvėsė“. Ji atsakė: „Teisybė, kad pabėriau žirnių, bet ne piktam, [o] matydama, kad puikūs paršeliai“.

Trečias, Stusia, sakė jai į akis: „Tu, atėjusi į mano namus, į kepyklą, mano akivaizdoje paglostei du veršelius. Nuo to paglostymo į trečią dieną padvėsė, ir su kaimynais tuojau atkalbėjau“. Taip pat ir apie karvę sakė: „Padvėsė nuo tavęs“. Ji atsakė: „Jeigu veršelius glosčiau, tai ne nuo mano rankų padvėsė, o karvė galėjo apsiėsti kempių Sakutynėje – nuo to ir padvėsė“.

Ketvirtas, Martynas Purtikas, įrodinėjo, kad jo žmoną apnuodijusi ir nuo jos rankų [žmona] keliausianti iš šio pasaulio; net ir kopūstų daržą sugadinusi, kad ir kopūstai neaugą. Taip pat į akis jai sakė: „Kai tik tu paglostei du paršelius, tuojau nudvėsė, o kurių nepalietei, liko sveiki“. O ji nieko neprisipažino.

Penktas, Stasius Šimkūnas, įrodinėjo ir jai į akis sakė: „Tu apliejai krauju kamaros duris, kur buvo avys. Rytojaus dieną, įleidęs du veršelius, radau nudvėsusius“. Ji atsakė, kad nepylusi.

O paskui visi to kaimo vyrai ėmė jai sakyti: „Tu, Jusiene, ir kartu su Jukniene darėte didelę žalą mums ir mūsų turtui“.

O po tokių skundų ir įrodinėjimų pašaukė jos vyrą Jusį, seną tijūną. Kai jis stojo, jų malonybės teismo ponai klausė: „Kodėl traukies nuo savo žmonos? Ar žinai, kad ji tokia?“ Jis atsakė: „Maloningieji ponai! Aš nežinau, ar moka kerėti, ar nemoka. Aš ją iš karto atidaviau vyrams, taip ir dabar jos atsisakau, geriau aš eisiu namo, nes neketinu jos ginti. Tegu vyrai žinosi su ja, jeigu ji tokia“.

O paskui prieš teismą pastatė kitą – Mortą Stipaičią-Juknienę, jau įtartą ir teistą. Dėl kurios tuojau įrodė pilies teismo išrašu ir priesaikos raštu, kad jau buvo prisiekusi nebekerėti. Ji pristatyta prisipažino: „Mane jau teisė ir esu davusi atsisakymo priesaiką“.

O paskui viso kaimo vyrai, pirmas Jonas Kisieliūnas, pakartotinai kaltino, kad po priesaikos jam apkerėjusi arklį ir jautį, ir aštuonetą paršelių, o ir tuos kerus – rupūžes – rodęs kaimynams, o jos nebuve. Ji atsakė: „Jei padvėsė, tai ne dėl manęs“.

Paskui to Sipainių kaimo suolininkas Lukošius Romaniūnas su visais vyrais kaltino: „Tu, Morta Jukniene, aiškiai gadinai javus, nes tave naktį bėgiojančią po lauką pastebėjo ir tave pažino Mikalojus Tetonis iš Nedeglių, kuris tą sykį pasigėręs buvo užmigęs lauke prie tvoros; rytojaus dieną [jis] tuojau pasakė visiems vyrams ir tau į akis sakė, kad tu naktį bėgiojai po rugius, žinia, ne geram“. O po to suolininkas su sušauktais vyrais nuėjo į rugių lauką; rugiai kaip vienas jau buvo peržydėję, o kai nuėjo, rado rugius sumintus ir [eita]

per rugius skersai rėžių nuo sienos iki sienos. Ir jie sakė: „Kiekvienas savo dalyje pririnkome nupjautų [rugių] bemaž po pėdą ir dar daugiau“. Ir kalbėjo jai į akis: „Tu, Morta, su Jusiene ne vien galvijus kerį, bet ir javus guldai“. Ji atsakė: „Rugių ir galvijų gadinti nemoku“. Ir neprisipažino.

O paskui visi vyrai šaukdami skundėsi jų malonybės ponams teisėjams: „Mes visi – bent keturios dešimtys vyrų – pasiruošę prisiekti, kad jos abi užkietėjusios raganos ir [kad] dėl jų kenčiame didelę skriaudą, kad nespėjame pirkti gyvulių“.

Tad jų malonybės ponai teisėjai įsakė, kad jas senu papratimu paplukdytų vandenyje. O vyrai, paėmę jas, perdavė budeliui, kad leistų ant vandens. Budelis, paėmęs jas, ten pat, prieš didelę žmonių minią, prie bajorų, prieš mane, vaznį, po vieną leido į vandenį. Jos plaukė paviršiumi kaip antys.

O po to, po šito išbandymo, jų malonybės teismo ponai liepė [joms] stoti prieš teisimą. Kai jas kvotė, pirma Jusienę, kad prisipažintų, neatsiduodama skaudesniems kankinimams, taip pat ir [kai] antrąją kvotė, jos atsakė: „Ką mes turime prisipažinti? Nė nemanome“.

O paskui jų malonybės ponai teisėjai, karštai kaltinant visiems vyrams, nusprendė atiduoti [jas] į budelio rankas įprastiniam kankinimui. Tad vyrai, visi kartu paėmę, davė visų pirma Jusienę. Ji kankinama prisipažino tik tiek, kiek ir anksčiau. Taip pat ir Morta, paimta išbandymui, neprisipažino ir dar pasakė budeliui: „Nors mane ir visą dieną kankintumei, vis vien nieko nesisakysiu ir nepasisakysiu!“ [...]

1648. I. 10. [Обвинения челядницы земянина Велёнского уезда Войтеха Бержанского в том, что она совместно с земянкой Евой Бержанской якобы намеревалась нанести вред скоту соседей-земян посредством колдовства. Отрывок из решения Жомоитского гродского суда.]

[...] А по прочтаныю того поз'ву умоцованы стороны поводовои – пана Матея Бер'жаньского пан Юр'и Яв'ькгель поведил:

„Рачыли ваша милость врадъ зрозумет зъ жалобы позов'нои, ижъ якобы челед'ница пана Воитеха Бер'жаньского, на име Касюла Петрова, будучы от позванных особъ за чародеиство взята и сужона в дому пана Якуба Петровича Бер'жан'ского от многу шлях'ты, пры быг'ности двух енералов – Петра Мон'кевича и Петра Ромашьки, мела мал'жон'ку его, пана Матея Бер'жан'ского, пани // Еву Кир'килян'ку в чародеистве поволат. Тогда на то таковую справу даетъ, ижъ ее, ни в чомъ невин'ную белую голову, поч'тиве на свете жыющую, за поводом пасер'ба ей помовит за пытанемъ тои чаров'ницы от пасер'ба ей, пана Станис'лава Бер'жаньского, мовечы до неи тыми словы: „Поведаи, што з мачохою моею робили,

коли вас zostala челяд'ница пана Алексан'дра Бер'жаньского Банюла, которая тепер на смер'тельной постели, од вас счарована, естъ, з мачохою моею ничы сурове мотаючы на колена накле на крыжовой дорозе, сяд'шы од'на противо другои, и на яки пожыток вашъ?" – поведала, ижъ на быд'ло всеи околицы, жебы се не поводило, и пани Матеева Бер'жаньска лепей розумет мела, нижъ тая чаров'ница. И таковы слова в том квите описали, чым се она николи не звык'ла бавит. И тую челед'ницу сами судили, яко хотели, не ведучы до враду неправ'не, яко право посполитое науку дала.

На доводъ того покладал видымус с книг туточных кгород'ских чор'ных поконане тое чаров'ницы в дате року тисеча шест'сот сорок чет'вер'того, месеца ок'тябра чет'вер'того дня оповедан'я пановъ Бер'жаньских и соз'нанем двух енералов, вышеи мененых. В которой реляции таковыя слова, што се вер'ху наменило, описаные суть: „А яко она, пани Бер'жан'ска, тим се не бавила и вин'ною не ест, яко ни в чомъ не подоизрена, готова на том прысег'нути. А по прысезе прошу о скасованье тои протестацый, реляций и всказу навес'ки ей за таковую помов'ку“.

Противу чому пан Пет'кевич мовил, ижъ тую чаров'ницу прав'не судили, которая родом была з месточ'ка Собача, подан'кою неякого Матыса Кир'кила, и, перебуывав'шы в краях // вил'комир'ских и упит'ских, а служечы по роз'ных мест'цах по наимех, будучы похажою а великою чаров'ницею и шкод'ницею людям, быд'лу и збожу, и с там'тых краюв прыблукав'шысе до околицы Бер'жан'скои, до дому пана Воитеха Бер'жаньского, чародейством бавила и великие шкоды в чародействе людям, яко реляция воз'ных высвечаетъ, ижъ чынила, оную, яко похажую, полапив'шы и пану Воитеху Бер'жаньскому о том ознаимив'шы, судили прыятеле высажоные пры двух енералех. Которую за добровол'ным приз'нанем самой до чародейства поконали, и на муках будучы у мыстра, што чынила, выз'нала и с тым запечатовала. И сторона моя на нею, пани Бер'жан'скую, того не доводят, але што енералове з усть ей слышели стороны пани Бер'жан'скои, то в квит свои вписали и их, пановъ Бер'жаньских, без'потреб'не турбует и до кошту непотреб'ного пан Бер'жаньски прыводит. [...]

1648. I. 10. [Kaltinimas Veliuonos apskrities bajoro Vaitiekaus Beržanskio šeimynykštės tuo, kad ji su bajorė Ieva Beržanskiene norėjusi kerais pakenkti kaimynų bajorų gyvuliams. Iš Žemaičių pilies teismo sprendimo.]

[...] О perskaičius šitą šaukimą ieškovo – pono Motiejaus Beržanskio – šalies įgaliotinis ponas Juras Jaugelis pasakė: „Jūsų malonybės teisėjai! Iš ieš-

kovo skundo teikėtės suprasti, kad pono Vaitiekaus Beržanskio šeimynykštė, vardu Kasiulė Petrienė, būdama kviestųjų asmenų suimta už raganavimą ir pono Jokūbo Petravičiaus Beržanskio namuose daugelio bajorų teista, dalyvaujant dviems vazniam – Petru Monkevičiui ir Petru Ramuniui – neva apkalbėjusi jo, pono Motiejaus Beržanskio, žmoną ponią Ievą Kirkilaitę [Beržanskienę], kad ji raganaujanti. Tad atsakydamas [jis] duoda tokį paaiškinimą, kad ją, niekuo nekaltą moterį, dorai pasaulyje gyvenančią, jos posūnio dingstimi šmeižia, pasinaudodamas jos posūnio pono Stanislovo Beržanskio klausimu tai raganai; jis klausė ją tokiais žodžiais: „Sakyk, ką su mano pamote darėte, kai jus užtiko pono Aleksandro Beržanskio šeimynykštė Baniulė, kuri dabar guli mirties patalė, jūsų suraganauta? Ir kokių tikslų jūs su mano pamote nedažytus siūlus vyniojote ant nuogų kelių sėdėdamos prie kryžkelės viena priešais kitą?“ Ji atsakiusi, kad [norėjusios pakenkti] viso bajorkaimio gyvuliams, idant neaugtų. Ir ponia Motiejienė Beržanskienė geriau mokanti, negu toji ragana. Ir tokiais žodžiais tame pranešime aprašyta, ko ji niekuomet neturėjusi papročio daryti. Ir tą šeimynykštę patys teisė, kaip norėjo, užuot vedę į teisėtą teismą, kaip moko viešojo teisė.

Šito įrodymui [jis] pateikė išrašą iš čionykščių pilies juodųjų knygų apie tos raganos nugalėjimą, datuotą tūkstantis šeši šimtai keturiasdešimt ketvirtųjų metų spalio mėnesio ketvirtą dieną – ponų Beržanskių pareiškimą ir pranešimą dviejų vaznių, aukščiau išvardytų. Tame pranešime, kaip aukščiau minėta, yra tokie žodžiai: „O kadangi ji, ponia Beržanskienė, tuo neužsiiminėjo ir nėra kalta, kaipo niekuo neįtarta, pasirengusi dėl to prisiekti. O po priesaikos prašau tą pranešimą anuliuoti ir priteisti baudą jos naudai už tokį apšmeižimą“.

Ponas Petkevičius [atsakovų įgaliotinis] kalbėjo priešingai, kad teisėtai buvo teista ta ragana, kuri buvo kilusi iš Subačiaus miestelio, tūlo Mato Kirkilo baudžiauninkė, ir pabuvusi Ukmergės ir Upytės kraštuose, prisitarnavusi samdine įvairiose vietovėse, būdama išeivinė [moteris] ir prityrusi ragana bei žmonių, gyvulių ir javų kenkėja, ir iš tų kraštų priklydusi į Beržėnų bajorkaimį, į pono Vaitiekaus Beržanskio namus, vertėsi raganavimu ir, kaip vaznių pranešimas liudija, raganavimu darė žmonėms didelę žalą. [Ją], kaip išeivinę, sugavę ir ponui Beržanskiui apie tai pranešę, teisė parinkti bičiuliai, dalyvaujant dviems vazniam. Kadangi ji pati savo noru prisipažino raganavusi, [ją] įveikė ir ji, budelio kankinama, prisipažino, ką yra padariusi, ir tuo baigė gyvenimą. Ir mano šalis jos, ponios Beržanskienės dėl to nekaltina, bet tai, ką vazniai iš jos lūpų girdėjo, liečiančio ponią Beržanskienę, tą ir į savo pareiškimą įrašė, ir juos ponas Beržanskis be reikalo vargina ir traukia į nereikalingas išlaidas. Ir prašau mano šalį nuo to išvaduoti. [...]

1649. VII. 12. [*Oświadczenie szlachcica szawelskiego Dawida Paleckiego. Wyciąg z kwitu (relacji) generała sądowego województwa Trockiego.*]

[...] Dawid Palecki mowił y powiadał te słowa. Tak powiedział: „Nalazłem rano, ydąc w pole, położone warkocze widziałem pod dachem klieci, y wzięwszy przyniosłem do samey gospodiny. A tak odpowiedziała, ze one (?) nie na dobre to tam położone, ze w tym domu // wszystko zle będzie, y z tym domem tem Bałtromiey Stephanowicz slosarz zginie. Ktory, tak y małzonka jego, także poczarowała Barbara Korecka Kralzięciowa, a teraznieysza Jerzy-na Janułaŷciowa“.

Co to wszystko [przede] mną, generałem, com slysział y widział, i na tom dał ten moy kwit pod moią pieczęcią y s podpisem ręki mey własney, także pod pieczęciami strony, na ten czas przy mnie były w miescie Szawelskim, roku tysiąc szescset czterdziestego dziewiątego, miesiąca julij, dnia dwunastego.

1649. VII. 12. [*Iš vaznio paliudyto Šiaulių bajoro Dovydo Paleckio pranešimo.*]

[...] Dovydas Paleckis kalbėjo ir sakė šiuos žodžius. Taip pasakė: „Rytą, eidamas į lauką, radau kasas – pamačiau padėtas klėties pastogėje – ir paėmęs parnešiau pačiai šeimininkei. O [ji] atsakė, kad jos ten ne geram padėtos, kad tuose namuose viskas bus blogai, ir tas šaltkalvis Baltramiejus Steponavičius su tuo namu pražus. Jį, kaip ir jo žmoną, apkerėjo Barbora Kareckaitė-Karalžientienė, o dabartinė Jurgienė Janulaitienė“.

Visa tai, ką girdėjau ir mačiau, pareikšta mano akivaizdoje ir tai liudiju savo pareiškimu su mano antspaudu ir mano paties rankos parašu, taip pat su parašais liudininkų, buvusių su manimi Šiaulių mieste tūkstantis šeši šimtai keturiasdešimt devintaisiais metais liepos mėnesio dvyliktą dieną.

1655. V. 10–11. [*Zeznanie o czarach rykuni (gospodyni) dworu Gawrelskiego Giendry Zaputkajciowej, oskarżonej o czarodziejstwo. Wyciąg z dekretu Żmudzkiego sądu grodzkiego, skazującego na spalenie.*]

[...] Jakoz na pierwsze pytanie dobrowolnie przyznała, iz pani Izabella Płocharska-Mikołaiowa Burbina, zayzrząc maiętnosci Łubow jego msci panu Szostowickiemu, o chcąc onę posiesc, napierwiey jey msc panią Szostowickę zczarowac nie ze mną jedną, Giendrutą, // ale y z drugą companią swoią usadziła się.

A gdychmy pytali, wiele by tey companij było, jak ich zowią, gdzie mieszkaią y jako czarowali, odpowiedziała, iz jest nas czarownic osm. A mianowicie wyznała, iz sama ta Giendruta Zaputkayciowa jest pierwsza; druga – Magreta

szwaczka, przywiedziona z Upiny; trzecia – Reginka; czwarta – Jagnieszka, obiedwie szwaczki, te obecnie pani Burbina przy sobie dla pomocy chowa; piąta – Krystella Sykarowna beznosa; szosta – Mora Wanagiewna Petrykayciowa, ta na gruncie, jako bojarka, bez czynszu y roboty z wielką folgą mieszka y ustawnie u pani Burbiney bywa dla zatrzymania pana Janu Karola Dymlera, aby od pani Burbiney nigdzie nie odjeżdżał, bo ta Wanagayciowna, wielką będąc czarownicą, omamic umie y czarami, ile razow chce odiechac od niey pan Dymler, zawsze zatrzymywa. Siodmy – Michał Bałandis, takze na gruncie z wielką folgą, lekkie płacąc podatki, mieszka. Osmą – sama pani Burbina, pani moia.

Za drugim pytaniem dobrowolnie wyznała, iż w roku tysiąc szescset pięćdziesiątym trzecim, po świętym Michale, zaraz dwie chustki jey msci pani Szostowickiey brudne y trzecią – zawitkę, dostawszy od nieboszczyka Matyasza, krawca, pani Izabella Płocharska-Mikołaiowa Burbina, pani moia, samo szosta z nami, kompanią, swoią, zakopała w pelce, nazwaney Pakwiscie. Sama pani Burbina jachała kolaską jednym koniem. Powoził ją Michał Bałandis, wielki y kochany pani moiey czarownik, mychmy pieszo szli. A gdy topko było, pani Burbina wysiadła s kolaski y z nami wespół szła pieszo, y ten Bałandis, przywiązawszy konia, z nami szedł. A gdychmy do tey przepasci przyszli, tedy te chusty ja sama, Giendruta, włożyłem w przepasc, a Michał Bałandis zakopywał. Potym zakopawszy wszyscy, ile nas było, jednośłownie molvilichmy: „Wy, wszyscy diabli, bogowie y mistrzowie // nasi, osobliwie ty, Gabrielu, mistrzu y opiekunie nasz, ktorys jest panem y gospodarzem tego domu, tobie oddajemy y polecamy panią Szostowickę, abyscie się oną opiekowali, zeby ustawicznie schła, chorzała, w ludzkich oczach brzydką była, trupem się stała y wszystko złe, nieszczęsne na tym swiecie, poko zywa, bez przestanku cierpiała”.

Potym, odprawiwszy tę ceremonią, pani Burbina s tym Michałem Bałandziem poszła do kolaski y odjechała, a my wszystkie za nią odeszlichmy piechotą.

Za trzecim pytaniem, powiadaiać o wszelkiey ceremonii, dobrowolnie wyznała, iż my, kompania pani naszej, pani Burbiney, y z panią mamy jednego czarta – mistrza, imieniem Gabryela, umowionego dla przyjęcia y strazy tych czarow. A gdy przydziem do tey pelki, tedy wprzod pani nasza, pani Burbina, a potym y my wszystkie musim naprzod swisnąć y imieniem nazwac. Jezeli się do razu nie ozowie, tedy drugi y trzeci raz wołać musim, a ten czart, mistrz nasz, nam się ozywa wielkim głosem: „Ha, ha!” Y tak na ow głos, lubo samego nie widziem, isc musim. A przyszedszy rozmawiamy y prosim, czego nam trzeba. A gdychmy pytali, jezeli po zmudzku z niemi mowi, albo po

polsku umie, odpowiedziała: „Choćbyscie y po węgiersku pytać chcieli, wszelako wam trafi odpowiedzieć, y umie“.

Za czwartym pytaniem wyznała dobrowolnie, iż gdy pani Izabella Płocharska-Mikołaiowa Burbina z diabły umowę czyniła y kontrakt zawierała, bo przy tym Gabryelu, mistrzu, jest więcej dziesiątka złych duchów, gdy jej darmo służyć y posłusznymi być nie chcieli, tedy córkę swą Kasję, s panem Janem Karolem Dymlerem spółzoną, złym duchom ofiarowała.

A drugą córkę swą starszą, z nieboszczykiem panem Mikołaiem Burbą spółzoną, imieniem pannę Maryannę, ile pamiętać może, przed lat siedmią albo osmią także złym duchom poleciła y ofiarowała. Ktore w kilku dniach po ofierze // kozda z nich s tego świata poszli. Co pod sumnieniem powiadaiąc, wyznawała, iż przy tej ofierze starszej córki, panny Maryanny, sama ta Giendra Zaputkayciowa przy tym była y na tę ofiarę oczyma swemi patrzała.

Za piątym pytaniem wyznała dobrowolnie, iż szczurka nadziewanego, którego pod łozko jej mści pani Szostowickiej, w Łubach będące, córka nieboszczyka Matyasza, krawca, na imię Zophia, od oycy swego wzięwszy, wkopała, tedy tego szczurka ta sama Giendruta z rąk swoich dała, ale to powiedziała, iż tego szczurka już gotowego, nadziewanego, pani Burbina jej posłała z Gawr do Gawrel przez swą Magręthę, przywiedzionkę z Upiny, przykazując, abym ja krawcowi odniosła y oddała. Jakoz tak uczyniła na to, aby jako ten szczurek pełen roznych węzłów y czarów, tak aby pani Szostowicka pełna wszytych bólów była.

Przy tym y to wyznała, że ten szczurek od dawnego czasu u pani Burbinie był gotowy y nadziany nie na panią Szostowickę, ale na panią Aswerusową Dymlerową, matkę rodzoną nieboszczyka pana Mikołai Burby, która z rąk pani Burbinie y z jej czarowania s tego świata poszła. A lubo się przez wszystek wiek życia swego pani Aswerusowa Dymlerowa paniey Burbiniey strzegła, bo ani jesc, ani pic wprzody chciała, azby pani Burbina wprzod kosztowała, jednak się nie ustrzegła od czarów, jednego dnia z nieboszczykiem panem Burbą, z synem swym, umrzeć musiała.

Za szóstym pytaniem dobrowolnie wyznała y to, że pani Burbina męża swego nieboszczyka, pana Mikołai Burbę w Upinie struła, podawszy mu jesc truciznę w farmusce, a tę farmuszkę Magretka szwaczka, przywiedzionka z Upiny, s rozkazania pani Burbiniey warzyła. A żeby się nikt nie domyslił, teyze Magretce nieboszczyka pana Burbę tą farmuszką karmić kazała, a sama się // pani Burbina nie dotykała.

A nim tę farmuszkę do nieboszczyka przyniosła, podkawszy się z pacholkiem – chłopcem y dziewczynę, czeladzią siostry pani Kownackiej, dała im po łysce kosztować, y od tego mało nie poumierali, y gdyby byli głębiej lyszke w garnuszek sięgnęli, albo ciężkimi womitami nie zrzucili, pewnie

by wszyscy trzy poumierali. To mi wszystko ta Magretka, powrociwszy z Upiny do Gawr, pod sumnieniem powiadała, jako się tam działo, y jako ciało nieboszczyka pana Burby z Upiny do Gawr wieziono, nie bywaiąc w żadnym kosciele, a nawet y krzyże męki panskiej po drogach miiano y błotami wieziono.

Za siódmym pytaniem dobrowolnie wyznała, iż insze różne czary, które nieboszczykowi Matiaszowi Urbonayciowi, krawcowi, dawała y w posciel przez córkę jego Zophią zaszywać kazała z rozkazania pani Burbiney, tedy tak się mają rozumiec: które sztuki na kształt małych dziełek s korzenia porobione były dla tego, aby dziełek nie było; które na kształt rąk – aby ręce kurczyło; które na kształt nog – aby na nogi upadła. Szersci zaś wilcze, niedzwiedzie, zaięcze, zęby trupie, różne piora różnego ptactwa dla tego powszywano w posciel, aby jako dziki zwierz błąkała się, aby z mężem y s ludźmi gryzła, między ludźmi miejsca nie miała y onych się, jako wilk, niedzwiedź y zając chroniła, nigdy nie sypiała, a na ostatek, jako ząb trupi w oczach ludzkich stała.

Za ósmym pytaniem dobrowolnie wyznała, iż lubo chustki starszej córki jego mści pana Szostowickiego, panny Konstancij, nieboszczyk Matyas, krawiec, przez córkę swą Zofią dostawszy, Giendrucie tej nie dał, jednak wie o tym, iż pani Burbiney samey w ręce oddał, za co mu krowę dała.

A gdychmy pytali, na co tej chustki pani Burbina potrzebowała, wyznała, iż zayrzając // szczęścia panu Szostowickiemu y tym młodziencom, którzy tam byli, aby się więcej do pana Szostowickiego nie wracali, ale do córek pani Burbiney udawali się. Którą chustkę gdzie by pani Burbina zadziała, nie wie.

Wyznała przy tym na się y to, iż poduszkę panny Burnickiej, służebny jej mści pani Szostowickiej, od nieboszczyka Matyasza, krawca, miała sobie na zczarowanie daną. Więc gdy przyjechała pani Burbina do folwarku Gawrel, postrzegła tę poduszkę y poczęła pytać, czyia to poduszka? A gdy powiedziała pani Burbiney, iż to krawiec Matyas ze dworu pana Szostowickiego przyniósł, tedy tę poduszkę pani Burbina do siebie wzięwszy, do Gawr wywiozła, y nie wie, gdzie zadziała. Za dziewiątym pytaniem dobrowolnie wyznała, iż ta sama Giendra przyięła od Matyasza, krawca, wyiętą na roli stopę konia jego mści pana Szostowickiego, na zczarowanie daną, y tą jedną stopą wszystkie konie poczarowała tak, aby konie wszystkie pozdychały, albo potonęły, albo sam jego mśc pan Szostowicki w drodze szyję złamał. A tę stopę konską przy inszych czarach w teyże palce zakopaną być twierdziła.

Za dziesiątym pytaniem dobrowolnie wyznała na się, iż sama ta Giendra, idąc do nieboszczyka Matyasza, krawca, w nawiedziny przez pastewnik jego mści pana Szostowickiego dworny, znalazłszy cieląt gromadę niemą, jed-

nem cielečiu po trzykroc szersc wyrywała y tą szerscią wszytkie inne cieleća poczarzyła tak, ze wszytkie // we dwóch dniach od tego pozdychały. Jakoz y tę cielecią szersc w teyze pelce zakopaną byc twierdziła.

Za jedynastym pytaniem dobrowolnie wyznała y to, iż gdy pani Burbiney nie wiedziec z jakiey przyczyny jednego roku polsnęli cieleća, tedy Krystela Sykarowna beznoska, wierutną y wielką będąc czarownicą, zapędziwszy te cieleća do starey cegielni gawrenskiey, wespoł s panią Burbiną tę ślepotę odczynili, y skoro odczyniwszy, tey Krystelki beznoskiej też chorobę, albo ślepotę do bydła jego msci pana Szostowickiego zaniesc kazała, jakoz y zaniósła.

Za dwunastym pytaniem dobrowolnie wyznała y to, iż nieboszczyk Matyas, krawiec jego msci pana Szostowickiego, ode mnie, Giendry, y od pani Burbiney nauczył się czarowac, jednak do tey przepasci spolnie z nami chodzic nie chciał, wystrzegając się, aby go nie posoczono. Jednak jey to powiadał, iż ma drugiego umowionego mistrza y opiekuna takze w pelce jedney, niedaleko mieszkania swego, na gruncie jego msci pana Szostowickiego. [...]

[...] За тымъ его милост пан Шостовицьки черезъ хлопа, водъле тои Кген'дры перед судомъ нашымъ стоячого, казал скриньку, в руках у того хлопа будучую, отворыти и ц тои скриньки знаки чаровъ, в постели и под лож'комъ своимъ найдены, выняти. Якожъ вынято и перед нами, судомъ, показано щур'ка брыдъко смер'дячого, розъною шеръстю и коренемъ надзяного, где з далеко было трудъно передъ смродомъ великимъ погледати. Пры томъ нетъ ведома, з якого дерева ручъка и ножъка на кш[т]алт чловечыхъ // члонъковъ и на кшталтъ малого дetyа уструкганые и тежъ колько венъзельковъ розъныхъ шеръсти и пюр везанныхъ показывал. [...]

1655. V. 10–11. [Apkaltintos raganavimu Gaurelių dvaro rykūnės Gendrūtos Zaputkaitienės prisipažinimas apie raganavimus. Iš Žemaičių pilies teismo sprendimo sudegini.]

[...] Taigi į pirmą klausimą gera valia prisipažino, kad ponია Izabelė Plocharska-Mikalojienė Burbienė, pavydėdama jo malonybei ponui Šostovickui Lubių dvaro, nusitykojo ne vien su manimi, Gendrūta, bet ir su kitais savo bendrais pirmiausia apkerėti jo malonybę ponią Šostovickienę.

O kai mes klausėme, kiek tų bendrininkų buvę, kaip juos vadina, kur gyvena ir kaip kerėjo, [ji] atsakė: „Mūsų – raganų – yra aštuonios“. Ir būtent išpažino, kad ji pati, Gendrūta Zaputkaitienė, esanti pirmoji; antra – siuvėja Margarita, atsivestinė iš Upynos; trečia – Reginutė; ketvirta – Agnė, abi siuvėjos; jas dabar ponია Burbienė laiko pas save kaip pagalbininkes; penkta – Kristelė Zikaraitė, benosė; šešta – Morė Vanagaitė-Petrikaitienė; pastaroji, kaip bajorė,

gyvena ūkyje be činšo ir lažo, su didelėm lengvatom ir nuolat būna pas ponią Burbienę, kad sulaikytų poną Joną Karolį Dimlerį, jog jis nuo ponios Burbienės niekur neišvažiuotų, nes toji Vanagaitė, būdama didelė ragana, moka apgauti, ir kiekvieną kartą, kai ponas Dimleris nori iš jos išvažiuoti, sulaiko kerais. Septintas – Mykolas Balandis, taip pat gyvena ūkyje palengvintomis sąlygomis, mokėdamas menkus mokesčius. Aštunta – pati ponia Burbienė, mano ponia.

Į antrą klausimą gera valia prisipažino: „Tūkstantis šeši šimtai penkiasdešimt trečiaisiais metais, po šv. Mykolo, ponia Izabelė Plocharska-Mikalojienė Burbienė, mano ponia, su mumis, savo bendrininkais, šešiese užkasė pelkėje, vadinamoje Pakvisčiu, dvi jos malonybės ponios Šostovickienės nešvarias skepetas ir trečią – nuometą, gautą per velionį Matijošių. Ponia Burbienė pati važiavo puskariete, [pakinkyta] vienu arkliu. Vadeliojo Mykolas Balandis, didelis ir mano ponios mėgstamas raganius, mesėjome pėsčiomis. O kai pasidarė klampus, ponia Burbienė išsėdo iš puskarietės ir ėjo kartu su mumis pėsčia, ir tasai Balandis, pririšęs arklį, ėjo su mumis. O kai priėjome akivarą, tuomet aš, Gendrūta, pati įkišau į akivarą, o Mykolas Balandis užkasė. Paskui užkasė visi, kiek mūsų buvo, vienu balsu užkalbėjome: „Jūs, visi velniai, mūsų dievai ir mokytojai, ypač tu, Gabrieliau, mūsų mokytojau ir globėjau, kuris esi to namo viešpats ir šeimininkas, tau atiduodame ir pavedame ponią Šostovickienę, kad ją globotumėte, kad nuolatos džiūtų, sirgtų, žmonių akims bjauri atrodytų, lavonu pavirstų ir kol gyva be perstojo kentėtų viską, kas šiame pasaulyje yra blogo, nelaimingo“.

Paskui, atlikę šią ceremoniją, ponia Burbienė su tuo Mykolu Balandžiu nuėjo į karietą ir nuvažiavo, o mes visi paskui ją parėjome pėsti“.

Į trečią klausimą, pasakodama apie visokias apeigas, gera valia prisipažino: „Mes esame ponios Burbienės, mūsų ponios, bendrininkai ir su ponia turime vieną velnią – mokytoją, vardu Gabrielius, su kuriuo susitarta, kad priims ir saugos tuos kerus. O kai ateisime į tą pelkę, tada pirmiausia mūsų ponia, ponia Burbienė, o paskui ir mes visi turime iš pradžių sušvilpti ir pašaukti vardu. Jeigu pirmą kartą neatsilieps, turime šaukti antrą ir trečią kartą, o tas velnias, mūsų mokytojas, mums garsiai atsiliepia: „Ha, ha!“ Ir nors jo paties nematome, turime eiti to balso link. O prieję kalbamės ir prašome, ko mums reikia“.

O kai mes klausėme, ar žemaitiškai su juo kalbančios, ar mokąs lenkiškai, [ji] atsakė: „Kad ir vengriškai norėtumėt paklausti, vis vien pataikys jums atsakyti, ir moka“.

Į ketvirtą klausimą gera valia prisipažino, kad kai ponia Izabelė Plocharska-Mikalojienė Burbienė derėjosi su velniais ir sudarė sutartį (mat tas Gabrielius, mokytojas, turi daugiau kaip 10 piktųjų dvasių), kadangi piktosios

dvasios jai veltui tarnauti ir paklusnios būti nenorėjo, tai savo dukterį Kasę, sugyventą su ponu Jonu Karoliu Dimleriu, joms paaukojo. O kitą savo dukterį – vyresniąją, sugyventą su velioniu Mikalojumi Burba, vardu paną Marijoną, – kiek pamenanti, prieš septynetą ar aštuonetą metų taip pat įpiršo ir paaukojo piktosioms dvasioms. Abi jos, praėjus kelioms dienoms po paaukojimo, atsisveikino su šiuo pasauliu. Sakydama tai kaip gryną teisybę, prisipažino, kad tame vyresniosios dukters, panos Marijonos, aukojime ji pati, Gendra Zaputkaitienė, dalyvavusi ir tą aukojimą mačiusi savo akimis.

Į penktą klausimą gera valia prisipažino, kad įdarytą žiurkę, kurią po jos malonybės ponios Šostovickienės lova Lubiuose, paėmusi iš savo tėvo, užkasė velionio siuvėjo Matijošiaus duktė, vardu Zosė; tą žiurkę ji pati, Gendrūta, savo rankomis davusi, bet sakė, kad tą žiurkę jau paruoštą, įdarytą, ponia Burbienė jai atsiuntusi iš Gaurės į Gaurelius per savo siuvėją Margaritą, atsivestą iš Upynos, ir liepusi, kad ji nuneštų ir atiduotų siuvėjui. Taip ir padariusi tam, kad kaip ta žiurkė buvo prikimšta visokių mazgų ir kerų, taip ir ponia Šostovickienė būtų pilna visokių skausmų.

Dar ir tai prisipažino, kad tas žiurkiukas nuo seno pas ponią Burbienę buvo paruoštas ir prikimštas ne poniai Šostovickienei [pakenkti], bet poniai Asverusienei Dimlerienei, velionio Mikalojaus Burbos tikrai motinai, kuri nuo Burbienės rankų ir jos apraganauta apleido šį pasaulį. Ir nors per visą savo amžių ponia Asverusienė saugojosi ponios Burbienės, nes nei valgyti, nei gerti pirma nenorėdavo, kol ponia Burbienė nebus paragavusi, tačiau kerų neišsisaugojo, vieną dieną su velioniu ponu Burba, savo sūnumi, turėjo mirti.

Į šeštą klausimą gera valia dar ir tą prisipažino, kad ponia Burbienė savo vyrą, poną Burbą, nunuodijo Upynoje, padavusi jam valgyti mutinio su nuodais, o tą mutinį ponios Burbienės liepta virė siuvėja Margaritėlė, atvestinė iš Upynos. Ir kad niekas neatspėtų, liepė tai Margaritai poną Burbą tuo mutiniu papenėti, o pati ponia nė nelietusi.

O [Margarita], benešdama tą mutinį velioniui, susitikusi su ponios Kaunackienės sesers tarnais – berniuku ir mergina, – davė jiems po šaukštą paragauti ir [jie] nuo to vos nenumirė, o įeigu būtų su šaukštu giliau iš puodo pakabinę arba jei nebūtų sunkiais vėmimais apsisivėję, tikriausiai visi trys būtų numirę. Visa tai Margaritėlė, sugrįžusi iš Upynos į Gaurę, apsakiusi jai kaip gryną teisybę, kaip ten buvo, ir kaip velionio pono Burbos kūną vežė iš Upynos į Gaurę, nepasimeldami jokiaje bažnyčioje, net ir Viešpaties kančios kryžius pakeliui aplenkdamo, vežė raistais.

Į septintą klausimą gera valia prisipažino, kad įvairius kitus kerus, kuriuos ponios Burbienės liepta yra davusi velioniui siuvėjui Matijošiui Urbonaičiui, kad jo duktė Zosė įsiūtų į [Šostovickienės] patalynę, taip reikia suprasti: tie, kurie išdrožti iš šaknies mažų vaikelių pavidalo – kad neturėtų vaikų, kurie

rankų pavidalo – kad rankas sutrauktų, kurie kojų pavidalo – kad kojas atimtum. O vilkų, meškų, kiškių gaurai, lavonų dantys, visokių paukščių įvairios plunksnos buvo įsiuvinamos į patalynę tam, kad bastytusi kaip laukinis žvėris, kad su vyru ir su žmonėmis pjautusi, vietos tarp žmonių nerastų ir bėgtų nuo jų kaip vilkas, meška ar kiškis, kad niekad neužmigtu, ir pagaliau kad žmonėms pasidarytų kaip numirėlio dantis.

Į aštuntą klausimą gera valia prisipažino, kad velionis siuvėjas Matijošius per savo dukterį Zosę gavęs jos malonybės ponios Šostovickienės vyresniosios dukters Konstancijos skarą, jai, Gendrūtai, nedavęs, tačiau žinanti, kad [jis] perdavęs pačiai poniai Burbienei į rankas; už tai davusi jam karvę.

O kai mes klausėme, kam poniai Burbienei reikėjo tos skaros, prisipažino, kad pavydėjo laimės ponui Šostovickui ir tiems jaunikačiams, kurie tenai lankėsi, [norėjo], kad daugiau pas poną Šostovicką nebegrįžtų, o važiuotų pas ponios Burbienės dukteris. Kur ponia Burbienė tą skarą dėjusi, nežinanti.

Dar prisipažino, kad velionis siuvėjas Matijošius perdavė jai apkerėjimui jos malonybės ponios Šostovickienės tarnaitės panos Burnickaitės pagalvę. Tad kai ponia Burbienė atvažiavo į Gaurelių palivarką, pastebėjo tą pagalvę ir ėmė klausinėti, kieno tai pagalvė. O kai ji [Gendrūta] poniai Burbienei pasakiusi, kad tai siuvėjas Matijošius parnešęs iš pono Šostovicko dvaro, tai ponia Burbienė, pasiėmusi tą pagalvę, išsivežusi į Gaurę, o kur padėjusi – nežinanti.

Į devintą klausimą toji pati Gendra gera valia prisipažino, kad ji iš siuvėjo Matijošiaus paėmusi su žeme išpjautą jo malonybės pono Šostovicko arklio pėdą, duotą apkerėti, ir taja viena pėda visus arklius taip apkerėjusi, kad visi arkliai padvėstų arba nuskęstų arba kad jo malonybė ponas Šostovickas kelyje pats nulūžtų sprandą. O tą arklio pėdą tvirtino esant užkastą toje pačioje pelkėje kartu su kitais kerais.

Į dešimtą klausimą toji pati Gendra gera valia prisipažino, kad eidama aplankyti velionio siuvėjo Matijošiaus, jo malonybės pono Šostovicko dvaro ganyklos aptvare radusi nemažą kaimenę veršelių; vienam veršeliui trimis kartais išpešusi plaukų ir tais plaukais pakerėjusi visus kitus veršelius, kad jie nuo to per dvi dienas padvėstų. Tvirtino, kad ir tie veršelio plaukai esą užkasti toje pačioje pelkėje.

Į vienuoliktą klausimą gera valia dar prisipažino, kad kai vienais metais poniai Burbienei dėl nežinia kokios priežasties apžlibo veršeliai, tada Kristelė Zikaraitė, benosė, būdama užkietėjusi ir prityrusi ragana, suvariusi tuos veršelius į senąją Gaurės plytinę ir abi su ponia Burbiene tą žlibumą atkerėjusios, ir kai tik atkerėjusios, [Burbienė] liepusi tai benosei Kristelei tą ligą, arba aklumą, pernešti į jo malonybės pono Šostovicko gyvulius; ji ir pernešusi.

Į dvyliktą klausimą dar prisipažino, kad velionis Matijošius, jo malonybės pono Šostovicko siuvėjas, išmoko kerėti iš jos, Gendros, ir iš ponios Burbie-

nės, tačiau eiti prie to akivaro kartu su jomis nenorėjo, saugodamasis, kad jo nesusektų. Tačiau jai pasakojęs, kad ir jis turįs kitą sutartą mokytoją ir globėją vienoje pelkėje, netoli nuo savo gyvenimo, jo malonybės pono Šostovicko žemėje. [...]

Paskui jo malonybė ponas Šostovickas per valstietį, stovintį prieš teisėjus šalia tos Gendros, įsakė atsidaryti dėžutę, kurią tas valstietis laikė savo rankose, ir išimti iš tos dėžutės kerėsius, rastus patalynėje po jo [Šostovicko] lova. Taigi išėmė ir mums, teisėjams, parodė žiurkę, bjauriai dvokiančią, prikimštą visokių gaurų ir šaknų; dėl didelio dvoko ją iš tolo buvo sunku įžiūrėti. Be to, jis rodė nežinia iš kokio medžio išdrožtas rankutę ir kojytę, panašias į žmogaus [kūno] narius, ir mažo vaiko pavidalą [drožinys], taip pat [nežinia] kiek ryšuliukų įvairių gaurų ir perrištų plunksnų. [...]

1663. I. 17. *[Skarga członka magistratu miasta Wilna Samuela Filipowicza w związku z wysiedleniem dwóch kobiet z przynależącej jemu kamienicy.]*

[...] Żałował y solenniter protestował iego mość pan Samuel Filipowicz, rayca miasta Wilenskiego, na Janową piekarkę y Mikołaiową pastuszkę, białogłowy, w czarodzieystwie podeyrzane, o to, iż one, przepomniawszy boiazni Bożej y srogości prawa, na takowych surowo postanowionego, gdy żałobliwy imć pan rayca Wilenski w roku przeszłym tysiąc sześćset sześćdziesiątym wtorem przed Zielonemi Świątkami po szesciuletnim wygnaniu naypierwszy raz do miasta Wilenskiego dla obeyrzenia y sporządzenia swey kamienice, na Subaczey ulicy leżącej, przyiachał, gdzie ad ordinem rzeczy in hostico pomieszane reducendo, naprzod pomienionym białogłowom, za nieprzyiaciela komorą w kamienicy swey mieszkaiącym, mieszkanie wypowiedział, a na ich mieysce pana Koszewskiego, człowieka omni exceptione maiorem postanowił y curam tak rei aecomice, iako y kamienicy onemu zlecił, a gdy pomienione białogłowy o dalsze pomieszkanie imć pana Filipowicza pokilkakrotnie upraszali y repulsę w niepozwoleniu dalszego pomieszkania odniesli, zły i zapamiętały umysł przed się wzięwszy, ad nefanda wprzody verbo, a potym opere udali, zaraz albowiem przed tąż panią Koszewską machinatą y odpowiedź na zdrowie iis formalibus uczynili: „Kto tu budiet żyt, nikoli nie rożywiecsia, nie ucieszyła się y szewcowa, szto menie z monasterskoho mieszkania wykuryła“, przystąpiły do tego straszne y częste impropria et maledictiones, pochop biorąc od samych czasem umarłych, gdy więc przez ulicę ktorego prowadzono, temi słowy: „Boday toho (*honoris gratia contumeliosum omittitur verbum*) tak niesiono, iak tego trupa“. Jakoż do samego skutku przedsięwzięte przywodząc czarodzieystwo, gdy się z kamienice żałobliwego prowadzili, w tym mieszkaniu, kędy mieszkali, worek tarczy,

z surowego płotna uszyty, woskiem du muru przy oknie przylepili, co postrzegszy pani Kuszewska przy ochędożeniu izby oderwała y przez okno wyrzuciła, a obawiając się, by to nie czary były, nie wprzod się do tego mieszkania wprowadziła, asz kokosz na próbę w tą izbę pusiła, która po izbie się kręcąc drugiego czy trzeciego dnia zdechła. Chcąc iednak imć pan Filipowicz dostateczniej neturam facti investigare, posyła przyjaciela swego do pomienioney szewcowey, w monastyrze s. Ducha mieszkaiącey, aby się dowiedział, iesli czego pod ten czas, gdy się z mieszkania monastyrskiego Iwanowa Piekarka prowadziła, szewcowey nie uczyniła, na co ona odpowiedziała, iż wszystkie kąty izby czterma klinami pozabiała, a potym długo wprowadziwszy się chorowała, a gdy to oney imć pan Filipowicz wymawiał, tedy się ona, z tego iakoby wywodząc, z tąż szewcową przysła y lubo się do tego, co przed tym powiadała, snać uproszona, nie znała, wszakże odchodząc od paniey Koszewskiej rzekła, aby w tey kamienicy nie mieszkała. Ale to wszystko żalobliwy mimo się na ten czas puszczaiąc, tak prędko wiary temu nie dawał, asz gdy sam na sobie y na zdrowiu swoim doznawał, poczynął natychmiast vacante protunc advocatia Vilnensi, doniośł to imć panu Kilczewskiemu, burmistrzowi Wilenskiemu, które to białęgłowy in ius vocatae będąc, gdy się ad accusata nie znały, iakoby z nimi żalobliwy daley chciał postąpić judicialiter, gdy był pytany, praecustoditią tylko uczynił, waruiąc to sobie, isz in quantum by signanter ta choroba, mianowicie ciężkiey tęskności, kaszlu y mdłości recrudescere y szerzyć miała, tedy nie z czyiey inney przyczyny, tylko ex infascinetione pomienionych białychgłów pochodzić to miało, a zatym inchoatum prosequi musiałby negotium. Uwolnione zatym będąc od takowego terminu, sub colore podziękowania, do kamienicę imć pana Filipowicza przysły y zagnęła stojącego z tyłu dwa razy za nogi pastuchowa obłapiwszy, trzeci raz za suknię mocno ku dołowi pociągnęła, a w tym żalobliwy obrociwszy się rzecze, że ty, zdrayczyno, po judaszewsku obłapiasz, na což mię za suknią ku dołowi pociągnęła, a ona rzekła: na siebie panie to ia biorę. Nakoniec teyże Janowey piekarki czeladnica, podkawszy razu iednego panią Koszewską, rzecze: moia pani siehodnie piroh dla paniey Filipowiczowey upiekła, tym samym iakoby ostrzegaiąc. Jakosz tego dnia w kamienicy imści pana Filipowicza z pirogiem była, ale nie zostawaszy, precz odeszła. Wprędce potym żalobliwy idąc do cerkwi świętey Troyce, tak na nogi wszytek będąc zalterowany, upad, że ledwo do kamienice dobrze wypocząwszy nazad powrocił. Jakoż od tamtego razu rzadkie dobrego zdrowia maiąc interstitia, niemal continue chorował, aż nakoniec częszko teraz ex causa veneficij tychże białychgłów w maiętności swey zachorowawszy, tu do Wilna zaledwo na saniech dał się przywiesć, gdzie się ex conspectione da widzieć, iako sam wszytek wyschły, nogi opuchły utrumque uteri latus, iako dwa kamienie twarde, a do tego zbyteczny kaszel,

wolne tamuiac respirium, o extrema niemal żałobliwego przywodzi. Chçac zatym cum inculpatis ad paenas legum agere, hanc suam protestationem actis judicij scabinalis Vilmensis annotari dedit.

1663. I. 17. [*Vilniaus miesto tarybos nario Samuelio Pilypavičiaus skundas dėl dviejų moterų iškeldinimo iš jo mūrinio namo.*]

[...] Jo malonybė ponas Samuelis Pilypavičius, Vilniaus miesto tarėjas, iškilmingai protestavo ir skundė moteris: kepėją Jonienę ir Mikalojienę, piemens žmoną, įtariamą raganavimu, dėl to, kad jos, pamiršusios Dievo baimę ir rūšias bausmes, įvestas tokiems griežtai [nubausti], pereitais tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt antraisiais metais prieš Sekmines, kai skundėjas, jo malonybė ponas Vilniaus tarėjas, po šešerių metų išvarymo pirmą kartą atvažiavo į Vilniaus miestą apžiūrėti ir tvarkyti savo mūrinio namo, esančio Subačiaus gatvėje, [ir kai] atstatydamas buvusią, prieš suardytą tvarką, visų pirma minėtosioms moterims, priešui valdant gyvenusioms kampininkėmis jo mūre, atsakė butą, o jų vieton pastatė poną Kašauską, žmogų be jokios išimties vertesni, ir [jam] pavedė rūpintis tiek ūkio reikalais, tiek ir namu, o kai minėtosios moterys kelis kartus prašė jo malonybę poną Pilypavičių leisti joms toliau gyventi ir [kai] susilaukė neigiamo atsakymo, kad ilgiau gyventi neleidžiama, užsidedusios kerštingu sumanymu, griebėsi niekšybės pirma žodžiu, o paskui ir darbu. Mat tai pačiai poniai Kašauskienei į akis tuojau išdėstė pražūtingą sumanymą ir grasinimą sveikatai šiais žodžiais: „Kas čia gyvens, niekados neprasigyvens; nepasidžiaugė ir batsiuvienė, kuri mane iš vienuolyno buto išrūkė“.

Prie to prisidėjo baisūs ir dažni tyčiojimai ir plūdimai, kartais net numirėlio dingstimi, jei kuris nors būdavo lydimas gatve, tokiais žodžiais: „Kad tą (įžeidžiamas žodis praleidžiamas garbei apsaugoti) taip neštų kaip šitą lavoną“.

Ir taip, sumanytai raganystei įgyvendinti išsikraustydamos iš skundėjo namo, tame bute, kur [jos] gyveno, prie sienos ties langu vašku prilipdė tuščią maišą, susiūtą iš nedažytos drobės. Ponia Kašauskienė, valydamą kambarį, pastebėjo jį, atplėšė ir išmetė pro langą, ir, bijodama, kad tai nebūtų kerai, nesikraustė į tą butą, kol išbandymui į tą kambarį nebuvo įleidusi vištos. Pasisukinėjusi po kambarį, ji antrą ar trečią dieną pastipo.

O jo malonybė ponas Pilypavičius, norėdamas nuodugnai iširti reikalo esmę, siunčia savo bičiulį pas minėtąją batsiuvio žmoną, gyvenančią Šv. Dvasios vienuolyne, kad sužinotų, ar per tą laiką po išsikraustymo iš vienuolyno buto kepėja Jonienė ko nors nepadariusi. Į tai batsiuvienė atsakė, kad visuose kambario kampuose buvo įkalusi pleištus, o paskui po įsikraustymo ilgai sirgusi. O kai jo malonybė ponas Pilypavičius šitą Jonienei iškalbėjo, tuomet

ji, tarytum išsiteisinimui, atėjo su ta batsiuvio žmona ir nors [pastaroji] to, ką anksčiau buvo sakiusi, – matyt, prašyta, – išsigynė, vis dėlto, išeidama iš ponios Kašauskienės, pasakė, kad tame mūre negyventų.

Tačiau skundėjas anuomet į visa tai nekreipė dėmesio, nenorėjo taip greitai patikėti, kol pats patyrė savo paties sveikata; [tada], vakuojant Vilniaus miesto vaito vietai, tučiuojau pranešė apie tai jo malonybei Vilniaus burmistrui ponui Kilčiauskui. O tos moterys, pašauktos į teismą, dėl pareikštų kaltinimų neprisipažino; kai skundėjas buvo klausiamas, ar ketinas toliau su jomis bylinėtis, jis tik padarė išlygą, pasilikdamas sau teisę tuo atveju, jeigu toji liga, būtent didelis neramumas, kosulys ir pykinimas atsinaujins ir eis sunkyn, tai jau darysis ne dėl kurios kitos priežasties, o tik dėl minėtųjų moterų užkerėjimo, ir todėl [skundėjas] turėsiąs tęsti nebaigtą bylą.

Būdamos atleistos nuo šios datos, [jos] tarsi atsidėkodamos atėjo į jo malonybės pono Pilypavičiaus namą, ir piemenienė, staiga iš užpakalio du kartus apkabinusi stovinčio [skundėjo] kojas, trečią kartą smarkiai timptelėjo už drabužių žemyn. O kai skundėjas, atsigręžęs, pasakė: „Tu, išdavike, apkabinai kaip Judas – kam traukei drabužius žemyn?“, – ji atsakė: „Pone, už tai aš atsakysiu“.

Pagaliau tos pačios kepejos Jonienės samdinė, kartą susitikusi ponią Kašauskienę, tarytum perspėdama sako: „Mano ponia šiandien iškepė pyragą poniai Pilypavičienei“. Ir tą dieną su pyragu buvo atėjusi į jo malonybės pono Pilypavičiaus namą, bet [šio] neužtikusi išėjo. Netrukus po to skundėjui, einančiam į Švč. Trejybės cerkvę, taip visai pakirto kojas, kad [jis] parpuolė. Tik gerai pailsėjęs, vos parėjo į [savo] namus.

Ir nuo to laiko, retai kada bepajusdamas sveikatos protarpius, beveik nuolatatos sirgo, kol pagaliau trečią kartą dėl tų moterų kerų savo dvare sunkiai pasiligojęs vos leido save parvežti rogėmis į Vilnių. O čia apžiūrėjęs paaiškėjo, kad pats visas išdžiūvęs, kojos sutinusios, abu pilvo šonai kieti kaip du akmenys, o dar itin didelis kosulys, trukdantis laisvai kvėpuoti, beveik veda skundėją prie paskutiniosios. Tad, norėdamas bylinėtis su kaltinamosiomis dėl jų įstatymiško nubaudimo, šitą savo protestą davė įrašyti į Vilniaus suolininkų teismo knygas.

1666. IX. 11. [Обвинения против крестьянки-кровопускательницы села Паужнис Эльжбете Виржуковой, выдвинутые землянином Жомойтской земли Северином Конопинским. Из решения Жомойтского городского суда.]

[...] Объяжъливе жаловал у суду моего кгород'ского жомойт'ского земенин господар'ски зем'ли Жомойт'ское, урожены пан Северын Конопиньски въ великом и незноз'ном ущер'бьку зъдоровя своего, немнеи

в великой и незно́сной крив'де и перешладованю дому своего через незбож'ное чародеиство Ел'збет'ки Керов'ны-Михайловои Вир'жукеловой кревопуски, въ селе господар'ском дер'жавы в. мсти, пане Кгел'кгуд, наз'ваном Поиж'ню, меш'каючої, о томъ, ижъ деи недавно, прош'лого року тисеча шест'сотъ шест'десять чет'вер'того, месеца декабра ос'мьнад'цатого дня челед'ница жалоб'ливого пана Конопин'ского двор'ная, на име Яг'неш'ка Лав'ринов'на Якубова, за выступок свои о таковоежъ чародеиство з росуд'ку приятел'ского прав'ного, будучы въ катов'ских руках на тор'турах, а потом дня девет'над'цатого тогожъ месеца декабра на остат'ним стопню, вызнала и твер'дила много злых учыньков, яко своих, так поготовю тое Ел'збет'ки [К]еров'ны Вир'жуковой, кревопуски чаров'ницы, которие на здо[ро]ве жалоб'ливого и на вес дом от лет немал трох знач'не уделали и великое перешладоване чынили.

О которых учы'ках досконалую жалоб'ливы пан Конопин'ски взял тепер ведомост, што тая кревопуска Вир'жукелова, взявъшы с помененою челед'ницею стис'лую кон'вер'сацию, а перепом'нявъшы бояз'ни божое и въстыду люд'ского, нет ведома з яких прычын, – звас'нив'шысе, чыли з направи чыеи, – на здорове пана Конопин'ского насадив'шысе, меновите в року тисеча шест'сотъ шест'десять чет'вер'того, месеца ок'тябра двад'цать девятого дня помененая // Якубова, челед'ница, [г]отуючы ести, кура пекучы за доданем собе через тую Вир'жукову кревопуску яковоежъ тлустости и тою тлустостю кура шмаровала. От которого кура зараз яко по едзеню жолудок почал бур'чати, вел'ми поболивати. Кгде жалоб'ливы, почув'шы в собе таковую немоц, которую вжо не новина было перед тым узнавати и немал яв'не от тое челед'ницы и от тое кревопуски от'носить, и челед'ницу свою напоминал в добры способ, ест'ли што в тот кур, пекучы, на от'няте здорова вложила, абы въчас тому забег'ла, штобы на здоровю не шван'ковал.

Которая, бачечы таковое напომ'нене, проч была утекла. И кгде по таком учы'ку их и утеченю тое челед'ницы жалоб'ливы пан Конопин'ски залед'во с порады добрых людеи диетою ратовав'шысе и ещо не досконале бачечысе быт въ здоровю, тую челед'ницу постиг'нув'шы, яко се вышеи поменило, взял ведомост о стис'лое кон'вер'сации с тою кревопускою Вир'жуковою, в селе в. мсти, пане Кгел'кгуд, меш'каючою, котора[я] кревопуски не тол'ко на здорове жалоб'ливого, але деи на всю [мает']ност и цнот'ливое пожыте жалоб'ливого, – так на дет'ки, яко те[жъ] под'данных и челед и на вес добыток жалобливого чынили.

Якожъ пан Конопин'ски дознал великого утрапена и ущер'бьку, а меновите в року тисеча шест'сотъ шест'десять третего, месеца мая роз'ными днями, меновите дня двад'цат семого за отрутем через тую кревопуску

Вир'жукову роз'хорев'шысе, жалоб'ливы пан Конопин'ски через недел кол'ка в тяжкой хоробе будучы и члон'ками мало што володаючы, мало не змер'ль, снат ещо воли и одины, Пана наивышого назначоное, не было, и за великимъ // старанем и немалым накладом, за ласкою божою до здоровья прышол и полепшыл был. Лечъ потом, мало ещо маючы, в року тисеча шест'сотъ шест'десят чет'вер'того, месеца ген'вара двад'цат сего дня, кгда Пан наивышы щас'ливе мал'жоньку жалоб'ливого з бременя роз'везал, дав'шы потом'ка белую плет, а в том тиежъ чаров'нице, меновите тая Вир'жукова, хытрый субьтел'ным шатан'ским фор'телем яко по пороженю зо дня трицатого на ден трид'цат пер'вы у нocy, ещо не крьчоное задусила, и тел'ко того невиню'ка посинелое было от еиеи такого зъглаженя. Што з немалым жалем жалоб'ливого немнеи через такы учынок свои мал'жоньку жалоб'ливого в хоробу бол'шую приведе'ли были и лед'во прышла до пер'в'шого здоровья.

Тогожъ прош'лого року, месеца мая двад'цат чет'вер'того дня, яко жалоб'ливы мает ведомост, ижъ вихер, которы того дня зъ саду жалоб'ливого повъстал за учын'ком тое Вир'жуковой, жалоб'ливому зъ сени издоб драниц бол'шъ трид'ца[ти] здор'ль; тогожъ часу тым'же штур'мом закрутив'шысе зъ свир'на [болш]ъ сорока драниц звалил, кгде того часу мал'жонька жалоб'л[и]вого в тои же сени была и зъ сынач'ком, и кгда, такое траскане над собою бачечы, зъ сени и зъ дет'ком уходила, и там дранице зъ даху падаючы за особливою ласкою божою не ударили и лед'во на подвор'е ушла. Тогожъ прош'лого року, месеца юня зо дня пет'над'цатого на ден шест'над'цаты перед Светым Яном тая Вир'жукова, кревопуска чаров'ница, пришед'шы ноцою до имен'я и двора пана Конопин'ского, лежачого в зем'ли Жомойт'ской, у повете Кор'шов'ском, наз'ваного Пошыля, и там вепра выняв'шы зъ хлеву на подвор'е, вил'колем учынив'шысе заед'ла и елитовъ вутробы шмат, яко тепер мает ведомост, зевнут'рь выняв'шы, в паст'виску закопала, штобы се быд'ло не надало. Такожъ другое ноцы телицу роч'ную на подвор'ю заед'ла неживую, а цалую оставила.

Третее ноцы зреб'ца въ стаини задусила.

О чом жалоб'ливы на тот'час досконалое ведомости не маючы, яким то способом и через кого статисе мело, зъ жалем и немалым подивенем бачечы, ижъ то не через зверя деет, казал для псов за ворота выволочыти.

До того тая Вир'жукова, кревопуска чаров'ница, до помененое челед'ницы, яко тепер жалоб'ливы ведомост мает, нити до насытия въ хусты белые давала, штобы се через то кросты чынили. Якожъ частокрот жалоб'ливы дознавал на теле своим незноз'ное трапене, кросты з ропюю.

До того воду въ студни щаровали, от которого шарованя вода яко самым, так и быдлу, конюм не плегуеть. О чом всем шырей релация воз'ного опеваает.

До того тая чаров'ница кревопуска, с помененого села Поиж'ня и имен'е жалоб'ливого пана Конопин'ского з ведомостю мужа своего Михаила Вир'жукеля бываючы и с помененою челед'ниц[ою] переста-ваючы, немало особливе зъ свир'новъ и с пека[р'ни] збожа крив'дыла и зъ мужомъ своим через такие фор'теле шатан'ские с помененого двора имен'я жалоб'ливого таем'не заберала. Через которую тую помененую кревопуску чаров'ницу и мужа еиеи, в накладах стараючысе зъдоровя, за щарованием через нею всее коньдицы[и] имен'я своего – добыт'ку, коней, в забераню, крив'женю зъбожа лет'ко рахуючы шкодуетъ на копь пят'сотъ грошей лит[овских].

О чом всем маючы пев'ную ведомост и такое зявене, а не будучы за таким чародейством певен зъдоровя своего и нет ведома, ест'ли до пер'в'шого здоровья прысти будет мог'ль, о все то, немнеи о зъглажене зъ сего света помененого невинюн'ка правом чынити хочет.

Ку тому жаловал на туюжъ и на мыжа еиеи Михаила Вир'жука о том, ижъ деи помененая жона того Вир'жука, чаров'ница, не досит маючы на том, ижъ прош'лого року тисеча шест'сотъ шест'десят чет'вер'того и перед тым прош'лых летъ роз'ными час ноцами и днями бываючы на чародейство в имен'е жалоб'ливого пана Конопин'ского, лежащее в зем'ли Жомоит'ской, у повете Кор'шов'ском, наз'ванное Пошыле, завзяв'шы стис'лост до всего злого с помененою челед'ницею пана Конопин'ского Яг'нешькою Лав'рынов'ною, которая не тол'ко зъдоровю жалоб'ливого, але деи всему положеню кон'дицыи, под'данных и челеди непомамо зашкодыла.

А ещо тым бор'здеи яко по спаленю тое челед'ницы, с которою переставала, будучы поволаною, заюшыв'шысе на чародейство, въ прош'лом року тисеча шест'сотъ шест'десят пятого, почав'шы от Нового лета ажъ до дня [дв]ад'цат третьего месеца ген'вара, частокрот ноцами з ведомостю [м]ужа своего, того Михаила Вир'жука, с помененого Поиж'ня ча[ра]ми прилетывала, хотечы жалоб'ливому зъдоровю и всему добыт'ку бор'здеи шкодити. Которую тую чаров'ницу не тол'ко сам жалоб'ливы пан Конопин'ски видел летечы, але деи много людей, суседы через тот выш'менены час бачыли. Через што жалоб'ливы за еиеи чарами непомамо шкодует, и того звыш маненого року немало быд'ла, свин, овец выздыхало. Такожъ челед'ник, именем Якуб Дзбанов'ски, за щарованем через нею нет ведома, ест'ли до пер'в'шого здоровья прыдет. И того всего хочет пан Конопин'ски доводити и правом поступовати. [...]

1666. IX. 11. [*Žemaičių žemininko Severino Kanapinsko kaltinimai Payžnio kaimo (Padievyčio apyl.) valstietei kraujaleidei Elžbietai Viržukienei. Iš Žemaičių pilies teismo sprendimo.*]

[...] Mano Žemaičių pilies teismui skundėsi Žemaičių žemės žemininkas, kilmingasis ponas Severinas Kanapinskas dėl didžiausio ir nepakeliamo pakankimo jo sveikatai, taip pat dėl didžiausios ir nepakeliamos skriaudos bei jo namų persekiojimo ir kaltino kraujaleidę Elžbietę Keraite-Mykolienę Viržukienę, gyvenančią valdoviškajame jūsų malonybės, pone Gelgaudai, Payžnio kaime. [Skundėsi] dėl to, kad esą neseniai, praeitų tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt ketvirtųjų metų gruodžio mėnesio aštuonioliktą dieną, besiskundžiančiojo pono Kanapinsko dvaro šeimynykštė, vardu Agnė Laurynaitė Jokūbienė, už tokį raganišką nusikaltimą [kviestų] bičiulių sprendimu atiduota į budelio rankas kankinti, o paskui to paties gruodžio mėnesio devynioliktą dieną galiausiai prisipažino ir patvirtino daug piktų darbų tiek pati viena, tiek kartu su ta kraujaleide ragana Elžbietėle Keraite-Viržukiene jau beveik trejetą metų tikrai dariusios, [kenkusios] skundėjo sveikatai ir visiems namams, baisiai persekiojusios.

Apie tuos nusikaltimus skundėjas ponas Kanapinskas gavo tikrą žinią, kad toji kraujaleidė Viržukienė, tikrai susitarusi su minėtąja šeimynykšte ir užmiršusi Dievo baimę bei nesigėdydama žmonių, nežinia dėl kokių priežasčių – susikivirčijusi ar kieno nors įkalbėta – kėsinosi į pono Kanapinsko sveikatą; būtent tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt ketvirtųjų metų spalio mėnesio dvidešimt devintą dieną minėtoji Jokūbienė, ruošdamasi kepti gaidį, gavo iš tos kraujaleidės Viržukienės kažkokių riebalų ir tais riebalais gaidį ištepė. Vos pavalgysiam to gaidžio ėmė skrandyje gurgėti, smarkiai skaudėti. Skundėjas pajutęs tokią negalią, kuria jau ir anksčiau buvo tekę sirgti ir beveik akivaizdžiai nuo tos šeimynykštės ir nuo tos kraujaleidės kentėti, ir savo šeimynykštės geruoju klausė, ar, kepdamą tą gaidį, nebus ko nors įdėjusi jam susargdinti, [ir išpėjo], kad tučtuojau nuo to apsaugotų, idant negautų ligos.

O jinai dėl tokio išpėjimo buvo pabėgusi. Ir kai po tokio nusikaltimo bei tos šeimynykštės pabėgimo skundėjas ponas Kanapinskas gerų žmonių patartas dieta vos išsigelbėjo ir, dar ne visai pasitaisęs, tą šeimynykštę pasivijęs, kaip aukščiau paminėta, gavo žinią apie tikrą susitarimą su ta kraujaleide Viržukiene jūsų, pone Gelgaudai, malonybės kaime gyvenančia, kuri kėsinosi ne tik į skundėjo sveikatą, bet esą ir į visą turtą bei dorovingą gyvenimą – tiek į vaikus, tiek ir [į] valdinius bei šeimyną ir į visą skundėjo savastį.

Taigi ponas Kanapinskas patyrė didelį nerimą ir nuostolį. Tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt trečiaisiais metais gegužės mėnesio įvairiomis dienomis, būtent dvidešimt septintą dieną, tos kraujaleidės Viržukienės apnuodytas

skundėjas ponas Kanapinskas susirgo, kelias savaites sunkiai galavosi, vos bepajudino sąnarius ir ko tik nenumirė; matyt, dar nebuvo Aukščiausiojo Viešpaties valios ir paskirtos valandos, ir didelėmis pastangomis bei nemenukomis išlaidomis Dievo malone buvo atgavęs sveikatą ir pagerėjęs. Bet pasakui, tuo dar nepasitenkinusios, tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt ketvirtųjų sausio mėnesio dvidešimt septintą dieną, kai Aukščiausiasis Viešpats skundėjo žmoną laimingai atpalaidavo nuo naštos ir davė įpėdinę mergaitę, tos pačios raganos, būtent toji Viržukienė gudria nesuvokiama šėtoniška klasta po gimdymo naktį iš trisdešimtos į trisdešimt pirmą dieną dar nekrikštytą pasmaugė, ir nekalto kūdikėlio kūnelis buvo pamėlynavęs nuo tokio nužudymo. Maža to, dideliame skundėjo sielvartui tokiu savo poelgiu skundėjo sutuoktinei buvo įvairusi sunkią ligą ir [ji] vos atgavo buvusią sveikatą.

Tais pačiais praėjusiais metais gegužės mėnesio dvidešimt ketvirtą dieną, kaip skundėjui žinoma, tą dieną tos Viržukienės darbu skundėjo sode kilęs sukurs nuo trobos priemenės nuplėšė daugiau kaip trisdešimt malksnų; tą pačią valandą tas pats viesulas besisukdamas numetė nuo svirno daugiau kaip keturias dešimtis malksnų; ten tą valandą toje pačioje priemenėje buvo skundėjo žmona su sūneliu ir, kai išgirdusi virš savęs tokią bildesį, su vaiku bėgo iš priemenės, ten malksna, krisdama nuo stogo, ypatingos Dievo malonės dėka nepataikė, ir [ji] vos spėjo pabėgti į kiemą. Tais pačiais praėjusiais metais birželio mėnesio iš penkioliktos į šešioliktą dieną, prieš Šventą Joną, toji ragana kraujaleidė Viržukienę, atėjusi naktį į pono Kanapinsko Pašilių dvarą ir namus, esančius Žemaičių žemėje, Karšuvos apskrityje, ir ten pasivertusi vilkolakiu, ištempė iš tvarto ir užkrimto meitėlį ir, kaip dabar [skundėjui] žinoma, ištraukusi iš pilvo gabalą žarnų [ir] kepenų, užkasė ganykloje, kad nesisektų galvijai. Taip pat kitą naktį dvaro kieme negyvai užkrimto viename telyčią ir nesuėstą pametė.

Trečią naktį arklidėje užsmaugė kumeliuką.

Skundėjas tuomet tiksliai nežinojo, kaip [tai padaryta] ir kieno tai darbas; gailėjo ir su nemaža nuostaba pamatęs, kad tai ne žvėries darbas, liepė [maitą] išmesti už vartų šunims.

Prieš tai, kaip dabar ieškovas sužinojo, toji ragana kraujaleidė Viržukienę davinėjo baltus siūlus įsiūti į baltinius, kad nuo to kiltų piktšasiai. Šitaip skundėjas daug kartų jautė neištveriamą kūno niežėjimą, [sirgo] pūlingomis votimis. Ir dar suraganavo šulinio vandenį; nuo to suraganavimo tiek patiemis, tiek galvijams, arkliams tas vanduo nebepatinka. Apie visa tai plačiau skelbia vaznio pranešimas.

Ir dar toji ragana kraujaleidė su savo vyro Mykolo Viržukelio žinia iš minėtojo Payžnio kaimo, lankydamasi skundėjo dvare ir su minėtąja šeimynykšte bendraudama, padarė skriaudą – nemaža rugių iš skundėjo dvaro, ypač iš

svirnų ir iš kepyklos, su savo vyru tomis šėtoniškais klastomis slapta pasiėmė. Per šitą minėtąją kraujaleidę raganą ir jos vyrą [skundėjas] dėl išlaidų sveikatai atgauti ir dėl pagrobtų bei išgadintų javų, [jai] apkerėjęs visą jo turtą ir dvarą – daiktus, arklius, – patyrė nuostolių, apytikriai skaičiuojant, penkis šimtus kapų lietuviškųjų grašių.

Apie visa tai turėdamas tikrą žinią ir [matydamas] tokias apraiškas bei dėl tokio raganavimo nerimaudamas dėl savo gyvybės ir nežinodamas, ar begalės atgauti buvusią sveikatą, dėl viso to, bet ypač dėl minėto nekalto [kūdikio] nužudymo [ir išvartymo] iš šio pasaulio, nori kelti bylą.

Dar skundė tą pačią ir jos vyrą Mykolą Viržuką dėl to, kad esą to Viržuko minėtoji žmona, ragana, nesitenkindama, kad pereitais tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt ketvirtaisiais metais ir prieš tai, praėjusių metų įvairiu metu naktį ir dieną ateidavo raganauti į skundėjo pono Kanapinsko dvarą, esantį Žemaičių žemėje, Karšuvos apskrityje, vadinamą Pašiliais, [bet ir] viso pikto darymui susidėjusi su minėta pono Kanapinsko šeimynykšte Agne Laurynaite, kuri nemažai pakenkusi ne tik skundėjo sveikatai, bet esą visai ūkio, valdinių ir šeimynos padėčiai.

O dar juo labiau po tos šeimynykštės, su kuria bendravo, sudegimo, būdama apskūsta, užsidedusi raganauti, norėdama labiau pakenkti skundėjo sveikatai ir visam turtui, pereitais tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt penktaisiais metais nuo Naujųjų metų iki sausio mėnesio dvidešimt trečios dienos daug kartų naktimis, žinant jos vyrui, tam Mykolui Viržukui, iš minėtojo Payžnio kerais atlėkdavo. O tą raganą ne tik pats ponas Kanapinskas matė skrendančią, bet esą daug žmonių, kaimynų tai aukščiau nurodytu laiku matė. Per tai skundėjas dėl jos kerų patiria nemenką nuostolį, ir tais minėtais metais nemažai galvijų, kiaulių, avių išdvesė. Taip pat šeimynykštis, vardu Jokūbas Dzbanauskas, jos apkerėtas, nežinia ar susigrąžins buvusią sveikatą. Ir visa tai ponas Kanapinskas nori įrodyti ir bylinėtis. [...]

1667. V. 12. [Обвинения, предъявленные Ужвентскому тивуну, Горгждовскому старосте Владиславу Гричине-Воине в связи с колдовствами принадлежащего ему крестьянина. Из решения Жомойтского гродского (замкового) суда.]

[...] Тивуну его королевской милости ужъвенътъскому, урожоному его милости пану Владыславу Матеевичу Грычине Воине на Молодове, старосте кгор'жъдовскому. Жаловаль на вер'ность вашу у суду моего кгрод'ского жомойт'ского урожонии его милость пан Янь Владыс'лавъ Вор'ловъски в крыв'де и за данем sprawy под'даного своего зъ села Ропонянь, на име Петра Чальки, на под'данныхъ вер'ности вашои, урожонии

пане Владыс'лаве Воино, старосто кгор'ждовьски, зъ села Бубювь, лежачого в зем'ли Жомоит'ской, в повете Вилькис'ком, до двора Почътова прыналежащихъ, на име Павъла Шапалаитя, акътора и ин'фор'матора нижеи помененои акъции, о то, и[ж] в року прош'ломъ тысяча шестьсотъ шест'десятомъ шостом, месеца июня чотыр'над'цатого дня тотъ объжалованныи Шапалаитис, будучы чоловеком непевъным, на злостъ пану богу против'ную выузданым, з дав'ного якогос ранъкору хочечы загубить под'данныхъ жалобливого и знищить, в том селе Ропонянахъ мешъкаючихъ, взяв'шы злое перед'сезяте и незбожныи поступокъ, намовиль трохъ паробъковъ, суседовъ своихъ, на име Юза, паробъка Пра-ня Масукаитя, которого позънать могъли, которые в ночи дня, выжеи мененого, кони пас'ли и там яечъницу смажыли, а скорупы од яецъ на лящот'ку двоистую знизав'шы, на чары то чынечы, послалъ ихъ до помененого села жалобливого, давъшы им ин'фор'мацыю, абы тые скорупы од яецъ в плотъ вложили и мовили, абы на тое село медзьведзи, вольки и вшелякое шкод'ливое звѣра напададо, самым особомъ и добытъком их шкодили, хоробы и шван'ки абы на ихъ дома прыходили.

Якожъ тые помененные выжеи посланные, чынечы его инъфор'мацыи досить, прыхавъшы у ночи черезъ лѣсы и пола близу пулъ мили дороги, вложили тые скорупы од яецъ, на ляз'це двоистой знизаныи, в плотъ гумъна под'даного Петра Чальки, тут'же в конец гумъна, в котором гумъне под'данные спали и гости подорожныи, меновите под'данные его милости пана суди ковенъского; вод'лугъ инъфор'мацыи Павъла Шапалаитя слова мовили, под'данные жалобливого, услышавъшы, з гумъна выпад'шы, хочечы ихъ полапать. А же на коняхъ были, тотъ учынокъ злыи на чародеиство пополънив'шы, утекъли, тол'ко од'ному утекаючому шапъка спад'ла Юз'ве, паробъкови Пра-ня Масукаитя. Которую тые под'данные его милости пана Вор'ловъского взяли и у себе для лица мають. Якожъ в колько дни по том учын'ку злосивомъ вольки напад'шы быдла, гусеи, поросятъ ос'мънад'цатъ поголовя пошар'пали. [...]

1667. V. 12. [Kaltinimas Užvenčio tijūnui, Gargždų seniūnui Vladislovui Gričynai-Voinai dėl jo valstiečio burtininkavimo. Iš Žemaičių pilies teismo sprendimo.]

[...] Jo karališkosios malonybės Užvenčio tijūnui, jo malonybei kilmingajam ponui Vladislovui Motiejevičiui Gričynai-Voinai iš Molodovo, Gargždų seniūnui. Mūsų Žemaičių pilies teismui skundė jūsų ištikimybę jo malonybė kilmingasis ponas Jonas Vladislovas Varlauskas dėl savo Raponėnų kaimo baudžiauninko, vardu Petras Čelka, skriaudos ir pagal jo skundą ant jūsų ištikimybės, kilmingasai pone Vladislovai Voina, Gargždų seniūne, valdinius iš

Bubių sodžiaus, esančio Žemaičių žemėje, Vilkijos apskrityje ir priklausančius Paštuvos dvarui: Povilą Šapalaitį, žemiau aprašyto veiksmo veikėją ir kursytoją, dėl to, kad pereitais tūkstantis šeši šimtai šešiasdešimt šeštaisiais metais, birželio mėnesio keturioliką dieną tas apskūstasis Šapalaitis, žmogus nepatikimas, Dievui priešingas nedorėlis ir savavaliautojas, dėl kažkokių senų pykčio norėdamas pražudyti ir sunaikinti skundėjo valdinius, gyvenančius tame Raponėnų kaime, sumanęs blogą kėsą ir bedievišką darbą: įkalbėjęs tris bernus, savo kaimynus, vardu Južą, Praniaus Masiukaičio berną, kuri vienintelį galėjo pažinti ir kurie aukščiau minėtos dienos naktį ganė arklius ir tenai kepė kiaušiniene, o kiaušinių lukštus, suvėrę ant dvišakės lazdelės, darydami tai kerėjimo tikslu, nusiuntė į minėtą skundėjo sodžių, paaiškinę jiems, kad tuos kiaušinių lukštus įkištų į tvorą ir užkalbėtų, jog tą kaimą meškos, vilkai ir visokie plėšrūs žvėrys pultų, kenktų patiems žmonėms ir jų turtui, kad ligos ir nelaimės eitų į jų namus.

Šitaip tie aukščiau minėtieji pasiuntiniai, veikdami pagal jo paaiškinimą, atėjo naktį per miškus ir laukus arti pusės mylios kelio, įkišo tuos kiaušinių lukštus, suvertus ant dvišakės lazdelės, į valdinio Petro Čelkos klojimo tvorą ten pat, klojimo gale. Tame klojime miegojo valstiečiai ir svečiai pakeleiviai, būtent jo malonybės pono Kauno teisėjo valstiečiai; [bernai] pagal Povilo Šapalaičio paaiškinimą užkalbėjo; išgirdę skundėjo valdiniai išsoko iš klojimo norėdami juos sugauti. O kadangi [tie] buvo raiti, tą piktą kerėjimo darbą atlikę pabėgo, tik vienam bėgančiam Juzai, Praniaus Masiukaičio bernui, nukrito kepurė. Tie jo malonybės pono Varlausko valdiniai tą kepurę paėmė ir turi kaip kaltės įrodymą. O praėjus kelioms dienoms po šito piktavališko darbo vilkai užpuolę sudraskė aštuoniolika galvijų, žąsų, paršiukų. [...]

1676. XII. 16. [Wiadomość o włościanach parafji Dubińskiej, którzy zajmują się wróżbiarstwem, lejąc na woskach.]

Solenną zanosił manifestatią w [boiu swym jego msc xiądz] Piotr Bohusz, commendarz d[ubinski, na ziemianina jego] kro. msci woiewodztwa Wilenskiego [jego m. pana Wilhelma Ja]na Witana y p. małzonke jego, m. panią Jed[wige P]awłowiczowne Witanową, jako w spolney radzie y namowie będących, o to, iż w roku teraznieyszym 1676, miesiąca decembra czternastego dnia, gdy załuiący, jako kapłan, s powinności swey u chorego bywszy, do obżałowanego maiętności, nazwaney Miakiszki, w woiewodztwie Wilenskim leżącey, zaiechał, upraszając y upominając jego msci według powinności kapłanskiey, aby poddanych swoich, na imie Kupelia we wsi Sowidancach, y Pilnika we wsi Rowbiancach mieszkających, napominał y, jako pan ich, karał

za to, ze oni swemi obłudnemi, od kosciola świętego zabronionemi sposobami lud [od] kosciola Dubinskiego y chwały bozey, dopiero nowo w onym zaczętey, a nabarziey w dni święte od nabozenstwa odrywaiąc, do siebie wroząc, na woskach leiąc przychęcąc poczeli. [...]

1676. XII. 16. [*Žinia apie Dubingių parapijos valstiečius, besiverčiančius būrimu ir vaško liejimu.*]

Jo malonybė kunigas Petras Bogušis, Dubingių kamendorius, pateikė iškilmingą skundą dėl sumušimo [ir apskundė] jo karališkosios malonybės Vilniaus vaivadijos žemininką jo malonybę poną Vilhelmą Joną Vitaną ir ponią jo žmoną [jos] malonybę ponią Jadvygą Paulavičiūtę-Vitaniene, kaip bendrai susitarusius ir susimokiusius, kad dabartiniais, 1676, metais gruodžio mėnesio keturioliką dieną, kai skundėjas, kaip kunigas, iš pareigos apsilankęs pas ligonį, užvažiavo į skundžiamojo dvarą, vadinamąsias Mikiškes, esančias Vilniaus vaivadijoje, norėdamas, kaip kunigui pridera, prašyti ir pagraudenti jo malonybę, idant įspėtų savo valdinius – Kupelį Savidonių kaime ir Pilniką Raubiškių kaime – ir kad kaip jų ponas nubaustų juos už tai, kad jie savo apgavikiškais, šventos bažnyčios uždraustais būdais atitraukia žmones nuo Dubingių bažnyčios ir nuo Dievo garbinimo, ką tik joje naujai pradėto*, ypač [kad] šventomis dienomis, atitraukdami nuo pamaldų, ėmė prie savęs pratinėti būrimais, vaško liejimu. [...]

1677. IV. 30. [*Skarga ziemianina powiatu Lidzkiego Piotra Kurowskiego na mieszczan lidzkich, jakoby dążących do zniszczenia jego zboża przy pomocy czarow.*]

[...] ci pomienieni mieszczanie, będąc zdawną lekomyslnemi i pochwaczemi, nastompili na załuiącego roznymi uciskami y krzywdami, aby załuiącego wycisnąc z kądyci, y chcąc sobie przywłaszczyc za przyległość y wieczność ono, bo niedaleką od miasta Lidy, tedy roznymi czasy, rokami i laty nocnym sposobem na zboże załuiącego bydło, konie napędzali y noclegi odprawowali, zęte zboże s pola zbieraiąc, do domow swych wozili y wozic, wniwecz obracac bydłem, konmi w przyszło lato obiecuią. A co większa, ze czego nie wypasą y nie wybiorą, tajemnym sposobem y to czarami niszczą, gubią, kukły kręcą kozdego lata po wszytych polach załuiącego, nie tylko na dalnych, ale y około domu załuiącego, przez co załuiący niemały uszczerbek tak w zbozu, jako y bydle ponosi. [...]

* Nauja katalikų bažnyčia Dubingiuose pastatyta 1678 metais. *Vert. past. (?)*

1677. IV. 30. [*Lydos apskrities žemininko Petro Kurovskio skundas, kad Lydos miestiečiai kerais nori sunaikinti jo javus.*]

[...] Minėtieji miestiečiai, nuo seno būdami lengvabūdžiai ir godūs, užgulė skundėją visaip engdami ir skriausdami, kad išguitų iš [jo] žemės ir, norėdami ją amžinai pasisavinti kaip gretimą, nes [esančią] šalia Lydos miesto, įvairiu laiku, [įvairiais] metais ir vasaromis nakties patamsiu suvarydavo į skundėjo javus gyvulius, arklius į naktigonę, nupjautus javus nurinkdavo nuo lauko ir nusiveždavo namo, ateinančią vasarą taip pat žada nusivežti, suniokoti galvijais, arkliais. Maža to, ko nenugano ir nenurenka, naikina, pragaišina slaptais būdais, kiekvieną vasarą visuose skundėjo laukuose, ne vien tolimuose, bet ir prie skundėjo namo, susuka lėles. Dėl to skundėjas patiria nemažą tiek javų, tiek ir galvijų nuostolį. [...]

1679 g. [*Известие о колдовстве и угрозах шляхтича Бернуця и его жены. Из жалобы землянина Лидского уезда Александра Юндзила.*]

Жаловал и оповидал землянин господар'ский повету Лидьского, пан Алек'сан'дер Юн'дзил на пана Бал'трома Бер'нуця и на мал'жон'ку его, панюю Марыну Янов'ну жмоидзевьку – Бар'тломе[ювую] Бер'нуцевую, которые оседьлости своеи ниг'де не мают, яко в б[л]ис'кост'и на зас'таве в сусет'стве меш'кающих, о то и таковым способом, ижъ тот Бер'нуць и Бер'нуцова розьные пох'валки розьными месецы и днями чынят и чынит николи не перес'тают. Одъ которых пох'валок и пог'розок жалоб'ливыи пан Юн'дзил велекрот'не шкодъ, утис'ков розьных поносит и у здоровью великии ущер'бек мает. Якож и тепер, в семъ року тисеча шест'сот семъдесять девятомъ, мес'еца июня дват'цат второго дня, передъ Святымъ Яномъ Хрыс'тытелемъ, кды его, пана Юн'дзила, быдло з хлева пастыхъ выганыл на пашу, а она, пани Бер'нуцова, следъ быдлячыи зобъравышы, до хустьки завезала. И назав'трое корова, шер'стью рыжая, почела молака не дават, теляти на очы не спущаючи, по полю крычечы бегала, а потомъ, кды им почели мовит, тог'ды тая корова перес'тала бегат и крычат, одьнакъ молоко выпьсовала.

1679 m. [*Žinia apie bajoro Baltramiejaus Bernučio ir jo žmonos kerėjimus bei grasinimus. Iš Lydos apskrities žemininko Aleksandro Jundilo skundo.*]

Skundėsi ir pasakojo Lydos apskrities karališkasis žemininkas ponas Aleksandras Jundilas apie poną Baltramiejų Bernutį ir jo žmoną ponią Marytę Jonaite-Baltramiejienę Bernutienę, žemaite, kurie savo nuosavybės niekur neturi, o gyvena kaimynystėje kaip nuomininkai. [Skundėsi] dėl to ir taip,

kad tas Bernutis su Bernutiene ne vieną mėnesį ir ne vieną dieną visaip grasiną ir niekuomet nesiliauja [grasinę]. Tais pasigyrimais ir grasinimais skundėjui Jundilui nuolat daro visokių nuostolių, engia ir labai kenkia sveikatai.

Štai ir dabar, šiais tūkstantis šeši šimtai septyniasdešimt devintaisiais metais birželio mėnesio dvidešimt antrą dieną, prieš šventą Joną Krikštytoją, jo, pono Jundilo, piemuio varė gyvulius iš tvarto į ganyklą, o ji, ponია Bernutiene, surinkusi gyvulio pėdos [žemę], sudėjo į skarelę [ir užrišo]. O rytdienos rytą žaloji karvė nebedavė pieno; nepaleisdama iš akių veršelio, ėmė baubti [ir] zylioti po lauką, o paskui, kai [skundėjas] ėmė jiems [Bernučiams] sakyti, tuomet toji karvė liovėsi laksčiusi ir baubusi, tačiau pienas buvo sugadintas.

1680. III. 15–22. [*Zeznanie Zuzanny Slechiniowej, czeladnicy dworu Rowlenckiego, powiatu Widuklewskiego, oskarżonej o czarodziejstwo. Z relacji woźnych sądowych Księstwa Żmudzkiego o przesłuchiowaniu i spalaniu Z. Slechiniowej.*]

[...] maiąc wzięto czeladnice swoię dworną, w czarodziejstwie doznana, y postawiwszy, na imie Zuzannę Slechiniową, po ktorey doznawszy czarodziejstwo jawne, jako na zdrowiu swoim, małzonki, dziatek swoich y pozyciu we dworze swoim szkodliwe, y za pytaniem samegoz j. m. pana Blinstruba o czarodziejstwo, i położywszy włosy y insze uczynki jey czarodzieyskie, znała sie do tego uczynku.

Poczęła bez zadnych turtturnych mąk dobrowolnie mowic y jawnie wyznawac na się byc czarownicą, panow swoich czarowała, takze y rozne ludzie juz od lat dwudziestu pięciu, jako nie przestaiąc czarowała, y tego czarodziejstwa iz sie od Sorokowej nauczyla, natenczas mieszkaiącey pod j. m. panem Horodeckim w Poszołtuniu, ktora y przedtym czarowała samego pana Blinstruba na wszytko złe z nieboszczycą Dawidową Stasiukaiciową, ktora jest spalona.

Tym sposobem czarowała do dwoch lat na dręczenie kosci y bolenie, takze tesknotę: polewała krwią wieprzową wszytkie podworze. Ktorego wieprza w chlewie udusiwszy, krew wyscał diabeł, imieniem Paweł, ktoremu ona hołduiaca, o samego wieprza, zanoszszy do sadzawki z Michałem Budreckim y samą Budrecką, y z Lukowiczową, tak y z Lipciową, pod lod podsoneli w wilią Bozego Narodzenia, w nocy roku tysiąc szescset siedmdziesiąt dziewiątego, na smierc samych panow y dzieci, którzy po dwoch leciech mieli umrzec.

Taz Zuzanna powiedziała za pytaniem tegoz j. m. pana Blinstruba, izem panne Teofilę Blinstrubiankę, corę j. m. zczarowała do dwoch lat schnąc, a potym umrzec: brud brawszy, do wody lała, a odchwytywaiąc s tegoz mieysca trzykroc wody poczerpnowszy, na ziemie polała.

Taz Zuzanna powiedziała: drugą małąkę corę tegoz j. m. także zczarowała na śmierć. Czaruiąc, wodą oblewała z ruczaiu, na którym mieyscu na rozmowę zchadzała się z diabłem, a odchwytywaiąc awtki kruczek na piersiach położyła.

Taz Zuzanna syna trzeciego roku tegoz j. m. na śmierć zczarowawszy, powiedziała poddanym pana swego Żalowi y Bartłomieiowi. Jaika kokosze na wszystko zło pokładała z Lipciowo, poddanko jasnie wielmożnego j. m. xiędza biskupa żmudziego, w sielie Rowlach mieszkaiącą, y z drugą Janową Lutkowną Girdwoyniową, trzecią Wanagową, która przedtym mieszkała [w] Widuklach, a teraz w Rosieniach ostaiącą.

Taz Zuzanna powiedziała, iż panu Mikołaiowi Staniewiczowi na czterech mieyscach ogroda jaika kokosze położyli na wszystko złe z temiz osobami, wysz pomienionemi. Temuz panu Mikołaiowi Staniewiczowi Girdwayniowa z Wanagową, ukradszy chustę brudną, w ziemię zakopali na śmierć samym i potomstwu. Taz Zuzanna powiedziała, iż Budrecka, słod pozyczaiąc, oczarowawszy dała na niezdrowie samych j. m. pana Blinstruba. Taz Budrecka syna zczarowała pana Jerzego Bogdanowicza, ktury zmarł, y syna megoz.

Taz Zuzanna powiedziała za pytaniem pana Bogdanowicza, yż Lukowiczowa pod pczoły pana Bogdanowicza położyła skurę węzową y wodą wrota oblewała, czaruiąc na nieszczęścią. Taz Budrecka syr zczarowany przeze mnie posłała panom moim.

Taz Zuzanna powiedziała, zezmy z Budreckim y samą Budrecką, z Janową Lutkowną Girdwoyniową, z Lipciową po wyjeździe do Tylzy pana swego, j. m. pana Blinstruba, zczarowali, aby w drodze zgiął sam abo szkodę otrzymał.

Taz Zuzanna powiedziała, yż Girdwoyniowa, Lipciowa y Wanagowa w jaykach oczarowali panow, aby zjadszy pomarli.

Taz Zuzanna powiedziała, yż sprawy pana Hrehorego Demontowicza przez diabła Pawła z skrzyni Budrecka z Łukowiczową ukradszy, na bagna zaniozszy zakopali y czary, kturę pokładali na posieli temuz panu Hrehoremu Demontowiczowi, ciz Lukowiczowa z Budrecką na nieszczęście y wszystko złe.

Taz Zuzanna powiedziała, yż Budrecka oczarowała panią Kazimirzową Blinstrubową w kosciele Widuklewskim podczas ślubu brania y w komeńdzie siedząc przez obłapienie. Mieniła, iż oni duchem, mową, poyrzeniem czaruią y odchwytywaią.

Taz Zuzanna powiedziała na się, iż „umiem dochem y uczynkiem czarować, a Budrecki y Budrecka, Samuel Puzas y Kurmelis – oni są starszemi y mocniejszymi, y więcey umięią czarodzieystwa, y chowaią od diabłów swoich ingredientie u siebie“.

Za pytaniem j. m. pana Krzysztofa Blinstruba, jeśli szcerze na nabożenstwo chadzała do xiędza na spowiedź, taz Zuzanna powiedziała: „Nie szczyrze, nie sprawiedliwie, jeno łgała y na[y]świętsze sakramenta przyimuiąc w kosciele, wypuszczała z gęby.“

Taz Zuzanna powiedziała, iż Lipciowa zczarowała Krzysztofa, kowala j. m. xiędza biskupa rowlenskigo, y bracią jego, którzy nagle wymarli, y sam, roku nie doczekawszy, umrze.

Taz Zuzanna powiedziała kompanią y towarzystwo swoje, mianowicie: Budrecki y [s] samą, z Lukowiczową z Numgol, Sorokową pod j. m. panem Horodeckim w Poszołtuniu; Adamowa Dopkowa w starostwie Botockim, w Stulgiach mieszkaiącą; Lipciowa z Rowel jasnie wielmoznego j. m. xiędza biskupa; Janowa Lutkowna Girdwoyniowa, poddanka j. m. pana Monkiewiczza, w Uzumedziu mieszkaiącą; w Polepskim siele j. m. pana Alexandra Uwoynia Monczas y [s] samą Monczową; Urkowa Alwinikowa stara, a młoda teraz się uczy, kturą uwalniam, yjuz w bractwo świętego Anioła wpisała się; Swokszłowa Wanagiowa, która przedtym w Widuklach mieszkała, a teraz w Rosieniach; j. m. pana Stefana Uwoynia Kondzinowa w Awliszkieliskach mieszkaiąca; Salamon Puzaytys w Poszołtuniu mieszkaiący, poddany pana Samuela Uzumeckiego, a między nimi nastarszy także Kurmelis, który pod j. m. panem Kozarynem mieszkaiący.

Ktore te osoby powiadała, yz się zletywaia, w sroki przemieniwszy, pod Orzwilkiem na gurę nad rzeką Szołtuną, a tego lata przeszłego razow pięć zlecieli się na pomienioną gurę, ciała swe zostawiwszy na // mieyscach swych zwykłych, mianowicie Budrecki sam y Budrecka sama, trzecia Łukowiczowa na bagnach tamże niedaleko domow swych numgolskich, w koncu gaiu j. m. pana Hołowina. A gdy trzeba lecieć, na te mieysce przyidą, z tego bagna wynidzie pan ich wszytkich, imieniem Paweł, z sługami swemi dwuma – Jakubem y Piotrem, których obmywaiąc wodą do leczenia, y tak, ciała zostawiwszy, sroką poleci kozda osoba z nich. Tak i inne mieysca maia, i tym sposobem czyniąc lecą. A ja, Zuzanna, do ruczaiu pod dworem pana swego, do ogrodu gdy przyidę, wysz pomieniony Paweł, wyszedszy s tego ruczaiu, obmyie mie wodą, na tym mieyscu ciało zostawiwszy, sroko polecę.

Taz Zuzanna powiedziała, yz od Budreckiego samego y od Budreckiey y Łukowiczowey wszyscy są sąsiedzi zczarowani, y gdy nie będą pokonani, nie będzie dobrego samych na zdrowiach i na dobytках ich, gdyż są barzo mocnemi y srogiemi czarownikami.

Przytym powiedział j. m. pan Blinstrub, yz maiać wysz pomienioną Zuzanne [w] więzieniu, że wielkie niezdrowie, sam z małzonko swo y z czeladzią miał, i za pytaniem tegoż j. m. pana Blinstruba, co by to było, ta Zuzanna powiedziała na te słowa, yz sam Budrecki y sama Budrecka, także Łukowiczowa wielce czarowali nocami, rozne kładąc czary na niezdrowie, tak aby ludzie nie wierzali, że oni są czarownikami.

Ku temu za pytaniem pana Łukaszewica o wrzeczono s przędzą, ktore z rąk wypadło corce przędąc w izbie; ktore zginęło, na ktore słowo odpo-

wiedziała taz Zuzanna, yz diabeł Paweł wziowszy oddał Budreckiemu y Budreckiey, aby czarowali.

[A tak, widząc] takową jawność czarodzieystwa pomienionej czarownicy Zuzanny, uznali wszyscy y osądzili jednostaynie dac do mistrza na turtury y spalenie. [...]

[...] Gdzie za przybyciem pani Siemaszkowej, tegoz miesiąca marca dnia osmnastego po dekredowaniu poczoł dobrowolnie pytać pan Władysław Osakowicz o zczarowanie krow swoich y bydła. Za którym pytaniem Sorokowa powiedziała, iżem „ja na pagurku siedziała nad Szołtuną, a Metugiowa, poddanka j. m. pana Horodeckiego, z Adamową Dopkową siola Stulgiow, starostwa Botockiego, s Kiebiową s Poyslinia, s tegoz starostwa, onę krowy w dłon doili y na mogily mleko lali, y krowie jednej między rogi szersc wystrzygli“.

Za pytaniem tegoz pana Sakowicza i rozných osob, jezli panom swoim czarow jakich nie pokładała, taz Sorokowa powiedziała, yzem z Zuzanną Slechiniową, z Dopkową w ulicy zaby zakopali, czaruiąc bydło y koni, y na wszystko złe, aby ich w tym mieyscu ulicy nie chowali, na drugie mieysce przeniesli. Y niemało złości swoich, czynionych roznym ludziom zeznawała na się z drugiem.

A j. m. pan Krzysztof Blinstrub dowodził na nią wypisami dwiema s xiąg czarných powołanie na nią, a teraznieyszim trzecim powołaniem. Gdzie wszyscy ich[m.], widząc takową dowody i dobrowolne zeznanie słysząc, uznali ją dac na turtury do mistrza, a po turturach // na spalenie. [...]

[...] A w tym wszyscy tegoz miesiąca marca, dnia dwudziestego wtorego roku wyzey mianowanego, uznali dac go na próbę do wody, gdzie na wodzze w oczach wszystkich po wierzchu pływał. A potym z wody onego na turtury mistrzowi zdali, gdzie przez niemały czas na turturach po trzykroc będąc, poczoł sie przyznawac, yz ziele daię na przełknięcie ludziom i na odchwytanie czarow, a sam nie umiem czarowac, tylko umiem strzelbę na głos psowac y zamawiac na niewystrzelenie. A potym poczoł muwic niezrozumiano mową – ni grecką, ni łacinską, ani niemiecką, która onemu na wszystko służące mienił była, y przez te słowo powiedział: „Wszystko mogę czynic, a więcey nie mogę powiadac y nie wiem czemu“.

A potym pytali sie y niego o kompanią, z kturymi przestawał. Tylko sie znał, zem był po wzięciu Zuzanny Slechiniowej u Budreckiego y Budreckiey, y w Rosieniach, y w Poszołtuniu, y u Dopkowej w Stulgiach, y nie chciał powiedziec doskonale. A tak go y s tą mową spalono. Ktore spalenie s podziwieniem wszystkiego zgromadzenia, ze sie łom nie dał palic, y potym w ogniu wołał niezrozumianym głosem y mową, y nad nim sroki sie wieszali. Y tak go ledwie spalono z wielką trudnością. [...]

1680. III. 15–22. [*Viduklės apskrities Raulių dvaro šeimynykštės Zuzanos Šlekinienės, apkaltintos raganavimu, prisipažinimas. Iš Žemaičių kunigaikštystės vaznių pranešimo apie Šlekinienės tardymą ir sudeginimą.*]

[...] [Blinstrubas], turėdamas suimtą savo dvaro šeimynykštę, vardu Zuzana Šlekinienė, kuri, kaip įrodyta, yra raganavusi, ir patyręs apie jos neabejotiną kerėjimą, kaipo kenksmingą savo žmonos, savo vaikų sveikatai ir gyvenimui dvare, ją pristatė ir, padėjęs plaukus bei kitus raganiškus jos įnagius, pats jo malonybė ponas Blinstrubas paklausė apie kerėjimą, ar prisipažįstanti tai dariusi.

Be jokių kankinimo kančių [ji] pradėjo laisva valia kalbėti ir viešai prisipažino, kad esanti ragana, kerėjusi savo ponus, taip pat įvairius žmones; jau dvidešimt penkeri metai kaip be paliovos kerinti ir to kerėjimo išmokusi iš Šarkienės, anuomet gyvenusios jo malonybės pono Gorodecko [žemėje] Pašaltuonyje; pastaroji ir prieš tai kerėjo patį poną Blinstrubą, kad jam viskas blogai būtų, su velione Dovydiene Stasiukaitiene, kuri sudeginta.

Kerėjo dvejiems metams, kad suktų ir skaudėtų kaulus, kad būtų nusiiminęs; laistė meitėlio krauju visą kiemą. Tą meitėlį tvarte pasmaugė, kraują iščiulpė velnias, vardu Povilas, kuriam ji priklausė, o patį meitėlį su Mykolu Budrecku ir pačia Budreckiene, ir su Lukavičiene, taip [pat] ir su Lipčiene tūkstantis šeši šimtai septyniasdešimt devintųjų metų naktį, Kalėdų išvakarėse, nunešusios į kūdrą [ir] pakišusios po ledu, kad patys ponai su vaikais per dvejus metus numirtų.

To paties jo malonybės pono Blinstrubo paklausta toji pati Zuzana atsakė: „Paną Teofilę Blinstrubaitę, jo malonybės dukterį, pakerėjau, kad dvejus metus džiūtų, o paskui mirtų; paėmusi nešvarumų, pyliau į vandenį, o atkerėdama iš tos pačios vietos tris kartus pasemtą vandenį liejau ant žemės“.

Toji pati Zuzana pasakė: „Kitą mažutę jo malonybės dukrelę taip pat pakerėjau, kad numirtų“. Kerėdama laistė vandeniu iš upelio, iš vietos, į kurią ateidavo kalbėtis su velniu. O atkerėdama padėjusi ant krūtinės kabliuką.

Toji pati Zuzana apkerėjusi to paties jo malonybės trečių metų sūnelį; [apie tai] pasisakė savo pono valdiniam Žaliui ir Baltramiejui. Vištų kiaušinius, kad viskas blogai būtų, dėjusi su Lipčiene, šviesiausiojo dauggalio jo malonybės kunigo Žemaičių vyskupo valdine, gyvenančia Raulių kaime, ir su kita Joniene Liutkaite-Girdvainiene, trečia Vanagiene, kuri prieš tai gyveno Viduklėje, o dabar Raseiniuose.

Toji pati Zuzana pasakė, kad su tais pačiais aukščiau minėtais asmenimis ponui Mikalojui Stanevičiui keturiose sodo vietose padėjusios vištų kiaušinių, kad viskas būtų blogai. Tam pačiam ponui Mikalojui Stanevičiui Girdvainienė su Vanagiene pavogtą nešvarią drobulę užkasė žemėje, kad mirtų patys

ir palikuonys. Toji pati Zuzana pasakė, jog Budreckienė, skolindama salyklo, davė apkerėtą, kad patys jų malonybės ponai Blinstrubai susirgtų. Toji pati Budreckienė apkerėjo pono Jurgio Bagdonavičiaus sūnų, kuris mirė, ir mano pačios sūnų.

Toji pati Zuzana, pono Bagdonavičiaus paklausta, pasakė, kad Lukavičienė po pono Bagdonavičiaus bitėmis padėjusi žalčio odą ir laisčiusi vartus vandeniu, prišaukdama kerais nelaimę. Toji pati Budreckienė siuntė per mane mano ponams pakerėtą sūrį.

Toji pati Zuzana pasakė, kad mūsų ponui, jo malonybei ponui Blinstrubui išvažiavus į Tilžę, su Budrecku ir pačia Budreckiene, su Joniene Liutkaite-Girdvainiene, su Lipčiene kerėjo, idant kelionėje pats pražūtų arba patirtų nuostolį.

Toji pati Zuzana pasakė, jog Girdvainienė, Lipčienė ir Vanagienė apkerėjo ponus kiaušiniais, kad suvalgę mirtų.

Toji pati Zuzana pasakė, kad Budreckienė su Lukavičiene per velnią Povilą pavogusios iš skrynios pono Gregoro Demontavičiaus dokumentus, nunešusios į raistą [ir] užkasusios. O kerus, kuriuos dėjo į patalą to paties pono Gregoro Demontavičiaus nelaimėi ir kad [jam] viskas būtų blogai, [padėjusios] tos pačios – Lukavičienė ir Budreckienė.

Toji pati Zuzana pasakė, kad Budreckienė apkerėjo ponią Kazimierienę Blinstrubienę Viduklės bažnyčioje per jungtuves ir kamendoje sėdinčią, [ją] apkabindama. Sakė, kad jos [raganos] kerinčios ir atkerinčios mintimi, žodžiu, žvilgsniu.

Toji pati Zuzana pasakė apie save: „Moku apkerėti mintimi ir veiksmu, o Budreckas su Budreckiene, Samuelis Puzas ir Kurmelis – jie yra vyresnieji ir galingesni ir daugiau moka kerėti, ir [savo] ingredientijas, [gautas] iš savo velnių, slepia pas save“.

Į jo malonybės pono Kristupo Blinstrubo klausimą, ar nuoširdžiai eidavusi į pamaldas [ir] pas kunigą išpažinties, toji pati Zuzana sakė: „Nenuoširdžiai, nedorai, vien meluodavau ir bažnyčioje priimtą Švenčiausiąjį Sakramentą, išspjaudavau“.

Toji pati Zuzana pasakė, kad Lipčienė apkerėjo Kristupą, jo malonybės kunigo vyskupo Raulių kalvį bei jo brolius, kurie bemat išmirė, ir [jis] pats mirsiąs, neišlaukęs nė metų.

Toji pati Zuzana išvardijo savo kompaniją ir bendrininkus, būtent: Budreckas ir jo pati; Lukavičienė iš Numgalių; jo malonybės pono Gorodecko Šarkienė iš Pašaltuonio; Adomienė Dapkienė iš Batakių seniūnijos, gyvenanti Stulgiuose; jo malonybės kunigo vyskupo Lipčienė iš Raulių; Jonienė Liutkaitė-Girdvainienė, jo malonybės pono Monkevičiaus valdinė, gyvenanti Užuo-medyje; jo malonybės pono Aleksandro Uvainio Paliepių kaime Mončas ir jo

pati Mončienė; Urkienė Alvininkienė senė, o jaunoji dabar mokosi; ją atleidžiu, nes jau įsirašė į Šventojo angelo broliją; Švogžlienė Vanagienė, kuri prieš tai gyveno Viduklėje, o dabar Raseiniuose; jo malonybės pono Stepono Uvainio Kandinienė, gyvenanti Auliškėliuose; Saliamonas Puzaitis, gyvenantis Pašaltuonyje, pono Samuelio iš Užumedžio valdinys. O vyriausias iš jų taip pat Kurmelis, kuris gyvena jo malonybės pono Kazarino [žemėje].

Sakė, kad tie asmenys, pasivertę šarkomis, sulekiantys į kalną prie Šaltuonos upės ties Eržvilku, o šią praėjusią vasarą buvo sulėkę ant minėto kalno penkis kartus, palikę savo kūnus įprastose vietose. Būtent pats Budreckas ir pati Budreckienė, trečioji Lukavičienė ten pat raiste, netoli nuo savo numagliškių namų, jo malonybės pono Golovino miškelio gale. O kai reikia skristi, ateina į tą vietą; iš tos pelkės išeina jų visų ponas, vardu Povilas, su dviem savo tarnais – Jokūbu ir Petru, apiplauna juos skridimo vandeniu, ir taip, palikę kūnus, kiekvienas iš tų asmenų skrenda šarka. Turi taip pat ir kitas vietas, ir šiuo būdu darydami lekia. O aš, Zuzana, kai ateinu į sodą prie upelio, ties savo pono dvaru, aukščiau minėtas Povilas, išėjęs iš to upelio, apiplauna mane vandeniu, toje vietoje palikusi kūną lekiu [pasivertusi] šarka“.

Toji pati Zuzana pasakė, kad pats Budreckas ir Budreckienė, ir Lukavičienė apkerėjo visus kaimynus, ir jeigu nebus įveikti, nebus gero nei jų sveikatai, nei jų turtui, nes labai galingi ir žiaurūs kerėtojai.

Jo malonybė ponas Blinstrubas dar pasakė, kad laikydamas aukščiau minėtą Zuzaną kalėjime pats su savo žmona ir su šeimyna jautėsi labai nesveiki, ir tam pačiam jo malonybei ponui Blinstrubui paklausus, kas tai galėję būti, toji Zuzana į tuos žodžius atsakė, kad pats Budreckas ir pati Budreckienė, taip pat Lukavičienė naktimis daug kerėję, darydami kerus sveikatai pakenkti taip, kad žmonės netikėtų, jog jie yra kerėtojai.

Dar ponui Lukoševičiui paklausus dėl verpstės su verpalais, kuri iškritusi iš rankų jo dukteriai, verpusiai kambaryje, [ir kuri] dingo, toji Zuzana į tą žodį atsakė, kad velnias Povilas paėmęs atidavė Budreckui ir Budreckienei kerėjimui.

Ir taip, matydami šitokią aiškią minėtos kerėtojos Zuzanos raganystę, visi vienbalsiai pripažino ir nusprendė perduoti budeliui, kad kankintų ir sudegintų. [...]

[...] Atvykus poniai Semaškienei, to paties kovo mėnesio aštuonioliką dieną po dekredavimo ponas Vladislovas Ozakovičius ėmė klausinėti apie jo karvių ir galvijų apkerėjimą. Į tą klausimą Šarkienė atsakė: „Aš sėdėjau ant kalnelio prie Šaltuonos, o Metūgienė, jo malonybės pono Gorodecko valdinė, su Batakių seniūnijos Stulgių kaimo Adomiene Dapkienė, su Kebienė iš Paišlynio, jos melžė karves į delną ir pieną pylė ant kapų, ir vienai karvei iš tarpuragės iškirpo plaukų“.

Pono Sakavičiaus ir kitų asmenų klausiama, ar neįdėjusi kokių nors nuodų savo ponams, toji pati Šarkienė atsakė: „Aš su Zuzana Šlekiniene, su Dapkiene užkasėme [kaimo] gatvėje rupūžes, kerėdamos galvijus ir arklius, ir kad viskas būtų blogai, kad jų toje gatvės vietoje nelaikytų, perkeltų į kitą vietą“. Ir kartu su kitomis išpažino nemaža savo piktadarysčių, padarytų įvairiems žmonėms.

O jo malonybė ponas Kristupas Blinstrubas dviem išrašais iš juodųjų knygų įrodinėjo, kad [ji] buvo apskusta [raganaujant]. Tad visi jų malonybės [ponai], matydami tokius įrodymus ir girdėdami savanorišką prisipažinimą, nutarė perduoti ją budeliui, kad kankintų, o po kankinimo sudegintų. [...]

[...] O tada aukščiau minėtų metų to paties kovo mėnesio dvidešimt antrą dieną visi nutarė perduoti ją [Saliamoną Pužą] išbandymui vandeniui; tenai visų akyse plūduriavo vandens paviršiuje. O paskui ją iš vandens perdavė budeliui „į tortūrą“ [kankinti]. Tenai tortūrose per netrumpą laiką tris kartus kankintas ėmė prisipažinti, kad duodas žmonėms žolių nuo išgąščio ir panai-kinančių kerus, o pats kerėti nemokąs, tik mokąs balsu sugadinti šautuvą ir užkalbėti, kad neiššautų. O paskui pradėjo kalbėti nesuprantama kalba – nei graikiškai, nei lotyniškai, nei vokiškai, kuri jam, kaip sakė, visa kam tikusi, ir tuo žodžiu pasakė: „Viską galiu padaryti, bet daugiau negaliu pasakyti ir nežinau kodėl“.

O paskui jo klausė apie kompaniją, su kuo bendravęs. Prisipažino tik, kad po Zuzanos Šlekinienės suėmimo buvęs pas Budrecką ir Budreckienę, ir Raseiniuose, ir Pašaltuonyje, ir pas Dapkienę Stulgiuose, bet tiksliai pasakyti nenorėjo. Ir taip ją su ta kalba sudegino. Tas deginimas vyko visiems susirinkusiems stebintis, kad laužas nesileido įdegamas, o paskui ugnyje šaukė nesuprantamu balsu ir kalba, ir virš jo lakstė šarkos. Ir taip ją vargais negalais sudegino. [...]

1691 r. [Zeznanie Maryanny, służącej Matyasza Straksza, gospodarza wsi Jankun ekonomii Szawelskiej, o dokonanyim czarodziejstwie, którego się nauczyła u kątницы tegoż gospodarza Lucji Wojciulicz. Z dekretu namiestnika ekonomii Szawelskiej.]

Na Urzędzie we dworze J. K. M. Zagorskim, przed sądem moim Namiestniczym, agitowała się sprawa poddanego Ekonomicznego ze wsi Jankunów w Wojtowstwie P. Alexandra Polka na imie Matyasza Straksza, który z Ławnikiem i mężami tej wsi stawiał do prawa niewiaistę pochożą Maryannę Naymitkę swoją służącą za robotnicę od roku obwinioną o czarodziejstwo, i wiele szkod poczynionych w domu jego, gdy tedy stanęli ku rosprawie, ta Naymitka Maryanna dobrowolnie znała do czarodziejstwa, że Łucija Wayciulicza Komornica tegoż domu, nauczyła ją czarować, i gdy nocowała w osieci, tam

Łucija przyszedłszy za dwiema drugimi sąsiadkami warzyli kaszy garnuszek, i ją obudziwszy, dali łyżkę téj potrawy zjeść, i tak się wraz w sroki obrócili i zalecieli do wsi Mażelów do domu Łukasza Dwila, tamże w sadzawce się kąpali, spólnie Krystyna Dwilowa, Barbara Gaygalowa i Marta Adamowa Norkowa z Jankun, także innych niewiast nieznanomych więcej trzydziestu, i Mistrza swego mieli niemca kudłatego Pawłem nazywali, potom z sadzawki były w komorze Dwila, i radę mieli z sobą, a gdy kur zapiał znaleźli się znowu w Jankunach o milę od sadzawki; tamże jęj dała Łucija Komornica jakoweś ziele starte, mówiąc, aby z wodą zmieszawszy wypila, i nauczyła tych słów na gospodarza swego Matyasza Straksza mówić po żmudzku: „*Welne iszsztuok łowi ir banda io*“, z których słów wszystko bydło wypadło. *Item* wyznała, że taż sama Łucija Wayciulicza kazała suche liście dębowe w kąty domu i budynków wpychać, i te słowa mówić: „jako te liście uschły, tak z całym domem niech schnie pomieniony Strakszas gospodarz i dzieci jego“, jakoż wraz zachorzało, wyznała i to, iż pomieniana Łucija z nią pospołu nocami jako latawice przez dach gospodarzowi z świrna zboże wynaszali, a przytém nauczała Łucija Maryannę mawiać: „Diable, zastąp Strakszowi drogę jadącemu na targ, aby nie miał szczęścia i cale zniszczał“, i kiedy poniesie zboże do świrna z gumna swego, weź ten wór i mów te słowa: „Diable wytrzy piekło tym worem, zasieki gospodarza majego, aby świren był pusty“. A do tego wyznała, iż nauczała Łucję onę zaklinać, żeby bydło ginęło ludziom, i dżdżu nie było. Potém kazała jęj kądziel wełny wspak prząć i to mówić: „jak się te wrzeciono kręci, niechaj się bydło i owce wykręcą z domu gospodarza mego, aby był pusty“. W polu z żyta kwiat zbierali wspólnie o Śtym Janie szkodząc zbożu na urodzaj. [...]

1691 m. [*Šiaulių ekonomijos Jankūnų kaimo valstiečio Mataušo Strakšo samdinės Marijonos prisipažinimas apie raganavimus, kurių išmokusi iš to paties valstiečio kampininkės Liucijos Vaičiulytės. Iš Šiaulių ekonomijos vietininko sprendimo.*]

Žagarės J. K. M. dvare, mano, kaipo vietininko, teisme, buvo nagrinėjama Ekonomijos valdinio iš Jankūnų kaimo, esančio p. Aleksandro Polko vaitystėje, Mataušo Strakšo byla, kuris su suolininku ir to kaimo vyrais pristatė į teisimą moterį ateivę, savo samdinę Marijoną, tarnaujančią už mergą vienerius metus, apkaltintą raganavimu ir daugeliu nuostolių, padarytų jo namams; kai pradėjome bylą nagrinėti, tai toji samdinė Marijona savo noru prisipažino raganaujanti ir kad Liucija Vaičiulytė, tą pačią namų kampininkę, išmokiusi ją raganauti, ir kai nakvojo jaujoje, tai Liucija, atėjusi tenai su dviem kitomis kaimynėmis, virė košės puodžiuką ir, ją pabudinus, davė šaukštą to patiekalo suvalgyti, ir taip jos tučtuojau šarkomis pavirto ir nulėkė į Maželių sodžių prie Lukošiaus Dvylio namų, tenai kūdroje maudėsi, kartu buvo Kristina Dvylienė,

Barbora Gaigalienė ir Morta Adomienė Norkienė iš Jankūnų, buvo ir daugiau nepažįstamų moterų, per trisdešimt, ir mistrą savo turėjo, vokiečių gauruotą, Povilu vadino; paskui iš kūdros buvo Dvylio kamaroj, vyko pasitarimas, o kai gaidys užgiedojo, atsidūrė vėl Jankūnuose, per mylią nuo kūdros; ten pat Liucija kampionė jai davė kažkokių sutrintų žolių sakydama, kad su vandeniu sumaišiusi išgerti, ir išmokė šituos žodžius kalbėti ant savo gaspadoriaus Mataušo Strakšo žemaitiškai: „Velne, iššluok lovą ir bandą jo“, ir nuo tų žodžių išdvėsė visi galvijai. Be to, išpažino, kad ta pati Liucija Vaičiulytė liepė sausų ažuolo lapus į namų ir kitų trobesių kertes kišti ir tokius žodžius kalbėti: „Kaip tie lapai sudžiūvę, kad taip sudžiūtų gaspadorius Strakšas ir jo vaikai su visais namais“, ir tuoj susirgo vaikas; prisipažino ir tą, kad minėtoji Liucija kartu su ja aitvarais pasivertusios per stogą iš gaspadoriaus svirno įvynios, o kartu Liucija mokė Marijoną sakyti: „Velne, pastok kelią Strakšui, važiuojančiam į turgų, kad neturėtų laimės ir visiškai nusigyventų“, ir kai neš grūdus iš klijimo į svirną, paimk tą maišą ir sakyk šituos žodžius: „Velne, iššluostyk peklą tuo maišu, aruodus mano gaspadoriaus, kad svirnas būtų tuščias“. Ir tai prisipažino, jog mokė tą Liuciją užkeikti, kad gyvuliai dvėstų žmonėms ir lietaus nebūtų. Paskui liepė jai vilną kuodelį atbulai verpti ir šitaip sakyti: „Kaip ta verpstelė sukasi, kad galvijai ir avys išsisuktų iš mano gaspadoriaus namų, kad paliktų tušti“. Lauke nuo rugių žiedus rinko drauge per Šventą Joną, kenkdamos javo derlingumui. [...]

Vertė DOMINYKAS URBAS

1694. IX. 12. [Oskarżenia o czarodziejstwo oraz czynienie pochwałek, wysunięte przez włościan wsi Mitkun, ekonomii Szawelskiej, wobec swego sąsiada Jana Uby i jego żony. Z dekretu namiestnika ekonomii Szawelskiej.]

[...] Naprzód wszyscy mężowie całej wsi wyświadczyli pod sumnieniem, że sam Jan Uba wynioszy w pole jelita kole zawiesił na drzewie suchym jabłoniowym, a gdy go pytano na co by to uczynił, tedy dał tę racją, że na to, aby się konie trwały do pracy rodziły. Paweł Andraszun zeznał, iż sama Ubowa jak niewiasta niespokojna, zabiła bez żadnej szkody prosiąt dwoje, a po tym na niego samego oczewistą uczyniła pochwałkę, mówiąc, że ty sam i żona twoja z fundamentu zginiecie, i dzieci wasze nie będą żyli i wiecznie zniszczę-jecie. Symon Głomis zeznał, iż sama Ubowa uczyniła pochwałkę temy słowy: że nie zadługo we trzech płakać będziecie, i miejsca domów waszych puste będą, jakoż po tym mówieniu w krótkim czasie, trzy domy do szczętu zgorzały, jeden Jana Żądzia, drugi Kazimierza Ząsecia, a trzeci Glebia. Dawid Glebas powiadał, iż też sama Ubowa mowiła mu w oczy, że ty na nogach stojąc

zginiesz. Jakób Jonaytis powiadał, że syn Uby służąc u niego za pastucha ukradł uzdeczkę, potem gdy za tę szkodę sobie z najmu potrąciwszy, dopłacił mu tylko groszy piętnaście, tedy sama Ubowa przeklinając, mówiła te słowa, że twoje krowy te które mój syn pasł, wszystkie poginą, i jelita żywym wynidą, jakoż dwóm krowom tak się właśnie stało. Joseph Rudis zeznał to, że gdy za Sądów Jm Pana Strawińskiego P. Witowt jako pod-Namiestnik natenczas Janiski zjechał do tejże wsi Miłkun na Inkwizyciją, tedy sama Ubowa ciało dziecięcia nierządnie spółdzonego cały tydzień w dymie ciepłym suszywszy pochowała, a potem wygrzebszy z jamy przyniosła na ukazanie, potem gdy kazano odnieść na to miejsce i zagrześć, tedy nieodnosząc na miejsce, ale w ogrodzie Rudzia sąsiada swego te kości rozsypała, za co gdy była oskarżona we dworze i do więzienia wzięta, tedy przepraszała Rudzia, deklarując, że się w domu jego nic złego stać nie miało, jednak od tego rozsypiania kości ni sam Rudzius, ni żona, ani dzieci jego zdrowia nie mają, i co się urodzi to zaraz umiera, a nawet i bydło co rok wypada, że kupować nie nadaży. Stara Rudziowa powiadała, że sama Ubowa napadszy na nią powiedziała te słowa, że ty na jedno oko nie widzisz, a i na drugie wkrótce ołśniesz, jakoż tak się i stało. Kasper Jonaytis Ławnik wyznał na samą Ubowę. Iż gdy za należytość Skarbową i za kradzież syna jój Jakóba Ubucia zgrabiona Ubę i żonę jego, tedy sama Ubowa na Ławnika swarząc się mówiła to, że ty moje bydło wodzisz, a sam żadnego w domu swym bydłęcia mieć nie będziesz, po którym mówieniu zaraz mu troje bydła wypadło. Walenty Grygaytis wyznawał, iż Ubowa niespokojna, swarliwa i gryźliwa niewiasta, i co dzień ustawicznie się z każdym gospodarzem i gospodynią wadzi. Marcin Abułaytis wyznał, że Ubowa niespokojna swarliwa i zła w sąsiedztwie, która chodząc przed ludźmi po ulicy odkasawszy się do pasa mówi, jak ja goła chodzę i wy gołe będziecie. Stefan Abułaytis wyznał, iż gdy za Sądów Jm Pana Strawińskiego Ubowa sądzona była na gardło, i gdy we dworze była w więzieniu, a on był na straży jój pilnując, tedy sam Uba przyszedł do niej płacząc i frassując się, a ona mu rzekła, skoro do Izby Sądowej wstąpię, wszystko będzie dobrze, jakoż skoro zaprowadzono do Sądu i zaraz wolną została. Kazimierz Waytekunas wyznał, iż Ubowa niespokojna, swarliwa, gryźliwa i bardzo zła w sąsiedztwie. Jan Abułaytis wyznał, iż Ubowa od początku mieszkania swego ustawicznie z każdym się wadzi, i zawsze pochwałki czyni. Andrzej Głomuytis zeznał, iż córka Uby Zofija Ubowna obaczywszy że się na deždź chmurzyć poczęło, zdjawszy z siebie siermięzkę, wyróciła, i zaraz się chmury rozeszły. Jan Abulis powiadał, iż go Ubowa w oczy klnąc, mówiła te słowa, że ty na oko ołśniesz i nie będziesz widział, jakoż wkrótce tak się stało. Mikołaj Powilujtis powiadał, iż Ubowa przyszedłszy w dom onego poczęła mówić, zapalę dom swój, której pomieniony Powiluytis powiedział, nie czyn tego, bo

całej wsi szkoda będzie, ona mu na to odpowiedziała, ten ogień do ciebie nie pójdzie, bo ty jesteś człowiek dobry. Jan Żandzius wyznał, iż sam Jan Uba jest szkodzący w sąsiedztwie, i jemu samemu len z pola pokradł, a syn Uby Jakób Ubuytis z jego świrna syrów sześć przez dach ukradł. [...]

1694. IX. 12. [*Šiaulių ekonomijos Mitkūnų kaimo valstiečių kaltinimai savo kaimynams Jonui Ūbai ir jo žmonai dėl raganavimo ir grasinimų. Iš Šiaulių ekonomijos vietininko sprendimo.*]

[...] Pirmiausia visi viso sodžiaus vyrai pareiškė sąžiningai, kad pats Jonas Ūba išnešęs laukan ožio žarnas pakabino ant sausos obels, o kai jo klausė, kam jis taip daro, tai jis paaiškino, jog daro tam, kad jam visada rastųsi stiprūs darbai arkliai. Povilas Andrašiūnas pareiškė, kad pati Ūbienė, būdama nerami moteriškė, užmušė du paršiukus, jokios žalos nepadaričius, o paskui jam pačiam akivaizdžiai pagrasino sakydama: „Ir tu pats, ir žmona tavo paskutinau prapulsit, ir vaikai jūsų negyvens, ir amžinai sunyksit“. Simonas Glomis pareiškė, kad pati Ūbienė grasino tokiais žodžiais: „Greit jūs verksit visi trys, ir namų jūsų vietos bus dykos“, o po to pasakymo treji namai lig žemės sudegė – vieni Jono Žandžio, kiti Kazimiero Žansėčio, o tretį Glebo. Dovydas Glebas pasakė, kad ta pati Ūbienė kalbėjo jam į akis: „Tu ant kojų bestovėdamas nusprogsi“. Jokūbas Jonaitis pasakė, kad Ūbos sūnus, tarnaudamas pas jį už piemenį, pavogė apynasrį, tai paskui, kai iš algos už tą nuostolį išskaitęs, užmokėjo jam tik penkiolika skatikų, tada pati Ūbienė keikdama kalbėjo tokius žodžius: „Tavo karvės, tos, kur ganė mano sūnus, visos išdovės, ir žarnos gyvoms išlįs“. Tai dviem karvėms taip ir pasidarė. Juozapas Rudys pareiškė, jog kai J. M. pono Stravinsko teismo metu P. Vytautas, kaipo tuometinis Jonišio vietininko pavaduotojas, atvažiavo į tą patį Mitkūnų kaimą daryti inkvizicijos, tai pati Ūbienė nedorai pagimdyto kūdikio kūnelį savaite šiltuose dūmuose rūkusių palaidojo, o paskui iškasusi iš duobės atnešė parodyti, paskui, kai buvo liepta nunešti į tą vietą ir užkasti, tai ji nenunešė į vietą, bet savo kaimyno Rudžio darže tuos kaulus išbarstė, už ką paskiau, kai buvo apskūsta dvare ir į kalėjimą paimta, atsiprašinėjo Rudžio pareikšdama, kad jo namuose nieko pikto atsitikti neturėjo, betgi nuo to kaulų išbarstymo nei pats Rudys, nei jo žmona, nei vaikai sveikatos nebeturi, ir kas gimsta, tai tuoj ir numiršta, net ir gyvuliai kas metai išdvesia, jog ir pirkti nebepaspėji. Senoji Rudienė papasakojo, kad pati Ūbienė, užpuolusi ją, taip pasakė: „Tu viena akim akla, o greit ir kita apaksi“, tai taip ir pasidarė. Suolininkas Kasparas Jonaitis pareiškė apie pačią Ūbiene, jog kada už įsiskolinimą išdui ir už jos sūnaus Jokūbo Ūbuičio vagystę buvo paimti Ūbos ir jo žmonos gyvuliai, tada pati Ūbienė suolininką plūsdama taip kalbėjo: „Kad tu mano gyvulius išvedi, tai pats savo

namuose nė kokio gyvulėlio neturėsi“; o po to pasakymo tuoj jam trys gyvuliai padvėsė. Valentas Grigaitis pareiškė, kad Ūbienė yra nerami, vaidinga ir gaiži moteriškė ir kiekvieną dieną su kiekvienu gaspadoriumi ir gaspadine vaidijasi. Martynas Abulaitis pareiškė, kad Ūbienė nerami, vaidinga ir pikta kaimynystėje, ji vaikšto prieš žmones po gatvę atsiplėšusi sijoną lig juosmens ir sako: „Kaip aš plika vaikštau, taip ir jūs pliki būsit“. Steponas Abulaitis pareiškė, jog kai J. M. ponui Stravinskui nuteisus Ūbienė buvo pasmerkta mirti ir dvare uždaryta į kalėjimą, o jis buvo sargu prie jos, tai pats Ūba tada atėjo pas ją verkdamas ir aimanuodamas, o ji jam pasakė, kad greit ateisianti į Teismo Rūmus, viskas būsia gerai; ogi ji greit ir buvo išvesta į teismą ir tuoj laisva tapo. Kazimieras Vaitiekūnas pareiškė, kad Ūbienė nerami, vaidinga, gaiži ir labai pikta kaimynystėje. Jonas Abulaitis pareiškė, kad Ūbienė nuo pat pradžios, kai čia gyvena, nuolat su kiekvienu vaidijasi ir nuolat visiems grasina. Andrius Glomuitis pasakė, kad Ūbos duktė Zofija Ūbuitė, pamačiusi, jog ėmė niauktis ir gali imti lyti, nusivilkusi sermėgėlę išvertė, ir tuoj debesys išsiskirstė. Jonas Abulis pasakė, kad Ūbienė, ji į akis plūsdama, kalbėjo tokius žodžius: „Tu akimi apaksi ir nebematysi“, netrukus taip ir atsitiko. Mikalojus Poviluitis pasakė, kad Ūbienė, atėjusi į jo namus, pradėjo kalbėti, jog uždegianti savo namus, tai Poviluitis pasakė: „Nedaryk to, nes visam sodžiui nelaimė bus“; ji jam į tai atsakė, kad ta ugnis lig jo neateis, nes jis esąs geras žmogus. Jonas Žandžius pareiškė, kad pats Jonas Ūba yra žalingas kaimynystėje ir jam pačiam linus iš lauko pavogė, o Ūbos sūnus Jokūbas Ūbuitis iš jo svirno šešis sūrius per stogą pavogė. [...]

Vertė DOMINYKAS URBAS

1696. VI. 27–30. [*Zeznania włościanek Magdaleny Szawlowej, Lucji Numszowny oraz Maruszki Adamowny, poddaneł dworu Dyrwianskiego benedyktinek kroszkich, o własnych praktykach czarodziejskich tych poddaneł i starszego czarownika Ławryna Kuzmy. Z dekretu sądu asesorskiego (przyjacielskiego).*]

[...] Na pierwszego Kuzmę swiadczyli trzey męzowie Ambrożey y Marcin Tomaszayciowie, Joseph Repszas, jako żonę Ambrożeia podczas wesela onego, podaniem mięsa szczarował, s tego zeszcła y zmarła, Marcin że tego Kuzmę w tym Roku dnia ośmnastego Junij iadąc do lasu ięczmienną trawę szczypiącego i do worka kładącego nalazł. Przy tym szczypierze wzięty iest, a Joseph Repszas swiadczył że z iego domu szczarowanym był naczym do przysięgi sobie zabierali. [...] Gdy najpierwiey Ławrzyn Kuzma będąc na torturach do czarodzieystwa nie znał się, a po nim Magdalena Szawlowa iako dobrowolnie tak y na torturach naprzód zeznała, iż Pana Ławrzyna Naykowskiego z rankoru u niego służywszy, samego na zdrowiu y dom wszystek

szczarowała. Prosiła aby ją uwolniono obiecuiąc czary znieść, Pan Naykowski nie uwolnił. Dworne zaś bydło przez spoyrzenia y głąskania krowy na mleko y cieleća szczarowała, do czego się najpierwiewy za postrzeżeniem głąskania przy wzięciu przyznała, znała się że Panią Jerzynę Goylewiczową oczarowała na to, aby po śmierci oney P. Goylewicz z siostrą się iey żenił, która natenczas u Pana Goylewicza służyła, taż powołała Jozephową Szlepakową y córkę Magdalenę mieszkającą pod Jmcio Xiędzem Siemaszką w Dyrwianach, że czarownica dawna y Jm Pana Kazimierza Butkiewicza w gorzałce oczarowała, żeby zupełnego zmysłu nie miał, o czym y córka wie, taż powołała Maruszkę Adamownę komorą mieszkającą u poddanego Jm Pana Ławrzyna Daszkiewicza na Imie Pacewicza, że dawna czarownica służąc u Kuzmy uczyła go czarować, a że się z razu do tego nie brał, za to samego oczarowała, który leczył się w Worniach nie wie u kogo, a potem tę naukę przyjął rozno czarował y Urzędnika Panien Zakonnych teyże maiętności Dyrwian Pana Butwiłę szczarował, pomieniona Maruszka odstawszy od Kuzmy, kiedy służyła u Krzysztopha Roka na czary krupy ięczmienne warzyła y trzy kropli krwi z palca spusiła w te krupy, które gospodarzowi podała, on to iadszy zsech y zmarł. Taż powołała Dawida Puscia mieszkającego we wsi Gintniach Jey Msci Pani Szemetowey, że on i Raytara szczarował dawny czarownik to wszystko umie co ja, taż powołała Kazimierzową Wyrzową, że umie z przymrozkow śnieg, zwaliwszy w kłęb lody, grady robić i zboże wszelkie psować, taż powołała Adową y s corką Ewą mieszkającą pod Jm Xiędzem Siemaszką, tamże w Dyrwianach dawna czarownica wszystko umie, o drugih córkach iesli umieją nie wie, taż powołała Piotrową Lezykową w Kirkłach, która na czary komunikując hostią do chustki z ust wyjąwszy zawinęła i do domu przyniosła za nieboszczyka Xiędza Jedzewicza Komendarza Łuknickiego, y to gdy chmury dzzdyste nadchodziły podworze umiała i odzienie swoje na głowę do gołego ciała zrzucała, od tego chmury kromkzzdzie rozchodziły, ta sama Lezykowa s kamieni mech zbierała, żuki warzyła na czary, to wszystko iako po dobrej woli tak na torturach y na ostatnim stopniu nieodmieniając stwierdziła. Tegoż Roku Msca Junij Trzydziestego dnia Jmć Pan Daszkiewicz dawniey i teraz powołaną Maruszkę Adamownę komornicę poddanego swego; która uciekła była do Worn, zamtąd odzyskawszy za pozwoleniem mieysca na tortury oddana, Butwiły urzędnika Ichm. Panien zakonnych wprzódoby dobrowolnie, potem na torturach będąc zeznała się, że umie czarować, a potem powołała pomienionego Kuzmę mówiąc, mnie uczył i sam umie czarować, mając na kogo gniew w piwie, wótce, w iedzieniu ludziom na choroby, schnięcie y na śmierć, na nieszczęście umie czarować, bo nasz starszy. Czaruje na zboże, na lasy, na wody uczynkiem y spoyrzeniem oczu. Jako ludzie tak i bydło co zechce, taż powołała Katarzynę Ryszkiewi-

czównę ktora takōż umie na ludzie, na lasy, na zboże y wodę. Taż powołała Bartłomieiową Iasykową w Kirkłach mieszkaiącą, ta umie wodę do wody z garca do garca dodawszy ziele ktre sama zna przelewaiąc, a potym tą wodą zboże kropiąc psowała, taż powołała Kazimierzową Uykszewę, która rosę zbierała z ziela, z drzewa, a potym na ludzie, na zboże na bydło kropiąc psowali, był przy tym zbieraniu i psowaniu pomieniony Kuzma iako starszy ucząc y Łucia Bartłomieiowna Numszowna s Kirkł pospołu z nami była y tak czaruię jako inne. Taż powołała Dawida Puscia we wsi Ginteniach, że dawny czarownik s Kuzmą obay starsi nad nami więcey czarować umieią i nami rządzą, co sami chcą to czaruią i nam pozwalaią. Taż powołała Josephową szłapakową y s córką magdaleną, marcinową bekaulową wdową s córką, że w Roku przeszłym w nocy przed świętym Janem szłapanowa s córką z domu swego mimo wieś Kirkle z nami w kompanij na górę Szatrij latali, a w tym roku nie wiem, bo iak kuzmę poymano ia od strachu ucieklam. Taż powołała Wasiukową starą mieszkaiącą w Poszatrij pod Jmią Panią Naruszewiczową ktura umie czarować, ludziom zadawać na różne choroby, jako inne umieią. Taż powołała Janową Giedziową, która umie czarować iako inne, ta na parękę s przysięgą puszczonea iest. Taż powołała Skrzdinową wdowę poddankę Jeym. Pani Białozorowey, mieszkaiącą w Berzynianach y ta rosę zbiera, w garcy zlewa i zboże kropiąc psuie y ludziom szkodzi. Taż powołała w mieście Łuknickim Karkiową młodą, ktora mając gniew na sąsiadow i innych w piwie, w iedzeniu podawać y różno psować y spoyrzenia oczu. Taż powołała Abramową Zakrystyanową starą, ktora to wszystko umie co i Karkiowa czarować. Taż powołała w mieście Worniach Zacharaszową Grabowskę mieniąc starszą, umie czarować, lydzie, zboże, bydło co chce. Tegoż dnia trzydziestego Junij za powołaniem od znisz pomienionych dana na tortury Łucia Namszowna ze wsi Kirkł przyznawszy się że umie czarować. Naypierwey powołała pomienionego Kuzmę że dawny czarownik, znam się od lat ośmiu nastu, ten uczył się u rukowey starey która zmarła i ta latała z iskrami ognistemi. Taż powołała Piotrowę Iasykową ktora Deszcz obaczywszy kocioł na podworzu obroci na siekirę w scianę wetnie y przez to chmurę rozpędzi y ta powołała dawida Puscia, że starszy czarownik y nas uczył. Taż łucia powołała Szłapakową y corką Magdaleną, obie umieią czarowac przeszłego roku latali na Szatrią z iskrami nad inne w nocy przed świętym Janem. Taż powołała w Łuknikach iurgiową kuksową rzeznikową ktora umie czarować i siabrowstwo ma z innemi. Taż powołała z girkont Panien zakonnych matiaszową trabowę umie czarować I męża swego otruła ktory zmarł, a sama z parobkiem cudzołożyła. Taż powołała Andrula Jurkszaycia poddanego Jmc Pana Butlera w Worpucianach mieszkaiącego, że umie czarować ludzie, zboże, bydło. Taż powołała Adamową grezową mieszkaiącą nad nimitą w zascianku włości

luknickiey ktora umie czarować iako inne. Taż powołała talową krawcową włosci Potumszewskiey, że umie czarować ludzie, zboże, bydło. Które takowe powołanie iako na torturach y na ostatnim stopniu wszystkie zwyż pomienione stwierdziły nieuwalniając z nich żadney osoby, to one przez mistrza za zeznaniem ich prawdziwym pokonane y z Kuzmą zostały. [...]

1696. VI. 27–30. *[Kražių benediktinių vienuolyno Dirvėnų dvaro valstiečių Magdalenos Šaulienės, Liucijos Numšiūtės ir kampininkės Marytės Adomaitės prisipažinimai apie savo pačių, vyriausiojo raganiaus Lauryno Kuzmos bei kitų valstiečių raganavimą. Iš kviestųjų bajorų teismo sprendimo.]*

[...] Prieš pirmąjį, Kuzmą, liudijo trys vyrai – Ambroziejus ir Martynas Tamošaičiai, Juozapas Repšas, kad jis Ambroziejaus žmoną per jo paties vestuves, paduodamas mėsos, suraganavo, ji nuo to sudžiūvo ir numirė; Martynas – kad tą Kuzmą šių metų birželio mėnesio aštuonioliką dieną, eidamas į mišką, užtiko miežių želmenis raškantį ir į maišelį dedantį. Beraškąs ir buvo suimtas, o Juozapas Repšas liudijo, kad jo namuose buvo suraganautas. Jie apsiėmė prisiekti, kad tikrai taip buvo. [...] Laurynas Kuzma tortūrose [kančinamas] neprisipažino esąs raganius, o po jo Magdalena Šaulienė tiek laisvu noru, tiek ir tortūrose visų pirma prisipažino, jog poną Lauryną Naikauskį iš pykčio (pas jį tarnavusi) patį suraganavo, sveikatą pagadino ir visus jo namus. Prašė dovanoti žadėdama kerus nuimti, ponas Naikauskis nedovanojo. O dvaro gyvulius nužiūrėjo bloga akimi ir glostymais karves, kad pieno neduotų, ir veršiukus suraganavo, – tą ji visų pirmiausia, kai buvo pastebėta glostant, suimama prisipažino, dar prisipažino, jog ponią Jurgienę Gailevičienę suraganavo tokiu tikslu, kad po jos mirties p. Gailevičius vestų jos seserį, kuri tuomet pas poną Gailevičių tarnavo; ji dar apkalbėjo Juozapienę Šlepokenę ir dukterį Magdalena, gyvenančias kunigo Siemaškos valdžioje Dirvėnuose, kad yra ragana iš seno ir poną Kazimierą Butkevičių per degtinę apraganavo, idant visiškai proto nebeturėtų, apie tai ir duktė žino, ji dar apkalbėjo Marytę Adomaitę, kampininkę, gyvenančią pas J. M. pono Lauryno Daškevičiaus pavaldinį, pavarde Pacevičius; tarnaudama pas Kuzmą, mokė jį raganauti, o kad iš karto jis to nesiėmė, už tai jį patį apraganavo, ir jis gydėsi Varniuose, nežino pas ką, o paskui tą mokslą priėmė, įvairiose vietose raganavo, ir panų vienuolių Dirvėnų dvaro urėdą poną Butvilą apraganavo; minėtoji Marytė, atsiskyrusi nuo Kuzmos, kai tarnavo pas Kristupą Roką, burtų reikalui kruopas miežines virė ir tris lašus kraujo iš piršto įvarvino į tas kruopas, jas padavė gaspadoriui, jis, jas suvalgęs, sudžiūvo ir mirė. Ji dar apkalbėjo Dovydą Pusčią, gyvenantį Jos Malonybės ponios Šemetienės Gintenių sodžiuje, kad jis ir Raitarą apraganavo, senas raganius, moka viską, ką ir aš;

ji dar apkalbėjo Kazimierienę Viršienę, jog moka, iš šalnų sniegą suritinsi į gniužulą, ledus, krušas padaryti ir javus visokius išmušti; ji dar apkalbėjo Adomienę su dukterimi Ieva, gyvenančias J. M. kunigo Siemaškos valdžioje, tuose pačiuose Dirvėnuose, – ragana iš seno, viską moka; apie kitas dukteris, ar moka, ar ne, nežino; ji dar apkalbėjo Petrienę Ližikienę iš Kirklių, kuri burtų reikalui, eidama prie Komunijos, Ostiją į skepetą iš burnos išėmusi suvyniojo ir namo parsinešė, kai dar gyvas buvo velionis kunigas Jadzevičius, Luokės kamendorius, ir dar, kad kai lietaus debesys rinkdavosi, tai ji iššluodavo kėmą ir, atsiplėšusi ligi nuogo kūno, rūbus ant galvos užsiversdavo, o debesys nuo to į šalis išsiskirstydavo, ta pati Ližikienė nuo akmenų samanas rinko, vabalus virė burtų reikalui, – tą viską ji tiek gera valia, tiek tortūrose ir paskutiniam gyvenimo tarpsnyje nepakeisdama tvirtino. Tų pačių metų birželio mėnesio trisdešimtą dieną J. M. ponas Daškevičius seniau ir dabar apkalbėtą savo valdinio kampininkę Marytę Adomaitę, kuri buvo pabėgusi į Varnius, ten suieškojęs į tortūras atidavė; Butvilos, J. M. ordino panų urėdo, leidimu [?], ji pirma laisvu noru, paskui tortūrose būdama prisipažino, kad moka raganauti, o paskui apkalbėjo minėtąjį Kuzmą sakydama: „Mane mokė ir pats moka raganauti, turėdamas ant ko piktumą, per alų, degtinę, valgi žmonėms ligą, džiūsną, mirtį, nelaimę moka raganavimais įvaryti, nes yra mūsų vyresnysis. Raganauja javus, miškus, vandenį veiksmais ir nužiūrėjimu. Tiek žmones, tiek gyvulius, ką panori“. Ji dar apkalbėjo Kotryną Riškevičiūtę, kuri taip pat moka raganauti žmones, miškus, javus ir vandenį. Ji dar apkalbėjo Baltramiejienę Lesikienę, Kirkliuose gyvenančią, kad ta moka, vandens į vandenį iš puodo į puodą pripildama, daryti vaistus, kuriuos pati žino, o paskui, tuo vandeniu šlakstydama, javus gadino, ji dar apkalbėjo Kazimierienę Uikšienę, kad rasą rinko nuo žolynų, nuo medžių, o paskum ant žmonių, ant javų, ant gyvulių šlakstydama gadino; prie to rinkimo ir gadinimo buvo minėtasis Kuzma, kaip vyresnysis, kuris mokė, ir Liucija Baltramiejūtė Numšiūtė iš Kirklių sodžiaus kartu su jais buvo ir raganavo kaip kitos. Ji dar apkalbėjo Dovydą Pusčių iš Gintenių sodžiaus, kad iš seno raganius, su Kuzma yra jų vyresnieji, daugiau raganauti moka ir joms komanduoja, ką patys nori, tą raganauja ir joms leidžia. Ji dar apkalbėjo Juozapienę Šlepokienę su dukterimi Magdalena, Martynienę Bekaulienę, našlę su dukterimi, kad pernai metais švento Jono naktį Šlapokienė su dukterimi iš savo namų pro Kirklių sodžių su jomis drauge į Šatrijos kalną skrido, o šiemet nežinanti, nes kai Kuzmą suėmė, ji iš baimės pabėgusi. Ji dar apkalbėjo Vasiukienę, senę, gyvenančią Pašatrijyje, J. M. ponios Naruševičienės valdžioje, kuri moka raganauti: žmones apduoti, kad visokiom ligom sirgtų, kaip ir kitos moka. Ji dar apkalbėjo Jonienę Gedžiuvienę, kuri moka raganauti, kaip ir kitos, ta laikinai yra paleista laidavusi priesaika. Ji dar apkalbėjo našlę Skerdiene, J. M. ponios Belazarienės

valdinę, gyvenančią Beržinėnuose, – ir ta rasą rankioja į puodus, javus šlaks-tydama gadina ir žmonėms kenkia. Ji dar apkalbėjo Karkienę jaunąją iš Luo-kės miestelio, kuri, turėdama piktumą ant kaimynų ir kitų, su alumi, su valgiu apduoda bei visai padarė gadina ir nužiūri. Ji dar apkalbėjo Abromienę, seną zakris-tijonienę, kuri moka taip pat viską, kaip ir Karkienė, raganauti. Ji dar apkalbė-jo Varnių mieste gyvenančią Zacharijošienę Grabauskienę, senę, kuri moka raganauti žmones, javus, gyvulius, ką nori. Tą pačią dieną, birželio trisdešim-tąją, pagal anksčiau minėtųjų apkalbėjimą, buvo atiduota į tortūras Liucija Namšaitė iš Kirklių sodžiaus, prisipažino, kad moka raganauti. Pirmiausia apkalbėjo minėtąjį Kuzmą, kad yra iš seno raganius, pasižįstanti su juo aštuo-niolika metų, tasai mokėsi iš senės Rūkienės, kuri mirusi, ir jis skraidydavo su ugninėmis kibirkštimis. Ji dar apkalbėjo Petrienę Lesikienę, kuri, lietų pama-čiusi, katilą kieme apsuka, kirvį į sieną įkerta ir tuo būdu debesys išvaiko; ir ta apkalbėjo Dovydą Pusčią, kad jis vyresnysis raganius ir jas mokęs. Ta pati Liucija apkalbėjo Šlapokienę ir dukterį Magdaleną – abi mokančios raganauti, pernai buvo nuskridusios į Šatriją su kibirkštimis viršum kitų švento Jono naktį. Ji dar apkalbėjo Luokės Jurgienę Kukšienę, mėsiningienę, kuri moka raganauti ir bendrauja su kitomis. Ji dar apkalbėjo ordino panoms priklausančių Girkantų Mataušienę Trabienę – mokanti raganauti ir vyrą savo nu-nuodijo, kuris numirė, o pati su bernu svetimavo. Ji dar apkalbėjo J. M. pono Butlerio pavaldinį Andriulį Jurkšaitį, Varputėnuose gyvenantį, kad moka raganauti žmones, javus, gyvulius. Ji dar apkalbėjo Adomienę Grezienę, gy-venančią prie Namitos, viensėdijoje, Luokės valsčiuje, kuri moka raganauti kaip ir kitos. Ji dar apkalbėjo siuvėjię Talienę, Patumšių valsčiaus, kad mo-ka raganauti žmones, gyvulius, javus. Šituos apkalbėjimus tiek tortūruose, tiek ir paskutiniame gyvenimo tarpsnyje visos aukščiau minėtosios patvirtino ir nė vieno asmens neatleido, tad jos pagal teisingą savo prisipažinimą drauge su Kuzma budelio pribaitos buvo. [...]

Vertė DOMINYKAS URBAS

1697. VII. 5. [Wiadomość o paleniu stosów w wigilję św. Jana. Z protokołu o prze-słuchiowaniu oraz spaleniu mieszkańca miasteczka Kielm Mikołaja Króla, podejrzane-go o czarodziejstwo.]

W roku terazniejszym tysiąc szescset dziewiedziesiąt siodmym, miesią-cu juni dwudziestego trzeciego, za daniem wiadomości podrozných ludzi, ydących od Kieydan do Kalvarij Zmuydzkiey, znaleźli człowieka nagiego, ognie roskładaiącego na dyrwanie w polach kielmenskich, gdzie za przyby-ciem ludzi takowych do Kielm opowiedzieli miastu.

W tym razie sługa będnący p. Walewicz wielmozney j. m. pani podkomo-rzyney zmudzkiey posłał mieszanina, na imie Dawida Lypinia, y parobkow dwoch miesczanskich. Gdzie poiechawszy nalezly takze nagiego, noszącego chrost do ognia, rozłożonych na mieysca pięc. Do ktorego przyiechawszy y sami sie polękaly, ledwo mogly onego wziąć, y odprowadzily do dworu Kiel-mienskiego.

A gdy onego złoczyneyce pytano, na imie Mikołaya Krolia, gdzie y skął ogien brał, powiedział: „U gospodarza swego, gdzie mieszkał komorą, Mierkiela Giedrurkia“. Y na co tak daleko nios? On odpowiedział: „Pasiekie palyłem na dyrwanie przed swietym Janem, com wytrzebił przez cztery dni przed swie-tym Janem“. [...]

1697. VII. 5. [Apie laužų kūrenimą Joninių išvakarėse. Iš protokolo apie raganavi-mu įtarto Kelmės gyventojų Mikalojaus Karaliaus tardymą ir sudeginimą.]

Šiais, tūkstantis šeši šimtai devyniasdešimt septintaisiais, metais birželio mėnesio dvidešimt trečią dieną žmonės keliauninkai, ėjusieji iš Kėdainių į Žemaičių Kalvariją, davė žinią, kad rado nuogą žmogų, kurstantį laužus ant dirvono Kelmės laukuose. Atvykus tiems žmonėms į Kelmę, pranešta miestui.

Tuo metu buvęs ponas Valevičius, dauggalės jos malonybės ponios Žemaičių pakamarienės tarnas, nusiuntė miestietį, vardu Dovydas Lipinis, ir du miestiečių bernus. Nuvažiavę [jie] taip pat rado nuogą, nešiojantį žabus į laužus, sukurtus penkiose vietose. Prisiartinę prie jo ir patys ėmė bijoti, vargais negalais pajėgė jį paimti ir parvedė į Kelmės dvarą.

O kai tą piktadarį, vardu Mikalojus Karalius, klausė, kur ir iš ko ėmęs ug-nį, [jis] atsakė: „Iš savo šeimininko, kurio kamaroje gyvenau [kampininku], iš Merkelio Giedrurkio“. O kam taip toli nešas? Jis atsakė: „Skynimą ruošiau ant dirvono, deginau, ką buvau iškiręs per keturias dienas iki švento Jono“. [...]

JOKŪBO LEDESMOS KATEKIZMO
ANONIMINIO VERTĖJO INTARPAS

1605

Nežinomo vertėjo išverstas ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos (1522–1570) katekizmas (*Katechismas arba Pamokimas vienam kviemgi krikščionivų reykiamas...*, Wilnivy, 1605), skirtas Vilniaus vyskupijai, aukštaičiams. Knygos originalas – tas pats kaip ir Mikalojaus Daukšos išversto ir 1595 metais išleisto katekizmo. Nežinomas vertėjas naudojos (kaip ir Daukša) lenkišku Ledesmos katekizmo vertimu ir lietuvišku Daukšos tekstu, vertė rytų aukštaičių tarme, kurios plote buvo ir Vilnius. Tai pirmoji knyga, išspausdinta vilnietiškuoju raštų kalbos variantu (Zinkevičius, 1977, 30). Vertimas laisvas, yra pakeistų ar kitaip formuluotų, praleistų originalo ir nuo savęs pridėtų vietų (Lebedys, 1963, 364). Tikėtina, kad vertėjo intarpas, kurio nėra Daukšos vertime, atspindėjo Vilniaus vyskupijos, o dar siauriau, Vilniaus apylinkių: Maišiagalos, Nemenčinės ar Pabradės (Zinkevičius, 1968, 113) gyventojų pažiūras. Tai, kas sutampa su Daukšos katekizmo vertimu, iš jo ir paimta.

INGĖ LUKŠAITĖ

Žinias apie senuosius lietuvių tikėjimus ir burtus Katekizmo autorius perpasakojo iš Mikalojaus Daukšos Katekizmo, tačiau perpasakojo sutrumpintai (nebepaminėjo Medeinės, kaukų, būrimo iš putų, Žemyną pakeitė į žemynas, Perkūną – į perkūnus, žiūrėjimą „ant pauto“ – pauto liejimu pagal analogiją su vaško ir švino liejimu). Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad netikslumai atsirado nesąmoningai, per daug nekreipiant dėmesio į pirminę informaciją. Tačiau šitaip manyti neleidžia deivių, kurių nėra Daukšos katekizme, paminėjimas. Galbūt *deivėmis* autorius pavadino medeines, o gal tai iš viso naujos, Daukšos neminės mitinės būtybės (laumės ar laimės?). Matyt, tyčia nutylėti kaukai, kurie buvo populiarūs Žemaitijoje, tačiau galėjo būti nežinomi aukštaičiams. Jeigu pakeitimai padaryti sąmoningai, tai anoniminio Katekizmo informacija, kad ir atsargiai, galima naudotis kalbant apie atskirų mitinių įvaizdžių ir burtų paplitimą ano meto Lietuvoje. Kol kas į Katekizmo mitinę informaciją lietuvių mitologijos tyrinėtojai dar neatkreipė dėmesio.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Katechismas*, 1605; *Katechizm Ledesmy*, 1890; Volteris, 1903, skiltis 59–60; Biržiška, 1927; Sittig, 1929.

Literatūra: Biržiška, 1930; 1961; Lebedys, 1963; 1977, 79; Zinkevičius, 1968; 1977, 28–30; 1988; Palionis, 1979, 34–35.

Tekstas iš: *Katechismas*, 1605, 62–63.

KATHECHISMAS ABA PAMOKIMAS WIENAM KVRIAMGI KRIKSCZONIVY REYKIAMAS

1605

Mo/kitojas/. Kayp gi įsipildifime pirmu prijakimu: Eſz eſmi wieſzpat.

M/okitinis/. Kadu gárbinſime páti wienu Diewu, biiôſimes, ir dŭſime iám cžéſti, ir del io wiſſa giera daryſime, e miłéſime iſ nŭſzirdziéy, tykieſimes nŭg io wiſſo giero ir ałgos, kayp nŭg jawo daritoio ir pradſios wiſſo giero.

Mo. Kurie įſiſingia tami prijakimi?

M. Łabiauſiey tie kurie méldſia vgni, Giwatés, žałkcius, žeminas, Deywes, Perkunas, medſius elkus ir wel tie, kurie tyki burtomus, žinemus, nŭdinkiemus, waſzko, ſzwino ir páuto łeymuy, ir kitiemus tokiemus dayktamus.

LAURENCIJUS BOJERIS

1561–1619

LAURENTIUS BOIERUS

Laurencijus Bojeris (*Boyer, Laurentius Boierus*) – švedas, Vilniaus akademijos profesorius, poetas, publicistas. Priklausė Jėzuitų ordinui (1587). Įvairiose kolegijose dėstė poetiką, retoriką, matematiką, teologiją. Dorpato (Tartu) kolegijoje 1598–1602 metais buvo Konstantino Sirvydo mokytojas. Vilniaus akademijoje dėstė 1604–1616 metais, paskui išvyko į Braunsbergą, kur dirbo iki mirties.

Buvo žinomas kaip kontrreformacijos veikėjas, polemistas. Vilniaus kanauninko Andriaus Jurgevičiaus veikale *Atsakymas į gėdingą Andriaus Volano knygūkštę „Prieš popiežių“* (*Responsio R. D. Andreae Jurgevic ad famosum Andreae Volani Contra summum pontificem libellum...*, Vilnae, 1587) išspausdintos dvi Bojerio epigramos, išjuokiančios Volaną ir aukštinančios Jurgevičių.

Rinkinyje *Iškilmės šv. Kazimiero garbei* (*Pompa Casimiriana*, Vilnae, 1604) Kvirino Knoglerio vardu išspausdino „Poetinę elegiją šv. Kazimiero garbei“.

Kristupo Zavišos vardu išleido poemą *Karolomachija* (*Carolomachia*, Vilnae, 1606), kurioje aprašė 1605 metais įvykusį Lietuvos ir Švedijos kariuomenių mūšį prie Kircholmo (Salaspilio). Kariuomenėms vadovavo du Karoliai: Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Karolis Chodkevičius ir Švedijos karalius Karolis IX. Iš čia poemos pavadinimas – „Karolių mūšis“.

Poema *Karolomachija* (2145 eilutės) parašyta hegzametru, sekant antikos autorių veikalais, visų pirma Vergilijaus *Eneida*. Ypač ekspresyvios, vaizdžios mūšių scenos, ryškūs pagrindinių veikėjų – Jono Karolio Chodkevičiaus ir Karolio IX – paveikslai. Poemoje ženkli baroko retorikos bei poetikos raiška, akivaizdžios kontrreformacinės nuostatos.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Laurencijui Bojeriui būdinga orientacija į antikinę kultūrą. Jo poemoje *Karolomachija*, kaip ir kituose Renesanso epochos literatūros kūriniuose, gausu antikinės mitologijos įvaizdžių, pusiau mitinių, pusiau literatūrinių personifikacijų (Dauguvos upė, Baltijos jūra). Pirmoji vadinama karaliene Dūna (kuri turi nimfų būrį), o antroji – karaliene Balte, deive, „už visas deives garsesne“. Poemoje yra ir tiesioginių užuominų apie baltų mitologiją. Tačiau Bojeris su

baltų mitologija artimiau, atrodo, nebuvo susipažinęs. Prūsų dievus Pergub-rį ir Patimpą jis lengva ranka priskiria lyviams. Baltų mitologijai idomesnis lietuvių karo vado Jono Karolio Chodkevičiaus susiejimas su Perkūnu (ma-tyt, anuo metu Lietuvoje Perkūnas dar buvo įsivaizduojamas kaip karių ir jų vado globėjas) ir užuomina apie latvių valstiečių būrimą iš „putojančios taurės“ (tikriausiai – iš alaus putų; tokie būrimai buvo žinomi beveik visiems baltams).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: [Boierus], 1606; Bojeris, 1981; 1992.

Literatūra: Анушкин, 1970; Kazlauskas, 1981; Tyla, 1992; Narbutas, 1992; Ulčinaité, 2001.

Tekstas iš: Bojeris, 1992, 236–277, 880–898, 1134–1184, 1277–1285.

CAROLOMACHIA

1606

Liber I

Apparatvs Svdermannicvs

Hic laxata tonant simul aera vomentia flammās
Atque triumphisono percellunt astra fragore.
Intremuit pontus tremefactaque littora ponti.
DVNA sed agnouit sonitum vicinior arcī.
Conscius et parti superato ex hoste triumphī,
Laetitiaē indicium per ahena tonitrua factum:
Duna Ruthenorum procul in confinibus ortus
Liunidum rate merciferā Rex diues aquarum,
Laetitiaē simul ipse dedit manifesta per vndas
Argumenta suae coeuntibus vndique Nymphis.
Quae fontes fluuiosque colunt pelagusque propinquum.
Natae sub vitreis agitare cubilibus aeuum.
Applaudunt, agitantque chorum, glomerantur in vnum
Atque triumphantem Dunam festo agmine cingunt,
Deque Sudermanni casu gratantur ouanti.

Nympharum decus ante alias Reginaque Balthe
 Questa sui maris imperium praedonis ab huius
 Omne latrociniis violatum hos esse per annos,
 Vrbibus a variis quas lucri huc ardor adegit
 Mercibus exutas interceptasque carinas,
 Se Domina inuita, sed ea cum classe tyrannum
 Perdere molitâ, scopulis vel fluctibus haustum,
 Si Superum sineret, qui temperat omnia, Rector,
 Qui tolerare malos solet vt pia corda probentur,
 A quibus exagitata poli sese arcibus aptent.

Tum sic iuncosoresidens in littore fatur
 Duna cruentus adhuc, caesorem et sanguine tinctus:
 Dunaides, mea cura, Deae, vosque inclyta Ponti
 Numina Balthiaci, celebri cum Principe vestra,
 Numina Fortunae penitus non inscia nostrae,
 Scitis et expertae mecum meminisse potestis,
 Si meminisse iuuat, positumque nouare dolorem,
 Et refricare recens obductum in pectore vulnus,
 Dulce sed esse solet veterum meminisse malorum,
 Laetitia subeunte noua domitrice malorum,
 Et meministis et expertae meminisse potestis
 Quae me Livoniamque meam fortuna tot annos
 Quis furor exagitet. Fatis variantibus ipsi
 Non licet esse diu felici. Martius illam
 Rex Bathor eripuit Moscho, pressamque Tyranni
 Seruitio asseruit libertatemque reduxit
 Et pacem reuehens et anhelis otia terris. [...]

Liber II

[...] At CAROLVS CHODKIEVICIVS non inscius horum
 Consilium in melius mutat, Vendaque relicta,
 Agmen agit versus me Dunam urbique propinquat,
 Consilio sit vt obsessis et robore praesto.
 Non tamen ipse suos in aperta pericula Martis
 Mittere constituit neque decertare priusquam,
 Suppetias et opem Litauis habuisset ab oris:
 Nam secus haud fortis Dux at temerarius esset.

Si tamen vrgeret res atque lacesseret hostis,
In ferrum mens prona sibique suisque futura,
Conscius ipse viros spernaces mortis adesse.
Ergo sub Vxeliū primum stetit, hic vbi primi
Christicolae tibi Virgo parens sacra tecta dicarunt:
Christicolae qui Teutonica regione profecti
Liuonidas Christi Numen docuere, Deastros
Dedocuere feros Pergrubos atque Patrympos;
Praesule Meinardo, pia quem Segeberga cucullum
Et canones, Benedicte, tuos vitamque secutum
Fouit et, has Lotauis Doctorem misit in oras. [...]
Fit fragor: immensum caelo ruit agmen aquarum.
Fallor? an armentes lachrymis miseratus apertis,
An magis hostiles technas remoratus Olympus?
Cuncta madent, pyricus puluis, tubulique cauati.
Vix ipsique ferunt pedites per lubrica gressus.
Ipse ego, si sineret qui me quique omnia fraenat,
Expatiatu aquis per apertum vltricibus agmen
Proluerem insano contorquens vortice saeuos
Prorueremque hostes, simul hos simul arma per vndas
Deueherem, Regina, tibi, meritissima Balthe,
Qualiacunque tibi dati ab ijs solamina damni.
Vt minus vltus aquis, duris tamen increpo verbis.
Increpo Suecanos quae tanta insania belli
Legitimum in Regem contra ius fasque mouendi!
Increpo Germanos, quae tanta licentia ferri
Germanas in reliquias Rigamque vibrandi?
Abijcere arma hortor veniamque à Rege precari:
More Gigantaeo nolint obsistere Diuis.
Si quis eos tangat metus et grauis vitio Dium.
At simul ijs tristes denuncio numinis iras
Fatidicus, clademque ignominiamque probrosam
Praedico, Lotauos si spumea pocla colonos
Euentura docent. An me mea falleret alga?
Praedico, strepitus sed euntem ac turbidus Euris
Omnia discernens dat nubibus irrita dicta.

Liber III

Et CHODKIEWICIUM vigilem nox illa tenebat,
Praesagum, quod erat propius certamen abesse.
Angitur ille quidem, sed Numine nititur vno.
Multa putanti animo fessos sopor occupat artus.
At sopor ille brevis, tum se diuinitus illi
Exhibet atque animos facit inuictissima virtus,
Virtutum quatuor quibus omnis et ars et honestas
Ac omne officium ceu cardine vertitur, vna;
Mente Phrenandrea vocat illam Graecia forti.
Auro illi thorax illusus et aurea cassis,
Cassis iaspidibus, gemmis: cristaque coruscans,
Et cyclas ad talos argentea defluit imos.
Dextra gerit stimulos infractam laeua columnam;
Sic blanda heroem compellans voce locuta est.
CAROLE praelustris Comes, inuictissime Ductor
Militiae Litauae, CAROLVM quem fata dedere
Tempore difficili detrudere finibus hostem,
Atque Sudermanni contraire ferocibus ausis:
Nunc adeo quae sollicitum te cura remordet?
Hostilis num vis immensaue copia turbat?
Fide Deo: duce me, fer fidens pectus in hostem
Cedere non doctus, sed contra audentior ire.
Regis honos agitur: tua laus et gloria gentis
Sarmaticae, docilis domito hoste referre trophaea.
Relligionis honos agitur cultusque Tonantis:
Impia quem versu hic deterit haeresis aris.
[...] Cui non incutiat vel forti haec visa timorem?
Quam late horret ager metuendis ferreus hastis?
Quam longaeque armis campi sublimibus ardent?
Esto, nulla equites habeat formido peracres.
Sufficiens in equis lassis tamen ambigo robur.
Quicquid erit tandem, quamcunque mihi aequa Tonantis
Fata viam dederint, pulchram per vulnera mortem
Hic mihi dulce magis petere hisque occumbere campis,
Quam turpi dare terga fugae, quam cedere victum. [...]

KAROLOMACHIJA

1606

I knyga
Sudermano pasiruošimas

Tuoj sugaudžia čia pat sustatyti spjaudantys liepsną
Vario pabūklai, žvaigždes sudrebina šūviai galingi,
Marios pašiaušia bangas, ir pakrantė sujudinta virpa.
Dūna, arti prie pilies tekėdama, gausmą išgirdo
Ir suprato, kad tai jau pergalės skamba triumfas, –
Džiaugsmo ženklas garsais varinių trimitų jau duotas.
Dūna, gimus toli, rutėnų kaimyninėj žemėj,
Dūna, valdovė didi vandenų, prekybos laivyną
Plukdanti savo bangom Livonijos žemėn, dabar štai
Džiaugias kartu su visais, iš visur savo nimfas surinkus.
Upėse ir versmėse, ir jūroj gyvena šios nimfos,
Gimusios amžius praleist vandenų namuose krištoliniuos.
Ploja, sustoję sykiu, linksmi ratelyje sukas
Ir džiaugsmingu būriu triumfuojančią apsupa Dūną, –
Šitaip džiaugiasi jos Sudermaną ištikus nelaimei.
Grožiu tarp nimfų visų karalienė garsėjanti Baltė
Skundė, kad nusiaubtos jau jos valdomos jūros platybės
Šito plėšiko, kuris čia grobia metai iš metų,
Prekių pilnus laivus puldinėdamas, – juos čion atvykti,
Miestus palikus savus, paskatino pelno troškimas.
Jūros valdovė pati su laivu nuskandinti ketino
Šitą tironą, labai uolų ir bangų iškamutą,
Jei tik Valdovas dievų, kurs viską sutvardo, būt leides, –
Gali jis pikta pakęst, kad širdis doras išmėgintų,
Kad iškentėjusios jos dangaus pilims pasiruoštų.
Šitaip prabyla tuomet, tarp krantų, sužėlusių nendrėm,
Vandenis, priešų krauju nudažytus, plukdydama Dūna:
„Dukters mano bangų, dūnaidės ir Baltijos jūros
Garsios dievaitės, kartu su savo garbiaja valdove,
Deivės, žinančios mūs likimo gelmes paslaptingas,
Galit, patyrę kartu, dabar su manim prisiminti,
Jei prisimint malonu, ir glūdintį skausmą atnaujint,

Žaizdą jūsų širdies, vos užgijusią, vėl atgaivinti:
 Juk paprastai malonu nelaimės senas prisiminti, –
 Naujas džiaugsmas tuomet iš lėto blogybės užgožia.
 Juk atsimenat jūs, – atsiminti juk galite, nes matėt,
 Koks likimas mane ir Livoniją mano tiek metų,
 Koks siautulys mus abi taip nusiaubė, keičiantis lemčiai,
 Šaliai neleido ilgai gyventi laimingai. Karalius
 Batoras, mūsų garsus, iš tirono vergijos išplėšęs,
 Iš maskvėno nagų, jai laisvę vėl sugrąžino,
 Taiką atnešęs namams ir nuvargusioms žemėms ramybę. [...]

II knyga Chodkevičiaus atvykimas

[...] Bet ketinimus jų Chodkevičius Karolis mato,
 Planas, pasirinktas jo, – geresnis. Vendeną palikęs,
 Veda link Dūnos, manęs, jis būrį, artėja prie miesto,
 Kad apgultiesiems patart ir jėga padėti galėtų.
 Savo karių nusprendė kol kas nesiųsti į tokį
 Atvirą Marso pavojų ir ginčo tol ginklu nespręsti,
 Kol paramos ir pagalbos negaus iš žemių lietuvių,
 Nes ne narsuolis tuomet, o lengvabūdis jis būtų.
 Jei kitos išeities nebūtų ir priešas juos pultų,
 Tuokart mintys nukryps į kardą ir jam, ir jo vyrams;
 Vyrai jo, žino, yra jau seniai paniekinę mirtį.
 Taigi, prie Ukselio jis apsistojo, Motin Mergele,
 Ten krikščionys pirmi šventus namus tau paskyrė,
 Tie krikščionys, kurie iš teutonų žemės atvyko
 Mokyt livonų kraštuos apie dievišką Kristaus galybę
 Ir atgrasinti visus nuo pergrubių ir nuo patrimpų;
 Vyskupas buvo tuomet Meinhardas, kurį, Benediktai,
 Vilkinį šitaip kaip tu ir įsakymams tavo paklusnų,
 Daktaru latvių kraštuos Segeberga, globėja, paskyrė. [...]
 Griaudžia perkūnas, lietus kaip iš kibiro pila ir pila.
 Gal aš klystu? O gal tikrai Olimpas bepročių
 Verkė? Gal sukliudyt planus jis prieš norėjo?
 Permerkė viską lietus: ir dulkes ugnies, ir šaudykles.
 Sunkiai žengia kariai per slidžią, ištežusią žemę.

Aš gi pati, jeigu leistų man tas, kurs viską sutvardo,
Savo palikčiau krantus, bangom išsiliejus kerštingom,
Sukčiaus žiauriam sukury ir priešus nuožmiuosius užliečiau,
Jų pralaužus voras, ir juos, ir ginklus plukdyčiau
Tau, karaliene garsi, į tavo vandenį, Balte,
Kad išpirkčiau nors kiek skriaudas, tau jų padarytas.
Keršyt savo bangom negaliu, tai nors žodžiais grūmoju.
Švedams prikaišioju aš, kad pradėjo beprotišką karą
Prieš teisėtą karalių, prieš teisę ir teisėtumą!
Aš baru germanus už tokią savivalę kardu,
Kad germanams kitiems ir pačiai Rygai grūmoja.
Raginu ginklus palikt ir karaliaus prašyt atleidimo,
Ir nesipriešint dievams, kaip darė kadaise gigantai.
Aš jiems baimės linkiu ir keršto dievų kuo žiauriausio!
Aš pranašingai sakau, kad sulauks jie Dievo rūstybės,
Kovą čia pralaimės, sau gėdą ilgam užsitraukę,
Ateitį jeigu tikrai putotos taurės valstiečių
Latvių parodo. Nejau apgaus mane dumbliai manieji?
Skelbiu ateitį aš, bet ginklai žvanga kareivių,
Euras siaučia aplink ir žodžius debesims išnešioja.

III knyga

O Chodkevičių budrų naktis jau apglėbusi laikė,
Nujautė jis, kad kova čia netrukus turės prasidėti.
Jam dėl to neramu, bet Dievu pasitiki vienu.
Šitaip besvarstantį jį, nuvargusį, apima miegas.
Miegas tas trumpas, tačiau, taip dangiškai valiai nulėmus,
Drąsina jį pasirodžius sapne visagalė dorybė –
Ji viena keturių: Garbė, Pareiga ir Dorumas
Ant dorybės šitos lyg durys laikos ant vyrių, –
Graikija ją Drąsiaširde, arba Frėnandrėja, vadina.
Žvilga auksiniai šarvai ant krūtinės, ir šalmas – auksinis,
Jaspiais ir perlais skaidriais jis spindi, plunksnos
Jo viršuje, sidabro suknia kulnis net uždengia.
Dešinė neša smaigus, kairiaja – stulpą nulaužtą.
Taip ji meilingu balsu į didvyrį tasyk prabyla:
„Karoli, grafe garsus, lietuvių kariuomenės vade,

LAURENCIJUS BOJERIS

Mūšy narsusis kary, juk tau likimas paskyrė
Toku sunkiu laiku nuo krašto priešą atremti
Ir įžūlumui žiauriam Sudermano kelią pastoti;
Rūpestis koks ligi šiol dar tavąją širdį kankina?
Gal tai priešų jėga ir pulkai didžiuliai baugina?
Tu pasikliauki Dievu, eik narsiai priešą atremti.
Nedera trauktis atgal, – drąsiau žygiuoki į priekį.
Verčia karaliaus garbė, tavo garsas, garbingų sarmatų
Ainių šlovė su pergale grįžt, šitą priešą sutramdžius.
Verčia tikybos garbė, Griausmininko didžio gerbimas:
Jį nuo altoriaus dabar laukinė erezija stumia. [...]
Reikia didžiulės drąsos, kad toks vaizdas baimės nekeltų:
Iečių viršūnėm smailiom pastiręs laukas grėsmingai,
Ginklai, aukštai iškelti, aplinkui ugnim žaižaruoja!
Ką gi! Lai baimės šitos nepatiria raitelių širdys!
Vieno bijau: daugybė arklių nualsinti žygio.
Kas ir bebūtų galop ir kokį kelią beskirto
Man Griausmininko valia, aš pats mieliau pasirinksiu
Mirtį kilnioj kovoje, nuo žaizdų lai žūsiu garbingai,
Bet neprivers manęs bėgt ir trauktis atgal nugalėto!

Vertė *BENEDIKTAS KAZLAUSKAS*

TOMAS MAKOVSKIS

1575–1630

THOMAS MAKOWSKI

Tomas Makovskis (*Thomas Makowski*), Radvilų dvaro dailininkas, kartografas, spaustuvininkas, yra gyvenęs ir dirbęs Nesvyžiuje (1604–1609), Vilniuje (nuo 1610 m.), Krokuvoje (nuo 1611 m.). Vario raižiniais iliustravo Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio knygą *Kelionė į Jeruzalę* (1601), taip pat kitas XVII amžiaus knygas. 1581–1596 metais Makovskis parengė žemėlapi, pavadintą *Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ir kitų prie jos esančių kraštų tikslus aprašymas* (*Magni Ducatus Lithuaniae caeterumque regionum illi adiacentium exacta descriptio*), išspausdintas Amsterdame 1613 metais. Vienintelis išlikęs jo egzempliorius šiuo metu yra Švedijoje, Upsalos universiteto bibliotekoje. Žemėlapi sudaro kartografinis vaizdas ir tekstas, kurie ne kartą buvo perspausdinti XVII amžiaus Europos atlasuose. Makovskio tekstas rodo kritišką autoriaus požiūrį į kai kurias tuo metu paplitusias nuomones bei atsiliepimus apie Lietuvą. Rengdamas žemėlapi (*describendi causa*), Makovskis apvažiavo visą Lietuvą, pats matavo atstumus, lygino duomenis. Jis vienas iš nedaugelio to meto autorių rėmėsi savo paties stebėjimu, o ne kitų pasakojimais, todėl jo žinios yra itin vertingos. Autoriaus pasakojime galima išžiūrėti aiškos polemikos su Jono Dlugošo, Motiejaus Miechoviečio, Johannes Boemo pateiktų aprašymų versijomis. Makovskis ne tik pateisina krikščionybės įvedimą, bet ir teigia, kad savo senųjų papročių, apie kuriuos rašė Enėjas Silvijus Piccolomini, tauta visiškai išsižadėjo ir juos atmetė.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Tomo Makovskio teiginys, kad lietuviai savo senųjų papročių arba visiškai yra išsižadėję, arba iš viso jų neturėjo, yra polemintis, atspindintis ne objektyvią ano meto padėtį, o paties Makovskio susidarytą lietuvių, karšto krikščionio, idealą. Tačiau Makovskis, pats to nenorėdamas, užfiksavo ir tokius lietuvių bruožus, kurie kaip tik gali būti siejami su senąja jų pasaulėžiūra, būtent: vaišingumą, svetingumą. Netgi XIX–XX amžiuje lietuviai svečią sieja su Dievu. „Svečiai į namus – Dievas į namus“ (LTR 4 128/78/; LTR 556/221/, 3064/205/), „Kiekvienas svečias yra Dievas“ (LTR 3704/1284/) – sakoma lietuvių liaudies patarlėse, ir vargu, ar jose minimas Dievas yra grynai krikščioniškas.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Blaeu, 1640; Копѣт, 1910, 3–7; *LIŠ*, I, 222–223 (ištr.); Jurginis, Šidlauskas, 1983, 84–87; Bieliūnienė, Kulnytė, Subatniekienė, 2002, 53–57, 210–211.

Literatūra: Jakubowski, 1923; Chomskis, 1948; 1970, 101; Aleksandrowicz, 1971, 48–54; Jurginis, Lukšaitė, 1981, 278–279; Andrius, 1937, 41–67, Braziūnienė, 2000, 40, 49–50; Копѣт, 1910; Reklaitis, 1964, 369–384; *Słownik*, VI (45), 1981.

Tekstas iš: Blaeu, 1640, 24.

MAGNI DUCATUS LITHUANIAE CAETERUMQUE REGIONUM ILLI ADIACENTIUM EXACTA DESCRIPTIO

1613

Lituani gens plurimis gaudens libertatibus, ad comitatem, civilitatem, et hospitalitatem prompta, ut ignotos non modo libenter suscipiant hospitio, sed etiam invitent, et omni benevolentia prosequantur, ad morum imitationem eorum cum quibus vivunt, externorum praesertim, flexibilis: equitatu in bello praestant. Equis generosis ad bellum, non iis parvis, ac debilibus (ut quidem scripsit) qui non nisi ad laborem domesticum sunt destinati, utuntur, nam greges equorum excellentissimos ex Italia, Germania, Turcia collectos et adductos, aliqui ex magnatibus, sumptibus non parcendo, habent. Arma Polonorum more gestant, bellum semper gerunt, nunquam tamen, nisi lacessiti, non in sola hyeme, ut historiae ab extraneis tanquam status provinciae ignaris editae referunt.

Lituanis vestitus satis est pomposus, quo illi neque uno neque certo utuntur, victus lautus, mensa praeter pecudum et aliorum animantium aviumque domesticarum carnes, altilibus et feris animalibus piscibusque, additis variis aromatibus et aliis ferculorum condimentis, instruitur. Potus ex melle, aqua, et lupulo confectus: qui cum succo ex cerasis expresso et variis aromatibus, in domibus praesertim Satraparum, ad centum et plures annos asservatus et conditus, dulcedine et sapore suo vinum Malvaticum superare videtur. Vini quoque usus non ita pridem adeo inolevit, ut eo nunc vulgus etiam ipsum in conviviis utatur, quod ex Hungaria curribus, Hispania vero, Gallia et a Rheno Regiomontum et Rigam, illinc postea in Lituaniam navibus apportatur. Agrestes humiliter et parce vivunt, panem nigrum comedunt, oleribus et carni-

bus pecudum, quorum hic ingens copia extat, vescuntur, potus illis solennis est vinum crematum, cerevisiam quoque, et aquam mulsam, sed rarius, in usu habent.

Lituani fidem Christi, abjecto impio daemonum cultu, tunc susceperunt, cum Iagello M. Dux Lituaniae recepit in matrimonium Eduigim Reginam Poloniae, Cracoviaeque a Bodzanta Archiepiscopo Cnesnensi cum Vitoldo, Borysow, et Switrigelone fratribus germanis baptizatus est anno 1386, 14 Februarii (ubi foederum et unitatis inter Polonos et Litanos fundamenta jacta fuerant), quorum exemplo nobilitas et plebs Lituaniae adducta baptismum alacriter suscipiebat, et eum semel susceptum tandiu tenuerunt donec haereses nostra memoria ex Germania in Poloniam invectae, Lituaniam quoque infecerunt: Christiano tamen more in omnibus, ut caeterae gentes Catholicae, vivunt, illorum autem antiquorum Lituanorum mores, de quibus Aeneas Sylvius scribit, ita prorsus abjecerunt, ut vel jam degenerasse ab illis credendi sint, vel iis nunquam majores illorum praeditos fuisse, id quod magis veritati consentaneum est, existimes. [...]

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS IR KITŲ PRIE JOS ESANČIŲ KRAŠTŲ TIKSLUS APRAŠYMAS

1613

[...] Lietuvių tauta, besidžiaugianti daugeliu laisvių, yra labai draugiška, kultūringa ir svetinga; nepažįstamuosius ne tik mielai pas save priima, bet ir pavaišina, pakviečia lankytis ir gražiai palydi. Papročius tų, su kuriais gyvena, ypač svetimųjų, lengvai priima. Kare itin pasižymi raiteliai. Į karą joja grynaveisliais žirgais, o ne tais mažais ir silpnais arkliukais (kaip kai kas rašo), kuriuos naudoja vien ūkio darbams. Kai kurie didikai, nepaisydami išlaidų, laiko kaimenes žirgų, surinktų ir atvartų iš Italijos, Vokietijos ir Turkijos. Ginklai tokie pat kaip ir lenkų. Kariauja be paliovos, tačiau tik užpulti, ir ne vien žiemą, kaip rašo kitataučiai istorikai, nežinantieji provincijos tvarkos.

Lietuvių drabužiai gana puošnūs ir įvairūs. Žmonės gyvena švariai. Be nupenėtų galvių ir visokių gyvulių bei naminių paukščių mėsos, valgo laukinius žvėris, paukščius ir žuvis, pridėję įvairių prieskonių ir įdarų. Iš medaus, vandens ir apynių daro gėrimą, kuris, pridėjus vyšnių sulčių ir įvairių prieskonių, didikų namuose užkastas ir palaikytas šimtą su viršum metų, savo

TOMAS MAKOVSKIS

maloniu skoniu ir aromatu, regis, net Malvazijos¹ vyną pranoksta. Vyną var-toti pradėjo ne taip seniai, bet taip įprato, kad dabar net prastuomenė poky-liuose jį geria. Jis vežimais gabenamas iš Vengrijos, o iš Ispanijos, Prancūzijos ir nuo Reino pristatomas į Lietuvą laivais per Karaliaučių ir Rygą.

Kaimiečiai gyvena vargingai ir taupiai, minta galvijų – laiko jų dideles bandas – mėsa, juoda duona ir daržovėmis. Šių gėrybių jie turi apščiai. Per iš-kilmingas šventes geria degtinę, alų ir vandeniu atskiestą midų, bet pastarojo rečiau ragauja.

Lietuviai, atmetę bjaurų demonų garbinimą, Kristaus tikėjimą priėmė tada, kai Lietuvos kunigaikštis Jogaila vedė Lenkijos karalienę Jadvygą ir kartu su broliais Vytautu, Borisu ir Švitrigaila 1386 metų vasario 14 dieną Krokuvoje Gnezno arkivyskupo Bodzantos buvo pakrikštyti (tada buvo padėtas Lenki-jos ir Lietuvos sąjungos ir unijos pagrindas); jų pavyzdžiu pasekė Lietuvos kilmingieji, ir prastuomenė mielai priėmė krikštą, o priėmusi tikėjimą, iš-laikė jį tol, kol jau mūsų laikais iš Vokietijos į Lenkiją atklydusios erezijos užkrėtė taip pat ir Lietuvą, bet jie tebegyvena pagal krikščioniškus papročius, kaip ir kitos katalikiškos tautos. Senuosius papročius, apie kuriuos Enėjas Silvijus² rašo, visai atmetė ir tikriausiai jau arba visiškai jų išsižadėjo, arba kad jų protėviai niekuomet [tokių papročių] ir neturėjo, taigi manyk, kad tai panašiau į tiesą.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

KOMENTARAI

- ¹ *Malvasia*, kartais *Malmasia* – saldžių ir paklausių vynų rūšis, taip vadinama nuo Pietų Graikijos miesto (gr. *Monemvasia*, lot. *Malvasia*), kur jis buvo gaminamas (*Słownik*, 1981).
- ² Enėjas Silvijus Piccolomini (1405–1464), XV amžiaus italų humanistas, aprašęs pagoniškus lietuvių papročius, buvo itin dažnai cituojamas ir imituojamas XVI–XVII amžiaus literatūroje (žr. *BRMŠ*, t. 1, p. 588).

EUGENIJA ULČINAITĖ

JONAS ARGENTAS

apie 1561–1626

GIOVANNI ARGENTI

Jonas Argentas (*Joannes Argentus, Giovanni Argenti*, apie 1561–1626) – italas, jėzuitas (nuo 1583 m.). 1603 metais popiežiaus pavedimu buvo atvykęs į Lenkiją ir sakė čia pamokslus. 1608–1613 metais – Austrijos jėzuitų provincijolas. 1612 metų balandžio 14 dieną paskirtas Lietuvos ir Lenkijos provincijų vizitatoriumi, 1618–1622 metais Lenkijos jėzuitų provincijolas.

Knygoje *Apie Jėzaus draugijos būklę Lenkijos karalystėje šviesiausiam Zigmantui III (De rebus Societatis Jesu in Regno Poloniae ad Serenissimum Sigismundum tertium, 1615, 1616, 1620)* Jonas Argentas informuoja valdovą apie jėzuitų veiklą Lenkijoje ir Lietuvoje: tikėjimo būklę, misijų rezultatus, mokyklų padėtį, kovą su Reformacija ir kt. Pabrėžiami sunkumai, su kuriais susiduria jėzuitai šiuose kraštuose (tarp jų minima Livonija, Žemaitija, Rusija, t. y. Gudija). Tai – žmonių tamsumas, klestinti pagonybė, krikščionių tikėjimo tiesų nežinojimas, privalomų apeigų ignoravimas ir pan. Ši Jono Argento ataskaita artimai susijusi su kitais *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose* publikuojamais dokumentais: „Vilniaus kolegijos jėzuitų metinėmis ataskaitomis“, „Pranešimais apie vyskupijų būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, Jokūbo Lavinskio pranešimu Jonui Pauliui Kampanui, Galeacui Mareskočiui „Lenkijos karalystės aprašymu“ ir kt.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Žinias apie senovės lietuvių papročių ir tikėjimų liekanas Jonas Argentas ėmė ne iš pirminių šaltinių – paprastų žmonių, o iš krikščionybę platinusių ir su pagonybės liekanomis kovojusių jėzuitų pranešimų, metinių ataskaitų. Tai matyti ir iš paties laiško. Jame teigiama, kad vaiką, kaip amuletą nešiojantį žalčio galvas, aptikę pamokslininkai, mūsiškiai, vadinasi, jėzuitai. Tačiau kai kuriose išvykose į kaimus (misijose) galėjo dalyvauti ir pats Argentas, nes toliau laiške apie senųjų papročių ir tikėjimų liekanas kalbama pirmuoju asmeniu („užtikome“, „mūsų ausis pasiekė“). Atrodo, kad rašydamas apie žmonių rengiamas „puotas su pačia prietaringiausia pagonyste“, jis turėjo galvoje jėzuitų jau aprašytas vaišes nuėmus derlių, per kurias būdavo pjaunamas gaidys ir buriama apie kitų metų derlių. Kaip teigiama toje pačioje jėzuitų ataskaitoje, gaidžiai buvo aukojami ir Dimstipačiui. Tuo tarpu Argen-

tas, apibendrinamas ir iškreipdamas jėzuitų informaciją, teigia, kad „buvo garbinami gaidžiai“. Remdamasis jėzuitų informacija apie įvairius namų dievus, Argentas suformulavo ir kitą teiginį, kad „tie žmonės tikrais namų draugais laiko demonus, kuriuos vadina naminiais“. Ankstesniuose jėzuitų pranešimuose nebuvo užsiminta tik apie žalčių galvų nešiojimą vietoj amuletų. Tokią informaciją iš jėzuitų jis tikriausia gavo žodžiu (arba rašytinės informacijos neišliko). Šis faktas labai reikšmingas žalčio kulto tyrinėjimams; baltų kraštuose jis buvo labai populiarus, apie tai užsimenama daugelyje šaltinių.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Argentas, 1615; 1616; 1620.

Literatūra: Załęski, 1901, II, 192–198; III, 986, 1181; Lebedys, 1976, 199; EW, 1996, 18.

Tekstas iš: Argentas, 1620, 27, 30–31.

DE REBUS SOCIETATIS IESV IN REGNO POLONIAE AD SERENISSIMVM SIGISMVNDVM TERTIVM

1620

Capvt III
Litvania

[...] Qui vero vicinos et in conspectu ciuitatis collocatos pagos visitarunt, res vti magis insuetas, sic et magis miserandas inuenerunt. Eorum duo dum congregatos pueros Christianae religionis elementa docent, sacculum rudem è collo vnus pendere aduertunt. Aliquid igitur superstitionis subesse suspicati puerum, quid ibi inclusum habeat interrogant. Respondet ille se suum Deum ibi habere: à matre accepisse: matris imperio illum gestare. nostri telas euoluunt et duo serpentum capita recisa reperiunt. quae cum abstulissent puer clamare: suum Deum repetere: et quod mirabile miserabileque fuit, grauissima febri aestuare coepit. Nostri illum solantur: et dato agno cereo, adhibetisque Sanctorum reliquiis, morbo medicinam faciunt: serpentum autem capita ad me ferunt. [...]

Quoties in Lituania, Liuonia, Russia, Samogitia incidimus in vetulos fere centesimum annum natos, qui licet Catholici essent nunquam tamen peccata

sua Catholicorum more expiarant? Quoties extrema aetate confectos qui sanctissimum Christi corpus non sumpserint, quod hunc opulentorum non vero pauperum cibum esse existimarent? Quoties ceremonias superstitiosae barbariei à pluribus obseruari? Quoties et superstitiosa ab ipsa gentilitate in haec vsque tempora deriuata conuiuia celebrari; et gallos aliaque huiusmodi veluti numina coli, et daemones, quos familiares vocant, hisce nationibus familiarissimos esse inaudiuimus? [...]

APIE JĖZAUS DRAUGIJOS PADĖTĮ LENKIJOS KARALYSTĖJE ŠVIESIAUSIAJAM ZIGMANTUI III

1620

III skyrius Lietuva

[...] Tie pamokslininkai, kurie aplankė greta, netoli miesto, esančius kaimus, rado neįprastų dalykų ir labai apgailėtiną padėtį. Du iš jų, sukvietę vaikus ir mokę krikščionių tikėjimo pradmenų, pastebėjo ant vieno vaiko kaklo kabantį prastą maišelį. Įtardami, kad čia yra koks nors prietaras, jie paklausė berniuką, ką jis ten turįs įsidėjęs. Tas atsakė, jog turįs ten savo dievą; gavęs iš motinos; motinos paliepimu jį nešiojęs. Mūsiškiai tą skudurą išvertė ir rado dvi nupjautas žalčių galvas. Kai jie jas atėmė, berniukas ėmė rėkti, reikalauti grąžinti jo dievą ir (nuostabus bei apgailėtinas dalykas!) ėmė labai karščiuoti ir sunkiai susirgo. Mūsiškiai jį ramino ir davę vaškinį avinėlį, pridėję šventųjų relikvijas, pagydė ligą, o žalčių galvas atnešė man. [...]

Kiek kartų Lietuvoje, Livonijoje, Rusijoje, Žemaitijoje užtikome senių, beveik šimtą metų turinčių, kurie, nors ir yra katalikai, tačiau niekadose katalikų papročiu neišpirkto savo nuodėmių? Kiek kartų pasitaikė tokių asmenų, kurie paskutinėmis gyvenimo dienomis nepriėmė švenčiausiojo Kristaus kūno, nes laikė jį turtingųjų, o ne vargšų dvasiniu maistu? Kiek kartų žmonių dauguma laikėsi prietaringų bei barbariškų religinių apeigų? Kiek kartų mūsų ausis pasiekė, kad ligi šiol nuo pagonybės laikų teberengiamos puotos, kad tarsi dievybės garbinami gaidžiai bei kiti panašūs dalykai; taip pat, kad tie žmonės tikrais namų draugais laiko demonus, kuriuos jie vadina naminiais. [...]

Vertė MARCELINAS ROČKA

JERONIMO VALAVIČIAUS NURODYMAI UPYTĖS PAVIETO KLOVAINIŲ PARAPIJOS VAITAMS

1622 gegužės 11

Jeronimas Valavičius (*Hieronim Wołłowicz, Jarašius Valavičius*; 1583–1643), Eustachijaus Valavičiaus brolio Grigaliaus Valavičiaus sūnus, nuo 1618 metų LDK pakancleris, nuo 1619 metų Žemaičių seniūnas. Jeronimas Valavičius buvo katalikas. Sekdamas Eustachijaus Valavičiaus pavyzdžiu, valdomuose dvaruose ėmėsi nurodymais diegti katalikų tikėjimą ir apeigas; nurodymuose Klovainių parapijos vaitams įvedė taisykles, kuriomis nustatė, kada valstiečiai privalo lankyti katalikų bažnyčią ir draudė kai kuriuos jų papročius. Šie nurodymai buvo parašyti remiantis vietinio Klovainių klebono Mikalojaus Igoičio informacija ir skundu, kad valstiečiai menkai lanką katalikų bažnyčią ir kai kurias apeigas kartais atlieką protestantų bažnyčioje. Upytės paviete veikė ne viena evangelikų reformatų bažnyčia, viena iš įtakingiausių buvo Eustachijaus Valavičiaus 1576 metais funduotoji Naujamiestyje.

Jeronimo Valavičiaus nurodymai buvo parašyti 1622 metų gegužės 11 dieną Paežeriuose lietuviškai, tačiau išliko tik 1637 metų lenkiškas vertimas.

Tokio pat turinio ir tais pačiais žodžiais draudimą kvieštis burtininkus, garbinti pagoniškus dievukus ir pagonišku būdu ruošti stalus pakartojo Upytės seniūnas Aleksandras Liudvikas Radvila 1644 metų balandžio 20 dieną Šeduvoje duotuose nurodymuose, skirtuose Upytės pavieto Klovainių vaitui Povilui Dmuchovskiui, Senkonių (*Senkanskiemu*) vaitui Norbertui Kaspravičiui, Pakalniškių vaitui ir visiems Šeduvos valdos vaitams.

INGĖ LUKŠAITĖ

Nurodymus sudarė žmonės, gerai žinoję vietos padėtį, todėl tikėtina, kad iškeliamų nukrypimų nuo krikščioniškųjų gyvenimo normų iš tikrųjų buvo. Be to, ir kiti šaltiniai mini lietuvių polinkį gyventi be krikščioniškų jungtvių, šauktis burtininkų pagalbos, kelti šermenis ir kitokias vaišes, kurias vadinavo „kėlimais stalų“, „keltuvėmis stalų“ ir pan.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Jablonskis, 1941, 309; *LIŠ*, I, 246–247.

Literatūra: Jablonskis, 1973, 292.

Tekstas iš: *LIŠ*, I, 247.

UPYTĖS VALSČIAUS LAIKYTOJO JERONIMO VALAVIČIAUS NURODYMAI KLOVAINIŲ PARAPIJOS VALSTIEČIAMS

1622 gegužės 11

[...] Pagaliau, kad niekas nedrįstų vesti žmonos be klebono leidimo, neišlaukęs 3 užsakų per pamokslą, grasinant kapos grašių pabauda bažnyčiai ir visą dieną (buvimo) kengėse prie bažnyčios bausme arba geroku plakimu prie žmonių.

Taip pat turės sumokėti kapą gr[ašių] ir užsitarnaus tokią bausmę, kurie gyventų susidėję be savo kunigo jungtusių, ir tie, kurie dėl jungtusių, vaikų krikštijimo arba dėl kurių nors pamaldų eitų pas eretikų ministrus¹ (kunigus).

Tą pat pabaudą ir bausmę turės pakelti tie, kurie šauktų į savo namus burtininkus arba garbintų kokius nors dievukus, arba statytų kokius stalus (šermenų) pagonišku būdu. [...]

Vertė LEONAS VALKŪNAS

KOMENTARAI

¹ *Eretikų ministrai* – Evangelikų reformatų bažnyčios kunigai.

INGĖ LUKŠAITĖ

KONSTANTINAS SIRVYDAS

tarp 1578 ir 1581–1631

Konstantinas Sirvydas gimė netoli Anykščių. 1598 metais įstojo į Jėzuitų ordiną, 1606–1610 metais studijavo Vilniaus universitete, nuo 1613 metų jame dėstė teologiją, Vilniaus šv. Jono bažnyčioje daugiau kaip 10 metų sakė pamokslus lietuviškai ir lenkiškai. 1631 metais įgijo filosofijos ir laisvųjų menų magistro laipsnį.

Sirvydas parengė pirmąjį originalų lietuviškų pamokslų santraukų rinkinį *Punktay sakimu*, kurio pirmąją dalį pats išvertė į lenkų kalbą (*Szyrwid*, 1629). Antrąją dalį (1644) vertė greičiausiai Jonas Jaknavičius. Pamokslai rašyti rytų aukštaičių tarme.

Sirvydas parengė pirmąjį spausdintą lietuvių kalbos žodyną. Pirmojo leidimo vienintelis išlikęs defektinis (be antraštinio lapo ir pabaigos) egzempliorius 1955 metais rastas Maskvoje centriname senųjų aktų archyve. Leidimo datą (apie 1620 m.), remdamasis popieriaus vandenženkliais, nustatė Kazys Pakalka (dabar ji tikslinama – prieš 1625 m.).

Lenkiškus ir lotyniškus žodžius pirmajam žodyno leidimui Sirvydas paėmė iš lenkų leksikografo Mikołajaus Volckmaro ir Baltazaro Andrejaus Fontano (*Balthasar Andrea Fontanus*) *Dictionarium quator linguarum* 1613 metų leidimo *Polonicolatina* dalies. Leidime yra apie 6000 lietuvių kalbos žodžių. Sirvydo žodyno antrojo leidimo egzempliorių nėra išlikę, apie jį (išleistas 1631 m.) žinome iš žodyno trečiojo leidimo 1642 metų pratarinės. Šie žodynai (tradiciškai – trečiasis ir vėlesni leidimai) parengti pagal lenkų jėzuito, dėstyčio ir Vilniuje, Gregorijaus Knapijaus (*Grzegorz Knapski, Knapiusz, Cnapius*) žodyną *Thesaurus polono-latino-graecus*, išleistą 1621 metais. 1642 metų *Dictionarium* leidime yra apie 10 000 žodžių. Nors Sirvydo žodyną prototipai yra tų pačių lenkų ir lotynų kalbų, tačiau jie gerokai skiriasi ne tik pačiais antraštiniais žodžiais ir jų kiekiu, bet ir lietuviškais atitikmenimis; tai rodo, kad Sirvydas nuolat rūpinasi žodyno lietuviškosios dalies tobulinimu.

Daug Sirvydo leksikos įtraukta į vėlesnius lietuvių kalbos žodynus.

VINCENTAS DROTVINAS

Mitologijos duomenų Konstantino Sirvydo žodyne nedaug. Pateko tik tos mitinės sąvokos, kurios turi atitikmenų lenkų mitologijoje ir kurios buvo aktualios minėtų lenkiškųjų žodynų sudarinėtojams. Pirmiausia prie tokių

priklauso *velnias*, kurio vardu Lietuvoje buvo pavadinta krikščionių piktoji dvasia, ir įvairūs burtininkų pavadinimai (*juodaknygiai, nuodininkai, čiustininkai...*). Be šių, Sirvydo žodyne dar minimas *aitivaras, vilkatas, giltinė*, likimo *lėmimas* ir kitos su senąja lietuvių mitologija susijusios sąvokos. Kai kurios Sirvydo žodyne esančios sąvokos, nors tiesiogiai ir nėra mitinės, tačiau padeda atsakyti į neaiškius mitologijos klausimus. Pavyzdžiui, žodžiai *burtelė, burteles metauuim* nors galėjo būti vartojami ir be mitinės prasmės, tačiau iš jų galima numanyti, kaip atsirado populiarus mitinis terminas *burtininkas*; žodžiai *stulpas pagoniško dievo*, pavartoti vietoj lenkiškųjų *Bałwan obraz rzezany pogański*, lotyniškųjų *simulacrum, idolum*, rodo, kad senovės lietuviams galėjo būti žinomos dievams skirtos statulos ar stulpai, į ką jau yra atkreipęs dėmesį Kazimieras Būga (Būga, 1958, 147–148) ir pan. Nemažai Sirvydo minėtųjų mitinių sąvokų yra sinkretinio pobūdžio: senosios mitinės lietuvių pasaulėjautos elementai sumišę su krikščioniškaisiais, tačiau šios krikščioniškos sąvokos formavosi senųjų mitinių sąvokų pagrindu ir nėra visai bereikšmės norint pažinti senąją lietuvių mitologiją.

Laisviau mitologinius duomenis Sirvydas galėjo naudoti pamokslų rinkinyje *Punktai sakymų*. Tačiau griežtas nusistatymas prieš visas nekrikščioniškas religijas, jų laikymas velnio sėkla, kurią reikia išnaikinti, ir čia trukdė jam plačiau ir detaliau aprašyti senosios lietuvių religijos bei mitologijos relikthus liaudies sąmonėje. Užsimindamas, kad *velnias* sugundė žmones dievais laikyti „saulę, perkūną, ugnį, žalčius“, jis neteigia, kad taip darę būtent lietuviai. Priskirti šią informaciją lietuvių religijai leidžia knygos adresatas (knyga buvo rašoma lietuviams jų gimtąja kalba) ir pats informacijos turinys (lako-niškai, bet palyginti taikliai apibūdinami kaip tik lietuviams aukštaičiams būdingi tikėjimai). Sunku net pasakyti, ar šis teiginys pagrįstas konkrečiais stebėjimais, ar perimtas iš rašytinių šaltinių. Neabejotinai gyvais išpūdžiais pagrįstos užuominos apie nekrikščionišką Užgavėnių šventimą. Tačiau ir čia Sirvydas kalba labai apibendrintai, labiau piktinasi senaisiais užgavėnių papročiais, o ne nurodo, kokie jie yra. Iš gan ilgo šia proga sakyto pamokslo galima susidaryti tik tokį abstraktų Užgavėnių šventimo vaizdą: daug geriama, valgoma, šokama, išdykaujama, juokaujama, galbūt net paleistuvaujama.

Į Sirvydo žodyne esančią mitinę informaciją jau ne kartą buvo atkreiptas lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojų dėmesys (Narbutt, 1835; Schleicher, 1853; Balys, 1929; Ivinskis, 1938; Adamovičs, 1940; Slaviūnas, 1947; Jaskiewicz, 1952; Jucevičius, 1959; Stanevičius, 1967; Puhvel, 1973; Vėlius, 1977; 1986; 1987 ir kt.).

Publikacijos: Śyrwids, 1929; Širvydas, 1979; Sirvydas, 1997.

Literatūra: Śyrwids, 1929; Pakalka, 1960; 1973; 1979; Palionis, 1967.

Tekstas iš: Sirvydas, 1997; Širvydas, 1979; Szyrwid, 1629.

PROMPT[U]ARIUM DICTIONUM POLONICARUM, LATINARUM ET LITUANICARUM LENKIŠKŲ, LOTYNIŠKŲ IR LIETUVIŠKŲ ŽODŽIŲ ARUODAS

1-asis leidimas (apie 1620 metus)

Czarnoksiężnik / magus, praeftigiator, necromanticus, kurfai fu welinu ži-
niu turi / ir žinklus kokiuos per gi daro. [P. 16a–17.]

Czarnoksięstwo / magia, incantatio, incantamentum, żinia nuog welino unt
darbu kokiu.

cżary / fascino, incantatio, veneficiū. nuoday.

cżart / Daemon, cacodaemon, daemonia, diabolus, alaſtor, ſatan, boſtis hu-
mani generis. welinas.

cżartowſki / diabolicus, ſatanicus. weliniſzkas.

cżarownik idem quod czarnoksiężnik. nuodininkas.

cżaruie / fascino, incanto. nuodiiu.

cżarownica / ſaga, venefica. nuodinikie. [P. 17.]

Duch / ſpiritus. dwaſia / dwaſas. [P. 27.]

duſzà / anima. duſia. [P. 27a.]

duſzkà duſzyczkà / animula, duſie. [P. 27a.]

dżiw / mirum, miraculum, monſtrum, prodigium, oſtentum, portentum,
ſtebuklas / praeiwas. [P. 30.]

guſta vel guſty / praeftigiae, incantamenta, carmina, ćierai / pipti darbay.

guſlarz / praeftigiator. ćieraunikas.

guſzlę / fascino, incanto. ćierawoiu. [P. 40a.]

iędżà / furia, ſaga, venefica, triueneſca. ragana. [P. 46a.]

Łatàwec / ragus, ardelio, ſcurra. aytiwaras. [P. 70a.]

Latàwicà / ſaga, venefica. raganà. [P. 71.]

Los / for3, burtele.

Lojuię / fortior, burteles metauuim.

Lojowanie / fortitio. burteliu iemimas. [P. 73a.]

Mamię / praeſtigiis illudo. moniu / apwila.

Mamienie / offucia, praeſtigiae. monay. [P. 77.]

pr3zyrok czynię / faſcino, incanto. nukieriu.

pr3zyrok / infaſcinatio, aſpecius, contagioſus. nukiereimas / kierſćios. [P. 150.]

ſmierć / mors, lethum, obitus, interitus. ſmertis. [P. 170.]

Wilkołę / lycanthropus. wilkatas. [P. 194.]

wro3ę / auguror, ominor, praedico, vaticinor. buriu.

wro3ęk / augur, vates burtinikas.

wro3ba et wro3enie / augurium, [...] vaticinium. burimas. [P. 197.]

DICTIONARIUM TRIVM LINGVARVM

TRIJŲ KALBŲ ŽODYNAS

3-iasis leidimas (1642 metai)

Bálwan obraz rzeżány pogáński. Simulacrum, idolum, ſignum, ſtatua.
Weydas / žinklas págonu Diewo / ſtułpas pagoniſ3ko Diewo.

Bálwochwálcá. Idololatra. Garbintoias pagoniſ3ku Diewu.

Bálwochwálnicá. Idolium, ſanum, delubrum. Bažničia pagoniſ3ka. [P. 6.]

Bog. Deus. Diewas.

Bogini. Dea. Deywe. [P. 20.]

Cud. Miraculum, prodigium, portentum, monſtrum etc. žinklas / praie-
wos / ſtebuklas.

Cudotworcá boſki. Thaumaturgus. žinkladeia / žinkładaris.

Cudotworność. Magia naturalis. žinkładariſte prigimta.

Cudowny. Monſtroſus, prodigioſus, miraculoſus. Práiewingas / žinklin-
gas / ſtebuklingas. [P. 37.]

Cžárnokſięſka náuká. Magice, es. ars magica. Žinia Juodakniginiku.

Cžárnokſięžnik. Magus. Juodakniginikas. [P. 39.]

Cžárovánie. Veneficium. čiuſtay / nuoday.

Cžárownicá. Saga, venefica, praeſtigiatrix. čiuſtinikie / nuodinike.

Cžárowniczý. Veneficus, Magicus. Čiuſtiniku.

- Czárownik. Praefigiator, Magus, incantator. ėiuſtinikas / nuodinikas.
 Czárt. Cacodaemon. Welinas / piktis.
 Czártowſki. Daemonicus Weliniſzkas.
 Czaruię. Incanto. ėiuſtiju.
 Czary. Veneficiũ, praefigiae. ėiuſtay / nuoday. [P. 40.]
 Duch / rozumna bez ėiałá rżecz. Mens, animus, ſpiritus. Dwaſas / dwaſia.
 Duſzá / Duch. Anima, ſpiritus. Duſia.
 Duſzyczká. Animula. Duſziele. [P. 55.]
 Godło. Symbolum, ſignum, omen ſinklas, łemimas / nuołayma. [P. 71.]
 kondycya. *aliter*. Sors, fatũ łaymas / łaymimas. [P. 117.]
 Latáwiec / Incubus. Aytiwaras. [P. 149.]
 Los / loſowánie / Sors, fortitio, fortitus. Burta.
 Loſem / Sortitò, ex forte Burtu.
 Loſownik / Sortitor, fortilegus. Burtametis.
 Loſuię / Sortior, fortes duco. Burtas metu / per burteles ku daliju. [P. 156.]
 Mamie kogo / zamydłam komu oczy. Demento, fucum facio, offundo ani-
 mis caliginem. Apmoniju ku.
 Mamienie / Praefigiae et praefigia, orum. Monay. [P. 163.]
 Oczárowány / Incantatus, deuotatus, excantatus delinitus. Apićiuſtitas.
 Oczárować / Senſus omnes eripere, eripere alicui, mentem praefigijs. Ap-
 ėiuſtiju. [P. 241.]
 Ofiárá pogáńska bydłá / Hoſtia, victima, libamen, piaculum Afiera pagono.
 [P. 257.]
 ſmierć / Mors, diſceſſus, è vita. fatum obitus, us. ſmertiſ / giltine. [P. 412.]
 Szczeſćcia znák / Omen, auſpicium, ſinklas łaymibes.
 ſzczeſćcie / Beatitudo, felicitas, proſperitas. pałayma / łaymibe.
 ſzczeſćliwie / Feliciter, fortunatè proſperè. pałaymintay.
 ſzczeſćliwy / Felix, fortunatus, proſper. pałaymintas. [P. 434.]
 Vrżekác / Faſcinator, faſcinans Nukieretioas.
 Vrżekam kogo / Faſcino. Nukieriu.
 Vrżekánie / Faſcinatio. Kiereimas. [P. 462.]
 wieſzczbá / Mantice es. auguratus ſcientia, augurũ ars. ſinawimas.
 wieſzcza / wieſzczenie. Diuinatio, hariolatio, augurium. Burimas.
 wieſzcze / Diuino as. hariolor, auguror et auguro. ſinaui / buriu.
 wieſzczek / wieſzcziarż. Diuinus, Mantes is. hariolus ſinis / burtinikas.
 [P. 479.]
 wilkołę / Lycanthropos, lycan. wilkatas. [P. 480.]

PUNKTAY SAKIMU

I d. (1629 m.)

Vnt Pinktos Nedelos po trims Karalums (*Mt 13*)

Pvnktas III

3. Dirwa ira Anieľay / vnt tos teypagi pafeio Dievas treiokiu jekľu dowanu prigimtuiu / dowanu miliľtos ir dowanu garbos. Vnt wiľu tu triu dirwu weli-nas vľjeio kukalus ľawo. Sutwerimuofe to ľwieto vľjeio daug pakľaydu ape iuos / kad ľmones priwiľe ir priwede top / idant daug iľ iu tikietu ľunt die-ways kayp tay ľawľy / perkunu / vgni / ľalćius etc. Vnt pirmo ľmogaus pafeio nuľideimu ľunku / del kurio wiľi prapuoľy buwo / ir vnt ľunu io ľeia ir dabar daug piktibiu. Vnt gaľo pafeio ir vnt trećios dirwos / vnt Anieľu / kuriu trećiu daliu nuog Diewo atatraukie / ir vľľinay ľu ľawim prapulde. [P. 292.]

Vnt Nedelos Aľugaweniu (*Lk 18*)

Pvnktas I

Kodrin Baľnićia skayto Ewangeliu toy Nedeloy ape kunćiu wiefľpaties?

1. Tuľos ira prieľaľtis. Jog ana ľawo Numiľetoio kunćiu ľabay mili / ir ios tunkiu pamineimu dľiaugiaľi ir sirdiy ľawo miľay ir ľaldľiey gierifi. Pedelis myrrhos numiľetaľis mano terp krutu mano giwens. Todrin ne tomis dieno-mis ne aľumirľľta kunćios io / kuriomis ľabiauľiey notmena vnt ios kriksćio-nis ľawo aľugaweniofe aba gieriaus paľiľeydimuofe.

2. Idant paroditu ľunumus ľawo kriksćionimus / kaip toli kitokiu turi ľirdi motina negi waykay ios. Nes Baľnićia gindiwe kriksćioniu ľiomis dienomis muľto ape ľopulus Chriľtaus Wiefľpaties ľawo / a ľunus ape gieriuľ / ape me-gimus kuno ape ľmagarius io ir ľmalľtibes: Baľnićia ape aľľaras / a ľunus ape iuoku / gierdus / ľľutus. Baľnićia apie kielus ir proceľias Wiefľpaties / a ľunus ape ľľakineimus / ir ľapawimus.

3. Idant pamineimu kunćios ir ľmerties Wiefľpaties / nudraufľtu ľunus nuog ľiautimo / nuog prabungu gierimy ir walgimy / nuog biauribių / ir nuog kitu tuľu nuľideimu / kuriuofna aľugaweniofe ľabiauľiey impuľdineia [...] [P. 360–361.]

Pvunktas II

Kas deftis tomis dienomis Azugaweniu?

[...] Durni kriksčionis ku daro? Wieni iż iu daug ėabay tu prekiu ėupirki / ir pilnas dušios ėawo ėkrinias pripilę / tomis trimis dienomis wiėas Diewo do-
wanas / io miliėtu / io meyė / nupeėnus gieras ir kitus wiėus ėżwentus dayk-
tus nuterioia / parduoėt welinuy dušiu ir kunu ėawo / ir wiėa giera / wiėas
dungaŗs prekię ažu niekus. Ažu wienu maėku / kuriuo nuėigieria be iė-
monios / ažu kierėtu / ažu ruėtiby gayė / ažu pawideimu / ažu apkaėbeimu
artimo ėawo ėunku. A tay ėabiausiey daro tomis dienomis paėigieri / ėwegoia
niekus / muėto giediėkus dayktus ėiaucia / lapauia / kauiaėi / baraėi / apėila-
ki ir nuog apwiniø gaėwu ėukunčius turedami / daug piktibiu be ėkayčiaŗs
daėileydžia. [...] [P. 367–368.]

Pvunktas III

Kas per Ierichu iżėimano

Tas ėodis iżguldžiaėi menuo. Menuo wel turi ėawo galiby ir ėilas / kuriomis
vnt to ėiemefnio ėwieto daug daro ėtebuklingu dayktu. Terp kitu daro tay /
atmayno ėmoneŗ / kurie kartays kielaiėi nakti / lipineia vnt aukėtu dunk-
čiu / ėerga ligomis / kurias ėugriėta iż pradėios nauio / aba vnt gaėo menefio /
ėwayėta iiemus gaėwo / ėiaucia ir kartays paėiuti daug ėieyėdžia ir ažu muėa
ėmoniu kurie iu ne ėiėaugo / ir todrin wadiŗaėi Ewangelioy Lunatici kaip
butu. Menefiniey. Taėay menuo iżėimano ėwietas / kuris ėmoneŗ daro pa-
ėiutuėieys ėabiauėiey tomis dienomis. Idant tadu ney ėawi / nei kitu kaip pa-
ėiuti neėieyėtu ir ne ažu muėtu / reykia iu ėuriėti drutomis wirwemis. Teyp ir
tu / kurie ėiaucia kaip paėiuti ažu gaweniøfe ėuriėti reykia. Tie riėiey ir wirwes
drutos ira. [P. 371–372.]

PVNKTY KAZAŅ

C. I (r. 1629)

W Niedzielę piątą po trzech Krolách (*Mt 13*)

Pvnkt III

3. Rola fą aniołowie. Na tey także pošiał Bog troiakię naśienie / dary przyrodzone / dary łafki y dary chwały. Na wſzytych tych trzech rolach czart pošiał kąkol fwoy. W ſтворzeniu tego ſwiata pošiał wiele błędow w zgłędem ludźi / gdy ie zdradził y przywiodł do tego / aby rozumieli / że nie ktore ſтворzenia fą bożkami iako to ſłońce / piorun / ogień / węże etc. Na pierwſzym człowieku pošiał grzech cięſzki / dla ktorego wſzyfcy zgineli byli / y na ſynach iego ſieie y teraz wiele złoſci. Na koniec pošiał y na trzecięy roley / na aniołach / ktorych trzecią cześć od Boga odciągnął / y wiecznie z Jobą zatraćił. [P. 291–292.]

W Niedzielę Mięſopuſtną (*Lk 18*)

Pvnkt I

Czemu kościół czyta Ewanielią w tę Niedzielę o męce Pańskiej?

1. Że on ſwego milego mękę barzo miłue / y iey ſię częſtym wſpomina niem radue / y w ſercu ſię ſwoim mile y ſłodko kocha. Snopek myrrhy ieſt mi miły moy / między pierſiami moiemi mięzkać będzie. Przeto ani w te dni nie żąpomina męki iego / w ktore nabarżiey nie pomnia na nię Chrzeſćcianie w ſwych żapuſtach abo ropuſtach.

2. Aby pokażał ſwym Chrzeſćcianom / iako daleko inákſze ma ſerce matka / niżli dzieci iey. Bo kościół / rodzićielka Chrzeſćcian w te dni rozmyſła o boleſciach Chryſtuſa Pana ſwego / a ſynowie o roſkoſzach / o lubieżnoſciach ciała / o przyſmakach iego y łakociach. Kościół o łzach / a ſynowie o ſmiechu / żártach / ſzyderſtwach. Kościół o drogach y proceſyach Pańskich / a ſynowie o tańcach / ſkokach / pieſzczotach.

3. Aby roſpamiętywaniem męki y ſmierci Pańskiej / powſciągnął ſyny od ſzaleńſtwa / od ſbytkow w pićiu y w iedzy / od wſzetczeńſtw / y od innych grzechow rozmaitych / w ktore w żapuſty nabarżiey wpadaia. [P. 360.]

Pvunkt II

Co się dzieie w te dni Zapuſtow?

[...] Głupi zaś Chrześcianie co czynią? Jedni z nich wiele barzo tych handlow zkuſiwszy / y pełne duſze ſwey ſkrzynie nakładſzy / w te trzy dni wſzytkie Boſze dary / łaskę iego / miłość / zaſlugi dobre / y inne wſzytkie ſwięte rzeczy wtracaią / przedaiają czartu duſze y ciało ſwe / y wſzytko dobre / wſzytkie niebieſkie towary za ledaco. Za ieden trunek / ktorzym się wpiiają do wtraty roſumu / za ſproſność / za pomſtę / za gniew iadowity / za zaſdrość / za obmawianie bliſniego ſwego ciężkie. A to nabarżiey czynią w te dni podpiwſzy / blekecą ledaco / myſlą w ſzetczne rzeczy / ſzaleiają / biia się / ſwarzą się obżarwſzy się / y od chmielu głowy zawrot maiący / wiele żłoſci bez liczby dopuſzczaią się. [P. 367–368.]

Pvunkt III

Co się przez Ierycho rozumie?

To ſłowo wykłada się księżyc. księżyc zaś ma ſwoię moc y ſiły / ktoremi na tym niſzym ſwiecie wiele czyni dziwnych rzeczy. Między inſzemi czyni to / odmienia ludźie / ktorzy czaſem bląkaiają się w nocy / łażą na wyſokie dachy / chorzeiają chorobami / ktore się wracaią z początku nowego / abo na końcu ſtarego mieſiacia / zawraca się im głowa / ſzaleiają / y podczas oſzalawſzy wiele obrażaiają abo y żabiiają ludźi / ktorzy się ich nieſtrzegą / y przeto zowią się w Ewanieliiey Lunatici iakoby Mieſięcznicy. Ten mieſiąc rozumie się ſwiat / który ludźie czyni ſzalonemi nabarżiey w te dni. Żeby tedy ani ſiebie ani drugich iako ſzaleni nie obrażali / y nie żabiiiali / trzeba ich związać mocnemi powrozami. Tak y tych / ktorzy się w ſciekaiają iako ſzaleni w zapuſty związać potrzebą. Te zwiąſki y ſznury mocne ſą. [P. 372.]

VILNIAUS VYSKUPIJOS SINODŲ NUTARIMAI

1633

Pirmasis Vilniaus vyskupijos sinodas (susirinkimas) įvyko 1502 metais vyskupaujant Albertui Taborui (Kurczewski, 1912, 125), o vėlesni – 1520 metų pabaigoje arba 1521 metų pradžioje, 1527 metų pabaigoje arba 1528 metų pradžioje (Sawicki, 1948, 3–5) prie vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių (1519–1536). Nutarimai buvo išleisti 1528 metais Krokuvoje (*Statuta Vilnensis Dioecesis*: sinodaliter per [...] Joannem ex ducibus Lituaniae Dei gratia Episcopum Vilnensem, Cracoviae, 1528). Du sinodai (1559 ir 1563) įvyko vyskupaujant Valerijonui Protasevičiui-Suškovskiui (1556–1579), vienas (1582) – Jurgiui Radvilai (1579–1591), trys (1602, 1606 ir 1611 arba 1613) – Benediktui Vainai (1600–1615). Pastarųjų nutarimai buvo išleisti du kartus 1602 ir 1613 metais Vilniuje (*Synodus Dioecisana Episcopatus Vilnensis celebrata Vilnae* per [...] Benedictum Woynam episcopum Vilnensem, Vilnae, in officina Academiae Vilnensis Soc. Jesu, 1602; *Constitutiones Synodorum dioecesis Vilnensis [...]*, Vilnae in officina Josephi Karcan, 1613). Prie vyskupo Eustachijaus Valavičiaus (1616–1630) įvyko trys sinodai (1618, 1623, 1626), prie Abraomo Vainos (1631–1649) – du (1631 ir 1635). Pastarojo nurodymu, 1633 metais buvo išleisti įvairių Vilniaus diecezijos sinodų nutarimai (*Constitutiones Synodorum dioecesis Vilnensis diversis temporibus celebratarum* Jussu [...] Abrahami Woyna [...], episcopi Vilnensis, editae, Vilnae, 1633). Vyskupas Jurgis Tiškevičius (1649–1656) buvo sušaukęs du sinodus (1651, 1654), Aleksandras Sapiega (1667–1671) – vieną (1669), tais pačiais metais išleido ir sinodo aktus (*Acta Synodi dioecesis Vilnensis [...]*, Vilnae: typis Academiae, 1669). Vyskupas Aleksandras Kotovičius (1685–1686) sušaukė vieną sinodą (1685) ir išleido jo nutarimus (*Acta, Constitutiones, Decreta Synodi dioecesis Vilnensis [...]*, Vilnae: typis Academiae, 1685). Vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (1687–1722) sušaukė du sinodus (1691 ir 1717) ir išleido jų nutarimus (*Decreta, sanctiones et universa acta synodi dioecisanae [...]*, Vilnae: typis Academiae, 1717). Vyskupas Mykolas Jonas Zenkovičius (1730–1762) sušaukė vieną sinodą (1744) ir taip pat išleido jo aktus (*Synodus dioecisana Vilnensis [...]*, Vilnae, 1744). Vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis (1762–1794) rengėsi sušaukti sinodus 1774 ir 1777 metais, tačiau jie neįvyko. XVIII amžiaus pabaigos politiniai įvykiai, Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimas, Lietuvos prijungimas prie Rusijos imperijos ilgam nutraukė Katalikų bažnyčios sinodų darbą.

Sinodų aktai ir nutarimai yra vertingas istorijos šaltinis, teikiantis informacijos Lietuvos mokslo, pedagogikos, kultūros istorijai. Greta specialių tikybos klausimų juose aptariamas lietuvių kalbos vartojimas bažnyčių apeigose, parapijos mokyklų steigimas, misijų rengimas, knygų leidimas, stambeldiškojo tikėjimo reliktai.

EUGENIJA ULČINAITĖ

1633 metų sinodo nutarime minimas paprotys tam tikromis dienomis puotauti kapinėse Lietuvoje anuo metu, matyt, buvo iš tiesų labai populiarus, nes apie jį kalbama daugelyje šaltinių.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Constitutiones, 1633.

Literatūra: Koialowicz, 1650; Jaroszewicz, 1844; Przyałgowski, 1860; Kurczewski, 1912; Sawicki, 1948; Lebedys, 1963, 20–23; Rabikauskas, 2002.

Tekstas iš: Constitutiones, 1633, p. [33].

CONSTITUTIONES SYNODORUM DIOECESIS VILNENSIS

1633

De abusibus nonnullis tolendis

[...] Detestabilis mos in omnibus fere Dioecesis nostrae locis, inoleuit, quod in diebus Patrociniorum et Dedicationum, crematum, et id genus alia potus genera in Cemeteria, et loca consecrata conuehantur, atque propinentur: summa cum loci sacri irreuerentia. Vnde postmodum ab ebriosis sanguinis effusio, et caedes cum violatione Templorum et Cemeteriorum saepissime committi solent. Huic ergo prauo abusui et Ethnicismum redolenti obuiam euntes seuerè praecipimus, omnibus Ecclesiarum Parochis et Rectoribus, etiam Regularibus, ne tales propinationes vlllo pacto in Cemeteriis, aut locis Ecclesiae vicinis, et suae iurisdictionis exerceri permittant. [...]

VILNIAUS VYSKUPIJOS SINODŲ NUTARIMAI

1633

Dėl kai kurių piktnaudžiavimų pašalinimo

[...] Beveik visose mūsų vyskupijos vietose įsivyravo netikęs paprotys: [Bažnyčios] globėjų ir konsekracijos dienomis į kapines ir kitas šventas vietas atsinešama degtinė bei kitokio panašaus gėrimo ir geriama; tuo rodoma didžiausia nepagarba šventai vietai. Po tokių girtavimų paprastai kyla pasigėrusiųjų muštynės ir kraujo praliejimas, išniekinamos bažnyčios ir kapai. Priešindamiesi šiam blogam įpročiui, primenančiam pagonybę, griežtai įsakome visiems bažnyčių klebonams bei rektoriams, taip pat vienuoliams, kad savo jurisdikcijos vietose jokių būdu neleistų tokių išgėrinių kapinėse arba netoli bažnyčios. [...]

Vertė *EUGENIJA ULČINAITĖ*

1633–1641 METŲ PRIESAIKOS

Liucės Dauginaitės, Stanislovo Andreikaičio ir Abraomo Krikštonaičio lietuviškas priesaikas surado Konstantinas Jablonskis. Jų originalai (du tekstai) aptikti Lietuvių mokslo draugijos rinkiniuose tarp Kaunatavo dvaro (Telšių apskr.) dokumentų. Abu tekstai parašyti ant lapelio, naudoto į ryšulėlį sudėtiems dokumentams aplenkti. Iš lapelyje esančio užrašo matyti, kad priesaika duota tarp 1633 ir 1641 metų ar gal apie 1648 metus, kai vyko bajorės Januškevičienės byla dėl Paančios (tokį pavadinimą spėjo Jablonskis) dvaro Žemaitijoje. Jablonskio nurašytas originalo nuorašas – mašinraštis, taisytas ranka yra Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 256, Nr. 4493).

Jablonskio nuomone, priesaikų raštai (tekstai) būdavo surašomi ne iš prisiekiančiojo žodžių, o priešingai – juos paprastai prieš priesaiką surašydavo teismas, t. y. teismo raštininkas arba kuris nors jo padėjėjų; tekstą prisiekiančiajam įteikdavo ir perskaitydavo teismo vaznys (vykdytojas) (Jablonskis, 1937, 144). Formos požiūriu abi priesaikos artimos kitoms žinomoms XVII–XVIII amžiaus lietuviškoms priesaikoms.

RIMANTAS JASAS

Panašiai kaip ir raganų bylose, Stanislovas Giedžius kaltinamas žyniavimu (raganavimu). Kaip buvo įprasta tokiose bylose, teisiamieji dažniausiai būdavo kaltinami kenkimu žmonių ir gyvulių sveikatai, jų numarinimu bei išgaišinimu. Šie raganų ir burtininkų bruožai per raganų teismus žmonių sąmonėje įsitvirtino ir tapo vyraujančiais (Vėlius, 1977, 251–256). Kaip matyti iš pačios priesaikos, įtariamasis žmones ir gyvulius gydė žolėmis. Persekiojant raganas, šio amato žmonės dažniausiai ir nukentėdavo. Kovoiant prieš raganas ir burtininkus, lygia greta buvo kovojama ir prieš žolininkus. Ano meto raganų teismų ir religinių raštų terminijoje *žolininkas* beveik buvo tapęs *raganos*, *burtininko* sinonimu.

Mitologiniu požiūriu įdomus ir pats priesaikos tekstas: „[...] kaypo teysesey prisiekiama, teyp mumus Pone Dewe padek, o iaygi neteysey, Pone Dewe mus uzmuszk ant kuna ir ant duszes“. Priesaikos pabaiga („ant kuna ir ant duszes“) yra pridėta nusižiūrėjus į krikščionių maldas ir priesaikas, o visas kitas priesaikos tekstas gali būti susijęs su senosiomis priesaikomis, susiformavusiomis dar veikiant senajai baltų ir kitų indoeuropiečių pasaulėžiūrai.

Lygiai taip skamba ir kitos lietuviškos priesaikos (Jablonskis, 1973, 293–304). Panašiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo prisiekama lenkų ir sen. slavų kalbomis.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Jablonskis, 1973, 300–302; Jasas, 1987, 170–171.

Literatūra: Jablonskis, 1973; 1937.

Tekstas iš: Jablonskis, 1973, 300–302.

1633–1641 METŲ PRIESAIKOS

Asz Łuce Dawginayte¹, asz² Stanisławas Andreykaytis³ prysiekia Po-
nuy Dewuy Traycey Szwentay wenatiiam anta to, iog tasay Stanisławas
Giedžius, kietines wyra mana jr patewj mana⁴ nug[i]diyte⁵ isz ligos nog zolu
uzdotu, o wietoy izgidima pikciaws abzolineiay ir isz to numire; teypaiawg
banda musu ir awis vsz tawa piktū darbu ir abzolineima padwese; teypa[i]
awg iawti, kuri pirkome, uz nedawima taw pagaričiu abzoliney ir dwesent
tam iawciuy nagus nupiauwstey; teypaiawg iog iz sena esi zolinikas ir zinis
didis ir dawg zmoniemus par wisa sawa amzi iszkadu darey. Anta to wisa
kaypo teysey prysiekia, teyp mumus Pone Dewe padek, o iaygi neteysey,
Pone Dewe mus uzmuszk ant kuna ir ant duszes. [*Parašas kita ranka:*] Walenthj
Da[r]gew[i]cz jenerał wozny ręką swą.

Asz Abromas Kryksztanaytis prysiekiu Ponuy Dewuy Traycey Szwentay
wenatiiam anta to, iog tasay Giedžius kietines moteri mana Łuce iszgidite iz
ligos nog zolu uzdotu, o wietoy izgidima pikciaws abzolineia, ir isz to numi-
re, teypaiawg iog iz sena est tasay Giedzius zolininkas ir didis zynis ir dawg
zmoniemus par wisa sawa amzi iszkadu dare. Ant to kayp teysey prysiekiu
Pone Dewe man padek, o iaygi neteysey, Pone Dewe mus vzmuszk ant kuna
yr ant duszes. [*Parašas kita ranka:*] Walenthj Dargewicz jenerał wozny ręką swą.

¹ Vardas išbrauktas, o iš viršaus užrašytas ir, atrodo, ištrintas: Abr[o]m Kryksztanaytis.

² Po to išbraukta: Jo[kub]as ir.

³ Perdirbta iš Andreykay[t]ey.

⁴ wyra mana ir patewj mana išbraukta, kita ranka toje vietoje įrašyta wira mana, paskui ištrinta ir įrašyta o patewy, paskui įrašyta taip, kaip duota tekste, o dar vėliau žodis mana perdirbtas į musu ir, atrodo, išbrauktas.

⁵ Perdirbta iš nug[i]diyty, ar gal atvirkščiai.

ŽEMAIČIŲ KUNIGAIKŠTYSTĖS TELŠIŲ SENIŪNIJOS INVENTORIAI, ARBA LIUSTRACIJOS

1636, 1655

Liustracijos – karališkųjų (valstybinių) dvarų (seniūnijų) tikrinimai (revizijos). Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje liustracijos buvo pradėtos XVI amžiaus pabaigoje. Jų tikslas buvo nustatyti vadinamojo ketvirtinės (pajamų ketvirčio) mokesčio dydį. Tą mokestį seniūnijų valdytojai privalėjo mokėti į iždą kariuomenei išlaikyti. Per liustraciją buvo nustatoma, kokius mokesčius ir kiek privalo mokėti tų valdų gyventojai, koks jų turtas, prievolės, žemės naudmenų vertė, kokios iždo pajamos už perduodamus valdytojui turto šaltinius. Liustracijų rezultatai būdavo surašomi specialiaame liustraciniame inventoriuje. Drauge surašomi ir įvairūs nurodymai valdytojams.

Nustatyti čia skelbiamo dokumento atsiradimo aplinkybių neįmanoma, nes Dionizas Poška pateikia tik dokumento ištrauką. Be to, dokumentas apibūdintas netiksliai („inventoriai, arba liustracijos“), todėl neaišku, ar tie terminai pavartoti kaip sinonimai ir reiškia inventorių, ar čia kokia ištrauka iš Telšių seniūnijos liustracijos. Veikiausiai tai ištrauka iš kokio nors Telšių seniūnijos inventoriaus (valstiečių ūkių, polivarkų turto surašymo). Inventoriai paprastai būdavo surašomi keičiantis valdytojui, kai LDK iždo atstovas (XVII amžiuje – *skarbny*, XVIII amžiuje – *dworzanin skarbowy*, arba iždo dvarionis) valdą perduodavo naujam asmeniui. Inventorius buvo oficialus dokumentas, jo duomenys patikimi.

RIMANTAS JASAS

Inventoriuose minimi tie patys „pagoniški burtai bei prietarai“ (šaukiamasis burtininkų pagalbos, puotavimas kapinėse), kaip ir Jeronimo Valavičiaus 1622 metų nurodymuose Upytės valsčiaus vaitams, Vilniaus jėzuitų metraščiuose, 1633 metų Vilniaus vyskupijos sinodų nutarimuose ir kituose XVII amžiaus šaltiniuose. Matyt, burtininkavimas ir paprotys mirusiųjų garbei kelti puotas kapinėse anuo metu Lietuvoje buvo labai paplitęs. Kai kuriose Lietuvos vietose (Dzūkijoje, Rytų Lietuvoje) šis paprotys išliko iki pat XX amžiaus.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Poška, 1959, 380–383.

Tekstas iš: Poška, 1959, 380–383.

INWENTARZY CZYLI LUSTRACIY
STAROSTWA TELSZEWSKIEGO W XIĘSTWIE
ŻMUYDZKIM POŁOŻONEGO

1636, 1653

[...] a Iż się w tych Kraiach Iakoto na Granicy Lotewskiej Starodawne Iakies a Prawie Pogańskie Supersticie i zabobony między Prostemi Ludzmi a zwłaszcza w Poblżu Heretyckich Zborow mieszkaiącemi Ieszcze niewykorzeniły i nie tylko Burtinikow Zazywaią ale też i Bankiety Iakies czestuiąc się na mogiłach za Zdrowie Dusz Zmarłych ziechawszy się Czynią, i TEN ICH AKT SZERMIENIĄ nazywaią – Tedy aby wszelkich Takich Zabobonow Dwór Zabraniał, i JX Pleban *Prae Ofitio Suo Verbo et exemplo Preveniando* takowe Pogańskie zwyczaie eliminare Starął się, zakładaiąc na Każdego z tych Ktorzy Takiemi Bankietami Bawicię będą: Kopę Litewską – Te zas Winy Wszystkie Woyt Ławnicy i Dziesiętnicy od Zwierzchnosci Postanowione wybierac, i z nich Przy IMc Panu Dzierżawczy albo Przy Podstaroscim i Przy Xiędzu Plebanie Telszewskim Co każdy Rok Cztery Razy, to iest na Każde Suchedni Rachowac Powinni, i za te Ktore do Karbony Koscielney annuatim zbiorą Pieńiądze, Potrzeby Koscielne opatrowac i Ochędostwo Sprawowac IMc Xiądz Pleban z wiadomością Dworną będzie. [...]

ŽEMAIČIŲ KUNIGAİKŠTYSTĖS
TELŠIŲ SENIŪNIJOS INVENTORIAI,
ARBA LIUSTRACIJOS

1636, 1653

[...] O kadangi šiamė krašte, būtent Latvijos pasienyje, tarpe paprastų žmonių, ypač tarpe tų, kurie gyvena arti heretikų maldyklų, senoviniai ir tikrai pagoniški burtai bei prietarai nėra išgyvendinti ir žmonės ne tik burtininkų šaukiasi, bet dar ir kažkokius banketus kapuose vaišindamiesi už numirėlių vėlių sveikatą, kelia, ir tas jų aktas vadinamas šermenia, tad visus šiuos prietarus dvaras tegu uždraudžia, ir pats klebonas *prae officio suo verbo et exemplo preveniendo* [iš savo pareigos žodžiu ir pavyzdžiu įspėdamas] tegu tokius

ŽEMAIČIŲ KUNIGAİKŠTYSTĖS TELŠIŲ SENIŪNIJOS INVENTORIAI, ARBA LIUSTRACIJOS

pagoniškus papročius išgyvendinti stengiasi ir kiekvienam, kas tokius ban-
ketus kels, tegu deda baudą: lietuvišką kapą. O tas visas baudas, vyresnybės
paskirtas, turi surinkti vaitas, suolininkai bei dešimtininkai ir iš jų atsiskaity-
ti jo malonybei ponui laikytojui arba paseniūniui ir kunigui Telšių klebonui
kasmet keturis kartus, t. y. kas metų ketvirtis; o tais pinigais, kurie surenkami
kasmet bažnyčios aukų dėžėse, jo malonybė kunigas klebonas su dvaro žinia
teiksis aprūpinti bažnyčios reikalus ir palaikys švarą. [...]

Vertė DOMINYKAS URBAS

BENEDIKTAS PETRAVIČIUS

apie 1615–po 1638

Benedikto Petravičiaus (*Benedictus Pietrowitz*) tikslios gyvenimo datos nežinomos. Manoma, kad galėjo būti gimęs apie 1615–1616 metus, nes 1634 metais studijavo Vilniaus universitete filosofiją. Tai rodo jo eiliuotas sveikinimas „Vestuvinė dovana“ (*Donum nuptiale [...]*, Vilnae, 1634), parašytas Adomo Kazanovskio ir Elžbietos Sluškaitės vestuvių proga, kur autorius vadina save *philosophus in Alma Academia Vilnensi*. 1638 metais jis studijavo Romoje ir tuo metu parašė eilėraštį, dedikuotą žymiam prancūzų mokslininkui numizmatui ir astronomui Mikalojui Klaudijui Fabricijui Perescijui (lot. *Nicolaus Claudius Fabricius Perescius*; pranc. *Signor de Peiresc*). Eilėraštis išspausdintas studentų įvairiomis kalbomis parašytų epitafijų rinkinyje „Romėniškasis paminklas“ (*Monumentum Romanum, Romae*, 1638).

Tai vienas iš negausių pasaulietinio turinio tekstų lietuvių kalba, pasirodžiusių XVII amžiuje. Jame iškeliama mokslo reikšmė ir mokslininko darbų nemirtingumas: mirtis pasiima tik kūną, tačiau negali pasiimti nei mokslo rezultatų, nei garbės.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Tiesioginių duomenų apie senovės baltų religiją ir mitologiją Benedikto Petravičiaus epitafijoje nėra. Tačiau jos autorius žmogaus mirtį įsivaizduoja mitologiškai: žmogų pakerta mitinė būtybė Smertis. Sinkretinis Smerčio su dalgiu įvaizdis, susidaręs veikiant seniesiems liaudies ir krikščionių tikėjimams, žmonių sąmonėje išsilaikė iki pat XX amžiaus. Jam išpopuliarėti ypač padėjo religinė krikščionių ikonografija.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: *Monumentum Romanum*, 1638, 117; Stankiewicz, 1889, 41; Gerulis, 1927, 237; Biržiška, 1927, 207.

Literatūra: Stankiewicz, 1889, 41; Biržiška, 1946, 30; 1960, 315; LB, I, 476; Lebedys, 1977, 121.

Tekstas iš: *Monumentum Romanum*, 1638, 117; Biržiška, 1927, 207.

CARMEN LITVANICUM SIVE ALANICUM

1638

Numire Claudius, uns wiena Muzu Mayle
 Lizuwiu garbe, sciestes wysokios privaile,
 Kayp dalgis kierta zolu, vira issmintinga
 Pakirta smertis kuna Claudia Nubutinga.
 Imk smerti Claudio, ka dawė iem Famile
 Moksla garbes neimsi: garbe nesek kuna.

LIETUVIŠKA ARBA ALANIŠKA GIESMĖ

1638

Numirė Klaudijus, uns¹ vieną mūzų mailę²
 liežuviu³ garbė⁴, sciesties⁵ visokios privaile⁶
 Kaip dalgis kerta žolių⁷, vyrą išmintingą
 pakirto smertis⁸. Kūną Klaudijo nubūtingą⁹
 imk, smerti; Klaudijo, ką davė jam fortunė¹⁰,
 mokslo, garbės neimsi: garbė nesek kūno¹¹.

KOMENTARAI

¹ ans, anas = jis;² meilę;³ žodžiu, eilėmis;⁴ garbino;⁵ sciesties < lenk. szczęście – laimė, sekimasis;⁶ privalė = privalėjo;⁷ žolę;⁸ originale nėra skyrybos ženklų;⁹ orig. nubutinga: nubūtingą kūną, nubūtingo Klaudijo ar nubūtinga smerti? Nubutinga – gal: būtina, neišvengiama (smerti)?¹⁰ fortunė = fortuna – lot. likimas, laimė;¹¹ garbė nemari.(M. Biržiška, *Rinktiniai mūsų senovės raštai*, Kaunas, 1927, p. 207.)

PRANEŠIMAI APIE ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS BŪKLĘ

1639

Įvairių kraštų vyskupijų būklės vizitavimo reikmė buvo nustatyta jau Nikėjos visuotiniame Bažnyčios susirinkime (325). Ypač tai lietė toli nuo Apaštalų Sosto esančias provincijas, kurių valdytojai privalėdavo tam tikrais laiko tarpais patys atvykti į Romą ir pranešti popiežiui apie esamą padėtį. Susiklosčius ypatingoms situacijoms arba kai nepakakdavo informacijos, popiežius į vyskupijas siųsdavo savo įgaliotus asmenis. Vizitacijų praktiką atnaujino ir naujais nurodymais sustiprino popiežius Sikstas V 1585 metais. Nuo tol beveik kasmet popiežiaus legatai lankėsi Lietuvos ir Lenkijos vyskupijose ir raštu pateikdavo vizitacijos ataskaitas, nušviesdami tikybos būklę, bažnyčių ir vienuolynų materialinę padėtį ir pan. Viena ankstyviausių vizitacijų Žemaitijoje vyskupo Merkelio Giedraičio kvietimu 1579 metų pabaigoje atliko vizitatorius Tarkvinijus Pekulas (ŽVV, 1579). Žemaičių vyskupijos būklę atsispindi ir Pauliaus Jatulio sudarytame *Medininkų, arba Žemaičių, vyskupijos kodekse* (*Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis* [...], Romae, 1971).

Reikšminga buvo popiežiaus legato Aloyzijaus Lipomano vizitacija Lietuvoje ir Lenkijoje 1556 metais, atsispindinti Lipomano polemikoje su Mikalajumi Radvila Juodoju (Ročka, 1973) ir jo paliktose ataskaitose (*Relacye*, 1864).

Pauliaus Rabikausko parengtame leidinyje *Pranešimai apie vyskupijų būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (*Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1, Romae, 1971) publikuojami dokumentai iš Vatikano archyvų. Seniausias pranešimas apie Vilniaus diecezijos būklę rašytas 1605 metais vyskupo Benedikto Vainos, o apie Medininkų (Žemaičių) – 1625 metais vyskupo Stanislovo Kiškos; vėlesni yra Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio (1767) ir Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus (1869).

Greta bendro tikybinio pobūdžio žinių, vyskupai ir misionieriai pateikia nemažai faktų ir apie senojo tikėjimo liekanas, BRMŠ skelbiamos dviejų pranešimų ištraukos. Jų autoriai:

Jurgis Tiškevičius (*Tyszkiewicz*, apie 1595–1656), Vilniaus sufraganas (1627–1633), Žemaičių vyskupas (1633–1649), Vilniaus vyskupas (1649–1656); **Jurgis Šavinskis** (*Szawinski, Schaviniski*, g. apie 1584 m.) 1601 metais įstojo į Jėzuitų ordiną, tačiau 1617 metais iš jo išstojo. Baigęs teisės mokslus, tapo civilinės ir kanonų teisės daktaru. Buvo apaštališkasis protonotaras. Prieš

PRANEŠIMAI APIE ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS BŪKLĘ

1639 metus kurį laiką kaip apaštališkasis misionierius darbavosi Žemaičių vyskupijoje (Rabikauskas, 1971, 259; *LE*, XXIX, 284).

EUGENIJA ULČINAITĖ

Jurgio Tiškevičiaus informacija apie nepaprastą lietuvių pamaldumą aiškiai perdėta norint parodyti didelį krikščionybės įsigalėjimą Lietuvoje ir savo, kaip vyskupo – Kristaus mokslo skelbėjo, nuopelnus. Neatitinka tikrovės ir teiginys, kad lietuviai esą atsikratę bet kokių burtų ir prietarų. Tai akivaizdžiai rodo kiti to meto pranešimai apie senųjų tikėjimų liekanas Lietuvoje, visų pirma Jurgio Šavinskio pranešimas apie padėtį Žemaitijoje. Tačiau ne visos Šavinskio žinios apie senuosius žemaičių tikėjimus imtos iš liaudies. Jis buvo skaitęs savo pirmtakų veikalus apie senąją lietuvių ir žemaičių religiją, iš senųjų šaltinių žinojo, kad senovėje lietuviai garbino žalčius, šventuosius miškus. Nemažai informacijos jis, atrodo, paėmė iš Jono Lasickio (apie žemaičių pavadinimo kilmę – esą gyvenę žemesnėje vietoje, žemaičių gyvenamuosius pastatus, apie rudens šventes Ilges ir kt.). Tikriausiai iš Lietuvos jėzuitų pranešimų žinojo apie įvairius namų dievus – pagirnius, žemės, lauko dievus, todėl apie juos kalba labai apibendrintai, be detalių. Plačiau aprašo tik aitvarą. Svarbiausias teiginys – esą aitvarai garbinami todėl, kad saugotų tvorą ir padėtų praturtėti – irgi, ko gero, suponuotas Lasickio (plg. Lasickio aitvaro apibrėžimą: „Aitvaras yra turtų saugotojas, jis gyvena už tvorą“). Tačiau aitvaro išvaizda, funkcijos apibūdinamos remiantis liaudies tikėjimais ir sakmėmis. Tai pirmas palyginti toks išsamus ir detalus aitvaro apibūdinimas (panašiai jis apsakomas ir lietuvių tautosakoje; Vėlius, 1977, 144–165). Šavinskis, matyt, buvo tiek daug prisiklausęs žmonių pasakojimų apie aitvarą, kad ir pats tikėjo jo buvimu, tvirtina jį regėjęs ir net atėmęs jo prisiplėštą turtą. Toks tikėjimas nėra išskirtinis atvejis – dauguma krikščionybės skelbėjų Lietuvoje ir kituose kraštuose tikėjo senųjų dievybių egzistavimu, tik manė, jog jie yra ne dievai, o demonai, sukurti piktosios dvasios, kad atitrauktų žmones nuo tikrojo Dievo. Šavinskio pasakojimas apie aitvarą – vertingas šaltinis, į kurį senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojai dar nebuvo atkreipę dėmesio.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Rabikauskas, 1971.

Literatūra: Boratyński, 1916, 27–45; Totoraitis, 1939, 81–90, 169–175, 271–282, 443–452, 543–550; Ivinskis, 1953, 69–106; 1961, 117–150; *ŽVV*, 1998; Ročka, 1973, 105–125; Rykaczewski, 1864; Roizijus, 1900.

Tekstas iš: Rabikauskas, 1971, 252, 266, 273, 275.

RELATIONES STATUS DIOECESIUM
IN MAGNO DUCATU
LITHUANIAERelatio Episcopi Samogitiae Georgii Tyszkiewicz
1639

[...] Christi fideles religionis catholicae sunt zelosi cultores et bene de necessariis salutis instructi. Quorum tantus ardor et aemulatio devotionibus publicis, ut una die decem millia et amplius numerentur, qui Sacram Synaxim frequentent, et in visitationibus quandoque tria, quandoque quinque millia ad sacramentum Confirmationis fuerint admissa, turmatim conveniente populo et ad mediam noctem caeremonias protrahente divinas, cum maxima fatigatione et lassitudine ministrorum ecclesiae. Et confirmatorum quidem ab initio fructificationis meae in ecclesia sive dioecesi commissa ad quinquaginta duo millia recensentur trecenti et sexaginta. Superstitiones in populo rudi idolomaniae, incantationum, maleficiorum et aliorum huiusmodi, si quae fuere, iam, Dei gratia, cura et vigilantia pastorum sublatae. Quibus abolendis penitus et extirpandis erroribus omnibus ordinavi, quatenus parochi non tantum publice et in ecclesia saluti suorum inserviant, sed etiam privatim domos singulorum parrochianorum visitent, ibidemque mentibus eorundem sacram doctrinam instillent et leniter in charitate cum iis agendo a vitiis retrahant. [...]

Relatio Missionarii Apostolici Georgii Schaviniski
1639

[...] Et quamvis rarus sit iam cultus daemoniorum, divinam gloriam in specie serpentum, lucorum et aliorum idolorum vanitatibus obscurantium, prout antea non sola Lituania et Samogitia, sed in omni gente a primaeva sui origine excaecatione et praestigiis diaboli viguit, sunt adhuc nonnullae superstitionum reliquiae, quae gentem in caeca errorum caligine ob inopiam interpretum sacrae doctrinae versantem detinent. Ubi superstitio in fovendis laribus domesticis et multis adhuc observatur, quos ziemines a terris, lauchines a campis, pogirnes – molaes, farre augendo, et aitvaros a custodia sepium ob ditandi studium venerantur. Qui vere nihil aliud sunt, nisi incubi, tetri spiritus, apparentes quandoque in specie humana et ut plurimum in specie tetragi,

galli sylvestris volantis aut pavonis extensas pennas habentis, qui si scintillas ignis a cauda vibrare videatur, signum habetur triste, nihil peculii aut frumenti cultori suo portare, quod si appareat subniger et obscurus, frugibus et nummis onustus, gaudente rude popello, redire putatur. Quem in ea specie sero et de nocte volantem saepius ipse etiam conspexi, et facto signo sanctae Crucis, in momento disparentem vel in lacunas sese praecipitantem adverti, quin etiam furta eorundem deprehendi, horrea, granaria et penuaria vastantium. Quem in finem plebs rudis, credula et cupida adiutorii, publicis quibusdam festis esculenta et poculenta laute praeparata illis offerens, gratiam et favorem aucupatur; quae festa Ilgie apud Samogitas, ob assertam ex iugo Theutonico libertatem, et apud lituanos rudenaie, quasi autumnalia vocantur; quibus festis et conviviiis agitandis solemne tempus est, transactis feriis divorum omnium. In quibus epulis prima libamina ferrulorum post mensam proiiciuntur, praefico carmine sacrifici aut patrisfamilias domus, quandoque etiam omnes anguli domus diis suis liminaribus insperguntur. Et communiores omnibus fere rusticanis et oppidanis feriae, chieltuve stalu ab oblatione mensarum nuncupatur; quae oblatio sive agape in cibandis pauperibus, pia reciprocatione nunc tenetur. Atque praedicta superstitio invocandi et colendi lares et lemures, multis iam in locis lustratione carminis et fontis sacri est sublata, minitantibusque ac frementibus diabolis, confessione ac sacra Synaxi a pernicie corporum et animorum est aversa. Et factum est frequenter, ut in relabentes et recidiva superstitionis laborantes, iure suo in sibi subiectos utentibus daemonibus (!), gravibus incendiis et devastationibus cultores vani sint mulctati. Quibus iam fugatis, caelestia avidius appetunt et catervatim convolantes ad sacerdotes, pagos visitantes, doceri se et expiari summis precibus efflagitant, id quod illis olim horrore velut novum et insuetum fuit. [...]

[...] Et vero Samogitia sive a Massagetis, gente antiquissima, sive a duce suo Saimone, sive a vetustissimis italis et gothis, mari Balthico in littora sui tractus delatis, originem trahat, gens per omnia est egregia, ut ducis generalis Caroli Chotchievicii ex hoc stipite pullulantis, viri nunquam [satis] ob merita Reipublicae polonae laudandi, fama et gloria, virtutem gentis testatur. Ex plebeiis sunt insignes sclopetarii, ita ut peditatum hungaricum, germanicum et ianicerorum adaequent animi vigore, robore corporis et fortitudine ac industria bellica. Idioma samogitis cum lituanis, sicut ritus, leges, mores, habitus, forma aedificiorum et ratio vivendi ac religio est communis, nisi quod Somagitia [sic!] inferiora loca incolat, quam Lituania. Unde et nomen gentis nativa lingua ab infernis terrae sumitur: Zemeitis namque inferiorem terram colentem notat. Casae villanis humiles et agrestes, qui more militari in mapaliis, fruticibus, ligno et stamine fabbricatis, prout villani itali in canna tectis habitant. In medio tugurii, accenso foco, tam aestate, quam hyeme, tota die et

nocte, plenis fumo aedibus, operas exercent, ubi iumentis, equis, bobus, porcis, porcellis statio sua habetur et stramen ex manipulis frugum fessis thorus et lectus est mollis. Quo etiam viatores hospites in publicis diversoriis, nisi lectos curru secum deferant, excipiuntur. Abundat regio melle candido, quod instar saccari odore suavi, ad fercula etiam magnatum et regum adhiberi solet; et potus ex illo confectus, instar vini muscatelae est suavis et saluberrimus. In superstitionis cultu similitudinem lituanae nationis sequitur. Serpentum cultus, qui in specie Aesculapii vel Apollinis, more graeco viguit, iam exolevit, et alii ritus ethnici excursionem missionum defluerunt, defluuntque in dies, singulari excubante zelo R.mi loci Ordinarii praesentis, qui ipse etiam in plebe docenda vaticum pagos obire non fert gravatim. [...]

Pagi enim sunt infiniti, et millia animarum innumerabilia, ubi veneficia, sortilegia et aliae praestigiae daemonum sunt plurimae, quae sacris his maglatis arcenda et c[aven]da. [...]

PRANEŠIMAI APIE VYSKUPIJŲ BŪKLĘ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE

Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus pranešimas 1639

[...] Katalikai yra ištikimi Kristaus tiesų išpažinėjai, gerai žinantys tai, kas reikalinga išganymui. Jie su tokiu užsidegimu ir noru dalyvauja viešose apeigose, kad kiekvieną dieną ateina po 10 ir daugiau mylių išklaudyti šv. Mišių. Ir vizitacijų metu ateina po tris, o kartais po penkias mylias, kad gautų Sutvirtinimo sakramentą [konfirmaciją]; susirenka minios žmonių ir dieviškosios apeigos trunka iki vidurnakčio, todėl bažnyčios tarnai baisiai nuvargsta ir pailsta. Tuo būdu sutvirtintųjų nuo mano darbo pradžios bažnyčioje, arba vyskupijoje, prie 52 000 prisidėjo 360.

Jeigu ir pasitaikė tautoje kokių nors stabų garbinimo, kerėjimo, raganavimo bei panašių prietarų, tai jie jau, ačiū Dievui, ganytojų rūpesčio ir budrumo dėka yra išnaikinti. Iš visos širdies norėdamas, kad šitie paklydimai būtų panaikinti ir su šaknimis išrauti, nurodžiau, kad kunigai ne tik viešai bažnyčioje rūpintųsi savųjų [parapijiečių] išgelbėjimu, bet ir aplankytų kiekvieno savo parapijiečio namus ir ten kaltų jiems į galvas šventąjį mokymą, tai darydami švelniai, su meile atitrauktų juos nuo ydų. [...]

Apaštališkojo misionieriaus Jurgio Šavinskio pranešimas

1639

[...] Ir nors jau retai pasitaiko demonų garbinimas, kuris žalčių, giraičių ir kitų stabų tuštybėmis užtemdė Dievo šlovę ir kuris ne taip seniai dėl tamsumo ir velnio žabangų klestėjo ne tik Lietuvoje ir Žemaitijoje, bet ir visoje tautoje nuo pat pirmųjų jos atsiradimo amžių, tačiau ligi šiol tebėra kai kurių prietarų liekanų, kurios, trūkstant Dievo žodžio aiškintojų, tebelaiko šią tautą akloje klaidžiojimų tamsoje. Kai kur ligi šiol tebėra garbinami namų dievai ir daug kitų, tarp kurių žeminius, [pavadintus] nuo žemės, laukinius – nuo lauko, pagirnius – nuo girnų akmens, kuriuo malami grūdai, ir aitvarus – nuo tvorų saugojimo garbina, kad padėtų praturtėti. Pastarieji yra ne kas kita kaip slogučiai arba bjaurios dvasios, kai kada pasirodančios žmogaus pavidalu, tačiau dažniausiai – baidyklės, skraidančios miškinio gaidžio arba pavo išvaizdos išskėstomis plunksnomis. Jeigu iš jo uodegos pažyra ugnies kibirkštys, tai blogas ženklas [reiškias], kad nei pinigų, nei javų savo šeiminkui neneša, tačiau jei pasirodo juodas ir tamsus, manoma, kad grįžta javais ir pinigais apsikrovęs, keldamas džiaugsmą prastuomenei.¹ Tokį jį vėlai [vakare] ir vidurnaktį skrendantį ne kartą ir aš pastebėjau ir peržegnojęs matydavau tą pačią akimirką išnykstantį arba į pelkes stačia galva krintantį, ir netgi nutvėriau jų grobį, prisiplėšą iš klečių, svirnų ir sandėlių. Į tai linkusi tamsi liaudis, būdama lengvatikė ir trokštanti pagalbos, siekdama jų malonės ir palankumo, per tam tikras visuotines šventes jiems aukoja puikiai paruoštus valgius ir gėrimus. Šias šventes žemaičiai vadina Ilgėmis [ir švenčia] dėl iš vokiečių jungo atgautos laisvės, o lietuviai – rudenėmis.² Šioms šventėms ir puotoms ruošti yra [skirtas] laikas, po Visų Šventųjų švenčių. Šiose puotose po pietų yra nulinamos aukos dievams, aukotojui arba namų šeiminkui, giedant raudojimo giesmę; kartais namų dievų garbei yra pašlakstomi visi namo kampai. Ir kaimiečių, ir miestiečių švenčiamos šventės vadinamos *chieltuve stalu* nuo „kelti stalą“ [t. y. puotauti]; šis kėlimas, arba *agape*, siekiant pamaitinti neturtinguosius, nuoširdžiai keičiantis maistu, švenčiamas iki šiol. O anksčiau minėtas paprotys kreiptis pagalbos į gerąsias ir blogąsias dvasias bei jas garbinti daugelyje vietų panaikintas šventintu vandeniu ir giesmėmis, grasant ir murmant velniams; išpažintis ir Šventasis Sakramentas išgelbėjo nuo kūno ir sielos pražūties. Tačiau dažnai pasitaikė, jog lengvabūdiški [senųjų dievų] garbintojai, pasinaudoję demonais, kad sugrąžintų prie senojo tikėjimo ir stabmeldiškų apeigų teisėtai sau pavaldžius [žmones], susilaukė gaisrų ir nelaimių. Tačiau [demonus] išvarius, [žmonės] dar godžiau trokšta dieviškųjų dalykų ir, miniomis subėgę pas kaimuose besilankančius kunigus,

karštai maldaudami prašo juos mokyti ir atleisti nuodėmes, tuo tarpu kitados tai jiems kėlė baimę, buvo nauja ir neįprasta. [...].

[...] Žemaičiai yra kilę arba iš masagetų³, labai senos genties, arba iš savo kunigaikščio Saimo⁴, arba iš senovės italų ir gotų, kurie Baltijos jūra atvyko prie šių krantų. Tauta yra labai šauni, ką liudija ir vyriausiojo [kariuomenės] vado Karolio Chodkevičiaus⁵, kilusio iš šio kamieno, garbė ir šlovė; dėl nuopelnų valstybei jo niekada nebus per daug girti. Iš šios tautos yra kilę puikių šaulių, vengrų, vokiečių ir janičarų [= turkų] pėstininkams prilygstančių dvasios gyvumu, kūno stiprumu, karine drąsa ir įgūdžiais.

Žemaičiai turi tokias pat apeigas, įstatymus, papročius, drabužius, pastatų formą, gyvenimo būdą, religiją, kaip ir lietuviai, tik tai Žemaitija yra žemesnėje vietoje negu Lietuva. Iš čia ir tautos vardas, gimtąja kalba – iš „žemesnės žemės“ kilęs: mat „žemaitis“ reiškia „gyvenantis žemesnėje vietoje“. Kaimiečių lūšnos yra žemos ir prastos: jie gyvena kareivišku papročiu skurdžiose trobelėse, pastatytose iš šakų, rąstų ir plaušų ir, kaip italų kaimiečių, dengtose nendrėmis. Lūšnos viduryje ir vasarą, ir žiemą dieną naktį kūrendami židinį pilname dūmų kambaryje dirba savo darbus. Čia yra laikomi kinkomieji gyvuliai, arkliai, jaučiai, paršai ir paršeliai; o šiaudų kraikas atstoja minkštą čiužinį ir lovą. Tokį pat [guolį] gauna svetimšaliai keliautojai viešose užėigose, jeigu važiuodami nepasiima lovos.

Šalyje gausu šviesaus maloniai kvepiančio medaus, kurį vietoje cukraus paprastai valgo net ir didikai bei karaliai; iš jo padarytas gėrimas, panašiai kaip ir muskato vynas, yra saldus ir labai sveikas.

Tikėjimo prietarais [žemaičiai] yra panašūs į lietuvius. Gyvačių garbinimas, kuris panašiai kaip Eskulapo arba Apolono [garbinimas] klestėjo pas graikus, jau nustojo savo galios; taip pat ir kitos pagoniškos apeigos, plintant misijoms, išnyko arba baigia išnykti, diena po dienos ypatingai stropiai rūpinantis dabartiniam gerbiamaam vyskupui ordinarui, kuris nevengia pats apsilankyti sodžiuose bei kaimuose ir mokyti liaudį. [...].

[...] Yra be galo daug kaimų ir nesuskaičiuojama daugybė žmonių, kur klesti kerėjimas, būrimai ir kitos demonų apgaulės, kurias šiomis šventomis priemonėmis reikia atremti ir [nuo jų] apsaugoti [...]

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

KOMENTARAI

¹ Apie aitvaro etimologiją ir funkcijas žr. Greimas, 1990, 72–109; Beresnevičius, 2001, 43, 174.

² Apie *Ilges* žr. Greimas, 1990, 62; *BRMS*, II, 737.

PRANEŠIMAI APIE ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS BŪKLĘ

- ³ *Masagetai* (lot. *Massagetae*) – senovinė klajoklių gentis, gyvenusi į rytus nuo Kaspijos jūros, minima Ptolemajo, Amiano Marcelino, Enėjo Silvijaus Piccolomini ir kt.
- ⁴ *Saimas*, *Samas* (*Zamo*, *Saymo*) – antrasis legendinio Prūsų karaliaus Vaidevučio sūnus, kuriam buvo skirta „viešpatauti šalyje nuo Krono ir Hailibo [= Kuršmarių ir Aismarių] iki Skaros [= Priegliaus] upės“. Taip rašo Simonas Grunau (*BRMŠ*, II, p. 97).
- ⁵ Jonas Karolis Chodkevičius (1561–1621) – Žemaičių seniūnas (1599–1619), Vilniaus vaivada (1616), vyriausiasis Lietuvos kariuomenės vadas (1605, 1620–1621), reikšmingų mūšių prieš švedus prie Kircholmo (Salapilio, 1605) ir prieš turkus prie Chotino (1621) laimėtojas.

EUGENIJA ULČINAITĖ

ALBRECHTAS STANISLOVAS
RADVILA

1595–1656

Albrechtas Stanislovas Radvila, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis veikėjas, daugelio leidinių ir vertingų atsiminimų apie XVII amžiaus pirmosios pusės ir vidurio politinį bei kultūrinį gyvenimą autorius. Gimė Olykoje (Ukraina, Voluinės sr.). 1598(?)–1605 metais mokėsi Vilniaus universitete. Paskui išvyko į pažintinę kelionę: klausė paskaitų Viurcburgo, Liuvono universitetuose, lankėsi Prancūzijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Austrijoje. Nuo 1617 metų palaikė ryšius su karaliaus rūmais, pradėjo dalyvauti seimuose. 1619 metais tapo LDK vicekancleriu, 1623 metais – kancleriu ir išbuvo juo iki mirties. Rūpinosi LDK teisėmis. Daugiausia gyveno Olykoje. Vilniuje pasistatė naujus namus. Lietuvoje turėjo Perlojos dvarą, valdė Veliuonos, Daugų, Kauno, Rumšiškių, Baisogalos, Geranainių seniūnijas, administravo Šiaulių ekonomiką. Dvarų ir valdų turėjo taip pat Gudijoje, Ukrainoje, Lenkijoje. Dažnai lankėsi Vilniuje, pabuvojo Kaune, Veliuonoje. Jo kelionės po Lietuvą aprašytos *Atsiminimuose* (*Memoriale rerum gestarum in Polonia* (1632–1656), Wrocław, 1968–1975). Juose galima rasti daug to meto politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo informacijos. Nevengė užrašyti išgirstų nuotykių, atspindinčių visuomenės papročius ir tradicijas.

ANTANAS TYLA

Albrechto Stanislovo Radvilos aprašytieji „stebuklai“ ne jo paties stebėti, o perpasakoti kitų neva juos patyrusių žmonių. Tai savotiškos mitologinės sakmės – pasakojimai apie nepaprastus įvykius, kuriuose pateikėjai išvelgia antgamtinių galių apraiškas. Abu atsitikimai vyksta mitologiškai įprasminu laiku (Kūčių naktį ir griaudžiant perkūnui). Tai juo labiau leidžia juos sieti su tradicine mitine liaudies pasaulėžiūra. Pirmajame atsitikime, kaip ir XIX–XX amžiuje užrašytose liaudies sakmėse apie šventadarbių nuotykius, liaudiškos pažiūros jau yra sumišusios su krikščioniškosiomis. Sakmėse (LPK 3375) šventadarbius baudžia ne tik krikščioniškasis Dievas ir velnias (kuriuose galima išžiūrėti senųjų mitinių personažų relikтус), bet ir kitos grynai liaudiškos mitinės būtybės (laumės, numirėliai, personifikuota „subata“, „nedėlia“...). Atsitikimas, kaip griaudžiant be arklių važinėjasi ratai, sietinas su tikėjimu, kad griaudžiant Perkūnas po dangų važinėjasi ratais (Balys, 1937).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Radziwiłł, 1972; 1980.

Literatūra: Przyboś, 1987.

Tekstas iš: Radziwiłł, 1972, III, 154–155, 331.

MEMORIALE RERUM GESTARUM IN POLONIA

1632–1656

[1643] 25-a [decembris]

Casus in domo Vilnae, ubi ex assignatione officii mei doctor medicinae hospitio degebat. Accidit, ut in vigilia Nativitatis Domini rustici ultra mediam noctem cervisiam coquerent. Ante diem, uti ipsi retulerunt, invisibiles daemones adfuerunt, qui illos egregie pulsarunt, voces auditae quaerulae illorum nemine ab ullo viso ita, ut semivivi fuerint relictī et in atrium eiecti gemebant diu et dolebant ac forte dies festos in maiori posthac veneratione agebant. Doctor meus et chirurgus etiam haereticus haec vidit et attestabatur. Erant autem tres illorum, quos poena talis secuta est. [...]

[1647] 13-a [iunii]

Neque hoc licet in gravatis bonis meis evenerit oblivioni tradere. In Lithuania fulmen culmen domus percussit; inde incendium, at Providentia Divina subito imbrem demisit, quo ignis statim sopitus est, cum alias aqua alatur. Ubique fulmina iacturam fecerant et venti terribiles. Nesvisii apud meum patrulem mira acciderant, nimirum currus in ipsa arce, ac si equis impellerentur, per arcem currebant. In ipsa arce bis fulmen grassatum est, nec templo Patrum Societatis pepercit. Inundationes aquarum stupendae, aggeres stagnorum plurimi rupti, maxima damna illata prorsus ita, ut excederet memoria magnae aetatis hominum.

LENKIJOS ISTORIJOS MEMORIALAI

1632–1656

1643 metų gruodžio 25 diena

Vilniuje buvo toks atsitikimas. Name, kuriame pagal mano paskyrimą medicinos daktaras laikė smuklę, atsitiko taip, kad Kalėdų naktį valstiečiai po vidurnakčio virė alų. Prieš auštant, kaip patys papasakojo, pasirodė nematomi demonai, kurie juos smarkiai sumušė. Girdėjosi gaudūs balsai, bet niekas nieko nematė; pusiau gyvi valstiečiai, išmesti į kiemą, ilgai vaitojo ir kentėjo, o kitas dvi dienas praleido itin pamaldžiai. Mano daktaras ir chirurgas, beje, eretikas, matė tai ir patvirtino. Tų, kuriuos ištiko tokia bausmė, buvo trys. [...]

1647 metų birželio 13 diena

Negaliu nepaminti to, kas atsitiko mano nelaiminguose dvaruose. Lietuvoje žaibas pramušė namo stogą, dėl ko kilo gaisras, bet Dievo Apvaizda staiga užleido lietų, kuris tuoj pat užgesino ugnį, tarsi laistydamas ją vandeniu. Visur žaibai ir baisios audros padarė daug žalos. Nesvyžiuje pas mano pusbrolių¹ dėjos stebuklai, būtent: vežimai tarsi traukiami arklių riedėjo per kiemą. Į pačius rūmus du kartus trenkė perkūnas, kuris nepagailėjo net tėvų jėzuitų bažnyčios. Nepaprasti potvyniai, daug sulaužytų užtvankų, pridaryta daugybė žalos, net seni žmonės nieko panašaus neatsimena.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

KOMENTARAI

¹ ... pas mano pusbrolių... – Aleksandras Liudvikas Radvila (1594–1654), Nesvyžiaus kunigaikštis, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio sūnus, didysis Lietuvos maršalka.

EUGENIJA ULČINAITĖ

ALBERTAS VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS

1609–1677

Albertas Vijūkas-Kojelavičius (gimė 1609 metais Kaune, mirė 1677 metų spalio 6 dieną Varšuvoje), lietuvis, nuo 1627 metų jėzuitas, o nuo 1641 metų Vilniaus universiteto profesorius ir rektorius (1653), parašė apie 38 daugiausia teologinio turinio veikalus, drauge buvo ir istorikas bei heraldikas. Svarbiausias jo istorijos veikalas yra dviejų tomų *Lietuvos istorija* (iki Žygimanto Augusto mirties), išleista lotynų kalba (*Historiae Litvanae*, t. 1, Dantisci, 1650; t. 2, Antverpiae, 1669). Vokiečių istorikas Augustas Ludwigas Schlözeris išvertė ją be didesnių sutrumpinimų į vokiečių kalbą ir išspausdino Halėje *Geschichte von Lituanen* [...] (Göttingen, 1776). 1988 metais *Lietuvos istorija* išleista Vilniuje lietuvių kalba.

Lietuvos istorija nėra originalus veikalas, o veikiau Motiejaus Strijkovskio *Kronikos* (1582) perdirbinys lotynų kalba. Tačiau Vijūkas-Kojelavičius Strijkovskį papildė iš Jono Dlugošo *Kronikos*, panaudojo kitus šaltinius.

MEČISLOVAS JUČAS

Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijoje* esamos užuominos apie senąją baltų religiją bei mitologiją perpasakotos iš kitų rašytinių šaltinių, sutrumpintos, be daugelio pirminiuose šaltiniuose buvusių reikšmingų detalių, todėl didesnės reikšmės baltų religijos bei mitologijos tyrinėjimams neturi. Tiesa, Vijūkas-Kojelavičius davė pradžią Lietuvos istoriografijoje iki pat XVIII amžiaus pabaigos populiariai teorijai apie lietuvių kilmę iš herulų. Tačiau ši teorija pagrįsta ne sakytine tradicija, o loginiais autoriaus sprendimais ir ankstesnių teorijų apie lietuvių ir prūsų kilmę kompiliacija. Erazmo Stellos užfiksuotą legendą apie alanų atsikraustymą į Prūsiją ir Vaidevučio išrinkimą jų karaliumi jis sujungė su Lietuvos metraščių ir Motiejaus Strijkovskio *Kronikoje* esančiomis legendomis apie Palemono kelionę iš Italijos į Lietuvą. Tiek Stellos alanus, tiek Lietuvos metraščių ir Strijkovskio italus Vijūkas-Kojelavičius laiko tais pačiais herulais – lietuvių protėviais (Jurginis, 1971, 107–118). Dauguma *Lietuvos istorijoje* esančios mitinės informacijos (legenda apie Palemono kelionę, Spėros, Kerniaus kultus, Šventaragį, Vilniaus įkūrimą, lietuvių bei žemaičių krikštą ir kt.) imta ne iš pirminių šaltinių, o iš Strijkovskio *Kronikos*. Nepaisant to, mitologai (ypač senesnieji) neretai naudojami

ALBERTAS VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS

Vijūko-Kojelavičiaus veikalų (Voigt, 1827; Narbutt, 1935; Jaroszewicz, 1844; Теобальд, 1890; Daukantas, 1893; Grienberger, 1896; Mierzyński, 1900; Basanavičius, 1926; Ivinskis, 1938; Jucevičius, 1959 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Koialowicz, 1650; 1669; 1785; Kojelavičius, 1988.

Literatūra: Bučys, 1928; Matusas-Sedauskas, 1930; Тюнелите, 1968; 1973; Gidžiūnas, 1979; Jurginis, 1988; Jučas, 1985.

Tekstas iš: Koialowicz, 1650; 1669; Kojelavičius, 1988.

HISTORIAE LITVANAЕ

1650, 1669

PARS PRIOR

Liber I

De rebus Litvanorum ante Italarum in Litvaniam adventum.

*Origo
Litvanorum.*

[...] Vniversam hanc Sarmatiae Europaeae portionem, quae Prusiam, Samogitiam, Curoniam, Livoniam, Esthoniā, Litvaniam, Iatvieziam seu Subsylvaniam, aliasque aliquas à Venedico mari remotiores terras complectitur, ab illis olim populis habitatam fuisse, quibus communis ut sermo, ita et origo cum Litvanis. Gothos eos alii, Cimbros alii fuisse volunt, ex insulis Gothici Oceani egressos. At verò quoniam numerosissimi hi populi mutatis primis sedibus totā latē Europā, sub diverso nomine saepius exundarunt; non est planum, quo nomine ab externis scriptoribus appellentur ii ipsi, qui nostratibus dicuntur Prussi, Litvani, Samogitae, Lotavi, Iatvingi, Poloucii, Piecinigi. Mihi inter tot ambages, ubi cardo rei solis conjecturis vertitur, delectum instituenti, non leve argumentum è Wolfgango Lazio fuerit, antiquitus eos populos Herulos nuncupatos. Hic, scriptis praeterito saeculo commentariis, Septentrionalium populorum mutationes eruditè vestigans, cū lib. 20, in Herulorum mentionem devenisset, memorat eorum reliquias

*Herulorum
populares
Litvani.*

Italiâ pulsas in Mega[lo]politano territorio consedis, Verulosque nunc dici. Sermo illis, à reliquis circumjacentibus populis omninò discrepans est; cujus, ut exemplum Lectori scriptor exhiberet, vulgari eorum linguâ sacram Orationem cubitalibus literis executus est. Hanc cùm attentius legerem, eandem omninò magnâ parte esse deprehendi, cum illa, quam inter Litvanos ac Lotavos, usus hodie retinet. Herulis proindè veteribus, Litvaniam, et reliquas ejusdem gentis provincias, sedem atque originem fuisse vix possum ambigere. Accedit, quòd leges et instituta Herulorum, paria sint illis, quae de Majoribus Litvanorum varii prodiderunt. Vtrisque iidem ferè in religionibus ritus: utrisque olim mos propinquos, senio aut morbo spem omnem evincen- te confectos, trucidandi: mancipia, equos, canes, et quidquid in vivis carum habuissent, funerali rogo, unà cum defunctorum cadaveribus exurendi: aliaque sexcenta. Ipsa vetera Ducum ejus gentis nomina, similium vocum affinitate, ad commune populorum iisdem terris pro- gressorum genus, legentis memoriam retrahunt. Quis enim Zivibun- dum, Algimundum, Narimundum audiens, non facilè cogitet Herulum quempiam aut Longobardum nominari? Haec porrò nomina Litvaniae Principum sunt. [...]

[...] Leges deinde tulit, quibus vagos concubitus severè inhibuit; perpetua verò conjugia, ad unam thori consortem restrinxit. Familiam tantam cuique permisit, quanta domesticis laboribus sufficeret: eadem necessitate pecorum numerum definivit. Debiles praeterea, laboribus- que ineptos, ali vetuit: qua in re, ita durior ejus genius humanitatis jura procul caverat, ut naturae ipsius oblitus fuerit. Permisit enim filiis, ut parentes, ob aetatem aut morbum, labori jam impares, strangulatione è vivis expungerent: atque ita sese et domum impensis inutilibus ex- pedirent. [...] Summum se sacrorum Regem seu Pontificem, antequam Principatu abivisset, creavit: eum qui hoc magistratu deinceps funge- retur *Krive Kriveito* dici voluit. Nomen hoc, à Graeco sermone deriva- tum, et sanctum sanctissimum significare, quidam autumant. Sedem Antistiti et sacris, in oppido Romnove fixit: lucum quernum ibidem Diis consecravat. Locus is vastatus deinde, atque excisus est à Polonis, mortem D. Adalberto supremi sacrificuli jussu illatam ulciscens: Oppidum verò eodem loco deinceps excitatum *sacra securis* etiamnum nuncupatur. [...]

*Ordinatur
Respublica
Prussorum
et Alanorum.*

Liber II

De rebus Litvanorum, ab Italarum in Litvaniem adventu,
imperante Palaemonis familia.

Anno 924. [...] Adverso flumine interiora continentis ingressi, ad ostium Dubissae amnis, loco commodo, inter amaenam camporum latè à littore excurrentium planitiem, prima coloniae novae fundamenta jecerunt. Romanova tunc dicta est, à posteris Romnove et Romove, *Krive kriveiti* postea sacrorum apud Litvanos praesidis sedes: Gedimino imperante, ab Equitibus Ordinis Theutonicorum Fratrum, vulgò Crucigerorum, funditus excisa. [...]

*Palemon
Italus Dux
Litvaniae et
Samogitiae.* [...] Verùm ut in ulteriore Italia, nemo fortasse aliter, quàm Christiano ritu, superis litabat: ita Provinciae Alpibus admotae, et primae erant ad injuriam, barbaris ex intervallo in Italiam irrumpentibus; et ad colluviem variarum superstitionum privatim retinendam, pertinaces. Idolorum enim cultus saepiùs instaurabatur ab iis, quorum familiis Herulorum, Gepidarum, Gothorum aut Longobardorum reliquiae, initia dederunt. Per hos, haereditate transscriptae superstitiones, ad posteros propagabantur. Palaemon itaque inde oriundus, plurium Deorum venerationem, in Litvania non sustulit: quin etiam ex vetere ritu ordinatam, novis insuper religionibus auxit. Ille est, qui primam in Litvania coloniam Romanovam, religionibus servandis, ipsarumque supremo Pontifici, dedicavit: [...]

*Filii
Palaemonis,
Duces Litva-
niae, Borcus,
Spera, Cu-
nassus seu
Cunas.* [...] Ad supremum imperii jus, et aetatis judicio, et omnium voluntate successerat parenti mortuo Borcus: sed hic quoque absque prole extinctus, Sperae fratri cessit. Parentatum Principi ex more gentis rogo funerali. Cineribus eodem loco cum honore sepultis: Mausolaei vice, statua imposita: illa à posteris, simul cum loco, in sacris habita; et in tempora usque Iagiellonis Divinis honoribus culta. [...]

Anno 1089. [...] Iam Kiernus annis gravis, neque imperio neque vitae sufficiebat. Metuebat porrò cautus Princeps, ne discordiarum contagione, quam per vicinam Russiam magno ejus malo serpere videbat, Litvania corripetur. Evenissetque id fortasse, si morte ejus res ad interregnum devenissent: neque enim haeredem fortunae suae filium habebat. Quare convocatis proceribus et magnitudine periculi indicatâ, Zivibundum è Iuliani Dorsprungi posteris, juvenem imperio parem, filium sibi adoptat, dataque ei mox in connubium unicâ filiâ Pojatâ, dotis nomine Ducatum Litvaniae attribuit. E vivis deinde cùm excessisset, magnificâ

(quam illa aetas ferebat) pompâ elatus, in edito colle Dziewaltoviae propinquo, sepultus est. Posita honori ejus statua lignea, quae deinde divinis caeremoniis per plures annos culta, cū tempestatibus tandem cessisset, lucus peramaenus ibidem succrescens Vestae dedicatus est. Attributi praeterea sacerdotes, qui perpetuum ignem quercu alerent: hi superstitiosos hos ritus, ad Christiana usque tempora perduxerunt. [...]

Liber III

De rebus Litvanorum obtinente Principatum,
familiâ Iuliani Dorsprungi.

[...] Kukovoite circa eosdem annos mortuo Principatum in Litvania vetere Vltraviliensi et Samogitiâ obtinuit Vtenes filius. Is parentis sepulti honori statuum pedestrem in edito ad Swientam amnem colle dedicavit: Lucus nunc ibi est: antiquitus inditum nomen, et sepulti Principis memoriam retinet, Kukovoitis vulgò dictus. [...]

*Vtenes Lit-
vaniae et
Samogitiae
Dux.*

Liber IV

De rebus Litvanorum obtinente rursus Principatum
familiâ Palaemonis.

[...] At Mendogus sacra quidem metu nuper suscepta, palàm praeferre: privatis verò ad Ethnicas aras sacrificiis impiè eadem violare.

An. 1254.

[...] Pertinacia pugnantium in aliquot horas dubiam utrinque victoriae spem sustinuit: tandem Christiani profligati. Nobilissimus quisque aut captus, aut caesus. E praecipuis captivis sorte lectus Hirschas nobilis Magdeburgensis, qui inter triumphos, barbaro ritu ad Deorum venerationem equo insidens armatus, vivus exustus est. Miserabili huic fato clementiâ aliquorum, quos ante amicè coluerat, bis exemptus fuerat: cū tertiò tandem eadem sors cecidisset, respuit vitam quam barbarae miserationi deberet.

*Christiani
à Prussis
Ethnicis
profligati.*

Liber V

De rebus Litvanorum obtinente rursus Principatum
familiâ Iuliani Dorsprungi.

Suintorogus
Vtenides
M. Lit. Dux.

Vniversa Palaemoniâ gente per Litvaniam, continuis funeribus exhaustâ, solus ex ea superfuerat Volstinicus. Quare ab ejus morte, restitutus est Principatus Iuliani Dorsprungi posteris, ipsâ quadam Litvanæ fortunæ necessitate. Vivebat enim adhuc Suintorogus Vtenides, annorum nonaginta sex vetulus. Puer ille olim è parentis testamento cesserat Ringoldi patruī curæ, ab eodem paterno principatu, per tutelæ speciem, exutus. Adultus deinde acceperat à Ringoldo præfecturam Samogitiæ. ex eo ille loco, alienam fortunam tantum spectare, neque suam vicem indignari. Inter varias Principum factiones et caedes, ipse solus ut jure principatui proximus, ita quietiore ingenio ab omni ambitione remotissimus, extra invidiam et suspiciones agebat: cujus humilem fortunam, non ambitioso animo junctam, prouius erat partibus, contemnere, quàm subvereri. Augebat securitatem. quod nullam ferè Reip. partem attingeret: hinc vacuam curis et periculis vitam, diutius produxit. In hunc igitur, quanquam magno jam natu senem, Proceres animo inclinari; cum votis designare: præcipuè quod familiam filio, nepotibus, et pronepote adulto, firmam haberet. Atque, ut inter aduersa superstitiosiores hominibus mentes sunt, religioni jam ducere, si eum negligerent, cui ad imperium jus potissimum esset. Quis sciret, num intestina, quibus flagraret Respublica, odia, et frequentatæ Principum caedes, non à Superis immitterentur, in vindictam erepti per injuriam Suintorogo Principatus. Consultum etiam Reip. fore, si post tot civiles motus, atrocesque jactationes, in ejus Principis humeros ad respirandum reclinaretur: cui affectus, et naturæ moderatio et annorum gravitas composuissent. Sensisse satis jam Principes eos, quibus cupiditates per ætatem necdum deferbuissent. Maturatum itaque est cum comitiis Kiernoviam: ne diuturnitate interregni, factiones et ambitio, vires cum tempore sumerent: sed neque inter ipsa comitia sententiis multum variatum est. Omnium consensu M. Lit. Dux renunciatus Suintorogus; nequicquam decrepitam senectutem obtendens, communibus studiis cessit. [...]

An. 1268.

Giermondus
M. D. Litvā-
niæ.

Giermondus Suintorogo solitis ritibus suffectus, primos sui principatus menses rebus domi componendis exegit. Ante omnia parenti defuncto ut præscripserat ipse, justa legitimè persolvit. Cum enim viveret Suintorogus, fortè inter venationes inciderat in locum peramaenum, quo Vilna amnis planitiem altis montibus subjectam, et pineto

hinc inde consitam decurrens, Viliae illabitur. Amaenitas situs, cūm ad primum conspectum senis animum occupasset, petiit à Giermondo, ne alibi pro defuncti exuviis, aut rogo, aut sepulchro, aream quaereret; utque is campus cremandis Principibus, humandisque eorum cineribus, sacer perpetuò in posterum esset. Executus est universa Giermundus ex fide: campum latè excisis arboribus perpurgatum, ipse ritè dedicavit: relictus in proximo lucus, Fulminis vulgò Perkuni, tempestatum praesidis Numini; ut religionibus ipsis locus deinceps frequentior populo fieret: erecta praeterea sacerdotia, copiosis redditibus attributis. Officium sacerdotum erat, ad praescriptos ritus, ignem perpetuum quercu et pinu alere: qui si aliquo casu fortè extingueretur, neglectae aut non ritè procuratae religiones ipsius sacerdotis exustione expiabantur. Locus is Suintoroha (id est, Sancta area,) dictus, et nomen et ritus illos profanos ad Iagelonis usque principatum retinuit. His ita ordine peractis, Principis defuncti corpus, militari habitu à proceribus ad rogam elatum est: editiore pyrae loco, haud longè à Principe, locata arma, quibus à tyrocinio usque militari usus fuerat, gladius, hasta, pharetra cum arcu et sagittis: inferiore loco falcones, paria bina canum venaticorum, servus et equus, qui viventi maximè in deliciis: haec universa, cum subjectus ignis corripuisset; tum sublatà simul comploratione, proceres ursorum et pantherarum resectos ungues, extremi obsequii vice in flammis jactare. Nam de altera vita, quam habituri à morte essent mortales, redituque animarum ad sua corpora, cum DEUS quispian, illis ignotus, ad jus dicendum in altissimum montem universum mortale genus, evocaturus è tumulis esset, apud veteres illos Litvanos, rerum Divinarum penitus rudes, quanquam barbarè et superstitiosè, tamen aliquid credebatur. Existimabant igitur mortuos olim unguibus illis opus habituros, cūm praeruptus, altusque mons, per difficiles aditus, singulis superandus esset. Curatis ita sacris, praescriptisque ceremoniis, quibus deinceps Principum vitâ functorum corpora eodem loco cremarentur, ad rem civilem curas advertit. [...]

*Superstitio
vetus Litva-
norum, in
cremandis
corporibus
defunctorum.*

Liber VI

De rebus Litvanorum, Principatu ad Caesarini Columnae
posteros translato.

[...] Toto deinceps anno vehementer Litvania Crucigerorum armis, maximè Ludovico Libentelle, per intervalla excursions instaurante, divexata est. E Pistoviensi tractu pecora omnia abacta, multisque mor-

*An. 1294.
Crucigeri
saepius
Litvaniam
affligunt.*

talium caesis, septuaginta tantum capita in servitutem abducta. Rom-nove oppidum, sacrorum et summi eorum Praesidis inter Litvanos sedes, captum et penitus excisum. [...]

Liber VII

De rebus Litvanorum sub Gedimino et Iavvnuta Principibus.

- An. 1321. [...] Devictâ pacataque Russiâ, Kiernoviae Gediminus triumphum egit: post habitum Diis, more patrio, honorem, exercitum stipendiis donisque militaribus auctum, dimisit. Inde ad pacis artes versus, quod de Prussico faedere supererat temporis, ita inter venandi studia ad recreandas praeteriti belli curas dispensabat: ut ordinandae interea Reipublicae, et civitatibus condendis, intenderet. Trokos imprimis haud procul Kiernoviâ è singulari venationum successu sumpto omine, condidit: atque ut ipsâ curiae praesentiâ civitas facilius incrementa sumeret, eodem Principatus Litvaniae sedem, Kiernoviâ transtulit. Melioribus deinde auspiciis ad confluentis Viliae Vilnaeque ripas alterius urbis fundamenta jecit. Haud procul à Suintoroha (ubi Principum funeribus aream lucosque Diis dicaverat olim Germundus) exactum è profundioribus sylvis et abruptis montium, sylvestrem bovem, (Vrum vocamus) proprio telo ipse Princeps in edito monte confecerat. Iessum diurnae venationis labore, et confectae bestiae eventu recreatum, cùm proxima nocte in Suintoroha campo pernoctantem arctior somnus oppressisset, videre sibi visus est in eo ipso montis vertice, in quo feram illam occiaderat, grandem stare lupum, aut ferro solido ductum, aut ferrata lamina undique munitum: in quo centum alii inclusi lupi, ingenti ululatu circumjacentes lat è campos sylvasque implerent. Expectatus non vulgare aliquid in eo viso suspicari. Sive quòd genius aliquis altior, eam cogitationem objectaret; sive quòd, *ubi fata destinata à Supremo Numine telam ordiri incipiunt, suus cuique animus sibi genius est*: sive etiam ex more gentis, cui (ut ceteris *Ethnicis*) omnia, religionum plena habebantur. Insolentia somnii, et quòd loco sacro dormienti obvenisset; maximè religioni erat. Consulti mox, qui in proximo agebant pontifices, uti arcana panderent. Lizdeyco tum inter illos, summus Pontifex, seu voce patria Krive Kriveyto, sacris praeerat. Hic olim infans inter sylvas in aquilae nido vel ut alii tradunt, de arbore cum cunis pendens, à Vitene ipso inter venandum repertus, ejusque mandato ad Deorum altaria educatus, et à puero patriorum sacrorum scientiâ im-

Gediminus
Trokos
condit.

Vilnae,
Metropolis
Litvaniae,
fundande
occasio.

butus, optimus arcanorum interpret tunc censebatur. Ille Principem bono animo esse jubet. Quod ipsi Principi, quod Reipublicae Litvanae auspicio eveniret, sequeretur feliciter Deos monentes: lupum ferreum portendere arcem et urbem, quam in eo loco esset conditurus. Eam urbem gentis atque universarum Litvaniae subjectarum provinciarum caput futuram; sedem Principum, qui rerum à se gestarum famâ, varias orbis regiones impleturi essent. Paruit Princeps Pontifici, è superûm, ut putabat, mente, legitimè consilium expedienti. Caeremoniis omnibus ritè persolutis, arci locum designat, montis editi caput; in quo Vrum nuper occiderat. Aream Suintoroha nuncupatam, quam ad radicem ejusdem montis Vilna fluvius flexuoso sinu ambit, aggeribus palis ac loricâ permuniri jubet, reliquum spatium urbanis aedificiis relinquitur. Opinione citiùs res peracta. Operis undique jussu Principis contractis, superior inferiorque arces, ut mos muniendi eâ aetate ferebat, excitatae. Civitas publicis sacris ac profanis, privatisque Principum et promiscuae plebis aedibus, ita citò excrevit: ut vel ipsa initia urbis, non vanum Pontificis fuisse augurium confirmarent. In prima jam herbâ, surgentis fortunae spes, non obscurè cernebantur. Certè ad aetatem nostram, ita omni ornamentorum genere cumulata pervenit; ut cum amplissimis urbibus, in certamen deduci meritò possit. Amplitudine, opibus, incolarum multitudine, peregrinorum varietate ac frequentîâ, templorum majestate, Vniversitate literariâ, commerciorum copiâ, ceterisque urbium ornamentis, inter Sarmaticas nobilissima, Sedes Principum, Iudiciorum, Literarum et Commerciorum, rei sacrae ac civilis caput. [...]

*Vilna urbs,
et arces,
à Gedimino
conduntur.*

Liber VIII

De rebus Litvanorum sub Olgerdo Principe.

[...] Marchio Brandeburgicus cum Comitibus Namensi et Hennebergensi atque Crucigeris Equitibus, magnis copiis, post vastata obvia, arcem Pullen seu rectius Punie, obsedit. Quatuor illic bellatorum millia erant, qui ad primum de hoste nuncium cum universâ familiâ è finitimis agris eò convolaverant. Fatigarunt diu hostem, non pro maenibus modò pugnando, sed apertis etiam portis erumpere in oppugnantes non infeliciter ausi. Caesis tamen multis, pluribus vulneratis; cum defensorum numero, defendendae quoque arcis spes, imminui caepit: praesertim quòd laxati variè, quâ cuniculis, quâ arietibus muri, parum

*An. 1336.
Crucigeri
Punie arcem
oppugnant
in Litvania.*

praesidii jam haberent. Consilium itaque desperatione plenum aggrediuntur: ne hosti cedant, arma in suos atque seipsos vertunt. Comportatâ ingenti strue, quidquid rapere hostis posset, in ignem congerunt. Vxores, prolem, et quidquid imbellis aut sexûs, aut aetatis, caedunt, atque in flammas conjiciunt. Vbi ita suis parentassent, seipsos Praefecto arcis jugulandos praebent, qui deinde ultimus ipse ferro sponte incumberet. Memorabile certe facinus, si in virtutis materiam incidisset! *sed haec est incultarum mentium infelicitas, quòd ingentes animos ac vires, in vitia et desperationem consumant.* Dum ita illi furunt: muros defensoribus destitutos Germani subeunt; irrumpunt, Tragaediae finem abrumpunt. Pauci jam supererant: sed hi quoque eâdem obstinatione, quâ à Praefecto expectabant mortem, inter hostem quaerere; ruere in confertos. Vix aliqui potuere vivi accipi: omnes caesi. [...]

*Litvanorum
desperata
fortitudo.*

Liber IX

De rebus Litvanorum Rempubicam administrante Iagelone Vladislao.

Polociam recipiunt, Vigundum capiunt. [...] Ejus belli curâ liber Iagelo, Vigundo fratre captivo ad Checiensis arcis carcerem relegato, firmandis Polonicis rebus, per varias interregni vices non parum concussis, neque adhuc quietis, impensius se commodavit: tum ut initio Regni, incolis se quàm maximè probaret, tum ut sequens annus expeditior sibi relinqueretur, ad Christianam religionem studiosius totâ Litvaniâ propagandam. Itaque composita ad leges per Poloniam tranquillitate, primis mensibus hybernis Vilnam cum Regina venit. Aderant comites Regi è Polono Senatu, Archiepiscopus Gnesnensis Bodzenta, Ioannes Episcopus Cracoviensis, Ianussius et Semovitus Mazoviae, Conradus Olesnicensium Duces, Palatinus Posnaniensis, Bartholomaeus de Wiszemborg, Christinus de Koziegłowy Sadecensis, Nicolaus Ossolinski Vislicensis Castellani Cancellarius Regni Zaklikus de Miedzygorze, Procancellarius Nicolaus Moskorowski, et Supremus Camerae praefectus Spitko de Tarnow. Post peracta hospitalia festa, genti universae ad initium verni per quadraginta dies jejunii comitia indicta. Frequentes ordines convenere atque inprimis Principes Regii sanguinis. Statutum ibi est uti superstitiosus plurium Deorum cultus totâ Litvaniâ, caeterisque Litvani juris provinciis, penitus eliminaretur: et Christiano ritu unum Supremum Numen ab omnibus deinceps adoraretur. Legem eam primi sunt executi, qui ex Equestri

Iagelo è Polonia in Litvaniam venit.

Comitiis indictis, aufert superstitiosum plulium Deorum cultum.

Ordine Comitiis interfuere. Christiano instituto sacris aquis abluti: tum in area arcis infimae, quo loco, Perkunas vulgò, Fulminum praeses perpetuo igne curabatur, templum D. Stanislai titulo per Archiepiscopum Bodzentam dicatum est: à Iagelone amplissimi census Episcopo Vilnensi, caeterisque Sacerdotibus ejus Collegii, vulgò Canonicis attributi. Episcopus renunciatus est Andreas Vasillo nuper reginae à sacris confessionibus, vir nobili in Polonia Iastrzebicorum genere ortus, religiosam inter Franciscanos vitam professus. [...]

*Episcopatum
Vilnensem
cum aliis Ec-
clesiis erigit.*

[...] Dimissâ deinde in Poloniam cum Polonis Proceribus Reginâ; ipse rudibus ad Christiana sacra adducendis omni studio incubuit. Difficilem admodum hunc laborem inprimis expertus est: *nihil quippe durius in humanis, quàm avitas religiones, quibus quisque innutritus sit, alieno jussu ejurare. Neque enim reverentia metusque Deorum ille, qui à tenero mentibus injectus, cum annis crescit, rudibus animis vi solâ evelli potest.* Cùm tamen adverterent jubente Rege sacros ignes extinguere, aras atque adyta profanari, lucos succidi, serpentes necari, atque omnia securè ac impunè perpetrari: tum vana esse, quae hactenus timuissent, suspicari; ac metu sensim imminuto, in Principum religiones spontè transire. Fortè cum Sacerdos gente Bohemus, de nomine Hieronymus, simulacrum Dei Perkuni, securi demoliretur, incauto ictu pedem sibi graviter sauciaverat: itaque populus Numinis violati irâ haec accidisse vociferari, religiones suas profanatas plorare: at cùm idem Hieronymus, ductâ super vulnus manu, Crucis sacrae effigiem designasset; verique Dei nomine invocato, sanum repentè pedem circumstantibus ostendisset: tum verò insolentis prodigii spectaculo attoniti, novae religionis dignitatem suspicere, antiquae vanitatem deridere. Accedebat quòd Princeps ipse universam Litvaniam lustrans, non verecundaretur Christianam doctrinam ad frequentem plebem Litvano idiomate interpretari. Sacerdotes enim ejus linguae satis periti ad manum haberi non poterant. Confluebat in dies populus; non humanitate solùm, sed et munificentîâ Principis excitatus: nam quòd rusticanae plebi, solius lineae ac pelliceae vestis hactenus usus fuisset, singulis verò qui sacro fonte abluerentur, lanea albi coloris attribueretur; magni concursus fiebant. Oportebat ad fluvii ripam constitutos, per cohortes recenseri, atque singulis cohortibus sua designando nomina, aquis aspergendo tingere. Triginta millia rusticanae ac oppidanae plebis eâ expeditione, sacro fonte abluta esse memorantur: atque adeo in hanc diem fluvii, ad quorum ripas Christiana haec expiatio peracta est, populari vocabulo vocantur Swienta: cui respondet latina vox Sancta. [...]

*Posnanien-
sem Episco-
pum Romam
mittit.*

*Agrestes
ad sacra
Christiana
inducit.*

PARS ALTERA

Liber II

De rebvs Litvanorvm sub Principe Alexandro I. Vitoldo.

*Iagelo et
Vitoldus
circa conu-
ersionem
Samogitiae
laborant.*

Republicâ procuratâ, dimissisq̃ue comitijs, Iagelo Rex et Vitoldus, ad religionis negotium in Samogitia promouendum, curas omnes vertunt. Magno delectu è Polonia ac Lituania caelestis disciplinae Magistri euocati, qui rudibus fictorum numinum superstitione implicatis, veri Dei, Diuinarumq̃ue rerum notitiam patrio sermone explanarent. Multis omnino laborandum fuit, in eo populo ab auitis sacris abstrahendo: neque ipsi Principes extra partem laboris fuerunt, cùm magis ardua intellectu, ad rudium captum vernaculo sermone explicanda essent. Mixta erat minis, muneribus, promissis, ac precibus doctrina. Nihil autem ita ad persuadendam supremi Numinis venerationem valuit, quemadmodum insperati illis euentus; quando ea, quae hactenus vt Sacrosancta coluissent, impunè à Christianis Sacerdotibus violari videbant. Ignem sacrum, qui perpetuâ sacrificulorum curâ ad Niewiazam alebatur, extinctum esse, idola euersa, lucos excisos, varia suarum religionum fomenta deleta; deos tamen suos quiescere, neque violatoribus poenas sacrilegii exigere; primùm mirari: mox vana esse suorum Numinum nomina suspicari; tandem, quae tamdiu fuissent reueriti, vt ridicula contemnere. Inito demùm populari consilio, virum ante alios natu grandem delegerunt, qui omnium nomine sic Principes alloqueretur. Hactenus pro cultu antiquorum Numinum, et sacris nostrorum maiorum vsu firmatis, contumacius fortè, quàm nostram erga vos subiectionem decuisset, egimus: Est enim ac debet esse, maior Numinum, quàm Principum reuerentia. Posteaquam verò Deos nostros, ita nobis laudatos, vestro iussu violatos, nihil pro se audereaduertimus, aut parùm, aut nihil virium illis esse, minimè dubij, vestro Numini, tanquam fortiori, volentes accedimus, eiusque venerationi nos in futurum mancipamus. Acceptus perhumaniter à Principibus Orator, reliquis fuit auctor, ne exequi morarentur, quod per illum polliciti fuerant. Frequentiores ergo deinde ad audiendos de rebus Diuinis sermones, ediscendaque verae religionis praecepta, confluebant. Accidisse inter haec lepidam rem Nicolao Wenzky Ordinis Praedicatorum sacerdoti, ad populum praesentibus Principibus verba facienti, aliqui memorant. Explicabat fortè de suggestu, creati orbis seriem sacer Orator: cùm grandis natu

*A. 1413.
Samogitae
religionem
Christiana
suscipiunt.*

vetulus sacerdotis sermonem interrumpens, populum elatâ voce alloquitur: Mihi credite viri: Quaecunque ab hoc iuuenculo homine dici audistis, ficta profectò sunt. Vnde enim ille haec nosset, cum ego tot annos, et prope saeculum integrum, vita et memoriâ complexus, nequaquam horum recorder? Abijsset tota concio in risum, nisi Rex auctoritate sua Sacerdoti fidem fecisset apud populum. Perbenignè enim tum edentulum illum, tum reliquos allocutus, edocuit: sacros Oratores, non ea pro concione dicere, quae ipsi aut oculis suis vsurpâssent, aut aetate attigissent; sed quae pluribus ante saeculis supremi verique Dei potentiâ effecta, ex maiorum doctrina, scriptorumque vetustitorum monumentis, ac praecipuè, ex Diuinis libris, hausissent. Post laborem diuturnum, superata est tandem rudis populi ignorantia, atque vniuersi doctrinae Christianae rudimentis pro captu instructi, sacro fonte ad Catholicam religionem sunt initiati, magnâ Iagelonis, Vitoldique voluptate. [...]

Liber IV

De rebvs Litvanorvm sub Principe Sigismundo I. Kieystutiade.

[...] Fuit Princeps, corpore laborum ac incommoditatum patientissimus; animo ad excelsa erecto. Staturâ mediocri, facie ac collo, oblongis. Curandi corporis studiosior videbatur, quòd balneum in singulos aut alternos dies, adhiberet. Caeterum cibi potûsque parcus, vino semper abstinuit. Rudi, simplici que habitu contentus, nihil in veste fastuosum admittebat. Venationum à puero studiosior, earum vsu corpus ad ferendos labores indurabat. Munificentiâ in omnes, sed praecipuè in templa, et externos, insigni: nullum ipse donum, quantumvis exiguum respuere; neminem supplicantem spe omni praecisâ repellere, verum aliquâ donatum parte, benignè à se dimittere solitus. Egentiores magnâ comitate inuitabat, ad explicandas suas iniurias: quamquam, quòd neminem libenter offenderet, tardiore se in ferenda sententia gereret. Cùm domo egrediendum foret, vno pedi insistens, ter in gyrum se circumagebat. Veterum superstitionum has fuisse reliquias, credebatur: at quia, quâ animi sententiâ id faceret, nulli aperuit, superstitionis ego non damnauero. Ita enim in Missae sacrificio, cùm ad cultum populi, sacra Hostia à Sacerdote in altum leuaretur, ille in terram prostratus, festucam aut quidpiam simile arreptum minutimque confractum

*Mores
Iagelonis.*

abijciebat. Neque tamen id supersticiosum dixeris, quòd eo argumento Supremi Numinis in omnia auctoritatem, regiorumque capitum subiectionem, publicè se profiteri affirmaret. [...]

LIETUVOS ISTORIJA

1650, 1669

PIRMA DALIS

Pirma knyga

Apie lietuvių praeitį prieš italų atvykimą į Lietuvą

*Lietuvių
kilmė*

[...] visoje europinės Sarmatijos dalyje, apimančioje Prūsiją, Žemaitiją, Kuršą, Livoniją, Estiją, Lietuvą, Jotvingiją, arba Poleksiją, ir kai kurias kitas žemes, gerokai toliau nuo Venedų jūros esančias, kitados gyvenusios tautos, kurių ir kalba, ir kilmė bendra su lietuviais. Vieni juos taria buvus gotais, kiti – kimbrais, atsikėlusiais iš Gotų vandenyno salų. Kadangi šios labai gausios tautos, palikusios savo senąsias sodybas, pasklido po visą Europą įvairiausiais pavadinimais, tadgi nesvarbu, kokių vardu svetimšaliai rašytojai vadina tuos, kurie mūsiškių vardijami prūsais, lietuviais, žemaičiais, latviais, jotvingiais, poloviečiais, pečenegais. Man, ieškančiam išeities iš tokių abejonių, kai reikalo esmė paremiama tiktai spėliojimais, daug padėjo Volfango Lazijaus teiginys, kad senovėje šios tautos buvusios vadinamos herulais¹. Jisai, praėjusiame šimtmetyje parašytuose raštuose mokslingai nagrinėdamas Šiaurės tautų klajones, 20-oje knygoje, paminėjęs herulus, pasakoja, kad jų likučiai, išvyti iš Italijos, buvo įsikūrę Megalopolio apygardose ir dabar vadinami verulais. Jų kalba esanti visai skirtinga nei aplinkinių tautų, ir rašytojas, norėdamas parodyti skaitytojui tos kalbos pavyzdį, surašė uolekties dydžio raidėmis šventąją maldą jų kasdienine šneka. Atidžiau ją skaitydamas, suvokiau, jog ši kalba visai ta pati, kokia šiandien šneka lietuviai ir latviai. Todėl vargu ar galima abejoti, kad senovės herulai turėjo sodybų ir gavo pradžią Lietuvoje bei kitose šios genties žemėse. Šį spėjimą patvirtina ir tai, kad herulų

*Lietuviai –
herulų gimė-
naičiai*

įstatymai ir papročiai tokie patys, kokius, kaip pateikia įvairūs šaltiniai, turėjo lietuvių protėviai. Ir vieni, ir kiti turėjo beveik tas pačias tikėjimo apeigas, ir vienu, ir kitų papročiai kitados buvo panašūs – žudyti nukaršėlius arba visai beviltiškus paliegėlius ir kartu su mirusiųjų lavonais ant laidotuvių laužo deginti jo vergus, žirgus, šunis ir visa, kas gyviesiems buvo brangu, ir t. t. Seniausieji tos genties vadų vardai, dėl panašių žodžių giminingumo skaitančiajam primena, jog tautos yra išėjusios iš tų pačių žemių ir yra bendros kilmės. Girdėdamas Živibundo, Algimanto, Narimanto vardą kas gi nepagalvos, kad tai koks herulas ar langobardas? Vėliau šie vardai tapo Lietuvos kunigaikščių vardais. [...]

[...] Pagaliau [Vaidevutis]² išleido įstatymų, kuriais griežtai uždraudė palaidus sanguliavimus, o santuokas apribojo vienu sutuoktiniu. Kiekvienam leido turėti tiek šeimynos, kiek reikėjo namų darbams, ta pati būtinybė vertė jį riboti ir gyvulių kiekį. Be to, uždraudė auginti silpnus ir darbams netinkamus; šiuo atveju jo atšiaurokas protas nepaisė nė žmoniškumo, užmiršo net pačią prigimtį. Mat leido sūnums pasmaugti tėvus, t. y. atimti jiems gyvybę, dėl amžiaus ar ligos nepajėgiančius darbo dirbti, kad jie bei jų šeimos išvengtų nereikalingų išlaidų.

[...] Anksčiau nei atsisakė valdžios, jis [Vaidevutis] pasiskelbė šventenybių valdovu, arba vyriausiuoju žyniu; o vėliau tas pareigas eisiantį jis nutaręs vadinti *Krivių krivaičiu*. Kurie ne kurie tvirtina, jog šitas vardas kilęs iš graikų kalbos ir reiškias švenčiausiąjį šventąjį. Apgyvendino vyriausiąjį žynį ir aukas įsakė aukoti Romuvoje, ten pat šventą ažuolyną paskyrė dievams. Toji vieta vėliau buvo nuniokota ir iškirsta lenkų, kurie keršijo už mirtį šventojo Adalberto, nužudyto vyriausiojo žynio nurodymu. Toje pačioje vietoje vėliau buvo įkurtas miestelis, dar ir dabar vadinamas *Šventakirviu* [...]

*Tvarkoma
prūsų ir
alanų
valstybė*

Antra knyga

Apie lietuvių praeitį nuo italų atvykimo į Lietuvą,
kai valdė Palemono šeima

[...] Plaukdami prieš srovę [italai] į krašto gilumą, prie Dubysos žiočių, patogioje vietoje, pakrantėmis plačiai išsidriekusiame gražioje lygumoje, padėjo savo naujos sodybos pirmuosius pamatus. Toji sodyba, tada vadinama *Roma nova*, paskui Romnove bei Romove, vėliau tapo

924 metai

vyriausiojo lietuvių žynio Krivių krivaičio būstine, kurią, Gediminui viešpataujant, iš pamatų išgriovė Vokiečių ordino vienuoliai riteriai, paprastai vadinami kryžiuočiais. [...]

Italas Palemonas – Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikštis

[...] Teisybė, nors Italijos gilumoje niekas galbūt nesimeldė kitaip, nei leidžia krikščionių apeigos, tačiau prie pat Alpių esančiose žemėse, kurias pirmiausia niokojo tarpekliais verždamosi į Italiją barbarų gentys, atkakliai buvo laikomasi visokiausių prietarų. Daug kartų iš naujo imdavo garbinti stabus tie, kurių šeimoms pradžią yra davę herulų, gepidų, gotų ar langobardų likučiai. Šie paveldėtus prietarus perduodavo vėlesnėms kartoms. Tad ir Palemonas³, kilęs iš tokių, nepanaikino Lietuvoje daugelio dievų garbinimo: senąsias apeigas jis dargi papildė naujais prietarais. Pirmąją Lietuvos sodybą Romanovą paskyrė jį vyriausiajam žyniui, turinčiam saugoti tikėjimą. [...]

Palemono sūnūs Lietuvos valdovai: Barkus, Spera, Kūnasijus, arba Kūnas

[...] Tėvui [Palemonui] mirus, aukščiausią valdžią valstybėje, ir pagal amžių, ir pagal visų valią paveldėjo Barkus kadangi pats mirė bevaikis, tai valdžia atiteko broliui Sperai. Pagal genties papročius valdovą sudegino ant laidotuvių laužo. Toje pačioje vietoje pagarbiai užkasus pelenus, buvo pastatyta tarsi atminimo statula, kuri palikuonių buvo laikoma šventenybe, kaip, beje, ir visa vieta, ir kuri iki pat Jogailos laikų buvo garbinama kaip dievas.

1089 metai

[...] Kernius jau buvo nukaršęs, nepajėgus pakelti nei valdymo, nei gyvenimo naštos. Todėl ir nerimavo apdairus valdovas, kad Lietuvos neimtų draskyti nesantaika, kurios didžiai pragaištingą antkrytį jis matė siautėjantį kaimyninėje Rusijoje. Galbūt šitaip ir būtų atsitikę, jeigu, jam mirus, būtų prasidėjęs tarpuvaldis: mat, savo nelaimėi, neturėjo jis sūnaus – įpėdinio. Todėl, sukietęs didikus ir paaiškinęs jiems didžiulį pavojų, jis išūnijo Živibundą, vieną iš Julijono Dausprungo palikuonių, jaunikaitį, pajėgų valdyti, netrukus jam į žmonas atidavė vienturtę dukterį Pajautą, o kraičio pridėjo Lietuvos kunigaikštystę. Kai pasitraukė iš gyvenimo, jis buvo iškilmingai pašarvotas (kaip tais laikais derėjo) ir ant aukštos kalvos prie pat Deltuvos palaidotas. Jo garbei buvo pastatyta medinė statula, kuri daugelį metų buvo garbinama kaip dievas; kai galop audros ją nugriovė, toje vietoje užaugusią giraitę paskyrė Vestai. Be to, buvo paskirti žyniai, jie amžinąją ugnį kūreno ažuolinėmis malkomis ir šias prietaringas apeigas išsaugojo ligi krikščionybės laikų.

Trečia knyga

Apie lietuvių praeitį, kai valdė Julijono Dausprungo šeima

[...] Apytikriai tais pačiais metais mirus Kukovaičiui, valdžią senojoje Lietuvoje (Užneryje) ir Žemaitijoje perėmė jo sūnus Utenis. Pagerbdamas tėvo kapą, jis pastatė ant aukštos kalvos prie Šventosios upės statulą. Giraitė tebėra ligi šiolei ir tebeturi senąjį vardą: palaidoto kunigaikščio atminimui ji žmonių vadinama Kukovaičiu.

*Utenis –
Lietuvos bei
Žemaitijos
kunigaikštis*

Ketvirta knyga

Apie lietuvių praeitį, kai prie valdžios vėl sugrįžo
Palemono šeima

[...] Tuo tarpu Mindaugas, neseniai iš baimės priėmęs krikščionybę, viešai ją pripažino, tačiau, vienas likęs, ant stabmeldžių aukuro aukodamas, ją begėdiškai įžeidinėjo.

1254 metai

[...] vis dėlto galop krikščionys buvo sumušti. Visi kilmingieji arba į nelaisvę pakliuvo, arba galvas padėjo. Žymiesiems belaisviams metus burtus, lemtingasis teko Hirtshalsui, Magdeburgo bajorui: jis pagal barbarų apeigas, švenčiant pergalę, raitas su visais ginklais buvo gyvas sudegintas dievų garbei. Šio vargingo likimo jis du kartus buvo išvengęs, pasigailėjęs kai kuriems prūsams, su kuriais anksčiau buvo susidraugavęs; kai trečią kartą krito toks pat burtas, jis su panieka atsiskė gyvybės, už kurią turėtų dėkoti gailėstingiesiems barbarams. [...]

*Krikščionys
sumušami
stabmeldžių
prūsų*

Penkta knyga

Apie lietuvių praeitį, kai prie valdžios grįžo
Julijono Dausprungo šeima

Visai Palemono giminei Lietuvoje išmirus, beliko vienintelis jos atstovas Vaišvilkas. Vis dėlto po jo mirties, taip jau susiklosčius Lietuvos likimui, valdžia vėl atiteko Julijono Dausprungo palikuonims. Mat dar tebegyveno Šventaragis, Utenio sūnus, 96 metų senelis.

Kadaise, dar vaikas būdamas, pagal tėvo testamentą jis buvo patekęs dėdės Rimgaudo globon, šis gi, remdamasis tariamąja globa, atėmė

*Šventaragis,
Utenio sū-
nus, – Lietu-
vos didysis
kunigaikštis*

iš jo tėvo valdas. Vėliau, kai suaugo, iš Rimgaudo jis buvo gavęs valdyti Žemaitiją. Būdamas toje vietoje, jis tik stebėjo kitų lemtį bei nelemtį, visai nesiskusdamas savo dalia. Kai kiti kunigaikščiai dėjosi į grupuotes ir žudė kits kitą, jis vienintelis, turėdamas visas teises būti arčiausiai valdžios, *dėl itin ramaus būdo gyveno visiškai nesavanaudiškai, nesukeldamas nei neapykantos, nei įtarimo*; jo menką padėtį ir jo nenorą trokšti garbės visokių grupuočių šalininkai buvo labiau linkę niekinti, negu dėl to baimintis. Jautėsi jis saugus dar ir dėl to, kad beveik neturėjo valstybinių pareigų, todėl be rūpesčių ir be pavojų gyveno metų metais. Taigi į jį, nors jau seną senutėlį, ėmė krypti didikų širdys, ir jie labai jo norėjo, ypač dar ir dėl to, kad šeimą turėjo tvirtą: sūnų, anūkų ir suaugusį proanūkį. *Nelaimių ištikti žmonės tampa prietaringesni, todėl ir jie ėmė iš visokių ženklų spėlioti, ar kas kitas gali turėti didesnę nei jis teisę į valdžią. Kas galys žinoti, ar kartais ne aukštieji dievai bus atsiuntę vidaus neapykantą, aitrinančią valstybę, ir dažnus valdovų žudymus, norėdami atkeršyti už skriaudą, padarytą Šventaragiui, kai iš jo buvo atimta valdžia? Ar nebūsią naudingiausia valstybei, jeigu po tokios galybės vidaus maištų ir siaubingų neramumų jie, trokšdami atsikvėpti, imtų remtis pečiais to valdovo, kurio būdą suformavo ir saikinga prigimtis, ir metų našta. Pakankamai jie jau prisikentėję nuo tų valdovų, kurių aistrų dar nebuvo apmalšinęs amžius. Todėl skubiai buvo sušauktas Kernavėje susirinkimas, nes nenorėta, kad dėl užsitęsusio tarpuvaldžio ilgainiui suvešėtų nesutarimai ir garbės troškimas, beje, susirinkime nebuvo reiškama pernelyg skirtingų nuomonių.*

1268 metai

Visi sutarė Lietuvos didikui kunigaikščiu paskelbti Šventaragį: nors jis ir atskalbino dėl gilios senatvės, bet visų prašomas nusileido. [...]

Germantas –
Lietuvos
didysis kunigaikštis

Germantas, po įprastinių apeigų tapęs Šventaragio įpėdiniu, pirmuosius savo valdžios mėnesius paskyrė namų reikalams tvarkyti. Pirmiausia savo mirusiam tėvui, kaip tada jis pats buvo nurodęs, surengė tinkamus šermenis. Mat Šventaragis, būdamas dar gyvas, kartą medžioklės metu pateko į be galo žavingą vietą, kur Vilnios upė, apibėgdama lygumą, apsuptą aukštų kalnų ir apaugusią pušynais, įteka į Nerį. Vos užmetęs žvilgsnį į šią puikią lygumą senelis taip ja susižavėjo, jog paprašė Germantą, jam mirus, niekur kitur neieškoti vietos nei laidotuvėms, nei laužui, nei kapui, panoro, kad šiame plyname lauke ateityje amžių amžiais būtų vien deginami valdovai ir laidojami jų pelenai. Germantas sąžiningai padarė, ko prašomas: jis lygumą išvalė, iškirto visus medžius ir, paisydamas visų apeigų, apskelbė laidotuvių vietą; greta pasilikusį miškelį paskyrė audrų tvarkytojui, vadinamajam žaibų dievui Perkūnui; kad žmonės, atlikdami tikybinės apeigas, gau-

siau tą vietą lankyti, buvo įsteigtos žynių tarnybos ir jiems paskirtos didelės duoklės. Kaip reikalavo papročiai, žyniai privalėjo ažuolinėmis ir pušinėmis malkomis kurstyti amžinąją ugnį; jeigu ši ugnis kartais būtų užgesusi, pats žynys būtų buvęs sudegintas už nerūpestingumą ar už tai, kad deramai nepaisė tikėjimo nurodymų. Ši vieta, pavadinta Šventarage (t. y. šventąja aikšte), išsaugojo iki pat Jogailos ir vardą, ir šias pagoniškas apeigas. Visa šitai gražiai sutvarkius, mirusiojo valdovo kūnas, aprengtas kario drabužiais, buvo didikų užkeltas ant laužo; ant paties laužo viršaus, greta valdovo, sudėjo ginklus, kuriais jis naudojosi visą gyvenimą: kalaviją, ietį, lanką bei dėklą su strėlėmis; žemiau – sakalus, dvi poras medžioklinių šunų, tarną ir žirgą, kurie gyvam buvo mieliausi; kai visa tai apėmė įsiliepsnojusi apačioje užkurta ugnis, prasidėjo raudos, didikai ėmė mėtyti į liepsnas išrautus lokių bei lūšių nagus, šitaip reikšdami savo didžiulę ištikimybę. Mat jie, senovės lietuviai, beveik visiškai nenusivokdami apie dieviškus dalykus, turėjo vis dėlto šią tokį supratimą, kad ir nemokšišką bei prietaringą, apie kitą gyvenimą, kurį mirtingieji gyvenia po mirties, ir apie vėlių grįžimą į savo kūnus, kai kažin koks jiems nežinomas dievas pašauksiąs iš kapų į aukštą kalną teisti visą žmonių giminę. Taigi jie manė, jog kiekvienam mirtingajam kada nors prireiks tų nagų kopti į statų, aukštą ir vargiai užlipamą kalną. Šitaip pasirūpinęs šermenimis ir atlikęs visas nustatytas apeigas, kurių vėliau laikytasi deginant mirusių valdovų kūnus toje pačioje vietoje, jis visą dėmesį sutelkė į valstybės reikalus. [...]

*Seni lietuvių
prietarai,
kurių laiky-
tasi deginant
mirusiųjų
lavonus*

Šešta knyga

Apie lietuvių praeitį nuo tų metų, kai valdžia buvo perduota
Cezarino palikuonims iš Stulpų herbo giminės

[...] Po to ištisus metus Lietuva smarkiai buvo siaubiamą ginkluotų kryžiuočių, dažniausiai vedamų Liudviko Libencilės, kuris protarpiais vis puldinėjo ir puldinėjo. Iš Pieštės žemės buvo išvaryti visi gyvuliai, išžudyta čia daugybė žmonių, į vergiją išvesta tik septyniasdešimt galvų. Buvo užimta ir visai sugriauta Romovė⁴, lietuvių šventoji vieta ir jų Krivių krivaičio buveinė. [...]

*1294 metai.
Kryžiuočiai
daug kartų
puola
Lietuvą*

Septinta knyga

Apie lietuvių praeitį, kai valdė Gediminas ir Jaunutis

1321 metai [...] Nugalėjęs ir apmalšinęs Rusią Gediminas Kernavėje atšventė pergalę: tėvų papročiu pagerbęs dievus, paleido kariuomenę, sumokėjęs atlyginimą ir apdovanojęs dovanomis. Po to ėmėsi taikos meto darbų; kadangi dar nebuvo praėjęs paliaubų su kryžiuočiais laikas, medžioklėse stengėsi užmiršti karo rūpesčius; tokiomis valandomis galvojo, kaip tvarkyti valstybę, kaip kurti miestus.

Gediminas Pirmiausia netoli Kernavės įkūrė Trakus, nepaprastai sėkmingą medžioklę palaikęs ženklų, kad čia turi būti miestas; kad kunigaikščių rūmų artumas padėtų miestui augti, čia perkėlė iš Kernavės Lietuvos sostinę. Po to, dar geresnių ženklų paskatintas, Neries ir Vilnios santakoje padėjo pamatus kitam miestui. Netoli Šventaragio slėnio (kur kitados Germantas buvo paskyręs laukymėlę valdovų kapams ir giraitę dievams) pats valdovas kalno viršūnėje savo ietimi nudėjo iš tankių ir stačių miško įkalnių atvartą miškinį jautį (jį vadiname tauru).

Dėl ko buvo įkurtas Vilnius, Lietuvos sostinė Pavargęs po visą dieną trukusios medžioklės ir nudžiugęs, kad sėkmingai pavyko nudobti žvėrį, jis apsinakvojo Šventaragio slėnyje; kietai įmigęs, sapne jis išvydo toje pačioje kalno viršūnėje, kur buvo nudėjęs žvėrį, stovintį didžiulį vilką, kuris rodėsi arba visas geležinis, arba geležimi šarvuotas; jo viduje šimtas kitų vilkų didžiu staugimu skardeno aplinkinius laukus ir girias. Pabudęs jis spėjo, jog šis sapnas kažką nepaprasta reiškia. Gal kokia aukštesnė dvasia jam įkvėpė šią mintį, o gal ji kilo dėl to, kad kiekvieno žmogaus dvasia jautri pranašybei, ir kad įvykius lemia aukščiausiojo valia, gal pagaliau ji atsirado iš papročio tautos, kuriai, kaip ir kitiems pagonims, visur rodosi pilna slėpiningų ženklų. *Nepaprastas sapnas, miegančiojo šventoje vietoje susapnuotas, buvo laikomas itin pranašingu.* Tuoju prašyta žynių, kurie netoliese gyveno, atskleisti paslaptį. Tuo metu Lizdeika buvo vyriausiasis žynys, arba, tėvų kalba, Krivių krivaitis. Jis, kitados dar kūdikis, girioje erelio lizde arba, pasak kitų, lopšyje, ant medžio pakabintame, paties Vytenio medžiojant surastas, jo paliepimu dievų tarnybai išauklėtas ir iš mažens šventąsias tėvų paslaptis pažinti išmokytas, tuomet buvo laikomas geriausiu slėpiningų ženklų aiškintoju. Jis liepė valdovui nebūgštauti. *Kas valdovui ir Lietuvos valstybei dievų lemta, tegu jis šitai laimingai ir vykdas: geležinis vilkas reiškias pilį ir miestą, kurį jis šioje vietoje įkursias⁵. Tas miestas būsiąs lietuvių tautos ir visų Lietuvai*

priklausomų žemių sostinė, buveinė valdovų, kurių žygių šlovė skambėsianti po visus pasaulio kraštus. Paklaūsė valdovas žynio, manydamas, jog šis teisingai aiškina dievų valią. Įprastiniu papročiu atlikus visas apeigas, jis nurodė piliai vietą, aukšto kalno viršūnėje, kur neseniai buvo nudėjęs taurą.

Slėnį, Šventaragio vardu vadinamą, kurį to paties kalno papėdėje Vilnios upė vinguriuodama juosia, įsakė gerokai sustiprinti pylimais, kuolais ir užtvaramis, kita dalis paliekama miesto pastatams. Darbas buvo atliktas greičiau nei tikėtasi. Valdovo įsakymu iš visur sutelkus darbininkų, pastatomos, kaip tuo metu buvo įprasta, dvi pilys – aukštinė ir žemutinė. Miestas augo sparčiai: statomos dievams skirtos šventyklos ir valstybiniai pastatai, kunigaikščių rūmai ir paprastų žmonių trobos; jau pati miesto pradžia rodė, jog žynio pranašystė buvusi teisinga. Pirmieji daigai aiškiai rodė kylančios gerovės viltį. Mūsų laikus jis pasiekė taip viskuo garsėdamas, kad gali lenktyniauti su įžymiaisiais miestais. Savo didumu, turtais, gyventojų gausumu, atvykstančių svetimšalių įvairove ir daugumu, šventovių didybe, universitetu, prekybos platumu ir kitais miestus puošiančiais dalykais [Vilnius] yra garsiausias iš visų sarmatų miestų: jis – valdovų buveinė, teismų, mokslo ir prekybos, bažnytinio ir valstybinio gyvenimo centras. [...]

*Gediminas
įkuria
Vilniaus
miestą ir pilį*

Aštunta knyga

Lietuvių praeitis, kai valdė Algirdas

[...] Brandenburgo markgrafas su Namiuro ir Henenbergo grafais bei kryžiuočių riteriais, sutelkę didžiules jėgas, nusiaubė viską, kas pakeliui pasitaikė, ir apsupo Pulės, arba, teisingiau sakant, Punios pilį. Joje buvo keturi tūkstančiai karių, subėgusių ten, vos išgirdus apie priešą, su savo šeimynomis iš aplinkinių kaimų.

1336 metai

Gynėjai ilgai kamavo priešą, kaudamiesi ne tik prie gynybinio pylimo, bet sėkmingai išsiverždami pro atvirus vartus ir puldami supančiuosius. Kai daugybė pilėnų žuvo, o dar daugiau buvo sužeista, kai, sumažėjus gynėjų, ėmė blėsti viltis apginti pilį, ypač dėl to, kad visai – vienur pakasais, kitur taranais susilpnintos sienos menkai jau besaugojo, griebtasi visai beviltiško sumanymo: nenorėdami pasiduoti priešui, jie nukreipė ginklus prieš save ir savo artimuosius. Sukrovę didžiulį laužą, į ugnį sumetė viską, ką priešas galėjo išgrobstyti. Jie išžudė ir sumetė į liepsnas žmonas, vaikus, visus, kurie nepajėgė ar dėl

*Kryžiuočiai
apsupa
Punios pilį
Lietuvoje*

lyties, ar dėl amžiaus pakelti ginklo. Surengę saviškiams šitokią galą, patys prašėsi nukaujami pilies viršininko, o šis paskutinis persismeigė kalaviją. Iš tiesų vertas gerų žodžių žygis, jeigu vien tuo būtų pasireiškusi narsa! Tačiau *neišprususių širdžių nelaimė, kad didžiuliai užmojai ir pastangos atveda prie ydų ir nevilties*. Kol gynėjai šitaip beprotiškai elgėsi, kryžiuočiai prislinko prie sienų, paliktų be gynėjų, ir įsiveržė nebeleisdami užbaigti tragedijos.

*Beviltiškas
lietuvių
narsumas*

Vienas kitas bebuvo likęs čia gyvas, tačiau ir šie, puldami priešą rikiuotę, atkakliai ieškojo mirties tarp priešių, kaip anksčiau jos laukė iš viršininko rankos. Vos vienas kitas buvo paimtas gyvas, visi kiti žuvo. [...]

Devinta knyga

Apie Lietuvos valstybę Vladislovo Jogailos valdymo metais

*Polocką
atsiima.
Vingaudą
paima į
nelaisvę*

[...] Jogaila, atsikratęs šio karo rūpesčių ir nelaisvės paimtą brolių Vingaudą išsiuntęs į Chencinų pilies kalėjimą, ryžtingiau ėmėsi tvarkyti Lenkijos reikalus, gerokai pakrikusius per visokias tarpuvaldžio suirutes ir dar nesugrįžusius į deramą tėkmę; viena vertus, norėdamas karaliavimo pradžioje labiau įsiteikti gyventojams, antra vertus, rūpindamasis, kad kiti metai jam liktų laisvesni ir galėtų uoliau visoje Lietuvoje diegti krikščionių tikėjimą. Taigi įvedęs Lenkijoje įstatymiškai deramą tvarką, pirmaisiais žiemos mėnesiais su karaliene atvyko į Vilnių.

*Jogaila
atvyksta
iš Lenkijos
į Lietuvą*

Karalių atlydėjo lenkų senato atstovai – Gnezno arkivyskupas Boddzanta, Krokuvos vyskupas Jonas, Mazovijos kunigaikščiai Jonušas ir Zemovitas, Olesnicos kunigaikštis Konradas, Poznanės vaivada Baltramiejus iš Višemburgo, Sončo kaštelionas Kristinas iš Kozeglovų, Vislicos kaštelionas Mikalojus iš Osolino, karalystės kancleris Zaklika iš Mendzigožo, pakancleris Mikalojus iš Moskožovo bei vyriausiasis išdininkas Spitekas iš Tarnovo. Po svetingų sutiktuvių pavasario pradžioje buvo įsakyta gavėnios metu susirinkti tautos atstovams.

*Uždraudžia-
mas prieta-
ringas dau-
gelio dievų
garbinimas*

Suėjo, sujojo visi luomai, o pirmiausia karaliaus giminės kunigaikščiai. Jie ir nutarė, kad prietaringas daugelio dievų garbinimas turi būti visiškai uždraustas visoje Lietuvoje ir kitose Lietuvai priklausančiose žemėse, kad visi pagal krikščionių apeigas privalo garbinti vieną dievą. Tam reikalavimui pirmiausia pakluso bajorijos atstovai, dalyvavę sueigoje. Jie pagal krikščionių papročius buvo pašlakstomi šventintu vandeniu, o po to Žemutinės pilies aikštėje, toje vietoje, kur žaibų

valdovas, vietos žmonių kalba vadinamas Perkūnu, buvo šlovinamas amžinąja ugnimi, arkivyskupas Bodzanta paskelbė būsiant pastatytą šv. Stanislovo bažnyčią; Vilniaus vyskupą bei kitus kapitulos kunigus, vadinamuosius kanauninkus, Jogaila apdovanojo dideliais turtais.

Vyskupo lazdą gavo buvusios karalienės nuodėmklausys Andrius Vasila, kilęs iš kilmingos Lenkijoje Jastšembcų giminės, pranciškonų vienuolyne pasirinkęs dvasininko gyvenimą [...]

[...] Vėliau, karalienę kartu su lenkų didikais išleidęs į Lenkiją, Jogaila pats ėmėsi visomis jėgomis rūpintis neapšviestų žmonių krikštijimu. Tada jis ir patyrė, koks tai sunkus darbas.

Be abejo, *nieko nėra sunkiau žmonėms, kaip kito liepimu atsisakyti senelių tikėjimo, kurį kiekvienas gavo su motinos pienu. Mat pagarba dievams ir baimė, iš mažens įskiepyta širdyje ir tolydžio bręstanti, negali būti vien jėga išraunamos iš neapšviestųjų širdžių.* Tačiau, kai jie pastebėjo, jog karaliui paliepus gesinamos šventosios ugnys, niekinami aukurai ir šventovės, kertami alkai, žudomi žalčiai ir jog už visa tai niekas nenukenčia, niekas nenubaudžiamas, tada žmonės ir ėmė galvoti, jog nebuvo pagrindo baugintis to, ko ligi tol bijojo, ir, pamažėle baimei lėgstant, patys priėmė valdovų tikėjimą. Kartą iš Čekijos kilęs kunigas, vardu Jeronimas, kirviu skaldydamas dievo Perkūno atvaizdą, per neatsargumą smarkiai įsikirto koją, tada žmonės ėmė šaukti, jog štai ši nelaimė ir atsitikusi dėl dievybės įžeidimo, bei raudoti, kad buvęs paniekintas jų tikėjimas; vis dėlto, kai tas pats Jeronimas, palaikęs ranką virš žaizdos, ir peržegnojęs ją šventojo kryžiaus ženklą, paminėjo tikrojo Dievo vardą, o aplink stovintiems parodė staiga sugijusią koją, tada, nepaprasto stebuklo pritrenkti, žmonės pajuto naujojo tikėjimo galią ir pradėjo niekinti senąjį. Būdavo, kad pats valdovas keliaudamas skersai išilgai po Lietuvą, nevengė lietuviškai aiškinti gausiai miniai krikščionių mokslo. Mat jis neturėjo kunigų, pakankamai mokančių tą kalbą ir galinčių jam talkinti. Dienų dienas plūdo žmonės, o juos traukė ne tik valdovo meilumas, bet ir dosnumas: kaimiečiams, ligi tol dėvėjusiems tik lino ar kailio drabužius, dabar kiekvienam, apšlakstytam šventuoju vandeniu, būdavo duodamas baltas vilnonis rūbas, todėl ir plūdo čia minių minios. Susirinkusius prie upės kranto reikėjo skirstyti būriais ir, kiekvienam būriui davus vieną vardą, vandeniu šlakstyti. Sako, tuo žygiu trisdešimt tūkstančių kaimiečių bei miestiečių buvę apšlakstyti šventojo šaltinio vandeniu; štai todėl po šiai dienai upės, kurių pakrantėse būdavęs atliekamas šis krikščioniškas apsivalymas, vietos žmonių vadinamos Šventosiomis, lotyniškai šitai reiškia *Sancta*. [...]

*Steigiama
Vilniaus
vyskupija
bei kitos
bažnyčios*

*Poznanės
vyskupą siun-
čia į Romą*

*Veda į
krikščionybę
kaimiečius*

ANTRA DALIS

Antra knyga

Apie lietuvių praeitį, kai valdė Aleksandras I Vytautas

*Jogaila ir
Vytautas
rūpinasi
Žemaitijos
krikštu*

[...] Sutvarkę valstybės reikalus ir paleidę seimą, karalius Jogaila ir Vytautas, pasikvietę iš Lenkijos bei Lietuvos nemažai mokytų Dievo žodžio skelbėjų, turėjusių supažindinti žemaičius jų gimtąja kalba su tikruoju Dievu bei Dievo mokslu ir atpratinti juos nuo išgalvotų dievybių prietaringo garbinimo, ėmėsi uoliai skleisti Žemaitijoje tikrąjį tikėjimą. Daug žmonių čia išsijusę plušo stengdamiesi atpratinti tautą nuo prosenelių tikėjimo. Kai reikėdavo gimtąja kalba paaiškinti neišlavintiems protams sunkiau suprantamas tiesas, darbo imdavosi ir patys valdovai. Mokymą jie siejo su grasinimais ir dovanomis, pažadais ir prašymais. Vis dėlto niekas taip įtikinamai neskatinė tuos žmones garbinti Aukščiausiąjį, kaip netikėtas senųjų dievybių galas, ypač tada, kai jie savo akimis išvydo krikščionių kunigus, nebaudžiamus už įžeidinimą to, ką ligi šiol jie garbino kaip didžiausias šventenybes. Šventoji ugnis, prie Nevėžio žynių nuolatos kuo uoliausiai kurstoma, buvo užgesinta, stabai išvartyti, alkai iškirsti, visokiausi jų tikėjimo pradmenys sunaikinti, o štai jų dievai paliko ramūs ir nenubaudė savo įžeidėjų už šitokią šventvagystę; iš pradžių žmonės tuo tik stebėjosi, bet netruko suvokti, jog jų buvę dievai – vien tušti vardai, galop pradėjo niekinti kaip pajuokos vertą dalyką tai, ką taip ilgai garbino.

*1413 metai.
Žemaičiai
priima
krikščionybę*

Pagaliau sušaukę sueigą, jie išsiuntė vyriausiąjį amžiumi vyrą pas valdovus ir patarė visų vardu šitaip į juos kreiptis: „Ligi šiol garbinę senąsias dievybes, kurias kaip šventenybes garbino mūsų protėviai, mes elgėmės gal per daug išdidžiai, nei mums, jūsų valdiniams, derėjo: tiesą sakant, dievus reikia garbinti labiau nei valdovus. Dabar, kai išvydome, jog mūsų dievai, kuriuos taip didžiai garbinome, jūsų valia įžeisti, nieku būdu negali apsiginti, nes, matyt, yra arba labai silpni, arba visai bejėgiai, nė kiek neabejodami, savo noru priimame kur kas galingesnę jūsų dievą ir ateityje pasižadame jį vieną garbinti“. Maloniai valdovų sutiktas atstovas, paskatino kitus negaištant įvykdyti tai, ką siūlė jį pasiuntę žmonės. Būriais iš visų pašalių suplaukė žemaičiai pasiklausyti Dievo žodžių ir išmokti tikrojo tikėjimo tiesų. Pasak metraštininkų, tuo metu pamokslininkų ordino kunigui Mikalojui Venžikui, valdovų akivaizdoje sakiusiam žmonėms pamokslą, atsitikęs štai toks

juokingas dalykas. Kai šventasis pamokslininkas iš sakyklos aiškino, kokia tvarka buvo sutvertas pasaulis, vienas senas senutėlis, nutraukdamas kunigo žodžius, kreipėsi garsiai į žmones: „Vyrų, klausykite! Tas jaunėlis aiškių aiškiausiai meluoja. Iš kurgi jis šitai gali žinoti, jeigu net aš, bemaž šimtą metų nugyvenęs ir visa ko patyręs, nieko tokio nesu nei matęs, nei girdėjęs“. Aišku, pamokslas būtų nuėjęs niekais, jeigu karalius svariai nebūtų parėmęs kunigo žodžių. Meiliai kreipėsis iš pradžių į tą dantingą senį, o vėliau į kitus, jis paaiškino, kad kunigai per pamokslą sako ne tai, ką patys matė savo akimis arba gyvenime patyrė, o tai, kas prieš daugybę šimtmečių įvyko dėl Aukščiausiojo ir tikrojo Dievo galybės, ką sužinojo iš protėvių mokslo, iš senųjų rašto šaltinių, ypač iš dieviškųjų knygų. Ilgai ir rūpestingai padirbėjęs, pavyko galop įveikti tamsių žmonių neišmanymą, visi jie šiaip ne taip perprato krikščioniškojo mokslo pagrindus ir didžiam Jogailos bei Vytauto džiaugsmui priėmė krikštą pagal šventąjį Katalikų bažnyčios mokslą.

Ketvirta knyga

Apie lietuvių praeitį, kai valdė Žygimantas I Kęstutaitis

[...] Stipraus kūno jis [Jogaila] mokėjo iškęsti vargus ir negandas, garsėjo kilnia, aukštų tikslų siekiančia siela. Buvo vidutinio ūgio, pailgo veido ir ilgo kaklo. Atrodo, jog ypatingai rūpinosi kūno sveikata, nes kasdien ar kas antrą dieną pėrėsi pirtyje. Valgė ir gėrė su saiku, o svaigalų visada vengė. Tenkinosi šiurkščiomis ir paprastomis drapanomis, niekada nesipuikavo prabangiais drabužiais. Iš mažumės labai mėgo medžioti, nes medžioklės grūdino kūną ir pratino iškęsti visokiausius žygio sunkumus. Dosnus visiems, ypač Bažnyčiai ir svetimšaliams, pats neatsisakydavo nė vienos, kad ir menkos, dovanos. Buvo įpratęs neatstumti nė vieno prašančiojo paramos; šiuo bei tuo tokį apdovanojęs bei paguodęs maloniai išlydėdavo. Neturtinguosius visada mandagiai ragino išdėstyti nuoskaudas, nors nenorėdamas nė vieno žmogaus ižesti neskubėjo skelbti sprendimo. Rengdamasis išeiti iš namų, paprastai atsistodavo ant vienos kojos ir tris kartus ratu apsisukdavo. Žmonės sakė, kad šitaip daro dėl senų prietarų, bet kadangi niekam nėra atskleidęs, kodėl taip elgiasi, nesmerksiu jo prietaringumo. Per Mišias, kai kunigas, laimindamas žmones, pakeldavo šventąją Ostiją, jis, puolęs ant žemės, sugriebdavo rykštę ar kokį kitą

*Jogailos
būdas*

ALBERTAS VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS

panašų daiktą ir, smulkiai sulaužęs, numesdavo į šalį. Vis dėlto negalėtum sakyti, kad tai darė iš prietaringumo, nes ne vieną kartą yra tvirtinęs, jog šitaip viešai išpažįstas Aukščiausiasis, parodęs savo, kaip karaliaus, nuolankumą jo valiai. [...]

Vertė LEONAS VALKŪNAS

KOMENTARAI

- ¹ *herulai* – germanų giminė, iš pradžių gyvenusi Skandinavijoje ir aktyviai dalyvavusi (V a.) Romos imperijos kariuomenėje. Mitinis yra pasakojimas apie herulus lietuvių giminaičius.
- ² *Vaidevutis* – tariamas VI amžiaus prūsų valdovas, Krivių krivaičio Prutenio brolis. Tai Erazmo Stellos išmonė, kiek perdirbta Simono Grunau ir Luko Davido, o iš jų perimta Motiejaus Strijkovskio pateko ir į Kojelavičiaus veikalą.
- ³ *Palemono legenda* yra pramanyta XVI amžiaus pradžioje lietuvių humanistų ieškant savo tautos garbingos praeities. Ji turėjo tikslą Lietuvos praeitį iki Gedimino susieti su Romos imperija. Legenda kėlė lietuvių kilmingųjų tautinį pasididžiavimą ir atskyrė juos nuo Jogailaičių imperijos sarmatų ideologijos.
- ⁴ *Romovė* – legendinė baltų tautų svarbiausioji kulto vieta. Vokiečių kronikininkas Petras Dusburgietis ją lokalizavo prūsų žemėje Nadruvoje, ties Priegliaus aukštupiu ir vidurupiu.
- ⁵ Legenda apie Vilniaus įkūrimą galėjo atsirasti iš istorinės lietuvių tradicijos, užrašytos XVI amžiaus pradžioje.

MEČISLOVAS JUČAS

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO PETRO PARČEVSKIO APLINKRAŠTIS apie 1651 ar 1656

Petras Parčevskis (*Parczewski*), kurio vardu išleistas šis aplinkraštis Žemaičių vyskupijos tikintiesiems, gimė Mstislavlio vaivadijoje (atrodo, Kniaziščeve) apie 1592 metus. Atsisakęs stačiatikybės ir priėmęs katalikų tikėjimą, mokėsi Vilniaus ir Braunsbergo (dab. Branevas) popiežiškosiose kunigų seminarijose ir Vilniaus akademijoje. Apie 1628 metus gavo Starodubo prepozitūrą, 1630 metais paskirtas Smolensko vyskupijos valdų administratoriumi ir Smolensko kanauninku, 1636 metais – vyskupu. 1649 metais perkeltas į Žemaičius. 1651 metais atliko savo naujosios vyskupijos vizitaciją ir sušaukė sinodą (VII. 9–11). 1655 metais dalyvavo derybose su Švedija ir pasirašė Lietuvos–Švedijos uniją. 1656 metais atliko antrąją vyskupijos vizitaciją. Mirė 1659 metų vasario 15 dieną.

Aplinkraštis išleistas, galimas daiktas, po 1651 (ar 1656?) metais vykusios vyskupijos vizitacijos. Atrodo, kad jo tekstą parašė ne pats Petras Parčevskis (nėra žinių, kad jis būtų mokėjęs lietuviškai), o kas nors iš Žemaičių kapituolos narių.

JUOZAS TUMELIS

Aplinkraštis parašytas žemaitiškai, vadinasi, jo autorius gyveno Žemaitijoje, gerai mokėjo žemaičių kalbą ir žinojo jų papročius. Todėl nėra pagrindo manyti, kad informacija iškreipta. Tačiau nesant platesnio konteksto sunku ją suvokti ir interpretuoti. Iš aplinkraščio atrodo, kad žemaičiai kažkokią katalikų šventę (ar tik ne Vėlines?) siejo su senąja šunims skirta švente, o toje šventėje garbintus Dievo ar šventųjų paveikslus siejo su *šunų prociauninkų* paveikslais. Kad ši šventė buvo švenčiama rudenį apie Vėlines, tarsi rodo aplinkraštyje paminėti Visų šventųjų atlaidai ir šunų garbinimo vadinimas atminimais. Kaip žinome, Vėlinių metas daugmaž sutapo su Visų šventųjų švente, o atminimais yra vadinamos mirusiesiems skirtos šventės, visų pirma Vėlinės, per kurias prisimenami mirusieji. Rudenį, gruodžio mėnesį, latviai kaip tik švęsavo vilkams skirtas šventes ir aukojo jiems aukas. *Šunų prociauninkų* atminimus sieti su mirusiųjų kultu skatina svarbus šuns vaidmuo pomirtinio gyvenimo sampratoje (daugelio indoeuropiečių mitologijoje

šuo įsivaizduojamas kaip mirusiųjų pasaulio sargas, mirusiųjų globėjo dievo palydovas, neretai šunimis įsivaizduojami ir patys mirusieji – Пропп, 1946, Vėlius, 1986). Šunys kadaise buvo įsivaizduojami ne tik mirusiųjų karalystės, bet ir apskritai visos žemės, ypač įdirbtos, sargais (Рыбаков, 1994, 25–28), joje auginamų gėrybių skalsintojais. Kaip šuo kartais įsivaizduojamas ir lietuvių aitvaras, kuris, beje, irgi skalsina žmogaus turimas gėrybes (Vėlius, 1977, 152, 164). Ir lietuvių liaudies tikėjimuose šuo siejamas su mirtimi, mirusiaisiais bei jų globėju velniu (tikima, kad šuo mato Giltinę, velnius, mirusiuosius, pranašauja mirtį; velnias kartais pasiverčia šunimi ir t. t. – Elisonas, 1932, 211–222; Vėlius 1986). Tikima, kad šuo pranašauja gerus ar blogus metus, būsimas negandas, orų permainas ir kt. (Elisonas, 1932, 211–222).

Aplinkraščio teiginys, kad žemaičiai pirmuosius ir paskutinius kąšnius numeta šunims, primena daugelyje kitų baltų religijos ir mitologijos šaltinių pasitaikantį teiginį, kad baltai (prūsai, lietuviai, latviai) pirmuosius kąšnius numeta ant žemės – aukoja dievams. Matas Pretorijus nurodo, kad pirmieji kąšniai per šventes numetami Žemynėlei, Motiejus Strijkovskis – kad Žemininkui. Todėl visai logiška, kad pirmąjį ir paskutinį kąšnį žemaičiai numesdavo šuniui, jų manymu, žemėje išaugintų gėrybių skalsintojui. Dar XIX amžiaus viduryje lietuvių moterys, kepčamos duoną, paskutinį mažą kepaluką (pagranduką) atiduodavo šuniui (Jucevičius, 1959, 146). Tačiau galima ir taip manyti, kad žemaičiai pirmuosius ir paskutinius kąšnius numesdavo dievams, bet juos, savaime aišku, suėsdavo šunys. O aplinkraščio autorius pamėnė, kad tie kąšniai kaip tik numetami šunims.

Ne kartą kituose šaltiniuose yra minimas ir deivių garbinimas, joms skirtos aukos. Galbūt šukėse joms būdavo paliekama maisto (aukos). Iš puodų šukių žemaičiai kaip tik lakindavo šunis, kates.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Jucewicz, 1846, 118–120, 139–140 (fragm. liet. ir lenk. k.); Jucevičius, 1959, 146–147, 161.

Literatūra: Rabikauskas, 1971–1978; Valančius, 1972; Lulewicz, 1980 ir kt.

Tekstas iš: Jucewicz, 1846, 118–120, 140.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO PETRO PARČEVSKIO APLINKRAŠTIS

apie 1651

[...] Pameskiet wisas paganistes burtas, pameskiet junsu paminieklus, o szwenskiet su tikrajs tarnajs Diewa Izganitojaus musu, swięte ir didžus atpuskus Kataliku Wisun Szwętuju, a ľabiaus pameskiet atminimus Szunun procewniku, nes taj ira obrozda Diewa. Ar gal gy suliginti bajsu ir pyklinga źwieri su mousu Gielbietoju, Wieszpacziu twirtibies. [...]

Ira pas junsu pagoniszkaz budas, juns walgidami pirma yr paskutini kansni duodate szunij, wieridami jog taj atnesz numams skaľsa. O Diewe mousu! kokij tarnaj tawa! Ne, taj ne tawa tarnaj, taj ira sľuźelnikaj welnia! Źmones Krikszczionis! parsergu jumis wardu Pona Jezaus Christaus, perstokiet sawa neczystus budus, praszau yr meldziu, ant ronų yr krauja pralita Iszganitojaus ľwieta, ne darikiet sarmatas del warda Kataliku. Juns isz tos paczios burnos, kuriaj prijemiet Kuna yr Krauja Diewa, duodate duona bajsėj bestijėj. Esate dalinikajs dowenu Diewa, dalinikajs didziause ant ľwieta bunkieta, kur Iszganitois musu walgindina źmones sawa Kunu ir girdina sawa Krauju. O juns budamy dalinikajs wisun dowenu dangiszku, szunis darote anun dalinikajs, duodami aniems isz sawa burnos. [...]

Iszmeskiet isz sawa namu wisas szukias, welniszkoms dėjwoms aferawotas, nes winas tiktaj ira Diewas tikras, Iszganitoys mousu Jezus Kristus. [...]

KNYGA NOBAŽNYSTĖS KRIKŠČIONIŠKOS

1653

Knyga nobažnystės krikščioniškos išspausdinta 1653 metais Kėdainiuose Joachimo Jurgio Rheto spaustuvėje; vienas pavadinimas jungia keturias Evangelikų reformatų bažnyčiai svarbiausias knygas: giesmyną („Psolmay Dowida“; parengė ir vertė Steponas Jaugelis-Telega, melodijas pritaikė Samuelis Tamošauskas), postilę (Gžegožo iš Žarnovco „Summa, abá Trumpas įžguldimas Ewangieliv“), maldas („Maldos krikscioniszkos“) – abi parengė Samuelis Minvydas ir Jonas Božimovskis (vyresnysis), katekizmą („Katechizmas, aba Truvmipas pamokslas vieros krikscioniszkos“) – vertė Minvydas ir Božimovskis.

Samuelis Minvydas (1602–1660) – XVII amžiaus lietuvių raštijos darbuotojas. Gimimo ir mokymosi vietos nežinomos. 1632–1634 metais kunigavo Seiriuose, 1635–1655 – Biržuose, 1638–1655 metais evangelikų reformatų Užnerio distrikto superintendentas. Minvydas buvo vienas tų reformatų bažnyčios vadovų, kurie skatino lietuvių kalbos vartojimą visuomenės gyvenime.

Jonas Božimovskis vyresnysis (*Jan Borzymowski*; 1610–1673) – lietuvių raštijos darbuotojas, Reformacijos veikėjas. Gimimo vieta nežinoma, tėvai buvo atsikėlę iš Lenkijos į Lietuvą. Mokėsi Kėdainiuose, Šiluvoje (1622), Slucke (1628). 1636–1638 metais studijavo Olandijoje Leideno ir Franeckerio universitetuose. Grįžęs iš studijų visą gyvenimą dirbo lietuvių gyvenamoje teritorijoje: 1638 metais katechetu Kėdainiuose, 1639–1653 – Naujamiesčio kunigu, 1653–1673 metais Kėdainių kunigu ir Žemaičių distrikto superintendentu. Knygą rengė būdamas Naujamiesčio kunigu.

Abu knygos parengėjai gerai pažinojo lietuvių miestelėnų ir valstiečių gyvenimą. Pateikiami fragmentai iš knygos „Summa“ yra originalūs. Atrodo, kad ir maldos iš knygos „Maldos krikscioniszkos“ taip pat originalios.

INGĖ LUKŠAITĖ

„Summos“ pamoksle įterptas pagraudenimas, kad sirgdami žmonės nesikreiptų į burtininkes ir žolininkes, pasitaiko daugelyje religinių raštų ir beveik yra virtęs trafaretiniu. Mitologiniu požiūriu įdomesnė kita šioje knygoje esanti pastaba apie piktąją dvasią, kuri žmogui vietoj pinigų duoda anglių

ir kuri paskui žmogų priveda net iki savižudybės. Velnio, duodančio žmogui anglių vietoj pinigų, paveikslas populiarius lietuvių pasakose, sakmėse. Folklorinis velnias irgi gundo žmogų kartis, skandintis. Ko gero, ši pastaba padaryta nusižiūrėjus į folklorinį velnią.

Knygoje „Maldos krikščioniszkos“ esančios maldos, kalbamos per sėją ir pjūtį, parašytos palyginti gyva liaudies kalba, iškilmingu, oracijoms, maginiams linkėjimams būdingu stiliumi. Danguis Dievo, skalsinančio į žemę beriamą sėklą, laistančio ją šiltu lietumi, paveikslas yra artimas senųjų, ikikrikščioniškųjų dievų, besirūpinančių žemės vaisingumu ir derlingumu, žmonių sveikata ir gerove, paveikslams. Ypač liaudies tikėjimus primena teiginys, kad derli ta žemė, kurią Dievas užmina koja (plg. slavų tikėjimą „Где коза ногою, там шито ступою“). Atskiros maldų vietos tiek stiliumi, tiek turiniu artimos lietuvių maldelėms į Žemyną, Žemininką, kurias yra pateikę Motiejus Strijkovskis, Matas Pretorijus. Plg.: „Čia tau, o Žemininke, dieve mūsų, aukojame ir dėkojame, kad tu praeitais metais laikei mus sveikus ir visokių gėrybių pritekusius, ir mūsų javus ir mantą laikei ir saugojai, ir nuo ugnies, ir nuo geležies, nuo maro ir nuo visokių mūsų priešų ginti teikeisi“ (Strijkowski, 1846, I, 147).

„Wissogalis ir mažoningas Dieve [...] dekaivoiame kayp už kitas gierybes tavo, tayp ir už tą, juog pažlawnay mums wayfiuiją žiames, iuog su nauda sugražinay, kas isiberia žiamen ir užlaykiay mus sweykus iki tay linksmay vałandai linksmų pijumenių“ (*Kniga; Maldos*, 1653, 73–74).

Gali būti, kad šios maldos sukurtos nusižiūrėjus į senąsias, ikikrikščioniškiems dievams skirtas maldas. Antra vertus, Dievo, lankančio laukus, laistančio pasėtą grūdą ir jį laiminančio, paveikslas žinomas ir krikščioniškoje literatūroje.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Kniga: Summa, 1653; 1684; *Kniga: Maldos*, 1653; 1684; *Summa*, 1781; *Maldos*, 1781; 1845.

Literatūra: Biržiška, 1960, 288, 293, 300, 308; Lukšaitė, 1971; Pociūtė, 1995; Jakulis, 1995; *Knyga nobažnystės*, 2001.

Tekstas iš: Kniga: Summa, 1653, 55, 202; *Kniga: Maldos*, 1653, 72–74.

SUMMA ABĀ TRUMPAS ISZGULDIMAS EWANGIELIV SZWENTU... 1653

Ant pirmos nedelos Vzgaweniu¹

[...] Potām Iſz páweykſtā Ponā Kryſtaus mokikis / káypo tułays pāgundi-
māys ſzietonās ānt wiernuiu Diewa tika ir muſza: Pirmiaus / Nor iſz iu ſirdziu
wierā ir pádukfī ing Ponā Diewā iſzwerſzt ir iſzpleſzt perkaľbet / Ponā Diewā
āpe juos warguoſe ir priepuoľoſe nieka neſirupinanti; Todrin rāgina juos idānt
patis ſaw iſz akmenio duonā dāritu / tay eſt / idānt nepriderānciays budays /
iſz wārgu ir bedu ſawo waduotu idānt badedāmi duonos woku / ſmones
priwiltu / idānt ſirgdami burtinikiu ſolinikiu ſiuntinetu / ir nuog ju be Ponā
Diewā ſweikatos ieſzkotu.

Ewangelia ant penktos liekos² nedelos po S. Trayces

[...] Diews kaľba: Newok neāpjekok / o Māmmonās³ ir Tewuy neper-
ľāyfk / prigauk kur gali. Diews liepia ſawimi dukſetiſi: Māmonnās / tiek
nodiejos / kiek pinigų irā tureti. Negitarnauk iam. Girdi iuog tay Melagis /
tarnus ſawo dažnay prigauna / ſzutās Gāľwa ſudis / kurs už pinigus ānglus
duodāms potām ir čia juos terioja / kad kits páſikāria / páſiſkandina peijlu
nuſiduria ir tēn ing āmžinā ugni práwodija.

KOMENTARAI

¹ *Knyga nobažnystės krikščioniškos XVII amžiuje buvo išleista du kartus – 1653 metais Kėdainiuose ir 1684 metais Karaliaučiuje, tačiau abiejų leidinių titulinuose puslapiuose pažymėta ta pati leidimo vieta Kėdainiai ir išleidimo metai – 1653. Pirmajame leidime ši evangelija vadinama „Ant pirmos nedelos vzgaweniu“, o antrajame – „Ant pirmos nedelos gawenios“.*

² *Penktos liekos – penkioliktos.*

³ Šioje knygoje paaiškinta, kad Mamonas suprantamas kaip „godulys“ (p. 221).

MALDOS KRIKSCIONISZKOS

1653

Priedas maldu naminiku. Cziesu semeniios.

LXI.

Pone Diewe Wiſogalis/ nodieia wiſu ſzalu žiames kurs páfakiay juog pákołay žiame peteks ſemuo/ ir pijumuo ne pálaus. Nodieioy łoskos táwo ir páſzláwinima táwo grųdų žiamen dabar ſu kitays beariame práſzome tawe dukſingay ſugražink tatáy ſu nauda: ſztay męs łaukſim brángaſ wáyſiaſ žiames/ kołay áptureſim lietu ritini ir wakarini: Wilgik ráſſa traſzia łáyſtik lietumi ſziłtu/ ſziłdik ſaulá giedria žiamę kuriay tu grudu páſitikim. Nułayſk ſkalſá lietu/ rudeni ir pawáfari/ idánt jaways kluonay butu pilni lietus tay páſzláwinimá bus. Diewe kur ſkálſini ſekłá ſejánčiámuy priduok mums duonos ánt walgima ſkálſink mums iſzdángaus ir wayſink ſeklás muſu. Waykściok pats po łaukus muſu dągaſ Wieſzpátie: nes toj páſzláwintá žiame ánt kurios tu pedá łoskos táwo páſtátiſi. Iſz tawo pribuwima ir mažas truputis łábay prawiſa: Saugok nuo priepuołu kurie ne duotu ſułaukti mums naudos/ femenijos muſu. Suſimilk ánt muſu/ vždenk miełáſzirdiſte pirmás nepáſluſzniftes muſu/ o ne korok muſu tuo/ idánt męs daugy ſetume maž pijautumim ſekłos wiſłá łaukán neſzdami/ maž kluonan weažtumim. O teyp ſzláwinime teyſibę łoską ir miełáſzirdiſte táwá pákołay giwi/ ir amžinay ápſakifime gárba táwá/ AMEN.

Cziesu piiumenies.

LXII.

Wiſogalis ir małoningas Diewe kurs ne tiktay páfakiay/ juog pákołay žiame ſtowes/ ſemuo/ ir pijumuo ne pálaus bo ir pátſay pijumenies muſu priwey3di: dekáwoiame káyp vž kitas gieribes táwo táyp ir vž tą juog páſzláwinay/ mums wayſuijá žiames iuog ſu nauda ſugražinay/ kas iſiberia žiamen ir vžłaykiay mus ſweykus iki tay linksmay wałanday linkſmu pijumeniu. Tu Poń žiame átlánkay ir atwiłgay: Upes táwo ir piłnos wandenia tu wayſini ir traſzini žiamę. Tu wagás ios girday wiłgay lietum dregini/ o wáyſiu y ios ſzlówini kur tu pedá táwo páſtátay ten wiſłá wiſo giará. Łaukus pripiłday

įtodays/ o łomas apdengi jaways. Įį to powįfas įżalis linkįmáuia ir rikau-
ia žmones. Bukig tu Pone pijumenies prie Pijuweiu dárbuofe iu: įżławink ir
mums ir kitiems ukinákáms. Páįżławinimas tawo tęfi ju mumis. Suteak Pone
žmonems pakaiu/ įweykataį ir giedrą idánt tawo dowános galetu nuįpipijauti
ir czieįu įįį łauka įuįikuopti. O ipáciay įuteak idánt wiįi dowánu tawo użi-
wotu/ giároį įweykatoy/ pakajuy páįżławinime tawo/ káyp prideara miernay
baymey tawo/ ne ánt puykies ir práįżmata/ bet ánt gárbos tawo/ ánt reykała
įawo/ ir ánt páįżialpos ártimoją. Indek tą pábáżną norą įżirdina muįu idant
įżenawotumim tawe įįį turtá muįu/ ir įįį pirmałáku wiįu priewáįu muįu/
wiįa to ká nuo tawęs turime. O giároį dárídami idant ne įłįtumim/ bet páko-
ley czieįą turime wiįiems giaray daritumim/ o ipáciay Naminikamus wie-
ros: idant káda áteys hadina ano pijumenies/ pábáįga įwieta/ pijautumim
ne ilįdámi be wiįokios proćios/ be warga ir káįtinima įaulės ju linkįmibę ir
dįžiaugįmu pijumeniu ámżinu dąngaus pátiechu/ o patis tawimp riįįįja giwu-
ju Suriįįti butumim. Duok mums to įułaukti per Poną musų Jeįuįą Chriįtuįą/
Amen.

ANDRIEJUS CELARIJUS

apie 1596–1665

ANDREAS CELLARIUS

Andriejus Celarijus (*Andreas Cellarius*, tikroji pavardė *Kehler*) gimė Noihauzene; 1614 metais studijavo Haidelberge, o 1637 metais tapo Horno (Hoorn) Olandijoje lotyniškos gimnazijos rektoriumi. Parašė architektūros ir matematikos veikalų. 1652 metais išleido veikalą *Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bei visų Lenkijos teisei pavaldžių kraštų naujausias aprašymas* (*Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae, omniumque regionum juri Polonico subjectorum novissima descriptio*, 2-oji laida, Amstelodami, 1659). Priklausė XVI–XVII amžiaus Olandijos kartografų grupei, kurioje žymiausi buvo Gerhardas Merkatorius (*Gerhard Mercator*), Johanas Jansonijus (*Joannes Janssonius*), Jodokas Hondijus (*Jodocus Hondius*) ir kuri parengė bei išleido pasaulio atlasų, įvairių kraštų aprašymų, žemėlapių. Celarijaus veikalas išleistas Egidijaus Jansonijaus Falkenjero (*Aegidius Janssonius Valckenier*) spaustuvelyje. Aprašyme pateikiamos žinios surinktos iš ankstesnių autorių, kurių daugumą Celarijus nurodo, kiti – aiškiai numanomi. Jo šaltiniai buvo: Enėjas Silvijus Piccolomini, Motiejus Miechovietis, Aleksandras Guagnini, Georgas Braunas ir kt. Knygoje pateiktas Vilniaus vaizdas iš Brauno atlaso. Celarijus mini ir 1613 metų Radvilos žemėlapi, kuriuo tikriausiai naudojosi.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Andriejaus Celarijaus informacija apie santuokas paimta iš Enėjo Silvijaus Piccolomini, o apie žalčius – iš Sigismundo Herbersteino arba jų sekėjų. Tvirtinimas, kad žemaičiai „iki šiol“ nėra atsikratę stabmeldystės ir namuose laiko žalčius, vargu ar yra pagrįstas ano meto informacija. Tikriausiai taip pasakyta remiantis senesniais šaltiniais, kuriais Celarijus naudojosi.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Cellarius, 1659; 1660; Mitzler de Kolof, 1761, 497–660.

Literatūra: BP, XIV, 114; Dzikowski, 1939, 84–88; Aleksandrowicz, 1989, 85, 91.

Tekstas iš: Cellarius, 1659, 29–30.

REGNI POLONIAE, MAGNIQUE DUCATUS LITHUANIAE [...] NOVISSIMA DESCRIPTIO 1659

[...] Vulgus Lithuanicum pigritiae et socordiae deditum ob insignem stupiditatem passim male audit. Servilis ingenii homines, quo magis fustibus contunduntur, eo majori amore heros complectuntur. [...] Unum conclave praeter varios alios, quibus inservit, usus, etiam homines et bestias promiscua habitatione utentes recipit. Puerperae triduum aut quadriduum duro scamno incumbunt, mox postea se ad labores consuetos recipientes. Lautioris conditionis Lithuani in scamno pelle ursina vestito somnum capiunt, ac ideo caeteris se praeferre non dubitant. In mollibus autem lectis dormire dedecori vertitur. Matrimonia levi admodum de causa dissociantur, ac uxoribus praeter maritum, et alios adhuc habere, qui marito rerum suarum non satagenti succurrant, vitio non datur. Sed mariti cum aliis faeminis rem habentes, et deprehensi infamia notantur. Vino obruti litibus et pugnis mutuis se insectantur, ac peregrini alicujus caedem sexdecim Thalerorum solutione redimunt. Moneta utuntur, quae Rublus nuncupata centum grossos valet. Capitis damnatus sibi ipsi mortem laqueo, aut quovis alio modo consciscere cogitur: si facere id detrectet, tamdiu ab hero suo verberibus caeditur, donec sibi ipsi manus inferat. [...] Samaitae vel Samogitae A. 1386. post C. N. Fidem Christianam amplexi sunt, hactenus tamen Idololatria penitus non vacui, utpote qui adhuc domesticos illos serpentes, Givoiitos ipsis nuncupatos in honore habent. [...]

LENKIJOS KARALYSTĖS IR LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS [...] NAUJAUSIAS APRAŠYMAS 1659

[...] Lietuvių liaudis yra tingi, apsileidusi ir plačiai garsėjanti nepaprastu kvailumu. Vergiškos prigimties žmonės, kuo daugiau yra vėzdais mušami, tuo karščiau myli savo ponus. [...] Viename kambaryje, be kitų įprastų daiktų, kuriais naudojasi, sumišai laikomi galvijai ir žmonės. Gimdyvės, tris

ar keturias dienas pagulėjusios ant kieto suolo, vėl imasi įprastų darbų. Kilmingesni lietuviai miega ant suolo, užkloto meškos kailiu, ir neabejoja, kad tuo smarkiai pranoksta kitus. Mano, kad miegoti minkštoje lovoje yra gėda. Santuokos panaikinamos lengvai, dėl menkiausios priežasties, ir moterys greta [teisėtų] vyrų gali turėti kitų, kurie pavaduoja nepajėgiantį atlikti savo pareigų vyrą. Tačiau vyrai, nutverti santykiaujantys su kitomis moterimis, užsitraukia nešlovę.

Prisigėrę vyno, šoka ginčytis ir muštis, o nužudę svetimšalį, gali išpirkti savo kaltę sumokėdami šešiolika talerių. Naudojasi monetomis, kurios vadinamos rubliais (*rublus*), ir vienas rublis atstoja šimtą grašių.

Nubaustasis mirtimi yra verčiamas pasikarti arba kitaip nusižudyti, o jeigu atsisako tai padaryti, ponas tol plaka rykštėmis, kol šis nusižudo. [...]

Žemaičiai (*Samaitae*), arba samogitai (*Samogitae*), 1386 metais po Kristaus gimimo priėmė krikščionių tikėjimą, tačiau ligi šiol nėra visai atsikratę stabmeldystės, o kai kurie laiko namuose šliužus, kuriuos patys vadina *Givoitos* ir juos garbina [...].

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

SAMUELIS BOGUSLAVAS CHYLINSKIS

apie 1634–1668

Samuelis Boguslavas Chylinskis (*Chylinskas, Chyliński*) – senosios lietuvių rašties darbuotojas, vertėjas, evangelikų reformatų Lietuvoje veikėjas.

Gimė apie 1634 metus, kaip spėjama, Šventežeryje. Gavo stipendiją iš Lietuvos evangelikų reformatų sinodo studijuoti užsienyje, tačiau iš karto mokytis neišvyko. Vidurinį mokslą greičiausiai išėjo Kėdainiuose; čia, kaip žinoma, tikrai mokėsi vienerius metus. 1652 metais dirbo katechetu Biržuose. 1654–1657 metais studijavo Olandijoje Franekerio universitete. 1657 metais persikėlė į Londoną. Visą Bibliją pradėjo versti į lietuvių kalbą 1656 metais, o 1660 metais Londone pradėjo spausdinti (išspausdinta beveik iki Dovydo psalmių pabaigos). 1661 metais Chylinskis lankėsi Lietuvoje, kur bandė gauti Lietuvos evangelikų reformatų sinodo aprobatą Biblijai lietuvių kalba spausdinti, tačiau negavo ir 1662 metais spausdinimas nutrūko. Mirė Londone 1668 metais.

Be Biblijos vertimo, Chylinskis parašė ir išleido knygeles *Biblijos vertimo į lietuvių kalbą pagrindimas* (angliškai – *An Account of the Translation of the Bible*, 1659 ir lotyniškai – *Ratio institutae translationis Bibliorum in linguam Lithuanicam* [1660/1661]), kuriose nurodė, jog versti Bibliją į lietuvių kalbą yra būtina. Naujojo Testamento vertimo rankraštis rastas XX amžiuje Londone ir 1958 bei 1984 metais išleistas Poznanėje.

Chylinskio lietuvių kalbos žodynas bus susiklostęs plačiame Lietuvos areale: tėvas, pagal kilmę lenkas, mokėjo lietuviškai, Chylinskio vaikystės laikotarpiu dirbo Šventežeryje ir Raseiniuose, motina – lietuvė Minvydaitė. Pats Chylinskis gyveno Kėdainiuose ir Biržuose. Versdamas Bibliją Londone neturėjo lietuviškų raštų (pvz., Jono Bretkūno Biblijos vertimo), tad jo vertimas rėmėsi ta žodžių ir realių atsarga, kurią jis išsivežė iš Lietuvos 1654 metais, ir atspindėjo jo gyventosios aplinkos Lietuvoje galvoseną.

INGĖ LUKŠAITĖ

Samuelio Boguslavo Chylinskio *Biblijoje*, kaip ir kituose verstiniuose raštuose, nedaug tėra lietuvių mitologijos duomenų. Galima tik suvokti, kokie terminai anuo metu buvo vartojami kai kuriems mitiniams vaizdiniais įvardyti. Nepaprasti žmonės („netikri“ pranašai) joje vadinami žyniais, burtinin-

kėmis (*burtynikie*). Kitų (ne krikščionybės) religijų išpažinėjai vadinami *stulpų garbintojais*. Šis lietuviškas terminas gali būti vartojamas kaip vienas iš daugelio kitų argumentų prielaidai, kad lietuviai savo seniesiems dievams statė kažkokius stulpus, stovyklas. Mirtis (*smertis*) *Biblijoje*, kaip ir kituose to meto religiniuose raštuose, įsivaizduojama su geluonimi (gyvatiškos prigimties). Krikščionių piktoji dvasia *Biblijoje* dažniausiai vadinama velniu, o kartais pikta dvasia, nečysta dvasia, bjauria dvasia, piktuoju, šėtonu.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Chyliński, 1958.

Literatūra: Rėza, 1816, 23–24; Reinhold, 1895, 105–163; 1896, 207–273; Stang, 1932, 29–40; Kot, 1958, IX–XXXII; Otrębski, 1958, XXXIII–XXXVI; Biržiška, 1960, 347–355; Lukšaitė, 1971a, 87–109; 1971b, 111–125; Kavaliūnaitė, 1997, 74–82; Lukšaitė, 2000a, 248–274.

Tekstas iš: Chyliński, 1958, 209 (110), 215 (113), 274 (145v), 407 (216), 410 (217v).

BIBLIA TATAY IRA RASZTAS SZWĘTAS SENO IR NAUJO TESTAMENTA 1660

DARBĖY APASZTAŁU

Paguldimas XIII

6. Jr kad perejo aną iwą iki Pafan rado nekuri žyni, falųzywą Pranaųųa, Zyda, kurio wardaō buwo Barjeųaō.

7. Kurųey buwo Storaųteyp Sergiuųųiepowilep ųmogumpi iųųmintagepi. Taō atwadiņeō Barnaboųųiu ir Sauli ųawęųp, ięųkojo łabey kłauųit zodųia Diewo.

8. Bet Elymaō žyniō: ł : teyp neō iųiguldųia jo wardaō: ł : prieųųtarawo je-muō, ięųkodamaō Storaųtą ʽatweųt nog wieroōʽ.

9. Bet Saul, kuri ir Powiłu (wadųyna) prypildytaō dwaųia ųųwenta, ir weyų-dedamaō and jo, tare:

10. Ó waykie welnia piłnaō wiųokio wilaus ir piktenibeō, neprietelau teyųi-beō, nepalaufigu perwerųt teyųu kielu Wieųųpatieō! [P. 209 (110).]

Paguldimas XVI

16. Jį ųtojoų kad ejom and maųdoų, jog nekuriy tarnayte, kuriy turejo Dwaųia Wiųųakaciją [buwo burtynikiej], ųutyko muų, ų ta ʽdare didę naudaʽ Wieųųpaciamuų ųawo burtydama. [P. 215 (113).]

I. GROMATA POWIŁA

Paguldimas XV

54. Jį kad taų giędamaų apwilko nepagadinima, ir taų ųmertelnaų apwilko neųmertelniste, tada iųipildių tey kaų ira paraųųųta, Smertių praryta ira iki pergaleimuy.

55. Smerti, kame ira gięlo tawo? Pekla, kame ira pergaleimaų tawo.

56. Gięlo dabar ųmertieų ira griekaų: ų galibe grieko ira Zokanaų. [P. 274 (145v).]

APIREYSZKIMAS JONA

Paguld[imas] XXI

8. Bet bajkųųtiemuų, ir netykintiemuų, ir biauriemuų, ir gaųwųudųiamuų, ir ųu ųwetyma-giwenantiemuų, ir ųyniamuų, ir ųtuųpu-garbintojamuų, ir wiųiemių melagiams dalių ju ira eųere kurųej dega ugnia ir ųiera: kaų ira antra ųmertis. [P. 407 (216).]

Paguld[imas] XXII

15. Bet ore buų ųųunių, ir ųyniej, ir kurwinikej, ir gaųwųudųziey, ir ųtuųpu-garbintojey, ir koųnaų kurųej mili melą ir daro. [P. 410 (217v).]

GALEACAS MARESKOTIS

1627–1726

GALEAZZO MARESCOTTI

Galeacas Mareskotis (*Galeazzo Marescotti*), Korinto vyskupas, kardinolas, popiežiaus pasiuntinys Lenkijoje, Ispanijoje. Aprašydamas Lenkijos karalystę, kurioje lankėsi 1670 ir 1671 metais, pateikia įvairios informacijos apie Lenkijos ir Lietuvos gyventojų papročius, buitį, tikėjimą, apibūdina to meto didikus, dvasininkus, kitus asmenis. Nesunku pastebėti, jog dalis žinių paimta iš spausdintų šaltinių – Enėjo Silvijaus Piccolomini, Motiejaus Miechoviečio, Johanno Boemo veikalų.

Galeaco Mareskočio pranešimas išspausdintas lenkų istoriko Erazmo Rykaczewskio leidinyje *Popiežiaus pasiuntinių ir kitų asmenų pranešimai apie Lenkiją nuo 1548 iki 1690 metų* (*Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, t. 1–2, Berlin; Poznań, 1864). Itališkus tekstus Rykaczewskis išvertė į lenkų kalbą, lotyniškus paskelbė originalo kalba.

Komentuodamas Galeaco Mareskočio tekstą, Rykaczewskis neslepia savo kritiško, kartais ironiško, požiūrio į nuncijaus pateiktus aprašymus.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Rašydamas apie senuosius lietuvių ir prūsų tikėjimus, Galeacas Mareskotis naudojosi spausdintais šaltiniais, daugiausia Enėjo Silvijaus Piccolomini aprašytu Jeronimo Prahieško pasakojimu ir Jono Dlugošo raštais. Pastaba, jog lietuviai šokdami ploja rankomis ir kartoja Ladono vardą, paimta iš Motiejaus Strijkovskio. Tiek lietuvių, tiek prūsų tikėjimai apibūdinami labai glaustai, kur kas glausčiau negu pirminiuose šaltiniuose. Perpasakojant pasitaiko ir netikslumų. Pavyzdžiui, Jeronimas Prahieškis teigia, kad lietuvių žyniai apie ligonio pasveikimą sprendavę iš to, ar neva jiems naktį pasirodęs sergančiojo šešelis būdavo atsigręžęs į ugnį veidu, ar nugara. O Mareskotis rašo, kad lietuvių žyniai apie ligonio pasveikimą sprendavę iš to, ar naktį jiems pasirodydavusi ligonio siela, ar nepasirodydavusi. Naujų duomenų apie baltų religiją ir mitologiją Mareskočio veikale nėra.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Rykaczewski, 1864, II, 366–368.

Literatūra: Ivinskis, 1961, IV, 139–140.

Tekstas iš: Rykaczewski, 1864, II, 366–368.

OPISANIE DWORU, RZECZYPOSPOLITEJ I KROLESTWA POLSKIEGO w latach 1670 i 1671

[...] W dawnych wiekach Litwini czcili węże, które chowali w domach jak swych bożków domowych, karmiąc mlekiem i żywymi kurczętami. Czcili także ogień który zwali świętym, i który nigdy nie gasł, będąc ciągle utrzymywany i podniecany przez kapłanów świątyni. W czasie świąt i tańców mieli zwyczaj powtarzać imię Ladona to jest Plutona, śpiewając, wyskakując i klaszcząc w ręce. Kiedy kto z nich zachorował, przyjaciele i krewni udawali się do kapłanów z zapytaniem czy chory ma wyzdorowieć czy umrzeć. Ci szli w nocy do ognia, i jeżeli rano wrócili z odpowiedzią, że widzieli duszę chorego unoszącą się nad nim, to miało znaczyć że chory przyjdzie do zdrowia. Inni czcili słońce i lasy, i podług tego jak drzewo było większe, większą mu cześć oddawali. Zebrawszy wszystko zboże z pola, obchodzili swe święta. Wracając z wojny palili na ofiarę łupy zabrane nieprzyjacielowi i jednego z jeńców¹. Po śmierci wodza lub naczelnika palili wraz z ciałem najdroższe sprzęty, i najpiękniejszego konia, ofiarując miód i mleko na jego mogile. Przed przyjęciem wiary chrześcijańskiej lud zwykł był chodzić w skórach dzikich zwierząt.

Kobiety w Litwie mają kochanków za pozwoleniem mężów, gdyby jednak mężczyzna żonaty miał kochankę, nie uszedłby nagany. Małżeństwo łatwo się między niemi rozwiązuje za wspólną zgodą. Mało używają wina, ale natomiast piją mleko i jedzą chleb czarny, bo nie przesiewają maki. Mowią językiem słowiańskim, noszą się długo jak Tatarzy, są uzbrojeni dzidą i puklerzem, mają dobre konie, ale pokładane i niekute, wędzideł nie używają.

Wyznają równie jak Moskale religią grecką, i obowiązani są podobnie dać pewną sumę pieniędzy wdowie plebana, jeżeli ma dzieci, lub chce wkroczyć w powtórne śluby. Jeżeli kto jest skazany na śmierć, musi sam się powiesić, inaczej biją go i katują, póki nie zatłuką.² [...]

Prusacy w dawnych czasach pojmywali tyle żon ile im się podobało, z którymi się obchodzili jak z niewolnicami. Czcili słońce, xiężyc, ogień, zwierzęta i węże. Byli jednak bardzo miłośnierni dla biednych, grzebali umarłych z najdroższymi sprzętami, bronią i końmi.

Znużeni, krzepili się kąpielą, i w czasie nawet mrozów kąpali się w zimnej wodzie. [...]

Żmudzini żyli także w wielożeństwie bez żadnego względu na pokrewieństwo, czcili fałszywe bóstwa podobnie jak Litwini i Rusini. Są pięknej

urody, ale dzicy, okrutni, nie zbyt odważni i nie pochopni do wojny. Używają halabard podobnych do naszych.

1) Dwa takie przypadki zdarzyły się w samych Miednikach czyli Worniach na Żmudzi. Roku 1320 Żmudzini zniósłszy Krzyżaków i wodza ich Henryka von Plotzke z 29 zakonnikami rycerzami ubiwszy, wziętego w niewolą wójta sambijskiego, Gerarda Rode, przywiązanego w zbroi do konia żywcem spalili, na podziękowanie swym bogom za odniesione zwycięstwo. Później już za Władysława Jagiełły 1389 roku takież los spotkał komtura melskiego, Markwarda, który pojmany wraz z innymi, gdy los padł na niego, z koniem i rynsztunkiem na ogień poszedł. Wigand, Lindeblatt.

2) Widzieliśmy wyżej że w Litwie mężowie pozwalają żonom mieć kochanków, to znowu napotykaną na ten osobliwszy sposób karania winowajców na śmierć skazanych, zobaczymy zaraz że Mazury niedawno poznali złoto, srebro, wino. Czytając takie bajki, zdawałoby się że co nuncyusz zasłyszał o jakiej wyspie na oceanie spokojnym, to do Litwy i Mazowsza przystosował. (E. Rykaczewskio pastabos. – E. U.).

KARALIAUS RŪMŲ, RESPUBLIKOS IR LENKIJOS KARALYSTĖS APRAŠYMAS 1670 ir 1671 metai

[...] Senais laikais lietuviai garbino žalčius, kuriuos saugojo namuose kaip namų dievus, maitino juos pienu ir gyvais viščiukais, taip pat garbino ugnį, kurią vadino šventa ir kuri, nuolatos kurstoma ir prižiūrima šventyklos žyinių, niekada negeso. Per šventes ir šokius turėjo paprotį kartoti Ladono, tai yra Plutono, vardą; tai darydavo dainuodami, šokinėdami ir plodami rankomis. Kai kas nors iš jų susirgdavo, draugai ir artimieji eidavo pas šventikus klausti, ar ligonis išgis ar numirs. Šie eidavo naktį prie ugnies ir įeigu rytą grįžę sakydavo, jog matė sergančiojo sielą praskrendančią virš jų, tai reiškė, kad ligonis pasveiks. Kiti garbino saulę ir miškus, ir kuo medis buvo didesnis, tuo didesnę pagarbą jam rodė. Nuėmę derlių, švėsdavo savo šventes. Grįžę iš karo degindavo atimtą iš priešo grobį ir vieną iš belaisvių¹. Mirus vadui arba valdovui, kartu su juo degindavo brangiausias daiktus ir gražiausią žirgą, ant jo kapo aukodavo medaus ir pieno. Iki krikščionybės žmonės buvo įpratę rengtis žvėrių kailiais.

Moterys Lietuvoje, vyrams leidus, turi meilužių, tačiau vedęs vyras įeigu įsigytą sugyventinę, būtų smerkiamas. Santuoka, abiem sutinkant, lengvai

panaikinama. Vyno vartoja mažai, geria pieną ir valgo juodą duoną, nes nesijoją miltų. Šneka slavų kalba, rengiasi ilgais drabužiais, kaip totoriai, jų ginklai – ietis ir skydas, turi gerus arklius, tačiau jodinėja jais nekaustytais ir nežabotais.

Kaip ir maskvėnai išpažįsta graikų religiją ir yra įpareigoti duoti tam tikrą sumą pinigų klebono našlei, jeigu ji turi vaikų arba nori antrą kartą ištekėti.

Nuteistasis mirti, turi pats pasikarti, kitaip muša jį ir kankina, kol nepribaigia².

[...] Prūsai senaisiais laikais turėjo tiek žmonių, kiek jiems patiko, ir elgėsi su jomis kaip su belaisvėmis. Garbino saulę, mėnulį, ugnį, žvėris ir žalčius. Tačiau buvo labai gailestingi vargšams, mirusiuosius laidojo su brangiausiais drabužiais, ginklais ir žirgais. Pavargę atsigaivindavo maudynėse ir net per didžiausius šalčius maudėsi šaltame vandenyje. [...]

Žemaičiai taip pat turėjo daug žmonių, nepaisydami giminystės; garbino išgalvotus dievus, panašiai kaip lietuviai ir rusinai. Yra gražaus sudėjimo, bet laukiniai, žiaurūs, nelabai drąsūs ir nelinkę kariauti. Naudoja alebardas, panašias į mūsų.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

KOMENTARAI

- ¹ Du tokie atsitikimai buvo Žemaitijoje, pačiuose Medininkuose, arba Varniuose. 1320 metais žemaičiai, sumušę kryžiuočius ir nužudę jų vadą Henriką von Plotzke su 29 riteriais vienuoliais, paimtą į nelaisvę Sembos vaitą Gerardą Rodę, kartu su ginklais pririštą prie žirgo, gyvą sudegino, taip atsidėkodami savo dievams už pergalę. Vėliau, Vladislovo Jogailos laikais, 1389 metais, toks pat likimas ištiko Klaipėdos komturą Markvardą; paimtas į nelaisvę, likimui lėmus, su žirgu ir karine apranga buvo sudegintas. Wigandas, Lindenblattas. (E. Rykaczewskio pastaba. – E. U.)
- ² Anksčiau matėme, kad Lietuvoje vyrai leidžia žmonoms turėti meilužių. Čia aptinkame ypatingą būdą nubausti pasmerktuosius mirti. Netrukus pamatysime, kad mozūrai tik neseniai ėmė naudoti auksą, sidabrą, vyną. Skaitant tokias pasakas, atrodo, jog tai, ką nuncijus išgirdo apie kokią nors salą Ramiajame vandenyne, pritaikė Lietuvai ir Mozūrijai. (E. Rykaczewskio pastaba. – E. U.)

VILNIAUS VYSKUPO MIKALOJAUS STEPONO PACO 1682 METŲ APLINKRAŠTIS

Mikalojus Steponas Pacas (1623–1684), Lietuvos pakanclerio Stepono Paco sūnus, 1651–1670 metais Trakų vaivada, 1670 metais Vilniaus kaštelionas (pilininkas), 1671–1684 metais Vilniaus vyskupas.

Parengė ir 1682 metais išleido instrukciją dvasininkams *Vilniaus vyskupijos gero valdymo būdas ir tvarka* (*Modus et ordo boni regiminis in diocesim Vilnensem introducendi sancitus et ex mandato [...] D. Nicolai Stephani Pac Episcopi [...] Vilmensis, Vilnae, 1682*), kurioje kalbama apie pamokslų turinį bei formą, patariama vengti įmantrybių, asmeniškų išpuolių, vulgarių posakių, politinių aliuzijų, užsimenama apie misijų tvarką, kovą su pagoniškais prietaisais ir pan.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Apie Joninių šventimą jau buvo ir ankstesniuose baltų religijos bei mitologijos šaltiniuose. O Jokūbo Morkūno išleistoje *Postilėje*, panašiai kaip ir Mikalojaus Stepono Paco rankraštyje, netgi teigiama, kad šokinėjama apie ugnį. Tačiau kituose šaltiniuose neaptikta užuominų, kad šokama apie medžius. Šis teiginys labai reikšmingas žinant stiprų medžių kultą Lietuvoje ir kituose baltų kraštuose (žr. Meulen, 1919; Ivinskis, 1938 b; Dundulienė, 1979a; Vėlius, 1983, 115–130 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Pac, 1682.

Literatūra: Wolff, 1885, 175–190; PSB, XXIV, 738–741; Sawicki, 1948; Lebedys, 1976, 203; LE, XXI, 311; TLE, VIII, 396.

Tekstas iš: Pac, 1682, [9 v.].

VILNIAUS VYSKUPO MIKALOJAUS STEPONO PACO 1682 METŲ APLINKRAŠTIS

MODUS ET ORDO BONI REGIMINIS IN
DIOECESIM VILNENSEM [...] NICOLAI
STEPHANI PAC EPISCOPI [...]
EPISCOPATUS VILNENSIS

1682

LXXV. [...] In festo S. Joannis Baptistae ducendis circa arbores et ignes cho-
reis, non vacent, et alia indigna superstitionis, non exercent.

VILNIAUS VYSKUPIJOS GERO VALDYMO
BŪDAS IR TVARKA [...] VILNIAUS VYSKUPO
MIKALOJAUS STEPONO PACO
APLINKRAŠTIS

1682

LXXV. [...] Per Šv. Jono Krikštytojo šventę tegul jie nešoka apie medžius ir
ugnį ir teneatlieka kitokių netinkamų bei prietaringų veiksmų.

Vertė *MARCELINAS ROČKA*

RYGOS JĖZUITŲ KOLEGIJOS METINĖS ATASKAITOS

1604–1618

Jėzuitai atvyko į Livoniją 1583 metais; 1583–1584 metais jų kolegijos buvo atidarytos Rygoje, Dorpate (Tartu), Polocke. Rygoje jie išbuvo iki 1621 metų, kol šį miestą užėmė Švedijos karalius Gustavas II Adolfas. Kaip ir Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, jėzuitai vykdė plačią misijų veiklą – platino katalikų tikėjimą ir kovojo su stabmeldiškojo tikėjimo reliktais. Ganytojiškos veiklos rezultatai buvo stropiai registruojami, o metinės ataskaitos (*Annuae litterae*) siunčiamos į Vilnių ir į Romą.

Iš pradžių kiekvienas kunigas atskirai užsirašydavo, kiek žmonių ėjo pas jį išpažinties, šv. Komunijos, buvo krikštyti ar pakeitė tikėjimą. Kai kada šiuos sausus skaičius papildydavo pasakojimai apie asmeninius išgyvenimus, nuveiktus darbus, taip pat apie visos kolegijos veiklą.

Visas ataskaitas surinko, perrašė, o kai ką papildė savais pastebėjimais **Erdmanas Tolgsdorfas** (*Ertmanus, Erdmanus Tolgsdorff, Folgsdorf*; 1550–1620). Matyt, jis davė rankraščiui ir pavadinimą – *Rygos jėzuitų kolegijos metinės ataskaitos* (*Annales collegii Rigensis*). Būtent taip rankraštis įvardijamas Johanno Friedricho Recke's ir Karlo Eduardo Napiersky'o *Visuotiniame Livonijos, Estijos ir Kuršo rašytojų žodyne* (Recke, Napiersky, IV, 1832, 380–381, 430).

Tolgsdorfas buvo prūsas, gimęs Varmėje (Varmijoje). Humanitarinius mokslus baigė Braunsbergo (dab. Braniewo) jėzuitų kolegijoje. Vėliau Braunsbergo kunigų seminarijoje studijavo teologiją. Varmės vyskupo Martyno Kromerio (*Marcin Kromer*) išventintas į kunigus, buvo išsiųstas į Valmiera, netoli Vendenos (Cėsių). Čia apie 10 metų dirbo klebonu, vėliau buvo paskirtas Varmės kanauninku. Steponui Batorui 1582 metais atkovojus ir LDK grąžinus Livoniją, buvo išsiųstas į Rygą. 1591 metais Tolgsdorfas įstojo į Jėzuitų ordiną. Po noviciato Krokuvoje grįžo į Rygą ir čia dirbo pamokslininku iki 1618 metų. Paskutinius dvejus metus praleido jėzuitų misijoje Vendene, kur ir mirė (*SPTK*, 331). Manoma, kad jis išvertė į lietuvių kalbą Petro Kanizijaus katekizmą, išleistą Vilniuje 1585 metais, taip pat parašė latvių žodyną ir giesmyną (Świerkowski, 1932, 12).

Tolgsdorfo ataskaitos apima 1604–1618 metus, tačiau 1617 ir 1618 metų įrašai padaryti kita ranka (Mannhardt, 1936, 441). Duomenis teikė įvairūs asmenys (Janis Kleijntjensas nurodo 16 pavardžių), tačiau bene gausiausios yra

latvio **Janio Stribinio** (*Joannes Stribingius, Stribing*; 1573–po 1645) ataskaitos. Į Jėzuitų ordiną Stribinis įstojo 1594 metais. Šiek tiek studijavo filosofiją ir teologiją, tačiau viso akademinio kurso, atrodo, nebaigė. Dirbo žemesniųjų klasių mokytoju, pamokslininku, misionieriumi. *Latvijos jėzuitų personaliniai katalogai* (*Catalogi personarum et officiorum residentiarum Soc. Jesu in Latvia*) nurodo jį dirbus Rygos kolegijoje (1605–1614), Vendeno ir Daugpilio rezidencijose, mokėjus latvių, vokiečių, estų kalbas. Paskutinis įrašas apie Stribinį iš 1645 metų (Kleijntjens, II, 1941, 309).

Dažniausiai Stribinis ganytojiškais reikalais buvo jo latviškojoje Livonijos dalyje – Ruozytėje (Rēzeknėje), Ludsenė (Ludzoje), Rušonėje, Daugpilyje. Pirmą kartą į tas vietas jis nuvyko 1606 metais ir ten susidūrė su dar gajomis stabmeldiško tikėjimo apeigomis, kurias aprašė grįžęs į Rygą. Tolgsdorfas ne tik perrašė Stribinio ataskaitą, bet ir papildė ją savais pastebėjimais. Antrą kartą Stribinis nuvyko į Ruozytę ir Ludseną 1608 metais. Ir vėl jo ataskaitą perrašydamas Tolgsdorfas papildė savo paties ar kitų pasakojimais apie pagoniškus papročius.

1609 metais Stribinis trims savaitėms buvo išvykęs į Žemaitiją katekizuoti kaimo gyventojų. Taigi tikriausiai jis mokėjo ir lietuvių kalbą. Tolgsdorfas rašo, kad 1613 metais Stribinis ir dar vienas jėzuitas apkeliavo latvių ir lyvių gyvenamą Livonijos dalį. Pats Stribinis to nemini (Mannhardt, 1935, 448). Taigi *Rygos jėzuitų kolegijos metinės ataskaitos* daug kuo panašios į *Vilniaus jėzuitų kolegijos metines ataskaitas* (*Annuae litterae Societatis Jesu Collegium Vilnense*), rodo krikščionybės platinimo būdus, jos santykį su vietos kultūra, stabmeldiškojo tikėjimo liekanomis.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Jono Stribinio misijos vyko sunkiai pasiekiamame, nuošaliame Latvijos pasienyje, į kurį krikščionybė dar tik skverbėsi ir kuriame buvo apstu senųjų papročių bei tikėjimų. Nors misijos vyko praėjus beveik 400 metų po krikščionybės įvedimo, senieji papročiai ir tikėjimai dar buvo išlaikę stebėtinai daug archajiškų bruožų. Stribinio informacija labai glausta – pateikti svarbiausi senosios latvių religijos momentai (garbinami dievai bei jų hierarchija, jiems skiriamos aukos, ritualai ir kt.). Žinių glaustumą ir svarbumą didele dalimi lėmė informacijos pateikėjo kvalifikacija. Svarbiausias Stribinio informantas buvo labai senas (90 metų) žynys, pats atlikinėjęs visas apeigas ir geriau negu bet kas kitas žinojęs, kokiems dievams tos apeigos buvo skiriamos ir ko jomis buvo siekiama. Ypač archajiškas Stribinio informacijos momentas yra dviejų svarbiausiųjų – dangaus ir žemės – dievų išskyrimas. Žemės dievas turįs daug pavaldžių dievų – žuvų, žvėrių, javų, laukų, sodų, galvijų. Pirmą kartą

Stribinis paminėjo latvių arklių dievą Ūsinį, karvių – Maršą, laukų ir javų – Ceruoklį, aprašė šiems ir kitiems dievams skirtas šventes, aukas, mirusiųjų laidojimą ir minėjimą, kai kuriuos burtus ir prietarus. Dievams dažniausiai būdavę aukojama šventuose miškuose, po šventais medžiais, ypač ąžuolais ir liepomis. Žmonių likimas, sveikata irgi siejama su medžiais (vyrų – su ąžuolais, moterų – su liepomis).

Stribinio informacija – vertingas, patikimas latvių religijos ir mitologijos šaltinis. Informacijos tikrumą patvirtina kiti šaltiniai ir tautosaka. Dievą Ūsinį vėliau yra minėjęs Johanas Langijas, Gothardas Fridrichas Stenderis, Ceruoklį – Stanisławas Rostowskis. Stribinio aprašytieji žemesnio rango dievai – žuvų, žvėrių, laukų, sodų, gyvulių globėjai – latvių tautosakoje yra išikūniję įvairių motinų (lauko, miško, ežero) pavidaluose. Dažnokai tautosakoje minimas ir Ūsinis. Aukos laukų ir javų dievui Ceruokliui daugmaž atitinka Lietuvos jėzuitų aprašytąsias lietuvių aukas žemės dievui. Stribinio žiniomis, kaip patikimomis, naudojosi daugelis latvių religijos ir mitologijos tyrinėtojų (Auning, 1905; Bertuleit, 1924; Smits, 1926; Clemen, 1938; Jaskiewicz, 1952; Biezais, 1954; 1955; 1975; 1976; Gray, 1964; Johansons, 1964; Balys, Biezais, 1965 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: MLG, XIV, 364 ir t.; Lohmeyer, 1893, 384–396; Kurtz, 1925; Mannhardt, 1936, 438–450; Kleijntjens, 1941, 98–175.

Literatūra: Recke, Napiersky, 1832, 380–381, 430; Rostowski, 1877, 239–259; Lohmeyer, 1893, 384–396; Manteuffel, 1905, 9–11; Kleijntjens, 1941, VII–XXIV; Mannhardt, 1936, 438–441, 446–447.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 441–448.

ANNUAE LITTERAE COLLEGII RIGENSIS SOCIETATIS JESU [1604–1618]

[*Annus 1606. P. Joannes Stribingius*]

Excursum est a quodam nostro sacerdote in quadragesima usque ad ipsos fines Moscouiae. In Rositen potissime et Lucinum, in quibus locis Lothau sine Dei agnitione adhuc misere more antiquorum Ethnicorum ad inferos descendunt. Idolatrae enim sunt. Et arbores colunt, et Lucos habent, quibus certis temporibus, videlicet circa Pascha et circa Festum S. Michaelis varia donorum

genera offerunt. Actum est multis diebus non sine labore et fatigue cum quodam istius loci Popo, homine Nonagenario, ut confiteretur, quod tandem fecit. In hunc omnes culpam reijciebant suae idololatriae, dicentes, hunc ita a suis Maioribus didicisse et vidisse, dignum itaque ut illi tanquam seni credatur. Hic duobus sibi adiunctis senibus illorum Caeremonias expediuit, et offertoria Arboribus obtulit. Post Confessionem tandem interrogatus, quas Caeremonias vel dona Luco offerret, et in quem finem. Respondit in hunc sensum: *Nos miseri destituti omni Verbo diuino et sacerdotibus, prout in alijs locis fidelium habere intelleximus, cogimur quaerere in nostris necessitatibus auxilium; Et quandoquidem audiuius maiores nostros peculiare coluisse Arbores, quibus certa dona offerentes, adiutos et a suis infirmitatibus liberatos et omnibus bonis locupletatos. Idem facere nos modo cogimur, nisi in nihilum redigi velimus.* Interrogatus quot deos haberet, Respondit: varios pro varietate locorum et personarum et necessitatum esse deos. *Habemus, inquit, deum, qui habet curam coeli, habemus et deum, qui terram regit: hic cum sit supremus in terra, habet sub se varios minores sibi deos. Habemus deum, qui nobis pisces dat, habemus deum, qui feras nobis dat, habemus deum frumentorum, Agrorum, hortorum, Pecorum, videlicet Equorum, Vaccarum et variorum animalium.* Sacrificia, quae illis offerunt, sunt varia, alijs dijs maiora alijs minora offerunt pro qualitate deorum. Et haec dona omnia Arboribus et Lucis certis, quas Arbores sanctas vocant, offerunt. Vni Panem magnum in modum serpentis ore aperto et cauda longa offerunt. Alteri minorem in modum Canis, vel porci etc. Alij habent duas peculiare arbores, vna est Quercus, altera Tilia. Quercum vocant Masculum, cui duo oua certis temporibus supponunt. Tiliam vocant Femellam, cui offerunt Butyrum, Lac, caseos et pinguedinem pro salute et incolumitate suorum liberorumque. Et si qui infirmantur, statim mittunt ad Arbores Popum, qui expostulat cum arboribus, quare illos permittant infirmare*, quandoquidem illis debitum suum obtulerint. Quod si non statim conualescunt, adducit arboribus duplum praedictarum rerum, et ita liberantur. Deo Equorum, quem vocant Dewing Vsching, offerunt singuli 2 solidos et duos panes et frustum pinguedinis, quem in ignem coniiciunt. Deo Moschel, qui est Vaccarum deus, offerunt Butyrum, Lac, Caseum etc. et si quae infirmatur vacca, statim ad Arbores, illisque offerunt. Et liberatur. Deo Agrorum frumentorumque, quem vocant Dewing Cereklicing certis temporibus Bouem nigrum, Gallinam nigram, Porcellum nigrum, etc. etc. aliquot tonnas Cereuisiae, pro ut illos deus Cerekling^{a)} iuuerit, plus vel minus, offerunt in sylvis. Haec dona hoc modo offeruntur Arboribus. Popus senex cum alijs senibus, conceptis verbis murmurantes dona praesentant et offerunt, postmodum aliquot accurrunt et Ton-

* Leidėjo pažymėta lakūna rodo, jog rankraštis sugadintas. E. U.

nam Cereuisiae eleuant in altum. Popus, antequam incipiant bibere, ex Tilia colligit aspergillum et circumstantes aspergit. Postea parantur ignes in multis locis, et partem oblatorum (pinquedinem scilicet) in rogam conijciunt. Putant etiam nunquam deos exaudituos illos sine Cereuisia. Et ita bene poti incipiunt choreas circa Arbores ducere et cantare.

Alter quidam retulit mihi, se cum parente suo pro piscibus ad istum locum (qui quidem 14 miliaribus a domo sua distabat) emptum iuisse. Et cum prima et secunda vice in hyeme nihil cepissent, Popus illos hortatus, ut Deo aquarum sacrificium offerrent. Quandoquidem viderent, deum illis offensum, interrogant quid velit. Respondet Popus 3 tonnas Cereuisiae, quas Rusticus peregrinus domo attulerat, ut illis venditis pisces emeret. Omnes relictis in stagno retibus, currunt domum et conuocant familiam suam, quae illos iuuauent deum placare.

Hi postquam varios ignes fecissent et cereuisiam ebibissent, redierunt ad piscationem et tantam copiam variorum piscium ceperunt, ut multa carpenta implerent. Rusticus hic peregrinus, tribus carpentis suis impletis, discessit, sine illorum scitu (debebat enim illis adhuc plus soluere), quem paulo post Rusticus quidam senex ex illis Idololatriis secutus, imposuit duo oua in Agro ipsius, et maledixit illi. Ista aestate omnia istius Rustici frumenta in nihilum redigerunt. [...]

Si qui Rusticus alteri malefacere vult, conuocat duos vel 3 suos vicinos quibus arcana sui cordis aperit. Hic ponit Vasculum cereuisiae in mensa circa quod 20 candelas paruas cereas ponit et arrepto pugillo freni, cultro scindit supra mensam; postea sub mensam projicit dicens: *Ita frangas sibi manum, pedem, vel uxor, vel filia, vel equus, vel vacca etc.*

Si quis habet inimicum, qui illum vel accusavit* coram domino suo, statim currit ad Arborem deum, et arripit illi duo oua, quae illi antea obtulerat, dicens: Ecce singulis temporibus certis tibi debita tua dona obtuli et tu me derelinquis. Tam diu tibi haec oua non restituam, donec feceris huic meo Inimico quod voluero. Et ita vel illi moritur infans, vel vacca, vel Equus etc.

Item Cereuisiam fundunt in ignem, quasi deo suo. Item Panis, quem pinunt, primum frustum, antequam comedant, in ignem projiciunt. Item Cereuisiam fundunt in parietes hypocausti, rogantes, ne illis ignis noceret, tam in agro, quam in hypocausto.

Si cui infirmatur infans vel Equus etc. statim ad Popum accurrit, interrogat quid causa. Qui respondet: Deum velle sacrificium; sortem mittit tessera, respondens, deum velle Gallinam nigram, hyrcum, oua, panes, Tonnas Cereuisiae. Et ita liberatur.

* Leidėjo pažymėta lakūna rodo, jog rankraštis sugadintas. E. U.

In funeribus suis his vtuntur Caeremonijs. Inprimis conburunt vestes defuncti, et lectum in quo mortuus. 2. Ponunt in tumba ad caput defuncti vnum panem putantes illo indigere pro itinere tam longo. 3. In dextera manu dant illi alterum panem, ut det Cerbero, qui ante paradisum ligatus, permittat illaesos ire. 4. In sinistra manu dant 2 solidos pro Vectore per fluuium. 5. Tempore hyemali ponunt supra sepulchrum vnum currum lignorum, ut se anima calefaciat.

Die vero animarum 1^a Parato prandio vocant animas suorum defunctorum, quemlibet nomine suo, et incipiunt expostulare et accusare animas eo, quod non seruauerint et defenderint illas Equos et pecora a lupis et infirmitatibus, cum tamen illis quotannis debita sua obtulerint, In hunc sensum: Vos permittitis mori nostra pecora, mures deuorant nobis frumenta nostra, fulgur in campis desaeuit etc. Tandem rogant animas (quas ipsi putant formari partim in lupos, vrsos, partim in deos) in hunc sensum: *Iwan vel Mater mea charissima, recordare filiorum tuorum, et commede ex hoc vasculo et bibe, quantum tibi placuerit, saltem nostrorum recordare.* Interim ponunt in mensa panem vnum, quem in ignem postea projiciunt, cereuisiam simul, quam itidem vel in terram vel in ignem conijciunt. Vltimo scopant hypocaustum et expellunt animas ex hypocausto, alter arripit securim et parietes secat per quatuor angulos, easdem expellens, ne haereant in quodam loco. [...]

[Annus 1606. P. Erdmanus Tolgsdorff]

Aestiuo tempore peragrauit quidam ex nostris Sacerdotibus loca circa Rositen et Ludzen in finibus plane Moschouiae sita, quae ad 15 miliaria densissimis sylvis ac horridissimis paludibus fere inuia, incolas habent ab antiquis temporibus idololatriae et veneficijs deditos, qui pro uarietate creaturarum varios deos in certis arboribus (potissimum tamen in quercu, et tilia, quorum istum masculum, hanc foeminam nuncupant), quas sanctas nominant, colunt. Alium Deum coeli, terrae alium, quibus alij subsunt, uti dij priscium*, agrorum, frumentorum, hortorum, pecorum, equorum, vaccarum ac singularum necessitatum proprii. Equorum deum vocant Usching, Vaccarum Moschel, Agrorum ac frumentorum Cercklicing. In quorum sacrificia offerre solent in lucis, alijs magnum panem in formam Serpentis, aperto ore et prominente cauda, alijs panem paulo minorem, formam canis, porci etc. referentem, alijs duo oua (quae certis temporibus quercui supponunt), Butyrum alijs, lac, caseum, aut adipem in rogo cremantes; alijs bouem, aut gallinam, aut porcellum, aut hircum, omnia nigri coloris. Sacrificulos habent Lothauorum aliquos senes; quorum primas oblaturas praefatas hostias, adiunctis sibi

* Tikriausiai korektūros klaida. Turėtų būti – *piscium*. Plg. Stribinio ataskaitą. E. U.

duobus ex senioribus, conceptis uerbis altiori uoce murmurando sub aliqua sanctarum arborum, oblationis offert, quo facto, occurrunt aliquot, qui cum praefatis, arreptam caereuisiae tonnam, in altum eleuant, in quam demum fronde tiliae intincta populum aspergit: tum uarijs ignibus accensis, adipeque iniecto, crematoque (sine quae caeremonia nullam hostiam faciunt) circa arbores sanctas choreas ducentes et concinnando, ad ebrietatem usque (sine qua nunquam offerunt) cereuisiam haurientes, gratissimum talibus dijs obsequium praestant: Epicurei uitam merito imitantes, utpote qui resurrectionem mortuum non credunt. Quae omnia et plura alia Senex quidam Sacrificulus illorum Sacerdoti nostro, populum ibidem Catechizanti manifestavit, culpam omnem tantae ignorantiae et idololatriae conferens in defectum Sacerdotum, quorum in locis istis à 70 annis iam tertia uice nostrum aliquem uiderunt. Supersedeo narrare superstitiones, quas exercent circa defunctos suos, quibus sepeliendis panem alterum supponunt capiti, futurae famis remedium, alterum manui imponunt, ut Cerbero offerat ante paradisum alligato, addentes 2 solidos, soluendos ei, qui eos per fluuium transuehat; brumali tempore etiam plaustrum lignorum sepulchro super imponunt, ut anima sese calefacere possit. Die uero animarum in domos suas animas suorum aduocantes nomine tenus quamlibet, paratoque prandio eis, exprobrant, quod ab eis non fuerint defensi a bestijs, tonitruis et alijs damnis, quo facto proponunt in mensa panes cum cereuisia, inuisibiles tractantes, quibus rebus tandem in ignem proiectis uel effusis, scopis domum undique uerrunt, animas expellentes inde, arreptaque securi hinc inde parietes domus secant, ne quae alicubi haereant; illisque hoc modo pulsus, ipsi tandem sine mensura Ethnico more epulantur. [...]

[Annus 1608. P. Joannes Stribingius]

Excursio etiam hoc anno habita, ac discursum a 2 sacerdotibus nostris per uasta Rositensium ac Ludcen nemorum horrida loca, in quibus sparsim in medijs densissimis sylvis ac paludibus habitantes Lothavi, hactenus nunquam a tempore guerrae Livonicae Ethnicas superstitiones deseruerant, daemonibus per certos suos sacrificulos, ad sacras quas uocant arbores uarijs locis uictimae offerentes, veneficijs passim dediti, homines barbari, nemoribus assueti; inter quos uersati duo per aliquot mensium spacium, non paruam superstitioni praedictae iacturam procurarunt, domos singulas uisitando, catechizando barbaros, plurimosque eorum ad confessionem faciendam induxerunt, ac sine benedictione matrimoniali uiuentes earum capaces et participes reddiderunt ac daemoniacae superstitioni deditos ad uerum numinis cultum perduxerunt, et apud nonnullos, ut concepta uerba supra agros, homines et pecora dici solita, ac dimensionem capitum cruciatibus adhiberi ex superstitione solitam abiurarent, effecerunt. [...]

RYGOS JĖZUITŲ KOLEGIJOS METINĖS ATASKAITOS 1604–1618

[*Tėvas Janis Stribinis, 1606*]

Vienas mūsų kunigas per didįjį pasninką buvo nuvykęs iki pat Maskvijos sienų, bet dažniausiai vykdavo į Ruozytę ir Ludseną¹, nes tose vietose latviai, neišpažįstantys Dievo, senųjų pagonių papročiu ligi šiol po mirties tebeei-na į pragarą. Yra stabmeldžiai: jie garbina medžius, turi miškelius, kur tam tikru metu, būtent apie Velykas ir šv. Mykolo dieną, aukoja įvairias aukas. Daug dienų buvo triūsta ir išlieta nemaža prakaito besišnekant su šių vietų žyniu (*Popo*), devyniasdešimties metų žmogumi, kad šis atliktų išpažintį, ką jis pagaliau ir padarė. Ant jo visi vertė savo stabmeldystės kaltę, sakė, kad jis taip iš savo protėvių išmokęs ir supratęs, todėl manę, kad dera juo, kaip seniausiuoju, tikėti. Kartu su kitais dviem seniais jis vadovavo jų apeigoms ir aukojau aukas medžiams. Po išpažinties paklaustas, kokias apeigas ir kokias dovanas miškeliui aukojęs ir koku tikslu, atsakė šitaip: „Mes, vargšai, ne-girdėję nė vieno Dievo žodžio ir apleistų kunigų (ką kitose vietose tikintieji, kaip sužinojome, turi), savo varguose esame verčiami ieškoti pagalbos. Ir kai sužinojome, kad mūsų protėviai garbino kai kuriuos medžius, nešė jiems tam tikras dovanas ir už tai sulaukdavo pagalbos – buvo išvaduoti iš savo negalių ir apdovanoti visokiomis gėrybėmis – supratome, kad ir mums reikia daryti tą patį, jeigu nenorime pavirsti į nieką“. Paklaustas, kiek turi dievų, atsakė: „Dievų yra daug, nelygu vieta, žmonės ir poreikiai. Turime, sako, dievą, kuris rūpinasi dangumi, turime dievą, kuris valdo žemę. Šisai žemėje yra vyriausias, todėl turi įvairių mažesnių jam pavaldžių dievų. Turime dievą, teikiantį mums žuvų, o kitą – žvėrių, turime javų, laukų, sodų, gyvulių, tai yra arklių, karvių ir kitų gyvulių, dievus“. Jiems aukojamos aukos yra įvairios: vienos didesnės, kitos mažesnės, nelygu ko kuris dievas yra vertas. Šias visas do-vanas žmonės neša medžiams, kuriuos vadina šventais, ir tam tikriems miš-keleliams. Vieni aukoja didelį duonos kepalą, panašų į gyvatę praverta burna ir ilga uodega; kiti – mažesnę, šuns arba kiaulės formos. Dar kiti turi du ypa-tingus medžius – ąžuolą ir liepą. ąžuolą vadina vyru ir nustatytu laiku jam atneša du kiaušinius; liepą vadina moterimi ir jai aukoja sviesto, pieno, sūrių, riebalų savo pačių ir savo vaikų sveikatos ir gerovės labui. Kai kas nors su-negaluoja, tuojau pat siunčia pas medžius žynį, kuris klausia medžių, kodėl šie leidžia jiems sirgti, jei savo duoklę yra atidavę. Jeigu tuojau pat neišgyja,

neša minėtų daiktų antra tiek, ir taip išsivaduoja [nuo ligos]. Arklių dievui, kurį vadina Ūsiniu (*Dewing Vschinge*), kiekvienas aukoja po du solidus, du kepalikus duonos ir gabaliuką taukų, kuriuos sumeta į ugnį. Karvių dievui Maršui (*Moschel*) aukoja sviesto, pieno, sūrį ir t. t., o jeigu suserga kokia karvė, tuojau eina prie medžių ir jiems aukoja. Tada ji išgyjanti. Laukų ir javų dievui, kurį vadina Ceruokliu (*Dewing Cereklicing*), tam tikru metu aukoja juodą jautį, juodą vištą, juodą paršelį ir t. t., keletą statinių alaus, nelygu kiek dievas Ceruoklis (*Cerekling*) jiems padėjo, tam tikru metu daugiau arba mažiau aukoja miškuose. Tokios dovanos ir tuo būdu yra aukojamos medžiams. Senas žynys (*Popus*) su kitais seniais, murmėdami tam tikrus žodžius, atneša ir sudeda dovanas, paskui, truputį pabėgėję, pakelia į viršų statinę alaus. Prieš pradėdamas gerti, žynys (*Popus*) iš liepos šakų padaro šlakstyklę ir apšlaksto aplink stovinčiuosius. Paskui daugelyje vietų užkuria laužus ir dalį dovanų (pirmiausia riebalus) sumeta į ugnį. Jie mano, jog dievai niekada jų neišklausys be alaus. Taigi, gerokai išgėrę, pradeda aplink medžius šokti ir dainuoti.

Kitas žmogus man pasakojo, kad su tėvu buvo nuvykę nusipirkti žuvų (ta vieta yra maždaug už 14 mylių nuo jo namų). Kai pirmą ir antrą kartą nieko nepagavo, mat buvo žiema, žynys juos paragino vandens dievui paaukoti auką. Aiškiai matydami, kad dievas jiems kliudo, ėmė klausinėti, ko jis norėtų. Žynys (*Popus*) atsakęs, jog reikia paaukoti tris statines alaus, kurias atvykėlis kaimietis buvo atsigabenęs iš namų, kad jas pardavęs galėtų nusipirkti žuvų. Palikę ežere tinklus, visi bėgo namo susišaukti šeimynos, kad ši padėtų permaldauti dievą.

Paskui, kai šie uždegė daug laužų ir išgėrė alų, grįžo žvejoti ir pagavo devynias galybes įvairių žuvų, kurių prikrovė daug dvirėčių vežimėlių. Tas atvykėlis kaimietis, prisikrovęs tris vežimėlius, išvyko aniems nieko nepasakęs (juk turėjo jiems gerokai sumokėti); vienas senas kaimietis iš tų stabmeldžių jį pasekė, jo lauke padėjo du kiaušinius ir jį prakeikė. Tą vasarą visi to kaimiečio javai nuėjo niekais. [...]

Koks nors kaimietis, norėdamas pakenkti kitam, pasišaukia du arba tris kaimynus, kuriems atskleidžia savo širdies paslaptis. Jis deda ant stalo puodelį alaus, aplink jį išdėlioja 20 mažų vaškinių žvakelių ir sugriebtus į sauja žąslus peiliu perpjauna virš stalo; tada juos numeta ant stalo sakydamas: kad tu taip nusilaužtum ranką, koją, arba [kad taip atsitiktų] žmonai, dukteriai, arkliui, karvei ir t. t.

Tūlas, turintis priešą, kuris jį yra apkaltinęs pono akivaizdoje, tuojau bėga pas dievą Medį ir atima iš jo du kiaušinius, kuriuos anksčiau buvo jam padėjęs, sakydamas: „Štai nustatytu laiku tau privalomas dovanas atnešiau, o tu mane apleidai. Negrąžinsiu tau šių kiaušinių tol, kol nepadarysi tam mano

priešui to, ko aš panorėsiu“. Šitaip anam arba miršta kūdikis, arba nudvesia karvė, arba arklys ir t. t.

Alaus pila į ugnį tarsi savo dievui. Duonos, [iškeptos iš pačių] sumaltų javų, pirmą kąsnį meta į ugnį, o ne valgo. Taip pat pila alaus ant krosnies sienų prašydami, kad ugnis jiems nepakenktų, arba [pila] į lauką, arba į krosnį.

Sunegalavus kieno nors vaikui arba arkliui ir t. t., šis nedelsdamas bėga pas žynį (*Popum*) ir klausia, kokia [ligos] priežastis. O šis atsako: „Dievas nori aukos“. Tada meta burtus tardamas, jog dievas norįs juodos vištos, ožio, kiaušinių, duonos, alaus statinės. Taip yra išgydomas [sergantysis].

Per laidotuves atlieka tokias apeigas. Pirmiausia, sudegina mirusiojo drabužius ir lovą, kurioje mirė. Antra, į kapą prie mirusiojo galvos deda kepalą duonos manydami, kad ji pravers tokioje ilgoje kelionėje. Trečia, į dešinę ranką mirusiajam įdeda kitą kepalą duonos atkišti Cerberiui, kad šis, pririštas priešais dangaus vartus, leistų sveikam praeiti. Ketvirta, į kairiąją ranką įdeda du solidus už perkėlimą per upę. Penkta, žiemą ant kapo sukrauna vežimą malkų, kad siela susišildytų.

Vėlinių dieną taip švenčia. Paruošę užkandžių, šaukia savo mirusiųjų vėles, kiekvieną pavadindami vardu, ir ima skūstis arba kaltinti jas, kam nesaugojo ir negynė jų arklių ir galvijų nuo vilkų bei nelaimių, nors kiekvienais metais davė joms privalomą duoklę. Kalba šitaip postringaudami: „Jūs leidžiate kristi mūsų galvijams, pelės sugraužia mūsų javus, laukuose griau dėja perkūnija ir t. t.“ Pagaliau prašo vėlių (kurių vienas jie mano pavirtus vilkais, meškomis, kitas – dievais) šitokiais žodžiais: „Jani, arba motina mano brangiausia, prisimink savo sūnus, valgyk ir gerk iš šio indo, kiek tik nori, tik prisimink mus“. Tada deda ant stalo kepalą duonos, kurį paskui meta į ugnį, tuo pačiu metu stato alų, kurį taip pat ant žemės arba į ugnį supila. Pagaliau išvalo krosnį ir išvaro vėles iš krosnies, kitas, pagriebę kirvį, perskelia sienas keturiuose kampuose, kad kur nors neužsiliktų vėlių. [...]

[*Tėvas Erdmanas Tolgsdorffas, 1606*]

Vasarą vienas kitas mūsų kunigas nuvyko į vietoves prie Ruozytės ir Ludseno, esančias prie pat Maskvijos sienų, kurios tęsiasi apie 15 mylių ir yra beveik nepereinamos dėl tankiausių miškų ir baisiausių pelkių.

Gyventojai ten nuo seniausių laikų yra užkietėję stabmeldžiai ir burtininkai, pagal padarų įvairovę turintys įvairių dievų tam tikruose medžiuose (ypač ažuole ir liepoje; pirmąją vadina vyru, o pastarąją moterimi), kuriuos laiko šventais ir garbina. Vienas yra dangaus dievas, o kitas – žemės, kuriems visi kiti yra pavaldūs, kaip antai: žuvų, laukų, javų, sodų, galvijų, arklių, karvių ir kiti dievai. Arklių dievą vadina Ūsiniu (*Usching*), karvių – Maršu (*Moschel*),

laukų ir javų – Ceruokliu (*Cercklicing*). Vieniems [dievams] paprastai aukoja miškeliuose didelį duonos kepalą, panašų į gyvatę, pražiotu snukiu ir ilga uodega, kitiems – truputį mažesnę kepalą, šuns, paršo ir t. t. formos, tretiems – du kiaušinius (kuriuos tam tikru metu padeda po ąžuolu), kitiems lauže degina sviesto, pieno, sūrio arba riebalų, o dar kitiems [aukvoja] jautį, vištą, paršelių arba ožį, visus būtinai juodus. Aukotojais būna keli latvių seniai, kurių vyriausias, aukodamas minėtas aukas, kartu su kitais dviem seniais pusbal-siu murma po kuriuo nors šventuoju medžiu kažkokius žodžius; užbaigus aukojimą, pribėga keletas ir, paėmę statinę alaus, pakelia ją į viršų, paskui, pamirkę jon liepos šaką, apšlaksto žmones. Tada, uždegę daugelyje vietų lau-žus, meta į juos ir degina riebalus (be šitų apeigų nedaro jokių aukojimų), apie šventus medžius šoka ir dainuoja, kol visai nusigeria (be šito niekada neau-koja). Šitaip maukdami alų išreiškia savo dievams padėką ir paklusnumą. Tai labai primena Epikūro gyvenimą, nes jie netiki mirusiųjų prisikėlimu. Tatai ir daug kitų dalykų vienas senas jų žynys papasakojo mūsų kunigui, kuris ten aiškino žmonėms tikėjimo tiesas, visą šitokio tamsumo ir stabmeldystės kaltę suversdamas [aplinkybėms], mat maža buvo kunigų: šiose vietose per septy-niasdešimt metų² tik trečią kartą čia tematė vos vieną kitą mūsiškį. Neimsiu pasakoti apie prietaringas apeigas, kurias atlieka mirus saviškiams. Juos lai-dodami vieną duonos kepalą padeda prie galvos – apsiginti nuo būsimo ba-do, kitą įdeda į rankas – atkišti Cerberiui, pririštam priešais dangaus vartus; įdeda du solidus – užsimokėti tam, kuris kels juos per upę; žiemą ant kapo sukrauna krūvą malkų, kad siela galėtų pasišildyti.

Vėlinių dieną į namus sukviečia savųjų vėles, kiekvieną pašaukdami vardu ir, paruošę joms vaišes, ima priekaištauti, kad jos neapgynusios jų nuo žvėrių, žaibų ir kitų nelaimių. Tai padarę, padeda ant stalo duonos, alaus ir vaišina nematomas [vėles]. Paskui visus tuos valgius sumeta, o [gėrimus] išpila į ugnį ir paėmę šluotą iššluoja visas namų pakampes, kad išvartų iš jų vėles; čiupę kirvį čia vienur, čia kitur perkerta namo sienas, kad vėlių niekur neliktų. Šitaip jas išvarę, patys be jokio saiko pagonišku papročiu puotauja. [...]

[*Tėvas Janis Stribinis, 1608*]

Šiais metais du mūsų kunigai išvyko į apleistas Ruozytės ir Ludseno vieto-ves, kur, pasklidę po tankius miškus ir pelkes, gyvena latviai, nuo Livonijos apkrikštijimo laikų ligi šiol tebesilaikantys pagonišku apeigų. Savo žynių padedami, jie aukoja aukas demonams prie medžių, kuriuos vadina šventais. Tamsūs žmonės, uolūs kerėtojai, garbina miškelius. Pabuvę pas juos du kuni-gai per keletą mėnesių nemažai pakenkė minėtam prietaringumui: jie lankėsi namuose, aiškino tamsiems žmonėms tikėjimo tiesas, daugelį jų įkalbėjo atlikti

išpažintį, gyvenančius be santuokos palaiminimo deramai sutuokė, demoniškais prietariais tikinčius į tikrąjį tikėjimą atvedė, o kai kuriuos privertė išsižadėti sakyti tam tikrus užkeikimus laukams, žmonėms ir gyvuliams, taip pat atsisakyti galvos matavimų nuo skausmo, kaip buvo įpratę prietaringai daryti.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

KOMENTARAI

- ¹ ...*Ludsenā*... – Ludza (*Lucinum*, *Ludsen*, *Ludzen*) – Latvijos vietovė prie Didžiosios ir Mažosios Lužos ežerų. 1285 metais Ordinas čia pastatė pilį, 1569 metais kartu su Daugpiliu ir kitais Livonijos miestais atiteko Lenkijai, 1772 metais prijungtas prie Rusijos, priklausė Vitebsko gubernijai.
- ² Turimas galvoje Jėzuitų ordino įkūrimas 1534 metais (patvirtintas popiežiaus – 1540 metais).

EUGENIJA ULČINAITĖ

LIVONIJOS BAŽNYČIŲ VIZITACIJA

1613

Vendeno (Cėsių) vyskupo generalinis vikaras, arkidiaconas Johanas Teknonas (*Johannes Tecnon*), padedamas Erdmano Tolgsdorfo (*Ertmann Tolgsdorff*), 1613 metais vizitavo katalikų bažnyčias visoje Livonijoje. Apie tai yra užsiminęs Tolgsdorfas *Rygos jėzuitų kolegijos metinėse ataskaitose* (*Annuae Litterae collegii Rigensis Societatis Jesu*). Yra išlikęs vizitacijos protokolas, kurį, galimas daiktas, parašė arba prisidėjo prie jo rašymo pats Tolgsdorfas.

Seniausias vizitacijos protokolo nuorašas buvo Rygos miesto bibliotekoje. Jį buvo padaręs Johanas Vitė (*Johannes Witte*), Rygos rotušės archyvaras (1648), Rygos rotušės valdytojas (nuo 1656), miręs 1657 metais. Dar vienas nuorašas buvo Švedijos Stokholmo karališkajame archyve. Tikėtina, kad jį padarė Tolgsdorfas.

Livonijos bažnyčių vizitacijos protokole minimos Ruozytės (Rėzeknės), Ludseno (Ludzos), Marienhauzeno parapijos, aprašytos Janio Stribinio.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Vizitacijos protokole minimi tie patys latvių tikėjimai kaip Rygos jėzuitų (Janio Stribinio, Erdmano Tolgsdorfo) metinėse ataskaitose. Sutampa ne tik atskiros detalės, bet ir jų išdėstymo tvarka. Aiškiai matyti, kad vizitatoriai naudojos ataskaitomis. Ir čia nieko stebėtino, nes vizituoti padėjo Tolgsdorfas, kuris pats ir buvo anksčiau aprašęs šių vietų tikėjimus. Ankstesnė informacija vizitacijos protokole perteikta sutrumpinta, vietomis šis tas pakeista (jėzuitų ataskaitose pasakyta, kad ažuolą vadino vyru, liepą – moterimi ir jiems aukojo aukas, o čia – kad ažuolą vadino vyrų dievu, liepą – moterų deive). Vizitacijos protokole yra ir naujų duomenų: minimas nelaimių dievas, įvairiais griaustinio vardais vadinamas lietaus dievas. Tolgsdorfas beveik visą gyvenimą praleido Latvijoje, gerai mokėjo latvių kalbą, buvo susipažinęs su vietos papročiais. Nauja medžiaga tikriausiai paimta iš vietos gyventojų ir yra patikima (lietaus dievas minimas ir lietuvių religijos šaltiniuose).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: NNM, 529–530; AGLEC, I: MLeLG, XIV; Mannhardt, 1936, 451–452.

Literatūra: Manteuffel, 1905, 15; Mannhardt, 1936, 448–452.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 451–452.

VISITATIO LIVONICARUM
ECCLESIARUM

1613

Rositen, Ludzen et Marienhausen Parochum non habent.

Tres arces sunt, in finibus Moschoviae, penes quas vix aliqua Ecclesia extat, ad quas nonnisi per densissimas sylvas pervenitur, in quibus Lothavicus populus sparsim habitat, totus idololatriae deditus, qui et proprios sacrificulos, quos Popos vocant, habet, certas arbores, quas sanctas vocant, in veneratione habens, sub quibus certis anni temporibus convenit, ac sacrificij loco per sacrificulum suum offert bovem nigrum, gallum nigrum, tonnas cerevisiae, tum mactato bove etc. epulantes, ac choreas ducentes etc. devotionem suam implent. Hi varios deos habent: alium coeli, alium terrae, quibus alij subsunt, uti dij piscium, agrorum, frumentorum, hortorum, pecorum, equorum, vaccarum, ac singularum necessitatum proprios. Equorum Deum vocant Vsching, Vaccarum Moschel, Agrorum et frumentorum Cereklicing, pluviae tonitru varij nominis. In horum sacrificia offerre solent in lucis, alijs magnum panem in formam serpentis efformatum aperto ore et prominente cauda, alijs panem paulo minorem, forma canis aut porci formatum, alijs duo ova (quae certis temporibus Quercui supponunt), alijs butyrum, alijs lac, caseum aut adipem in rogo cremantes, alijs bovem, aut gallinam, aut porcellum, aut hircum, omnia nigri coloris. Quercum vocant masculum Deum, Tiliam vocant foemellam Deam etc. Haec et hujus modi Ethnicorum superstitiones in praefatis locis servantur in hanc usque horam. Ex quo apparet, quanta necessitas Sacerdotum in Livonia: nec minor forte quam in ipsa India. Vbi hoc addendum de praefatis circa defunctos suos, quibus sepeliendis supponunt unum panem capiti, tanquam futurae famis post mortem remedium, alterum manui imponunt, ut Cerbero offerant ante paradisum alligato, addentes duos solidos solvendo ei qui eos per fluvium transvehat; brumali tempore etiam plaustrum lignorum sepulchro superimponentes, ut anima sese calefacere possit. Per totam Livoniam similia inveniuntur. [...]

[A. 1594–1595]. Excursiones ad vicinos populos solito cum fructu obitae rudesque homines christianae fidei edocti rudimenta. Fuitque alicubi rerum divinarum inscitia tanta, *ut arboribus aliqui divinum cultum tribuerent, alii tonitrua invocarent.* [...]

[A. 1598]. Utilior autem ferme labor, collocatus est in missionibus variis ad circumvicina Livoniae et Samogitiae oppida, ad villas quoque et pagos Collegii,

LIVONIJOS BAŽNYČIŲ VIZITACIJA

institutis... Excurrit sacerdos noster incitatu cujusdam nobilis ad ipsos usque Moscoviae fines; ubi cum nihil praeter baptismum et nomen Christianorum reperisset, plurimos rudium animos doctrina christiana imbuit; Catholicos ritus antiquos penitus neglectos renovavit; praebuit eis ecclesiae sacramenta poenitentiae, eucharistiae, matrimonii; praecelsas et annosas arbores, in quibus ille populus stultus nescio quid numinis inesse suspicabatur, excidit, omnibus stultitiam suam accusantibus, quod aliquando ad has arbores sacrificarent mali averruncandi causa et ad eliciendum in siccitate imbrem supplicarent. Fuere inibi quidam sortilegi, qui rogatu paganorum sortibus jactis fascinarent pecora; his persuasum omnibus, ut ab hujusmodi idolorum cultus reliquiis abstinerent. Quod cum praestitissent, veneficiorum etiam usum in miram rerum sanctarum venerationem commutarunt. [...]

[A. 1600]. Et primum quidem missiones duae per Livoniam hoc anno toto factae: altera in dioecesim episcopi Vendensis magno omnium terras illas incolentium solatio et reverendissimi gaudio, altera in districtum Lemselensem usque ad ipsum mare, quae Lothavis et Libiis maximo fuit emolumento... Arbores frondosae, quibus stulte omnino et superstitiose nescio quid numinis inesse suspicabantur agricolae, in eorum praesentia excisae penitus et deturbatae sunt omnium spectantium stupore, qui mortem repentinam ex eo facto nostris ominabantur. [...]

[A. 1610]. Reperti alicubi, qui ludibriis artium operibusque manuum suarum Neptuno, Cereri, frugum custodibus allisque id genus monstris supplicabant. [...]

[A. 1611]. Ceterum divinatores, quorum opera usa fuerat, hanc stultam in divinando tenere formam: cantharum cerevisia repletum inspectabant, cultrum certa forma jaciebant eo fine ut, quisnam furti reus quaeve spes creditori de recipiendo a debitore debito esset, agnosceretur. [...]

LIVONIJOS BAŽNYČIŲ VIZITACIJA

1613

Ruozytė, Ludsenas ir Marienhauzenas parapijos neturi. Maskvijos žemėse yra trys pilys, šalia kurių vargiai rasi kokią nors bažnyčią ir į ją galima nueiti tik per tankiausius miškus, kuriuose pasklidusi gyvena latvių tauta, visiškai atsidavusi stabmeldystei, turinti savus žynius, kuriuos vadina *Popos*, garbinanti kai kuriuos medžius, vadinamus šventais, po kuriais tam tikru metu

laiku susirenka ir aukojimui skirtoje vietoje žynio vadovaujami aukoja juodą jautį, juodą gaidį, statines alaus. Aukojimo metu papjovę jautį, puotauja, šoka ir atlieka savo apeigas. Jie [latviai] turi įvairių dievų: vieni dangaus, kiti žemės, kuriems paklūsta dar kiti dievai, kaip antai: žuvų, laukų, javų, sodų, galvijų, arklių, karvių arba atskirų reikmių. Arklių dievą vadina Ūsiniu (*Vsching*), karvių – Maršu (*Moschel*), laukų ir javų – Ceruokliu (*Cereklicing*), lietaus – įvairiais griaustinio vardais. Per šias apeigas paprastai miškeliuose aukoja: vieniems – didelį duonos kepalą, panašų į gyvatę, išsižiojusią, nutįsusia uodega, kitiems – truputį mažesnį, šuns arba kiaulės formos, tretiems – du kiaušinius (tam tikru metų laiku jie padedami po ąžuolu), dar kitiems – sviesto, pieno, sūrį ar lauže deginamus taukus, jautį, vištą, paršiuką ar ožį – visus juodus. ąžuolą vadina vyrų dievu, liepą – moterų deive ir t. t. Šiuos ir panašius pagoniškus prietarus minėtose vietose yra išsaugoję iki šiol. Taigi aišku, kokia didelė Livonijoje kunigų reikmė: ji ne mažesnė negu Indijoje.

Prie to, kas pasakyta, reikia dar pridėti apeigas, susijusias su mirusiaisiais: laidodami vieną duonos kepalą padeda prie galvos, tarsi būsimam badui po mirties išvengti, kitą įdeda į rankas, kad atiduotų Cerberiui, pririštam prie rojaus vartų, taip pat prideda du solidus sumokėti tam, kuris perkels per upę; žiemą jie netgi sukrauna [mirusiajam] vežimą malkų, kad siela galėtų pasišildyti. Panašių dalykų galima rasti visoje Livonijoje.

[1594–1595 m.] Buvo vykstama pas kaimynystėje gyvenančius žmones ir sulaukta įprastinės naudos, o tamsūs žmonės pamokyti krikščionių tikėjimo pagrindų. Kai kuriose vietose [žmonės] *nieko nežinojo apie Dievą, todėl vieni garbino medžius, kiti meldėsi Perkūnui.*

[1598 m.] Naudingesnis darbas buvo atliktas įvairiose misijose, surengtose į aplinkinius Livonijos ir Žemaitijos kaimus, taip pat į kolegijos kaimus ir dvarus. [...] Vienas kunigas, raginamas kažkokio didiko, nuvyko iki pat Maskvijos sienų. Neradęs ten jokių [katalikų tikėjimo požymių], išskyrus krikštą ir krikščionių vardą, daugybę tamsių sielų pasotino krikščionių mokslu; atnaujino beveik visai apleistas senąsias katalikų apeigas; suteikė jiems bažnytinius atgailos, komunijos, santuokos sakramentus; iškirto aukštus ir senus medžius, kuriuos šie kvaili žmonės laikė nežinia kokiomis dievybėmis; visi kaltino savo kvailumą, kad prie šių medžių kitados aukėjo aukas norėdami išvengti blogio ar sausroje prisišaukti lietu. Ten buvo burtininkų, kurie, pagonių prašomi, mesdavo burtus, kad užkerėtų gyvulius. Jie visi buvo įtikinti išsižadėti šių stabmeldiškų apeigų. Kai jiems šitai buvo parodyta, užuot burtininkavę ėmė didžiai garbinti šventus dalykus.

[1600 m.] Pirmiausia per šiuos metus buvo atliktos Livonijoje dvi misijos: viena į Vendeno vyskupiją, didelei šiose žemėse gyvenančiųjų paguodai ir garbingojo [vyskupo] džiaugsmui, kita į Limbažių apskritį, ligi pat jūros,

LIVONIJOS BAŽNYČIŲ VIZITACIJA

kuri latviams ir lyviams teikė didžiulę naudą. [...] Vešlūs medžiai, kuriuose visiškai kvailai ir prietaringai valstiečiai manė esant kažkokią dievybę, jiems matant buvo iškirsti ir sunaikinti, ir tai sukėlė visų mačiusiųjų nuostabą, nes jie tikėjosi, kad mus dėl šito darbo ištiks staigi mirtis.

[1610 m. Išvyka į Žemaitiją.] Buvo rasta tokių, kurie meldėsi apgaulingiems meno kūriniams, savo rankų darbams – Neptūnui (*Neptuno*), Cererai (*Cereri*) ir kitoms panašioms baidyklėms. [...]

[1611 m.] Be to, burtininkai, kurių paslaugomis buvo naudojamosi, atlikdavo tokią kvailą būrimo ceremoniją: stebėdavo pilną alaus puodelį, mesdavo tam tikros formos peilį, kad taip atpažintų tą, kuris kaltinamas vagyste, arba pasakytų, ko tikėtis skolintojui, norinčiam atgauti savo skolą. [...]

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

VENDENO (CĖSIŲ) JĖZUITŲ REZIDENCIJOS METINĖS ATASKAITOS 1618

Vendeno jėzuitų rezidencija buvo įkurta 1614 metais. Ten persikėlė gyventi keletas Rygos jėzuitų kolegijos dvasininkų, tarp kurių galėjo būti ir Janis Stribinis (*Joannes Stribingius*). Erdmanas Tolgsdorfas (*Erdmann, Ertmann Tolgsdorff*) čia gyveno ir dirbo 1618–1630 metais.

Vendeno jėzuitų rezidencijos metinės ataskaitos (*Annales Residentiae Vendsis Societatis Jesu*), išlikusios Polocko jėzuitų kolegijos archyve, 1849 metais buvo išspausdintos *Livonijos istorijos pranešimuose* (*Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*). Ataskaitos papildė ankstesnius pranešimus apie Dunaburgo (Daugpilio), Ludseno (Ludzos), Ruozytės (Rėzeknės) parapijų būklę. Tikėtina, kad ir šias ataskaitas parašė arba suredagavo Tolgsdorfas. Galbūt todėl Vendeno ataskaitos panašios į Stribinio pranešimus, pateiktus *Rygos kolegijos jėzuitų metinėse ataskaitose* (1604–1618). Neaišku, kuriuo iš šių šaltinių – Stribiniu ar Vendeno ataskaitomis – rėmėsi Jėzaus draugijos Lietuvos provincijos istorijos (*Litvanicarum Societatis Jesu Historiarum provincialium*, pars prima) autorius Stanisławas Rostowski, pateikdamas trumpą Vendeno rezidencijos jėzuitų veiklos aprašymą (Rostowski, 1768, 271).

EUGENIJA ULČINAITĖ

Vendeno jėzuitų misijos 1618 metais vyko tose pačiose vietose, kaip ir Rygos jėzuitų 1606 metais. Todėl natūralu, kad tiek vieni, tiek kiti užfiksavo panašius senųjų tikėjimų reliktus (medžių garbinimą, dievą Ceruoklį ir jam skirtas aukas). Tačiau Vendeno jėzuitų informacija kur kas skurdesnė ir gero-kai skiriasi nuo pirmosios informacijos. Pavyzdžiui, Rygos jėzuitų informacijoje sakoma, kad dievui Ceruokliui esąs aukojamas juodas jautis, juoda višta, juodas paršelis, keletas statinių alaus, o Vendeno – kad visko, kas valgoma, jam numetamas pirmas kšnis ir visko, kas geriama, jam nuliejamas pirmas gurkšnis. Šios dvi informacijos ne prieštarauja viena kitai, o viena antrą papildo. Pirmojoje iš jų, matyt, kalbama apie metinį aukojimą šiam dievui, o antrojoje – apie kasdieninį. Pirmojoje šis dievas vadinamas *Cerekling*, *Cerckling*, o antrojoje – *Cerrokliis*. Rygos jėzuitai teigia, kad ažuolas esąs vadinamas vyru ir jam aukojami du kiaušiniai, liepa esanti vadinama moterimi ir jai aukojama sviesto, pieno, sūrių, riebalų, o Vendeno – kad vyrai aukoja ažuolui gaidį,

VENDENO (CĖSIŲ) JĖZUITŲ REZIDENCIJOS METINĖS ATASKAITOS

o moterys – liepai vištą. Be to, Vendeno ataskaitose kalbama apie namuose esančius šventus akmenis (aukurus), kurių Rygos jėzuitai iš viso nemini. Todėl tikėtina, kad Vendeno jėzuitai savo informaciją ne nurašė iš Rygos jėzuitų pranešimų (nors ir galėjo juos žinoti), bet surinko iš vietos gyventojų. Jų informaciją apie šventus akmenis vėliau pakartojo Stanisławas Rostowski.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: MLG, IV, 494–499; Mannhardt, 1936, 454–456; Kleijntjens, 1941, 288–295.

Literatūra: Mannhardt, 1936, 455–457; Kleijntjens, 1941, 283–284.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 455–456.

ANNALES RESIDENTIAE VENDENSIS SOCIETATIS JESU 1618

[...] Excursiones etiam hoc anno crebrius factae, ad loca Dunenburgk, Rositen, Russon et Lutcen, ad homines barbaros, in densissimis sylvis, paludibus, terminis Moschorum contiguis, manentibus, idolatriae, veneficiis et totis superstitionibus ethnicis deditos, qui praeterquam quod baptizati sunt, de reliquo nil Christiano nomine dignum habent. Rarissimi ibi matrimonio juncti vivunt, plurimi circa Dunenburgum, Ruszon et Rositen quotannis uxores permutant. Signo s. crucis se signare nemo, orationem dominicam et salutationem angelicam vix ullus novit; sine baptismatis sacramento vivunt plurimi; idcirco hoc anno per nostrum sacerdotem in locis praefatis baptizati provectae aetatis centum: alii 30 annorum, alii 34, alii 26, alii 27, caeteri 10 annorum et octo aetatem agentes. Lapides quosdam certos colunt tanquam sacros, quos servant in culina, in horreis aut in granariis, quos lingua sua vocant Atmeschenes Wête, quasi loca projectiva; nephas est apud illos magnum, talia loca prophanare, vel ab aliquo alio illa tangi, praeterquam ab eo, qui a Superiore habet facultatem; fundunt super lapides tales quorumvis animalium, quae mactant, sanguinem et a quolibet cibo portiunculum ibidem reponunt. Ex sex locis in tractu Rositensi per nostrum sacerdotem lapides hujusmodi sublatis sunt, habenturque passim apud plurimos: sed vix ab illis indagari possunt et tanto difficilior eradicari. Arbores quoque tanquam

VENDENO (CĖSIŲ) JĖZUITŲ REZIDENCIJOS METINĖS ATASKAITOS

sacras in honore habent, quibus dona sua offerunt: masculi offerunt quercui gallum, foeminae vero tiliae gallinam. Unum Deum quendam colunt, dictum Cerrokliis, cui ex omnibus comestibilibus primum bolum, et ex potabilibus primum haustum offerunt. [...]

Quotidie in istis barbaris locis exhortationes habitae, ex quibus fructus paulatim expectandus eximius; qualis et hic subsequens: quidam una cum uxore, annis sexaginta, quercus cultores existentes, quotannis tanto Deo offerentes ova duo, grossum unum ac omnis generis adipem, jam ad saniolem mentem reducti ambo, flexis genibus coram Venerabili sacramento promissere, se prima recuperata valetudine, arborem excissuros et igni tradituros; quod urgente sacerdote nostro statim fecissent, sed valetudine adversa et quod familiae arbor ignota esset, impediti, differre coacti fuere. Inde progressi domus cujusdam materfamilias cernens nostrorum adventum duos ingentes rapidos emisit canes; qui vehementer (nisi socius suppetias tulisset) sacerdotem nostrum dilaniassent; ipsa tamen patientia nostrorum perspecta ad cor rediit, culpanque flexis genibus deprecata quidem est. [...]

VENDENO JĖZUITŲ REZIDENCIJOS
METINĖS ATASKAITOS

1618

[...] Šiais metais buvo rengiamos dažnos išvykos į Dunaburgo, Ruozytės, Rušonės ir Ludseno vietas, pas tamsius žmones, gyvenančius tankiuose miškuose ir pelkėse; gyvena [jie] prie maskvėnų sienų, išpažįsta stabmeldystę, burtininkauja ir turi kitų pagoniškų prietarų. Niekuo nepateisina krikščionių vardo, nors ir buvo pakrikštyti. Labai retai kas ten gyvena susituokę; daugelis apie Dunaburgą, Rušonę ir Ruozytę kasmet keičia žmonas. Žegnotis nemoka nė vienas. Viešpaties maldą ir Angelo pasveikinimą – vos vienas kitas. Dauguma gyvena be krikšto sakramento; todėl šiais metais mūsų kunigas pakrikštijo minėtose vietose šimtą vyresnio amžiaus žmonių: vieniems buvo 30, kitiems 34, 26, 27, 10 ir 8 metai.

Garbina tarsi šventus tam tikrus akmenis, kuriuos laiko virtuvėje, svirnuose arba sandėliuose ir savo kalba juos vadina numetimo vieta (*Atmeschenes Wête*). Didžiulis yra nusikaltimas tokias vietas išniekinti arba kam nors kitam paliesti, išskyrus tą, kuris turi vyresniojo leidimą. Ant tokių akmenų pila pjaunamų gyvulių kraują ir padeda gabaliukus visokio maisto. Mūsų kunigas

VENDENO (CĖSIŲ) JĖZUITŲ REZIDENCIJOS METINĖS ATASKAITOS

Ruozytės apylinkėse pašalino tokius akmenis iš šešių vietų; jų yra daug kur, tačiau sunku juos rasti, o dar sunkiau sunaikinti.

Tarsi šventus garbina medžius, kuriems neša savo dovanas: vyrai aukoja ąžuolui gaidį, o moterys – liepai vištą. Garbina vieną dievą, vardu Ceruoklis (*Cerroklis*), kuriam visko, kas valgoma, aukoja pirmą kąsnį, o visko, kas geria, ma, pirmą gurkšnį. [...]

Kasdien tose barbariškose vietose buvo raginama [atsisakyti senųjų prietarų], tikintis tolydžio nemažų vaisių. Štai kad ir tokių: kažkoks žmogus kartu su žmona, 60 metų, būdami ąžuolo garbintojai, kasmet tam dievui aukodavo du kiaušinius, vieną grašį ir visokios rūšies riebalų; abu buvo atvesti į sveikėsnį protą ir, atsiklaupę priešais Švenčiausiąjį Sakramentą, žadėjo, atgavę sveikatą, medį nukirsti arba sudeginti. Mūsų kunigui raginant, jie tuoj pat ir būtų tai padarę, bet sukliudė pablogėjusi sveikata ir tai, kad šeima apie tą medį nežinojo; taigi sumanymą atidėjo. Vėliau, kai [jėzuitų kunigai]ėjo į vienos šeimos namus, pastebėjusi juos ateinančius, šeimos motina paleido du didžiulius piktus šunis; šie būtų tuoj pat mūsų kunigą sudraskę, jeigu draugas nebūtų atėjęs į pagalbą. Tačiau ji pati, pastebėjusi mūsų kunigų kantrybę, atsipeikėjo ir atsiklaupusi maldavo atleisti kaltę. [...]

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

DIONYSIJUS FABRICIJUS

XVI a. II pusė–1623

DIONYSIUS FABRICIUS

Dionysijus Fabricijus (*Dionysius Fabricius*) – XVII amžiaus katalikų kunigas Viljandyje (dab. Estija) parašė *Trumpą Livonijos istorijos išdėstymą* (*Livonicae historiae compendiosa series*), kurį sudaro 4 dalys. Pirmoje dalyje (1158–1238) aprašoma Livonijos vardo kilmė, istorija, šio krašto žmonių senieji papročiai ir tikyba. Antroje dalyje (1238–1561) pasakojama apie Vokiečių ordino veiklą Livonijoje, pradėdant nuo pirmojo magistro Volkvino (*Volquin*) ir baigiant paskutiniu – Gothardu Kettleru (*Gotthard Kettler*). Trečia dalis (1561–1582) skirta Livonijos perėjimui į Lenkijos karalystės globą. Aprašomos kovos dėl Livonijos tarp Žygimanto Augusto ir Maskvos caro Ivano Rūsčiojo. Ketvirta dalis (1582–1610) apima Stepono Batoro ir Zigmanto III Vazos valdymo laikotarpį. Knyga dedikuota Jonui Karoliui Chodkevičiui, vyriausiajam Lietuvos kariuomenės vadui ir generaliniam Livonijos valdytojui (*generali per Livoniam commissario*).

Manoma, kad šią trumpą Livonijos istoriją Fabricijus parašė tarp 1611 ir 1620 metų. Pats Fabricijus savo šaltinių nenurodo, tačiau matyti, kad jis rėmėsi ankstesnėmis Livonijos kronikomis (Henriko Latvio, Balthasaro Russowo, Salomono Henningo, Thomaso Egrano Hornero, Fredericijaus Menijaus), Vokiečių ordino archyvais, galimas daiktas, žodine amžininkų informacija.

EUGENIJA ULČINAITĖ

Dionysijus Fabricijus Livonijos istorijoje, kaip buvo įprasta tokio žanro veikaluose, remdamasis rašytiniais šaltiniais bei savo meto žmonių buitės stebėjimais, palietė ir senuosius Livonijos gyventojų tikėjimus bei papročius. Atskirti, kuri informacija paimta iš senesniųjų šaltinių, kuri paties išgirsta, padeda autoriaus užuominos ir pats dėstymo būdas. Apie tuos dalykus, kurie iš senesniųjų rašytinių šaltinių (saulės, mėnulio, žalčių ir šventų giraičių garbinimą, mirusiųjų deginimą) kalbama būtuojų laiku, o kai dėstomi savo meto tikėjimai ir papročiai, kalbama esamuojų laiku, kartais net užsimenama, kad dabar taip esą daroma (pavyzdžiui, rašydamas apie žalčių garbinimą, autorius teigia, kad ir „po šiais dienai juos tebelaiko ir lovoje kartu su jais tebemiega“, apie užkalbėjimus ir burtus – kad „daugelis [...] ir dabar užsiiminėja bū-

rimais ir kitais prietarais“ ir pan.). Atrodo, kad iš ano meto žmonių gyvenimo yra paimti tikėjimai apie aitvarus (drakonus), nešančius savo šeimininkams vogtus javus ir pieno produktus, apie užkalbėtojus ir burtininkus, kurie geba druską paversti nuodais, per vasaros karščius sukelti šerkšną, šaltį ir sniegą, pakenkti javams, apie aukojimą Perkūnui, norint iššaukti lietų, apie kasmetinį mirusiųjų minėjimą, aprangą, vestuvių bei kt. papročius. Tarp latviškų papročių autorius užsimena ir apie Livonijoje gyvenusių lyvių (finougrų) papročius. Finougrams priskirtinas dainavimas „Jeru, Jeru...“, kuriame kaip tik minimas jų Griausmo dievas.

Panašiais šaltiniais (rašytiniais ir sakytiniais), apibūdindamas livoniečių religiją bei mitologiją, rėmėsi ir Balthasaras Russowas *Livonijos provincijos kronikoje* (*Chronica der Provintz Lyfflandt*, Bart, 1584), o kalbėdamas apie senuosius dievus, irgi į pirmą vietą buvo iškėlęs saulę, mėnulį, užsiminęs apie žalčių garbinimą. Šis veikalas, ko gero, paveikė ir Fabricijaus informaciją.

Fabricijaus istorija – reikšmingas latvių mitologijos šaltinis. Juo yra naudojęsi daugelis latvių mitologijos ir apskritai senosios liaudies kultūros tyrinėtojų (Auning, 1891; Usener, 1896; Brückner, 1904; Klimas, 1919; Bertuleit, 1924; Šmits, 1926; Niemi, 1928; Balys, 1934; 1937; Straubergs, 1939; Adamovičs, 1940; Biezais, 1954; 1955; 1975; Johansons, 1964; Топоров, 1966; Иванов, Топоров, 1983 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Fabricius, 1795; SRL, II, 427–510; Mannhardt, 1936, 457–458.

Literatūra: Fijałek, 1923–1924, 177–198; LKV, IV, 1929–1930, 8177–8178; Tyszkowski, 1939; Manteuffel, 1936; Tazbir, 1958, 720–741; Biezais, 1957; Jatulis, 1969, 151.

Tekstas iš: SRL, II, 441–442.

LIVONICAE HISTORIAE COMPENDIOSA SERIES

1611–1620

De Cultu, Religione et Moribus Incolarum Livoniae.

[7] Barbaram hanc ab initio fuisse gentem, et omnis expertem vrbanitatis civilitatisque, vel ex eo quod solem, lunam, tonitrua deorum loco coluerunt, liquido constat. Pari modo serpentes venerabantur, quos in domibus alebant,

qvi adeo fuere cicures et mansueti, vt neminem in domibus eorum tam ex hominibus, quam iumentis laederent: vt etiam parvuli eorum cum illis luderent; quorum vsus etiam in hodiernum diem vsque apud plerosque habetur, vbi in lectis et stratis vna cum illis cubant. Plurimi in hac gente et nunc quoque incantationibus, veneficiis, variisque superstitionibus addicti, quorum alii dracones in domibus suis alunt, qui frumenta furantur et ad suos reportant, alii serpentes ingentis magnitudinis nutriunt, qui mulctram furantur vicinis pecoribus, et domesticis afferunt. Alii sal incantare sciunt, quo sibi infensos veluti toxico quodam veneno inficiunt. Adeo sunt aliqui periti magicis istis artibus, vt etiam media aestate, cum infensissimi esse soleant calores, provocare possint pruinas, frigora, nives: Et [8] quod magis est, frumenta iam sata et iam ex terra prodeuntia ad talos vsque suis veneficiis impellunt, vt retorto modo superiores fines in terram recrescant, et tanquam tricae in agris intricentur, vt agricola nullum inde habeat fructum. Colunt nonnulli quercus insignes aliasque arbores opacas et ingentes, per quas olim Daemonum responsa acceperunt. Ceteri lucos adorabant, quos circa pagos et domos foveant, qui adeo sacri habentur, vt in eis virgultum excindere nefas sit: quin existiment, illico ei malum evenire, qui hoc facinus tanquam sacrilegium commisit. Observant quoque hanc consuetudinem in hodiernum vsque diem, quando magna est siccitas terrae, in defectu pluviae, solent in collibus inter densissimas sylvas tonitrua adorare, eique immolare iuvenecam nigram, hircum nigrum et galum nigrum; quibus mactatis ritu suo conveniunt plurimi ex vicinia, ibidem convivantes et potitantes, invocando Percunum, i. e. deum tonitru, omnium primo infundentes craterem cerevisiae, quem ter circumferentes circa ignem ibidem excitatum, postremo effundunt in ignem orantes Percunum, vt pluvias fundat et imbres. Mortuorum cadavera priscis illis temporibus in rogam injicientes ardentem, combusserunt. Quotannis suorum atavorum avorumque singuli singulos vocantes nominibus propriis, memoriam obire consueverunt, idque mense No [9] vembri, circa commemorationem omnium fidelium defunctorum. Utuntur autem his ritibus, calefaciunt balnea, scopis mundantes, apponentes animabus eorum cibum et potum, existimantes eas egere illa refectione cibi potusque, vt in hac vita. Vbi autem ad vesperam vsque cibus permanserit illaesus, alloquuntur animas his verbis: *Animae carissimae, ecce nos tractavimus Vos proposse nostro, aequi consulite et finite nos per hunc annum vsque anno sequenti redeunte, anniversario die. Vos sumus pari liberalitate tractaturi.* Quibus dictis cibum potumque appositum animabus, in aedes suas deferentes, ipsi consumunt. Alii in sepulcris et monumentis Suorum, cibum et potum animabus apponentes, eosdem obeunt ritus. In exequiis autem lamentari consueverunt diram servitutem et impium Dominatum jugum

detestando, gratulando vero mortuis, qui hanc servitutem evaserunt, qua crudeles Germani eos oppresserunt.

Habitus eorum spretus et vilis ex panno telaque, quam ipsi conficiunt. Calceamenta ex cortice tiliae et salicis sibi plicare apte norunt. Hyeme vero in eandem formam, ex cute jumentorum sibi calceos parant, quos Pastalas vocare solent. Mulieres et vxores eorum comas nutriunt, nunquam plectentes, sed per cervicem et genas dependent non sine nausea eorum, qui eorum vsum ignorant. Vittis tamen lineis capita tegunt, filis versicolo-[10]-ribus textae vel acu pictae. Ancillae et innuptae sarta gerunt ex setis equorum varii coloris, quas ipsi coloribus imbuere optime sciunt, satis artificiose texta, quae signa sunt virginitatis. In Libiae vero partibus, et cis Dunam incedunt ancillae coronis ex lamina aurichalci factis, forsitan idcirco, quod Libi ex regia oriundi familia. Equum dum equitare vult, tenetur rusticus a dextro latere ascendere vno cum calcari, cum proficiscitur per sylvas, ejulare potius quam cantare solet, *Jeru Jeru mascula Jehu Jehu*. Germanus si illi fuerit obuius, mox ab equo desilire tenetur, donec transeat. Armis nullis vti, illis conceditur, nec aurum gestare. Vescuntur plerique pane siligineo et carnibus porcinis magis quam bubalis, jejuna stricte observare solent: feriis quartis jejunant ex traditione majorum. In quadragesima vix praeter caules et raphanum comedunt. Cerevisiam in suis partibus potissimum ex hordaseo brasio, lapidibus braxare sveverunt. Alii massam facientes ex farina polentae missa in frigidam aquam, deinde in furno pinsere solent, quae cum bene tosta, aqua ferventi ac bullienti superinfusa, saporem et dulcedinem eliciunt, inde cerevisiam non sane inspidam conficere norunt. Raptu puellarum sua connubia contrahunt. In nuptiis eorum diu noctuque stratae sunt mensae, nec cibus vnquam deesse debet, nam fercula et cibi alii alios sub-[11] seqvuntur idque per triduum. In quibus nuptiis vel aliis compotationibus, promiscue dormiunt viri et foeminae in vno strato. Choreas ducunt vtroque simul prosilientes pede. Cantilenae eorum ferme distichis includuntur, quae paritate syllabarum conveniunt: sunt pleraeque argutae et sensum in duobus absolvunt versibus. Omnes eodem cantantur tono et melodia. Lingua eorum adeo sterilis est, vt optima quaeque proferre non posses, nam virtutem, probitatem, devotionem, et alia plura maxime necessaria, proprie eorum lingua interpretari nequis. [...]

Magno in usu est apud illos sal benedictum adversus morbos et veneficia, sic aqua lustralis etiam, quam in domibus servant. Per quae, operante eorum fide, Deoque cooperante, saepius ab infirmitatibus suis liberantur. Cum parvuli eorum aegrotant, ad sacerdotem deferunt, ut manus illis imponant et oret super eos.

In malitia quoque innatam quandam habent calliditatem, vt fallere, decipere, mentiri artificiose, qvod est illis proprium, adeo vt aliquando ingenia

eorum mirari debeas, cum videantur tam simplices et inculti. Ad iuramenta praestanda, cum coram iudicio lis est, non facile inducuntur, et si qui iuramentum praestant, exosi sunt aliis. Malunt damnum subire etiam notabile, quam jurare etiam in causa justa. Gens laboriosa nimis et [13] foecunda, vix aliquot horas tribuit quieti, diu noctuque operatur. Externorum familiaritatem maxime fugiunt. Si Polonus aut Germanus advenerit insperate, mox latebras quaerunt et sylvas consulunt. Benefici autem sunt in eos, quos noverrunt, nec viatori cibum denegant.

TRUMPAS LIVONIJOS ISTORIJOS IŠDĖSTYMAS

1611–1620

Apie Livonijos gyventojų apeigas, religiją ir papročius

Ši tauta nuo pat pradžių buvusi tamsi, neturinti jokio išsilavinimo ir išsi-auklėjimo; tai aišku iš to, kad kaip dievus garbino saulę, mėnulį, griaustinį. Taip pat garbino žalčius, kuriuos laikė namuose ir kurie buvo tokie prijaunkinti ir ramūs, kad nekenkdavo nei žmonėms, nei gyvuliams; net vaikai kartu su jais žaisdavo: ne vienas po šiai dienai juos tebelaiko ir lovoje kartu su jais tebemiega. Daugelis šios tautos žmonių ir dabar užsiiminėja užkalbinėjimais, būrimais ir kitais prietarais. Vieni jų laiko savo namuose aitvarus (*dracones*), kurie vagia javus ir neša juos savo [šeimininkams]; kiti maitina milžiniškus žalčius, kurie vagia kaimynų galvijų pieną ir neša namiškiams. Dar kiti moka užkalbėti druską, kuria tarsi kokiais pražūtingais nuodais sau nepalankius nunuodija. Kai kurie tiek išmano tuos magiškus menus, kad pačiame vidurvasaryje, kai paprastai būna didžiausi karščiai, sugeba sukelti šerkšną, šaltį, sniegą. Negana to, pasėtus ir iš žemės išdygusius javus savo burtais priverčia vėl į žemę sulįsti šaknimis aukštytyn taip, kad apverstos jų viršūnės jauga į žemę; apskritai tiek pridaro laukuose eibių, kad žemdirbys nesulaukia jokio derliaus. Kai kurie garbina augalotus ažuolus ir kitus vešlius bei didelius medžius, iš kurių kitados gaudavo dvasių (*Daemonum*) atsakymus. Kiti garbina giraites, kurias aplink kaimus ir namus augina, manydami jas esant tokias šventas, kad šakelės ten nulaužti nebuvo leidžiama: mat manė, kad gali blogai baigtis tam, kuris tokį šventvagišką darbą padarys. Po šiai dienai tebesilaiko ir tokio papročio: kai trūkstant lietaus žemė

yra labai išdžiūvusi, ant kalvelių miško tankmėje garbina griaustinį ir jam aukoja juodą telyčaitę, juodą ožį ir juodą gaidį; juos papjovus, pagal paprotį, susirenka visi kaimynai ir kartu valgydami bei gerdami šaukiasi Perkūno (*Percunum*), tai yra Griausmo dievo, jam visų pirma įpila kaušą alaus, kurį apnešę tris kartus aplink ugnį ir ją pakurstę pagaliau išpila jon maldaudami Perkūną siųsti lietaus ir vandens.

Anais senais laikais mirusiųjų kūnus dėdavo ant degančio laužo ir sudegindavo. Kasmet yra įpratę paminėti savo prosenelių ir senelių atminimą šaukdami kiekvieną vardą, ir tai daro lapkričio mėnesį, per visų mirusiųjų tikinčiųjų paminėjimą. Apeigos yra tokios: iškūrena pirtį, iššluoja, padeda vėlėms valgyti ir gerti: mano, kad joms reikia tokių pačių valgių ir gėrimų, kaip ir šiame gyvenime. Jei iki vakaro maistas išbuvo nepalietas, kreipiasi į vėles tokiais žodžiais: „*Brangiausios vėlės, štai mes pavaišiname jus kaip galėdami ir jūs padėkite ir globokite mus iki kitų metų tos pačios dienos. Mes jums taip pat dosniai atsilyginsime*“. Taip tarę vėlėms padėtą maistą ir gėrimą parsineša namo ir patys suvalgo. Kiti valgi ir gėrimą atneša vėlėms [ir padeda] ant antkapių bei atlieka tokias pat apeigas. Per laidotuves paprastai dejuoja ir skundžiasi sunkia vergija bei nelemta priespauda, kuria juos prislėgė žiaurūs vokiečiai, kartu sveikina mirusiuosius, kurie iš tos vergijos išsivadavo. [...]

Jų apdarai yra menki ir pigūs, pasiūti iš audeklo, kurį patys išsiaudžia. Apavą sugeba deramai pasidaryti iš liepos ir karklo karnų. Žiemą iš galvijų odos pasisiuva batus, paprastai vadinamus *Pastalas*. Jų moterys ir žmonos augina ilgus plaukus, niekada jų nepina, o nešioja nukarusius per sprandą ir skruostus, keldamos pasibjaurėjimą tiems, kas tokio įpročio neturi. Tačiau galvas apsiriša lininiais kaspinais, išaustais arba numegztais iš įvairiaspalvių siūlų. Tarnaitės ir netekėjusios merginos kaip nekaltybės ženklą nešioja įvairiaspalvį vainiką, gana meniškai supintą iš arklio šerių, kuriuos patys puikiai moka nudažyti. Lyvių krašte ir šiaurus Dauguvos (*Dunam*) tarnaitės nešioja vainikus, padarytus iš vario ir bronzos plokštelių, gal todėl, kad lyviai kildinami iš karalių giminės. Užsėsti ant arklio padeda iš dešinio šono stovintis kaimietis su vienu pentinu. Keliaudami per mišką yra įpratę daugiau šūkauti negu dainuoti: *Jeru, Jeru, galingasis Jehu, Jehu*. Jeigu pasitaiko sutikti vokiečių, tuoj nušoka nuo arklio ir stovi tol, kol šis pro šalį praeina. Jiems neleidžiama naudotis jokiais ginklais ir nešioti aukso. Valgo daugiausia kvietinę duoną ir kiaulieną, [kurią mėgsta] labiau negu jautieną. Yra įpratę griežtai laikytis pasninko: laikydamiesi protėvių tradicijos, trečiadieniais nevalgo. Per didįjį pasninką [prieš Velykas] nevalgo beveik nieko, išskyrus kopūstus ir ridikus. Alų šiame krašte daugiausia daro iš miežių salyklo, kurį sumala girnomis. Kiti masę daro iš miežinių kruopų: jas supila į šaltą vandenį, paskui krosnyje

sutrina, o kai gerai išdžiūsta, užpila verdančiu vandeniu. Kai [salyklas] įgauti salsvą skonį, iš jo daro gana skanų alų.

Ketindami tuoktis merginas grobia. Per vestuves dieną naktį stovi padengti stalai, ir niekada negali pritrūkti maisto, nes valgiai ir gėrimai nešami vieni paskui kitus, ir tai trunka tris dienas. Per vestuves ir kitas puotas vyrai ir moterys miega kartu vienoje lovoje. Šoka ratelius pasišokinėdami ant abiejų kojų. Jų dainas sudaro dveilčiai, turintys vienodą skiemenų skaičių, dažniausiai jos šmaikščios, atskleidžiančios prasmę dviem eilutėmis. Visi dainuoja tuo pačiu tonu tą pačią melodiją. Jų kalba tokia skurdi, kad daugelio puikių ir būtinų dalykų, tokių kaip „dorybė“, „teisingumas“, „pamaldumas“ ir kitų, ja negalima paaiškinti. [...]

Prieš ligas ir apsinuodijimus jie dažnai naudoja pašventintą druską ir vandenį, kurį laiko namuose. Jais naudodamiesi ir Dievui padedant, dažnai nuo ligų išsivaduoja. Susirgusius savo vaikus neša pas kunigą, kad jis uždėtų ant jų rankas ir už juos melstųsi.

Turi kažkokį įgimtą polinkį blogybėms, kaip antai: meluoti, apgaudinėti, prasimanyti, todėl kartais net stebėtis reikia šiais jų gebėjimais, nes atrodo esą prasčiokai ir nemokyti. Teisme kilus ginčui, sunku juos priversti duoti priesaiką, o tie, kurie duoda, susilaukia kitų neapykantos. Sutinka verčiau patirti didelę žalą negu prisiekti, net ir teisingoje byloje.

Tauta labai darbšti ir veikli, triūsia dieną naktį, poilsiui skiria vos kelias valandas. Vengia susitikti su svetimšaliais. Netikėtai atvykus lenkui ar vokiečiui, tuojau ieško slaptavietės arba bėga į mišką. Tačiau yra geranoriški tiems, kuriuos pažįsta, ir keleiviui neatsako maisto.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ

EVANGELIKŲ LIUTERONŲ
SINODO NUOSTATAI

1625

1621 metais švedams užėmus Livoniją su Ryga (iki tol ši Livonijos dalis priklausė Lenkijos ir Lietuvos valstybei), buvo pradėtas pertvarkyti bei atgaivinti Evangelikų liuteronų bažnyčios gyvenimas. Jau tais pačiais metais karalius Gustavas II Adolfas išleido įsakymą suremontuoti ir atstatyti liuteronų bažnyčias, aprūpinti jas kunigais. Po kiek laiko buvo išleisti sinodo nuostatai; juose suformuluoti klausimai, kuriuos superintendentas (pagal gautus atsakymus) privalo pateikti į sinodus susirenkantiems kunigams. Nuo 1626 metų sinodai vykdavo kasmet.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Nuostatų punktai, liečiantys senąją latvių religiją ir mitologiją, labai trafa-retiški (klausama, kokios šventės švenčiamos, ar garbinami stabai, ar pasi-taiko prietarų, magijos). Iš jų aiškėja tik tai, kad tuo metu žmonės, matyt, dar laikėsi senųjų papročių ir prietarų, nes priešingu atveju tokie punktai būtų buvę nereikalingi. Ir pačiame klausime yra išreikšta mintis, kad liaudis tų se-nųjų papročių ir prietarų tebesilaiko.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914, VII–VIII; Mannhardt, 1936, 491.

Literatūra: Berkholz, 1856; Mannhardt, 1936, 491.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 491.

SYNODALARTIKEL

1625

n. 10) Qvalia festa celebrentur, num etiam Idolatrica et Superstitiosa illa, qvae hactenus observari solita?

n. 15) Num Excursiones ad certa loca, num Idolatria et Magia in Populo sit familiaris, et qvinam tales sint?

SINODO NUOSTATAI

1625

Nr. 10. Kokios šventės švenčiamos, ar ir dabar dar garbinami stabai ir [ar tebėra] tie prietarai, kuriuos iki šiol pastebime?

Nr. 15. Ar darote išvykas į nurodytas vietas, ar stabų garbinimas ir magija tarp žmonių paplitę ir kokia jų esmė?

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

PAULIUS EINHORNAS

?-1655

PAUL EINHORN

Paulius Einhornas (*Paul Einhorn*), Pabaltijo vokiečių istorikas, evangelikų liuteronų kunigas, gimė Jecavoje, priklausė Kuršo evangelikų liuteronų bažnyčios veikėjų giminei. Jo senelis Aleksandras 1570–1575 metais buvo Kuršo superintendantas, vizitavo Kuršo parapijas, sudarė Kuršo evangelikų liuteronų bažnyčios įstatymus. Pauliaus Einhorno tėvas taip pat buvo superintendantas. Nuo 1621 metų Paulius Einhornas kunigavo Mežamuižoje, 1634 – Mintaujoje (Jelgavoje), 1636–1655 metais buvo Kuršo superintendantas. Mirė 1655 metų gegužės 25 dieną Mintaujoje.

Einhorno veikalai *Stabmeldystės ir niekingų prietarų paneigimas* (*Wiederlegung der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens [...]*, Riga, 1627); *Latvių Kuršo kunigaikštystėje reformavimas* (*Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae*, Riga, 1636) buvo tiesiog nurodymai liuteronų kunigams, kaip išnaikinti pagonybės, kurią jis tapatino su katalikybe, atgyvenas. Pats autorius tiki raganų, piktųjų dvasių buvimu. Jam atrodė, kad latviai valstiečiai yra burtininkai ir tikintys burtais; latvių valstiečių papročius jis siejo su senovės graikų kultu, kartu užfiksavo ikikrikščioniškosios religijos ir pasaulėžiūros pėdsakų latvių buityje. Tai aprašydamas Einhornas naudojosi senelio parapijų vizitacijos medžiaga ir, matyt, savo stebėjimais.

Einhornas priklauso prie pirmųjų Livonijos vokiečių istorikų, pateikusių daug žinių apie latvių tautos istoriją. Brandžiausias jo, kaip istoriko, veikalas yra *Latvijos istorija. Tai yra latvių tautos aprašymas* (*Historia Lettica. Das ist Beschreibung der Lettischen Nation*, Dorpat, 1649). Nors ir tendencingai, vokiečių kultūrinės tradicijos požiūriu, vis dėlto joje pateikiama latvių tautos istorija: kilmė, papročiai, kaimo kultūra, ūkis. Šiame veikale jis bando apginti latvių tautą nuo kai kurių tendencingų ir žeminančių vertinimų, kaltina vokiečius už jų žiaurų elgesį su pavergtomis latvių gentimis, prievartinį jų krikštą. Einhornas kritikavo baudžiavą, reiškė viltį pamatyti latvių valstiečius laisvus, nors ir nelygius su vietiniais vokiečiais, įrodinėjo, kad valstiečių vaikams reikia mokyklų.

ANTANAS TYLA

Visuose trijuose minėtuose Pauliaus Einhornio veikaluose yra duomenų apie senąją latvių religiją ir mitologiją. Dalis jų (apie latvių garbinamas motinas, laidojimo papročius ir vėlių maitinimą) kartojasi visuose veikaluose. Įdomu, kad atskiruose veikaluose šie duomenys net išdėstomi pagal panašų planą: iš pradžių užsimenama apie seniau garbintus latvių dievus, vėliau per einama prie autoriaus gyvenamojo laikotarpio tikėjimų ir papročių. Apibūdinant pastaruosius vėlgi iš pradžių kalbama apie įvairias motinas, vėliau – apie kitas mitines būtybes, burtus ir prietarus, galiausiai – apie laidojimo papročius ir vėlių maitinimą. Panašiai turimą mitinę informaciją buvo išdėstęs Balthasaras Russowas veikale *Livonijos provincijos kronika* (Russow, 1584) ir Dionysijus Fabricijus veikale *Trumpas Livonijos istorijos išdėstymas* (Fabricius, 1795); jie tikriausiai yra paveikę ir Einhorną. Tačiau nepaisant dėstymo panašumo ir kartojimosi, kiekvienas Einhornio veikalas yra savarankiškas šaltinis, nes tie patys mitiniai faktai apibūdinami kiek skirtingai ir svarbiausia kiekviename iš jų yra naujų, kitur nesikartojančių duomenų. Tik *Stabmeldystės paneigime* (Einhorn, 1627) kalbama apie vilkatus, keliones ir kitus burtus bei prietarus, *Latvijos pertvarkyme* (Einhorn, 1636) – apie ožkos aukojimą vilkams, sambarius maro metu, pūkius, *Latvijos istorijoje* (Einhorn, 1649) – apie Laimą, Kalėdų nakties bei vestuvių papročius, vardų parinkimą ir kt.

Rašydamas apie latvių religiją ir mitologiją, Einhornas, kaip ir Russowas, Fabricijus bei kiti ankstesnieji autoriai, naudojo senesniais rašytiniais šaltiniais ir tikrovės stebėjimais. Visuose trijuose veikaluose Einhornas latvių religiją ir mitologiją pradeda apibūdinti remdamasis senesniais rašytiniais šaltiniais, paskui pereina prie savo pastebėjimų. Rašytinių šaltinių informacija dažniausiai perteikiama būtuojų laiku, o savi stebėjimai – esamuju, po pastabos, kad „iki pat šių dienų“ tebesą daug „stabmeldystės liekanų“. Kaip teisingai yra nurodęs Wilhelmas Mannhardtas (Mannhardt, 1936, 463), apibūdindamas senuosius latvių dievus *Stabmeldystės paneigime* Einhornas naudojo Jono Maleckio-Sandeckio rašiniu (*BRMS*, II, 199–212), *Latvijos pertvarkyme* ir *Latvijos istorijoje* – galbūt Russowo, Fabricijaus bei kitų autorių veikalais. Senesnieji rašytiniai šaltiniai (jo paties senelio Aleksandro Einhornio, Rygos, Vendeno (Cėsių) jėzuitų ir protestantų bažnyčių vizitatorių pranešimai, bažnyčių įsakai apie stabmeldystės liekanas Latvijoje, Russowo, Fabricijaus veikalai) padarė įtaką ir Einhornio informacijai apie ano meto tikėjimus: paskatino atkreipti dėmesį į krūmų, medžių garbinimą, vestuvių, laidojimo papročius, vėlių maitinimą, pūkius, vilkatus, galbūt net motinas (žr. Salomono Henningo pranešimą apie Pieno motiną). Tačiau Einhornas kitų rašytinių šaltinių nekopijavo, o aprašė tik tai, ką pats patyrė, matė ir girdėjo. Todėl jo informacija patikima, joje daug svarbių konkrečių detalių, padedančių geriau suprasti atskiras dievybes, papročius ir visą mitinę latvių pasaulėžiūrą. Jis pirmasis pla-

čiau apibūdino populiariausias latvių motinas, skyrė jas pagal funkcijas (daržo, lauko, miško, jūros ir kt.), aptarė likimo lėmėjas Laimą ir Deklą, jų ryšį su gimdyvėmis, turtų nešėjus pūkius, jų maitinimą, pasirodymo laiką, išvaizdą, aprašė Kalėdų nakties papročius, maro meto sambarius, aukojimą vilkams, būrimus iš paukščių giedojimo ir daugelį kitų reikšmingų latvių mitologijos faktų. Ypač įžvalgūs Einhorno pastebėjimai apie senosios latvių pasaulėžiūros susiliejimą su krikščioniškąja (liaudiškojo velnio, Marijos paveiksluose).

Einhorno veikalais, kaip reikšmingais šaltiniais, naudojosi beveik visi latvių ir kai kurie kitų baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojai (Mannhardt, 1880; Auning, 1891; Usener, 1896; Mierzyński, 1900; Brückner, 1904; Klimas, 1919; Bertuleit, 1924; Šmits, 1926; Balys, 1934; Straubergs, 1939; Adamovičs, 1940; Pisani, 1950; Biezais, 1954; 1955; 1971; 1975; Johansons, 1964; Balys, Biezais, 1965; Vėlius, 1977; Иванов, Топоров, 1974 ir kt.), jo mitinė informacija ne kartą buvo perspausdinama įvairiuose latvių religijos ir mitologijos leidiniuose.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: SRL, II, 571–656.

Literatūra: Plutu, 1893.

Tekstas iš: SRL, II, 571–656.

WIEDERLEGUNG DER ABGÖTTEREY UND NICHTIGEN ABERGLAUBENS

1627

Der erste Theil

Wieder die Abgötterey vnd Aberglauben so auß
der Heydenschafft herrühret vnd allhie üblich.

Das I. Capittel.

Von Anruffunge vnd Verehrunge falscher Heydnischer Götter.

Was vorzeiten in diesen Ländern vor eine abschewliche Abgötterey gewesen, vnd wie sie so viele vnd mancherley Götter gehabet, etliche gute etliche böse, ist fast jedermänniglich bewust. Der eine ist gewesen ein Gott der Blu-

men, deß Korns vnd anderer Früchte der Erden, welchem man mit besondern Gottesdienste gedienet. Der ander ist gewesen ein Gott deß Himmels vnd der Erden, der dritte ein Gott deß Meers, der vierde ein Gott der Schiffer, der fünffte der Brunnen vnd der Flüsse, der sechste des Reichthums etc. Also haben sie einen besondern Gott gehabt des Donners vnd des Vngewitters, der Hellen vnd Ewigen finsternissen, der heiligen Gehäge vnd Wälder, der Kranckheiten vnd Gebrächlichkeiten, der Herrschafften, welche die Einwohner dieses Landes alle mit sonderlichen Ceremonien vnd Gottesdiensten geehret, u. s. w.

[3–4] Ob nun schon gleicher weise, durch das wahre Liecht der einigen, Christlichen Religion, vnd durch die Lehre deß H. Evangelij auch in diesen Ländern deß Teuffels Reich vnd alle Abgötterey verstöret: So sein dennoch, welches sehr zu beklagen, biß auff diesen Tag, viele Reliquiae vnd vberbliebene Abgötterey vnd Aberglauben verhanden: So von solcher Alten Heydnischen Abgötterey hinderställig: Das also wieder die Natur deß Liechtes vnd der Finsternüß: Solche der Finsternüsse Wercke, bey dem klaren vnd hellen Worte Gottes sich finden lassen. Denn ob schon in diesen Orten das Vnteutsche Bawrvolk in Gottes Worte unterrichtet wird, von Gotte vnd seinem Göttlichem wesen: Wie daß ein einiger Gott, enig im wesen vnd dreyfaltig in der Person sey: So haben sie doch vnter sich ihre falsche vnd jrrige meinungen von vielheit der Götter vnd Göttinnen, welche sie noch bey jhrer Arbeit vnd jhren Geschäften anrufen, wie ich denn solches offtmahls mit verwunderung angehört. Wann sie im Garten Arbeiten, so ruffen sie die *Dahrse mate*, die Göttin oder Mutter der Garten an: Wann sie auffs Feld hinauß gehen, so ruffen sie die *Lauk emate*, die Mutter oder Göttin der Felder oder der Acker an: Wie sie denn auch derselben dancken, wann das Getreide wol stehet: Die Wiltschützen vnd Jäger wann sie in den Wald gehen, so ruffen sie die *Mhesche mate*, die Mutter oder Göttinne der Wälder an, vnd bitten das sie jhnen Glück geben vnd verleyhen wolle, das Wild au fahen oder zu schiessen. Also wird von jhnen die Mutter vnd Göttinne deß Viehes angeruffen. Wann sie Reisen so ruffen sie die Mutter vnd Göttinne des Weges oder der Reisenden an etc. Vnd solches ist gar gemein vnd gebräuchlich bey jhnen, u. s. w.

Das II. Capittel. Vom Tagewehlen.

[5] Diß ist auch eins das nicht weniger wieder Gottes Wort vnd Gebot streitet, das man dieser örter so sehr auff besondere Tage giebet, vnd denselben sonderliche Krafft vnd Wirkungen zuschreibet. Darumb man denn etliche besondere Tage *singulari Religione* mit fleiß verwirffet, etliche aber dagegen wehlet, darin man diese oder jene Arbeit verrichtet: Welche solcher Leute mei-

nunge nach, mit nutz vnd frucht nicht mag verrichtet werden, wo mans in besondern dazu erwehleten Tagen nicht vorgenommen. Also verwirfft man zu etlichen Geschäften den Montag vnd erwehlet man sonderlich den Freytag, vnd das glücklich vortgehen soll, muß in dreyen Freytagen nacheinander vorgenommen werden, geschehe es sonst am andern Tage, so geriete es nimmer wol. Es mag aber davon gehalten werden was da wil, so ists ein stück eines Heydnischen Aberglaubens, u. s. w.

Das III. Capittel. Von Abergläubiger deutunge künfftiger Dinge auß dem Vogelgeschrey.

[9] Insonderheit aber wird etlicher besonderer Vögel geschrey diese krafft vnd wirckunge zugeschrieben, alß deß Raben vnd der Kreen, aus welchem man böse Geschrey vnd Zeitungen vermuhlet, alß absterben guter Freunde, Kriege, vnd dergleichen trawrige Meere. Der Eulen geschrey vnd heulen, wird zugeschrieben eine Seuche vnd absterben der Menschen, so darauff kürztlich erfolgen werde, Item Fewrschaden etc.

Dem Hegster geschrey wird zugemessen, das auff demselben frembde Leute oder Gäste kommen sollen: Welches auch so gewiß sein muß, daß man sich auch drauff schicket, die Gäste zu empfangen.

Dem Kuckuck wird dieses zugeschrieben, daß, wann er im Vorjahr anfehlet zu schreyen, so offft er jemande anschreyet oder ankucket, so viele Jahre soll derselbe Mensch leben. Darumb dann mancher fleissig acht drauff hat, vnd solch kucken des Kuckuckes gar fleissig zehlet: Schreyet er nun zum ersten zwanzig, dreissig mahl etc. So lebet derselbe so es gehöret zwanzig, oder dreissig Jahr: Ruffet er weniger, so lebet er auch weniger.

Solchen Teuffelischen Aberglauben aber, solte man billig vnter Christen nicht finden, u. s. w.

Das IV. Capittel. Von Abergläubiger Deutunge zukünfftiges Vnglückes aus zufälligen begegnen etlicher besonderer Thiere oder eines Menschen etc.

[16] Vnter andern abschewlichen Aberglauben ist dieser nicht der geringste, das man aus vngefährlichem begegnen etlicher Thiere oder Menschen böses oder gutes deutet. Alß, zum Exempeln, wann jemandes auff der Reise ein Hase begegnet vnd vber den weg hinläuffet da er hinreiset, deßgleichen

wann einem eine Raabe entgegen geflogen kompt, oder wann man aus dem Hause gehet ein Weib entgegen kompt, soll jhm des Tages nichts gutes begegnen. Darumb wol mancher wann jhm dieses begegnet vmbwendet vnd die Reise anstehen lesset. [...]

Das V. Capittel.
Von Vbernatürlicher Krafft vnnnd Wirckunge so
den Todtenbeinen deß Viehes vnd der Menschen
zu geeignet wird.

[22] Diese meinunge ist dieser örter bey den Vnteutschen Leuten sehr gemein, das sie es dafür halten, das die Todtenbeine des Viehes vnd der Menschen eine sonderliche Krafft vnd Eigenschafft haben wieder vielerley Gebrechen vnd Anliegen der Menschen vnd des Viehes. Alß, wann vnter dem Viehe ein Sterben einfellet, sollen die Todtenbeine deß verstorbenen Viehes, wieder ein solch Sterben vnd Seuche ein sonderlich Remedium vnd Artzney sein. Darumb sie vmb die Vieheställe solche Todtenbeine, alß die Häupter von toten Pferden vnd Kühen auff Zaunstacken stecken, das dieselben den Sauchen wehren, vnd sie vertreiben mügen. Weiter sollen auch, jhrer Meinunge nach, die Pferde deß Nachts geritten werden, vom Maare oder *Leeton*, wie sie es nennen, auch also das sie gahr matt vnd müde werden, vnd wird an etlichen Pferden ein Zeichen gewiesen, so sie von solchen Reutern bekommen sollen. Wieder solches Reiten pflegen sie in der Krippen vnter dem Futter ein Häupt eines todten Pferdes zu legen, weil, wie die gläuben, dasselbe solche Maare vertreiben soll: Welche, wann sie so ein Todtenbein oder PferdKopff vor sich finden, sollen sie keine macht mehr haben vber dasselbe Pferd. [...]

Das VI. Capittel.
Von den Lycanthropis oder Waerwölffen,
was von denen zu halten.

[27] Das *λυχανθρωποι* oder Waerwölffe sein, Nemblich Menschen so auß anregen deß Teuffels in der gestalt eines grawsamen Wolffes sich sehen lassen vnd herumb laufen, auch beyde Menschen vnd Viehe schaden thun, ist vnlauchbahr, vnd kan nicht wol verneinet werden. Das es sich aber dermassen mit denselben, jhrer *Mutation* vnd verwandlung verhalte, wie sie selber vorgeben, vnd wie es von jedermänniglich gegläubet vnd gehalten wird: Da ist die Quaestion vnd Frage von. Denn es ist jhre meinunge diese: Das erstlich die *λυχανθρωπία* oder solch umblauffen der Menschen in der gestalt deß

Wolffes eine μετεμψύχωσις sey: Das ist, daß des Menschen Seele in des Wolfes Leibe fahre, vnd also die Effecta vnd Wirckungen so derselbe Waerwolff, begeheth, in deß Wolfes Leibe wircke vnd vollbringe. Vnd soll, wie sie vorgeben, diese *Transmigratio Animae* also geschehen. Es sollen die Leute so in der gestalt eines Wolffes herumb lauffen, eine bestimbte Zeit haben, wann sie in solcher gestalt sich sehen lassen vnd herumb lauffen müssen: Alß denn müsse derselbe Mensch sich an einen besondern ort begeben, da man nicht leicht hinkommen kan: Alßdenn soll die Seele des Menschen aus dem Menschlichen Leibe in des Wolffes Leibe fahren. Der Leib aber müsse vnbewogen bleiben, vnd so es kehme das zufälliger wise derselbe Menschliche Körper bewogen würde, so könne die Seele deß Menschen nicht mehr zu dem Menschlichen Leibe gerathen, sondern müsse biß an den Todt, im Leibe deß Wolffes bleiben. Vnd diese ist eine meinunge. Die ander ist: Das die *Lycanthropia* eine *Transmutatio* oder verwandlung sey, da nemblich der gantze Mensch mit Leib vnd Seele in den Wolff verwandelt wird. Vnd die *Transmutation* vnd verwandlung sollen sie einander zutrincken, also, deß derselbe so den trunck bekommt, alßbald, *Vi istorum verborum*, durch dieselben Worte so der ander im zutrincken jhm zugesprochen, ein Waerwolff werde, vnd alßbald herumb lauffe, daß er Menschen vnd Viehe schaden zufüge. Diß ist hier im Lande eine gemeine Rede, vnd wird von gar vielen dafür gehalten, das es also sey. Ist aber nicht mehr alß deß Teuffels Werck vnd Getrieb, damit er das elende Volck bethöre, u. s. w.

Das VII. Capittel. Von Seelen Speisen.

[38] Diß ist eins der vornembsten Abgötterey vnd Aberglauben, nemblich das tractiren vnd speisen der Seelen der abgestorbenen. Welcher Heydnischer vnd Gottloser Gebrauch, ob er schon mit ernst verbohten, so hat er doch nicht gäntzlich vnd gründlich mügen abgeschaffet vnd vertilget werden. Denn ob man schon jetzt öffentlich dasselbe nicht thun darff, das man wie vorzeiten die Seelen der verstorbenen speiset, so ist es dennoch bey vielen gebräuchlich, welche es heimlich verrichten. [...]

Solcher Heydnischer Abergläubiger Gebrauch ist vielleicht von den Griechen von alters her auff diese Leute kommen, welchen sie auch fast auff gleicher art vnd weise verrichtet. Vnd haben sie eine besondere vnd bestimmte Zeit dazu gehabet, nemblich von *S. Michaëlis* biß auff *Simonis vnd Judae*, vom 29. *Septembris* biß auff den 28. *Octobris*: In welchen vier Wochen sie solche jhre Seelengästereyen vnd Convivia gehalten, weil dieselbe Zeit jhnen am

bequembsten: Denn da kan man von allerley speise vnd tranck einen Vorraht haben. Das ist die benante Zeit gewesen, darin sie jhrer Verwandten vnd Freunde, so verstorben, Seelen, gespeiset: Welche sie auch wie vorzeiten die Griechen bey Nahmen geruffen. Vnd ist bey vielen noch heutiges Tages dasselbe gebräuchlich, das sie Jährlich auff itzt ernante Zeit solch Seelen speisen begehnen: Daher dieselben vier Wochen in welchen dasselbe zugeschehen pflaget, mit einem besondern Nahmen, auff jhre Sprache *Welle laick* genant wird: Welchen sie vorzeiten in der Heydenschafft von solcher ψυχτροφία vnd Seelenspeisen bekommen. [...]

[40] Ob sie [die Letten] schon ein ewiges Leben gegläubet, so haben sie es doch dafür gehalten, es würde eben so ein jrrdisch vnd natürlich Leben sein, wie eben dieses: Man würde da gleich wie hie, Essen, Trincken, Schlaffen, sich Bekleiden etc. Daher sie jhre Todten, wann sie sie begraben, mit guter Kleidunge versehen, jhnen Gelt, Silber, Gold, silbern Geschmeide etc. mitgegeben, daß sie davon in jenem Leben sich erhalten möchten. Vnd habe ich es selber von armen Leuten gehöret, das sie erzehlet, wie sie in der grossen Thewrung so Anno 1601 allhie im Lande einfiel, die jhrigen begraben, vnd keinen Vorrath gehabt, an Kleidunge, Gelt vnd anderen Sachen, jhnen mit zugeben: Da haben sie jhnen Nateln vnd Zwirn mitgegeben oder beygeleget, das sie in jenem Leben, die alten zerrissene Kleider außbessern möchten, damit sie nicht für GOtt dem HERRN, den Heiligen Engeln vnd andern Seelen nackend vnd bloß herein gehen dürfften. [...]

[41] Je Irriger aber vnd Gottloser ein ging ist, je mehr das Abergläubige vnd Abgöttische Volck davon helt, je schwerlicher es auch davon abzubringen ist. Wie es hierin zu sehen ist. Denn solche Leute alle jhre Glückseligkeit vnd Wolfahrt, solcher Abgötterey vnd Aberglauben zuschreiben. Vnd wird noch heute von vielen, nicht allein heimlich sondern auch öffentlich beklaget, das sie solches nicht mehr frey haben mügen wie zuvor, die Seelen der Verstorbenen zu speisen: Denn nach dem es jhnen verbohten vnd sie es nachgelassen, sey jhnen alle jhr Glück vnd Wolfahrt entzogen, vnd dagegen allerley Vnglück begegnet, diesem ein solches jenem ein anders: Welches dieselben nicht spüren noch gewärtig sein, so solchem Gebrauche noch Jährlich nachleben, besondern es haben dieselben allerley Glück vnd Segen, an allen orten reichlich zu spüren. [...]

Der Ander Theil.

Wieder den Abergläubigen Mißbrauch der Heiligen
Schrift, Falsche vnd Abgöttische Meinungen, Worte vnd
Wercke, so wieder die Lehre von den Engeln vnd
Teuffeln, wieder die Tauffe gehalten vnd
gebrauchet werden.

Das I. Capittel.

Vom Abergläubigen Mißbrauch der Heiligen Schrift.

[3] Solches thun nu dieselben [d. h. sie versündigen sich gegen die H. Schrift vnd Gott den Herrn] so die H. Schrift zu andern dingen gebrauchen, vnd nicht bey dem Ende allein bleiben, zu welchem sie GOTT geordnet vnd gegeben. Alß, wann man sie gebrauchet die Kranckheiten dadurch zu heilen, oder andere leibliche bequemlichkeiten dadurch zu suchen sich vnters-
tehet. Dazu denn das Evangelium *S. Johannis* vornemblich gebrauchet wird, welches viele abschreiben vnd an den Wänden oder Thüren der Ställe deß Viehes hencken vnd legen sollen, damit das Viehe wol gedeyen vnd gesund bleiben müge. Wie denn auch zu solcher heilunge der Kranckheiten, die Nahmen Gottes deß HERREN aus der Hebraischen Sprache vnd Bibel gebrauchet werden, alß *Jehova, Schadai, Elochim*, auch andere Sprüche der H. Schrift, so man an den Halß hänget, vnd vor Kranckheiten, verwundungen, wieder den Donner, Hagel vnd Vngewitter träget. Hieher gehören auch die Verßlein, so zum Blutbesprechen oder Blutstillen gebrauchet werden:

Sanguis manè rite

Sanguis manè in tuâ venâ,

Sanguis manè fixus,

Sicut Christus fecit in se,

Sicut Christus fecit in suâ paenâ,

Sicut Christus fuit crucifixus.

Also werden auch die Nahmen der Heiligen drey Könige, so Christo dem Herren Gold, Weirauch vnd Myrren gebracht (wie die Bābstischen Historien melden, in der Heiligen Schrift, aber Matth. 2. werden sie die Weisen auß Morgenlande genant) an den Halß gehangen vnd getragen, wieder die fallende Seuche, wie solches diese Verßlein geben:

Caspar fert Myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum,

Haec tria qui secum portabit nomina Regum,

Soluitur â morbô Christi pietate caducô.

Solches aber ist ein grosser abschewlicher Aberglaube vnd Sünde, u. s. w.

Das II. Capittel.

Vom Aberglauben vnd Abgötterey wieder die Lehre von
den Engeln vnd in specie von den Teuffeln.

Die Erste Frage.

Von dem wesen der Teuffel, ob dieselben Leibliche Creaturen sein, vnd Natürliche Leiber haben, ob sie Leiblicher Notturfft zu erhaltunge jhres Leibes vnd Lebens bedürffen, sich vermehren vnd Kinder zeugen, sterben vnd an besondere örter, im Walde, im Wasser, im Meere, im Felde etc. jhre Wonunge haben?

[8] Der Meinunge sein viele in diesem Lande, es seyn die Teuffel Leibliche Creaturen, vnd haben Natürliche Leiber, wie die Menschen, darumb sie auch also leben, vnd solcher Notturfft zu erhaltunge jhres Leibes vnd Lebens bedürffen, wie die Menschen. Daher auch dieses erfolget, das sie es dafür halten, es haben die Teuffel sonderliche Wohnungen an besondere örter, etliche im Walde oder Busche, etliche im Wasser, etliche sonst im Felde. Derer gedencken sie oft auff jhre Sprache, sonderlich höret mans, wann sie fluchen, wie sie bald deß Teuffels des Meeres, bald des Waldes, des Windes etc. gedencken. Vnd ist diese meinunge, das die Teuffel leibliche Creaturen sein, nicht new, u. s. w.

Die ander Frage.

Von Gespänsten oder sichtbaren erscheinungen deß Teuffels: Ob der Teuffel allerley gestalt der Menschen vnd Vnvernünfftigen Thiere annehmen vnd drin erscheinen, vnd ob auch jenige gestalt eines Menschen, oder eines besondern vnvernünfftigen Thieres, darin er nicht erscheinen vnd sich sehen lassen könne?

– – [27] Nu ist dieser örter eine gemeine meinunge, es könne der Teuffel allerley gestalt an sich nehmen, vnd drin erscheinen, ohn allein in der gestalt dieser dreyer Thiere könne vnd müge ers nicht thun, vnd dieselbe könne er nicht an sich nehmen. 1. *Ex Animalibus aqueis*, könne er nicht an sich nehmen die gestalt eines Hechtes: auß den Vrsachen, weil der Hecht, wie sie reden, die *Passion* in seinem Kopffe habe. Dann wann man das Haupt eines Hechtes zertheilet, so findet man drin die Gebeine oder Graden, welch eine gleichheit haben mit dem Creutze, Spere, Geissel vnd der Dornen Kronen etc. 2. *Ex Terrestribus*, könne er nicht an sich nehmen die gestalt eines Lammes, weil Christus der HERR das Lamb Gottes genant wird, so aller Welt Sünde trägt, Joh. I. v. 29. 3. *Ex volatilibus*, könne er nicht an sich nehmen die gestalt einer Tauben, auß den Vrsachen, weil der H. Geist bey der Tauffe des

HERren, wie eine Taube vom Himmel herab gefahren vnd vber jhn kommen. Matth. 3. v. 16. Marc. 1. v. 10. Luc. 3. v. 21. Es ist aber ein abergläubig vnd nichtig ding, so vielleicht aus den falschen offenbahrungen, so im Babstumb geschehen, herrühret, u. s. w.

Die Dritte Frage.

Ob sich der Teuffel vom Menschen zwingen lasse?

– – [35] Hie im Lande sind etliche der Meinunge, man könne den Teuffel mit seinen Gespänsten binden, mit besondern banden. Hievon haben auch etliche geschrieben, vnd sonderliche Characteres vnd Zeichen in jhren Schrifften gesetzt, dadurch man den Teuffel beschweren vnd sich vnterthänig machen könne. *D. Francis. Ioël Profess. Acad. Gryphisw. de Morbis Hyperphys. et Rebus Mag. Thes. 13. u. s. w.*

– – [36] Es kan aber nicht sein, daß der Sathan also könne gezwungen werden, denn er lesset sich von niemand zwingen, alß von Gott, – – [37] Das sich aber der Satan anstellet vnd bedüncken lesset alß würde er gezwungen von den Menschen durch solche mittel, ist nur ein Betrug, vnd geschicht zu dem ende, daß er nur die Menschen in solchen Abergläubigen vnd Teuffelischen Diensten stärke, von Gott dem HERren abwende, vnd also ins verderben führe u. s. w.

[38] Darumb wisse sich ein jeder zu hüten, vnd trawe dem Teuffel nicht, das er sich vom Menschen zwingen lasse, jhm seines gefallens Hülffe zu thun: Besondern es ist nur ein Betrug. Der Vrsachen halben muß auch ein jglicher solcher Ertzte vnd Teuffelischer Arzney sich eussern, welche auch in diesen Ländern gebräuchlich ist bey dem Vnteutzschen Abergläubigen Volcke, sonderlich das *Genus Curandi superstitiosum*, mit beschwerung etlicher Kräuter, Saltz, Wachs, vnd dergleichen, etc.

Die Vierte Frage.

Ob der Teuffel vnd seine Gespenste durch eusserliche vnd leibliche Mittel können vertrieben werden: Vnd welches das rechte Mittel sey wieder den Satan vnd seine Gespenste?

– – [42] Hie im Lande helt mans dafür, das die Gespänste vertrieben werden vom Weyrauch wann es angezündet vnd geräuchert wird. Auch tragen etliche solcher Abergläubiger Leute Knoblauch vnd Zwiebeln, wieder den Teuffel vnd seine Gespänste. Aber es ist alles nichts, u. s. w.

[43] Weiter so helt mans hie im Lande dafür, daß der Teuffel mit seinen Gespänsten von dem Hanen krehen vertrieben werde. Denn so bald die Hanen gegen Morgen krehen, müsse er weichen. Darumb auch solches Glaubens Leute, nicht ehe anheben zu reisen, ehe sie die Hanen hören krehen, weil sie meinen das sie denn vom Teuffel vnd seinen Gespänsten sicher sein. Dieses wollen sie damit beweisen, das vmb die Zeit, wann die Hanen anheben zu krehen die Zeit lieblicher vnd angenehmer sey, alß eben zuvor: Auch sey der Mensch alßbald muhtiger, lustiger vnd besser zufrieden, wie zuvor. Welches daher kommen sol, daß der Teuffel alßdenn gewichen. Aber es ist auch eine nichtige meinunge, u. s. w.

[49] Das ist das rechte mittel wieder den Satan, das liebe Gebet, so im Geiste vnd in der Warheit geschicht, u. s. w.

Das III. Capittel. Vom Aberglauben wieder die Tauffe.

[51] Es haben viel einfältige Leute die eine böse vnd abergläubige meinunge: Das, dieselben so bißweilen von sinnen kommen, wie denn auch die *Noctambulones* so daß Nachts im Schlaffe herumb gehen, auff die Gemächer steigen, oder sonst im Schlaffe schreyen, ruffen, vnd reden etc. nicht recht getauffet sein. Welches jhrer meinunge nach daher kommen soll, daß der Prediger so da getauffet die Tauffe nicht recht *Administriret* vnd verrichtet, oder sonst eines bösen Lebens vnd Wandels gewesen. Oder daß die Pathen so zu Gefattern gestanden entweder nicht recht gegläubet, oder sonst ein böses Leben geführet. Aber es ist eine nichtige vnd abergläubige meinunge, u. s. w.

[54] Es hat der Teuffel in diesem Lande, einen bösen Aberglauben in das vnerfahrne Vnteutsche Volck bracht, daß es dafür helt, daß wann ein Kind, nach dem es getauffet, nicht wol zufrieden, besondern schreyet vnd vbel auff ist: Sey es mit dem Nahmen so es in der Tauffe bekommen nicht zufrieden: Sein derwegen her, vnd geben jhm einen andern Nahmen, denselben muß er behalten vnd haben, weil er mit dem ersten so er in der Tauffe bekommen nicht zufrieden gewesen. Das diß in der Warheit sich also verhalte, führen sie Exempel ein, da solches bewehret vnd wahr befunden. Denn, alß solche Kinder sich nicht wollen stillen lassen, auch je mehr sie bey jhrem Tauff Nahmen geruffen, je mehr sie geschryen vnd geschwächet worden, vnd man jhnen einen andern Nahmen gegeben vnd bey demselben geruffen, sein sie still blieben vnd von der schwachheit genesen. Daß diß ein Teuffelischer Aberglaube sey, ist offenbahr, u. s. w.

Das IV. Capittel.

Von der Krafft vnd Wirckunge so Abergläubiger weise
den Festen vnd Heiligen Tagen zugeschrieben wird.

[58] Eine sonderliche abergläubige vnd nichtige meinunge ist auch diese, daß mans dafür helt, daß der Sontag vnd andere heilige oder Festage besondere krafft, wirckunge vnd heiligkeit vor andern Tagen vnd Zeiten haben. Oder, daß der Sontag vnd andere heilige Tage, kräfttiger vnd wircklicher sein, alß sonst andere Tage.

Diese meinunge ist nicht new, sondern auch schon bey den Jüden gewesen, wie *Chemnitius* bezeuget: Welche es dafür gehalten, daß der Teuffel am Sabbath, wegen desselben heiligkeit fliehe vnd weiche. Solche heiligkeit, wirckunge vnd krafft, misset man auch heut zu tage dem Sontage zu, darumb man es dafür helt, daß die Menschen so am Sontage gebohren werden, vernünfftiger, weiser, geschickter, lehrhafftiger etc. sein sollen, alß eben dieselben, so auff einen andern Tag gebohren werden. Dieselben sollen auch vnter andern diese eigenschafften haben, das sie die Gespänste deß Teuffels sehen vnd vertreiben können. Welches alles der Sontag operiren vnd wircken soll. Also misset man dem Freytage, vornemblich aber dem Char oder Stillenfreytage, sonderliche eigenschafften vnd krafft zu, vnd gar viele wunderliche wirckungen, so gar vnnd gantz vber die Natur sein, welche alle kürtze halben nicht können erzehlet vnd beschrieben werden.

Der Nacht der Geburt Christi deß Herren oder Weynachten, werden gar seltsame, wunderbahrliche vnd vbernatürliche dinge zugeeignet, welche mit verwunderunge zu hören vnd zuvernehmen: Also das man sie kaum erzehlen kan. Vnter andern soll vmb zwölff Vhr derselben Nacht kein Vieh oder vnvernünfftig Thier liegen oder ruhen, sondern stehen. Item, in derselben Stunde sollen alle Wasser zu Wein werden: So balde aber die Stunde verüber sollen sie wieder jhre natürliche eigenschafften bekommen. Vnd dergleichen wunderbahrlicher dinge sollen gar viel sich in dieser Nacht begeben: Welches alles ohne zweiffel vorzeiten im Babstumb von den abergläubigen vnd faulen München erdichtet, vnd dem abergläubigen Volcke eingebildet ist.

Wie man denn auch vorzeiten im Babstumb närrischer weise vorgegeben, das wann die Glocken nicht getauffet worden, der Teuffel dieselben von den Thürmen herunter geführt, vnd in tieffe Wasser Gruben oder Brunnen hineingesencket, welche vmb 12. Vhr derselben Nacht geläutet worden, also daß man jhren klang hören können.

Am Ostertage soll die Sonne wegen der Heiligkeit vnd besonderer krafft deß Tages, mit springen vnd hüpfen auffgehen. – – –

Dem Tage Johannis deß Täuffers, wird diese krafft vnd heiligkeit zugeschrieben, das die Kräuter, so an dem Tage gelesen werden, grosse vnd wunderbahrliche eigenschafften vnd wirckungen haben sollen, wieder Feuerschaden, wieder böse Seuchen vnd Kranckheiten, der Menschen vnd deß Viehes. Wann sie aber nur einen Tag darnach gelesen werden, so seyn sie so kräfttig nicht mehr. Darumb man denn nothwendig auff denselben Tag vnd die folgende Nacht dieselben aufflesen muß etc.

Damit man aber solchen meinungen nicht raum vnd stad gebe: Alß muß man in acht nehmen, was die Feste vnd heilige Tage an jhn selber sein, u. s. w.

Das V. Capittel.

Von Eigenschafften vnd Wirckungen der Heiligen örter,
alß Kirchen, Kirchhöffe, Altare vnd dergleichen.

[75] Was von den heiligen Tagen gesaget ist, kan auch von etlichen besondern vnd heiligen örtern gesaget werden: Alß da sein Kirchen, Kirchhöffe, Altare etc. Denn es wird denselben auch eine besondere vbernatürliche krafft vnd wirckunge zugeschrieben. Erstlich ist diese meinunge, daß das Gebet, so in der Kirchen geschicht, viel andächtiger vnd Gott angenehmer sey, alß wans am andern orte geschehe.

Also wird den Altaren in der Kirchen eine besondere krafft vnd wirckunge zugeschrieben. Vnd haltens viele davor, daß das Wachs so von den Liechten auff dem Altar tropffet, zu vielen dingen gut vnd dienlich seyn, welches alles kürzte halben hie nicht kan erzehlet werden. Daher dasselbe mit fleiß, wann sie dazu gerahten können, auffgehoben wird. Jhrer etliche sollens kauffen vnd wie ein besonder Heilighumb verwahren vnd wehrt halten.

Es ist auch nicht mit weniger verwunderunge zuvernehmen, was die Vnteutschen Leute hie im Lande den Glocken in der Kirchen vor *proprieteten* vnd eigenschafften zueignen. Wann jhnen etwas böses vnd wiederwertiges widerfähret, vnd sie dasselbe deß Sontages oder sonst am heiligen Tage, wann die Glocken gezogen vnd geleutet werden, vnter dem Glockenthürme stehende klagen vnd vermelden, soll jhnen geholfen werden. Wann jhnen etwas gestolen wird, vnd sie es da vnter dem Thurme wann geläutet wird anzeigen: Da müsse so ein Diebstal offenbahr werden. Wann auch jemand von jhnen beschuldiget wird, alß habe er dieses oder jenes begangen, so entschuldigt er sich hiemit vnd spricht: Ich darff wol vnter der Glocken gehen vnd schweren etc. Auch haben sie diese bösen gebrauch, daß wann sie jemand etwas böses zufügen wollen, gehen sie (wie ich von vielen selber gehöret) vnter dem Glockenthurme wann geläutet wird, vnd fluchen demselben. Da soll jhrer mei-

nunge nach, die Glocke dieses vermügen, das sie zuwege bringe, daß wie der schall oder gedöne der Glocken vergehet, also müsse derselbe vergehen, dem gefluchet wird.

Diß alles rühret her aus Heydnischen vnd Bābstischen Aberglauben: Vnd ist nichts anders alß *Reliquiae Ethnicarum et Papisticarum superstitionum*, u. s. w.

STABMELDYSTĖS IR NIEKINGŲ PRIETARŲ PANEIGIMAS

1627

Pirma dalis

Prieš prietarus ir stabmeldystę, kurie kilę iš
pagonybės ir kurių visur tebesilaikoma

Pirmas skyrius

Apie netikrų pagoniškų dievų garbinimą ir meldimąsi jiems

Kokiōs siaubingos stabmeldystės būta iš seno šiuose kraštuose, kiek daug ir visokių čia turėta dievų, gerų ir piktų, žino bemaž visi. Vienas buvo gėlių, javų ir kitų žemės augalų dievas, kuriam buvo rengiamos apeigos, kitas buvo dangaus ir žemės dievas, trečias – jūros dievas, ketvirtas – jūreivių, penktas – šulinių ir upių, šeštas – turto dievas ir t. t. Taigi jie turėjo atskirą griaustinio ir vėtrų, šviesos ir amžinosios tamsos, šventųjų aptvarų ir miškų, ligų ir negalavimų, kiekvienos vietovės dievą, ir visų jų garbei šio krašto gyventojai atlikinėjo savotiškas apeigas ir savaip meldėsi*.

[3–4] Bet ar vienintelės Krikščionių religijos tikroji šviesa bei Šv. Evangelijos mokymas taip pat šituose kraštuose jau sugriovė velnio karalystę ir išnaikino stabmeldystę? Deja, nors ir labai gaila, bet iki pat šių dienų čia tebėra daug

* Šis dievų katalogas paimtas iš Jono Maleckio-Sandeckio laiško Jurgiui Sabinui (*Georgius Sabinus*) *Apie senovės prūsų, livoniečių ir kitų kaimyninių genčių religiją ir aukojimus* (*De sacrificiis et idololatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium*; *BRMŠ*, II, 199–212). Einhornas savo aiškinime priešpriešina livoniečių „senaisiais laikais“ išpažintą religiją savo meto prietarams, kuriuos jis paskiau smulkiau aprašo (Mannhardt, 1936, 464).

stabmeldystės liekanų ir prietarų; dar pasitaiko tokioms senoms pagoniškos stabmeldystės, kad nepaisant akivaizdaus skirtumo tarp šviesos ir tamsos tebegyvuoja tos tamsos kūriniai, nors esama aiškaus ir šviesaus Dievo žodžio. Ir nors šiame krašte vietiniai žemdirbiai yra mokomi Dievo žodžio, supažindinami su Dievu ir jo dieviškąja esme, kad yra vienas Dievas, vienas savo esme, bet trijuose asmenyse, jie vis tiek, kaip man dažnai su nuostaba teko išgirsti, laikosi savo, klaidingai manydami, jog yra daug dievų ir deivių, kurių ir dabar dar šaukiasi savo darbuose ir gyvenimo reikaluose. Dirbdami darže ar sode, jie kreipiasi į Daržo bei sodo motiną arba deivę (*Dahrsemate*); eidami į laukus, šaukiasi Laukamatės, Laukų ir arimų motinos, arba deivės, (*Laukemate*), kuriai jie taip pat dėkoja, kai javai gražiai auga; šauliai ir medžiotojai, eidami į mišką, kreipiasi į Miškų motiną, arba deivę (*Mheschemate*), prašydami laimės sugauti arba nušauti žvėrį. Panašiai jie šaukiasi naminių gyvulių motinos, arba deivės. Leisdamiesi į kelionę, kreipiasi į Kelio arba Keliauninkų motiną, arba deivę, ir t. t. Tokie dalykai jiems yra visiškai įprasti ir jų praktikuojami. [...]

Antras skyrius Apie dienų pasirinkimą

[5] Dar vienas dalykas, ne mažiau prieštaraujantis Dievo žodžiui ir įstatymui, yra tai, kad šiose vietose žmonės labai paiso atskirų dienų, kurioms priskiriama ypatinga galia ir veiksmingumas. Todėl kai kurių nepaprastų vienintelės teisingos religijos nustatytų dienų jie atkakliai nepripažįsta, o kitas, priešingai, išskiria, kad tomis dienomis būtų dirbami vieni ar kiti darbai. Žmonės mano, kad tie darbai nueis niekais, jeigu nebus atliekami tomis ypatingomis, tam tyčia nustatytomis dienomis. Pavyzdžiui, kai kuriems darbams netinkamu laikomas pirmadienis, jiems ypač parenkamas penktadienis, o kad viskas gerai sektųsi, reikią tuos darbus dirbti tris penktadienius iš eilės; jeigu jie būsią atliekami kurią nors kitą dieną, tai iš jų, girdi, nieko gera neišeisią. Bet tai, manyčiau, yra vienas iš pagoniškų prietarų.

Trečias skyrius Apie prietaringą ateities spėjimą iš paukščių klyksmo

[9] [...] Tačiau ši galia priskiriama ne visų, o tik kai kurių paukščių garsams, pavyzdžiui, iš varnų ir kranklių kraupaus kranksėjimo spėjama apie besitartinančią artimo giminaičio mirtį, apie gresiančią karą bei kitas liūdnas žinias. Pelėdų ūbavimui priskiriama galia pranešti apie greitai užpulsiančią epidemiją ir žmonių mirtį, apie kilsiančią gaisrą ir kt. Šarkos krykštimas galįs

reikšti, kad atvyks svetimų žmonių ar svečių, ir tas ženklas esąs toks tikras, jog jį gavus jau galima pradėti ruoštis svečius priimti.

O gegutei priskiriama tokia galia: kai pavasarį ji užkukuoja, žmogus iš kukavimo kartų sužino, kiek metų jam liko gyventi. Todėl dažnas atidžiai klausosi gegutės kukavimo ir stropiai skaičiuoja: jeigu ji vienam sukukuoja dvidešimt, o kitam trisdešimt kartų, tai pirmasis gyvens, kaip girdėjo, dar dvidešimt, o antrasis – trisdešimt metų. Jeigu kukavimų mažiau, tai ir gyventi teks trumpiau.

Tokių velniškų prietarų krikščionys, žinoma, neturi. [...]

Ketvirtas skyrius

Apie prietaringą būsimos nelaimės spėjimą iš kai kurių atsitiktinai sutiktų gyvūnų arba atsitiktinai sutikto žmogaus ir pan.

[16] Tarp kitų šlykščių prietarų šis irgi užima nepaskutinę vietą, nes juk iš atsitiktinio susitikimo su kai kuriais gyvūnais ar žmonėmis spėjama įvyksiant kas nors bloga ar gera. Jeigu, pavyzdžiui, kelionėje kas nors sutinka zuikį, ir šis perbėga jam kelią, arba pamato iš tos pusės, į kurią važiuoja, atskrendančią varną, arba jeigu, išeidamas iš namų, sutinka moterį, tai ta diena jam nieko gera nežada. Todėl tas, kuris ką nors panašaus susitiko, verčiau suka atgal ir atsisako kelionės. [...]

Penktas skyrius

Apie antgamtinę galią, priskiriamą kritusių naminių gyvulių ir mirusių žmonių kaulams

[22] Tokia nuomonė yra šiame krašte tarp vietinių žmonių labai paplitusi: jie įsitikinę, kad kritusių naminių gyvulių ir mirusių žmonių kaulai turi nepaprastą galią prieš nemaža visokių žmones ir gyvulius užpuolančių ligų ir bėdų. Jeigu ima kristi gyvuliai, tai kritusių gyvulių kaulai esanti ypatinga apsigynimo priemonė ir vaistas nuo tokio kritimo ir epidemijos. Todėl žmonės tokių gyvulių kaulus, tai yra arklių ir karvių kaukuoles, susmaigsto ant statinių tvoros aplink tvartus, kad jos apsaugotų gyvulius nuo epidemijos ir ją išvytų. Be to, žmonės mano, kad jų arklius naktimis jodinėjanti nakties dvasia, arba Lėtonas (*Leeton*), kaip jie ją vadina; šis juos visiškai nuvaręs nuo kojų; ant kai kurių arklių esą randama ženklų, kuriuos palikę šie raiteliai. Kad tokio jodinėjimo nebūtų, į ėdžias po pašaru jie deda arklio kaukolę tikėdami, kad ji šias dvasias nubaidys; o jos, radusios kritusio gyvulio kaulus arba arklio kaukolę, prarandančios savo galią šiam arkliui. [...]

Šeštas skyrius Apie likantropus, arba vilkatus, ir kas jie tokie

[27] Kad esama likantropų, arba vilkatų, t. y. žmonių, kurie, velnio pakinti, pikto vilko pavidalu žmonėms pasirodo, po apylinkes bastosi ir daro žalą tiek žmonėms, tiek gyvuliams, yra įtikima ir negali būti tvirtai paneigta. Bet kad su ta jų mutacija ir pasivertimu būtų taip, kaip jie patys vaizduoja ir kiekvienas iš jų tiki bei mano, čia jau yra klausimas. O jų nuomonė yra tokia. Likantropai, arba tokie vilkų pavidalu basibastantys žmonės, esą metempsi-chozės ištikti. Tai reiškia, kad žmogaus siela pereinanti į vilko kūną ir efektus bei veiksmus atlieka jau kaip vilkatas, tai yra veikia ir viską daro vilko kūne. O tasai sielos persikraustymas, kaip jie aiškina, įvyksta taip: žmonės, kurie šitaip vilko pavidalu bastosi, turi tam tikrą laiką, kada jiems būtina tokiu pavidalu pasirodyti ir imti po apylinkes baladotis; tuo metu tas žmogus turi nukakti į tam tikrą sunkiai prieinamą vietą. Čia žmogaus siela persikelianti į vilko kūną. Bet prie kūno, iš kurio siela išėjo, niekam nevalia prisiliesti, ir jeigu kas nors netyčia tą kūną paliečias, tad siela nebegalinti sugrįžti į žmogaus kūną ir turinti pasilikti iki mirties vilko kūne. Tai viena versija. O kita aiškina, kad likantropija esanti transmutacija, arba pasivertimas, kai visas žmogus vilku pavirsta su kūnu ir siela. Šitokios transmutacijos bei pasivertimo jie vienas kitam palinki gerdami, taigi žmogus gauna gėrimą *Vi istorum verborum* (su atitinkamais žodžiais), t. y. kai kitas, jį užgerdamas, linki vilkatu pavirsti, bastytis po apylinkes ir daryti žalą žmonėms bei gyvuliams. Apie tokius dalykus šiame krašte ištisai šnekama ir labai daug kas tiki, kad taip ir esą. Bet tai yra ne kas kita kaip velnio darbas ir išmonė, kad vargšus žmones apkvailintų ir t. t.

Septintas skyrius Apie vėlių maitinimą

[38] Vienas iš svarbiausių stabmeldystės prietarų yra vėlių maitinimas ir vaišinimas. Tai labai pagoniškas ir bedieviškas paprotys; ir nors jis buvo griežtai uždraustas, vis tiek nepavyko jo galutinai išgyvendinti ir visiškai išnaikinti. Nors dabar nebegalima kaip senaisiais laikais vėlių maitinti viešai, vis dėlto daugelis to papročio neatsisakė ir tebesilaiko slapta. [...]

Šį pagonišką bei prietaringą paprotį to krašto žmonės bus, matyt, senų senovėje perėmę iš graikų, kurie, jo laikydamiesi, viską darė beveik lygiai taip pat. Ir tam reikalui jie turėjo nustatytą laiką, būtent nuo šv. Mykolo iki Simono ir Judo, t. y. nuo rugsėjo 29 iki spalio 28 dienos. Šios keturios savaitės, kai jie keldavo tokias vėlių vaišes, arba puotas, buvo pats tinkamiausias metas:

tada visi jau būdavo sukaupę visokio maisto ir gėrimo atsargų. Kaip tik šiuo metu jie ir maitindavo savo mirusių giminių ir genčių vėles. Kaip ir greitai senų senovėje, kviesdavosi jas šaukdami vardais. Ir iki pat šių dienų daugeliui yra įprasta kasmet, atėjus skirtam metui, surengti tokį vėlių maitinimą: todėl šios keturios savaitės, kai visa tai vyksta, vadinamos ypatingu, kaip jų kalboje sakoma, vėlių laiku (*Welle laick*), kuris [pavadinimas] neatmenamais pagonybės laikais kilęs iš ψυχотροφία (psichotropijos) ir vėlių maitinimo. [...]

[40] Ar jie [latviai] jau tikėjo amžinu pomirtiniu gyvenimu, sunku pasakyti, bet vis dėlto manė, kad tai būsiąs toks pat žemiškas ir natūralus gyvenimas, kaip ir šiame pasaulyje: tenai, kaip ir čia, būsią valgoma, geriama, miegama, rengiamasi ir kt. Todėl, laidodami savo mirusiuosius, jie aprengia juos gerais drabužiais, įdeda jiems pinigų, sidabro, aukso, sidabrinių papuošalų ir kt., kad aname gyvenime jie galėtų išsiversti. Aš pats girdėjau neturtingus žmones pasakojant, kaip jie per didįjį badmetį, kuris ištiko visą šį kraštą 1601 metais, laidoję saviškius neturėdami jiems nieko įdėti – nei drabužių, nei pinigų, nei kitokių daiktų; tada įdėdavę jiems adatų ir siūlų, kad aname gyvenime galėtų susilopyti savo senas sudriskusias drapanas ir nereikėtų pasirodyti Viešpaties Dievo, šventųjų angelų ir kitų vėlių akivaizdoje visiškai nuogiems. [...]

[41] Tačiau juo klaidingesnis ir bedieviškesnis yra koks nors dalykas, juo stipriau jo laikosi prietaringi ir bedieviški žmonės, juo sunkiau yra juos nuo to atpratinti. Tai matyti ir iš papasakoto pavyzdžio. Tokie žmonės visą savo sėkmę ir gerovę priskiria kaip tik stabmeldystei ir prietarams. Dar ir šiandien daugelis apgailestauja – ne tik paslapčiomis, bet ir viešai, – kad nebegalį laisvai kaip anksčiau maitinti savo mirusių žmonių vėlių. Nes po to, kai jiems tai buvę uždrausta ir jie liovęsi šio papročio laikytis, dingusi visa jų laimė ir gerovė ir juos užgriuvusios įvairios bėdos – vieną vienokios, kitą kitokios, o tuos, kurie šio papročio kasmet tebesilaiko, visos nelaimės aplenkiančios; tie žmonės visur, kur gyvena, patiria daug laimės ir sėkmės. [...]

Antra dalis

Prieš prietaringą piktnaudžiavimą Šventuoju Raštu,
klaidingus ir stabmeldiškus įsitikinimus, žodžius ir darbus,
kurių laikomasi nepaisant mokymo apie angelus,
velnius bei krikštą

Pirmas skyrius

Prieš prietaringą piktnaudžiavimą Šventuoju Raštu

[3] Taip elgdamiesi [t. y. nusižengdami Šventajam Raštui ir Viešpačiui Dievui], kai kurie žmonės naudoja Šventąjį Raštą kitiems dalykams negu Dievas yra nurodęs ir jį palikęs. Tokie atvejai esti, kai juo norima gydyti ligas arba susidaryti kitų kūno patogumų. Dažniausiai imama Evangelija pagal Joną, kuri, daugel kartų perrašyta, klijuojama ant tvartų sienų arba durų, idant galvijai gerai augtų ir būtų sveiki. Panašiai kaip ir šiuo ligų gydymo atveju, naudojami ir iš Biblijos paimti hebrajiški VIEŠPATIES Dievo vardai, kaip *Jahvė, Šadai, Elohimas**, taip pat Šentojo Rašto posakiai; jie kabinami ant kaklo ir nešiojami saugantis ligų, sužeidimų, perkūnijos, krušos ir vėtrų. Tokie yra ir posmeliai, skirti kraujui užkerėti arba numaldyti:

Sanguis manè rite
Sanguis manè in tuâ venâ,
Sanguis manè fixus,

Sicut Christus fecit in se,
Sicut Christus fecit in suâ paenâ,
Sicut Christus fuit crucifixus.

Kraujas rytą pagal papročius,
Kraujas rytą tavo gysloje,
Kraujas rytą stiprus,

Taip Kristus padarė savyje,
Taip Kristus padarė per savo bausmę,
Taip Kristus buvo nukryžiuotas.

Taip pat ir vardai trijų šventų karalių, kurie Kristui, mūsų Viešpačiui, atnešė aukso, smilkalų ir miros (kaip pasakoja katalikų istorijos, Šventasis Raštas, bet Mt 2 jie vadinami Rytų kraštų išminčiais), pasirišami po kaklu ir nešiojami, kad neužpultų epidemija; tai matyti iš šio posmelio:

Caspar fert Myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum,
Haec tria qui secum portabit nomina Regum,
Soluitur â morbô Christi pietate caducô.

* Penkiaknygėje Dievo vardas *Jahvė* verčiamas „Viešpats“; *Elohim* – semitų k. žodžio prasme – „Galybės“; *El-Šaddai* hebrajų k. žodis verčiamas „Visagalis“. (Red. past. pagal: *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*, Vilnius, 1998.)

Kasparas neša mirą, Merkelis – smilkalą, Baltazaras – auksą,
Tas, kuris atsineš šiuos tris karalių vardus,
Yra Kristaus gailestingumo išgelbėjamas nuo nuomario.

Tačiau tai yra didelis šlykštus prietaras bei nuodėmė ir t. t.

Antras skyrius

Apie prietarus ir stabmeldystę, prieštaraujančius mokymui
apie angelus ir ypač apie velnius

Pirmas klausimas

Apie velnius. Ar jie yra kūniški padarai, turintys natūralius kūnus, ar jiems reikia atlikti kūniškas reikmes savo kūnui ir gyvybei palaikyti, ar jie dauginasi ir gimdo vaikus, ar miršta ir ar turi savo ypatingas buveines – miške, vandenyje, jūroje, laukuose ar dar kur nors?

[8] Daugelio šio krašto žmonių manymu, velniai esą kūniški padarai, ir jų kūnai esą tokie pat kaip žmonių, todėl jie ir gyveną kaip žmonės, ir jų kūno bei gyvenimo reikmės esančios tokios pat. Iš to kyla ir jų požiūris, kad velniai turi savo buveines ir gyvena tam tikrose vietose – vieni miškuose arba krūmuose, kiti vandenyje, treči šiaip laukuose. Juos žmonės dažnai mini savo kalboje; keista būna klausytis, kai jie keikiasi: jie mini tai jūros, tai miško, tai vėjo bei kitokius velnius. Tačiau manymai, kad velniai esantys kūniški padarai, nėra nauji ir t. t.

Antras klausimas

Apie vaiduoklius arba velnio pasirodymus matomu pavidalu. Ar velnias įgauna visokių žmonių ir neprotingų gyvulių pavidalus ir jais pasirodo ir ar jis gali pasiversti žmonėmis arba ypač neprotingais gyvuliais, kurių pavidalu jis negalėtų pasirodyti ir jo niekas nematytų?

– [27] Šių vietų žmonės ištiesai mano, kad velnias gali įgauti bet kokią pavidalą ir juo pasirodyti, išskyrus tikrai tris gyvūnus, kuriais jis negali nei pasiversti, nei pasirodyti. 1. Iš *vandens gyvūnų* jis negalės pasiversti lydeka, nes ji, kaip žmonės aiškina, savo galvoje turinti *Kristaus kančią*. Mat kai išdaroma lydekos galva, joje randama kaulų, turinčių panašumo į kryžių, ietį, rykštę, erškėtį ir kt. 2. Iš *sausumos gyvūnų* jis negalės pasiversti ėriuku, nes Kristus, mūsų Viešpats, jį pavadino Dievo avinėliu, kuris naikina viso pasaulio nuo-

dėmes (Jn 1, 29). 3. Iš paukščių jis negalįs pasiversti balandžiu, nes krikštijant Viešpatį Šventoji Dvasia nusileidusi iš dangaus it balandis (Mt 3, 16; Mk 1, 10; Lk 3, 21). Tačiau tatai yra prietariški ir netikri dalykai, kilę galbūt iš klaidingų apraiškų, kurių katalikybėje pasitaiko, ir t. t.

Trečias klausimas

Ar žmogus įstengia velnią sutramdyti?

– [35] Kai kurie šio krašto žmonės mano, kad velnią su jo vaiduokliais esą galima susaistyti ypatingais saitais. Apie tai kai kas yra rašęs, net nurodęs tam tikrus būdus ir pateikęs ženklus, kuriais esą įmanoma velniui apsunkinti veiklą ir padaryti jį paklusnų (*D. Francis, Ioël Profess. Acad. Gryphisw. de Morbis Hyperphys. et Rebus Mag. Thes. 13 ir tol.*). (Leidinys nenustatytas. – *Red. past.*)

– [36] Tačiau negali būti, kad šėtonui šitaip įmanoma būtų primesti savo valią, nes jis nepasiduoda niekam, vien tik Dievui, – [37] O kad šėtonas apsimeta ir vaizduoja, jog tokiais būdais esąs žmogaus tramdomas, tėra tik apgaulė ir daroma vien tam, kad sustiprintų žmonių tikėjimą šiais prietarais bei šiomis velnio išdaigomis, kad atitolintų žmogų nuo Viešpaties Dievo, tai gi, kad nuvestų jį į pražūtį, ir t. t.

[38] Tad tegu kiekvienas saugojasi ir velniu netiki, jog šis paklūstąs žmogui ir jam padedąs – tai gryna apgaulė. Reikia atskleisti, kaip kiekvienas toks gydytojas gydo ir kokius velnio vaistus siūlo, kokius vaistus vartoja vietiniai prietaringi žmonės, ypač reikia nustatyti *Genus Curandi superstitiosum* (prietaringą gydymo būdą), kada gydomoji galia priskiriama žolelėms, druskai, vaškui ir kt.

Ketvirtas klausimas

Ar velnias ir jo vaiduokliai gali būti išvaryti išorinėmis ir kūniškomis priemonėmis ir kokios iš jų šėtoną ir jo vaiduoklius veikia geriausiai?

– [42] Šiame krašte manoma, kad vaiduokliai išvaromi uždegtais ir dūminamais smilkalais. Kai kurie prietaringi žmonės, norėdami apsisaugoti nuo velnio ir jo vaiduoklių, nešiojasi česnaką ar svogūną. Bet tai yra grynai niekai, ir t. t.

[43] Be to, šiame krašte dar esama nuomonės, kad velnią ir jo vaiduoklius išvarąs gaidžio giedojimas. Kai tik ryte gaidys pragysta, velnias turįs nešdintis. Todėl žmonės, kurie tuo tiki, niekada nesileidžia į kelionę anksčiau, negu užgirsta gaidžius giedant, tada jie jaučiasi esą nuo velnio ir jo vaiduoklių

saugūs. Tą savo įsitikinimą jie įrodinėja teigdami, kad laikas gaidžiams nugiedojus esąs mielesnis ir malonesnis negu prieš tai. Tada žmogus iš karto pasijuntąs drąsesnis, linksmesnis ir labiau patenkintas. Taip atsitinka todėl, kad velnias jau esąs pasitraukęs. Bet tai irgi plepalai, ir t. t.

[49] Geriausia priemonė prieš šėtoną yra nuoširdi malda, kalbama mintyse arba balsu, ir t. t.

Trečias skyrius Apie prietarus, susijusius su krikštu

[51] Daugelis naivių žmonių čia yra įsikalę į galvą piktą prietarą, kad tie, kurie retsykiais netenka nuovokos, pavyzdžiui, lunatikai, naktimis miegodami vaikšto, laipioja ant aukšto ar šiaip per miegus šaukia, rėkauja, kalba ir kt., esą nevykusiai pakrikštyti. Jie įsitikinę, kad kunigas, tuos žmones krikštydamas, ne viską atlikęs kaip reikiant arba pats gyvenęs nedorą gyvenimą. Arba krikštą tėviai, kurie juos krikštijo, nebuvę nuoširdžiai tikintys ar nederamai gyvenę. Tačiau tai nieko bendra su teisybe neturintis prietaras, ir t. t.

[54] Velnias tarp nepatyrusių šio krašto vietinių žmonių yra pasėjęs prietarą, jog jeigu vaikas pakrikštytas nenurimsta, rėkia ir spardosi, tai esąs nepatenkintas gautuoju vardu. Tada žmonės jam duoda kitą vardą, ir šį jisai turi turėti jau visą laiką, nes pirmasis, kurį gavo per krikštą, jo netenkina. Kad taip esą iš tikrųjų, žmonės pateikia pavyzdžių, rodančių ir patvirtinančių jų įsitikinimą. Jie žina atvejų, kai tokių vaikų niekaip nepavykdavę numaldyti, ir juo daugiau jie būdavę šnekinami krikšto vardu, juo labiau rėkdavę ir galiausiai nusilpdavę, o kai jiems būdavęs suteikiamas kitas vardas, kuriuo į jį būdavę kreipiamasi, jie nurimdavę ir vėl sustiprėdavę. Kad visa tai yra velnio išmonė, aišku kaip dieną, ir t. t.

Ketvirtas skyrius Apie keistas galias, priskiriamas šventėms ir šventoms dienoms

[58] Keistas ir niekam tikęs įsitikinimas yra ir tai, jog sekmadieniai ir kitos šventos dienos ar šventės, palyginti su kitomis dienomis ar kitu laiku, turinčios ypatingą galią, darančios ypatingą poveikį ir išsiskiriančios ypatingu šventumu.

Šis įsitikinimas nėra naujas dalykas, taip manė, kaip liudija Chemnicijus, jau judėjai: šie tikėjo, kad per šabą – dėl to, kad jis esąs šventas, – velnias pasitraukia. Toks šventumas bei tokios galios ir šiais laikais dar tebepriskiriami

sekmadieniams, todėl manoma, kad žmonės, gimę sekmadienį, esą protingesni, išmintingesni, apskresni, gabesni ir kt. už tuos, kurie gimę kitomis dienomis. Be to, sekmadienį gimusieji turi dar gebėjimą matyti velnio vaiduoklius ir juos išvaryti. Kadangi toks veiksmingas yra sekmadienis, tai ir penktadieniui, visų pirma Didžiajam penktadieniui, suteikiama visokių ypatybių ir galių, netgi tokių stebuklingų dalykų, kurie yra antgamtiški; tačiau dėl nedidelės knygos apimties negalime jų visų papasakoti ir aprašyti.

Kristaus, mūsų Viešpaties, gimimo naktį, arba per Kalėdas, atsitinką tokių keistų, stebuklingų ir antgamtiškų dalykų, kad tiesiog galvon netelpa, todėl sunku apie juos ir papasakoti. Pavyzdžiui, yra manoma, kad tą naktį dvyliktą valandą nė vienas galvijas ar kitas neprotingas gyvūnas neturi gulėti ar ilsėtis, o privalo stovėti. Be to, tą valandą visi vandenys pavirstą vynu, bet kai tik toji valanda praeina, tie skysčiai vėl atgauna savo natūraliąsias savybes. Ir tokių stebuklų tą naktį nutinka gana daug, tačiau, be jokios abejonės, jie yra labai senais laikais buvę išgalvoti neišmanėlių ir tinginių vienuolių, kurie juos paskleidę tarp prietaringų žmonių.

Be to, katalikiškuose kraštuose būta kvailo įsitikinimo, kad jeigu varpų niekas nepašventindavęs, tai velnias juos nugabendavęs nuo bokštų ir paskindindavęs giliose pelkėse arba upėse, ir šie Kalėdų naktį dvyliktą valandą imdavę skambinti, ir žmonės tą jų skambėjimą girdėdavę.

Per Velykas, kadangi toji diena labai šventa ir turi ypatingą galią, saulė tekanči pasišokinėdama. – – –

Šv. Jono Krikštytojo diena irgi laikoma šventa ir jai priskiriama tokia galia: tą dieną surinktos žolelės turinčios nepaprastų ir stebuklingų savybių ir galinčios tiek žmones, tiek gyvulius apsaugoti nuo gaisro, baisių epidemijų ir ligų. Bet surinktą vieną dieną vėliau galia jau nebe tokia didelė. Todėl esą būtina žoles rinkti tik tą pačią dieną bei artimiausią naktį ir kt.

Norint užkirsti kelią tokių prietarų plitimui, reikia žiūrėti, kad šventės ir šventos dienos būtų laikomos tuo, kas jos iš tikrųjų yra, ir t. t.

Penktas skyrius

Apie šventų vietų, tokių kaip bažnyčios, kapinės, altoriai ir pan., savybes bei veiksmingumą

[75] Tai, kas papasakota apie šventas dienas, tinka ir kai kurioms ypatingoms bei šventoms vietoms, tokioms kaip bažnyčios, kapinės, altoriai ir kt. Toms vietoms taip pat priskiriamos antgamtiškos galios bei savybės. Pirmiausia manoma, kad jeigu meldžiamasi bažnyčioje, tai tokia malda esanti daug pagarbesnė ir Dievui malonesnė, negu toji, kuri kalbama kokioje nors kitoje vietoje.

Taigi ir altoriai bažnyčiose laikomi turį ypatingą galią bei veiksmingumą. Daugelis įsitikinę, kad vaškas, kuris nuvarva nuo žvakių ant altoriaus, esąs tinkamas ir naudingas daugeliui dalykų, tik apie juos dėl knygos ribotos apimties negalime papasakoti. Pridursime tik, kad žmonės, jeigu gali prieiti, tokį vašką labai kruopščiai susigramdo. Kiti, sako, jį perką ir saugoją kaip didžiulę šventenybę.

Nemažiau keistai atrodo ir tos ypatybės bei savybės, kurias šio krašto vietiniai žmonės priskiria bažnyčių varpams. Jeigu kam nors atsitinka kokia nelaimė ar kita blogybė ir šis sekmadienį ar per kitą šventą dieną, kai skambinama varpais, stovėdamas prie varpinės išsako savo bėdą, toks dalykas padedąs. Jeigu kam nors pavagiamas koks daiktas ir nukentėjusysis prie varpinės, skambant varpams, tą įvykį pagarsinąs, tai vagystė išaiškėjanti. Apkaltintasis vienokiu ar kitokiu nusižengimu teisindamasis sako: „Galiu nueiti po varpais ir prisiekti“ ir kt. Be to, jie turi dar vieną bjaurų įprotį – norėdami kam nors pakenkti (aš pats savo ausimis iš daugelio girdėjau), eina prie varpinės ir, kai pradeda varpai skambinti, ima tą žmogų plūsti. Jų manymu, varpų gaudesys plūdimąsi nunešąs iki plūstamojo, o kai šie nutylantys, tai ir plūdimo poveikis praeinąs.

Visi tokie tikėjimai yra atsiradę iš pagoniškų ir katalikiškų prietarų – jie yra ne kas kita, kaip *Reliquiae Ethnicarum et Papisticarum superstitionum* (etninių ir popiežininkiškųjų prietarų liekanos) ir t. t.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

REFORMATIO GENTIS LETTICAE IN DUCATU CURLANDIAE

1636

Das Erste Capitel.

Von den Heydnischen Abgötterey vnd falschen Gottesdienste
des Lettischen oder Vnteutschen Volckes in gemein,
wie dem zu begegnen, vnd wie mit jhnen vmb zu gehen,
das man sie gäntzlich davon bringe.

[2a] [...] Welchen dieses Landes Einwohner in allem gefolget, in dem sie auch viele vnd mancherley Götter vnd Göttinnen gehabt, alß nemblich, des Himmels, des Gewitters, des Donners, der Blitzen, des Meeres, der Winde, des Fewers, der Felder oder des Ackers, der Garten, des Viehes, der Würme,

des Weges, welchen sie angeruffen wann sie vber Feld gezogen, der Büsche oder Holtzungen, welchen sie besondere Wälder oder Gehege dediciret vnd zugeeignet, dieselben auch so heilig gehalten, das niemand ohn sie, [2b] vnd die jhrer Abgötterey vnnd Heydnischen Glaubens gewesen, hinein gehen dürffen, hat sich sonst jemand drin gefunden, ist er ohn Gefahr Leibes vnd Lebens, oder sonst Verletzung seiner Glieder nicht herauß gangen, wie die Erfahrung offt dargethan vnd bezeuget.

Ob man nu gleich vermeinet, solche Heydnische Abgötterey sey numehr gar vnd gantz bey dieser Nation vertilget vnd nicht mehr zu finden, so befindet sich doch das *contrarium* vnd gegenheil, in dem noch heute diesen Tag, solche jhre Götter vnd Göttinnen von jhnen angeruffen werden, wer es nicht gläubet, der gebe nur acht auff jhre Worte, sonderlich wann sie an jhre Arbeit gehen im Walde, im Felde, Garten, auff der Reise etc. wie sie die Wälder=Götter vnd Göttinnen, die Feld=Mutter, Garten=Mutter oder Göttinn, die Göttinn des Weges vmb beystand vnnd glückliche Reise anruffen vnd bitten, daneben höret man das auch auß jhren Liedern, so sie solchen jhren Göttern vnd Göttinnen, alß *peculiares hymnos Deorum* zu Ehren singen. Das mans aber bißher nicht in acht genommen, ist daher kommen, das man jhrer Sprache nicht wol kündig gewesen, vnd auf jhre Rede, Worte, Wercke, Gesänge etc. nicht groß acht gegeben, auch sich sonst nicht groß drumb bekümmert, in dem man sich eingebildet, es were solche Abgötterey bey jhnen gantz verloschen.

Dieweil nu aber ein solches sich noch vernehmen lesset, alß ist von nöthen das man wisse wie vnd auff was weise, erstlich in genere oder in gemein solchem vbel vorzukommen, vnd wie mit den Leuten vmb zu gehen, das man sie von allerhand Abgötterey bringe; Fürs ander, wie man sie von vielheit der Heydnischen Götter, welcher sie noch gedencken vnd vnter sich anruffen, zu dem Erkändtniß des einigen, ewigen vnd wahren Gottes vnd desselben Anruffung reitze. [...]

[4a] [...] Erstlich müssen die Prediger im Lande der Vnteutschen Sprache recht kündig seyn, damit sie sie nicht allein recht lernen vnd unterrichten, sondern sich auch jhrer Abgötterey recht erkündigen können, welches denn nicht geschehen kan, wo man jhre Sprache nicht recht kan, dem es steckt auch viel abgöttisches Wesens in jhren Worten, Reden, Liedern vnd andern mehr jhren gebräuchen. [...]

[4b] [...] aber die elenden Leute richteten wieder die Abgötterey im geringsten nichts auß; sie wahren Abgöttisch vnd blieben Abgöttisch, denn sie thaten sonst nichts, alß das sie die armen Leute dazu hielten, das sie jhre Messe anhörten, die Heiligen anruffeten vnd die Ketzer vnnd jhre Lehre schmäheten, vmb jhre Abgötterey aber dieselbe gründlich zuvernehmen vnd sie abzuschaffen, bekümmerten sie sich gantz nichts, ja, sie wusten nichts

drumb, was es were vnd was sie hielten, wurden also nur von den Halßstar-rigen und Abgöttischen Leuten in die Nase hinein vexiret, denn so lang sie bey jhnen wehren, wahren sie gut Catholisch, lagen für der Messe grosser Andacht, dückten vnd bückten sich auff demühtigste; da sie aber von jhnen wahren, wahren sie gut Heydnisch, vnd riefen jhre *Laukamaat, Meschamaat, Lopemaat* vnd andere Götter vnd Göttinnen mit Fleiß an, vnd gieng im Herbst jhr Seelenspeisen vnd andere Fantasey mit fleiß für sich, da verstunden sich die elenden Bäbstische Priester nichts auff, sondern es lacheten die muht-willigen Leute in jhre Faust, das sie jhre Lehrer so fein äffen vnd in die Nase hinein vexiren kondten; wie ich denn dasselbe vnter andern von zweyen Ro-denpeussischen Bawren vernommen, welche auß jhrer Religion ein Gespött trieben, vnd frey heraußsagten, wie sie es machten. [...]

[5a] [...] Wann sie nu aber vermeinten sie hetten jhrem dinge genug gethan, vnd jhre Vnteutschen wol vnterrichtet, so befand sichs das ein *confusum chaos* oder ein vermischter Glaube auß dem Bäbstischen vnd Heydnischen worden war, denn wie sie dazu gehalten wurden, das sie die Heiligen, sonderlich die Jungfraw Mariam anrufen solten, vnd sie sahen das es mit der Anrufung jhrer Götter vnd Göttinnen vberlein kalm, da riefen sie beydes die Jungfraw Mariam vnd andere Heiligen, vnd denn auch jhre Götter vnd Götinnen an, vermeineten also, sie weren mit einander enig vnd köndten beyderseyts helf-fen, wie man denn dasselbe auß jhren Worten oft vernommen, das sie wegen jhres Viehes, eine solche Anrufung vernemen lassen; *O Maringa darga, o Lopus Matiet baggata*, vermeinende sie köndten beyde helffen, so wol die Jungfraw Maria so wol auch jhre Heydnische VieheGöttin. Denn das pfleget allezeit zugeschehen, wann man die Leute nicht recht vnterrichtet, sondern von einer falschen Lere zur andern zeucht, das alß denn auß beyden eines werde. [...]

[6b] [...] Zum dritten, Müssen sie auff jhre Abgöttische Worte vnd Gebehr-de, sonderlich aber auff jhre Wohnungen gute acht haben, vnd vernemen, ob sie nicht an jhren Zäunen, auff den Häusern, auff dem Acker vnd in jhren Hölzungen noch etliche reliquias superstitionis vnd Idololatrias haben, vnd wann sie etwas vernemen, fleissig nachforschen zu welchem Ende sie sol-che dinge halten, vnd wann sie sich des erkündiget, darnach trachten, das sie durch guten vnd gründlichen Vnterricht abgeschaffet werden.

[7a] [...] Was nu in specie die Abgötterey derer in diesem Capitel gedacht, belanget, nemlich die Anrufung vieler vnndmacherley Götter vnd Göttin-nen, welche noch bey jhnen sehr gemein, so müssen die Herrn Pastores in öffentlichen Predigten, wie denn auch in den Jährlichen Visitationibus, oder wann sie etwas vernemen, sie fleissig vnd treulich vnterrichten, nemlich das nur ein einiger ewiger vnd wahrer Gott sey, der Vater, Sohn vnd H. Geist,

wie sie des auß Gottes Wort vnd insoderheit auß dem ersten Gebote vnterichtet, vnd dasselbe jhnen auß Gottes Wort einfältig erklären vnd beweisen, das derselbe einige Gott Himmel, Erden, das Meer, Donner, Blitzen vnd alle andere Creaturen regiere, vnd vber alle dinge herrsche, derselbe allein gebe auch alles, was zur Leibes Nahrung vnd Nohtturfft gehöret, im Felde, im Walde, in den Garten, an Viehe vnd allen andern Orten, wie die Nahmen haben. Darumb denn die *LaukaMaat*, *Jurasmaat*, *DaarsaMaat*, *LopuMaat*, *WejaMaat*, vnd andere jhre Götter vnnd Göttinnen nicht anzuruffen, denn dieselben nicht Götter, sondern in der Warheit rechte Teuffel vnd böse Geister seyn, vnd wann jhre VorEltern sie geehret vnd angeruffen, seynd sie vom Teuffel also verführet worden, [...]

[7b] [...] 2. Das er alles gebe was zu vnterhaltung Leibes vnd Lebens von nöhten, vnd derwegen nicht die *LaukaMaat* vmd Getreyde, die *DaarsaMaat* vmb Gartengewächs, *WejaMaat* vmb gut Gewitter, die *LopuMaat* vmb Viehe, sondern GOTT der HErr allein vmb alles an zuruffen, weil von jhm allein alles herkompt. [...]

Das ander Capitel.
Von jhrem Heydnischen Opffer so sie gethan
die Pestilentz abzuwenden.

[8b] [...] vnd haben solche Opffer auch diese Leute oder Unteutschen gethan in solcher Zeit, welches sie Sobar geheissen, das ist, ein zusammen gelegt oder von vielen zusammen geschossen Opffer, denn jhrer viel zusammen getreten, vnd jglicher so viel Geldes wie der ander zusammen gelegt, vnd dafür zu solchem Opffer ein stück Viehes gekauft, vnd dasselbe geopffert, hernach aber das vbrige verzehret. So haben sie auch einer so viel wie der ander an Getreyde zusammen geschüttet, davon gebrawet vnd gebacken, vnd alsdenn zusammen, abergläubiger weise, mit jhren Heydnischen *cereemonien* GOTT angeruffen das er die Pestilentz abwenden wolte, wann [9a] das geschehen, haben sie ein *convivium* mit einander gehalten vnd die zu hauff gebrachte Speise vnd Tranck mit einander verfressen vnd versoffen. Dieser Gebrauch wird noch bey vielen in acht genommen, denn ob sie es schon nicht öffentlich thun dürffen, so thun sie es doch heimlich, wie ich denn das von jhnen selbst gehöret vnd vernommen, das sie es in der zeit nicht allein gethan, sondern auch im Traum, auch sonst von den *spectris* so sich alßdenn an etlichen Orten sehen lassen, dazu vermahnet seyn, das, so sie von solcher Plage wolten erfreyet seyn, solten sie solch *Sobar* vnd Heydnischen Gottesdienst begeben. Das haben sie Anno 1602. in der grossen vnd geschwinden Pestilentz

gethan, vnd da sich Anno 1625. wiederumb eine Pestilentz erregte, hat mans, wie ich von vielen erfahren auch ins Werck gerichtet, die Pestilentz damit auff zu heben vnd zu vertreiben. [...]

Dar dritte Capitel.

Von dem Sacrificio Lupino oder Opffer so sie dem Wolffe gethan, das er jhrem Viehe nicht schaden möchte.

[9b] Gleich wie die andern Heyden, viele vnd mancherley Opffer jhren Göttern gethan, also habens diese Leute vorhin auch gehalten: Denn wie sie viel Götter vnd Göttinnen gehabt, also haben sie auch demselben viel Opffer thun müssen. Anderer [10a] zu geschweigen, weil man von demselben jetzt nicht mehr weiß, haben sie im Monat Decembris, etwan vmb vnsern Christag, den Wölffen, auff einem Creutzwege eine Ziege geopffert, mit sonderlichen Abgöttischen *ceremonien*, zu dem Ende, das er jhrem Viehe nicht schaden möchte. Wann das geschehen, haben sie sich gerühmet, das dasselbe gantze Jahr kein Stück jhres Viehes von den Wölffen beschädiget worden, wann sie gleich mitten durch die Heerde gangen. Solch Opffer sollen noch heute diesen Tag jhrer etliche, wiewol heimlich, thun. [...]

[11b] [...] Ich bin wol der meinung, das diese Abgötterey mit drunter gemeinet, vnd der Wolff mit vnter die Buschgötter gerechnet werde, denn also wird er noch heute von den Vnteutschen, *Meschawirs* vnd *Meschadews* geheissen. [...]

Das vierdte Capitel.

Von jhren Abgöttischen vnd Heydnischen Festen.

[11b] Was sie eigentlich für Feste gehabt, vnd wie sie die begangen, davon hat man jetzt keinen eigentlichen nachricht, vnd ist nur gut, das man von denselben nichts wissen mag, denn es ist besser von solchem Teuffelischen Wesen nichts wissen, alß desselben eigentlichen Nachricht haben. Wiewol man noch auß den *Reliquiis* jhrer Abgötterey genug vernehmen kan, das wie sie schandlosen Göttern gedienet, also auch denselben vnflätige vnd schandlose Feste gehalten. Vnd halten sie noch in vnser Christ=Nacht vnd des Abends zuvor ein schandloß Fest, mit Fressen, Sauffen, Tantzen, Springen vnd Schreyen, in dem sie von einem Hause zum andern, mit solchem vngehewren Geschrey herumb gehen, daher sie denn den ChristAbend vnter sich nicht anders alß den TantzAbend heissen, weil sie den Abend vnd die gantze Nacht mit Tantzen, Singen vnd Springen zubringen. Derselbe Abend wird

auch *Bluckwackar* i. des BlocksAbend genandt, weil sie alßdenn auch einen Block mit grossem Geschrey herumb ziehen, denselben hernach verbrennen, vnd also jhre Frewde daran haben. Das ist gar gemein, vnd thun sie dasselbe noch vnverholen. Ein solch Fest haben vorzeiten die Heyden, eben vmb dieselbe zeit, dem vnflätigen vnd schandlosen Abgotte Como, welcher ein GOTT des Gefrässes vnd Gesöffes gewesen, gehalten. [...]

[12b] [...] Weil sie denn nu dem ewigen vnd gerechten Gott, dem kein Gott-loß Wesen gefällt, Psal. 5, dienen sollen, so wolle jhnen ja nicht gebühren, das sie in derselben Nacht vnd folgenden Tage, dem Como, das ist dem Teuffel, auff Heydnischer weise, in einem solchen schandlose Wesen vnd Leben dienen, vnd solche heilige Zeit, mit Sauffen, Tantzen vnd Springen zubringen, da sie mit hertzlicher Dancksagung, Demuht vnd Anruffung Gottes billig muß zugebracht werden. [...]

Das fünffte Capitel.

Von jhren Drachen, oder wie sie dieselben heissen,
Puken, so sie in jhren Häusern gehalten, vnd jhnen allerley
Güter zugebracht, das sie sie reich macheten.

[13a] Von den alten Heyden lieset man, das sie einen besondern GOTT des Reichthums gehabt, welchen sie *Plutum* genandt, derselbe hat jhnen allerley Güter vnd Reichthumb zubracht, darumb denn die Reichen jhn, alß der sie mit allerley Reichthumb vnd Fülle versehen, mit besonderem Gottesdienst geehret, vnd jhm gedienet. Wiewol auch afftmahls durch denselben *Plutum*, der Reichthumb an jhm selbst verstanden wird. Einen solchen bösen vnd abscheulichen Abgott des Reichthums hat auch diese Nation gehabt, welchem sie auff jhre Sprache *Puke* geheissen, die Teutschen, weil sie jhn sonst nicht wissen zu nennen, heissen jhn den Drachen, vnd wird derselbe noch heute zu Tage von vielen gehalten, vnnd sol er denen die jhn bey sich halten allerley Getreyde vnd Güter zubringen, welche er denen, die es nicht mit jhm halten, stehlen, vnd denselben die jhn bey sich haben zubringen sol. Seine [13b] Gestalt betreffend, sol er gantz Fewr=roht seyn, vnd wie ein brennend Fewr, durch die Luft gar eiligst hinfliehen. Wann er ledig ist, vnd mit Getreyde nicht erfüllet, sol er gantz Fewr=roht, wann er aber Korn vnd andere dinge gestohlen, vnd sich damit erfüllet, gantz blaw vnd abscheulich anzusehen seyn. Wann nu ein Haußwirth sich seines Dienstes gebrauchen wil, vnnd jhn halten das er jhm Reichthumb zubringe, so muß er jhn, wie man mich berichtet, in ein besonder Gemach halten, welches denn sehr sauber, reinlich vnd zierlich muß gehalten werden, denn es muß da niemand hinein gehen, alß

der Wirth vnd den er drin haben wil, es muß auch nicht jederman wissen, was es für ein Gemach sey vnd wozu es erbawet, in demselben muß er jhn täglich speisen vnd träncken, vnd jhn von allerley Essen zu erst etwas bringen vnd geben. Alß, wann er brawet, muß er, ehe er selbst vnd die seinen etwas davon geniessen, vom frischen Bier etwas hinein tragen, so offft Brod gebacken wird, muß er jhm am ersten vom frischen Brode etwas geben, also auch, so offft etwas gekochet wird, muß er sein Theil haben, versihet ers aber, das er jhn nicht wol helt, oder das er sonst von denen so im Hause sind verspottet vnd geschimpffet wird, so wird er wol so zornig, das er dem Haußwirth sein Hauß vnd Hoff anzündet vnd verbrennet. Vnd so viel nachricht hab ich von jhm haben können, weil es von jhnen sehr heimlich gehalten wird, also das auch die so im Hause sind, nicht viel von jhm zu sagen wissen. Dieweil denn nu von demselben so viel redens vnd sagens ist, vnd er sich auch offft auff den Abend sehen lässet, alß ist auch nicht ohn vrsach viel fragens, was es doch seyn müge, was sein substantz vnd wesen sey, wie vnnd auff was weise er das Getreyde trage, vnd seinen *Cultoribus* zuführe, vnd ob er recht natürlicher weise die Speise, so jhm täglich gegeben wird, fresse vnd verzehre. [...]

[16a] [...] 3. *Ab incommodo*, was für ein Vnheil auß solchem Dienste entstehe, nemblich das die so das thun [16b] ewig verlohren seyn müssen, auch allhie in diesem Leben jhre Straffe ampfangen, denn die Erfahrung hats bezeuget, das die so solche Drachen gehalten, nicht viel Glücks gehabt, vnd das dasselbe so sie jhnen zugebracht, gäntzlich verschwunden, auch wol dasselbe so sie zuvor gehabt vnd mit gutem Titel besessen, mit vmbbracht vnd verderbet: Denn man hat es erfahren, das solche Güter nimmer auff die Nachkommen gerahten oder kommen seyn, auch nicht die andern, geschweige die dritte Erben davon froh worden, sondern sind an den Bettelstab gerahten, [...]

Das sechste Capitel. Von jhren Todtenbegleiten vnd Begräbnissen.

[17b] Wann vorhin vnter jhnen jemand gestorben, hat er in seiner Kleidung, der Mann in seinen Manns= das Weib aber in WeibesKleidern vollkömmlich müssen eingekleidet vnd also in den Sarck geleet werden, vnd dasselbe zu dem ende, das sie in jener Welt oder im ewigen Leben jhre gute Kleidung hätten. Vnd damit sie auch mit anderer Nohtturfft versehen würden vnd allda nicht mangel leiden dürfften, haben sie jhnen Geld, Ringe, Nateln, Silber, Geschmeide vnd dergleichen dinge mit gegeben, vnd in den Sarck geleet, damit sie in jenem Leben sich gebührlicher massen erhalten köndten, denn sie nicht gerne wolten, das die jhrigen welche allhie genug gehabt vnnd

wol gelebet, in jener Welt noht vnd mangel leiden solten. Denn es ist die Nation für vielen andern zum Zeitlichen sehr geneiget, vnd ist keine grössere Glückseligkeit bey jhnen, alß allezeit voll auff haben, im kegentheil keine grössere [18a] unglückseligkeit, alß nicht zufressen vnd zusauffen haben. Vnd ist das jhr Glaube gewesen, das wer hie genug gehabt, würde da auch die fülle haben, wer aber allhie in Armuht gelebet, würde da auch Noht vnd Mangel leiden, darumb sie denn, wenn sie auch geringes Vermögens gewesen, dennoch darnach getrachtet, das sie sie im Tode wol versehen, vnd mit guter Kleidung, auch anderem Vorrath wol abfertigen möchten. [...] Solche eine grobe Heydnische Thorheit vnd Fleischliche meinung dieses Volckes hat man schon vorlängst mit Ernst verboten, vnnd mit Fleiß abschaffen wollen, aber weil man auff jhre Todten vnd Begräbnissen wenig acht gehabt, hat sie noch biß auff diese stunde nicht mügen gäntzlich hingelegt vnd abgeschafft werden. Denn die meisten vnter jhnen begraben noch heute jhre Todten auff jhren eigenen Begräbnissen, wie sie von Alters her zu begraben pflegen, daselbst, weil man nicht acht drauff hat, pflegen sie noch solchen jhren alten bösen Gebrauch in acht zu nehmen, vnd es also zu machen, wie jetzt gedacht. Vnd das es bey jhnen noch üblich vnd gantz gemein sey, hab ich selbst gesehen vnd erfahren. Denn alß auff eine Zeit, für etlichen Jahren auff dem Lande ein Weib auff Kirchhoffe solte begraben werden, da [18b] wolten die Träger die Leiche auffheben, wie das einer vnter jhren Söhnen sahe, bat er das man noch anhielte, denn es were etwas vergessen, gieng damit hinzu vnd steckte in aller gegenwart Geld oben zum Deckel das Sarkes hinein, wie er drüber besprochen ward, antwortet er, es were bey jhnen bräuchlich, er hette es nicht auffbracht, wolte es auch nicht abschaffen.

[19a] [...] Zum andern, müssen sie [die Letten] mit Fleiß dazu gehalten werden, das sie alle jhre Todten nicht mehr auff den Begräbnissen im Felde vnd Walde, sondern auff den Kirchhöfen, welche hie im Lande zu Begräbnissen bestimpt vnd verordnet, begraben, wie das die Kirchenordnung dieses Landes erfordert. [...] 2. Vmb der sicherheit willen, denn die Verstorbenen auff den Kirchhöfen viel sicherer sind für die reissenden wilden Thiere, alß eben im Felde vnd Walde, wie die Erfahrung genug bezeuget in diesen Jahren, da auff den Begräbnissen hin vnd wieder [19b] die TodtenCörper von den Bären, so bald sie begraben, wieder außgegraben, zerschleiff vnd auffgefressen worden. [...]

Das siebende Capitel.

Von jhren ψυχотροφία oder Seelenspeisen, was sie jhren Todten oder Verstorbenen für Dienste vnd Gefallen bezeigen, vnd zu was Ende es geschehe.

[20a] Von den Griechen lieset man, das sie auff jhren *Pandemis* oder *popularibus diebus*, wann sie sonderliche FestTage oder Zusammenkünffte gehalten, anerley Speise vnnnd Tranck zu den Gräbern der Verstorbenen getragen, die Verstorbenen bey Nahmen geruffen, vnd gesaget: *surge tu, comede bibe et laetare*. Diesen gebrauch vnd Heydnische Weise haben auch diese vnser Vnteutschen gehabt, vnd dieselbe so pertinaciter in acht genommen, das sie auch noch diese stunde nicht wol davon zubringen seyn. Vnd haben sie es Jährlich mit allem Fleiß ins werck gerichtet, das sie jhre Verstorbene gespeiset, welches denn im Herbst geschehen müssen, da man allerhand Vorrath an Essen vnd Trincken genugsam haben kan, vnd hat ein solch Seelenspeisen in die vier Wochen gewehret, daher denn noch diesen Tag dieselbe Zeit nach jhrer Heydnischen Gewonheit, *Wellalaick* oder *Semlicka* genandt wird, das ist, die Zeit darin die Seelen der Verstorbenen gespeiset worden. Ob man nu gleich solche Heydnische Grawsamkeit vnd groben Jrrthumb vorlängst abzuschaffen vnd gänzlich zu vertilgen mit Ernst vnd Fleiß fürgenommen, so hat doch derselbe auch noch biß auff diesen Tag nicht mügen abgeschafft vnnnd gänzlich außgerottet werden. Denn die Nation sehr halßstarrig drauff beharret, das sie meinet es sey jhre gantze Wolfahrt dran gelegen: Denn das haben jhnen die elenden vnd verblendeten Leute gantz vnd gar eingebildet, daß wo sie das nicht thun vnd Jährlich mit Fleiß ins werck richten, so werden sie keine gute Zeit oder fruchtbar Jahr haben, sondern Mißwachs vnd Thewrung; daher denn auch, weil sie es nicht öffentlich thun dürffen, heimlich vnd in der stille begehen. Wie ich denn das selbst erfahren, da ich auff dem Lande die Leute nach erforderung dieser Kirchenordnung im Gebete verhöret, das in einem Ampte vber zehen oder zwölff Gesinde waren, darin diese Abgötterey Jährlich getreiben ward, wie sie denn das alle bekennen vnd gestehen musten, auch einer vnter jhnen vmbständiglich erzehlete wie sie es machten. Was geschicht noch [20b] sonst an andern Orten? Also ist silch ein Heydnischer vnd abscheulicher Gottesdienst oder Abgötterey noch in diesem lande verhanden, welcher noch mit allem Fleiß vnd Ernst nachgesetzt wird, wie das die Erfahrung bezeuget, denn es wird dieselbe Zeit im Herbst noch diesen Tag nicht allein fleissig in acht genommen, sondern auch so heilig gehalten, das sie in der Zeit nicht gern das Getreyde dreschen, fürgebende, das dasselbe was alßdenn gedroschen wird, zur Saat nicht dienlich sey, weil es nicht auffkommen oder in der Erden kienen sol, denn die Seelen lassen nicht

zu das es auffkomme, weil es in solcher heiligen Zeit gedroschen. Dessen erkündige sich nur jemand, so wird er es gewiß nicht anders befinden, sondern bekennen müssen, das es sich in der Warheit also verhalte. Weil sich denn solcher Grewel bey vns findet, alß ist hochnöhtig das man denselben vertilge vnd abschaffe. [...]

Visitatio sive annum Examen Gentis Letticae in Ducatu
Curlandiae, juxta ordinationem, ut vocant, Ecclesiasticam,
quomodo rectè et eum fructu instituendum

Wie das Examen oder die Verhörung der Vnteutschen im
Fürstenthumb Churland, nach der Kirchenordnung desselben
Fürstenthumbs, recht vnd mit nutz anzustellen.

[24a] 2. Müssen die HausVäter verhöret werden [...]

3. Ob sie auch noch Abgöttisch seyn, vnnd jhrer vorigen Heydnischen Abgötterey nachhängen.

4. Ob sie das Seelenspeisen noch im gebrauch haben, vnd Gästereyen für die Verstorbenen anstellen, welche sie bey Nahmen zum Essen vnd Trincken ruffen.

5. Ob sie auch Zäuberey treiben, vnd sich in jhren vnd der jhrigen Kranckheiten zu den Zauberern halten, das sie von denselben Hülffe erlangen. [...]

7. Ob sie auch jhre Kinder mit fleiß zur Tauffe bringen. [...]

10. Ob sie auch bey dem Begräbniß jhrer Verstorbenen sich noch Heydnischer Abgötterey gebrauchen, vnd wie sie zuvor gethan, den Todten Geld, Kleider vnd andere dinge mitgeben, vnd in den Sarck legen, damit sie in jenem Leben Geld, Kleider vnd andere Nohtturfft haben, vnd sich daselbst behelffen können. [...]

[25b] Folgen etliche casus oder besondere fälle, so sich
bey dem Vnteutschen Volcke bey vnd in Abschaffung solcher
Abgötterey begeben möchten, wie denselben zubegegnen.

XV. Ob auch der Teuffel dem Orte, da man nach seinem Willen Heydnische Abgötterey treibet vnd jhm dienet, eine sonderbahre Krafft vnd eigenschafft geben oder mittheilen könne, so er vorhin nicht gehabt, vnd von GOTT in der Erschaffung der Creaturen nicht empfangen?

Alß vorhin die Vnteutschen hie im Lande jhre Abgötterey getrieben, vnd Heydnische Gottesdienste begangen, sonderlich in den Wäldern oder Gehä-

gen, da hat man erfahren, das wann die so ihres Glaubens nicht gewesen, vnd ihrer Heydnischen Abgötterey angehangen, sich in solche heilige Gehäge, wie sie die genandt, begeben, alßbald an ihrer Gesundheit verletzt worden, denn niemand ohn Leibes vnd Lebens Gefahr hinein gehen dürffen, immassen er alßbald entweder contract vnd lahm an Händen vnd Füßen, oder sonst gebrechlich herauß kommen, wo er nicht gantz das Leben zu büßen müssen. Hat aber jemand vnverletzt herauß gehen wollen, so hat er auff der abgöttischen Leute vorschlag vnd vnterricht, ihren Abgöttern, vnd dem heiligen Orte, wie sie denselben dafür gehalten, zu willen seyn, vnd Geld hinein werffen müssen. Vnd eine solche gelegenheit hat es auch mit ihrem Begräbnissen gehabt, da hat niemand sicher auffgehen dürffen. Dasselbe wie ich berichtet werde, sol noch an etlichen Orten seyn, das so jemand ohn erlaubniß derer die dazu gehören, hinein gehet, vnd kein Geld hinen würffet, sol er an seiner Gesundheit Schaden leiden. Weil denn nu die Erfahrung ein solches bezeuget, alß fraget sichs nicht vnbillig, was davon zu halten, u. s. w. [...]

[...] Denn so bald man das Wort Gottes mit ernst angefangen zu lernen, vnd ohn Aberglauben vnd Bäbstischen ceremonien, solchem Grewel widerstebet vnnd erwiesen, das es des Teuffels Tyranny vnd Boßheit sey, hat er mit seinem beschädigen weichen müssen, vnd hat mans erfahren, das er denen die sich auff GOTT verlassen, nicht auff ein Haar schaden könne, denn alß für diesem, da man die Abgöttischen Wälder angegriffen vnd verhaben lassen, fast niemand wagen wollen hinein zugehen, sind die so solcher Abgötterey mit Gottes Wort widerstanden, freydig vnnd vnerschrocken hinzu gangen, vnd selbst in die verzauberten Bäume gahawen, vnd hat ihnen doch nichts geschadet, [...]

XVI. Wann durch Gottes zulaß vnd verhängniß, sich noch etwan an einem Orte solche Gefahr vernehmen liesse, solte man denn auch auff solcher Abgöttischen Leute vnd des Teuffels eigenem Begehren, damit man vnverletzt herauß keme, etwas an gelde oder was sie sonst befehlen hinein werffen? [...]

XVII. Ob man auch der Früchte, alß des Getreydes, der Garten vnd Baumen Früchte, des Holtzes vnd anderer dinge, so an solchem Orte gewachsen, da zuvor die Heydnischen Götzen, die verzauberten Gehege vnd Begräbnissen gewesen, genießen, vnd dieselben gebrauchen könne?

XVIII. Ob man denn auch solche Abgöttische örter sonderlich die abgöttischen vnd bezauberten Wälder oder Gehäge, da der Satan zuvor seine Wohnung vnd Grewel gehabt, sicherlich bewohnen, vnd sich daselbst ohne Schaden vnd Gefahr auffhalten könne?

LATVIŲ KURŠO KUNIGAİKŠTYSTĖJE
REFORMAVIMAS

1636

Pirmas skyrius

Apie latvių, arba nevokiečių, pagonišką stabmeldystę ir
klaidingą tarnavimą dievams; kaip į tai žiūrėti ir kaip su jais
elgtis, kad nuo to būtų visiškai atpratinti

[2a] [...] Šio krašto gyventojai, visais atvejais sekdami graikais ir kitais pagonimis, turėjo ir daug visokių dievų bei deivių: dangaus, audros, griaus-
tinio, žaibų, jūros, vėjų, ugnies, laukų, arba dirvos, daržų ir sodų, naminių
gyvulių, kirmėlių ir pagaliau kelio deivę, kurios jie šaukdavosi traukdami
laukais, o krūmų arba girių dievams jie buvo paskyrę atskirus miškus arba
aptvarus, kuriuos laikė tokiais šventais, kad čia niekam, išskyrus juos pačius
ir tuos, kurie buvo to paties stabmeldiško ir pagoniško tikėjimo, nevalia buvo
įeiti [2b]; o jeigu, kaip ne kartą yra nutikę, kam nors pasitaikydavo tenai už-
klysti, šis rizikuodavo savo sveikata ir gyvybe, nes sveiku kailiu niekas iš ten
neištrūkdavo.

Jeigu kam nors atrodo, kad tokia pagoniška stabmeldystė šioje tautoje jau
su šaknimis išrauta ir niekas jos nebepraktikuoja, tai iš tikrųjų yra visiškai
priešingai: ir šiandien, mūsų dienomis, jie tų savo dievų ir deivių tebesišau-
kia; kas netiki, tas tegu atkreipia dėmesį į jų žodžius, ypač kai jie imasi darbo
miške, laukuose, darže ir sode, kai vyksta kelionė ir kt., tegu paklauso, kaip
jie šaukiasi miškų dievų ir deivių, laukų motinos, daržo ir sodo motinos arba
deivės, kelio deivės prašydami paramos ir sėkmės kelionėje; be to, tą patį gali-
ma išgirsti ir jų giesmėse, kai jas gieda savo dievų garbei kaip ypatingus dievų
himnus. Kad į visa tai iki šiol nebuvo kreipiama dėmesio, paaiškinama tuo,
jog nelabai kas mokėjo jų kalbą ir mažai ką domino jų šnekos, žodžiai, darbai,
giesmės ir kt., apskritai beveik niekam tai nerūpėjo, nes buvo įsivaizduojama,
kad stabmeldystė pas juos esanti visiškai išnykusi.

Bet kadangi tokių dalykų vis dar galima išgirsti, būtina žinoti, kaip iš viso
šiai blogybei užbėgti už akių ir kaip elgtis su žmonėmis, kad jie atsikratytų
bet kokios stabmeldystės; kitas uždavinys yra, kaip juos paskatinti atsižadėti
tos daugybės pagoniškų dievų, kuriuos jie vis dar mini ir kurių savo draugų
nuolat šaukiasi, kaip padaryti, kad jie pripažintų vieną amžiną ir tikrą Dievą
ir tik jam melstųsi. [...]

[4a] [...] Todėl pamokslininkai turi neblogai mokėti to krašto vietinių
žmonių kalbą, kad galėtų ne tik nepriekaištingai mokyti žmones, bet ir gerai

susipažinti su jų stabmeldyste, o to nepadarysi nemokėdamas jų kalbos, nes jų žodžiuose, šnekoje, giesmėse ir kituose papročiuose esama daug stabmeldiškų dalykų. [...]

[4b] [...] Bet šitie pasigailėjimo verti žmogeliai [jėzuitai] stabmeldystei ničnieko negalėjo padaryti; žmonės buvo ir liko stabmeldžiai, nes jėzuitai nieko daugiau nedarė, tik vertė vargšus žmones klausytis jų mišių, šauktis šventųjų, niekinti eretikus ir jų mokymą; o dėl stabmeldystės, kad ją gerai pažintų ir įveiktų, jie visai nekvaršino sau galvos, jie net nežinojo, kas ji tokia ir kuo žmonės tiki, vienu žodžiu, kietakakčiai stabmeldžiai juos tik vedžiojo už nosies, nes tol, kol būdavo jų akyse, vaizdavo gerus katalikus, labai pamaldžiai klausydavosi jų mišių, klaupdavosi ir lankstydavosi kuo nužeminčiausiai, bet vos tik dingdavo jiems iš akių, vėl tapdavo tikrais pagonimis, vėl atkakliai šaukdavosi savo Laukų motinos (*Laukamaat*), Miško motinos (*Meschamaat*), Gyvulių motinos (*Lopemaat*) ir kitų dievų bei deivių, rudenį vėl eidavo maitinti vėlių ir atlikinėdavo kitus savo prasimanymus; vargšai katalikų kunigai ničnieko nesuprasdavo, o apsukrieji žmonės kikendavo sau į kumštį, kad savo mokytojus taip gražiai apmauna ir už nosies vedžioja; apie tai esu girdėjęs, be kitų, ir iš dviejų Ruopazių kaimiečių (*Rodenpeussischen Bawren*), kurie tyčiojosi iš jų religijos ir atvirai pasakojo, kaip jie iš tikrųjų darydavo. [...]

[5a] [...] Nors jėzuitai buvo įsitikinę, kad savo reikalui pasidarbavę iš peties ir savuosius nevokiečius mokę kaip reikiant, tačiau iš to išėjo palaida bala, arba katalikiškojo tikėjimo ir pagonybės mišinys; kai žmonės buvo verčiami šauktis šventųjų, ypač Mergelės Marijos, ir kai jie pamatė, kad tie šventieji sutampa su jų pačių dievais ir deivėmis, ėmė šauktis ir vienu, ir kitų: Mergelės Marijos bei kitų šventųjų ir savo dievų bei deivių manydami, kad jie yra vieningi ir visi gali padėti; ne kartą teko girdėti iš jų pačių lūpų, kaip, prašydami pagalbos gyvuliams, jie sušunka: *O Maringa darga, o Lopu Matiet baggata* (O Marija, o turtingoji gyvulių motinėle!) vildamiesi, kad padėti gali abidvi: ir Mergelė Marija, ir jų pagoniškoji gyvulių deivė. Taip atsitinka visuomet, kai žmonės, užuot juos teisingai mokius, yra tempiami nuo vieno klaidingo mokymo prie kito, kad iš abiejų pasidarytų vienas.

[6b] [...] Trečia, reikia atkreipti ypatingą dėmesį į jų pagonišką šneką ir gestus, ypač į jų sodybas, ir žiūrėti, ar nėra užsilikę ant jų tvorų, trobose, laukuose ir miškuose kokių nors stabmeldystės ir tikėjimo prietarais liekanų, ir jeigu ką nors pastebėsite, būtina stropiai iširti, kokiems galams jie tokius daiktus laiko; o kai ištersite, reikia stengtis, gerai ir nuodugniai su žmonėmis pasikalbėjus, kad visa tai pašalintų.

[7a] [...] O dėl stabmeldystės, į kurią šiame skyriuje specialiai atkreipėme dėmesį, būtent, kad pas juos dar labai paplitęs tikėjimas daugybe įvairių dievų ir deivių, reikia pasakyti, kad ponai kunigai savo viešuose pamoksluose

ir per metines vizitacijas ar šiaip ką nors sužinoję turi atkakliai ir sąžiningai mokyti žmones, jog yra tik vienas vienintelis amžinas ir tikras Dievas, Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia, kaip jiems tai žinoma iš Dievo žodžio ir ypač iš pirmojo jo įsakymo, tad, remdamiesi Dievo žodžiu, jie turi suprantamai aiškinti ir įrodinėti, kad Šis Dievas valdo dangų, žemę, jūrą, griaustinį, žaibus ir visus kitus kūrinius, kad jis yra visų daiktų viešpats ir kad tik jis vienas duoda visa, kas reikalinga žmogaus kūnui maitinti ir kitoms reikmėms tenkinti: tai, kas auga laukuose, daržuose ir soduose, kas auga ir gyvena miškuose; jis duoda gyvulių ir visa, ką dar būtų galima vardyti. Todėl žmonėms nereikia šauktis Laukų motinos (*LaukaMaat*), Jūros motinos (*Jurasmaat*), Daržo ir sodo motinos (*DaarsaMaat*), Gyvulių motinos (*LopuMaat*), Gero oro motinos (*WejaMaat*) ir kitų savo dievų bei deivių, nes šie iš tikrųjų yra ne dievai, o tikri velniai ir piktosios dvasios; ir nors jų protėviai tuos dievus garbino ir jų šaukėsi, iš tikrųjų anie buvę velnio suvedžioti, [...]

[7b] [...] Kad jis [Dievas. – A. T.] duoda visa, kas reikalinga kūnui ir gyvenimui ir todėl nėra jokio reikalo jAVų prašyti Laukų motinos (*LaukaMaat*), daržovių ir vaisių – Daržo ir sodo motinos (*DaarsaMaat*), gero oro – Gero oro motinos (*WejaMaat*), gyvulių – Gyvulių motinos (*LopuMaat*), o dėl visko reikia kreiptis vien į Viešpatį Dievą, nes tik jis vienas viską lemia. [...]

Antras skyrius Apie pagonių aukas, norint atitolinti marą

[8b] [...] Ir šitie žmonės, arba nevokiečiai, užėjus tokiam metui, aukodavo aukas, kurias vadindavo sambariais (*sobar*); tai būdavo bendra auka, kurią sudėdavo daugelis žmonių, ir kiekvienas duodavo pinigų tiek, kiek ir kitas, o už šiai aukai surinktą sumą pirkdavo gabalą mėsos ir ją aukodavo, o kas likdavo, suvalgydavo patys. Tokiu pat lygybės būdu jie supildavo ir miltų, iš kurių virdavo ir kepdavo valgius, o paskui drauge pagoniškai atlikdami savo apeigas šaukdavosi Dievo, kad šis atitolintų marą; paskui [9a] kartu vaišindavosi ir suvalgydavo bei išgerdavo visą gausiai sunęstą maistą ir gėrimus. Šį paprotį ir dabar dar daug kas vertina, ir nors jo negalima laikyti viešai, žmonės laikosi jo slapta; kaip jie man patys pasakojo, tuo metu jie ne tik visa tai darė, bet ir sapne būdavę raginami, ir vaiduokliai, kurie pasirodydavę kai kuriose vietose, juos įspėdavę, kad jei jie norį išsivaduoti iš šios negandos, turį surengti samborį (*sobar*) ir atlikti pagoniškas apeigas. Taip jie darė 1602 metais, kai užgriuvo didžiulis, masiškai žmones šluojantis maras; o kadangi 1625 metais vėl kilo maras, tai, kaip daugelis pasakojo, vėl buvę griebtasi išmėginto būdo marui sustabdyti ir išvyti. [...]

Trečias skyrius
Apie *sacrificium lupinum*, arba aukojimą vilkams,
kad šie neliestų gyvulių

[9b] Kaip ir kiti pagony, kurie savo dievams aukodavo nemažai visokių aukų, taip nuo seno darė ir šio krašto žmonės: turėdami daug dievų ir deivių, jie privalėdavo jiems daug ir aukoti. Be kitų [10a] aukų, kurių šiandien jau niekas nebepprisimena, gruodžio mėnesį, maždaug apie mūsų Kalėdas, kryžkelėje jie dar aukodavo vilkams ožką, žinoma, su savotiškomis stabmeldiškoms apeigomis, kad šie neliestų gyvulių. Kai auką būdavo paaukoję, jie girdavosi, kad per visus šiuos metus vilkai neužkabinę nė vieno gyvulio, nors traukę per patį bandos vidurį. Tokias aukas, kaip teko girdėti, kai kas dar ir šiais laikais tebeaukoja, be abejo, slapta. [...]

[11b] [...] Aš manau, kad visoje toje stabmeldystėje vilkas priskiriamas prie krūmų dievų, nes iki pat šiol vietiniai žmonės jį tebevadina Miško vyru (*Meschawirs*) arba Miško dievu (*Meschadews*). [...]

Ketvirtas skyrius
Apie jų stabmeldiškas ir pagoniškas šventes

[11b] Kokių švenčių jie iš tikrųjų turėjo ir kaip jas šventė, dabar sunku ką nors tiksliai pasakyti, o kad apie jas nelabai ką nežinome, menka bėda, nes apie tokias velnio išmones geriau nieko nežinoti, negu turėti apie jas tikslių duomenų. Bet dar yra išlikę nemažai jų stabmeldystės liekanų, kurios rodo, kaip jie tarnavo niekingiems dievams, taigi ir kaip jiems rengė nešvankias ir begėdiškas šventes. Ir dabar dar mūsų Kūčių naktį ir Kūčių dienos išvakarėse jie švenčia bjaurią šventę, kurios metu ėda, girtuokliauja, šoka, trypia, rėkia ir, taip baisiai triukšmaudami, eina nuo vieno namų prie kitų, todėl tą Kūčių vakarą jie niekaip kitaip nevadina kaip šokių vakaru, nes tą vakarą ir visą naktį jie praleidžia šokdami, trypdami ir dainuodami. Yra dar vienas to vakaro pavadinimas – blukvakaris (*Bluckwackar*), t. y. kelmvakaris; taip jis vadinamas todėl, kad tą vakarą jie baisiausiai triukšmaudami tampo kelmą, kurį paskui sudegina ir tuo džiaugiasi. Tas paprotys jiems yra gana įprastas, ir jie viską daro kol kas nesislapstydami. Tokią šventę ir kaip tik tuo pačiu metu švęsdavo senovėje pagony* šlykštaus ir begėdiško dievaičio Komo (*Como*) garbei, o šis buvo ėdimo ir girtuokliavimo dievas. [...]

* graikai ir romėnai (Mannhardt, 1936, 474).

[12b] [...] Kadangi jie turi tarnauti amžinam ir teisingam Dievui, kuriam nepatinka niekas, kas bedieviška (Ps 5), jiems nedera tą naktį ir kitą dieną pagoniškai ir begėdiškai tarnauti Komui (*Como*), tai yra velniui, ir tokį šventą laiką praleisti girtuokliaujant, šokant ir trypiant, kai iš tikrųjų tuo metu reikėtų su nuoširdžiu dėkingumu, nusižeminimu ir maldomis nuolankiai atsiduoti Dievui. [...]

Penktas skyrius

Apie aitvarus arba, kaip jie juos vadina, pūkius, kuriuos jie laikė
savo namuose ir kurie jiems prinešdavo gėrybių,
kad padarytų turtingus

[13a] Iš antikinės literatūros žinoma, kad senieji pagonyms turėjo atskirą turto dievą, kurį vadino *Plutu*; šis atnešdavęs jiems įvairiausių gėrybių ir turto, todėl lobingieji, kai jau būdavo gausiai visokiais turtais aprūpinti, rengdavo jo garbei visokias apeigas ir jam tarnaudavo. Neretai *plutu* vadindavo ir patį turtą. Tokį nelemtą ir koktą turto dievaitį turėjo ir ši tauta, kuri savo kalba jį vadino pūkiu (*Puke*); vokiečiai, nežinodami, kaip jį įvardyti, vartojo žodį aitvaras (*Drache*); nemažai žmonių dar ir mūsų dienomis jį tebelaiko, ir tiems, kurie jį turi, jis prinešęs grūdų ir visokių gėrybių, o tuos, kurie su juo neprasideda, jis apvagiąs: imas iš jų ir nešas tiems, kurie jį laiko. Savo [13b] išvaizda jis turįs būti raudonas kaip ugnis ir tarsi liepsna gan greitai skrieti oru. Kai jis tuščias, t. y. kai nebūna prisipildęs grūdų, jis turįs būti raudonas kaip ugnis, o prisivogęs grūdų bei kitų daiktų ir jų prisikimšęs, jis turįs būti ryškiai mėlynas ir atrodyti labai bjaurus. Jeigu koks nors šeimininkas nori pasinaudoti jo paslaugomis ir jį laikyti, kad šis jam prineštų turtą, tai, kaip man pasakojo, turi jam skirti atskirą patalpą, užlaikomą itin švariai ir gražiai, nes į ją niekam nevalia įkelti kojos, išskyrus patį šeimininką ir tą, kurį jisai nori čia turėti, be to, niekas neturi žinoti, kas tai per patalpa ir kam ji įrengta; čia šeimininkas turi jį kasdien šerti ir girdyti: kiekvieno valgio po truputį jis visų pirma privalo atnešti ir paduoti jam. Kai daromas alus, šeimininkas, pirm pats jo paragaudamas ir dar nedavęs paskanauti saviškiams, pirmiausia turi įnešti jo, paties šviežiausio, pūkiui; kiekvieną kartą, kai kepama duona, pirmąjį šviežios duonos gabalą irgi turi gauti pūkis; net ir tada, kai šiaip kas nors verdama, pūkiui turi tekti jo dalis; jeigu pūkis pamato, kad šeimininkas jo gerai neužlaiko, o namiškiai iš jo šaiposi ir tyčiojasi, jis taip supyksta, kad uždega ir sudegina visus trobesius. Tai tiek man pavyko apie jį sužinoti, nes visa, kas su juo susiję, yra laikoma didžiausioje paslapytyje, kad net ir namiškiai nedaug tegali apie jį pasakyti. Bet kadangi apie jį tiek daug šnekama bei

pasakojama ir jis dažnai vakarais pasirodąs, todėl pagrįstai kyla ir nemažai klausimų: kas iš tikrųjų jis galėtų būti, kokia jo substancija ir esmė, kaip jis gabena grūdus ir juos atiduoda savo globėjams, ir ar maistą, kuris jam kasdien paduodamas, jis ėda visiškai įprastai?

[16a] [...] Nepaisant nepatogumų, nelaimė, kuri kyla iš tokio elgesio, yra ta, kad tie, kurie taip daro, [16b] pateks amžinojo pražūtin ir jau čia, šiame gyvenime, bus nubausti, nes gyvenimo patirtis parodė, kad tie, kurie tokius aitvarus laikė, nedaug laimės tepatyrė, o ir ta, kurią jiems pūkiai atnešė, visiškai pradingo, be to, jie pražudė ir sugadino netgi tą savo laimę, kurią anksčiau turėjo ir buvo įgiję sąžiningai: jie patyrė, kad tokie turtai niekada neatiteko ir neatitenka įpėdiniams, nesidžiaugė jais ir kiti paveldėtojai, o ką jau sakyti apie trečios eilės gimines, priešingai, jie visi išėjo su elgetos lazda, [...]

Šeštas skyrius

Apie mirusiųjų laidojimą ir laidojimo vietas

[17b] Kai iš jų kas nors mirdavo, tai numirėlis turėdavo būti guldomas į karstą nepriekaištingai aprengtas atitinkamais drabužiais: vyras – vyriškais, o moteris – moteriškais; taip būdavo daroma todėl, kad mirusieji aname pasaulyje, arba amžinajame gyvenime, turėtų gerus drabužius. O kad jie būtų aprūpinti ir kitais reikmenimis ir jiems tenai nereikėtų kęsti nepritekliaus, į karstą dar dėdavo pinigų, žiedų, adatų, sidabro, papuošalų ir kitų panašių daiktų tam, kad aname gyvenime galėtų deramai save išlaikyti, nes niekas nenorėdavo, kad jų giminės ir artimieji, kurie čia turėjo visko užtektinai ir gerai gyveno, aname pasaulyje vargtų ir skurstų. Ši tauta, kaip ir daugelis kitų, yra labai linkusi į laikinus dalykus, ir šiems žmonėms nėra didesnės palaimos, kaip visada turėti visko gausiai, ir priešingai: didžiausia [18a] nelaimė jiems yra neturėti kuo pilvo prikimšti ir išgerti. Toks buvo ir jų tikėjimas: kas šiame pasaulyje visko turėjo ganėtinai, tam nieko netruks ir tenai, o kas čia skurdo, tas ir ten gyvens vargingai; todėl jie, nors ir būdami neturtingi, stengėsi mirusįjį aprengti gerais drabužiais ir aprūpinti kitomis atsargomis. [...]

Tokia didžiulė pagoniška šios tautos kvailystė ir medžiagiškas pomirtinio gyvenimo supratimas jau seniai buvo griežtai draudžiami – labai norėta, kad viso to nebebūtų; bet kadangi į jų mirusiųjų laidotuves mažai buvo kreipiama dėmesio, tai iki pat šių dienų žmonės tos kvailystės dar nevisiškai atsisakė. Daugelis vietinių žmonių mirusiuosius ir dabar tebelaidoja savose kapinėse, kaip nuo seno yra įpratę; kadangi tie dalykai niekam nerūpi, šie žmonės dar

tebesilaiko to savo seno bjauraus papročio ir tebesielgia taip, kaip jie šiuo metu yra įsitikinę. O kad jiems tai yra įprasta ir beveik niekas nedaro kitaip, aš pats mačiau savo akimis. Kai prieš kelerius metus kapinėse buvo laidojama kaimo moteris, [18b] vienas iš jos sūnų, pamatęs, kad nešikai jau ruošiasi palaikus užkasti, paprašė juos dar lukterėti, nes esą kažkas pamiršta: priėjęs ir pakėlęs dangtį visų akivaizdoje įkišo į karstą pinigų; paklaustas, kodėl taip pasielgė, atsakė, kad esąs toks jų paprotys – ne jis jį sugalvojęs, ne jis jį ir panaikinsias.

[19a] [...] Be to, juos [latvius] reikia atkakliai raginti, kad savo mirusiuosius laidotų nebe laukuose ir miškuose, o kapinėse, kurios šiame krašte laidoti skirtos, kaip to reikalauja šio krašto Bažnyčios nustatyta tvarka. [...] Antras dalykas, palaidotieji kapinėse yra daug geriau apsaugoti nuo plėšriųjų žvėrių, palyginti su tais, kurie palaidoti laukuose ir miškuose; kaip rodo pastarųjų metų patirtis, tokiose vietose [19b] palaidotus žmonių kūnus gana greitai atkasa lokiai, juos sudrasko ir suėda. [...]

Septintas skyrius

Apie psichotropiją, arba vėlių maitinimą, bei mirusiesiems teikiamas paslaugas ir kuriam galui visa tai daroma

[20a] Knygose apie graikus rašoma, kad per savo *Pandemis*, arba *popularibus diebus* (visos liaudies dienas), tai yra, kai švęsdavo nepaprastas šventes arba rengdavo ypatingus susirinkimus, ant mirusiųjų kapų nešdavę ir dėdavę visokių valgių bei gėrimų ir kreipdavęsi į mirusiuosius sakydami: „Tu atsikelk, valgyk, gerk ir linksminkis“. Tokio pagoniško papročio laikėsi ir šio krašto vietiniai žmonės, ir taip atkakliai, kad net iki šiol nepavyko jų nuo to atpratinti. Toms apeigoms, kurios turėdavo vykti rudenį, kai jau sukaupia pakankamai įvairių maisto ir gėrimų atsargų, jie kasmet ruošdavosi labai stropiai, ir toks vėlių maitinimas trukdavo keturias savaites; todėl metas, kai būdavo maitinamos vėlės, jų pagonišku įpročiu dar ir dabar tebevadinamas Vėlių laiku (*Wellalaick*), arba *Semlicka**. Nors jau nuo seno rimtai ir atkakliai stengiamasi šiai pagoniškai šlykštynei ir siaubingai klaidai padaryti galą, vis tiek iki šiol nepavyko pakirsti jos šaknų ir ją visiškai išnaikinti. Tauta taip atkakliai laikosi šio papročio, tarsi, jos manymu, nuo to priklausytų visa jos gerovė; tai jiems tvirtai įkalė į galvą niekingi fanatikai: jeigu žmonės kasmet nevykdysią stropiai šių reikalavimų, tai vietoje gerų laikų ir derlingų metų

* *Zemlikas* – aukos, dedamos vėlėms (Mannhardt, 1936, 477).

jie užsitraukia nederlių ir bada; todėl, negalėdami viso to atlikinėti viešai, jie daro tai slapta ir patyliukais. Aš pats tuo įsitikinau kartą viename kaime tikrindamas, kaip reikalauja čionykštė Bažnyčios tvarka, poterių mokėjimą; man pasakojo, kad viename dvare buvę dešimt ar dvylika kumečių, kurie kiekvienais metais atlikinėję šitas stabmeldiškas apeigas, ir visi paskui turėjo prisipažinti, o vienas iš jų smulkiai nupasakojo, kaip jie viską darė. O kas dar [20b] šiaip dedasi kitose vietose? Taigi toks pagoniškas ir šlykštus tarnavimas dievams arba stabmeldystė šiame krašte dar tebegyvuoja, stabmeldystė, kurios, kaip rodo patirtis, dar labai rūpestingai ir rimtai tebesilaikoma, nes atėjus rudeniiui tam tikras metas nuo tos pačios dienos imamas ne tik nepaprastai gerbti, bet ir laikomas tokiu šventu, jog žmonės net nenori kulti javų, esą tuo metu iškulti grūdai netinką sėklai, nes jie nedygs arba dygs tik žemėje; taip esą dėl to, kad vėlės neleisiančios jiems dygti, nes buvę iškulti tokiiu šventu metu. Kiekvienas, kas domėsis šiais dalykais, tikriausiai nustatys tą patį ir pripažins, kad taip iš tikrųjų ir yra.

Kadangi pas mus tebegyvuoja tokios baisybės, tai reikia kuo būtiniausiai jas naikinti, rauti su šaknimis. [...]

Vizitacija arba kasmetinis Kuršo kunigaikštystės latvių patikrinimas

Kaip teisingai ir naudingai rengti Kuršo kunigaikštystės
nevokiečių patikrinimą, arba apklausą, pagal tos pačios
kunigaikštystės Bažnyčios potvarkį

[24a] Namų šeimininkai turi būti klausiami [...]:

3. Ar tebėra stabmeldžiai ir ar tebesilaiko ankstesnės pagoniškos stabmeldystės?

4. Ar tebepraktikuoja vėlių maitinimą ir ar teberengia vaišes mirusiesiems, kuriuos vardais kviečia valgyti ir gerti?

5. Ar užsiiminėja burtininkavimu ir ar savo bei namiškių ligos atveju kreipiasi į burtininkus prašydami pagalbos? [...]

7. Ar savo vaikus visuomet neša krikštyti? [...]

10. Ar laidodami mirusiuosius tebesilaiko pagoniškos stabmeldystės papročių ir, kaip ir anksčiau, mirusiesiems tebededa į karstą pinigų, drabužių ir kitų daiktų, kad šie turėtų aname gyvenime visų tų reikmenų ir galėtų jais naudotis? [...]

[25b] Jeigu pasitaikytų kokių nors keblumų arba ypatingų atvejų, naikinant vietinių gyventojų stabmeldystę, tai kaip į juos reaguoti

XV. Ar gali nelabasis toms vietovėms, kur pagal jo valią laikomasi pagoniškos stabmeldystės ir jam tarnaujama, suteikti nepaprastų galių ir ypatybių, kurių čia nebūta anksčiau ir kurių Dievas savo kūriniams nedavė?

Jau tais senais laikais, kai vietiniai žmonės šiame krašte garbino stabus ir atlikinėjo pagoniškas apeigas, ypač miškuose arba aptvaruose, buvo žinoma, kad jeigu tie, kurie nebuvo jų tikėjimo ir nepripažino jų stabmeldystės, patekdavo į tokius šventus aptvarus, kaip jie juos vadino, tai nė vienas iš jų neištrūkdavo nesužalotas, nes niekas, nerizikuodamas savo sveikata ir gyvybe, negalėdavo ten iškelti kojos, o jeigu kas nors ten pakliūdavo, tai išeidavo arba išsukinėtomis rankomis ir kojomis, arba visiškai be sveikatos, jeigu iš viso likdavo gyvas. Bet jeigu kas nors norėdavo išnešti sveiką kailį, tai turėdavo, pagonių siūlymu ir jų pamokytas, parodyti prielankumą jų stabams ir tai jų vadinamajai šventai vietai bei palikti pinigų. Lygiai tas pat buvo ir su jų kapinėmis – ir čia niekas negalėjo vaikščioti saugus. Tokių dalykų, kaip man pasakoja, esama dar daugelyje vietovių: jeigu kas nors įeina į tokią vietą be jai priklausančių žmonių leidimo ir nepalieka pinigų, tai jo sveikata turi nukentėti. Kadangi patyrimas tuos dalykus patvirtina, kyla teisėtas klausimas, kaip visa tai vertinti ir t. t. [...]

[...] Nes vos pradėjus rimtai mokyti Dievo žodžio ir be jokių prietarų bei katalikiškų apeigų tokioms baisybėms priešintis, ir nustačius, kad tai velnio savavaliavimas ir piktas darbas, šis su savo piktadariystėmis turėjo trauktis; ir pamačius, jog tiems, kurie atsiduoda Dievui, jis negali nė per nago juodumą pakenkti, nes, kai buvo įsakyta stabmeldiškas girias imti ir iškirsti, bemaž niekas nedrįso į jas kojos kelti, o tiems, kurie tokią stabmeldystę, Dievo žodžio padedami, įveikė ir su džiaugsmu nebijodami į jas ejo ir net patys užburtuosius medžius kirto, vis dėlto nieko blogo neatsitiko, [...]

XVI. O jeigu, Dievui leidus ir jam lėmus, kas nors dar kokioje nors vietovėje patenka į tokį pavojų, tai ar jis, norėdamas ištrūkti gyvas ir sveikas, turi nusileisti stabmeldžių ir paties šėtono reikalavimui ir duoti pinigų arba dar ko nors, ką jie įsako? [...]

XVII. Ar galima vartoti maistui grūdus, daržoves, vaisius ir naudoti medieną bei visa kita, kas išaugo tose vietose, kur anksčiau buvo pagonių stabai, užburtieji aptvarai bei stabmeldžių kapinės?

XVIII. Ar galima saugiai apsigyventi ir be jokios rizikos bei pavojaus būti tokiose vietose kaip užburtieji stabmeldžių miškai ir aptvarai, kur iki tol buvo įsikūręs ir savo piktadarybes išdarinėjo šėtonas?

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

HISTORIA LETTICA. DAS IST BESCHREIBUNG DER LETTISCHEN NATION

1649

Das dritte Capitel,
Von dem Gottes=Dienste der Letten.

[17] [...] Vnd daß haben auch diese Letten gethan, und der Sonnen, dem Monde, Donner, Blitzen und den Winden Gottes=Dienst bezeiget, auch haben sie neben diesen besondere Götter und Göttinnen gehabt, als die Mutter oder Göttinn des Meeres, welche die Fischer, des Ackers, welche die Ackers=Leute, der Wälder welche die Jäger und Wild=Schützen, des Weges, welche die Reisenden, der Garten welche die Weiber und Hauß=Mütter angeruffen.

Insonderheit aber ist von den weiblichen Geschlecht, fürnemblich aber von den Schwangern und Kindbetterinnen [18] geehret und angeruffen die *Laima*, das ist, die *Fortuna* oder Göttin der Glückes, denn dieselbe in Kindes=Nöthen den Gebährenden geholffen, und ist diese vielleicht gewesen, die *Juno Lucina*, [...]

[...] Ob sie nu wol jetzt im Christlichen Glauben unterrichtet sind, auch täglich unterrichtet werden, so lassen sie doch von solcher heydnischen Abgötterey nicht, sondern ruffen solche jhre Göttinnen noch an, wie daß sonderlich aus jhren Liedern, so sie in jhrer Sprache zu singen pflegen, zuvernehmen, welche denn rechte *Hymni Deorum*, oder Lieder Jhrer Götter sind, wie ich denn selbst vielfältig gehöret, daß die Jäger und Wild=Schützen in solchen jhren Liedern die Wald=Mutter, die Reisenden, die Göttin des Weges, die Weiber die Garten= oder Viehe=Mutter angeruffen. Vnd daß noch mehr ist, habe ich unlangst gehöret, daß die Fischer sich beklaget, es were die Meer=Mutter oder Göttinn des Meeres über sie sehr erzürnet, und gebe jhnen kain Gedeyen zu jhrer Handthierung und Fischerey. [...]

Das vierdte Capitel,
Von jhren Festen so sie in der Heydenschafft gehalten.

[19] [...] Was aber diese Letten, in der Heydenschafft für Feste gehalten, da hat man nicht viel von erfahren können, ohn zweiffel aber werden sie wol jhre Feste, wie andere Heyden gehalten haben, in welchen sie jhre Götter und

Göttinnen geehret, und jhnen Gottes=Dienst bezeiget. Man hat aber keine Nachricht davon, ohn daß sie im Monat *Octobris* die Seelen gespeiset, und denselben ein Fest, in die vier Wochen, nemlich von den 29. *Septemb.* biß an den 28. *Octobris*, wie man dieses von denen vernommen, die es bey jhrem Christenthumb noch in Acht genommen, und gehalten. Denn in denselben Tagen sie gefeyret, solche [20] Tage auch GOTTes=Tage geheissen, und in denselben keine besondere Arbeit verrichtet, sonderlich kein Getreyde gedroschen, denn sie es dafür gehalten, was in den Tagen gedroschen, wenn es geseet, nicht kienen oder auffkommen würde. Darnach haben sie im Monat *Decembris* in der Nacht, ein schandloß abscheulich Fest, mit tantzen, springen, singen und grawsahmen Geschrey, auch fressen und sauffen gehalten, da sie denn von einem Hause zum andern, mit solchem grawsahmen und üppigen Wesen gegangen, und also dieselbe Nacht zugebracht. Dieses schandlose Fest, haben sie, ohn zweifel vorzeiten von den alten abgöttischen Heyden als den Griechen und andern empfangen, welche eben ümb dieselbe Zeit dem Abgott *Como*, welcher ein Gott des Gefrasses, Gesöffs und der Vnzucht gewesen, im Monat *Decembris*, mit eben solchem schandlosen Leben gehalten. [...]

[...] Mehr, wie gedacht, hat man von jhren Heydnischen Abgöttischen Festen nichts vernehmen können, ohn von diesen, welche sie denn auch noch diesen Tag heimlich halten und begehen sollen. [...]

Das fünffte Capitel,
Von jhrem Jahre und Monaten nach welchen
sie gelebet und sich gerichtet.

[22] [...] Hievon haben die Letten gar nichts gewust, denn, wie sie sich auff den *Zodiacum* oder Lauff der Sonnen nicht verstanden, also haben sie auch den *Cursum Lunae Synodicum* und *periodicum*, nicht geachtet oder etwas davon gewust, sondern nur das Jahr nach den zwölf Monaten gerechnet, die Monaten aber nach der Natur in Acht genommen, im Newen=Licht den Monat angefangen, und mit der Natur geendet. Vnd das ist jhr Jahr gewesen. Wann sie auch das Jahr angefangen, davon kan man keine Nachricht haben. Diese jhre Monaten haben sie genant, nach der Eigenschafft eines jeglichen.

Den *Januarius*, als den ersten Monat, nach unserm Römischen Calender, haben sie geheissen, *Seemaß=Mānes*, das ist, den Winter=Monat, weil in demselben, der Winter oder der Frost am härtesten ist. Daher derselbe auch vorzeiten von den Teutschen der harte Monat geheissen worden.

Der *Februarius* ist von jhnen genant *Swätzu=Mänes*, der Lichte Monat, weil die Heyden vorzeiten in demselben, dem Abgott Diti und Saturno Lichter geopffert, für die Seelen der Verstorbenen.

Den *Martium* haben sie geheissen, *Sārßnu=Mänes*, weil in dem Monat der Schnee des Tages von der Sonnen Hitze erweicht, des Nachts aber von dem Frost verhärtet wird, daß er wie eine dicke Rinde setzt. Er ist auch geheissen worden, *Balloscha=Mänes*, das ist, der Tauben=Monat, weil die Taube alsdenn wieder ankommen.

Der *Aprilis* ist *Sullu=Mänes* genant, von dem Fluß der Birken, weil die in demselben zufließen pflegen.

[23] Der *Majus Leppu=Mänes*, der Mey=Monat, von dem Laube, weil des Laub alsdenn außschläget. Etliche haben jhn auch geheissen, *Sājaß=Mänes*, weil in demselben die Somer=Saar mehrentheils verrichtet wird.

Der *Junius Seedu=Mänes*, (*mensis florum*) weil in demselben die Bäume auch der Rocken, ja fast alles was unter allem Gewächse zu blühen pflaget, gäntzlich abblühet.

Der *Julius Leepu=Mänes*, der Linden=Monat, weil der Linden=Baum, gleichsamb extraordinariè wider die Natur und Eigenschafft aller Bäume und anderer Gewächse, in demselben allererst blühet. Denn nachdem alle andere, im *Majo* und *Junio* geblühet, fähert er erst in diesem Monat an zu blühen.

Augustus Sunnu=Mänes, der Hunde=Monat, weil in demselben die Hundes=Tage einfallen, auch die Hunde, wegen grosser Hitze, unsinnig werden, wie die Erfahrung bezeuget. Es sind aber erliche die nur zehen Monat, etliche nur acht zehlen, daher sie denn, den *Augustum* mit dem *Julio confundiren*, und beyde *Leppu=* auch wol *Sunnu=Mänes* heissen.

September, Sillu=Mänes, der Heyde=Monat, weil die Heyde alsdenn blühet, denn nachdem alles ander Gewächse abgeblühet, blühet dieselbe erst im Herbst. Es wird derselbe auch wol geheissen, *Wässellu=Mänes*, der gesunde Monat, weil alsdenn die Wunden besser anfangen zu heilen, die in den Hundes=Tagen nicht wol mögen geheilet werden.

October, Wälla=Mänes, oder *Semlicka=Mänes*, welchen Namen er bekommen, von jhrem abergläubigen Seelen speisen, denn in demselben sie die Seelen aus den Gräbern zu ruffen und zu speisen pflegen. Dieselben Tage haben sie auch geheissen, *Deewa=Deenas*, das ist, Gottes Tage.

November, Sallas=Mänes, der Winter Monat, weil in demselben sich Frost und Kälte wieder findet.

December, Wilku=Mänes, der Wolffs=Monat, weil in demselben die Wölffe herum lauffen, wüten, toben, auch Menschen und Viehe sehr schädlich seyn. Vnd daß sind jhre Monaten gewesen, darnach sie jhr Jahr gerechnet, und im Leben sich gerichtet.

Das siebende Capitel,
Von jhrer Geburt, was sie jhren Kindern, wenn sie gebohren
für Namen gegeben, und wie sie dieselben gehalten
und erzogen.

Wann die Weiber in Kindes=Nöthen gegangen, da ist die Göttinn *Laima* sehr geschäftig gewesen, wie sie dafür gehalten, denn dieselbe hat geholfen, wie bey andern Heydnischen Völckern die *Juno* [27] *Lucina* derer *Terentius* gedencket. [...] Diese *Laima* (durch welche sie auch in Gemein das Glück verstehen) hat jhrer Meynung nach solchen Weibern jhre Laken, so sie selbst zu machen pflegen untergedeckt, darauff sie gebähren solten, wenn daß geschehen, ist die Geburt glücklich gewesen. Neben dieser haben sie noch eine Göttinn gehabt, die *Däckla* genant, dieselbe hat die Kinder, wenn sie gebohren, eingewieget, denn das ist jhr Ampt gewesen, die kleinen Kinder einwiegen, und derselben warten. Wann nu dieselben gebohren, haben sie jhnen Namen gegeben, wann aber dasselbe geschehen, kan man eigentlich nicht anzeigen. [...] Ob nu diese auch besondere Tage dazu in Acht genommen, kan man nicht wissen, ohn daß es in der zarten Jugend, und bald nach der Geburt geschehen. Was die Mannes=Personen für Namen bekommen, hat man auch nicht erfahren können, die Weibes=Bilder aber haben sie nach den Vogeln geheissen, und besonderer Vogel Namen jhnen gegeben. Wie es denn noch diesen Tag bey etlichen gebräuchlich ist, daß sie sie nach den Vogeln nennen, sonderlich haben sie jetzt diesen bösen Aberglauben, daß wenn das Kind nach der Tauffe sehr schreyet, und sich nicht will stillen lassen, [28] da geben sie für, es sey mit dem Namen so es in der Tauffe bekommen nicht zu frieden, und wolle einen andern haben, geben jhn derwegen jhrem Heydnischen Aberglauben nach einen Namen, und nennens gemainlich nach einem Vogel, wie ich denn selbst unterschiedliche Weiber gekant, die der Vogel Namen gehabt. [...] Was nu die Namen anreichet, so den Kindern gegeben werden, so geben wol etliche den jhrigen dieselben, entweder auff Rath und gutdüncken anderer, oder jhrer guten Freunde, etliche thun es wol temerè ohn jenige Vhrsache, und wissen selbst nicht, warumb sie eben diesen und nicht andern Namen den jhrigen geben. Andere thun es *ex affectu*, oder aus einer besondern Zuneigung oder Wundsch, damit sie darthun, daß sie gern wolten, daß die jhrigen, so solche Namen die sie jhnen gegeben empfangen, auch solche Leute werden möchten, wie die gewesen, so dieselben zuvor gehabt, oder nach welchen sie genant worden. [...] [29] [...] Wann nu jemand den Kindern unvernünftiger Thiere und Vogel Namen giebet, so zeigt er auch damit an, daß er gern wolte, daß sie solche Eigenschafften haben mögen,

wie die so den Namen haben. [...] Ein solches möchte man auch wol von den Letten sagen, weil sie ihren Töchtern der Vogel Namen gegeben, als haben sie auch gewolt, daß sie derselben Eigenschafften haben möchten, und in die Luft fliegen. Wie denn von jhnen gesaget wird, daß sie solche Künste können, und des Nachtes mit Fewr in der Luft herümb fliegen, und wollen etliche, daß noch jetziger Zeit gar viel verhanden seyn, die dieselbe Kunst können, und also herümb fliegen sollen. Was aber davon zu halten lasse ich andere urtheilen. [...]

Das eilffte Capitel,
Von jhrer Ehe und Hochzeiten.

[38] Ob sie gleich von dem rechten und wahren GOTT, seinem Worte und Gesetze nichts gewust, so haben sie doch den Ehestand gehabt, und denselben [39] wol in acht genommen, nemblich daß ein Mann und Weib *indissolubili conjunctione*, das ist, in einer unauflößlichen Vereinigung, mit einander lebten, daher sie denn auch die Kinder, so sie mit einander in der Ehe gezeuget, allein für echte und rechte Erben jhrer Güter gehalten. Die Polygamia, alß daß ein Mann viel Weiber habe, wie bey den Jüden und Türcken gebräuchlich, ist bey jhnen nicht gewesen, auch nicht der *Concubinatus*, sondern sie haben, wie jetzt gedacht, eine rechte Ehe gehabt. Dieser böser Gebrauch aber ist bey jhnen allezeit üblich gewesen, daß eine Manns=Person nicht dürffen ümb ein Weib werben oder ümb sie sprechen, bey den Eltern oder Verwandten, sondern es hat ein jeglicher der ein Eheweib haben wollen, dasselbe entweder mit Gewalt genommen, oder mit sonderlicher List den Eltern entführet. Welches denn also zugegangen. Es hat sich derselbe der das Weib haben wollen, mit etlichen seiner guten Freunde, die er zu sich genommen, zu derselben Magd, die er zur Ehe begehret, Eltern begeben, und etwan eine Vhrsache erdichtet, warumb sie dahin kommen, wenn sie nu dieselben wol empfangen und auffgenommen, da ist einer draussen bey dem Wagen und den Pferden blieben, und wenn der Vater oder Wirth sie zum Essen genötiget, haben sie berichtet, es were einer jhrer Gesellen draussen bey den Pferden derhalben die Magd so entführet werden sollen, gebeten, denselben mit zum Essen zu rufen, wenn sie nu hingegangen, hat sie der draussen gewesen ergriffen, und mit sich geführt, welchem die andern so in der Stuben gewesen bald gefolget. Wann aber die Eltern und Verwandten jhnen nachgejaget, haben sie sich gewehret, und die entführte mit Gewalt nach Hause gebracht, da dann die Eltern jhren Consens [40] und Willen drein geben müssen; wenn sie gesehen, daß es nicht anders seyn können. Haben sie auff diese weise nichts erlangen können, so haben sie sich auff der nähe wo verstecket, und

auff die Magd gelauret, wenn die nu aus dem Hause gegangen, etwann Wasser zu holen, oder sonst sich wohin begeben, sind sie unvermuthlich herfür kommen, und sie mit sich hinweg geführt. Daß oft die Eltern nicht gewust wo sie hinkommen, biß sie es hernach erfahren. Diesen bösen Heydnischen Gebrauch haben sie noch in acht genommen, und darnach geleber, da sie schon zum Christlichen Glauben kommen, und von den Teutschen bezwungen, es ist aber von der Teutschen Herrschafft, bey Lebens Straffe verboten, und sind sie dazu gehalten, daß sie wie Christen gebühret, ümb die Braut werben, und sich hernach Christlichem Gebrauche nach, Öffentlich eheligen und zusammen solten geben lassen. Wann sie nu jhre Hochzeiten gehalten, haben sie sich gar seltsamen und wunderlichen Ceremonien gebraucht, welche hie nicht alle können beschrieben werden, und gebrauchen sie dieselben an vielen Orten noch diesen heutigen Tag, wie ichs denn selbst in meiner Jugend gesehen. Wann die Braut in des Breutgams Hauß oder Hoff geführt wird, und auff dem Wagen sitzt, muß in dem einfahren der Wagen nirgend anstossen, stösset er ein wenig wo an, so bedeutet ein solcher Anstoß, daß sie in jhrer Ehe und Haußhaltung gantz kein Glück haben werde. Wenn sie nu eingeführet, wird sie neben dem Bräutigamb in das Gemach geleitet, da die Hochzeit gehalten wird, alßdenn werden zwey blosser Schwerter jhnen fürgetragen, von welchen, daß eine über den Bräutigamb, daß ander über die Braut über den Tisch gesteckt wird, welches Schwert nu in dem es mit Gewalt [41] hinein gesteckt wird, länger zittert oder bebet, derselbe wird unter jhnen im Ehestand an längsten leben. Wann daß geschehen, so muß die Braut durch alle Gemächer gehen, und in die Stube, in die Kammern, in die Badstuben, in die Viehe= und Pferde=Ställe, in den Brunnen, ins Fewr, in den Garten etwas Geld werffen, thut sie daß nicht, so hat sie nirgend Glück oder Gedeyen zugewartet. Darauff gehet die Hochzeit an, und wird da so ein abscheulich viehisch und schandloß Leben geführt, daß es auch unter den allergrößten barbarischen Völckern nicht ärger zugehen möchte. Denn erstlich muß das Essen und Trincken Tag und Nacht auff dem Tischestehen, da mag ein jeder fressen wenn er will, und wie lang er will, es muß auch nicht ehe vom Tische kommen, ehe die Hochzeit zu Ende gebracht. Darnach werden solche unflätige, unzüchtige und leichtfertige Lieder auff jhre Sprache gesungen Tag und Nacht ohn auffhören, daß sie der Teuffel selbst nicht unflätiger, und schandloser erdencken und fürbringen möchte. Ja, ich gläube wol daß man in dem ärgsten lupanari, da die unzüchtigste *Thais*, *Messalina* und andere jhres gleichen in weren, einen abscheu haben würde solche zu singen und anzuhören. Daher auch keine züchtige Personen, sonderlich Frawen und Jungfrawen in solche Hochzeit Häuser gehen dürffen. [...]

[42] Das zwölffte Capitel,
Von der Natur und Eigendschafft, Sitten und
Geberden der Letten.

Was die Natur und Eigenschafft dieser Leute, der Letten betrifft, so ist es ein Volck einer harten und unbändigen Natur, einer guten Gesundheit, nach demmahl sie von jugend auff nicht zärtlich sondern zu harter Speise, und schwerer Arbeit gewehnet und gehalten werden, da sie denn von Kindes=Bein auff in allerhand Vngewitter bey dem Viehe im Felde, und draussen bey dem Acker viel außstehen, zu Hause aber im Rauch und Schmauch liegen müssen. Wie man dann mit Verwunderung siehet, und daraus jhre harte Natur erkennet, daß sie im Winter in der bittersten und grimmigsten Kälte, aus der heissen Badstuben, darinn sie am heissesten gabadet, in das kalte Wasser hinein springen, und alßdenn sich in jhre Stube begeben, welches wol ein Teutscher ohn grosse Gefahr Leibes und Lebens, nicht würde thun können, ja es würde wol der es nicht gesehen es nicht glauben wollen. Welches denn zweifels ohn daher kompt, daß sie von Mutterleibe an, hart gehalten werden. Denn so bald sie zur Welt kommen, werden sie so hart gehalten, und gantz nicht zärtlich erzogen, sondern müssen in Kälte und Frost leben, und viel Widerwärtiges außstehen, daher kompts, daß sie in dem sie sich dazu gewehnet, so eine Kälte außstehen können. [...] [43] [...] Sonst sind sie, wie die Erfahrung bezeuget, und der gantzen Teutschen Nation bekant, von jugend auff zu allerhand Vntugenden und Lastern geneiget, als zum lügen, triegen und stehlen, sind auch arglistig, klug und verschlagen, zu allem Bösen, schimpfflich, spöttisch, hochmüthig, ruhmräthig, heuchelisch, können sich für Augen lieblich, freundlich und demüthig bezeugen, ist aber eitel Betrug, List und schandlose Falschheit. Denn so bald als sie den Rücken wenden, wissen sie, sonderlich die Teutschen auffs ärgste zu beschimpfen, zu verachten, und so spöttisch von jhnen zu reden, daß es zu verwundern. Sonderlich regieret dieses Laster unter jhnen, daß sie die Leute zusammen hangen, an einander verhätzen, außbringen, außtragen, verleumbden, affterreden, Ehr und Glimpff angereiffen, und aus einer geringen Sache eine grosse machen, daraus denn oft Vneinigkeit, Zanck und Hader zwischen Leuten entstehen, wie das viel erfahren müssen. Ihre Dienste, so sie jhrer Herrschafft thun müssen, thun sie nur für Augen, und geschiehet wenig von Hertzen, so lang man acht auff sie giebet, und mit Fleiß sihet was sie thun, so lang geschiehet etwas, so bald man von jhnen abtritt, geschiehet nichts oder gar wenig, und wird alles darüber sie kommen verunträwet. Kürztlich davon zu reden, ist fast keine *Natio* zu finden, die dem Diebstahl dermassen ergeben, wie diese. Wie betrieglich sie auch [44] mit jhren Wahren, so sie zu Marckt bringen und verkauffen,

ümbgehen, erfahren die Teutschen gar offt, also daß es zu beklagen, daß man von Christen, die täglich aus GOTTes Wort eines andern berichtet werden, ein solches hören muß, da doch viel Heyden, aus dem Licht der Natur viel ein ehrlicher, aufrichtiger und besser Leben geführet. Von den Teutschen ehe sie zum Christlichen Glauben gebracht, ist dieses Laster nicht gehöret worden. Vnd daß noch mehr ist, so sind die Scythien die gröbesten Völcker gewesen, die so Tyrannisch gelebet, daß mans mit Verwunderung lesen muß, unter des hat man von dem Laster bey ihnen nichts vernommen, ja sie sind keiner Vntugend so feind gewesen wie dieser.

Nichts ist mehr an ihnen zu rühmen, als daß viel unter ihnen sind, die GOTTes Wort lieb und werth halten, und sich nicht allein gern zu desselben Gehör finden, sondern achten es so hoch, daß wann sie etwas beteuren wollen, sagen sie, es ist so wahr als GOTTes Wort, daher es denn zu beklagen, daß an vielen Orten sie so übel unterrichtet seyn, und noch gar wenig von Gott und desselben Furcht wissen. Denn die meisten sind unter ihnen noch diesen heutigen Tag rechte Semi-Christiani, oder Ethnico-Christiani, in der Kirchen oder Gemeine GOTTes, sind sie Christen, hören GOTTes Wort, beten und dienen dem wahren GOTT, wenn sie aber zu Hause sind, gebrauchen sie sich ihrer Heydnischen Abgötterey, und Aberglaubens, wie man daß vielfältig erfahren. Vnd haben sich viel die sie lehren und unterrichten sollen, auff ihre Natur und Eigenschafft, auff ihre Falschheit, Gleißnerey und heimliche Abgötterey so sie getrieben, nicht verstanden. [...] [47] [...] Denn es sind Leute, die zu GOTTes Ehre und Erhaltung des Lehr=Amptes nicht gern etwas geben, wie man daß oft mit nicht weniger Verwunderung vernommen. Anderer *Exempel* zu geschweigen, da auff eine Zeit an einem Orte verordnet ward, daß sie ihre Verstorbene nicht mehr im Busch oder Walde begraben solten, wie vor diesem geschehen, sondern auff den Kirch=Höfen und dazu verordneten Begräbnissen, denn es were ehrlicher und auch sicherer. Des solten sie zur Erhaltung solcher Kirch=Höfe ein gar wenig und geringes geben. Alß sie daß höreten, liessen sie sich verlauten, sie wolten lieber, daß ihre Todten auff den Feld=Begräbnissen oder im Walde, da sie dieselben zuvor begraben, von den Bären und Wölfen möchten zerrissen werden, ehe sie daß allergeringste geben wolten, so ein hartes, unbändiges und böses Volck ist daß. [...]

Das dreyzehende Capitel,
Von ihren Todten oder Verstorbenen, wie sie es mit
denen gehalten.

Wann sie gestorben, so sind sie in den Kleidern, welche sie in ihrem Leben getragen vollkömlich, die Mannes=Personen, in ihren Mannes= die Weiber in ihren Weibes=Kleidern eingekleidet worden, und haben die Jhrigen ihnen

Geld oder was sie sonst gehabt, als Silber=Geräthe, beygelegt, damit sie in jener [50] Welt, wie sie daß ewige Leben geheissen, Zehrung hätten, und sich erhalten könnten. Etliche haben auch wol den Verstorbenen Essen und Trincken, bey jhren Gräbern gesetzt. Sind auch die Verstorbene reiche und fürnehme Leute gewesen, so hat man sie mit besondern Frewden, mit pfeiffen und singen begraben, wie vorzeiten die *Thracês* auch gethan (*Alex. ab Alex. lib. 2. Gen. dier. c. 25.*), welche ein Kind, wenn es zur Welt kommen, beklaget und beweinet, einen Verstorbenen oder Todten aber mit Frewden begraben.

Was aber jhre Begräbnissen betrifft, sind dieselben bey jhnen gar unachtbar gewesen, denn sie nicht wie andere Völcker dieselben wol verwahret und gezieret, sondern die Todten nur im weiten Felde oder Walde begraben, da sie denn wol bißweilen von den wilden Thieren außgegraben und zerrissen worden, welches sie doch nicht geachtet, wie man sie denn noch jetzt nicht wol davon abbringen kan, daß sie die Jhrigen im Felde oder Walde begraben, achtens auch nicht groß ob sie schon da selbst unsicher seyn, daher denn einer einmahl sagte, er achtete es nicht, ob er nach dem Tode begraben würde oder nicht, ja man möchte jhm über ein Wasser legen, und einen Steg oder Brücke von jhm machen, daß könnte er wol leyden, da doch sonst andere Heyden und Völcker jhre und der jhrigen Gräber lieb unnd werth gehalten, und im geringsten nicht zugegeben, daß die Verstorbenen außgerissen oder verunehret würden. [...]

[51] [...] Wann sie nu (daß wir wieder zur Sache kommen) jhre Todten begraben, haben sie derselben Seelen Jährlich, zu gewisser Zeit, nemlich im Herbst, im Monat *Octobris* ein *Convivium* oder Gast=Gebot gehalten, da sie denn allerley Speise zugerichtet, dieselben in einer Stuben, die dazu prae-pariret und bereitet, fein außgehitet und wol gekehret oder außgefeget, auff die Erde hingezet, da denn der Haußwirth selbst, auff den späten Abend hinein gehen, das Feuer halten und die Verstorbenen, als nemlich seine majores, Eltern, Verwandten, Kinder und andere seine Angehörigen bey Namen ruffen müssen, daß sie kommen, essen und trincken möchten. Da sie denn dieser Meynung gewesen, daß da der Feuerhalter (wie sie den Wirth *ab officio* geheissen) etwas sehen würde, nemlich daß sich die Seelen einstellten oder erschienen, würde er gewiß desselben Jahres sterben, würde er aber nichts sehen, so würde er das Jahr über leben, und daß were gleichsam ein *signum mortis* oder Vorbote und Zeichen des Todes. Wann er nu gemeynet, daß sie wol gegessen, hat er den Pergel, wie man es hie im Lande heisset, damit er das Fewr gehalten, auff der Thür=Schwellen mit einem Beil zerhawen, und den Seelen geboten, daß sie jhres Weges gehen solten, sie hätten nu gegessen und getruncken, solten sich derwegen wieder an jhren Ort finden, aber auff der Strassen und auff dem Wege gehen, nicht aber auff die Rocken=Saar [52] treten,

damit sie nicht die Wurtzel zertreten, und im künfftigen Jahr einen Mißwachs veruhrsachen möchten. Denn wenn im nehest folgenden Jahre ein solcher Mißwachs eingefallen, haben sie es den Seelen beygemessen, dieselben weren nicht wol gespeiset worden, worüber sie erzürnet, die Rocken=Saat zutreten, und solchen Mißwachs eingeführet.

HISTORIA LETTICA. TAI YRA LATVIŲ TAUTOS APRAŠYMAS

1649

Trečias skyrius
Apie latvių tarnaviną dievams

[17] [...] Tą darė ir čia gyvenantys latviai: jie garbino saulę, mėnulį, perkūną, žaibus ir vėjus; be to, dar turėjo ypatingų dievų ir deivių, kaip antai Jūros motiną, arba deivę, kurios šaukdavosi žvejai, Laukų motiną, arba deivę, į kurią kreipdavosi žemdirbiai, Miškų motiną, arba deivę, kurios prielankumo prašydavo medžiotojai, Kelio motiną, arba deivę, kurios globos geisdavo keliauninkai, Daržų ir sodų motiną, arba deivę, kurios paramos tikėdavosi moterys ir šeiminkės.

Tačiau dailioji lytis, visų pirma nėščios moterys ir gimdyvės, [18] nepaprastai gerbė Laimą, tai yra fortūną, arba laimės deivę, kurios jos šaukdavosi ir kuri padėdavo per gimdymą; ji tikriausiai yra buvusi Junona Lucina*, [...]

[...] Nors žmonės dabar yra pamokyti krikščionių tikėjimo ir jo kasdien tebmokomi, vis tiek nemeta šios pagoniškos stabmeldystės ir tebesišaukia savo deivių, kaip tai ypač matyti iš jų dainų, kurias dainuoja savo kalba ir kurios yra tikri himnai dievams arba dainos jų dievų garbei; aš pats daug kartų girdėjau, kaip medžiotojai tokiomis dainomis šaukėsi Miško motinos, keliauninkai – Kelio deivės, moterys – Daržų arba Gyvulių motinos. Tai dar ne viskas, neseniai išgirdau, kaip žvejai skundėsi, kad ant jų labai supykusi Jūros motina, arba Jūros deivė, ir nebeteikianti jiems sėkmės prekyboje bei žvejyboje. [...]

* Junona Lucina (lot. *Juno Lucina*) – Romos imperijoje gimdyvių ir šeimos globėja. *Red. past.*

Ketvirtas skyrius

Apie šventes, kurias jie šventė pagonybės laikais

[19] Kokias šventes latviai šventė pagonybės laikais, nedaug ką pavyko sužinoti; tačiau nėra abejonės, kad jų šventės buvo tokios pat, kaip ir kitų pagonių; per šventes jie garbino savo dievus ir deives, atlikinėjo jiems skirtas apeigas. Bet apie tai neturime žinių, žinome tik, kad spalio mėnesį jie maitindavo vėles ir joms rengdavo keturių savaitių šventę, kuri trukdavo nuo rugsėjo 29 iki spalio 28, kaip jie patys pasakojo, ir kurioms jie, jau būdami krikščionys, tebeskiria daug dėmesio. Tomis švenčių dienomis, kurias dar Dievo dienomis vadino, jie nesiimdavo jokių didesnių darbų, ypač kūlimo; mat buvo įsitikinę, kad pasėti tomis dienomis iškulti grūdai nesužels arba iš viso nedygs. Be to, gruodžio mėnesį jie švėsdavo naktį vieną begėdiškai šlykščią šventę, per kurią šokdavo, trypdavo, dainuodavo ir baisiai rėkdavo, taip pat ėsdavo ir girtuokliuodavo, paskiau, baisingai triukšmaudami, eidavo nuo vieno namų prie kitų – ir taip jie praleisdavo visą naktį. Šią nepadorią šventę, be abejo, yra paveldėję iš senųjų stabmeldžių pagonių graikų bei kitų, kurie gruodžio mėnesį kaip tik tuo pačiu metu ir taip pat begėdiškai švėsdavo dievaičio *Komo* – ėdimo, girtuokliavimo ir paleistuvystės dievo – šventę. [...] Ką nors daugiau sužinoti apie jų pagoniškas stabmeldiškas šventes, kaip ir manyta, nepavyko, išskyrus tik tas šventes, kurias jie iki šiol tebešvenčia slapta. [...]

Penktas skyrius

Apie metus ir mėnesius, pagal kuriuos jie gyveno ir orientavosi

[22] [...] Apie tuos dalykus latviai visai nieko nežinojo, nes neišmanydami Zodiako arba saulės padėčių žvaigždynuose jie taip pat nekreipė dėmesio į mėnulio fazes ir nieko nenučiuokė apie jų kitimus, o metus skaičiavo tik pagal dvylika mėnesių, bet pačius mėnesius nustatinėjo pagal gamtą – jaunas mėnuo buvo mėnesio pradžia, paskui ateidavo natūrali jo pabaiga. Tokie buvo jų metai. Kada jie metus pradėdavo, nėra žinių. Šiuos savo mėnesius jie vadino pagal kiekvieno ypatybes.

Sausio mėnesį, skaičiuojant pagal mūsų romėniškąjį kalendorių, jie vadino *Seemaß-Mānes*, t. y. žiemos mėnesiu, nes tą mėnesį esti patys didžiausi šalčiai. Todėl ir vokiečiai nuo seno sakydavo, kad tai kietasis mėnuo.

Vasario mėnesį jie vadino *Swätzu-Mānes*, t. y. šviesų mėnesiu, kadangi pagonys nuo seniausių laikų tą mėnesį, rūpindamiesi mirusiųjų vėlėmis, dievaičių Plutono ir Saturno garbei degindavo žvakes.

Kovo mėnesį jie vadino *Sārβnu-Mānes*, nes tą mėnesį saulė savo šiluma die-nomis sniegą suminkština, o naktimis jis vėl sušąla, sudarydamas storą plutą. Kitaip jį dar vadindavo *Balloscha-Mānes*, t. y. balandžių mėnesiu, nes tuo metu vėl sugrįžta balandžiai.

Balandžio mėnesį vadino *Sullu-Mānes*, pagal beržų sulą, nes tą mėnesį jie paprastai leidžia iš beržų sulą.

[23] *Gegužės mėnuo* – tai *Leppu-Mānes*, nes tuo metu sulapoja augmenija. Kai kas jį dar vadina *Sājaβ-Mānes*, kadangi tą mėnesį sėjama.

Birželio mėnuo buvo vadinamas *Seedu-Mānes* (gėlių mėnuo), nes tą mėnesį medžiai ir rugiai, bemaž visi žydintys augalai visai peržydi.

Liepos mėnuo – *Leppu-Mānes*, liepų mėnuo, nes tą mėnesį, visai neįprastai, priešingai visų medžių bei kitos augmenijos prigimčiai ir savybėms, žydi liepos. Kiti augalai jau būna peržydėję gegužės ir birželio mėnesiais, o liepa pradeda žydėti tik šį mėnesį.

Rugpjūčio mėnuo – *Sunnu-Mānes*, šunų mėnuo, nes tas mėnuo sutampa su šuns dienomis; kaip rodo patirtis, tuo metu dėl didelio karščio patranka šunys. Tačiau yra ir tokių žmonių, kuriems metai susideda iš dešimties mėnesių, o kitiems net iš aštuonių, todėl *liepos* ir *rugpjūčio* mėnesius jie suplaka į vieną ir abu vadina arba *Leepu*, arba *Sunnu-Mānes*.

Rugsėjo mėnuo – *Sillu-Mānes*, šilojų mėnuo, nes tuo metu žydi šilojai. Tas augalas žydi tada, kai visi kiti jau būna peržydėję, būtent rudenį. Kitaip tas mėnuo dar vadinamas *Wässellu-Mānes*, sveikatos mėnuo, nes tuo metu geriau pradeda gyti žaizdos, kurios niekaip nenorėjo gyti per šuns dienas.

Spalio mėnuo – *Wälla-Mānes* arba *Semlicka-Mānes* – gavo vardą iš jų prietaro maitinti vėles, nes tą mėnesį jie paprastai šaukiasi iš kapų vėles ir jas maitina. Tos dienos [24] dar būdavo vadinamos ir *Deewa-Deenas*, t. y. Dievo dienomis.

Lapkričio mėnuo – *Sallas-Mānes*, šalčio mėnuo, nes tą mėnesį vėl prasideda šalčiai ir speigai.

Gruodžio mėnuo – *Wilku-Mānes*, Vilkų mėnuo, nes tą mėnesį siaučia vilkai, dėl kurių nukenčia žmonės ir gyvuliai. Tai buvo jų mėnesiai, pagal kuriuos skaičiavo metus ir orientavosi gyvenime.

Septintas skyrius

Apie gimdymą, vardus, kokius jie duodavo savo gimusiems
vaikams ir kaip juos užlaikydavo bei auklėdavo

Kai moterims ateidavo metas gimdyti, latvių įsitikinimu, joms labai padėdavusi deivė Laima, kaip kitose pagonių tautose Junona [27] Lucina, kurią mini Terencijus. [...] Jų manymu, Laima (ji apskritai jiems reiškė laimę) tokioms moterims patiesdavusi paklodes, paprastai pačių išaustas, ant kurių

jos turėdavusios gimdyti; jeigu taip įvykdavę, gimdymas būdavęs laikomas palaimingu. Be šios, jie turėjo dar vieną deivę, kurią vadino Dekla (*Däckla*); jinai užmigdydavusi, supdama lopšyje, ką tik gimusius kūdikius, nes jos pareiga buvusi mažylius užsupti ir prižiūrėti. Gimusiam vaikui buvo duodamas vardas, bet kada tai įvykdavo, sunku pasakyti. [...] Ar jie [t. y. latviai] šiam reikalui turėjo kokias nors specialias dienas, nėra žinoma, tik aišku, kad tai vykdavo ankstyvojoje kūdikystėje, netrukus po gimdymo. Kokius vardus gaudavo berniukai, irgi nepavyko sužinoti; o mergaitėms jie duodavo paukščių, dažniausiai nepaprastų paukščių vardus. Ir mūsų dienomis dar neretai pasitaiko, kad mergaitės pavadinamos paukščių vardais; čia dabar yra įsikerjęs piktas prietaras, kad jeigu pakrikštytas vaikas labai verkia ir nesileidžia numaldomas [28], tai, jų manymu, esąs nepatenkintas gautu vardu ir norįs kito vardo, todėl jie, laikydamiesi savo pagoniško prietaro, vaikui duoda kitą, paprastai kokio nors paukščio vardą – aš pats pažinojau nemažai šiokių ir tokių moterų, kurios turėjo paukščių vardus. [...] Kai dėl vardų, kurie dabar yra suteikiami vaikams, tai vieni juos duoda tokius, kokius jiems pataria ir pasiūlo kiti žmonės arba jų geri draugai, o kiti neturi jokių motyvų ir patys nežino, kodėl jie savo vaiką pavadina kaip tik tuo, o ne kitu vardu. Dar kiti daro tai susijaudinę arba reikšdami kam nors ypatingą prielankumą ir siekdami parodyti, kad mielai norėtų, jog jų vaikai, gaudami jiems parinktą vardą, taptų tokiais žmonėmis, kokie buvo tie, kurie anksčiau šį vardą turėjo, arba pasidarytų tokie, kieno vardą gauna. [...]

[29] [...] Jeigu kas nors savo vaikams suteikia proto neturinčių gyvūnų ir paukščių vardus, tai tuo parodo, kad vaikams geidžia tokių savybių, kokias turi tie, kurie šiuo vardu vadinami. [...] Tą patį galima pasakyti ir apie latvius, kurie, pavadindami savo dukteris paukščių vardais, išreiškia pageidavimą, kad jos turėtų tas pačias savybes, kaip ir paukščiai, tai yra galėtų skraidyti. Pasakojama, kad jos tai gebančios ir naktimis su ugnimi aplinkui skraidančios, todėl ne vienam ir kyla noras, kad ir dabartiniais laikais netrūktų tokių, kurios turėtų šį gebėjimą ir galėtų skraidyti. Ko visa tai verta, palieku spręsti kitiems. [...]

Vienuoliktas skyrius Apie jų santuoką ir vestuves

[38] Nors jie nieko nežinojo apie tikrąjį Dievą, jo žodį ir įstatymą, vis dėlto gyveno susituokę, [39] būtent vyras ir žmona gyveno vienas su kitu *indissolubili conjunctione*, tai yra neperskiriamoje sąjungoje, todėl ir vaikus, kurie gimdavo toje santuokoje, jie laikė vieninteliais ir teisėtais savo turto paveldėtojais. Poligamijos, kai vyras turi daug žmonių, kaip žydai ir turkai, čia nebuvo,

nebuvo ir konkubinato; jų santuoka, kaip dabar manome, buvo tikra. Tačiau jie visą laiką turėjo tokį bjaurų paprotį: vyriškis negalėdavo savo noru vesti merginos, pasakyti apie tai jos tėvams ar giminėms arba dėl to su jais tartis, todėl kiekvienas, kuris norėdavo turėti žmoną, ją arba jėga paimdavo, arba pagrobėdavo iš tėvų, panaudojęs kokią nors ypatingą klastą. Kiekvienas darėdavo taip, kaip jam parankiau. Tas, kuris norėdavo žmonos, pasikviesdavo į pagalbą keletą gerų draugų ir vykdavo su jais pas būsimos žmonos tėvus, sugalvoję kokią nors pretekstą savo atvykimui pateisinti; tuo metu, kai vieni būdavo šeimininkų priimami, kitas likdavo lauke prie vežimo ir arklių, o kai tėvas arba šeimininkas sodindavo visus prie stalo užkąsti, jie sakydavo, kad vienas iš jų draugų likęs prie arklių, todėl prašydavo merginą, kurią rengėsi pagrobti, kad ji pakviestų ir aną prie stalo; kai ši nueidavo, tas, kuris laukė, griebdavo ją ir leisdavosi bėgti, o likusieji troboje netrukus patraukdavo iš paskos. Jeigu tėvai ir giminės imdavo juos vytis, šie gindavosi ir pagrobėją parsigabendavo namo prievarta, o kai tėvai pamatydavo, kad nieko čia nebepadarysi, turėdavo duoti sutikimą [40]. Jei šitaip nepavykdavo, tada jie pasislėpdavo kur nors arti ir pradėdavo merginos tykoti; kai ji išeidavo iš namų, sakysim, vandens atnešti ar šiaip kur nors, jie patyliukais prisėlindavo ir ją pagrobėdavo. Tėvai dažnai net nežinodavo, kur dukterį pradingo, kol pagrobėjai patys nepranešdavo. Šio bjauraus pagoniško papročio jie tebesilaikė ir pasidarę krikščionimis bei vokiečių nugalėti; vokiečių valdžia jį yra griežčiausiai uždraudusi, už šio draudimo laužymą įvesta mirties bausmė; jie yra nuolat mokomi, kad būtina, kaip dera krikščionims, merginai pirštis ir pagal krikščionių paprotį, abiem sutarus, viešai tuoktis. Švęsdami vestuves, jie atlikinėdavo visokias keistas bei įmantrias apeigas, kurių visų čia neaprašysi ir kurias jie, kaip man pačiam jaunystėje teko matyti, iki pat šiol tebeatlikinėja. Pavyzdžiui, vežimas, kuriuo jaunoji įvežama į jaunikio namus arba ūkį, neturi niekur užkliūti; jeigu nors truputį kur užkliuvo, vadinasi, jaunoji savo santuokoje ir šeimininkės reikaluose bus visai nelaiminga. Kai vežimas jau būdavo įvažiuęs, ją drauge su jaunikiu palydėdavo į patalpą, kur bus švenčiamos vestuvės; tada įnešdavo du nuogais ašmenimis kalavijus, iš kurių vieną smeigėdavo į stalą priešais jaunikį, o kitą – priešais jaunąją; katras iš kalavijų, jėga [41] įbėstų, ilgiau virpėdavo arba drebėdavo, tas iš jų gyvensias santuokoje ilgiausiai. Paskui nuotaka turėdavo apeiti visas patalpas ir visur – į trobą, sandėlius, pirtį, galvijų ir arklių tvartus, į šulinį, ugnį ir daržą numesti po truputį pinigų; jeigu to nedarytų, tai niekada nerastų laimės ir sėkmės. Paskiau prasidėdavo pačios vestuvės, ir ten dėdavosi tokie šlykštūs, gyvuliški ir nepadorūs dalykai, kad net ir barbariškiausios tautos nieko baisesnio neišdarinėjo. Pirmiausia valgiai ir gėrimai turėdavo stovėti ant stalo dieną naktį, kiekvienas galėdavo ryti, kada tik panorėjęs ir kiek tilpdavo, ir niekas nesitraukdavo

nuo stalo iki vestuvių pabaigos. Paskui jie nenutildami savo kalba dainuodavo dieną ir naktį tokias šlykščias, nepadorias ir lengvabūdiškas dainas, kad net pats velnias nieko šlykštesnio ir nepadoresnio nesugalvotų. Esu įsitikinęs, kad net visų prasčiausiame kekšyne, kuriame savo meilę pardavinėtų nepadorioji Taidė*, Mesalina** ar kitos į jas panašios, būtų gėda tokias dainas dainuoti ir jų klausytis. Todėl nė vienam padoriam žmogui, ypač moterims ir merginoms, nedera eiti į namus, kur švenčiamos tokios vestuvės. [...]

[42] Dvyliktas skyrius

Apie latvių prigimtį ir savybes, papročius ir elgesį

Dėl latvių prigimties ir savybių pasakytina, kad tai žmonės tvirtos ir valingos prigimties, puikios sveikatos, nuo pat vaikystės pripratinti prie šiurkštaus maisto ir sunkaus darbo, nes nuo mažens jiems tekdavo nemažai prisikentėti: bet koku oru ganyti gyvulius ir dirbti laukuose, o namuose gulėti dūmuose skendinčioje pirkioje. Tiesiog stebiesi ir pradedi suprasti jų prigimties tvirtumą, kai pamatai juos žiemą, per didžiausią speigą bėgančius iš įkaitintos pirties, kurioje didžiausiame karštyje maudėsi, ir šokančius į šaltą vandenį, o paskiau einančius į pirkį; nė vienas vokiečių to negalėtų padaryti nerizikuodamas sveikata ir gyvybe, negana to – nematęs savo akimis, net nepatikėtų. Tokie dalykai latviams, be abejo, įmanomi todėl, kad jiems jau motinos iščiose buvo ne pyragai. O užgimę irgi nelepunami: turi kęsti šaltį ir patirti visokių nepriteklių; tuo ir paaiškinamas jų užsigrūdinimas, padedantis tokius šalčius iškęsti. [...] [43] [...] Šiaip jie, kaip rodo patirtis ir kaip žinoma visai vokiečių tautai, nuo mažens yra linkę prie visokių nedorybių ir ydų – prie melo, apgaulės ir vagysčių, be to, jie įtarūs, gudrūs ir klatingi, kupini visokių blogybių – keikiasi, tyčiojasi, elgiasi išdidžiai, giriasi, veidmainiauja; akyse gali būti mieli, draugiški ir nuolankūs, o už akių – apgauti, suvedžioti, begėdiškai dumti akis. Kai tik nuo tavęs pasitraukia, ypač jei tu vokiečių, tuoj visaip apkalbės, išniekins ir taip išsityčios, kad net baisu apsaakyti. Keista, kad jie ir artimus žmones kursto vienus prieš kitą, išplepa vieni kitų paslaptis, apšmeižia, apkalba, nuplėšia garbę ir šlovę, iš adatos priskaldo vežimą, todėl kyla visokių nesusipratimų ir vaidų. Savo pareigas ponui jie atlieka tik dėl akių ir nenuoširdžiai: kol dar kas žiūri pristojęs, tol kruta, užtenka tik pasitraukti, ir jie arba išvis nedirba, arba dirba kaip ne savo rankomis;

* Taidė (lot. *Thai*) – Atėnų hetera. *Red. past.*** Valerija Mesalina (lot. *Valeria Messalina*) – konsulo Valerijaus Mesalino duktė, trečioji Romos imperatoriaus Klaudijaus žmona, garsėjusi palaidu gyvenimu. *Red. past.*

kur tik jie pasirodo, viskas išstampoma ir išnešiojama. Trumpai tariant, nerasi tautos, kuri taip būtų pasidavusi vagystėms kaip šioji. Kokie jie yra apgavikai, [44] vokiečiai dažnai patiria turguje, kur tie suveža savo prekes parduoti; stačiai darosi graudu, kad apie krikščionis, kurie kasdien Dievo žodį paverčia niekais, tokius dalykus reikia girdėti, o juk yra daug pagonių, kurie, išauge gamtos prieglobstyje, yra kur kas sąžiningesni, nuoširdesni ir geresni. Tai, kad vokiečiai, priėmę krikščionių tikėjimą, būtų turėję tokių ydų, neteko girdėti. Negana to, su nuostaba skaitai apie skitus, kuriuos sudarė pačios šiurkščiausios, tironišką gyvenimą gyvenusios tautos, kad tokių negerovių pas juos nebuve, priešingai, jie nieko taip neapkęsdavę, kaip tokių ydų.

Paties didžiausio pagyrimo latviai nusipelnė tuo, kad tarp jų yra daug tokių, kurie myli ir vertina Dievo žodį ir ne tik mielai atveria jam savo širdį, bet ir taip didžiai jį gerbia, jog norėdami patvirtinti teisybę sako, kad tai yra taip tikra, kaip Dievo žodis; todėl gaila, kad daugelyje vietų jie dar pernelyg prastai yra apmokyti ir gan mažai nežino apie Dievą ir dievobaimingumą. Jų diduma ir mūsų dienomis tebėra tikri pusiau krikščionys arba kartais krikščionys; kol būna bažnyčioje arba Dievo bendrijoje, yra krikščionys, klausosi Dievo žodžio, meldžiasi ir tarnauja tikrajam Dievui, tačiau, parėję namo, kaip daug kartų teko patirti, vėl laikosi savo pagoniškos stbmeldystės ir prietarų. Tad daugelis, kurie turėjo juos mokyti ir šviesti, nesugebėdavo perprasti jų būdo ir savybių, jų nenuoširdumo, veidmainystės ir slapta praktikuojamos stbmeldystės. [...] [47] [...] Nes tai yra žmonės, kurie nenoromis ką nors duoda Dievo garbei ir bažnyčiai išlaikyti, kaip dažnai ir su nemažesne nuostaba teko girdėti. Nekalbėdami apie kitus pavyzdžius, pateiksime tik vieną: kartą vienoje apylinkėje jiems buvo įsakyta mirusiųjų nebelaikyti kaip iki šiol krūmuose arba miškuose, o laidoti kapinėse ir tam skirtose vietose, nes taip būsią garbingiau ir saugiau. Bet už kapinių išlaikymą jie turėsią šiek tiek, labai nedaug mokėti. Tai sužinoję jie pasakė, verčiau tegu mirusiųsios, palaidotas kaip įprasta laukų kapavietėse ir miškuose, sudrasko lokiai ir vilkai, negu jie mokės nors menkiausią mokesį. Štai kokia kietakaktė, nesutramdoma ir pikta ši tauta. [...]

Tryliktas skyrius Apie jų mirusiųsios ir kaip juos laidodavo

Mirusįjį jie aprengdavo tais pačiais drabužiais, kuriuos šis nešiojo būdamas gyvas: vyrą apvilkdavo vyriškomis, o moterį – moteriškomis drapanomis, be to, saviškiai įdėdavo mirusiajam pinigų ar šiaip, ką turėdavo vertinga, pavyzdžiui, sidabrinių reikmenų, kad šis aname [50] pasaulyje, kaip jie vadindavo amžinąjį gyvenimą, turėtų maisto ir galėtų išsilaikyti. Kai kas dėdavo prie

mirusiojo kapo valgio ir gėrimų. O jeigu mirusysis būdavo iš turtingos ir kilmingos šeimos, tai jį laidodavo su ypatingu džiaugsmu, su dainomis ir švilpimais, kaip senovėje trakai (*Alex[ander] ab Alex[andro] Gen[ialium] dier[um], lib. 2, c. 25*; [kuri nors iš šių laidų: Hanau, 1610; Leiden, 1616; Frankfurt a. Main, 1626–1646]*), kurie gimusį kūdikį apverkdavo ir apraudodavo, o mirusįjį laidodavo džiūgaudami.

Į pačias kapines jie beveik visai nekreipdavo dėmesio: jų neprižiūrėdavo ir nepuošdavo, kaip kitos tautos; laidodavo kur nors atokiame lauke arba miške, nors neretai žvėrys mirusiuosius atkasdavo ir sudraskydavo, bet tai jų nejaudindavo; todėl ir dabar jie nepasiduoda atkalbami, kad nebelaidotų laukuose ir miškuose, ir nelabai domisi palaidotųjų saugumu; todėl vienas žmogus man kartą aiškino, kad jam esą visiškai vis tiek, ar jį mirusį kas palaidos, ar ne, iš jo kūno galima būsia padaryti nors ir lieptą arba tiltą, jis neprieštarautų. O šiaip kiti pagonyms ir kitos tautos mylėdavo ir gerbdavo savo giminių ir artimųjų kapus ir nieku būdu nesutikdavo su mintimi, kad mirusiuosius kas nors iškastų arba išniekintų. [...]

[51] Palaidoję mirusiuosius, jie kasmet tam tikru metu, būtent rudenį, spalio mėnesį, rengdavo vėlėms puotą, arba vaišes: prigaminę įvairių valgių, sunėsdavo ir sudėdavo ant aslos specialiai tam reikalui paruoštoje, gerai iškūrentoje ir dailiai iššluotoje troboje, o pats šeimininkas iki vėlyvos nakties kūrendavo ugnį ir kviesdavo vardu mirusiuosius, būtent savo senelius, tėvus, gimines, vaikus ir kitus artimuosius, kad jie ateitų, valgytų ir gertų.

Jie manė, kad jeigu ugnies kūrentojas (taip pagal atliekamą pareigą vadindavo šeimininką) ką nors pamatys, tai yra, kad vėlės pasirodė, atvyko, tai tikriausiai tais pačiais metais jis mirs; o jeigu nieko nepamatys, tai tuos metus išgyvens, ir tai yra tartum *signum mortis*, arba mirties ženklas, jos pranašas. Na, o kai manydavo, kad jos gerai pavalgė, tada, pasidėjęs ant durų slenksčio, kirviu sukapodavo balaną, kaip ji šiame krašte vadinama, su kuria jis kurstė ugnį, ir liepdavo vėlėms eiti savais keliais: jos dabar esančios pavalgusios ir atsigėrusios, todėl vėl turinčios grįžti į savo vietą, bet privalančios eiti keliais ir vieškeliais, nemindžioti rugių pasėlių [52], kad nenutryptų šaknų ir nesukeltų ateinančiais metais nederliaus. Nes jeigu kitais metais būdavo nederlius, to priežastimi laikydavo vėles: jos nebuvusios gerai primaitintos, dėl to supykusios, ištrypusios pasėlius ir sukėlusios nederlių.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

* Už informaciją dėkoju prof. habil. dr. Ingei Lukšaitei. *Red.*

ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS JOHANNO SKYTTE'S 1630 METŲ BIRŽELIO 5 DIENOS POTVARKIS

Potvarkis (7 punktų, čia skelbiamas 5-asis) išleistas po 1600–1629 metų Lenkijos ir Lietuvos valstybės (LLV) karo su Švedija dėl rytinių Baltijos šalių. 1629 metų Altmarko (netoli Marienburgo) paliaubomis Švedijai atiteko LLV valdyta buvusios Livonijos dalis – Pietų Estija (su Pernu ir Tartu miestais) ir Šiaurės Latvija su Ryga (Vidžemė). Tiksliai Mintaują (Jelgavą) švedai užleido Kuršo kunigaikščiui. Tačiau Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė liko LLV vasaalė. LLV tebevaldė Livonijos pietrytinę dalį – Latgalą (centras – Daugpilis). Latviai latviškąją Livonijos dalį vadina Vidžeme (*Vidzeme*), estai estiškąją – Lyvima (*Liivimaa*).

Švedijos karaliaus Gustavo II Adolfo vietininko Johanno Skytte's (Šiūtės) potvarkis liečia Vidžemės gyventojus latvius. XVI amžiaus pabaigoje–XVII amžiaus pradžioje LLV feodalai tose latvių žemėse stiprino katalikybę. Taigi, be evangelikų liuteronų, čia daugėjo katalikų bažnyčių. Tačiau Vidžemėje, kaip ir Kurše, dalis vietinių gyventojų dar tebesilaikė pagoniškų prietarų. Kaip vokiečių feodalų valdomoje Mažojoje Lietuvoje lietuviai, taip ir Latvijoje latviai kartu tuo išreiškė pasipriešinimą svetimtaučių (vokiečių, švedų, iš dalies lenkų ir lietuvių bajorų) socialinei bei tautinei priespaudai.

Šiuo potvarkiu Švedijos generalgubernatorius įpareigojo krašto bajorus, apskričių ir valsčių valdininkus, apskritai visus krikščionis kovoti su pagonybe.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Švedijos generalgubernatorius Johannas Skytte, minėdamas „tarnavimą stabams“, tikriausiai turėjo galvoje katalikiškas apeigas, sumišusias su senaisiais, ikikrikščioniškaisiais tikėjimais bei papročiais, kurios būdavo atliekamos koplyčiose, bažnyčiose, prie kryžių. Panašūs sinkretinio pobūdžio papročiai minimi ir ankstesniuose Livonijos evangelikų bažnyčios įsakuose.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 491–492.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 491–492.

ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS JOHANNO SKYTTE'S POTVARKIS

ERLASS DES SCHWEDISCHEN
GENERALGOUVERNEURS
IOHANN SKYTTE

vom 5. Juni 1630

[5.] Wenn dann auch kundbahr, dass etliche Clausen, Capellen und Creutzen hin und wieder im Lande sein sollen, darinnen der gemeine Bauersmann mit heidnischen Opffern, Ablass unde andere Phantasey seine Abgötterey treibet, als wird hiermit allen Einwohnern und Obrigkeiten geboten, dass sie selbiges, alsbald ihnen solches von ihren Predigern oder andern wird kunde gethan, nicht allein bei harter straffe den Pauern verbieten unde davon abhalten, sondern auch solche Kapellen unde Creutze gahr herunter reissen sollen.

ŠVEDIJOS
GENERALGUBERNATORIAUS
JOHANNO SKYTTE'S POTVARKIS

1630 birželio 5

[5.] Kadangi visiems žinoma, kad vienur kitur krašte esama slaptų patalpų, koplyčių ir kryžių, kur paprastas valstietis aukomis, atlaidais ir kitokiais išsigalvojimais tarnauja savo stabams, šiuo potvarkiu įsakoma visiems gyventojams ir valdininkams, kad jie, vos tik iš savo kunigų ar kitų [žmonių] apie tai sužinoję, ne tik uždraustų, griežtai bausdami, valstiečiams tokius dalykus daryti ir sulaikytų nuo jų, bet ir tokias koplyčias bei kryžius nugriautų.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

KONSISTORIJOS IR VIZITACIJOS NUOSTATAI

1633

Nuostatai liečia Švedijos valdomos Livonijos latviškąją dalį – Vidžemę. Matyt, Švedijos karalienė Kristina (valdė 1632–1654 m.) čia kreipiasi į Švedijos generalgubernatorių Livonijoje Johanną Skytte (Šiūtę), kad šis savo administruojamame krašte veiksmingai kovotų su vietos gyventojų pagonybe, ir įsako konsistorijai bei parapijų vizitatoriui (superintendentui) imtis priemonių.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Nuostatų sudarytojai, matyt, buvo gerai informuoti apie senųjų papročių bei tikėjimų liekanas Livonijoje ir paminėjo pačius populiariausius: burtininkavimą, „stabmeldišką“ aukojimą bažnyčiose, koplyčiose, krūmuose ir miškuose, žmonių vogimą, vengimą krikštyti vaikus, pomėgį laidoti mirusiųsius miškuose ir krūmuose, didelį išlaidavimą per krikštynas, vestuves ir laidotuves. Į šiuos dalykus jau ne kartą buvo atkreipę dėmesį ankstesnieji krašto ir Bažnyčios nuostatų sudarytojai, bažnyčių vizitatoriai bei kiti asmenys tiek pačioje Livonijoje, tiek Prūsijoje. 1633 metų nuostatų sudarytojams jų pirmtakų pastabos galėjo būti žinomos, tačiau jie, atrodo, rėmėsi ir savo meto informacija. Šiuose nuostatuose kiek plačiau užsimenama apie burtininkavimą, minimos net kelios būrimo rūšys (būrimas iš druskos pūtimo, alaus putų, užkalbėjimas, kerėjimas, pranašavimas), nurodoma, kokiais atvejais buvo kreipiamasi į burtininkus (susirgus žmonėms ir gyvuliams, nusigyvenus, nederliaus metu ar ištikus kitai nelaimei).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914, 240, 243, 244, 247; Mannhardt, 1936, 492–493.

Tekstas iš: Lundström, 1914, 240, 243, 244, 247.

CONSISTORIAL VND VISITATION ORDNUNGH

1633

Nachdem die Konigl. Maj[estät] zu Schweden etc. [...] christlich betrachtet, wie zuvorderst Ihre Pflicht vnd tragenden hohen Ambts Principal Sorge darin bestehe, das Ihre Vnterthanen, insonderheit die, so des rechten Weges nie vnterwiesen, in heidnischer Finsternüss, schändlichen abgötterey und wie das stumme Viehe ohne alle Vernunfft vnd Erbarkeit leben, durch fleissigen Vnterricht zue Erkenntnüs Göttliches wesens vnd willens [...] gebracht werden [...] (so wird, um das bereits in Angriff genommene und begonnene Werk zu erhalten und zu fördern das Folgende verordnet: [...]).

Cap. VI. Vnter dies (Ober) Consistorium gehöre alle vnd jede Persohnen [...] in denen Sachen, so Ihr Amt betreffen [...]; alle Matrimonial Sachen [...] Imgleichen von heidnischen Raubung der Weiber, so in diesen Landen vermüge den alten Reces beij leibes vnd lebens Straffe verboten. [...]

Cap. XX. Das Consistorium hat darauf zu halten, „das der Priesterschaft insonderheit in diesen finstern Örttern, da sie in eitell heidnischer vnd Päbstlicher blindheit stecken, eine kurtze Kirchen agenda [...] praescribiret [...] werde“.

Cap. XXIV. Bei den Visitationen in den Propstsprengeln solle u. a. gefragt werden „wie viell der alten vnd Jungen zum erkendtnüss Gottes bracht, wie von ihnen der Tempell Gottes besucht, die Hochwürden Sacramenten gebraucht, aller heydnische Götzendienst, Zauberey, Aberglaub abgeschafft. [...] Da dan der Zweck dieser gantzen Visitation dahin gerichtet sein soll, das die Leutlein ie mehr vnd mehr zu der erkenntnüs Gottes geführt vnd ein Christliches Erbahrliches Leben zu bewahren angetrieben, vnd also des Teuffels werck, damit sie sehr verblendet, zerstöret werden“.

Cap. XXXIV. „Aber für allen dingen soll der Pastor auff sein Ambtsgewissen gefragt werden, ob in seinem Sprengell auch das Heijdnische vnd Aberglaubische Opffern in Kirchen- vnd Velt Capellen, item in buschen vnd wälden, nach voriger weiss getrieben werde. Item ob die leidige Zauberey noch so im schwange gehe, vnd nicht allein Leute sein, so mit Saltzblasen vnd segnen, Burten vnd Hauschen (?) sich behelffen vnd für grosse Meister ausgeben, den krancken Menschen vnd Viehe zu helffen vnd alles Vnglück abzuwehren, auch andere angethane Zaubereien zu zerstören; sondern ob auch andere, die in Krankheit, Armut, Vngedeij gerathen, beij diesen Leüten als des Teuffels ausserkorne Werckzeugen rath vnd hülffe suchen. 5. Ob sie ordent-

KONSISTORIJOS IR VIZITACIJOS NUOSTATAI

lich vnd mit guttem willen beider Theile vnd der Eltern freijen, oder noch die Dirnen ihren Eltern vnd Verwandten mit gewaldt rauben, welches bey Lebens starff wie obsteht oft verboten. 6. Ob sie ihre junge Kinder tauffen lassen, vnd wie sies mit den Gefattern halten; ob sie beij ihren Hochzeiten, Kindt Tauffen vnd begräbnissen vnziembliche Vnkost thun, zu vertreibung ihres Wolstandes. 7. Wer vnter ihnen sein Gottes lästerer, Verächter des Heiligen Worts Gottes [...] versteckte Abgöttische [...]

Cap. XXXIV. Die Leute sollen ermahnt werden: „insonderheit aber sich für dem leidigen Teuffel vnd seinen Werckzeügen, Zauberern, Saltblasern, Kannenwickern, fürseher, vnd in ihrer Kranckheit vnd Vnglück alleine beij Gott vnd nicht beij dem Teüffel rath vnd hülffe suchen; schliesslich, wan sie oder die ihrigen versterben, nicht in buschen vnd Wäldern, sondern auf den Kirchhöffen [...] begraben lassen sollen“.

KONSISTORIJOS IR VIZITACIJOS
NUOSTATAI

1633

Jos Didenybė Švedijos Karalienė ir t. t. [...], kaip krikščionė būdama įsitikinusi, jog pirmutinė Jūsų pareiga, kaip reikalauja Jūsų užimamos aukštos vadovo pareigos, yra rūpintis, kad Jūsų valdiniai, ypač tie, kurie niekada nebuvo mokomi eiti teisingu keliu ir gyvena pagoniškoje tamsybėje, gėdingoje stabmeldystėje ir, kaip nebylūs gyvuliai, be jokio proto ir garbės, būtų stropiai mokomi pažinti Dievo esmę ir jo valią [...] (ir siekdama, kad šis jau pradėtas darbas būtų tęsiamas ir plėtojamas, įsako: [...]).

VI skirsnis. Šiai [Vyriausiajai] konsistorijai priklauso visų be išimties asmenų [...] reikalai, esantys Jūsų įstaigos kompetencijoje [...]; visi santuokos reikalai [...] Taip pat pagal senus papročius šiame krašte praktikuojamas pagoniškas moterų vogimas, kuris yra draudžiamas ir už kurį baudžiama kūno arba mirties bausmėmis. [...]

XX skirsnis. Konsistorija turi pasirūpinti, „kad kunigams, ypač tiems, kurie gyvena ir dirba įvairiose šio tamsaus krašto vietovėse, skendinčiose akloje pagonių ir katalikų tuštybėje, būtų [...] surašytos [...] jų bažnytinių ir kitų jiems priderančių pareigų vykdymo trumpos taisyklės“.

XXIV skirsnis. Per vizitacijas superintendentui priklausančiose parapijose turi būti, be kita ko, klausama, „kiek senų ir jaunų žmonių išpažino Dievą,

KONSISTORIJOS IR VIZITACIJOS NUOSTATAI

kaip jie lanko Dievo šventovę, vykdo didžiai gerbiamus sakramentus, kaip atsisakę pagoniškos stabmeldystės, visokio burtininkavimo ir prietarų. [...] Šios vizitacijos tikslas turi būti nukreiptas į tai, kad šie vargšai žmogeliai nuolat būtų vedami prie Dievo pažinimo ir skatinami gyventi garbingą krikščionišką gyvenimą, vadinasi, kad būtų niekais paverčiamos velnio pastangos laikyti juos tamsybėje“.

XXXIV skirsnis. „Bet visų pirma turi būti klausama, apeliuojant į kunigo, kaip dvasininko, sąžinę, ar jo parapijos bažnyčiose ir lauko koplyčiose, taip pat krūmuose ir miškuose nėra pagal seną paprotį aukojamos pagoniškos ir stabmeldiškos aukos. Be to, ar tebėra paplitęs žalingas burtininkavimas ir ar yra žmonių, kurie verčiasi druskos pūtimu, užkalbėjimu, būrimu ir pranašavimu (?), žmonių, kurie dedasi dideliais mokovais suteikti pagalbą ligoniams ir susirgusiems gyvuliams bei atitolinti bet kokią nelaimę ir kitokius burtus panaikinti, taip pat tokių, kurie susirgę, nusigyvenę arba nederliaus atveju kreipiasi į tuos žmones kaip velnio išrinktuosius prašydami patarimo ir pagalbos. 5. Ar jie, kaip dera, vienas kitam peršasi ir atsiklausia tėvų, ar vis dar būsimas žmonas prievarta vagia iš tėvų ir giminių, nors tai ne kartą, grasinant mirties bausme, buvo uždrausta. 6. Ar duoda savo vaikus krikštyti ir kaip sugyvena su krikštaitėvais; ar rengdami vestuves, krikštynas ir laidotuves bereikalingai išlaidauja paleisdami vėjais savo turtą. 7. Kas iš jų yra nusidėjęs Dievui, Švento Dievo žodžio niekintojas, [...] slapstas stabmeldys [...]“.

XXXIV skirsnis. Žmones reikia įspėti, kad vengtų „baisiojo velnio ir jo parankinių, burtininkų, druskapūčių, būrėjų iš alaus putų, pranašautojų ir ligos bei nelaimės atveju kreiptųsi tik į Dievą, o neieškotų velnio patarimo ir pagalbos; pagaliau, kad mirusieji būtų laidojami ne krūmuose ir miškuose, o kapinėse“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS SKELBTI IR PATVIRTINTI VIZITACIJOS NUOSTATAI

1636 birželis

Nuostatai paskelbti 1636 metų birželio mėnesį Dorpate (Tartu), kur ir buvo konsistorija. Skirti Švedijos nuo 1629 metų valdomos Vidžemės (Livonijos latviškosios dalies) kunigams.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Čia daug glausčiau pakartojama 1633 metų nuostatų informacija apie „stabmeldystės“ liekanas. Nurodoma, kad „stabmeldiškose“ koplyčiose aukojama vaškas ir pinigai. Vaškas ir pinigai buvo (ir tebėra) aukojami ir katalikų bažnyčiose. Stabmeldiškais koplyčiomis, ko gero, čia vadinamos buvusios katalikų koplyčios Livonijoje.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914; Mannhardt, 1936, 493.

Tekstas iš: Lundström, 1914.

ARTICULI VISITATIONIS PUBLICATI ET A SUPREMO CONSISTORIO APPROBATI

1636 Iuni

Articul drauff die Pastorn zu befragen:

[...] Ob auch die Abgöttischen Capellen noch besucht werden, und dafern dem also, wo das Opfferwerck bleibe am Wachs und geldt. [...]

[...] Ob auch unter den Bauren Zauberer und Seegensprecher sind, die Leuchte und Vieh segnen, und ob der Pastor wisse, wer die Leuthe sind, die zu ihnen lauffen und sie Raht fragen. [...]

Von Begräbnissen

[...] Ob sie auch einen Ehrlichen und verwahrten ohrt zum Begräbniss des Verstorbenen Christen haben. [...]

Articul darauff die Eingepfarreten zu befragen:

[...] Welche Fest er (d. h. der Pastor) fejrlich halte oder nicht, und ob auch solche feste er beij den Capellen halte, dadurch die bauren ihre abgötterey gestercket und er seinem geist nach hange. [...]

VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS
SKELBTI IR PATVIRTINTI VIZITACIJOS
NUOSTATAI
1636 m. birželis

Klausimai kunigams:

[...] Ar žmonės tebelanko stabmeldiškas koplyčias ir kaip aukas tebepalieka ten vaško ir pinigų? [...]

[...] Ar yra tarp valstiečių burtininkų ir užkalbėtojų, kurie užkalba žmones ir gyvulius, ir ar kunigas žinaš, kas tie žmonės, kurie pas anuos bėga klausti patarimo? [...]

Apie kapines

[...] Ar jie turi garbingą ir saugią vietą mirusiems krikščionims laidoti? [...]

Klausimai parapijiečiams:

[...] Kokias šventes jis (t. y. kunigas) pažymi iškilmingai, o kokias neiškilmingai, ar yra švenčių, kurias jis pažymi koplyčiose, bet valstiečiai per jas tik sustiprina savo stabmeldystę, ir ar kunigas jaučiąs jiems simpatiją? [...]

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

RYGOS APSKRITIES ŽEMESNIOSIOS KONSISTORIJOS TEISĖJO PROTOKOLAS

1637 gegužė

Livonijos generalgubernatorius šalia superintendente 1633 metais įkūrė naują bažnytinės valdžios organą – Aukštesniąją konsistoriją, kuriai vadovavo pasauliečiai. Jai priklausė šešios žemesniosios konsistorijos, iš kurių trys (Rygos, Kuoknesės ir Vendeno – dab. Cėsys) buvo latvių gyvenamose žemėse. Jų pareigūnai taip pat vizituodavo, todėl vizitacijos vykdavo pagal bažnytines apskritis. Vienos tokios vizitacijos protokolas ir pateikiamas.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Protokole užfiksuoti tokie „stabmeldystės“ pasireiškimo atvejai, į kuriuos jau buvo atkreipę dėmesį įvairių valstybinių ir bažnytinių nuostatų autoriai: burtininkavimas, vaško ir pinigų aukojimas bažnyčiose bei koplyčiose, mirusiųjų laidojimas ne kapinėse, o kalvose ir prie koplyčių. Informatoriams nuostatai, matyt, buvo žinomi ir jie tik referuodavo, kaip tų nuostatų laikomasi. Tai lėmė informacijos vienpusiškumą. Tačiau yra ir naujų detalių, papildančių ir sukonkretinančių nuostatuose pateiktas žinias. Pavyzdžiui, čia užsimenama, kokių šventųjų dienomis aukojama daugiausia. Ši informacija padeda atkurti senąjį latvių liaudies kalendorių, nustatyti svarbiausias jų kalendorines šventes. Užsimenama ne tik apie vaško, pinigų, bet ir apie vilnų aukojimą. Kaip ir ankstesniuose nuostatuose, minimas būrimas, ligonių užkalbėjimas, būrimas iš alaus putų, gyvulių gydymas.

Protokole pateikta informacija apie senųjų papročių ir tikėjimų relikтус, sumišusius su krikščioniškaisiais (katalikiškaisiais), patikima, nors ir sąlygota ankstesnių nuostatų reikalavimų. Ji rodo, kad burtininkavimas, paprotys laidoti mirusiųuosius ant kalvų ir prie koplyčių, aukojimas įvairių šventųjų dienomis, kurios atitiko senąsias kalendorines žemdirbių šventes, tuo metu buvo labai populiarius.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 495–497.

Literatūra: Kurtz, 1924.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 495–497.

PROTOCOLLUM INFERIORIS CONSISTORIALIS IUDICII DISTRICTUS RIGENSIS

1637 mense Maio

[...] In Anbetracht des Umstandes, dass anlässlich der Predigt an den Tagen Mariä Himmelfahrt und Empfängnis von den Leuten „Abgötterei“ getrieben wird, sieht sich das Unterkonsistorium genötigt, die Kirche zu Ubbenorm für die genannten Tage zu schliessen.

[...] In Dickeln hat der Pastor zu melden, dass etliche Leute ihre Toten „auf den bergen, auch sonsten auf alte, selbst erwählte stelle“ bestatten.

[...] Im Papendorfschen bestatten die Leute ihre Toten bei „der kleinen Capelle im Baltemauschen“ (Baltemois), ohne Zeremonien.

[...] Im selben Kirchspiel sollen die Bauern am Laurentiustage „auf den blawen berg laufen“, was sie freilich leugnen: sie täten es nicht mehr, da es ihnen bei harter Strafe verboten sei.

[...] Im Ronneburgschen sei eine Kapelle mit namen Augustin, da werde auf Bartholomei und Michaelis gepredigt, „daselbstn sie die pauren auch alsdan fleissig opfern [...] ihre Opffer sein gemeiniglich ein stückchen Wachs und ein weiszer schilli(n)g, Kreutzen weren da woll, allein sie treiben keine abgötterei dabei“.

[...] Zur Schmilten (Smilten) – im Ronneburgschen – wird auf Mariä Himmelfahrt und Mariä Heimsuchung in der Kirche gepredigt „alda sie auch opffern“.

„Zur Palzmal werde auch gepredigt auf Annentagk, und Wachs und Wolle geopffert.

Zur Blumenhoff sei eine Capell, da vor diesem auf Magdalenentagk gepredigt undt Wachs geopffert worden“.

Aus demselben Kirchspiel werden einzelne Bauern namhaft gemacht, die als Zauberer und Leute, „die böses und gutt machen können“ gelten.

[...] Bei der Kapelle zu Smilten lassen sie „sine lux sine crux ihre Todten begraben“.

[...] Der Hauptmann von Ronneburg weiss zu berichten, dass im Orte „etliche weren, so sich unziemlich verhielten und grosse abgötterei trieben“.

[...] Dem Hauptmann wie auch dem Pastor wird anbefohlen dafür zu sorgen, dass „in den Capellen nicht gepredigett, zu geschweigen, das einer oder der ander in der meinung wegen abgöttischer opferung ihrer gaben daselbs-

ten hin lauffen und ihre todten begraben möge. So einer an solche örter gefunden werde, so wol eingesessenn alss frembder, durch soldaten nachm Schloss zu bringen und sie zur gebührlichen straff zu ziehen“.

Das. Aufgrund einer Aussage desselben Pastors wird einem Bauer von Blumenhoff, namens Czessel, vorgehalten „wie das er, des Horstenhoffs kruger, die freie Kunst und folgendes Zaubern solle gelernet haben“. Nachdem dieser das bestritten, sagt der Pastor „das der nu zue ihm komme, den sehe er in den Kannen“.

[...] Aus Gross-Roop. Es sei einer im Klein-Roopschen Krüge, der gebe sich für einen Wahrsager aus.

[...] Die Toten werden „an unterschiedlichen Örtern, auch bei der alten Kirchen in dem busche an dem Wege nach Klamann“ begraben.

[...] Aus Kremon [...] „Am grossen Wege sei eine Capell, genandt Annenskahl (Annenskaln), daselbst opfern sie zuweilen geldt, wachs [...].

Das.: Warsager mögen genug sein; er, der Pastor, kenne aber nur einen dem Namen nach.

[...] „Sie hetten viel begrebnussen; die gar fern wohnen, haben sich einen berg elegiret, da sie ihre Todten begraben lassen“.

[...] Aus Segewold. Hier gibt es keine Kapelle, „sondern zue Allasch opfern sie noch ein stückchen Wachs auf Philippi Jacobi tagk“.

[...] Sie haben ihr Begräbnis bei der Kirche. „In Pestzeiten aber were der gebrauch gewest, das sie in die capellen ihre Todten begraben, und weren davor 6 örter, da solches geschehen alss Thomaskirche [...] wie auch Tonniskirche; die andern aber wüste er (der Pastor) nicht zu nennen. Sie begraben zwar ihre Todten alda, opfern aber nicht.

[...] Es sei ein platz auf H. Wellings grund, genandt Loge, dahrselfsten ein Creutz stehet, dahin lauffen die pauren auf Marci Evangelisten tagk und opfern Wachs und geld [...].

[...] wird ein Bauer erwähnt, der über Kranke Segen spreche.

[...] „Aufm Kirchhoff und bei der Ayerschen Capell wie auch bei Simon Iuden Kirche [...] lassen sie ihre Todten begraben. Die, so am Strande wohnen, begraben ihre Todten bei Peters Kirchen [...].

[...] Neuerfmühlen. Auch hier sollen die Leute ermahnt werden „ihre Todten nicht mehr auf die ungewöhnliche Capellen undt bergen, sondern allezeit auf den Kirchhoffen zue begraben“.

Dem Ergebniss der Befragung im Rigaschen Distrikt entsprechend, wird in dem am 12. Mai d. J. verfassten Mandat befohlen „die Capellen unnd Berge auf den Festtagen mit opferung ihrer gaben besuchen, noch ihre Todten anderswo alss auf den gewöhnlichen Kirchhöffen und in den Kirchen begraben“.

RYGOS APSKRITIES ŽEMESNIOSIOS
KONSISTORIJOS TEISĖJO PROTOKOLAS

1637 gegužė

[...] Atsižvelgdamas į tai, kad per pamaldas, skirtas Marijos Dangun Ėmimui ir Nekaltam Prasidėjimui, žmonės užsiiminėja „stabmeldyste“, žemesnioji konsistorija laiko reikalinga tomis dienomis bažnyčią Umurgoje* uždaryti.

[...] Diklių kunigas praneša, kad kai kurie žmonės savo mirusiuosius laidoja „ant kalvų arba šiaip senose, pačių pasirinktose vietose“.

[...] Rubenės žmonės savo mirusiuosius laidoja prie „koplytėlės Baltmuižoje“ be jokių apeigų.

[...] Toje pačioje parapijoje valstiečiai per Šv. Lauryną „susirenką ant mėlynojo kalno“; tai jie, žinoma, neigia: jie to nedarą, nes gresianti griežta bausmė.

[...] Raunos [apskirtyje] esanti viena koplyčia, vadinama Augustino vardu; per Šv. Baltramiejų ir Mykolą joje vykstančios pamaldos, „per kurias valstiečiai stropiai aukoja [...] jų aukos paprastai būna gabalėlis vaško ir sidabrinis šili(n)gas; kryžių ten pilna, bet tai nereiškia, kad jie [ne]užsiiminėja stabmeldyste“.

[...] Smiltėnėje, Raunos apskrityje, Marijos Dangun Ėmimo ir Marijos Nekalto Prasidėjimo dienomis bažnyčioje vyksta pamaldos, „nors jie ir aukoja aukas“.

„Palsmanėje per Šv. Oną taip pat vykstančios pamaldos ir esą aukojama vaškas ir vilnos.

Bluomės dvare esanti koplyčia, kur Šv. Magdalenos dieną vyko pamaldos ir buvo aukojamas vaškas“.

Išvardijama keletas tos pačios parapijos valstiečių, kurie laikomi burtininkais ir žmonėmis, „galinčiais padaryti ir bloga, ir gera“.

[...] Prie koplyčios Smiltėnėje jie „laidoja savo mirusiuosius tamsoje ir be kryžiaus“.

[...] Raunos valdytojas praneša, kad čia esama „keleto žmonių, kurie elgėsi nederamai ir dažnai užsiiminėjo stabmeldyste“.

[...] Ir valdytojui, ir kunigui griežtai įsakoma rūpintis, kad „koplyčiose nebūtų laikomos pamaldos, ypač todėl, kad koks nors žmogus susidarys nuomonę, jog pagoniškai paaukojęs ten kokią nors auką galįs nubėgti ir palaidoti

* Už daugelio Livonijos vietovardžių identifikavimą dėkoju dr. Lilijai Kudirkienei ir habil. dr. Ojarui Bušui. *Red.*

savo mirusiuosius. Jeigu šiose vietose toks, vietinis ar svetimšalis, būtų aptiktas, jį turi kareiviai nugabenti į pilį, kur būtų deramai nubaustas“.

[...] Kaip teigia tas pats kunigas, vienas valstietis iš Bluomės dvaro, vardu Česelis, kaltinamas, „kad jis, Brantės dvaro smuklininkas, galėjęs išmokti laisvojo meno ir paskiau burti“. Kai šis ėmė neigti, kunigas pasakė, „jog dabar ateisias tas, kuriam jis būrė iš alaus putų“.

[...] Iš Straupės. Mažstraupės smuklėje esąs vienas, kuris dedasi pranašautoju.

[...] Mirusieji laidojami „įvairiose vietose, taip pat ir prie senosios bažnyčios krėmuose palei kelią į Klamanius“.

[...] Iš Krimuldos [...] „Prie didžiojo kelio esanti koplyčia, vadinama *An-nenskahl* (arba *Annenskahn*), kur jie kai kada aukoja pinigų, vaško [...]“ Pranašautojų netrūksta; tačiau jis, kunigas, įvardyti galįs tik vieną.

[...] „Laidojimo vietų jie turi daug; tie, kurie gyvena toli, išsirinko vieną kalvą, kur laidoja savo mirusiuosius“.

[...] Iš Siguldos. Čia nėra koplyčios, „bet Alažiuose Šv. Pilypo [ir] Jokūbo dieną jie dar aukoja gabalėlį vaško“.

[...] Jie laidoja prie bažnyčios. „Tačiau maro metais buvęs paprotys mirusiuosius laidoti koplyčiose, ir buvusios šešios vietos, kur taip buvę daroma, tai Tomo [...] ir Tonio (?) bažnyčios; bet kitų jis (kunigas) negalįs paminėti. Šiaip jie savo mirusiuosius laidoja ten pat, bet aukų neneša“.

[...] [Pono] Wellingo žemėje esanti vieta, vadinama *Loge*, tenai stovi kryžius, ir [Šv.] Morkaus evangelisto dieną čia susirenka valstiečiai ir aukoja vaško bei pinigų [...]“

[...] minimas valstietis, kuris užkalbąs ligonius.

[...] Savo mirusiuosius [...] jie laidoja kapinėse ir prie Ėrširo (?) koplyčios (*bei der Ayerschen Cepell*), taip pat ir prie [Šv.] Simono Judo bažnyčios. Tie, kurie gyvena pajūryje, savo mirusiuosius laidoja prie Šv. Petro bažnyčios [...]“

[...] Adažiai. Ir čia reikia žmones įspėti, kad „nebelaidotų mirusiųjų tokiose neįprastose vietose kaip prie koplyčių ir ant kalvų, o visuomet laidotų kapinėse“.

Remiantis apklausos Rygos apskrityje rezultatais, tų pačių metų gegužės 12 d. mandate įsakoma „švenčių dienomis nesirinkti koplyčiose ir ant kalvų ir nenešti aukų, o mirusiuosius visuomet laidoti tik kapinėse ir bažnyčiose“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

VIZITACIJOS KLAUSIMAI

1638 birželio 28

1622 metais Vidžemės superintendentu paskirtas Hermannas Samsonas (1579–1643) pradėjo vykdyti savo pareigas – kas pusmetį rengė bažnyčių vizitacijas. Šiam reikalui buvo išleisti klausimai.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Pakartojami ankstesniuose nuostatuose minimi papročiai (burtininkavimas, žmonių vogimas), tačiau pateikiama ir naujų, iš kurių matyti, kad krikštijant vaikus kviečiama daugiau, negu Bažnyčia numato, krikštatėvių, kad į laidotuves kviečiami kaimynai, o po laidotuvių keliamos vaišės, kad prieš sutuoktuves ir po jų atliekamos „pagoniškos apeigos“, kad tam tikru metu (per prekymečius) ant kalvų arba šiaip lauke atliekami „stabmeldiški aukojimai“. Ši informacija, atrodo, yra surinkta iš vietos gyventojų. Jos patikimumą rodo kiti rašytiniai šaltiniai bei liaudies papročiai. Ir po šiai dienai latviai krikštydami kviečiasi po kelis krikštatėvius, po laidotuvių kelia vaišes, prieš sutuoktuves ir po jų atlieka daug nebažnytinių apeigų.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914, XXIV; Mannhardt, 1936, 493–494.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 493–494.

ARTICULI VISITATIONIS

1638 Iuni 28

Articuli von der Eingepfarreten Bürger vnd Bauerschaft, darauff die Patroni, Pastores, Haupt- vnd Amptleutt zubefragen.

Art. 12. Ob sie auch ihre Kinder lang vngetauffet liegen lassen?

Art. 13. Ob sie auch bei der tauff mehr Gevattern pitten als verordnet?

Art. 15. Ob sie auch noch Abgotterei treiben vnd auff gewisse Zeiten oder Jahrmärckte an gewissen örtern auff hügeln oder in gründen, oder bei den

VIZITACIJOS KLAUSIMAI

Capellen zusammen kommen, ihre abgottische Opffer zu verrichten, vnd wo das Opffer bleibe?

Art. 18. Ob sie zum begrabnüss ihrer Todten auch nicht andere benachbarte pauren einladen?

Art. 19. Ob sie auch nach der Begräbnüss grosse gastereijen halten?

Art. 21. Ob auch etliche vnter ihnen seien, die Gottes Nahmen Missbrauchen mit Zaubereij, Segen, fluchen vnd schworen, vnd ob sie wissen, wer die ienigen seien, so zu den Zauberern vnd Segensprechern lauffen vnd Rath fragen?

Art. 30. Ob auch in der Hochzeit, vor oder nach der Vertrawung, heidnische Ceremonien gebrauchet werden?

Art. 35. Ob auch etliche vnter ihnen seien, die ihre Weiber geraubet vnd ohn Vorwissen vnd willen der Eltern heimlich oder mit gewalt entführet haben?

VIZITACIJOS KLAUSIMAI

1638 birželio 28

Klausimai patronams, kunigams, dvarų valdytojams ir teisėjams apie parapijoms priskirtus miestiečius ir valstiečius.

Str. 12. Ar savo vaikus ilgai laiko nekrikštytus?

Str. 13. Ar krikštydami vaikus kviečiasi daugiau krikštatėvių negu nustatyta?

Str. 15. Ar laikosi stabmeldiškų papročių ir ar atėjus tam tikram metui, pvz., prekymečiui, renkasi tam tikrose vietose ant kalvų ar šiaip lauke arba prie koplyčių atlikti savo stabmeldiškų aukojimų ir kur lieka auka?

Str. 18. Ar laidodami savo mirusiuosius kviečiasi kitus, kaimynystėje gyvenančius valstiečius?

Str. 19. Ar rengia po laidotuvių šermenis?

Str. 21. Ar yra tarp jų tokių, kurie suteršia Dievo vardą burtininkavimu, užkalbėjimais, užkeikimais ir kerėjimais, ir ar jie pažįsta žmonių, kurie bėga pas burtininkus ir užkalbėtojus klausti patarimo?

Str. 30. Ar ir per vestuves, prieš sutuoktuves arba po jų atliekamos pagoniškos apeigos?

Str. 35. Ar yra tarp jų tokių, kurie savo žmonas yra pavogę arba be tėvų žinios ir sutikimo slapta ar prievarta pagrobę?

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

LIVONIJOS KUNIGŲ SKUNDAI,
SVARSTYTI SINODE VENDENE

1638

Livonijos dalį – latviškąją Vidžemę nuo 1629 metų valdė Švedija. Livonijos kunigų sinodas įvyko Vendene (Cēsiuose). Veikiausiai sinode dalyvavo Vidžemės kunigai, nes Livonijos estiškosios dalies kunigai į sinodą rinkosi Dorpate (Tartu).

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Kunigų skunde, kaip ir neseniai išleistuose nuostatuose, minimas burtininkavimas ir mirusiųjų laidojimas prie koplyčių. Toks įprotis susidarė seniesiems ikikrikščioniškiems papročiams susiliejus su krikščioniškaisiais (katalikiškaisiais), prieš kuriuos reformatoriai kovojo su tokiu pat įkarščiu, kaip ir prieš pagoniškuosius.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914, 279; Mannhardt, 1936, 494.

Tekstas iš: Lundström, 1914, 279.

GRAVAMINA DER H. PASTOREN
IN LIEFFLANDT, WELCHE IN DEM SYNODO
ZU WENDEN GEHALTEN

1638

Puncta so die H. H. Pastoren suchen vnd bitten.

[...] Es ist geklagt, dass die Zäuberer vnd andere lasterhefftige Leutte andern zum Abschew nicht gestrafft werden, vnd da sie schon werden eingezogen, so behelt man sie so lange, dass sie entweder dar von lauffen oder gar sterben, auch wol mit gelde sich loss kauffen; daher diss Vnheil entstehet,

LIVONIJOS KUNIGŲ SKUNDAI, SVARSTYTI SINODE VENDENE

dass die Pauren, auch wol Teutsche, die Zauberer consuliren, welches nachbleiben würde, wan sie abgethan wurden.

[...] Auch ist geklagt, dass die Pauren die abgestorbene wider dess Pastoren wissen vnd willen in die Capellen stetten begraben, welches grosse vnordnung gibt. [...]

LIVONIJOS KUNIGŲ SKUNDAI,
SVARSTYTI SINODE VENDENE

1638

Dalykai, kurių siekia ir prašo ponai kunigai.

[...] Skundžiamasi, kad burtininkai ir kitokie nedorėliai kitiems įbauginti nėra baudžiami, o jeigu ir suimami, tai laikomi tol, kol arba pabėga, arba net numiršta, arba išsiperka pinigais; ši blogybė randasi todėl, kad valstiečiai, taip pat ir vokiečiai, eina pas burtininkus klausti patarimo; jeigu burtininkai būtų išnaikinti, ši blogybė išnyktų.

[...] Taip pat skundžiamasi, kad mirę valstiečiai kunigui nežinant ir be jo leidimo laidojami prie koplyčių, o tai kelia didelę netvarką. [...]

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

RYGOS APSKRITIES VIZITACIJOS PROTOKOLAS

1638

Latvių zemēse buvo 3 bažnytinės apskritys – Rygos, Kuoknesės ir Vendenos. Kas pusmetį buvo rengiamos apskričių bažnyčių vizitacijos.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Rygos apskrities, kaip ir Rygos apskrities žemesniosios konsistorijos teisejo, protokole minimi tokie pat senųjų tikėjimų ir papročių reliktai, sumišę su krikščioniškaisiais, kaip ir išvardytieji ankstesniuose nuostatuose: burtininkavimas, mirusiųjų laidojimas krūmuose ir prie koplyčių. Iš šios informacijos aiškėja, kad į druskapūčius ir kitus burtininkus daugiausia kreipiamasi kam nors susirgus.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 497–498.

Literatūra: Kurtz, 1924.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 497–498.

VISITATIONSPROTOKOLL d. RIGAER KREISES

1638

[...] D ü n a m ü n d e. Es wird ein Knecht in Strafe genommen „weiln er sein Weib ohn erfordern des Pastoris begraben lassen“.

[...] Z a r n i k a u. Auf die Frage nach dem Vorhandensein von „Zauberer, Schwartze Künstler und Saltzpaustere“ wird von den Bauern eine verneinende Antwort gegeben.

[...] P e r n i g e l. Auf die Frage, ob unter den Bauern unliebsame Dinge vorkämen, antwortet der Pastor u. a., dass die Zauberer ergriffen und zur Strafe gezogen seien.

[...] Die Bauern selbst sagen dasselbe aus; es sei ihnen jedoch noch ein „Saltzpauster“ im Klein-Roop'schen Krüge bekannt „der vielen Leuten böses thue“.

RYGOS APSKRITIES VIZITACIJOS PROTOKOLAS

[...] Der Pastor von Pernigel berichtet über eine Bäuerin von Cubenhof, die vor einem Jahre mit ihrem kranken Enkelkinde zu einer Zauberin gekommen und habe sie um Rat gefragt; diese habe ihr jedoch nicht helfen können und das Kind sei gestorben. Nun ziehe dieselbe Frau mit ihrem zweiten Enkel umher; sie sei bereits bei der erwähnten „Saltzpausterschen“ gewesen und dann nach Lemsal gegangen, um dort ebenfalls nach einer Zauberin zu suchen. Aus dem Verhör, dem der Sohn der verklagten Bäuerin und die Zauberin selbst unterzogen werden, ergeben sich keinerlei für unseren Gegenstand zu verwertende Einzelheiten. Die Bäuerin wird, weil sie das ungetaufte Kind zur Zauberin, nicht aber zum Pastor gebracht, zu Kirchenbusse verurteilt.

[...] Smiltėn. Der Pastor von Ronneburg klagt über einen Bauern, der einen Lostreiber, der bei ihm gestorben, bei der „Ignats Capellen“, nicht bei der ordentlichen Kirche, habe begraben lassen. Der Bauer, der gemeint hatte, es sei gleichgültig, wo einer begraben würde, wird mit einer Geldstrafe belegt.

[...] Roop. Der Pastor berichtet, dass die Bauern „ihm unwissend ihre Todten mitten im Walde begraben lassen“.

[...] Kremon. Die Bauern von Kremon werden u. a. ermahnt, ihre Toten auf dem Kirchhofe zu bestatten.

RYGOS APSKRITIES VIZITACIJOS
PROTOKOLAS

1638

[...] Daugavgrīva. Nubaudžiamas tarnas, „nes palaidojo žmoną nepakvietęs kunigo“.

[...] Carnikava. Į klausimą, ar nesą kur „burtininkų, šarlatanų ir druskapūčių“, valstiečiai atsako neigiamai.

[...] Liepupė. Paklaustas, ar tarp valstiečių pasitaiką netinkamų dalykų, kunigas, be kita ko, atsako, kad burtininkai esą sučiupti ir nubausti.

[...] Patys valstiečiai teigia tą patį; Mažstraupės apylinkėje jie pažįstą dar vieną „druskapūtį“, kuris žmonėms darąs daug bloga.

[...] Liepupės kunigas praneša, kad prieš metus viena valstietė iš *Cubenhof* nuėjusi su sergančiu vaikičiu pas burtininkę ir prašiusi jos patarimo; tačiau šioji jai negalėjusi nieko padėti, ir vaikas miręs. Dabar ta pati moteris blaškosi su antruoju vaikičiu; ji jau buvusi pas minėtąją „druskapūtę“, o paskiau

RYGOS APSKRITIES VIZITACIJOS PROTOKOLAS

nuvykusi į Limbažius kitos burtininkės ieškoti. Iš apskųstosios valstietės sūnaus bei pačios burtininkės apklausos nepaaiškėja jokių mums vertingesnių smulkmenų. Valstietei, nuvedusiai nekrikštytą vaiką pas burtininkę, o ne pas kunigą, skiriama bažnytinė atgaila.

[...] Smiltėnė. Raunos kunigas skundžiasi vienu valstiečiu, kad šis pas jį mirusį klajūną palaidojęs prie „Ignaco koplyčios“, o ne prie tikros bažnyčios. Valstietis, manęs, kad esą vis tiek, kur žmogus palaidojamas, nubaudžiamas pinigine bauda.

[...] Straupė. Kunigas praneša, kad valstiečiai „be jo žinios savo mirusiuosius laidoja toli miške“.

[...] Krimulda. Krimuldos valstiečiai, be kita ko, įspėjami, kad savo mirusiuosius laidotų kapinėse.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

GEORGAS MANCELIS

1593–1654

GEORGS MANCELIS

Georgas Mancelis (lat. *Georgs Mancelis*, vok. *Manzel*, lot. *Mancelius*) – vokiečių kilmės latvių teologas, kalbininkas, raštijos darbuotojas. Gimė 1593 metų birželio 24 dieną Mežamuižoje (nuo 1937 metų Augstkalnė, Duobelės raj.) liuteronų kunigo šeimoje. Mokėsi Mintaujoje (Jelgavoje) ir Rygoje. 1611–1615 metais studijavo teologiją Frankfurte prie Oderio, Štetine (Ščecine), Rostoke. Nuo 1616 metų – kunigas latvių parapijoje Valėje (*Valle*), 1620–1625 metais kunigavo Sėlpilyje (Jekabpilio raj.).

1625 metais Švedijos karalius Mancelį pakvietė dirbti į Dorpatą (Tartu). Čia jis buvo vokiečių parapijos kunigas, konsistorijos patarėjas, mokyklos inspektorius. Nuo 1632 metų – Dorpat universiteto teologijos profesorius, 1636 metais ėjo ir rektoriaus pareigas. Kuršo hercogo kvietimu 1638 metais persikėlė į Mintaują, kur buvo paskirtas rūmų kunigu. Čia 1654 metų kovo 17 dieną ir mirė.

1631 metais Rygoje išėjo Mancelio knyga *Latviškasis vadovas* (*Lettisch Vademecum* [...]); tai gerokai pataisytas ir papildytas 1586–1587 metų latviško liuteronų katekizmo, giesmių, evangelijų leidimas. 1638 metais Rygoje išleistas Mancelio vokiečių–latvių kalbų žodynas (*Lettus. Das ist Wortbuch, Samt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache*). Medžiaga žodynui rinkta iš raštų ir gyvosios kalbos. Tai pirmas latvių kalbos žodynas (apie 6000 žodžių). Kaip žodyno papildymas išėjo ir *Latvių frazeologija* (*Phraseologia Lettica. Das ist: Täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache*). 1654 metais išėjo didžiausias Mancelio veikalas *Latviškoji postilė* (*Lang-gewünschte Lettische Postill*), kuri buvo leidžiama iki pat XIX amžiaus pradžios.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Georgo Mancelio *Žodynas* latvių religijai ir mitologijai reikšmingas tuo, kad jame pateikta daug senąją mitologinę reikšmę turinčių žodžių arba žodžių, susijusių su senaisiais papročiais ir mitologija, tačiau, įvedus krikščionybę, pritaikytų naujoms sąvokoms reikšti. Visų pirma čia minėtini mitinių būtybių ir neva mitinių savybių turinčių asmenų vardai (*Leetohns* – „slogutis“, *Puhkis* – „aitvaras“, *Dwehrghis* – „nykštukas“, *Kaehms* – „vaiduoklis“, *Raggana* – „ragana“, *Laume* – „laumė“, *Burrwis*, *Šieļohtneex* – „burtininkas“, *Burrwe* – „burtininkė“), mitinę prasmę turinčių veiksmų, laikotarpių pava-

dinimai (*burrt* – „burti“, *fieloht* – „spėti ateitį“, *ladeht* – „keikti“, *Willka-Mehnes* – „gruodžio mėnuo“ ir kt.), švenčių ir mitinių personažų vardai, kuriais krikščionybės skelbėjai Latvijoje pavadino savo šventes ir mitinius personažus (*Deews* – „Dievas“, *Waells* – „velnias“, *Aellkadeews* – „dievaitis“, *Dwehfjele* – „siela“, *Kurrtzemi* – „Užgavėnės“, *Leldeena* – „Velykos“, *Waffara-fwehtki* – „Sekminės“ ir kt.). Mancelio *Žodyne* pasitaiko ir tokių žodžių, kurie gyvojoje latvių kalboje reiškia kokį nors gamtos reiškinių, objektą ar šiaip kokią bendrinę sąvoką ir kartu mitinę būtybę ar mitinį terminą, pvz., *Paehrkohns* – „perkūnas“, *Auffecklis* – „aušrinė“, *Warra-wiexne* – „vaivorykštė“, *Laimė* – „laimė“ ir kt.

Kai kurios Mancelio minimos latvių mitinės būtybės ir šventės (slogutis, aitvaras, vilkatas) jau buvo apibūdintos Pauliaus Einhorno „Stabmeldystės paneigime“ (1627) ir „Latvijos pertvarkyme“ (1636), tačiau vargu, ar Mancelis šiais veikalais naudojosi, nes nepaminėjo daugelio kitų ten esančių mitinių būtybių ir švenčių (daržo, lauko, miško ir kt. motinų, Kūčių ir kt.).

Latvių frazeologijoje pakartojama visa mitinę prasmę turinti *Žodyno* leksika, kuri dar paaiškinama daugiausia iš gyvosios kalbos imtais posakiais. Iš šių posakių ryškėja mitinių žodžių semantika. Pavyzdžiui, iš posakių apie aitvarą matyti, kad buvo tikima, jog aitvarus laiko žmonės, kad tokie žmonės susidėję su velniu ir pan. Pasitaiko ir naujų mitinę prasmę turinčių žodžių, švenčių pavadinimų (*Willkat3* – „vilkatas“, *Jaņa Deena* – „Joninės“, *Lappa Deena* – „Pilypo Jokūbo diena“, *Wellolaix* – „Vėlinės“ ir kt.). Nemažai posakių, susijusių su liaudies papročiais, tikėjimais, liaudies medicina, meteorologija (tikima, kad žmogui sekasi arba nesiseka su gyvuliais, kad avis reikia kirpti per jaunatį, kad jei vabalai skraido, būsiančios šiltos naktys, kad žmogus žagsi, kai kas nors jį mini, ir pan.). Senajai latvių pasaulėžiūrai suprasti reikšminga jau pati leksikos ir posakių visuma bei jos išdėstymas, jeigu tik jis nėra per daug paveiktas analogiškų kitų tautų leidinių. Įdomu, kad „pirminiai gamtos elementai“ išdėstomi pradedant nuo ugnies, oro; pateikiama labai daug posakių, skirtų dangaus, oro reiškiniams ir objektams apibūdinti (saulei, mėnuliui, žvaigždėms, griautiniui, lietui, vėjams, orų permainoms). Galbūt tai rodo, kad seniau latviai ypač daug dėmesio skyrė dangaus reiškiniams ir kad dangaus sfera užėmė svarbią vietą jų pasaulėžiūroje ir mitologijoje. Norint atspindėti šį latvių pasaulėžiūros bruožą, ištiesai pateikiamas *Frazeologijos* 35-as skyrius, iš kitų skyrių pateikiama ir tokios leksikos, kuri neturi tiesioginės mitinės prasmės.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mancelius, 1638; Günther, 1929.

Literatūra: Günther, 1929, 7–14; LLV, 1959, 357–370; Zemzare, 1961, 11–63; Ozols, 1965, 152–204.

Tekstas iš: Günther, 1929, 7–14.

GEORGAS MANCELIS

Lettus. Das ist Wortbuch
1638

Erster Theil

A

Aberglaub / **Aellkadeewiba**. [P. 15, 76.]
Abgott / **Aellkadeews**. [P. 15.]
Der Alp / die Mahr / **Leetohns**. [P. 19.]
wilder Antvogel / **Raudawe**. [P. 21.]

Auffgang der Sonnen / **Auftrins** /
rietapuffe/ kur **Saule laet3**. [P. 23.]

B

be3aubern / **ap-burrt** / **noburrt**.
be3auberung / **noburrschana** /
apburrschana. [P. 33.]
boeje Geift / Teuffel / **Waells** / **nelabbs**
Gharrs. [P. 39.]

CH

Chri3t-Monat / **Willka-Mehnes**. [P. 44.]

D

Doñer / **Paehrkohns**. [P. 48, 186.]
doñern / **Paehrkohns duhds** / **ruht3**.
[P. 48.]
Drach / **Puhkis**. [P. 49.]

E

Ehe / **lauliba**.
Eheberedung / **faderribas**.
Ehebrechen / **laulibu parlauf**.
Ehebrecher / **laulibas Parlaufetais**.
Eheweib / **laulata Seewa**.
Ehemann / **Laulaht3 Wiers**. [P. 51.]

F

faften / **ghaweht**.
die faften / **ghawene**.

Lettus. Tai yra 3odynas
1638

Pirma dalis

prietaurai (*vok.*), stabmeldystė (*latv.*)
dievaitis, dievukas
slogutis
laukinė antis (*vok.*), „raudotoja“ (*latv.*) –
klykuolė [antis]
saulėtekis (*vok.*), aušra; ryto pusė; kur saulė
teka (*latv.*)

u3burti
u3būrimas

piktoji dvasia, velnias (*vok.*), velnias, nelaba
dvasia (*latv.*)

Kristaus mėnuo (*vok.*), vilko mėnuo (*latv.*) –
gruodis

griaustinis (*vok.*), perkūnas, griaustinis
(*latv.*)
griausti (*vok.*), Perkūnas dunda, urzgia
(*latv.*)
aitvaras; slibinas

santuoka
sutartuvės
sulau3yti santuoką
svetimautojas
„sutuokta moteris“ (*latv.*), sutuoktinė
„sutuoktas vyras“ (*latv.*), sutuoktinis

pasninkauti
gavėnia

Faſtnacht / **Kurrtzemi**. [P. 57.]
 Feſt / **Šwaetki**.
 Feſthalten / **Šwaetkus turreht**. [P. 59.]
 Finſternueß / **Tumſſiba**.
 finſternueß der Sonnen vñ des Monſ /
faules und Mehneß maitaſchana.
 [P. 60.]
 Fluch / **Ladeſchana / Lahſta**.
 fluchen / **ladeht**.
 verfluchen / **noladeht**.
 verflucht / **noladaehtz**. [P. 62.]

G

Gefahr / **Nhelaime / Lixta / Baehdi**.
 [P. 71.]
 Geſpenſt / **Kaehms**. [P. 75.]
 Glueck / **Laime**.
 unglueck / **Nhelaime / Nhelaimiba**.
 [P. 77.]
 GOtt / **Deews**.
 Goettlich / **Deewiſks**.
 Gottheit / **Deewiba**.
 Goetz / **Aellkadeews**.
 Goetzendiener / **Aellkadeewa-Kallps**.
 Goetzendienſt / **Aellkadeewiba**. [P. 78.]
 Guckuck / **Djaeggufe**. [P. 81.]

H

Hell / **Elle**. [P. 87.]
 Hex / 3auberer / **Burrwis**.
 Hexerey / **Burrwiba**.
 Hexenwerck / *faſcinum*, **Apmanefchana**
 [P. 89.]
 heilig / **fwaehtz**.
 Heiligkeit / **fwehtiba**.
 geheiligt / **fwehtietz**.
 heiligen / **fwehtiet**. [P. 90.]
 Himmel / **Debbeß**.
 himliſch / **debbefkiegs**.
 vom Himel herab / **no Debbeß**. [P. 91.]
 Hoff vmb den Mon / **Dahrß apkahrt to**
Mehnes. [P. 92.]

K

Kerbelkraut / **Kehrwels**. [P. 101.]
 Kerbholtz / **Burrtajkohx / Burrtta**. [P. 101.]

Užgavėnės
 šventė
 švėsti šventę
 tamsa
 „saulės ir mėnulio gadinimas“ (*latv.*),
 saulės ir mėnulio užtemimas

keikimas; prakeiksmas
 keikti
 prakeikti
 prakeiktas

nelaimė, neganda, bėda

šmėkla, vaiduoklis
 laimė
 nelaimė; nedalia

Dievas
 dieviškas
 dievybė
 dievaitis, dievukas
 dievaičių, dievaičio tarnas (stabmeldys)
 stabmeldystė
 gegutė

pragaras
 burtininkas
 burtai, kerai
 [burtų] apgavystė

šventas
 šventenybė
 pašventintas
 šventinti, laiminti
 dangus
 dangiškas
 iš dangaus
 „sodas“ (vainikas) apie mėnulį (mėnulio
 drignė)

builis
 rentlazdė (lazda su paženklinimais)

Klag / **Schaelofchana**. [P. 102.]
kreiß vmb den Mon / **Dahrß apkahrt**
Mehneß. [P. 107.]

gailestis, gaudulys
„sodas“ (vainikas) apie mėnulį (mėnulio
drignė)

L

Leich / **Mirrohns**.
Leichtbefattung / **Behres**. [P. 115.]

numirėlis
laidotuvės

M

Wolffs-Monat / *December*, **Willka-Mehnes**.
Morgenroete / **rietafarrkani**.
Morgenftern / **Auffecklis**. [P. 126.]

vilko mėnuo, gruodis
„ryto raudonis“, aušra
Aušrinė (žvaigždė)

O

Oftern / **Leldeena**.
Oftwind / **Auftrina-wehfch** /
rietas-wehfch. [P. 135.]

„didžioji diena“, Velykos
ryto, aušros vėjas; rytų vėjas

P

Pfingften / **Waffara-fwehtki**. [P. 136.]

„vasaros šventė“, Sekminės

R

Regenbogen / **Warra-wiexne**. [P. 141.]

vaivorykštė

S

wahrjagen / wicken / **fjeloht**.
Wahrjager / **Sjelohtneex**.
weiffjagen / **nakoſchas leetas papreekfche**
fatziet. [P. 148.]
ſchmehen / **apfmeet** / **neewaht** / **nitzinaht** /
lammaht / **iſlammaht**.
Schmeher / **Lammatais**. [P. 158.]
ſchretzel / wann einer meinet / zu nacht
gedruckt werden / **Leetohns**. [P. 162.]
Seel / **Dwehfjele**. [P. 165.]
Sonn / **Saule**.
Sonnen wende / **Saules-waehrffums**.
[P. 170.]

burti (spėti ateitį)
burtininkas (ateities spėjikas)
pranašauti (*vok.*), būsimus dalykus iš
anksto pasakyti (*latv.*)
koneveikti, niekinti, plūsti, iškeikti
plūdikas
kai kas nors tariasi naktį esąs sloginamas
(*vok.*), slogutis
dvasia, siela
saulė
„saulės atsigręžimas“, saulėgrįža

T

Teuffel / **Waeells**. [P. 182.]
Tod / **Nahwe**. [P. 186.]

velnias
mirtis

U

Unhold / 3auberer / **Burrwis**. [P. 195.]

nelabasis, nedorėlis; burtininkas (*vok.*),
burtininkas (*latv.*)

W

wehen / *flare*, **puhft** / **dwaffschu laift**.
anwehen / **us-puhft** / **dwaffschu us-laift**.
[P. 199.]

weihen / heiligen / **Deewa ghodà dohdt**.

entweihen / **Deewam attraut** / **attjembt**.
[P. 204.]

weißagē / **nakoſchas leetas papreekſche**
fatziet.

Weißjager / **kaſ nakoſchas leetas**
papreekſche facka. [P. 206.]

Vngewitter / **nhelabs ghaiſ** / **waehttra**. /
Auka. [P. 212.]

wunder / **brienums**.

wunderbar / **brieniegs**.

sich verwundern / **brienoteeſ**.

verwunderung / **brienofchana**. [P. 214.]

Z

3auberer / **Burrwis**.

3auberin / **Burrwe**.

fliegende 3auberin / **Raggana** / **Laume**.

3auberey / **Burrwiba** / **Burfchana**.

ver3aubern / **ap burrt** / **noburrt**.

3aubern / **burrt**. [P. 217.]

3werg / **Dwehrghis**. [P. 222.]

pūsti, dvasią (kvapą) leisti
užpūsti, dvasią (kvapą) užleisti

išventinti (*vok.*), Dievo garbei atiduoti
(*latv.*)

išniekinti, suteršti (*vok.*), išplėšti, atimti iš
Dievo (*latv.*)

pranašauti (*vok.*), būsimus dalykus iš
anksto pasakyti (*latv.*)

pranašautojas (*vok.*), kas būsimus dalykus
iš anksto pasako (*latv.*)

blogas oras, audra, vėtra

stebuklas

nuostabus; stebuklingas

stebėtis

stebėjimasis, nuostaba

burtininkas

burtininkė

skraidanti burtininkė (*vok.*), ragana; laumė

burtai; būrimas

užburti

burti

nykštukas

Phraseologia Lettica

1638

Ander Theil

Caput primum

GOTT / **Deews.**Ein Geift / **taß Gharrß.**Der hoechfter GOtt / **Deews auxtais.**Der allmaechtiger GOtt / **taß wißfowaldiex****Deews.** [P. 225.]Die Gottheit / **ta Deewiba.** [P. 226.]der Teuffel / **taß Waellß.**der boeße Geift / **taß ļauns Gharrs.**die Helliſchen Geiſter / **Elles-gharri / tee****Gharri Elleh** (*letticiſmus, pro eekſchan*
Elles).Der boeße Feind / **taß ļauns Eenaidneex.**der Verſucher / **taß Kahrdenataiß.**Ein Geipenft / **Kaehms.**der Drach / **Puhkis.**

Wer einen Drachen helt / der ehret den

Teuffel jelbft / **kaß Puhki turr / taß****zeeni pat Waellu.**Er helt einen Drachen / **winyam Puhkis.**

[P. 228.]

Cap. III

Die Seele / **ta Dwehffjele.** [P. 232.]der Ohdem / **ta Dwaffcha.** [P. 233.]

Cap. IV

eine Leiche / **Mirrons.** [P. 236.]

Cap. V

wer weiß wer an mich gedenckt / das

ich ſo hißſche / **kaß ſinna kaß mannis****pee-min / ka mann Schaggus raufta /**

Iſt eine gemeine Einbildung bey dem

Bawerjmann. [P. 253.]

Athem / **Dwaffcha.** [P. 256.]

Cap. VI

Lebendig Ereatur* / *animal*, **raddita leeta /****kattrā dſiewo / kattrai Dweffjele gir /***aliās, Swaehrs / Lohps.*

Latvių frazeologija

1638

Antra dalis

Pirmas skyrius

Dievas

dvasia

aukštasis Dievas

visagalis Dievas (*vok.*), visavaldis Dievas(*latv.*)

dievybė

velnias

piktoji dvasia

pragaro dvasios; dvasios pragare:

leticizmas vietoj „pragaro viduj“

piktasis priešas (velnias)

gundytojas

šmėkla, vaiduoklis

aitvaras; slibinas

Kas laiko aitvarą, tas gerbia patį velnią

Jis turi aitvarą

dvasia, siela

dvasia, kvapas, alsavimas

numirėlis

Kas žino, kas mane mini, kad mane

tampo žagsulys. (Įprastinis kaimiečio

įsivaizdavimas.)

dvasia, kvapas, alsavimas

gyvas padaras (*vok.*), gyvūnai, sukurti

dalykai, kurie gyvi, kurie dvasią turi;

kitai: žvėris, gyvulys (*latv.*)* Ereatur – turėtų būti *creatur*. Vert. *past.*

Er hat GOtt lob ein gut theil Viehe /
winjam palldees Deewam (ghohtz
Thaewam) labba teeffa Lohpo.
 Er hat kein Glueck mit Vieh / **nhe gir**
winjam laime ar Lohpeem; nhe
isdohdahß winjam lohpi. [P. 265.]
 die Raben pflegen die Kinder im Kropffe
 weg zu tragen / die jhren Eltern
 vngedorfam find / **tee Kraukli tohß**
Baehrnus Kahxly noft-naeß / kattri
Thaewu vnnd Maht nhe klauffa. [P. 267.]

Cap. VII

die Schaafe fcheren / **Awis nozirpt.**
 wie oft werden die Schaafe im
 Jahr gefchoren? / **zeek reifas**
Ghaddus-kahrta Awis zaehrp?
 drey mahl / **trieß reifas.**
 ein mahl vmb Jacobi / das ander Mahl vmb
 Andreæ / das dritte mahl vmb Georgij /
Ween reis ap Jaecopa deenu / ohtru
reifu ap Andreem / treffschu reifu ap
Jurgheem.
 Im alten oder neuen Mond? / **watzà wai**
jaunà Mehneffy?
 Im neuen / **jaunà.** [P. 269.]

Cap. IIX

eine wilde Endte / **Raudawe.**
 Roggen-Vogel / mit langen Fueßfen /
Sehjas-puttnis / Tittillbis. [P. 278.]
 Wiedehopff / **Badda-djaeggufe.**
 Kuckuck / **Djaeggufe** [P. 279.]

Cap. IX

GOthelff / geb glueck zum fischen /
Deews pallieds fweioht.
 habt jhr gut glueck beym fischen? / **gir**
jums labba laime fweioht?
 Jo hin / **tadai pußlieds / pamafam.** [P. 284.]

Cap. X

Roßkaefer / **Wabbole.**
 die Alten jagen / wann die Roßkaefer des
 Abends fliegen / jollen warme Nachte
 erfolgen: **Waetzi Łaudis facka / kad**

Jis, ačiū Dievui (garbė Tėvui), turi daug
 gyvulių

Jis neturi laimės su gyvuliais; jam nesiseka
 gyvuliai

Juodvarniai gūžyje nusineša tuos vaikus,
 kurie tėvo ir motinos neklauso

avis kirpti
 Kiek kartų per metus avys kerpamos?

tris kartus
 vieną kartą apie Jokūbo dieną, antrą kartą
 apie Andrių, trečią kartą apie Jurgines

kai senas ar kai jaunas mėnuo?

kai jaunas

laukinė antis (*vok.*), „raudotoja“ (*latv.*)
 (klykuolė [antis])
 „rugių paukštis“ su ilgom kojom (*vok.*),
 „sėjos paukštis“, tilvikas (*latv.*)
 „bado gegutė“ (*latv.*), dudutis, tūtlys
 gegutė

padėkdiev, duok sėkmės žvejoti (*vok.*),
 Dieve padėk žvejoti (*latv.*)
 Ar turite gerą laimę (t. y. kaip jums sekasi)
 žvejoti?
 pusėtinai, pamažėle (šiaip taip)

mėšlavabalis (*vok.*), vabalas (*latv.*)
 Seni žmonės sako: jei vabalai (*vok.*: mėšla-
 vabaliai) vakarais skraido, tai būsiančios
 šiltos naktys

**Wabboles wackarohß ſkraida / tad
filltas Nactis aeſſofſchas [P. 292.]**

Schlang / Tſchuhßka / Saltis / Tahrps.

Blindſchleich / Ghlohdaens.

Natter / Ohdſe.

ſihe dich fuer / da liegt eine Schlange /

**ſarrghayeeß / the gir Tſchuhßka /
Salltis.**

Schlangenhaut / Sallſcha-Ahda.

Ich hab eine Schlangenhaut gefunden /

eß attraddu Sallſch-Ahdu.

ein Hundſwurm / Suñna-tahrps.

wo haben die Hunde einen Wurm? /

kur Suñniem Tahrps?

vnter der ſungen / appackſch Mehles.

wann den jungen Hunden der Wurm

vnter der ſungen geſchnitten vnd weg
genommen wird / ſo werden ſie nichttoll / **kad jauniem Suñniem Tahrps****appackſch Mehles kłuhſt ghreeſts****vnnnd attjaembts / tad tee nhe tohp****tracki. [P. 294.]**

gyvatė; žaltys; kirmėlė

gluodenas

gyvatė, angis

Pasisaugok: štai gyvatė/žaltys

gyvatės/žalčio išnara

Aš radau gyvatės/žalčio išnarą

„šuns kirmėlė“

Kur šunims būna kirmėlė?

po liežuviu

Jei šunyčiams išpjaunama kirmėlė iš po

liežuvio ir išmetama, jie nebepasiunta

Cap. XI

das Fewr zuſcharren / Vgguni aprauſt.

[P. 297.]

ugnį apžerti

Cap. XVI

Merrettich / swaeti Ruttki /

Mahra-Ruttki.

Haberrauten / Deewa-kohžini. [P. 330.]

krienai, „šventi ridikai“, „Marijos ridikai“

(latv.)

diamedis, „Dievo medeliai“ (latv.)

Cap. XIX

kleiden / gherbt.

Gott kleidet die Blumen / Deews gherb

tohß Pugkus. [P. 334.]

aprengti

Dievas aprengia gėles

Cap. XXIII

Schlangenköpfe / Ohdſchghallwiñi.

[P. 352.]

gyvačių galvutės (moterų papuošalas ar

tualetų reikmuo)

Cap. XXXI

Beinhauß / Kaula-kambaris.

mit zu Grabe gehen / Mirroni pawaddiet.

Todten beſingen / Mirroni apdſeedaht.

Ich war zur Begräbnis / eß biju Behrehß.

[P. 372.]

„kaulų kamara“ (patalpa iškastiems

palaidotųjų kaulams laikyti)

lydėti mirusį

apgiedoti mirusį

Aš buvau laidotuvis

Cap. XXXV

das Fewr / **Vgguns** / *Wallh. Seelo. Ghuns.*
die Luft / **Ghaiß.**

das Waffer / **Vdens.**

die Erde / **Semme.**

der Himmel / **Debbeß.**

die Wolcken / **Paddebbes.**

der Stern / **Swaigfne.** [P. 377.]

ein Comet / **Aftita Swaigfne.**

es hat ein Comet sich jehen laffen /

Aftita Swaigfne rahdijuffeeß.

die Sonne / **Saule.**

der Sonnen hitze / **Saules-karrftums.**

die Sonne fcheinet / **Saule fpied.**

die Sonne gehet auff / **Saule vs-eet / vslätz.**

die Sonne gehet vnter / **Saule no-eet.**

der Mond / **Mehneß.**

der Newmond / **jauns Mehnes.**

erfte Viertheil / **pirrma zätturte.**

halber Mond / **puß Mehneß.**

Vollmond / **pills Mehneß.**

letzte Viertheil / **pehdeis ghalls.**

Sonnenfinfterniß / **Saules maitafchana.**

Mondfinfterniß / **Mehneß maitafchana.**

ein Monat / **Mehneß.**

Licht / **Ghaißchums / Spiedums.**

Finfterniß / **Tumffiba.**

Schatten / **Ähna.**

Demmerung / **Pakrehßlis.**

Morgenftern / **Riets-fwaigfne / Aufffeklis.**

Abendftern / **Wackara-fwaigfne.**

das Siebengeftirn / **Seetings.**

der Mond gehet auff / **Mehneß vs-eet.**

die Sonn oder der Mond ift jchon ziemlich

hoch / **ta Saule / jeb taß Mehneß gir**

jaw ghann auxte. [P. 378.]

der Hoff vmb die Sonne oder den Mond /

dahrß apkahrt to Saul / jeb Mehneß.

ein Regenbogen / **Warrawiexne /**

Darrdedfis.

Wolckicht / **apmahziß ghaiß.**

Nebel / **Migglä.**

nebelicht Wetter / **Migglains Ghaiß.**

der Auffgang / **Rieta-puffe / Austrins.**

ugnis

oras

vanduo

žemė

dangus

debesis

žvaigždė

kometa, „uodeguota žvaigždė“ (*latv.*)

Buvo pasirodžiusi kometa/uodeguota

žvaigždė.

saulė

„saulės karštis“, kaitra

saulė „spindi“ (*latv.*) – šviečia

saulė užteka – „užkyla“, „užšoka“ (*latv.*)

saulė nusileidžia

mėnulis

jaunas mėnulis

pirmas ketvirtis

„pusmėnulis“ (priešpilis)

pilnas mėnulis (pilnatis)

paskutinis ketvirtis (*vok.*), „paskutinis

galas“ (*latv.*) (delčia)

saulės užtemimas, „saulės gadinimas“ (*latv.*)

mėnulio užtemimas, „mėnulio gadinimas“

(*latv.*)

mėnuo

šviesa, šviesumas; spindesys

tamsa, tamsybė

šešėlis

prietema

ryto žvaigždė, Aušrinė

vakarinė žvaigždė

Sietynas

mėnulis „užkyla“ – užteka

Saulė/mėnuo jau yra ganėtinai aukštai.

„sodas“ (vainikas) apie saulę arba mėnulį

(*drignė*)

vaivorykštė

debesuota, apniukęs oras

rūkas

miglotas oras

„ryto pusė“, rytai

der Niedergang / **Wackara-puffe**.
 der Mittag / **Widdufdeena-puffe**.
 Mitternacht / **Widdufnacks-puffe** /
 vs **Juhres puß**.
 Vngewitter / **Wähtris** / **nicknis Ghaiß**.
 groß Vngewitter / **leeli Auki**.
 das Schneetreiben / **Weja-puttni**.
 gut Wetter / **labbs Ghaiß**.
 klar Wetter / **ſkaidris Ghaiß**.
 still Wetter / **rahms Ghaiß**.
 was iſt für Wetter drauffen? / **kahtz Ghaiß**
ara?
 es wird heut ein heiß Wetter ſeyn /
ſchodeen buhß karřts Ghaiß.
 Regen / **Leetus**.
 es regnet / **leetus lieft**.
 Platzregen / **ſtippris Leetus**.
 Staubregen / **ſmallx Leetus**.
 Waſſerblaſe / **Vdenſpuhßlis** / **Burrbulis**.
 [P. 379.]
 es hat den gantzen Tag geregnet / **ſauru**
Deenu lijiß.
 Hagel / **Kruſſa**.
 Es hagelt / **Kruſſa kriet**.
 der Hagel hat groffen ſchaden gethan /
Kruſſa leelu Ghräku darrijuffi.
 der Hagel hat viel Korn niederſchlagen /
Kruſſa dauds Labbibu noſituffi.
 der Sonnen hitze / **Sauleſkarřtums**.
 nun brennets rechtſchaffen / **ghan nu**
fuht.
 Kälte / **auxtums** / **falltums**.
 Ich friere / man gir auxt / **eß fallſtu**.
 wärme / **ſilltums**.
 Reiff / **Sallna**.
 kalt Waſſer / **falltz** / **auxts Vdens**.
 Eiß / **Läddus**.
 es hat dieſe Nacht ein Finger dick Eiß
 gefroren / **ſcho Nackti Pirrxta-beefumu**
Läddus fallis.
 Schnee / **Sneegs**.
 es ſchneyet / **Sneeg**.
 Thaw / **Raffa**.
 Donner / **Pährkohns**.
 es donnert / **Pährkons rieb** / **ruhtz** /
ghraufch.

„vakaro pusė“, vakarai
 „vidudienio pusė“, pietūs (pasaulio šalis)
 „vidunakčio pusė“, „jūros link“

audra, „piktas“ (blogas) oras
 smarki audra, vėtra
 pūga, „vėjo pustymas“
 geras oras
 „aiškus oras“, giedra
 tykus oras
 Koks lauke oras?

Šiandien bus „karštas oras“ (bus karšta)

lietus
 „lietus lyja“
 smarkus lietus
 dulksna, „smulkus lietus“
 „vandens pūslė“, burbulas

Kiaurą dieną lijo

kruša
 „kruša krinta“
 Kruša padarė „didelę nuodėmę“ – daug
 žalos
 Kruša išmušė daug javų

kaitra, „saulės karštis“
 Kaip reikiant šutina

šaltis
 man šalta, aš šąlu
 šiluma
 šalna
 šaltas vanduo
 ledas
 Šią naktį piršto storio ledas užšalo

sniegas
 sninga
 rasa
 griauštinis, perkūnas
 perkūnas dunda, urzgia, griaudžia

es donnert /tarck / **Pährkons** /stippre fitt.

es hat eingefchlagen / **Pährkons ee-ſpehre.**
der Blitz / **Sibbins.**

es blitzet / **Sibbīnus mätt.** [P. 380.]

Erdbeben / **Semmes trieffeſhana.**

es wird Licht / Tag / **Ghaiſch tohp** /

Deena auſt.

es wird Abend / **wackars nahk** / **tohp.**

der Wind / **Wehſch.**

gut Wind / **labbs Wehſch.**

der Wind iſt gar entgegen / **Wehſch itt**

prettie / **paſchà waighà.**

es freuret mit dem Winde / **ar Wehju**

fallſt.

es wird dewen / **attkal kuffieß.**

es dewet / **kuhſt.**

/tarcker Wind / **leels** / **ſtippris Wehſch.**

Oftwind / **Rieta-wehſch.**

Weſtwind / **Wackara-wehſch.**

Südwind / **Pußdeena-wehſch** / **Tahrpins.**

Nordwind / **Seemela-wehſch** / **Seemelis** /
Juhres-wehſch.

waß in der Lufft ein Fewr wiederſcheinet /
Blahſme. [P. 381.]

Cap. XXXVI

Sonnenwende / **Saules-attlehkſhana.**
[P. 382.]

Sontag / **ſwehdeena** / **fwäta Deena.**

Feyertag / **ſwähtha deena.**

vnglückhaffter Tag / **nhelaimigha Deena.**

heilig Abend / **fwähtz Wackars.**

Weihenachten / **Seemas-fwähtki.**

New Jahr / **Attſwehtes.** Aljo nennen ſie
Dominic. Quaſimodogeniti, Feſt. Trinit.
[P. 383.]

Faſtnacht / **Waſtlawiņi** / **Kurrtzemi.**

Grün Donnerſtag / **leela ſettur-deena.**

/till Freytag / **leela Peekdeena.**

Oftertag / **Leeldeena.**

Pfingſten / **Waſſara-fwähtki.**

Verkündigung Mariae / **Kahpoſta Mariņa.**

stipriai griaudžia (*vok.*), „Perkūnas
smarkiai muša“ (*latv.*)

trenkė, „Perkūnas įspyrė“

žaibas

žaibuoja, „žaiBUS mėto“ (*latv.*)

žemės drebėjimas

darosi šviesu (*vok.*), švinta, aušta diena
(*latv.*)

vakaras ateina/darosi

vėjas

palankus vėjas

vėjas visai priešais/į pat veidą

šąla su vėju

darosi atlydys, „vėl tirps“ (*latv.*)

tirpsta

didelis/stiprus vėjas

rytų vėjas, „ryto vėjas“ (*latv.*)

vakarų vėjas, „vakaro vėjas“ (*latv.*)

pietų vėjas, „pusiaudienio vėjas“ (*latv.*),
„kirmėlinis“ (*latv.*)

šiaurės vėjas, šiaurys, „jūros vėjas“ (*latv.*)

„kai ore ugnis atsispindi“ (*vok.*), pašvaistė

saulėgrįža, „saulės atšokimas“ (*latv.*)

sekmadienis, „šventa diena“ (*latv.*)

šventadienis, „šventa diena“ (*latv.*)

nelaiminga diena

„šventas vakaras“ (Kūčios)

Kalėdos, „žimos šventė“

Naujieji metai, „atšvenčiai“ (*latv.*). Taigi
jie taip vadina sekmadienį po Kalėdų.
Trinit.

Užgavėnės

„žalasis ketvirtadienis“ (*vok.*), Didysis
ketvirtadienis

„tylusis penktadienis“ (*vok.*), Didysis
penktadienis

Velykos, „didžioji diena“ (*latv.*)

Sekminės, „vasaros šventė“ (*latv.*)

Apreiškimo diena, „kopūstų Marelė“ (*latv.*)

Mariæ Himmelfahrt / **leele Mari.**

Mariæ Geburt / **maje Mari.**

S. Johannis Tag / **Jaņa Deena.**

Philip. Jacobi / **Lappa Deena.**

aller Seelen Tag / **Wellolaix / Semmlickas.**
[P. 384.]

Morgenröte / **Auffeklis.** [P. 385.]

Cap. XLI

der Alp / die Mahre / **Leetohns.** [P. 395.]

die Kröte im Halfe / **Warrde Kacklà**
[P. 396.]

Cap. XLV

3auberer / **Burrwis.**

3auberinne / **Burrwe.**

fliegende Huren / **Ragganas / Laumes.**

Warwolff / **Willkat3.** [P. 404.]

Marijos Dangun Ēmimo [diena], „didžio-
sios Marinės“ (*latv.*) (Žolinė)

Marijos Gimimo [diena], „mažosios
Marinės“ (*latv.*) (Šilinė)

„Janio diena“, Joninės

Jokūbinės, „lapų diena“ (*latv.*)

Visų Šventųjų diena (*vok.*), „vėlių metas“
(*latv.*), Vėlinės

aušra (*vok.*), Aušrinė [žvaigždė] (*latv.*)

slogutis

„varlė gerklėje“ (*tokia liga*)

burtininkas

burtininkė

„skraidančios paleistuvės“ (*vok.*), raganos;
laumės

vilkatas

Vertė LILIJA KUDIRKIENĖ

KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

1638 birželis, 1640, 1641

Kuoknesė (Latvija) – latgalių gyvenvietė su pilimi Dauguvos dešiniajame krante. 1562–1569 metais Kuoknesės sritis priklausė LDK, 1569–1629 metais – Lenkijos ir Lietuvos valstybei, nuo 1629 metų – Švedijai.

Visos šios Kuoknesės bažnytinės apskrities vizitacijos vyko panašiai kaip Rygos apskrities vizitacija.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Kuoknesės apskrities vizitatoriai 1638 metais „stabmeldystės“ likučių tikriausiai ieškojo remdamiesi anksčiau išleistaisiais nuostatais, todėl ir paminėjo tik juose nurodytus dalykus: burtininkavimą, laidojimą prie koplyčių ir krūmuose, vaško ir pinigų aukojimą. Tačiau vizitacijos protokole šie dalykai labiau konkretizuojami. Pavyzdžiui, iš protokolo matyti, kad buvo aukojama Šv. Jurgio dieną, kad burtininkai užsiiminėjo pranašavimais, nėsčių moterų gydymu, taip pat juodąja magija (į juos kreipiamasi norint pakenkti kaimyno gyvuliams).

1640, 1641 metų protokoluose minima panaši informacija, kaip ir ankstesniuose šaltiniuose: burtininkavimas, laidojimas krūmuose ir miškuose, vėlių maitinimas, vaikų perkrikštijimas, būrimas iš alaus putų. Matyt, ankstesnieji šaltiniai, ypač Pauliaus Einhorno nurodymai, į kokius „stabmeldystės“ relikтус, vizituojant parapijas, reikia atkreipti dėmesį, vizitatoriams buvo gerai žinomi ir tai lėmė jų informacijos pobūdį. Nors, antra vertus, tų pačių dalykų minėjimas daugelyje šaltinių rodo, kad jie iš tiesų anuo metu buvo populiarūs. Ypač populiarius, kaip matyti iš šio šaltinio, buvęs burtininkavimas – burti mokėję net ir vaikai. Šis, kaip ir kiti panašaus pobūdžio šaltiniai, padeda nustatyti senąsias kulto vietas. Viena iš tokių vietų, matyt, yra buvęs ir „senasis Lobavas“.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 498–500.

Literatūra: Kurtz, 1924.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 498–500.

PROTOKOLL DER VISITATION DES KOKENHUSENER KREISES 1638 Juni

[...] Sissegal. Ein Sunzelscher Bauer sei bei einem Zauberer gewesen, damit dieser das Vieh seines Nachbarn bezaubere.

[...] Inbezug auf die Begräbnisse wird berichtet, dass die zur Kirche geführten Toten beläutet würden, „sonsten hetten sie ihre begrebnus in den Püschen“.

[...] Sunzel. Viele bringen ihre Toten nach der „Brosemoyschen Capell ohne gesang und klang, wo doch nicht geprediget werde“.

[...] Dahlen. Die Bauern haben viel Begräbnisse „in den Püschen“.

[...] Kirchholm. Dem Pastor ist zu Ohren gekommen, „das in den Püschen solle abgötterey getrieben werden, hatte es aber noch nicht recht aussforschen können, wolte weiter nachfrage thuen“. Er berichtet ferner von einem Zauberer, der sich mit Wahrsagerei beschäftigte und grossen Zulauf habe. „Der begräbnisse seien viele“.

[...] Üxküll. Inbezug auf Abgötterei: „es sey ein geschrey, das sie solten an etlichen orthen es thuen“; einzelne Personen seien jedoch nicht namhaft zu machen.

Das.: Die Toten werden bei einer Kapelle begraben.

[...] Lennewarden. „Ein Paur soll an Sontag in Pusch gehen unnd in dem Verdacht, das er da arbeite; gehe auch alzeit bey den Zaubern auss und ein, hette sich an ersten feyertag in Pfingisten mit dem Zauberer toll und voll gesoffen“; [...] ein anderer hätte sein schwangeres Weib zu einem Zauberer auf der kurischen Seite gebracht. [...]

[...] Die Begräbnisse hätten die Bauern im Busche, trotzdem sie davon abgemahnt würden.

[...] Im Kokenhusischen ist ein Mann als Zauberer bekannt, an den sich viele Bauern wenden.

Das.: Die Bauern begraben hier ihre Toten im Busch; Ermahnungen helfen nicht. Dasselbe wird das S. 22 im Kirchspiel Kalzenau festgestellt.

[...] Jürgensburg: „Auf S. Georgen weren zwei oder drei gewesen, die etliche schilling unnd zwei stückelein Wachs auf den altar geworffen“.

KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJOS
PROTOKOLAS

1638 birželis

[...] Madalienos dvaras. Vienas Suntažių valstietis buvęs nuėjęs pas burtininką, kad šis užburtų kaimyno gyvulius.

[...] Apie laidojimus pasakojama, kad į bažnyčią nešamiems mirusiesiems skambinama varpais, „nes kitaip jie laidotų krūmuose“.

[...] Suntažiai. Daugelis neša savo mirusiuosius į „Brėsmuižos koplyčią be giesmių ir varpų skambinimo, bet pamaldos ten nelaikomos“.

[...] Dolė[?]. Daugelis valstiečių laidoja „krūmuose“.

[...] Salaspilis. Kunigo ausis pasiekė žinia, kad „krūmuose esą užsiiminėjama stabmeldystė, bet jis dar nesuspėjęs ištirti, todėl norįs daugiau išsiklausinėti“. Jis dar pasakoja apie vieną burtininką, kuris užsiiminėjęs pranašystėmis ir turįs didelį pasisekimą. „Kapaviečių esą daug“.

[...] Ikškilė. Apie stabmeldystę: „sklinda gandas, kad kai kuriose vietose ji praktikuojama“; tačiau konkrečių asmenų nesą galima įvardyti.

Ten pat: Mirusieji laidojami prie vienos koplyčios.

[...] Lielvardė. „Vienas valstietis sekmadieniais išsirengiąs į krūmus sakydamas, kad jis ten einąs dirbti; bet visą laiką jis lankosi pas burtininkus, pirmąją Sekminių dieną jis su burtininku smarkiai gėręs“; [...] kitas [valstietis] nugabenęs savo nėščią žmoną pas burtininką Kuršo pusėje. [...]

[...] Nepaisydami įspėjimo valstiečiai laidoja krūmuose.

[...] Kuoknesėje yra žinomas vyras, laikomas burtininku, į jį kreipiasi daug valstiečių.

Ten pat: Savo mirusiuosius valstiečiai čia laidoja krūmuose; įspėjimai nepadeda. Tas pats konstatuojama p. 22 ir Kalcenavo (Kalzenau) parapijoje.

[...] Jaunaspilis. „Per Šv. Jurgį atsiradę du ar trys žmonės, kurie sviedę ant altoriaus keletą šilingų ir porą gabaliukų vaško“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

VISITATIONS-PROTOKOLL DES KREISES
KOKENHUSEN

1640

[...] Jungfernhof. Auf die Frage nach ausserkirchlichen Begräbnissen berichtet der Pastor: „die bauern hetten ihre todtengreber hin unnd wieder, da sie ihre todten begrueben ohne sein vorwissen“.

[...] Kokenhusen. „Die bauern brechten keine todten zum begrebnus, weren weit abgelegen, uf 3 meil, unnd ehr sie ihre todten so weit fuhrten, begreuben sie sie in die busche unnd walde“.

Das. Ferner laufen die Bauern zum „alten Lobau“ zum wahrsagen.

[...] Bersohn. „Zauberei sei so gemein, das fast der vierte teil Zauberer weren; kleine jungen konten zaubern, geben jemand ein oder zwei Thaller unnd beraten, unnd weren etzliche in hafft desswegen“.

[...] Laudohn. „Zauberei sei mehr dan zuviel“.

[...] Tirsén. „Die Bauern fordern den pastoren nicht zuer bestetigung der todten“.

[...] Nítáu. „Die bauern trieben abgotterei mit Seelen zu speisen, konten schwerlich davon gebracht werden“.

[...] Festen. Hier ist ein Bauer der Zauberei berüchtigt, „soll die Kinder zum andern mahl tauffen“. Auch ein zweiter soll Zauberer sein.

[...] Erlaa. „Eine halbe meil von der Erlischen Kirchen sei ein Kirchhoff im busch, da begraben sie ihre todten“. Auch laufen sie zu einem Zauberer.

[...] Sissegal. Nur die in der Nähe der Kirche wohnen, begraben ihre Toten auf dem Kirchhof.

[...] Sunzel. „Die Bersemoischen bauern begraben bei ihrer Capell, da sie doch nur ½ meil zuer Pfarkirchen haben“.

KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJOS
PROTOKOLAS

1640

[...] Jumprava. Atsakydamas į klausimą apie laidojimus be bažnyčios, kunigas praneša: „Valstiečiai neretai įsirengią savo kapavietes, nes mirusiųjų laidoją be jo žinios“.

KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

[...] Kuoknesė. „Valstiečiai neatvežą mirusiųjų laidoti, nes gyveną toli, už 3 mylių, todėl, užuot vežę juos taip toli, laidoja krūmuose ir miškuose“.

Ten pat. Be to, valstiečiai bėga į „senąją Lobavą“ išgirsti pranašavimų.

[...] Berzaunė. „Burtininkavimas esąs taip paplitęs, kad beveik ketvirtadalis žmonių esą burtininkai; net maži vaikai moką burti, duok jiems vieną ar du talerius, ir išburs, todėl kai kurie esą suimti“.

[...] Lauduona. „Burtininkavimo esą per akis“.

[...] Tirza. „Valstiečiai nekviečia kunigų mirusiųjų laidoti“.

[...] Nytaurė. „Valstiečiai užsiiminėjo stabmeldyste maitindami vėles, sunkiai leidosi nuo to atpratinti“.

[...] Festen. Čia gyvena vienas valstietis, apie kurį sklinda kalbos, kad jis yra burtininkas, „jis perkrikštijęs vaikus“. Esąs ir dar vienas burtininkas“.

[...] Ėrgliai. „Pusė mylios nuo Ėrglių bažnyčios krūmuose esančios kapinės, ten jie laidoja savo mirusiuosius“. Taip pat dažnai jie lekia pas burtininką.

[...] Madalienos dvaras. Tikrai tie, kurie gyvena netoli bažnyčios, mirusiuosius laidoja kapinėse.

[...] Suntažiai. „Berzmuižos valstiečiai laidoja prie savo koplyčios, nors iki parapijos bažnyčios jiems tėra tik pusė mylios“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

VISITATIONS PROTOKOLL DES KREISES
KOKENHUSEN

1641

[...] Pebalg. Die weit von der Kirche wohnenden Bauern begraben ihre Toten ohne den Pastor.

[...] Laudohn. Der Pastor berichtet, „das viel Aberglauben einreisse“.

[...] Erlaa. Der Bauer Cranz soll sich öffentlich für einen „Kannenseher“ ausgeben.

[...] Sunzel. Die Preesterhöfischen Bauern begraben ihre Toten noch bei der Capelle.

KUOKNESĖS APSKRITIES VIZITACIJOS
PROTOKOLAS

1641

[...] Piebalga. Toli nuo bažnyčios gyvenantys valstiečiai mirusiuosius laidoja be kunigo.

[...] Lau du o n a. Kunigas praneša, „kad padaugėjo prietarų“.

[...] Ė r g l i a i. Valstietis Krancas viešai skelbiasi esąs „būrėjas iš alaus putų“.

[...] S u n t a ž i a i. Klebonijos valstiečiai mirusiuosius tebelaidoja prie koplyčios.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

ADOMAS OLEARIJUS

1603–1671

ADAM OLEARIUS

Adomas Olearijus (*Adam Olearius, Ölschläger, Oelschläger*) gimė Ašerslėbene (Vokietijoje), studijavo Leipcige, 1627 metais įgijo filosofijos magistro laipsnį. Nuo 1633 metų Šlezvigo-Holšteino hercogo patarėjas ir sekretorius. Vyko pasiuntiniu į Rusiją (1633–1635) ir Persiją (1635–1639). Pirmosios pasiuntinystės maršrutas ėjo per Livoniją, kurios valstiečių papročius aprašė savo kelionių knygoje, išspausdintoje 1647 metais (*Offt begehrte Beschreybung der newen orientalischen Reise [...]*, Schleswig, 1647). Šios knygos yra keletas leidimų ir vertimų, tačiau vėlesniuose, regis, kai kurių mitologinių detalių jau nėra.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Adomas Olearijus aprašo latvių ir estų papročius bei tikėjimus ne visada nurodydamas, kas kam priklauso. Kai kurios pastabos, atrodo, liečia abiejų tautų tikėjimus. Ir vieniems, ir kitiems buvo būdingas medžių kultas, tikėjimas burtų galia, tačiau apvynioti medžius kaspinais, atrodo, labiau mėgo estai. Pomėgi perkrikštyti vaikus mini ir kiti baltų mitologijos šaltiniai. Ten nurodoma, kad perkrikštijamiems vaikams kaimiečiai duoda savus vardus. Tikriausiai perkrikštijama buvo ne pagal krikščioniškuosius, o pagal senuosius papročius. Daugelis kitų šaltinių irgi mini mirusiesiems dedamas įkapes, esą jos būsiančios reikalingos pomirtiniame gyvenime. Tai sustiprina Olearijaus informacijos patikimumą. Žinias apie estų ir latvių papročius Olearijus daugiausia ėmė iš amžininkų pasakojimų (rašoma: „mums pasakojo“, „latvė [...] paklausta [...] atsakė“ ir pan.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Olearius, 1647; 1656; 1663; Mannhardt, 1936, 488.

Literatūra: Recke, Napiersky, 1831, 349; Amelung, 1882, 274; Ratzel, 1887, 270–276; LKV, 1937, 29761–29762; Mannhardt, 1936, 488.

Tekstas iš: Olearius, 1647, 92.

OFFT BEGEHRTE BESCHREYBUNG
DER NEWEN ORIENTALISCHEN REISE,
SO DURCH GELEGENHEIT EINER
HOLLSTEINISCHEN LEGATION AN
DEN KÖNIG IN PERSIEN GESCHEHEN

1647

[...] So wol nun der wahre Gottesdienst in den Liefvländischen Städten vnd Kirchen bestellet, so sehr hängen den Lettischen vnd Esthonischen oder vndeutschen auf dem Lande wohnenden Völckern vnd Bawren, die heydnische Abgötterey noch an: In dem sie an vnterschiedlichen Orten, meist an den Hügeln, gewisse Bäume erwehlen, welche sie biss an den Giebel ausschneiteln, mit Bändern vmbwinden vnd vnter denselben ihre abergläubische devotion halten. [...] Es ist ein sehr zauberisch Volck vnd die Hexerey vnter ihnen so gemein, dass es die Alten ihnen Kindern lehren. Man berichtete vns, dass etliche auss einfalt ihre Kinder, wenn sie in Sechswochen vnruhig sind, heimlich vmbtauffen vnd einen andern Namen geben, vorwendend: das Kind wäre dahero so vnwillig vnd konte sich nicht zufrieden geben, weil es einen vnrechten vnd vnbequemen Namen bekommen.

Sie machen ihnen auch zum theil wunderliche Einbildung vom ewigen Leben. Ein Priester auff einem Dorffe bey Riga berichtete, dass ein Lettisch Weib zu der Leiche ihres Mannes, als der hätte sollen begraben werden, Natel vnd Zwirn ins Sark geleet; als man die Vrsache dessen von ihm zu wissen begehret, hat sie geantwortet: sie thäte es darumb, dass ihr Mann in jenem Leben seine Kleider, wenn die etwa zerrissen, wieder flicken konte, damit er nicht vor andern Leuten mit Schimpff gehen möchte. Die einfältigen Leute schätzen zum theil ihre zeitliche Wolfahrt so hoch vnd fast höher als ihre Seligkeit.

ADOMAS OLEARIJUS

DAŽNAI PAGEIDAUTAS
NAUJOS KELIONĖS Į RYTUS
SU HOLŠTEINO PASIUNTINIAIS
PAS PERSIJOS KARALIŲ
APRAŠYMAS

1647

[...] Nors pamaldų reikalai Livonijos miestuose ir bažnyčiose gerai sutvarkyti, bet dar tebėra stipri kaime gyvenančių latvių ir estų, arba nevokiečių, valstiečių pagoniška stabmeldystė: įvairiose vietose, dažniausiai ant kalvų, jie išsirenka tam tikrus medžius, kuriuos iki pat viršūnių apgenėja, apvynioja kaspinais ir po jais atlieka savo stabmeldiškas apeigas. [...] Tai labai burtais tikinti ir juos praktikuojanti tauta: raganavimas pas juos yra taip paplitęs, kad tėvai jo moko savo vaikus. Mums pasakojo, kad kai kurie žmonės iš naivumo savo vaikus, jeigu jie šešias savaites po krikšto būna neramūs, slapta perkrikštija ir duoda jiems kitą vardą manydami, jog vaikas esąs toks irzlus ir negalįs nurimti dėl to, kad gavęs netinkamą ir nepatogų vardą.

Jie gan keistai įsivaizduoja amžinąjį gyvenimą. Vienas kunigas pasakojo, kad kaime netoli Rygos latvė, laidodama vyrą, įdėjusi į karstą adatą ir siūlą; paklausta, kodėl taip daranti, toji atsakė, jog todėl, kad vyras galėtų aname gyvenime susiadyti drabužius, jeigu jie suplyštų, ir kad jam nebūtų gėda pasirodyti kitiems žmonėms. Neišmanėliai žmonės neretai savo laikiną gerovę vertina kaip savo išganymą arba net labiau už jį.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

INSTRUKCIJA TEODORUI PRETORIJUI

1650 spalio 29

Instrukciją Teodorui Pretorijui (*Instruktion für Theodor Praetorius*) Švedijos valdžia išleido Stokholme 1650 metų spalio 29 dieną. Ji skirta švedų pareigūnui Livonijos dalyje – latviškojoje Vidžemėje, kurią nuo 1629 valdė Švedija. Čia skelbiamas instrukcijos 14 punktas.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Instrukcijoje, kaip ir ankstesniuose įsakuose, užsimenama apie „stabmeldišką“ koplyčias, kryžius, šventus krūmus, prie kurių, matyt, būdavo atlikinėjamos senosios apeigos, sumišusios su katalikiškosiomis, aukojamos žvakės, vaškas. Girtuokliavimu instrukcijoje, atrodo, yra laikomas taip pat daugelio kitų rašytinių šaltinių minimas vėlių „maitinimas“ per Vėlines ir kitokios apeigos su vaisėmis, atliekamos daugiausia šventomis dienomis. Siekimas visiškai uždrausti alaus prekybą ir gėrimą dirbamame lauke irgi, matyt, kaip ir Prūsijoje, yra sietinas su šio gėrimo ritualine prasme.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Lundström, 1914, 299; Mannhardt, 1936, 494.

Tekstas iš: Lundström, 1914, 299.

INSTRUKTION FÜR THEODOR PRAETORIUS

1650 Oktober 29

[...] Alle abgöttische Capellen, heilige Büsche vnd Creuz sollen gänzlich destruiert vnd zerstört, wie auch die Abgötterei vnd gesöffe auf Aller Seelen vnd Heiligen Tage; ingleichen allerleij vpfferung der Wechstes (sic) der Liechte vnd Kerzen, item ihre Bier Gylden, auf dem Acker das Bier ausszutrincken, gänzlich vnd beij Leibstraff verboten vnd abgethan werden.

INSTRUKCIJA TEODORUI PRETORIJUI

INSTRUKCIJA
TEODORUI PRETORIJUI
1650 spalio 29

[...] Visos stabmeldiškos koplyčios, šventi krūmai ir kryžiai turi būti visiškai sunaikinti, lygiai kaip ir stabmeldystė; be to, turi būti uždrausta girtuokliauti per Vėlines ir Visų Šventųjų dienomis; taip pat griežtai turi būti draudžiama, baudžiant kūno bausmėmis, visokie vaško (sic!), žiburių ir žvakių aukojimai, turi būti uždrausta alaus gildijos bei gerti alų dirbamame lauke.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

RYGOS IR KUOKNESĖS APSKRIČIŲ
VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

1668–1689

Vizituoti bažnyčias XVII amžiaus antrojoje pusėje Livonijoje virto taisykle. Išlikusi medžiaga liečia dvi iš trijų latvių žemėse buvusių bažnytinių apskričių: Rygos ir Kuoknesės.

ALFREDAS BUMBLAUSKAS

Rygos ir Kuoknesės bažnytinių apskričių 1668–1689 metų vizitacijų protokoluose minimi panašūs „stabmeldystės“ likučiai, kaip ir ankstesniuose: burtininkavimas, užkalbėjimas, laidojimas ant kalvų, prie koplyčių ir krūmuose, vėlių maitinimas. Plačiau negu ankstesniuose šaltiniuose aprašinėjami įvairiausi aukojimai. Iš protokolų matyti, kad daugiausia buvo aukojama per krikščioniškas šventes (Marijos Gimimo, Apreiškimo, Šv. Onos, Petro ir Povilo dienomis), kurios daugmaž atitiko senąsias latvių kalendorines šventes. Šv. Onos diena, kai aukojama „viskas, kas yra pirmiena,“ – pirmieji grūdai, alus, matyt, žymėjo rugiapjūtės pradžią. Alus buvo aukojamas ir Marijos Apreiškimo dieną. Mirusiesiems skirtos aukos paliekamos kapinėse arba išdalijamos neturtingiesiems. Panašūs papročiai baltų ir jų kaimynų kraštuose išliko iki pat XX amžiaus. Dažniausiai buvo aukojama prie bažnyčių ir koplyčių arba pačiose bažnyčiose ir koplyčiose, kurios, matyt, buvo pastatytos senosiose kultavietėse, ant kalvų, prie šventų medžių, sodybų ir pačiose sodybose.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 500–503.

Literatūra: Kurtz, 1924.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 500–503.

VISITATIONSPROTOKOLL

v. J. 1668–1669

1668

Salis. „Die Abgötterei ist nicht abgeschafft“.

Salisburg. „Es sollen hier noch abergläubische Opfer sein“.

Walk. „Abgötterei treiben die Bauern 1) bei Aunings-Gesinde unter Lūde, wo sie opfern und, wie man sagt, Hostien austheilen, 2) zwischen Soup und Benz, wo ein kleines Wäldchen ist [...], 3) unter Kagershof bei Rautits Gesinde, wo sie auf einem bewachsenen Berge opfern. Dieser Rautit soll ein Zauberer und Segensprechen sein“.

1669

Salisburg. Am Marientage findet bei der Kirche „eine grosse Opferung“ statt.

PROTOKOLL DER VISITATION
DES RIGASCHEN KREISES

1669

[...] Ubbenorm. Am Tage Mariä Geburt sei eine „Grosse Abgötterei“ bei der Kirche gewesen; der selige Pastor habe die Leute bestraft und jetzt sei darrartiges im Abnehmen. Um jedem neuen Fall jedoch vorzubeugen, soll die Kirche am genannten Tage geschlossen bleiben. [...]

[...] Treiden. Es soll auf dem Logo-Berge noch zu nachtschlafender Zeit geopfert werden, und die Opfer nehme der Krüger weg. – Die Opferer sollen fernerhin an ihrem Leibe gestraft werden. Auch dem Krüger, „so das geopfert aufnimmt“ und die Opferer nicht anzeigt, wird harte Strafe angedroht. (Vgl. das. S. 102 f., wonach auf dem Log-Berg sich ein „Capellenbegräbnis“ befindet).

[...] Treiden. „Die opferunge so uff Loge-Berg wie a° 1669 verzeichnet, heimlich gehalten wird, soll bey noch und ernster Straffe abgeschafft blei-

RYGOS IR KUOKNESĖS APSKRIČIŲ VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

ben, und sollen die undeutschen Vorsteher an den opfferungstagen darauff acht haben“.

[1671 Rujen: In der Kirche beim Weibergestühl sei ein viereckiges Loch, wo Wolle, Wachs u. drgl. geopfert werde. – Auf dem Kirchhofe sammeln Bettler in der Bartholomäusnacht die Opfergaben.].

1677

Üxkü11. Es ist ein Bauer hier, der Aller-Seelen auf eine abgöttische Weise feiert. Auch ein Segensprecher Thoming geht herum. Letzter wurde durch einen Üxkülschen Bauern zu seines Mitbauern kranker Tochter geführt, um ihr zu helfen [...] „Auch ist ein Zauberer Warrabul [...] hier“.

1679

Sesswegen. „Die hiesigen Bauern treiben Abgötterei am Aller-Seelentage mit Seelenspeisen, die hernach an die Armen ausgetheilt werden. Ehedem geschah es auf den Kirchhöfen; seitdem es aber der Pastor störte, geschieht's in den Krügen“.

1684

Kremon. „Ein Knecht hatte von einem Zauberer auf Hinzenberg eines Bauers Pferd zu Tode zaubern lassen und 3 Mark Schillinge dafür bezahlt“.

Papendorf. „Sie begraben zum Theill ihre Todten bey ihren Capellen, als zu Baltemuische, Kudom, Blawaberg, Welkenhof“.

Roop. „Es ist im Gebiet ein Segensprecher Rotsche Thomas“.

Ubbenorm. „Im Lindenhofschen ist ein Segensprecher Häring [...]“.

1685

Wenden. „Fast jeder Paggast hat hier seine eigene Capelle, wo er begräbt; auch in die Büsche begräbt man die Leichen“.

1688

Schujen. „Auf Lodenhof wird an Petri Pauli Wachs, Licht, Haar etc. geopfert“.

Serben. „Zu Drostenhof sind 3 Berge, wohin sie ihre Todten begraben“.

Smiltėn. „Die Commission ermahnt die Kirchenvorsteher, den Greuel des jährlichen Götzenopfers bei hiesiger Kirche am Marien-Verkündigungstage abzuschaffen. Wenn das Zureden des Pastors nicht hilft, soll man den Leuten das dahingebraachte Bier wegnehmen und das geopfert Wachs vor ihren Augen verbrennen. Hilft das noch nicht, so soll man hochobrigkeitliche Hilfe requirieren“.

1689

Ermes. „Es sind einige Kapellen im Gebiet, wo Leichen begraben werden. [...] Auf S. AnnenTag kommen die Bauern bei einer alten verfallenen steinernen Kirche zusammen, wo sie sich dem Trunk überlassen. [...] Einige machen Zäune, bei denen sie opfern, und zwar die Erstlinge von Allem. Wenn sie Korn mähen, bringen sie das erste davon hin, nebst einer Kanne Bier“.

Jürgensburg. „Noch sind hier einige heilige Bäume, bei denen die Bauern opfern“.

Pebalg. „Sie speisen noch die Seelen am Allerheiligen und -Seelentage“.

Pebalg-Neuhof. „Es ist hier eine Kapelle, wo vormals eine Kirche gewesen ist, bei der man vielfältig Leichen begräbt. Im Ramkauschen war noch eine andere Kapelle. Hier war ein Stein, wobei viel Abgötterei getrieben wurde; der Pastor aber hat ihn zu Asche verbrannt“.

1668–1669 METŲ VIZITACIJŲ PROTOKOLAS

1668

Salaca. „Stabmeldystė neišnykusi“.

Valtenbergo dvaras. „Čia dar tebevyksta stabmeldiški aukojimai“.

Valka. „Stabmeldystės valstiečiai laikosi: 1) Luodės valstiečio Auningo sodyboje, kur jie aukoja aukas ir, kaip pasakojama, dalija ostijas, 2) tarp Soupo ir Bėnės, kur yra nedidelis miškelis [...], 3) Kageriuose prie Rautyčio sodybos, kur jie aukoja ant medžiais apaugusios kalvos. Tasai Rautytis, kaip manoma, esąs burtininkas ir užkalbėtojas“.

1669

Valtenbergo dvaras. Marijos dieną prie bažnyčios vyksta „didelis aukojimas“.

RYGOS APSKRITIES VIZITACIJŲ PROTOKOLAS

1669

[...] Umurga. Marijos Gimimo dieną prie bažnyčios buvusi surengta „didelė stabmeldystė“, velionis kunigas žmones nubaudęs, ir dabar tokių dalykų pasitaiko vis mažiau. Tačiau, kad niekada nieko panašaus nebeatsitiktų, bažnyčia tą dieną turi būti uždaryta...

[...] Turaida. Pasakojama, kad Garkalniuose naktį, kai visi miega, dar rengiami aukojimai, o aukas nusinešas smuklininkas. – Aukotojai būsią nubausti kūno bausmėmis. Ir smuklininkui, „kuris pasiima aukas“ ir nepraneša apie aukotojus, gresia griežta bausmė. [...]

[...] Turaida. „Nors aukojimai Garkalniuose vyksta, kaip pažymėta 1669 metais, slapta, jie bus uždrausti dar griežtesne bausme, o nevietiniai valdytojai aukojimo dienomis turi į tai atkreipti dėmesį“.

[1671, Rūjiena: Bažnyčioje, kur stovi moterų suolai, esanti keturkampė skylė, kur aukojama vilnos, vaško ir panašių dalykų. – Kapinėse Baltramiejaus naktį elgetos surankioja aukas.].

1677

Ikšķilē. Čia gyvena vienas valstietis, kuris Vėlines pažymi stabmeldiškai. Aplinkui bastosi ir tūlas užkalbėtojas Tomingas. Vienas Ikšķilės valstietis jį nuvedė pas greta gyvenančio valstiečio sergančią dukterį, kad jai pagelbėtų. [...] „Dar [...] čia yra toks burtininkas Varabulis“.

1679

Sesava[?]. „Vietiniai valstiečiai stabmeldžiauja per Vėlines, aukoja vėlėms maisto, kurį paskiau išdalija neturtingiesiems. Anksčiau visa tai vykdavo kapinėse, bet kai kunigas ėmė kliudyti, jie tai daro smuklėse“.

1684

Krimulda. Inčiukalnyje vienas tarnas pasamdė burtininką, kad šis iki negyvumo užburtų valstiečio arklius, ir sumokėjo už tai šilingais 3 markes.

RYGOS IR KUOKNESĖS APSKRIČIŲ VIZITACIJŲ PROTOKOLAI

Rubenės [apskritis?]. „Kai kuriuos mirusiuosius jie laidoja prie savo koplyčių, tokių kaip Baltmuižos, Kūdumo, *Blawabergo*, Velkos koplyčios“.

Straupė. „Apylinkėje gyvena užkalbėtojas Ročė Tomas“.

Umurga. „Liepos dvare gyvena užkalbėtojas Hėringas [...]“.

1685

Vendenas. „Beveik kiekvienas kaimas čia turi savo koplyčią, kur laidoja mirusiuosius; bet laidojama taip pat ir krūmuose“.

1688

Skujenė. „Apsės bažnyčioje per Petrą ir Povilą aukojama vaško, žvakių, plaukų ir kt.“

Džėrbėnė. „Drustės dvare yra trys kalvos, kur jie laidoja mirusiuosius“.

Smiltėnė. „Komisija išpėja bažnyčios seniūnus, kad jie užkirstų kelią kasmet Marijos Apreiškimo dieną prie čionykštės bažnyčios rengiamų stbmeldiškų aukojimų baisybėms. Jeigu nepadedą kunigo atkalbinėjimai, reikia iš tų žmonių atimti jų atsineštą alų, o paaukotą vašką jų akivaizdoje sudeginti. Jeigu ir tai dar nepadedą, reikia kreiptis pagalbos į vyresnybę“.

1689

Ėrgėmė. „Apylinkėje yra keletas koplyčių, kur laidojami mirusieji... Per Šv. Oną valstiečiai susirenka prie senos sugriuvusios mūrinės bažnyčios, kur rengia išgertuves. [...] Kai kurie pastato tvoras, prie kurių aukojamos aukos, būtent viskas, kas yra pirmiena. Jeigu pjaunami javai, jie atneša pirmųjų grūdų ir drauge ašotį alaus“.

Jaunas pilis. „Čia dar yra keletas šventųjų medžių, prie kurių valstiečiai aukoja aukas“.

Piebalga. „Jie dar tebemaitina vėles Visų Šventųjų dieną ir per Vėlines“.

Jaunpiebalga. „Čia yra viena koplyčia, kur seniau buvo bažnyčia, toje vietoje dažnai laidojami mirusieji. Renkoje buvo dar kita koplyčia. Čia stovėjo akmuo, prie kurio dažnai buvo atliekamos stbmeldiškos apeigos, tačiau kunigas įsakė jį sudaužyti į druzgus“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

LIVONIJOS VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS 1677 METŲ GEGUŽĖ 1 DIENOS POTVARKIS

Potvarkis paskelbtas tikriausiai Rygoje ir skirtas Švedijos nuo 1629 metų valdomos Livonijos dalies – Vidžemės vietiniams gyventojams, pirmiausia latvių valstiečiams.

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Apie užkalbėtojus, burtininkus bei druskapūčius, aukojimus krūmuose ir miškuose jau buvo užsiminta 1633 metų Konsistorijos nuostatuose bei kituose šaltiniuose. Jie galėjo šio potvarkio autorius paskatinti suformuluoti ir abstraktoką teiginį „apie namų dievus, orakulus medžiuose, po žeme ir pelenuose“, ypač apie „orakulus medžiuose“. Tačiau šiame teiginyje yra ir naujos informacijos – apie namų, požemio ir pelenų (tikriausiai židinio) dievus, kuri, ko gero, yra įgyta stebint ano meto buitį ir papročius.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 503.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 503.

VERORDNUNG DES OBERKONSISTORIUM FÜR LIVLAND

1 Mai 1677

[...] den Predigern, die „Hausgötter, oracula, in den Bäumen, unter der Erde und in der Asche, das Opfer an Jahrmärkten und alle andere unter den Bäumen vorgehende Abgötterei, wie auch die Segenssprecher, Zauberer, Salzbläser dem Propst oder Superintendenten zu melden“.

LIVONIJOS VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS POTVARKIS

LIVONIJOS
VYRIAUSIOSIOS KONSISTORIJOS
POTVARKIS
1677 gegužės 1

[...] visi kunigai [privalo] „pranešti vyresniajam kunigui arba superintendantui apie namų dievus, orakulus medžiuose, po žeme ir pelenuose, apie aukojimus per prekymečius ir visus kitus po medžiais atliekamus stabmeldiškus veiksmus, taip pat apie užkalbėtojus, burtininkus bei druskapūčius“.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

JOHANAS LANGIJAS

apie 1615–apie 1690

JOHANS LANGIJS

Johanas Langijas (*Johans Langijs, Jānis Langijs, Johannes Langius*), veikiausiai vokiečių tautybės latvių kalbininkas, gimė apie 1615 metus Liepojoje. Studijavo Karaliaučiaus universitete. Nuo 1638 metų iki mirties kunigavo Nycoje ir Bartoje (Liepojos raj.). 1656–1658 metais Kandavos kunigas.

Parašė nedidelę latvių kalbos gramatiką ir latvių–vokiečių kalbų žodyną *Lettisch-Deutsches Lexicon*. Žodyne yra apie 7000 žodžių. Šiam žodynui Langijas panaudojo visą Georgo Mancelio 1638 metų vokiečių–latvių kalbų žodyną *Lettus*, papildė paties surinkta gyvosios kalbos medžiaga. Žodyne esama ir lituanizmų.

Langijo darbai nebuvo išspausdinti. 1936 metais juos paskelbė Ernestas Blesė knygoje *Nycos ir Bartos kunigo Janio Langijo 1685 metų latvių–vokiečių kalbų žodynas su trumpa latvių kalbos gramatika* (*Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*, Rīga, 1936).

ALGIRDAS SABALIAUSKAS

Johanas Langijas pakartojo visą Georgo Mancelio žodyno mitinę leksiką. Tačiau kartodamas gerokai ją praplėtė, paaiškino, kas vienu ar kitu žodžiu yra vadinama. Pavyzdžiui, prie žodžio *Aellkadeews* Mancelis nurodo tik vokiškąjį atitikmenį *Goetz*, o Langijas paaiškina, kad tai esąs miške garbinamas dievaitis; prie žodžio *Jaņa Deena* Mancelis nurodo tik *S. Johannis Tag*, o Langijas pateikia net kelis posakius, iš kurių matyti, kad per Jonines buvo vaikstoma, kupoliaujama; prie *Leetohns* Mancelis rašo tik *Der Alp, die Mahr*, o Langijas – kad jis kenkia žmonėms ir gyvuliams, kad jodo arklius, kad, „jeigu arklys prunkštauja, sakoma, jog jį jodo slogutis“. Prie *Užgavēnių* Langijas prideda posakius apie linksminimąsi, šokimą, persirengėlių vaikštynes; prie *vaivorykštės* – kad ji senovėje buvusi vadinama ir vandens velniu, jei dažnai pasirodydavusi blogu lietingu metu ir t. t.

Langijo žodyne pakartota dalis ir Pauliaus Einhorno paminėtų mitinių būtybių (daržo, gyvulių, vėjo motinos, likimo lėmėja Dekla, *Indievio* vardu vadinamas velnias). Ir pats Langijas nurodo, kad apie žodį *Indeew'* jam papa-

sakojęs superintendentas Einhornas. Tačiau Langijo žodyne kai kurios mitinės būtybės (pvz., Dekla) apibūdinamos kitaip negu Einhorno. Tai rodo, kad Einhorno veikalai galėjo tik paskatinti Langiją atkreipti dėmesį į vienokią ar kitokią mitinę leksiką, tačiau, ją apibūdindamas, rėmėsi ir savo iš gyvosios kalbos surinkta medžiaga. Ankstesniuose šaltiniuose jau buvo užsiminta apie burtininkus – druskos pūtėjus, tačiau ir kalbėdamas apie juos Langijas daugiau remiasi ne tais šaltiniais, o gyvąja kalba.

Langijas daugiau negu jo pirmtakai pateikė įvairių burtininkų ir jų atliekamų veiksmų pavadinimų (*Burtneeks, Burwis, Burtnezina, Burwe, burt, apburt, noburt, Sawähtneeks, Sawähtneezina, sawäht, nosawäht, Šahl-puhtähja, Šahles-pufchlis, Sieļohtneeks, mantaht* ir kt.), įvairių velnio sinonimų (*Billate, Indeev', Nihkfchis*), posakių apie Dievą, iš kurių aiškėja sinkretinis Dievo paveikslo pobūdis ano meto latvių mąstysenoje (senojo, ikikrikščioniškojo Dievo bruožai čia susipynę su krikščioniškaisiais), žodžių ir posakių apie likimo lėmimą, Laimę, kalendorinių švenčių pavadinimų ir kt. Visa tai yra vertinga, patikima medžiaga, padedanti geriau suvokti ano meto latvių pasaulėjautą, kurioje senosios mitologijos elementai yra susipynę su krikščioniškaisiais.

Kaip buvo įprasta anuo metu, Langijas bandė etimologizuoti kai kuriuos mitinius vardus. Žodį *Welns* – „velnias“ jis išveda iš žodžio *welt* – „velti“, o *Deews* – „Dievas“ iš *dewis* – „davęs“. Jo etimologijos pagrįstos gretinamų žodžių reikšmės panašumu ir yra artimos liaudies etimologijoms.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Blese, 1936, 1–359.

Literatūra: Blese, 1936, 466–577; Zemzare, 1961, 84–90; Ozols, 1965, 245–259.

Tekstas iš: Blese, 1936, 1–359.

JOHANAS LANGIJAS

Lettisch-Deutsches Lexicon

1685

A

Aehrma (.Brihnums.) ein Wunder**Aehrmahds.** feltzam, wunderlich**ährmata Leeta.** ein wunderlich Ding**Aehrmohtees.** sich verwundern**Aehrmoſchana.** die Verwunderung**Aehrmotais,** ein Wunderer. [P. 11 (7).][...] **Aehlka meſcha.** Ellern Buſch**Aelka-Deews.** ein Götze. Abgott. weil der in folchem Walde geehret vnd angeruffen ward**Aelkadeewa kalps.** ein Götzen diener**Aelka Deewa-kalpoſchana.** Abgötterey**Aelkatitziba.** (.Deewiba.) Aberglaube**Aelka deewigs.** abergläubig. abgöttiſch. [P. 14 (8a).]**Ar.** (:lihds. ar:) mit ſampt. *præp.*: **ar Deewa in labbas Laimes.** mit Gott vnd gutem Glück. [P. 15–16 (9–9a).]**Arri, arriðjan, arr,** auch. *Conj.*: **lai Deews jums arri palihds.** Gott helff euch auch. [P. 16 (9a).]**Aukſts.** hoch führnehm [...]**Aukſtais.** *Subst.* **aukſtakais.** der höchſte **Deews Aukſtais.** der höchſte Gott. [P. 20 (11a).]**Auſt.** heiſt auch entſtehen. herfürbrechen. alß: **Deena auſt.** der Tag bricht an. **Deewa Labbums ick Riht' par mums, jauns auſt. (uhſeet.).** Gottes Güte thut alle Morgen über uns neu auffgehen
Auffecklis. die Morgenröthe. *it.*: der Morgen ſtern**Auſtrins** (.Auſtrums). der Auffgang der Sonnen, des Mondes, oder Sternen**Auſtrin' wähfis wähfch** |, der ostwind. [P. 22 (12a).]

Latvių–vokiečių žodynas

1685

keistybė/stebuklas

keistas; nuostabus

keistas/stebėtinās dalykas

stebėtinai elgtis (*latv.*), stebėtis (*vok.*)

stebinimas

stebukladaris

alksnynas

stabmeldzių, pagonių dievas, dievukas;

kadangi jis tokiam miške būdavo

garbinamas ir meldžiamas (*vok.*)

dievaičio, pagonių dievo tarnas

(stabmeldys)

tarnavimas pagonių dievui (*latv.*),

pagonybė, stabmeldystė

pagonybė, stabmeldystė

pagoniškas, stabmeldiškas

su; kartu su, *prep.*: su Dievu ir gera laimeir, irgi, *conj.*: Tegul Dievas jums irgi padeda

aukštas, prakilnus

Aukštasis, *subst.* Aukščiausiasis

Aukščiausiasis Dievas

aušti; reiškia ir atsirasti, pasirodyti,

kaip: diena aušta. Dievo malonė kas rytą

mums naujai nušvinta/užteka

Aušrinė (*latv.*), aušra (*vok.*), *it.*: rytinė

žvaigždė

aušra (*latv.*), saulės, mėnulio aržvaigždžių užtekėjimas (*vok.*)

rytys, rytų vėjas

B

Bährt. [schütten. [...]**Bährſchana**, das Streuen:❖ **Bähres**, eine Baare. oder Trage. darauf mann etwas trägt. *it.*: eine Todenbaare.

Begräbniß. Leichbestattung

Es by Bährähs, ich war zur Begräbniß**Wingſ braukahi uhs Bähres**. fuhren auffß Begräbniß. [P. 26 (14a).]**Balts**. weiß [...]❖ **Atballa**, (**Blahſme**.) ein weißer Schein des angehenden tages**Nu Atballa. (Blahſme) mettas**, nu beginnet es zu tagen. [P. 28 (15a).][...]❖ **Pabarra**, eyferige Straffe**Sabarräht. Ir Deews wingſ fabarrähjis.****Deews warr wingſ atkal eepreežinaht.** iſt Gott zornig geweſen über ſie, Gott kann ſie wieder erfreuen. [P. 29 (16).]**Beedecklis**, ein ſchreckbild. [P. 31 (17).]**Billahte** iſt der Pilatus. Die Letten aber nennen auch ſo den Teuffel. Weil dieſer durch jenen den Herrn Xſtum zum tode gebracht. Darumb jagen ſie: **Mett to Billahtäh**. wirff es zum Teuffel; iſt aber gottloß geredet. [P. 33 (18).]**Blahſme** (**atball**.) der Wiederſchein vom Schnee. *it.*: eine Feuer Flamme in der Luft. [P. 35 (19).]**Brihnums**. ein Wunder(**Brihniſkis**.) **Brihniſgs**. wunderbar**brihniſga (brihniſka) Leet'**, ein Wunderding**Brihniſke**. wunderlich**Brihnotees**. ſich verwundern**Brihnoſchana**. die Wunderung**Brihnotais**. ein Wunderer, Wundermann. [P. 38 (20a).]**Burt**, hexen, zaubern**Burtneeks**. (**Burwis**.) ein Hex, Unhold, Zauberer**Burtnežina** (**Burwe**.) eine Hexe. Zauberiņe**Burſchana**. das Zaubern**Burwiba**, die Hexerey. Zauberey!**Apburt, noburt**, bezaubern. [P. 40 (21a).]

berti [...]

bērimas:

neštuvai; laidotuvēs (*latv.*); neštuvai,kuriais kas nors nešama; *it.*: morai;laidotuvēs (*vok.*)

Aš buvau laidotuvėse

Jie važinėjo į laidotuves

baltas [...]

brėkšma (*latv.*), artėjančios dienos balta šviesa (*vok.*)

Jau ima brėkšti, švisti

barimas, baismė, nuobauda

subarti. Dievas juos subarė (*latv.*)/Dievasant jų supyko (*vok.*), Dievas gali juos vėl pradžiuginti

baidyklė

Bilatė – tai Pilotas. Bet latviai taip vadina ir velnią. Nes šis per aną atidavė mirčiai Viešpatį Kristų. Dėl to jie sako: mesk jį Pilotop – mesk jį velniop. Bet čia bedieviškai pasakyta

atšvaitas, pašvaistė, gaisas (*latv.*), sniego atspindys (*vok.*), *it.*: ugnis, liepsna ore (amalas)

stebuklas

nuostabus, stebuklingas

stebuklingas, nuostabus dalykas

stebuklingai, nuostabiai

stebėtis

nuostaba

stebukladaris

burti

burtininkas, būrėjas; nedorėlis

burtininkė, būrėja, kerėtoja

būrimas, kerėjimas

burtai, kerai, apžavai

užburti, užkerėti

Apburſchana, noburſchana. Die Bezau-
berung
Burta (Burtas-Kohks): ein Kerbholtz
darauff die Bauren ihre Rechnung halten.
[P. 41 (22).]

užbūrimas, užkerėjimas

rentlazdė, kurioje kaimiečiai žymi savo
sąskaitas

D

Dähkla, heißt *Fortuna*-Glück. welches viele
Letten auf Heydnifche Weiße *veneriren*, vnd
Gottloß jagen: **ka Dähkla nokahrus**, wie
das Glück verhengt. [P. 43 (23).]

Dekla, vadinama Fortuna – laimė, kurią
daugelis latvių pagonišku papročiu
garbina ir bedieviškai sako: Kaip Dekla
pakabino (nuskyrė)

Dahrs, ein Garten [...]

sodas, daržas

Dahrs apkahrt Šaul’ jeb Mähnes, der
Hoff (Kreiß.) umb die Sonne oder Mond.
[P. 45 (24).]

„sodas“/vainikas, ratas apie saulę arba
mėnulį (drignė)

Debbes, der Himel

dangus

Debbeſſo Stipprums, das *Firmament* des
Himels. Die Feste

dangaus stiprumas (*latv.*), dangaus
skliautas/tvirtumas (*vok.*)

Debbeſſo-Tähws. der himliſche Vater

dangaus, dangiškasis Tėvas

No Debbeſſes, oder **no Debbeſſems.** vom
Himmel. *it:* eine Wolcke

iš dangaus, *it:* debesis

labba Debbes nolih. es regnete ein gut
Schur ab

geras debesis nulijo (*latv.*), geras rėžis
nulijo (*vok.*)

Debbeskiegs. Debbeskiega-Dſiwofschana,
ein himliſcher Wandel

dangiškas; dangaus, dangiškasis
gyvenimas

Debbeskiega Manta, ein himliſch Gut

dangiškasis turtas

Padebbes, *plur:* **Padebbeſſes,** die Wolcken,
kas pa Debbeſſes ir, ſo unter dem Himel
jeind. [P. 47 (25).]

debesis, *plur.* debesys, kas po dangumi
yra

Deena, der Tag [...]

diena

Leel’deena, die Oftern

„didžioji diena“ (*latv.*), Velykos

Šwäh-deena, (ſwähä Deena.) der Sonntag
[...]

„šventa diena“ (*latv.*), sekmadienis

Seß-deena (Pußfwäh) der Sonn-Abend.
[P. 48 (25a).]

šeštadienis, „pusiau šventa“

Deews, (Dees) iſt zwahr dem griechiſchen
Θεός vndt dem Lateiniſchen *Deus* ähnlich;
nich un geräum aber wird es hergezogen
von **Dewis:** denn Gott iſt der rechte
Deweis, kas Wiſſu Labb dewis, dohd
in dohs, heißt alſo **Deews** ein Geber, wie
Deweis.

Dievs, Dies ‘Dievas’ yra visai panašu į
graikų Θεός ir lotynų *Deus*; tačiau, nors
ir ne visai lengvai, jį galima išvesti iš
devis ‘davęs’: Dievas yra tikrasis *devėjs*
‘davėjas’, kuris visa gera davė, duoda
ir duos, taigi *Dievs* ‘Dievas’ yra davėjas,
kaip kad ir *devėjs* ‘davėjas’

Deewiba die Gottheit

dievybė

Deewiſkis Göttlich

dieviškasis

Deewiſka Buſchana. das gottliche Weſen.
[...] [P. 52 (27a).]

dieviškoji esybė

Deewa-Gohdan doht, weihen, Gott zu ehren, heiligen
Deewam ko atraut, entweihen, entheiligen

❖ **Sasdeewäht** (.**Deew eet**, *qs. ar fawa wahrd' pee Deew eet*) jchwehren, beeydigen, betheuren

Hieher ziehe ich das Wort **Indeew'**, welches (.*per Antiphrasin.*) foviell heißet alß: **Nhe-Deews**, der nicht Gott ißt; gleich wie jene *parcæ* also genennet werden, *qvod minime parcant*. Darumb die Letten (.wie Sel. *Superintendens* Einhorn mir erzehlet.) den Teuffel heißfen **Indeew'**. Sonsten wird diß Wort gebraucht für Plag vnd Unglück, alß: **to Indeew' wings fow ar Ğrähkeems uhswiltzjs**, die Plage hat er ihm mit feinen fünden auff den Halß gezogen. [P. 53 (28).]

[...] **Drihjena**, heißt ein Strahl. **Rauğ kada Drihkjen' ir pee Mähneff'**. [P. 55 (29).]

Dfeedaht, fingen, *musiciren*. [...] [P. 57 (30).]

Ap-dfeedaht, befigen. **Mirrohn' ap-dfeedaht**

Dfeggufe, ein Guckuck [...]

Badda dfeggufe, ein Wiedehopff

Dfelts, gelb

Dfeltums, das Gelbe

Dfel[ll]ten' Indeews. gelbe Sucht.

[P. 58 (30a).]

Dwährgjs, ein 3werg

Dwaffcha, der Athem. *it*: der Dampf oder Dunft. Daher kömt **Dwähjele**. die Seele. *it*: Athem

Dwaffschäht, athemen. **kurřam gruhtha**

Dwaffsch, der engbrüstig ißt

wingā Dwähjel' duffäh py Deewa, jeine Seele ruhet in Gott

Dafcham nhe- gir wa | labba

Dwähjel' manchem riecht der Athem nicht wohl: **Tōw Dwaffscha fmird**, du haßt einen ftinckenden Athem

Dwähfelihds, ein Seelchen

Besdwähjel' (Pafuntel.) Seelloß, ein Unmenfch. [P. 64 (33a).]

Dievo garbei atiduoti (*latv.*), įšventinti, pašventinti

iš Dievo ką išplėšti (*latv.*), išniekinti, suteršti (ką šventą)

pasidievagoti, pasidievažyti (į Dievą kreiptis, t. y. savo žodžiu į Dievą kreiptis) (*latv.*), prisiekti, priesaikauti, tikinti (*vok.*)

Čia aš pritraukčiau ir žodį *Indiev'* 'yda, kliautis, negerovė', kuris (*antifrastiškai*) štai ką reiškia: *nedievs* 'nedievas' – kas/ kuris yra ne Dievas; lygiai kaip anos parkos, taip pavadintos kad mažiausiai globoja. Todėl latviai (kaip man yra sakęs velionis superintendentas Einhornas) velnią vadina *indiev'*.

Šiaip tas žodis vartojamas 'negerovės, nelaimės' reikšme: Tą negerovę jis sau nuodėmėmis užsitraukė Drignė reiškia 'spindulį'. Žiūrėk, kokia drignė apie mėnulį dainuoti, giedoti apgiedoti; mirusijį apgiedoti

gegutė

„bado gegutė“ – dudutis, tūtlys

geltas, geltonas

geltonis

„geltonoji bėda, liga“ (gelta, geltligė)

nykštukas

kvapas, kvėpavimas; *it.*: garas arba tvaikas. Iš čia kildintina *dvēsele* 'dvasia, siela', *it.*: kvapas, alsavimas kvėpuoti, dvėsuoti, alsuoti; kas sunkiai kvėpuoja (*latv.*), kieno siaura (silpna) krūtinė (*vok.*)

Jo siela išsili pas Dievą

kai kieno kvapas [iš burnos] būna negeras: Tavo dvokiantis kvėpavimas

„dvaselė“ (gyvas padaras) besielis, bedvasis, ne žmogus (beširdis, nužmogėjęs)

E

Elle, die Hell

Elles-pağals, ein Hellenbrandt
Elles Ugguns, das hellijche Feur. **Welni**
Bes-deewa-Łaudis mohžihs Elles ugguni,
werden die Gottlosen plagen im höllijchen
Feur.

No Elles nhe- gir | nhekahda
wa

Išpeštifchana, aus der Höllen išt keine
Errettung. Erlöfung. [P. 67 (35).]

pragaras

„pragaro pagalys“ (nusidėjėlis, nedorėlis)
pragaro ugnis. Velniai bedieviūs
žmones kankins pragaro ugnimi

Iš pragaro nėra jokio išsigelbėjimo

G

Gaļa, das Fleiſch [...]

No Gaļas **Atsraufchana** heišt bey den
Papišten (. *alius* Meeffmeſch.) die Fasten.
[P. 72 (37a).]

Ğauda, Gaufſtiba (:Ğaufchums,) Klage,
klagte [...]

No-ğaudāht, no-ğauft, beklagen.
(.Schāhl'-ğaudāht.). **Mirrohn' noğaudāht**

Ğauſſ', der Seegen. **Deewa Gaws wijs'**
išpild, an Gottes Seegen išt alles gelegen
Ğauſſfinaht, ſegenen, **Muħo Dahrbs ir**
welt', ja Deews nhe ğauſſfina, wir arbeiten
umbjonft, wo Gott ſeinen Seegen nicht
da zu gibt

Nheğauſch (Beſſahtis) ein Fraaß. bey dem
kein Seegen Gottes išt, der nicht zu
ſättigen išt

Nhe-ğauſſfiba, (.Beſſat[i]lba) der Geitz

Ğawāht Faſten,

Ğawāhſchana das Faſten,

Ğawene (.kurzemi.) die Faſte, Faſtnacht,
Faſtenzeit. [P. 76 (39a).]

Ğawilāht, *jubiliren* vor Freud geſchrey
machen, jauchtzen, **labbā Ğaiſa Laudis**
ğawilāh, w[enn] gut Wetter, ſingen ſie mit
Freuden ihren Gefang

Ğawilāhſchana. das Freud geſchrey.
Jubelgeſchrey oder Jauchzen

Ğawileis, ein Jubilirer, Jauchzer.
[P. 76 (39a).]

Ğrāhks, die Sünde. *pl.* Ğrāhki. Mißhandlung.
it. Schade, Unglück. u. der Teuffel, von
dem alles böſe herkommt [...]

mėsa

Susilaikymas nuo mėsos popiežininkų
vadinamas *miesmėš[i]* – gavėnia

aimana, aimanavimas, skundas;

graudulys

apgailėti; gailiai aimanuoti; mirusiji

apgailėti

skalsa/skalsinimas; Dievo skalsa/

skalsinimas viską patenkina

skalsinti. Mūsų darbas veltui, jei Dievas

neskalsina

rajunas, besotis, kuris neturi iš Dievo
skalsos, kas nepasotinamas

godumas, godulys

gavėti, pasninkauti

gavėjimas, pasninkas

gavėnia; Užgavėnės

garsiai džiūgauti, krykštauti. Geru oru
žmonės linksminasi (*latv.*). Kai geras
oras, jie linksmai dainuoja savo
daines (*vok.*)

garsus džiūgavimas, krykštavimas

solenizantas, sukaktuvininkas,
varduvinininkas

nuodėmė, *pl.* nuodėmės; kankinimas
(*vok.*); *it.*: nuostolis, nelaimė; ir velnias,
iš kurio kyla visa pikta (*vok.*)

Ugguna grähks, ein Feuer Schade.
Brand/chäde. [P. 80 (41a).]

„ugnies nuodėmė“ (*latv.*), gaisras;
ugnies, gaisro padarytas nuostolis (*vok.*)

J

Jahnis, Johannes

Jahnhs eet, auf Johannis Marck fahren,
oder nach Johannis Kraut gehen.
[P. 88 (45a).]

Jonas

eiti Joninių švesti, dėtis į Joninių
apeigas (*latv.*), važiuoti į Joninių muge
arba eiti per Jonines žoliauti (*vok.*)

K

Kacklis, ein Halß [...]

❖ **Warrd[e] kackla**, die Kröte im Halße.
[P. 98 (50a).]

kaklas, gerklė

„varlė gerklėje“ (*tokia liga*)

Kähms, ein Gefpenft oder Spock. **Kas tur
ka Kähms pasrahdas?, greefchas?** Wer
fpöcket da? Gebehrdet jich wie ein
Gefpenft. [P. 99 (51).]

šmėkla, vaiduoklis. Kas ten kaip
šmėkla/vaiduoklis pasirodo?
Šmėsčioja?

Kambaris, eine Kaṁer [...]

Kaulo-Kambaris, ein Beinhaus.
[P. 107 (55).]

kamara

„kaulų kamara“ (patalpa iškastiems
palaidotųjų kaulams laikyti)
kaulas

Kauls, ein Knoche *it*: ein Bein [...]

Kaulo-naṁs, ein beinhaus. [P. 110 (56a).]

„kaulų namelis“ (patalpa/statinys
iškastiems palaidotųjų kaulams laikyti)
persirengėlis (*latv.*), fokusininkas/
sukčius (*vok.*); *it.*: Užgavėnių
persirengėlis, Užgavėnių „kvailys/
juokdarys“ (*vok.*)

Kecks, ein Gauckler. *it*: ein Faßtnachtnarr.
Faßtnacht-putze

eiti Užgavėnių persirengėliais,
persirengusiam/kaukėtam švesti
Užgavėnės; rodyti fokusus (*vok.*)
Užgavėnių šventimas persirengus,
linksminimasis, šokimas; fokusų
rodymas (*vok.*)
česnakai, „šventlaiškiai“ (*latv.*); latvių
jie labai vartojami ir vertinami (*vok.*)

Keckotees (Keckatahs-lähkt) gaucklen.
Faßtnach[t]laufen

**keckafchana, keckatahs greefchana, jeb
lähckfchan[a]** Gauckeley, das Gaucklen,
Faßtnachtfchwermen. [P. 112 (57a).]

Kipplohki, (fwäht-lohki), Knoblauch. ift bey
den Letten in großem Brauch vndt Preiß.
[P. 113 (58).]

plūsti, bausti, keikti
plūdimas, baudimas
plūstis. Ko ant manęs plūstiesi!

Klentäht, (fohdiht, Lahdaht) fluchen

Klentähfchana (fohdifchana) das Fluchen
Peeklentäht. ko man peeklentäh, wie thußt
du mir fo fluchen!

Klimpähht, mit Schillingen, an die Wand
werffen. **Eim' klimpähht**, jagen die Letten
laßt uns gehen *etc*: [P. 116 (59a).]

lošti monetą metant į sieną. Eime lošti
monetomis, sako latviai

Kohks, ein Baum [...]

Deewa-kohžini, Haber raute[n] werden
fo genennet wegen ihren Langen Stengel.
[P. 118 (60a).]

medis

„Dievo medeliai“ – taip vadinami
diemedžiai dėl jų ilgų stiebų

Kraucklis, ein Rabe. **Krauckli tohs Bährnus kahxli nohf neff** kas **Tähwam in Mahtei nheklaufs**, Raben pflegen die Kinder im Kropff weeg zutragen, die ihren Eltern nicht gehorchen. *Manc*: [P. 121 (62).]
Kruppis (Kuppachskis, kaukis, Debbs) eine Kröte. [P. 123 (63).]
Kurtzemi, Faßnacht, v. **Çawäht**. [P. 127 (65).]

L

Lahdäht, fluchen

Lahdähfchana, das Fluchen

Lahdeis, ein Flucher

Lahfta, der Fluch

Nolahdäht, verfluchen. **nolahdähts**, verflucht

Lähkt (Lähkaht) hüpfen, springen [...]

At-lähkt, entspringen, von etwas entfehen, sich abgeben

At-lähkfchana das Herfspringen. *it*: Vortheil, Gewinnen, Abgang. [P. 129 (66).]
 [...] **Saules at-lähkfchana (.atswifchana,)** die Sonnenwende [...]

No-lähkt, herab springen, abnehmen

Nolähkums, der Niedergang. das abnehmen

Mähnes no-letz', der Mond nimpt ab [...]

Uhs-lähkt [...] auf springen

Saul jau uhslähkus, die Sonne ift schon aufgegangen

Uhslähkums, der Aufgang. **Saules**

uhslähkums. der Sonnen Aufgang

Lählis, ein Vogel, fo des Abends im Wege gegen die Pferde fcheuft. [P. 130 (66a).]

[...] **Leelohs Mařohs**, auff Maria Himmel Fahrt. [P. 132 (67a).]

Laimė (Laimiba) das Glück

Laimäht, glücken

Laimigs, Laimige, glücklich, glückhaftig
Nhelaime (Nhelaimiba) ungluck Unfal[1,]
 Elend, Trübfal, Schade. **Nhelaim' darriht**, Schaden zufügen

Nhelaimigė, unglücklich, elendiglich.

Nhelaimigs, unglücklich, elend-trübbeelich. [P. 132 (67a).]

kranklys, juodvarnis; Krankliai gūžyje nusineša tuos vaikus, kurie tėvo ir motinos neklauso (*iš Mancelio*)

rupūžė

Užgavėnės; plg. *gavėt' gavėti'*

keikti

keikimas

keikėjas

keiksmas, prakeiksmas

prakeikti; prakeiktas

šokti, šokinėti

atšokti; tekti (*latv.*); kilti, iš ko nors atsirasti; įvykti

atšokimas; tekimas; *it.*: nauda,

laimėjimas, „nubyrėjimas“

„saulės atšokimas, atsivertimas“ –

saulės grąža, saulėgrįža

nušokti; sumažėti

nušokimas; mažėjimas

mėnuo mažta, dyla

užšokti, pašokti (aukštyn)

saulė jau „užšokusi“ – patekėjusi

„užšokimas“ – patekėjimas; „saulės užšokimas“ – saulės patekėjimas,

saulėtekis

lėlys; paukštis, kur vakarais kelyje

arklius pabaido (*vok.*)

per didžiąsias Marines (*latv.*), Marijos Dangun Ėmimo dieną (*vok.*)

laimė

pasisekti

laimingas; laimingai

nelaimė, bėda, nuostolis; „padaryti

nelaimę“, padaryti nuostolį

nelaimingai

nelaimingas

Lammaht, ūchmāhen, verleumden, ūchelten
Lammaŭchana, das Schmāhen, die Scheltung

Laṁatais, ein Schelter. Schmāher
Iṣ-laṁaht, (**Iṣfunniht**), mit Worten ūchānden, ūchelten, ūchmāhen
Daher koṁt **Palama (Palangā)** ein Eckel-Nahme. [P. 134 (68a).]

Laulaht, eheligen, Trauen

Laulahts wihrs, ein Ehemann

Laulata Seew', ein Eheweib

Laulati draugi, Eheleute

Laulaŭchana, das Copuliren, ehelich zuŭŭaṁen geben

Lauliba die Ehe oder der Eheŭtandt

Laulahta-ŭulta, ein Ehebett

Laulatais, ein Priester der da trauet

Lauliban pasdohtees, ūich in Eheŭtand begeben

Laulib' pahrlauiht, ehebrechen

(**Pahrkahpt**.) ehebrechen

Laulibas- pahrlauihtais | ein Ehebrecher
kahpais

Ṣalaulaht, copuliren, zuŭaṁen geben, eheligen. [P. 135 (69).]

Laume (Raggana) eine fliegende ŭauberin, oder Hexe

Launs, böŭe, arg

ṽauns ŭarrs, der böŭe Geiŭt

Laun-darriht böŭes thun

Laun taiŭŭiht (**.eekaitinaht**) böŭß machen

ṽauna Dabba, ein böŭe Natur

Laune Adv: böŭflich

Launiba, die böŭßheit

Launums, das Ŭbel

ṽaunoht. böŭe worüber werden. [P. 136 (69a).]

Leetuwens (Leetohns), der Alp, Schretzel, oder Mahre, ŭo Menschen vndt Vieh pfleget zu beŭchādigen. Daher ŭagt mann:

To Siŭg' Leetuwens jah, tapāhts wiṁgs ta bubbin', das Pferd plagt die Mahre, darumb thut es ŭo beben v. ūchwitzē

keikti, plūsti, barti
plūdimas, barimas

plūdējas
išplūsti, išdēti i ūšns dienas (*latv.*),
ŭodŭiais gēdinti, barti, koneveikti;
iš čia kyla *Palama* „pravardē“

tuokti

„sutuoktas vyras“ (*latv.*), sutuoktinis
„sutuokta moteris“, sutuoktinė
„sutuoktiniai draugai“ (*latv.*),
sutuoktiniai, sutuoktinių pora
tuokimas, jungimas

santuoka

vedybinė lova

tuokējas (*latv.*), kunigas, kuris tuokia
eiti, stoti i santuokā

„sulauŭyti santuokā“ – būti neiŭtikimam,
svetimauti

„perŭengti“ [santuokā] (*latv.*) – svetimauti

svetimautojas

sutuokti, sujungti

laumė; ragana (*latv.*), skraidanti
burtininkė, arba ragana

piktas, nedoras

piktoji dvasia

daryti pikta

supykdyti, įpykinti

piktas būdas, prigimimas

piktai

piktybė, piktumas

piktybė, blogis

supykdyti (*latv.*), supykti (*vok.*)

slogutis, kuris dažnai ŭmonėms ir
gyvuliams kenkia. Todėl sakoma:
Tā arkli slogutis jodo, užtat jis taip
prunkŭtauja (*latv.*)/dreba ir
prakaituoja (*vok.*)

Lemt böfes wünſchen

Lähmeis, ein Flucher, der böfes wünſchet

Lähmums ein böfer Wunſch

Lähmejeems křiš Lähmums uhs winġo

kackel', ein böfer Wunſch trifft den
Flucher

No-lemt. To wings man nolähmis, das
böſe hat er mir gewünſchet. [P. 139 (71).]

Lickt, legen, laſſen, ſetzen, beſcheiden, ſtellen.
it.: anwenden. [P. 140 (71a).]

No-lickt, befehlen, verordnen, beſtimmen,
beſcheiden, beſtellen

Deenu nolickt (fatziht, zelt), einen Tag
anſetzen, beſtimmen, *it.*: ablegen

Nolicktà Deenà auff beſtimten Tag

Nolickts beſchloſſen

Nolickums der Befehl, Beſtimmung

Nolikumi. auffſetze. [P. 141 (72).]

Lihdſäht, helfen

Lai Deews lihds', Gott helffe [P. 143 (73).]

Linni, Flachs. [...] [P. 144 (73a).]

Wingà braut3 linnoht (Illġopaut laſſfidam)
ſie fährt flächſen, Flachſ zu holen

Linzäht, feyren v. ehren

Linzähfchana, das Feyern, die Feyer.

Swähdeenas-linzähfchan'

Lixta, (Nhelaime Bähd') Jämer, Noth, Gefahr

Lixt' nogreeſt, Gefahr abwenden

Lixta eekriſt, in Gefahr koñnen.
[P. 145 (74).]

M

Mähnes, der Mond. *it.*: Monath [...]

Mähneſſes-maitafchana, die Mond
Finſterniß

Dahrß apkahrt Mähnes, der Hoff umb
den Mond

Wilko-Mähnes, Chriſt-Monath, weil die
Wölffe aß denn am meiſten *grassiren*.
[P. 151 (77)–152 (77a).]

lemti; nuſpręsti (*latv.*), linkęti pikto (*vok.*)
lęmęjas, kas nulemia, nuſprendžia (*latv.*),
keikęjas, linkintis pikto (*vok.*)

lemtis; ſprendimas, nutarimas, nutartis;
piktas linkęjimas (*vok.*)

[Pikta] linkinties lemtis kris ant jų
pačių galvos (*latv.*). Piktas linkęjimas
ištiks prakeikiantįjį (*vok.*)

nulemti. Tai [– tą pikta] jis man nulėmė
(*latv.*). Tą pikta jis man prišaukė (*vok.*)

dėti; liepti, nuſpręsti, nuſtatyti, *it.*:

pritaikyti

nulemti, nuſpręsti, paliepti, paskirti,
nuſtatyti

paskirti, paſakyti, nurodyti dieną, *it.*:
ketinti

paskirtą dieną

„padėta“ – nulemta, nuſpręsta

ſprendimas, paliepimas

nurodymai

padėti

Tepadeda Dievas

linai

Ji važiuoja linauti, linų paſirankioti.

[Kalbama apie paprotį, kai nuotaka
prieš vestuves lanko gimines ir yra
apdovanojama linu – lininiais daiktais;
vėliau dovanos nebūtinai turėjusios būti
iš lino.]

puošti kaspinais (*latv.*), švęsti,

pagerbti (*vok.*)

puošimas kaspinais (*latv.*), šventimas,

pagerbimas (*vok.*); sekmadieninis

puošimasis kaspinais

neganda, nelaimė, bėda

negandą, pavojų nukreipti

„įkristi į bėdą“ – patekti į pavojų

mėnulis, *it.*: mėnuo

„mėnulio gadinimas“, mėnulio
užtemimas

vainikas/ratas apie mėnulį – drignė

vilkų mėnuo (*latv.*), Kristaus mėnuo

(*vok.*), nes tada vilkai daugiausia

siaučia (*vok.*) – gruodis

Mahte (Mahma). eine Mutter [...]

Dahrja-mahte, Lohpo-Mahte, Wähja-mahte; *etc.*: Jeind vorgeiten vnd an noch von Letten genennet worden, follen aber von Chriſten ferne ſeyn. [P. 154 (78a).]

Mantaht, (ʒittahd' darriht.) ändern

Mantaſchana, die änderung
Ap-mantaht (Apmahnäht, Apkawäht), verkehren, verblenden, begaucklen, bethören

ʒaur Mylibas-dʒährum jeb ähdum' weenu apmantaht, durch ein Liebestrunck oder eſſen (*Philtrum*) jemand verkehren, begaucklen

Ap-mantaſchana (ap-mahnähſchana), die Begauckelung, Verblendung, Hexenwerck. [P. 159 (81).]

Milſings, ein Riefe, *gigas*. [P. 167 (85).]

Mirt, ſterben. [P. 168 (85a).] [...]

Mirrohns, ein Toder. eine Leiche

Mirrohn' pawaddiht, mit ʒu Grabe gehen

Mirrohn' ap-dʒeedaht, den toden beſingen

Mirrohn' aprackt (apbähft) begraben. [P. 169 (86).]

Mulldäht, des Nachts herumb graſſiren. Vom Vieh heiſt es: durch Pfütze gehen vnd ſich ʒumarachen. **Ka tas nabbaʒs Lohps muldähjis!**

Murt, treiben [...]

Murrinaht, reitzen. **Welns daſch ʒilwähk' murrin' indiht,** reitzet v. treibet manchen menſchen. [P. 173 (88).]

N

Nabbaʒs, arm, dürfftig, elend

Deews warr' drihʒe Baʒaht' par Nabbaʒ' darriht, Gott kann bald einen Reichen arm machen

Nabbaʒs tapt (pawahrkft), arm werden
Chriſtus ſchi Paſauläh' Nabbaʒa kahrtam pasrahdiis, hat ſich wie ein armer ſehen laſſen. [P. 174 (88a).]

Nahwe, der Todt

Nahwes Späks, die Gewalt des Todes

Nahwige. *Adv.*: tödlich

Nahwigs, *Adj.*: tödlich. [P. 176 (89a).]

motina, motė

daržo motė; gyvulių motė; vėjo motė *etc.*; senovėje ir dar dabar latvių taip sakoma, bet krikščionims tai turi būti nepriimtina

„kitaip padaryti“, „pakeisti“ (užkerėti) kerėjimas apsisaugojimui nuo burtų „apgauti“, „sulaikyti“ (*latv.*) – užkerėti, kad neveiktų kiti burtai; „pakeisti“, „apakinti“, „apgauti“, „apkvailinti“ (*vok.*) meilės gėrimu arba valgiu ką nors apkerėti

apkerėjimas, apmulkinimas, kerai, burtai

milžinas

mirti

mirusysis, numirėlis

palydėti mirusįjį

apgiedoti mirusįjį

užkasti mirusįjį; užberti

kliedėti (*latv.*), naktį blaškytis. Apie gyvulius kalbant: lakstyti per balas ir siausti (*vok.*). Kaip tas vargšas gyvulus daužėsi!

varyti, stumti [pvz., į bėdą]

vilioti, gundyti. Velnias ne vieną žmogų suvilioja ir sugundo

vargšas

Dievas gali greitai turtuolį vargšu padaryti

vargšu tapti, suvargti

Kristus šiame pasaulyje pasirodė vargšo pavidalu

mirtis

mirties galia

mirtinai

mirtinas

Nauda, Geld, Müntze [...]

Kreens jeb Kreena-naud', was der
Bräutigam der Braut Eltern vndt Freunden
giebt, *Mancel*. [P. 177 (90).]

[...] **Iß-nihkt**, eitel werden, zu nicht werden,
vergehen, verderben, unter gehen,
verschwinden [...]

Nihkfchis, der teuffel, so alles verderbet.
Daher jener Pawer von seiner Mutter sagte:
**wing Nihkfcham kalpohi, tas wingai arri
alghoi**, jie dienete dem teuffel der hat ihr
auch gelohnet, alß jie bey der Nacht in der
Badjtube verbrannte. [P. 178 (90a).]

pinigai, pinigas (moneta)

kriena, arba krienos mokestis, ką
jaunikis nuotakos tėvams ir šaliai duoda
(iš *Mancelio*)

išnykti, sunykti, niekais išeiti, pagesti

„netikšas, gadintojas“ (*latv.*), velnias,
kuris viską gadina, prapuldo (*vok.*).
Todėl anas kaimietis apie savo motiną
pasakė, kai ji naktį pirtyje sudegė: ji
netikšui tarnavo, jis jai ir užmokėjo

O

Ohdje, eine Natter

Ohdjch-galwiņi, Schlangen Köpffe, so
Letinnen zum 3ierath umb sich hengen.
[P. 182 (92).]

angis, gyvatė

gyvačių galvutės, kurias latvės
užsikabina kaip papuošalą

P

Pağans, ein Heyde, Un-Chrift, *Paganus*

Pährkons, der Donner

Pährkohns rihb' (ruhtz, graufch) es
donnert

Pährkohns stippre fitt, es donnert ftarck
fjehr

Pährkohns eefpähre es hat eingeschlagen

Pährkon-Ackmins, ein Donnerkeil

Pährkon'-ğaijs, Donner Wetter

Pährt (Pährtees), Baden

Wefsel' pährufchees, wol bekoim euch das
Bad [...]

Pirts, eine Badjtube

❖ **Pirtihfchi**, was bey des Kindes Geburth
v. Bade spendiret wird. **Tu nhe dabbui
Pirtifches**, *it.*: abfchlagen. [P. 185 (94).]

Puhkis, ein Drach, fliegender Alff

Wingam Puhkis, er hält einen Drachen

Kas Puhk' meelo, tas 3eeni pattu weln',
wer einen Drachen hält der ehret den
Teuffel jelbft

pagonis

perkūnas, griauštinis

perkūnas dunda, darda, griaudžia

„perkūnas stipriai muša“ (*latv.*), smarki
perkūnija, labai smarkiai griaudžia
„perkūnas įspyrė“ (*latv.*), griauštinis
trenkė

„perkūno akmuo“ (*latv.*), „perkūno
pleištas“ (*vok.*) – kaukaspenis,
belemnitas

perkūnija, metas, kai griaudžia
perti, pertis, maudytis

Sveiki pėrėsi! (*latv.*), Kad pirtis būtų
jums į sveikatą (*vok.*)

pirtis

auka, paliekama pirtyje kūdikiui gimus;
vaišės kūdikiui gimus, pirtynos. Tu
negavai gimtųjų vaišių (pirtynų);
it.: atsakyti, atstumti

aitvaras/slibinas

Jis turi aitvarą

Kas peni/laiko aitvarą, tas gerbia patį
velnią

Puhft, blaſen, hauchen, wehen. [...] [P. 202 (102a).]

Puhſchlis, der im̃er ſchwehr pauft
ſahles-puſchlis, ein Saltz-paufter,
ſäuberer. [P. 203 (103).]

R

Raggana, eine fliegende Hure, ſäuberin.
[P. 209 (106).]

Raibs, bund [...]

Raib-laits, wird genennet ein Ort da
mancherley bunte Kräuter ſich finden,
welche auff S. Johann geſeſen werden.
[P. 211 (107).]

Rammiht, verwahren

Raṃana, eine Hutt, Gewährſam. **Es to**
turrähi fawà Raṃanà. [...]

Ap-ramiht begraben

Raſa, der Thaw [...]

Raffings, *dimin*: **Dees muhfo Semm' ar**
Raſing ap[ſ]latzina (apflappina) Gott
befeuchtet (beſprenget) unſer Landt mit
Thaw. [P. 213 (108).]

Raudaht (ar Aſsarams raudaht), weinen,
greinen, thrähnen vergieſſen [...]

raudadama Deena, ein betrübter Tag,
der zu weinen [...]

gauſche raudaht, kläglich weinen

Raudinaht, weinend machen

Apraudaht, beweinen, beklagen

Raudawe, wilde Ende v. **Piele**.

[P. 216 (109a).]

Rutkis, Rettig

Mahrutki, Meerrettig. Sonſten heiſſen jie
fwähiti Rutki. [P. 226 (114a).]

S

Sackt, ſtehlen, entfrembden [...]

Kurru Biſcho-dahrſ' Saḡli eefohḡ', tur
nhe- gir | **Laime**. [P. 227 (115).]
wa

[...] **Ap-ſähſtees**, ſich niederſetzen. *it.* beſeſſen
werden. **Tas ir no weln' apſähſts**, iſt vom
Teuffel beſeſſen. [P. 228 (115a).]

Sahle, Graß, Kraut [...]

Nhe-ſchkihſta, (*nickna*) **Sahl**, Unkraut.
[P. 229 (116).]

pūsti

pūtikas; kas vis sunkiai pūtuoja (*vok.*)
druskos pūtėjas, kerėtojas

ragana, skraidanti paleistuvė,
burtininkė (*vok.*)

margas

„kerų dirvonėlis“, taip vadinama vieta,
kur auga visokiausios žolės, skinamos
per Jonines

saugoti, globoti, priglobti
saugojimas, globa. Aš jį saugojau/
laikiau savo globoje
palaidoti

rasa

raselė. Dievas mūsų žemę rasele
apšlaksto/suvilgo

verkti, raudoti, lieti ašaras

verkiamoji, verksmų diena, liūdnoji
diena

gailiai verkti

virkdyti

apverkti, apraudoti

„raudotoja“ (*latv.*), laukinė antis

ridikas

krienai. Paprastai jie vadinami „šventi
ridikai“.

vogti

Į kurį bityną įsigauna vagys, ten
nebus laimės (nebesiseks)

atsisėsti, *it.*: būti apsėstam. Jis velnio
apsėstas

žolė, žolynas

„nešvari, nedora, pikta žolė“ (*latv.*),
piktžolė

Salktis (Tjchuhjka) eine Schlange.
[P. 233 (118).]

Satziht, fagen, fprechen, erzehlen,
fürgeben [...]

Pa-preekfch-fatziht, weißfagen,

propheceyen. **Kas nahkamas Leetas**

pa-preekfch-Sacka, ein Prophet, Weißfager

Pa-fatziht, ankündigen, anfagen.

[P. 236 (119a).]

Saule, die Sonne. *dim*: **Saulita**

Saule uhseet, (**uhsletz**), gehet auff. **Saule**

no-eet (**nokahp**, **noletz**) gehet unter. **Saule**

jau labbu Ğabbal' patetzähjus. ift schon

ziemlich hoch auffgegangen [...]

Saules währffums (**At-lähkſchana**,

Ats-wirfchana) die Sonnen Wende

Saules maitafchana, die Sonnen Finfterniß

Schi Sauläh, fagen die Letten, das ift,

in diefer Welt. Daher komt **Pa-faule**

die Welt, *quasi* pa Šaules, unter Sonnen.

[P. 237 (120)–238 (120a).]

Sawäht, hexen, zaubern

Sawähfchana, das Zaubern

Sawähtiba, die Hexerey. Zauberer

Sawähtneeks, ein Zauberer

Sawähtneežina eine Hexe. Zauberin

❖ **Laume** (**Raggana**), eine fliegende Hure,

hexe oder Zauberin

❖ **Sahl-puhtähja**, eine Saltz-paufterin

Apfawäht, **nofawäht**, bezaubern, behexen

Apfawähfchan', die Bezauberung.

[P. 238 (120a).]

Schäh, leid

Schählot [...] *it.* beklagen, trauern,

mitleiden haben [...]

Schählohtees, *Neut.* **Mirrohn'**

ſchählohtees, einen todten beklagen.

[P. 239 (121).]

Schkirt, fcheiden, fondern, trennen

Schkirteef, fich fcheiden [...]

Labbe ſchkirtees, wol gelingen, gerathen,

oder abgehen. [P. 243 (123).]

At-fchkirt, abfcheiden, abfondern,

unterfcheiden. von einander fugen

žaltys/gyvatė

sakyti

„iš anksto pasakyti“ (*latv.*), išpranašauti;

„kas būsimums dalykus iš anksto pasako“

(*latv.*), pranašas, pranašautojas

pasakyti, iš anksto pranešti

saulė; saulutė

saulė „užkyla, užšoka“ – pateka; saulė

„nulipa, nušoka“ – nusileidžia. Saulė

jau „geroką galą nubėgusi“; jau gerokai

pakilusi

saulės „atsigręžimas, atsokimas,

atsivertimas“ – grąža, saulėgrįža

„saulės gadinimas“ (*latv.*), saulės

užtemimas

„Šioje saulėje“, sako latviai, tai reiškia, –

šiame gyvenime. Iš čia kilo Pa-faule

‘pasaulis’, *quasi* po saule

žavėti, kerėti, burti

žavėjimas

kerai

žavėtojas

žavėtoja, burtininkė

laumė; ragana; skraidanti paleistuvė,

ragana arba burtininkė (*vok.*)

druskos pūtikė

apžavėti, nužavėti

apžavėjimas

gaila

gailėti, *it.*: apverkti, liūdėti, užjausti

gailėtis; mirusiojo gailėtis (*latv.*),

apraudoti mirusįjį (*vok.*)

skirti

skirtis

gerai sektis, arba vykti

atskirti, išskirti, atitraukti

At-fchkirriba , der Fortgang, <i>Success</i> . Deews doht labbu Laim' in At-fchkirrib' , Gott gebe glücklichen Fortgang	klotis Dieve, duok gerą klotį ir sėkmę
Schkift , bedüncken, meynen, erachten, wehnen, mutmaffen, ihm ahnen laffen [...]	atrodyti, manyti, jaustis
Wings fchkeet apfawähts , er hält davor er sey bezaubert. [P. 244 (123a).]	Jis jaučiasi, tariasi esąs apžavėtas
Seema , der Winter [...]	žiema
Seemas-Swähtki , Chriftag. [P. 247 (125).]	„žiemos šventė“ – Kalėdos
Seewa , ein Weib. laulahta Seew' , ein Eheweib. [P. 249 (126).]	moteris; „sutuokta moteris“ – sutuoktinė, žmona
Semme , die Erde. Semmäh (py Semmes) , zur Erden, darnieder, unten. uhs Semmes mäh's effim, in atkal Semmei pa-greefifimees , auß Erden seind wir, v. werden wieder zur Erden werden. [P. 250 (126a).]	žemė; žemėj, ant žemės, pažemėj. Mes esam iš žemės ir vėl žeme pavirsim
Sibbins , der Blitz. Sibbinaht. (Sibbin' meeftes) blitzen. Sibbinus mett , es wetterleuchtet	žaibas; žaibuoti/„žaibams rastis, kilti“; „žaibus mėtō“ – amalą meta, žaibuoja
Sieloht , wahrſagen, wicken Sielohtneeks , ein Wahrſager Sieloſchana	burti, spėti ateitį būrėjas, pranašautojas būrimas, ateities spėjimas
Sihme , Komet her von Siht , ein Zeichen, Mahl-ſeichen, Merckzeichen. Wahrzeichen, Denckzettel, <i>it</i> : eine Prob.	<i>Zime</i> 'ženklas' kildintina iš <i>zīt</i> '[pa] žinti', – ženklas, apgamas, skiriamasis ženklas, požymis, simptomas, atmintinė; <i>it</i> .: [iš]bandymas stebuklingas, nepaprastas ženklas
brihniſka (ährmahda) Sihm' , ein Wunderzeichen ee-dſimmuffa Sihm' , ein angebohren Mahl. [P. 252 (127a).]	įgimta žymė, ženklas (apgamas)
[...] ſlauziſchana , das Fegen ſlauziſchanas Uppurs , ein Feg-Opffer. [P. 266 (134a).]	šlavimas, švarinimas šlavimo, švarinimo auka, atnaša
[...] ſmidſinaht , beſchädigen. Paſmiddſinaht. launs ſilwähks wing' Gohw' paſmiddſinahjis . [P. 271 (137).]	purkšti; pakenkti. Piktas žmogus pakenkė jo karvei
Sohdiht , richten, ſtraffen, <i>it</i> : fluchen Sohditees , rechten Sohdiba , die Straffe. Sohdib' zeeft , die Straffe leiden Sohdiſchana , das Richten. Fluchen	teisti, bausti, nubausti; <i>it</i> .: keikti bartis, ginčytis, piktai skųstis; grasinti bausmė, rykštė, prakeiksmas; kęsti bausmę; kęsti negandą baudimas, nubaudimas; keikimas, prakeikimas
Sohditais (Sohgis) , ein Richter, Straffer. Schuldheiß, Vogt [...]	baudėjas; teisėjas

Nhefohdihts. tahds Dahrbs nhe fohdihts nhe palliks , eine folche that wird nicht ungeſtrafft bleiben. [P. 274 (138a).] [...] ❖ Pafuhdenaht (Sa-fohdiht) , verdammen Pa-fuhdenafchana , die Verdammung Suhtiht , fenden, ſchicken Suhtijums (Suhtifchana) die Sendung. Tas by Deewa Suhtijums , das war Gottes ſchickung. [P. 292 (147a).] Sunns , ein Hund. [...] Kad jauneem Sunneem Tahrps pa Mähles tohp greefts in atjemts, tad tee nhe tohp tracki , wenn den jungen Hunden der Wurm unter der Zungen geſchnitten v. weggenommen wird, ſo werden ſie nicht toll. <i>Mancel</i> . [P. 293 (148).] Sunniht, iſ-funniht , einen ſchelten v. ſtraffen wie einen Hund Swähräht (Deew eet) , ſchweren, ein Eyd thun Swährähjums , ein Schwur oder Eyd Swährähfchana , das Schweren Swährähtais , ein Schwerer Ap-fwähräht , beſchweren, verſchweren Ap-fwährährts , beſchworen No-fwähräht , abſchweren Nhepateſe fwähräht , falſch ſchwehren, ein Meyn-eyd thun. [P. 294 (148a).] Swährts , heilig, <i>it</i> : ſelig [...] Swährte, fwährtiġe , <i>Adv.</i> heilig, andächtig, ſeliglich. <i>it</i> : ernſtlich. to es tōw ġan fwährt facku Swährtiht , heiligen, ſegnen, weihen. <i>it</i> : feyren [...] Swährtdeen' , der Feyertag, Sonntag Swährtki , die Feſt-tage <i>NB.</i> alß da ſind: At-eefchanas-fwährtdeen' der Advent. [P. 295–296 (149–149a).] Seemas-fwährtki , Chriſtag, die Weihenachten At- fwährtes fwins , das Neu Jahr [...] Pelna deena , die Aſcher-Mitwoche Ġawährnis (Kurtzemi) , die Faſten	nenubaustas. Toks darbas nenubaustas neliks prapuldyti; prakeikti prapuldymas, pražudymas siųsti kas siunčiama, pasiųsta; siuntimas. Tai Dievo siųsta šuo Kai šunyčiams išpjaunama iš po liežuvio kirmėlė ir išmetama, jie nebepasiunta (<i>iš Mancelio</i>) barti, plūsti, išdėti į šuns dienas (<i>latv.</i>), ką barti ir bausti kaip šunį (<i>vok.</i>) prisiekti, duoti įžadą; dievagotis, dievažytis, įtikinėti priesaika [pri]siekimas, priesaikos davimas prisiekiantis prisiekti (tvirtinant; pasižadant) užkalbėtas prisiekti (<i>dažn.</i> – atsižadant) neteisingai, melagingai prisiekti šventas, <i>it.</i> : miręs šventai; <i>it.</i> : labai, primygtinai, rimtai. Tai aš tau „šventai sakau“ – rimtai, primygtinai prisakau šventinti, laiminti, <i>it.</i> : švęsti „šventa diena“ – sekmadienis, šventadienis šventė, šventės „išvykimo, atsitraukimo sekmadienis“, adventas „žiemos šventė“ (<i>latv.</i>), Kristaus diena (<i>vok.</i>), Kalėdos „[Kalėdų] atšvenčiai, atšventės“ (<i>latv.</i>), Naujieji metai Pelenų diena gavėnia; Užgavėnės

Pupulo-deena , der Palm-Sonntag	„gluosnio kačiukų diena“ (<i>latv.</i>) – Verbos
Leela-3etturt-deena , der Grüne Donnerstag	Didysis ketvirtadienis
Leela Peekdeena , der Stille Freytag	Didysis penktadienis
Leela Deena , der Ostertag	„didžioji diena“ – Velykos
Leela Krufta-deen' , die Himelfahrt	„didžioji kryžiaus diena“ – [Kristaus] Žengimo į Dangų diena – Šeštinės
Wafsaras-Swähkti , die Pfiingsten	„vasaros šventė“ – Sekminės
Marias Kahpohfta , die Verkündigung Mariæ	„Marijos Kopųstų [diena]“ – Apreiškimo diena
leela Marias (nemlich Deena) Mariæ Himelfahrt	„didžioji Marijos“, suprask, diena, – Marijos Dangun Ėmimo [diena]
maja Marias , Mariæ Geburt	„mažoji Marijos [diena]“ – Marijos Gimimo [diena] (Šilinė)
Jahna-Deena , Joâis Tag [...]	„Janio diena“ – Joninės
Struppa-Jahnis , Joh. Enthauptung [...]	„trumpojo (trumpojo?) Janio“ – šv. Jono nukirsdinimo diena
Illgès , aller Heiligen	Ilgės, Visų Šventųjų diena
Wello-laiks (Semlickas) , aller Seelen Swähtkus turräht, Fejte halten	„vėlių laikas“ – Vėlinės
Nhefwähtht (Swähtk' neet3inaht) entheiligen, entweihen. [P. 296 (149a).]	švęsti šventes
Swinnaht , feyren	nešvęsti; [pa]niekinti šventes
Swähdeena jafwinn , den Sonntag muß mann feyren	švęsti
Swinnähjums , die Feyer	sekmadienį reikia, privalu švęsti
Swinnähfchana , das Feyren	šventė, šventimas
Swinneis , ein Feyrer. [P. 300 (151a).]	šventimas
T	kas švenčia
[...] Peetickt , zukoṁēn, genug haben	užtekti
Deews 3aupsinahs, ka tas mums peeticks , durch Gottes Seegen werden wir daran genug haben. [P. 311 (157).]	Dievas skalsins, ir mums to užteks
Tit3äht glauben, trauen	tikėti (<i>kq; kuo</i>)
uhs Deew' tit3äht , an Gott gläuben [...]	tikėti Dievą
[P. 313 (158).]	
Tit3iba , der Glaube <i>it. Credit</i>	tikėjimas
ih3tena Tit3iba , der rechte Glaube	tikrasis tikėjimas
nheteefna tit3iba , Aber-Glaube, fal3cher G. [P. 314 (158a).]	„netiesus, neteiusus“ – neteisingas
Tums (Tumbs) , finfter, dunckel, düfter [...]	tikėjimas
Ap-tumfoht , verfinftern	tamsu
Saulės in Mähnefses Ap-tumfofchana (Maitafchana) , die Finfterniß der Sonnen vnd des Mondes. [P. 318 (160a).]	aptemdyti
	saulės ir mėnulio „aptemdymas/gadinimas“ – užtemimas

U

Ugğuns (Çunns), das Feuer**Uggun'-grähks**, eine Feuers-Brunft, Brandfchaden**Uhdens**, das Waffer [...]**Uhdens'-welns**. Jo iſt vorzeiten der Regenbogen aus ungedult genennet worden, wenn es offters v. lang geregnet, aber übel. Sonſten wird der Regenbogen genennet **Warr' wiekfne** – ſiehe im Wörtlein **Wiht**. [P. 321 (126).]

ugnis

„ugnies (ugninė) nuodėmė“ – gaisras

vanduo

„vandens velnias“ – seniau taip būdavo pavadinama vaivorykštė iš nekantrumo, kai dažnai arba ilgai lyja, bet nenaudingai. Šiaip vaivorykštė vadinama *warr'wiekfne* (*varvīksne*) – žiūrėk prie žodelio *wiht*

W

Wackars, der Abend [...]**Swähnts wackars**, heilig Abend. heiſt aber den Letten Feyer Abend, Jo offt ſie am Abend zu arbeiten auffhören v. ruhen. [P. 324 (163a).]

vakaras

„šventas vakaras“ [Kūčios]. Bet latviams tai vadintina poilsio vakaru, kadangi jie vakarais nustoja dirbė, ilsisi

Wähläht (vom deutſchen wehlen), geſtatten, vergönnen, zulaſſen, bewilligen. *it.* wünſchen**Labbe wähläht**, gutsgönnen**Wiſſu labb' wähläht**, alles Heyls wünſchen**Labbe wählähdams wings to nhe darri**, gutes wünſchend hat er ſolches nicht gethan**Nhe labbe wähläht**, böſes wünſchen**Wählähjums**, der Wunſch**Wählähſhana**, der Wahl, das Wehlen, bewilligen, zulaſſen oder wünſchen**Labbe wähleis**, ein Guts Gönner [...]**Nhe-wähläht (Nhe-nohwähläht, ſkauft)**, mißgönnen. **To wings man nhe nowähläh**, das gönnt er mir nicht. **Ko mums Deews doht, to nhe buhs zittam ſkauft**, was Gott uns beſcheret, das muß ein ander nicht mißgönnen**Nhenowählähſhana (Skaudiba)**, Mißgunſt [...]**Nowähläht**, gonnen wünſchen**Nowählähſchan'**, die Gunſt. [P. 327 (165).]**Wahrds**, ein Wort, oder Nahme [...]

[P. 328 (165a).]

Sowahrdis, qs. fawa wahrda Wihrs, ein Genandter [P. 329 (166).]*vēlēt* 'linkėti': iš vokiečių *wehlen* 'leisti, sudaryti galimybę, sutikti, patenkinti', *it.*: linkėti

„gerai linkėti“ – linkėti gero visko, kas gera, linkėti

Ne gero linkėdamas jis taip padarė

negero linkėti

linkėjimas

rinkimas; leidimas, sutikimas;

palinkėjimas

kas linki gero

nelinkėti, nenorėti kam gero, pavydėti.

To jis man nelinki, pavydi. Ką mums Dievas duoda, to tegu kitas nepavydi

nelinkėjimas gero, pavydas

linkėti

palankumas

žodis; vardas

bendravardis, t. y. „savo vardo vyras“ – turintis kalbančiojo vardą (*latv.*), paminėtasis vardu (*vok.*)

Wähfch, der Wind [...] [P. 331 (167).]

Rih̃ta (Auftrina) wähfch, der Ojtwind

Juh̃ra (wackara) wähfch, der Westwind

Ah̃jenes (Pus̃deeñas Wähfch, Tahr̃pins),
der Südwind

Seemela-wähfch (Seemel̃is), der
Nordwind. [P. 332 (167a).]

Welt heist l. wältzen

Ackmin' welt, einen Stein wältzen

Welfchana, das Wältzen

Welleis, ein Weltzer

Atwelt, herwältzen, oder wiederumb-
wältzen

No-welt, waltzen

Peewelt (Dawelt) herzu waltzen

Sa-welt, zusãmen waltzen *it.* verwirren,
verwühlen. Welches über einkom̃t mit
dem grich̃fchen Διαβ̃λλειν *calumniari*,
pervertere, disjicere.

Darumb ist das Wort **Welns**, Teuffel,
herziehe von **welt**, so nicht unehnlich ist
dem βαλλειν *jacere, vertere*, wie auch das
Wort **Wellena**, so aus der Erden gestochen
v. umb geworffen. Torff oder Scholl (Rafen,
grüner Wafen). [P. 340 (171a)–341 (172).]

Wemt, sich erbrechen, *vomere* [...]

Wähmähklis, was ausgeſpyen iſt,
ſonderlich was von einer Hexen an
eine Wand, wie Butter ausgeſpyen.
[P. 341 (172).]

Wef̃sels, frijch v. gefund [...]

D̃jiwo wef̃sels, *vale* gehab dich wol

Wef̃seliba die Gefundheit

Trihs labbas Leetas mums ihten waiag̃:

Deewa Schähleſtiba, Meeſſas-wef̃ſeliba

in Meera ſtip̃priba, drey Dinge ſeynd
uns in dieſem Leben gantz nötig: Gottes
Gnade, gute Gefundheit vndt beſtändiger
Friede. [P. 342 (172a).]

Wiebotes, Beyfuß

Jah̃na-Sahl, Johannis Kraut. [P. 344 (173a).]

Wiewel, Fiebel ſo dem Pferd am halß unter
der Haut wächſet, vndt entzwey gekneiff̃t
werden muß. Die Littawer heissen es **Pell'**,
weil es läufft ein Mauß

vėjas

„ryto, aušros vėjas“ – rytys, rytų vėjas

„jūros, vakaro, vėjas“ – vakaris, vakarų
vėjas

„ožinis“ (vidudienio, pietų vėjas,

„kirmėlinis“) – pietys

„žiemų vėjas“ – šiaurės vėjas

velt reiškia l. 'velti', risti

akmenį risti

ritimas, ridenimas

ritikas

atristi; atridenti

nuristi šalin

priristi prie, priristi iki

suristi draugėn, *it.*: suvelti, supainioti.

Tai atitinka graikų Διαβ̃λλειν –

susukti, iškraipyti, išblaškyti

Todėl žodis *velns* 'velnias', kildinamas

iš *velt* 'velti', turėtų kiek panašumo su

βαλλειν – būti nukarusiam; kreipti,

kaip ir žodis *velėna* 'velėna' – kas iš

žemės atbesta ir apversta; durpės arba

žemės luitas, žalia velėna

vemti

vėmeklis 'vėmalai' – kas išspjauta, ypač

kas raganos užspjauta ant sienos,

panašu į sviestą

sveikas

Gyvuok, gyvenk sveikas!

sveikata

Trijų gerų dalykų mums (*vok. ėterpta*:

šiame gyvenime) ypač reikia: Dievo

malonės, kūno sveikatos ir tvirtos taikos

kiečiai

„Janio žolė“ – jonažolė (?)

pažandės – tai, kas arkliais ant

kaklo auga po oda ir turi būti pusiau

pergnybama. Lietuviai tai vadina

„pelės“, nes ten laksto [kaip] pelė

Wihrs, ein Mann, ein Kerl [...]

Laulahts-Wihrs, ein Ehemann

Wiht, binden, flechten [...]

Warf'-wiekfne, der Regenbogen. [...] [P. 345 (174).]

In der *Phraseologia* Hrn *Manc.* wird der Regenbogen auch genannt **Darrdedfis**, welches aber in Churland nicht gebräuchlich

Wilks (Wulks), ein 2. Wolff [...]

Wilk'-Mähnes, Christ-Monat, *December* [...]

Wilk-Atz, ein Warwolff. [P. 346 (174a).]

Wirft (Währft), wenden [...] [P. 348 (175a).]

Pawirftees, sich verkehren. **Welns by Salkti paswirftijis**, der Teuffel hat sich in eine Schlange verkehrt, oder verwandelt. [P. 349 (176).]

Z

3elt, heben [...]

3eltees, sich erheben, auffstehen [...] [P. 353 (178).]

Pees3eltees, auferstehen. **No mirroneems pees3eltees**, von den Todten auferstehen. [P. 354 (178a).]

3erräht, hoffen *it.* denken [...]

No-3erräht, willkühren, vorsehn

No-3errähfchana, die Vorsehung. [P. 355 (179).]

3irpt, fcheren

Awes 3irpt, die Schaafe fcheren [...]. vndt 3wahr **jaunà Mähneffi**, im neuen Mond (*è Mancelio*). [P. 356 (179a)–357 (180).]

vyras

„sutuoktas vyras“ – sutuoktinis

vyti, pinti

vaivorykštė

p. Manc[elio] „Frazelogijoje“

vaivorykštė dar pavadinta *dardedzis*, bet tas [žodis] Kuržemėje nevartojamas

vilkas

„vilkų mėnuo“ (*latv.*), Kristaus mėnuo (*vok.*) – gruodis

vilkatas

virsti; paversti

pasiversti. Velnias buvo žalčiu

pasivertęs

kelti

atsikelti

atsikelti; „iš numirėlių“ – iš numirusių – atsikelti

tikėtis, *it.*: manyti

numatyti, pramatyti

numatymas, pramatymas

kirpti

avis kirpti [...] būtent kai jaunas mėnulis (*iš Mancelio*)

Vertė LILIJA KUDIRKIENĖ

ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS 1693 METŲ SPALIO 4 DIENOS ĮSAKAS

Iki 1673 metų visa Švedijos valdoma Estijos ir Latvijos teritorija priklausė Livonijos generalgubernijai, vėliau buvo sudarytos Estijos ir Livonijos generalgubernijos. Estijos generalgubernijai priklausė Šiaurinė Estija, kurią nuo 1561 metų valdė Švedija, tiesiogiai Švedijos karaliaus skiriamas generalgubernatorius; jis turėjo neribotą valdžią. Švedijos valdžia rūpinosi sustiprinti Evangelikų liuteronų bažnyčią ir ją įtvirtinti tarp estų valstiečių, dėjo pastangų, kad jie gerai žinotų šio tikėjimo tiesas.

ANTANAS TYLA

Švedijos generalgubernatoriaus įsake minimi „stabmeldystės“ reikalams naudojami daiktai bei apeigų vietos (kryžiai, miškeliai, krūmai, akmenys), jau ne kartą minėti ankstesniuose šaltiniuose, iš kurių generalgubernatoriui jie ir galėjo būti žinomi. Antra vertus, įsakas rodo, kad stabmeldystės apraiškos tuo laikotarpiu dar buvo gyvos, nes kitaip vargu ar apie jas būtų buvę užsiminta.

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Mannhardt, 1936, 503.

Tekstas iš: Mannhardt, 1936, 503.

ERLASS DER SCHWEDISCHEN GENERALGOUVERNEURS 1693 October 4

[...] die Bauern von dem Aberglauben und der Abgötterei abzumachen und die dabei dienenden Dinge, Kreuze, Haine, Büsche, Bäume, Steine u. dgl. niederzureißen, zu zerhauen und mit den Opfern zu verbrennen.

ŠVEDIJOS GENERALGUBERNATORIAUS ĮSAKAS

ŠVEDIJOS
GENERALGUBERNATORIAUS
ĮSAKAS

1693 spalio 4

[...] atkalbėti valstiečius nuo prietarų ir stabmeldystės, o tiems reikalams naudojamus daiktus – kryžius, miškelius, krūmus, medžius, akmenis ir pan. – nuversti, iškirsti, sudaužyti ir drauge su aukomis [jiems] sudeginti.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

CHRISTIANAS KELCHAS

1657–1710

CHRISTIAN KELCH

Christianas Kelchas (*Christian Kelch*), žinomas vokiečių kilmės Livonijos istorikas, teologas, gimė 1657 metų gruodžio 13 dieną Pomeranijoje. Nuo 1680 metų gyveno Estijoje, išmoko estų kalbą. 1682–1697 metais kunigavo Jerva-Jani, nuo 1697 metų Viru-Jagupi. 1687 metais įsteigė mokyklą estų vaikams. Jo parašytoje *Livonijos istorijoje* (*Liefländische Historia oder kurze Beschreibung der denkwürdigsten Krings- und Friedensgeschichte Ehst-, Lief- und Lettlandes usw.*, Reval, 1695) sudėtos kitų Baltijos šalių kronikininkų (Balthasaro Russowo, Dionysijaus Fabricijaus, Salomono Henningo) žinios apie valstiečių padėtį. Kelchas buvo palankus estų ir latvių valstiečiams. Autentiškų žinių jis pateikė *Kronikoje*, apimančioje 1690–1707 metų laikotarpį.

ANTANAS TYLA

Christianas Kelchas, rašydamas apie senuosius Livonijos gyventojų tikėjimus ir papročius, rėmėsi rašytiniais šaltiniais ir savo paties stebėjimais. Atskirti, kokiais šaltiniais kuri informacija pagrįsta, padeda pats tekstas. Kai perteikiama iš kitų rašytinių šaltinių paimta informacija, nurodoma, kad taip buvo „senų senovėje“, taip rašo tas ar anas rašytojas (pvz., Jacob Schotte, Adam Olearius), o kai perteikiama paties autoriaus iš žmonių sužinota informacija, sakoma: „Aš dar pats pažinojau vieną kitą žmogų“, kuris „sakė“, „šiais laikais dar atsiranda tokių, kurie užsiiminėja burtininkavimu“ ir pan. Informacija, kad seniau žmonės griebdavosi visokiausių burtų, kad pasivertę vilkais pridarydavo daug žalos, kad laikė namuose žalčius manydami, jog jie atneša laimę, autorius galėjo sužinoti iš Johanno Davido Wundererio kelionės aprašymo, Salomono Henningo pranešimo ir kitų rašytinių šaltinių. Baltų mitologijai vertingesnė Kelcho iš gyvų žmonių sužinota informacija (apie namuose, tam tikroje vietoje, alaus ir bet kokio verdamo maisto aukojimą žemei, apie metimą į šulinį aukų prašant lietaus, apie kenkimą žmonėms ir gyvuliams burtais). Ji atspindi tipiškus baltų tikėjimus, kai kuriose baltų tautose išsilaikiusius net iki XX amžiaus. Pavyzdžiui, norint sukelti liūtų, Lietuvoje į devynis šulinius mesdavo po tris debesylo lapus (Zalanskas, 1983, 279), tikėdavo, kad burtais galima pakenkti žmonėms ir gyvuliams (Vėlius, 1977, 218–245).

Į Kelcho informaciją jau yra atkreipęs dėmesį vienas kitas latvių mitologijos tyrinėtojas (Šmits, 1926; Straubergs, 1938; Niemi, 1928; Biezais, 1955 ir kt.).

NORBERTAS VĖLIUS

Publikacijos: Kelch, 1695; 1875; Mannhardt, 1936, 489–490.

Literatūra: Mannhardt, 1936, 489–490; Зигис, 1949, 57–58; LPE, V, 1, 73.

Tekstas iš: Kelch, 1695, 29.

LIEFLÄNDISCHE HISTORIA

1695

So sind auch noch vor wenig Jahren wohl viele gefunden worden, so heimlich Schlangen in ihren Häusern verpflegt und ernehret und nicht gestattet, dass ihnen jemand Leyd thun müssen, der festen Meinung, dass selbige ihrem Hause sonderlich Glück und Gedeyen brächten. Ich habe selbst noch welche gekannt, die gewisse Örter in ihrem Hause gehabt, dahin sie Bier, Milch, und von allen Speisen, so sie gekochet, etwas geworffen, und wie sie reden, der Erden geopffert; so sind mir auch unterschiedliche zugeworfene Brunnen gezeigt worden, wohinein sie vor alters zum Opfer etwas geworffen, wann sie Regen verlanget. So lange nun die elenden Leute in so schrecklicher Blindheit gelebet, hat der böse Feind gar grausam sein Spiel unter ihnen gehabt und sie zu allerhand Zaubereyen angereizet. Insonderheit soll es vor Zeiten gar gemein gewesen seyn, dass sie sich durch Zauberkunst in Wölffe verwandelt und grossen Schaden gethan. *Vulgaris fama est (schreibet hievon Jacob Schotte) quod alicubi vivant adhuc rustici gentiles, qui circa festum Nativitatis in lupos conversi mira ferocia in genus humanum et caetera animalia bruta seviunt.* — — —

Allein nachdem sie etwas besser zum Christenthum angeführet worden, ist dieses Wesen ziemlich verschwunden und ebensowenig wie ich mit Fug und Recht andere gantze Nationen dessfals der Zauberey beschuldigen kan, dass etliche wenige unter ihnen mit solchen Künsten umgehen, ebenso wenig kan ich heute zu Tage umb etlicher wenigen willen mit Fug und Recht den Ehsten und Letten aufbürden, was von ihnen Olearius zu seiner Zeit geschrieben.

Man kan zwar nicht in abrede seyn, dass noch auf diesen heutigen Tag welche gefunden werden, die mit bösen zauberischen Künsten umgehen

und Vieh und Menschen grossen Schaden thun können, aber es sind nun Gott Lob die allerwenigsten, und wird manchem unter ihnen auch öfters eine alte abergläubische Gewohnheit (derer sie noch viel an sich haben) vor eine Zauberei ausgeleget.

LIVONIJOS ISTORIJA

1695

Prieš kelerius metus buvo dar nemažai žmonių, kurie savo namuose slapta laikė gyvates, neleido niekam jų skriausti ir buvo tvirtai įsitikinę, kad jos atnešančios namams nepaprastą laimę ir pasisekimą. Aš pats dar pažinojau vieną kitą žmogų, turėjusį savo namuose tam tikrą vietą, kur nupildavo truputį alaus, pieno ir numesdavo gabalėlį bet kokio kito verdamo maisto; tai, kaip jie sakė, esanti auka Žemei; man buvo parodytas ne vienas užkastas šulinys, į kuriuos jie kadaise aukodami ką nors įmesdavę, kai prašydavę lietaus. Kol šie vargšai žmonės gyveno tokioje baisioje tamsoje, nuožmusis priešas žiauriai žaidė su jais savo žaidimą skatindamas juos griebtis visokiausių burtų. Manoma, kad senų senovėje buvęs gan įprastas dalykas, kad jie burtais pasiversdavę vilkais ir pridarydavę daug žalos. Žmonėse sklinda gandas (rašo Jacobas Schotte), kad kažkur vis dar gyvena tai pačiai tautai priklausančių valstiečių, kurie maždaug tuo metu, kai būna jų gimtadienio šventė, pasivertę vilkais, stebuklingais laukiniais žvėrimis ir kitais neprotingais gyvūnais, šėlsta.

Tačiau pradėjus šiek tiek geriau skleisti krikščionybę, šitie dalykai beveik išnyko, ir lygiai taip, kaip negaliu, padėjęs ranką ant širdies, apkaltinti burtininkavimu ištisų kitų tautų vien todėl, kad jose pasitaiko vienas kitas, kuris tuo užsiiminėja, negaliu šiandien dėl retsykiais pasitaikančių panašių atvejų ramia širdimi suversti estams ir latviams visa, ką apie juos rašė Adomas Olearijus.

Žinoma, negalima neigti, kad ir šiais laikais dar atsiranda tokių, kurie buria ir gali gyvuliams bei žmonėms pridaryti daug žalos, bet jų, ačiū Dievui, yra labai nedaug, be to, neretai pasitaiko, kad koks nors senas stambeldiškas paprotys (kurių jie dar nemažai tebeturi) palaikomas kerėjimu.

Vertė ALFONSAS TEKORIUS

TRUMPINIMAI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

AB – *Acta Borussica*, Bd. 1–2, Königsberg, Leipzig, 1730–1731.

ABS – *Acta baltico-slavica*, t. 1–18, Białystok, 1964–1987.

ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie*, hrsg. durch die Historische Commission bei der Königl. Akad. der Wissenschaften, Bd. 1–56, München, Leipzig, 1875–1912.

AGLEC – Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands, hrsg. von C. Schirren, Bd. 1, Dorpat, 1842 (2. Aufl. 1857); Bd. 5, Reval, 1865; Bd. 6, Reval, 1879.

AM – *Altpreuussische Monatsschrift*, Bd. 1–54, Königsberg, 1864–1917.

APB – *Altpreuussische Biographie*, Bd. 1–4: Bd. 1–2, hrsg. von Christian Krollmann, Königsberg, 1941, 1942–1944; Bd. 3, hrsg. von Kurt Forstreuter, Fritz Gause, Marburg, Lahn, 1975; Bd. 4, hrsg. von Ernst Bahr, Gerd Brausch, Marburg, Lahn, 1984.

BP – K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. 1–34, Kraków, 1870–1951.

EW – *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, opr. Ludwik Grzebień S J, Kraków, 1996, s. 18.

LATSŽ – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, parengė Zigmuntas Noreika ir Vincentas Stravinskas, t. 1–2, Vilnius, 1974–1976.

LB – *Lietuvos TSR bibliografija*, A serija: *Knygos lietuvių kalba*, ats. red. A. Ulpis, t. 1 (1547–1861), Vilnius, 1969.

LBV – K. Straubergs, *Latviešu buvāmie vārdi*, sēj. 1–2, Rīgā, 1939–1941 (Latviešu folkloras krātuves materiāli).

LDK Vk – „Lietuvių liaudies vaikų dainų tipų katalogas“, in P. Jokimaitienė, *Lietuvių liaudies vaikų dainos*, Vilnius, 1970, p. 173–252.

LE – *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 1–10, Kaunas, 1933–1944.

LEB – *Lietuvių enciklopedija*, t. 1–37, Boston, 1953–1985.

LIŠ – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, vyriaus. red. J. Žiugžda, t. 1, Vilnius, 1955.

LKV – *Latviešu konversācijas vārdnīca*, galv. red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlērs, sēj. 1–21, Rīgā, 1927–1940.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 1–20, Vilnius, 1941–2002.

LLI – *Lietuvių literatūros istorija*, red. K. Korsakas, t. 1, Vilnius, 1957.

LLICH – *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, red. K. Korsakas, J. Lebedys, Vilnius, 1957.

LLKŽ – J. Balkevičius, J. Kabelka, *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1977.

LLV – *Latviešu literatūras vēsture*, atb. redaktors E. Sokols, sēj. 1, Rīgā, 1959.

LM – *Lietuvių mitologija*, parengė N. Vėlius, t. 1–2, Vilnius, 1995–1997.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

LPE – *Latvijas Padomju Enciklopēdija*, sēj. 1–10, Rīgā, 1981–1988.

LPK – Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas.

LTT – Latviešu tautas ticējumi, sakrājis un sakārtojis prof. P. Šmits, t. 1–4.

LTR – Lietuvių tautosakos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštynas.

MABR – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius.

MADA – Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija.

MLeLG – *Magazin herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft*, Bd. 1–20, Mitau, Riga, 1828–1913; Bd. 21, 1936.

MLG – *Mitteilungen aus der Livländischen Geschichte*, Bd. 14, 1889.

MLLG – *Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft*, Bd. 1–6, [Heidelberg, Tilsit], 1883–1912.

MLTE – *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 1–3, Vilnius, 1966–1971.

NNM – *Neuen Nordischen Miscellaneen*, Stück 11 und 12, 1795.

PPKB – *Preussisches Provinzial-Kirchenblatt*, Jg. 5, 1843.

PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–41, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1935–2002.

SPTK – *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa, 1982; t. 3, Warszawa, 1983.

SRL – *Scriptores rerum Livonicarum: Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenk-male von Liv-, Ehst- und Kurland; in genauem Wiederabdrucke der besten, bereits gedruckten, aber selten gewordenen Ausgaben*, Bd. 1–2, Riga, Leipzig, 1848–1853.

ŽVZ – *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, tekstą parengė, iš lotynų kalbos vertė ir rodykles sudarė Liudas Jovaiša, įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Tumelis ir Liudas Jovaiša, Vilnius, 1998.

ABAK – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов*, т. 1–39, Вильна, 1865–1915.

* * *

Acta Synodi, 1669 – *Acta Synodi dioecesis Vilnensis*, Vilnae, 1669.

Acta Synodi, 1685 – *Acta, constitutiones, decreta Synodi dioecesis Vilnensis*, Vilnae, 1685.

Adamovičs, 1940 – L. Adamovičs „Pūķis latviešu folklorā un senlatviešu mitoloģijā“, *Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komitejas Rakstu Krājums*, A: *Humanitāri raksti*, kr. 23, Rīgā, 1940, lpp. 246–362.

Adelung, 1846 – F. v. Adelung, *Kritisch-literarische Übersicht der Reisenden in Russland bis 1700*, Petersburg, Leipzig, 1846.

Aleksandrowicz, 1971 – S. Aleksandrowicz, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań, 1971; 2-oji laida 1989.

Amelung, 1882 – F. Amelung, *Baltische Skizzen nach Olearius*, [s. l.], 1882.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Andrius, 1937 – J. Andrius, „1613 metų Lietuvos žemėlapis“, *Karo archyvas*, t. 8, (Kaunas), 1937, p. 41–67.

Argentas, 1615; 1616 – *Ad Sigismundum III, Poloniae et Sueciae Regem potentiss. Mag. Lith. Ducem etc. etc.*, Joannis Argenti [...], Ingolstadii, 1615; 1616.

Argentas, 1620 – *De rebus Societatis Jesu in Regno Poloniae [...]* auctore Joanne Argento, ed. 3, Cracoviae, 1620.

Arnoldt, 1746 – D. H. Arnoldt, *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität*, Bd. 1–2, Königsberg, 1746.

Arnoldt, 1777 – D. H. Arnoldt, *Kurzgefasste Nachrichten von allen seit der Reformation an der Lutherischen Kirchen in Ostpreussen gestandenen Predigern*, Bd. 1–2, Königsberg, 1777.

Auning, 1891 – R. Auning, „Ueber den lettischen Drachen-Mythus (Puhkis)“, *MLeLG*, Bd. 19, S. 1–128.

Auning, 1905 – R. Auning, „Beiträge zum Uhsin-Mythus“, *MLeLG*, Bd. 20, S. 1–30.

Balys, 1929 – J. Balys, „Ar senovės lietuviai turėjo stabų?“, *Jaunoji Lietuva*, (Kaunas), 1929, nr. 8, p. 33–37; nr. 9, p. 44–46; nr. 10, p. 40–45.

Balys, 1934 – J. Balys, „Aitvaras“, *Gimtasai kraštas*, (Šiauliai), 1934, nr. 2, p. 104–111; nr. 3–4, p. 141–146.

Balys, 1937 – J. Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, t. 3, (Kaunas), 1937, p. 149–238.

Balys, Biezais, 1965 – J. Balys, H. Biezais, „Baltische Mythologie“, in *Wörterbuch der Mythologie*, hrsg. von H. W. Haussig, Abt. 1, Lief. 7, Stuttgart, [1965], S. 373–454.

Baranowski, 1952 – B. Baranowski, *Procesy czarownicze w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Łódź, 1952.

Baronas, 1999 – A. Baronas, „Prūsų Lietuvos lietuvių kultūros bruožai Erhardo Wagnerio veikale „Prūsijos lietuvių [...] buitis ir papročiai“, in E. Wagneris, *Prūsijos lietuvių, gyvenančių Įsruties ir Ragainės apskrityje, buitis ir papročiai*, Vilnius, 1999.

Basanavičius, 1921 – J. Basanavičius, *Iš trakų ir lietuvių mytologijos: Smulkmenos*, Vilnius, 1921.

Basanavičius, 1926 – J. Basanavičius, „Iš senovės lietuvių mytologijos“, *Lietuvių tauta*, kn. 4, sąs. 1, Vilnius, 1926, p. 5–26.

Beresnevičius, 2001 – G. Beresnevičius, *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*, Vilnius, 2001.

Berkholz, 1856 – Ch. A. Berkholz, *Mag. Hermann Samson: Eine kirchenhistorische Skizze aus der ersten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts*, Riga, 1856.

Bertuleit, 1924 – H. Bertuleit, „Das Religionswesen der alten Preussen mit litauisch-lettischen Parallelen“, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, H. 25, Königsberg, 1924, S. 9–113.

Bertuleit, 1933–1934 – J. Bertuleit, „Die Reformation unter den preussischen Litauern“, *Jahrbuch der Synodalkommission und des Vereins für ostpreussische Kirchengeschichte*, Th. 2, Königsberg, 1932–1933.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Bezenberger, 1882 – A. Bezenberger, „Die litauisch-preussische Grenze“, *AM*, Bd. 19, 1882, S. 651–655.

Bezenberger, 1893 – A. Bezenberger, „Zur litauischen Literaturgeschichte“, *MLLG*, Bd. 3, 1893, S. 129.

Bibliografia, 1965 – *Bibliografia literatury polskiej: Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. zespół pod kier. R. Pollaka, t. 3, Warszawa, 1965.

Bieliūnienė, Kulnytė, Subatniekienė, 2002 – A. Bieliūnienė, B. Kulnytė, R. Subatniekienė, *Lietuva žemėlapiuose*, Vilnius, 2002.

Bieńkowski, 1961 – T. Bieńkowski, „Motywy antyczne i ich funkcje w jezuickim dramacie szkolnym w Polsce“, *Meander*, r. 16, z. 1, (Warszawa), 1961.

Biezais, 1954 – H. Biezais, *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse, der bisherigen Forschungen*, Uppsala, 1954.

Biezais, 1955 – H. Biezais, *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala, 1955.

Biezais, 1975 – H. Biezais, „Baltische Religion“, in A. V. Ström, H. Biezais, *Germanische und Baltische Religion*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1975, S. 309–384.

Biezais, 1976 – H. Biezais, *Lichtgott der alten Letten*, Stockholm, 1976.

Biržiška, 1926 – V. Biržiška, *Senųjų lietuviškų knygų istorija*, d. 1, Chicago, 1953.

Biržiška, 1927 – M. Biržiška, *Rinktiniai mūsų senovės raštai*, Kaunas, 1927.

Biržiška, 1930 – V. Biržiška, *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*, d. 1, Kaunas, 1930.

Biržiška, 1946 – V. Biržiška, *Lietuvių rašytojų kalendorius*, Vilnius, Tübingen, 1946.

Biržiška, 1956 – V. B., „Hennenberger Kaspar“, *LEB*, t. 8, p. 188–189.

Biržiška, 1957 – V. Biržiška, *Senųjų lietuviškų knygų istorija*, d. 2, Čikaga, 1957.

Biržiška, 1960; 1963 – V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 1, Čikaga, 1960; t. 2, 1963 (fotogr. laida, Vilnius, 1990).

Blaeu, 1640 – *Theatrum orbis terrarum, sive Atlas novus, in quo tabulae et descriptiones omnium regionum*, ed. a Guiljel[mo] et Joanne Blaeu, Amsterdami, 1640.

Blese, 1936 – *Nicas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*, pēc manuskripta fotokopijas izdevis[...] E. Blese, Rīgā, 1936.

[Boierus], 1606 – *Carolomachia*, Vilnae, 1606.

Bojeris, 1981; 1992 – L. Bojeris, *Karolomachija*, Vilnae, 1981; 1992.

Boratyński, 1916 – L. Boratyński, „Najdawniejsze relacje biskupów polskich o stanie diecezji z archiwum Kongregacji del Concilio w Rzymie“, *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*, t. 21, nr. 5, [1916].

Brand, 1702 – Johan Arnolds von Brand, *Reysen durch die Marck Brandenburg, Preussen [...]*, Wesel, 1702.

Braziūnienė, 2000 – A. Braziūnienė, „Senosios kartografijos rinkiniai Lietuvoje“, *Knygotyra*, t. 36, 2000, p. 40, 49–50.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Brückner, 1904 – A. Brückner, *Starożytna Litwa: Ludy i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne*, Warszawa, 1904; Olsztyn, 1979.

Bruožis, 1935 – A. Bruožis, *Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos*, Kaunas, 1935.

Buchienė, Palionis, 1957 – T. Buchienė, J. Palionis, „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos“, in *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika: 1653 metai*, ats. red. J. Kruopas, Vilnius, 1957, p. 9–63.

Bučys, 1928 – P. Bučys, „Albertas Kojalavičius“, *Tiesos kelias*, nr. 1, (Kaunas), 1928, p. 18–28.

Būga, 1958–1961 – K. Būga, *Rinktiniai raštai*, sudarė Z. Zinkevičius, t. 1–3, Vilnius, 1958–1961.

Cellarius, 1659 – *Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae omniumque regionum juri Polonico subsectorum novissima descriptio* [...], Amstelodami, 1659.

Cellarius, 1761 – L. Mitzler de Kolof, *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae* [...] collectio magna, Varsoviae, 1761, p. 497–660.

Chyliński, 1958; 1984 – *Biblia Litewska Chylińskiego: Nowy Testament = Chyliński's Lithuanian Bible: The New Testament*, wydali Cz. Kudzinowski i J. Otrębski, wstęp napisali S. Kot, J. Otrębski, Cz. Kudzinowski, t. 3, Poznań, 1958; Fotokopie, Poznań, 1984.

Chomskis, 1948 – V. Chomskis, *1613 m. Lietuvos žemėlapis*, Vilnius, 1948.

Chomskis, 1970 – V. Chomskis, „Vilniaus universiteto kartografiniai rinkiniai“, in *Kultūrų kryžkelėje*, Vilnius, 1970, p. 101.

Clagius, 1659 – *Linda Mariana, sive De B. Virgine Lindensi*, libri V, authore P. Thoma Clagio Allensteinensi [...], Coloniae Ubiorum, 1659.

Clagius, 1667 – *Historia Lindensis, oder Kurtzer Inhalt Clagii Tractats*, Braunsberg, 1667.

Clagius, 1712 – *Historia Lindensis, das ist Kurtzer Inhalt von der Wunderthätigen Capell unser Engels – einen Jungfrauen und Mutter Gottes Mariae zur H. Lind beschreiben durch R. P. Thomam Clagium S. J. 1667 [...] und wiederum aufs neue gedruckt*, Braunsberg, 1712.

Clagius, 1770 – *Opisanie miejsca Świąta Linda czyli Świąta Lipa nazwanego*, Warszawa, 1770.

Clavis, 1680 – *Clavis Germanico-Lithvana: Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, faksim. leidinys, t. 1–4, Vilnius, 1995–1997.

Clemen, 1938 – C. Clemen, „Die Religion der Balten und Slawen“, *Zeitschrift für Missionskunde und Religionswissenschaft*, Bd. 53, 1938, S. 76–95.

Collectanea, 1690 – *Collectanea constitutionem synodaliū dioecesis Samogitiensis*, Vilnae, 1690.

Constitutiones, 1633 – *Constitutiones Synodorum dioecesis Vilnensis* [...], Jussu [...] Abrahami Woyna [...], episcopi Vilnensis editae, Vilnae, 1633.

Danckelmannus, 1708 – F. Danckelmannus, *De habitu, victu, lingua, cultu et indole veterum Borussorum*, Leyden, 1708.

Danckelmannus, 1731 – F. Danckelmannus, „De habitu, victu, lingua, cultu et indole veterum Borussorum“, *AB*, Bd. 2, 1731, S. 804–816.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Das Gelährte Preussen, 1722–1725 – Das Gelährte Preussen, Bd. 1, Königsberg, 1722–1725.

Daukantas, 1846 – S. Daukantas, *Dainės Žiamajtiu [...]*, Petropilė, 1846.

Daukantas, 1893 – S. Daukantas, *Lietuvos istorija*, kn. 1, Plymouth, 1893.

Daukantas, 1976 – S. Daukantas, *Raštai*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys, t. 1, Vilnius, 1976.

David, 1730 – Lucas David, *Historischer Bericht von Ankunft des Deutschen Ordens in Preussen*, AB, Bd. 1, 1730, S. 384–439.

David, 1812–1817 – *Preussische Chronik von M. Lucas David*, hrsg. von D. Ernst Hennig, Bd. 1–8, Königsberg, 1812–1817.

Die Matrikel der Albertus-Universität, 1911/1912; 1917 – *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.: 1544–1829*, hrsg. von G. Erler, Bd. 2, Leipzig, 1911/1912; Bd. 3, Leipzig, 1917.

Donum nuptiale, 1634 – *Donum nuptiale [...] sponsis Adamo Kazanowski [...] et Elzbieta Stuszcanka [...] Ab antiquissima Musarum Matre Mnemosyne oblatum*. Descripsit Benedictus Piotrowitz philosophus in Alma Academia Vilnensi [...], Vilnae, 1634.

Drotvinas, 1987 – V. Drotvinas, „*Lexicon Lithuanicum – rankraštis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*“, in *Lexicon Lithuanicum: Rankraštis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, parengė V. Drotvinas, Vilnius, 1987, p. 7–23.

Drotvinas, 1989 – V. Drotvinas, „*Das Lexicon Lithuanicum. Die Handschrift und die Edition*“, *Zeitschrift für Slavistik*, Bd. 34, 2, Berlin, 1989; *Beiträge zur Baltistik*, Bd. 4, S. 213–221.

Drotvinas, 1994 – V. Drotvinas, „*Fridrichas Pretorijus – Biblijos žodyno autorius*“, in *Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis*, Vilnius, 1994, p. 78–82.

Drotvinas, 1995 – V. Drotvinas, „*Pastabos apie Frydricho Pretorijaus žodyną Clavis Germanico-Lithvana*“, in *Clavis Germanico-Lithvana*, t. 1, Vilnius, 1995, p. X–XL.

Drotvinas, 1998 – V. Drotvinas, „*Frydrichas Pretorijus Vyresnysis*“, in *Nuo Mažvydo iki Vyduo*, Vilnius, 1998, p. 34–38.

Drotvinas, 1999 – V. Drotvinas, „*Dėl Fridricho Pretorijaus „Clavis Germanico-Lithvana“ vokiškojo registro šaltinių*“, in *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika*, 1999, nr. 1, p. 8–13.

Drukarze, 1959 – *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław, Kraków, 1959.

Dundulienė, 1969 – P. Dundulienė, „*Senovės lietuvių religijos klausimu*“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*, t. 10, (Vilnius), 1969, p. 181–207.

Dundulienė, 1979a – P. Dundulienė, *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius, 1979.

Dundulienė, 1979b – P. Dundulienė, *Žaltys ir jo simboliai lietuvių liaudies mene ir žodinėje kūryboje*, Vilnius, 1979.

Dundulienė, 1979c – P. Dundulienė, *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*, Vilnius, 1979.

Dzikowski, 1939 – M. Dzikowski, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie: Biblioteka*, Wilno, 1939 (Atlasų katalogas).

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Eckert, 1989 – R. Eckert, [*Lexicon Lithuanicum* rec.], *Zeitschrift für Slawistik*, Bd. 34, 2, Berlin, 1989, S. 295–299.

Eckert, 1990 – R. Eckert, „Die Bedeutung des *Lexicon Lithuanicum* für die historische Lexikologie und Phraseologie des Litauischen“, *Zeitschrift für Slawistik*, 35, (Berlin), 1990, S. 227–234.

Eigminas, 1997 – K. Eigminas, „Kristupo Sapūno ir Teofilio Šulco „Compendium Grammaticae Lithvanicae“, in *Sapūno ir Šulco Gramatika*, Vilnius, 1997.

Einhorn, 1627 – *Wiederlegunge der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens, so vorzeiten auss der Heydnischen Abgötterey in diesem Lande entsprossen und bisshero in gebrauche blieben*, Riga, 1627.

Einhorn, 1636 – *Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae: Ein Christlicher Unterricht [...]*, durch Paulum Einhorn, Riga, 1636; SRL, Bd. 2, S. 605–637.

Einhorn, 1649 – P. Einhorn, *Historia Lettica, das ist Beschreibung der lettischen Nation*, Dorpat, 1649; SRL, Bd. 2, S. 569 ff.

Elisonas, 1932 – J. Elisonas, „Lietuvių sodiečių technikos žodyno mėginimas“, *Archivum Philologicum*, t. 3, (Kaunas), 1932.

Erleutertes Preussen, 1723–1742 – *Erleutertes Preussen*, Bd. 1–5, Königsberg, 1723–1742.

Fabricius, 1795 – D. Fabricius, *Livonicae historiae compendiosa series*, curante Gustavo Bergmann, Stanno Ruiensi, 1795; SRL, Bd. 2, S. 427–510.

Falkenhahn, 1941 – V. Falkenhahn, *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer: Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreussens*, Königsberg, Berlin, 1941.

Fijałek, 1923–1924 – J. Fijałek, „Kościół rzymsko-katolicki w Inflantach pod władctwem Polskiem (1582–1772/95)“, *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, t. 1–2, Wilno, 1923–1924, s. 177–198.

Forstreuter, 1969 – K. Forstreuter, „Praetorius Matthaeus“, *APB*, Bd. 2, Lfg. 4, 1969, S. 517.

Gause, 1972 – F. Gause, *Geschichte Stadt Königsberg in Preussen*, Bd. 1, Köln, Wien, 1972.

Gerullis, 1927 – *Senieji lietuvių skaitymai*, d. 1: *Tekstai su įvadais*, sutaisė J. Gerullis, Kaunas, 1927.

Gidžiūnas, 1979 – V. Gidžiūnas, „Albertas Vijūkas-Kojalavičius – Lietuvos istorikas 1609–1677 m.“, *Lituanistikos instituto 1977 metų suvažiavimo darbai*, Chicago, 1979, p. 65–92.

Goebel, 1567; 1616 – S. Goebel, *Einfaltiger jedoch gründlicher Bericht und Bedencken vom Ursprung des Agat oder Bernstein*, Königsberg, 1567; 1616.

Gottesidee, 1870 – *Gottesidee und Cultus bei den alten Preussen: Ein Beitrag zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1870.

Gray, 1964 – L. H. Gray, „Baltic mythology“, in *The mythology of all races*, vol. 3, New York, 1964, p. 317–361.

Greimas, 1979 – A. J. Greimas, *Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijos*, Chicago, 1979.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Greimas, 1990 – A. J. Greimas, *Tautos atminties beiėškant: Apie dievus ir žmones*, Vilnius, Chicago, 1990.

Grienberger, 1896 – Th. R. Grienberger, „Die Baltica des Libellus Łasicki: Untersuchungen zur litauischen Mythologie“, *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 18, Berlin, 1896, S. 1–86.

Grube, 1721 – *Corpus Constitutionum Prutenicum*, hrsg. von D. G. Grube, Königsberg, 1721.

Günther, 1929 – *Altletische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken*, hrsg. von August Günther, Heidelberg, 1929.

Hartknoch, 1679a – *Petri de Düsburg Ordinis Teutonici sacerdotis Chronikon Prussiae*, ed. Ch. Hartknoch, Francofurti et Lipsiae, Jenae, 1679.

Hartknoch, 1679b – *Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis*, opera et studio Christophori Hartknoch, Francofurti et Lipsiae, Jenae, 1679.

Hartknoch, 1684 – Ch. Hartknoch, *Alt und Neues Preussen, oder Preussischen Historien*, zwey Theyle, Frankfurt, Leipzig, 1684.

Hartknoch, 1686 – Ch. Hartknoch, *Preussische Kirchen-Historia*, Frankfurt am Main, 1686.

Hartknoch, 1723 – Ch. Hartknoch, „Eigenhändige Nachricht von M. Matthaei Praetorii Aemulation gegen ihn und seine Schrifften ex Msto“, *Erleutertes Preussen*, Bd. 1, Königsberg, 1723, S. 114–125.

Hennenberger, 1595 – *Erclerung der Preussischen grössern Landtaffel oder Mappen. Mit leicht Erfindung aller Stedte, Schlösser, Kirchdörffer, Orten, Ströme, Fliesser und See, so darinnen begriffen [...], aus Alten und Newn Scribentur colligirt, wie dann auch haben verzeichnet durch Casparum Hennenbergerum*, Königsberg, 1595.

Hubatsch, 1968 – W. Hubatsch, *Geschichte der ewangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 1–3, Göttingen, 1968.

Hunnius, 1590 – E. Hunnius, *Articulus sive Locus de Sacramentis Veteris et Novi Testamenti*, Frankfurt am Main, 1590.

Instructio, 1670; 1721 – *Instructio circa judicia sagarum*, Romae, 1657; Cracoviae, 1670; reimpressa, Vilnae, 1721.

Instruction, 1604 – *Instruction der Kauffschulzen und Willkühr des Ampts Insterburg, nach welcher sich die Schulzen alß auch die Underthanen desselben Ampts verhalten sollen*, Königsberg, 1604.

Ivinskis, 1938a – Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, Kaunas, 1938.

Ivinskis, 1938b – Z. Ivinskis, „Medžių kultas lietuvių religijoje“, *Soter*, (Kaunas), 1938, nr. 2(27), p. 141–176.

Ivinskis, 1953 – Z. Ivinskis, „Lietuvių kalba viešajame Lietuvos 16–17 amž. gyvenime: Žiupsnelis medžiagos iš Romos archyvų“, *Aidai*, (Brooklyn), 1953, nr. 8(64), p. 360–368.

Ivinskis, 1961 – Z. Ivinskis, „Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje (iki XVIII amžiaus galo)“, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*, t. 4, Roma, 1961, p. 117–150.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Jablonskis, 1937; 1973 – K. Jablonskis, „Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose“, *Archivum Philologicum*, kn. 6, (Kaunas), 1937, p. 142–148; K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 300–302.

Jablonskis, 1939 – K. Jablonskis, „Die offizielle Urkundensprache des Litauischen Grossfürstentums als kulturgeschichtliche Quelle“, in *Pirmā Baltija vēsturnieku konference*, Rīgā, 1939, p. 269–275.

Jablonskis, 1941 – K. Jablonskis, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, Kaunas, 1941.

Jablonskis, Jasas, 1987 – *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė K. Jablonskis, R. Jasas, Vilnius, 1987.

Jakubowski, 1923 – J. Jakubowski, *Tomasz Makowski sztychasz i kartograf Nieświeski*, Warszawa, 1923.

Jakulis, 1995 – A. Jakulis, „Knygos nobažnystės“ leksika“, t. 1, Klaipėda, 1995.

Jaraszewicz, 1844–1845 – J. Jaraszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1–3, Wilno, 1844–1845.

Jaskiewicz, 1952 – W. C. Jaskiewicz, „A Study in Lithuanian Mythology: Jan Łasicki's Samogitian Gods“, *Studii Baltici*, 1952, vol. 1(9), p. 65–106.

Jatulis, 1969 – „Cēsis“, in *LEB*, t. 36, Boston, 1969, p. 151.

Johansons, 1964 – A. Johansons, *Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten: Studien über Orts-, Hof- und Hausgeister*, Stockholm, Göteborg, Uppsala, 1964.

Jonynas, 1984 – A. Jonynas, *Lietuvių folkloristika: Iki XIX a.*, Vilnius, 1984.

Jucevičius, 1959 – L. A. Jucevičius, *Raštai*, vertė D. Urbas, įvadas M. Lukšienės, komentarai M. Lukšienės, Z. Slaviūno, Vilnius, 1959.

Jucewicz, 1842 – *Wspomnienia Żmudzi przez Ludwika Adama Jucewicza*, Wilno, 1842.

Jucewicz, 1846 – *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów*, skreślona przez Ludwika z Pokiewia, Wilno, 1846.

Jungfer, 1926 – V. Jungfer, *Alt-Litauen: Eine Darstellung von Land und Leuten, Sitten und Gebräuchen*, Berlin, Leipzig, 1926.

Jurginis, 1971 – J. Jurginis, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius, 1971.

Jurginis, 1984 – J. Jurginis, *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984.

Jurginis, 1987 – J. Jurginis, „Raganų teismai“, in *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė K. Jablonskis ir R. Jasas, Vilnius, 1987, p. 11–23.

Jurginis, 1988 – J. Jurginis, „A. Kojelavičiaus „Lietuvos istorija“ ir jos reikšmė“, in A. Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1988.

Jurginis, Lukšaitė, 1981 – J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius, 1981.

Jurginis, Šidlauskas, 1983 – *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, parengė J. Jurginis ir A. Šidlauskas, Vilnius, 1983 (2-oji papild. laida. 1988).

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Kallenbach, 1905 – J. Kallenbach, „O Postylli Reja“, in *Z wieku Mikołaja Reja: Księga jubileuszowa 1505–1905*, Warszawa, 1905, s. 108–118.

Karłowicz, 1887 – J. Karłowicz, „Czary i czarownice w Polsce“, *Wiśła*, t. 1, Warszawa, 1887, s. 14–20, 56–62, 93–99, 136–143, 172–178, 213–222.

Katechismas, 1605 – *Katechismas, arba Pamokimas vienam koviamgi krikščionivy reykiamas [...]*, Wilnivy, 1605.

Katechizm Ledesmy, 1890 – *Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim*, Kraków, 1890.

Kavaliūnaitė, 2000 – G. Kavaliūnaitė, „Istoriografinis Samuelio Boguslavo Chylinskio biblijos vertimo kontekstas ir vertimo šaltinio problema“, *Lituanistica*, t. 3(31), 1997, p. 74–82.

Kazlauskas, 1981 – B. Kazlauskas, „Laurencijus Bojeris ir jo poema „Karolomachija“, in L. Bojeris, *Karolių mūšis*, Vilnius, 1981, p. 4–17.

Kelch, 1695 – *Liefländische Historia oder kurze Beschreibung der denkwürdigsten Kriegs- und Friedensgeschichte Ehst-, Lief- und Lettlandes usw.*, Reval, 1695.

Kiela, 1935 – K. Kiela, „Raganų deginimas Lietuvoje“, *Diena*, 1935 liepos 7.

Kleijntjens, 1940–1941 – J. Kleijntjens, *Fontes Historiae Latviae Societatis Jesu = Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa archīvos*, t. 1–2, Rīgā, 1940–1941.

Klein, 1653 – *Grammatica Litvanica [...]* primūm in lucem edita à M. Daniele Klein, Pastore Tils. Litv., Regiomonti, 1653.

Klein, 1654 – M. Danielis Kleinii, *Compendium Litvanico-Germanicum, Oder Kurtze und gantz deutliche Anführung zur Littauschen Sprache, wie man recht Littausch lesen, schreiben und reden sol [...]*, Königsberg, 1654.

Kleinas, 1666 – D. Kleinas, *Naujos giesmju knygos*, Karaliaučius, 1666.

Klimas, 1919 – P. Klimas, *Lietuvių senybės bruožai*, Vilnius, 1919.

Knyga nobažnystės, 2001 – *Knyga nobažnystės krikščioniškos (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai, 2001.

Kniga: Maldos, 1653 [1684] – *Kniga nobaznistes krikščioniszkos. Maldos krikščioniszkos, Wisokiam meatuy ir reykalamis bendriems prigulincios [...]*, Kiedaynise, 1653 [1684] (kontrafakcinis leidinys).

Kniga: Maldos, 1653 – *Kniga nobaznistes krikščioniszkos. Maldos krikščioniszkos, Wisokiam meatuy ir reykalamis bendriems prigulincios [...]*, Kiedaynise, 1653.

Kniga: Summa, 1653 [1684] – *Kniga nobaznistes krikščioniszkos. Summa, Abá Trumpas iszguldimas ewangeliv szwentu [...]*, Kiedaynise, 1653 [1684] (kontrafakcinis leidinys).

Kniga: Summa, 1653 – *Kniga nobaznistes krikščioniszkos. Summa, Abá Trumpas iszguldimas ewangeliv szwentu [...]*, Kiedaynise, 1653.

Koialowicz, 1650; 1669 – *Historiae Litvanae*, auctore Alberto Wiivk Koialowicz, Dantisci, 1650; Antverpiae, 1669.

Kojelavičius, 1988 – A. Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1988.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Kot, 1958 – S. Kot, „Geneza i tło historyczne Biblii litewskiej Chylińskiego“, in *Biblia litewska Chylińskiego: Nowy Testament 2: Tekst*, Poznań, 1958, s. IX–XXXII.

Koženiauskienė, 1990 – R. Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius, 1990.

Krause, 1824 – A. G. Krause, „Nachrichten über Matthäus Prätorius“, *Beiträge zur Kunde Preussens*, Bd. 7, H. 1–2, Königsberg, 1824, S. 326–365.

Kurczewski, 1912 – J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych*, Wilno, 1912.

Kurtz, 1924 – E. Kurtz, „Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland“, *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, Bd. 22, H. 2, Riga, 1924, S. 47–119.

Kurtz, 1925 – *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583–1614*, hrsg. E. Kurtz, Riga, 1925.

Lebedys, 1956 – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės, parengė J. Lebedys*, Vilnius, 1956.

Lebedys, 1963 – J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963.

Lebedys, 1967 – S. Stanevičius, *Raštai*, parengė J. Lebedys, Vilnius, 1967.

Lebedys, 1972 – J. Lebedys, *Lituanistikos baruose: Studijos ir straipsniai*, paruošė J. Girdzijauskas, t. 1, Vilnius, 1972.

Lebedys, 1976 – J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976.

Lebedys, 1977 – J. Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1977.

Lehnerdt, Krollmann, 1969 – Lehnerdt, „Mislenta (Myslenta) Cölestin“, *APB*, Bd. 2, Lfgs. 1–3, 1969, S. 439–440.

Lepner, 1744 – *Der preussische Littauer oder Vorstellung [...], getragen von Th. Lepner [...]*, Danzig, 1744; 1848.

Lexicon, 1987 – *Lexicon Lithuanicum: Rankraštis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas, faksimilinis leidinys, įvadą, žodyno transliteraciją ir žodžių rodyklę parengė V. Drotvinas*, Vilnius, 1987.

Lexicon, XVII a. – *Lexicon Lithuanicum in usum eorum conscriptum: Vokiečių–lietuvių k. žodyno rankraštis*, MABR, sign. F 137–10.

Lohmeyer, 1893 – K. Lohmeyer, „Eine Bericht über Reste lettischen Heidentums“, *MLLG*, Bd. 4, H. 13–18, 1893, S. 384–396.

Lukšaitė, 1971a – I. Lukšaitė, „Lietuviškos S. B. Chilinskio biblijos spausdinimo aplinkybės“, *MADA*, t. 1(35), p. 87–108.

Lukšaitė, 1971b – I. Lukšaitė, „Reformacijos veikėjai Lietuvoje ir lietuvių kalba XVII a.“, *MADA*, t. 1(35), 1971, p. 111–125.

Lukšaitė, 1999a – I. Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius, 1999.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Lukšaitė, 1999b – I. Lukšaitė, „Matas Pretorijus – Prūsijos kultūros istorikas. Gyvenimas, veikla ir mokslinė kūryba“, in Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 1, Vilnius, 1999, p. 9–140.

Lukšaitė, 2000a – I. Lukšaitė, „Jokūbas Morkūnas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros veikėjas“, *Gimtas žodis*, 2000, nr. 6, p. 2–8.

Lukšaitė, 2000b – I. Lukšaitė, „Samuelio Boguslavo Chilinskio 'Biblijos vertimo į lietuvių kalbą pagrindimas'“, *Knygotyra*, 2000, t. 36, (2000), p. 248–274.

Lulewicz, 1980 – H. Lulewicz, „Parczewski Piotr h. Nałęcz“, *PSB*, t. 25/2, z. 105, 1980, s. 210–212.

Lundström, 1914 – H. J. I. Lundström, *Bidrag till Livlands Kyrkohistoria under den svenska tidens Första skede från Rigas intogande 1621 till freden i Oliva 1660*, Uppsala und Stockholm, [1914].

Małdos, 1781; 1845 – *Małdos krikščioniszkos, wisokioj rejkmenej prigulinczios [...]*, Karálaučiuje, 1781; Mitojoy, 1845.

Mancelius, 1638 – Lettus, *Das ist Wortbuch, Samt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache*, Riga, 1638.

Mannhardt, 1880 – W. Mannhardt, „Die Mater Deum der Aestier“, *Zeitschrift für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur*, Bd. 24, Berlin, 1880, S. 159–168.

Mannhardt, 1936 – W. Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre*, Riga, 1936 [repr.: Hannover, Dören, 1971].

Manteuffel, 1905; 1936 – G. Manteuffel, *Z dziejów kościoła w Inflantach i Kurlandyi: Od XVI do XX stulecia*, Warszawa, 1905; 1936.

Matulevičius, 1972 – A. Matulevičius, „Dėl lietuvių Prūsijoje pietinės etninės ribos XVIII a. pradžioje“, *MADA*, t. 1(38), 1972, p. 103–122.

Matulevičius, 1989 – A. Matulevičius, *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*, Vilnius, 1989.

Matusas-Sedauskas, 1930 – J. Matusas-Sadauskas, „Albertas Vijūkas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorikas“, *Praeitis*, nr. 1, 1930, p. 323–328.

Meulen, 1914 – R. Meulen, „Über die litauischen Vèlès“, *Archiv für Religionswissenschaft*, Bd. 17, Leipzig, Berlin, 1914.

Meulen, 1919 – R. Meulen, *Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose*, vertė M. Biržiška, Vilnius, 1919.

Michelini, 1991 – G. Michelini, *Le traduzioni dal latino di un volume lituano del 1600*, Potenza, 1991.

Mierzyński, 1900a – A. Mierzyński, „Die Samländische Gottheit Auszautis“, *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia*, Bd. 21, (Königsberg, 1900), S. 41–50.

Mierzyński, 1900b – A. Mierzyński, *Romowe: Rozprawa archeologiczna*, Poznań, 1900.

Mislenta, 1626 – C. Mislenta, *Manuale Pruthenicum, seu Repetitio corporis doctrinae ecclesiarum Pruthenicarum commentario explicata*, Regiomonti, 1626.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Mitzler de Kolof, 1761 – *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae [...]*, edidit, varias annotationes adiecit ac praefactus est Laur. Mizlerus de Kolof, t. 1, Varsaviae, 1761, p. 177–261.

Monumentum Romanum, 1638 – *Monumentum Romanum*, Nicolao Claudio Fabricio Perescio, senatori aquensi, doctrinae virtutisque causa factum, Romae, 1638.

Narbutas, 1992 – S. Narbutas, „Karolomachijos akiračiai“, in L. Bojeris, *Karolomachija*, Vilnius, 1992, p. 164–178.

Narbutienė, Narbutas, 1998 – D. Narbutienė, S. Narbutas, *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Vilnius, 1998, p. 126–128.

Narbutt, 1835; 1838 – T. Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 1: *Mitologia Litewska*, Wilno, 1835; t. 3, Wilno, 1838.

Nettelhorst, 1674 – *Dissertatio historica de originibus Prussicis [...]*, Regiomonti, 1674.

Nettelhorst, Werner, 1755 – *Zwei historische Disputationen*, 1755.

Niemi, 1928 – A. R. Niemi, „Liettualaisen konsantietouden alalta“, *Kalevalasenran vuosisikirja*, 8, Porvoo, 1928, siv. 47–75, 95–99.

Niemi, 1932 – A. R. Niemi, „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, *Mūsų tautosaka*, t. 6, Kaunas, 1932.

Niresius, 1676 – B. J. Niresius, *Dissertatio de Curonorum et Semgallorum Republica tam vetere, quam nova*, Regiomonti, 1676.

Niresius, 1687; 1698 – „Dissertatio de Curonorum et Semgallorum Republica tam vetere, quam nova, an. 1676 in Academia Regiomontana me praeside defendit B. J. Niresius Curonus“, in Ch. Hartknoch, *De Republica Polonica*, libri duo, Francofurti et Lipsiae, 1687, p. 931–960; Lipsiae, 1698, p. 1–29.

Niresius, 1756 – B. J. Niresius, „Gegenwartige historische Disputation von der so wohl alten als neuen Regierungsart der Curländer und Semgaller, wie dieselbe sich vornehmlich gegen Pohlen, Preussen und Liefland vergleichen lassen“, in C. J. Caspari, *Preussen, Pohlen, Cur- und Liefland in der alten und neuen Regierungsgestalt [...]*, Königsberg, 1756, S. 255–368.

Okoń, 1970 – J. Okoń, *Dramat i teatr szkolny: Sceny jezuickie XVII wieku*, Wrocław, 1970.

Olearius, 1647 – A. Olearius, *Offt begehrte Beschreybung der neuen orientalischen Reise, so durch Gelegenheit einer Hollsteinischen Legation an den König in Persien geschehen*, Schleswig, 1647.

Olearius, 1656 – A. Olearius, *Vermehrte neue Beschreibung der Muscowitischen und Persischen Reyse so durch gelegenheit einer Holsteinischen Gesandtschaft an den Russischen Zaar und König in Persien geschehen*, Schleswig, 1656.

Olearius, 1663 – A. Olearius, *Ausfuhrliche Beschreibung der kundbaren Reyse nach Muscovß und Persien*, Schleswig, 1663.

Ostermeyer, 1793 – G. Ostermeyer, *Erste littauische Liedergeschichte*, Königsberg, 1793.

Otrębski, 1958 – J. Otrębski, „Dla czego przerwano druk kalwińskiej Biblii w przekładzie Chylińskiego“, in *Biblia litewska Chylińskiego: Nowy Testament*, t. 2, Poznań, 1958, s. XXXIII–XXXVI.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Ozols, 1965 – A. Ozols, *Veclatviešu rakstu valoda*, Rīga, 1965.

Pac, 1682 – *Modus et ordo boni regiminis in diocesim Vilnensem [...] ex mandato [...] Nicolai Stephani Pac, episcopi [...] Vilmensis, Vilnae*, 1682.

Pakalka, 1960 – K. Pakalka, „Dėl K. Sirvydo žodyno „*Dictionarium trium linguarum*“ lenkiškosios–lotyniškosios dalies šaltinio“, *MADA*, t. 1(8), 1960, p. 217–221.

Palionis, 1967 – J. Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius, 1967.

Palionis, 1979 – J. Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius, 1979.

Palionis, 1995 – J. Palionis, „Pirmosios lietuvių kalbos gramatikos“, in *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius, 1995, p. 101–106.

Petras Dusburgietis, 1985 – Petras Dusburgietis, *Prūsijos žemės kronika*, parengė, įvadą ir komentarus parašė R. Batūra, vertė L. Valkūnas, Vilnius, 1985.

Piechnik, 1983–1984 – L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1: *Początki Akademii Wileńskiej (1570–1599)*, Rzym, 1984; t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej (1600–1655)*, Rzym, 1983.

Pierson, 1871 – W. Pierson, „Einleitendes Vorwort des Herausgebers“, in M. Prätorius, *Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, hrsg. von W. Pierson, Berlin, 1871.

Pisani, 1950 – V. Pisani, *Le religioni dei Celti e dei Balto-Slavi nell'Europa precristiana*, Milano, 1950.

Plutu, 1893 – V. Plutu, „Paul Einhorn un viņa raksti par latviešiem“, *Austrums*, (Jelgava), 1893.

Pociūtė, 1995 – D. Pociūtė, *XVI–XVIII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva*, Vilnius, 1995.

Postilla lietowiszka, 1600 – *Postilla lietowiszka*, *Tatay est Iżguldimas prástas Ewángeliu ant kożnos Nedelios ir Szwentes per wisus metus [...]*, Wilnivy per Jokuba Morkuna [...], 1600.

Poška, 1959 – D. Poška, *Raštai*, surinko V. Laurynaitis, tekstą paruošė D. Urbas, Vilnius, 1959.

Praetorius, 1731 – M. Praetorius, „Historische Nachricht von der alten preussischen Sprache“, *AB*, Bd. 2, 1731, S. 55–85; 534–654; 780–791, 883–902.

Praetorius, 1871b – M. Praetorius, *Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, hrsg. von W. Pierson, Berlin, 1871.

Praetorius, XVIII a. – M. Praetorius, *Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*: E. Kraštinaičio transliteruotos M. Pretorijaus rankraščio XVIII a. kopijos parinkti skyriai ir poskyriai iš IV, V, VI knygų. MABR, f. 129, N 1338/V, VI, VII.

Pretorijus, 1999 – M. Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 1, sudarė I. Lukšaitė ir V. Gerulaitienė, Vilnius, 1999.

Przyalgowski, 1860 – W. Przyalgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1–3, Petersburg, 1860.

Przyboś, 1987 – A. Przyboś, „Radziwiłł Albrycht Stanisław, h. Trąby“, *PSB*, t. 30(1), z. 124, 1987, s. 143–148.

Puhvel, 1974 – J. Puhvel, „Indo-European Structure of the Baltic Pantheon“, in *Myth in Indo-European Antiquity*, Berkeley, Los Angeles, London, 1974, p. 75–85.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Rabikauskas, 1971–1978 – *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, red. P. Rabikauskas, t. 1–2, Romae, 1971–1978.

Rabikauskas, 2002 – P. Rabikauskas, *Kriščioniškoji Lietuva*, sudarė L. Jovaiša, Vilnius, 2002.

Radziwiłł, 1968–1975 – A. S. Radziwiłł, *Memoriale rerum gestarum in Polonia: 1632–1656*, t. 1–5, Wrocław etc., 1968–1975.

Radziwiłł, 1980 – A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 1–3, Warszawa, 1980.

Ratzel, 1887 – F. Ratzel, „Adam Olearius“, *ADB*, Bd. 24, 1887, S. 269–276.

Recessus generalis, 1639 – *Recessus generalis der Kirchen Visitation Insterburgischen vnd anderer Littawischen Embter im Hertzogthumb Preussen*, Königsberg, 1639.

Recke, Napiersky, 1827–1832 – J. F. Recke, K. E. Napiersky, *Algemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, Bd. 1, Mitau, 1827; Bd. 2, 1829; Bd. 3, 1831; Bd. 4, 1832.

Reinhold, 1895; 1896 – H. Reinhold, „Die sogenannte Chylinskische Bibelübersetzung“, *MLLG*, Bd. 20, 1895, S. 105–163; Bd. 21, 1896, S. 207–273.

Reklaitis, 1964 – P. Reklaitis, „Lietuvos senoji kartografija“, *Tautos praeitis*, t. 1, kn. 1(5); Chicago, 1964, p. 64–67.

Reklaitis, 1999 – P. Reklaitis, *Prarastosios Lietuvos pėdsakų paieška*, Vilnius, 1999, p. 369–384.

Rēza, 1816 – L. Rhesa, *Geschichte der lithauischen Bibelübersetzung*, Königsberg, 1816.

Rykaczewski, 1864 – *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, t. 2, Berlin, Poznań, 1864.

Ročka, 1973 – M. Ročka, „Poleminis M. Radvilos Juodojo laiškas ir jo literatūrinė aplinka“, *Literatūra*, t. 15(1), 1973, p. 105–125.

Roizijus, 1900 – P. Roizijus, „Chiliastichon, 1556“, in *Petri Royzii Aurei Alcagnicensis Carmina*, pars 1, ed. Bronislavus Kruczkiewicz, Cracoviae, 1900.

Rostowski, 1768; 1877 – *Litvanicarum Societatis Jesu Historiarum provincialium*, pars prima, auctore Stanislao Rostowski, Vilnae, 1768; Parisiis, 1877.

Ruhig, 1747 – *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon [...]*, gesammelt von Philipp Ruhig, Koenigsberg, 1747.

Ruigys, 1986 – P. Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė V. Jurgutis, V. Vilnonytė, Vilnius, 1986.

Russow, 1584 – B. Russow, *Chronica der Provintz Lyfflandt*, Barth, 1584; *SRL*, Bd. 2, S. 1–194.

Sabaliauskas, 1979 – A. Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija: Iki 1940 m.*, Vilnius, 1979.

Sapūnas, 1997 – *Sapūno ir Šulco Gramatika*, Vilnius, 1997.

Sauka, 1968 – L. Sauka, „Lietuvių vestuvinės dainos (XIX a.–XX a. pradžia)“, *Literatūra ir kalba*, t. 9, Vilnius, 1968.

Sauka, 1971 – L. Sauka, „XVI–XVII amžių raudos ir jų eilėdara“, *MADA*, t. 1(35), 1971, p. 163–172.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Sawicki, 1948 – J. Sawicki, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne*, t. 2, Warszawa, 1948.
- Schieder, Krollmann, 1941 – Schieder, „Hartknoch Christoph“, *APB*, Bd. 1, 1941, S. 251–252.
- Schleicher, 1853 – A. Schleicher, *Lituanica*, Wien, 1853.
- Schmid, 1986 – W. P. Schmid, „Die „Germanismen“ im sog. Polnisch-Jatvingischen Glossar“, *Indogermanische Forschungen*, Bd. 91, Berlin etc, 1986, S. 273–286.
- Schroeder, 1923 – L. Schroeder, *Arische Religion*, Bd. 1–2, Leipzig, 1923.
- Schultz, 1673 – *Compendium Grammaticae Lithvanicae* Theophili Schultzens, Regiomonti, 1673.
- Sehling, 1911–1913 – *Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts*, hrsg. von J. E. Sehling, Bd. 4–5, Leipzig, 1911–1913.
- Sembritzki, 1918 – J. Sembritzki, *Geschichte des Kreises Memel*, Memel, 1918.
- Sembritzki, Bittens, 1920 – J. Sembritzki, A. Bittens, *Geschichte des Kreises Heydekrug*, Memel, 1920.
- Serczyk, 1972 – J. Serczyk, „Warsztat historyczny Krzysztofa Hartknocha (1644–1687)“, in *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego gimnazjum akademickiego*, red. Zbigniew Zdrójkowski, t. 1, Toruń, 1972, s. 291–313.
- Synodus Vilmensis*, 1602 – *Synodus diocesana Episcopatus Vilmensis*, celebrata Vilnae per [...] Benedictum Woynam, episcopum Vilmensem, Vilnae, 1602.
- Sirvydas, 1997 – *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė, įvadinį straipsnį parašė ir žodžių rodyklę sudarė K. Pakalka, Vilnius, 1997.
- Śyrwids, 1929 – *Śyrwids: Punktaŭ sakimu (Punkty kazań)*, hrsg. von F. Specht, t. 1, Göttingen, 1929.
- Sittig, 1929 – *Der polnische Katechismus des Ledezma und die litauischen Katechismen des Daugša und des Anonymus vom Jahre 1605*, hrsg. von E. Sittig, Göttingen, 1929.
- Slaviūnas, 1947 – Z. Slaviūnas, „Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose“, in *Senoji lietuviška knyga*, Kaunas, 1947, p. 165–214.
- Słownik*, 1981 – *Słownik Łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 6, zes. 1(45), Wrocław [ir kt.], 1981.
- Stanevičius, 1967 – S. Stanevičius, *Raštai*, parengė J. Lebedys, Vilnius, 1967.
- Stang, 1932 – Ch. Stang, „Archivalia“, *Archiwum philologicum*, Kaunas, kn. 3, 1932, p. 29–40.
- Stankiewicz, 1889 – M. Stankiewicz, *Studia bibliograficzne nad literaturą litewską*, cz. 2: *Bibliografia litewska od 1547–do 1701 r.*, Kraków, 1889.
- Statuta Vilmensis Diocesis*, 1528 – *Statuta Vilmensis Diocesis*: sinodaliter per [...] Joannem ex ducibus Lituania Dei gratia Episcopum Vilmensem, Cracovia, 1528.
- Straubergs, 1939 – K. Straubergs, *Latviešu būramie vārdi: sēj. 1: Maģija un būramo vārdu tematika*, Rīgā, 1939 (Latviešu folkloras krātuves materiāli, A. 5).
- Strykowski, 1846–1848 – *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiéj Rusi*, wydanie nowe [...], wyd. M. Malinowski, t. 1–2, Warszawa, 1846–1848.
- Summa*, 1781 – *Summa*, Abá Trumpas iszguldimas ewangeliiu szwentu [...], Karalaucziuja, 1781.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Świerkowski, 1932 – K. Świerkowski, *Wilno – kolebka drukarstwa Łotewskiego*, Wilno, 1932.

Szafranski, 1969 – W. Szafranski, „Ze studiów nad wierzeniami bałtów“, *ABS*, t. 6, 1969, s. 223–230.

Szyrwid, 1629; 1644 – *Punkty kazan od Adwentu, aż do Postu*, Litewskim ięzykiem, z wytłumaczeniem ná Polskie przez Księdza Konstantego Szyrwida [...], w Wilnie, d. 1, 1629; d. 2, 1644.

Šinkūnas, 1930 – P. Šinkūnas, „Lietuviški žavėtojai ir raganos“, *Mokykla ir gyvenimas*, (Kaunas), 1930, nr. 6(79), p. 293–301.

Širvydas, 1979 – *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, Konstantinas Širvydas, *Dictionarium trium linguarum, įvadą ir žodyno rodyklę parengė K. Pakalka*. Vilnius, 1979.

Šmits, 1926 – P. Šmits, *Latviešu mitoloģija*, 2. izd., Rīgā, 1926.

Tazbir, 1958 – J. Tazbir, „Propaganda kontrreformacji wśród chłopów inflanckich, 1582–1621“, *Kwartalnik Historyczny*, r. 65, nr. 3, Warszawa, 1958, s. 720–741.

Tyla, 1992 – A. Tyla, „Įvadas“, in L. Bojeris, *Karolomachija*, Vilnius, 1992, p. 5–11.

Tyszkowski, 1939 – K. Tyszkowski, „Polska polityka kościelna w Inflantach, 1581–1621“, *Polska a Inflanty*, Gdynia, 1939.

Tumas, 1921 – J. Tumas, „Kalbamių žmonės“, *Švietimo darbas*, (Kaunas), 1921, nr. 3/4, p. 116–120; nr. 5/6, p. 3–11.

Ulčinaitė, 2001 – E. Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius, 2001, p. 203–209.

Urbutis, 1987 – V. Urbutis, „1728 m. klaipėdiškių žodyno leksikografiniai šaltiniai“, *Baltistica*, t. 23(1), 1987, p. 71–75.

Usener, 1896 – H. Usener, *Götternamen: Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*, Bonn, 1896.

Vaišnoras, 1600 – *Apie popieszischkaie missche* [iš vok. k. vertė S. Vaišnoras], (Karaliaučius, 1600).

Vaišnoras, 1997 – Simono Vaišnoro *Żemczuga Theologischka* ir jos šaltiniai, parengė Guido Michellini, Vilnius, 1997.

Valančius, 1972 – M. Valančius, *Raštai*, paruošė B. Vanagienė, t. 1–2, Vilnius, 1972.

Vater, 1821 – J. S. Vater, *Die Sprache der alten Preussen*, Braunschweig, 1821.

Vėlius, 1977 – N. Vėlius, *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Viltakiai*, Vilnius, 1977.

Vėlius, 1983 – N. Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*, Vilnius, 1983.

Vėlius, 1986 – N. Vėlius, „Senovės lietuvių religija ir mitologija“, in *Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*, Vilnius, 1986, p. 9–42.

Vėlius, 1987 – N. Vėlius, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*, Vilnius, 1987.

Vyšniauskaitė, 1994 – A. Vyšniauskaitė, *Lietuviai IX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius, 1994.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Voigt, 1827–1839 – J. Voigt, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 1–9, Königsberg, 1827–1839.

Volteris, 1903 – E. Volteris, *Lietuviška chrestomatija*, kn. 1, 2-oji laida, SPb, 1903.

Wagner, 1621; 1730 – *Vita et mores Lithvanorum in Borussia [...] per Erhardum Wagner Interburgensem Borussum*, Regiomonti, 1621; AB, Bd. 2, 1730, S. 532–550.

Wagneris, 1999 – E. Wagneris, *Prūsijos lietuvių, gyvenančių Įsruties ir Ragainės apskrityje, buitis ir papročiai*, vertė A. Baronas, Vilnius, 1999.

Witte, 1931 – W. Witte, *Der Uebersetzer Simon Waischnoras: D. Ae. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde [...]*, Braunschweig, 1931.

Wolff, 1885 – J. Wolff, *Pacowie: Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885.

Valančius, 1848 – *Žemaitiu wiskupistę* aprasze K. Motiejus Wołonczewskis, d. 1–2, Wilniuj, 1848.

Wolter, 1899 – E. Wolter, „Zur Geschichte des litauischen Hexenwesens (žinawimas)“, *MLLG*, Bd. 4, Heidelberg, 1899, S. 375–382.

Zalanskas, 1983 – P. Zalanskas, *Čiulba ulba sakalas*, Vilnius, 1983.

Załęski, 1901–1905 – S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 2–4, Lwów, 1901–1905.

Zemzare, 1961 – D. Zemzare, *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*, Rīgā, 1961.

Zinkevičius, 1968 – Z. Zinkevičius, „Apie 1605 m. katekizmo tarmę“, *Baltistica*, t. 4, šas. 1, (Vilnius), 1968, p. 109–116.

Zinkevičius, 1977 – Z. Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1977.

Zinkevičius, 1985a – Z. Zinkevičius, „Lenkų–jotvingių žodynėlis“, *Baltistica*, t. 21, 1985, p. 61–82, 184–194; Z. Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 1, Vilnius, 2002, p. 30–60.

Zinkevičius, 1985b – Z. Zinkevičius, „A Polish–Latvian Vocabulary?“, in *Linguistic and Oriental Studies from Poznan*, vol. 1, ed. by J. Bańcerowski, A. F. Majewicz, W. Stefański, Poznań, 1992, p. 99–133.

Zinkevičius, 1988 – Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 3: *Senujų raštų kalba*, Vilnius, 1988.

* * *

Анушкин, 1970 – А. Анушкин, *На заре книгопечатания в Литве*, Вильнюс, 1970.

Гуковская, 1900 – М. Л. Гуковская, *Колдовство на Литве*, Ковна, 1900.

Довнар-Запольский, 1909 – М. В. Довнар-Запольский, *Исследования и статьи*, издание А. П. Сапунова, т. 1, Киев, 1909.

Зинкявичюс, 1983 – З. Зинкявичюс, „Польско-ятвяжский словарь?“, *Балто-славянские исследования*, 1983, Москва, 1984, с. 3–29.

Зутис, 1949 – Я. Зутис, *Очерки по историографии Латвии: Прибалтийско-немецкая историография*, ч. 1, Рига, 1949.

TRUMPINIMAI. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Иванов, Топоров, 1974 – В. В. Иванов, В. Н. Топоров, „Балтийская мифология в свете сравнительно-исторических реконструкций индоевропейских древностей“, *Zeitschrift für Slavistik*, Bd. 19, (Berlin), 1974, N. 2, S. 144–157.

Иванов, Топоров, 1983 – В. В. Иванов, В. Н. Топоров, „К проблеме лтш. *Jutis* и балтийско-близнецного культа“, *Балто-славянские исследования*, 1982, (Москва), 1983, с. 140–175.

Киркор, 1882 – А. Г. Киркор, „Литовский язык и литовская мифология“, in *Живописная Россия*, т. 3, ч. 1, (Санкт-Петербург, Москва), 1882, с. 27–42.

Кордт, 1910 – Б. Кордт, *Материалы по истории русской картографии*, СПб., 1910.

Мифы, 1980–1982 – *Мифы народов мира: энциклопедия*, гл. ред. С. А. Токарев, т. 1–2, Москва, 1980–1982.

Пропп, 1946 – В. Я. Пропп, *Исторические корни волшебной сказки*, Ленинград, 1946.

Рыбаков, 1994 – Б. А. Рыбаков, *Язычество древних славян*, 2-ое изд., Москва, 1994.

Спрогис, 1896 – И. Я. Спрогис, *Народный суд литвинов над колдунами (чародеями) 1615 года*, Витебск, 1896.

Теобальд, 1890 – Теобальд (В. А. фон Роткирх), *Литовско-языческие очерки: Исторические исследования Теобальда*, Вильна, 1890.

Тиюнелите, 1968 – Я. Тиюнелите, „Альберт Виюк-Коялович – хронист XVII в.“, *Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР. История*, т. 8, 1968; *ABS*, т. 8, 1973.

Топоров, 1966 – В. Н. Топоров, „Об одной „ятвяжской“ мифологеме в связи со славянской параллелью“, *ABS*, т. 3, 1966, с. 143–149.

Топоров, 1972 – В. Н. Топоров, „Заметки по балтийской мифологии“ in *Балто-славянский сборник*, Москва, 1972, с. 289–314.

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

abrozdas (-ai) (abrozdas) 371

– *akmens* 371, 372

– *medžio* 371, 372

→ taip pat garbinimas *abrozdu*, atvaizdas

Abruse → rankšluostis

adata 65, 85, 89, 584, 595, 607, 617, 678,

679, → taip pat įkapės *adata*

Aesculapius → Eskulapas

aiškinimas

– *apeigų* 29, 33

– *dūmų* 173, 281

– *papročių* 29

– *putų* 173

– *sapnų* 173

– *tikėjimo* 29, 33

→ taip pat Krivis, pareiga: *vestalių*, *žynių*

aiškintojas

– *paukščių* 172, 280

– *sapnų* 169, 277

– *ženklų* (žinkladeia, ženklų Išguldytojas, žinkladaris) 99, 159–164, 167, 171–173, 270–274, 276, 279–281, 474, 509, 520

→ taip pat burtininkas, dūmonys, kaukučionys, kraujučiai, lekutonys, lygašonys, Lizdeika, neručiai, oronys, pustonys, putonys, sapnonys, seitonys, sietonys, stiklioriai, taukučiai, tulisonys, vaidilutis, vandelučiai, vaškonys, vėjonys, viduronys, žaltonys, žvaigždžiūronys, žvakonys, žvalgonys, žvėručiai

aitvaras / aitvaras (aytiwaras, aitvoras, Aitwars, aitworas, ardelio, Puhkis, ragus) 75, 77, 105, 106, 109, 134, 135, 142, 145, 147, 229, 250, 256, 258–260, 383, 440, 441, 472, 473, 475, 491, 492, 495, 496, 569, 570, 572, 606, 607, 616, 617, 658–660, 664, 702, → taip pat alfas, bausmė *aitvaro*, buveinė *aitvaro*, drakonas, garbinimas *aitvaro*, gerbimas *aitvaro*, laikymas *namuose*, maitinimas *aitvaro*, mušimas *aitvaro*, nešimas *turtų*,

pasivertimas *aitvaru*, pūkis, slibinas, slo-gutis, vogimas iš *klėties*, žala *aitvaro*

akis (-ys) 166, 202, 275, 305, 339, 356, → taip pat laistymas *akių*, pylimas *alauš į akis*

akivaras 411, 414, 415, 418

akmuo (-ys) 53, 57, 94, 105, 129, 131, 137, 139, 140, 171, 245–247, 252, 254, 279, 371, 372, 445, 448, 565–567, 711, 712

– *perkūno* (Pährkon-Ackmins) 702

– *šventas* 138, 252, 565–566

→ taip pat abrozdas *akmens*, aukojimas: *prie akmens*, *ant akmens*; aukuras, deginimas *ant akmens*, draudimas *liesti akmenį*, garbinimas *akmenų*, kulka *perkūno*, metimas *akmens į vandenį*, padėjimas *maisto*, pylimas *kraujo*, pleištas *perkūno*, ratilai *akmenų*, rinkimas *samanų*, vieta *apeigų*

Alces → briedis

alchimije 374

alfas (Alff, Alf) 134, 145, 250, 258, → taip pat aitvaras

aliejus 164, 172, 274, 280, → taip pat maišymas *taukų ir aliejų su suodžiais*, tepimas *ant nago riebalų arba aliejaus*

alkas (-ai) 452, 511, 512, 523, 524 taip pat meldimas *alkų*

Alkmenė 24

alsavimas (Dwaŭŭcha, ta Dwaŭŭcha) 664, → taip pat dvasia, kvapas

alus (Allus) 9, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 29, 33, 38–40, 43, 44, 65, 66, 68, 70, 85, 86, 89, 134, 138, 139, 144–146, 148, 159–161, 166, 170–172, 177, 180, 181, 186–188, 190–192, 198, 200, 202–206, 209, 210, 212–216, 220, 222, 224–226, 249, 252, 253, 258, 259, 261, 270, 271, 275, 278–280, 284, 286, 287, 291–293, 295, 296, 301, 303, 305–307, 310–314, 316, 318, 320–323, 325–327, 339, 341–343, 345, 349, 352, 356, 358–361, 364–366, 383, 445–446, 448, 449, 454, 464,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- 465, 550–553, 555–557, 564, 570, 571, 574,
640–643, 646, 648, 650, 671, 675, 676, 680,
681, 685, 687, 713–715, → taip pat aukoji-
mas *alaus*, būrimas, būrimas iš *alaus putų*,
darymas *alaus*, deginimas *alaus*, darymas
sambarių alaus, gėrimas *alaus*, įkapės *alus*,
įleidimas į *alų*, kaušas *alaus*, laiminimas
alaus, maistas *kaukučių*, nešimas *alaus sta-
tinės*, paprotys: *laidotuvių, vestuvių, žynio
išrinkimo*; pylimas: *alaus į akis, į kaušėlį, į
ugnį*; puta *alaus*, sėmimas *alaus*, statinė
alaus, šlakstymas *alumi*, šventė, vaišini-
mas *kaukučių*, ženklas *alaus putų*
- amalas 111, 231, → taip pat *ažuolas šventas*,
medis *šventas*
- Amfitrionas (Amphitrion, Amphitryon) 18,
22, 24
- amuletas 163, 273, 325, 466, 467, → taip pat
galva *žalčio*, pranašavimas iš *amuleto*, pri-
rišimas *amuleto*
- Amžô Rakas → likimas
- angelas 144, 155, 257, 266
- *ugnies* 164, 273
- taip pat pelėda, užkalbėjimas *angelo ug-
nies*
- angis 666, → taip pat gyvatė
- anglis 530–532, → taip pat davimas *anglių*
- anyta (Annyta) 216, 217, 220, 315, 316, 318,
344, 360, → taip pat dovana *anytai*
- antgamtiški dalykai → dalykai *antgamtiški*
- Antrimpas (Antrimpus) 121, 239, → taip pat
Autrimpas
- apdraudimas *namų* 200, 303
- apeiga (-os) 27, 30, 31, 34, 53, 57, 73, 74, 82,
92, 102, 104, 106, 109, 110, 118, 119, 121,
122, 124, 129, 140, 148, 149, 167, 170–172,
177–180, 182, 183, 186, 189–191, 193–195,
197–199, 201–203, 205–207, 209, 212, 215,
221, 222, 224, 227, 230, 231, 237–241, 246,
254, 260, 262, 276, 278–280, 284–286, 288,
292, 294–302, 304–308, 310, 312, 315, 319–
320, 322, 323, 411, 415, 468, 493, 495, 496,
503–507, 509, 515–519, 521, 548, 550, 553,
554, 557, 560–562, 569–570, 572, 573, 580,
591, 604–606, 609, 610, 614–616, 618–620,
622, 631, 651, 652, 678–680, 685, 687, 711
- *garbinimo* 138, 160, 253, 270
- *gimtuvų* 68, 70, 221, 222, 319, 320
- *krikštynų* 68, 70, 97, 221–224, 319–321
- *laidojimo* 67, 69, 552, 556, 560, 562
- *Laimelai* 147, 260
- *rinkimo* 174, 282
- *švenčių* 177, 178, 284, 285
- *šventos* 83, 86
- *tulisonių* 158, 268
- *vandens gerbimo* 149, 262
- *vestuvių* 21, 104, 626, 634, 651
- taip pat atlikimas *apeigų*, formulės *apei-
ginės*, metas *apeigų*, pareiga *žynių*, vieta
apeigų
- apėjimas *gyvulių* 183, 289
- apgėlai (apgėlai) 96–97, → taip pat papro-
tys *krikšto*
- apgiedojimas *mirusiojo* (Apd/eedaht, Mir-
rohn' ap-d/eedaht, Mirroni apd/eedaht)
666, 695, 701
- apyliuobė (Apilope) 175, 282, → taip pat
skirstymas *laiko*
- apkabinimas 379, 433, 437, → taip pat bū-
rimas
- apkaišymas *vainikais* 209, 310, → taip pat
žirgas piršlio
- apkalbėjimas 447, 449, → taip pat būrimas
- apliejimas → laistymas
- apmonijimas 92, → taip pat būrimas
- apmonininkas 92, → taip pat žynys
- Apolonas 494, 496, → taip pat garbinimas
Apolono
- apraga
- *jaunosios* 18, 22, 342, 359
- *pamergių* 18, 22
- apraudojimas *mirusiojo* → raudojimas *mi-
rusiojo*
- aprengimas *mirusiojo* 86, 89, 350, 365, → taip
pat paprotys *laidotuvių*
- Aprilis → balandis
- apsėstas (Apšäfts) 703
- apsisukimas *ant vienos kojos* 513, 525, → taip
pat atsistojimas *ant vienos kojos*
- aptarnavimas
- *giraičių* 167, 276
- *miškų* 167, 276
- taip pat medžiorys

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- aptvaras *šventas* 580, 591, 602, 611, 612, 620, →
 taip pat draudimas *įeiti*
 apvyniojimas *medžių* 677–679
 apžavai 693
 apžavėjimas 704
 apžerimas *ugnies* 666
 apžyniavimas 92, → taip pat būrimas
 apžiūrėjimas *pelenų* 130, 246, → taip pat
 aukojimas
 apžolinėjimas 484
 Archiflamien → padėjėjas *žynio*
 ardelio → aitvaras
 arklys (-iai) 105, 110, 129, 154, 163, 203, 231,
 246, 265, 273, 305, 582, 593, → taip pat
 aukojimas *arklių*, kastravimas *arklių*,
 kaukolė, skyrimas: *arklių baltų*, *arklių juo-*
dų; šventė *arklių šventinimo*, šventinimas
arklių
 aruodas (-ai) 206, 207, 308, → taip pat padė-
 jimas *aruoduose*, klėtis
 aruspices → haruspikai
 asilas 174, 282, → taip pat bėgimas *šalin*
 asotis 17, 21, → taip pat paprotys *vestuvių*
 astrologas 159, 270, → taip pat žvaigždžiū-
 ronis
 ašaka (-os) 129, 246, → taip pat aukojimas
ašakų
 atbaidymas
 – *vaiduoklių* 587, 598
 – *velnio* 587, 598
 atėmimas iš *Dievo* 663, → taip pat išniekinti,
 suteršti
 atgailautojas (-ai) 10, 12
 atgrįžtuvės (Atgresztuwes, Atyresztiwis)
 220, 319, 345, 361
 atidavimas
 – *dalies aukos* 126, 243
 – *Dievo garbei* 663, 695
 – *šuniui* 528
 → taip pat iššventinimas, šventinimas
 atidėliojimas *santuokos* 10–12, 38, 39, 43, 46
 atlikinėjimas
 – *apeigų* 104, 118, 121, 122, 124, 143, 158, 167,
 170, 193, 195, 199, 224, 237, 239–241, 257,
 268, 276, 278, 279, 297, 299, 302, 321, 509,
 521, 548, 560, 562, 580, 591, 622, 631, 651,
 652, 678–680, 685, 687
 – *iškilmų* 119, 238
 – *pareigų* 159, 270
 – *ritualų* 106
 Atmeschenes Wête → vieta *numetimo*
 atminai 224, 227, 321, 323, → taip pat papro-
 tys *atminų*
 atnašavimas → aukojimas
 atsakymas
 – *dvasių* 570, 572
 – *Žemeliuko* 124, 242
 atsiradimas *olos* 115, 116, 234, 235, → taip pat
 kalnas *šventas*
 atsistojimas *ant vienos kojos* 513, 525, → taip
 pat apsisukimas *ant vienos kojos*
 atsisveikinimas
 – *su namais* 18, 22
 – *su tėvais* 18, 22
 – *su židiniu* 15, 18, 22, 85, 88
 → taip pat paprotys *vestuvių*, rauda *jau-*
nosios
 atsivedimas *kumeliuko* 205, 307, → taip pat
 šventė *kumelei atsivedus kumeliuką*
 atvaizdas 373
 – *Perkūno* 511, 523
 – *dievų* 371
 → taip pat garbinimas *atvaizdų*
 atvežimas *uošvių* 220, 318, → taip pat papro-
 tys *vestuvių*
 audinys (-iai) *vilnonis* 39, 43, → taip pat dali-
 jimas *dovanų*, dovana *jaunosios*, paprotys
vestuvių
 audra 148, 163, 173, 261, 273, 281, → taip pat
 Bangpūtys, keitimas *audros*, sukėlimas
audros
 augimas
 – *qžuolų* 110, 230
 – *javų* 148, 261
 – *žolių* 148, 261
 auginimas *žalčio* 28, 32, 55, 59, → taip pat
 žaltys
 augūrai (augures) 162, 272, → taip pat
 paukštučiai
 Augustus → rugpjūtis
 auka (-os) 26, 28–30, 32–34, 110, 119, 122–126,
 128, 130, 138, 139, 231, 238, 240–244, 246,
 252, 253, 475, 493, 495, 527, 528, 548–557,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- 559, 561, 562, 604, 605, 609, 614, 615, 618,
641, 643–645, 647, 649, 651, 652, 682–687,
702, 711–713
- Ceruokliui 549, 564
 - dievui 549
 - nuolatinė 131, 247
 - pasirenkama 142, 256
 - Perkūmui 130, 131, 246, 247
 - Pikului 131, 247
 - smerkiamoji 126, 243
 - tiriamoji 125, 242, 243
 - Žemei 714, 715
 - Žemynėlei 130, 188, 246, 293
 - taip pat aukojimas, dalis *aukos*, degini-
mas *aukos*, metimas į šulinį, nevalgymas
aukos, pjovimas *aukos*, saugojimas *pelenų*,
skyrimas *aukos*, ugnis, valgymas *aukos*,
viduriai *aukos*
 - aukojimas 26, 28, 29, 32, 33, 56, 59, 73, 74, 119,
124, 125, 129, 138, 195, 238, 242, 246, 252,
299, 505, 517, 550, 552–554, 557, 561, 562,
580, 591, 604, 605, 614, 615, 646, 682
 - *alaus* 138, 139, 144, 252, 253, 258, 550, 551,
555, 556, 560, 562, 564, 641, 643, 651, 652,
682–688, 713–715
 - *ant akmens* 137, 138, 252
 - *ant išduobtos lentos* 139, 253
 - *ant kalvos* 683, 685
 - *ant kapo* 542, 543
 - *arklių* 110, 129, 231, 246
 - *ašakų* 129, 138, 246, 253
 - *audinių skiaučių* 111, 232
 - *avies* 134, 249
 - *avižų* 138, 252
 - *qžuolui* 559, 564, 566, 567
 - *Bakchui* 16, 20
 - *Cerera* 16, 20, 120, 238
 - *Ceruokliui* 550, 555, 564, 566, 567
 - *demonui* 29, 30, 33, 34, 553, 557
 - *dievaičiams* 139, 253
 - *dievams* 28, 32, 106, 111, 120, 129, 130, 138,
154, 231, 238, 245, 246, 253, 265, 528, 552,
557, 605, 615
 - *dievui* 551, 555, 566, 567
 - *dievukams* 16, 20
 - *drabužių* 111, 138, 232, 252
 - *dukters* 412, 416
 - *duonos* 27, 31, 144, 258, 550–552, 554–557,
560, 562
 - *ėriuko* 121, 239
 - *eršketo* 129, 138, 245, 252
 - *Gabjaujai* 147, 191, 260, 296
 - *gaidžio* 15, 16, 20, 119, 121, 134, 147, 187,
188, 191, 200, 204, 238, 239, 249, 260, 292,
293, 296, 303, 306, 466, 560, 562, 564, 566,
567, 570, 573
 - *galvijų* 110, 231
 - *galvos eršketo* 138, 252
 - *galvų gyvulių* 27, 31, 55, 58
 - *galvų žmonių* 27, 31, 55, 58
 - *galvų žuvų* 129, 245
 - *gėrimo* 30, 34, 139, 253, 493, 495, 564, 566,
567
 - *gyvulių* 110, 129, 130, 162, 231, 246, 272
 - *gyvulių kinkomųjų* 29, 33
 - *Gotai* 148, 260
 - *Gotui* 203, 305
 - *grūdų* 27, 31, 139, 253, 682, 685, 687
 - *jaučio* 142, 256, 550, 552, 555, 557, 560, 562,
564
 - *javų* 119, 138, 238, 252
 - *kaulų* 138, 253
 - *keliaraiščių* 111, 232
 - *kepenų žuvų* 129, 245
 - *kiaulės* 29, 33, 35, 119, 120, 134, 194, 195,
238, 249, 298, 560, 562
 - *kiaušinių* 550–552, 554, 556, 557, 560, 562,
564, 566, 567
 - *kraujo* 28, 32, 55, 58, 59, 130, 138, 246, 253
 - *krūmuose* 640, 688
 - *Kurkai* 27, 31, 53, 57, 137, 138, 252
 - *kviečių* 138, 252
 - *lajaus* 125, 243
 - *lašišos* 129, 245
 - *lėšių* 138, 252
 - *lydekos* 129, 245
 - *liepai* 559, 564–567
 - *maisto* 137, 138, 252, 684, 686, 713–715
 - *Maršui* 550, 555
 - *medaus* 27, 31, 53, 57, 138, 252, 542, 543
 - *medžiui* 110, 230, 550, 554, 555
 - *mėsos* 138, 252

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

-
- *midaus* 138, 139, 144, 252, 253, 258
 - *miežių* 138, 252
 - *miltų* 27, 31, 53, 57, 138, 252
 - *mirusiesiems* 15, 16, 20, 682
 - *miškuose* 549, 550, 552, 555, 557, 560, 562, 640, 688
 - *ožio* 73, 74, 104, 119, 120, 142, 194, 195, 238, 256, 298, 551, 552, 556, 557, 560, 562, 570, 573, 578
 - *ožiui* 26, 30, 34
 - *ožiuko* 16, 20
 - *paršelio* 550, 552, 555, 557, 564
 - *Patrimpui* 55, 59, 126, 129, 130, 243, 245, 246
 - *Patului* 27, 31, 55, 58
 - *Perkūnui* 55, 58, 126, 130, 243, 246, 569
 - *pieno* 27, 31, 138, 139, 252, 253, 542, 543, 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564, 714, 715
 - *Pikului*, 55, 58, 84, 87, 126, 130, 131, 138, 243, 246, 247, 252
 - *pinigų* 111, 138, 232, 252, 644–646, 648, 650, 671
 - *pirmienos* 685, 687
 - *pirtyje* 702
 - *plaukų* 684, 687
 - *po ažuolu* 549
 - *po kadagiu* 144, 258
 - *po liepa* 549
 - *po medžiais* 549, 550, 555
 - *po šėivamedžiu* 144, 258
 - *prie akmens* 129, 245
 - *prie ažuolo* 126, 129, 243, 245
 - *prie eglės* 111, 232
 - *prie liepos* 111, 231
 - *prie medžių* 553, 557
 - *prie ugnies ažuolo malkų* 55, 58
 - *prieauglio gyvulių* 148, 260
 - *priešo* 72, 73, 128, 245
 - *pupų* 138, 252
 - *riebalų* 55, 58, 550, 552, 554, 557, 564, 566, 567
 - *Rikojote* 28, 32
 - *Romuvoje* 503, 515
 - *rugių* 138, 252
 - *smilkalų* 55, 59, 125, 243
 - *solidų* 550, 555
 - *stabams* 56, 59
 - *sūrio* 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564
 - *sviesto* 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564
 - *šalvio* 129, 245
 - *šilingo* 647, 649, 672, 673
 - *širdies žuvies* 129, 245
 - *šlaunies* 138, 253
 - *šukės* 529
 - *šuniui* 528, 529
 - *taukų* 55, 58, 550, 555, 560, 562
 - *telyčaitės* 570, 573
 - *tulžies* 138, 253
 - *uodegos eršketo* 138, 252
 - *upėtakio* 129, 245
 - *Usiniui* 550, 555
 - *už mirusiuosius* 84, 87
 - *vaisių* 139, 253
 - *valgių* 27, 30, 31, 34, 139, 144, 253, 258, 493, 495, 564, 566, 567
 - *važko* 55, 59, 644–650, 671–673, 680, 681, 684–687
 - *vėlėms* 16, 20, 684, 686
 - *versio* 203, 305
 - *vidurių* 130, 246
 - *vidurių kiaulės* 16, 20, 29, 33
 - *vilkams* 527, 578, 579, 605, 615
 - *vilnos* 138, 252, 646, 647, 649, 684, 686
 - *vištos* 15, 16, 20, 66, 134, 187, 188, 200, 249, 292, 293, 303, 550–552, 555–557, 560, 562, 564–567
 - *žalčio* 28, 32, 55, 59
 - *žalčiui* 119, 237
 - *Žemėpačiui* 198, 200, 301, 303
 - *Žemynėlei* 177, 188, 284, 293
 - *Žemininkui* 531
 - *žiburio* 680, 681
 - *žynio* 28, 32
 - *žirgo balto* 29, 33
 - *žirnių* 138, 252
 - *žmogaus* 29, 33, 110, 231, 125, 128, 130, 242, 244, 246
 - *žuvies* 27, 31, 53, 57, 129, 137–139, 245, 246, 252, 253
 - *žvakės* 680, 681, 684, 687
 - taip pat *apeigos aukojimo*
 - aukos dalis* → *dalys aukos*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

aukotojas (-a, -ai) 29, 33, 129, 245, 683, 686
 auksas 168, 277, 584, 595, → taip pat įkapės
auksas, vyrukai *žemės ir auksa*
 aukuras 505, 511, 517, 523, 565
 Aušautas (Auszaitis, Auszeitis, Auszweitis,
 Auszweito, Auxschautis) 27, 31, 121, 142,
 197, 239, 147, 256, 260, 300
 aušra (Auszra) 175, 282, 662, 670, 692, → taip
 pat skirstymas *laiko*
 aušrinė 659, 662, 667, 670, 692
 Autrimpas (Autrimpus, Autrympus) 27, 31,
 142, 256, → taip pat Antrimpas
 Auxschautis → Aušautas
 avilys 205, 206, 307, → taip pat leidimas
spiečiaus į avilį, pūtimas *į avilį*, rūkymas
avilio, šventinimas *avilio*, užkasimas *po*
aviliu
 avis 134, 249, 250, → taip pat aukojimas
avies, pjovimas *avies*, valgymas *avies*
 avižos 138, 252, → taip pat aukojimas *avių*
 ažuolas (-ai) 27, 28, 31, 32, 53–59, 110, 118,
 122, 126, 129, 131–133, 137, 139, 140, 152,
 159, 231, 237, 240, 243–249, 252, 254, 264,
 269, 398–400, 505, 507, 516, 519, 549, 552,
 556, 559, 560, 562, 564, 566, 567, 570, 572
 – *dievų* 123, 206, 241, 308
 – *išsikerojęs* 55, 58
 – *Perkūno* 132, 133, 248, 249
 – *Romovės* 109, 121, 131, 230, 239, 247
 – *rumbuotas* (Rumbhuota) 111, 231
 – *suaugęs* 112, 232
 – *suaugusiomis šakomis* 110, 111, 230, 231
 – *šventas* 52, 53, 57, 109–112, 127, 129, 138,
 230–232, 244, 246, 253, 552, 556
 – *trikamienis* 27, 28, 31, 32, 55, 58
 – *visada žaliuojantis* 27, 31, 53, 55, 57–59, 126,
 244
 → amalas, augimas *ažuolu*, aukojimas: *ažuolui*,
prie ažuolo, *po ažuolu*; balsas *ažuolo*,
bausmė ažuolo, *buveinė dievų*, *deginimas*:
aukų, *prie ažuolo*; draudimas: *eiti už*
uždangos prie ažuolo, *liesti ažuolą*; garbinimas
ažuolo, *kūrenimas ugnies*, *maitinimas*
ažuoluose, *meldimasis*, *murmėjimas ažuolo*,
orakulas ažuolu, *skraidymas į ažuolą*,

sostas dievų, *suaugimas šakų*, *šokimas*
aplink ažuolą, *tikėjimas ažuolu*, *uždanga*
ažuolo
 ažuolynas *šventas* 503, 515
 ažuolo malkos → malkos *ažuolo*
 Babilas (Babilos, Bubilos) 61–64
 baidyklė 108, 229, 493, 495, → taip pat Rog-
 gas
 baidymas *žalčių* 120, 238
 Bakchas (Bacch, Bach) 16, 18, 20, 22, 24, 138,
 253, → taip pat aukojimas *Bakchui*
 balandis / gegužinis (Aprilis, Sullu-Mānes)
 175, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas:
laiko, *mėnesių pagal mėnuli*
 balkis 210, 211, 311, → taip pat beldimas *į*
balkį
 Balloscha-Mānes → kovas
 balsas *ažuolo* 28, 32, → taip pat ženklas: *per-*
maldavimo, *susitaikymo*
 Balte (Balthe) 453, 455, 456, 458, 460, → taip
 pat deivė
 baltiniai → marškiniai
 balvonas (Balwonas, Balwónas) 76, 77, 92,
 95, → taip pat dievaitis, namai *balvono*,
tarnavimas balvonui, *tarnas balvono*
 Balwo Namai → namai *balvono*
 banga 164, 273, → taip pat ženklas *bangos*
vandens
 Bangpūtys (Bangputtis, Bangputtys) 106,
 142, 148, 149, 256, 261, 262, → bijojimas
Bangpūčio, garbinimas *Bangpūčio*, pyktis
Bangpūčio
 Bardaitis (Bardoayts, Perdoytus) 27, 31,
 142–144, 256, 257, → taip pat garbinimas
Bardaicio
 Barkus (Borcus) 504, 516
 barstymas
 – *kaulų* 442, 443
 – *kviečių* 327, 328
 – *suodžiais* 172, 280
 – *žirnių* 327, 328, 403, 406
 → taip pat berniukas, būrimas, taukučiai
 barstukas (-ai) (Barstuccas, Barsctukkai,
 Barsdukkas) 82, 83, 86, 144, 145, 258, →
 taip pat barzdukai, barzdukony, *buveinė*
barstukų, *šeivamedis*, *žmogus žemės*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

barzdukai (Barsdukkas, Barsdukkis, bars-
tukai, Barstukkis, Barzdukkai, Barzduk-
ken, Barzdukkus) 112, 121, 142, 144–147,
232, 239, 256–260, → taip pat barstukas,
barzdukonys, buveinė: *dievų, barzduku,*
po žeme; garbinimas *barzduku*, kaukučiai,
šeivamedis, tarnavimas *Puškaičiui*, žmo-
gus *žemės*
barzdukonys (Barztukkonės) 168, 277, →
taip pat barstukas, barzdukai, vyrukai
žemės ir aukso, būrimas *kaukučių*
basas (-i) 182, 288
Basdukkas → bezdukas
batai (-ai) 85, 89, → taip pat įkapės *batai*
Baubis (Baubas) 61–64, 147, 202, 260, 304, →
taip pat garbinimas *Baubio*, Jaučbaubis,
šaukimas *Baubio*
baubis jaučių → Jaučių baubis
baudimas *skriaudiko* 151, 263
baudimas *žynių* 29, 33
bausmė
– *aitvaro* 135, 250
– *ažuolo* 110, 230
– *dievo* 84, 88, 132, 248
– *mirties* 28, 32, 55, 58, 115, 131, 234, 247,
507, 519
– *švento kalno* 115, 116, 234, 235
– *švento medžio* 114, 234
– *žalčio* 84, 88
→ taip pat užgesimas *ugnies*
bažničia pagoniška → šventykla
Befas / befas → Velinas / velnias
bėgimas
– *po rugius* 404, 406
– *žvėries šalin* 174, 282
→ taip pat būrimas, ženklas *nelaimingas*
belaisvis 128, 245, 505, 517, 542–544, → taip
pat deginimas *belaisvio*
beldimas į *balkį* 210, 211, 311, → taip pat pa-
protys *vestuvių*
belemnitas (Pährkon-Ackmins) 76, 702, →
taip pat akmuo *perkūno*, kaukaspenis,
kauspenis, kulka *perkūno*, pleištas *perkūno*
bendravimas su *vandeniais* 150, 262, → taip
pat narutis

bendruomenė *kaimo* 38, 102, 195, 299, → taip
pat paprotys *kaimo bendruomenės*, šventė
bendruomenės
berniukas 172, 280, → taip pat barstymas
suodžiais, būrimas, laikymas *prieš saulę*,
spjovimas į *vandenį*, tepimas *ant nago rie-
balų arba aliejaus*
beržas 209, 310, → taip pat lazda *beržo su
rūtų puokšte*
bezdas 112, 232, → taip pat šeivamedis
bezdukas (-ai) (Basdukkas, Besdukkas,
Bezdukkai, Bezdukkei, Bezdukkis, Bez-
dukkus) 112, 121, 144–146, 232, 239,
257–259, → taip pat barstukas, barzdukai,
barzdukonys, buveinė: *dievų, bezduku;*
medis, miškas, šeivamedis, žmogus žemės
Bičbirbis / Bičių birbulis (Biczbirbins, bicz-
birbins, bicziu birbullis) 121, 142, 148,
205, 206, 239, 256, 260, 307, 308, → taip
pat Birbulis
bijojimas
– *Bangpūčio* 149, 262
– *bezduku* 112, 232
– *yvo* 156, 267
– *perkūnijos* 130, 246
– *Perkūno* 133, 249
– *Pikulo* 84, 87, 131, 133, 247, 249
– *Ponikės* 149, 262
– *šeivamedžio* 112, 232
Bilatė (Billahte, Billate) 691, 693, → taip pat
velnias
bildūnas (bildunas) 75, 77
birbimas 205, 307, → taip pat šventinimas
Birbulis (Birbullis) 205, 307, → taip pat Bič-
birbis
birželis (Birzelis) → gegužė
birželis / semenis (Junius, Seedu-Mānes,
Semenis) 176, 283, 623, 632, → taip pat
skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
Biržulis (Birzulis) 148, 261
bitė (-ės) 105, 148, 162, 205, 206, 260, 272,
307, → taip pat šventinimas *bičių*, Bičbir-
bins, ženklas *nelaimės*
blukvakaris (Bluckwackar) 606, 615, → taip
pat kelmvakaris

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- blužnis 195, 299
 – *kiaulės* 162, 272
 → taip pat *kepimas blužnies*, *pranašavimas iš blužnies* *kiaulės*, *valgymas blužnies*
 braminai 208, 309
 branginimas *žalčių* 151, 263
 braukymas *per snukį* 194, 298
 brėškimas (Briegstims) 175, 282, → taip pat *skirstymas laiko*
 briedis (Alces) 153, 154, 167, 174, 265, 266, 276, 282
 – *šventas* 153, 265
 → taip pat *garbinimas briedžio*, *rūpinimasis briedžiu*, *skyrimas briedžio*
 brolis
 – *jaunikio* 212–214, 313, 314, 342–344, 359, 360
 – *jaunosios* 339, 356
 → taip pat *dieveris*, *šokimas*, *uždėjimas kepurės*, *užgėrėjas*, *užgertuvės*, *vedimas: į klėtį, į trobą, aplink stalą*; *vežimas: kraičio, jaunosios*
 brūklys 191, 296
 Brutenis → Prutenis
 Bubilos → Babilas
 bučiavimas *žemės* 159, 269
 būdas *šventinimo* 119, 237
 Budintojas (Budentojis) 148, 261
 būgnas 347, 363
 buivolas 174, 282
 būklė *mirusiojo* 158, 159, 269
 bulius 163, 273, → taip pat *kastravimas bulių*
 būrėjas → burtininkas
 būrimas 16, 20, 46, 48, 49, 78, 91–93, 96, 130–131, 136, 150, 158, 168, 170–172, 246, 247, 251, 262, 268, 277, 279, 280, 325–327, 382–387, 389–394, 396–398, 400–406, 410, 413, 414, 417–419, 421, 424, 426–441, 445, 447, 466, 472–475, 492, 494, 496, 540, 561–563, 569, 570, 572, 641, 643, 646, 648, 650, 659, 660, 662, 663, 671–675, 684, 686, 691, 693, 701, 704, 705, 714, 715
 – *įkurtuvių* 125, 242
 – *iš alaus putų* 161, 166, 271, 275, 325–327, 454, 640, 642, 643, 646, 648, 650, 671, 675, 676
 – *iš drabužių* 325
 – *iš druskos pūtimo* 640
 – *iš paukščio skrydžio* 162, 272
 – *iš paukščių giedojimo* 579
 – *iš putų* 208, 309, 451
 – *iš rankos* 38, 42, 45, 92, 98
 – *iš švino* 208, 309, 429, 430
 – *iš taurės putojančios* 454
 – *iš vaško* 208, 309
 – *iš žuvies* 130, 246
 – *karo sėkmės* 72, 73, 125, 242
 – *kaukučių* 168, 277
 – *pėda įmintą* 325, 326, 328
 – *sėkmės* 171, 279
 – *statybos namo* 125, 242
 – *vestuvių sėkmės* 125, 208, 242, 309
 – *žalčių* 151, 173, 263, 281
 – *žuvų* 164, 273
 → taip pat *alus*, *apkabinimas*, *apkalbėjimas*, *apmonijimas*, *apžyniavimas*, *barstymas: kaulų, žirnių ir kviečių*; *barzdukony*, *bėgiojimas po rugius*, *čiulpimas kraujo*, *daiktas užburtas*, *darymas vaistų*, *deginimas ugnies*, *degtinė*, *ėmimas žemės*, *figūra: vandenyje, iš seilių, iš nago išlinkimo*; *glostymas*, *grasinimas*, *įdėjimas kiaušinių*, *įleidimas vištos*, *imitacijos žmogaus kūno dalių*, *iškamša*, *kabinimas tarp medžių*, *kalimas pleišto*, *kasa*, *kasimas: į žemę, pelkėje, rupūžės po lova, žiurkės*; *kaukučio*, *nys*, *keikimas*, *kerėti*, *kiaušinis*, *kirpimas plaukų*, *Kravis*, *kuodelis*, *kurstymas laužo*, *kvapas*, *laistymas: krauju, vandeniui*; *pylimas pieno*, *lašinimas kraujo*, *lėlė*, *lipdymas maišo*, *maišelis drobinis*, *marškiniai*, *merkimas: drabužių, skaros*; *mintis*, *nuometas*, *padėjimas: ant krūtinės, kiaušinių*, *odos žalčio, į patalą*, *klėties pastogėje*, *po lova*; *pagalvė*, *kabinimas žarnų*, *nardinimas į vandenį*, *paukščiūčiai*, *pervėrimas krūtinės*, *pylimas: nešvarumų, kraujo, į pietą*, *lukštų išperėtų žąsiukų, žarijų*; *prakeikimas*, *pranašavimas: iš rankos, sėkmės vestuvių*; *rinkimas: rasos, samanų, žiedų rugių, plaukų*; *siuvimas: į patalą, siūlų*; *skara*, *skynimas želmėnu*, *skolinimas*, *skrandis*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

veršio, spėjimas *ateities*, sudėjimas *į skarelę*, sukimas *siūlų apie stulpą*, suknia, susukimas *javuose*, šaudymas *strėlėmis*, šlaks-tymas *gyvulių*, šlavimas *kiemo*, šluotelė *žąsų plunksnų*, tepimas *riebalais*, tekėjimas *kraujo*, trynimas: *krūtų, kūno, paklode*; tru-pinimas *duonos*, tulisonys, udburtuliai, užbūrimas, valgis, veiksmas, verpimas *atbulai*, vertimas *sermėgos*, vyniojimas: *į drobę, siūlų*; ženklas *karo sėkmės*, žodis, žolė, žvilgsnis

Burrtaskohx / Burta / Burtas-Kohks → rent-lazdė

burtametis 475

burtas (-ai) (burta, burtele, čiuftay) 29, 33, 55, 59, 78, 93, 95, 106, 124, 138, 139, 161, 163, 164, 170, 173, 181, 182, 184, 242, 253, 271, 273, 274, 277, 280, 281, 287, 288, 290, 325–328, 330, 331, 374, 379, 381, 383–385, 387–390, 396–398, 401, 402, 404–408, 411, 413, 415–417, 419–421, 424, 427, 430, 431, 433–435, 437–439, 445, 447, 448, 451, 452, 473–475, 485, 486, 491, 505, 517, 529, 549, 551, 556, 561, 562, 568, 570, 572, 577, 578, 641, 643, 661, 663, 677, 693, 704, 713–715

– *meilės* 400, 401

→ taip pat deginimas *ugnies*, galia *burtų*, išrinkimas *per burtą*, metimas *burtų*, pa-sirinkimas *aukos*, pelenai, ženklas *burtų*

burtažodis 151, 263, → baudimas *skriaudiko*, sukvietimas *žalčių*

burtelė 472

burtininkas (-ė, -ai) (Burtenicker, Burtenin-ki, burtinikas, burtynikie, Búrtininkas, Cžerauninke, čierauninkas, čiuftinikas, čiuftinikie, ciustinikas, Laume, nuodini-kas, nuodininkas, Raggana, žadetojis) 9, 10, 12, 38, 41, 45, 75–78, 93, 96, 98, 99, 105, 106, 113, 117, 123–124, 157, 159, 160, 162, 169–172, 184, 190, 201, 208, 233, 236, 241, 242, 267, 269–270, 272, 278–280, 290, 295, 304, 309, 324–328, 379, 381–383, 388, 390, 434, 438, 469, 470, 472–475, 483, 485, 486, 530, 532, 538–540, 552, 553, 556, 557, 561–563, 569, 577, 610, 619, 640, 642–645, 647, 649, 652–658, 661–663, 670–676, 683–686,

688, 689, 691, 693, 699, 703–705, → taip pat aiškintojas *ženklų*, čerauninkas, čius-tininkai, druskapūtyš, dūmonys, dvasia *burtininko*, juodaknygiai, kategorijos *burtininkų*, kaukučionys, kraujučiai, lau-mė, lekutonys, lygašonys, neručiai, nuo-dininkai, oronys, ožys, pranašautojas, pustonys, putonys, putveizda, ragana, sapnonyš, seitonys, sietonys, sueiga, tu-lisonys, vaidila, vaškonys, veiksmi *bur-tininkų*, vėjonys, viduronys, zekininkas, žaltonys, žavėtojas, žvaigždžiūronys, žvakonys, žvalgonys

burtininkavimas 10, 12, 38, 42, 45, 106, 324, 427, 428, 485, 565, 566, 610, 619, 640, 641, 642, 646, 651–653, 671, 674, 675, 682, 713–715, → taip pat nešimas *į kapines*

burtonys 105, → taip pat burtininkas

būstas → buveinė

būtybės 148, 154, 261, 265

– *mitinės* 50, 75, 92, 105, 106, 451, 488, 578, 658, 659, 690, 691

→ taip pat garbinimas *būtybių*

buveinė (-ės)

– *aitvaro* 145, 258

– *barstukų* 82, 83, 86, 145, 258

– *barzdukų* 112, 145, 232, 258

– *bezdukų* 112, 145, 146, 232, 258, 259

– *dievo* 115, 119, 235, 238

– *dievų* 27, 28, 31, 32, 54, 55, 57, 58, 83, 86, 112, 144, 232, 257

– *kaukučių* 146, 259

– *Krivių krivaičio* 508, 519

– *Kurkos* 27, 31, 53, 57

– *po žeme* 146, 259

→ taip pat ažuolas: *visada žaliuojantis, trika-mienis*; giria, kadagys, kalnas, kluonas, medis, miškas, namas, sandėlys, šeiva-medis, ugnis, upė

Castor → Kastoras

Cerberis 552, 553, 556, 557, 560, 562

Cerera (Cerera, Ceres, Jawû Deiwe, žemės patti, žemyne) 16, 20, 24, 27, 31, 51, 93, 120, 238, 561, 563, → taip pat aukojimas *Cerera*, Žemynėlė

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

Ceruoklis (Cercklicing, Cerckling, Cerekling, Cerroklis, Dewing Cereklicing) 549, 550, 552, 555, 557, 560, 562, 564, 566, 567, → taip pat auka *Ceruokliui*, aukojimas *Ceruokliui*, dievas, garbinimas *Ceruoklio*

Cezarinas (Caesarin) 507, 519

chieltuve stalu 493, 495, → taip pat puotavimas

cyclops → kiklopas

Como → Komas

Cornu Copiae → ragas *gausybės*

Crive / Criwe → Krivis

Cunassus / Cunas → Kūnas

Curcho → Kurka

Czeráuninkas → žynys

čerauninkas (-ė) 92, → taip pat burtininkas
česnakas 587, 598, 697, → taip pat atbaidymas: *vaiduoklių, velnio*; švėtlaiškiai

čiulpimas *kraujo* 432, 436, → taip pat būrimas

čiustininkai 472, → taip pat burtininkas

DaarsaMaat / Dahrfa-mahte / Dahrsema-te → motina *Daržo ir sodo*

Däckla → Dekla

Daemon → demonas / dievas / dvasia

daiktas (-ai) *užburtas* 148, 261, 379, → taip pat būrimas, valdymas *daikto*

daina 348, 363, 621, 630, → taip pat himnas *dievams*

dainavimas (-ai) 18, 19, 22, 23, 347, 348, 363, 364, 542, 543, 551, 553, 555, 557, 571, 574, 622, 631, 695, → taip pat paprotys *vestuvių*, šventimas, žadinimas *jaunosios*

daliјimas *dovanų* 19, 23, 39, 43, *žolių* 140, 254, → taip pat paprotys *vestuvių*

dalykas (-ai)

– *antgamtiškas* 589, 600

– *stebuklingas* 589, 600

– *šventas* 114, 154, 234, 266

→ taip pat garbinimas *dalykų šventų*

dalis *aukos* 126, 243, → taip pat atidavimas *dalių aukos*

dambra 347, 363

Dangaus Kilpinis → Kilpinis *dangaus*

dangus (Debbeß) 121, 158, 227, 239, 269, 323, 667, → taip pat pasaulis *anas*, žiūrėjimas *i dangų*

dantys *mirusiųjų* 413, 417, → taip pat siuvinimas *i patalą*

darbas *piktas* → burtininkavimas, draudimas *burtininkauti*

Daribas → derybos

darymas

– *alaus* 180, 186, 190, 191, 198, 200, 203, 222, 286, 291, 295, 296, 301, 303, 305, 320, 345, 349, 361, 364, 571, 574

– *vaistų* 445, 448

→ taip pat būrimas, paprotys: *vestuvių, laidotuvių*; šventinimas, šventė

darymas *sambarių alaus* 187, 292

Darrdedjis → vaivorykštė

daržas 580, 592, 690, 701, → taip pat Motina *daržo ir sodo*, deivė

Dausprungas Julijonas → Asm. rod.

davimas *anglių* 530–532

dažymas *kiausinių* 349, 364

Deafter / Deaster / Deastros → dievaitis / dievas / dievai / dievybė / dievukas

Debbeß → dangus

December → gruodis

Deewa-kohžini → diamedis / medis *dievo*

Deewiba → dievybė / pagonybė / stabmeldystė

Deews → dievas

degimas *ugnies* 130, 246, → taip pat aukojimas

deginimas

– *alaus* 139, 253

– *ant akmens* 53, 57

– *ant išduobtos lentos* 139, 253

– *ašakų* 129, 246

– *aukos* 27–29, 31–33, 110, 126, 130, 131, 139, 231, 243, 246, 247, 253

– *belaisvio* 128, 245, 505, 517, 542–544

– *daiktų brangių* 542, 543

– *dievams* 139, 253

– *dovanų* 551, 555

– *drabužių* 552, 556

– *duonos* 550, 555

– *galvių* 110, 231

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

-
- galvos žuvies 129, 246
 - gėrimų 139, 253
 - gyvo 130, 246
 - gyvulių 110, 231
 - grobio karo 542, 543
 - jaučio 560, 562
 - kaulų 130, 138, 139, 195, 203, 222, 246, 253, 298, 299, 305, 320
 - kelmo 606, 615
 - kepenų žuvies 129, 246
 - kiaulių dalių 29, 33
 - Krivio 128, 245
 - ligonio 128, 244, 245
 - lovos 552, 556
 - malkų 552, 553, 556, 557, 560, 562
 - medaus 139, 254
 - midaus 139, 253
 - mirusiųjų 149, 224, 262, 321, 503, 504, 506–517, 515, 516, 518, 519, 542, 543, 568, 570, 573
 - ožio 560, 562
 - pieno 139, 253, 552, 557
 - prie ažuolo 129, 246
 - priešo 128, 245
 - Prutenio 28, 32, 54, 58, 128, 245
 - puotos likučių 29, 33
 - riebalų 552, 553, 557
 - smilkalų 55, 59
 - solidų 550, 555
 - sūrio 552, 557
 - sviesto 552, 557
 - šaukšto 148, 261
 - šiaudų 215, 315
 - širdies žuvies 129, 246
 - taukų 27, 31, 550, 555, 560, 562
 - ugnies 131–133, 247–249
 - Vaidevučio 28, 32, 128, 245
 - vaiko ligoto 128, 245
 - vaisių 139, 253
 - valgių 139, 253, 553, 557
 - vaško 28, 32, 55, 59
 - vežimo jaunosios 344, 360
 - vidurių 130, 246
 - vidurių žuvies 129, 246
 - vištos 560, 562
 - žynio 507, 519
 - žirgo 542–544
 - žmonių 29, 33, 110, 128, 231, 244
 - žuvų 27, 31, 53, 57, 137, 252
 - žvakės 623, 631
 - taip pat aukojimas žuvies, paprotys *vestuvių*, šildymas *sielos*
 - degtinė 217, 221, 316, 319, 334, 341, 343, 353, 358, 360, 383, 464, 465, 481, 482, → taip pat būrimas, gėrimas *degtinės*
 - deivė (Dea, Deiwe, deiwe, Deywe, Deywes, Diewe, Dwaše pikta) 24, 51, 64, 77, 91, 94, 98, 107, 120, 139, 143, 147, 152, 177, 180, 257, 228, 238, 253, 257, 260, 264, 284, 286, 370, 451, 452, 453, 455, 458, 474, 528, 529, 559, 560, 562, 580, 592, 601–605, 612–615, 621, 622, 624, 630–633
 - moteris 149, 262
 - motina 580, 592
 - taip pat aukojimas *šukės*, Baltė, Cerera, Dekla, garbinimas: *deivės*, *deivės moters*; Giltinė, Gota, Laima, Laimelė, liepa, Poniškė, Sweigsdunoka, šaukimasis *deivės*, tarnaitė *deivės*, tarnavimas *žemės deivei*, Venera, Žemynėlė
 - Deiwaitis → dievaitis
 - Deiwe → dvasia *pikta*
 - dejavimas 570, 573
 - dėjimas
 - į *kaušelių plaukų* 224, 321
 - *žiedų jaunųjų* 166, 275
 - taip pat paprotys: *krikštyną*, *vestuvių*; *žvalgonis*
 - dėkingumas *dievams* 129, 245
 - Dekla (Däckla) 579, 624, 633, 690, 691, 694, → taip pat deivė, Fortūna, garbinimas *Deklos*, laimė, lėmėja *likimo*
 - dėklas su *strėlėmis* 507, 519, → taip pat įkaupės *dėklas su strėlėmis*
 - dėkojimas
 - *Dievui* 178–180, 183, 185, 189–194, 198, 199, 202, 205, 221, 223, 285, 286, 288–291, 294–298, 301, 302, 304, 307, 319, 321, 544
 - *Žemėpačiui* 199, 302
 - *Žemininkui* 531
 - demonas (-ai) (Daemon) 27–34, 55, 58, 59, 148, 261, 464, 465, 467, 468, 491, 492, 494–496,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

499, 500, 553, 557, → taip pat aukojimas *demonams*, garbinimas *demonų*, kvietimas *demono*, permaldavimas *demono*, valdymas *daikto*
 derybos (Daribas) 339, 340, 356, 357, → taip pat paprotys *piršlybų*, sužadėtuvių, užgertuvės
 derlius 186, 190, 291, 294, → taip pat šventė *derliaus nuėmimo*
 dešinė ranka → ranka *dešinė*
 Deus / devj / devs → dievas / dievai
 Dewerys → dieveris
 Dewing Cereklicing → Ceruoklis
 Dewing → Ūsinis
 Diana 91
 diemedis 666, 697, → medis *dievo*
 diena
 – *visos liaudies* 609, 618
 – *šventa* 669, 680
 → taip pat Pandemis, šventadienis, šventė
 Dies → dievas
 dievagojimasis 695, → taip pat prisiekimas
 dievai (Deos, devs, dieway, Diewas, Dii, namszki Diewai, Numina) 16–18, 19, 21–23, 26–33, 41, 45, 47–50, 52–54, 56–59, 62, 63, 72, 73, 75, 82–84, 86, 87, 103–106, 110–113, 115, 117, 118, 120–123, 126, 128–131, 133, 134, 137–139, 142–144, 146–149, 154, 155, 160, 167, 169, 196, 206, 231–233, 235–240, 243, 245–247, 249, 250, 252, 253, 256–262, 265, 266, 270, 276, 277, 300, 308, 330, 331, 349, 364, 370, 371, 454–456, 458, 460, 467, 472, 476, 491–493, 495, 503–506, 508–512, 515–518, 520–524, 528, 531, 539, 542–544, 548–557, 560, 562, 569, 572, 578–580, 591, 592, 601–605, 609, 612–615, 619, 621, 622, 630, 631, 688, 689, → taip pat atvaizdas *dievų*, aukojimas *dievams*, buveinė *dievų*, dėkingumas *dievams*, funkcijos *dievų*, garbinimas *dievų*, gerbinimas *dievų*, grupės *dievų*, hierarchija *dievų*, himnas *dievų*, kalbėjimas *dievų sapne*, kerštas *dievų*, klausinėjimas *dievų*, kultas *dievų*, maldavimas *dievų palankumo*, malonė *dievų*, meilė *dievų*, nulejimas *dievams*, pagalba *dievų*, palankumas *dievų*, pareigos *dievų*, pasiau-

kojimas *dievams*, pasivertimas *dievais*, pykimasis *dievų*, rodymas *aukos*, skyrimas *dievams*, šaukimasis: *dievų*, *pagalbos dievų*; tarnavimas *dievams*, vaišės *su nulejimais dievams*, valdymas *dievų*, valia *dievų*, žemė, ženklas: *dievų*, *palankumo*
 dievaitis (-tė, -čiai) (Balvonas, Deafter, Deaster, Deiwaite, Deiwaitis, Diewaite, Diewaitis, diewaytis) 27, 28, 31, 32, 50, 51, 76, 77, 91, 92, 94, 95, 115, 134, 136, 137, 139, 152, 154, 183, 234, 250, 251, 252, 253, 264, 265, 289, 455, 458, 606, 615, 622, 623, 631, 659–661, 690, → taip pat aukojimas *dievaičiui*, dievukas, diewaytis, garbinimas *dievaičio*, Komas, Perkūnas, Plutonas, Saturnas, tarnas *dievaičio*
 dievas (Daemon, Deaster, Dees, Deews, Deo, Deus, devj, Dies, Dievs, Diewas) 24, 27, 28, 31, 32, 48–51, 55, 58, 59, 61, 76, 77, 83, 84, 87, 88, 94, 96, 98, 99, 107, 115, 119, 121, 128, 130, 133–137, 140–144, 147, 148, 152–154, 168, 173, 178–192, 194, 196–205, 207, 208, 216, 221, 222, 226, 227, 228, 235, 237–239, 246, 249–252, 254–258, 260, 261, 264, 265, 277, 280, 284, 301–309, 315, 319, 320, 323, 335, 353, 370, 378, 462, 467, 468, 472, 474, 504, 505, 507, 511, 516, 519, 523, 527, 531, 549–552, 554–556, 559, 560, 562, 564, 566, 567, 569, 570, 573, 580, 591, 604–606, 614–616, 659, 661, 663, 664, 691, 692, 694, 695
 – *aukštasis* (Deews auxtais) 664
 – *vyras* 149, 262
 – *visagalis* 664
 → taip pat atėmimas iš *Dievo*, atidavimas *Dievo garbei*, auka *dievui*, aukojimas *dievui*, ažuolas, bausmė *dievo*, Ceruoklis, dėkojimas *dievui*, dėkojimas *Dievui*, diewas, dovana *Dievo*, garbinimas: *dievo*, *dievo vyro*; įžadas *dievui*, laiminimas *Dievo*, Maršas, medis *dievo*, Medis, nusileidimas *dievo*, Perkūnas, permaldavimas: *dievo*, persikėlimas *dievo*, prašymas *Dievo*, stulpas *pagoniško dievo*, sūnus *Dievo*, šaukimasis *dievo*, šventinimas, tarnavimas

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- Dievui*, teismas *dievo*, Ūsinis, užmynimas
koja, valia *Dievo*
- dievas miško → Miško dievas
- dieveris (Dewerys) 214–218, 220, 314–318, →
taip pat brolis *jaunikio*, dovana *jaunosios*,
pokštas *dieverio*
- dievybė (-ės) (Deewiba) 19, 23, 27, 30, 31,
34, 61, 62, 64, 83, 87, 106, 370, 468, 491,
511, 512, 523, 524, 561–563, 578, 661, 664,
694, → taip pat garbinimas *dievybės*
- dievinimas
- mėnulio 154, 265
 - saulės 154, 265
 - žvaigždžių 154, 265
- dieviška esybė → esybė *dieviška*
- dievo medis → medis *dievo*
- Dievs → dievas
- dievų meilė → meilė *dievų*
- dievukas (-ai) 16, 20, 112, 147, 232, 260, 469,
470, 660, 661, 692, → taip pat aukojimas
dievukams, bezdukai, dievaitis, garbini-
mas *dievukų*
- dieway → dievai
- Diewaite / Diewaitis / diewaytis → dievaitis
- Diewas → dievai / dievas
- Diewo Likkimas → likimas *dievo*
- Dii → dievai
- Dimstipatis 466
- dirvonėlis *kerų* 703
- Dyvulis (Dywulis) 118, 151, 237, 263, 264, →
taip pat vieta *žalčių*
- Dywas → stebuklas
- Dorgūnas (Dorgone) 29, 33
- dovana (-os) 338, 356, 550, 551, 554, 555
- *anytai* 217, 316, 344, 360
 - *Dievo* 173, 280
 - *gimdypės* 223, 321
 - *jaunajai* 220, 318
 - *jaunosios* 19, 23, 38, 39, 43, 217, 218, 316,
317, 338, 339, 343, 344, 346, 356, 360, 362
 - *marčiai* 220, 319
 - *mirusiajam* 85, 89
 - *šešiauninkei* 334, 336, 353, 354
 - *šešurui* 344, 360
 - *vadeliotojui* 343, 360
- taip pat deginimas *dovanų*, duona, juosta,
keliaraištis, kepuraitė, marškiniai, nosi-
nė, nuometas, paprotys: *vestuvių*, *krikšty-
nų*, *piršlybų*, *laidotuvių*; pinigai, pyragas,
puokštė, rankšluostis, rištuvas *kelnų*,
sapnavimas, stuomuo
- dovanojimas 344, 360
- *dievui* 120, 239
 - *ožio* 120, 239
 - *skaros* 212, 312, 338, 356
- taip pat paprotys: *gimtųjų*, *piršlybų*, *ves-
tųjų*
- drabužiai 111, 138, 225, 232, 325, 383, 384,
445, 448, 552, 556, 610, 619
- *balti* 85, 89, 350, 365
 - *geriausi* 38, 41, 44, 225, 322, 542, 544, 584,
595, 607, 608, 617
 - *įprastiniai* 66, 67, 69, 628, 636
 - *kario* 507, 519
- taip pat aukojimas *drabužių*, būrimas iš
drabužių, deginimas *drabužių*, įkapsė:
drabužiai balti, *drabužiai geriausi*, *drabužiai
įprastiniai*, *drabužiai kario*; kabinimas tarp
medžių, kasimas į žemę, merkinimas *drabu-
žių*, užsivertimas ant galvos *drabužių*
- drakonas 145, 258, 569, → taip pat aitvaras
draudimas
- *burtininkauti* 10, 12
 - *eiti prie šventos vietos* 118, 236
 - *eiti už uždaugos prie ažuolo* 28, 32, 56, 59
 - *ieiti* 602, 612
 - *jaunajai kalbėti* 15, 23
 - *jauniesiems valgyti mėsos* 15, 19, 23, 218,
220, 317, 318
 - *kirsti medį* 331, 332
 - *laužyti šakas* 570, 572
 - *liesti akmenį* 565, 566
 - *liesti ažuolą* 132, 248
 - *liesti jaunosios vežimą* 15
 - *liesti skruzdėlyną* 128, 244
 - *liesti slenkstį ir staktą* 223, 320
 - *užkliūti vežimui* 626, 634
 - *užmušti žmogų prie ažuolo* 127, 244
- taip pat papročiai: *krikštynų*, *vestuvių*
- Drebkulis (Drebkullis, DrebKullys) 142, 148,
261, 256, → taip pat tarnas *Pikulo*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- driežas 174, 282, → taip pat bėgimas *šalin*
 drobė 39, 43, 386, 387, 389, 390, 393, 394, 419,
 420, 433, 436, → taip pat dalijimas *dovanų*,
 dovana *jaunosios*, įvyniojimas *į drobę*, ka-
 simas *žemėje*, maišelis *drobinis*, paprotys
vestuvių
 druska 569, 570, 572, 587, 598, 640, 641, 643,
 703, → taip pat druskapūtys, galia *gydy-*
mo, pavertimas *nuodais*, pūtimas *druskos*,
 užkalbėjimas *druskos*
 druskapūtys (-ė, -čiai) 642, 643, 655, 656, 688,
 689, 691, 703, 704
 dubuo *pašventintas* 171, 172, 279, 280, → taip
 pat pripylimas *vandens*
 duktė 412, 416, → taip pat aukojimas *dukters*
 dūmai 125, 126, 138, 161, 173, 243, 253, 271,
 281, → taip pat aiškinimas *dūmų*, aukoji-
 mas, dūmonys, stebėjimas *dūmų*, ženklas
dūmų, žvakonys
 dūmonys (Dumones) 157, 161, 171, 267,
 271, 279, → taip pat aiškintojas *ženklų*,
 burtininkas, stebėjimas *dūmų*, vaidilutis,
 ženklas *dūmų*
 Dūna (Duna) 453–455, 458
 dūnaidė (-dės) 455, 458
 duona 27, 31, 65–70, 86, 89, 144, 188, 189,
 198–200, 215, 218, 258, 293, 294, 301–303,
 314, 317, 343, 360, 403, 405, 550–552,
 553–557, 560, 562, → taip pat aukojimas:
duonos, *Kurkai*, *Ūsiniui*; deginimas *duonos*,
 dovana *vadeliotojui*, įkapės *duona*, įritini-
 mas *duonos*, kampelis *duonos*, kepaliukas
duonos, suėdimas *duonos*, trupinimas *duo-*
nos, valgymas *duonos*
 dujžá → dvasia
 Dvargantis (Dwargautis) 148, 261, → taip
 pat Gadinautis
 dvasia (-ios) (anima, animus, dujžã, dušia,
 dujžã, Dwaŭŭcha, dwaŭas, dwaŭia, Dweh-
 ŭŭfele, furiae) 19, 23, 29, 33, 48, 49, 67, 69,
 122, 240, 473, 475, 492, 495, 570, 572, 662,
 664, 695
 – burtininko 123, 241
 – dieviška 152, 264
 – nakties 582, 593
 – namų (spiritus familiaris) 164, 274
 – piktoji (Deiwe, Dwaŭe pikta) 94, 530, 577,
 660, 664, 699
 – pragaro 664
 – raganos 123, 241
 → taip pat alsavimas, atsakymas *dvasių*,
 garbinimas *dvasių*, kvapas, leidimas *dva-*
sios (kvapo), Lėtonas, pagalba *dvasių*,
 siela, stiklinė, sueiga, šaukimasis *dvasių*,
 velnias
 Dwaŭŭŭcha → alsavimas / siela
 Dwehŭŭfele → siela
 Dzeusas 24
 Dzeuso orakulas → orakulas *Dzeuso*
 eglė
 – rumbuota (Rumbūta Egle) 111, 232
 – su dviem nišomis 111, 231
 – sužalota *perkūnijos* 137, 251
 – šventa 111, 231, 232
 → taip pat pasveikimas, suaugimas *šakų*
 eisena *žvėrių* 174, 281, → taip pat pranašavi-
 mas iš *eisenos žvėrių*
 elgesys *žvėrių* 174, 281, → taip pat pranaša-
 vimas iš *elgesio žvėrių*
 elkas (elkus) → alkas
 ėmimas *žemės* 383, 431, 432, → taip pat bū-
 rimas
 Ėraitis (Eratinnis) 148, 261
 erelis 162, 272, → taip pat paukštis *vaidų*
 ėriukas 121, 196, 239, 299, → taip pat pjovi-
 mas *ėriuko*, aukojimas *ėriuko*
 eršketas (-ai) 129, 138, 245, 252, → taip pat
 aukojimas *eršketo*
 eršketo uodega → uodega *eršketo*
 esybė *dieviška* (Deewiŭŭka Buŭŭchana) 694
 Eskulapas (Aesculapius) 27, 31, 494, 496, →
 taip pat garbinimas *Eskulapo*
 ežeras 549
 – šventas 117, 236
 → taip pat garbinimas *ežero*, motina *Ežero*
 fazės *mėnulio* 122, 240, 622, 631
 figūra (-os)
 – iš *nago išlinkimo* 172, 280
 – iš *seilių* 172, 280
 – *vandenyje* 172, 280

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *vandens* 164, 273
- *vaško* 171, 279
- taip pat būrimas, udburtuliai
- figūrėlė (-ės)
- *kojos* 413, 414, 417, 418
- *rankos* 413, 414, 417, 418
- *vaiko* 413, 414, 416, 418
- *žmogaus* 383
- taip pat siuvimas *į patalą*
- flaminai 29, 33, → taip pat žynys
- forma *duonos kepalo* 550, 552, 554, 557, 560, 562, → taip pat gyvatė, kiaulė, šuo
- formulės *apeiginės* 208, 309
- Fortūna (Fortuna) 621, 630, 694, → taip pat Laima
- funkcijos
- *dievų* 370
- *motinos* 579
- furija (-os) 27, 31

- Gabartai / gabartai / Gabartas (Gabartai, Gabwartai) 47, 61–63, 143, 145, 256, 259, → taip pat Gabvartai, Kaukaras, nešimas *sėkmės*
- Gabjauja (Gabjauga, Gabjaugiai, Gabjaugios, Gabjaugis, Gabjava) 139, 142, 147, 191, 192, 253, 256, 260, 295, 296, → taip pat aukojimas *Gabjaujai*, garbinimas *Gabjaujos*, šventė *Gabjaujos*
- Gabjaujis/ Gabjaukuras (Gabjauga, Gabjaugia, Gabjaugis, Gabjaujis, Gabjaukurs) 47–49, 105, 121, 191–193, 239, 295–297, → taip pat šventė *Gabjaujo*
- Gabvartai / Gabvartas (Gabwartas, Gabwartus) 47–49, 145, 259, → taip pat Gabartai, Kaukaras, gabartai, nešimas *sėkmės*
- Gadinautis (Gaddinautis) 148, 261, → taip pat Dvargantis
- gaidgystė (Gaidgyste) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- gaidys 15, 16, 20, 120, 121, 134, 147, 187, 188, 192, 196, 198, 200, 203–205, 239, 250, 260, 292, 293, 296, 299, 301, 303, 306, 307, 422, 425, 466–468, 564, 566, 567, 588, 598, 599
- *baltas* 188, 191, 293, 296
- *juodas* 119, 134, 188, 191, 238, 249, 293, 296, 560, 562, 570, 573
- *margas* 188, 191, 293, 296
- *šventas* 154, 266
- taip pat aukojimas: *gaidžio, gaidžio juodo; garbinimas gaidžio, įleidimas pirmo į namą, ištepimas riebalais, pjovimas gaidžio, užmušimas gaidžio, valgymas gaidžio, virimas gaidžio*
- galia 115, 235
- *antgamtinė* 91, 498, 582, 593
- *burtų* 677
- *didelė* 168, 276
- *ypatinga* 118, 237, 590, 601
- *gydymo* 113, 118, 233, 237, 587, 598
- *lazdos* 18, 237
- *mirties* 701
- *švenčių* 589, 590, 599, 600
- *žalčių* 153, 265
- *žolių* 165, 274, 275
- taip pat medis *suaugęs*, kūrimas *laimės*, šakos *suaugusios*
- galva (-os)
- *eršketo* 138, 252
- *gyvatės* 666, 702
- *gyvulių* 27, 31, 55, 58
- *kiaulės* 141, 182, 255, 288
- *žalčio* 466–468
- *žmogaus* 27, 31, 55, 58, 181, 287
- *žuvies* 129, 245, 246, 445, 448
- taip pat amuletas, aukojimas: *galvų žmonių, galvų gyvulių, galvos eršketo; deginimas galvų žuvų, laikymas gyvatės, metimas per galvą alaus kaušelio, nešiojimas: galvos žalčio, galvos gyvatės; užsivertimas ant galvos drabužių, valgymas galvos kiaulės*
- galvijai (-ai) 110, 191, 231, 295, → taip pat aukojimas *galvijų*, deginimas *galvijų*, laiminimas *galvijų*
- gamtos objektas → objektas *gamtos*
- gandras (-ai) 162, 272, → taip pat garnys, paukštis *laimės*
- ganiava 190, 295, → taip pat šventė *ganiavos užbaigimo*
- garbinimas
- *abrozdu* 371, 372
- *aitvaro* 147, 260, 491, 492, 495
- *akmenų* 105, 565, 566

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

-
- Apolono 494, 496
 - atskirų žmonių 154, 266
 - atvaizdų 373
 - ažuolo 53, 55, 56, 58, 109, 111, 121, 127, 230, 231, 239, 244, 552, 556, 570, 572
 - Bangpūčio 148, 149, 261, 262
 - Bardaičio 143, 257
 - barzdukų 147, 260
 - Baubio 147, 260
 - briedžio 153, 154, 167, 265, 266, 276
 - būtybių 148, 153, 261, 265
 - Ceruoklio 566, 567
 - dalykų šventų 154, 266
 - deivės 528
 - deivės moters 149, 262
 - Deklos 694
 - demonų 27–29, 31–33, 464, 465, 492, 495
 - dievaičio 28, 32, 115, 122, 152, 154, 234, 240, 264, 265, 690
 - dievybės 512, 524
 - dievo 130, 133, 144, 153, 154, 179, 194, 196, 246, 249, 257, 265, 285, 286, 298, 299, 527, 566, 567, 580, 591, 692
 - dievo vyro 149, 262
 - dievų 53, 57, 62, 63, 72, 73, 84, 87, 92, 105, 106, 117, 118, 127, 139, 142–144, 154, 155, 160, 236, 237, 244, 253, 256, 258, 265, 266, 270, 370, 492, 493, 495, 504, 510, 512, 516, 522, 524, 548, 578, 579, 591, 604, 614, 621, 631
 - dievukų 147, 260, 469, 470, 692
 - dvasių 493, 495
 - Eskulapo 494, 496, 543, 544
 - ežero 117, 236
 - Gabjaujos 147, 260
 - gaidžio 467, 468
 - gamtos objektų 72
 - girių 566, 567, 570, 572
 - gyvatės 536, 537
 - gyvulių 84, 87, 105
 - gyvūnų 105, 331, 332
 - griaustinio 569, 570, 572, 573
 - yvo 156, 267
 - kalno 105, 115, 116, 235
 - Komo 606, 615
 - krivio 330, 331
 - krūmo 578
 - Kurkos 27, 31, 53, 56, 57, 72, 73, 137–141, 252–255
 - Laimelės 152, 264
 - liepos 552, 556
 - Marso 196, 300
 - medžių 105, 137, 252, 373, 549, 550, 554, 560–562, 564, 566, 567, 570, 572, 578
 - mėnulio 72, 73, 148, 216, 330, 332, 542, 544, 568, 569, 572, 621, 630
 - miško 72, 73, 491, 542, 543, 549, 553, 554, 557
 - miškuose 167, 276, 692
 - motinos 578
 - namuose 143, 256
 - ožio 29, 33
 - pašventintų 154, 265
 - Patrimpo 28, 32, 53, 56, 72, 73, 121, 139, 167, 239, 253, 276
 - Patulo 27, 31, 53, 56
 - paukščių 105, 156, 267
 - pelėdos 153–155, 167, 265, 266, 276
 - Pergrubrio 141, 255
 - Pergubrio 72, 73, 104, 134, 250
 - Perkūno 53, 56, 72, 73, 130, 131, 134, 154, 246, 247, 250, 265, 621, 630
 - Pikulo 72, 73, 154, 265
 - Pluto 606, 616
 - Plutono 623, 631
 - Ponikės 149, 262
 - Prutenio 54, 58
 - Saturno 623, 631
 - saulės 72, 73, 148, 261, 330, 332, 542–544, 568, 569, 572, 621, 630
 - Skalsos 147, 260
 - stabo 27, 31, 53, 56, 57, 492, 494, 504, 516, 575, 576, 610, 620
 - statulos 504, 505, 516
 - Svaibrato 53, 56, 72, 73
 - Svaikstiko 149, 261
 - šliužų 331, 332
 - šunų 527
 - šventenybių 153, 265
 - Tiklio 148, 261
 - ugnies 105, 149, 262, 542–544
 - Ukapirmo 143, 257

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *upės* 29, 32, 117, 236
- *Vaižganto* 121, 239
- *vandens* 105, 149, 150, 262
- *vėjo* 621, 630
- *velnių* 72, 73
- *Viršaičio* 53, 56
- *visų* 154, 266
- *žaibo* 621, 630
- *žalčių* 72, 73, 84, 87, 150–154, 263–266, 491, 542–544, 568, 569, 572
- *Žemeliuko* 121, 147, 239, 260
- *Žemėpačio* 197, 200, 300, 301, 303
- *Žemynėlės* 121, 147, 154, 179, 180, 187, 196, 197, 239, 260, 265, 286, 292, 300
- *žvaigždžių* 72, 73, 148, 261
- *žvėrių* 167, 276, 542, 544
- taip pat *apeigos garbinimo*, *giedojimas*, *žvėronys*
- garbintojas* (-ai) 493, 495
- *ąžuolo* 566, 567
- *dievų* (garbintojas pagonių Dievų) 474
- *kaukučių* 146, 259
- *markopetės* 146, 259
- *markopolių* 146, 259
- *ožio* 73, 74
- *stabo* 53, 57
- *stulpo* (stulpu-garbintojey) 539, 540
- *upės* 29, 32
- garnys* (-iai) 162, 272, → taip pat *gandras*, *paukštis laimės*
- gasdinimas vaikų* 84, 87, → taip pat *Pikulas*
- gaudymas žalčių* 167, 276
- gaurai* 413, 414, 417, 418
- *kiškių* 383, 413, 417
- *meškų* 383, 413, 417
- *vilkų* 383, 413, 417
- taip pat *siuvas į patalą*
- gausybės ragas* → *ragas gausybės*
- Gebeleizis* 107, 228, → taip pat *Žemeliukas*
- gegutė* 581, 593, → taip pat *pranašavimas amžiaus*
- gegužė* / *birželis* / *sultekis* (Majus, Birželis, Sąjauš-Mānes, sultekis) 176, 283, 623, 632, → taip pat *skirstymas: laiko, mėnesių pagal mėnulį*
- gegužinis* → *balandis*
- genys* (-iai) 162, 272, → taip pat *paukštis laimės*
- gerbimas*
- *aitvaro* 702
- *ąžuolo* 109, 110, 230, 231
- *dievo* 121, 239
- *dievų* 508, 511, 520, 523
- *Griausmininko* 457, 461
- *kalvos* 110, 231
- *kapų* 629, 637
- *kaukučių* 146, 147, 168, 259, 260, 277
- *Laimos* 621, 630
- *medžio* 113, 114, 233
- *ugnies* 150, 262
- *Vaižganto* 121, 239
- *vandens* 149, 262
- *žalčių* 151, 264
- *Žemynėlės* 197, 300
- *žygenotų* 157, 268
- gėrimas* 30, 34, 139, 142, 145, 178, 222, 253, 255, 259, 284, 285, 320, 339, 356, 481, 482, 493, 495, 564, 566, 567, 570, 573, 604, 609, 610, 614, 618, 619, 629, 637, → taip pat *aukojimas gėrimo*, *deginimas gėrimo*, *laiminimas gėrimo*, *maistas kaukučių*, *nešimas į kapines*
- gėrimas* 16–23, 38–40, 43, 44, 97, 140, 151, 177, 178, 180–182, 185–188, 190, 191, 193, 195, 199, 202–205, 209, 210, 212–214, 216, 218, 222, 223, 225–227, 254, 263, 284–286, 288, 290–295, 297, 298, 302, 305–307, 310–315, 317, 320, 322, 323, 334–336, 338–340, 342, 344–346, 349, 353–357, 359–361, 364, 472, 477, 481, 482, 553, 557, 570, 573, 604, 605, 614, 615, 622, 631
- *alaus* 9, 11, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 38, 85, 89, 134, 170, 172, 177, 198, 206, 209, 210, 213, 216, 224, 249, 279, 280, 284, 301, 307, 310, 312, 313, 315, 321, 341, 342, 345, 349, 352, 358, 359, 361, 364–366, 464, 465, 551, 553, 555, 557, 680, 681
- *degtinės* 217, 221, 316, 319, 334, 341, 343, 344, 353, 358–360, 464, 465
- *iš kaušelio* 166, 170, 171, 177, 178, 180, 181, 184, 187, 189, 192, 194, 201, 226, 275, 279, 284–287, 290, 293, 294, 296, 298, 304, 323

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- iš taurelės 343, 359
- *midaus* 464, 465
- *pasauliui* 198, 199, 302
- *per laidotuves* 85, 88, 89
- *ratu* 184–186, 191, 193, 195, 199, 201, 202, 204, 210, 211, 222–225, 290, 291, 295, 297, 298, 302, 304–306, 311, 320–322
- taip pat aukojimas, nulejimas *dievams*, paprotys: *krikštynų, laidotuvių, užgavėnių, vestuvių*; šventė, šventimas, taukučiai, udburtuliai, vaišės *su nulejimais dievams*, vaškonys
- gėrynės 177, 284, → šventė
- Germantas (Germundus, Giermondus) 506–508, 518, 520
- gydymas 68, 70, 112, 113, 232, 233, 326, 327, 333
- *gyvulių* 646
- *gumbo* 120, 238
- *krauju* 120, 238, 194, 298
- *mėšlu ožio* 120, 238
- *žaidų* 163, 272, 273
- *žolėmis* 38, 42, 45, 326, 327, 483
- taip pat galia *gydymo*, ilipimas *į šventą medį*, liepa, pririšimas *žolių*, pustonys, pūtimas, skylė *tarp liepos šakų*
- giedojimas 128, 129, 179, 181, 184–186, 190, 191, 193, 195, 199, 201, 212, 223, 225, 227, 245, 246, 285, 288, 290, 291, 294, 295, 297, 298, 302, 304, 312, 320, 322, 323, 350, 351, 365, 366, 493, 495, 579, 602, 612, 695
- *gaidžio* 588, 598, 599
- taip pat aukojimas *žuvies*, būrimas *iš paukščių giedojimo*, deginimas *belaisvio*, garbinimas *Dievo*, išvaymas: *vaiduoklių, velnio*; paprotys: *laidotuvių, vestuvių*; šventė
- giesmė 179, 181, 184, 190, 193, 199, 201, 212, 223, 225, 227, 288, 290, 294, 297, 302, 304, 312, 320, 322, 323, 350, 365, 493, 495, 602, 612, → taip pat garbinimas *Dievo*, giedojimas
- gigantai 456, 460, → taip pat milžinas
- gigas → milžinas
- Giltinė (giltinė, Giltyne, Giltine) 75, 77, 91, 106, 121, 142, 147, 239, 256, 260, 472, 528, → taip pat mirtis
- gilukis 77
- gimdymas 624, 632, 633
- gimdyvė 222, 223, 320, 321, 579, 621, 630, → taip pat šaukimas *Laimos*
- gimtuvės 68, 70, → taip pat apeigos *gimtuvų*, krikštynos, paprotys *gimtuvų*, užmušimas *vištos*, valgymas *vištos*
- ginklai 507, 519, 542, 544, → taip pat įkapės
- ginklai*
- gintaras 118, 237
- giraitė (-ės) → giria
- girdymas *pūkio* 607, 616
- giria (-ios) 27, 31, 54, 57, 167, 276, 492, 495, 505, 508, 516, 517, 520, 570, 572, 611, 620
- *ąžuolų* 28, 32, 60
- *šventa* 331, 332, 568, 570, 572
- taip pat aptarnavimas *girių*, buveinė *demonų*, garbinimas *girių*
- Girstis (Girstis, Gyrstys) 121, 142, 148, 239, 256, 260
- girtavimas 129, 246, → taip pat aukojimas *žuvies*
- gyvatė (Givoitos, Giwatės, Salktis, Saltis) 145, 258, 452, 536, 537, 550, 554, 560, 562, 666, 702, 704, 714, 715
- *šventa* 127, 244
- taip pat aitvaras, angis, forma *duonos kepalų*, galva *gyvatės*, meldimas *gyvatės*, žaltys
- gyvenimas
- *amžinasis* 629, 636
- *pomirtinis* 507, 519, 527, 584, 595, 608, 610, 617, 619, 677
- gyvi *dievų buvo paimti* 54, 58, → taip pat Brutenis, Prutenis
- gyvulys (-iai) 84, 87, 105, 110, 129, 162, 183, 184, 194, 202, 231, 246, 272, 289, 290, 298, 304, 446, 448, 549, 582, 593, 690, 701
- *aukos* 120, 238
- *kinkomasis* 29, 33
- *šventas* 154, 265
- taip pat apėjimas *gyvulių*, apvedimas *aplink ąžuolą*, aukojimas: *gyvulių kinkomųjų*, *gyvulių*; braukymas *per snukį*, deginimas *gyvulių*, garbinimas *gyvulių*, globėjas *gyvulių*, išginimas *gyvulių*, kaulas *gyvulio*,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

kiaulė, meldimasis, motina *Gyvulių*, pri-
statymas *stabui*, šlakstymas *gyvulių*, šven-
tė: *gyvulių*, *gyvulių išginimo*, *gyvulių užda-
rymo*; uždarymas *gyvulių*, viduriai *gyvulių*
gyvūnas (-ai) 105, 331, 332
– *šventas* 154, 155, 266
→ taip pat garbinimas *gyvūnų*
globa *Žemynėlės* 197, 300
globėjas (-a, -ai)
– *galvijų* 64
– *gėrimo* 27, 31
– *gimdyvių* 64, 630
– *gyvulių* 549
– *laukų* 549
– *mirusiųjų* 528
– *piemenų* 64
– *sodų* 549
– *šeimos* 630
– *ūkio* 64
– *valgymo* 27, 31
– *žemės* 64
– *žuvų* 549
– *žvėrių* 549
→ taip pat šuo
glostymas 379, 383, 403, 406, 445, 447, → taip
pat būrimas
Gorcho → Kurka
Gorko → Gorkas
Gota / Gotas (Gothio) 106, 143, 148, 203,
256, 260, 305, → taip pat aukojimas: *Go-
tai*, *Gotui*
grasinimas 379
griaudimas 123, 240, 660, 668, 669
Griausmininkas 457, 461, → taip pat gerbi-
mas *Griausmininko*, valia *Griausmininko*
Griausmo dievas (Pjarkus, Pjarkvs, Pjarkvf)
246, 370, 569, 573
griaustinis 126, 135, 173, 243, 250, 281, 559,
569, 570, 572, 573, 660, 668, 702
– *šventas* 154, 265
→ taip pat garbinimas *griaustinio*, mušimas
aitvaro, Perkūnas, sukėlimas *griaustinio*
grifas 162, 272, → taip pat paukštis *vaidų*
gryžalė (Gryzyzole) 156, 267
grobis *karo* 542, 543, → taip pat deginimas
grobio karo

grūdai 27, 31, 139, 186, 191, 253, 291, 292, 295,
682, 685, 687, → taip pat aukojimas *grūdų*,
deginimas *grūdų*, laistymas *grūdų*, šventė
grūdų šventinimo
gruodis (Grodīs) → lapkritis
gruodis / sausis (December, Wilku-Mānes,
Willka-Mehnes) 176, 283, 623, 632, 659, →
taip pat skirstymas: *laiko*, *mėnesių pagal*
mėnulį
grupės *dievų* 27, 31
gūdumas (Guddumas) 175, 282, → taip pat
skirstymas *laiko*
guldymas
– *ant lentos* 350, 365
– *į karstą* 225, 322, 350, 365, 607, 617
– *jaunosios* 215, 315
→ taip pat paprotys: *laidotuvių*, *vestuvių*
gundytojas 664, → taip pat velnias
Gurcho / Gurko → Kurka
Gurkas / Gorklys (Gorko / Gurcklies) 53, 57,
138, 252, 253, → taip pat Kurka

haruspikai (aruspices) 162, 272, → taip pat
pranašautojai *iš vidurių paukščio*
Heyligenbeil → Šventapilė
Heraklis 24
hierarchija
– *dievų* 84, 87, 88, 548
– *žynių* 29, 33, 54, 57
Hyeropolis / Hieropolis → Šventapilė
himnas
– *dievams* 621, 630
– *dievų* 602, 612

įdėjimas *kiaušinių* 401, 402, → taip pat bū-
rimas
idololatrija (Heilighthümerh) 109, 230
įduba 150, 262, → taip pat sužėrimas *ugnies*
ieškojimas
– *jaunosios* 18, 22, 27, 31
– *kyko* 344, 360
→ taip pat paprotys *vestuvių*
ietis 125, 242, 507, 519, → taip pat būrimas
karo sėkmės, įkapės *ietis*, pervėrimas *krū-
tinės*
įkapės 225, 322, 677

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *adata* 65, 85, 89, 584, 595, 607, 617, 678, 679
- *alus* 65, 66, 68, 70, 86, 89, 225, 322
- *auksas* 584, 595
- *batai* 85, 89
- *daiktai brangūs* 542, 543
- *dėklas su strėlėmis* 507, 519
- *drabužiai balti* 85, 89, 350, 365, 610, 619
- *drabužiai geriausi* 38, 41, 44, 225, 322, 542, 544, 584, 595, 607, 608, 617
- *drabužiai įprastiniai* 66, 67, 69, 628, 636
- *drabužiai kario* 507, 519
- *drobė* 65, 67, 69
- *duona* 65–70, 86, 89, 552, 553, 556, 557, 560, 562
- *gausios* 66
- *ginklai* 507, 519, 542, 544
- *ietis* 507, 519
- *kalavijas* 507, 519
- *kardas* 85, 89
- *kelnės* 67, 69
- *kepuraitė naktinė* 350, 365
- *lankas* 507, 519
- *marškiniai* 350, 365
- *nagai lokių* 507, 519
- *nagai lūšių* 507, 519
- *papuošalai* 584, 595, 607, 617
- *pinigai* 38, 41, 44, 65–70, 85, 89, 351, 366, 584, 595, 607, 610, 617, 619, 629, 636
- *sakalas* 507, 519
- *sidabras* 584, 595, 607, 617, 629, 636
- *siūlai* 65, 67, 69, 85, 89, 584, 595, 678, 679
- *skara* 85, 89
- *skepetos* 350, 365
- *solidas* 552, 553, 556, 557, 560, 562
- *šuo* 503, 515
- *šuo medžioklinis* 507, 519
- *švarkas* 67, 69
- *tarnas* 507, 519
- *vergai* 503, 515
- *vyžos* 67, 69
- *žiedai* 607, 617
- *žirgas* 507, 519, 542–544
- įkūrimas
 - *Balgos* 30, 34
 - *Trakų*, 508, 520
 - *Vilniaus* 501, 508, 509, 520, 521, 526
- įkurtuvės (Ikurtuwe) 105, 125, 154, 199–201, 242, 265, 302–304, → taip pat būrimas
 - įkurtuvių*, šventinimas *namų*, voliojimas
- Ilgės 491, 493, 495–496, → taip pat rudenės
- ilipimas *i šventą medį* 112, 232, → taip pat gydymas, teismas *dievo*
- įmigis (Immigis) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- imitacijos *žmogaus kūno dalių* 382, → taip pat būrimas
- indas
 - *geriamasis* 177, 284
 - *pašventintas* 204, 306
- Indevis (Indeew, Indiev') 690, 695, → taip pat velnias
- inkstai 195, 299, → taip pat kepimas *inkstų*, valgymas *inkstų*
- Iovis → Jupiteris
- iritinimas *duonos* 200, 303, → taip pat įkurtuvės
- įsikūrimas *dievo* 119, 238, → taip pat šventinimas *medžio*
- įsirėžimas *krūtinės* 119, 237, → taip pat šventinimas *medžio*, tekėjimas *kraujo*
- įsmeigimas *prie vartų* 183, 289
- įstatymas (-ai) 30, 34, → taip pat paskelbimas *įstatymų*
- Iszwambrat / Iszwambratis / Ischwanbrato → Svaibratas
- išbandymas *vaidilučio* 174, 282
- iščeravimas → būrimas
- išėjimas
 - *i Samolsiną* 107, 228
 - *jaunosios iš namų* 18, 22
- taip pat mirtis, paprotys *vestuvių*, pasi-puošimas *rūtomis*
- išėmimas *žiedų iš kaušelio* 166, 275, → taip pat paprotys *vestuvių*, žvalgonis
- išginimas *gyvulių* 105, → taip pat šventė *gyvulių išginimo*
- iškamša 382, → taip pat būrimas
- iškėlimas
 - *kailio ožkos* 140, 254
 - *kepaliuko duonos* 189, 199, 294, 302
 - *ožio* 194, 298
- iškilmės 119, 238, → taip pat atlikimas *iškilmų*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

išnara *žalčio* 383, → taip pat kasimas *išnaros žalčio*

išniekinimas 663, → taip pat atėmimas iš *Dievo*

išpirkimas *patalynės* 213, 313, → taip pat paprotys *vestuvių*

išpranašavimas → pranašavimas
išrinkimas

– *merginos* 207, 309

– *per burtą* 93

– *žynio* 29, 33

→ taip pat paprotys *žynio išrinkimo*

iššaukimas *kaukučių* 168, 277, → taip pat vaidila

išvakarės (Iszwakaras) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*

iššventinimas 663, 695, → taip pat atidavimas *Dievo garbei*, šventinimas

yvas (Ywas) 155, 156, 266, 267, → taip pat garbinimas *yvo*, pelėda, velnias

įvažiavimas *jaunosios* 215, 315, → taip pat paprotys *vestuvių*, deginimas *šiaudų*

Iwas / Ywas → pelėda

Iwullis 121, 239

ižadas (-ai)

– *dievui* 154, 265

– *mirusiajam* 85, 89

– *neužmušti rupūžės* 154, 265

– *užauginti rupūžę* 154, 265

→ taip pat paprotys *laidotuvių*

Januarius → sausis

Jaučbaubis / Jaučių baubis (Jauczbaubis, Jaucziubaubis) 121, 142, 239, 256, → taip pat Baubis

jauja (Jaugen, Jawja) 123, 124, 139, 146, 191, 218, 241 253, 259, 295, 317, → taip pat *Gab-jaujas*, gerbimas *kaukučių*, šventė *jaujų*, vaišinimas *kaukučių*, vieta *apeigų*

jaunasis (Jaunikis, Jaunikkis) 166, 208–213, 215–218, 220, 275, 310–313, 316, 318, 338–341, 344, 355–358, 360, 626, 634, 702, → taip pat dovanojimas *skaros*, gėrimas, išpirkimas *patalynės*, mokestis *krienos*, pranašavimas iš *sapno*, sapnas, vežimas *kraičio*

jaunavedžiai → jaunieji

jaunieji 104, 166, 167, 215–218, 275, 315–317, → taip pat gėrimas *degtinės*, lydėjimas *jaunuųjų*, naktis *pirma jaunuųjų*, paprotys *vestuvių*, valgymas *pautelių*, *kampelio*
jaunikis → jaunasis

jaunoji 17, 21, 38, 39, 43, 84, 85, 88, 104, 166, 208, 209, 211–217, 220, 275, 310–316, 318, 338–344, 346, 356–362, 626, 634, 700, 702, → taip pat apranga *jaunosios*, atsisveikinimas: su *židiniu*, su *namais*; dovana *jaunosios*, dovanojimas, draudimas *kalbėti jaunajai*, gėrimas: *degtinės*, iš *taurelės*; guldymas *jaunosios*, ieškojimas *jaunosios*, išėjimas *jaunosios iš namų*, metimas *žiedo*, palyda *jaunosios*, paprotys *vestuvių*, parvežimas *jaunosios jaunojo pusėn*, paslėpimas *kyko*, pranašavimas iš *sapno*, puota *jaunosios*, rauda, raudojimas *jaunosios*, sapnas, skaistybė *jaunosios*, šokimas *jaunosios*, tylėjimas *jaunosios*, uždėjimas: *kepurės*, *kyko*; uždengimas *veido skara*, vainikas *jaunosios*, vedimas: *aplinsk stalą*, *į klėtį*; verkimas *jaunosios*, verkimas, žadinimas *jaunosios*, ženklas *jaunosios*

jautis 66, 68–70, 142, 256, 508, 509, 520, 521

– *juodas* 550, 552, 555, 557, 560, 562, 564

→ taip pat aukojimas: *jaučio*, *Ceruokliui*; deginimas *jaučio*, paprotys *laidotuvių*, *pauteliai jaučio*, *pjovimas jaučio*

javai 119, 127, 138–140, 148, 191, 238, 244, 252, 254, 261, 295, 383, → taip pat augimas *javų*, aukojimas *javų*, kuokštas *javų*, pėdas *javų*, susukimas *jauuose*

Jawû Deiwe → Cerera / Žemynėlė

JEHU / Jeru 348, 364, 367, 368, 569, 571, 573

Joninės 75–77, 105, 141, 183, 255, 289, 690, → taip pat kartis, kupolės, kupoliavimas

Julius → liepa

Junius → birželis

Junona Lucina / Lucina (Juno Lucina) 64, 621, 624, 630, 632, → taip pat globėja: *gimdųjų*, šeimos

juodaknygis (-iai) (juodakniginikas, magus) 375, 472–474, → taip pat burtininkas

juodoji magija → magija *juodoji*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

juosta (Josta, Joste) 19, 23, 209, 213, 216–218, 220, 223, 310, 313, 315–318, 321, 343, 360, → taip pat dalijimas *dovanų*, dovana: *jaunosios, gimdyvės*; paprotys *vestuvių*, ženklas *jaunosios*

Jupiteris (Iovis, Jupiter) 18, 22, 27, 31

jūra 146, 259

Jurasmaat → motina *Jūros*

kabinimas *tarp medžių* 383, 384, → taip pat būrimas

kabinimas *žarnų* 441, 443, → taip pat būrimas

kabliukas 432, 436, → taip pat padėjimas *ant krūtinės*

kadagys (Kaddig) 144, 155, 257, 258, 266

– *šventas* 144, 257

→ taip pat aukojimas *po kadagiu*, buveinė *dievų*, miškas *kadagių*, padėjimas *po kadagiu*

kailis *ožkos* 139, 254, → taip pat iškėlimas *kailio ožkos*, kartis *su ožkos kailiu*

kaimas 19, 23, 38

– *šventas* 117, 236

→ taip pat bendruomenė *kaimo*, paprotys *vestuvių*, pūtimas *ragelių*, šventenybė

kaimo bendruomenė → bendruomenė *kaimo*

kalavijas 507, 519, 626, 634, → taip pat įkapės *kalavijas*, smeigimas *kalavijo*

kalba *vaidilučio* 140, 254

kalbėjimas

– *dievų sapne* 169, 277

– *maldos* 129, 162, 166, 171, 172, 180, 181, 189, 191, 194, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 216, 223, 224, 227, 245, 273, 275, 279, 280, 286, 287, 294, 296, 298, 301, 302, 304–307, 315, 320, 321, 323, 335, 354

– *paukščio* 156, 267

– *pelėdos* 155, 266

– *su velniu* 432, 436

– *užkeikimų* 126, 243

– *velnio* 156, 267

→ taip pat aukojimas *žuvies*, maldininkas, paprotys: *laidotuvių, vestuvių*; perspėjimas *apie nelaimę*, putonys, šventinimas, taukučiai, udburtuliai, žvalgonys

kalimas *pleišto* 419, 420, → taip pat būrimas kalnas (-ai) 105, 115–117, 235, 236, 507, 519

– *mėlynasis* 647, 649

– *šventas* 114, 115, 234

→ taip pat bausmė *švento kalno, mirties*, buveinė *dievo*, garbinimas *kalnų*, kopimas *į kalną*, nelietimas *švento kalno*, pagarba *kalnui*, šventenybė, teismas *dievo*

kalva 110, 231, 646–650, 682–684, 685, 687

– *supilta* 172, 280

→ taip pat aukojimas *ant kalvos*, gerbimas *kalvos*, Gumbinė, piliakalnis, vieta *laidotuvių*

kamara *kaulų* (Kaula-kambaris, Kaulo Kambaris) 666, 697

kamienas

– *suaugęs* 112, 232

– *šakotas* 112, 232

→ taip pat medis: *turintis šakotą kamieną, suaugęs, šventas*

kampelis (Kampen) *duonos* 218, 317, → taip pat valgymas *kampelio*

kanapės 389, 390, → taip pat būrimas

kanklės (Kanklos) 347, 363

kapas 41, 44, 225, 322, 350, 365, 508, 520, 542, 543, 552, 556, 609, 618, 629, 637, → taip pat aukojimas *ant kapo*, deginimas *malkų*, gerbimas *kapų*, kasimas *kapo*, paprotys *laidotuvių*, šildymas *sielos*

kapinės 41, 44, 352, 367, 481, 482, 485, 486, 608, 611, 618, 620, 629, 637, 645, 674, 675, 682, → taip pat gėrimas, nešimas *į kapines*, puota *kapinėse*, puotavimas *kapinėse*

karalystė *mirusiųjų* 83, 87

kardas 85, 89, → taip pat įkapės *kardas*

karys 507, 519, → taip pat drabužiai *kario*

karo grobis → grobis *karo*

karstas 67, 69, 225, 322, 350, 365, 607, 617, 678, 679, → taip pat guldymas *į karstą*, paprotys *laidotuvių*

kartis 141, 183, 255, 289

– *apynių* 97

– *su ožkos kailiu* 139, 254

→ taip pat šokimas *aplink kartį*, išmeigimas *prie vartų*, priirišimas *žolių*, užmovimas *žolių*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

Karvaitis (Karwaitis) 148, 261
 karvė (-ės) 105, 201, 202, 304, 305, 582, 593, →
 taip pat kaukolė, šventinimas *karvių*
 karvedys 158, 268, → taip pat žygenotai
 karvelinis (Karwelinnis) → kovas
 karvelis (-iai) 162, 272, → taip pat paukštis
laimės
 kasa (-os) 410, → taip pat būrimas
 kasimas
 – *išnaros žalčio* 383
 – *į žemę* 383
 – *kapo* 350, 365
 – *kaulų* 190, 193, 205, 294, 297, 306, 336, 354
 – *kojų* 205, 306
 – *mėšle* 190, 193, 294, 297
 – *mirusiojo* 197, 300, 701
 – *pelenų* 130, 138, 195, 246, 253, 299
 – *pelkėje* 411, 413–415, 417
 – *po aviliu* 205, 307
 – *plaukų* 97
 – *rupūžės* 383, 435, 439
 – *žemėje* 433, 436
 – *žiurkės* 383
 → taip pat būrimas, paprotys: *krikštyną, lai-*
dotuvių, šventė, šventinimas
 kąsnis *pirmasis* 551, 556, → taip pat metimas
į ugnį
 kaspinas 677–679, 700, → taip pat apvynioji-
 mas *medžių*, puošimas *kaspinais*
 Kastoras (Castor) 27, 31
 kastravimas
 – *arklių* 163, 273
 – *bulių* 163, 273
 – *ožių* 163, 273
 → taip pat pustony
 kategorijos *burtininkų* 106
 Kaukšpeninnis → kaukaspenis
 Kaukaras (-ai) (Kauckarei) 142, 143, 145,
 256, 259, → taip pat Gabartai, Gabvartai,
 nešimas *sėkmės*
 kaukas (-ai) (Kaukas, Kaucke) 47–49, 76, 92,
 95, 98, 106, 109, 229, 451, → taip pat žmo-
 gučiai *požemio*
 kaukaspenis (Kaukšpeninnis, Laumiės
 Spennys) 94, 702, → taip pat akmuo *per-*
kūno, belemnitas, pleištas *perkūno*

kaukolė (-ės) 582, 593, → taip pat smaigsty-
 mas *ant tuoros*
 kaukučiai (Kaukuczei, kaukuczey, Kau-
 kuczys) 106, 121, 145–147, 168, 173, 239,
 258–260, 277, 281, → taip pat barzdukai,
 būrimas *kaukučių*, dievai, Gabartai, Gab-
 vartai, garbintojas *kaukučių*, gerbimas
kaukučių, iššaukimas *kaukučių*, Kaukaras,
 maistas *kaukučių*, nešimas *sėkmės*, pasirin-
 kimas *vietos*, pusdievis, tarnavimas *kau-*
kučiams, vaišinimas *kaukučių*, valdymas
kaukučių, vieta *kaukučių*
 kaukučionys (Kaukucziones, Kaukuczo-
 nes) 105, 157, 168, 267, 277, → taip pat
 burtininkas, kalbėjimas *maldu*, vaidilutis,
 Pilvytis
 Kaula-kambaris, Kaulo Kambaris → kama-
 ra *kaulų*
 kaulas (-ai) 130, 138, 139, 190, 195, 199, 203,
 205, 222, 246, 253, 294, 298, 299, 302, 305,
 306, 320, 336, 354, 442, 443, 451, 666
 – *gyvulio* 582, 593
 – *mirusiojo* 582, 593
 → taip pat aukojimas *kaulų*, barstymas *kau-*
lų, deginimas *kaulų*, galia *antgamtinė*,
 kamara *kaulų*, suėdimas *kaulų*, užkasi-
 mas *kaulų*
 kaupolė (Kaupole) 183, 289, → taip pat ku-
 polė
 kauspenis (kausppenis) 76, → taip pat be-
 lemnitas, kaukaspenis
 kaušas (Kausze) 336, 342, 354, 359
 – *alaus* 570, 573
 → taip pat gėrimas
 kaušelis (Kauszel, kauszele, Kauszele, Kau-
 szelchen) 104, 105, 129, 140, 166, 167,
 170, 171, 177, 178, 180, 181, 183–194, 199,
 201–204, 206, 210–212, 215, 216, 222–227,
 254, 245, 275, 276, 278, 279, 284–291,
 293–298, 302, 304–307, 310–312, 314, 315,
 319–323, 339, 356
 – *pašventintas* 177, 180, 188, 192–194, 198,
 204, 205, 223, 284, 287, 293, 296–298, 301,
 306, 307, 321
 – *šventas* 181, 287
 – *trys* 189, 198, 199, 294, 301, 302

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- taip pat aukojimas *žuvies*, dėjimas: *į kaušeli plaukų*, *žiedų jaunųjų*; gėrimas *iš kaušelio*, indas *geriamasis*, išėmimas *žiedų iš kaušelio*, kalbėjimas *maldos*, kratymas *kaušelio*, laikymas *rankoje kaušelio*, metimas *per galvą alaus kaušelio*, neleidimas *kaušeliui nukristi ant žemės*, palabinimas *kaušelio*, pylimas: *alaus, į kaušelių, vandens*; šventė *lauko darbų pradžios*, *žvalgonys*
- keikimas 379, 440–443, 551, 555, 659, 661, 662, 697–699, 705, → taip pat būrimas
- keitimas
- *audros* 163, 273
 - *vėjo* 163, 273
- taip pat vėjonys
- keliaraištis (-čiai) 111, 232, 338, 343, 346, 356, 360, 362, → taip pat aukojimas *keliaraiščių*, dovana
- keliauninkas (-ai) 580, 592, → taip pat deivė, motina *Keliauninkų*
- keliavežys (Kellewese) 345, 361
- keliavimas *mirusiojo* 85, 89, → taip pat paprotys *laidotuvių*
- kėlimas *ožio* 104, → taip pat aukojimas *ožio*
- kėlimas *žalcio* 152, 264
- Keliukis (Kellukis) 148, 261
- kelmas 606, 615, → taip pat deginimas *kelmo*, tampymas *kelmo*
- kelmvakaris 606, 615, → taip pat blukvakaris
- kelnės 67, 69, → taip pat įkapės *kelnės*
- kelnių rištuvai → rištuvai *kelnių*
- kepalas (-ai) / kepalėlis / kepaliukas *duonos* 188, 189, 198–200, 206, 215, 293, 294, 301–303, 308, 314, 550, 552, 553, 554, 557, 560, 562, → taip pat forma *duonos kepalas*, įritinimas *duonos*, iškėlimas *kepaluko duonos*, padėjimas *aruoduose*, paprotys *vestuvių*, spaudimas *prie žemės*
- kepenys
- *kiaulės* 162, 272
 - *žuvies* 129, 245, 246
- taip pat aukojimas *kepenų žuvų*, deginimas *kepenų žuvų*, pranašavimas *iš kepenų kiaulės*
- kepinimas
- *ant žarijų* 149, 150, 262
 - *blužnies* 195, 299
 - *inkstų* 195, 299
 - *lydekos* 149, 150, 262
 - *nugarinės* 195, 299
 - *ožio* 194, 298
 - *papločių* 186, 291
 - *plaučių* 195, 299
 - *žuvies* 149, 262
- taip pat aukojimas *ožio*
- kepuraitė 217, 316
- *naktinė* 350, 365
- taip pat dovana: *anytai, jaunosios*; įkapės *kepuraitė naktinė*
- kepurė 215, 314, 342, 359, → taip pat uždėjimas *kepurės*
- kerėjimas (-ai) → būrimas
- kerėtojas *žalcio* 153, 167, 264, 276, → taip pat vaidilutis, žaltonys
- Kernius (Kiernus) 501, 504, 516, → taip pat kultas *Kerniaus*
- kerštas
- *dievų* 28, 32, 456, 460
 - *svirplių* 16, 20
- kerų dirvonėlis → dirvonėlis *kerų*
- keturkampis 18, 22, → taip pat paprotys *vestuvių*, šokimas *jaunosios ir pamergių*
- kiaulė 16, 20, 29, 33, 35, 119, 120, 134, 141, 148, 162, 194, 195, 238, 249, 255, 260, 272, 297, 298, 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564, → taip pat aukojimas: *kiaulės, paršelio, vidurių kiaulės*; blužnis *kiaulės*, deginimas: *kiaulės dalių, kiaulės*; forma *duonos kepalas*, galva *kiaulės*, gydymas *kiaulės krauju*, kepenys *kiaulės*, Kiaulių Kriukis, kraujas *kiaulės*, paprotys *žinio išrinkimo*, pjovimas *kiaulės*, pranašavimas, valgymas *kiaulės*, viduriai *kiaulės*
- kiaulės viduriai → viduriai *kiaulės*
- Kiaulių Kriukis (Kiauliu Kruckei, Kiauli-Krukei) 142, 148, 256, 260
- kiaušinis (-iai) 349, 364, 433, 436, 437, 401, 402, 428, 429, 550–552, 554–557, 560, 562, 564, 566, 567, → taip pat aukojimas: *kiaušinių, ažuolui*; būrimas, dažymas *kiaušinių*,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- įdėjimas *kiaušinių*, lukštas *kiaušinio*, padėjimas *po ažuolu*, prakeikimas, ridinėjimas *kiaušinių*
- Kibirkščių Tarėjas (Tartois Kibirkztu) 148, 261, → taip pat saugojimas *nuo ugnies*, užkalbėtojas *žiezirbų*
- kibirkštys 493, 495, → taip pat ženklas *blogas*
- kiemas 445, 448, → taip pat šlavimas *kiemo*
- kykas 344, 360, → taip pat ieškojimas *kyko*, paslėpimas *kyko*, uždėjimas *kyko*
- kiklopas (cyclopus) 19, 23
- kilmė 140, 179, 254, 285, 367, 368, 501
- *latvių* 577
 - *Lietuvos vardo* 60–64
 - *lyvių* 571, 573
 - *prūsų* 71–73, 103, 105
 - *žemaičių* 491, 493, 496
- taip pat pasakojimas *kilmės*
- Kilpinis 93
- *dangaus* (Dangaus Kilpinis, Laumės Jufta, Oro Rykūte) 93
- kirpimas *plaukų* 97, 216, 224, 315, 321, 435, 438, → taip pat būrimas, paprotys: *krištytynų, vestuvių*
- Kirvis, Kirvis Šventasis → Šventasis Kirvis / Šventapilė
- kiškis (-iai) 174, 282, 383, 413, 417, → taip pat bėgimas *šalin*, gaurai *kiškių*
- klausinėjimas
- *dievų* 72, 73, 122, 123, 240, 241
 - *medžio* 550, 554
 - *orakulo* 121–123, 240, 241
 - *piršlio* 17, 21, 208, 211, 309, 311, 342, 358, 359
 - *Žemeliuko* 124, 241
- taip pat paprotys *vestuvių*
- klėtis (Klete, Kleth, Klethe)) 145, 166, 184, 207, 212, 215–217, 258, 275, 290, 308, 313–316, 342–344, 359, 360, 410, → taip pat padėjimas *klėties pastogėje*, valgymas *klėtyje*, vedimas *į klėtį*, vogimas *iš klėties*
- klijavimas *ant sienų Evangelijos* 585, 596
- klyksmas paukščių 172, 280, 581, 592, → taip pat pranašavimas *iš klyksmo paukščių*
- kluonas 146, 259, → taip pat buveinė *kaukučių*, gerbimas *kaukučių*, vaišinimas *kaukučių*
- knyslė *kiaulės* 182, 288, → taip pat valgymas *knyslės kiaulės*
- koja (-os) 205, 306, 383, 413, 414, 417, 418, 513, 525
- *kiaulės* 182, 288
- taip pat apsisukimas *ant vienos kojos*, atsisojimas *ant vienos kojos*, figūrėlė *kojos*, siuvimas *į patalą*, užkasimas *kojų*, valgymas *kojų kiaulės*
- Komas (Como) 606, 615, 616, 622, 631, → taip pat dievaitis, garbinimas *Komo*, šventė *Komo*, tarnavimas *Komui*
- kopimas *į kalną* 114, 234, 507, 519,
- kopuliacija 11–13, → taip pat vestuvės
- kovas (Kows) → vasaris
- kovas / karvelinis / (Balloscha-Mānes, Karwelinnis, Martius, Sārßnuß-Mānes) 175, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnuli*
- kraitis 213, 313, → taip pat vežimas *kraičio*
- kranklys 581, 592, → taip pat pranašavimas *mirties*
- kratymas *kaušelio* 170, 277
- kraujas 28,32, 55, 58, 59, 119, 130, 138, 203, 237, 246, 253, 305, 392, 393, 404, 406, 432, 436, 445, 447
- *kiaulės* 120, 238
 - *kūdikių* 55, 59
 - *ožio* 104, 194, 298
 - *vaiko* 119, 237
 - *žynių* 55, 58
 - *žmogaus* 125, 242
- taip pat aukojimas: *kraujo, Patrimpui, Patului, Pokului, Pikului*; braukymas *per snukį*, būrimas *karo sėkmės*, gydymas *krauju*, iščiulpimas *kraujo*, laistymas *krauju*, lašinimas *kraujo*, neleidimas *kraujui tekėti ant žemės*, pylimas *kraujo*, surinkimas *kraujo*, šventinimas *medžio*, tekėjimas *kraujo*, tepimas *medžio*, ženklas *karo sėkmės*
- kraujučiai (Kraujuttei) 157, 162, 163, 166, 267, 272, 275, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burtininkas, murmėjimas, nuleidimas *kraujo*, pranašavimas *nekaltybės*, skaistybė *jaunosios*, vaidilutis, ženklas: *kraujas gyvulių, kraujas žmonių*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

kraustymasis į namą → įkurtuvės
 kregždė (-ės) 162, 272, → taip pat paukštis
nelaimės
 kreipėjas *vėjo* 164, 273, → taip pat vėjonys
 krenenos (Krekinus, Krekinūs) 202, 305
 kriaušė
 – *rumbuota* (Rombotha Krauszius) 112, 232
 – *suaugusi* 112, 232
 krienas (Kreene) 702, → taip pat mokestis
krienos
 krienas (-ai) 703, → taip pat ridikai *šventi*
 krikštai (Krikš3tai, Wankrikš3tai) 92, 94
 kristalas (-ai) 46, → taip pat žiūrėjimas į
kristalus
 kriukis kiaulių → Kiaulių kriukis
 krivaitis (Kirwaite, Kirwaito) 29, 33, 55,
 59, → taip pat žynys *vyriausiasis*
 Krivis / krivis (Crive, Criwe, Kriwe, Kry-
 we) 28, 29, 32, 33, 55, 59, 72, 73, 122, 123,
 126–128, 130, 131, 150, 157, 158, 161, 168,
 173, 174, 240, 241, 243–247, 263, 268, 271,
 277, 281, 282, 330, 331
 – *didingasis* (Majestas Kryweana) 161, 271
 → taip pat aiškinimas: *sapnų, putų, dūmų*;
 atidavimas *dalies aukos*, aukojimas *priešo*,
 būrimas: *karo sėkmės, žalčių*; garbinimas
krivio, deginimas *krivio*, krivulė, padėjė-
 jas *krivio*, pasiaukojimas: *krivio, dievams*;
 regėjimas, saugojimas *pelenų*, sukėlimas:
audros, griaustinio; tarnavimas *kriviui*, de-
 ginimas *ugnies*, valdymas *kaukučių*, valia
krivio, ženklas *krivio*, žynys *vyriausiasis*
 Krivių krivaitis (Krive Kriveyto, Krive Kri-
 veito, Kriwe Kirwaito, Kriwe Kriwulu,
 Krywe Krywulu) 55, 59, 105, 121, 173,
 240, 281, 503, 504, 507, 508, 515, 516, 519,
 520, 526, → taip pat buveinė *Krivių krivai-*
čio, kunigas *vyriausiasis*, Lizdeika, žynys
vyriausiasis
 krivulė (Krywule, Krywulle) 157, 268
 – *šventa* 172, 280
 → taip pat lazda *kreiva*, ženklas *krivio*
 krūmas (-ai) 578, 640, 642, 643, 655, 671–675,
 682, 684, 687, 688, 711, 712
 – *šventas* 680, 681

→ taip pat aukojimas *krūmuose*, garbinimas
krūmo, vieta: *laidotuvių, apeigų*
 krūtinė 125, 242, → taip pat būrimas *karo*
sėkmės, pervėrimas *krūtinės*
 krūtys 383, 386, 387, → taip pat trynimas
krūtų
 Kruwe 157, 268, → taip pat pranešimas *apie*
Kruwe, susirinkimas *Romovėje*
 kubilas *jaunosios* 213, 313, → taip pat skry-
 nia
 Kukovaitis (Kukovoite) 505, 517
 kulka *Perkūno* (Perkūno Kúlka) 94, → taip
 pat belemnitas, kaukaspenis, kaukaspenis,
 pleištas *Perkūno*
 kultas 53, 56, 156, 157, 267, 577
 – *dievų* 330, 331
 – *Kerniaus* 501
 – *medžio* 545, 677
 – *mirusiųjų* 527
 – *Spėros* 501
 – *stabo* 110, 230
 – *žalčio* 467
 – *Žemynos* 106
 → taip pat vieta *kulto*, tarnas *kulto*
 kultavietė → vieta *kulto*
 kūmas (-ai) 222–224, 320, 321, 335, 353
 kumelė 205, 307, → taip pat atsivedimas
kumeliuko, šventė *kumelei atsivedus ku-*
meliuką
 kumeliukas 205, 307, → taip pat atsivedi-
 mas *kumeliuko*, šventė *kumelei atsivedus*
kumeliuką
 Kūnas / Kūnasijus (Cunas / Cunassus) 504,
 516
 kunigas *vyriausiasis* 173, 281, → taip pat Kri-
 vių krivaitis
 kuodelis 388, 390, → taip pat būrimas
 kuokštas
 – *javų* 139, 140, 254
 – *žolių* 139–141, 254, 255
 kupolė (-ės) (Kaupole, Kupole) 76, 77, 95,
 140, 141, 183, 255, 289, → taip pat Joninės,
 kartis, kaupolė, šventė
 kupoliavimas 76, 183, 289, 690, → taip pat
 Joninės, mergos
 kūrenimas *pirties* 570, 573

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- kūrenimas *ugnies* 126, 133, 138, 243, 244, 249, 253
- kūrimas laimės 153, 265
- Kurka (Curcho, Gorcho, Gurcho, Gurko) 27, 28, 31, 32, 53, 56, 57, 72, 73, 121, 137–142, 147, 197, 239, 252–256, 260, 300, → taip pat aukojimas *Kurkai*, garbinimas *Kurkos*, Gorkas, statula *Kurkos*, šventė *Kurkos*
- Kurstymas
- *laužo* 449, 450
 - *ugnies* 507, 512, 519, 524, 542, 543
- taip pat būrimas
- kvapas (Dwaŭŭcha) 125, 243, 379, 664, 695, → taip pat alsavimas, būrimas, dvasia, leidimas *dvasios* (*kvapo*), siela, stebėjimas *kvapo aukojamų dalykų*
- kviečiai 138, 252, 327, 328, → taip pat aukojimas *kviečių*, barstymas *žirnių ir kviečių*
- kvieslys *vestuvių* 17, 21
- kvietimas *demono* 30, 34
- kvietka (Qvetka) 214, 313, → taip pat lazda *su rūtomis*
- labinimas → palabinimas
- Ladonas (Ladona) 541–543, → taip pat Plutonas
- laidojimas 19, 24, 197, 225, 300, 322, 351, 366, 505, 507, 516, 518, 542, 544, 549, 553, 557, 560, 562, 578, 584, 595, 607, 608, 610, 617–619, 628, 629, 636, 637, 642, 643, 645, 646, 648, 650, 652–657, 671–676, 682, 684, 685, 687, → taip pat paprotys *laidotuvių*, vieta *laidotuvių*
- laidotuvės 38, 41, 44, 65, 85, 88, 105, 147, 224–227, 260, 321–323, 334, 349–352, 364–366, 507, 518, 552, 556, 570, 573, 608, 617, 640, 651, 652, 662, 693, → taip pat apeigos *laidojimo*, dejavimas, gėrimas: *alaus*, *per laidotuves*; paprotys *laidotuvių*, vaišės *laidotuvių*
- laikas 175, 176, 282, 283, → taip pat skirstymas *laiko*, skaičiavimas *laiko*
- laikas *vėlių* → vėlių laikas
- laikymas
- *gyvatės* 714, 715
 - *namuose* 570, 572, 606, 616, 664
 - *ožio* 120, 238
 - *prieš saulę* 172, 280
 - *rankoje kaušelio* 178, 180, 185, 186, 189–194, 198, 201, 202, 209, 225, 226, 285, 286, 291, 294–298, 301, 304, 310, 322, 323
 - *šventu* 154, 265
 - *žalčių namuose* 82, 84, 88, 152, 264, 535–537, 542, 543, 569, 572, 713
- taip pat garbinimas *Laimelės*, skyrimas *dievams*, šventė, paprotys *vestuvių*
- laiko skaičiavimas → skaičiavimas *laiko*
- laiko skirstymas → skirstymas *laiko*
- Laima / laimė / Laimė / Laimelė (Laimė, Laimė, Laimella, Laimiba, Lajme, Layme, Lauma, Laumele) 61–64, 105, 106, 121, 142, 147, 152, 153, 222, 223, 239, 256, 260, 264, 265, 320, 321, 370, 451, 578, 579, 621, 624, 630, 632, 659, 661, 691, 694, 698, → taip pat apeigos *Laimelai*, deivė, Dekla, dievai, fortūna, garbinimas *Laimelės*, gerbimas *Laimos*, kūrimas *laimės*, likimo *lėmėja*, nulejimas *Laimai*, šaukimasis *Laimos*, *Laimelės*
- laimės lemtas (Laimės Lemtas) 95
- laiminimas 125, 178, 180, 185, 193, 242, 285, 286, 290, 297, 475, 661
- *alaus* 192, 296
 - *darbų* 142, 256
 - *dievo* 167, 180, 189, 190, 276, 286, 294, 295
 - *galvių* 191, 295
 - *gėrimo* 142, 178, 255, 284, 285
 - *grūdų* 185, 186, 291, 292
 - *mėsos* 194, 298
 - *namų* 205, 308
 - *pardavimo* 143, 257
 - *pirkimo* 143, 257
 - *šventės* 183, 288
 - *valgių* 142, 181, 255, 287
 - *žmonių* 30, 34, 169, 277
 - *žuvies* 129, 245
- taip pat aukojimas *žuvies*, palabinimas, pareiga *žynių*, skalsa, šventė *Kurkos*, šventė, vestuvės
- laistymas
- *akių* 202, 305
 - *alumi* 191, 202, 295, 305

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- grūdų 191, 295
- krauju 432, 436
- šiaudų 191, 295
- šieno 191, 295
- vandeniui 182, 186, 202, 288, 291, 305, 392, 393, 434, 438, 445, 448
- vandens 191, 295
- taip pat būrimas, skridimas
- lajus 125, 243, → taip pat aukojimas *lajaus*, būrimas, stebėjimas *kvapo*
- lakštingala (-os) 162, 272, → taip pat paukštis *laimės*
- langas (-ai) *atviras* 66, 67, 69, → taip pat paprotys *laidotuvių*
- lankymas
 - mirusiojo 67, 69
 - šešiauninkės 336, 354
- taip pat dvasia
- lapė 174, 282
- lapkristis → spalvis
- lapkritis / gruodis (November, Grodis, Salas-Mānes) 176, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
- lašinimas *kraujo* 445, 447, → taip pat būrimas
- lašiša (-os) 129, 245, → taip pat aukojimas *lašišos*
- latakėlis *alaus putoje* 170, 278
- Laukamaat / LaukaMaat / Laukamate / Laukamate → motina *Laukų*
- laukas (-ai) 549, 580, 592, 608, 618, 629, 637, → taip pat deivė, globėjas *laukų*, motina *Laukų*, vieta *laidotuvių*
- laukiniai [dievai] 492, 495
- Lauma, Ļauma → laimė
- Laumaitis (Laumaitis) → Asm. rod.
- laumė (-ės) (Laume, Raggana) 92, 105, 106, 108, 121, 229, 239, 370, 451, 498, 658, 663, 670, 699, 704, → taip pat burtininkas, ragana
- Laumė / Laumele → Laimelė / ragana
- Laumės Jūfta → Kilpinis *dangaus*
- Laumiės Spennys → kaukaspenis
- laužas 54, 58, 139, 253, 449, 450, 551, 553, 555, 557, 560, 562, → taip pat deginimas: *Brutenio, dovanų, Prutenio*; malkos *qžuolo*, kurstymas *laužo*
- laužymas *šakų* 570, 572, → taip pat draudimas *laužyti šakas*
- lavonas → mirusysis
- lazda 118, 198, 203, 204, 211, 237, 301, 306, 311, 338, 356
- beržo su rūtų puokšte 209, 310
- jaunosios vėžimo prižiūrėtojo 18, 22
- kreiva 172, 280
- lazdyno su rūtų puokšte 209, 310
- su rūtomis 210, 311, 313
- taip pat beldimas *į balkį*, galia: *gydymo, lazdos*; krivulė, paprotys *vestuvių*, prišiimas *žolių*, užmušimas: *gaidžio, vištos*
- lazdynas 208, 309, → taip pat lazda *lazdyno su rūtų puokšte*, stiebas *lazdyno su rūtų puokšte*
- Leepu → rugpjūtis
- Leeton → Lėtonas
- legenda 106, 501, 526
- leidimas
 - *į alų* 205, 307
 - *dvasios (kvapo)* 663
 - *pirmo į namą* 154, 200, 265, 303
 - *spiečiaus į avilį* 206, 307
 - *vištos* 419, 420
- taip pat būrimas, gaidys, įkurtuvės, pūtimas, višta
- lekonomantija (Leconomantia) 167, 275
- lekutonys (Lekkutones) 157, 162, 172, 267, 271, 280, → taip pat aiškintojas *paukščių*, apeigos, burtininkas, meldimasis, pranašavimas: *iš klyksmo paukščių, iš skrydžio paukščių*; stebėjimas: *paukščių, klyksmo paukščių, skrydžio paukščio*; vaidilutis, ženklas
- lėlė 382, 383, 385–388, 430, 431, → taip pat būrimas, padėjimas *po lova*, sukimas: *javuose, lėlės*
- lėmėja *likimo* 579, 690, → taip pat Dekla, Laima
- lėmimas *likimo* 92, 472, 691, → taip pat rakas
- lemtas laimės → laimės lemtas
- lemtis 700
- lenktynės 216, 316, → taip pat paprotys *vestuvių*
- lenta 350, 365
- *išduobta* 139, 253

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- taip pat aukojimas *ant išduobtos lentos*,
deginimas *ant išduobtos lentos*, guldymas
ant lentos
Leppu-Mānes → liepa
Lepuinis → liepa
lėšiai 138, 252, → taip pat aukojimas *lėšių*
Lėtonas (Leeton) 582, 593, → taip pat dvasia
nakties, ženklas *Lėtono*, slogutis
Liajas (Lyaei) 18, 22, 24, → taip pat Bakchas
lydėjimas
– *jaunuųjų* 340, 357
– *mirusiojo* 666, 701
lydeka (-os) 129, 149, 150, 245, 262, → taip
pat aukojimas *lydekos*, kepinas *lydekos*
liejikas
– *vaško* 160, 271
– *švino* 161, 171, 271, 279
→ taip pat vaškonys, švinučiai
liejimas
– *pauto* 451, 452
– *vaško* 160, 161, 170, 171, 208, 270, 271, 279,
309, 451, 452
– *švino* 161, 171, 208, 271, 279, 309, 429, 430,
451, 452
→ taip pat būrimas: *iš vaško*, *iš švino*; vaško-
nys, švinučiai
liepa / Lepuinis (Julius, Leppu-Mānes) 176,
283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko*,
mėnesių pagal mėnuli
liepa 68, 70, 111, 231, 549, 550, 552, 554, 556,
559, 560, 562, 564–567
– *rumbuota* 111, 231
– *šventa* 111, 231, 552, 556
→ taip pat aukojimas: *liepai*, *po liepa*, *prie*
liepos; deivė, garbinimas *liepos*, gydymas,
skylė *tarp liepos šakų*,
liepimas *Vaidevučio* 126, 243
liepsna 161, 271, → taip pat ženklas *liepsnos*,
stebėjimas *liepsnos*, žvakonys
lietimas
– *slenksčio* 210, 223, 311, 320
– *staktos* 210, 223, 311, 320
→ taip pat draudimas *liesti slenkstį ir staktą*,
ženklas *blogas*
lygašonys (Lingussūnes) 160, 270, → taip pat
pranašavimas *iš ženklų*
Lygėjus (Lygieigus) 148, 261
ligonis 128, 244, 245, → taip pat deginimas
ligonio, uždusinimas *ligonio*
likantropas 582, 594, → taip pat vilkatas
likantropija 583, 594, → taip pat pasiverti-
mas *vilkui*
likimas (Amžô Rakas, rakas, Likkimas, Lik-
kim's) 92, 93, 95, 98, 472, 579, 690, 691
– *Dievo* 92, 95
– *laimės lemtas* 92
→ taip pat būrimas, lėmėja *likimo*, lėmimas
likimo, rakas
linavimas 700, → taip pat paprotys *vestuvių*
lingė (-ės) 162, 272, → taip pat paukštis *ne-*
laimės
Lingussūnes → lygašonys
linkėjimas
– *mirusiajam* 85, 89
– *pavirsti vilkatu* 583, 594
→ taip pat paprotys *laidotuvių*
linksmybės → vaišės
linksminimas *jaunosios* 19, 23, → taip pat
paprotys *santuokos*
lipdymas *maišo* 419, 420, → taip pat būri-
mas,
Litvanis (Lituanis, Lituvanis, Lituwanis) 61–64
Lizdeika (Lizdeyco) 508, 520
Lobavas *senasis* → Vietov. rod.
Lohpo Mahte / Lopemaat / Lopu Matiet /
LopuMaat → motina *Gyvulių*
lokys 507, 519, → taip pat nagai *lokių*
lova 385–387, 552, 556, → taip pat deginimas
lovos, padėjimas *po lova*
Lucina → Junona Lucina
lukštas *kiaušinio* 403, 405, 428, 429, → taip
pat būrimas, pylimas *lukštų išperėtų žą-*
siukų
lūšis 507, 519, → taip pat nagai *lūšių*
magija 383, 331, 332, 575, 576
– *juodoji* 46, 123, 241, 671
→ taip pat būrimas
Magyla / Magila (Magyla) 106, 121, 143, 147,
239, 256, 260, → taip pat tarnaitė *deivės*
maistas 137, 138, 145, 252, 259, 528, 565, 566,
604, 614, 713–715

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *aitvaro* 145, 259
 – *kaukučių* 145, 259
 → taip pat alus, aukojimas *maisto*, gėrimas, numetimas *ant žemės*, padėjimas *maisto*, pienas
maišas / *maišelis drobinis* 386, 387, 389, 390, 419, 420, → taip pat būrimas, lipdymas *maišo*
maitinimas
 – *aitvaro* 702
 – *qžuoluose* 152, 264
 – *paukščių* 156, 267
 – *pienu* 151, 152, 167, 263, 264, 276, 542, 543
 – *pūkio* 579, 607, 616
 – *taukų ir aliejų su suodžiais* 164, 274
 – *vėlės* 552, 556, 570, 573, 578, 583, 584, 594, 595, 603, 609, 610, 613, 618, 619, 622, 631, 671, 674, 675, 680, 682, 685, 687
 – *viščiukais* 542, 543
 – *žalčio* 28, 32, 55, 59, 151, 152, 167, 263, 264, 276, 542, 543, 570, 572
 → taip pat *taukučiai*
Majestas Kryweana → *krivis didingasis*
Majus → *gegužė*
malda / *maldelė* (-os) 29, 33, 85, 89, 105, 106, 113, 124, 129, 140, 144, 152, 163, 166–168, 171, 172, 177, 179, 180, 181, 183, 185, 190, 191, 193–195, 198–201, 203, 204, 206, 212, 216, 223, 225–227, 233, 241, 245, 246, 254, 258, 264, 273, 275–277, 279, 280, 284–291, 295–299, 301–307, 312, 315, 320, 322, 323, 335, 354, 531, 552, 556, → taip pat aukojimas *žuvies*, kalbėjimas *maldos*, paprotys: *laidotuvių*, *žynio išrinkimo*; putonys, žaltonys
maldavimas 149, 180, 187, 262, 286, 292
 – *dievo* 181, 287
 – *dievų palankumo* 30, 33, 34
 → taip pat *pareiga žynių*, šventė
maldininkas (*Maldikkas*, *Maldikkis*, *Maldinicks*, *Maldininkas*, *Maldininker*, *Maldininks*) 104, 113, 130, 133, 165, 166, 173, 177, 180–183, 185, 194, 195, 204, 216, 233, 246, 248, 275, 281, 284, 286–288, 290, 291, 297, 299, 306, 315, → taip pat giedojimas, *maldavimas dievo*, *meldimasis*, *metimas per galvą alaus kaušelio*, pamokymas *maldininkų*, prašymas *dievo*, *vaidila*
malka (-os) 552, 556
 – *qžuolo* 28, 32, 53–58, 126, 127, 131, 133, 138, 139, 243, 244, 247, 249, 253, 505, 507, 516, 519, 560, 562
 – *pušinės* 507, 519
 – *skroblo* 139, 253
 – *šventa* 127, 244
 → taip pat *deginimas: Brutenio, malkų, Prutenio*; ugnis *qžuolo malkų*
malonė dievų 117, 236, → taip pat prašymas *malonės*
Marcopetae / *Marcopullei* / *Marakopullei* → *markopoliai* / *markopetės*
Marginiai (*Marginen*) 148, 261
markopoliai / *markopetės* (*Marcopetae*, *Marcopeti*, *Marcopullei*, *Markopete*, *Markopeti*, *Markopoli*, *Markopolis*, *Marakopullei*) 121, 142, 144, 146, 147, 239, 256, 258–260, → taip pat garbintojas: *markopečių*, *markopolių*; *kaukučiai*
Marsas 96, 196, 300, 455, 459, → taip pat garbinimas *Marso*
Maršas (*Moschel*) 549, 550, 552, 555, 556, 560, 562, → taip pat aukojimas *Maršui*, *dievas*
marška (-os) 28, 32, 126, 244, 215, 217, 314, 316, 341, 344, 358, 360, → taip pat nuėmimas *marškų nuo vežimo jaunosios*, *uždanga qžuolo*, *uždengimas marška*
marškiniai 39, 43, 217, 316, 339, 344, 346, 350, 356, 360, 362, 365, 396, 397, 400–402, 423, 426, → taip pat būrimas, *dalijimas dovanų*, *dovana jaunosios*, *įkapės marškiniai*, paprotys *vestuvių*, *siuvimas siūlų*
marti (*Marti*, *Marte*) 217, 218, 220, 316, 317, 319, 337, 355
Martius → *kovas*
maudymasis 149, 262, → taip pat *gerbimas vandens*
maurojimas 119, 237, → taip pat šventinimas *medžio*
medeinė (-ės) 451
medinis trimitas → *trimitas medinis*
medis (-džiai) (*medžius*) 27, 31, 105, 110, 230, 113, 114, 117, 119, 146, 233, 235, 237,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

259, 371–373, 383, 384, 452, 545, 546, 549, 550, 552, 554–556, 560, 562, 578, 611, 620, 677–679, 688, 689, 711, 712

– *šventas* 111–114, 137, 144, 231–233, 252, 257, 331, 332, 549, 550, 553, 554, 557, 560, 561, 564–567, 570, 572, 682, 685, 687

– *Romovės dievų* 130, 246

– *rumbuotas* 111, 231

– *suaugęs* 112, 113, 168, 232, 233, 276

– *turintis šakotą kamieną* 112, 232

→ taip pat abrozdas *medžio*, apvyniojimas *medžių*, aukojimas: *gyvulio*, *žmogaus*, *medžiui*; bausmė *medžio švento*, buveinė: *demonų*, *beždūkių*; draudimas *kirsti medį*, garbinimas *medžių*, gerbinimas *medžio*, kabinimas *tarp medžių*, klausinėjimas *medžio*, kultas *medžio*, meldimas *medžio*, pagalba *medžio*, šokimas *apie medžius*, šventenybė, šventinimas *medžio*, vieta *apeigų*

Medis 551, 555, → taip pat dievas

medis *dievo* 666, → taip pat diamedis

medus 27, 31, 53, 57, 138, 139, 205, 252, 254, 307, 542, 543, → taip pat aukojimas: *medaus*, *ant kapo*; deginimas *medaus*, leidimas *į alų*, valgymas *medaus*

medžioklė *sėkminga* 508, 520, → taip pat ženklas

medžiorys (Medzorei) 167, 276, → taip pat aptarnavimas: *miškų*, *girių*; pareiga *medžioryų*, šventinimas *medžių*

meilė *dievų* 118, 237

meitėlis 432, 436, → taip pat laistymas *krauju*

meldimas

– *alkų* 452

– *gyvatės* 452

– *medžių* 452

– *Perkūno* 452

– *ugnies* 452

– *žalčių* 452

– *žemynų* 452

meldimasis 112, 113, 119, 124, 128, 129, 140, 143, 149, 159, 161, 164, 166, 167, 169–172, 178, 180–189, 191–196, 198–200, 202–205, 209, 212, 221, 222, 224–226, 232, 233, 237, 242, 245, 246, 254, 257, 261, 269, 271, 274, 275, 278–280, 285–299, 301–307, 310, 312,

319–323, 553, 557, 560–563, 579, 580, 591, 692, → taip pat aukojimas *žuvies*, būrimas *iš alaus putų*, lekutonys, maldininkas, moteris, paprotys *vestuvių*, piršlys, putonys, sapnonys, šventė, šventinimas *medžio*, vaidila, vaidilutis, zerkolutis

Meletėlė / Meletetė (Meletette, Mėletėlė, Milių teta) 61, 63, 64, 142, 148, 256, 260

mėnesiai 175, 282, 622, 631, → taip pat skirstymas: *laiko*, *mėnesių pagal mėnulį*

Mėnulis / mėnulis 72, 73, 122, 148, 149, 154, 240, 261, 265, 330, 332, 542, 544, 568, 569, 572, 621, 630, → taip pat dievinimas *mėnulio*, garbinimas *mėnulio*, fazės *mėnulio*, skyrimas *mėnulio*, tarnavimas *mėnuliui*

merga 183, 289, → taip pat kupoliavimas

mergaitė (-ės) 121, 172, 239, 280, → taip pat būrimas, spjovimas *į vandenį*, šventė *mergaičių*

mergina (-os) (Mergellen) 211, 312, 339, 341–344, 356, 358, 360, → taip pat ieškojimas *kyko*, nuėmimas *marškų nuo vežimo jaunosios*, palyda *jaunosios*

merkimas

– *drabužių* 383, 384

– *skaros* 384

→ taip pat būrimas

mėsa 130, 138, 194, 195, 218, 220, 246, 252, 298, 317, 318, → taip pat aukojimas *mėsos*, draudimas *jauniesiems valgyti mėsos*, laiminimas *mėsos*, valgymas *mėsos*

Meschamaat → motina *Miško*

meška (-os) 174, 282, 383, 413, 417, 552, 556, → taip pat gaurai *meškų*, pasivertimas *meška*

mėšlas 146, 190, 193, 259, 294, 297

– *ožio* 120, 238

→ taip pat gydymas: *mėšlu ožio*, *gumbo*; kaukučiai, mėtymas *mėšlo*, pasirinkimas *vietos*, užkasimas: *kaulų*, *mėšle*

mėšlavežis 105, 194, 195, 297, 298, → taip pat šventė *mėšlavežio*

mėšlynas 335, 354, → taip pat pešimas *vištos*

metas *apeigų* 122, 240, → taip pat saulėtekis, naktis

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

metelninkas / mettelninkas 77, 92
metimas

- *akmens į vandenį* 171, 279
- *aukos į raistą* 126, 243
- *burtų* 551, 556, 561, 562
- *į kapą po tris saujas žemių* 68, 69
- *į šulinį* 713–715
- *pagaliukų* 324, 325, 327
- *per galvą alaus kaušelio* 104, 181, 287
- *pinigų į kapą* 38, 41, 44, 65, 66
- *pinigų patalpose* 626, 634
- *trikojo* 150, 262
- *į ugnį* 551, 556
- *žiedo* 343, 360

→ taip pat kaušelis, paprotys: *laidotuvių, vestuvių; pranašavimas metant pagaliukus, šventė lauko darbų pradžios, udburtuliai, užkeikimas*

mėtymas

- *mėšlo* 146, 259
- *skiedrų* 146, 259

→ taip pat kaukučiai, pasirinkimas *vietos*
metinės 224, 321

metų (amžiaus) skaičiavimas → skaičiavi-
mas *metų* (amžiaus)

metų eigos skaičiavimas → skaičiavimas
metų eigos

Mheschemate → motina *Miško*

midus 138, 139, 144, 252, 253, 258, 464,
465, → taip pat aukojimas *midaus*, degi-
nimas *midaus*, gėrimas *midaus*

miežiai 138, 252, → taip pat aukojimas *mie-
žių*

miežių želmenys → želmenys *miežių*

migis (Miggi) 152, 264, → taip pat vieta *žal-
čių buvimo*

miltai 27, 31, 53, 57, 138, 252, → taip pat au-
kojimas *milų*

milžinas / milžinis (gigas, Milžinis, Milfings)
91, 97, 108, 229, 701, → taip pat gigantai,
Roggas

minėjimas

- *mirusiųjų* 19, 24, 549, 569, 570, 573
- *šunų procewnikų* (Szunun procewniku)
527, 529

→ taip pat kūrenimas *pirties*, maitinimas
vėlės, paprotys *laidotuvių, šventė šunims*

mintis 383, 433, 437, → taip pat būrimas
mirimas 197, 300, 701

mirtis (giltinė, Smertis, Įmertis) 97, 349, 364,
475, 507, 518, 519, 528, 607, 617, 629, 637,
662, 701, → taip pat galia *mirties*, gyve-
nimas *po mirties*, pranašavimas *mirties*,
ženklas *mirties*

mirusysis (-ioji, -ieji) (Mirrohnas, Mirrons,
numirrelis) 15, 16, 19, 20, 23, 41, 44, 66, 67,
69, 77, 85, 86, 89, 104, 107, 157, 159, 197,
224, 225, 227, 228, 268, 269, 300, 321–323,
350, 351, 365, 366, 485, 486, 498, 503, 506,
507, 515, 518, 519, 527, 528, 542, 544, 549,
552, 556, 560, 562, 568–571, 573, 582, 584,
593, 595, 607–610, 617–619, 628, 629, 636,
637, 640, 646, 648, 650, 653, 655–657, 662,
664, 666, 672–677, 682, 684, 685, 687,
695, 701, → taip pat apeigos *laidojimo*,
apgiedojimas *mirusiojo*, apraudojimas
mirusiojo, aprengimas *mirusiojo*, aukoji-
mas: *mirusiesiems, už mirusiuosius*; būklė
mirusiojo, deginimas: *drabužių, mirusiojo*,
lovos; dovana *mirusiajam*, gėrimas, gul-
dymas *mirusiojo į karstą*, įkapės, nešimas
mirusiojo, įžadas *mirusiajam*, keliavimas
mirusiojo, kultas *mirusiųjų*, lydėjimas *mi-
rusiojo*, linkėjimas *mirusiajam*, malda *už
mirusįjį*, metimas *pinigų į kapą*, nusiunti-
mas *į mirusiųjų šalį*, padėjimas *ant žemės*,
paprotys: *aukiojimo mirusiajam, laidotuvių*;
pelenai *mirusiojo*, prausimas *mirusiojo*,
skelbimas *mirusiojo būklės*, sodinimas
mirusiojo, sveikinimas *mirusiojo*, šventė
mirusiesiems, tarnavimas *Žemeliukei*, už-
dėjimas *saujos žemių ant mirusiojo peties*,
užgėrimas *mirusiojo*, užkasimas *mirusiojo*,
vaišės *mirusiesiems*, vieta *laidotuvių*

mirusiųjų dantys → dantys *mirusiųjų*

miškas (-ai) / miškelis 19, 23, 72, 73, 110, 129,
144, 146, 148, 167, 168, 231, 245, 257–260,
276, 542, 543, 550, 553–555, 557, 560, 562,
580, 592, 608, 618, 629, 637, 640, 642, 643,
656, 657, 683, 685, 688, 711, 712, 692

– *ąžuolų* 117, 236

– *kadaagių* 144, 257

– *šventas* 73, 74, 154, 265, 491, 507, 518, 549,
554, 602, 612, 671, 674, 675

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

→ taip pat aptarnavimas *miškų*, aukojimas *miškuose*, buveinė *bezdukų*, deivė, draudimas *įeiti*, garbinimas *miškuose*, garbinimas *miškų*, Girstis, meldimasis, motina *miško*, paprotys *vestuvių*, pūtimas *ragelių*, Silvanas, šventenybė, vieta: *apeigų, laidotuvių*

Miško dievas / Miško vyras (Meschadews, Meschawirs) 605, 615

mitinės būtybės → būtybės *mitinės*

mokestis 38, 41, 45, 140, 254,

– *krienos* 702

– *vestuvuninkų įvažiavimo* 17, 21

→ taip pat kailis *ožkos*, paprotys *vestuvių*

mokymas *žyniavimo* 117, 236

mokytojas *žalčių* 151, 263, → taip pat *žaltonis*

monai (Gauckeley) 77

monininkas (Monininken, Monininks, monininks, moninkas) 75, 78, 151, 263, → taip pat maitinimas *žalčių*, sukvietimas: *žalčių, žmonių*; užkerėjimas *žalčių*, vaidila, žynys

moša (Mossa, Mosza) 217, 218, 316, 317, → taip pat dovana *jaunosios*, sesuo *jaunojo*

moteris (-ys) 114, 116, 122–124, 147, 149, 152, 197, 234, 235, 167, 169, 208, 240, 241, 260, 262, 264, 276, 277, 300, 309, 336, 354, 582, 593, → taip pat deivė *moteris*, garbinimas *žalčių*, gėrimas, įkopimas *į šventą kalną*, meldimasis, pasirodymas *moters*, pranašavimas *iš sutikto žmogaus*, puolimas *moterų*, regėjimas, sapnons, susilaikymas *nuo moterų*, šaukimasis *Laimelės*, Žemyna, Žemynėlė, ženklas *blogas*

motina (-os) (mahma, Mahte) 578, 579, 701

– *Daržo ir sodo* (DaarsaMaat, Dahrse mate, Dahrfa mahte) 580, 592, 602, 604, 612, 614, 621, 630, 690, 701

– *Ežero* 549

– *Gero oro* (Wejamaat) 604, 614

– *Gyvulių* (Lohpo Mahte, Lopemaat, Lopu Matiet, LopuMaat,) 580, 592, 603, 604, 613, 614, 690, 701

– *Jūros* (Jurasmaat) 604, 614, 621, 630

– *Keliauninkų* 580, 592

– *Kelio* 621, 630

– *Laukų* (Laukamaat, LaukaMaat, Laukamate) 549, 580, 592, 602–604, 612–614, 621, 630

– *Miško* (Meschamaat, Mheschemate) 549, 580, 592, 603, 613, 621, 630

– *Pieno* 578

– *Vėjo* (Wähja mahte) 690, 701

→ taip pat deivė, garbinimas *motinos*, funkcijos *motinos*, šaukimasis *motinos*

murmėjimas / murmesys 158, 159, 163, 167, 268, 269, 272, 276

– *ąžuolo* 55, 58, 122, 123, 240, 241

→ taip pat tulisonys, žaltonys, ženklas: *palankumo, dievų*

mušimas *aitvaro* 135, 250

muzika *ragelių* 15, → taip pat paprotys *vestuvių*, vaikymas *velnių ir šmėklų*

nagas (-ai) 172, 280

– *lokių* 507, 519

– *lūšių* 507, 519

→ taip pat būrimas, figūra iš *nago išlinkimo*, įkapės: *nagai lokių, nagai lūšių*; laikymas *prieš saulę*, tepimas *ant nago riebalų arba aliejaus*

naktis (Naktis) 175, 282, 122, 240

– *pirma jaunųjų* 166, 275

→ taip pat metas *apeigų*, pranašavimas: *po pirmosios jaunųjų nakties, sėkmės vestuvių*; skirstymas *laiko*

namas (-ai) 18, 22, 143, 146, 199, 200, 256, 257, 259, 302, 303, 569, 572

– *balvono* (Balwo Namai) 77, 95

→ taip pat atsisveikinimas *su namais*, balvonas, buveinė *kaukučių*, garbinimas *namuose*, laikymas *žalčių namuose*, papročiai *santuokos*, pavedimas *namų*

namiszki Diewai → dievai

namų apdraudimas → apdraudimas *namų*

nardinimas *į vandenį* 396, 397, → taip pat būrimas

Narpė (Narpe) 110, 231, → taip pat miškas *narutis* (Naruttes) 150, 262, → taip pat bendravimas *su vandeniais*, neručiai, vaidilutis

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

neapžadėjimas 97
nedalia → nelaimė
nekaltybė 162, 272, → taip pat pranašavimas
nekaltybės
nelaimė (Nhelaime, Nhelaimiba) 121, 155,
239, 266, 661, 700, → taip pat dievai, per-
spėjimas *apie nelaimę*
neleidimas
– *kaušeliui nukristi ant žemės* 181, 287
– *kraujui tekėti ant žemės* 104
→ taip pat aukojimas *ožio*
nelietimas *švento kalno* 114, 116, 234, 235
nepalaima / nepalaimingas (nesczeflywas)
77
Neptūnas (Neptuno, Neptunus) 27, 31, 561,
563
nėrimas *po vandeniui* 164, 273, → taip pat bū-
rimas *žuvų*, neručiai, užkalbėjimas *žuvų*
neručiai (-tės) (Nerutte, Nerutti) 157, 164,
267, 273, → taip pat burtininkas, narutis,
nėrimas *po vandeniui*, vaidilutis
nešėjas *turtų* 579, → taip pat pūkis
nešimas
– *alaus statinės* 220, 318
– *ant kaklo Šv. Rašto posakių* 585, 596
– *į kapines* 324, 326, 328, 609, 618, 629, 637
– *mirusiojo* 67, 69
– *prie ugnies* 129, 246
– *sėkmės* 146, 259
– *taurelės* 339, 356
– *turtų* 606, 616
– *vainiko rūtų* 339, 356
→ taip pat aukojimas *žuvies*, būrimas *pėda*
įmintą, Gabartai, Gabvartai, Kaukaras,
kaukučiai, paprotys: *laidotuvių, piršlybų*
nešiojimas
– *galvos gyvatės* 702
– *galvos žalčio* 466, 467
– *ilgų plaukų* 108, 229
nešvarumai 432, 436, → taip pat pylimas
nešvarumų
neužmušimas *rupūžės* 154, 265, → taip pat
įžadas neužmušti rupūžės
nevalgymas *aukos* 138, 253
Nhelaime, Nhelaimiba → nelaimė
nykštukas (-ai) 108, 147, 229, 260, 658, 663,
695, → taip pat tarnas *Pikulo*

nimfa 453, 454, 458
– *vandens* 108, 109, 229
→ taip pat laumė
nosinė 209, 310, 338, 339, 356, → taip pat do-
vana *jaunosios*, ženklas *jaunosios*
nuėmimas
– *derliaus* 186, 291
– *marškų nuo vežimo jaunosios* 344, 360
– *vainiko* 217, 316
→ taip pat paprotys *vestuvių*, šventė *derliaus*
nuėmimo
nugarinė 195, 299, → taip pat kepimas *nuga-*
rinės, valgymas *nugarinės*
nuleidimas *kraujo* 162, 163, 272
nulėmimas 75–77, 93, 98, 700
nuliejimas 139, 178, 226, 254, 285, 323
– *dievams* 16, 17, 21, 22, 493, 495
– *iš kaušelio* 178, 181, 192, 194, 222, 284, 287,
296, 298, 320
– *Laimei* 222, 320
– *Perkūnui* 134, 249
– *Žemynėlei* 177, 178, 180, 181, 187, 189, 191,
192, 194, 203, 204, 209, 221, 222, 225–227,
284, 286, 287, 292, 294–298, 306, 310, 319,
320, 322, 323
→ taip pat kraujučiai, paprotys *vestuvių*,
šventė, šventinimas, vaisės *su nuliejimais*
dievams
numen, Numen, Numina → dievybė / dievai
numetimas
– *ant žemės* 528
– *valgių* 134, 139, 227, 249, 254, 323
→ taip pat aukojimas *dievams*, paprotys *lai-*
dotuvių
numetimo vieta → vieta *numetimo*
numirėlis → mirusysis
nuodai 412, 416, 569–570, 572, → taip pat
pavertimas *nuodais*
nuodininkai 472, → taip pat burtininkas
nuojauta 130, 246, → taip pat aukojimas
nuometas 97, 217, 218, 223, 316, 317, 321,
397, 398, 411, 415, → taip pat būrimas,
dovana: *jaunosios*, *gimdėvės*; paprotys
krikštytynų, skara, uždėjimas *nuometo*, už-
kasimas *pelkėje*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

nuotaka → jaunoji

nuraminimas

– *perkūnijos* 134, 249

– *Perkūno* 134, 249

– *žaibo* 134, 249

→ taip pat švilpavimas

nurodymas gyvenimo būdo 29, 33, → taip pat pareiga *žynių*

nusileidimas dievo 119, 237, → taip pat šnabždėjimas, šventinimas *medžio*, ūžesys

nusilenkimas *Žemynėlei* 107, 300

nužiūrėjimas 46, 445, 446, 447–449

objektas *gamtos* 72, → taip pat garbinimas *gamtos objektų*

Occopirmus / Occopirnis / Occopurnus / Okkopirnis / Okopurnas → Ukapirmas
oda *žalčio* 433, 437, → taip pat padėjimas
odos žalčio

Odonės → vandenučiai

Oktober → spalio

ola (-os) 115, 116, 234, → taip pat atsiradimas *olos*

Olimpas 456, 459

orakulas 119, 121, 123, 237, 240, 241, 688, 689

– *qžuolų* 118, 237

– *Delo* 122, 240

– *Dodonės* 56, 59

– *Dzeuso* 60

– *Parnaso* 121, 240

→ taip pat klausinėjimas *orakulo*

oras 160, 161, 270, 271, → taip pat oronys, stebėjimas *oro*, ženklas *ore*

Oro Rykste → Kilpinis *dangaus*

oronys (Orones) 105, 157, 267, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burtininkas, pranašavimas, stebėjimas *oro*, vaidilutis, ženklas *ore*

ožys / ožiukas / ožka 16, 20, 26, 29, 30, 33, 34, 74, 75, 104, 119, 120, 134, 139, 142, 163, 194, 195, 238, 239, 250, 254, 256, 273, 297, 298, 326, 327, 441, 443, 551, 556, 578

– *juodas* 552, 557, 560, 562, 570, 573

→ taip pat aukojimas: *ožio*, *ožiui*, *ožiuko*; burtininkas, deginimas *ožio*, dovanojimas:

ožio, *dievui*; garbinimas *ožio*, garbintojas *ožio*, gydymas: *mėšlu ožio*, *gumbo*; kailis *ožkos*, kastravimas *ožio*; kėlimas *ožio*, mėšlas *ožio*, neleidimas *kraujui tekėti ant žemės*, paprotys *santuokos*, pauteliai *ožio*, pjovimas *ožio*, ragas *ožio*, smilkymas *ožio rago*, šventinimas *ožio*, valgymas: *ožio*, *pautelių*; žarnos *ožio*

pabaigtuvės

– *rudens darbų* 15, 16, 20

– *rugiapjūtės* (pabeigtuve Ruggpjuties) 105, 185, 291

→ taip pat aukojimas: *gaidžio*, *vištos*; šventė *rugiapjūtės pabaigtuvių*

padavimas (-ai) *rankos dešinės* 178, 285, → taip pat ženklas *ištikimybės*

padavimas 116, 235

padėjėjas

– *krivio* 147, 268

– *žynio* (Archiflamien) 28, 32

padėjimas

– *ant krūtinės* 432, 436

– *ant žemės* 67, 69

– *aruoduose* 206, 308

– *į patalą* 396, 397, 433, 437

– *kiaušinių* 433, 436

– *klėties pastogėje* 410

– *maisto* 565, 566

– *odos žalčio* 433, 437

– *po qžuolu* 552, 557, 560, 562

– *po kadagiu* 144, 258

– *po lova* 385–387

– *po šėivamedžiu* 144, 258

– *šilingo* 156, 267

→ taip pat aukojimas *kiaušinių*, būrimas, laiminimas, paprotys *laidotuvių*, šventė Paduotuvės (Padūtuwes, padūtuwes) 47–51

pagalba

– *dievų* 121, 239

– *dvasių* 121, 122, 240

– *medžio* 113, 233, 550, 554

→ taip pat šaukimas *pagalbos dievų*

pagaliukai 324, 325, 327, → taip pat metimas *pagaliukų*, pranašavimas *metant pagaliukus*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

pagalvė 413, 417, → taip pat būrimas
pagarba

– *kalnui* 116, 235

– *svirpliams* 15, 16, 20

pagirniai 491, 492, 495

pagonybė 27, 29, 30, 31, 33, 34, 53, 56, 57, 68, 70, 102, 115, 125, 134, 208, 234, 235, 242, 249, 309, 324, 331, 332, 345, 349, 361, 370, 378, 464–466, 468–470, 472, 481, 482, 485, 487, 494, 496, 507, 519, 545, 548, 560, 562, 565, 566, 577, 579, 579–581, 583, 584, 591–593, 595, 602–606, 609–611, 612–616, 618–622, 622, 626, 628, 630–631, 634, 636, 638, 641–643, 651–653, 678–679, 692, → taip pat stulpas *pagoniško dievo*

pagonis (-ys) 27, 31, 53, 54, 56, 57, 59, 115, 120, 137, 173, 234, 235, 238, 252, 281, 369, 370, 372, 373, 508, 520, 549, 554, 561, 562, 604, 614, 605, 606, 611, 615, 616, 620–622, 624, 628–639, 631, 632, 636, 637, 641, 642, 702

pagrandukas 528, → taip pat atidavimas *šuniui*

pagrobimas → vogimas

Pajauta (Pojatâ) 504, 516

pajūris 118, 237, → taip pat vieta *šventa*

pakasylos 92, → taip pat paprotys *laidotuvių*

paklodė *nupjauta* 400–402, → taip pat būrimas, trynimas *paklode*

palabinimas 105, 171, 177, 178, 180–185, 191–195, 198, 199, 202–204, 209, 210, 221–223, 225–227, 279, 284–289, 290, 291, 295–298, 301, 302, 304–306, 310, 319–323

– *kaušelio* 170, 279

→ taip pat laiminimas, maldininkas, šventė, udburtuliai

palagas (Palagas, Pallags) 214, 313–314, → taip pat vežimas

palaima 75, 77

palaiminimas → laiminimas

palankumas *dievų* 29, 30, 33, 34, 115, 235, → taip pat maldavimas *dievų palankumo*, ženklas *dievų palankumo*

Palemonas (Palemon) 501, 504–506, 515–517, 526

palyda *jaunosios* 211, 311, 312, 339, 356, → taip pat merginos

palydovas (-ai) *jaunosios vežimo* 18, 23, → taip pat paprotys *vestuvių*, triukšmavimas *jaunosios vežimo palydovų*

paliepimas → liepimas

Pallags → vežimas

Paludenis → pavakariai

pamergė (-ės) 18, 22, → taip pat apsirengimas *pamergių*, paprotys *vestuvių*, pasipuošimas *rūtomis*, užsidengimas *veido šydu*, šokimas *pamergių*

pamokymas

– *maldininkų* 113, 232

– *vaidilų* 113, 232

Pandemis 609, 618, → taip pat diena *visos liaudies*

paplotis (-čiai) 186, 291, → taip pat kepimas *papločių*

paprotys (-čiai) 9, 14–16, 20, 27, 31, 37, 38, 50, 61, 65, 66, 68, 70–73, 79, 80, 101–106, 115, 134, 138–141, 143, 153, 177, 179, 186, 194, 215, 218, 235, 249, 250, 253–255, 257, 264, 284, 285, 291, 298, 315, 317, 334, 338, 356, 369, 374, 378, 379, 382, 462–466, 469, 481, 482, 485–487, 493, 495, 496, 498, 503, 507–509, 515, 519–521, 527, 541, 548, 549, 554, 559, 568–570, 572, 573, 575, 577, 578, 583, 584, 594, 595, 604, 606, 608–610, 614, 615, 618, 619, 626, 627, 634, 625, 638, 640–643, 646, 651–653, 655, 659, 677, 682, 688, 713, 715

– *atminų* 224, 321

– *aukojimo* 124, 129, 242, 246

– *aukojimo mirusiajam* 16, 20

– *gimtuvinių* 68, 70, 334, 335, 353

– *Joninių* 141, 255, 376

– *kaimo bendruomenės* 38

– *Kalėdų* 376

– *kalendoriniai* 374

– *krikštynų* 65, 66, 68, 70, 92, 96, 97, 221–224, 319–321, 333–336, 353–354

– *laidotuvių* 19, 23, 24, 38, 41, 44, 66, 85, 86, 88, 89, 224–227, 322, 323, 333, 349–352, 364–367, 552, 553, 556, 557, 560, 562, 578, 629, 636, 637

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *piršlybų* 336–340, 354–357
- *santuokos* 536, 537, 542, 543
- *šeimos* 38
- *Užgavėnių* 376, 472, 476, 477
- *Velykų* 376
- *vestuvių* 11–13, 15, 17–19, 21–23, 39, 40, 43, 44, 84, 85, 88, 104, 166, 167, 207–221, 275, 276, 308–319, 333, 340–347, 357–362, 503, 515, 569, 571, 574, 578, 625–626, 633, 634, 700
- *žynio išrinkimo* 29, 33
- taip pat *aprengimas mirusiojo, apsirengimas: jaunosios, pamergių; atsisveikinimas: su židiniu, su namais, su tėvais; dainavimas, dalijimas dovanų, draudimas: jaunajai kalbėti, liesti jaunosios vežimą, valgyti mėsą jauniesiems; gėrimas: alaus besaikis, per laidotuves; gėrimas, ieškojimas jaunosios, išėjimas jaunosios iš namų, išrinkimas merginos, pakasylos, klausinėjimas piršlio, laidojimas mirusiojo, lazda jaunosios vežimo prižiūrėtojo, linkėjimas mirusiajam, linksminimas jaunosios, metimas: į kapą pinigų, į kapą po tris saujas žemių; minėjimas mirusiojo, mokestis vestuvininkų įvažiavimo, nuliejimas dievams, pamergė, parvežimas jaunosios jaunojo pusėn, pasirengimas mirčiai, pilkapis, piršlybos, pjovimas jaučio, prausimas mirusiojo, prikeltojų, pūtimas ragelių, rauda: jaunosios, mirusiojo; raudojimas: jaunosios, mirusiojo; raudojimas, siela mirusiojo, skerstuvės, sklandymas vėlės, sodinimas mirusiojo, sudavimas lazda, sukapojimas jaunosios vežimo, susodinimas svečių, sutikimas mirties, sužadėtojų, šermenys, šmėkla, šokimas: jaunosios, pamergių; šokimas, tylėjimas jaunosios, triukšmavimas jaunosios vežimo palydovų, tvarka vestuvėse, urna, uždengimas veido šydu, užsakai, vaikymas velnių ir šmėklų, vaisės laidotuvių, valgymas: besaikis, pautelių; velnias, vežimas jaunajai vežti, žadinimas jaunosios, žvalgytuvės*
- papuošalas (-ai) 584, 595, 607, 617, → taip pat *įkapės papuošalai*
- papuošimas (-ai)
- *vežimo* 216, 316
- *žirgo* 338, 356
- taip pat *paprotys piršlybų, ženklas geras pardavimas* 143, 257, → taip pat *laiminimas pardavimo*
- pareiga (-os)
- *dievų* 84, 87
- *gyventi tik Rikojote* 29, 33
- *medžiorių* 167, 276
- *tulisonių* 158, 159, 268, 270
- *vestalių* 29, 33
- *žygenotų* 158, 268
- *žynio vestuvių* 166, 275
- *žynių* 26, 29, 33, 38, 41, 45
- taip pat *aiškinimas: tikėjimo, apeigų; apeiga, atlikimas pareigų, aukojimas, laiminimas žmonių, maldavimas dievų palankumo, nurodymas gyvenimo būdo, sprendimas ginčų, vadovavimas žmonėms, vaidilutis, žynys*
- pareigybė religinė 82
- parinkimas vardo 578, 624, 625, 632, 633
- paršas / paršelis → *kiaulė*
- parvežimas jaunosios jaunojo pusėn 19, 23, 214, 215, 314, 315, 343, 360, → taip pat *paprotys vestuvių*
- pasakojimas kilmės 179, 285, → taip pat *šventė*
- pasaulis
- *anas* 227, 323
- *mirusiųjų* 528
- taip pat *dangus*
- pasauliui (po Saulei) 198, 199, 302, → taip pat *gėrimas pasauliui*
- pasiaukojimas
- *dievams* 128, 245
- *Krivio* 128, 245
- *Prutenio* 128, 245
- *Vaidevučio* 128, 245
- pasirašymas sutarties su velniu 383
- pasirengimas mirčiai 85, 88, → taip pat *paprotys laidotuvių, sutikimas mirties*
- pasirinkimas
- *aukos* 29, 33
- *dienų* 580, 592
- *vietos* 146, 259

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- taip pat burtas, kaukučiai, mėtymas: *mėš-lo, skiedrų*
 pasirodymas
 – *moters* 116, 235
 – *sielos* 541
 → taip pat regėjimas
 pasiuntimas *į mirusiųjų šalį* 157, 268, → taip pat žygenotai
 pasiuntinys 157, 268, → taip pat žygenotai
 pasivertimas 582, 594, 710
 – *aitvaru* 383, 440, 441
 – *dievais* 552, 556
 – *meška* 552, 556
 – *šarka* 398–400, 434, 438, 440
 – *šunimi* 528
 – *vilkatu* 583, 594
 – *vilkolakiu* 379, 423, 426
 – *vilku* 383, 552, 556, 583, 594, 713–715
 → taip pat likantropija, linkėjimas *pavirsti vilkatu*, ragana, skraidymas *į qžuolą*, skridimas, velnias
 paskelbimas *įstatymų* 30, 34
 paslėpimas *kyko* 344, 360, → taip pat paprotys *vestuvių*
 pasninkavimas 119, 122, 184, 237, 240, 289
 pasveikimas 111, 232
 pašventinimas → šventinimas
 pašventintas
 – dubuo → dubuo *pašventintas*
 – indas → indas *pašventintas*
 – kaušelis → kaušelis *pašventintas*
 – samtis → samtis *pašventintas*
 – šaukštas → šaukštas *pašventintas*
 – žiedas → žiedas *pašventintas*
 patalas (-ai) 213, 313, 383, 396, 397, 401, 402, 413, 416, 417, 433, 437, → taip pat įdėjimas *kiaušinių*, išpirkimas *patalynės*, padėjimas *į patalą*, siuvimas *į patalą*
 patalynė → patalas
 Patelas (Patelo) 83, 87, → taip pat Pikulas
 Patrimpas (Padrymbo, Padrymbus, Padrym-po, Padrympus, Patrympas, Podrympo, Potrimpo, Potrympo, Potrimpus, Potrympus) 27, 28, 31, 32, 53–57, 59, 72, 73, 83, 87, 121, 124, 126, 127, 129, 130, 139, 141, 147, 152, 167, 197, 239, 242–247, 253, 255, 260, 264, 276, 300, 454, 456, 459, → taip pat aukojimas *Patrimpui*, garbinimas *Patrimpo*
 Patulas (Patollos, Potollo) 27, 31, 53–58, 83, 87, 370, → taip pat aukojimas *Patului*, buveinė *dievų*, garbinimas *Patulo*
 Pauksztlekis → rugsėjis
 paukštis (-čiai) 105, 156, 162, 172, 267, 271, 272, 280, 383, 579, 581, 592
 – *laimės* 162, 272
 – *nelaimės* 162, 272
 – *vaidų* 162, 272
 → taip pat būrimas: iš *paukščių giedojimo*, iš *paukščių skrydžio*; garbinimas *paukščių*, klyksmas *paukščių*, Lekutonys, maitinimas *paukščio*, plunksnos *paukščių*, skrydis *paukščių*, stebėjimas *paukščių*
 paukštučiai (Pauksztucie) 162, 272, → taip pat būrimas iš *paukščio skrydžio*, burtininkas, stebėjimas *paukščio skrydžio*
 pautas (páuto) 451, 452, → taip pat liejimas *pauto*, žiūrėjimas „*ant pauto*“
 pautelis (-iai) 218, 317
 – *jaučio* 104
 – *ožio* 104, 218, 317
 → taip pat paprotys *vestuvių*, valgymas *pautelių*
 pavakariai (Paludenis) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
 pavedimas *namų* 143, 257
 pavertimas *nuodais* 569, 570, 572
 pažintuvės 333, 340, 357, → taip pat paprotys *vestuvių*
 pėda *įminta* 324–326, 328, 383, 395, 396, 413, 417, 431, 432, → taip pat būrimas *pėda įminta*, ėmimas *žemės*, nešimas *į kapines*, užkasimas *pelkėje*
 pėdas
 – *javų* 127, 244
 – *šventas* 127, 244
 Pekulas → Pikulas
 pelė 174, 282
 pelėda (-os) (Iwas, Ywas) 153–155, 162, 167, 265, 266, 272, 276, 581, 592
 – *šventa* 153, 265
 → taip pat garbinimas *pelėdos*, kalbėjimas *pelėdos*, paukštis *nelaimės*, perspėjimas

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- apie nelaime*, pranašavimas: *epidemijos*, *gaisro*; rūpinimasis *pelėda*, šventinimas *pelėdos*
- pelenai 110, 130, 135, 136, 138, 139, 195, 231, 246, 250, 251, 253, 299
- *mirusiojo* 86, 89
- taip pat apžiūrėjimas *pelenų*, aukojimas, burtai, paprotys *laidotuvių*, saugojimas *pelenų*, užkasimas *pelenų*, valgymas *pelenų*
- pelkė 411, 413, 414, 415, 417, → taip pat užkasimas *pelkėje*
- perdavimas *slaptas* 173, 281
- Perdoytus → Bardaitis
- perdūrimas *krūtinės* 72, 73, → taip pat būrimas *karo sėkmės*
- pergrubiai / Pergrubrius / Perguberis / Pergubris / Pergubrius (Pergibrius, Pergubos, Pergubrii, Pergubrius, Perguberis, Pergubrii, Pergubrio) 72, 73, 104, 121, 134, 141, 142, 147, 179, 183, 193, 197, 239, 250, 255, 256, 260, 286, 289, 300, 454, 456, 459
- taip pat garbinimas: *Pergubrio*, *Pergrubrio*; šventė
- perkrikštijimas *vaikų* 671, 674, 675, 677–679
- perkūnai 451
- Perkūnas (Percuno, Percunos, Percunus, Perkunas, Perkūnas, Perkuns) 28, 32, 53–59, 61–64, 72, 73, 75, 76, 83, 87, 91, 94, 106, 111, 121, 126, 130–134, 136, 137, 140, 150, 154, 231, 239, 243, 246–251, 254, 263, 265, 451, 452, 454, 472, 476, 498–500, 507, 511, 518, 523, 560, 562, 569, 570, 573, 621, 630, 659, 660, 668, 702, → taip pat atvaizdas *Perkūno*, auka *Perkūnui*, aukojimas: *Perkūnui*, *prie ugnies ažuolo malkų*; ažuolas *Perkūno*, bijojimas *Perkūno*, buveinė *dievų*, dievaitis, dievas, garbinimas *Perkūno*, griaustinis, meldimas *Perkūno*, nulejimas *Perkūnui*, nuraminimas *Perkūno*, perkunas, sūnus *Dievo*, šaukimasis *Perkūno*, ugnis *Perkūno*
- perkunas → dievaitis / Perkūnas
- perkūnija 123, 130, 134–137, 240, 246, 249–252, → taip pat bijojimas *perkūnijos*, griau-
- dimas *perkūnijos*, nuraminimas *perkūnijos*, pykimasis *dievų*, švilpavimas
- Perkūno Kūlka → kulka *Perkūno*
- permaldavimas
- *demono*, 30, 34, 55, 58
- *dievo* 551, 555
- *šmėklos* 55, 58
- taip pat aukojimas *žynių kraujo*
- permetimas → metimas
- persikėlimas *dievo* 119, 237, → taip pat šventinimas
- persikraustymas *sielos* 583, 594
- perskėlimas *sienu* 552, 553, 556, 557, → taip pat išvaymas *vėlių*
- personažas *mitinis* 659,
- perspėjimas *apie nelaime* 155, 266
- pervėrimas *krūtinės* 125, 242, → taip pat būrimas *karo sėkmės*
- pešimas *vištos* 335, 354, → taip pat paprotys *krikštytynų*
- petys *mirusiojo* 351, 366, → taip pat uždėjimas *saujos žemių ant mirusiojo peties*
- pienas 27, 31, 138, 139, 145, 151, 167, 252, 253, 259, 263, 276, 398, 399, 435, 438, 542, 543, 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564, 714, 715, → taip pat aukojimas: *pieno*, *ant kapo*; būrimas, deginimas *pieno*, maistas *kaukučių*, maitinimas: *pienu*, *žalčio*; pylimas *pieno*
- piesta 392, 393, → taip pat pylimas *i piestą*
- pietūs (Pietus) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- pykimasis *dievų* 123, 241, → taip pat griaudimas *perkūnijos*
- pyktis 121, 239
- *Bangpūčio* 149, 262
- taip pat dievai *pykčio*
- Pikulas (Pacols, Pecols, Pecollos, Picollo, Pikollo, Pikullis, Pykullis, Pokollo) 27, 31, 55, 58, 72, 73, 82–84, 87, 121, 124, 126, 130, 131, 133, 138, 154, 239, 147, 242, 243, 246, 247, 249, 252, 260, 265, → taip pat aukojimas: *galvos gyvulių*, *galvos žmonių*, *Pikului*, *riebalų*, *taukų*, už *mirusiuosius*; bijojimas *Pikulo*, buveinė *dievų*, garbinimas *Pikulo*,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- gąsdinimas *vaikų*, Patelas, Pekulas, tarnas
Pikulo, ženklas *Pikulo*
- piliakalnis (Pilluksztis) 117, 172, 236, 280, →
taip pat kalva *supilta*, regėjimas
- pylimas
- *alaus* 170, 180, 188, 192, 204, 210, 277, 286, 293, 296, 306, 311, 339, 343, 356, 360, 551, 556, 570, 573
 - *alaus į akis* 166, 212, 275, 312, 339, 356
 - *į kaušėlį* 140, 177, 178, 180, 188, 189, 192, 194, 202, 204, 212, 254, 284–287, 293, 294, 296, 298, 304, 306, 312, 339, 356
 - *į piestą* 392, 393
 - *išperėtų žąsiukų lukštų* 403, 405
 - *į taurelę* 339, 356
 - *į ugnį* 551, 556, 570, 573
 - *kraujo* 392, 393, 404, 406, 565, 566
 - *nešvarumų* 432, 436
 - *pieno* 435, 438
 - *samčiu* 204, 210, 306, 311
 - *vandens* 166, 171, 275, 279, 401, 402, 432, 433, 436, 437, 445, 448
 - *žarijų* 391
- taip pat būrimas, paprotys: *vestuvių, piršlybų*; pranašavimas *sėkmės vestuvių*, šventė, šventinimas, udburtuliai, žvalgonis
- pilkapis (-iai) 86, 89, → taip pat paprotys *laidotuvių*
- Pilnytis / Pilnunyčius / Polunyčius (Polunyčius, Pilnunyčius) 26, 27, 31, → taip pat Pilvytis
- pilvakalbystė 123–124, 241–242
- Pilvytis (-čiai) (Pillwittus, Piluiten, Pilvittus, Pilwiten, Pilwito, Pilwitto) 121, 142, 146, 147, 168, 197, 239, 256, 259, 260, 277, 300, → taip pat kaukučionys, Pilnytis, tarnavimas *pilvyčiams*, valdymas *kaukučių*
- pinigas (-ai) 38, 39, 41, 44, 43, 85, 89, 97, 111, 138, 218, 219, 232, 252, 317, 339, 356, 584, 595, 607, 608, 611, 617, 618, 620, 626, 629, 634, 636, 644–646, 648, 650, 671, → taip pat apgėlai, aukojimas *pinigų*, dalijimas *dovanų*, dovana *jaunosios*, įkapės *pinigai*, metimas *pinigų į kapą*, *pinigų patalpose*, paprotys: *krikštynų, laidotuvių, piršlybų, vestuvių*
- Pipinas 108, 229
- pyragas (Pyrag, Piragas, Pyragen, Piragen) 218, 220, 317, 318, 336, 343, 354, 359, 360, → taip pat dovana: *jaunosios, šešiau-ninkei, vadeliotojui*
- pirkimas 143, 257, → taip pat laiminimas *pirkimo*
- pirmiena 685, 687, → taip pat aukojimas *pirmienos*
- piršlybos 38, 39, 43, 333, 336, 338, 340, 345, 354, 355, 357, 361, → taip pat paprotys: *piršlybų, vestuvių*
- piršlys (Pirszlys) 17, 21, 38, 39, 43, 208–215, 218, 309–315, 317, 337–342, 354–359, → taip pat dovanojimas *skaros*, klausinėjimas *piršlio*, meldimasis, paprotys: *piršlybų, vestuvių*; vaišinimas *piršlio*, vežimas *jaunosios*
- pirties iškūrenimas → iškūrenimas *pirties*
- pirtynos (Pirtihšchi) 702, → taip pat auka, aukojimas *pirtyje*, vaišės *kūdikui gimus*
- pirtis 570, 573, → taip pat iškūrenimas *pirties*
- Pitija (Pythia) 123, 241
- pjarkus → Griausmo dievas
- pjovimas 195, 298
- *aukos* 130, 246
 - *avies* 134, 249, 250
 - *ėriuko* 121, 196, 239, 299
 - *gaidžio* 121, 134, 147, 239, 249, 250, 260, 466
 - *gyvulio* 162, 272
 - *jaučio* 66, 68–70, 560, 562
 - *kiaulės* 134, 194, 195, 249, 297, 298
 - *ožio* 134, 194, 195, 250, 297, 298
 - *versio* 134, 203, 250, 305
 - *vištos* 134, 249
- taip pat aukojimas: *avies, ėriuko, gaidžio, gyvulio, kiaulės, vištos*; garbinimas *Pergubrio*, paprotys *laidotuvių*, šventė
- pjūtis 185, 291, → taip pat pradėtuvs *pjūtis*
- plaučiai 195, 299, → taip pat kepimas *plaučių*, valgymas *plaučių*
- plaukai 97, 216, 224, 315, 321, 397, 398, 414, 417, 435, 438, 684, 687
- *ilgi* 108, 229

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

→ taip pat aukojimas *plaukų*, dėjimas *i kaušeli plaukų*, kasimas *plaukų*, kirpimas *plaukų*, nešiojimas *ilgų plaukų*, rinkimas *plaukų*, užkasimas *pelkėje*
 pleištas 419, 420
 – *Perkūno* 702
 → taip pat akmuo *Perkūno*, belemnitas, įkalimas *pleišto*, kaukaspenis
 plėšymas *papušimų vežimo* 216, 316, → taip pat paprotys *vestuvių*
 plūdikas 662
 plunksna (-os) *paukščių* 383, 413, 414, 417, 418, → taip pat siuvinas *i patalą*
 Plutas / plutas 606, 616, → taip pat dievas, garbinimas *Pluto*, tarnavimas *Plutui*
 Plutonas (Pluto, Plutona) 27, 31, 541–543, 623, 631, → taip pat dievaitis, garbinimas *Plutono*, Ladonas
 podusz'ia → vėlė
 Pogešana (Pogia) 29, 33, → taip pat vestalė
 Pojatā → Pajauta
 pokylis → vaišės
 pokštas 117, 236
 – *dieverio* 217, 316
 – *prietaringas* 171, 279
 – *velnio* 155, 266
 → taip pat rodymas *pokštų*
 Pokulas → Pikulas
 Poluksas (Pollux) 27, 31
 Polunytis → Pilnytis
 ponas *namų* 128, 244, → taip pat viešpats
 Ponikė (Ponycke) 149, 262, → taip pat bijojimas *Ponikės*, garbinimas *Ponikės*
 požemis 83, 87, → taip pat pragaras
 pradėtuvės
 – *pjūtės* (Pradetuwe) 185, 186, 291
 – *rugiapjūtės* 105
 → taip pat šventė *rugiapjūtės pradėtuvių*
 pradžia *lauko darbų* 104, 105, → taip pat šventė *lauko darbų pradžios*
 pragaras 83, 87, → taip pat požemis
 praiewos, praiwas → stebuklas
 prakeikimas / prakeiksmas → keikimas
 pramogos 348, 364
 pranašas 155, 266, 704
 – *laimės* 162, 272
 → taip pat pelėda

pranašautojas (-ai) 10, 12, 41, 45, 159, 162, 270, 272, 642, 643, 648, 650, 663, 704, 705
 – iš *žolių* 164, 274
 → taip pat haruspikai, žolininkai, žvaigždžiūronys
 pranašavimas (-ai) 16, 20, 42, 45, 46, 92, 130, 136, 137, 156, 161, 162, 166, 173, 246, 251, 252, 267, 271, 272, 275 280, 528, 640, 641, 643, 662, 663, 671, 674, 675, 704
 – *amžiaus* 581, 593
 – *čigonų* 38, 42, 45
 – *epidemijos* 581, 592
 – *gaisro* 581, 592
 – iš *amuleto* 163, 273
 – iš *blužnies kiaulės* 162, 272
 – iš *eisenos žvėrių* 174, 281
 – iš *elgesio žvėrių* 174, 281
 – iš *kepenų kiaulės* 162, 272
 – iš *klyksmo paukščių* 172, 280, 581, 592, 593
 – iš *rankos* 92
 – iš *sapno* (-ų) 166, 169, 275, 277, 278
 – iš *skrydžio paukščių* 172, 280
 – iš *sutikto gyvūno* 581, 582, 593
 – iš *sutikto žmogaus* 581, 582, 593
 – iš *vidurių* 162, 272
 – iš *ženklų* (-ų) 160, 163, 166, 270, 273, 275
 – iš *žvaigždžių* 159, 270
 – iš *žvėrių laukinių* 174, 281
 – *metant pagaliukus* 324, 325, 327
 – *mirties* 528, 581, 592
 – *nekaltybės* 162, 272
 – *nelaimės* 581, 582, 593
 – *pasveikimo* 541–543
 – *sėkmės vestuvių* 166, 167, 275, 276
 – *su stikline* 164, 274
 – *svečių* 581, 592, 593
 → taip pat aukojimas, haruspikai, kraujučiai, lekutonys, maišymas: *taukų ir aliejų su suodžiais*; oronys, seitonys, taukučiai, viduronys, žvalgonys, žvėručiai
 pranašystė (-ės) 508, 509, 520, 521, 672, 673
 pranešimas *apie Kruwe* 157, 268
 praskleidimas *ąžuolo uždangos* 28, 32
 prašymas
 – *Dievo* 181, 183, 184, 200, 287, 289, 303
 – *dievų* 113, 233

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *malonės* 152, 264
– *vėlės* 552, 556
prausimas
– *mirusiojo* 85, 89, 225, 322, 350, 365
– *rankų* 226, 323
– *upėje* 117, 236
→ taip pat *malonė dievo*, paprotys *laidotuvių*, vienaakiai
prekyba 121, 239, → taip pat dievai
Priblindums → *prieblanda*
pribuvėja (Pribuweje) 221–223, 319–321, 335, 354, → taip pat gėrimas, užmušimas *vištos*
pydaržė 105
prieauglis *gyvulių* 148, 260, → taip pat aukojimas *prieauglio gyvulių*, valgymas *prieauglio gyvulių*
prieblanda (Priblindums) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
priešas 72, 73, 128, 245
– *piktasis* 664
→ taip pat aukojimas *priešo*, būrimas *karo sėkmės*, deginimas *priešo*, perdūrimas *krūtinės*, velnias
priešpiečiai (Puspietus) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
prietaras (-ai) 16, 20, 30, 34, 106, 115, 125, 127, 137, 163, 168, 179, 196, 200, 203, 207, 212, 234, 242, 244, 251, 272, 276, 285, 286, 299, 303, 305, 308, 312, 324, 325, 331–333, 350, 365, 374, 383, 467, 468, 485, 486, 492, 494–496, 504, 507, 513, 516, 519, 525, 545, 549, 553, 557, 558, 560, 562, 565–567, 569, 570, 572, 575–581, 583–586, 588, 591–597, 599, 601, 611, 620, 624, 628, 633, 636, 638, 641, 643, 660, 675, 676, → taip pat pokštas *prietaringas*
prietėmis (Prietemis) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
prievolė *pirmojo dūrio* 157, 268, → taip pat žygenotai
prikeltuvės 15, → taip pat paprotys *vestuvių*
prikimšimas
– *burtų* 412, 416
– *gaurų* 414, 418
– *mazgų* 412, 416
– *šaknų* 414, 418
→ taip pat būrimas
pririšimas
– *amuleto* 163, 273, 325
– *ženklų* 163, 273
– *žolių* 141, 255, 325–327, 338, 356
→ taip pat gydymas, paprotys *piršlybų*, prašavimas: iš *amuleto*, iš *ženklų*; seitonys, zekininkas
prisiekimas 695, → taip pat dievagojimas
pristatymas *stabui* 130, 246, → taip pat aukojimas: *žmogaus*, *gyvulio*
prižiūrėjimas *žalčių* 167, 276, → taip pat žaltonys, garbinimas *Patrimpo*
prižiūrėtojas *jaunosios vežimo* 18, 22, → taip pat lazda *jaunosios vežimo prižiūrėtojo*, paprotys *vestuvių*
protas *dievų* 55, 59, → taip pat Krivaitis, Krivis, Krivių krivaitis
Prutenis (Bruteno, Brudenus, Prutenus) 28, 32, 54, 58, 128, 245, 526, → taip pat Brutenis, deginimas *Prutenio*, garbinimas *Prutenio*, pasiaukojimas: *Prutenio*, *dievams*; Svaibratas
psichotropija 609, 618, → taip pat maitinimas *vėlių*
Puhkis → aitvaras / slibinas
Puyttweisdīs → putonys
pūkis (-iai) (Puke) 578, 579, 606, 607, 616, 617, → taip pat aitvaras, dievaitis, girdymas *pūkio*, maitinimas *pūkio*, nešėjas *turtų*
puodas *uždengtas javų pėdu* 55, 59, → taip pat aukojimas *žalčio*
puokštė 186, 291, 338, 356
– *rūtų* 208, 209, 309, 310
→ taip pat dovana, paprotys *piršlybų*, ženklas *jaunosios*
puolimas *moterų* 147, 260, → taip pat nykštukai
puošimas *kaspinais* 700, → taip pat šventimas
puošimasis *rūtomis* 18, 22, → taip pat paprotys *vestuvių*
puota / puotavimas 29, 33, 151, 196, 263, 299, 466, 468, 493, 495, 560, 562, 583, 594

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *jaunosios* 84, 88
- *kapinėse* 481, 482, 485, 486
- *vėlėms* 629, 637
- taip pat deginimas *puotos likučių*, paprotys *žynio išrinkimo*, šventė, vaisės *vėlių*, valgymas *kiaulės*
- pupos 138, 252, → taip pat aukojimas *pupų*
- pūras 188, 189, 192, 202, 204, 293, 294, 296, 304–306, → taip pat šventė, šventinimas
- pusdievis 168, 277, → taip pat kaukučiai
- Puspietys → priešpiečiai
- pusrutis (Pusritis) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- pustyklė 383, 386, 387, → taip pat trynimas *krūtų*
- pustony (Pustones) 157, 163, 267, 272, 273, → taip pat burtininkas, gydymas *žaizdų*, kastravimas: *arklių*, *bulių*, *ožių*; pūtimas, vaidila, vaidilutis
- pušis 507, 519, → taip pat malkos *pušinės*
- Puškaitis (Pusciaitis, Pusczaitis, Puskaitis, Puskaitis, Puskaito, Puskaitos, Puskaitus) 121, 142, 144, 145, 239, 256–258
- puta (-os) 170, 173, 208, 278, 281, 309, 451
- *alaus* 159–161, 166, 170, 270, 271, 275, 278, 325–327, 454, 640, 641, 643, 646, 648, 650, 671, 675, 676
- *vandens* 164, 273
- taip pat aiškinimas *putų*, būrimas: iš *alaus putų*, iš *putų*; latakėlis *alaus putoje*, stebėjimas *alaus putų*, ženklas: *alaus putų*, *putos vandens*
- pūtėjas *druskos* → druskapūtys
- pūtimas 163, 272, 273, 326, 327, 663
- *i avilį* 205, 206, 307
- *druskos* 640, 641, 643
- *ragelių* 19, 23
- taip pat būrimas iš *druskos pūtimo*, gydymas *žaizdų*, leidimas *dvasios (kvapo)*, paprotys *vestuvių*, šventinimas, valdymas *dievų*
- putojanti taurė → taurė *putojanti*
- putonys/putveizda (-os) (Puttones, Puttonis, Puttons, putveizda, Putveizdis, Puytweisdis) 75, 77, 97, 105, 159, 161, 170, 270, 271, 278, 326, 327, → taip pat aiškintojas

ženklų, būrimas iš *alaus putų*, burtininkas, meldimasis, stebėjimas *alaus putų*, vaidilutis, ženklas *alaus putų*

- ragana (Laume, raganį, Rágana, Raggana, žyne) 75–77, 91, 95, 98, 99, 123, 241, 379–383, 393–396, 400, 401, 404, 407–409, 411, 414, 415, 417, 422–427, 432, 436, 445, 446, 447–449, 473, 483, 577, 658, 663, 670, 699, 703, 704, → taip pat būrimas, burtininkas, dvasia *raganos*, grasinimas, laumė, pasivertimas: *vilkolakiu*, *vilku*, *aitvaru*, *šarka*; prakeikimas, skraidymas, skridimas, sueiga, žynė
- raganavimas 150, 263, 379–383, 388, 389, 392–394, 398, 399, 403, 405, 407–410, 414, 418, 420, 424, 426, 427, 432, 435, 436, 439–441, 443–450, 483, 492, 494, 678, 679
- raganius (-iai) 379, 383, 388, 389, 398, 399, 411, 415, 445, 446, 447, 448
- *vyriausiasis* 444, 446, 447, 449
- ragas (lituo, lituus) 61–64
- *gausybės* (Cornu Copiae) 147, 206, 260, 308
- *ožio* 120, 238
- taip pat kilmė *Lietuvos vardo*, smilkymas *ožio rago*
- ragavimas
- *maisto* 152, 264
- *valgių* 167, 276
- taip pat ženklas: *geras*, *nelaimės*, *sėkmės*
- ragelis (-iai) 19, 23, → taip pat paprotys *vestuvių*, pūtimas *ragelių*
- Raggana → laumė / ragana
- rakas → likimas
- ramunėlės 205, 307, → taip pat rūkymas *avilio*
- ranka (-os) 38, 98, 185, 186, 189–194, 226, 291, 294–298, 323, 383, 413, 414, 417, 418
- *dešinė* 178, 285
- taip pat būrimas iš *rankos*, figūrėlė *rankos*, laikymas *rankoje kaušelio*, padavimas *rankos dešinės*, prausimas *rankų*, siuvinimas *i patalą*
- rankšluostis (-čiai) 39, 43, 216, 217, 220, 315, 316, 318, 338, 344, 346, 356, 360, 362
- *baltas* 152, 201, 226, 264, 303, 323

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- taip pat dalijimas *dovanų*, dovana *jaunosios*, dovana, įkurtuvės, maitinimas *žalčio*, paprotys: *vestuvių*, *laidotuvių*, *piršlybų*
rasa 383, 446, 448, 449, → taip pat rinkimas *rasos*
rašymas → skynimas
ratas 18, 22, 184, 185, 191, 193, 195, 199, 201, 202, 210, 211, 290, 291, 295, 297, 298, 302, 304, 305, 311, → taip pat gėrimas *ratu*, paprotys *vestuvių*, šokimas *jaunosios ir pamergių*
ratilai *akmenų* 171, 279, → taip pat būrimas *sėkmės*
rauda (-os) 367, 507, 519
– *jaunosios* 18, 22, 84, 85, 88, 104, 214, 314
– *laidotuvių* 67–70, 85, 89, 104, 226, 322, 323, 334, 351, 365, 366
→ taip pat paprotys: *laidotuvių*, *vestuvių*
raudojimas 15, 19, 23, 66–70, 82, 84, 85, 88, 89, 349, 364, 704, → taip pat paprotys: *laidotuvių*, *vestuvių*
Raugpatis (Raugupatis) 148, 261
regėjimas 117, 118, 173, 236, 281, → taip pat krivis, pasirodymas *moters*, piliakalnis
relikvija *šventa* 128, 244, → taip pat skruz-dėlynas
rentlazdė 661, 694
ridikai *šventi* 703, → taip pat krienas
ridinėjimas *kiaušinių* 349, 364
riebalai 55, 58, 172, 280, 422, 425, 550, 552–554, 557, 564, 566, 567, → taip pat aukojimas: *riebalų*, *Pikului*, *Patului*, *Pokului*; deginimas *riebalų*, ištepimas *riebalais*, tepimas *ant nago riebalių arba aliejaus*
Rikojotas (Rickojith, Rikaioth, Rikjothana, Rikjoth, Rykaioth) 27–29, 31–33, 54, 55, 57, 58, 110, 230, → taip pat aukojimas
Rikojote, pareiga *gyventi tik Rikojote*, *vietakulto*
Ringaudas (Ringold) 506, 517–518
Rinkimas
– *plaukų* 397–398
– *rasos* 383, 446, 448, 449
– *samanų* 445, 448
– *vaidilučio* 174, 282
– *vaistažolių* 76
– *žiedų rugių* 440, 441
→ taip pat apeigos *rinkimo*, būrimas, kupoliavimas
rištuvas *kelnų* 217, 316, → taip pat dovana *jaunosios*
rytas (Ritas) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
ritualas (-ai) 106, 548, → taip pat atlikimas *ritualių*
rodymas
– *aukos* 126, 243
– *pokštų* 117, 236
→ taip pat dievai, garbinimas *dievų*
rodynos (Rodinas, rodinos, Rodynes, Rudinos) 48, 49, 51, 221, 319, 335, 353, → taip pat šventė *rodynų*
Roggas 108, 229, → taip pat milžinas
Rombotha Krauszis → kriaušė *rumbuota*
Romovė (Roma nova, Romane, Romano-va, Rombhowas, Rombhowe, Rombiu, Rombothi, Romiu, Rommowa, Romnove, Romove, Romow, Romowe) 54, 57, 109–111, 117, 121, 126, 129, 157, 161, 168, 185, 230–232, 236, 239, 244–245, 268, 271, 276, 291, 330–331, 504, 508, 515, 516, 519, 526, → taip pat apeiga, buveinė *Krivių krivaičio*, dievai, Kruwe, kūrenimas *ugnies*, Romuva, susirinkimas *Romovėje*, trys, vieta *kulto*
Romuva (Romnove) 110, 231, 503, 515, → taip pat Romovė
rudenės 493, 495, → taip pat Ilgės
rudens šventė → šventė *rudens*
Rudinos → rodynos
ruduo 142, 255, 527, 603, 613
– *santuokos sudarymo metas* 9, 11, 13, 40, 44
→ taip pat maitinimas *vėlių*, šventė: *Kurkos, šunų*; Visų Šventųjų diena
rugiai 138, 196, 252, 291, 404, 406, 440, 441, → taip pat aukojimas *rugių*, bėgiojimas *po rugius*, sauja *rugių paskutinė*, žiedai *rugių rugiapjūtė* 105, 184, 185, 290, 291, → taip pat pabaigtuvės *rugiapjūtės*, pradėtuvės *rugiapjūtės*, šventė: *rugiapjūtės*, *rugiapjūtės pabaigtuvių*, *rugiapjūtės pradėtuvių*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

rugių žiedai → žiedai *rugių*
 rugpjūtis / šilų mėnuo / Wisjauwis (Augustus, Leepu, Sunnu-Mānes, Zillomenuo) 176, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
 rugsėjis/Rūjos mėnuo/Paukštlekis (Paukszt-lekis, September, Sillu Mānes, Wāssellu-Mānes) 176, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
 Rūjos menuo → rugsėjis
 rūkymas *avilio* 205, 307
 rumbuota eglė → eglė *rumbuota*
 rūpinimasis
 – briedžiu 167, 276
 – pelėda 167, 276
 rupūžė (-ės) 154, 174, 265, 282, 435, 439, 383, → taip pat bėgimas *šalin*, įžadas: *ne-užmušti rupūžės, užauginti rupūžę; kasimas rupūžės, užkasimas rupūžės*
 rūta (-os) 18, 22, 208–210, 215, 309–311, 313–315, 339, 341, 356, 358, → taip pat lazda *jaunosios vežimo prižiūrėtojo*, lazda: *beržo su rūtų puokšte, lazdyno su rūtų puokšte, su rūtomis; paprotys vestuvių, pasipuošimas rūtomis, stiebas lazdyno su rūtų puokšte, užsidėjimas rūtų, vainikas rūtų*
 Sacerdos Idolorum → tarnas *stabų*
 Sacerdos → žynys
 Šahles-puščlis / Šahl-puhtähja → druska-pūtys
 Saimas (Samas, Saymo, Zamo)(Vaidevučio sūnus) 493, 496, 497
 Sājaß-Mānes → gegužė
 sąjunga su *velniu* 379
 sakai 127, 244
 – skruzdėlių 127, 244
 → taip pat smilkalai
 sakalas 507, 519, → taip pat įkapės *sakalas*
 saktė 106, 498
 Salktis / Saltis → gyvatė / žaltys
 Sallas-Mānes → lapkritis
 samanos 445, 448, → taip pat rinkimas *samanų*

sambariai (Samborios, sobar) 105, 186, 198, 203, 291, 301, 305, 578, 579, 604, 614, → taip pat šventė *sambarių*
 Samolsinas (Samolsin) 107, 228, → taip pat išėjimas į *Samolsiną*
 samtis (Samtis) 66, 68, 70, 105, 188, 204, 210, 223, 293, 306, 311, 320, 335, 354
 – pašventintas 188, 293
 → taip pat paprotys *krikštytynų*, pylimas *samčiu*, sėmimas *alaus*, užmušimas: *vištos, gaidžio*
 sandėlys 146, 259, → taip pat buveinė *kaukučių*
 santuoka 167, 276, 535, 543, 625, 633, 641, 642, 660, 699, → taip pat laiminimas *Dievo*, vestuvės
 sapnas (-ai) 66, 68, 70, 166, 169, 173, 275, 277, 278, 281, 508, 520, → taip pat aiškinimas *sapnų*, aiškintojas *sapnų*, kalbėjimas *dievų sapne*, pranašavimas: iš *sapnų, sėkmės vestuvių*
 sapnavimas 169, 277
 – vėlės 66, 68, 70
 → taip pat dovana *Dievo*
 sapnonys (Sapnonei, Sapnones) 157, 169, 267, 268, 277, → taip pat aiškintojas *sapnų*, burtininkas, kalbėjimas *dievų sapne*, laiminimas *žmonių*, meldimasis, pranašavimas iš *sapno*, sapnavimas, sapnuotoja, vaidilutis
 sapnuotoja (-ai) 169, 173, 277, 280, → taip pat moteris, sapnonys
 sargas
 – mirusiųjų pasaulio 528
 – žemės 528
 → taip pat šuo
 Sārßnuß-Mānes → kovas
 Saturnas (Saturnus) 27, 31, 84, 87, 623, 631, → taip pat dievaitis, garbinimas *Saturno*
 saugojimas
 – namų ugnies 150, 262
 – nuo ugnies 148, 261
 – pelenų 130, 246
 – ugnies 27, 28, 31, 32, 55, 58, 131, 214, 247, 314

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

→ taip pat Kibirkščių Tarėjas, užkalbėtojas
žiezirbų
sauja
– *rugių paskutinė* 186, 291
– *žemių* 351, 366
→ taip pat puokštė, uždėjimas *saujos žemių*
ant mirusiojo peties
saulašarės 205, 206, 307, → taip pat leidimas
spiečiaus į avilį, rūkymas *avilio*
saulė (Jaula, Saule) 27, 31, 72, 73, 148, 149,
154, 172, 180, 261, 265, 330, 332, 472, 476,
542–544, 568, 569, 572, 621, 630, 667, →
taip pat dievinimas *saulės*, garbinimas
Saulės, laikymas *prieš saulę*, sėmimas *vanden*
prieš saulę, skyrimas *saulės*, šlaksty-
masis *prieš Saulę*, tarnavimas *Saulei*
saulėtekis 122, 240, → taip pat metas *apeigų*
saisis / vasaris (Januaris, Seemaß-Mānes,
Wasaris) 175, 283, 622, 631, → taip pat
skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
saisis → gruodis
sausuoliai 28, 32, → taip pat ugnis *sausuolių*
Sczericzius → Šeryčius
sėdėjimas 211, 312
Seedu-Mānes → birželis
Seemaß-Mānes → saisis
seilės 172, 280, → taip pat figūra iš *seilių*
seitonys (Seitones) 157, 163, 171, 267, 273,
279, 325, → taip pat burtininkas, prana-
šavimas: iš *ženklų*, iš *amuleto*; pririšimas:
ženklų, amuleto; vaidilutis
seklyčia 220, 318
sėkmė vestuvių 166, 275, → taip pat prana-
šavimas *sėkmės vestuvių*
sekta
– *dvasinė* 117, 236
– *šventa* 117, 236
→ taip pat tarnas *Dievo*
Semeluksztis → Žemeliukas
semenis (Semenis) → birželis
sėmimas
– *alaus* 188, 293
– *vandens prieš saulę* 172, 280
→ taip pat būrimas
Semlicka 609, 618, → taip pat Vėlių laikas

Semlicka-Mānes → spalvis
September → rugsėjis
sermėga 383, 442, 444, → taip pat išvertimas
sermėgos
sesuo
– *jaunojo* 216, 217, 315, 316
– *jaunosios* 212, 313
→ taip pat moša, šokimas, vedimas į *klėtį*
sidabras 584, 595, 607, 617, 629, 636, → taip
pat įkapės *sidabras*
siela (Dwałfcha, Dwehlfjele) 67, 69, 225, 227,
322, 323, 541–543, 552, 553, 556, 557, 560,
562, 583, 594, 662, 664, 695, → taip pat
deginimas *malkų*, dvasia, meldimasis, pa-
protys *laidotuvių*, pasirodymas *sielos*, per-
sikraustymas *sielos*, šildymas *sielos*, sklan-
dymas *sielos mirusiojo*, skridimas *sielos*
sietas (Sietas) 163, 176, 273, 283, → taip pat
skaičiavimas *laiko*, sukimas *sieto*
Sietynas 176, 283
sietonys (Sietones, Seitonones) 157, 163, 171,
267, 273, 279, → taip pat burtininkas, su-
kimas *sieto*, vaidila, vaidilutis
Sigalionas (Sigalion) 18, 23, 24
Sillu-Mānes → rugsėjis
Silvanas (Sylvanus) 148, 260
simbolis *stabmeldystės* 56, 59, → taip pat
ąžuolas
siūlas (-ai) 65, 67, 69, 85, 89, 403, 405, 408,
409, 423, 426, 584, 595, 678, 679, → taip
pat įkapės *siūlai*, siuvimas *siūlą*, sukimas
siūlą apie stulpą, vyniojimas *siūlą*
siuvimas
– *į patalą* 383, 413, 416, 417
– *siūlą* 423, 426
→ taip pat būrimas
skaičiavimas
– *laiko* 176, 177, 283, 284
– *metų eigos* 176, 283
– *metų* (amžiaus) 176, 177, 283
skaistybė *jaunosios* 166, 275, → taip pat krau-
jučiai
Skalsa (Skalsa) 106, 142, 147, 206, 256, 260,
308, → taip pat garbinimas *Skalsos*, lai-
minimas *namų*, ragas *gausybės*, šventė
Skalsos

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

skalsintojas 528, → taip pat šuo
 skara 85, 89, 212, 218, 312, 317, 338, 342, 356,
 359, 384, 401, 402, 431, 432, → taip pat bū-
 rimas, dovanojimas *skaros*, įkapės *skara*,
 merkimas *skaros*, nuometas, sudėjimas *i*
skarelę, uždengimas *veido skara*
 skelbimas *mirusiojo būklės* 158, 269, → taip
 pat tulisonys
 skepeta 350, 365, 411, 415, → taip pat įkapės
skepeta, skara, užkasimas *pelkėje*
 skerdimas → pjovimas
 skerstuvis (Skerstuwes) 39, 43, 195, 298,
 299, → taip pat paprotys *vestuvių*, šventė
skerstuvių
 skiautė (-ės) *audinio* 111, 232, → taip pat au-
 kojimas *audinio skiaučių*
 skiedros 146, 259, → taip pat mėtymas *skied-*
rų, pasirinkimas *vietos*
 skylė *tarp liepos šakų* 68, 70, → taip pat ola
 skynimas *želmėnų* 444, 447, → taip pat bū-
 rimas
 skyrimas
 – *arklių baltų* 154, 265
 – *arklių juodų* 154, 265
 – *aukos* 122, 240
 – *briedžio*, 154, 265
 – *dievams* 154, 265
 – *mėnulio* 154, 265
 – *saulės* 154, 265
 – *žvaigždžių* 154, 265
 skirstymas
 – *laiko* 175, 282, 622, 623, 631, 632
 – *mėnesių pagal mėnulį* 175, 176, 282, 283
 sklandymas
 – *vėlės* 66
 – *sielos mirusiojo* 67, 69
 → taip pat paprotys *laidotuvių*
 skolinimas 433, 437, → taip pat būrimas
 skraidymas *i ažuolą* 398–400, → taip pat pa-
 sivertimas *šarka*
 skrandis *veršio* 392–394, → taip pat būrimas,
 įvyniojimas *i drobę*
 skriaudiko baudimas → baudimas *skriaud-*
diko
 skrybėlė 215, 314, → taip pat uždėjimas
skrybėlės

skridimas 383, 434, 438, 440, 446, 449
 – *sielos* 542, 543
 → taip pat pranašavimas *pasveikimo*, ragana
 skrydis *paukščių* 162, 172, 271, 272, 280, →
 taip pat būrimas iš *skrydžio paukščio*, pra-
 našavimas iš *skrydžio paukščių*
 skrynja 213, 313, → taip pat kubilas *jau-*
nosios
 skroblas (-ai) 139, 253, → taip pat malka
skroblo
 skruzdėlynas *šventas* 127, 128, 244, → taip
 pat draudimas *liesti skruzdėlyną*, relikvija
šventa
 slenkstis 210, 223, 311, 320, → taip pat
 draudimas *liesti slenkstį ir staktą*, lietimas
slenksčio
 slibinas 660, 664, 702, → taip pat aitvaras,
 pūkis, smakas
 slogintojis / slogutis 76, 109, 229, 492, 495,
 658–660, 662, 670, 690, → taip pat aitva-
 ras, Lėtonas
 smagstymas *ant tvoros* 582, 593
 smakas (Smákas) 91, 94
 smeigimas *kalavijo* 626, 634, → taip pat pa-
 protys *vestuvių*
 smerkimas 126, 243, → taip pat auka *smer-*
kiamoji
 Smertis / smertis / smertis 77, 91, 488–489, →
 taip pat mirtis
 smilkalai 28, 32, 55, 59, 125, 127, 128, 243,
 244, 587, 598, → taip pat aukojimas *smil-*
kalų, deginimas *smilkalų*, garbinimas
Patrimpo, išvarymas *vaiduoklių*, sakai
skruzdėlių, smilkymas *smilkalais*, stebėji-
 mas *kvapo*
 smilkymas
 – *smilkalais* 28, 32, 127, 244
 – *ožio rago* 120, 238
 → taip pat garbinimas *Patrimpo*
 smuikas 347, 363
 snukis 194, 298, → taip pat braukymas *per*
snukį
 sobar → sambariai
 sodas (-ai) 549, → taip pat globėjas *sodų*
 sodinimas
 – *marčios* 217, 316

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *mirusiojo* 85, 89, 225, 322
 – *svečių* 17, 21
 → taip pat paprotys *vestuvių*
solidas (-ai) 550, 552, 553, 555–557, 560, 562, → taip pat aukojimas: *solidų*, *Ūsiniui*; deginimas *solidų*
Sopókle → *sūpuoklės*
sostas dievų 110, 230, → taip pat *ąžuolas su- augusiomis šakomis*
spalis / *lapkristis* (Oktober, Semlicka-Mānes, Wālla-Mānes) 176, 283, 623, 632, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
spalva
 – *mėlyna* 148, 261
 – *žalia* 148, 261
 → taip pat *Meletėlė*, *Srutis*
spaudimas prie žemės 199, 302, → taip pat *šventė*
spėjikas ateities 662
spėjimas ateities 659, 662, 705, → taip pat būrimas, pranašavimas *iš klyksmo paukščių*
Spera (*Sperae*) 501, 504, 516, → taip pat kultas *Spėros*
spiečius 206, 307, → taip pat leidimas *spiečiaus į avilį*, šventinimas *spiečiaus*
spjovimas į vandenį 172, 280, → taip pat būrimas
sprendimas ginčų 30, 34, → taip pat pareiga *žynių*
Srutis (*Srutis*) 148, 261
stabas (-ai) 27, 28, 31, 32, 53–58, 110, 140, 157, 230, 254, 267, 492, 494, 495, 504, 512, 516, 524, 575, 576, 610, 611, 620, 638, 639
 – *vyriausiasis* 54, 57
 → taip pat aukojimas *stabams*, garbinimas *stabo*, kultas *stabo*, tarnas *stabų*, tarnavimas *stabams*, trejybė *stabų*
stabmeldys (-džiai) 54, 57, 72, 73, 116, 143, 235, 256, 257, 549, 551, 552, 554–556, 602, 603, 610, 613, 619, 622, 631, 642, 643, 661, 692
stabmeldystė 16, 20, 27, 30, 31, 34, 53, 54, 56–59, 84, 88, 109, 110, 114, 117, 119, 122, 125, 133, 137, 151, 230, 231, 233, 236, 237, 240, 242, 249, 251, 263, 325, 327, 330, 331, 481, 493, 495, 535–537, 547, 548, 550, 553, 554, 557, 560–562, 565, 566, 577–580, 583–586, 591, 592, 594–597, 601–603, 605, 609–611, 612, 613, 615, 619–621, 628, 630, 636, 641–647, 649, 651, 652, 659–661, 671–675, 678–687, 689, 692, 711, 712, 715, → taip pat simbolis *stabmeldystės*
stakta 210, 223, 311, 320, → taip pat draudimas *liesti slenkstį ir staktą*, lietimas *staktos*
stalas 343, 359, → taip pat vedimas *aplinsk stalą*
statyba namo 125, 242, → taip pat būrimas *statybos namo*
statinė alaus 220, 318, → taip pat nešimas *alaus statinės*
statula (-os) 472, 504, 505, 516, 517
 – *Kurkos* 140 255
 → taip pat garbinimas *statulos*
stebėjimas
 – *alaus putų* 159, 161, 270, 271
 – *aukojimo metu* 125, 242
 – *dūmų* 125, 161, 243, 271
 – *klyksmo paukščių* 162, 271, 272
 – *kvapo aukojamų dalykų* 125, 243
 – *liejamo vaško* 160, 271, 272
 – *liepsnos* 161, 271
 – *oro* 161, 271
 – *paukščio skrydžio* 162, 271, 272
 – *paukščių* 162, 271
 – *ugnies* 125, 243
 – *vėjo* 163, 273
 – *žvaigždžių* 162, 271
 → taip pat aukojimas, dūmonys, lekutonys, pranašavimas, vėjonys, žvaigždžiūronys, žvakonys
stebukladaris (-iai) 117, 236, 692, 693, → taip pat vaidila, vaidilutė
stebuklas 98, 115, 173, 235, 281, 473, 474, 499, 500, 663, 692, 693
stebuklingi dalykai → dalykai *stebuklingi*
stiebas lazdyno su rūtų puokšte 208, 309, → taip pat *piršlys*
stiklinė 164, 274, → taip pat *dvasia namų*, pranašavimas *su stikline*
stiklioriai (*Stiklorei*) 164, 274, → taip pat *aiškintojas ženklų*, pranašavimas *su stikline*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- stirna 174, 282
stovykla → stulpas
strėlė (-ės) 125, 242, 507, 519, → taip pat
būrimas *karo sėkmės, dėklas su strėlėmis, šaudymas strėlėmis*
stulpas (Jtūpu) 403, 405, 472, 539–540
– *pagoniško dievo* (Jtūpas pagonijko Dievo, weydas, žinklas pignonu Dievo) 472, 474
→ taip pat garbintojas *stulpo*, sukimas *siūlų apie stulpą*
stuomuo (Stomene, Stomenis) 220, 318, 343, 344, 346, 360, 362, → taip pat dovana: *va-deliotojui, jaunosios*
Suaixtix → Svaikstikas
suaugimas *qžuolo šakų* 109–111, 230, 231
sudavimas *dievams* 154, 265
sudavimas *lazda* 18, 22, → taip pat *lazda jaunosios vežimo prižiūrėtojo*, paprotys *vestuvių*
sudėjimas *į skarelę* 431, 432, → taip pat bū-rimas
suėdimas
– *duonos* 199, 302
– *kaulų* 190, 193, 195, 203, 222, 294, 297, 298, 305, 320
→ taip pat šventinimas, šventė
sueiga 123, 241, → taip pat burtininkas, ra-gana
sugultuvės 10–13, 17, 19, 21, 23, → taip pat vaišės *sugultuvių*
Suintorogus → Šventaragis / Šventaragio slėnis
sukapojimas *jaunosios vežimo* 19, 23, 344, 360, → taip pat paprotys *vestuvių*
sukimas *sieto* 163, 273, → taip pat sietonys
sukimas *siūlų apie stulpą* 403, 405, → taip pat būrimas
suknia 397, 398, → taip pat būrimas
sukvietimas
– *žmonių* 151, 263
– *žalčių* 151, 263
→ taip pat ženklas *sukvietimo žmonių*
Sullu-Mānes → balandis
sultekis (Sultekis) → gegužė
Sunnū-Mānes → rugpjūtis
sūnus *Dievo* 76, 134, 250, → taip pat Perkūnas
suodžiai 164, 172, 274, 280, → taip pat bars-tymas *suodžiais*, maišymas *taukų ir aliejų su suodžiais*
sūpuoklės (Sopókle) 348, 364
surinkimas *kraujo* 194, 203, 298, 305, → taip pat aukojimas: *ožio, veršio*
sūris 146, 259, 550, 552, 554, 555, 557, 560, 562, 564, → taip pat aukojimas: *sūrio, Mar-šui*; deginimas *sūrio*, vaišinimas *kaukučių*
susigėrimas 212, 312
susilaikymas *nuo moterų* 122, 240
susirinkimas *Romovėje* 157, 268
susukimas
– *javuose* 383
– *lėlės* 430, 431
→ taip pat būrimas
sutarimas *vestuvių laiko* 213, 313
sutartis *su velniu* 383, 412, 415, → taip pat pasirašymas *sutarties su velniu*
sutartuvės 10, 38, 660
suteršimas 663, → taip pat atėmimas iš *Dievo*
sutikimas *mirties* 85, 88, → taip pat paprotys *laidotuvių*, pasirengimas *mirčiai*
sutuoktinis (-ė, -iai) 660
sutuoktuvės → vestuvės
sužadėtiniai 212, 312
sužadėtuvės 10–13, 38–40, 43, 44, 46, 166, 207, 212, 275, 308, 312, 333, 339, 340, 345, 346, 356, 357, 361, 362, → taip pat dery-bos, gėrimas, paprotys: *piršlybų, vestuvių*; susigėrimas, sužieduotuvės, užgertuvės, vaišės *sužadėtuvių*, žvalgai, žvalgavimas, žvalgytuvės
sužėrimas *ugnies* 150, 262, → taip pat ug-niavietė
sužieduotuvės 333, → taip pat sužadėtuvės
Svaibratas (Ischwanbrato, Iszwambrato, Swaybratus) 28, 32, 53, 54, 56, 57, 72, 73, 121, 239, → taip pat garbinimas *Svaibrato*, Prutenis
Svaikstikas (Suaixtix, Sweigksduks, Sweigs-dukkas, Sweixtigx, Sweixtigx) 27, 31, 142, 143, 149, 256, 257, 261, → taip pat gar-binimas *Svaikstiko*, valdovas *žvaigždžių*, Žvaigždukas

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

svečias (Swetzas) 338, 355, → taip pat piršlys
sveikinimas *mirusiojo* 571, 573
sveitingumas 462–464
sviestas 146, 259, 550, 552, 554, 555, 557, 560,
562, 564, → taip pat aukojimas: *sviesto*,
Maršui; deginimas *sviesto*, vaišinimas
kaukučių
svirplys (-iai) 15, 16, 20, → taip pat kerštas
svirplio, pagarba *svirpliui*
svogūnas 587, 598, → taip pat atbaidymas:
vaiduoklių, *velnio*
svotas (-ai) (Swoten) 221, 319
Swaybratus → Svaibratas
Swalgus → žvalgai
Swätzu-Mānes → vasaris
Sweigksduks / Sweigsdukkas → Svaiks-
tikas
Sweigsdunoka 143, 257, → taip pat deivė
Sweixtigx / Sweixtix → Svaikstikas
Swenty Ponike 85, 88, → taip pat atsisveiki-
nimas *su židiniu*, paprotys *vestuvių*, rauda
jaunosios, ugnis *šventoji*
Szala rutele → Žalia rūtelė
Szemyne → Žemynė
Szermines → šerminys
Szeszauninka → šešiauninkė
Sžetonas → Velinas
Szynys → žynys
Szlotrazys → Šluotražis
Szullinnijs → Šulininis
Sžun-Galwis → šungalvis
Ńunió → žynys
Szwakones → žvakonys
Szwalgones / Szwalgonis / Szwalgons →
žvalgonys
Szwalgus → žvalgai
Szweigdzurones / Szweigdzurones /
Szwiegdzurūnis → žvaigždžiūronys
Szwenta Mieste 112, 232
Szwenta Ponyke 149, 150, 262, → taip pat
Ugnelė, ugnis *šventoji*
Szwente Ioezuno 112, 232
Szwerokee / Szwiruttes → žvėronys / žvė-
ručiai
Szwinnutzei → švinučiai

šaka (-os) 109–111, 230, 231, 570, 572
– *suaugusios* 168, 276
→ taip pat draudimas *laužyti šakas*, galia *di-
delė*, laužymas *šakų*, suaugimas *šakų*
šaknis 414, 418, → taip pat prikimšimas
šaknų
šaltinis *gydomasis* 118, 237
šalvis (-iai) 129, 245, → taip pat aukojimas
šalvio
šarka (-os) 398–400, 434, 438, 440, 581, 592, →
taip pat pasivertimas *šarka*, pranašavi-
mas *svečių*
šaudymas *strėlėmis* 125, 242, → taip pat bū-
rimas *karo sėkmės*
šaukimas *vėlės* 552, 553, 556, 557
šaukimas
– *Baubio* 202, 304
– *deivės* 602, 612
– *dievo* 119, 237, 604, 614
– *dievų* 121, 148, 239, 261, 602, 604, 612, 614
– *dvasių* 29, 33
– *Laimelės* 152, 264
– *Laimos* 621, 630
– *motinos* 602, 603, 612, 613, 621, 630
– *Perkūno* 570, 573
– *Žemeliuko* 124, 241
→ taip pat garbinimas *žalčių*, moteris, šven-
tinimas
šaukštas 148, 261
– *pašventintas* 188, 293
→ taip pat deginimas *šaukšto*, garbinimas
Bangpūčio, sėmimas *alaus*, vogimas *šaukšto*
šeima 38, 173, 174, 281, → taip pat papročiai
šeimos, ženklas *išnykimo*
šeivamedis 82, 83, 86, 112, 144, 145, 232, 258
– *šventas* 144, 257
→ taip pat aukojimas *po šeivamedžiu*, bezdas,
bijojimas: *šeivamedžio*, *bezdukių*; buveinė:
barstukų, *dievų*, *bezdukių*, *barzdukių*; padėji-
mas *po šeivamedžiu*
Šeryčius (Sczericzius) 148, 261
šerminys (Szermienia, Szermines) 92, 224,
226, 227, 321, 323, 348, 349, 352, 364–366,
469, 470, 486, 506, 507, 518, 519, 652, →
taip pat paprotys *laidotuvių*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

šešėlis *ligonio* 541, → taip pat pranašavimas *pasveikimo*
 šešiauninkė (Szeszauninka, Szeszuninke) 223, 321, 334–336, 353, 354, → taip pat dovanos *gimdyvei*, gimdyvė, lankymas *šešiauninkės*, pešimas *vištos*
 šeštokas 200, 201, 212, 223, 303, 312, 321
 šešuras 344, 360, → taip pat dovana *šešurai*
 šiaudai 191, 215, 295, 315, → taip pat laistymas *šiaudy*, deginimas *šiaudy*
 šydas *ant veido* 18, 22, → taip pat pamergė, paprotys *vestuvių*, užsidengimas *veido šydu*
 šienas 191, 295, → taip pat laistymas *šieno*
 šilas → miškas
 šildymas *sielos* 552, 553, 556, 557, 560, 562, → taip pat deginimas *malkų*
 šilingas 156, 267, 647, 649, 672, 673, → taip pat aukojimas *šilingo*, padėjimas *šilingo*
 šilingė 156, 267, → taip pat padėjimas *šilingo*
 šilų mėnuo (Zillomenuo) → rugpjūtis
 širdis *žuvies* 129, 245, 246, → taip pat deginimas *širdies žuvies*
 šlakstyklė 551, 555, → taip pat šlakstymas
 šlakstymas 551, 553, 555, 557
 – *gyvulių* 446, 448
 – *namų* 493, 495
 → taip pat būrimas, laistymas, žynys
 šlakstymas *alumi* 181, 287
 šlakstymasis *prieš Saulę* 149, 261
 šlaunis 138, 253, → taip pat aukojimas *šlaunies*
 šlavimas 553, 557
 – *kiemo* 445, 448
 → taip pat būrimas, išvarymas *vėlių*
 šliužas 331, 332, 536, 537, → taip pat garbinimas: *gyvačių*, *šliužų*; gyvatė, žaltys
 šluotelė *žąsų plunksnų* 386, 387, → taip pat būrimas, trynimas *kūno*
 Šluotražis (Szlotrazys) 148, 261
 šmėkla (-os) 15, 19, 23, 55, 58, 661, 664, → taip pat aukojimas: *Patului*, *Pikului*, *Pokului*; paprotys *vestuvių*, permaldavimas *šmėklos*, vaiduoklis, vaikymas *velnių ir šmėklų*

šnaibždėjimas 119, 237, → taip pat nusileidimas *dievo*
 Šneibratas (Swaybratus) 54, 57, → taip pat Svaibratas
 šokimas (-ai) 18, 22, 180, 212, 213, 219, 287, 312, 313, 318, 342, 349, 359, 364, 376, 472, 541, 551, 553, 555, 557, 560, 562, 571, 574, 605, 606, 615, 616, 622, 631, 690
 – *apie medžius* 545, 546
 – *aplink qžuolą* 140, 254
 – *aplink kartį* 140, 254
 → taip pat keturkampis, paprotys: *vestuvių*, *Užgavėnių*; ratas, šventė, trikampis
 šokinėjimas *apie ugnį* 545, 546
 šokis (-iai) 212, 219, 313, 317, 318, 333, 542, 543
 šukė (-ės) 528, 529, → taip pat aukojimas *šukės*
 Šulininis (Szulinnis) → 148, 261
 šulins 131, 247, 713–715, → taip pat metimas *j šulini*, deginimas *ugnies*
 šungalvis (Szun-Galwis) 91, 95
 šuo 190, 193, 195, 199, 203, 222, 294, 297, 298, 302, 305, 320, 503, 515, 527–529, 550, 552, 554, 557, 560, 562
 – *medžioklinis* 507, 519
 – *prociauninkas* 527
 → taip pat aukojimas *šuniui*, forma *duonos kepalo*, garbinimas *šunų*, globėjas *mirusiųjų*, įkapės *šuo medžioklinis*, įkapės *šuo*, pasivertimas *šunimi*, pranašavimas, sargas: *mirusiųjų pasaulio*, *žemės*; skalsintojas, suėdimas: *duonos*, *kaulų*; šventė *šunų*
 švarkas 67, 69, → taip pat įkapės *švarkas*
 šventadarbis 498
 šventadienis 669, → taip pat diena *šventa*
 Šventapilė / Šventamiestis / Šventakirvis / Šventasis Kirvis (Heyligenbeil, Hieropolis, Hyeropolis) 27, 31, 34, 53, 54, 56, 57, 60, 503, 515
 Šventaragė (šventoji aikštė) 507, 519
 Šventaragio slėnis (Suintorohus) 508, 520
 Šventaragis (Suintorogus) 501, 506, 517, 518
 šventas (-a, -i, -os) 661, 706
 – *akmuo* → *akmuo šventas*
 – *apeigos* → *apeigos šventos*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- aptvaras → aptvaras *šventas*
- ažuolas → ažuolas *šventas*
- ažuolynas → ažuolynas *šventas*
- dalykas → dalykas *šventas*
- diena → diena *šventa*
- eglė → eglė *šventa*
- ežeras → ežeras *šventas*
- gaidys → gaidys *šventas*
- giria → giria *šventa*
- gyvulys → gyvulys *šventas*
- gyvūnas → gyvūnas *šventas*
- griaustinis → griaustinis *šventas*
- kadagys → kadagys *šventas*
- kaimas → kaimas *šventas*
- kalnas → kalnas *šventas*
- kaušelis → kaušelis *šventas*
- Kirvis → Kirvis *Šventasis*
- krivūlė → krivūlė *šventa*
- krūmas → krūmas *šventas*
- liepa → liepa *šventa*
- medis → medis *šventas*
- miškas → miškas *šventas*
- pelėda → pelėda *šventa*
- relikvija → relikvija *šventi*
- ridikai → ridikai *šventi*
- šeivamedis → šeivamedis *šventas*
- upė → upė *šventa*
- vandenys → vandenys *šventi*
- varlė → varlė *šventa*
- veidrodis → veidrodis *šventas*
- vieta → vieta *šventa*
- vietovė → vietovė *šventa*
- višta → višta *šventa*
- žaltys → žaltys *šventas*
- žolė → žolė *šventa*
- žuvis → žuvis *šventa*
- žvėris → žvėris *šventas*
- Šventasis Kirvis → Šventapilė
- šventė (-ės) 51, 105, 106, 147, 148, 175–179, 183, 185, 186, 190, 191, 193, 194, 197, 203, 260, 261, 282–285, 289, 291, 294, 296, 297, 300, 305, 464, 465, 493, 495, 542, 543, 549, 575, 576, 589, 599, 605, 606, 609, 615, 618, 621, 622, 631, 645, 646, 659, 661, 706, 707
- ant trijų devynių (ant trijų dewinu) 186, 291
- arklių šventinimo 203–205, 305–307
- bendruomeninės 195, 299
- darbo 105
- derliaus nuėmimo 186–190, 291–294, 542, 543
- Gabjaujo 105
- Gabjaujos 191–193, 295–297
- ganiavos užbaigimo 190, 191, 295
- garbinimo 139, 253
- gyvulių 183, 184, 289, 290
- gyvulių išginimo 105
- grūdų šventinimo 186, 291
- jaujų 191, 295
- kalendorinė 75, 92, 105, 646, 682, 691
- Komo 622, 631
- kumelei atsivedus kumeliuką 205, 307
- Kurkos 142, 255
- laiminimo namų 206, 308
- lauko darbų pradžios 104, 105
- mergaičių 121, 239
- mėšlavežio 105, 194–196, 297–299
- mirusiesiems 527
- pabaigtuvių 105
- rodynų 221, 222, 319, 320
- rudens 15, 17, 21, 491
- rugiapjūtės 105, 184–186, 290, 291
- rugiapjūtės pabaigtuvių 105
- rugiapjūtės pradėtuvių 105
- sambarių 105, 186–190, 198, 203, 291–294, 301, 305
- sėjos 179–183, 286–289
- Skalsos 147, 206, 260, 308
- skerstuvų 195, 298, 299
- šeimos 92, 105
- šunims 527
- ūkio 194–196, 297–299
- uždarymo gyvulių 105
- vilkams 527
- Žemėpačio 147, 197–199, 260, 301, 302
- žolių 183, 289
- taip pat apeigos *švenčių*, darymas *alaus*, dėkojimas *dievui*, Gabjauja, galia *švenčių*, Kupolės, laikymas *rankoje kaušelio*, laiminimas: *gėrimo, šventės*; maldavimas, metimas *per galvą alaus kaušelio*, nuliejimas, gėrimas, padavimas *rankos dešinės*, palabinimas, pasakojimas *kilmės*, pylimas *į kaušeli*, skaičiavimas *metų eigos*, valgymas, žemynėliavimas

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- šventenybė 117, 128, 153, 236, 244, 265, 503–504, 515, 516, 512, 524, 661, → taip pat garbinimas *šventenybių*, miškas *ąžuolų*, skruzdėlynas, statula, valdovas *šventenybių*
- šventieji 117, 155, 236, 266, → taip pat garbinimas *šventųjų*, tarnas *Dievo*, vaidila, vaidilutė
- šventikas 542, 543, → taip pat žynys
- šventykla (bažnyčia pagoniška) 474, 509, 521, 542, 543
- *Delfų* 121, 240
- šventimas 190, 191, 294, 296, 493, 495, 542, 543, 575, 576, 605, 606, 609, 615, 619, 621, 622, 631, 661, 700, 707
- *Joninių* 545
- *Užgavėnių* 77
- *Vėlinių* 552, 556
- *vestuvių* 17, 21, 84, 85, 88, 626, 634
- šventinimas 106, 119, 153, 154, 177, 180, 187, 188, 192–194, 204, 205, 223, 237, 265, 284, 287, 292, 293, 296–298, 306, 307, 321, 661, 695
- *arklių* 105, 203–205, 305–307
- *avilio* 205, 307
- *bičių* 105, 205, 206, 307, 308
- *gyvio* 153, 265
- *grūdų* 186, 187, 291
- *karvių* 105, 201–203, 304, 305
- *medžių* 113, 114, 119, 167, 233, 237, 238, 276
- *namų* 154, 199, 266, 302
- *ožio* 119, 238
- *pelėdos* 154, 265
- *sodybos* 196–199, 300–302
- *spiečiaus* 206, 307
- *statybvietsės* 196–199, 300–302
- *Užgavėnių* (įvefti užgavėnės) 472
- *vietos* 119, 237
- *žalčių* 150, 154, 263, 265
- *žiedo* 171, 279
- taip pat būdas *šventinimo*, įsikūrimas *dievo*, įsirežimas *krūtinės*, kraujas *vaiko*, medžioriai, nusileidimas *dievo*, pasninkavimas, persikėlimas *dievo*, šaukimasis *dievo*, šventė *grūdų šventinimo*, tekėjimas *kraujo*
- šventovė 115, 119, 235, 237, 511, 523, → taip pat vieta *šventovės*
- švetlaiškiai 697, → taip pat česnakas
- švilpavimas, 134, 249, → taip pat nuraminimas *žaibo*
- švilpynė (-ės) 347, 363
- švinas (įswino) 161, 208, 271, 309, 429, 430, 451, 452, → taip pat būrimas iš *švino*, liejikas *švino*, liejimas *švino*
- švinučiai (Szwinnutzei) 161, 271, → taip pat liejikas *švino*, liejimas *švino*
- tampymas *kelmo* 606, 615, → taip pat blukvakaris, kelmvakaris
- Tarėjas Kibirkščių → Kibirkščių Tarėjas
- tarnaitė *deivės* 147, 260, → taip pat Magyla
- tarnas (-ai) 507, 519
- *balvono* 77
- *dievaičio* 692
- *dievaičių* 661
- *dievo* 117, 236, 692
- *kulto* 104, 157, 267, 325
- *Pikulo* 147, 148, 260, 261
- *stabų* 157, 267, 268
- taip pat balvonas, Drebkulis, įkapės *tarnas*, nykštukas, vaidila, vaidilutė
- tarnavimas
- *balvonui* 77, 95
- *deivei* 177, 284
- *dievams* 128, 138, 146, 245, 253, 259, 609, 619
- *dievui* 128, 245, 692
- *kaukučiams* 173, 281
- *Komui* 606, 616
- *kriviui* 157, 268
- *mėnuliui* 149, 261
- *pilvyčiams* 146, 168, 259, 277
- *Plutui* 606, 616
- *Puškaičiui* 145, 258
- *saulei* 149, 261
- *stabams* 638, 639
- *ugniai* 150, 262
- *Žemeliukei* 107, 228
- *žemės deivei* 107, 228
- *Žemynėlei* 177, 284
- tarnyba *žynių* 507, 519

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

Tartois Kibirkztzu → Kibirkščių Tarėjas
 taukai 27, 31, 55, 58, 164, 274, 550, 555, 560, 562, → taip pat aukojimas: *taukų, Pikului, Patului, Pokului, Ūsiniui*; deginimas *taukų, maišymas taukų ir aliejaus su suodžiais*
 taukučiai (Taukuttei, Taukuttey) 164, 172, 274, 280, → taip pat barstymas *suodžiais*, figūra iš *nago išlinkimo*, gėrimas *alaus*, kalbėjimas *maldos*, maišymas *taukų ir aliejaus su suodžiais*, pranašavimas, tepimas *ant nago riebalų arba aliejaus*
 tauras → jautis
 taurė *putojanti* 454, → taip pat būrimas iš *taurės putojančios*
 taurelė (Taurel) 339, 343, 356, 359, → taip pat gėrimas iš *taurelės*, nešimas *taurelės*, pylimas *i taurelę*
 tausojimas *dievams* 154, 265
 teismas *dievo* 507, 519
 tekėjimas *kraujo* 72, 73, 119, 125, 130, 162, 237, 242, 246, 272, → taip pat aukojimas: *gyvulio, žmogaus*; būrimas *karo sėkmės*, deginimas *vaiko ligoto*, pranašavimas, šventinimas *medžio*, ženklas *nepalankus*
 telyčaitė *juda* 570, 573, → taip pat aukojimas *telyčaitės*
 tepimas
 – *ant nago riebalų arba aliejaus* 172, 280
 – *medžio* 119, 238
 – *riebalais* 422, 425
 → taip pat berniukas, būrimas, kraujas *vaiko*, šventinimas *medžio*, taukučiai
 tėvai 18, 22, → taip pat atsisveikinimas *su tėvais*, paprotys *vestuvių*
 Thytoe 120, 238, → taip pat kiaulė
 tikėjimas *gėjuolu* 133, 249
 tikkras Pietus → vidudienis
 Tiklis (Tiklis) 148, 261, → taip pat augimas *javų*, garbinimas *Tiklio*
 tikrinimas *žalčių* 167, 276, → taip pat žaltonys
 tylėjimas *jaunosios* 18, 23, → taip pat paprotys *vestuvių*
 Tillusseji / Tillussūnei / Tillussūnis → tulisonys

tilusonys 158, 268, → taip pat tulisonys
 trejybė *stabų* 28, 32, 55, 58, → taip pat buveinė *dievų*
 trikampis 18, 22, → taip pat paprotys *vestuvių*, šokimas *jaunosios ir pamergių*
 trikojis 150, 262, → taip pat metimas *trikojo*
 trimitas *medinis* 128, 245, → taip pat deginimas *belaisvio*, trimitavimas
 trimitavimas 128, 245, → taip pat deginimas *belaisvio*
 trynimas
 – *krūtų* 383, 386, 387
 – *kūno* 386, 387
 – *paklode* 401, 402
 → taip pat būrimas
 trys 185, 189, 198, 199, 206, 291, 294, 301, 302, 308
 – *trys devynios* 186, 291
 → taip pat dievai, kaušeliai *trys*, Romovė, šventė *ant trijų devynių*
 triūba (Truba) 347–348, 363
 triukšmavimas *jaunosios vežimo palydovų* 18, 23, → taip pat paprotys *vestuvių*
 trupinimas *duonos* 403, 405, → taip pat būrimas
 tulisonys (Tillusseji, Tillussūnei, Tillussūnis, Tullussūnis) 157–160, 267–270, → taip pat apeigos *tulisonių*, būrimas, murmėjimas, pareigos *tulisonių*, pranašavimas iš *ženklų*, skelbimas *mirusiojo būklės*, tilusonys, vaideliavimas, vaidilutis *žemesnysis*, žiūrėjimas *i dangų*
 tulžis 138, 253, → taip pat aukojimas *tulžies*
 tuolių → velnias
 turtas 606, 616, → taip pat nešimas *turtų*
 tvarka *vestuvėse* 18, 22, → taip pat paprotys *vestuvių*
 tvora 582, 593, 685, 687, → taip pat aukojimas, smaigstymas *ant tvoros*
 udburtuliai (Udbureulli, Udburtelli) 164, 171, 273, 279, → taip pat aiškintojas *ženklų*, būrimas *sėkmės*, figūros *vandens*, gėrimas iš *kaušelio*, kalbėjimas *maldos*, palabinimas, pripylimas *vandens*
 Ugnelė 150, 262, → taip pat Szwenta Ponyke

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

ugniakuras 217, 316, → taip pat sodinimas
marčios

ugniavietė 150, 262, → taip pat sužėrimas
ugnies

ugnies apžėrimas → apžėrimas *ugnies*

ugnis 27, 31, 105, 125, 126, 129–131, 133, 136,
129, 149, 150, 164, 191, 203, 243, 244, 246,
247, 249, 251, 253, 262, 273, 295, 305, 452,
472, 476, 511, 523, 542–544, 545, 551, 555,
556, 570, 573, 666, 667

– *amžinoji* 27, 28, 31, 32, 53, 57, 138, 253, 505,
507, 516, 519, 542, 543, 550, 555

– *qžuolo malkų* 28, 32, 53, 55, 57, 58, 505, 516

– *namų* 150, 262

– *Perkūno* 150, 263

– *sausuolių* 28, 32

– *šventa* 85, 88, 132, 133, 149, 150, 198, 214,
248, 249, 262, 263, 302, 314, 512, 524, 542,
543

→ taip pat apžėrimas *ugnies*, atsisveikinimas
su židiniu, aukojimas: *prie ugnies, qžuolo*
malkų, žuvies; buveinė *demonų*, degimas
ugnies, deginimas *kaulų*, garbinimas *ug-*
nies, gerbimas *ugnies*, išvarymas *vaiduok-*
lių, kūrenimas *ugnies*, kurstymas *ugnies*,
meldimas *ugnies*, metimas *i ugnį*, nešimas
prie ugnies, paprotys *vestuvių*, pylimas *i*
ugnį, rauda *jaunosios*, saugojimas: *namų*
ugnies, ugnies; stebėjimas: *ugnies, dūmų*,
aukojamų dalykų kvapo, aukojimo metu; ro-
dymas *aukos*, sužėrimas *ugnies*, Szwenta
Ponyke, šokinėjimas *apie ugnį*, tarnavi-
mas *ugniai*, deginimas *ugnies*, užgesimas
ugnies, užkalbėjimas *ugnies*, ženklas už-
gesimo *ugnies*

Ukapirmas (Occopirmus, Occopirinus, Occo-
purnus, Okkopirinus, Okopurnas) 26, 27,
31, 121, 142, 143, 239, 256, 257, → taip pat
garbinimas *Ukapirmo*

Ūkio bernas (Ukiobernas) 143, 257

ūkis 194, 297, → taip pat šventė *ūkio*

unckermanas (-ai) (Unckermänner) 150,
262, → taip pat vandenis

uodega *eršketo* 138, 252, → taip pat aukoji-
mas *uodegos eršketo*

uošviai 220, 318, → taip pat atvežimas *uošvių*

upė (-ės) 27, 29, 31, 32

– *šventa* 117, 236

→ taip pat buveinė *demonų*, garbinimas *upės*,
garbintojas *upės*, prausimasis *upėje*, vieta
šventa prie upės

upėtakis (-iai) 129, 245, → taip pat aukoji-
mas *upėtakio*

urna 85, 89, → taip pat paprotys *laidotuvių*

Ūsinis (Dewing, Usching, Vsching, Vschin-
ge) 549, 550, 552, 555, 556, 560, 562, → taip
pat aukojimas *Ūsiniui*, dievas

Utenis (Vtenes) 505, 506, 517

užauginimas *rupūžės* 154, 265, → taip pat
įžadas *užauginti rupūžę*

užbūrimas 372, 663, 693, 694, → taip pat
būrimas

uždanga (-os) *qžuolo* 28, 32, 55, 59, 126,
244, → taip pat aukojimas, draudimas
eiti už uždangos prie qžuolo, praskleidimas
qžuolo uždangos

uždegimas → deginimas

uždėjimas

– *kepurės* 215, 314, 342, 359

– *kyko* 344, 360

– *nuometo* 217, 316

– *saujos žemių ant mirusiojo peties* 351, 366

– *skrybėlės* 215, 314

→ paprotys: *laidotuvių, vestuvių*

uždengimas

– *marška* 215, 217, 314, 316, 341, 358

– *veido skara* 342, 359

– *veido šydu* 18, 22, 211, 312

→ taip pat mergina, pamergė, paprotys
vestuvių

uždusinimas *ligonio* 128, 245

ūžesys 119, 237, → taip pat nusileidimas
dievo

užgėrėjas (Uz'gereys) 339, 356, → taip pat
brolis *jaunosios*

užgėrimas 85, 89, 178, 181, 182, 185, 189, 191,
192, 202, 210–212, 216, 218, 222, 223, 225,
285, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 296, 304,
310, 312, 315, 317, 320–322, 336, 339, 354,
356, 583, 594, → taip pat linkėjimas *pavirs-*
ti vilkatu, paprotys: *laidotuvių, piršlybų*,
vestuvių, šventinimas, šventė

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

užgertuvės (Uzgertuwe, Uzgertuwes) 213, 313, 339, 356, → taip pat derybos, paprotys: *vestuvių, piršlybų*; sužadėtuovės

užgesimas *ugnies* 28, 32, 55, 58, 131, 133, 150, 247, 249, 263, 507, 519, → taip pat bausmė *mirties*, deginimas *žynio*, ženklas *blogas*

užkalbėjimas 325, 327, 328, 371, 372, 379, 383, 390, 391, 400, 401, 411, 415, 428, 429, 568, 570, 572, 640, 641, 643–646, 652, 682, 706

- *angelo ugnies* 164, 273
- *druskos* 570, 572
- *ligos* 174, 282, 648, 650
- *ugnies* 164, 273
- *žuvų* 164, 273

→ taip pat būrimas, neručiai, raganavimas, užkalbėtojas

užkalbėtojas 174, 282, 371, 569, 644, 645, 652, 683–689

- *žiezirbų* 148, 261

→ taip pat išbandymas *vaidilučio*, Kibirkščių Tarėjas, užkalbėjimas *ligos*, užkalbėjimas

užkasimas → kasimas

užkeikimas 126, 243, 553, 557, 652, → taip pat auka *smerkiamoji*, metimas *aukos į raištą*, rodymas *aukos*, žaltys

užmynimasis *koja* 531, 533

užmovimas *žolių* 183, 289

užmušimas

- *gaidžio* 188, 191, 196, 198, 203–205, 293, 296, 299, 301, 306, 307
- *vištos* 66, 68, 70, 188, 198, 223, 293, 301, 320, 335, 336, 354
- *žąsies* 204, 306
- *žmogaus* 127, 244

→ taip pat draudimas *užmušti žmogų prie ažuolo*, paprotys: *gimtųjų, krikštynų*; šventė

užsakai 38, 39, 43, → taip pat paprotys *vestuvių*

užsidėjimas

- *vainiko* 215, 314, 376
- *rūtų* 215, 314

→ taip pat paprotys *vestuvių*, šokimas

užsivertimas *ant galvos drabužių* 445, 448, → taip pat būrimas

užvardyti 91, 92

užžadėjimas 76

užžadėtojas (užžadetojas) 75, 76

vadeliotojas 360, 343, → taip pat dovana *vadeliotojui*

vadovavimas *žmonėms* 30, 34, → taip pat pareiga *žynių*

vaidelė (Weydlerin) 164, 273, → taip pat neručiai

vaideliavimas 46, 158, 163, 164, 168, 268, 273, 277, → taip pat putonys, tulisonys

Vaidevutis (Weidywuitus, Weydiwūitus, Weidywutto, Widevutus, Widiwudo) 28–30, 32–34, 54, 57, 108, 126–128, 228, 243–245, 497, 515, 526, → taip pat deginimas *Vaidevučio*, įkūrimas *Balgos*, liepimas *Vaidevučio*, pasiaukojimas: *Vaidevučio, dievams*; paskelbimas *įstatymų*, Viršaitis

vaidila (-os) (Waydullen, Weideler, Weydeler, Weydler, Weiduli, Weydulis, Weidullen, Weydulli, Weidullis, Weiduluten) 113, 117–119, 130, 133, 151, 160, 163, 168, 173, 180, 233, 237, 246, 249, 263, 270, 272, 273, 277, 281, 287, 324, 325, 327, → taip pat burtininkas, iššaukimas *kaukučių*, kūrenimas *ugnies*, maldininkas, meldimasis, monininkas, pamokymas: *maldininkų, vaidilų*; pasninkavimas, pustonys, sietonys, stebukladarys, šaukimas *dievo*

vaidilutė (-ės) (Weideluten, Weyduluten, Weyduluttinen, Weyduluttinnen) 117, 131, 170, 236, 247, 277, 278, → taip pat stebukladarys, deginimas *ugnies*

vaidilutis (-čiai) (Weydelott, Weidelottes, Weydelutt, Weideluten, Weydeluten, Weideluttin, Weidolatis, Weydoluten, Weidulut, Weydulutt, Weiduluten, Weyduluten, Weiduluttin) 29, 33, 55, 58, 59, 113, 121, 123, 126, 128–131, 138, 140, 146, 150, 152, 153, 157, 158, 160, 166–169, 174, 180, 195, 233, 240, 241, 243–247, 253, 254, 259, 262, 264, 267, 268, 270, 275–277, 282, 286, 299, 325

- *žemesnysis* 158, 268

→ taip pat atidavimas *dalies aukos*, aukojimas *žuvų*, bausmė *mirties*, dūmonys,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- išbandymas *vaidilučio*, kalba *vaidilučio*, kaukučionys, kerėtojas *žalčių*, kraujučiai, kūrenimas *ugnies*, lekutonys, lygašonys, meldimasis, narutis, neručiai, oronys, pakėlimas *žalčio*, pareiga *gyventi tik Rikojote*, pylimas *į kaušeli*, pustonys, putonys, rinkimas *vaidilučio*, sapnony, saugojimas: *pelenų*, *ugnies*; seitonys, sietonys, tarnavimas: *dievams*, *kriviui*, *pilvyčiams*, *ugniai*; tulisonys, deginimas *ugnies*, valgymas *žuvies paaukotos*, vaškonys, vėjonys, viduronys, žaltonys, žygenotai, žynys, žvaigždžiūronys, žvakonys, žvalgonys, žvėronys
- vaiduoklis 92, 133, 249, 586–589, 597, 598, 600, 604, 614, 658, 661, 664, → taip pat atbaidymas *vaiduoklių*, išvarymas *vaiduoklių*, šmėkla, velnias
- vaikas (-ai) 28, 32, 413, 414, 416, 418
- *ligotas* 128, 245
- taip pat deginimas *vaiko ligoto*, figūrėlė *vaiko*, garbinimas *Patrimpo*, tarnavimas *Dievui*, žudymas *vaikų*
- vaikymas *velnių ir šmėklų* 15, → taip pat muzika *ragelių*, paprotys *vestuvių*
- vainikas (vėjinikus) 209, 310, 376
- *jaunosios* 215, 217, 314, 316, 339, 356
- *rūtų* 339, 341, 356, 358
- *varpų* 186, 291
- taip pat apkaišymas *vainikais*, nešimas *vainiko rūtų*, nuėmimas *vainiko*, uždengimas *marška*, užsidėjimas: *vainiko rūtų*
- vaisingumas 121, 239, → taip pat dievas *vaisingumo*, gerbimas *vaisingumo*, *Vaižgantas*
- vaisius (-iai) 139, 239, → taip pat aukojimas *vaisių*, deginimas *vaisių*
- vaistai 445, 448, → taip pat darymas *vaistų*
- vaišės 96, 97, 348, 364, 466, 469
- *krikštynų* 335, 353
- *kūdikui gimus* 702
- *laidotuvių* 68, 70, 651
- *mirusiesiems* 610, 619
- *su nuliejimais dievams* 16, 21
- *sužadėtuvių* 10
- *vėlės* 583, 594, 629, 637
- *vestuvių* 11, 12, 38, 220, 319
- *Visų Šventųjų dieną* 17, 21
- taip pat paprotys: *krikštynų*, *laidotuvių*, *vestuvių*
- vaišingumas 462
- vaišinimas 213, 313, 334, 353, 486
- *kaukučių* 168, 277
- *piršlio* 209, 310
- *vėlės* 553, 557, 583, 594
- taip pat paprotys: *vestuvių*, *krikštynų*
- vaišinimasis 604, 614
- Vaišvilkas → Asm. rod.
- vaivorykštė (Darrdedfjis) 659, 662, 667, 690, → taip pat Kilpinis *dangaus*
- Vaižgantas (Waisgautis) 121, 239, 240, → taip pat aukojimas: *gaidžio*, *ėriuko*; garbinimas *Vaižganto*, gerbimas *Vaižganto*, pjovimas: *gaidžio*, *ėriuko*
- vakaras (Wakaris, Wakars) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- valdymas
- *daikto* 148, 261
- *dievų* 144, 257
- *kaukučių* 168, 173, 277, 281
- *žalčių* 173, 281
- taip pat krivis, Pilvytis, Puškaitis
- valdovas
- *šventenybių* 503, 515
- *žvaigždžių* 149, 261
- taip pat Svaistikas, Vaidevutis
- valgymas 138, 140, 180–182, 184–186, 189, 191, 199, 201, 202, 204, 210–214, 216, 218, 222, 223, 226, 252, 254, 286, 288–291, 294, 295, 302, 304–306, 311–317, 319–321, 323, 336, 338, 340–342, 344, 354, 355, 357–359, 361, 472, 570, 573, 604, 605, 614, 615, 622, 631
- *aukos* 130, 138, 246, 253, 334, 353
- *avies* 134, 249
- *besaikis* 39, 43
- *blužnies* 195, 299
- *duonos* 199, 302
- *gaidžio* 134, 192, 198, 204, 205, 249, 296, 301, 306, 307
- *galvos kiaulės* 141, 182, 255, 288
- *inkstų* 195, 299

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *kampelio* 218, 317
- *kiaulės* 29, 33, 134, 249
- *klėtyje* 344, 360
- *kojų kiaulės* 182, 288
- *medaus* 205, 307
- *mėsos* 130, 195, 246, 298
- *nugarinės* 195, 299
- *ožio* 194, 298
- *pautelių* 104, 218, 317
- *pelenų* 135, 136, 250, 251
- *plaučių* 195, 299
- *prieauglio gyvulių* 148, 260
- *veršio* 203, 305
- *vištos* 66, 68, 70, 134, 198, 223, 249, 301, 320, 336, 354
- *žirnių* 205, 307
- *žuvies paaukotos* 129, 150, 245, 246, 262
- taip pat aukojimas, garbinimas *Pergrubrio*, paprotys: *gimtųjų, krikštytųjų, laidotuvių, Užgavėnių, vestuvių*; šventė, šventinimas, užmušimas *vištos*
- valgis* (-iai) 27, 31, 139, 142, 144, 147, 167, 181, 220, 227, 253–256, 258, 259, 260, 276, 287, 318, 323, 343, 359, 383, 445, 446, 448, 449, 493, 495, 553, 557, 564, 566, 567, 570, 573, 609, 610, 618, 619, 629, 637, → taip pat nešimas *į kapines*, aukojimas *valgių*, būrimas, deginimas *valgių*, laiminimas *valgių*, numetimas *valgių*, ragavimas *valgių*, skalsinimas *valgių*, vaišinimas *kaukučių*
- valia*
 - *dievo* 143, 257
 - *dievų* 509, 521
 - *Griausmininko* 457, 461
 - *krivio* 330, 331
- taip pat pavedimas *namų*
- vandelučiai* (-tės) (*Odone*s, *Wandaluttin*, *Wanduolutti*) 164, 273, → taip pat aiškintojas *ženklų*, pranašavimas, ženklas: *vanduo, putos vandens, bangos vandens*
- vandenis* 150, 262, → taip pat bendravimas *su vandeniais*, unckermanai
- vandenys šventi* 154, 265
- vanduo* 105, 121, 149, 150, 160, 164, 166, 171, 172, 182, 186, 191, 202, 239, 262, 270, 273, 275, 279, 280, 288, 291, 295, 305, 392, 393, 396, 397, 401, 402, 424, 426, 432, 434, 436–438, 445, 448, → taip pat apeigos *vandens gerbimo*, figūra: *vandenyje, vandens*; garbinimas *vandens*, gerbinimas *vandens*, laistymas *vandeniu, vandens*, nardinimas *į vandenį*, pylimas *vandens*, sėmimas *vandens prieš saulę*, spjovimas *į vandenį*, ženklas *vandenyje*
- vardai*
 - *mėnesių* 105
 - *žvaigždynų* 105
- vardytojis* 91
- varymas*
 - *vaiduoklių* 133, 249, 587, 588, 598
 - *velnio* 588, 598
 - *vėlių* 552, 553, 556, 557
- taip pat giedojimas *gaidžio*, perskėlimas *sienų, smilkalai, šlavimas*
- varymas velnio* 46
- varlė šventa* 154, 265
- Varmis* (*Varmonis*) 29, 33
- varna* 162, 272, 581, 582, 592, 593, → taip pat paukštis *vaidų*, pranašavimas *mirties, iš sutikto gyvino*
- varpas* 590, 601, → taip pat galia *ypatinga*
- varpos* 186, 291, → taip pat vainikas *varpų*
- vartai* 183, 215, 289, 315, 401, 402, 433, 437, → taip pat išmeigimas *prie vartų*, įvažiavimas *jaunosios*, pylimas *vandens*
- vasaris* (*Wasaris*) → sausis
- vasaris / kovas* (*Kows*, *Swätzu-Mānes*, *Wasaris*) 175, 283, 623, 631, → taip pat skirstymas: *laiko, mėnesių pagal mėnulį*
- vaškas* 28, 32, 55, 59, 160, 170, 171, 208, 270, 271, 279, 309, 451, 452, 587, 598, 590, 601, 644–650, 671–673, 680, 681, 684–687, → taip pat aukojimas *vaško*, būrimas *iš vaško*, deginimas *vaško*, figūra *vaško*, galia: *gydymo, ypatinga*; garbinimas *Patrimpo*, liejimas *vaško*, stebėjimas *liejamo vaško*, ženklas *vaške*
- vaškonys* (*Waszkones*, *Waszkonis*) 159–161, 170, 270, 271, 279, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burtininkas, gėrimas: *alaus, iš kaušelio*; liejimas *vaško*, meldimasis, palabi-

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

nimas *kaušelio*, stebėjimas *liejamo vaško*, vaidilutis, ženklas *vaško*
 važnyčia (Wasznitz'e) 341, 358, → taip pat vežėjas
 vedimas
 – *aplink qžuolą* 129, 246
 – *aplink stalą* 343, 359
 – *į klėtį* 212, 215, 313, 314, 342, 343, 359, 360
 – *į trobą* 344, 360
 → taip pat aukojimas: *gyvulių, žmonių*; paprotys *vestuvių*
 vedlys (-iai) jaunosios (Wedzai, Wedzei) 214, 215, 314, 315, 341, 342, 358, 359
 veidrodis *šventas* 164, 274, → taip pat žiūrėjimas *į veidrodį*
 veiksmas (-ai) 433, 437, 445, 448
 – *burtininkų* 326, 328
 – *prietaringi* 546
 → taip pat būrimas
 vėjas 160, 163, 270, 273, 621, 630, 690, 701, → taip pat garbinimas *vėjo*, keitimas *vėjo*, motina *Vėjo*, stebėjimas *vėjo*, vėjonys, ženklas *vėjyje*
 vėjonys (Wejones) 157, 163, 164, 267, 273, → taip pat burtininkas, keitimas: *vėjo, audros*; kreipėjas *vėjo*, stebėjimas *vėjo*, užkalbėjimas: *angelo ugnies, ugnies*; vaidilutis
 vėlė (-ės) (podusz'ia) 16, 20, 66, 350, 365, 486, 507, 519, 552, 553, 556, 557, 570, 573, 578, 583, 584, 594, 595, 603, 609, 610, 613, 618, 619, 622, 629, 630, 631, 637, 671, 674, 675, 680, 682, 685, 687, → taip pat aukojimas *vėlėms*, iškūrenimas *pirties*, išvarymas *vėlių*, maitinimas *vėlės*, pasivertimas: *vilku, meška, dievais*; prašymas *vėlės*, sapnavimas *vėlės*, sklandymas *vėlės*, šaukimas *vėlės*, teismas *dievo*, vaisės *vėlių*, vaišinimas *vėlės*
 Velinas / velinas (Befas, Sžetonas, Welinas, Wėlinas, Welnas) 47–51, 75, → taip pat velnias
 velionis → mirusysis
 Vėlių laikas / vėlių laikas (Semlicka, Wellailack, Welle laick) 584, 595, 609, 618
 velnias (-iai) (befas, Bėfas, Billate, tuolių, Waellš, Waells, welinas, wėlinas, Wėli-

nas, welniųžkas, Welns) 15, 19, 23, 46, 72, 73, 77, 92, 97, 155, 156, 266, 267, 370, 379, 383, 411, 412, 415, 432, 433, 435–438, 440, 441, 473, 475, 528, 531, 579, 586–588, 597, 598, 589, 600, 659, 660, 662, 664, 690, 691, 695, 702, 709
 – *vandens* (Unden' welns) 708
 → taip pat atbaidymas *velnio*, burtininkas, davimas *anglių*, dvasia *piktoji*, garbinimas *velnių*, gundytojas, Indevis, iščiulpimas *kraujo*, išvarymas *velnio*, pelėda, kalbėjimas: *su velniu, velnio*; paprotys *vestuvių*, pasivertimas *šuniu*, pokštas *velnio*, priešas *piktasis*, sąjunga *su velniu*, sutartis *su velniu*, vaiduoklis, vaikymas *velnių ir šmėklų*, vaivorykštė, varymas *velnio*
 Venera (Veneris) 18, 22, 120, 238
 vergas (-ai) 503, 515, → taip pat įkapės *vergas*
 verkimas *jaunosios* 214, 215, 314, 342, 343, 359
 verpimas *atbulai* 440, 441, → taip pat būrimas
 veršis 134, 203, 250, 305, 392–394, → taip pat aukojimas *veršio*, pjovimas *veršio*, skrandis *veršio*, valgymas *veršio*, virimas *veršio*
 vertimas *sermėgos* 383, 442, 444, → taip pat būrimas
 Vesta 505, 516
 vestalė (-ės) (Vestalis) 29, 33, → taip pat aiškinimas: *papročių, tikėjimo*; pareiga *vestalių*
 vestuvė 9–13, 15, 17–19, 21–23, 38–40, 43, 44, 46, 65, 84, 88, 104, 105, 125, 166, 213, 221, 242, 275, 313, 319, 339, 340, 345, 346, 348, 357, 361, 362, 364, 571, 574, 578, 625, 626, 633–635, 640, 642, 643, 651, 652, 700, → taip pat apeigos *vestuvių*, atidėliojimas *santuokos*, būrimas *vestuvių sėkmės*, gėrimas, paprotys *vestuvių*, pranašavimas *sėkmės vestuvių*, ruduo *santuokos sudarymo metas*, sutarimas *vestuvių laiko*, Visų Šventųjų diena *santuokos sudarymo metas*, žynys *vestuvių*
 vestuvės *senosios* → sugultuvės
 vežėjas (Wazniczia) 214, 314, 341, 358, → taip pat važnyčia

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- vežimas (Pallags) 498–500
- *jaunajai vežti* 18, 19, 22, 23, 214–216, 313–316, 341–344, 358–360, 626, 634
 - taip pat draudimas užkliūti *vežimui*, nuėmimas *marškų nuo vežimo jaunosios*, palagas, paprotys *vestuvių*, papuošimai *vežimo*, sukapojimas *jaunosios vežimo*, triukšmavimas *jaunosios vežimo palydovų*, uždengimas *marška*
- vežimas
- *jaunosios* 15, 17, 21, 213, 214, 313, 314, 343, 359
 - *kraičio* 213, 313
 - taip pat draudimas *liesti jaunosios vežimą*, paprotys *vestuvių*
- vidudienis (tikkras Pietus) 175, 282, → taip pat skirstymas *laiko*
- viduriai 160, 270
- *aukos* 130, 246
 - *žuvies* 129, 246
 - *paukščio* 162, 272
 - *kiaulės* 16, 20
 - taip pat aukojimas: *vidurių, vidurių kiaulės*; deginimas: *vidurių, vidurių žuvies*; ženklas *viduriuose*
- viduronys (Widdurones) 157, 162, 267, 272, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burtininkas, pranašavimas, vaidilutis, ženklas *viduriai gyvulių, viduriai žmonių*
- vienaakiai 29, 33, 117, 236, → taip pat *malonė dievų*
- viešpats (Wieszpats) 107, 128, 228, 244, → taip pat *ponas namų*
- vieta
- *apeigų* 73, 74, 83, 86, 109, 119, 230, 237, 711
 - *kaukučių* 146, 259
 - *kulto* 110, 230, 526, 671, 682
 - *laidotuvių* 507, 518, 607, 608, 617, 618, 629, 627, 640, 642, 643, 646–650, 655–657, 671–675, 682, 684, 687
 - *nepaprasta* 116, 235
 - *numetimo* (Atmeschenes Wête) 565, 566
 - *šventa* 114, 115, 118, 155, 234–237, 266, 481, 482, 590, 591, 600, 601
 - *šventa prie upės* 117, 236
 - *šventovės* 119, 237
 - *žalčių* 151, 264
 - *žalčių buvimo* 152, 264
 - taip pat *akmuo*, draudimas *eiti prie šventos vietos*, *jauja*, *kalnas*, *kalva*, *krūmas*, *laukas*, *medis*, *miškas*, *pajūris*, *Rikojotas*, *Romovė*, *šventinimas vietos*
- vietovė *šventa* 112, 232, → taip pat Dyvulis, Szwenta Mieste, Szwente Ioezuno
- vilkas (-ai) 174, 208, 282, 309, 383, 413, 417, 508, 520, 527, 552, 556, 578, 579, 583, 594, 605, 615, 713–715, → taip pat aukojimas *vilkams*, bėgimas *šalin*, dievas, gaurai *vilkų*, Miško dievas, Miško vyras, pasivertimas *vilkų*, persikraustymas *sielos*, šventė *vilkams*, ženklas *geras*
- vilkatas (-ai) (wilk At3, wilkatas, willkat3) 472, 474, 475, 578, 582, 583, 594, 659, 670, 710, → taip pat likantropas, linkėjimas *pavirsti vilkatu*, pasivertimas, pasivertimas *vilkatu*, vilktakis
- vilkolakis 379, 423, 426, → taip pat pasivertimas *vilkolakiu*
- vilktakis (Wilktakkis) 98, → taip pat vilkatas
- vilna 138, 252, 646, 647, 649, 684, 686, → taip pat aukojimas *vilnos*
- vilnonis audinys → audinys *vilnonis*
- vyniojimas
- *i drobę* 393, 394
 - *siūlų* 408, 409
 - taip pat būrimas
- vyras 149, 197, 262, 300, → taip pat dievas *vyras*, Žemėpatis
- vyras Miško → Miško vyras
- vyriausiasis
- *raganius* → *raganius vyriausiasis*
 - *stabas* → *stabas vyriausiasis*
- virimas
- *gaidžio* 192, 198, 204, 296, 301, 306
 - *ožio* 194, 298
 - *versio* 203, 305
 - *vištos* 188, 198, 223, 293, 301, 321, 335, 354
 - taip pat aukojimas: *gaidžio, ožio, vištos*; paprotys *krikštynų*
- Viršaitis (Warszkeite, Worskaite, Wurschkaitus, Wurszkaitis) 28, 32, 53, 54, 56, 57,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

121, 180, 239, 286, → taip pat garbinimas
Viršaičio
vyrukai *žemės ir aukso* 168, 277, → taip pat
barzdukonys
Visų Šventųjų diena 9, 10, 11, 13, 17, 21, 40,
44, → taip pat ruduo *santuokos sudarymo*
metas, vaišės Visų Šventųjų dieną
viščiukas 542, 543, → taip pat maitinimas:
viščiukais, žalčių
višta 15, 16, 20, 66, 68, 70, 187, 188, 198, 200,
223, 292, 293, 301, 303, 320, 335, 336, 354,
419, 420, 565–567
– juoda 134, 249, 550–552, 555–557, 560, 562,
564
– šventa 154, 266
→ taip pat aukojimas: *vištos, Ceruokliui*; de-
ginimas *vištos*, įkurtuvės, įleidimas: *pirmo*
į namą, vištos; paprotys *krikštyną, pešimas*
vištos, pjovimas vištos, užmušimas vištos,
valgymas vištos, virimas vištos
vyžos 67, 69, → taip pat įkapės *vyžos*
vogimas 570, 572
– iš klėties 145, 258
– šaukšto 148, 261
– žmonos 625, 634, 641, 642, 651, 652
→ taip pat aitvaras, garbinimas *Bangpūčio,*
paprotys vestuvių, žaltys
voliojimasis 201, 300, → taip pat įkurtuvės
Vsching, Vschinge → Ūsinis
Vurškaitis 53, 54, 56, 57, 104, → taip pat meti-
mas *per galvą alaus kaušelio, Viršaitis*

Wähja-mahte → motina *Vėjo*
Waydullen → vaidila
Waisgautis → Vaižgantas
Wakaris / Wakars → vakaras
Wälla-Mānes → spalis
Wallradtas (Wallradt) 116, 117, 235, 236
Wandalutti / Wanduolutti → vandelučiai
Wankrikštai → krikštai
Wardytojais → žynys
Warszkeiten → Viršaitis
Wassaris → vasaris
Wässellu-Mānes → rugsėjis
Wazniczia → vežėjas / važnyčia
Wedeler → vaidila

Wedzai, Wedzei → vedliai
weydas → stulpas *pagoniško dievo*
Weideler / Weydeler → vaidila
Weydelott / Weidelottes → vaidilutis
Weideluten → vaidilutė
Weydelutt / Weidelutten / Weydelutten /
Weideluttin → vaidilutis
Weidywuitus / Weydiwūitus / Weidywut-
to → Vaidevutis
Weydler → vaidila
Weydlerin → vaidele
Weidolatis / Weydolutten → vaidilutis
Weiduli / Weydulis / Weidullen / Weydulli /
Weidullis → vaidila
Weidulut / Weydulutt → vaidilutis
Weidulutten → vaidila
Weydulutten → vaidilutė
Weidulutten / Weydulutten / Weiduluttin →
vaidilutis
Weyduluttinen / Weyduluttinnen → vai-
dilutė
Wejamaat → motina *Gero oro*
Wejones → vėjonys
Welinas / Wēlinas / Welnas → Velinas
Wellalaick / Welle laick → Vėlių laikas
Widevutus / Widiwudo → Vaidevutis
Wieszpats → viešpats
Wilku-Mānes / Willka-Mehnes → gruodis
Wisjauwis → rugpjūtis
Worskaite / Wurschkaitis / Wurszkaitis →
Viršaitis

Zallus → Žalius
Zaltones → žaltonys / žaltonis
Zamo → Saimas
Zamoliukse → Žemeliukė
Zamolxis 107, 228
zekininkas (-ai) (Sechenisken) 325–327, →
taip pat burtininkas, priirišimas *žolių*
Zelus → Žėlius
Zemele → Žemyna
Zemeloxis / Zemelukas / Zemelukis / Zeme-
lukkej / Zemelukkis / Zemeluks / Zeme-
luksztis → Žemeliukas
Zemepatis / Zemepatys / Zemepattys / Ze-
mepotys / zemmepati → Žemėpatis

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

Zemyna / Zemyne → Žemyna
 Zemynde / Zemyne / Zemynele → Žemy-
 nėlė
 Zemynelis → Žemynėlis
 Zemynylena → Žemyna
 Zemlikas 609, 618, → taip pat auka
 Zempatis / Zempattys → Žemėpatis
 zerkolučiai (Zerkolutti) 164, 274, → taip pat
 meldimasis, žiūrėjimas į veidrodį
 Ziameliuks → Žemeliukas
 Zigas → žygis
 Zygenot / Zigenotten / Zygenotten → žy-
 genotas
 Zygonės → žygony
 Zygonottei / Zygonotten → žygenotas (-ai)
 Zillomenuo → rugpjūtis
 žine / žinė / žyne / žynei / žyni / žynys / žinis
 / žynis / žiniškis / žinnys → žynys
 žyne → ragana / žyniavimas / žynys
 žinkladeia → aiškintojas ženklų
 žinklas → stebuklas
 Zolininkey → žolininkas (-ai)
 zuikis 581, 593, → taip pat pranašavimas iš
sutikto gyvūno
 žaddetojis → žynys
 žadėtojis 91, → taip pat burtininkas
 žadinimas *jaunosios* 19, 23, → taip pat papro-
 tys *vestuvių*
 žaibas 134, 135, 249, 250, 499, 500, 621, 630,
 669, 705, → taip pat garbinimas *žaibo*, nu-
 ramimas *žaibo*, švilpavimas
 žaibavimas 134, 136, 249, 251, 669, → taip
 pat švilpavimas
 žaidimas (-ai) 333, 348, 349, 364
 žaizda 163, 272, → taip pat gydymas *žaizdu*,
 pūtimas
 žala *aitvaro* 145, 258
 žalčio išnara → išnara *žalčio*
 žalčių kerėtojas → kerėtojas *žalčių*
 Žalia rūtelė (Szala rutele) 219, 318, → taip
 pat šokis
 Žalius (Zallus) 148, 261
 žaltys (-čiai) (Salktis, Saltis, žalkcius, žaltys,
 žalciai) 28, 32, 55, 59, 72, 73, 82, 84, 87,
 88, 97, 118–120, 126, 150–154, 167, 173,

208, 237, 238, 243, 263–266, 276, 281, 309,
 383, 433, 437, 466–468, 472, 491, 492, 495,
 511, 523, 535, 542–544, 568, 569, 572, 666,
 704, 713
 – *su ragais* 153, 265
 – *šventas* 153, 154, 167, 265, 276
 → taip pat auginimas *žalčio*, aukojimas: *žal-*
čio, žalčiui; baidymas *žalčių*, baidimas
skriaudiko, bausmė *žalčio*, branginimas
žalčių, Dyvulis, galia: *ypatinga, žalčių*;
 galva *žalčio*, garbinimas *žalčių*, gaudy-
 mas *žalčių*, gerbimas *žalčių*, gyvatė, išnara
žalčio, kalbėjimas *užkeikimų*, kultas *žalčio*,
 laikymas *žalčių namuose*, maitinimas:
žalčio, pienu, ažuoluose; meldimas *žalčių*,
 mirtis *žalčio*, mokytojas *žalčių*, nešiojimas
galvos žalčio, oda *žalčio*, pakėlimas *žalčio*,
 prašymas *malonės*, puodas *uždengtas javų*
pėdu, ragavimas: *maisto, valgių*; sukveti-
 mas *žalčių*, šventinimas *žalčių*, tikrinimas
žalčių, užkeikimas, valdymas *žalčių*, vieta:
žalčių, žalčių buvimo; vogimas, ženklas:
geras, blogas
 žaltynys (Zaltones) 157, 167, 171, 267, 276,
 279, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burti-
 ninkas, kerėtojas *žalčių*, prižiūrėjimas *žal-*
čių, tikrinimas *žalčių*, vaidilutis, ženklas:
geras, nelaimės
 žaltonis (Zaltonis) 151, 263, → taip pat mo-
 kytojas *žalčių*
 žarija (-os) 139, 149, 150, 253, 262, 391, →
 taip pat deginimas, kepimas *ant žarijų*,
 pylimas *žarijų*
 žarnos *ožio* 441, 443, → taip pat kabinimas
žarnų
 žąsis 204, 306, 386, 387, → taip pat šluotelė
žąsų plunksnų, užmušimas *žąsies*
 žavėjimas 704, → taip pat būrimas
 žavėtojas 704
 Žėlius (Zelus) 148, 261, → taip pat augimas
žolių
 želmenys *miežių* 444, 447, → taip pat skyni-
 mas *želmenų*
 žemė 121, 159, 168, 196, 197, 222, 225, 239,
 269, 277, 300, 320, 322, 351, 366, 383, 431,

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

432, 436, → taip pat bučiavimas *žemės*, dievai, ėmimas *žemės*, kasimas *i žemę*, pylimas *vandens*, uždėjimas *saujos žemių ant mirusiojo peties*, vyrukai *žemės ir aukso* Žemė 222, 320, 714, 715, → taip pat auka Žemei

Žemelė (Zemele) 121, 239

Žemeliukas (Semeluksztis, Zemeloxis, Zemelukas, Zemelukis, Zemelukkeij, Zemelukkis, Zemeluks, Zemeluksztis, Ziameliuks) 107, 121, 124, 142, 147, 228, 239, 241, 256, 260, → taip pat atsakymas Žemeliuko, dievas, garbinimas Žemeliuko, Gebeleizis, klausinėjimas Žemeliuko, šaukiamasis Žemeliuko, viešpats, Žemėpatis Žemeliukė (Zamoliukse) 107, 228, → taip pat tarnavimas Žemeliukei

Žemėpatis (Zemepatis, Zemepatys, zemepattys, Zemepattys, Zemepotys, zemmepatis, Zempatis, Zempattys) 61–64, 105, 121, 142, 143, 147, 197–200, 239, 256, 257, 260, 300–303, → taip pat aukojimas Žemėpačiui, dėkojimas Žemėpačiui, garbinimas Žemėpačio, šventė Žemėpačiui, vyras, Žemeliukas

žemesnysis vaidilutis → vaidilutis *žemesnysis*

žemės patti / žemyne → Cerera / Žemynėlė Žemyna (Zemele, Zemyne, Zemyne, Zemynylena) 50, 105, 106, 121, 140, 142, 147, 177, 197, 239, 254, 256, 260, 284, 300, 451, 531, → taip pat moteris, kultas Žemynos, Žemynėlė

Žemynė (žemyne, žemyne) 50, 51, 75, 76, 94

Žemynėlė (Jawû Deiwe, žemės patti, žemyne, Zemynde, Zemyne, Zemynele, Zeminele, Zemynelen) 93, 105, 121, 130, 147, 154, 177–181, 187–189, 191, 192, 194, 196, 197, 199, 203, 204, 209, 221, 222, 225–227, 239, 246, 260, 265, 284, 286, 287, 292–298, 300, 302, 306, 310, 319, 320, 322, 323, 528, → taip pat auka Žemynėlei, aukojimas Žemynėlei, Cerera, deivė, garbinimas Žemynėlės, gerbinimas Žemynėlės, globa Žemynėlės, malda Žemynėlei, moteris, nu-

liejimas Žemynėlei, numetimas *ant žemės*, nusilenkimas Žemynėlei, tarnavimas Žemynėlei, Žemyna, žemynėliavimas

žemynėliavimas 105, 177, 178, 180, 183–185, 189, 194, 195, 198, 199, 202, 203, 209, 210, 223, 225, 226, 284, 285, 287, 289–291, 294, 298, 301, 302, 304, 305, 310, 321–323, → taip pat paprotys: *laidotuvių, vestuvių; šventinimas, švetė*, tarnavimas: *deivei, Žemynėlei*

Žemynėlis (Zemynelis) 196, 300

žeminiai [dievai] 492, 495

Žemininkas (Zemenikas) 147, 260, 528, 531, → taip pat aukojimas Žemininkui, dėkojimas Žemininkui, numetimas *ant žemės*, Žemeliukas, Žemėpatis

žemynos (žeminos) 451, 452, → taip pat meldimas *žemyną*

Žempatys (Zempattys) 196, 300

ženklas (-ai) 123, 136, 163, 166, 171, 208, 240, 251, 273, 275, 279, 309, 508, 520, 705

– *alaus putų* 159–161, 170, 270, 271, 279, 506, 518

– *blogas* 150, 208, 210, 263, 309, 311, 493, 495

– *burtų* 170, 278

– *dievų* 122, 240

– *dūmų* 161, 271

– *geras* 152, 167, 208, 264, 276, 309, 338, 356

– *išnykimo* 173, 174, 281

– *ištikimybės* 178, 285

– *jaunosios* 209, 310, 338, 356

– *karo sėkmės* 125, 242

– *kraujas gyvulių* 162, 272

– *kraujas žmonių* 162, 272

– *krivio* 157, 268

– *laimės* (žinklas laymibes) 475

– *laimingas* 153, 265

– *Lėtono* 582, 593

– *liepsnos* 161, 271

– *mirties* 629, 637

– *nelaimės* 152, 167, 174, 264, 276, 282

– *nepalankus* 72, 73

– *oro* 160, 161, 270, 271

– *palankumo* 29, 33, 55, 58

– *permaldavimo* 28, 32

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

- *Pikulo* 84, 87
- *po pirmosios jaunujų nakties* 166, 275
- *putos vandens* 164, 273
- *sėkmės* 152, 264
- *sukvietimo žmonių* 151, 263
- *susitaikymo* 28, 32
- *užgesimo ugnies* 150, 263
- *vandenyje* 160, 164, 270, 273
- *vaško* 160, 170, 270, 271, 279
- *vėjyje* 160, 270
- *viduriai gyvulių* 162, 272
- *viduriai žmonių* 162, 272
- *viduriuose* 160, 270
- *žiedo* 171, 279
- *žvaigždynuose* 160, 270
- taip pat aiškintojas *ženklų*, bėgimas *žvėries šalin*, klausinėjimas *dievų*, pranašavimas: iš *ženklų*, *sėkmės vestuvių*; pririšimas *ženklų*, ragavimas *valgių*, tekėjimas *kraujo*, užgesimas *ugnies*, vandelučiai
- ženklų Išguldytojas* → aiškintojas *ženklų žentas* 338, 356
- žibury* 215, 314, 680, 681, → taip pat aukojimas *žiburio*, vežimas *jaunajai vežti*
- židinys* 15, 18, 19, 22, 23, 85, 88, → taip pat atsisišveikinimas su *židiniu*, dalijimas *dovanų*, paprotys *vestuvių*
- žiedai rūgių* 440, 441, → taip pat rinkimas *žiedų rūgių*
- žiedas* (-ai) 166, 275, 276, 343, 360, 607, 617
- *pašventintas* 171, 279
- taip pat dėjimas *žiedų jaunujų*, įkapės *žiedas*, išėmimas *žiedų iš kaušelio*, metimas *žiedo*, paprotys *vestuvių*, ženklas *žiedo*
- Žieduotuvės* (*žiedotuves*, *žedūttuwes*) 47–51
- žiežirba* (-os) 148, 261, → taip pat Kibirkščių Tarėjas, užkalbėtojas *žiežirbų*
- žygenotai* (*Zigenotten*, *Zygenotten*, *Zygonottei*, *Zygonotten*) 157, 158, 267, 268, → taip pat gerbimas *žygenotų*, karvedys, padėjėjas *krivio*, pareigos *žygenotų*, pasiuntinys *i mirusiųjų šalį*, pasiuntinys, pranešimas *apie Kruwe*, prievolė *pirmojo dūrio*, tarnas *stabų*, tarnavimas *kriviui*, vaidilutis
- žygenotas* (*Zygenot*) 138, 253, → taip pat kūrenimas *ugnies*
- žygis* (*Zigas*) 157, 268, → taip pat *žygenotai*
- žygonys* (*Zygonos*) 157, 268, → taip pat *žygenotai*
- žyniavimas* 51, 75, 77, 78, 93, 95, 97–99, 106, 117, 132, 236, 248, 375, 376, 378, 475, 452, 483, → taip pat *ragana*, *žynys*, *žolinėjimas*
- žynys* (-ė, -iai) (*apmoninkas*, *Czeráuninkas*, *Mónininkas*, *Rágana*, *Szynys*, *Wardytojis*, *zynei*, *zyni*, *žynys*, *žinnys*, *zinis*, *žaddetojis*, *žynys*, *žynys*) 10, 12, 26, 28–30, 32–34, 38, 41, 45, 50–52, 55, 58, 72, 73, 75, 77, 78, 91, 93, 95, 97–99, 326, 328, 382, 484, 505, 507, 508, 512, 516, 519, 520, 524, 538–543, 548, 550, 551, 553–557, 560, 561
- *vestuvių* 166, 275
- *vyriausiasis* 28, 29, 32, 33, 55, 59, 72, 73, 105, 106, 503, 504, 508, 509, 515, 516, 520, 521, 560, 561
- *žemesnysis* 28, 32
- taip pat aiškinimas: *tikėjimo*, *apeigų*, *apročių*; aukojimas *kraujo žynių*, aukojimas *žynio*, bausmė *mirties*, būrimas *karo sėkmės*, deginimas *žynio*, hierarchija *žynių*, išrinkimas *žynio*, klausinėjimas *medžių*, krivis, *Krivių krivaitis*, laiminimas *žmonių*, monininkas, baudimas *žynių*, nurodymas *gyvenimo būdo*, paprotys *žynio išrinkimo*, pareiga: *žynių*, pareiga *gyventi tik Rikojote*, pareiga *žynio*; popas, *ragana*, saugojimas *ugnies*, sprendimas *ginčių*, šlakstymas, tarnyba *žynių*, užmokestis *žyniams*, *Vaidevutis*, *žyniavimas*, *žolinėti*
- žynys* → *žynys*
- žiniuonė* (-ės) 123, 241
- žinkladaris* → aiškintojas *ženklų*
- žinklas pagonu Dievo* → stulpas *pagoniško dievo*
- žiogas* 174, 282, → taip pat bėgimas *šalin*
- žirgas* (-ai) 503, 507, 515, 519, 542, 544
- *baltas* 29, 33
- *piršlio* 209, 310, 338, 356
- taip pat apkašymas *vainikais*, įkapės *žirgas*, papuošimas *žirgo*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

žirniai 138, 205, 252, 307, 327, 328, 403, 406, → taip pat aukojimas *žirnių*, barstymas *žirnių ir kviečių*, valgymas *žirnių*
žiūrėjimas
– *ant pauto* 451
– *į dangų* 158, 269
– *į kristalus* 46
– *į veidroді* 164, 274
→ taip pat tulisonys, zerkolučiai
žiurkė 383, 412, 414, 416, 418, → taip pat kasmas *žiurkės*, prikimšimas: *mazgų, burtų, gaurų, šaknų*
Živinbudas → Asm. rod.
žmogeliukai *požeminiai* → žmogučiai *požemio*
žmogučiai
– *požemio* 83, 86, 109, 229
– *žemės* 145, 258
→ taip pat kaukas, barstukai, barzdukai
žmogus (-nės) 29, 33, 110, 121, 125, 127–129, 154, 231, 239, 242, 244, 246, 266, 382, 383
– *raštingas* 117, 236
– *žemės* 145, 258
→ taip pat apvedimas *aplink ažuolą*, aukojimas *žmogaus*, barstukai, barzdukai, bezdukai, deginimas *žmonių*, dievai, draudimas *užmušti žmogų prie ažuolo*, figūrėlės *žmonių*, garbinimas *dievų*, garbinimas: *atskirų žmonių, visų*; imitacijos *žmogaus kūno dalių*, pristatymas *stabui*, užmušimas *žmogaus*
žodis 383, 433, 437, → taip pat būrimas
žolė (-ės) (žol[ė], žol[ė]) 18, 22, 38, 42, 45, 139–141, 164, 165, 183, 254, 255, 274, 275, 289, 325–328, 338, 356, 376, 379, 440, 441, 483, 484, 587, 598
– *stebuklingos* 590, 600
– *šventa* 156, 267
→ taip pat būrimas, galia: *gydymo, žolių*; gydymas *žolėmis*, dalijimas *žolių*, kuokštas *žolių*, lazda *jaunosios vežimo prižiūrėtojo*, paprotys *vestuvių*, pranašautojas *iš žolių*, pririšimas *žolių*, šventė *žolių*, užmovimas *žolių*
žolynas (-ai) → žolė
žolinėjimas 78, 99, 376, → taip pat žyniavimas, žynys

žolininkas (-ė, -ai) (Zolinininkej, žolinik[ė], žolinik[ė]) 105, 164, 274, 375, 483, 484, 530, 532, → taip pat burtininkas, pranašautojas *iš žolių*
žudymas *vaikų* 28, 32, → taip pat garbinimas *Patrimpo*
žuvis (-ys) 27, 31, 53, 57, 129, 130, 138, 139, 144, 149, 150, 164, 245, 246, 252, 253, 257, 262, 273, 549
– *šventa* 154, 265
→ taip pat aukojimas *žuvų*, būrimas: *iš žuvies, žuvų*; deginimas *žuvų*, globėjas *žuvų*, kepimas *žuvies*, užkalbėjimas *žuvų*
žvaigždės 72, 73, 143, 148, 154, 151, 257, 262, 265, 271, → taip pat dievinimas *žvaidždžių*, garbinimas *žvaigždžių*, skyrimas *žvaigždžių*, stebėjimas *žvaigždžių*, valdovas *žvaigždžių*, ženklas *žvaigždė*, žvaigždžiųronys
žvaigždynas 160, 270, → taip pat ženklas *žvaigždynuose*
Žvaigždukas 106, → taip pat Svaikstikas
žvaigždžiųronys (Szweigdzurones, szweigdzurūnis) 157, 159, 162, 267, 270, 271, → taip pat astrologas, burtininkas, pranašautojas, pranašavimas *iš žvaigždžių*, stebėjimas *žvaigždžių*, vaidilutis, ženklas *žvaigždė*
žvakė (-ės) 198, 215, 301, 315, 343, 359, 623, 631, 680, 681, 684, 687, → taip pat aukojimas *žvakės*
žvakonys (Szwakones) 157, 161, 171, 267, 271, 279, → taip pat aiškintojas *ženklų*, burtininkas, stebėjimas: *liepsnos, dūmų*; vaidilutis, ženklas: *liepsnos, dūmų*
žvalgai (Swalgus, Szwalgus) 166, 275, 339, 356, → taip pat gėrimas, paprotys *piršlybų*, sužadėtuves
žvalgavimas 209, 310
žvalgytuvės 38, 39, 43, 340, 357, → taip pat paprotys: *piršlybų, vestuvių*
žvalgonys (Szwalgones, Szwalgonis, Szwalgons) 157, 166, 167, 267, 275, → taip pat burtininkas, pranašavimas, vaidilutis, žynys *vestuvių*

MITOLOGEMŲ RODYKLĖ

žvejys (-ai) 129, 137, 143, 245, 252, 257, →
 taip pat aukojimas *žuvų*, garbinimas
Bardaičio

žvėris (-ys) 174, 281, 542, 544, 549

– *laukinis* 174, 281

– *šventas* 167, 276

→ taip pat eisena *žvėrių*, elgesys *žvėrių*, gar-
 binimas *žvėrių šventų*, globėjas *žvėrių*,
 pranašavimas iš *žvėrių laukinių*

žvėronys (Szwरणei) 167, 276, → taip pat
 garbinimas: *žvėrių šventų*, *miškuose*; vai-
 dilučiai, žvėručiai

žvėručiai (Szwरणuttes) 174, 281, → taip pat
 aiškintojas *ženklų*, pranašavimas: iš *eise-
 nos žvėrių*, iš *elgesio žvėrių*, iš *žvėrių lauki-
 nių*, žvėronys

žvilgsnis 379, 383, 433, 437, → taip pat bū-
 rimas

Rodyklę sudarė ASTA JOVAIŠIENĖ

TAUTŲ IR GENČIŲ RODYKLĖ

Aegypter / Aegyptier / Aegyptii → egip-
tiečiai
alanai (Alani) 108, 228, 331, 332, 501, 503,
515

anglai 174, 281

arabai 127, 244

asiriečiai (Assyrer) 167, 276

aukštaičiai 451, 472

baltai 80–82, 101, 103, 105, 106, 330, 367,
369–371, 453, 454, 467, 483, 488, 501, 526,
528, 541, 545, 579, 677, 682, 713

barbarai (barbari) 504, 516

Borussi / Brutheni → prūsai

chaldėjai (Chaldeer) 167, 276

Cimbri → kimbrai

Cosacken → kazokai

Curlandi / Curones / Curoni → kuršiai

čigonai (Ziegeiner) 41, 42, 45

danai (Dani) 81

Deutschen → vokiečiai

dregovičiai 369

drigai / drygai 369, → taip pat maskvėnai,
rusai

egiptiečiai (Aegypter, Aegyptier, Aegyptii)
24, 84, 87, 155, 167, 196, 266, 276, 300

estai (Ehsten) 677–679, 713–715

finougrai 569

galindai 90

gepidai (Gepidae) 504, 516

germanai (Germani) 71, 73, 103, 456, 460

Germani → vokiečiai

getai (Geten, Gethen) 107, 228

gitonai (Gythonen) 107, 228

gotai (Gothi) 82, 84, 87, 103, 331, 332, 493,
496, 502, 504, 514, 516

graikai (Graeci, Griechen) 84, 87, 103, 123,
150, 174, 196, 215, 241, 263, 281, 300, 315,
331, 332, 494, 496, 577, 583, 584, 594, 595,
609, 612, 615, 618, 622, 631

gudai (guti) 369, → taip pat vokiečiai

gutai (Guthen) 107, 228

herulai (Heruli) 501–504, 514, 516, 526, →
taip pat verulai

Hispani → ispanai

ianiceri → janičarai

Iatvingi → jotvingiai

indai (Indi) 84, 87

indoeuropiečiai 370, 483, 527

ispanai (Hispani) 331, 332, 451

italai (Itali) 465, 466, 493, 496, 501, 502, 504,
514, 515

izraeliečiai (Israeliten) 72, 73, 155, 266

janičarai (ianiceri) 493, 496, → taip pat tur-
kai

jotvingiai (Iatvingi) 90, 369, 502, 514

Juden / Jüden → žydai

kazokai (Cosacken) 159, 269

kimbrai (Cimbri) 502, 514

kuršiai (Curlandi, Curones, Curoni) 79, 80,
101, 102, 329–332

langobardai (Longobardi) 503, 504, 515, 516
latgaliai 371

latviai (Lethovini, Letten, Lotau, Lotavi,
Lothau, Lothavi) 330, 331, 367, 454, 456,
459, 460, 502, 503, 514, 527, 528, 548, 549,
552–554, 557, 559–563, 569, 575, 577–579,
595, 601, 610, 612, 618, 619, 621, 622, 625,
627, 630–633, 635, 636, 638, 646, 651, 655,
658, 659, 677–679, 682, 688, 690, 691, 694,
695, 697, 701, 702, 704, 708, 713–715

TAUTŲ IR GENČIŲ RODYKLĖ

- lenkai (Pohlen, Polen, Poloni) 30, 34, 79, 81, 102, 135, 159, 214, 250, 269, 314, 374, 375, 463, 464, 472, 503, 511, 515, 523, 538, 541, 572, 574, 638
- lybiai (либ[и]) 396, 397
- lietuviai (Litauai, Lithuani, Lithvani, Lit-tauen, Littauer, Littawen, Litthauen, Litthauwen, Littaūen, Littaūnn, Litua-ni, Litvani, Litwini) 9, 11, 12, 14–16, 18, 20, 22, 26, 30, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 55, 58, 60–70, 75, 76, 79, 80, 91, 96, 99–103, 105–108, 117, 142, 144, 150, 154, 156, 159, 196, 207, 228, 229, 236, 256, 258, 263, 265, 267, 269, 299, 308, 324–328, 333, 334, 347, 348, 353, 363, 367, 370, 374, 375, 454, 455, 457, 459, 460, 462–466, 469, 472, 491, 493–496, 501–510, 512–517, 519–522, 524–526, 528, 530, 531, 536–539, 541–544, 549, 559, 638, 709
- lietuvinkai (Littauen) 75, 334, 336–338, 340, 341, 345, 346, 349, 352–355, 357, 358, 361, 362, 364, 365, 367
- lyviai (Libi, Livonii) 30, 34, 454, 548, 561, 563, 569, 571, 573
- livonai (Liuonidae) 456, 459, → taip pat li-voniečiai
- livoniečiai (Liefländer) 144, 258, 591, → taip pat livonai
- Lotau / Lotavi / Lothau / Lothavi → latviai
- marsai (Marsi) 174, 281
- masagetai (Massagetae) 493, 496, 497
- maskvėnai (Moschi, Moscovite, Moscowite, Moscovitte, Moskale) 172, 280, 337, 348, 351, 354, 364, 366, 369, 455, 459, 542, 544, 565, 566, → taip pat rusai
- mozūrai (Masovitae, Masowitae, Masuren, Mazury) 28, 30, 32, 34, 35, 152, 264, 543, 544
- nadruviai (Nadrauen, Nadraven, Nadra-wen) 102, 107–112, 114, 116, 119–122, 125–128, 130, 133–135, 137, 139–143, 145–147, 149, 150, 154, 156, 160, 162, 163, 166, 167, 169, 173, 177, 179, 183, 196, 207, 218, 221, 224, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 238–240, 242–246, 249–253, 255–262, 265–267, 270, 272, 273, 275, 276, 278, 281, 284, 285, 289, 300, 308, 317, 319, 322
- natangai 27, 31
- niemcy → vokiečiai
- pečenegai (Pieciniği) 502, 514
- persai (Perser) 212, 312
- Pohlen / Polen / Poloni → lenkai
- poloviečiai (Poloucii) 502, 514
- prancūzai 174, 212, 281, 312, 488
- prūsai (Borussi, Brutheni, Preußen, Preus-sen, Preußen, Prusacy, Prussi, Pruteni) 26, 27, 29–31, 33–35, 52–54, 56, 57, 59, 60, 71–74, 79–88, 90, 100–103, 105–112, 114–118, 121, 122, 124, 125, 127–130, 133, 134, 137, 141–144, 147, 149–151, 153, 155, 157, 159, 160, 162, 175, 183, 184, 186, 191, 194–197, 201, 203, 204, 208, 221, 219, 224, 227, 228, 230–232, 234–237, 239, 240, 242, 244–246, 248–252, 255–258, 260, 262–266, 268, 270, 272, 282, 289–291, 295, 298, 300, 304–306, 309, 317, 319, 321–324, 330–332, 334, 345, 361, 369, 454, 501–503, 505, 514, 515, 517, 526, 528, 541, 542, 544, 547, 591
- psilai (Psylli) 174, 281
- Reußen → rusai
- romėnai (Romani, Römer, Römmer) 64, 84, 87, 103, 134, 137, 150, 162, 174, 196, 249, 252, 263, 272, 281, 300, 330, 367, 615
- rusai (Reußen, Russi) 144, 258, 331, 332, 369, 401, 402, → taip pat maskvėnai
- rusinai (Rusini) 542, 544, → taip pat rutėnai
- rutėnai (Rutheni) 30, 34, 454, 458, → taip pat rusinai
- Samaitae → žemaičiai
- samariečiai (Samaritani) 30, 34
- Samen / Sami → sembai
- samogitai (Samogitae) 536, 537, → taip pat žemaičiai
- sarmatai (Sarmatae) 83, 87, 261, 457, 461, 526
- Schweden → švedai

TAUTŲ IR GENČIŲ RODYKLĖ

- Scythen → skitai
sembai (Samen, Sami) 28, 32, 127, 244
Semgalli → žiemgaliai
skalviai (Zalavonen, Zalavonien, Zalawonen, Zalawonien) 102, 107, 108, 111, 115, 125, 128, 139–143, 146, 163, 172, 177, 179, 183, 196, 207, 221, 224, 228, 229, 231, 234, 242, 245, 253, 255–257, 259, 273, 280, 284, 285, 289, 300, 308, 319, 322
skitai (Scythen) 628, 636
slavai (Slavi) 81, 531
– *rytų* 369
sūduviai (Sudawen) 26, 102, 103, 105, 196, 221, 300, 319, 334, 369, 370
Suecani → švedai
Szamaiten → žemaičiai

švabai 150, 262
švedai (Schweden, Suecani) 81, 169, 170, 277–278, 453, 456, 460, 575, 638, 680

Tatarzy → totoriai
Teutschen → vokiečiai
Thracês → trakai
totoriai (Tatarzy) 542, 544
trakai (Thracês) 629, 637
turkai (Türcken) 496, 625, 633, → taip pat janičarai

venedai 330
vengrai 493, 496
verulai (Veruli) 503, 514, → taip pat herulai
vokiečiai (Deutschen, Germani, niemcy, Teutschen) 9, 16, 20, 24, 30, 34, 35, 37, 53, 57, 79, 81, 100, 101, 108, 221, 229, 319, 333, 337, 338, 341, 347, 350, 355, 356, 358, 363, 365, 369, 371, 440, 441, 493, 495, 496, 571–574, 577, 606, 616, 622, 626–628, 631, 634–636, 638, 654, 658, 690

Zalavonen / Zalavonien / Zalawonen / Zalawonien → skalviai
Zamaiten → žemaičiai
Ziegeiner → čigonai

žemaičiai (Samaitae, Samogitae, Szamaiten, Zamaiten, Zmudzini) 84, 87, 102, 105, 107, 113–115, 119, 121, 125, 126, 133, 135, 136, 138–140, 142, 144, 146, 148, 150, 152, 154, 158, 159, 162, 165, 172, 173, 195, 228, 233, 234, 237–239, 242, 243, 249–251, 253, 255, 256, 258, 259, 261, 263–265, 269, 270, 272, 274, 275, 280, 281, 299, 491, 493, 495, 501, 502, 512, 514, 524, 527, 528, 535–537, 542–544
žydai (Juden, Jüden) 350, 365, 367, 625, 633
žiemgaliai (Semgalli) 329–331

Rodyklę sudarė ASTA JOVAIŠIENĖ

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abiejų Tautų Respublika (Rzeczpospolita Obojga Narodów) 269, 379, → taip pat Lenkijos ir Lietuvos valstybė
 Adažiai (Neuermühlen [latv. Ādaži]) 648, 650
 Ayer → Ērširas
 Aygarn, kaimas 14
 Aismarės (Hailibas) 34, 60, 497
 Alažiai (Allasch) 648, 650
 Alenšteinas, Olštinas (vok. Allenstein, lenk. Olsztyn) 52
 Allasch → Alažiai
 Alna, upė 60
 Alpės (Alpi) 504, 516
 Alsėdžiai 379
 Altmarkas 638
 Amsterdamas (Amstelodamus) 462, 535
 Angerbargas 25, 35
 – apskritis 25, 35
 Anykščiai 471
 Annenskahl, Annenskahn [latv. Annas kalns?] 650
 Antverpenas (Antverpia) 501
 Apiai (Oppen) 54, 58
 Apsė (Lodenhof [latv. Apse]) 684, 687
 Ašerslēbenas 677
 Atėnai 635
 Augsburgas (Augšburg) 10, 12, 13, 25, 35
 Augste → Auksinė
 Augstkalnė 658, → taip pat Mežamuiža
 Auksinė (Augste), upė 118, 236, 237
 Aukštynlaukiai (Aukstinlaucken) 161, 271
 Aulavėnai, parapija 37
 Auliškėliai (Awliszkieliszki) 434, 438
 Austrija 466, 498
 Awliszkieliszki → Auliškėliai
 Baisogala, seniūnija 498
 Balėtai 36
 Balga, pilis 30, 34
 Baltarusija 369
 Baltė / Balthe → Baltija

Baltija, Baltijos jūra (Balthica, mare Balthicum, Ost-See) 53, 57, 102, 118, 237, 367, 453, 455, 456, 458, 460, 493, 496, → taip pat Venedų jūra
 Baltijos šalys 638, 713
 Baltmuiža (Baltemausche, Baltemuische, Baltemois) 647, 649, 684, 687
 Bart 569
 Barta, Liepojos rajone 690
 Bartkaičiai (Bartkayci), kaimas 397, 398
 Batakiai (Botocki), seniūnija 434, 435, 437, 438
 Belovežo giria 369
 Bėnė (Benz [latv. Bēne?]) 683, 685
 Berlynas (Berlin) 24, 342, 359, 541
 Bersemois → Berzmuiža
 Berzaunė (Bersohn [latv. Bērzaune]) 674, 675
 Berzmuiža (Bersemois [latv. Bērmuiža]) 674, 675
 Beržėnai, valsčius (Beržany) 391, 393
 Beržinėnai (Berzyniany) 446, 449
 Biržai 530, 538
 Bisserkeim / Bissierkem → Pisakiemis
 Bizantija 382
 Blawaberg [latv. Zilaiskalns?] 684, 687
 Bluomės dvaras (Blumenhoff [latv. [Blomes muiža]) 647–650
 Bohemia → Čekija
 Borussia → Prūsija
 Botocki → Batakiai
 Brandenburgas (Brandenburg) 60, 65, 67, 69, 73, 74, 100, 113, 116, 232, 235, 329, 333, 509, 521
 Branevas / Braniewo → Braunsbergas
 Brantės dvaras (Horstenhoff [latv. Brantes muiža]) 648, 650
 Brasław → Breslauja
 Braunsbergas (Brunsberg, Branevas, Braniewo) 52, 53, 57, 60, 453, 527, 547
 Breslauja, apskritis (Brasław [brus. Braslau]) 381, 388, 389

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Brėsmuiža (Brosemoyschen) 672, 673
Brestas 369

Brosemoyschen → Brėsmuiža
Brunsberg → Braunsbergas
Bubiai (Буби), kaimas 428, 429
Būdviečiai, parapija 333
Bugas, upė 369

Carnikava (Zarnikau) 655, 656
Cėsys → Vendenas
Chelmnas / Chelmino → Kulmas
Chencinai (Chencin [lenk. Chęciny]), pilis
510, 522
Chotinas 497
Churland → Kuršas
Cyprus → Kipras
Cnesna → Gneznas
Coadjuten → Katyčiai
Colonia Ubiorum → Kelnas
Cracovia → Krokuva
Creutzburg → Kroicburgas
Cubenhof [latv. Kubes muiža?] 656
Cur / Curonia → Kuršas
Czartovy ostrow, sala Spirdingo ežere 85, 89

Čekija (Bohemia) 60, 511, 523

Dahlen → Dolė
Dalekarlija (Dalekarlia) 107, 228
Damaskas 367
Danija (Dania) 331, 332
Dantzig / Danzig → Gdanskas
Daržiškiai (Darżyski, Darżynski) 398, 399
Daugai, seniūnija 498
Daugavgryva ([latv. Daugavgrīva, vok.]
Dünamünde) 655, 656
Daugpilis, Dunaburgas (Dunenburg, Du-
nenbergk [latv. Daugavpils, vok. Düna-
burg]) 548, 558, 564, 566, 638
Dauguva (Duna, Dūna, Dvna [latv. Dauga-
va]), upė 453–455, 458, 459, 571, 573, 671
Delas (Delo [Delos]), sala 122, 240
Delfai (Delphi) 121, 240
Deltuva (Dziewaltovia) 505, 516
Deventeris 65
Didieji Rudupėnai 36, 47

Didysis Naugardas (Groß-Naugarrien) 65,
67, 69
Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė → Lietuva
Didžioji Luža 558
Dikliai (Dickli [Dikļi]) 647, 649
Dirvėnai (Dyrwiany), dvaras 444, 445, 447,
448
Dobele → Duobelė
Dodonė (Dodona) 56, 59, 60
Dolė [?] (Dahlen) 672, 673
Dorpatas (Tartu) 453, 547, 577, 638, 644,
653, 658
Drustė (Drostenhof [latv. Drustes muiža]),
dvaras 684, 687
Dubingiai (Dubīngi) 430
– parapija 429, 430
Dūbininkai 37
Dubysa (Dubissa), upė 504, 515
Duisburgas prie Reino 65
Dūna / Dvna → Dauguva
Dunaburgas → Daugpilis
Dünamünde → Daugavgryva
Duobelė [latv. Dobeļe], rajonas 658
Dzėrbenė (Serben [latv. Dzērbene]) 684, 687
Dziembrovas (Dziebrow [lenk. Dziębrow])
400, 402
Dziewaltovia → Deltuva
Dzūkija 485

[Efraimas] → Epraimas
Egiptas 635
Elbingas (Elbing, Elblongas [lenk. Elbląg])
60, 342, 359
Elkas (Lick, Licus, Lik) 86, 89, 108, 129, 229,
245
Encūnai (Entzuhnen) 37, 156, 267
Epyras 60
Epraimas [Efraimas] 92
Ėrgėmė (Ermes [latv. Ērgeme]) 685, 687
Ėrgliai (Erlaa [latv. Ērgle]) 674–676
Ermes → Ėrgėmė
Ermlandia → Varmė
Ermonaičiai (Hermansdorf) 52
Ėrširas(?) (Ayer) 648, 650
Eržvilkas (Orzwilk) 434, 438
Estija (Esthonia) 502, 514, 547, 568, 638, 711,
713

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

– Pietų 638
– Šiaurinė 711
Europa (Europà) 374, 382, 462, 502, 514
– Vakarų 379

Festen → Vestiena
Francofurt → Frankfurtas
Franekeris 530, 538
Frankfurtas (Francofurt) 71
Frankfurtas prie Maino [vok. Frankfurt am Main] 371
Frankfurtas prie Oderio [vok. Frankfurt an der Oder] 658
Frauenburgas (Frauenburg [lenk. Frombork]) 137, 252
Frydlandas 25

Galbė (Golba), upė 29, 32, 117, 236
Gallia → Prancūzija
Gandinga (Гондинга), valsčius 384
Gardinas (Grodno) 400, 402
Gargždai (Горжды) 427, 428
Garkalniai (Loge-Berg, Logo-Berg) 683, 686
Gaurė (Gawr) 412, 413, 416, 417
Gaureliai (Gawreli), dvaras (palivarkas) 410, 412–414, 416, 417
Gdanskas (Dantzig, Danzig [lenk. Gdańsk]) 101, 333, 342, 359, 501
Georgenburg Littauisch → Jurbarkas Lietuvos
Geranainiai, seniūnija 498
Germania → Vokietija
Getingenas (Göttingen) 501
Getzuhnen 36
Ginteniai (Ginteni), kaimas 445–448
Girkantai (girkonty) 446, 449
Gysenas [vok. Giessen] 25
Gneznas (Cnesna, Gnesna [lenk. Gniezno]) 464, 465, 510, 522
Golba → Galbė
Göttingen → Getingenas
Gotų vandenynas (Oceanus Gothicus) 502, 514
Graikija (Graecia) 60, 457, 460, 465
Grobiņa → Gruobinia
Grodno → Gardinas
Gross Roop → Straupė

Gross-Fürstenthumb Littauen → Lietuva
Groß-Naugardien → Didysis Naugardas
Gruobinia [Gruobynas, latv. Grobiņa], sritis 329
Gudija 466, 498
Gumbinė (Gumbinnen) 36, 37, 110, 138, 231, 252
Haidelbergas [Heidelberg] 535
Hailibas → Aismarės
Halė [Halle] 501
Haličas 374
Heiligenbeilis (Heyligenbeil) → Mit. rod.
Heiligenkreuz 80
Henenbergas (Henneberg) 509, 521
Hermansdorf → Ermonaičiai
Hieropolis → Mit. rod.
Hinzenberg → Inčiukalnis
Hispania → Ispanija
Hockerlandia / Hokerlandija → Pagudė
Holšteinas (Hollstein, Holstein) 140, 254, 678, 679
Hornas (Hoorn) 535
Horstenhoff → Brantės dvaras
Hungaria → Vengrija
Iatviezia → Jotvingija
Ikšķilē (Ūxküll [latv. Ikšķile]) 672, 673, 684, 686
Inčiukalnis (Hinzenberg [latv. Inčukalns]) 684, 686
Indija (India) 560, 562
Insterburg → Įsrutis
Ispanija (Hispania) 331, 332, 463, 465, 541
Įsrutis (Insterburg) 14, 15, 36, 37, 65, 170, 278
– apskritis 9, 10, 12, 14, 16, 20, 26, 36, 37–39, 43, 109, 117, 131, 132, 151, 156, 229, 236, 247, 248, 263, 267, 324, 333, 346, 362
– kraštas 28, 32
Išdagai 37, 47
Italija (Italia, Italiâ) 35, 463, 464, 498, 503, 504, 514, 516, 541
Jablonka 79
Janiski → Joniškis
Jankūnai (Jankuny) 439, 441
Jaunaspilis (Jürgensburg [latv. Jaunaspils]) 672, 673, 685, 687

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Jaunpiebalga (Pebalg-Neuhof) 685, 687
Jecava 577
Jekabpilis [latv. Jēkabpils], rajonas 658
Jelgava → Mintauja
Jeruzalė 367, 368, 462
Jerva-Jani 713
Joniškis (Janiski) 442, 443
Jotvingija [Jotvingiai] (latviezia) 502, 514
Jumprava (Jungfernhof [latv. Jumpravas muiža]) 674, 675
Jurbarkas 102
– apskritis 37
Jurbarkas Lietuvos (Georgenburg Littauisch) 151, 263
Jürgensburg → Jaunaspilis

Kageriai (Kagershof [latv. Kaģeri, est. Kaagjaerv] 683, 685
Kalcenavas (Kalzenau) 672, 673
Kalwaria Zmuydzka → Žemaičių Kalvarija
Kalzenau → Kalcenavas
Kandava 690
Karaliaučius (Königsberg, Regiomons) 9, 14, 15, 25, 27, 31, 36, 47, 50, 61, 65, 71, 73–75, 79, 86, 89, 90, 100–102, 329, 333, 342, 359, 371, 374, 463, 465, 532, 690
Karklė (Karckel) 164, 274
– upė 164, 274
Karšuva (Коршова, Кор’шова)
– valsčius 394, 395
– apskritis 423, 424, 426, 427
Kaspijos jūra 497
Katyčiai (Coadjuten) 158, 269
Katniava 36, 37, 47, 65, 104
Katniavos kalnas (Kattenauischer Berg) 114, 116, 234, 235
Kaunas (Kowno) 25, 79, 390, 391, 428, 429, 489, 498, 501
– apylinkės 80
– seniūnija 498
Kaunatavo dvaras 483
Kėdainiai (Kieydany) 449, 450, 530, 532, 538
Kelmė (Kielm) 449, 450
Kelnas (Colonia Ubiorum [vok. Köln]) 52
Kernavė (Kiernovia) 506, 508, 518, 520
Kieydany → Kėdainiai
Kipras (Cyprus), sala 174, 281

Kircholmas (Kirchholm, Salaspilis [latv. Salaspils]) 453, 497, 672, 673
Kirkliai (Kirkli) 445, 446, 448, 449
Klaipėda (Memel, Mümmel) 61, 65, 100, 102, 112, 232, 329, 543, 544
– apskritis 37, 61, 100, 115, 164, 234, 274, 333
– kraštas 101, 348, 363
– sritis 115, 234
Klamaniai (Klaman [latv. Klāmaņi]) 648, 650
Klein-Roop → Mažstraupė
Klovainiai 469
– parapija 469, 470
Kniaziščėvas 527
Kokenhus / [latv. Koknese] → Kuoknesė
Königsberg → Karaliaučius
Korintas 541
Kowno → Kaunas
Kozeglovai (Kozieglowy [lenk. Kozegłowy]) 510, 522
Kraków → Krokuva
Kraupiškas 37
– parapija 36
Kražiai (Kroszi), 444, 447
Krimulda (Kremon) 648, 650, 656, 657, 684, 686
Krynica, gyvenvietė 369
Kristburgas [Christburg] 81
Kroicburgas (Creutzburg) 329
Krokuva (Cracovia, Kraków) 35, 90, 374, 380, 382, 462, 464, 465, 480, 510, 522, 547
– vyskupija 35
Kronas → Kuršmarės
Kroszi → Kražiai
[Kubes muiža?] → Cubenhof
Kučiai, kaimas 25
Kūdumas (Kudom [latv. Kūdums]) 684, 687
Kumėnai 61
Kuoknesė (Kokenhus [latv. Koknese]) 671–675
– apskritis [evangelikų reformatų bažnytinė] 646, 655, 671–676, 682
– sritis 671
Kupiškis, dvaras (Kupiski) 379, 398, 399
– seniūnija 381, 403, 405
Kuršas, Kuržemė (Churlandia, Curonia) 65, 67, 69, 71, 157, 268, 329, 330, 502, 514, 547, 577, 638, 658, 672, 673, 710

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- kunigaikštystė 577, 601, 610, 612, 619
- Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė 638
- Kuršių nerija 65
- Kuršmarės (Kronas) 497
- Kusai (Kussen) 36, 47
- parapija 65, 171, 279

Labguva (Labiau, Labiaw) 118, 119, 129,
139, 151, 237, 245, 253, 264

- apskritis 37, 333

Lacijus (Latium, Lazio) 30, 34, 35

Latgala [latv. Latgale] 638

Latium → Lacijus

Latvija (Latvia, Lettia, Lotwa) 329, 486, 547,
548, 558, 559, 577, 578, 601, 612, 638, 659,
711

- Šiaurės 638

Lauduona (Laudohn [latv. Laudona])
674–676

LDK → Lietuva

Leidenas 530

Leipcigas (Lipsia) 25, 71, 677

Leliškių ežeras (Leliszki) 164, 273

Lemsel → Limbažiai

Lencenbergas (Lentzken Berg) 116, 235

Lenkija (Lenkijos Karalystė, Królestwo
Polska, Pohlen, Polonia, Regnum Po-
loniae) 35, 56–60, 79, 90, 101, 135, 154,
250, 349, 364, 380, 382, 464–466, 467, 490,
498–500, 510–512, 522–524, 530, 535, 536,
541–543, 558, 568

- Mažoji 374

Lenkijos ir Lietuvos valstybė (LLV) 80, 101,
480, 575, 638, 671, → taip pat Abiejų Tau-
tų Respublika

Lenkijos Karalystė → Lenkija

Lennewarden → Lielvardė

Lentzken Berg → Lencenbergas

Lettia → Latvija

Libia → Lyvių kraštas

Lycia → Likija

Lick / Licus → Elkas

Lyda (Lida, Лида) 430, 431

- apskritis 430, 431

Lydekinė (Lidekin) 400, 401

Liefflandt / Liefeland → Livonija

Lielvardė (Lennewarden [latv. Lielvārde])
672, 673

Liepa (Linda, Lipa, Lypa, Lipka) 52, 60

Liepoja [latv. Liepāja] 330, 690

- rajonas 690

Liepos dvaras (Lindenhof [latv. Liepas mui-
ža]) 684, 687

Liepupė (Pernigel [latv. Liepupe]) 655, 656

Lietuva (Lietuvos Didžioji Kunigaikštys-
tė, LDK, Gross-Fürstenthum Littauen,
Lithuania, Lithvania, Littauen, Litua-
nia, Litvana, Litvania, Litvaniā, Litwa,
Magnus Ducatus Lituaniae / Lithuaniae,
Вел'икое Княз'ство Лит'овское) 60, 64,
75, 80–82, 84, 85, 87–89, 101, 107, 111, 115,
150, 157, 228, 232, 234, 263, 268, 328, 349,
364, 367, 371, 374, 379–382, 396, 451, 453,
454, 462–469, 471, 472, 480, 481, 484, 485,
490–512, 514–524, 526, 527, 530, 535, 536,
538, 541–545, 547, 564, 568, 671, 713

- Lietuvos kunigaikštystė (Ducatus Litva-
niae) 504, 516

- Mažoji 35, 65, 91, 101, 329, 333, 638, →
taip pat Prūsų Lietuva

- Rytų 374, 485

Lik → Elkas

Likija (Lycia) 122, 240

Limbažiai (Lemsel [latv. Limbaži]), apskri-
tis 561, 562

Lindenhof → Liepos dvaras

Lipsia → Leipcigas

Lithuania / Lithvania / Littauen / Litvana /
Litvania / Litwa → Lietuva

Liunia → Livonija

Liuenas 498

Lyvenikė (Löbenicht) 127, 244

Lyvima (Liivimaa) 638

Lyvių kraštas (Libia) 571, 573

Livonija (Liefflandt, Liefeland, Liunia, Liv-
land, Livonia) 69, 157, 268, 330–332, 367,
454, 455, 458, 459, 466–468, 502, 514, 547,
548, 553, 557–559, 560–562, 564, 568, 569,
572, 575, 577, 578, 638, 640, 644, 653, 654,
677–680, 682, 688, 689, 711, 713–715

Lobavas, senasis (Lobau alter) 674, 675

Löbenicht → Lyvenikė

Lodenhof → Apsė

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Loge 648, 650
 Loge-Berg / Logo-Berg → Garkalniai
 Londonas 538
 Lotwa → Latvija
 Lubiai (Lubow), dvaras 410, 412, 414, 416
 Lūde → Luodė
 Ludsenas, Ludza (Ludsen, Ludcen, Ludzen, Lutzen) 548, 549, 552–554, 556–561, 564–566
 Luodė (Lūde [Lugužė, latv. Lugužē]) 683, 685
 Luokė (Łukniki) 445, 446, 448, 449
 – valsčius 447, 449
 Luža Mažoji 558
 Lvovas 374

Madalienos dvaras (Sissegal [latv. Madalienas muiža]) 672–675
 Magdeburgas (Magdeburg) 29, 33, 505, 517
 Magnus Ducatus Lituaniae → Lietuva
 Magūnai (Maguny), kaimas 381, 388, 389
 Maišiagala 451
 Małbork → Marienburgas
 Malvazija (gr. Monemvasia, lot. Malvasia) 463, 465
 Marburgas [vok. Marburg] 371
 Marienburgas [lenk. Małbork] 638
 Marienhauzenas (Marienhausen) 559–561
 Marpiskien → Narpiškiai
 Masau → Mozūrija
 Maskovija (Moscovia) 67, 69, → taip pat Maskvija
 Maskva (Muscowitia) 65, 368, 471
 Maskvija (Moschouitia, Moschovia, Moskouia) 549, 552, 554, 556, 560–562, → taip pat Maskovija
 Masovia → Mazovija / Mozūrija
 Masuren → Mozūrija
 Maternick → Metirkviečiai
 Mazovija (Masovia) 53, 57, 510, 522, → taip pat Mozūrija
 Mazowsza → Mozūrija
 Maželiai (Maželi) 440
 Mažoji Lenkija → Lenkija, Mažoji
 Mažoji Lietuva → Lietuva, Mažoji
 Mažstraupė (Klein-Roop) 648, 650, 655, 656
 Mažudinai (Mozudiny) 398, 399

Medininkai (Miedniki) 543, 544, → taip pat Varniai
 Medininkų vyskupija (Mednicensis dioecesis) → Žemaičių vyskupija
 Medsėdžiai (Medsedzi), kaimas 397, 398
 Megalopolis (Mega[lo]politanum territorium) 503, 514
 Memel / Mėmelis → Nemunas
 Memel → Klaipėda
 Mendzigožas (Miedzygorz [lenk. Międzygórz]) 510, 522
 Merkinė (Merecz) 400–402
 Metirkviečiai (Maternick) 139, 254
 Mežamuiza 577, 658, → taip pat Augstkalnė
 Miakiszki → Mikiškės
 Miedzygorz / [lenk. Międzygórz] → Mendzigožas
 Mikiškės (Miakiszki), dvaras 429, 430
 Mikutėliai (Mikkutehlen) 155, 266
 Miliūnai (Miluny) 398, 399
 Mintauja (Jelgava) 577, 638, 658
 Misnija (Misnia) 54, 57
 Mitkūnai (Mitkuny), kaimas 441–443
 Miūlhauzenas (Mühlhausen) 333
 Molodovas (Молодов) 427, 428
 Moschouitia / Moschovia / Moskouia → Maskvija
 Moscovia → Maskovija
 Moskožovas (Moskor[z]ow) 510, 522
 Mozūrija (Masau, Masovia, Masuren, Mazowsza) 27, 31, 35, 56, 59, 152, 155, 264, 266, 543, 544, → taip pat Mazovija
 Mstislavlis, vaivadija 527
 Mühlhausen → Miūlhauzenas
 Muldžiai, parapija 37
 Mümmel → Klaipėda / Nemunas

Nadruva (Nadrauen, Nadraven, Nadravien, Nadrawen, Nadrawien, Nadrovia) 105, 107–112, 117, 122, 127, 134, 136, 150, 157, 160, 162, 163, 166, 168, 169, 176, 180, 195–197, 221, 224, 228, 229, 231, 232, 236, 240, 244, 249, 251, 262, 268, 270–273, 275–277, 283, 286, 299, 300, 319, 321, 330, 331, 526
 Namita (nimita) 446, 449
 Namiuras (Namiensis, Namen [Nemūras]) 509, 521

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Narevas (Naura), upė 369, 370
 Narkyčiai (Norbekitten) 118, 236, 237
 – parapija 37
 Narpė (Narpe), miškas 110, 231
 Narpiskiai (Marpisken, Narpisken), kaimas
 29, 32, 117, 236
 Natangen / Natangia → Notanga
 Naujamiestis 469, 530
 Naura → Narevas
 Nedeglai (Nedziagły) 404, 406
 Nemenčinė 451
 Nemerkiemis 36, 37
 Nemunas (Mėmelis, Memel, Mümmel, Nie-
 mon), upė 73, 74, 100, 114, 143, 234, 257
 Neris (Vilia), upė 507, 508, 518, 520
 Nerze → Nirza
 Nesvyžius (Nesvisium) 52, 462, 499, 500
 Neuermühlen → Adažiai
 Neuhausen → Noihausenas
 Neustadt → Veiherovas
 Nevėžis (Niewiaz), upė 512, 524
 Nybudžiai (Nibbudzen, Nibudzien, Nie-
 budschen Niebudzien) 36, 37, 47, 100,
 101, 112, 135, 163, 232, 250, 273
 – parapija 111, 231
 Nyca 690
 Nida 65
 Niebudschen / Niebudzien → Nybudžiai
 Niemon → Nemunas
 Niewiaz → Nevėžis
 Nikėja 490
 nimita → Namita
 Nirza, Nerze, ežeras 329
 Nytaurė (Nītau [latv. Nītaure]) 674, 675
 Noihausenas [Neuhausen] 535
 Norbekitten → Narkyčiai
 Notanga (Natangan, Natangia) 34, 53, 54,
 56, 57, 60, 103, 168, 169, 180, 277, 286
 Novenas (Nowen) 129, 245
 Novyj Dvoras 369
 Nowen → Novenas
 Numgaliai (Numgoli) 434, 437
 Olandija 25, 65, 530, 535, 538
 Olesnica (Olesnica [lenk. Oleśnica]) 510, 522
 Olyka 498
 Oliva 101

Olsztyn / Olštinas → Alenšteinas
 Oppen → Apiai
 Orzwilk → Eržvilkas
 Osolinas (Ossolin) 510, 522
 Ost-See → Baltijos jūra
 Owstech 117, 236
 Paančios dvaras 483
 Pabaltijys 577
 Pabėčiai (Pobeten) 29, 30, 33–35
 Pabradė 451
 Padievytis, apylinkė 425
 Paežeriai 469
 Pafas 539
 Pagudė (Hockerlandia, Hokerlandija, Po-
 gesania, Pogesauia, Pogesavia) 29, 33,
 53, 57, 60
 Paišlynis (Poyslin) 435, 438
 Payžnis (Паижнис, Поижънис), kaimas
 421, 422, 424–427
 Pajūris (Pojur), valsčius 397, 398
 Pakalniškiai 469
 Pakurkliai (Pokurkli) 398, 399
 Pakvistis (Pakwisc), pelkė 411, 415
 Palanga (Polanga) 65, 102, 115, 234
 Paliepiei (Polepsk), kaimas 434, 437
 Palsmanė (Palzmal [latv. Palsmane]) 647, 649
 Pamedė 60, 103
 Papendorf → Rubenė
 Parnasas (Parnassus), kalnas 121, 240
 Pasarė, Pasargė (dab. Paslenka), upė 60
 Pasenheimas (Passenheim) 79, 164, 273
 Paslenka → Pasarė
 Pašaltuonis (Poszołtun) 432, 434–439
 Pašatrijys (Poszatrij) 446, 448
 Pašiliai, dvaras (Пошыля, Пошыле) 423,
 424, 426, 427
 Paštuva (Почътова), dvaras 428, 429
 Patumšiai (Potumszi), valsčius 447, 449
 Pebalg → Piebalga
 Pebalg-Neuhof → Jaunpiebalga
 Perloja, dvaras 498
 Pernigel → Liepupė
 Pernu 638
 Persija (Persia) 140, 254, 255, 677–679
 Pėterkaimiai 36
 Petreifeelen 68, 70
 Piebalga (Pebalg) 675, 676, 685, 687

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Pieštė (Pistovia) 507, 519
Pilkalnis (Pilkeln), apskritis 47
– parapija 68, 70
Pilsūdai (Пил'суды) 394, 395
Pilupėnai 36, 37
Pinskas 52
Pisakėmis (Bisserkeim, Bissierkem) 110, 138, 231, 252
Pistovia → Pieštė
Pyvesa (Piwessa), upė 398, 399
Plaviškiai (Plewißken) 86, 89
Plešcovia → Pskovas
Plungė (Плун'кя) 384
Pobeten → Pabėčiai
Pogesania / Pogesauia / Pogesavia → Pagudė
Pohlen / Polonia / Polska → Lenkija
Pojur → Pajūris
Pokurkli → Pakurkliai
Polanga → Palanga
Poleksia (Subsylvania) 502, 514, → taip pat Jotvingija
Polepsk → Paliepiei
Polockas 52, 547, 564
Pomeranija 101, 713
Posnania → Poznanė
Poszatrij → Pašatrijys
Poszołtun → Pašaltuonis
Potumsi → Patumšiai
Poznanė (Poznań, Posnania) 510, 511, 522, 523, 538, 541
Prancūzija (Gallia) 463, 465, 498
Pregel → Prieglius
Preusen / Preussen / Preußen / Preußen / Preußische Land → Prūsija
Prieglius (Pregel, Skara), upė 60, 86, 89, 497, 526
Prūsija, Prūsai, Prūsų žemė (Borussia, Preusen, Preussen, Preußen, Preußen, Preußische Land, Prussia, Pruthenia, Prvthenia) 14–16, 20, 24–35, 37, 42, 45, 46, 50, 52, 54–57, 59, 60, 65, 67, 69, 71, 73, 74–76, 79, 80, 82–84, 87, 90, 91, 100–110, 112, 114–116, 127, 131, 137–139, 144, 148, 152–155, 157, 158, 160, 164, 167, 169, 173, 175, 195–197, 207, 218, 225, 228–231, 234, 235, 244, 247, 252–254, 257, 264, 265, 268, 270, 277, 278, 281, 282, 299, 300, 308, 322, 324, 330, 331, 333, 334, 353, 367, 371, 373, 467, 497, 502, 514, 640, 680
– Rytų 47, 50, 91
– Kunigaikštystė (Hertzogthum Preussen) 9, 13, 36, 38, 39, 43, 46, 58, 60, 79, 80, 101, 102, 105, 324
Prūsų Lietuva (Preusch Litthauen, Preußische Littauen) 153, 160, 264, 270, → taip pat Lietuva, Mažoji
Pruthenia → Prūsija
Pružanai, rajonas 369
Prvthenia → Prūsija
Pskovas (Plešcovia) 65, 67, 69
Pulė (Pulle) 509, 521, → taip pat Punia
Pultuskas 52
Punia 509, 521, → taip pat Pulė
Ragainė (Ragnit) 15, 117, 236, 333, 371
– apylinkės 112, 232
– apskritis 14, 16, 20, 37, 152, 165, 264, 274, 333, 346, 362
– sritis 109, 230
Rambynas (Ramin) 114, 234
Ramkau → Renka
Ramusis vandenynas (ocean spokojny) 543, 544
Raponėnai (Ропоняни), kaimas 427–429
Raseiniai (Rosieni) 433–436, 438, 439, 538
Raubiškės (Rowbianci), kaimas 429, 430
Rauliai (Rowli)
– dvaras 432, 436
– kaimas 433, 434, 436, 437
Rauna (Ronneburg) 647, 649, 656, 657
– apskritis 647, 649
Regiomons → Karaliaučius
Reinas (Rhenus), upė 463, 465
Renka (Ramkau) 685, 687
Resel → Rešlius
Respublika (Rzeczpospolita) → Abiejų Tautų Respublika
Rešlius (Resel) 52, 73
Reußland → Rusija
Reval (Talinas) 713
Rėzeknė / [Rėzekne] → Ruozytė

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Rhenus → Reinas
 Rickiojth / Rikioth / Rikojotas / → Mit. rod.
 Rietavas (перов) 384
 Ryga (Riga [Rīga]) 65, 456, 460, 463, 465, 547–549, 554, 559, 564, 565, 575, 577, 578, 638, 658, 678, 679, 688, 690
 – apskritis [evangelikų reformatų bažnytinė] 646–650, 655, 656, 671, 682, 683, 686
 Ripiai (Rippen) 86, 89
 Rodenpeus → Ruopažiai
 Roma (Rom, Roma) 35, 174, 281, 330, 331, 380, 488, 490, 511, 523, 526, 547
 Romane (Romovė?), kaimas 117, 236
 Rombhowe → Mit. rod.
 Romintos giria 65
 Romnove → Mit. rod.
 Romos imperija 630, 635
 Romove / Romowe → Mit. rod.
 Ronneburg → Rauna
 Roop → Straupė
 Rosieni → Raseiniai
 Rostokas [vok. Rostock] 100, 658
 Rovbickaja, gyvenvietė 369
 Rowbianci → Raubiškės
 Rowli → Rauliai
 Rubenė (Papendorf [latv. Rubenes baznīca]) 647, 649, 684, 687
 Rūjiena (Rujen) 684, 686
 Rumšiškės, seniūnija 498
 Ruopažiai (Rodenpeus [latv. Ropaži]) 603, 613
 Ruozytė (Rēzeknē, Rositen [latv. Rēzekne]) 548, 549, 552–554, 556, 557, 559–561, 564–567
 Rusija (Reußland, Rusijos imperija, Russia, Russiâ) 140, 156, 254, 267, 466–468, 480, 504, 508, 516, 520, 558, 677
 Rusnė (Ruß) 164, 274
 Russia → Rusija
 Rušonė (Russon, Ruszon) 548, 565, 566
 Rzeczpospolita → Abiejų Tautų Respublika
 Sakutynė (Sakucynia) 403, 406
 Salaca (Salis) 683, 685
 Salaspilis → Kirchholmas
 Salis → Salaca
 Salisburg → Valtenbergo dvaras
 Sambia / Samland → Semba
 Samlandia → Sūduva [Sembos Sūduva]
 Samogitia → Žemaitija
 Samogitiae dioecesis → Žemaičių vyskupija
 Sarmatija (Sarmatia)
 – Azijos (Asiana) 35
 – Europos, europinė (Europea, Europeana) 35, 83, 87, 90, 150, 154, 265, 502, 514
 Savidonys (Sowidanci), kaimas 429, 430
 Schackuhnen → Šakūnai
 Schleswig 677
 Schmalkalden → Šmalkaldenas
 Schmiltēn → Smiltėnė
 Schujen → Skujenė
 Schweden → Švedija
 Scomand → Skomanto ežeras
 Segewold → Sigulda
 Seirijai 530
 Sėlpilis 658
 Semba (Sambia, Samland) 15, 25, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 61, 80, 86, 89, 102, 116, 235, 369, 543, 544
 Senamiestis, Altštatas [Klaipėda] 36
 Senkoniai 469
 Seomundl → Skomanto ežeras
 Serben → Džerbėnė
 Sesava [?] (Sesswegen) 684, 686
 Sidabro kalnas (Silber-Berg) 111, 231
 Sigulda (Segewold) 648, 650
 Silber-Berg → Sidabro kalnas
 Sipainiai (Sypojni), kaimas 403–406
 Sissegal → Madalienos dvaras
 Skalva (Zalavonien) 105, 107, 109, 111, 112, 122, 144, 152, 160, 162–164, 166, 168, 169, 180, 195–197, 221, 228, 230–232, 240, 257, 264, 271–277, 286, 299, 300, 319
 Skandinavija 526
 Skara → Prieglius
 Skomanto ežeras (Scomand, Seomundl) 129, 245
 Skujenė (Schujen [latv. Skujene]) 684, 687
 Sluckas 79, 530
 Smiltėnė (Schmiltēn, Smiltēn [latv. Smilte]) 647, 649, 656, 657, 685, 687

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Smolenskas, vyskupija 527
 Sniardvai / Śniardwy → Spirdingas
 Somagitia → Žemaitija
 Sončas (Sadecensis [lenk. Sącz]) 510, 522
 Soup 683, 685
 Sowidanci → Savidonys
 Spirdingas (Spierding, dab. Sniardvai, lenk. Śniardwy), ežeras 86, 89, 90, 129, 245
 Stalupėnai (Stalluppen) 37, 65
 – apskritis 47
 – apylinkė 132, 248
 Starodubas 527
 Starogardas 101
 Styrkiemis 105
 Stokholmas 559, 680
 Strasbūras → Štrasburgas
 Straupė (Gross-Roop, Roop [latv. Straupe]) 648, 650, 656, 657, 684, 687
 Strijėnai (Strigheim) 173, 281
 Studneja ulica → Šulinio gatvė
 Stulgiai (Stulgi), kaimas 434, 435, 437–439
 Subačiaus gatvė (Subaczey ulica), Vilnius 418, 420
 Subačius (Соbach), miestelis 408, 409
 Sudauen / Sudinia → Sūduva
 Südermannlandt → Ziudermanlandas
 Sūduva (Samlandia) [Sembos Sūduva] 86, 89, → taip pat Sūduvių kampas
 Sūduva (Sudauen, Sudinia) 86, 89, 160, 168, 169, 180, 195, 196, 221, 271, 277, 286, 299, 319
 – senoji Sūduva (Sudinia Vetus) 86, 89
 Sūduvių kampas 80, → taip pat Sūduva [Sembos Sūduva]
 Suntažiai (Sunzel [latv. Suntaži]) 672–676
 Swantomest → Mit. rod.
 Swienta → Šventoji, upė
 Święta Lipka → Šventoji Liepa
 Szalteni → Šalteniai
 Szamaiten → Žemaitija
 Szatria → Šatrijos kalnas
 Szawel → Šiauliai
 Szczecin → Štetinas
 Szoltuna → Šaltuona
 Szoteli → Šateliai
 Szusse → Šuša
 Šakūnai (Schackuhnen), kaimas 111, 231
 Šalteniai (Szalteni), kaimas 398, 399, → taip pat Šateliai
 Šaltuona (Szoltuna), upė 434, 435, 438
 Šateliai (Szoteli), kaimas 398, 399, → taip pat Šalteniai
 Šatrijos kalnas (Szatria) 446, 448, 449
 Ščecinas → Štetinas
 Šeduva 469
 Šiauliai (Szawel) 410
 – ekonomija 382, 439–441, 443, 498
 Šilutė 61
 Šiluva 530
 Šlezvigas-Holšteinas 677
 Šmalkaldenas (Schmalkalden) 25
 Štetinas (Ščecinas [lenk. Szczecin]) 658
 Štrasburgas (Strasbūras) 101
 Šulinio gatvė (Studneja ulica), Merkinė 401, 402
 Šuša (Szusse), upė 139, 254
 Švedija (Schweden) 453, 462, 527, 547, 559, 638–642, 644, 653, 658, 680, 688, 711, 712
 Šveicarija 25, 498
 Šventapilė, Šventamiestis (Heiligenbeil) → Mit. rod.
 Šventaragė, Šventaragio slėnis (Suintorohus) → Mit. rod.
 Šventežeris 538
 Šventoji (Swienta), upė 505, 517
 Šventoji 65
 Šventoji Liepa (lenk. Święta Lipka) 60
 Talinas → Reval
 Tarnovas (Tarnow) 510, 522
 Tartu → Dorpatas
 Telšiai (Telsze) 486, 487
 – apskritis 483
 – seniūnija 485, 486
 Tepliava, apskritis 333
 Terkis (Terky) 140, 254
 Thorn / Thorun → Torunė
 Tibras, upė 35
 Tilžė (Tylża) 14, 50, 433, 437
 – apskritis 37, 333
 Tirza (Tirsén) 674, 675

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Tolkemita (Tolckemit) 137, 252
 Tolminkiemis 36, 37
 Toplaukio apskritis 37
 Torunė (Thorn, Thorun [lenk. Toruń]) 79, 80, 85, 89, 342, 359
 Trakai (Trocki, Trokos) 150, 263, 508, 520
 Treiden → Turaida
 Trocki / Trokos → Trakai
 Turaida (Treiden) 683, 686
 Turkija (Turcia) 463, 464
 Tverė (Tweerien) 65, 67, 69
- Ubbenorm → Umurga
 Ukmergė (Wilkomir, вил'комир')
 – apskritis 398, 399
 – kraštas 408, 409
 Ukraina 498
 Ukselis (Vxelium) 456, 459
 Umurga (Ubbenorm) 647, 648, 683, 684, 686, 687
 Upyna (Upina) 412–414, 416
 Upytė (Упите) 385, 386
 – apskritis 385–387
 – kraštas 408, 409
 – pavietas 469
 – valsčius 470, 485
 Upsala 462
 Ūxküll → Ikškilė
 Užėžerė (Užszere), kaimas 109, 229
 Užneris (Vltravelia) 505, 517, 530
 Užuomedis (Uzumedz) 434, 437, 438
 Užupis (Запеча), dvaras 385–387
 Užventis (Ужвентис) 427, 428, 380, 428
- Vabalninkas, valsčius (Wobolnick) 398, 399
 Vainotai (Woynutten) 158, 269
 Valė (Valle) 658
 Valka (Walk) 683, 685
 Valmiera 547
 Valtarkiemis 36
 Valtenbergo dvaras (Salisburg [latv. Valtensberga muiža]) 683, 685
 Varkaliai (Warkallen) 123, 241
 Varmė (Ermlandia, Varmia, Varmija) 27, 31, 34, 35, 52–54, 56, 57, 60, 103, 547
 – vyskupija 35, 57, 59
- Varmijos–Mozūrijos vaivadija 79
 Varniai (Worni) 371, 445–449
 Varputėnai (Worpuciany) 446, 449
 Varšuva 501
 Vatikanas 490
 Veiherovas (vok. Neustadt) 101
 Veliuona (Велёна) 498
 – apskritis 407, 408
 – seniūnija 498
 Velka (Welkenhof) 684, 687
 Vėluva (Velowe, Welau, Wilow) 47, 54, 58, 60, 65
 Vendelsis (Wendelsoö) 156, 266, 267
 Vendenas (Venda, Wenden, Cėsys) 455, 459, 547, 548, 559, 561, 564–566, 578, 653, 684, 687
 – vyskupija 561, 562
 – apskritis [evangelikų reformatų bažnytinė] 646, 655
 Venedų jūra (mare Venedicum) 502, 514, → taip pat Baltijos jūra
 Vengrija (Hungaria) 463, 465
 Verdainė (Werden) 61, 104, 139, 254, 348, 363
 Vestiena (Festen) 674, 675
 Vėzelis (Wesel) 65
 Videmas (Widdem) 156, 169, 267, 277
 Viduklė (Widukla) 433, 434, 436–438
 – apskritis 432, 436
 Vidžemė (Vidzeme) 638, 640, 644, 651, 653, 680, 688
 Vidžiai 374
 Viešvilė (Wieszwil) 152, 264
 Viljandis 568
 Vilkija (Вилькия), apskritis 428, 429
 Vilnia (Vilna), upė 506, 508, 509, 518, 520, 521
 Vilnius (Vilna, Vilnae, Wilda, Wilnivs, Wilno) 52, 79, 80, 150, 263, 369, 374, 418, 419, 421, 451, 453, 462, 466, 471, 480, 481, 485, 488, 490, 497–501, 509–511, 521–523, 526, 527, 535, 545, 547, 548
 – vaivadija 429, 430
 – vyskupija 451, 480–482, 485, 546
 Viru-Jagupi 713
 Vysla (Weichsel) 59, 143, 257
 Vislica (Vislica) 510, 522
 Višemburgas (Wiszemborg) 510, 522

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Vitebskas
– gubernija 558
Vitenbergas 25, 371
Viurcburgas 498
Vltravilia → Užneris
Vokiečių ordinas, Ordinas (Deutsches Orden, Ordo Theutonicorum, Orden) 34, 60, 71, 81, 85, 88, 102, 103, 108, 116, 124, 127, 160, 228, 235, 242, 244, 270, 504, 516, 558, 568
Vokietija (Germania) 333, 382, 463–465, 677
Voluinė, sritis 498
Vroclavas (Wrocław) 498
Vxelim → Ukselis
- Walk → Valka
Warkallen → Varkaliai
Weichsel → Vysla
Welaу → Vėluva
Welkenhof → Velka
Wendelso → Vendelsis
Wenden → Vendenas
Werden → Verdainė
Widukla → Viduklė
Widdem → Videmas
Wieszwil → Viešvilė
Wilda → Vilnius
Wilkomir → Ukmergė
Wilnivs/Wilno → Vilnius
Wilow → Vėluva
Wissemborg → Višemburgas
Wobolnick → Vabalninkas
Woynutten → Vainotai
Worni → Varniai
Worpuciany → Varputėnai
Wrocław → Vroclavas
- Zagor → Žagarė
Zalavonia → Skalva
Zamaiten → Žemaitija
Zarnikau → Carnikava
[Zilaiskalns?] → Blawaberg
Žirgeszeren → Žirgežeriai
Ziudermanlandas (Südermannlandt) 156, 266
Žmudž → Žemaitija
- Žagarė (Zagor), dvaras 439, 440
Žalva, apskritis 37
Žemaičių Kalvarija (Kalwaria Zmuydzka) 449, 450
Žemaičių vyskupija (Medininkų vyskupija, dioecesia Mednicensis, dioecesia Samogitiae) 379, 490, 527, 529
Žemaitija, Žemaičiai (Samogitia, Samogitiā, Somagitia, Szamaiten, Zamaiten, Żmudź, Жомойт' / Жомоит') 82, 84, 85, 87, 89, 100, 107, 111–113, 123, 139, 144, 157, 158, 160, 162, 166, 168, 172, 225, 228, 231, 233, 239, 241, 254, 257, 263, 268–272, 275, 276, 280, 322, 349, 364, 371, 386, 387, 391, 393–397, 407, 408, 410, 414, 421, 423, 425–429, 433, 450, 451, 466–468, 469, 483, 490–497, 502, 505, 506, 512, 514, 517, 518, 524, 527, 530, 543, 544, 548, 560, 562, 563
– kunigaikštystė (Księstwo Żmudzkie, Xięstwo Żmudzkie) 432, 436, 485, 486
Žiemgala 638
Žiokai, apskritis 37, 333
Žirgežeriai (Žirgeszeren), kaimas 109, 229
Žuravnas 374
Буби → Bubiai
Велёна → Veliuona
вил'комир' → Ukmergė
Вилькия → Vilkija
Гондинга → Gandinga
Горгжды → Gargždai
Жомойт' / Жомоит' → Žemaitija / Žemaičiai
Зареча → Užupis
Коршова / Кор'шова → Karšuva
Лида → Lyda
Молодов → Molodovas
Паижнис → Payžnis
Пил'суды → Pilsūdai
Поижънис → Payžnis
Почътова → Paštuva
Пошыля / Пошыле → Pašiliai
Ропоняни → Raponėnai
Ужвентис → Užventis
Упите → Upytė

Rodyklę sudarė GINTAUTAS KLIMAVIČIUS

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Ženklas + rodo, kad asmenvardis yra taip pat
rusiškoje rodyklės dalyje (ir atvirkščiai)

- Abromienė (Abramowa; min. 1696), zakristijonienė 446, 449
Abulaitis Jonas (Jan Abułajtis; min. 1694) 442, 444
Abulaitis Martynas (Marcin Abułajtis; min. 1694) 442, 444
Abulaitis Steponas (Stefan Abułajtis; min. 1694) 442, 444
Abulis Jonas (Jan Abulis; min. 1694) 442, 444
Adalbertas (Adalbertus; apie 956–997), šv., kankinys, pirmasis krikščionių misionierius prūsų žemėje, Prahos vyskupas (nuo 983) 81, 157, 268, 503, 515
Adamovičs Ludvigs (1884–1942) 472, 569, 579, 717
Adamus [Bremenensis] → Adomas Brėmenietis
von Adelung F. 717
Adomaitė Marytė (Maruszka Adamowna; min. 1696), kamininkė 444–448
Adomas Brėmenietis (Adamus [Bremenensis]; ?–po 1081), kronikininkas 81, 103, 329, 330–332
Adomienė (Adowa; min. 1696) 445, 448
AEneas Silvius → Piccolomini Enėjas Silvijus
Agnė (Jagnieszka; min. 1655), siuvejė 411, 414
Albrechtas [Frydrichas] (Albertus; ?–1618), Prūsijos kun-štis (1568–1604), Albrechto Brandenburgiečio sūnus 54, 58
Albrechtas Brandenburgietis (Albertus; 1490–1568), paskutinis Vokiečių ordino magistras (1510–1525) ir pirmasis Prūsijos kun-štis (1525–1568) 55, 58, 60, 73, 74, 112, 115, 234
Aleksandrowicz Stanisław 463, 535, 717
Aleksejus Michailovičius (1629–1676), Rusijos caras (nuo 1645) 65
Alexander (ab Alexandro) 629, 637
Algimantas (Algimundus), Alšėnų kun-štis(?) 503, 515
Algirdas (Olgerdus; apie 1296–1377), Lietuvos didysis kun-štis (nuo 1345) 509, 520
Amelung F. 677, 717
Amianas Marcelinas ([Ammianus Marcellinus]; 330 ar 335–400), romėnų istorikas 497
Andrašiūnas Povilas (Paweł Andraszun; min. 1694) 441, 443
Andreikaitis Stanislovas (Stanislovas Andreykaytis; min. tarp 1633–1641) 483, 484
Andriejauskas Rapolas (Рафал Андреевски, Ан’дреев’ски, Ан’дреев’ски; min. 1614) 385–388
Andriejus, šv. (Andreius, S.) 377
Andriejūtė Felicija (Andrzeiowna; min. 1627) 391
Andrius Juozas (1900–1988), kartografas, topografas 463, 718
Andrius Vasilas (Andreas Vasillo; ?–1398), pirmasis Vilniaus vyskupas (nuo 1388) 511, 523
Anna → Ona (min. 1646)
Anna → Ona, šv.
Anscharijus (Ansgarius; 801–865), šv., Hamburgo arkivyskupas 329, 331, 332
Anzelmas (Anselmus, Anshelmus), pirmasis Varmės vyskupas 27, 31, 53, 57
Argentas Jonas (Joannes Argentus, Giovanni Argenti; apie 1561–1626) 466–468, 718
Arnoldt Daniel Heinrich (1706–1775) 15, 79, 83, 100, 107, 329, 330, 718
Arvidas Andrius (Andr. Arwidi), Johanno Loccenijaus minimas kunigas 156, 267
Augustinas, [šv.] (Augustin) 647, 649
Auning Robert 549, 569, 579, 718
Auningas (Aunings; min. 1668), valstietis 683, 685
Averojus (Averrois [Averroës, Averrhoës]; 1126–1198), Ispanijos arabų filosofas 120, 238
Avicena (Avicenna [Avicenna]; apie 980–1037), persų filosofas, gydytojas 120, 238

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Bagdonavičius Jurgis (Jerzy Bogdanowicz; min. 1680) 433, 437
- Bahr Ernst 716
- Balaišis Vytautas (1929–1997) 97
- Balandis Mykolas (Michał Balandis; min. 1655) 411, 415
- Balčienė Irena 72, 74
- Balys Jonas 62, 472, 498, 549, 569, 579, 718
- Balkevičius Jonas Zemvaldas (1925–2000) 716
- Baltazaras (Balthasar), vienas iš Rytų išminčių, sveikusių gimusių Jėzų Kristų 585, 596, 597
- Baltramiejus (Bartholomei, Bartholomäus; I a.), šv., apaštalas 647, 649, 684, 686
- Baltramiejus (Bartłomei; min. 1680) 433, 436
- Baltramiejus iš Višemburgo (Bartholomaeus de Wissemborg), Poznanės vaida 510, 522
- Banczerowski Jerzy 733
- Baniulė (Банюла; min. 1648), šeimynykštė 408, 409
- Baranowski Bohdan (1915–1993), lenkų istorikas 383, 718
- Barježo [Barjėzus] 539
- Barkus → Mit. rod.
- Barnabofziu[s] [Barnabas] 539
- Baronas Arvydas 15, 24, 86, 88, 90, 718, 733
- Bartholomaeus de Wissemborg → Baltramiejus iš Višemburgo
- Basanavičius Jonas (1851–1927) 82, 502, 718
- Batarūnienė Genovaitė Aldona 282
- Batoras Steponas (Bathor [vengr. István Báthory]; 1533–1586), Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunštis (nuo 1576) 455, 459, 547, 568
- Batūra Romas 729
- Behm Johannes (1578–1648), Karaliaučiaus un-to profesorius 36
- Behm Michael (1612–1650), Karaliaučiaus un-to prof. 25
- Bekaulienė Martynienė (marcinowa bekaulowa; min. 1696) 446, 448
- Belazarienė (Białożorowa; min. 1696) 446, 448
- Beresnevičius Gintaras 53, 496, 718
- Bergmann Gustav (1749–1814) 722
- Berkholz Ch. A. 575, 718
- Bernutienė, Marytė Jonaitė-Baltramiejienė Bernutienė (Марына Янов'на Бар'тломеовая Бер'нудеовая; min. 1679) 431, 432
- Bernutis Baltramiejus (Бал'тромей Бер'нутис; min. 1679), bajoras 431, 432
- Bertulaitis Jonas (Johann / Hans Bertuleit; 1889–po 1977) 36–38, 66, 82, 324, 325, 372, 549, 569, 579, 718
- Beržanskienė-Kirkilaitė Ieva, Motiejienė Beržanskienė (Ева Бержанская, Ева Кир'килян'ка, Матеева Бер'жаньская; min. 1648) 407–409
- Beržanskis Aleksandras (Алек'сан'др Бер'жаньски; min. 1648) 408, 409
- Beržanskis Jokūbas Petravičius (Якуб Петрович Бер'жан'ски; min. 1648) 407, 409
- Beržanskis Motiejus (Матей Бер'жаньски; min. 1648) 407–409
- Beržanskis Stanislovas (Станис'лав Бер'жаньски; min. 1648) 407, 409
- Beržanskis Vaitiekus (Войтех Бержанский, Воитех Бер'жаньски; min. 1648) 407–409
- Bezenberger Adalbert (1851–1922), vokiečių kalbininkas, archeologas, etnografas 34, 38, 62, 719
- Białożorowa → Belazarienė
- Bieliński Józef (1848–1926), lenkų istorikas, gydytojas 53, 719
- Bieliūnienė Aldona 463, 719
- Bielskis Marcinas (Marcin Bielski; apie 1495–1575), lenkų istorikas, rašytojas 329
- Bienkowski Tadeusz 53, 719
- Biezais Haraldas (Haralds Biezais; 1909–1995) 62, 66, 82, 549, 569, 579, 714, 718, 719
- Bilate / Billathe → Pilotas
- Byra (Byrae), Persijos kunigaikštienė 140, 254
- Biržiška Mykolas (1882–1962) 488, 489, 719, 727
- Biržiška Vaclovas (1884–1956) 48, 51, 62, 372, 375, 452, 531, 539, 719
- Bittens Arthur (1874–1920), istorikas, pedagogas 62, 731

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Blaeu Willem Janszoon (1571–1638), olandų kartografas, astronomas, spaustuvininkas 463, 719
- Blesė Ernestas (Ernests Blese; 1862–1964) 690, 691, 719
- Blinstrubaitė Teofilė (Teofila Blinstrubianka; min. 1680) 432, 436
- Blinstrubas (Krzysztof Blinstrub; min. 1680) 432–439
- Blinstrubienė Kazimierienė (Kazimirzowa Blinstrubowa; min. 1680) 433, 437
- Blumas Kristupas (Christophorus Blum; XVII a.), Nemerkiemio kunigas 37
- Bodzanta (Bodzenta; apie 1320–1386), Gnezno arkivyskupas (nuo 1382) 464, 465, 510, 511, 522, 523
- Boem Johannes (Johannes Boemus [Aubanus]; 1485–1535), vokiečių rašytojas, istorikas 462, 541
- Bogdanowicz Jerzy → Bagdonavičius Jurgis
- Bogušis Petras (Piotr Bohusz; min. 1676), kunigas, Dubingių kamendorius 429, 430
- Bojeris Laurencijus (Laurentius Boierus, Boyer; Kristupas Zaviša (slapyvardis); Kvirinas Knogleris (Quirinus Cnogler); 1561–1619) 453–461, 719, 732
- Boleslovas [I] Narsusis (Boleslaus Charbr, Boleslaus Chobrus; 967–1025), Lenkijos karalius (1025) 28, 32, 56, 59
- Boratyński Ludwik (1867–1920), lenkų istorikas 491, 719
- Borisas (Borys), Vytauto brolis [pusbrolis; Kęstučio brolio Karijoto sūnus, Podolės kun-štis] 464, 465
- Božimovskis Jonas vyresnysis (Jan Borzymowski; 1610–1673), lietuvių raštijos darbuotojas 530
- Brandas Johannas Arnoldas (Johann Arnold Brand; 1647–1691) 65–70, 719
- von Brandt Ahasver (min. 1639), Prūsijos kun-štystės vyriausybės patarėjas ir vyriausiasis maršalas 36
- Braun Georg (1541–1622), vokiečių geografas ir kartografas 535
- Brausch Gerd 716
- Braziūnienė Alma 34, 463, 719
- Bretkūnas Jonas (Johannes Bretke, Bretkius; 1536–1602) 47, 61, 100, 102, 103, 118, 122, 126–131, 138, 139, 149, 179, 236, 240, 243–247, 252, 253, 262, 285, 371, 538
- Briškutė Ona (Hanna Briskiowna, Anna Briskowna; min. 1640) 397, 398
- Brodovskis Jokūbas (apie 1692–1744), žodynininkas 62
- Brückner Aleksander (1856–1939) 569, 579, 720
- Bruožis Ansas (1876–1928) 38, 720
- Brutenis / Brudenus → Mit. rod.
- Buchienė Tamara 48, 51, 61, 720
- Bučys Pranciškus Petras (1872–1951) 502, 720
- Budreckas Mykolas (Michał Budrecki; min. 1680) 432–439
- Budreckienė (Budrecka; min. 1680) 432–439
- Būga Kazimieras (1879–1924) 82, 472, 720
- Bukstorfijus Johanas (Buxtorfius [Johann Buxtorf]; 1599–1664), šveicarų teologas 350, 365
- Bulienė (Bułowa; min. 1646) 401, 402
- Būmanis Aleksandrs (1881–1937) 716
- Bumblauskas Alfredas 575, 646, 651, 655, 677, 682
- Burba Mikalojus (Mikołai Burba; min. 1655) 412, 413, 416
- Burbienė Mikalojienė Plocharska Izabelė (Izabella Plocharska-Mikołaiowa Burbina; min. 1655) 410–417
- Burnickaitė (Burnicka; min. 1655), tarnaitė 413, 417
- Butkevičius Kazimieras (Kazimierz Butkiewicz; min. 1696) 445, 447
- Butleris (Butler; min. 1696) 446, 449
- Butvila (Butwiła; min. 1696), Dirvėnų dvaro urėdas 445, 447, 448
- Buxtorfius → Bukstorfijus
- Bžostovskis Konstantinas Kazimieras (1644–1722), Vilniaus vyskupas (1687–1722) 480
- Campano Giovanni Paulo → Kampanas Jonas Paulius
- Carion Johannes → Karijonas Johanas
- Caspar C. J. 728

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Celarijus Andriejus (Andreas Cellarius, tikr. Kehler; apie 1596–apie 1665) 535–537, 720
 Cezarinas / Caesarin → Mit. rod.
 Charterijus Vincentijus (Vincentius Chartorius) 196, 300
 Chemnicijus Martinas (Martin Chemnitius; 1522–1586) 589, 599
 Chylinskis Samuelis Boguslavas (Chylinskas, Chyliński; apie 1634–1668) 538–540, 720
 Chodkevičius Jonas Karolis (Carolvs Chodkievicius / Chodkiewicius, Carol Chotchievic; 1560–1621), LDK valstybės veikėjas, karvedys 453–455, 457, 459, 460, 493, 496, 497, 568
 Chomskis Vaclovas (1909–1976) 463, 720
 Chrift / Chriftas / Christus / Chryftu[s] → Jėzus Kristus
 Christinus de Kozieglowy → Kristinas iš Kozeglovų
 Cintijus N. (N. Zynthius), Katyčių pamokslininkas 158, 269
 Clagius Thomas → Klagijus Tomas
 Clemen Carl (1865–1940) 549, 720
 von Coburg Wilhelmus → von Koburgas Wilhelmas
 Conradus → Konradas, Olesnicos kun-štis
 Cranz (min. 1641), valstietis 675, 676
 Czessel → Česelis
 Čelka Petras (Петр Чалъка; min. 1667), baudžiauninkas 427–429
 Česelis (Czessel; min. 1637), valstietis 648, 650
 Dankelmanas Fridrichas (Fridrichus Dankelmanus / Danckelmannus; XVII a.) 79, 720
 Dapkienė Adomienė (Adamowa Dopkowa; min. 1680) 434, 435, 437–439
 Daradundėnas Tumelis Povilaitis (Tumelis / Sumelis Daradundenas Pawłowicz; min. 1615) 388–390
 Dargewicz Walenthj (min. 1633–1641), vazyrys 484
 Daškevičius Laurynas (Ławrzyn Daszkiewicz; min. 1696) 445, 447, 448
 Dauginaitė Liucė (Łuce Dawginayte; min. tarp 1633–1641) 483, 484
 Daukantas Simonas (1793–1864) 62, 82, 367, 502, 721
 Daukša Mikalojus (tarp 1527 ir 1538–1613) 50, 451
 Dausprungas Julijonas (Julian Dorsprung), legendinis Lietuvos kun-štis 504–506, 516, 517
 Davidas Lukas (Lucas David; apie 1503–1583) 103, 106, 526, 721
 Dawginayte Łuce → Dauginaitė Liucė
 Demontavičius Gregoras (Hrehor Demon-towic; min. 1680) 433, 437
 Derschau Bernhardas (XVII a.) Klaipėdos Senamiesčio (Altštato) kunigas 36
 Deržkavičius Matijošius (Матыс Держкович, Матыяш Дер’пш’ков’ски; min. 1636) 394, 395
 Dietmaras (Dithmarus; XIV a.), vokiečių kronikininkas 81, 170, 279
 Dimlierienė Asverusienė (Asverusowa Dymlerowa; min. 1655) 412, 416
 Dimleris Jonas Karolis (Jan Karol Dymler; min. 1655) 411, 412, 415, 416
 Diodoras Sicilietis ([gr. Diodōros Sikeliōtēs]; apie 90 pr. Kr.–21 pr. Kr.), sen. graikų istorikas 81
 Dišlėrs Kārlis (1878–1954) 716
 Dithmarus → Dietmaras
 Dyvulis (Dywullis), Bretkūno minimas vy-ras 118, 237
 Dlugošas Jonas (Długossus [Jan Długosz]; 1415–1480) 72, 73, 81, 82, 102, 103, 462, 501, 541
 Dmuchovskis Povilas (min. 1644), Klovainių vaitas 469
 Dorgūnas (Dorgone), prūsas 29, 33
 Dovydas (Dowidas) 530, 538
 Draslauskas Juras (Юр’и; Драс’лав’ски; min. 1636) 396, 397
 Draslauskas Vaitiekus (Вотех Драс’лав’ски; min. 1636) 396
 Draslauskienė Justina (Юстина Драславская, Драс’лав’ская; min. 1636) 396

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Drotvinas Vincentas 75, 76, 91, 92, 471, 721, 726
- Dumézil Georges (1898–1986), prancūzų religijotyrininkas 370
- Dundulienė Pranė (1910–1991) 62, 545, 721
- Dusburgietis Petras → Petras Dusburgietis
- Dvylienė Kristina (Krystyna Dwilowa; min. 1691) 440
- Dvylys Lukošius (Łukasz Dwil; min. 1691) 440, 441
- Dzbanauskas Jokūbas (Якуб Дзбановъски; min. 1666), šeimynykštis 424, 427
- Dzikowski Mikołaj (1883–1957) 535, 721
- Eckert Rainer 76, 722
- Eduiga → Jadvyga, Lenkijos karalienė
- Eigminas Kazimieras (1929–1996) 48, 49, 722
- Eylingeris Heidenrichas (Heidenreich Eylinger) 29, 33
- Einhornas Aleksandras, Kuršo superintendantas (1570–1575) 577, 578
- Einhornas Paulius (Paul Einhorn; ?–1655), Pabaltijo vokiečių istorikas, evangelikų liuteronų kunigas, Kuršo superintendantas (1636–1655) 577–637, 659, 671, 690, 691, 695, 722
- Eismantas (ЕИСИМОНЪ; min. 1614) 385, 386
- Eksagonas (Exagon), minimas Plinijaus 174, 281
- Elymao [Elimas], NT Apaštalų darbuose minimas netikras pranašas 539 → taip pat Barjezao [Barjėzus]
- Elisonas Jurgis (1889–1946) 528, 722
- Epikūras (Epicuros; 341–270 pr. Kr.), sen. graikų filosofas 553, 557
- Erler Georg (1850–1913), vokiečių istorikas 721
- Eubolas Komikas (Eubolus Comicus) 138, 252
- Ewa → Ieva, Adomienės duktė
- Exagon → Eksagonas
- Fabricijus Dionysijus (Dionysius Fabricius; XVI a. II pusė–XVII a. I pusė) 568–574, 578, 713, 722
- Falkenhahn Viktor (1903–1987) 62, 75, 100, 107, 722
- Falkenjeris Egidijus Jansonijus (Aegidius Janssonius Valckenier; XVII a.), olandų kartografas 535
- Fijałek Jan (1864–1936) 569, 722
- Filipowicz Samuel → Pilypavičius Samuelis
- Filipowiczowa → Pilypavičienė
- Fontanas Baltazaras Andrejus (Balthasar Andrea Fontanus) 471
- Forstreuter Kurt (1897–1979) 107, 716, 722
- Francis Ioël 587, 598
- Francisci Adamas, vokiečių teologas 371
- Franciscus Erasmus 208, 309
- Frydrichas Vilhelmas (1620–1688), Brandenburgo kurfiurstas (nuo 1640) 65
- Fuchsas Teofilis (Theophil Fuchs), Kusų papripos kunigas 65
- Gaigalienė Barbora (Barbara Gaygalowa; min. 1691) 440, 441
- Gailevičienė Jurgienė (Jerzyna Goylewiczowa; min. 1696) 445, 447
- Gailevičius (Goylewicz; min. 1696) 445, 447
- Galenas (Galenus; apie 130–apie 200) 120, 238
- Gasiulis (Gosiul, Iurgieliewicz, Jurgelaitis; min. 1615) 388–390
- Gause Fritz (1893–1973) 25, 26, 716, 722
- Gedgaudas Vaitiekus (Воитех Кгед'ков'д; min. 1636) 394, 395
- Gediminas (Gediminus; apie 1275–1341), Lietuvos didysis kun-štis (nuo 1316) 504, 508, 509, 516, 520, 521, 526
- Gedžiuvienė Jonienė (Janowa Giedziowa; min. 1696) 446, 448
- Geigauskas Petras (Piotr Gieygowski; min. 1627) 390, 391
- Gelgaudas (Кгел'крьд; min. 1666) 422, 425
- Georgas Vilhelmas ([Georg Wilhelm]; 1595–1640), Prūsijos kun-štis [Brandenburgo kurfiurstas] (1619–1640) 36, 46, 71
- Germantas → Mit. rod.
- Gerulaitienė Vilija 729
- Gerulis Jurgis (1888–1945) 75, 488, 722
- Gidžiūnas Viktoras (1912–1984) 502, 722
- Giedraitis Merkelis (apie 1536–1609), Žemaičių vyskupas (nuo 1576) 490

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Giedrakis Merkėlis (Mierkiel Giedrakis; min. 1697) 450
- Giedziowa Janowa → Gedziuvienė Jonienė
- Giedzius Stanislovas (Stanislovas Giedzius, Giedzius; min. tarp 1633–1641) 483, 484
- Girdvainienė-Liutkaitė Jonienė (Janowa Lutkowna Girdwoyniowa; min. 1680) 433, 434, 436, 437
- Girdzijauskas Juozapas 726
- Glebas Dovydas (Dawid Glebas; min. 1694) 441, 443
- Glomis Simonas (Symon Glomis; min. 1694) 441, 443
- Glomutis Andrius (Andrzej Głomutis; min. 1694) 442, 444
- Godziejevskis (Godziejewski; min. 1615) 388, 390
- Goebel Severin (Göbel, Goebeliuss; 1530–1612), Karaliaučiaus gydytojas 367, 368, 722
- Goylewicz → Gailevičius
- Goylewiczowa Jerzyna → Gailevičienė Jurgenė
- Golovinas (Hołowin; min. 1680) 434, 438
- Gorodeckas (Horodecki; min. 1680) 432–438
- von Götzen Friedrich (min. 1639), rūmų ir teismo patarėjas 36
- Grabauskienė Zacharijošienė (Zacharaszowa Grabowska; min. 1696) 446, 449
- Gray L. H. 549, 722
- Greimas Algirdas Julius (1917–1993) 64, 82, 496, 722, 723
- Grezienė Adomienė (Adamowa grezowa; min. 1696) 446, 449
- Gričyna-Voina Vladislovas, Vladislovas Motiejevičius Gričyna-Voina (Владислав Гричина Война, Владыслав Матеевич Грычына Война; min. 1667), Užvenčio tįjūnas, Gargždų seniūnas 380, 427, 428
- Grienberger Theodor R. (1855–1932) 62, 82, 502, 723
- Grigaitis Valentas (Walenty Grygaytis; min. 1694) 442, 444
- Grigalienė Gazanienė (Grygałowa Gazanova; min. 1641) 398, 399
- Grigalius X (tikr. Tebaldo Visconti; 1210–1276), popiezius (1271–1276) 379
- Grube D. Georg (1656–1722), Prūsijos teisininkas 38, 723
- Grunau Simonas (Sim. Grunau; XV a. II pusė–apie 1530–1531), Prūsijos kronikininkas 52, 53, 57, 71, 72, 80, 82, 101, 103, 105, 117, 119, 128, 129, 137, 162, 164, 169, 238, 244, 245, 252, 272, 273, 497, 526
- von Grünenden Walde Balthasar (min. 1639), Pėterkaimių kunigas 36
- Grzebień Ludwik 716
- Guagnini Aleksandras (1534–1614), italų kilmės lenkų kronikininkas 81, 82, 90, 103, 150, 154, 263, 265, 535
- Günther August 659, 723
- Gustavas II Adolfas (1594–1632), Švedijos karalius (nuo 1611) 547, 575, 638
- Guzaitis Essas, ūkininkas 155, 266
- Gžegožas iš Żarnovco (Grzegorz z Żarnowca; apie 1528–1601), lenkų kalvinistų teologas, pamokslininkas 530
- Häring → Hėringas
- Hartknoch Christophor (Christophorus Chartknoch, M[agister] Hartknoch; 1644–1687) 71, 79–90, 100–103, 107, 144, 154, 265, 329, 334, 345, 351, 361, 366, 367, 723, 728
- Hartmann Philipp (XVII a.) 80
- Haussig Hans Wilhelm 718
- Helmoldas (apie 1125–po 1177), vokiečių kronikininkas 72, 81
- Hennenberger Caspar (Henne(n)bergerus, Henneberg, Henneb; 1529–1600), Prūsijos kartografas ir istorikas 26–28, 30–32, 34, 52, 54, 56, 58, 59, 72, 81–84, 87, 90, 102, 103, 106, 111, 114, 117, 127, 128, 131, 137, 139, 164, 167, 169, 231, 234, 236, 244, 247, 252, 254, 261, 273, 723
- Hennig Abraham Ernst (1771–1815), Karaliaučiaus slaptojo valstybės archyvo direktorius (1810–1815) 721
- Henninas Henrichas Christianas (Henrich Christian Hennin) 65

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Henning Salomon (1528–1589), Kuršo ir Žiemgalos bažnyčių vizitatorius 568, 578, 713
- Henrikas Latvis (apie 1187–1259 ar vėliau), kronikininkas 568
- Herberstein Sigismundus (Siegmund, Sigismund Freyherr von Herberstein; 1486–1566), austrų diplomatas, keliautojas, istorikas 82, 102, 103, 150, 263, 535
- Herbrandas Jakobas (Jacobus Heerbrand) 371
- Heringas (Häring; min. 1684), užkalbėtojas 684, 687
- Hermann von Salza → von Salza Hermann
- Herodotas (Herodotus; tarp 490–480–apie 425 pr. Kr.) 147, 260, 369
- Hess Eoban ([Helius Eobanus Hesus]; 1488–1540), vokiečių humanistas, poetas 24
- Hieronymus Pragensis → Jeronimas Prahiškis
- Hirschalsas, Hirtshalsas (Hirschals, Hirschalus; ?–1261), Magdeburgo pilietis 29, 33, 505, 517
- Hohencolernai 60
- Hołowin → Golovinas
- Hondijus Jodokas (Jodocus Hondius; 1563–1611), olandų kartografas 535
- Hornerus Egranus Thomas (XVI a.), vokiečių istorikas, lotyniškosios *Livonijos istorijos* autorius 568
- Horodecki → Gorodeckas
- Hubatsch Walther (1915–1984) 25, 26, 36, 46, 723
- Hunnijus Egidijus (Aegidius Hunnius; 1550–1603) 371, 723
- Iagelo / Iagello / Iagiello → Jogaila
- Ianussius → Jonušas, Mazovijos kun-štis
- Iasykowa Bartłomiejowa → Lesikienė Baltramiejienė
- Iasykowa Piotrwa → Lesikienė Petrienė
- Ieva, Adomienės duktė (Ewa; min. 1696) 445, 448
- Igolčicas Mikalojus (XVII a.), Klovainių klebonas 469
- Institoris Henrikas [vok. Heinrich Krämer] (apie 1430–1505), dominikonas, vienas iš *Raganų kūjo* (1486) autorių 382
- Ioannes → Jonas, Krokuvos vyskupas
- Ivanas Rüstusis (1530–1584), Maskvos didysis kun-štis (nuo 1533), Rusijos caras (nuo 1547) 568
- Ivanov Viačeslav 104+
- Ivanovna Ana (Hanna Janowna; min. 1637), šeimynykštė 391–394
- Ivinskis Zenonas (1908–1971) 82, 472, 491, 502, 541, 545, 723
- Iwanowa → Jonienė
- Jablonskis Konstantinas (1892–1960) 383, 470, 483, 484, 724
- Jacob → Jokūbas, šv.
- Jadvyga (Eduiga, lenk. Jadwiga; 1374–1399), Lenkijos karalienė (nuo 1384) 464, 465
- Jadzevičius (Jedzewicz; min. 1696), kunigas 445, 448
- Jagnieszka → Agnė
- Jaknavičius Jonas (1589–1668), lietuvių raštijos darbuotojas 471
- Jakštonis Jonas (Jan Jaksztanis; min. 1641) 398, 399
- Jakubowski Jan, lenkų istorikas 463, 724
- Jakulis Antanas (1939–1984) 531, 724
- Jakutaitė Gendrūta (Гендрута Якутевна, Крен’друта; min. 1602) 384, 385
- Jansonijus Johanas (Joannes Janssonius; 1588–1664), olandų kartografas 535
- Janulaitienė Jurgienė (Jerzyna Janulajciowa; min. 1649) 410
- Jarozzewicz Józef (1793–1860) 82, 481, 502, 724
- Jasas Rimantas (1929–2002) 382, 383, 483–485, 724
- Jaskiewicz Walter Charles 76, 472, 549, 724
- Jastšembcų giminė (genere Iastrzebceorum) 511, 523
- Jatulis Paulius (1912–1995) 490, 569, 724
- Jaugelis Juras (Юр’и Явъкгелъ; min. 1648) 407, 408
- Jaugelis-Telega Steponas (apie 1600–1668), lietuvių raštijos darbuotojas 530

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Jaunutis (Iavvnutā), Lietuvos didysis kun-štis (1341–1345) 508, 520
 Jedzewicz → Jadzevičius
 Jeronimas Prahiskis (Hieronymus Pragensis; apie 1369–1440), vienuolis, katalikybės skleidėjas Lietuvoje 53, 57, 60, 511, 523, 541
 Jeschke Martin (1653–1703) 329
 Jėzus Kristus (Chrift, Chriftas, Christus, Chryftus, Jezus Christus, Jezus Chriftus, Kryftus, Xftus 57, 59, 331, 332, 376, 456, 459, 464, 465, 468, 476, 478, 491, 492, 494, 529, 532, 534, 536, 537, 585, 586, 589, 596, 597, 600, 660, 693, 700, 706, 710
 Joachimas Frydrichas, kurfiurstas 36
 Jogaila, Vladislovas Jogaila (Iagelo, Iagello, Iagiello, Iagelone Vladislao, Władysław Jagiełło; apie 1531–1434), Lietuvos didysis kun-štis (1377–1381, 1382–1392), Lenkijos karalius (nuo 1386) 60, 464, 465, 504, 507, 510–513, 516, 519, 522–525, 543, 544
 Jogailaičiai 526
 Johanas Sigismundas ([Johann Sigismund]; 1572–1619), [Brandenburg] kurfiurstas (nuo 1608) 46
 Johansons Andrejs 66, 549, 569, 579, 724
 Jokimaitienė Pranė (1922–1989) 716
 Jokūbas (Jacob), šv. 648, 650, 659, 670
 Jokūbas iš Ljezo / Jokūbas Leodietis (Jacob Leodio; XIII a.), legatas 81, 158, 269
 Jokūbienė Laurynaitė Agnė → Laurynaitė Jokūbienė Agnė
 Jonaitis Jokūbas (Jakób Jonaytis; min. 1694) 442, 443
 Jonaitis Kasparas (Kasper Jonaytis; min. 1694), suolininkas 442, 443
 Jonas (Ioannes), Krokuvos vyskupas 510, 522
 Jonas (S. Johannes), evangelistas 585, 596
 Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (Joannem ex ducibus Lituaniae), Vilniaus vyskupas (1519–1536) 480
 Jonas iš Misnijos (Joannes a Misnia), Varmės vyskupas 54, 56, 57, 59
 Jonas Krikštytojas (S. Joannis Baptistae, Ян Хрыс'тытель), šv. 377, 431, 432, 546, 590, 600, 659, 670, 690, 707
 Jonas Posilgietis ([Johannes Lindenblatt, Johann von Posilge]; 1340–1405) 543, 544
 Jonas, apaštalas, 540
 Jonienė (Janowa, Iwanowa; min. 1663), keptėja 418–421
 Jonienė Elena (Helena Janowa; min. 1627) 390, 391
 Jonynas Ambraziejus 15, 66, 83, 92, 107, 333, 334
 Jonušas (Ianusius; apie 1329–1429), Mazovijos kun-štis 510, 522
 Jopás S. [Jobas] 378
 Jordanas (VI a.), gotų istorikas 72
 Jovaiša Liudas 717
 Jucevičius Liudvikas Adomas (Ludwik Adam Jucewicz; 1813–1846) 82, 383, 472, 502, 528, 724
 Jučas Mečislovas 501, 502, 526
 Judas (Judoųzius) 376, 419, 421
 Judas, šv. (Iudas) 583, 594
 Juknienė-Matulienė Morta Stipaičia (Marta Stypajcia-Matullowa Juknowa; min. 1646) 403–407
 Jundilas Aleksandras (Алек'сан'дер Юн'дзил; min. 1679), Lydos apskrities žemininkas 431, 432
 Jungfer Viktor (1893–1964) 66, 82, 724
 von Jungingen Konrad (Conrad von Jungingen; apie 1355–1407), Vokiečių ordino didysis magistras (nuo 1393) 146, 168, 259, 277
 Jurgevičius Andrius (Andreas Jurgevitius, Jurgewic; ?–1604), Vilniaus kanauninkas 453
 Jurginis Juozas (1909–1994) 383, 463, 501, 502, 724
 Jurgis, šv. (S. Georgium, St. Georg, S. Georg) 115, 184, 234, 289, 671, 672, 673
 Jurgutis Vytautas (1908–1993) 367, 368
 Jurkšaitis Andriulis (Andrul Jurkszaytis; min. 1696) 446, 449
 Jusienė-Kupraičia Jadziulė (Jadziula Kuprycia-Jusiowa; min. 1646) 403–407
 Jusys (Jusis; min. 1646), tįjūnas 404, 406
 Justinianas I (Justinianus; 483–565), Bizantijos imperatorius (nuo 527) 382

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Juza (Юза; min. 1667), bernas 428, 429
Juzelienė (Juzelowa; min. 1646) 401, 402

Kabelka Jonas (1914–1986) 716

Kadlubekas Vincentas ([Wincenty Kadłubek]; apie 1160–1223), lenkų kronikininkas 81, 82

Kairelevičius Laurynas (Lawryn Koyrelewicz; min. 1646), suolininkas 401, 402

Kallenbach Józef (1861–1929), lenkų literatūros istorikas 375, 725

Kalneinai 80

Kalneinas Fridrichas (XVII a.) 79

Kampanas Jonas Paulius ([Giovanni Paulo Campano]; 1540–1592), jėzuitų provincijolas (1581–1591) 466

Kanapinskas Severinas (Северин Конопинский, Северын Конопиньский, Конопин'ски; min. 1666), Žemaičių žemininkas 421–427

Kandinienė (Kondzinowa; min. 1680) 434, 438

Kanizijus Petras (XVI a.) 547

Kapočius (Kopc; min. 1646), ponas 400, 402

Karalius Mikalojus (Mikołaj Król; min. 1697), Kelmės gyventojas 449, 450

Karalžentienė-Kareckaite Barbora (Barbara Korecka Kralzięciowa; min. 1649) 410

Karcan Joseph (?–apie 1620), spaustuvininkas 480

Karijonas Johanas (Carion Johannes; XVI a.), istorikas 329

Karkienė (Karkiowa; min. 1696) 446, 449

Karłowicz Jan Aleksander (1836–1903) 383, 725

Karolis IX ([šved. Karl IX]; 1550–1611), Švedijos karalius (nuo 1604) 453, → taip pat Sudermanas

Kasė (Kasia; min. 1655) 412, 416

Kasiulė Petrienė (Касюла Петрова; min. 1648) 407, 409

Kasparas (Caspar), vienas iš Rytų išminčių, sveikinusį gimusį Jėzų Kristų 585, 596, 597

Kaspravičius Norbertas (min. 1644), Senkonių vaitas 469

Kašauskas (Koszewski; min. 1663) 418, 420
Kašauskienė (Koszevska, Kuszevska; min. 1663) 418–421

Kaunackienė (Kownacka; min. 1655) 412, 416

Kavaliūnaitė Gina 539, 725

Kawecka-Gryczowa Alodia (1903–1990) 721

Kazanovskis Adomas (min. 1634) 488

Kazarinas (Kozaryn; min. 1680) 434, 438

Kazimieras (Casimir; 1458–1484), šv. 453

Kazlauskas Benediktas (1909–1995) 454, 461, 725

Kebienė (Kiebowia; min. 1680) 435, 438

Kelchas Christianas (Christian Kelch; 1657–1710), vokiečių kilmės Livonijos istorikas 713–715, 725

Kėnigas Kasparas (Kaspar König) 65

Kernius → Mit. rod.

Kettler Gotthard (1517–1587), paskutinis Livonijos ordino magistras (1559–1561) 568

Kiebowia → Kebienė

Kilčiauskas (Kilczewski; min. 1663), Vilniaus burmistras 419, 421

Kyperus ([Albert Kiper / Kijper / Kyper]; 1614–1655), gydytojas 112, 232

Kirkilas Matas (Матыс Кир'киль; min. 1648) 408, 409

Kisieliūnas Jonas (Jan Kisielun; min. 1646) 404, 406

Kiška Stanislovas (1584–1626), Žemaičių vyskupas (nuo 1619) 490

Kiela Kazys (1898–1963) 383, 725

Klagijus Tomas (Thomas Clagius, Klage, Didymus Hermanovillanus; apie 1598–1664) 52–60, 81, 83, 87, 720

Klaudijus ([Claudius]; 10 pr. Kr.–54 po Kr.), Romos imperatorius (41–54) 635

Kleicke P. → Kleikys Petras

Kleijntjensas Janis (Jānis Kleijntjens [Kleijntjenss]) 547–549, 565, 725

Kleikys Petras (P. Kleicke; min. 1639), Įsruities vyriausiasis kunigas 36

Kleinas Danielius (Daniel Klein; 1609–1666), lietuvių kalbininkas 47, 50–51, 61, 62, 75, 101, 367, 725

Kleinas Jonas (XVII a.) Katniavos kunigas 37

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Klimas Petras (1891–1969) 82, 569, 579, 725
 Knapijus Gregorijus (Grzegorz Knapski, Knapiusz, Cnapius; 1564–1638), lenkų leksikografas, filologas 471
 Knogleris Kvirinas → Bojeris Laurencijus von Koburgas Wilhelmas (Wilhelmus von Coburg) 29, 33
 Koialowicz / Kojalowicz → Vijūkas-Kojelavičius Albertas
 Koyrelewicz Lawryn → Kairelevičius Laurynas
 Kondzic → Kundzičius
 Kondzinowa → Kandinienė
 Konradas (Conradus; tarp 1338 ir 1341–1403), Olesnicos kun-štis (nuo 1366) 510, 522
 Konstancija (Konstancia; min. 1655), Šostovickienės vyresnioji duktė 413, 417
 Kopc → Kapočius
 Korotajowa Krystyna 721
 Korsakas Kostas (1909–1986) 716
 Koszewska → Kašauskienė
 Koszewski → Kašauskas
 Kot Stanisław (1885–1975) 539, 726
 Kotovičius Aleksandras (apie 1622–1686), Vilniaus vyskupas (1685–1686) 480
 Kownacka → Kaunackienė
 Kozaryn → Kazarinas
 Koženiauskienė Regina 62, 64, 375, 726
 Krajewski Wojciech 721
 Kralzięciowa Korecka Barbara → Karalžentienė-Kareckaite Barbora
 Kraštinaitis Emilius (1903–1983) 46, 107, 252
 Krause August Gotthilf, Mato Pretorijaus biografas 100, 107, 726
 Krauzė Andrius (Andreas Krause; XVII a.), Nybudžių kunigas 37, 136, 251
 Kryklys (Krykl; min. 1641) 398–400
 Krikštonaitis Abraomas (Abromas Kryksztanaytis, Abr[o]m Kryksztanaiytis; min. tarp 1633–1641) 483, 484
 Kristijonas [I] (Christianus; ?–1244 ar 1245), pirmasis prūsų vyskupas (nuo 1215 ar 1216) 131, 247
 Kristina (1626–1689), Švedijos karalienė (1632–1654) 640
 Kristinas iš Kozeglovų (Christinus de Koziegłowy [lenk. Krystyn z Kozichglów]), Sončo (Sącz) kaštelionas (1386–1417) 510, 522
 Kristupas (Krzysztof; min. 1680), kalvis 434, 437
 Kryftus → Jėzus Kristus
 Krištopaitė Marytė (Maryna Krzysztofowna; min. 1640) 397, 398
 Król Mikołaj → Karalius Mikalojus
 Krollmann Christian Anton Christoph (1866–1944) 26, 79, 83, 716, 726, 731
 Kromeris Martynas (Marcin Kromer; apie 1512–1589), lenkų istorikas, humanistas, Varmės vyskupas (1579–1589) 81, 82, 102, 103, 547
 Kruopas Jonas (1908–1975) 720
 Kruševičius Mikalojus (Mikołai Kruszewicz; min. 1646), suolininkas 401, 402
 Krzysztof → Kristupas
 Krzysztofowna Maryna → Krištopaitė Marytė
 Kudirkienė Lilija 649, 670, 710
 Kukovaitis → Mit. rod.
 Kukšienė Jurgienė (iurgiowa kuksowa; min. 1696) 446, 449
 Kulnytė Birutė 463, 719
 Kūnas / Kūnasijus → Mit. rod.
 Kundzičius (Kondzic; min. 1641) 398, 399
 Kupelis (Kupel; min. 1676) 429, 430
 Kurczewski Jan (1854–1916) 480, 481, 726
 Kurmelis (min. 1680) 433, 434
 Kurnickas Povilas (Пав'л Кур'ниц'ск, Павъл Кур'ниц'ск; min. 1636) 394, 395
 Kurovskis Petras (Piotr Kurowski; min. 1677), Lydos apskrities žemininkas 430, 431
 Kurtz E. 549, 646, 655, 671, 682, 726
 Kuszewska → Kašauskienė
 Kuzma Laurynas (Ławryn Kuzma; min. 1696) 444–449
 Langijas Johanas (Johans Langijs, Jānis Langijs, Johannes Langius; apie 1615–apie 1690), vokiečių tautybės latvių kalbininkas 549, 690–710

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Lasickis Jonas (Johannes Lascicius, Lascicius; apie 1534–1599), istorikas, protestantų polemistas 50, 61, 81, 82, 103–105, 121, 148, 239, 261, 349, 364, 491
- Laumaitis (?–1664) 109, 229
- Laurynaitė Jokūbienė Agnė (Ягънеш'ка Лавъринов'на Якубова; min. 1666), šeimynykštė 422, 424, 425, 427
- Laurynaitis Vincas (1904–1978) 729
- Laurynas (Laurentius), šv. 647, 649
- Lavinskis Jokūbas (apie 1557–1598), jėzuitas 466
- Lazijus Volfgangas (Wolfgangus Lazius) 502, 514
- Lebedys (Lebiedz; min. 1646) 401, 402, 488, 545
- Lebedys Jurgis (1913–1970) 15, 48, 51, 66, 92, 334, 372, 375, 451, 452, 467, 481, 716, 726, 731
- Ledesma Jokūbas (1522–1570), ispanų jėzuitas 451
- Lehnerdt Johannes Max (1861–1945) 26, 35, 726
- Lėmanas Jonas (Johann Lehmann; XVII a.), Klaipėdos lietuvių kunigas 100
- Lepneris Jobas, Teodoro Lepnerio tėvas, Ragainės kunigas 333
- Lepneris Teodoras (Theodor Lepner; 1633–1691) 62, 91, 333–368, 726
- Lesikienė Baltramiejienė (Bartłomiejowa Iasykowa; min. 1696) 446, 448
- Lesikienė Petrienė (Piotrwa Iasykowa; min. 1696) 446, 449
- Lezykowa Piotrowa → Ližikienė Petrienė
- Libencelė Liudvikas / Libentelle → Liudvikas iš Libencelės
- Lindenblatt [Johannes] → Jonas Posilgietis
- Lipčienė (Lipciowa; min. 1680) 432–434, 436, 437
- Lipinis Dovydas (Dawid Lypin; min. 1697), miestietis 450
- Lipomanas Aloyzijus ([Luigi Lippomano]; 1500–1559), popiežiaus legatas 490
- Liucė, Eglinio žmona (Lucia, Egliniowa zona; min. 1646) 401, 402
- Liudvikas iš Libencelės, Liudvikas Libencelė, Libencelė (Ludovicus Libentelle, Ludwig von Liebenzell, Liebenzell; ?–prieš 1323), Ragainės komtūras 117, 236, 507, 519
- Lizdeika → Mit. rod.
- Ližikienė Petrienė (Piotrowa Lezykowa; min. 1696) 445, 448
- Loccenijus Johannas (Joh. Loccenius; 1598–1677), švedų istorikas 156, 266
- Lohmeyer Karl Heinrich (1832–1909) 549, 726
- Löwenklau Johannes (1533–1593) 367
- Lucia → Liucė, Eglinio žmona
- Ludovicus Libentelle / Ludwisch von Liebenzell → Liudvikas iš Libencelės
- Lukavičienė (Łukowiczowa, Lukowiczowa; min. 1680) 432–434, 436–438
- Lukšaitė Ingė 9, 13, 26, 35, 38, 46, 61, 81, 102, 107, 324, 325, 371, 373–375, 378, 451, 463, 469, 470, 530–532, 538, 539, 637, 725–727, 729
- Lukšienė Meilė 724
- Lulewicz Henryk 528, 727
- Lundström Ernst H. J. I. 575, 640, 644, 651, 653, 680, 727
- Luther Martin (1483–1546) 91
- Mačionėnas Untė (Uncia Macianon; min. 1641) 398, 399
- Mačkus Valteris 13
- Magdalena (min. 1646), merga 400, 401
- Magdalena / magdalena, Juozapienės Šlapokienės / Šlepokienės duktė (min. 1696) 445–449
- Magdalena, šv. 647, 649
- Magnus Olaf (1490–1557), švedų katalikų dvasininkas, diplomatas, istorikas, Upsalos arkivyskupas 81
- Mahra → Marija, Švč.
- Majewicz Alfred Franciszek 733
- Makovskis Tomas (Thomas Makowski; 1575–1630) 462–465
- Maleckis Jeronimas (Hieronymus Maletius; 1525–1583), pirmasis Elko aukštesniosios m-lės rektorius, vertėjas 369

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Maleckis-Sandeckis Jonas (Johannes Meletius; apie 1490–1567) rašytojas, vertėjas, leidėjas 65, 66, 72, 81, 82, 86, 89, 103, 104, 106, 134, 142, 144, 146, 147, 153, 160, 167, 256, 259, 260, 270, 271, 276, 334, 578, 591
- Malinowski Mikołaj (1799–1865) 731
- Mancelis Georgas (lat. Georgs (Juris) Mancelis, vok. Manzel, lot. Mancelius; 1593–1654), vokiečių kilmės latvių teologas, kalbininkas, raštijos darbuotojas 658–670, 690, 698, 702, 706, 710, 727
- Mannhardt Johann Wilhelm Emanuel (1831–1880), vokiečių mitologas, baltų mitologijos tyrėjas 26, 38, 62, 66, 82, 83, 105, 106, 107, 324, 325, 333, 334, 547, 548, 549, 559, 565, 569, 575, 578, 569, 591, 615, 618, 638, 640, 644, 646, 651, 653, 655, 671, 677, 680, 682, 688, 711, 714, 727
- Manteuffel Gustav (1836–1916) 549, 559, 569, 727
- Marc → Morkus, šv., evangelistas
- Marcijanas (Martynaitis) Stanislovas, Martyno Mažvydo bendradarbis 61
- Mareskotis Galeacas (Galeazzo Marescotti; 1627–1726) 466, 541–544
- Margarita, Margaritėlė (Magreta, Magretka, Magretha; min. 1655), siuvėja 410, 412–416
- Marija (Mariä, Panna Maria, Mergelė Marija, Jungfrau / Jungfraw Maria, Merre, Mahra, Virgo parens, Motina Mergelė), švč. 52, 59, 222, 320, 335, 354, 456, 459, 579, 603, 613, 647, 649, 666, 670, 682, 683, 685, 687, 698, 707
- Marijona (Maryanna; min. 1655) 412, 416
- Marijona (Maryanna; min. 1691), samdinė 439–441
- Mark → Morkus (min. 1627)
- Markowa → Morkienė
- Markvardas / Markward → von Rischeyn Marquardt
- Marmūnaitė (Marmunej, Marmunowa; min. 1646) 400, 402
- Martynėlis (Мар’тинел; min. 1636), Vaičiėnės sūnus 396, 397
- Martinijus Vilhelmas (Wilhelm Martinus / martinus, Wilhelmus Martinus, Martinus Memelensis; apie 1618–1670 ar 1671) 61–64, 104, 139, 140, 254, 348, 363, 367
- Martinis Jurgis, Vilhelmo Martinijaus tėvas 61
- Masalskis Ignas Jokūbas (1726 ar 1729–1794), Vilniaus vyskupas (1762–1794) 480, 490
- Masiukaitis Pranius (Пранис Масукайтис; min. 1667) 428, 429
- Matas (Mátheu[s], S.), šv., evangelistas 378
- Matulevičius Algirdas 34, 35, 62, 638, 640, 644, 653, 671, 680, 688, 727
- Matusas-Sedauskas Jonas (1899–1962) 502, 727
- Mažiulis Vytautas 90
- Mažvydas Martynas (apie 1510–1563) 47, 61
- Meinhardas (Meinardus, Meinhardus; ?–1196), pirmasis Livonijos vyskupas (nuo 1184 ar 1186) 331, 332, 456, 459
- Melchior → Merkelis
- Melchioras iš Ripių (Melchiore a Rippen) 86, 89
- Meletius Johannes → Maleckis-Sandeckis Jonas
- Menandras (Menander; apie 342–291 pr. Kr.), sen. graikų komediografas 138, 253
- Mendogus → Mindaugas
- Menijus Fredericijus ([Fredericius Menius; XVII a.), vokiečių kilmės Livonojos istorikas 568
- Merkatorias (Mercator; XI a.) 331, 332
- Merkatorius Gerhardas (Gerhard Mercator; 1512–1594), olandų kartografas 535
- Merkelis (Melchior), vienas iš Rytų išminčių, sveikinusių gimusį Jėzų Kristų 585, 596, 597
- Merkienė Regina 313
- Merkys Vytautas 721
- Merre → Marija, švč.
- Mesalina Valerija (Valeria Messalina; ?–48), trečioji Romos imperatoriaus Klaudijaus žmona 626, 635
- Mesalinas Valerijus (I a.), Romos konsulas 635
- Metūgienė (Metugiova; min. 1680) 435, 438
- van der Meulen Reinder (1882–1972), olandų kalbininkas 545, 727

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Michellini Guido 372, 727, 732
 Miechovietis Motiejus → Motiejus Miechovietis
 Mierzyński Antoni (1829–1907) 26, 62, 82, 334, 502, 579, 727
 Mikalojienė (Mikołaiowa; min. 1663), piemens žmona 418, 420
 Mikalojus iš Moskožovo (Nicolaus Moskor[z]owski [Klemens z Moskorzowa]; ?–1408), Lenkijos pakancleris 510, 522
 Mikalojus iš Osolino (Nicolaus Ossolinski [Mikołaj z Ossolina]; min. 1387), Vislicos kaštelionas 510, 522
 Mikalojus Jerošinietis (apie 1290–apie 1345) 82, 103, 105
 Mikalojus Venžikas (Nicolaus Wenzyk [Mikołaj Andrzej Wężyk]), karaliaus Jogailos pamokslininkas 512, 524
 Mikalojūtė Darata (Dorota Mikołaiowna; min.1627) 390, 391
 Mikalojūtė Jadziulė (Jadziul[a] Mikołajowna; min. 1641) 398, 399
 Mykolas Lietuvis ([Vaclovas Mikalojaitis] apie 1490–apie 1560), Lietuvos publicistas, karaliaus kanceliarijos raštininkas 72
 Mykolas, šv. (S. Michaelis, S. Michaëlis) 549, 554, 583, 594, 647, 649
 Milkus Kristijonas (1732–1807) 62, 64
 Mindaugas (Mendogus; ?–1263), Lietuvos karalius (nuo 1253) 505, 517
 Minvydaitė, Samuelio Boguslavo Chylinskio motina 538
 Minvydas Samuelis (1602–1660), lietuvių rašties darbuotojas 530
 Mislenta Celestinas (Caelestin, Coelestin Mislenta; 1588–1653) 25–35, 36, 81, 117, 158, 268, 727
 Mištautas Petras (Петр Мыш'тов'т; min. 1636) 395
 Mitzler de Kolof ([lenk. Wawrzyniec Krzysstof Mitzler de Kolof]; 1711–1778) 535, 728
 Mončas (Monczas; min. 1680) 434, 437
 Mončienė (Monczowa; min. 1680) 434, 438
 Monkevičius (Monkiewicz; min. 1680) 434, 437
 Monkevičius Petras (Петр Мон'кевич; min. 1648), vaznys 407, 409
 Morkienė (Markowa; min.1627) 391
 Morkūnas Jokūbas (Jokūbas Baltramiejaitis Morkūnas, Marcovicius, Markowicz; apie 1550–po 1611) 374–378, 545, 729
 Morkus (Marc), šv., evangelistas 648, 650
 Morkus (Mark; min.1627) 390, 391
 Morkuvienė-Vnučkienė Sofija, Morkūno Postilės rėmėja 374
 Motiejus Miechovietis (Matth[ias] de Mechov., Matthias von Mechow, Mechovius, Miechovita, Maciej z Miechova; apie 1457–1523), Lenkijos istorikas, geografas 29, 33, 35, 61, 64, 73, 81, 82, 102, 103, 147, 154, 260, 266, 367, 462, 535, 541
 Movijus Kasparas (XVII a.), Kauno liuteronų kunigas 25
 Murnicus Martin 145
 Naikauskis Laurynas (Ławrzyn Naykowski; min. 1696) 444, 445, 447
 Napiersky Karl Eduard (1799–1864) 547, 549, 677, 730
 Narbutas Jonas (Ян Нарбут, Нар'бут, Нар'бутъ; min. 1636) 394, 395
 Narbutas Sigitas 53, 454, 728
 Narbutas Teodoras (Teodor Narbutt; 1784–1864) 82, 472, 502, 728
 Narbutienė Daiva 53, 332, 728
 Narbutienė-Grutilaitė Povilaitė Jadvyga (Ед'вига Пав'лов'на Кругтилев'на Нар'бутова; min. 1636) 395, 396
 Narbutt Teodor → Narbutas Teodoras
 Narimantas (Narimund; ?–1348), Gedimino sūnus, Pinsko kun-štis 503, 515
 Naruševičienė (Naruszewiczowa; min. 1696) 446, 448
 Navickas Tomas (Thomasz Nowicki; min. 1646) 401, 402
 Nazonas (Naso) → Ovidijus Nazonas
 Nekravičius Tomas (Thomasz Niekrowicz; min. 1646), miestietis, kalvis 401, 402
 Nettelhorst Wolfgang Christophor (Wolfgangus Christophorus à Nettelhorst; XVII a.) 71–74, 79, 728

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Nicolaus Moskor[z]owski → Mikalojus iš Moskožovo
- Nicolaus Ossolinski → Mikalojus iš Osolino
- Niemi Aukusti Robert (1869–1931) 334, 569, 714, 728
- Niresijus Bernhardas Johanas (Bernhard Johann Niresius Curonus, Neresius, Naeresius; XVII a.) 79, 329–332, 728
- Niresijus Joachimas (?–1621) 329
- Niresijus Kuršis Joachimas (min. 1679), Bernardo Johano Niresijaus brolis? 329
- Niresijus Laurentijus (?–1627) 329
- Niresijus Michaelis (?–1656) 329
- Noreika Zigmuntas 716
- Norkienė Adomienė Morta (Marta Adamowa Norkowa; min. 1691) 440, 441
- Nowicki Thomasz → Navickas Tomas
- Numšiūtė Baltramiejūtė Liucija (Łucja Numszowna, Łucia Barthomiejowa Numszowna; min. 1696), valstietė 444, 446–448
- Oelschläger → Olearijus Adomas
- Ofionas (Ophion), minimas Plinijaus 174, 281
- Okoń J. 53, 728
- Olearijus Adomas (Adam Olearius, Ölschläger, Oelschläger) 102, 140, 255, 336, 348, 351, 354, 364, 366, 677–679, 713–715, 728
- Olgerdus → Algirdas
- Ona (Anna; min. 1646) 401, 402
- Ona (S. Anna), šv. 647, 649, 682, 685, 687
- Ophion → Ofionas
- Osakowicz Władysław → Ozakovičius Vladislovas
- von Ostau Fabianas (min. 1638), rūmų teisėjas 36
- Ostermejeris Gotfridas (Ostermeyer Gottfried; 1716–1800), Mažosios Lietuvos raštijos darbuotojas, kalbininkas 62, 728
- Otrębski Jan (1889–1971), lenkų kalbininkas 539, 728
- Ovidijus Nazonas, Publijus Ovidijus Nazonas (Publius Ovidius Naso; 43 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.), romėnų poetas 16, 20, 24, 101, 336, 354
- Ozakovičius Vladislovas (Władysław Osakowicz; min. 1680) 435, 438
- Ozols Arturs (1912–1964) 659, 691, 729
- Paalksnienė (Поал'къснева, Поалькснева; min. 1636) 396, 397
- Paalksnis Kazimieras Martynaitis (Казимер Мар'тинович Поал'къснис; min. 1636) 396, 397
- Pacas Mikalojus Steponas (Nicolaus Stephanus Pac; 1623–1684), LDK valstybės veikėjas, Vilniaus vyskupas (1671–1684) 545–546, 729
- Pacas Steponas (1587–1640), Lietuvos pakalceris 545
- Pacevičius (Pacewicz; min. 1696) 445, 447
- Pajauta → Mit. rod.
- Pakalka Kazys 471, 473, 729, 731, 732
- Paleckis Dovydas (Dawid Palecki; min. 1649) 410
- Palemonas → Mit. rod.
- Palionis Jonas 48, 51, 61, 76, 372, 452, 473, 720, 729
- Paliulienė (Palulova; min. 1641), šatelių kaimo valstietė 398–400
- Parčevskis Petras (Parczewski; apie 1592–1659) 527–529
- Paulius (Povilas, Powiłas, Powiłas), apaštalas 377, 539, 540, 682, 684, 687
- Pekulas Tarkvinijus (min. 1579), Žemaičių vyskupijos vizitatorius 490
- Perescijus Mikalojus Klaudijus Fabricijus (lot. Nicolaus Claudius Fabricius Perescius; pranc. Signor de Peiresc), pranc. numizmatas ir astronomas 488, 489, 728
- Petkevičius (Пет'кевич; min. 1648) 408, 409
- Petras (Peter, Petrus), šv., apaštalas 648, 650, 682, 684, 687
- Petras Dusburgietis (Petrus a Dysburg, Petrus a Dusburg, Dysburg, Dusburg; XIII–XIV a.), Vokiečių ordino kronikininkas 60, 71, 73, 79, 81, 82, 101, 102, 103, 105, 153, 154, 265, 329–332, 526, 729
- Petravičius Benediktas (Benedictus Pietrowitz; apie 1615–po 1638) 488–489

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Petrikaitė-Vanagaitė Morė (Mora Wana-giewna Petrykayciowa; min. 1655), bajo-rė 411, 414
- Peuceras Casparas (Casparus Peucerus) 134, 137, 167, 249
- Pewanaycia Dorota → Pievėnaičia Darata
- Pewanaycia Katarzyna → Pievėnaičia Kot-ryna
- Philipp → Pilypas, šv.
- Piccolomini Enėjas Silvijus (Aeneas Silvius, Enėjas Silvijus [Aeneas Silvius Piccolo-mini]; 1405–1464), italų humanistas, ra-šytojas, istorikas, nuo 1458 m. popiežius Pijus II 52, 54, 56, 57, 59, 60, 81, 82, 103, 465, 497, 535, 541
- Piechnik Ludwik 53, 729
- Pierson John William (1833–1890) 107, 324, 325, 729
- Pietrowitz Benedictus → Petravičius Bene-diktas
- Pievėnaičia Darata (Dorota Pewanaycia; min. 1641) 398, 399
- Pievėnaičia Kotryna (Katarzyna Pewanay-cia; min. 1641) 398, 399
- Pievėnas Valentinas (Walent Piewan; min. 1641), baudžiauninkas 398, 399
- Pikčiurna (Żołotucha; min. 1646) 401, 402
- Pilypas (Philipp), šv. 648, 650, 659, 670
- Pilypavičienė (Filipowiczowa; min. 1663) 419, 421
- Pilypavičius Samuelis (Samuel Filipowicz; min. 1663), Vilniaus miesto tarybos na-rys 418–421
- Pilnikas (Pilnik; min. 1676) 429, 430
- Pilotas (Pilatus, Pilotas, Bilate, Billathe) 376, 693
- Pipinas → Mit. rod.
- Pisani Vittore (1899–1990) 82, 579, 729
- Plautas Titas Makcijus (Plautus [lot. Titus Maccius Plautus]; apie 254–184 pr. Kr.), romėnų komediografas 18, 22, 24
- Plinijus, Gajus Plinijus Vyresnysis (Caius Plinius Secundus; 23–79) 101, 134, 174, 249, 281
- von Plotzke Henrikas (Henryk von Plotzke; apie 1260–1320), Vokiečių ordino marša-las, Karaliaučiaus komtūras (nuo 1315) 543, 544
- Plutu V. 579, 729
- Pociūtė-Abukevičienė Dainora 531, 729
- Pogezana / Pogia → Mit. rod.
- von Polentz Georg (Georgius a Polents; 1478–1550), Sembos vyskupas 27, 29, 31, 33, 81
- Polkas Aleksandras (Alexandr Polk; min. 1691) 439, 440
- Pollak Roman (1886–1972) 719
- Poška Dionizas (apie 1757–1830) 383, 485, 729
- Povilas → Paulius, apaštalas
- Poviluitis Mikalojus (Mikołaj Powilujtis; min. 1694) 442, 444
- Preikintaitė-Sugintienė-Janavičienė Sofija (Żofja Prejkintowa Sugintowa Janowi-czowa; min. 1640) 397
- Pretorijus Frydrichas Vyresnysis (Friedrich Prätorius der Ältere; 1624–1695) 91–99
- Pretorijus Johannas (?–1599), Tilžės partiku-liarinės mokyklos giedotojas 14
- Pretorijus Kristupas (Christophoras), Mato Pretorijaus tėvas 100
- Pretorijus Matas (Matthäus Prätorius, Matthaëus Praetorius; apie 1635–1704), Prūsijos kultūros istorikas 24, 62, 64–66, 80–83, 100–323, 324, 325, 333, 367, 368, 528, 531, 729
- Pretorijus Teodoras (Theodor Praetorius; min. 1650), švedų pareigūnas Vidžemėje 680–681
- Protasevičius-Suškovskis Valerijonas (1504–1579), Vilniaus vyskupas (1556–1579) 480
- Prutenis / Prutenus → Mit. rod.
- Przyałgowski Wincenty 481, 729
- Przyboś Adam 499, 729
- Przyłuski Jakub (?–1554), lenkų teisininkas 382
- Ptolemajus (II a.), sen. graikų mokslininkas 497
- Puhvel Jaan 26, 82, 472, 729
- Purtikas Martynas (Marcin Purtyk; min. 1646) 403, 406

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Pusčius Dovydas (Dawid Puscus; min. 1696) 445–449
- Puzaitis Saliamonas (Salamon Puzaytis; min. 1680) 434, 438
- Puzas Samuelis (Samuel Puzas; min. 1680) 433, 439
- Puzinas (Puzyn; min. 1641), Mažudinių ponas 398, 399
- Rabikauskas Paulius (1920–1998) 481, 490, 491, 528, 730
- Radvila Albrechtas Stanislovas (Radziwiłł; 1595–1656) 498–500, 730
- Radvila Aleksandras Liudvikas (1594–1654), Nesvyžiaus kun-štis, didysis Lietuvos maršalka 500
- Radvila Aleksandras Liudvikas (min. 1644), Upytės seniūnas 469
- Radvila Juodasis Mikalojus (1515–1565), LDK valstybės ir Reformacijos veikėjas 490
- Radvila Jurgis (1557–1600), Vilniaus vyskupas (1579–1591) 480
- Radvila Kristupas (1585–1640), LDK karinis ir Reformacijos veikėjas 374
- Radvila Našlaitėlis Mikalojus Kristupas (1549–1616), LDK valstybės ir kultūros veikėjas 462, 500
- Radvilos 462
- Raitaras (Raytar; min. 1696) 445, 447
- Ramunis Petras (Петр Ромашька; min. 1648), vaznys 407, 409
- Ratzel Friedrich (1844–1904) 677, 730
- Rautytis (Rautits; min. 1668) 683, 685
- Recke Johann Friedrich (1764–1846) 547, 549, 677, 730
- Reginutė (Reginka; min. 1655), siuvėja 411, 414
- Reinhold H. 539, 730
- Rej Mikołaj (1505–1569) 374, 378
- Reklaitis Povilas (1922–1999) 730
- Repšas Juozapas (Joseph Repszas; min. 1696) 444, 447
- Rėza Jonas (1576–1629) 47
- Rėza Liudvikas (Rheza; 1776–1840) 539, 730
- Rhetas Joachim Jurgis (XVII a.), spaustuvininkas 530
- Rykaczewski Erazm (1803–1873), lenkų istorikas 491, 541, 543, 544, 730
- Rimgaudas → Mit. rod.
- von Rischeyn Marquardt ([Rasschow]; ?–1389), Klaipėdos komtūras 129, 245, 543, 544
- Riškevičiūtė Kotryna (Katarzyna Ryszkiewiczówna; min. 1696) 445, 448
- Ročė Tomas (Rotsche Thomas; min. 1684), užkalbėtojas 684, 687
- Ročka Marcelinas (1912–1983) 468, 490, 491, 546, 730
- Rode Gerard / Gerhard (m. 1320), Sembos prefektas, vaitas 29, 33, 543, 544
- Roggas → Mit. rod.
- Roizijus Petras (Petrus Royzius; apie 1505–1571) 491, 730
- Rokas Kristupas (Krzysztoph Rok; min. 1696) 445, 447
- Rokickienė-Barauskaitė Felicija (Щасная Боров'ская Матеевая Рокиц'ская; min. 1614) 380, 385, 386, 387
- Romaniūnas Lukošius (Łukasz Romanion; min. 1646) 404, 406
- Rosenzweig Joachim (Joachim Rozenzweig, Joachimus Rosenzweig) 103, 108, 118, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 150, 229, 236, 241, 243–245, 247, 249, 263
- Rostowski Stanisław (1711–1784), jėzuitas, istorikas 549, 564, 730
- Rotsche Thomas → Ročė Tomas
- Ručinskas Baltramiejus (Barthłomei Ruczynski; min. 1646) 400, 402
- Rudbeck Olaus (1630–1702), švedų humanistas 107, 228
- Rudienė (Rudziowa; min. 1694) 442, 443
- Rudys Juozapas (Joseph Rudis; min. 1694) 442, 443
- Ruiensis Stannus 722
- Ruigys Pilypas (Philipp Ruhig; 1675–1749), Mažosios Lietuvos kalbininkas 62, 64, 115, 234, 367, 730
- Rūkienė (rukowa; min. 1696) 446, 449

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Rulienė (Rulina; min. 1646) 401, 402
 Russow Balthasar (1542–1602), Livonijos istorikas 330, 331, 568, 569, 578, 713, 730
 Rustkinis (Rustkin; min. 1646) 401, 402
- Sabaliauskas Algirdas 47, 48, 50, 51, 658, 690, 730
 Sabinas Jurgis (Georg Sabin [Georg Schuler]; 1508–1560), pirmasis Karaliaučiaus universiteto rektorius (1544–1547) 24, 144, 591
 Sakavičius (Sakowicz; min. 1680) 435, 439
 Saksas Gramatikas ([Saxo Grammaticus]; apie 1150–po 1219), danų kronikininkas 81, 329
 von Salza Hermann (Hermann de Salza, Hermann a Salza; prieš 1179?–1239), Vokiečių ordino didysis magistras (nuo 1209) 153, 265, 331, 332
 Samas / Saimas, antrasis Vaidevučio sūnus → Mit. rod.
 Samson Hermann (1579–1643), Vidžemės superintendentas 651
 Samuelis (min. 1680), ponas iš Užuomedžio 434, 438
 Sapięga Aleksandras (1624–1671), Vilniaus vyskupas (1667–1671) 480
 Sapūnas Kristupas (1589–1659), lietuvių kalbininkas, raštijos darbuotojas 37, 47–49, 101, 730
 Sauka Leonardas 104, 334, 730
 Sawicki Jakub (1899–1979), lenkų teisės istorikas 480, 481, 545, 731
 Schieder Theodor (1908–1984), vokiečių istorikas 79, 83, 731
 Schimmelpfennigis Krispinas 14
 Schirren C. 716
 Schleicher August (1821–1868), vokiečių kalbininkas 472, 731
 Schlözer August Ludwig (XVII a.), vokiečių istorikas 501
 Schmid W. P. 370, 731
 Schotte Jacob 713–715
 von Schroeder Leopold (1851–1920) 82, 731
 Schultz Theophilus → Šulcas Teofilis (Gotlibas)
 Schütz Caspar (Schuzio [Schütz]; ?–1594), kronikininkas 81–83, 87, 101, 117, 236
 Sehling J. E. 46, 731
 Semaškienė (Siemaszkowa; min. 1680) 435, 438
 Sembritzki Johannes ([Johannes Sembrycki]; 1856–1919) 62, 731
 Semovitus → Zemovitas, Mazovijos kun-štis
 Serczyk Jerzy 83, 731
 Sergiusz Powilas [Sergijus Paulius], pro-konsulas 539
 Serskaitė Ona (Anna Serskowna; min. 1641), baudžiauninkė 398, 399
 Siemaszkowa → Semaškienė
 Siemaška (Siemaszka; min. 1696), kunigas 445, 447, 448
 Sigismundus tertius / Sigismvndvs Tertivs → Zigmantas III Vaza
 Sykarowna Krystella → Zikaraitė Kristelė
 Sikstas V (tikr. Felice Peretti; 1521–1590), popiežius (nuo 1585) 490
 Simonas, šv. (Simon) 583, 594, 648, 650
 Sirvydas Konstantinas (Šyrwids, Szyrwid, Širvydas; tarp 1578 ir 1581–1631) 453, 471–479, 731, 732
 Sirvydas Mikalojus (Mikołaj Syrwid; min. 1637), Beržėnų valsčiaus žemininkas 391, 393, 394
 Sirvydienė Steponienė (Szeфанowa/Szephanowa Syrwidowa; min. 1637) 391–394
 Sittig Ernst (1877–1955) 452, 731
 Skaligeris Julijus Cezaris (Iulius Caesar Scaliger, Julius Caesar Scaliger) 101, 153, 265
 Skerdienė (Skrzdinowa; min. 1696) 446, 448
 Skytte Johann / Iohann (Šiūtė; 1557–1645), Švedijos generalgubernatorius (vietininkas) Livonijoje 638, 639, 640
 Skrzdinowa → Skerdienė
 Slaviūnas Zenonas (1907–1973) 62, 76, 334, 472, 724, 731
 Slechiniowa Zuzanna → Šlekinienė Zuzana
 Sluškaitė Elžbieta (min. 1634) 488
 Sofija Šarlotė (Sophie Charlotte; 1668–1705), Brandenburgo kunigaikštienė 333
 Sokols Evalds (1901–1965) 716

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Sokratas (Socrates; apie 469–399 pr.Kr.), sen. graikų filosofas 17, 21
- Sologubai (Сологубы; min. 1614) 385–387
- Sologubaitė-Andriejauskienė Elena (Елена Сологубова-Андреевская, Галена Сологубов'на Ан'дреев'ская min. 1614) 385–387
- Sorokowa → Šarkienė
- Specht Franz (1888–1949), vokiečių kalbininkas 731
- Spera → Mit. rod.
- Speratas Paulius (Paulus Speratus; 1484–1554), Pamedės ir Sembos vyskupas (nuo 1530) 27, 29, 31, 33, 81
- Spitekas iš Tarnovo (Spitko de Tarnow [lenk. Spitek z Tarnowa]; ?–1395), Lenkijos iždininkas 510, 522
- Sprenger Jakob (apie 1436–1495), dominikonas, vienas iš *Raganų kūjo* (1486) autorių 382
- Stanevičius Mikalojus (Mikołai Staniewicz; min. 1680) 433, 436
- Stanevičius Simonas (1799–1848) 82, 83, 472, 726, 731
- Stang Christian (1900–1977), norvegų kalbininkas 539, 731
- Stankiewicz Mawrikijus Mikalojus (1857–1892), bibliografas 488, 731
- Stasiukaitienė Dovydienė (Dawidowa Stasiukaiciowa; min. 1680) 432, 436
- Stefański Witold 733
- Stella Erazmas (Erasmus Stella; ?–1521), Prūsijos istorikas 71, 81, 82, 103, 142, 153, 265, 501, 526
- Stenderis Gothardas Fridrichas (Gotthard Friedrich Stender; 1714–1796) 549
- Steponaitė Sirvydaitė Sofija (Zophia Szefanowna Sirwidowna; min. 1637) 392, 394
- Steponavičius Baltramiejus (Bałtromiej Stephanowicz; min. 1649) 410
- Strabonas ([Strabo]; apie 63 pr.Kr.–apie 20 po Kr.), sen. graikų geografas 81
- Strakšas Mataušas (Matyasz Strakszas; min. 1691), valstietis 439–441
- Straubergs Kārlis (1890–1962) 569, 579, 714, 716
- Stravinskas (Strawiński; min. 1694) 442–444
- Stravinskas Vincentas 716
- Stribinis Janis (Joannes Stribingius, Stribing; 1573–po 1645), jėzuitas 548, 549, 552–554, 557, 559, 564
- Strijkovskis Motiejus (Matth. Strykowski, Matthias Stryckowsky Ossostowitius, Motiejus Strijkovskis Osostovicijus, Strykovius, Strijkowski; 1547–tarp 1586 ir 1593) 61, 64, 81, 82, 101, 104, 131, 150, 153, 154, 247, 263, 265, 329, 501, 526, 528, 531, 541
- Striška Albertas, Vidžių katechetas 374
- Stusia (min. 1646) 403, 406
- Subatniekienė Rūta 463, 719
- Sudermanas (Svdermannicvs) 454, 457, 458, 461, → taip pat Karolis IX
- Sumelis → Daradundėnas Tumelis Povilaitis
- Sunionienė Jurgelienė Sofija (Zofja Jurgielowa Sunioniene, Zapiia Iurgieliowa, Zophiia Iurgieliowa; min. 1615) 388–390
- Świerkowski Ksawery Antoni (1897–1979) 547, 732
- Swokszłowa Wanagiowa → Vanagienė (min. 1680)
- Szafrąński Włodzimierz 732
- Szawlowa Magdalena → Šaulienė Magdalena
- Szemetowa → Šemetienė
- Szyrwid → Sirvydas Konstantinas
- Szlejwis Adam → Šleivys Adomas
- Szostowicka → Šostovickienė
- Szostowicki → Šostovickas
- Šapalaitis Povilas (Павѣл Шапалаитис; min. 1667) 428, 429
- Šarkienė (Sorokowa; min. 1680) 432, 434–437, 439
- Šaulienė Magdalena (Magdalena Szawlowa; min. 1696), valstietė 444, 447
- Šaulys Jonas (Ян Шав'лис; min. 1636) 395
- Šavinskis Jurgis (Szawinski, Georgius Schavinskis; g. apie 1584) 490, 491, 492, 495
- Šemetienė (Szemetowa; min. 1696) 445, 447
- Šidlauskas Algirdas 463, 725

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Šimkūnas Stasius (Stasius Szymkun; min. 1646) 404, 406
- Šinkūnas Pelikšas (1891–1970) 383, 732
- Širvydas Konstantinas → Sirvydas Konstantinas
- Šleivys Adomas (Adam Szlejwis; min. 1646) 403, 405
- Šlekinienė Zuzana (Zuzanna Slechiniowa; min. 1680), šeimynykštė 432–439
- Šlepokienė / Šlapokienė Juozapienė (Jozephowa Szlepakowa, Szłapakowa / szłapakowa; min. 1696) 445–449
- Šmits Pēteris (1869–1938), latvių kalbininkas ir tautosakininkas 66, 549, 569, 579, 714, 717, 732
- Šostovickas (Szostowicki, Шостовицъки; min. 1655) 410, 413, 414, 417, 418
- Šostovickienė (Szostowicka; min. 1655) 410–417
- Šulcas Teofilis (Gotlibas) (Theophylus (Gottlieb) Schultz; 1629–1673), lietuvių raštijos darbuotojas 47, 48, 65, 101, 104, 115, 234, 731
- Švābe Arveds (1888–1959), latvių istorikas, teisininkas 716
- Šventaragis → Mit. rod.
- Švitrigaila (Switrigelone; apie 1370–1452), Lietuvos didysis kun-štis (1430–1432) 464, 465
- Švogžlienė Vanagienė → Vanagienė (min. 1680)
- Taboras Albertas (apie 1450–1507), Vilniaus vyskupas (nuo 1492) 480
- Tacitas, Tacitas [Publijus] Kornelijus ([Publius] Cornelius Tacitus; apie 58–po 117), Romos istorikas 73, 101, 329
- Taidė (Thais, Thai; IV a. pr. Kr.), Atėnų he-tera 626, 635
- Talienė (talowa; min. 1696) 447, 449
- Tamošaitis Ambroziejus (Ambrožey Toma-szaytis; min. 1696) 444, 447
- Tamošaitis Martynas (Marcin Tomaszaytis; min. 1696) 444, 447
- Tamošauskas Samuelis (apie 1605–1650), lietuvių reformacijos veikėjas 530
- Tarūba Stanislovas (Stanisław Taruba; min. 1641) 398, 399
- Taubmann Friedrich (1565–1613), vokiečių humanistas, poetas 24
- Tazbir Janusz 569, 732
- Teknonas Johanas (Johannes Tecnon; min. 1613), Vendo (Cėsių) vyskupo genera-linis vikaras 559
- Tekorius Alfonsas 576, 601, 620, 637, 639, 643, 645, 650, 652, 654, 657, 673, 675, 676, 679, 681, 687, 688, 712, 715
- Terencijus, [Publijus Terencijus Afras] ([Publius] Terentius [Afer]; apie 195 pr. Kr.–159 pr. Kr.), romėnų komediografas 624, 632
- Tetonis Mikalojus (Mikołaj Tetanis; min. 1646) 404, 406
- von Tettau Johann Dittrich, Prūsijos kancle-ris 152, 264
- Tetzner Franz (1863–1919) 34
- Thais / Thai → Taidė
- Thoming → Tomingas
- Tyla Antanas 454, 498, 577, 711, 713, 732
- Tyszkowski Kazimierz (1894–1940) 569, 732
- Tiškevičius (Тыш'кевичъ; min. 1636) 396
- Tiškevičius Jurgis (Georgius Tyszkiewicz; apie 1595–1656), Žemaičių vyskupas (1633–1649), Vilniaus vyskupas (1649–1656) 480, 490–492, 494
- Titus Vespasianas ([Titus Flavius Vespasia-nus]; 39–81), Romos imperatorius (nuo 79) 367
- Tolgsdorfas Erdmanas (Erdmann / Erdma-nus / Ertmann / Ertmanus Tolgsdorff, Folgsdorff; 1550–1620), jėzuitas 547, 548, 552, 556, 559, 564
- Tomas, Tonis (Thomas, Tonnis), [šv.] 648, 650
- Tomaszaytis Ambrožey → Tamošaitis Amb-roziejus
- Tomaszaytis Marcin → Tamošaitis Marty-nas
- Tomingas (Thoming; min. 1677), užkalbė-tojas 684, 686
- Toporov Vladimir 104+
- Totoraitis Jonas (1872–1941) 491

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Trabienė Mataušienė (matiaszowa trabowa; min. 1696) 446, 449

Treterus Thomas (1547–1610), Frauenburgo katedros kanauninkas 138, 252

Tumas-Vaižgantas Juozas (1869–1933) 383, 732

Tumelis Juozas 527, 717

Tumelis → Daradundėnas Tumelis Poviailis

Ūba Jonas (Jan Uba; min. 1694) 441–444

Ūbienė (Ubową; min. 1694) 441–444

Ubuitė Zofija (Zofija Ubowna; min. 1694), Ūbos duktė 442, 444

Ubuitis Jokūbas (Jakób Ubuytis; min. 1694) 443, 444

Uikšienė Kazimierienė (Kazimierzowa Uykszewa; min. 1696) 446, 448

Ulčinaitė Eugenija 52, 53, 59, 60, 63, 64, 87, 88, 90, 238, 453, 454, 462, 465, 466, 481, 482, 488, 491, 496, 497, 500, 535, 537, 541, 543–545, 548, 550–552, 558, 559, 563, 564, 567, 568, 574, 732

Ulpis Antanas (1904–1981) 716

Urbas Dominykas (1908–1996) 70, 229, 323, 328, 441, 444, 449, 487, 724, 729

Urbonaitis Matijošius (Matyasz / Matiasz Urbonaytis; min. 1655), siuvėjas 411, 413, 415, 416

Urbonienė Liucė (Lucja Urbanowa; min. 1627) 390, 391

Urbutis Vincas 76, 92, 732

Urkienė Alvininkienė (Urkowa Alwinikowa; min. 1680) 434, 438

Usener Hermann (1834–1905) 62, 569, 579, 732

Utenis → Mit. rod.

Uvainis Aleksandras (Alexandr Uwoynis; min. 1680) 434, 437

Uvainis Steponas (Stefan Uwoynis; min. 1680) 434, 438

Užupis Mikelis (Mikele Uszupijs; min. apie 1652), Mato Pretorijaus potabelis 135, 250, 251

Vaičienė Ona (Ган'на Ваичова; min. 1636) 396, 397

Vaičiulis (Woicziul; min. 1615) 388, 389

Vaičiulytė Liucija (Łucija Wayciulicza, Lucja Wojciulicza; min. 1691), kampininkė 439–441

Vaičius Misiūnas (Misiunas Wajcius; min. 1646) 403, 406

Vaidevutis → Mit. rod.

Vaina Abraomas (Abraham Woyna), Vilniaus vyskupas (1631–1649) 480, 722

Vaina Benediktas (Benedict Woyna), Vilniaus vyskupas (1600–1615) 480, 490

Vaišnoras Varniškis Simonas (Waisznarus, Waischnor, Wosnarus, Voišnar, Waischnoras; apie 1545–1600) 371–373, 732

Vaišvilka (Volstnicus; ?–apie 1268), Lietuvos didysis kunštis (1264–1267 ar 1268) 506, 517

Vaitėiūnai (Woitesuny; min. 1615) 388, 389

Vaitiekūnas Kazimieras (Kazimierz Waytekunas; min. 1694) 442, 444

Vaivada Petras (Petr Wojewoda; min. 1641) 398, 399

Valančius Motiejus (Wołonczewskis; 1801–1875) 383, 490, 528, 732, 733

Valavičius (Wołowicz; min. 1641) 398, 399

Valavičius Eustachijus (apie 1560–1630), Vilniaus vyskupas (1616–1630) 469, 480

Valavičius Jeronimas (Hieronim Wołowicz, Jarašius Valavičius; 1583–1643) 469–470, 485

Valavičius Jurgis 469

Valdemaras II (Waldemarus II; 1170–1241), Danijos karalius (nuo 1202) 331, 332

Valevičius (Walewicz; min. 1697), tarnas 450

Valkūnas Leonas (1914–1990) 470, 526, 729

Vanagienė Birutė 732

Vanagienė, Švogžlienė Vanagienė (Wanagowa, Swokszłowa Wanagiowa; min. 1680) 433, 434, 436–438

Varabulis (Warrabul; min. 1677), burtininkas 684, 686

Varlauskas Jonas Vladislovas (Янъ Владыславъ Вор'ловъски; min. 1667) 380, 427–429

Varmis / Varmonis → Mit. rod.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Vasiukienė (Wasiukowa; min. 1696) 446, 448
 Vater J. S. 107, 732
 Velička Martynas (Marcin Wieliczkowicz; min. 1646) miestietis 400–402
 Vėlius Norbertas (1938–1996) 10, 15, 26, 38, 48, 50, 52, 62, 66, 72, 76, 82, 92, 106, 285, 289, 325, 330, 334, 370, 371, 375, 383, 451, 454, 462, 467, 469, 472, 481, 483–485, 488, 491, 498, 502, 528, 531, 535, 539, 541, 545, 549, 559, 565, 569, 575, 579, 638, 640, 644, 646, 651, 653, 655, 659, 671, 677, 680, 682, 688, 691, 711, 713, 714, 716, 732
 Venžikas Mikalojus → Mikalojus Venžikas
 Verderijus Antonijus (Antonius Verderius) 101
 Vergilijus ([Publijus Vergilijus Maronas, lot. Publius Vergilius Maro]; 70–19 pr. Kr.) 101, 453
 Verneta Stasys (Stasis Werneta; min. 1641) 398, 400
 Vibždziūtė Darata (Dorota Wibzdziowna; min. 1640) 397, 398
 Vygandas Marburgietis → Wigand von Marburg
 Vijūkas-Kojelavičius Albertas (Koialowicz, Kojalowicz; 1609–1677) 61, 64, 81, 82, 102, 103, 480, 481, 501–526, 724, 725
 Vilichijus Jodokas (Jodocus Willichius, Jodocus Willichius Resselianus; min. apie 1560) 73, 101
 Vingaudas [Vygantas, Vyguntas] (Vigundo; ?–1392), Jogailos brolis 510, 522
 Virčinskis Jurgis (Vircinus, Georgus Vircinus; XVII a.), kunigas 37
 Virčinskis Saliamonas (XVII a.), Tolminkiemio kunigas 37
 Virčinskis Severinas (Severinus Vircinus; XVII a.), Gumbinės kunigas 37
 Viršienė Kazimierienė (Kazimierzowa Wyrzowa; min. 1696) 445, 448
 Viržukas, Viržukelis Mykolas (Михаил Вир'жук, Михаил Вир'жукель; min. 1666), 424, 426, 427
 Viržukienė Elžbieta, Elžbietėlė Keraitė-Mykolienė Viržukienė (Эльжбета Виржукова, Эл'збет'ка Керов'на-Михаилова Вир'жукелова, Вир'жукова; min. 1666), valstietė 421–423, 425, 426
 Vyšniauskaitė Angelė 65, 66, 333, 732
 Vitanas Vilhelmas (Wilhelm Jan Witan; min. 1676), Vilniaus vaivadijos žemininkas 429, 430
 Vitaniienė-Paulavičiūtė Jadvyga (Jedwiga Pawłowiczowna Witanowa; min. 1676) 429, 430
 Vytautas (Witowt; min. 1694), Joniškio vietininko pavaduotojas 442, 443
 Vytautas, Aleksandras I Vytautas (Vitoldo, Alexandro I Vitoldo; apie 1350–1430), Lietuvos didysis kun-štis (nuo 1392) 53, 57, 464, 465, 512, 513, 524, 525
 Vitė Johanas (Johannes Witte; ?–1657), Rygos rotušės archyvaras, rotušės valdytojas (nuo 1656) 559
 Vytenis (Vitene; ?–1316), Lietuvos didysis kun-štis (apie 1295–1316) 508, 520
 Vitkūnas Gričius (Gryc Witkun; min. 1641), baudžiauninkas 398, 399
 Voigt Johannes (1786–1863) 82, 502, 733
 Volanas Andrius (Andreas Volanus; apie 1530–1610) 453
 Volckmar Mikołaj (?–1601), vokiečių kilmės lenkų leksikografas 471
 Volkvinas (Volquin; ?–1236), Kalavijuočių ordino magistras (nuo 1209) 568
 Volstinicus → Vaišvilkas
 Volteris Eduardas (Eduard Wolter; 1856–1941) 383, 452, 733
 Wagner Bartolomėjus 14
 Wagner David 14
 Wagner Erhard (Erhardus Wagner) 14–24, 733
 Wagner Friedrich 14
 Wagner Hans 14
 Wayciulicza Łucija / Wojciulicza Lucja → Vaičiulytė Liucija
 Waischnor / Waisznarus → Vaišnoras Varniškis Simonas
 Waisselius Matthaeus (Thomas) (Waissel, Waistelius, Weissel; apie 1540–1602 ar

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- 1607), Prūsijos istorikas, rašytojas 71, 72, 81, 82, 101, 103, 131, 138, 146, 161, 170, 247, 252, 259, 271, 278, 325, 334, 345, 351, 361, 366
- Waytekunas Kazimierz → Vaitiekūnas Kazimieras
- Walenrod Ernst (XVII a.) 80
- Walewicz → Valevičius
- Wallradt / Wollradt → Mit. rod.
- Wanagowa / Swokszlowa Wanagiowa → Vanagienė (min. 1680)
- Warrabul → Varabulis
- Wasiukowa → Vasiukienė
- Welling (min. 1646) 648, 650
- Werner F. 71, 72, 728
- Wibzdziozna Dorota → Vibždziūtė Darata
- Widewut / Widiwudo → Mit. rod.
- Wieliczkowicz Marcin → Velička Martynas
- Wigand von Marburg ([Vygandas Marburgietis]; prieš 1365–po 1409) 543, 544
- Wyrzowa Kazimierzowa → Viršienė Kazimierienė
- Witan Wilhelm Jan → Vitanas Vilhelmas
- Witanowa Pawłowiczowna Jedwiga → Vitanienė-Paulavičiūtė Jadvyga
- Witkun Gryc → Vitkūnas Gricius
- Witowt → Vytautas, Joniškio vietininko pavaduotojas (min. 1694.)
- Witte Johannes → Vitė Johanas
- Witte W. 371, 372, 733
- Woicziul → Vaičiulis
- Woitesuny → Vaitešiūnai
- Wojewoda Petr → Vaivada Petras
- Wolff Józef (?–1900) 545, 733
- Wołonczewskis Motiejus → Valančius Motiejus
- Volter E. → Volteris Eduardas
- Wunderer Johann David (XVI a.), keliautojas 713
- X[istu] → Jėzus Kristus
- Žadzius / Žandzius Jan → Žandzius Jonas
- Zagrowas (Zagrow; min. 1627) 391
- Zaklika iš Mendzigožo (Zaklikus de Miedzygorze [lenk. Zaklika z Mędzyszcza], Lenkijos kancleris (1386–1409) 510, 522
- Zalis → Žalys
- Zalanskas Petras (1900–1980) 713, 733
- Załęski Stanisław (1843–1908) 467, 733
- Zaputkaitienė Gendrūta (Giendra Zaputkajciowa, Giendruta Zaputkajciowa, Крен’да; min. 1655), Gaurelių dvaro rykūnė 380, 410–418
- Žasėtis Kazimierz → Žansėtis Kazimieras
- Zaviša Kristupas → Bojeris Laurencijus
- Zdrójkowski Zbigniew 731
- Zemovitas (Semovitus; prieš 1352–1426), Mazovijos kunštis 510, 522
- Zemzare Daina (1911–1971) 659, 691, 733
- Zenkovičius Mykolas Jonas (apie 1670–1762), Vilniaus vyskupas (1730–1762) 480
- Zigmantas III Vaza (Sigismundus Tertius; 1566–1632), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunštis (1587–1632) 466–468, 568
- Zikaraitė Kristelė (Krystella Sykarowna; min. 1655) 411, 414, 417
- Zinkevičius Zimas 48, 51, 369, 370, 375, 451, 452, 720, 733+
- Zinov Vjačeslav 369
- Zosė (Zophia; min. 1655) 412, 413, 416, 417
- Žalys (Zalis; min. 1680) 433, 436
- Žandzius Jonas (Jan Żadzius, Żandzius; min. 1694) 441, 443, 444
- Žansėtis Kazimieras (Kazimierz Żasėtis; min. 1694) 441, 443
- Žygimantas Augustas (1520–1572), Lietuvos didysis kunštis (1529–1572), Lenkijos karalius (1530–1572) 501, 568
- Žygimantas I Kęstutaitis (Sigismundus I. Kiejstutiade; apie 1365–1440), Lietuvos didysis kunštis (1432–1440) 513, 525
- Žiugžda Juozas (1893–1979) 716
- Živinbudas (Zivibundum), Rytų Lietuvos kunštis 503, 504, 515, 516
- Žukauskaitė-Adomienė Petrauskienė Sofija (София Жуковска Адамова Пет’ров’ска; min. 1614) 386–388
- Žvaginys Valentinas (Валентин Жвагинис, Вален’тын Жвагинис; min. 1602) 384, 385

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Ан'дреев'ски / Ан'дреев'ски Рафал → Andriejauskas Rapolas
Анушкин Александр (1903–1978) 454, 733
- Банюла → Baniulė
Бержанская Ева / Бер'жан'ская Матеева → Beržanskienė-Kirkilaitė Ieva
Бер'жан'ски Алек'сан'др → Beržanskis Aleksandras
Бер'жан'ски Воитех / Бержанский Войтех → Beržanskis Vaitiekus
Бер'жан'ски Матей → Beržanskis Motiejus
Бер'жан'ски Станис'лав → Beržanskis Stanislovas
Бер'жан'ски Якуб Петрович → Beržanskis Jokūbas Petravičius
Бер'нутис Бал'тромей → Bernutis Baltramiejus
Бер'нуцевая Бар'тломеювая Марына Янов'на → Bernutienė
- Ваичова Ган'на → Vaičienė Ona
Вир'жук / Вир'жукель Михаил → Viržukas, Viržukelis Mykolas
Вир'жукелова Михайлова-Эл'збет'ка Керов'на / Виржукова Эльжбета → Viržukienė Elžbieta
Вор'лов'ски Ян' Владыс'лавъ → Varlauskas Jonas Vladislovas
- Гричина Война Владислав / Грычына Воина Владыслав Матеевич → Gričyna-Voina Vladislovas
Гуковская М. Л. 383, 733
- Дер'ш'ков'ски Матяш / Держкович Матыс → Deržkavičius Matijošius
Дзбанов'ски Якуб → Dzbanauskas Jokūbas
Довнар-Запольский Митрофан (1867–1934) 383, 733
Драславская / Драс'лав'ская Юстина → Draslauskienė Justina
- Драс'лав'ски Вотех → Draslauskas Vaitiekus
Драс'лав'ски Юр'и → Draslauskas Juras
- Еисимонть → Eismantas
- Жвагинис Валентин / Жвакгинис Валентын → Žvaginis Valentinas
Жуковска Адамова Пет'ров'ска Зофия → Žukauskaitė-Adomienė Petrauskienė Sofija
- Зинкявичюс Зигмас 369, 370, 733+
Зутис Янис ([Janis Zutis]; 1893–1962) 714, 733
- Иванов Вячеслав Всеволодович 569, 579, 734+
- Касюла Петрова → Kasiulė Petrienė
Кгед'ков'д Воитех → Gedgaudas Vaitiekus
Кгел'к'гуд → Gelgaudas
Кген'дра → Zaputkaitienė Gendrūta
Кир'киль Матыс → Kirkilas Matas
Киркор Адам Гонорий ([Adomas Honorigijus Kirkoras]; 1818–1886) 82, 734
Конопински Северин / Конопин'ски Северын / Конопин'ски → Kanapinskas Severinas
Кордт Б. 463, 734
Кур'ниц'ск Пав'л / Кур'ниц'ск Павъл → Kurnickas Povilas
- Мар'тинел → Martynėlis
Масукайтис Пранис → Masiukaitis Pranius
Мон'кевич Петр → Monkevičius Petras
Мыш'тов'т Петр → Mištautas Petras
- Нарбут / Нар'бут / Нар'бутъ Ян → Narbutas Jonas
Нар'бутова Кругутилев'на Пав'лов'на Ед'вига → Narbutienė-Grutlaitė Povilaitė Jadvyga

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Пет'кевич → Petkevičius
 Поал'кѣснис Казимер Мар'тинович →
 Paalksnis Kazimieras Martynaitis
 Поал'кѣснева / Поал'кѣснева → Paalks-
 nienė
 Пропп Владимир (1895–1970) 528, 734
 Рокиц'ская Матеевая Боров'ская Щас-
 ная → Rokickienė-Barauskaitė Felicija
 Ромаш'ка Петр → Ramunis Petras
 Рыбаков Борис 528, 734
 Сологубы → Sologubai
 Сологубова-Андреевская Елена / Сологу-
 бов'на Ан'дреев'ская Галена → Sologu-
 baitė-Andriejauskienė Elena
 Спрогис И. Я. ([Jānis Sprogis]; 1833–1916)
 383, 734
 Теобальд (Василий А. фон Роткирх; 1821–
 1891) 82, 502, 734

Тиюнелите Ядвига (Jadvyga Tijūnelytė-
 Šimkauskienė; 1912–1997) 502, 734
 Токарев Сергей (1899–1985) 734
 Топоров Владимир 26, 82, 569, 579, 734+
 Тыш'кевичь → Tiškevičius (min. 1636)
 Чалька Петр → Čelka Petras
 Шав'лис Ян → Šaulys Jonas
 Шапалаитис Павъл → Šapalaitis Povilas
 Шостовиц'ки → Šostovickas
 Юза → Juza
 Юн'дзил Алек'сан'дер → Jundilas Alek-
 sandras
 Явѣктель Юр'и → Jaugelis Juras
 Якубова Ягънеш'ка Лавъринов'на → Lau-
 gypaitė Jokūbienė Agnė
 Якутевна Гендрута / Кген'друта → Jaku-
 taitė Gendrūta
 Ян Хрыс'тытель → Jonas Krikštytojas

Rodyklę sudarė GINTAUTAS KLIMAVIČIUS

Ba318 **Baltų** religijos ir mitologijos šaltiniai = Sources of Baltic religion and mythology = Quellen der baltischen Religion und Mythologie / sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, [1996] – ISBN 5-420-01487-4 (ir.)

T. 3: XVII amžius. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2003. – 839 p. – Tekstas liet., latv., lenk., lot., rus., vok. – Bibliogr.: p. 716–734. – R-klės: p. 735–839. – ISBN 5-420-01518-8

Šiame tome skelbiami XVII amžiaus baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Mato Pretorijaus, Christophoro Hartknocho, Teodoro Lepnerio, Pauliaus Einhorno ir kitų autorių veikalų ištraukos, valdžios potvarkiai, teismų dokumentai, Livonijos bažnyčių vizitacijų ataskaitos ir kt. raštai.

UDK 293+398](=88)

Aplanko iliustracija iš leidinio:

Ch. Hartknoch, *Alt- und neues Preussen*, Franckfurt, Leipzig, 1684.

Priešlapiuose:

Mikalojaus Kristupo Radvilos rūpesčiu parengto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis (1613) fragmentas.

BALTŲ RELIGIJOS IR MITOLOGIJOS ŠALTINIAI III

Sudarė Norbertas VĖLIUS

Redaktorė Aldona Bendorienė

Dailininkas Jonas Pocius

Meninis redaktorius Albertas Broga

Techninė redaktorė Elvyra Volkienė

Korektorės: Laima Balaikienė,

Danguolė Baliukynienė

Maketuotojas Darius Šimkūnas

2003 12 08. 51,74 apsk. leid. l. Tiražas 2000 egz. Užs. 3.899.

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės g. 23,
LT-2050 Vilnius, www.meli.lt. Spausdino „Spindulio“ spaustuvė,
Gedimino g. 10, LT-3000 Kaunas, www.spindulys.lt.